DOCTORIS ANGELICI

DIVI

THOMÆ AQUINATIS

SACRI ORDINIS F. F. PRÆDICATORUM

OPERA OMNIA

PARIS. — IMPRIMERIE PIERRE LAROUSSE
49, RUE NOTRE-DAME-DES-CHAMPS, 49

DOCTORIS ANGELICI
DIVI
THOMÆ AQUINATIS
SACRI ORDINIS F. F. PRÆDICATORUM
OPERA OMNIA

SIVE ANTEHAC EXCUSA,
SIVE ETIAM ANECDOTA; EX EDITIONIBUS VETUSTIS ET DECIMI TERTII SÆCULI CODICIBUS RELIGIOSE CASTIGATA;
PRO AUTHORITATIBUS AD FIDEM VULGATÆ VERSIONIS ACCURATIORUMQUE PATROLOGIÆ TEXTUUM,
NUNC PRIMUM REVOCATA;
NOTIS HISTORICIS, CRITICIS, PHILOSOPHICIS, THEOLOGICIS, CUNCTAS ILLUSTRANTIBUS CONTROVERSIAS
OCCASIONE DOGMATUM SANCTI AUTHORIS EXORTAS, SOLLICITE ORNATA,

STUDIO AC LABORE

STANISLAI EDUARDI FRETTÉ
Sacerdotis Scholæque Thomisticæ Alumni.

VOLUMEN VIGESIMUM-OCTAVUM

OPUSCULA VARIA

PARISIIS
APUD LUDOVICUM VIVÈS, BIBLIOPOLAM EDITOREM
13, VIA VULGO DICTA DELAMBRE, 13

M DCCC LXXV

SANCTI

THOMÆ AQUINATIS

OPUSCULA THEOLOGICA ET PHILOSOPHICA

(VOLUMEN ALTERUM)

OPUSCULUM XXXVIII

DE NATURA ACCIDENTIS

(EDIT. ROM. XLI.)

Quoniam omnis cognitio humana a sensu incipit, sensus autem propria objecta sunt accidentia : ideo et accidentia magnam partem conferunt ad cognoscendum quod quid est, ut dicitur I *de Anima*. De accidente igitur et ejus origine aliquid breviter dicemus, quo facilius intellectus in quidditatem rei ducatur. Sciendum igitur est, quod accidens dicitur dupliciter : naturaliter scilicet, et logice : naturaliter sicut accidens dividitur contra substantiam, et hoc continet novem genera accidentium; logice vero dicitur accidens unum de quinque universalibus, de quibus loquitur Porphyrius. Ideo primo modo dictum sequitur naturam rei; accidens vero secundo modo dictum sequitur operationem intellectus, qui facit universalitatem in rebus, ut dicit Commentator I *de Anima*. Cum autem natura rei præcedat actum intellectus, ideo primo est de accidente primo modo dicto agendum. Sciendum est igitur quod ens non dicitur de accidente hoc nisi mediante substantia, de qua per prius dicitur : hæc enim est natura omnis analogi, quod illud de quo primo dicitur, erit in ratione omnium quæ sunt post; sicut sanum, quod prius dicitur de animali quam de urina vel medicina. Et ideo sanitas animalis cadit in definitione utriusque sanitatis : urina enim dicitur sana, inquantum est signum sanitatis in animali; et similiter medicina, quia est causa sanitatis animalis : per quem modum cum ens dicatur per prius de substantia quam de accidente; ideo ratio entis in substantia necessario cadit in definitione entis in accidente ; dicitur enim quantitas ens, quia est mensura per se entis, idest substantiæ : et qualitas, quia est dispositio per se entis, dicitur ens, et sic universaliter de aliis. Et quia esse est actus entis, hoc autem verbum « inesse » est designans inhærentiam accidentis; ideo inesse rei perfectæ est esse accidentis, quod extraneum a rei natura esse necesse est : non enim significatur per hoc inesse, quod accidentis esse sit in ipso esse substantiæ, cum esse sit formalissimum omni rei. Et ideo esse solum per se existentibus convenit, sed natura accidentis est inesse, sive inhærere ipsi rei. Et hoc quidem manifestum est, quia quædam accidentia sunt quibus tantum hoc convenit, scilicet inesse rei, secundum suum esse quod in hoc solum consistit : verumtamen eorum subjectum proprium non est esse substantiale ipsius rei, sed accidens aliquod, sicut quantitas est subjectum qualitatis. Constat igitur quod esse qualitatis est inesse quantitati : hoc etiam reperitur sine subjecto substantiæ, ut in sacramento altaris. Quantitas autem in rebus naturæ est primum et proximum accidens substantiæ naturalis, cum tamen sit extra-

neum ab ipsa natura rei, cum non sit de constitutione ipsius substantiæ, sicut sunt sua naturalia principia, licet non sit mensura extranea, sicut sunt locus et tempus, sed intranea, et tantum una ejusdem rei : quod non est verum de loco, cum una res multa loca mutet. Nec erit ut in subjecto in ipso esse rei quod est maxime intimum rei, sed in ipsa re cujus esse est actus : hoc enim esse est substantiale, non accidentale, cujusmodi est esse quo designatur ens esse secundo modo, et non primo, ut dicitur V *Metaph.* Et ideo hoc esse formalius se habet ad rem constituendam in genere entis, quam ipsa forma rei, quæ hoc ipsum esse dat, vel materia cui datur, ex quibus compositum resultat, cujus est hoc esse ut entis. Intimius [1] ergo ad rem ipsam quæ est ens inter omnia est ipsum esse ejus, et post ipsum ipsa forma rei qua res habet ipsum esse. Et ultimo ipsa materia : quæ licet sit fundamentum in re, inter omnia ab ipso tamen esse rei magis distat. Cui propinquissimum est ipsa res, ut cujus est; cum per rem insit et formæ et materiæ : nisi in homine, ubi esse formæ communicatur toti, et illud esse est formæ ut a qua est, quia ipsa est principium ipsius esse, et ultimo est ipsius materiæ ut ejus in quo recipitur. Materia igitur rei cujus est esse plus a re distat quam ipsa forma a qua est esse : et ideo materia non est ens de sua natura, sed per ipsum compositum, vel per ipsam formam. Cum igitur esse accidentis et omne accidens a principiis rei extraneum sit et alterius naturæ ; primum inter omnia accidentia, scilicet quantitas, materiam quæ a re maxime distat, sequetur, et reliqua ipsa mediate : licet quædam aliorum naturam formæ magis sequi videantur, sicut sunt qualitates, in quantum sunt media ad aliquas actiones : omnis enim actio rei formam sequitur, cum idem sit principium essendi et operandi, vel agendi. Quomodo igitur quantitas sequatur materiam, considerandum est a parte formarum quæ natæ sunt materiam informare, cum materia non sit scibilis nisi per analogiam ad formas, ut dicitur I *Phys.* Ad hujus igitur evidentiam sciendum est, quod in una et eadem materia natæ sunt inesse quædam formæ generales et quædam speciales, quarum natura est in materia facere quidquid formæ generales natæ sunt facere, et adhuc amplius, ut dicit Boetius. Forma autem nihil est nata facere, nisi id quod ad actum pertinet. Et ideo si quid fuerit sequens esse materiæ in ordine ad aliquam formam distinctam in essentia sua ab alia forma, si hoc non pertineat ad esse actu ipsius materiæ per ipsam formam, non fit id nisi per aliam formam certam : ut puta, in materia est potentia ad formam aliquam generalem, sicut ad formam corporeitatis, quæ dat esse corpus, cum introducta fuerit materia ad illam transmutata, hoc idem facit forma perfectior, et adhuc amplius : hoc enim ad actum pertinet. Quod autem ad materiam refertur, non fiet ab utraque forma indifferenter : hoc enim esse actualitatis non est, nec ad esse pertinens, sed ad ipsam suam essentiam. In materia namque est potentia ad formam corporis, ut dictum est, et hoc facit in illa cum ei infuerit : hoc etiam facit forma perfectior : ut dictum est. Sed forma perfectior licet faciat idem quod facit forma generalis, non tamen eamdem perficit potentiam quam perficeret forma generalior si inesset. Et hoc manifestum est : nam materia sub forma perfecta existens est in potentia [2] ad talem formam : quod non contingeret, si ejus potentia ad illam formam esset perfecta per aliam formam. Id igitur quod potest fieri in materia per diversas formas, indifferenter se habet ad plures, et ad unam perfectam : hoc enim spectat ad ipsum constitutum ex materia et forma, cujus est esse actu. In quo cum non possint esse plura esse substantialia sub una forma quam sub aliqua alia forma, per unam formam sequuntur omnia quæ in diversis per diversas formas contingunt. Proportiones vero quæ pertinent ad istam materiam ordinant eam ad diversas essentias formarum determinate : ita quod potentia sua quæ est ad unam formam, non perficitur per aliam, licet alia fuerit abundans in virtute et perfectione ad faciendum quidquid aliæ formæ facere consueverunt, et amplius. Si qua igitur accidentia sunt consequentia materiam in ordine ad formam generalem, necessario consequuntur eam, vel secundum esse actu quod ab illa recipit, vel secundum perfectionem potentiæ suæ per illam formam solum, quæ non potest per aliam formam perfici. Quando igitur talis forma sola perficit materiam, et facit esse actu in ea ; tunc accidens quod materiam consequitur in ordine ad illam formam quæ

1. *Al.* intimus.

2. *Al.* impotentia.

perficit potentiam materiæ secundum certum respectum in essentia, aderit essentiæ materiæ perfectæ, non nudæ, sed secundum actum illius compositi. Et hæc est materia, in qua accidens habet esse : est enim aliquod subjectum accidentis, secundum quod est actu. Ex quo facile est scire, quid sit accidens sequi materiam in ordine ad formam generalem, vel in ordine ad formam specialem : hoc enim non respicit esse actu accidentis, cum hoc indifferenter sit in materia ab una forma et a multis ; sed respicit essentiam ejus respectu potentiæ materiæ, quæ non potest perfici indifferenter, sed per certam formam essentiæ illius materiæ proportionatam. Si enim referendum esset ad esse actu accidentis, nunquam distingueretur inter accidentia quæ sequuntur materiam in ordine ad unam formam vel ad aliam formam : cum esse actu, et quidquid ad ipsum pertinet, indifferenter sit a quacumque forma perfectiore, ut dictum est. Unde cum aliqua forma perfecta in materia recipiatur, quæ facit quidquid aliæ formæ facere solent de his quæ ad actum pertinent, omnia accidentia secundum esse quod habent, sequuntur esse actu illius compositi, quod ab illa forma perfecta; esse vero accidentis ipsius non sequitur esse actu, sed sequitur materiam in ordine ad formam cujus solum est illam essentiam perficere secundum potentiam ad eam ordinatam. Et tale accidens est quantitas, et ea quæ sunt secundum diversas proportiones in mistis, ut albedo et nigredo. Et ideo talia accidentia, forma perfecta ablata et destructa specie, manent in essentiis suis aliud et aliud esse actu habentia. Non enim re perfecta pereunte perit ordo materiæ ad formam generalem, sed potius per eam perficitur in esse actu. Et ideo in vivo et mortuo quantitas dimensiva manet, et similiter albedo et nigredo et vestigia vulnerum quæ in quantitate recepta sunt. Nec est accidentium transitus propter hoc: manet enim origo et radix accidentis, eadem materia in ordine ad formam generalem remanente, licet sit transitus in esse actu. Inde est quod diversimode mutatur color in vivo et mortuo : quod non contingeret, nisi aliud et aliud esse actu haberet : quod est ratione diversorum actuum existentium, quorum tamen alterum in esse non est mutatum, et illud sequebantur prædicta accidentia. Accidentia autem quæ sequuntur materiam in ordine ad formam specialem, cujusmodi est figura (in qualibet enim specie est certa figura, et ideo inter omnia alia accidentia certa sola figura speciem rei cujuslibet demonstrat : alia est enim figura hominis, et alia equi) destructa specie rei, non possunt manere, nisi æquivoce. Manet tamen eadem figura individui hominis, sicut et quantitas in qua est : est enim figura qualitas in quantitate. Omnia enim accidentia individui sunt communia accidentia, sed speciei accidentia non : et ideo sequuntur materiam in ordine ad formam generalem, cum materia sit principium individuationis sub dimensionibus certis, quæ sunt quædam accidentia communia. Si qua autem accidentia sunt quæ sequuntur formam, sicut qualitas, et quædam quæ sunt principia actionum et passionum, non manent forma destructa nisi æquivoce, cum non possint in easdem actiones amplius. Alia autem accidentia sunt sequentia formam, quæ nec etiam similitudinem aliquam post se relinquunt, ut risibile, et alia hujusmodi.

CAPUT II.

De accidente logico.

Nunc restat de accidente secundo modo dicto agere. Sciendum est igitur quod omnia accidentia, universalia quædam sunt sequentia res secundum esse quod habet in anima; quia intellectus est qui facit universalitatem in rebus, ut dicit Commentator II *de Anima :* et non solum operatur circa substantias sed etiam circa accidentia ipsa in rerum natura; utrisque enim intentionem tribuere potest. Et inde est quod illa universalia quæ fiunt per actionem animæ circa substantias, specialia nomina habent, ut genus, species et differentia : et hæc omnia sunt designativa ipsarum accidentalium intentionum. Sed hæc non sic circa substantias fieri dicuntur quasi in accidentibus locum non habeant; cum et in eis sint genus, differentia et species : sed quia non subest res in natura, cui ratio generis conveniat in accidentibus per modum aptum generi et speciei similiter[1], cum nihil sit in accidentibus per se subsistens, sed intellectus facit accidens ut per se subsistens, cum

1. *Al.* generi et speciei, sic cum nihil, etc. Parm. : « ut sic. »

cum[1] nominat nomine abstracto; et sic sibi rationem generis et speciei tribuit. Cum autem circa accidentia operatur specialiter non eis tribuendo quod substantiis tribuit, sed alias intentiones quæ substantiis non conveniunt, nomina specialia non ponit, sed per nomina rerum rationem universalis exprimit. Et ideo duo universalia, proprium scilicet et accidens, quorum utrumque verum accidens est in rerum natura, nomina propria propter intentionem universalis non mutant : sicut homo est nomen rei naturæ humanæ, et nomen speciei, sed æquivoce : ita proprium et accidens sunt nomina generalia quorumdam accidentium, et præter hoc sunt universalium nomina. Et hoc certum est æquivoce contingere : non enim si proprium est universale, et risibile est proprium, risibile erit universale : variatur enim medium secundum æquivocationem, sicut cum arguitur : Socrates est species, quia est homo, et de homine species prædicatur. Et hæc de natura accidentis sufficiant.

1. *Lege* illud. Parm. : « similiter. »

OPUSCULUM XXXIX

DE NATURA GENERIS

(Edit. Rom. XLII.)

CAPUT I.

Quid est ens, et quomodo se habeat ad alia quæ sunt[1] *per ipsum.*

Quoniam omnis creatura Generis limitibus continetur, ne circa naturas rerum aliquis error causetur, de Genere et difficultatibus ipsum contingentibus aliquid, quo facilius scientiarum a se invicem diversarum ortus processusque discerni possit, dicere intendimus, initium sumentes ab illo ad quod intellectum omnem incipere et resolvere necesse est. Hoc autem dicimus ens : ens namque est objectum intellectus primum ; cum nihil sciri possit nisi secundum quod est ens actu, ut dicitur IX *Metaph.* Unde nec oppositum ejus intelligere potest intellectus, non ens scilicet, nisi fingendo ipsum ens aliquo modo : quod cum intellectus apprehendere nititur, efficitur ens rationis. De quo modo entis dicitur in V *Metaph.*, quod ens uno modo dicitur, de quo possunt propositiones formari, etiam si essentiam non habeat. Ens igitur est cujus actus est esse, sicut viventis vivere. Sic enim se habent hæc tria ad invicem, ens, esse et essentia, sicut vivens, vita et vivere. Vita enim est principium quo vivens vivit : et essentia est principium, quo ens est ; nisi quod vita et vivere significant actum, vita in abstracto, vivere vero in concreto, sicut cursus et currere ; unde non est vita sine vivere : essentia tamen non semper constituit esse. In ente autem sic accepto duplex analogia reperitur. Dicitur enim ens de Deo et creatura ; sed per prius de Deo, et per posterius de creatura : licet verius sit Deum esse super omne ens, quam esse ens ; sicut dicit Dionysius, et Damascenus. Propter hanc tamen analogiam non sequitur ens esse prius utroque, Deo scilicet et creatura, sicut prius est ens substantia et accidente, de quibus analogice dicitur. Ad cujus evidentiam est sciendum quod quando tota ratio analogi reperitur in altero de quibus prædicatur, sicut tota ratio entis absolute in Deo reperitur, tunc non erit prædicatum prius utroque, cum prædicatum non excedat subjectum. Cum vero tota ratio prædicati in neutro subjectorum est, necesse erit prædicatum prius esse et communius utroque subjecto ; sicut tota ratio entis non salvatur in substantia quæ est genus primum, cum ens divinum non includat. Ens autem genus esse non potest, ut docetur in II *Metaph.* et in III. Nulla enim differentia participat genus : quia genus sumitur a materia, differentia vero a forma : sicut rationale a natura intellectiva, animal vero a sensitiva. Forma autem non includitur in materia actu, sed in potentia tantum ; similiter differentia non pertinet ad naturam generis, sed genus continet differentias potestate. Et ideo differentia non participat genus : quia cum dico rationale, significo aliquid quod habet rationem, nec est de intellectu rationalis quod sit animal. Illud autem quod participatur est de intellectu participantis. Nulla autem differentia potest accipi, de cujus intellectu non sit ens : unde manifestum est quod ens non potest habere differentias sicut genus habet. Et ideo ens genus non est, sed est de omnibus communiter prædicabile analogice : similiter dicendum est de aliis transcendentibus.

1. Parm. : « de ente. »

Sunt[1] autem sex transcendentia : videlicet : ens, res, aliquid, unum, verum, bonum : quæ re idem sunt, sed ratione distinguuntur. Sicut enim in demonstrationibus resolvere oportet omnes propositiones usque ad principia ipsa, ad quæ necesse est stare rationem ; ita in apprehensione prædictorum oportet stare ad ens, quod in quolibet cognito naturaliter cognoscitur, sicut et principium in omnibus propositionibus quæ sunt post principia continetur. Unde oportet omnia alia aliquid addere supra ens, quod de intellectu entis non sit : nihil enim addere possunt, de cujus intellectu ens non sit. Dupliciter igitur contingit addere aliquid super aliquid. Aliquando namque illud cui fit additio, non est de intellectu ejus quod additur ; sicut individuum addit supra rationem speciei materiam individualem, de cujus intellectu non est species ipsa : et talis additio est realis. De intellectu tamen constituti ex specie et illo addito, est species ipsa ; sicut de intellectu Socratis est homo. Aliquando autem illud cui fit additio, est de intellectu ejus quod additur, sicut ens est de intellectu omnium : aliqua tamen addere dicuntur supra ens, quia aliquid important quod de ratione entis non est : et talis additio non potest esse nisi rationis tantum, cum nullam rem importent quæ non sit ens, licet aliquid dicant quod ens non dicit. Quod autem additum sit de intellectu ejus cui fit additio, non contingit : homo enim ponit super animal ; et id quod ponit, non est de intellectus animalis ; animal vero nihil ponit super hominem, quia quicquid animal dicit, homo dicit, et amplius. Supra ens igitur quod additur, ut dicit Avicenna, dicit esse aliquam specialem rationem entis, sicut substantia dicit specialem modum existendi, qui est per se esse. Oppositum autem necessario oportebit addere alium modum entis, sicut esse per aliud : unde quod sic addit supra ens, non potest esse in æquo cum ente. Et isto modo prædicamenta addunt supra ens, quæ ad invicem dividuntur secundum specialem modum quem unumquodque supra ens addit. Si autem per additamentum ipsum non dicatur aliquis specialis modus entis habens in se aliquam oppositionem ; quod se habet ex additione tali ad ens, in æquo erit cum ente. Hoc autem dupliciter contingit ; uno modo quando additio fit super ens absolute : alio modo, quando fit additio ad ens comparatum ad aliquid quod habet convenientiam cum omni ente, cujusmodi est anima. Quando autem aliquid addit super ens absolute : aut accipitur affirmative, aut negative. Si affirmative ; aut dicit ipsam rem habentem esse quod est actus entis ; aut dicit unde hoc inest rei, et hoc est per prius re naturaliter. Non autem habet res aliunde quod sit, nisi per indivisionem : divisio enim facit rem non esse ; et ideo eorum quæ sunt, quædam sunt indivisibilia actu et potentia, ut incorporalia : quædam vero sunt indivisibilia actu, et divisibilia potentia, ut corporalia. Universaliter tamen unumquodque in quantum est, indivisum est. Unum autem significat indivisionem quæ æquiparatur enti ; et ideo unum idem est quod ens secundum rem, licet rationem quamdam addat super ens, per quam unumquodque habet quod sit ens. Omne enim quod est, ideo est quia unum numero est, secundum Boetium. Sed cum indivisio dicat privationem divisionis, unitas autem sit indivisio ; necessario unitas dicet privationem divisionis. Et ideo manifestum est, quod unitas non importat privationem multitudinis : quia cum privatio sit posterior illo quod privatur ; si unum privaret multitudinem, sequeretur quod esset posterius multitudine : et cum habitus sit de definitione privationis, sequeretur quod unitas definiretur per multitudinem ; quod est falsum, quia tunc foret circulus in definitione : nam multitudo definitur per unitatem ; multitudo enim est aggregatio unitatum. Et ideo unum quod convertitur cum ente non importat privationem divisionis entis quæ est per quantitatem ; quia ista divisio pertinet ad unum genus particulare entis, et non posset cadere in definitione unius, cum sit particularius quam ipsum unum quod definitur : sed dicit privationem formalis divisionis, quæ est per opposita, cujus radix prima est affirmatio et negatio : illa enim sic dividuntur, quod unum non est aliud. In intellectu igitur primo cadit ens : secundo divisio : tertio unum quod divisionem privat : et consequenter multitudo, in cujus definitione cadit unitas, sicut et in ratione unius cadit divisio. Et tamen divisa prædicto modo rationem multitudinis habere non possunt, nisi unicuique divisorum ratio unitatis applicetur. Hoc est igitur quod unum addit super ens ; privationem scilicet divisionis, quæ omne ens

1. Hic incipit in Parm. cap II.

concomitatur. Si autem dicat ipsum quod habet esse manifestando in supposito illo unde est; sic res addit super ens, ut Avicenna dicit in *Metaph.* sua. Unaquæque enim res habet certitudinem, qua est id quod est. Si autem accipiatur negative, sic « aliquid » addit super ens: aliquid namque idem est quod aliud quid, quod idem est quod non hoc: omne namque ens est aliquid, ita quod non nisi illud solum. Si autem illud quod additur super ens sequatur ens in comparatione ad animam, quæ quodammodo est omnia (in anima enim est duplex potentia, intellectus scilicet et voluntas, quarum altera omnia cognoscere potest, altera autem amare), sic accipiuntur verum et bonum. Verum enim addit supra ens rationem cognoscibilis: unde verum importat ordinem quemdam entis ad intellectum, qui non importatur in nomine entis absolute dicti. Sed bonum addit rationem appetibilis: eo enim est ens bonum, quo est appetibile. Unde bonum importat ordinem entis ad appetitum, sicut verum ad intellectum; sed diversimode: quia motus intellectus est ad seipsum, motus autem appetitus est ad rem extra. Et ideo secundum Philosophum, bonum et malum sunt in rebus, sed verum et falsum in intellectu. Ens autem absolute dictum, super quod omnia ista addunt rationes certas, communissimum est in se. Et ideo plurimas divisiones habet, quarum aliquæ trahunt ad naturam generis, de quibus principaliter intendimus agere. De hoc enim alias tractatum fecimus specialem, cujus sententiam pro parte recitabimus, suppletiones necessarias in certis locis inserendo.

CAPUT II.

Quod modis dicatur ens[1].

Sciendum igitur est quod in V *Metaph.*, dividitur ens quadrupliciter. Prima enim divisio entis ibi posita est, quod ens uno modo dicitur secundum se, alio modo secundum accidens. Secunda vero divisio entis est, quod ens uno modo dicitur substantia, alio modo accidens: et hæc est divisio entis per decem prædicamenta. Ex quo patet, quod hæc divisio entis non est eadem cum prima, ubi dividitnr ens in ens secundum se dictum, et secundum accidens. Harum autem differentia est: quia ens dicitur substantia vel accidens secundum absolutam entis considerationem, sicut albedo dicitur accidens, et homo substantia; sed in primo modo oportet accidens subjecto componi: unde secundum se, vel secundum accidens dicitur, quando aliquid prædicatur de aliquo secundum se, vel secundum accidens. Ens vero dividitur in substantiam et accidens, quia in natura sua est substantia vel accidens: ideo subdit Philosophus, quod ens secundum accidens dicitur dupliciter. Quando accidens prædicatur de subjecto, vel accidens de accidente, vel subjectum de accidente. Divisio autem entis in substantiam et accidens, est divisio entis per se dicti: illa enim per se sunt, quæ continentur in figuris prædicationis, ut ibidem dicitur. Cum autem ens contrahi non possit, sicut genus contrahitur per differentiam, ut dictum est: oportet quod ens contrahatur ad prædicta per diversum modum prædicandi. Eorum autem quæ prædicantur, quædam significant quid, quædam quantum, quædam quale, et sic de ceteris; ideo oportet quod unicuique modo prædicandi esse idem significet: ut cum dicitur « homo est animal » esse significat substantiam; cum vero dicitur « homo est albus » esse significat qualitatem; et sic de aliis prædicamentis, de quorum ortu infra dicetur. Tertio modo dicitur ens, quod significat propositionem quam facit intellectus componens et dividens, cujus compositionis veritas est veritas rei per causam: eo enim quod res est vel non est, oratio dicitur vera vel falsa. Veritas autem propositionis significatur per hoc verbum « est » quæ comparatur ad existentiam rei sicut effectus ad suam causam: ex hoc namque quod aliquid in rerum natura est, sequitur veritas in propositione, quæ illud significat quod ipsum verbum « est ». Sed quia illud quod in se est non ens, intellectus accipit ut ens, sicut negatio et privatio; ideo talia dicuntur esse, quando formatur propositio de eis per ipsam copulam « est »; licet non respondeat esse a parte rei, eo quod talia essentias non habeant, quæ sunt principia existendi. Et hoc ideo est, quia accidit rei quod de ea aliquid dicatur vere per intellectum; cum res non referatur ad scientiam, sicut e contrario. Quartus modus quo dividitur ens, est per actum et potentiam. In omnibus enim prædicamentis aliquid reperitur in actu, et

1. Parm.: « Caput III. De quadruplici divisione entis. »

aliquid in potentia; et ideo hæc divisio entis est in sua communitate, cum reperitur in omni genere entis : sine qua nihil est in genere : et ideo Deus in genere non est, cum non sit in eo potentia et actus. Id enim in genere est, quod determinatum et limitatum est ad aliquem specialem modum entis : sed determinari est potentiæ per actum : unde omne id in genere est, in quo est potentia et actus. Omne enim quod est in genere, natum est habere aliquid prius se, respectu cujus est in potentia necessario : quia in diversis actus necessario est prior potentia : in eodem vero potentia præcedit actum ; et ubi reperitur potentia et actus, necessario erit ibi genus. Cum igitur in omnibus citra primum sit potentia et actus, omnia præter ipsum erunt in genere. Ideo licet ens quod est subjectum Philosophiæ primæ non sit genus, nec in genere, ut dictum est ; tamen nobiliores partes entis, substantiæ scilicet separatæ, necessario erunt in genere. Et quia accidens est imperfecta pars entis, sed perfecta ratio entis in substantia reperitur, perfectior pars entis ad genus substantiæ spectabit, de quo primo agendum est.

CAPUT III.

In quo ostenditur ex quo fuerit ratio generis [1].

Sciendum est ergo quod sicut in IV *Metaph.* dicitur, Logicus et Metaphysicus circa omnia operantur, differenter tamen. Sicut enim primi Philosophi est loqui de ente in communi, ita et Logici ; aliter non esset circa omnia ejus consideratio, nisi haberet pro subjecto ens in communi. Cum enim unius scientiæ sit unum subjectum, idem erit subjectum utriusque. Sed differunt : quia Philosophus procedit ex certis et demonstrabilibus, Logicus autem ex probabilibus : et hoc ideo est, quod ens dupliciter dicitur, scilicet naturæ et rationis. Ens autem rationis proprie dicitur de illis intentionibus quas ratio in rebus adinvenit ; sicut est intentio generis et speciei, quæ non inveniuntur in rerum natura, sed sequuntur actiones intellectus et rationis : et hujusmodi ens est subjectum Logicæ ; et illud ens æquiparatur enti naturæ ; quia nihil est in rerum natura, de quo ratio non negotietur. Inde etiam est quod circa idem dicuntur operari Metaphysicus et Logicus. Substantiæ ergo separatæ, sicut subsunt enti perfecto, substantiæ scilicet naturæ ; ita et enti rationis, substantiæ scilicet secundum logicam considerationem acceptæ. Substantia autem, ut dictum est supra, addit super ens specialem modum essendi, qui est per se esse. Cui si addiderimus, in omne illud quod est genere habere potentiam et actum ; potentia autem ad actum se non promovet, cum nihil se in esse perducat ; invenimus illud ad genus substantiæ pertinere quod per se subsistit, habens tamen esse ab alio. Sed de hac potentia sumpserunt aliqui rationem ad docendum substantias separatas compositas ex materia et forma ; dicentes genus substantiæ ex materia et forma componi, et omnia quæ ad ipsum pertinent : quod et Boetium super prædicamenta sentire dicunt, ubi dicit Aristotelem relictis extremis, materia scilicet et forma, agere de medio composito ex utroque, prædicamento scilicet substantiæ. Sed cum ratio substantiæ sit per se subsistere, ita quod sit in eo compositio potentiæ et actus ; non fuit intentio Boetii dicere prædicamentum substantiæ esse compositum ex materia et forma ; sed ostendere, cum materia et forma non possint per se esse, quod non sunt in prædicamento substantiæ ut species vel individuum ; et ideo Philosophus omissis materia et forma, agit de composito quod est in substantia ut species et individuum. Et ideo licet in materialibus et in rebus inferioris ordinis, quod est in genere substantiæ sit compositum ex materia et forma ; in substantiis tamen superioribus quæ sunt in vertice rerum, nihil est de natura materiæ : quod patet præcipue ex earum operatione, quæ est intelligere. Et ratio hujus satis manifesta est : quia materia non recipit formam in quantum forma simpliciter, sed in quantum est hæc forma : ideo si in aliquo composito ex materia et forma reciperetur forma aliqua, non reputaretur forma intelligibilis actu antequam per abstractionem intellectus fieret ; quod non ponitur in substantiis separatis. Forma enim materialis non efficitur intelligibilis in actu, nisi prius reddatur intellectui proportionata ; quod fit per abstractionem ejus a materia. Ex quo manifestum est intellectum esse sine materia : ex proportione enim objecti ad potentiam, sciri potest natura potentiæ. Non

1. Parm. : « Caput.IV. Quod Logicus, etc. »

igitur propter materiam et formam erit potentia et actus in omni re quæ est in genere, licet hoc inveniatur in rebus inferioribus, ut dictum est. Cum autem omne quod est in genere ut completum existens, componatur ex genere et differentia ; genus autem sumatur ab eo quod est in potentia : differentia vero a forma, sive ab actu : in substantiis vero separatis essentia est ut potentia, esse vero ut actus ; sequi quibusdam videtur genus ejus sumi ab essentia, differentiam vero ab esse. Sed hoc nihil est : quia essentia est aliud ab esse Angeli : sed illud unde sumitur differentia non est aliud ab essentia rei constitutæ per differentiam : sicut intellectus unde sumitur rationale non est extra essentiam hominis. Esse autem cujuslibet rei citra primum, accidens est, cum quidquid [1] sit de essentia rei cadat in ejus definitione, esse autem non pertinet ad definitionem rei, cum ens definiri possit, et si esse non habeat. Ideo sup. V *Metaph.* dicit Commentator, quod hæc propositio, Socrates est, est de accidentali prædicamento. Quod verum est secundum quod esse importat entitatem rei, non autem secundum quod importat ipsam rem existentem : sic enim ens et esse sunt substantialia. Unde manifestum est, quod differentia in Angelis non potest sumi ab esse eorum. Cum igitur in substantiis separatis non sit nisi essentia et esse, in eis ab essentia sumitur genus et differentia.

Ad[2] cujus evidentiam considerandum est quod, sicut Avicenna dicit, omne quod habet esse aliud a sua quidditate est in genere, quia omne tale habet naturam determinatam per se, unde comprehendi potest per actum rationis cujus est intentiones formare generum et specierum ; quod non fieret, nisi sibi aliquid responderet in natura rei : ideo in Deo hoc facere non potest intellectus : ideo substantiæ separatæ sunt in genere substantiæ, quæ est primum genus, cujus ratio est habere esse aliud a sua substantia seu quidditate, in se tamen et non in alio. Et ideo ex ipsa potentia essentiæ cujuslibet rei indifferenter, quæ est in prædicamento substantiæ (quæ potentia importatur, cum dicitur, habens esse aliud a sua essentia), sumitur ratio generis ; sed a perfectione illius quidditatis per quam appropinquat ad esse actus, accipitur ratio differentiæ. Sed alio modo est hoc in rebus materialibus, et alio modo in simplicibus. Potentialitas enim totius compositi in rebus materialibus est a materia [3] ; ideo ab ea sumitur genus ; perfectio vero totius est a forma, ideo a forma sumitur differentia : per formam enim ipsum attingit esse actu. Ideo aliud et aliud in essentia est unde sumitur ratio generis et ratio differentiæ in compositis. Materia enim prout est materia respectu formæ, est pars : et forma similiter est pars, comparata ad materiam ; pars autem de toto non prædicatur : ideo genus et differentia non sumitur a materia et forma ad se invicem comparata, cum genus et differentia prædicentur de toto. Sed quia materia est materia totius, et non solum formæ ; et forma est forma totius, et non solum materiæ ; ideo nomen designans totum sumptum a forma totius, est differentia ; et nomen designans totum sumptum ex utroque, est species. In separatis vero genus et differentia non sumitur a diversis partibus quidditatis ipsius, cujus aliquid sit potentialitas quædam, et aliud perfectio, cum non sit in eis nisi una compositio tantum, essentiæ scilicet et esse ; sed utrumque fundatur super unum simplex et per essentiam indivisibile, cujus potentialitas attendi potest, quia non habet esse de se ; et inde ratio generis accipitur. Sed hæc eadem potentialitas essentiæ in aliquibus minor est, quia magis prope actui primo et puro est natura sua constituta : quanto enim aliquid actui primo propinquius est, tanto minus potentialitatis habet. Et ideo quot sunt gradus propinquitatis in eis, tot sunt differentiæ specificæ. Hos autem gradus solum illi noscunt qui suam propinquitatem ad Deum, et elongationem a rebus compositis et corruptibilibus speculantur. Illa ergo essentia simplex supra naturam mobilium existens est res generis metaphysici, nullam compositionem materiæ et formæ suscipiens ; cujus ratio nobis occulta manet, cum nos lateat natura unde sumitur ratio generis et differentiæ ejus. Sicut enim physica definitio hominis est ex anima et carne et osse, ita cognoscenti illam naturam simplicem, manifesta est ratio essentiæ suæ, quæ metaphysica definitio est dicenda, sicut hominis physica. Illæ ergo substantiæ simplices nullum genus subalternum habent : et ideo unica differentia sufficit earum perfectioni, quia

1. *Al.* quid. Parm. addit : « quia ejus esse non est aliud ab essentia. »

2. Hic incipit in Paam. cap. v, absque titulo.

3. Non, ut alias : « a forma. »

non colligitur earum perfectio ex multis et diversis divisionibus generum, et conjunctionibus differentiarum : et tanto perfectior est earum natura, quanto plura unite et in uno simplici habet. Sicut enim in physicis res quædam subsunt intentionibus generum et specierum, ut corpus et anima in homine, a quibus accipitur ratio generis et differentiæ, et hoc nobis manifestum est ; ita etiam res quædam nobis occulta subest intentionibus quas anima format. Et inde est quod non formamus intentiones logicas in Angelis per aliquid conceptum a parte eorum ; sed per id quod concipimus in rebus nobis notis, propter communitatem quam habent cum Angelis in hoc quod omnia sunt ab uno primo : et ideo formamus intentiones quæ uniformiter istis et illis conveniunt. Universale enim dicitur dupliciter. Uno modo ipsa natura, cui intellectus propter aliquid in ea inventum intentionem attribuit : et sic universalia quæ rerum naturas significant, prædicantur in quid : animal namque dicitur substantia illius de quo prædicatur, et similiter homo ; et isto modo non est unum in multis ; immo natura prædicatorum semper multiplicatur multiplicatis subjectis : quot enim sunt homines, tot sunt animalia. Alio modo dicitur universale natura illa sub intentione universalitatis sibi attributa : et sic propter uniformitatem rationis inventam in intentione quæ fit propter remotionem a materialibus conditionibus et omni diversitate, est unum in multis : sic enim homines sunt unus homo et unum animal. In re igitur nihil est commune multis ; quia quicquid est in re, est singulare uni soli communicabile ; quod autem commune est, agitur per intellectum. Intellectus enim facit universalitatem in rebus, ut dicit Commentator sup. lib. *de Anim.* Potest igitur intellectus actionem suam extendere ad omne ens, quia ens rationis in æquo est cum ente naturæ, ut dictum est. Unde cum de intellectu substantiæ, quæ est genus primum, non sit compositio materiæ et formæ, nec ejus oppositum ; utrumque potest sibi accidere ; sicut patet de substantiis separatis et compositis. Remanet ergo de intellectu generis substantiæ per se esse, quod tamen differens est ab essentia ipsius generis ; et hoc solum commune est utrique substantiæ, mobili scilicet et immobili, seu immateriali : cum in omni re mobili necessario sit materia, ut dicitur in II *Metaph.* Et ideo hæc ratio substantiæ logica est. Nihil enim commune potest esse substantiæ corruptibili et incorruptibili nisi nomine tenus, quæ est logica consideratio, cum nomina sint notæ intellectus, ut dicitur I *Perihermenias.*

Ex[1] quibus manifestum est, quod substantiæ separatæ et materiales non conveniunt nisi in genere logico solum. Unde substantiæ materiales nihil reale habent per quod dici possint substantiæ, præter id quod sunt corpora. Impossibile est enim formam materiæ uniri, quin sit corpus generis substantiæ. Ad hoc enim, quod forma uniatur materiæ, in qua est aptitudo ad multas formas et diversas, oportet statim in materia partem et partem ponere. Sed non est pars et pars nisi per quantitatem, quæ est proprium accidens corporali substantiæ. Impossibile est igitur aliquas formas materiæ uniri, quin sint corpus. Ex dictis igitur patet, genus metaphysicum substantiam esse realem, non compositam ex materia et forma, sed simplicem naturam et nobis occultam, ad quam tamen consideratio logica attingit : ratione cujus aliquid commune est utrique, materiali scilicet et immateriali substantiæ. Licet enim Metaphysici sit de omnibus agere sub ratione entis : præcipue tamen ad ipsum pertinet tractare de rebus separatis : tum quia perfectior ratio entis in eis salvatur, quam Metaphysicus quærit : tum quia in particulari eorum natura occulta est, unde non potest de eis scientia particularis esse, sicut quæ est de rebus particularibus, quarum quidditates apprehendimus ; unde de entibus particularibus scientiæ particulares sunt. Hoc autem non contingit in substantiis separatis ; quia de eis, quod est quid, scire non possumus. Theologi tamen multa de eis per revelationem noverunt. Patet igitur natura primi generis, substantiæ scilicet ; quomodo ejus communitas tantum logice accipienda est : cum nulla sit realis convenientia inter separata et materialia. Sicut enim substantiæ separatæ non descendunt ad genus corporis, sed sunt substantiæ primo perfectæ, genus subalternum non habentes, ut dictum est ; ita res materiales non ascendunt usque ad substantiam separatam : summum enim in eis est corpus, ultra quod rem aliquam non attingunt, quam non habeant per corpus : in ipsis namque est compositio materiæ et

1. Hic incipit in Parm. cap. VI. « Quod substantiæ, etc. »

formæ, ad quæ tamquam ad sua principia prima resolvuntur, nec ultra procedere habent. Ex materia autem et forma semper constituitur corpus, ut dictum est. Primum ergo genus materialium erit corpus ; ultra quod nihil reale habent, sicut nec ultra sua prima principia. Poterunt tamen aliquid intentionale ultra corpus habere, quod non est corpus in quantum corpus est : alioquin solum corpus hoc haberet : et hoc est per se esse, quod non solum est corporis, sed etiam substantiæ ; ipsis tamen hoc competit quia corpora sunt. Per se autem esse, secundum quod tale est, non inest alicui per corpus ; alioquin omne per se esse esset corporis, quod est falsum. Attingunt ergo materialia per naturam corporis aliquid quod ratione corpus excedit ; et hoc est eis logice convenire cum substantiis separatis. Si enim nulla substantia separata esset, primum prædicatum foret corpus : alioquin falso divideretur substantia per corporeum et incorporeum, quæ tamen sunt differentiæ substantiæ immutabiles ; nihilominus tamen posset poni substantia, quæ divideretur contra accidens, licet substantia separata non esset.

Ad[1] horum evidentiam considerandum est est, quod cum genus de toto prædicetur, ut animal de homine ; ratio generis non sumitur a materia prout est pars, ut dictum est supra ; et eodem modo de differentia dicendum est, cum et ipsa de toto prædicetur. Unde sciendum est quod aliquando est unitas a parte naturæ subtractæ intentioni universalis præter istam quam facit intellectus, aliquando autem non [2]. Natura enim quæ est subtracta intentioni universalitatis, sicut natura animalis, tripliciter considerari potest. Uno modoabsolute et secundum se ; et sic nihil sibi convenit nisi quod est de intellectu ejus : ut puta de intellectu animalis est corpus animatum sensibile : nihil enim aliud sibi attribui potest secundum hanc considerationem, nisi falso, ut album vel musicum, vel aliquid hujusmodi. Alio modo potest considerari hæc natura prout est recepta in aliquo singulari sui generis ; et adhuc inerit sibi ratio quæ de intellectu ejus est absolute : animal enim, quod est Socrates, est substantia animata sensibilis. Sed si recipiatur in pluribus individuis, necessario et natura ipsa, et intellectus suus multiplicabitur : Socrates enim et Plato sunt duo animalia, et duæ substantiæ animatæ sensibiles. Unde, licet in natura animalis non sit unitas vel pluralitas secundum quod est nata recipi in pluribus inferioribus, cum possit in uno recipi et in pluribus ; est tamen in ipsa natura absolute accepta, secundum quod non est in inferioribus considerata, quædam unitas ; cum definitio ejus sit una, et nomen suum, ut patet. Tertio modo potest considerari hæc natura prout est in anima. Et quia omne quod est in anima est abstractum ab omni divisione et diversitate materiali, attribuitur isti naturæ, ratione uniformitatis quam habet ad omnia, ratio universalis, quod est unum in multis; unde sic non multiplicatur hæc natura in suis inferioribus imo plures homines sunt unus homo, et unum animal, participando genus et speciem : hoc enim convenit talibus naturis secundum rationem generis et speciei. In istis igitur est duplex unitas. Una scilicet in natura absoluta, quæ natura convenit singulis suppositis ; sed hæc unitas non descendit ab ipsa natura ad sua supposita : sicut de natura animalis absoluta est substantia animata sensibilis, ut dictum est ; sed hoc non dicit totam naturam ejus absolutam, sed aliquid ejus. In natura enim sua absoluta est, quod possit substerni intentioni universalitatis, quia solum natura absoluta hoc potest, et etiam omnis natura absoluta. Comprehendendo ergo totam naturam ejus absolute, dicendo naturam animalis absolutam esse substantiam animatam sensibilem aptam natam substerni intentioni universalitatis : non est de intellectu ejus unitas aliqua, nec etiam pluralitas ; quia utrumque potest sibi accidere. Alia est autem unitas naturæ, quam habet ab intellectu, in quam omnia supposita conveniunt : ideo unitas quam facit intellectus in tali natura, fundatur super unitatem in re inventam, quæ una est illa unitate. In substantia autem quæ est genus primum, non est recipere aliquam unitatem a parte ipsius rei : unde non est aliqua definitio ejus, per quam illa unitas ostendatur. Si autem dicatur quod ratio substantiæ est esse per se et non per aliud, et hoc in omnibus substantiis reperitur : hoc etiam non valet, quia hoc competit sibi secundum quod dividitur contra accidens, et non secundum

1. Hic incipit in Parm. cap. VII, absque titulo.
2. Parm. addit : « natura autem non, » sed in notula dicit : « Fortasse redundant hæc verba : « natura autem non. »

quod est genus : de quo posterius plenius agetur. Remanet igitur in substantia sola unitas quam facit intellectus, et nulla alia: cujus actio fundatur non super aliquam rem quocumque modo unam, sed super naturas penitus diversas, quæ tamen participatione generis erunt una substantia. Corporalia enim et incorporalia plus differunt quam secundum aliquod genus reale : et hoc ideo est, quia non habent aliquam rem unam eis communem, sed [1] rationem tantum. Si autem diceretur substantia quæ est genus primum componi ex materia et forma, et hoc esse commune eis, sequeretur quod substantia non esset genus primum : omne enim compositum ex materia et forma habet unde sumitur in eo ratio generis, scilicet materiam, et ratio differentiæ, scilicet formam : unde esset aliquod genus prius substantia : et ideo implicatio contradictionis est dicere genus primum componi ex materia et forma. Inde est quod si non esset aliqua substantia separata, corpus foret genus primum, ut dictum est : sed tunc ratio corporis logice tantum acciperetur, nec foret in corpore compositio materiæ et formæ secundum quod esset genus : si enim omnia genera essent unius rationis, ita scilicet quod in quolibet esset compositio materiæ et formæ, non foret status in genere. Ratio igitur generis convenit substantiæ per actum intellectus tantum, qui non fundatur super rem aliquam unam communem utrique naturæ, sicut reperitur natura animalis una quodammodo, cui additur unitas universalitatis quam facit intellectus : unde Philosophus in VII *Metaph.* docens quod ideæ non sunt substantiæ quædam universales, sic arguit : Universale semper habet dici de subjecto aliquo. Sed substantia non dicitur de aliquo subjecto. Igitur non est aliqua substantia, quæ idea dici possit. In prædicamentis vero docet, ut videtur, oppositum : quia secundum eum ibi, non est contra rationem substantiæ in subjecto esse. Sed advertendum est quod secundum logicam considerationem agit in prædicamentis : Logicus enim considerat aliqua secundum quod sumuntur in ratione : et ideo considerat substantiam secundum quod per actionem intellectus subest rationi universalitatis : et ideo quantum ad prædicationem quæ actum rationis dicit, prædicatur de subjecto, idest de re extra animam. Sed Philosophus primus considerat de rebus prout sunt vere entia : et ideo apud Philosophum non est differentia inter dici de subjecto, et esse in subjecto. Ex quo patet, quod ex sola actione intellectus est, quod substantia prædicetur : quod habet in quantum est genus, et non ex aliqua communitate reali, ut dictum est.

Ex[2] dictis igitur manifestum est nullam formam, quæ realiter sit substantia, præcedere in re corporea, per quam res est corpus. Cum autum formatio generis et speciei, quæ est actio intellectus, non sit fictitia, sicut est quando fingit non entia, ut montem aureum, cui nihil respondet extra in re, sed ex conceptione montis et auri format, scilicet montem aureum; necessario in re ipsa corporea aliquid erit, super quod intellectus formet utrumque genus, substantiam scilicet et corpus, quæ inter se solum ordinem prioritatis et posterioritatis ab intellectu conceptum habent, a quo habent rationem generum. Non quod in natura rerum aliquid sit ad aliud ordinabile, cum in una re non sit prius et posterius respectu sui ipsius, nisi forte in illis in quibus essentia est in successione, quod non potest substantiæ convenire : unde in ipsa non est ordo, ut dicitur VII *Metaph.*, licet ordo sit in differentiis, quæ ponuntur in definitione substantiæ. Tota namque constituitur definitio ex ultima differentia. Quod ex hoc patet, quia si aliqua alia differentia replicetur super illam, erit nugatio, ut dicatur, homo est animal bipes, habens pedes, nugatio est : sub bipede enim includitur habens pedes, sicut ternarius in senario. Si autem dicatur habens pedes, et addatur, duos, non est nugatio. Hunc autem ordinem inter differentias sola ratio facit. Quod ex processu Philosophi ibid. manifestum est. Dicit enim quod vera definitio investigans substantiam rei, est ex genere primo et differentiis, quæ postea non habent dividi per differentias per accidens. Ratio autem quare genus primum debet poni in definitione, est, quia genera intermedia nihil aliud sunt nisi genus primum cum differentiis additis. Ut si in definitione hominis ponatur animal, quod est intermedium genus ; manifestum est quod nihil aliud est animal, quam substantia, quæ est genus primum, cum his differentiis, quæ sunt animatum sensibile. Non solum autem hoc genus dividitur per differentias,

1. Parm. addit : « nisi secundum. »

2. Hic incipit in Parm. cap. VIII, absque titulo.

sed differentiæ illæ iterum per alias differentias dividuntur : sed hoc fieri necesse est per differentias per se, et non per accidens : puta, animal dividitur per habens pedes, et non habens pedes. Habens autem pedes non dividitur per alatum et non alatum, quia accidit quod dividatur sic : sed per se dividitur per habens pedes duos, vel non habens pedes duos : et sic necesse est differentias dividi, quia illæ sunt remotiores a genere quam primæ. Alatum autem et non alatum non plus distant ab animali quam habens pedes et non habens pedes. Quomodo autem unum fiat ex genere et his differentiis, docet per hoc quod genus non est præter suas species : non enim est animal, quod non sit homo vel equus. Si enim invenirem aliquid præter speciem, quod dicatur genus ; illud non erit genus, sed materia. Licet namque idem secundum nomen conveniat generi et materiæ, non tamen erit idem secundum rationem. Materia enim cum sit pars integralis rei, non prædicatur de re : genus vero cum prædicetur de re, oportet quod totum significet. Corpus namque quod est materia hominis, habet de intellectu suo tres dimensiones cum aptitudine ad formam hominis supervenientem, sine eo quod ipsam contineat implicite vel explicite. Corpus autem ut est genus, est substantia completa ultima forma, indeterminate tamen : cujus species erunt substantiæ perfectæ per easdem formas determinatas, ut per formam hominis aut bovis. Sicut enim quando privatio est innominata, aliquid dicitur fieri ex simplici materia, ut si figura fiat ex ligno, constat quod fit ex infigurato ; ita cum forma est sine nomine, simpliciter nominatur ex materia ; ideo dicitur fieri ex materia et forma. Et hoc ideo est, quia hoc non contingit ubi est aliqua forma determinata, sed ubi est forma communis. Compositum namque ex materia et forma commune est genus. Unde ex hoc est quod animal quod est genus, non est præter speciem aliquam, quia formæ specierum non sunt aliæ a formis generis realiter, sed tantum differentia communis et proprii sive determinati : et ideo differentia non additur generi sicut diversa essentia a genere, sed quasi aliquid in genere contentum implicite. Genus ergo licet esse non possit sine specie, intelligi tamen posset sine specie, et dividi per differentias communiores, et pluribus convenientes quod uni speciei, inter quas certus ordo reperitur : aliter non referret quæ illarum ante, et quæ post poneretur : et ideo ipsum sola ratio facit, cui unum reale respondet, tamen multiplex ratione.

CAPUT IV.

In quo ostenditur quod genus continet differentias potestate.

Nunc igitur superest ostendere quomodo genus implicite contineat ea quæ sunt in eo. Sciendum est igitur, quod genus continet differentias potestate. Potentia autem principium indistinctionis est, sicut per oppositum actus primo distinguit. Illud igitur pro generalissimo sumendum est, quod est primum principium indistinctionis aliquorum. Ut homo et equus, licet indistincta sint in animali, animal tamen non est primum principium indistinctionis eorum, nec etiam corpus. Statur autem ad substantiam : nam etsi in ente non distinguantur, ens tamen non est generalissimum, quia non prædicatur de aliquibus univoce, quod requiritur ad naturam generis. Ista autem indistinctio aliter est in substantia, et aliter in aliis generibus quæ sunt post : in aliis enim generibus reperitur una natura aliqua, quæ subest intentioni universalitatis, ut dictum est : ratione cujus cum uniformitate quæ est a ratione, ipsum genus uniformiter se habet ad omnia quæ sibi subsunt, quod est implicite illa continere. Sed in substantia non est una res subjecta intentioni, sed intellectus ex diversis rebus colligit intentionem quæ utrique naturæ ab intellectu applicatur. Unde in substantia solum est convenientia in intentione, in qua est uniformitas ad omnia quæ sunt in genere substantiæ, per quod substantia dicitur implicite omnia continere.

Ex dictis igitur satis potest accipi ratio, quare et quomodo genus de contentis sub eo prædicatur. Non enim est prædicatio generis de specie denominativa, sicut est prædicatio materiæ de re materiali, et accidentis de subjecto. Eadem namque res penitus est animal, quod prædicatur de homine, et homo. Sed album quod prædicatur de homine, non est penitus eadem res cum homine, cum unum sit accidens, aliud vero substantia. Cum igitur genus de specie prædicetur, et ratione uniformitatis communiter se habeat ad omnia contenta sub eo, necesse erit ipsum prædicari univoce, quod est prædicari secundum

nomen et secundum rationem. Non enim est alia ratio animalis quando prædicatur de homine, et alia quando prædicatur de equo : immo una et eadem est ratio per quam de utroque prædicatur, sicut et nomen idem est. Et hoc facile est videre, si consideretur natura animalis, vel alterius superioris quod prædicatur de inferioribus suis, quod natura absoluta prædicabilis est, vel recipit unitatem, vel pluritatem a subjectis. Naturam igitur animalis prædicari, est, quod dicat totum respectu illius de quo prædicatur, et non partem, quia pars non prædicatur de toto. Non autem accepitur ut totum integrale, quia tale non prædicatur nisi de omnibus partibus simul sumptis ; sed ut totum universale quod prædicatur de qualibet parte. Sic igitur accepto animali, nihil potest sibi attribui, nisi quod per se est de ratione ejus, ut substantia animata sensibilis. Quicquid autem aliud sibi attribuitur, per accidens attribuitur, ut est unum vel plura : si enim unum esset de intellectu ejus, tunc quibuscumque conveniret ipsum genus, et ipsum similiter conveniret : sicut de homine et asino prædicaretur, et ipsum unum similiter de eis diceretur, quod est falsum. Nec multa sunt de ejus intellectu : quia cum animal prædicetur de Socrate, tunc Socrates esset multa animalia. Utrumque tamen potest sibi accidere per aliud, scilicet de quo prædicatur. Si enim illud fuerit unum, et aliud erit unum : sicut quando prædicatur de homine uno, est unum ; quando de pluribus, plura : et hoc accidit sibi, quia accidit sibi prædicari de homine. Non enim est de intellectu animalis prædicari de homine ; quia tunc homo prædicaretur de asino, cum animal prædicetur de asino. De quocumque enim prædicatur aliquid, prædicatur etiam illud quod est de intellectu ejus, per regulam Philosophi in lib. *Prædic.* : Quando alterum de altero etc. Similiter esse in æquo cum homine, vel esse in plus, non convenit animali prædicato de homine secundum suum intellectum ; sed utrumque potest sibi accidere. Si enim cum dicitur, homo est animal, consideretur natura animalis absoluta, sic non erit in plus animal quam homo ; immo in æquo cum homine : aliter absoluta ratio ejus non multiplicaretur ad multiplicationem subjectorum. Unitas enim illa non descendit sub animali, ut dictum est. Et sic nihil reale erit in prædicato, quod non sit in subjecto. Animal enim non dicit aliquid plusquam homo : et sic accidit sibi non esse plus quam homo, quia accidit sibi prædicari de homine, ut dictum est. Si autem consideretur hæc natura ut subtracta intentioni, vel præter [1] uniformitatem quam accipit ab anima, sic erit in plus et communius quam subjectum de quo prædicatur : quia a parte prædicati servatur uniformitas illa, non autem a parte subjecti ; et sic non plurificatur prædicatum ad multiplicationem subjectorum, immo manet unum de multis prædicatum, ut dictum est. Et quia hoc logicum est, ideo secundum eum non convertitur consequentia subsistendi ab animali ad hominem ; ab animali, inquam, quod de homine prædicatur. Similiter autem accipiendo animal sine intentione universalitatis, propri non est prædicabile ; quia sic est prima substantia quæ neque in subjecto est, neque de subjecto dicitur. Sed accipiendo animal et hominem sub intentione universalitatis, quomodo individuum accipi non potest propter repugnantiam universalitatis ad individuationis principia ; animal et homo dicuntur secundæ substantiæ, quarum proprietas est de prima prædicari, ut habetur in *Præd.* Quem modum considerationis de substantia Metaphysicus non habet, qui considerat eam solum secundum quod est ens in se : et ideo secundum eum substantia non dicitur de subjecto, nec est in subjecto, ut dictum est supra. Quod autem substantia prædicetur de subjecto, habet inquantum per actum rationis induit naturam accidentis. Quod ratio enim nostra facit circa substantiam, accidens est, et non substantia. Et ideo Philosophus in lib. *Prædic.* dicit substantias secundas per quamdam nominis similitudinem hoc aliquid significare, quod est proprium substantiæ primæ, ut cum dicitur homo, vel animal ; sed secundum rei veritatem magis significant quale quid, inquantum per actum rationis transeunt in similitudinem accidentis, non amittendo substantiam propriam in rerum natura, sed accipiendo rationem uniformitatis in anima. Et ideo dicit illa significare quale quid, quia qualitatem, idest uniformitatem, per quam fiunt universalia per actum rationis, circa substantias quasdam, res scilicet particulares, determinant ; quæ proprie sunt quid. Ex dictis patet, quod considerando entitatem rerum in se, sicut

1. Al. : « propter. »

Philosophus primus, in substantia nulla foret prædicatio unius de altero, quæ tamen in substantia reperitur secundum Logicum, secundum quem substantia quodammodo induit similitudinem inhærentiæ accidentalis, ubi est proprie dici de altero etiam secundum primum Philosophum. Ex quo facile deprehenditur error volentium in natura rei multiplicare formas substantiales, unde sumuntur prædicta substantialia, sicut et formæ accidentales multiplicantur in re, de qua multa prædicantur accidentalia realiter : cum tamen in substantia non sit prædicatio aliqua secundum veram naturam rei, sed per actum intellectus, ut dictum est. Unde ponentes plures formas substantiales in re una ignorant naturam et originem propositionum, in quibus aliquid de aliquo prædicatur, et differentiam etiam inter substantiam et accidens.

CAPUT V.

In quo ostenditur qualiter prædicatur genus in metaphysicis et logicis.

Nunc igitur superest ostendere differentiam inter substantiam secundum quod est genus primum, et secundum quod dividitur contra accidens : sic enim facilius scietur quomodo prædicatur, et usque ad quem terminum descendat ejus prædicatio ad contenta in suo genere. Ad ejus evidentiam sciendum est quod eædem sunt differentiæ divisivæ generum, et constitutivæ specierum. Ens autem non potest habere aliquas differentias divisivas, ut supra probatum est, sed quosdam modos distinctivos habet. Et ideo in substantia secundum quod est primum prædicamentum, ut in VII *Metaph.* dicitur, ratio entis perfecta reperitur ; et non constituitur per aliquam differentiam constitutivam ; et ideo sic est genus, quod nullo modo species esse potest. Ex quo ostendi potest nullam formam realem esse in substantia, secundum quod est genus primum : ex qualibet enim forma substantiali differentia aliqua trahi potest ; et hoc supra ostensum est. Per quemdam igitur modum specialem superadditum enti oportet accipere naturam substantiæ. Hic autem modus specialis est, non generalis, includens in se oppositionem quamdam. Unde omni enti non convenit iste modus. Specialis est ergo, et non generalis, ut dictum est supra : est enim per se esse et non in alio, per quem modum substantia dividitur contra accidens. Sed super hoc ratio generis addit ordinem ad contenta sub eo, qui quidem ordo importatur in uniformitate ejus ad exteriora. Hanc autem uniformitatem habet per actum intellectus, ut dictum est. Potest igitur substantia quæ est primum genus, dici ens per se existens, implicite continens in se sua inferiora ; ita tamen quod per se existens non ostendat aliquod universale esse separatum, ut Plato posuit ; sed secundum quod « per se » opponitur ei quod est esse in alio, quod est proprium accidentis, sine quo esse non potest, ut dicitur in *Prædicamentis.* Ex hac igitur diversitate quæ est in substantia, sciri potest quomodo et de quibus substantia prædicari habet, secundum tamen quod genus est implicite continens sua inferiora ; quia potestate continet suas differentias, per quarum additionem efficiuntur et constituuntur sua inferiora : et tantum descendit sua prædicatio, quantum et differentiæ constituentes. Divisio autem differentiarum stat ad species specialissimas, quia sub eis nihil est nisi individua, quæ dicunt privationem divisionis per partes subjectivas : ideo individuum non habet partem subjectivam sibi, de qua prædicetur, cum a prima substantia nulla sit prædicatio, ut dicitur in *Prædicamentis.* Ultimum enim de quo prædicatur substantia in linea prædicamentali, erit aliquis homo, vel aliquod suppositum, ut equus, vel bos, respectu cujus ex genere primo et differentia aliquod genus constitutum, scilicet animal, de ipso prædicatur : ut puta, Socrates est substantia, et est animatus sensibilis : ex quibus constituitur animal, quod de Socrate prædicatur. Isto enim modo facile est scire de quibus prædicatur aliquid ut genus, et de quibus non prædicatur. Unde manifestum est, quod de manu hominis vel pede non prædicatur substantia, secundum quod est genus. Sic enim cum manus sit animata sensibilis, si cum hoc esset substantia manus, ita foret animal. Unde manifestum est quod animatum et sensibile iterum non prædicantur de manu secundum quod sunt differentiæ generis alicujus; quia differentia non prædicatur de aliquo, de quo non prædicetur genus ipsum. Cum ergo manus non sit animal, non erit animata secundum quod animatum est differentia, nec substantia secundum quod est genus. Erit ergo manus substantia, secundum quod dividitur sub-

stantia contra accidens, et tantum sic. Ratio enim ejus sic accepta est per se esse, et non in alio, quod est proprium accidentis, quod non potest esse sine eo in quo est. Ipsa enim sic accepta, una est et non plurificata in suis suppositis, in quibus plurificatur secundum quod est genus, propter multitudinem differentiarum constituentium diversa supposita diversarum specierum, ut supra dictum est. Substantia igitur secundum quod habet naturas rerum sub se diversas, super quas fundatur, in se unum quidem est, cujus unitas non descendit sub eo [1], sed statim in inferioribus multiplicatur; licet sit unum sub intentione universalis, sicnt de aliis dictum est, et sic contra accidens dividitur. Inde est quod, licet substantia prædicetur de duabus manibus hominis, non tamen dicendum est quod duæ manus sint duæ substantiæ; cum potius sint partes unius substantiæ, quam duæ substantiæ: unde in partibus in toto manentibus non habet substantia multiplicari, cum non prædicetur de eis ut natura in inferioribus, quæ sunt partes subjectivæ, recepta, et consequenter multiplicata; sed ut contra accidens dividitur, ut dictum est. Manus enim, vel pes est substantia, secundum quod substantia contra accidens dividitur, cujus esse est esse in alio; et non per se: cum accidens sit in alio ut in subjecto; pars autem est in toto, non ut accidens in subjecto, ut dicitur in *Prædicamentis*. Accidens autem est in subjecto, tanquam impossibile sit ipsum esse sine eo, ut paulo ante dixit Philosophus. Ex quibus concluditur per connexionem Philosophi: cum accidens non possit esse sine eo in quo est, et pars non est in toto ut accidens in subjecto; quod pars sic est in toto, quod tamen sine toto esse possit; non quidem sub ratione partis, cum pars importet relationem ad totum (unde pars, ut pars, sine toto esse non potest, cum relativa sint simul); sed secundum quod res quædam est. Cum autem materia non possit esse per se, pars autem per se esse possit, cum in hoc differat ab accidente, sed non secundum quod pars est, quod inest sibi a toto; necessario in eo quod pars est, erit aliqua compositio materiæ et formæ; non secundum quod pars est, quia hoc habet a forma totius, a qua esse habet actu pars participative tantum, cum impossibile sit duo esse substantialia in una re ponere, nisi illa res sit duo entia, cum esse sit actus entis. Compositum ergo ex illa materia et forma non erit aliquod ens actu. Unde nec istam formam aliquod esse sequitur, cum esse non sequatur formam nisi quando compositum est per se existens, cujus est esse actu. Et ideo substantia secundum quod dividitur contra accidens, de illo composito non prædicatur: non enim est per se existens ut totum, neque in toto, ut pars quæ a toto participat esse; sed est in toto in potentia propinqua ad esse debitum sibi secundum essentiam formæ quæ in ea est sine esse. Unde ad genus non spectat per se ut suppositum, vel per eductionem ut pars, quamdiu in toto est isto modo, in essentia scilicet sine esse, vel per se, vel participative. Sed potius pertinet ad genus ut principium materiale compositi nondum per se existentis, sed futuri per resolutionem: cum materia per illam formam nondum sit transmutata ad esse actu, qui est finis formæ eductæ de potentia materiæ: cum pars esse actu tantum habeat a forma totius. Cum qua solum in rebus diversarum naturarum poterunt aliæ formæ in esse produci de potentia materiæ: cum partes diversæ in natura unam rem constituant cum hoc quod natæ sint per se esse. Ideo, ut dicit Aristoteles, necesse est per aliud et aliud hoc eis convenire. Cum autem per se existere incipiunt, tunc ad genus spectant, cum habeant rationem subjectivæ partis adhuc in gradu perfectiori quam corpora simplicia.

Ex [2] dictis manifestum est, quod sicut substantia sub ratione generis non prædicatur de parte integrali rei subjectæ, sed secundum quod dividitur contra accidens, potius ostenditur quid parti convenit, quam quid conveniat toti; ita necesse est animatum et sensibile de parte prædicari, non secundum quod sunt differentiæ, quia non potest differentia prædicari de re de qua non prædicatur genus, sed secundum quod dividuntur contra inanimatum et insensibile. Et ideo rationabile non prædicatur de anima separata secundum quod est differentia, cum anima non sit animal; sed secundum quod designat potentiam animæ, denominat animam. Patet etiam ratio, quare non numeratur substantia in his de quibus prædicatur. Sic enim hoc convenit substantiæ quasi quædam differentia communis. Non esse namque in alio communissimum est de omnibus quæ substantiæ

1. Al. « super eo. »

2. Hic incipit in Parm. cap. XI, absque titulo.

debentur. Sub differentia autem communi non numeratur genus aliquod : isocheles enim et isopleuros et scalenon non numerant figuram quæ est genus sub differentia communi, sed sub differentia trianguli. Dividitur igitur figura per differentias suas, per triangulare scilicet et quadrangulare ; et sub una istarum differentiarum, sub triangulari scilicet, continetur isocheles, et isopleuros, et scalenon. Sed si triangulus constitutus dividatur per differentias trianguli, ut per tria latera æqualia, vel per duo, vel per omnia inæqualia, non erit unus triangulus, sed tres trianguli. Sic igitur substantia secundum quod dividitur contra accidens, quæ est communis differentia ejus (licet nulla differentia substantiam constituat, cum substantia genus non habeat, ut dictum est), non multiplicabitur in partibus de quibus prædicatur. Ideo corpora duorum animalium, prout sunt partes duorum animalium, cum de eis non prædicetur substantia secundum quod est genus, cum non sint partes subjectivæ, sed partes integrales rei quæ pars subjectiva est [1], non sunt duæ substantiæ, cum genus sub differentia communi non multiplicetur, sed una substantia sunt. Nec possunt aliquæ differentiæ supperaddi substantiæ, per quas substantia numero eadem prædicetur de partibus in aliqua re existentibus ; cum non possint esse partes subjectivæ alicujus speciei specialissimæ, ad quam divisio et multitudo differentiarum stat, ut dictum est. Solum enim per differentias ultimas numeratur genus. Quod manifestum est, si dividatur genus per multas differentias per se et non per accidens, quousque deveniatur ad ultimam divisionem, per quam species specialissimæ constituuntur : quæ adhuc unitatem retinent de natura sua. Sed cum forma specifica recipitur in materia individuali, quæ est principium individuationis et numerositatis (ex divisione enim quantitativa quæ materialis est, causatur numerus, ut dicitur in III *Phys.*) ; et numeratur forma specifica, et omnia quæ in intellectu suo continentur, cujusmodi sunt genera superiora. Compositum autem ex materia individuali et forma specifica efficitur pars subjectiva, de qua solum prædicantur sua superiora, ut genera subalterna et species : quorum nihil est pars integralis rei : ideo non numeratur illud quod dicitur de partibus, ad numerum partium. Quod autem dictum est de substantia, dici debet de corpore, quod est genus secundum, et de aliis generibus, de quibus post dicetur. Corpus enim, secundum quod est genus, non prædicatur de corpore hominis, dum est pars ejus : quia si corpus hominis esset corpus, idest si de eo prædicaretur corpus quod est genus ; cum corpus hominis sit animatum et sensibile, corpus hominis esset animal : quod patet esse falsum, cum homo sit animal : idem enim numero non prædicatur de toto et de parte in heterogeneis. Prædicatur ergo corpus de corpore hominis secundum quod dividitur contra incorporeum, et hoc est maxime commune corpori ; ideo non numeratur quando prædicatur de diversis corporibus prout sunt partes. Quando autem, mortuis hominibus, per se sunt corpora, tunc, cum habeant rationem partium subjectivarum, prædicatur de eis corpus numerose. Manifestum est autem, quod non numeratur corpus hominis mortui corpori vivo, ut possint dici duo corpora : licet per aliam et aliam formam fuerit corpus in actu in vivente et in mortuo, et non per eamdem.

Ad [2] hujus igitur evidentiam considerandum est, quod nomina primæ intentionis sunt quæ rebus sunt imposita absolute mediante conceptione, qua fertur intellectus super ipsam rem in se, ut homo vel lapis ; nomina autem secundæ intentionis sunt illa quæ imponuntur rebus non secundum quod in se sunt, sed secundum quod subsunt intentioni quam intellectus facit de eis ; ut cum dicitur : homo est species, animal est genus. Quia igitur in rerum natura invenitur quod essentia rei a supposito differt non solum secundum operationem intellectus, sed in natura sua, ut docetur in VII *Metaph.;* ideo res naturæ est nomen primæ intentionis impositum ipsi supposito. Sed quia per actum intellectus super ipsam naturam designatam per modum totius efficiuntur nomina intentionalia, ut species et genus : ideo super rem naturæ inveniuntur nomina intentionum, ut puta, suppositum, quod est nomen secundæ intentionis ipsius rei, in quantum per actum intellectus fit prædicatio speciei de re naturæ. Et ideo res naturæ vocatur suppositum, cum prædicatum sit superius naturaliter ipsi subjecto. In quantum vero genus et species dicuntur universalia,

1. Parm. addit : « et, » sed in notula dicit : « conjunctio « et » videtur superfluere. »

2. Hic incipit cap. XII in Parm., absque titulo.

res naturæ dicuntur particulares. Nominum autem significatium ipsa particularia, quædam sunt communia omni generi, sicut particulare, individuum et singulare, quædam autem in genere substantiæ tantum, ut res naturæ et suppositum, hypostasis et persona. Cum ergo ratio substantiæ sit per se existere, nullum istorum nominum conveniet nisi naturæ rei completæ existenti : et ideo nihil horum dicitur de parte rei : ideo pars rei non est suppositum, ut de ea aliquid prædicetur habens etiam rationem superioris. Nec etiam aliquod aliorum quæ significant particulare in genere substantiæ. Talia enim habent relationem ad speciem ipsam per se, et non per reductionem per aliud ; et ideo ista non numerantur ad numerum partium : duæ enim manus non sunt dua supposita nec duæ hypostases. Illa autem quæ signant particulare in omni genere, sicut individuum et particulare, cum in omni genere sit stare ad aliqua quæ non habent partes subjectivas, quod importatur in individuo, non requirunt aliquid per se existens de quo dicantur, cum prædicentur de accidentibus ; et ideo de partibus prædicantur. Ista enim nomina magis oppositionem quamdam important ad ipsas species rerum quam convenientiam, quod non in aliis reperitur. Individuum namque dicit privationem divisionis in partes subjectivas, quod tamen speciei convenit in generibus et corporibus. Particulare etiam opponitur universali. Ista igitur cum prædicentur de partibus, habent multiplicari sicut et partes : duæ enim manus sunt duæ res particulares : similiter duo singularia, et duo individua. Sed istud convenit magis particularibus accidentibus, quæ tamen sunt partes subjectivæ ad quas stat divisio in partes subjectivas quam partibus rei ; licet de partibus dicit possit. Sed individuum dicit negationem talis divisionis potius quam statum ejus, cum in tota re stet talis divisio. Inde est, quod cum corpus non prædicetur secundum rationem generis subjectam intentioni universalitatis de parte hominis, non numeratur in talibus partibus. Non enim sunt duo supposita corporis, sicut nec duo supposita hominis. Si autem prædicetur de eis prout dividitur contra incorporeum (cum sic se habeat ut genus sub differentia communi, ut unum de eis prædicatur, cui si addatur aliquid eorum quæ prædicata de partibus multiplicantur, ut particulare vel hujusmodi, cum hoc sit quasi differentia ultima, cujus est multiplicari et multiplicare superiora inferioribus), numerabitur corpus in eis : duæ namque partes sunt duo corpora particularia, cum tamen absolute non sint duo corpora, ut corpus quod est genus in eis multiplicetur. Licet enim corpus acceptum secundum quod dividitur contra incorporeum non sit genus, ut natura particularis esse possit differentia ipsum dividens; tamen similitudinem habet cum corpore sub ratione generis cum differentia communi, in qua omnia ut unum accipiuntur. Sicut namque omnes figuræ eo quod figuræ sunt, dividuntur contra infiguratum, ita omnia corpora eo quod corpora sunt, dividuntur contra incorporeum : et sic omnia corpora sub ratione universali comprehenduntur, et unum sunt. Quæ quidem unitas removetur per additionem oppositam ejus, scilicet particulare : particulare enim dicitur per oppositum ad universale. Et hæc est ratio quare cum additione particularitatis multiplicatur corpus de eis dictum, non autem absolute ; cum de illis non prædicetur corpus genus, cum non sint plura supposita, sed corpus condivisum accidenti, quod habet unam rationem communem ad omnia corpora ut dictum est. Corpus autem sic dictum non est aliud realiter a corpore quod est subjectum intentioni universalitatis, quod dicitur corpus genus : immo idem secundum rem, et diversum secundum rationem, cum corpus quod est subjectum intentioni tali sit res non incorporea. Unde corpus sic dictum, prædicatur de corpore quod est altera pars hominis, dum est pars. Corpus vero quod est genus, prædicatur de corpore mortuo amissa ratione partis, quia jam potest esse suppositum in genere substantiæ, cum sit per se existens, quod est proprium primæ substantiæ, ut dicitur in *Prœdicamentis :* unde illa non sunt duo corpora diversa numero ; cum corpus quod est pars, non ponatur in numero corporum absolute, et sine additione particularis, ut dictum est. Verumtamen est sciendum quod corpus mortuum cum sit per se existens, suscipit prædicationem corporis secundum rationem generis, quod tamen est unum suppositum, et res naturæ. Corpus tamen prout est pars, non sic suscipit ; quia non dicitur de eo corpus quod est genus ; sicut nec dicitur de eo homo vel animal, ut dictum est ; cum prædicatio generis de aliquo semper sit per speciem, quæ consequitur formam rei. Corpus autem pars non pertinet ad speciem vel ge-

nus, nisi participative et per reductionem, idest per naturam totius quod est in genere. Corpus vero mortuum absolute in genere et in specie est. Imposibile est autem ab eadem forma substantiali alicui conferri esse absolute et participative, cum esse participatum sit a toto parti communicatum, esse vero absolutum sit totius, cum nihil sibi ipsi sit totum et pars. Necessario igitur per aliam formam substantialem erit corpus mortuum corpus actu qui est actus absolute, et corpus vivum corpus actu qui est participatus.

Ex [1] dictis manifestum est, quod non potest concludi quod corpus vivum et mortuum sunt duo corpora diversa, etsi necessarium sit corpus mortuum per aliam formam esse corpus in actu quam per illam per quam erat corpus vivum corpus actu. Si autem dicantur duo corpora particularia ex hoc non sequitur, quod sunt duo corpora realiter diversa ; quia particulare non est differentia aliqua sumpta a forma specifica quæ realiter aliquid constituat, sicut est rationale. Nec propter hoc erunt unum simpliciter, sed secundum quid tantum, ratione scilicet communis ; cum nihil de re priori sit jam nisi materia tantum. Et licet hoc corpus mortuum mixtum sit habens certam proportionem miscibilium, et certam formam consequentem, quæ est forma mixti, per quam efficitur sub corpore mixto : cum tamen totum hoc nos lateat (quia nec forma ipsa nobis nota est, nec proportio ipsa : per speciem autem unumquodque certificari habet et demonstrari) ; nihil autem nobis sit certius de illo quam quod habet tres dimensiones et plenam naturam corporis, reliqua autem nobis incerta sunt, ut dictum est : ideo speciem ejus ponimus corpus sub ratione corporis, quia hoc de eo nobis notius est, licet in rerum natura super differentias corporis in eo reperiatur aliquid specialius. Illud enim pro specie accipiendum est, per quod certius et determinatius res innotescit, ut dicitur in *Prædicamentis*. Si autem sit aliquod corpus mortuum quod non habet rationem suppositi, cum non subsistat per se, sicut de corpore Christi in triduo ; non videtur quod de illo corpus sub ratione generis prædicari possit, cum per se esse non habeat ; sicut nec prius prædicabatur de illo vivo, quando erat pars hominis.

Ad cujus evidentiam sciendum est, quod res naturæ dicitur quod habet naturam aliquam cui accidit ratio suppositi, in quantum scilicet per se subsistit : quod semper evenit quando principia illius naturæ constituunt suppositum ipsum. Si autem principia alicujus rei naturæ conjuncta ad invicem alicui per se existenti adjungantur, rationem suppositi non habebunt, rem tamen naturæ ipsa constituent in supposito, sed non suppositum. Ideo in Christo non sunt duæ res naturæ, sed una res duarum naturarum, quæ tamen constituta est res illius naturæ, humanæ scilicet, per hanc naturam humanam ; sed non est constituta suppositum, quod dicit aliquod absolutum per se subsistens per humanam naturam. Licet igitur idem sit hoc suppositum et res naturæ humanæ, aliunde tamen est res humanæ naturæ, aliunde suppositum : res enim naturæ humanæ est per principia humanæ naturæ, sed suppositum non. Cum igitur homo sit res naturæ humanæ ; per principia naturæ humanæ constituitur homo ille non per se existens : homo enim fuit sic assumptus : sed natura in suis principiis, ex quibus ad invicem conjunctis suppositum illud per se existens factum est homo. Et ideo Filius Dei naturam humanam assumpsit, et factus est homo : et ideo ratio suppositi homini convenit: ille enim homo fuit ab æterno. Per illum igitur hominem ratione suppositi per se existentis quod homo ille factus est, homo ille per se existere dicitur ; non quod aliquid ex principiis naturæ humanæ tantum constitutum sit per se seorsum a Verbo : sed quia res naturæ humanæ, quæ per naturam humanam constituta est, est ipsum suppositum divinum quod per se existit ; unde et homo ille cum sit ipsum suppositum, per se existit in genere substantiæ. Et ideo partes naturæ humanæ, corpus scilicet et anima, ad genus spectabunt per naturam illius totius quod per se est in genere illo. Patet igitur, quod diversimode sunt aliorum hominum partes in genere, et partes humanitatis Christi. Quia in aliis ex principiis naturæ propriæ erit aliquid per se existens, quod per se est in genere, et per ipsum alia erunt in genere per reductionem ; in Christo autem per principia humanitatis non constituitur aliquid per se existens ; sed ipsum suppositum divinum per se existens complete et perfecte factum est res humanæ naturæ per principia naturæ humanæ. Unde res naturæ humanæ propter identitatem cum supposito divino erit per

1 Hic incipit in Parm. cap. XIII, absque titulo.

se existens : res enim humanæ naturæ in Christo non est pars illius suppositi, ut prædicetur de supposito ipso, sed est ut ipsum totum, et ideo per se esse dicitur. Erunt igitur|partes naturæ humanæ in Christo pertinentes ad genus et speciem per ipsam rem naturæ humanæ, quæ constituta est per principia naturæ humanæ, ut dictum est : quæ tamen res per se esse habet a supposito, cum quo identitatem habet, et non a principiis propriis, ut dictum est. Ex quibus manifestum est quod partes humanæ naturæ in Christo non reducuntur ad speciem vel genus per suppositum ipsum, cum illud per se non sit in genere ; sed per rem naturæ, quæ est ut habens esse per se. Nec refert a quo habeat esse per se ; aut a suis principiis, aut a Verbo cui adjungitur : cum hoc universaliter tenendum sit, quod principia per illud ad genus reduci habent, quod per illa constituitur : et hoc semper est res illius naturæ, cujus sunt illa principia. Cui quidem rei quandoque accidit ratio suppositi, quando scilicet habet per se esse : quandoque vero non ; quando scilicet alteri adjungitur, ut dictum est. Ex dictis igitur manifestum est, quod corpus Christi mortuum, licet per se non sit sicut corpora aliorum, res tamen est alicujus naturæ habentis sua principia. Et ideo genus de eo prædicatur, cum idem sit Verbum, et res illius naturæ ; ratione cujus identitatis per se esse dicitur. Ratio enim suppositi accidentaliter se habet ad principia naturæ sibi mutuo juncta ; res vero naturæ essentialiter. Ideo semper ubi est res naturæ constituta, erit prædicatio generis illius naturæ, et specierum de re suæ naturæ[1]. De metaphysica autem, et earum consideratione quæ ad omnia se extendunt, actum est : nunc vero de naturali et mathematica restat agendum.

CAPUT VI.

In quo ostenditur qualiter prædicatur genus in naturalibus et mathematicis.

Sciendum est igitur quod antiqui philosophi scientiam naturalem primam philosophiam putaverunt, sicut etiam putaverunt primum ens esse corpus. Sed Philosophus in VI *Metaph.* docet quod naturalis philosophia est de quodam particulari ente habente in se principium motus et quietis : unde et materiale ens est, quia materia est in omni eo quod per se movetur : subjectum enim philosophiæ naturalis est ens mobile. Et ideo sua consideratio, secundum Philosophum ibid., est circa ea quæ sunt in materia, ut in pluribus : quod dicit propter animam humanam quæ pertinet etiam ad Physicam, in quantum est forma corporis, licet per se esse possit : ideo scientia naturalis subalternatur Metaphysicæ.

Ad cujus evidantiam considerandum est quod dupliciter convenit unam scientiam alteri subalternari. Uno modo quando subjectum unius est species subjecti alterius, sicut homo est species animalis; et animal est species corporis naturalis, ideo scientia de animalibus subalternata est scientiæ naturali. Alio modo quando subjectum inferioris scientiæ non est species subjecti superioris scientiæ, sed se habet ad illud ut materiale ad suum formale ; per quem modum Perspectiva se habet ad Geometriam. Geometria enim agit de linea et aliis dimensionibus absolute et formaliter ad nullam materiam applicando : non enim agit de linea in ligno vel aere : sed Perspectiva agit de linea secundum quod est in aliqua materia in qua videri possit, unde agit de linea visuali. Linea enim visualis non est species lineæ, sicut nec triangulus ligneus est species trianguli : differentia enim non sumitur a materia. Et hæc est ratio quare non est aliqua specialis scientia de linea recta vel circulari, sicut est de linea visuali : quia rectum et circulare sunt propriæ differentiæ lineæ, visuale autem non, sed est alterius et extraneæ naturæ; et ideo scientia specialis est de linea visuali, et non de linea recta vel circulari. Isto modo naturalis scientia, quæ applicat naturam entis ad naturam sensibilem, est sub Metaphysica, quæ considerat de ente absolute : quia ens mobile non est species entis, cum ens non sit genus, ut dictum est. Ens igitur mobile est subjectum Naturalis philosophiæ, quæ dividitur secundum divisionem entis mobilis in suas species ; scilicet in ens mobile motu locali tantum, sicut est corpus cœleste, et in ens mobile motu generationis et corruptionis, et sic de aliis. Hæc tamen divisio magis pertinet ad Logicum quam ad Physicum, cum sit generis in suas species. Sicut enim supra dictum est, quod substantia quæ est primum genus non habet aliquam

1. Hic incipit in Parm. cap. XIV, absque titulo.

unam rem supra quam fundatur, sed fundatur supra diversas res, a quibus tamen ratio unitatem quamdam accipit, ratione cujus dicitur genus unum ; ita ens mobile, quod est subjectum Naturalis philosophiæ. Nec dico corpus mobile; quia omne corpus probatur esse mobile in lib. *Phys.* Hoc enim secundum genus non habet aliquam unam rem naturalem supra quam fundatur, sed fundatur supra diversas res : quas tamen quia apprehendimus in pluribus convenire, scimus corpora superiora cum inferioribus in eodem genere corporis esse, sicut substantias separatas cum materialibus, de quibus supra dictum est. Quod autem generabilia et corruptibilia, et mobilia motu locali tantum, sunt duæ species entis mobilis, de quo in communi agitur in I *Phys.*, magis ostendit eorum convenientiam secundum Logicum, quam secundum Naturalem. Substantiæ enim corruptibili et incorruptibili nihil est commune nisi logice tantum ; cum plus differant quam genus aliquod reale, ut dictum est. Unde in V *Metaph.* dicit Philosophus, ubi docet quæ differunt in genere physico, quod illa differunt genere, quorum subjectum primum est diversum : sicut primum subjectum coloris differt a subjecto primo saporis, sicut superficies ab humore : et sic differunt, quia non reducuntur in unum subjectum, quantumcumque fiat resolutio utriusque. Si enim posset fieri unum de illis per aliquam resolutionem realem, non differrent simpliciter in subjecto primo, nec per consequens in genere. Ut puta materia ignis differt a materia aeris : sed si fiat resolutio ignis et aeris, non remanebunt diversæ materiæ. Et ideo ignis et aer non sunt duo diversa genera, physice loquendo. Corpus vero cœleste cum corporibus generabilibus differt, cum non conveniant in materia : si enim miraculose corrumperetur cœlum, quia naturaliter incorruptibile est, adhuc essentia materiæ suæ diversa esset a materia elementorum, nec foret resolutio ad unum subjectum : quod testatur potentia materiæ elementorum, quæ nunquam transmutari potest ad formam cœli : alioquin esset in eo potentia frustra, quam tamen constat in materia cœli esse, cum in ea est forma cœli. Ex quo patet, quod ens mobile motu locali, et ens mobile per generationem et corruptionem, sunt duæ species entis mobilis logice tantum, ut dictum est. Patet etiam, quod unitas generis physici est ab unitate primi subjecti. Primum autem subjectum est materia. Illa igitur conveniunt in genere physico, quæ habent eamdem materiam, sed differunt specie, propter diversitatem formæ, sicut ignis et aer. Nec tamen erit aliqua distinctio in materia : cum distinctio dicat actualitatem aliquam quæ non est in materia secundum se: sed hæc diversitas est in potentia passiva tantum, ad quam non sequitur aliquid in fundamento naturæ esse distinctum.

Ex dictis igitur patet quod ens mobile, quod est corpus communiter acceptum, non habet a materia aliquam formam communem, per quam est corpus, super quam fundatur actio intellectus, qui facit communitatem quamdam inter corpora generabilia et corruptibilia, in quantum facit esse ea diversas species entis mobilis, cum nulla res communis subsit, nec etiam materia ipsa quæ est incorruptibilis et ingenita : si enim esset aliquod compositum tale, ex materia scilicet et forma corporis præter formas ad quas sequuntur qualitates sensibiles, quæ sunt principia generationum et corruptionum, esset inordinabile ad formas tales, et ad alias, ad quas generatio et corruptio non attingit, sicut ad corpus cœleste. Sic autem foret necesse, si inre generabili et corruptibili præcederet aliqua forma formam specificam rei, per quam solum est generatio et corruptio in rebus, cum solum ad illam sequantur qualitates activæ et passivæ, quæ sunt principia generationis et corruptionis, et non ad formam talem imperfectam. Unde ipsa indifferenter se haberet [1] ad formam supervenientem, sive esset principium generationis et corruptionis, sive non esset : tunc enim cœlum haberet aliquid reale commune cum generabilibus et corruptibilibus : quod est directe contra prædicta verba Philosophi. Et ideo impossibile est in rebus generabilibus et corruptibilibus aliquam formam præcedere formam specificam, sicut antiqui posuerunt materiam primam esse formatam quadam forma non elementari, sed imperfecta, quæ sit quasi via ad alias, sicut forma embrionis imperfecta est respectu formæ specificæ animalis. Unde Commentator sup. IX *Metaph.* dicit primam habilitatem materiæ esse semper respectu formæ elementorum. Unde non reperiuntur mediæ formæ elementi ex elemento, sicut est in generatione anima-

1. *At.* habet.

lis, ubi sunt multæ formæ mediæ sibi succedentes per generationes et corruptiones multas usque ad ultimam, quam solam in re manere necesse est, ne dicatur ipsa accidens esse. Ex dictis patet quod res secundi generis, non est una, super quam fundatur unitas rationis, sicut nec res primi generis, de quo supra dictum est. Sed antequam de hoc plus agatur, prius de hac unitate agendum est.

Ad [1] hujus igitur difficultatis notitiam considerandum est, quod cum objectum intellectus sit quoddam intra intellectum, et non extra, quia intelligere non est motus ab anima, sed ad animam: actus intellectus potest ferri in intelligibile, vel prout est objectum in natura objecti, scilicet in quantum terminat ejus actionem: et sic nihil sibi tribuit, sed solum considerat quid natura objecti habeat, unde possit aliquid formari quod naturam illius objecti insinuet, ut puta, definitionem aliquam. Alio modo potest actio intellectus ferri in objectum, non in natura sua, sed prout est abstractum per actum animæ a conditionibus materialibus: et sic accipitur ut in anima, et sic anima attribuit sibi aliquid non considerans quid sibi debetur in natura objecti, sed quid sibi per actum animæ convenire potest; et illud attributum est ratio universalitatis. Ut puta, intelligendo animal in quantum naturam sensitivam habet, format ejus definitionem, substantiam scilicet animatams ensibilem, quam manifestum est unitatem quamdam in animali significare: animal enim objectum unum natura sua est. Sed hæc unitas non descendit ab animali ad aliquas species animalis: animal enim sic acceptum, non dicit aliquod ens in natura; cum non sit aliquod animal in natura animal solum; sed dicit essentiam quæ esse non habet nisi per habentem essentiam, cujus esse est ut actus. Ideo quot fuerunt habentes essentiam, tot erunt essentiæ secundum esse. Habebit igitur essentiam et unitatem ab habente eam si unum fuerit, et pluralitatem si plura fuerint: idem enim est de unitate et esse, cum unum et ens convertantur. Ideo unitas inventa in natura aliqua, ut in natura animalis, non descendit ad aliquam ejus speciem : imo si in uno recipiatur, jam ab illo unitatem habebit, sicut et esse. Sed alia unitas quam facit intellectus, descendit ad omnia contenta sub uno communi. Prima igitur unitate manifestum est quod nihil est unum genere commune corporibus cœlestibus et generabilibus, super quod intellectus fundare possit rationem universalitatis. Licet enim corpus sit substantia corporea, non tamen propter hoc erit aliquid unum reale conveniens corporibus cœlestibus et inferioribus, super quod intellectus fundare possit intentionem universalis; sed secundum intentionem tantum. Quod manifestum est, si fiat resolutio ad primum subjectum corporis, quod est materia; quæ in se considerata, erit diversa in cœlo et elementis, ut dictum est. Quamvis autem non sit resolvere ad aliquod unum subjectum commune utrique , tamen illæ diversæ res super quas fundatur actus intellectus formantis intentionem universalem, compositæ sunt ex materia et forma; et ideo ex utraque parte sequitur corpus. Impossibile est enim materiam et formam componi, quin sit corpus, ut supra dictum est : materiæ enim natura est esse primum ex quo fit aliquid per se, et ultimum in quo aliquid transit per corruptionem, ut dicitur in I Phys. Et ideo ex nullo fieri potest, sicut nec in aliquod præcedens resolvi. Simplex ergo materiæ essentia necessario erit, cum simplex per se in nihil resolvi possit. Forma enim cum sit simplex essentia non resolvitur per se in aliquid, sed per accidens; resoluto enim composito in materia, forma resolvitur in eamdem, quia nec forma per se fit, sed compositum, ut docetur in VII *Metaph.* Ex duabus autem essentiis simplicibus conjunctis resultat semper essentia quæ altera est ab utroque; et hoc necesse est esse corpus, si una illarum de altera educatur, sicut essentia formæ educitur de essentia materiæ. Essentia enim formæ est in essentia materiæ in potentia : de potentia autem in actum oportet transitum quemdam esse, in quo importatur transmutatio quædam. In omni autem transmutatione includitur vel præsupponitur motus localis : sicut in alteratione, a priori est motus localis, in motu vero augmenti a posteriori. Quod enim augmentatur mutat locum, non autem ante augmentum : sed quod alteratur, mutat locum antequam sit alteratum. Generatum vero medium importat inter alterationem et augmentum, cum sit terminus alterationis et principium augmenti : nihil enim augmentatur, nisi quod generatum est;

1. Hic incipit in Parm. cap. xv, absque titul.

educi autem per motum localem non potest nisi corpus, vel corpori adjunctum, ut omnia accidentia corporalia. Igitur de potentia materiæ non potest aliquid substantialiter educi, nisi constituatur corpus. Nec refert utrum materia, de qua educitur ipsa forma, prius fuerit sub alia forma, ubi solum alteratio præcedit propter subjectum actu existens, cujus materia præfuit formæ educendæ : sive non; sicut materia cœli nunquam præfuit sub alia forma, et ideo alteratio vel motus localis non præcessit ejus esse : unde cœlum non est genitum, sed per simplicem emanationem tantum ad esse processit a Deo. Motus igitur localis accidentaliter tantum se habet ad eductionem formæ de potentia materiæ : inquantum scilicet accidit materiæ præfuisse sub alia forma, per quam fiebat subjectum actu existens, quod oportuit corrumpi per actionem qualitatum alterantium, ad hoc quod alia forma induceretur. Esse vero corpus in productione formæ de potentia materiæ non accidit propter ipsum motum localem, cum corpus cœleste consecutum sit per eductionem suæ formæ de potentia materiæ suæ propriæ, nullo motu locali vel alteratione præcedente. Essentialiter ergo natura corporis sequitur eductionem formæ de potentia materiæ. Nec hoc adhuc est quia educitur, sed quia fit unum ex materia et forma educta : quia posito per impossibile quod forma educeretur de potentia materiæ, et tamen non fieret unum compositum ex illa cum forma, corpus non sequeretur eductionem formæ de potentia materiæ ; cum constet corpus semper compositum esse ex materia et forma. In hoc igitur præcisa ratio corporis consistit, quod ex materia et forma fiat unum : quod infallibiliter contingit, quando forma educitur de potentia materiæ. Quandoque etiam hoc fit, etsi forma non educatur de potentia materiæ : ut patet de anima humana; quæ etsi non sit educta de potentia materiæ, cum a materia non traducatur; quia tamen ex ipsa et materia fit unum, efficitur corpus. Hoc igitur corpus, sive forma educatur de potentia materiæ sine motu, ut cœlum : sive cum motu, ut in generabilibus et corruptibilibus : sive non educatur de potentia materiæ, ut patet in homine, est res physica prima, supra quam intellectus format intentionem generis, et illud est proprium subjectum Philosophiæ naturalis; logice tamen : quia si fiat resolutio omnium istorum, non erit devenire ad aliquod commune cœlo et inferioribus, ut supra dictum est, cum nec in materia conveniant. Si vero fiat resolutio omnium generabilium et corruptibilium, erit devenire ad unum commune principium indifferens ad omnia hæc; et ideo corruptibilia omnia conveniunt in uno subjecto physico unitate reali; sed cœlum convenit cum corruptibilibus in uno subjecto physico non unitate reali aliqua, sed logica tantum. Huic igitur naturæ intellectus attribuit rationem generis, cui in rebus corruptibilibus respondet quoddam habens quamdam unitatem, quæ sub eo non descendit, ut supra dictum est, sed multiplicatur in suppositis suis, in quibus recipitur. Unde cum de illis prædicetur, oportet jam naturam constitui in qualibet re per formam quæ est totius. Cum illa natura per intentionem sibi additam de toto prædicetur, non potest illa prædicatio sumi a parte rei, et attribui toti rei. Ut puta, homo constituitur ex anima et corpore tamquam ex duabus partibus : prædicatum autem quod sumitur a corpore, quod est altera pars conveniens homini, non est corpus, sed corporeum; idem enim non prædicatur de aliquo denominative, et absolute, sive abstracte. Non erit igitur aliqua forma faciens corpus partem rei, alia a forma totius rei, cum corpus secundum intentionem prædicetur de tota re. Nec potest intellectus parti intentionem aliquam, per quam de toto absolute prædicetur, tribuere : quia pars de toto non prædicatur nisi denominative tantum. Ex quo satis manifestum est, lapidem vel ignem vel hominem non per aliam formam esse corpus, quam per illam per quam sunt illud quod sunt in sua specie, sicut nec per aliam materiam : non enim est alia materia in homine per quam homo est corpus, quam illa per quam est homo.

Et[1] hoc est facile considerare in modo generationis naturæ; quia materia prima primam habitudinem habet ad formam elementi. Si enim debet generari ignis, non transmutatur ad formam corporis et postmodum devenit ad formam ignis, sed statim in eodem instanti quo corrumpitur forma aeris, vel quo inducitur forma ignis : qualitas enim activa ignis nihil intendit nisi inductionem formæ ignis, cujus ipsa

1. Hic incipit in Parm. cap. XVI, absque titulo.

est passio, et in cujus virtute agit. Et certum est, quod non agit in virtute formæ corporis, cum non sit ejus accidens proprium. Sed certe sic se non habet materia nuda ad formam mixti : unde non habet habilitatem aliquam immediate ad eam, sed oportet eam primo indui formas elementorum, cum mixtum non possit fieri nisi ex miscibilibus præsuppositis. Has tamen formas, licet materiam ordinent ad formam mixti, necesse est materiam deponere in adeptione formæ mixti, quia in mixto ipso est aliquid quod natum est agere ad dissolutionem ipsius mixti. Forma tamen mixti immediate inest ipsi materiæ loco formarum simplicium, faciens subjectum virtutibus formarum elementorum. Unde ex diversis proportionibus miscibilium sunt diversæ formæ substantiales in diversis mixtis : alia enim est forma mixtionis in auro, alia in lapide, alia in argento. In mixto namque propter naturam mixtionis nulla reperitur diversitas partium : aliter in omni mixto esset diversitas partium, quod falsum est, cum mixta multa sint homogenea, sicut et simplicia. Sicut patet de osse, carne et lapide : quorum quælibet pars suscipit prædicationem secundum completam rationem ipsius naturæ in toto : quælibet enim pars ossis est os : quod ideo est, quia natura formæ secundum totum id quod est, essentialiter est in qualibet parte. Cum igitur pars et pars in aliquo sit per quantitatem, quæ est accidens proprium corporis substantiæ , cum mensura ejus sit, alia autem forma non potest esse secundum totam naturam suam in aliqua re, quam in illa quæ est altera pars compositi ; impossibile est aliam formam esse in igne vel lapide, per quam aliquod istorum sit corpus, quam illam per quam prædicatio rei verificatur de parte uniformiter cum toto : et hanc constat esse formam specificam. Sic igitur oportet materiam prius formari formis simplicium corporum, quas oportet deponere in adventu formæ mixti, licet virtute in mixto maneant, non autem in essentia. Mixtum autem ex diversis miscibilibus fit. Itaque cum animatum aliquod habens magnam diversitatem in partibus ex diversa mixtione causatam constituitur, necessario erit una forma ipsius animati. Et hanc certum est esse formam mixtionis totius : quam tamen manifestum est non inesse cuilibet parti secundum totam naturam suam, cum non contingat rem prædicari de parte et toto uniformiter. Prædictæ autem partes animati per se non fuerunt, cum ex eis constitueretur totum, sicut simplicia corpora habuerunt esse per se ante mixti constitutionem : sed simul agit natura ad eorum eductionem in toto, et totius constitutionem ex eis : sicut patet in animali, ubi vis activa patris, quæ in semine, agit ad constitutionem corporis diversa membra formando. Inter alia tamen primo format cor, et deinde semper operando ad extrema : quæ, quia est virtus assimilans sibi passum, non corrumpitur formato corde, sed durat quousque mentruum fuerit transformatum in illa quæ sunt in eo potentia : et omnibus membris formatis, et destructo menstruo et semine, virtus hæc necessario destruitur et non post formationem, scilicet unius vel duorum membrorum, ut dicitur in XVI *de Anim.* Agens enim instrumentale non cessat, nisi effectus intentus a principali agente prius inducatur ; et posterius non est necesse eum applicari effectui. Semen autem continet vim generativam, quæ est delativa potentiæ paternæ, sicut instrumentum defert vim principalis agentis. Et ideo virtus quæ est in semine, peracto officio suo, corrumpitur. Sciendum est autem quod in menstruo est potentia ad diversas partes, in quibus est diversa proportio miscibilium, ex qua consurgit materialiter multiplex diversitas in partibus, in quarum tamen qualibet est reperire uniformitatem mixtionis. Sicut licet alia sit proportio miscibilium in osse, alia in carne, tamen in carne uniformitas est ; quia quælibet pars carnis est caro, et ossis os similiter : natura enim mixtionis est habere uniformitatem in mixto. In qualibet igitur parte rei habentis diversas partes erit aliqua qualitas media quæ fit ex qualitatibus simplicibus alteratis ad invicem ; et hæc qualitas erit propria dispositio ad formam mixti, sicut calor intensus disponit ad formam ignis. Nec refert utrum dicatur esse una qualitas in re, vel plures : quia si dicatur una, necessario in diversis partibus habebit difformitatem, ita quod in una parte sui prævaleat humidum, ut in cerebro ; in alia calidum, ut in corde. Si vero plures dicantur, adhuc manifestum est sensui eas ad constitutionem unius rei ordinari. Illi igitur qualitati, sive sit una, sive plures, necessario respondebit una forma mixti difformis in virtute ; quæ licet per essentiam sit tota in qualibet parte rei, non tamen tota virtus ejus erit in qualibet parte rei : sicut patet, quod vis auditiva non est in oculo, nec visiva in aure. Et

quia essentia formæ rei indivisibilis est, tota enim est in qualibet parte rei; virtutes autem illæ ab ipsa forma separari non possunt, quia qualibet illarum virtutum sequitur totam essentiam, in alia tamen et alia parte, in quibus simul tota essentia est, ut dictum est; ideo diviso aliquo membro a toto, non manet essentia formæ indivisibilis in parte divisa, nec virtus, cum virtus ab essentia formæ separari non possit. Ideo necessario in parte divisa, cum et in ipsa proportio miscibilium sit, erit alia forma in essentia a priori forma quæ totius rei erat. Quæ qualiter eveniat sciri potest ex aliquo mixto uniformi, ut puta, in ligno vel lapide, in quibus est una forma actu, quæ est multiplex in potentia : et ideo facta divisione, ex illa forma priore [1] quæ in toto erat secundum totam suam rationem una in actu, sed multiplex in potentia, fiunt multæ actu, nulla nova forma introducta. Non enim cum ramus dividitur ab arbore, nova forma inducitur : sed prior forma quæ erat in potentia fit actu; et ideo eadem accidentia manent in ramo abscisso quæ prius fuerunt secundum essentiam, sed non secundum esse idem actu : quia primo habebant esse actu a toto, nunc autem non. Patet igitur quod hoc esse, quod actu ramus jam habet, est aliud ab esse actu quod habuit in arbore, non tamen habet aliam formam in essentia a priori : nam hoc esse actu respondet ei quod dictum est continuum habere unam formam multiplicem in potentia, non autem illi quod dictum est illam esse actu unam. Si igitur una continuitas reperitur in aliqua parte membri vivi, sicut in osse vel carne, cum una sit forma totius actu, anima scilicet, quæ in animalibus perfectis non est multiplex in potentia, ita quod per divisionem fiat actu sicut est in imperfectis, ut patet in animalibus annulosis ratione continuitatis, oportet præexistere in carne vel esse formam sine esse actu quæ est in toto animato perfecto ; cum se habeat ad esse actu sicut in aliis continuis, ut in plantis et lapidibus, se habet multiplicitas potentiæ ejusdem formæ. Potentia autem diversa ejusdem formæ nullum esse faciebat in continuo, in quo non erat nisi unum esse tantum ; quamvis essentia illius formæ respondeat potentiæ, sicut et actui, quem in toto facit. Et ideo, cum talis forma ponatur in re præcipue ratione continuitatis, ubi sola divisio facit esse actu in partibus, facile est videre quomodo essentia formæ possit esse ibi, et non dare esse ipsi parti. Sicut igitur non alia transmutatione ducitur materia rei continuæ ad formam secundum quod est una in actu, et alia secundum quod est multiplex in potentia, sed eadem; ita eadem transmutatione qua inducitur forma totius multiplex in virtute, inducitur et forma illius sine esse, quia non est nisi quidam respectus. Quia sicut dum manet res in uno actu, illa potentia quæ est in eadem forma quæ actu esse confert, nihil acquirit illi rei, nisi respectum quemdam uniformitatis in natura inter totam rem, et illud quod in ea divisum est; ita illa essentia formæ in re diversæ naturæ nihil rei ipsi acquirit nisi respectum quemdam qui est cujusdam similitudinis ipsius esse actu partis et seorsum; cum tamen constet non esse idem esse actu vivum et mortuum.

Ex his [2] facile est videre quomodo corpus mortuum actu prius vivebat. Certum est enim potentiam non dividi ab actu ad quem ordinata est, nisi per aliquem actum incompossibilem illi ad quem illa potentia ordinatur : sicut potentia quæ est in materia ignis ad formam aeris, remota est ab aere, cum forma ignis materiæ inest. Non autem forma ignis perficit potentiam materiæ ad aerem ; sed manet in potentia in igne non perfecta, occupata tamen forma ignis. Cum enim forma ignis sit in materia, certum est nihil reale esse in materia quod non sit occupatum ab igne : aliter si aliquid esset liberum a forma ignis, statim aliam formam indui posset. Sicut igitur potentia ad aerem occupata est per formam ignis, sed non perfecta ; ita accipit actum per formam ignis, qui tamen non erit perfectio potentiæ ad aerem. Et ideo potentia ad aerem, propter concomitantiam materiæ perfectæ per formam ignis, non per se esse actu habet, quia nihil relinquitur in materia non occupatum ab actu ignis, ut dictum est. Per quem modum forma alicujus partis organicæ, quæ est potentia ad esse seorsum, non perficitur per actum formæ totius, cum ad illum non ordinetur : occupatur tamen essentia talis formæ, mediante essentia materiæ quam concomitatur, ab esse actu, quod est a forma totius. Hoc autem esse non est esse participatum, quod inest a toto ipsis partibus : quia esse

1. *Al.* : « facta divisione ex illa, forma prior quæ, etc. »

2. Hic incipit in Parm. cup. XVII, absque titulo.

partium participatum pertinet per se ad esse totius ex partibus constituti : sed est esse non conferens ad ipsum totum nisi per accidens; in quantum videlicet impedit esse actu debitum parti a forma propria, quam acquirit pars per dissolutionem a toto. Et sicut habet esse actu a toto per concomitantiam, ut dictum est, ita vivere. Unum igitur esse penitus est, et ipsius totius absolute, et partium participative, et talis formæ per concomitantiam ; et idem est vivere. Et ideo corpus mortuum vere vivum fuit : non quod vitæ principium fuerit forma totius compositi ex materia et forma quam jam habet ; sed materia ejus tantum per se, cui esse actu conferebat, quod et ipsa forma materiæ juncta, concomitanter accepit.

CAPUT VII[1].

In quo ostenditur per divisionem corporis quod unius rei sit unica tantum forma.

His visis, sciendum est quod prima divisio corporis, quod est genus, est per simplex et mixtum ex simplicibus. In simplicibus autem non præcedit in natura aliqua forma ipsam formam elementi simplicis, ut supra ostensum est; et hoc facile est demonstrare. Si enim accipiatur minimus ignis in quantitate (quod possibile est, quia res naturæ habet terminum augmenti et diminutionis), si dividatur, non manet ignis, nec ex illo aliquod elementum generari potest. Forma autem ignis non destruitur sola, sed et corpus et substantia destruitur. Aliter, cum corpus quantum sequatur corpus substantiam; si corpus remaneret destructo igne, cum corpus substantia non dicat quid sensibile, mathematica forent separata a sensibilibus : quod est impossibile. Cum enim aliquid tale contingit, fit mutatio incontinens, quia non potest de potentia materiæ aliqua forma educi. Cum igitur corpus mixtum ex simplicibus generetur, quæ sunt media inter primam materiam et ipsum mixtum; in mixto autem non manent formæ elementorum, ut dictum est; non erit invenire in mixto aliquam formam mediam inter materiam primam et ipsam formam specificam, quæ est forma mixti, cum nulla fuerit media inter materiam et formam elementi. Unde grossi homines aliam viam generationis ponentes, diverterunt a Philosopho, dicentes materiam primo informari forma substantiæ et postea corporis, et sic descendendo ad ultimam formam quæ est forma specifica : cum tamen Philosophus supradictum modum generationis posuerit, dicens formam elementi immediate materiæ inesse; qua deposita introducitur forma mixti. Si enim primo induceretur in materia forma substantiæ, et postea forma corporis, et postea forma elementi; cum ex quatuor elementis fiat mixtum, depositis formis elementaribus (quibus depositis, si in materia mixti, quæ ex elementis fit, necessario fuerit consimilis ordo), cum totum id materiale quod fuit sub quatuor elementis, sit jam sub mixto, sequitur quod sub una forma mixti maneant quatuor formæ substantiales, quarum quælibet faciet corpus; et quatuor aliæ formæ, quarum quælibet faciet substantiam. Ex illis enim non potest fieri unum corpus, cum maneant illæ formæ in essentia sua, nec substantia una[2] similiter; quodlibet ergo mixtum est quatuor corpora (propter naturam enim illius corporis dicunt prædicari corpus de re ipsa) : et similiter erunt quatuor substantiæ eadem ratione. Et ideo impossibile est in mixto aliquam formam ponere præter formam[3] mixti. Corpus autem mixtum multiplex est, quia multæ sunt proportiones miscibilium in mixto. Unde necesse est diversas species mixtorum constitui : quædam enim sunt mixta uniformia, sicut lapides et metalla, in quibus est magna multitudo specierum, et talia sunt omnia inanimata; alia sunt mixta difformia, ut plantæ et animalia; et hæc sunt animata; et quanto sunt perfectiora tanto majorem difformitatem requirunt. Quæ enim nata sunt plures et diversas operationes exercere, necessario in eis erit major diversitas organorum. Et ideo inter animata minima diversitas est in plantis, cum non sint principia multarum operationum : in quibus tamen reperitur magna diversitas specierum. Sed harum omnium genus proximum et substantialium est corpus animatum. Nec oportet addere ejus principium esse animam vegetabilem : sic enim nihil esset realiter diversum; cum

1. Hic incipit in Parm. cap. XVIII, absque titulo.
2. *Al.* sua. Sic Cod. S. G.
3. *Al.* impossibile est in mixto esse aliquam formam mixti. Vel, ut in Parm. : « esse aliquam formam præter, etc. »

constet ipsam esse primum principium vitæ in omnibus quæ apud nos vivunt. Super corpus autem animatum simplex aliquid reale addit altera ejus species animal : quod manifestum est ex operationibus utriusque : quia super operationes vegetabiles, quæ sunt generare, nutrire et augmentare, in animali reperitur actio quædam realis superaddita, scilicet sentire. Cum igitur in animali cum operationibus quæ apparent in plantis, inveniatur actio superaddita quæ est sentire; necessario oportet dicere sensitivum animalis in sua essentia utrumque obtinere : ne si dixerimus in animali esse vegetabilem distinctam in essentia a sensibili, cogamur in quolibet animali duas animas ponere : quia sequeretur tandem in homine tres animas esse, cum super alia animalia nobilissimam actionem habeat realiter ab aliis actionibus diversam intelligere scilicet, super quam non invenitur aliquid quod addat actionem nobiliorem. Et ideo propter additionem talis differentiæ super quam nihil invenitur, animal est ultimum genus. Non solum autem post sensibilem animam, unde accipitur animalis ratio, diversitas realis reperitur in homine; sed in aliis in quibus differentiæ a se realiter diversæ secundum rationem formarum, et non solum secundum rationem materiæ reperiuntur, ut patet de equo et asino et aliis hujusmodi. Cum autem certum sit quamlibet istarum formarum alicujus mixti esse, et propter diversitatem quæ est in natura formæ unius ad alteram, diversitatem materialem esse in mixtione quæ respondet diversitati formarum; sic in eadem specie diversitas formarum est propter diversitatem mixtionis, quæ multiplex est. Solum autem simplicia corpora ordinantur ad generationem mixti, ut dictum est. Impossibile igitur erit in aliqua re sive animata, sive inanimata, nisi unam formam ponere, cum formæ elementares manere non possint.

CAPUT VIII.

In quo ostenditur qualiter diversi modi diversæ scientiæ oriuntur.

Ex dictis facile est videre, quomodo scientiæ diversæ oriuntur et dividuntur, sicut et res subjectæ. Ens enim mobile est subjectum Philosophiæ naturalis, ut dictum est : et hoc idem corpus substantia est : cujus prima passio est quantitas : quæ, in quantum est terminus corporis, et propria ejus mensura, ad eamdem scientiam pertinet. Sed in quantum in eo potest proportio attendi (quia considerari potest sine consideratione alicujus qualitatis sensibilis) : quæ consideratio posterior est (et ideo in proportione sua non est accipere finem); et hoc idem est subjectum Mathematicæ, cujus subjectum non est realiter accipere distinctam a subjecto Philosophiæ naturalis, sed consideratione tantum. De ipso vero ente mobili in communi est liber *Phys.* Cujus prima species est mobile secundum locum, de quo est liber de *Cœlo.* Corpus autem vel est simplex, vel est mixtum, et in utrisque est generatio et corruptio : ideo de generatione simplicium agit in libro de *Generatione.* Mixta autem quædam sunt animata, et quædam inanimata. De generatione vero inanimatorum agit in lib. *Meteor.*, ut de mineris, et etiam de generatione impressionum. Animata autem sunt tripliciter : quia de generatione animatorum anima vegetabili agitur in lib. de *Plant.* De generatione vero animalium in lib. *de Animal.* De homine in lib. *de Animal.* et de his quæ sibi subjiciuntur. In omnibus autem et circa prædicta laborat Metaphysicus et Logicus. De processu autem metaphysico dictum est sufficienter in physicis operibus nostris.

CAPUT IX[1].

In quo ostenditur ratio novem generum accidentis.

Nunc superest de novem generibus accidentium tractare. Sciendum est igitur, quod in accidentibus in rerum natura non est aliquid correspondens operationi intellectus, eo modo quo possint rationem generis et differentiarum recipere, sicut est in substantia. Essentia enim accidentis designata in abstracto non videtur ens aliquod significare ; cum abstractum significet ut per se existens : accidens autem per se esse non potest ; unde accidens in abstracto non videtur ens aliquod significare. Sed significatio quæ importatur in nominibus non pertinet ad naturas rerum, nisi mediante conceptione intellectus ; cum voces sint notæ passionum quæ sunt in

1. Hic incipit in Parm. cap. XIX, absque titulo.

anima, ut dicitur in libro *Perihermenias*. Intellectus autem potest seorsum intelligere ea quæ sunt conjuncta. Illud autem quod seorsum accipitur videtur ut per se existens ; et ideo designatur nomine abstracto, quod significat remotionem ejus ab alio. Sed nomina abstracta non important res per se existentes in genere substantiæ : ut humanitas nomen abstractum est, non tamen per se existit. Sic ergo per actionem intellectus nomina abstracta accidentium significant entia: quæ quidem inhaerent, licet non significent ea [1] per modum inhærentium. Unde per actionem intellectus efficiuntur nomina quasi res quædam, quibus idem intellectus postea attribuit intentiones generum et specierum. Nihil vero in natura rerum fuit super quod intellectus fundaret intentiones universales. Cum autem accidens non sit compositum ex materia et forma, non potest genus et differentia sumi in eo, sicut sumitur in substantia genus a materia, differentia a forma; sed in unoquoque accidentium genus debet sumi ab eo quod prius in eo reperitur, differentia vero ab eo quod post accidit. Primum autem quod invenitur in quolibet accidente est specialis modus entis includens diversitatem quamdam ad alios ejus modos : sicut in quantitate est specialis modus entis per aliud, scilicet quod sit mensura substantiæ ; et in qualitate, quod sit dispositio ejus ; et sic de singulis. Quod autem in genere diversitas quædam accipi possit, manifestum est. Nam licet res unius generis non differant ab invicem propter suum genus, sed potius conveniant ; res tamen diversorum generum suis generibus diversificantur : sicut licet rationale differat ab irritionali, quæ tamen conveniunt in animali, homo tamen differt a non animali per animal. Et ideo in generibus accidentium invenitur diversitas alia ab illa quæ est per differentias generis inter res ejusdem generis. Differentia vero debet sumi in eis per aliquid quod in illo modo a quo genus accidentis acceptum est, implicite continetur. Hoc autem invenitur in diversitate principiorum ex quibus causantur : sicut, verbi gratia, ratio mensuræ reperitur in quantitate, et hoc est commune omni speciei quantitatis , et ab hoc est acceptum nomen generis. Sed constat quod successiva sunt diversa principia in natura sua a permanentibus; et ideo naturaliter diversas habent mensuras. Et inde est quod cum definiuntur accidentia in abstracto , subjectum ponitur in eorum definitione oblique, et secundo loco ; et hoc est proprium differentiæ ; ut cum dicitur : Simitas est curvitas nasi : per quod differt simitas a curvitate quæ est in ligno. Accidentia autem in concreto dicta non sunt in genere nisi per reductionem, ut album vel musicum et hujusmodi. Aliquando autem propria principia accidentis, quæ sunt in loco differentiæ, latent ; et tunc loco illorum ponimus eorum effectus. Sicut lucis effectus est disgregare, cum intensa fuerit : quæ est principium albedinis : ideo aliquando ponimus disgregativum in ejus definitione, sicut dicimus quod albedo est color disgregativus visus. Disgregativum enim non est differentia absoluta in eodem genere cum colore, sicut est rationale cum animali ; sed est differentia sumpta a subjecto coloris exprimens excessum quemdam in receptione lucis. Unde accidentia definitionem non habent per res proprii generis, cum non dicant quid simplicitur , sicut dicit substantia. Cum enim quæritur quid est albedo, respondetur color : est enim color quid albedinis, sicut animal hominis. Sed animal quod dicit quid hominis, dicit substantiam simpliciter. Et ideo color qui dicit quid albedinis, magis dicitur substantiale, quam substantia ; quia substantiale dicitur quod modum substantiæ induit, etsi substantia non sit. Inter omnia autem accidentia quantitas est propinquior substantiæ. Et hoc manifestum est : quia sicut subjectum quantitatis est divisibile per se, in partes scilicet essentiales ; ita quantitas habet propriam divisionem, per partes scilicet quantitatis. Et ideo si quantitas esset separata a substantia, non oporteret quod esset una tantum, quia potest dividi propria divisione in multa. Albedo vero si esset separata, necessario foret tantum una, cum non haberet in natura sua unde dividatur, sed a natura quantitatis.

CAPUT X[2].

In quo ostenditur ratio quantitatis.

Sciendum est igitur quod quantitas secundum rationem ejus communem, quæ

1. Al. : « eas.»
2. Hic incipit in Parm. cap. xx. « De quantitate, etc.

ponitur in V *Metaph.*, est divisibilis in ea quæ sunt in actu. Quod non est ideo dictum quasi partes in quas quantum est divisibile, sint actu in toto, in quo sunt, divisæ; sed hoc est dictum ad differentiam mixti, quod non est divisibile in miscibilia nisi per alterationem, per quam altera forma inducitur. Sed hic sine alteratione aliqua, sola divisione fit pars in actu. Unde quando est in toto, actu esse dicitur, quia quod prope est ad esse, nihil ab esse differre videtur. Et ideo statim subjungit [1] quod quælibet pars nata est esse unum aliquid, et hoc aliquid demonstrabile. Quod non convenit partibus essentialibus, ut in materia et forma : quia post divisionem neutrum manet per se existens, nisi forte fuerit forma et hoc aliquid simul, sicut est anima humana. Quantitatis autem primæ differentiæ sunt continuum et discretum. Ex quibus duæ species constituuntur, magnitudo scilicet et multitudo. Magnitudo constituitur per continuum : unde magnitudo dicitur quantitas divisibilis in partes continuas, sicut multitudo est quantitas divisibilis in partes non continuas, immo ab invicem discretas. Differentiæ autem secundæ continui sunt intraneum et extraneum : quia quædam sunt quæ mensurantur per intraneum , ut linea et hujusmodi : quædam per extraneum, ut tempus. Has autem differentias vocat Aristoteles permanens et transiens; quia tempus est mensura transiens, linea vero permanens. Tertiæ vero differentiæ continui permanentis sive intranei sunt secundum unam dimensionem vel duas vel tres : quia quantitas intranea vel est divisibilis in partes continuas secundum unam dimensionem, et tunc est linea : vec secundum duas, et tunc est superficies : vel secundum tres, et sic est corpus. Et hæ omnes sunt species quantitatis per se, ut dicitur in *Prædicamentis*. Sed in V *Metaph.*, tempus ponitur species quantitatis per accidens, sicut albedo dicitur tanta, quia superficies est tanta. Et hujus ratio est, quia Logicus considerat quantitatem secundum rationem mensuræ, sic enim potest formare intentiones logicas in quantitate. Et quia sunt diversæ rationes mensuræ; quia quædam sunt extra, et quædam intra, quarum nulla est ab alia; et ideo Logicus ponit tempus et locum per se species quantitatis continuæ et univocæ cum aliis. Primus autem Philosophus considerat quantitatem secundum esse suum, et non sub ratione mensuræ : et ideo illa quæ sunt quanta per se ponit per se species quantitatis, ut lineam, superficiem et corpus. Illa autem quæ sunt quanta per aliud, ut tempus est quantum per motum, motus vero per magnitudinem, ponit Philosophus esse quantitates per accidens. Et ideo in *Prædicamentis* locus ponitur species quantitatis, non autem in *Metaphysica;* quia locus habet rationem mensuræ aliam a superficie : quia locus mensurat extrinsece rem locatam, in qua locus non est ut in subjecto ; superficies autem rem in qua est ut in subjecto. Locus autem non habet aliud esse a superficie ; immo est ipsa continentis superficies, sive ultimum, ut dicitur in IV *Physic.* Aliam divisionem ponit Philosophus in *Prædicamentis*, quæ eadem est cum prædicta : quia habere partes habentes positionem ad invicem est habere partes discretas, quod est numerum constituere : licet non omne continuum habeat partes habentes positionem ad invicem : sicut tempus quod est continuum materialiter, licet sit discretum formaliter: est enim numerus motus, ut dicitur in IV *Phys.* Hæc enim positio differt a positione [2] quæ est prædicamentum quia positio quæ est prædicamentum : dicit ordinem partium totius locati ad locum ; sed positio hæc dicit ordinem partium in toto existentium ad invicem. Secunda differentia super discretum est commune et proprium. Commune autem facit numerum qui idem est hominum et equorum, immo omnium numerabilium. Licet enim diversitas sit in numero aptato diversis rebus, in numero tamen formaliter nulla est diversitas : potest enim numerus qui in se discretus est, formaliter a re numerata continuitatem habere, sicut tempus a motu, et ulna a panno. Proprium vero facit orationem quæ non potest pluribus aptari, sed solum orationi prolatæ, cujus, ipsa oratio est mensura cum qua est, ut dicitur *in Prædic.* Ipsa enim cum voce profertur, quia idem est causa et principium subjecti, et per se passionis ejus.

CAPUT XI[3].

In quo ostenditur ratio generis qualitatis.

Nunc restat de qualitate aliquid dicere. De qua, cum inter omnia accidentia quan-

1. Supple : « Aristoteles. »
2. Al. : « passione.»
3. Hic incipit in Parm. cap. XXI, absque titulo.

titatis sit propinquior substantiæ, cum habeat per se divisionem sicut substantia, ut dictum est; secundum inesse de ea agendum est. Et ideo per naturam subjecti sui agendum est de qualitate, sicut de quolibet inhærente agendum est per naturam illius cui inhæret. Illud autem cui inest qualitas, vel est corporeum, vel incorporeum. Si incorporeum; aut est de facili transiens, aut de difficili : si de facili, est dispositio; si de difficili, est habitus. Licet ista duo communiter reperiantur in corporeis sicut in incorporeis. Sanitas enim corporis habitus quidam est, et dispositio ad ipsum ordinata. Nos enim de propriis passionibus incorporeorum nihil novimus : ideo in libr. de *Anima* dicitur quod omnes passiones sunt ipsius conjuncti : et ista pertinent ad primam speciem qualitatis. Si autem illud sit corporeum, sic accipiuntur tres aliæ species qualitatis : secunda tamen species qualitatis, quæ est naturalis potentia vel impotentia, a primo Philosopho non numeratur inter species qualitatis, sed ponitur potentia quædam passioni resistens. In prædicamentis vero ponitur propter modum denominandi quem habet qui convenit qualitati : et hoc ad Logicum pertinet. De tertia vero specie qualitatis agit Philosophus in *Philosophia prima*, et etiam in *Prædicamentis*, et de quarta similiter. De ad aliquid frequenter satis dictum est. De aliis autem generibus quæ magis principia naturalia sequuntur, Philosophus in *Prædicamentis* suis parum loquitur, de quibus in *Physicis* latius pertractatur.

CAPUT XII.

In quo ostenditur qualiter aliqua sunt in genere uno.

His de natura generis perspectis, considerandum est quomodo aliqua sunt in genere uno per se, sed ratione alterius adjuncti in aliud genus transmutantur. Sciendum est igitur quod per naturam prædicamenti sciri potest in quo genere quid sit ponendum. Cum enim ens diversimode reperiatur in substantia et accidente, ut dictum est; per diversum modum essendi importatum in prædicato, cui semper esse est adjunctum, faciliter scietur ipsum prædicatum. Quod autem esse prædicatum sequatur, manifestum est per resolutionem cujuscumque verbi : nam facta resolutione, semper eodem subjecto manente, novum prædicatum adjungitur : ut puta, si dicatur « homo laborat », et resolvatur ipsum verbum, erit homo subjectum ut prius. Sed illud quod prius erat prædicatum « laborat », scilicet esse, adjungetur prædicato : esse enim laborantem contingit hominem. Eodem modo de homine albo, cum album dicat esse quale, homo albus in prædicato sumptus ad genus qualitatis pertinet. Si autem ponatur in subjecto, ut puta, si dicatur « homo albus est » homo », cum prædicetur esse hominem, et non esse album, ad substantiam spectabit. In aliis autem prædicatis idem reperitur, ut duplum, puta, si dicat subjectum, sive ipsam rem subjectam, ad quantitatem spectat natura dupli. Si autem prædicetur esse duplum, cum hoc includat respectum ad dimidium, duplum in genere relationis est. Omnia hæc prædicamenta sunt denominativa. Sed prædicatio solius substantiæ de suis inferioribus, et similiter aliorum generum de suis speciebus, est univoca : non enim est aliud per essentiam animal et homo, color et albedo, sed idem : animal enim est quid hominis, ut dictum est, et color albedinis. Et ideo animal in quid prædicatur[1] de homine, et homo de Socrate, in quo tota natura generis substantiæ reperitur, univoce; non per aliquam aggregationem, sicut est in acervo lapidum, vel structura domorum, vel aliqua alia colligatione, in quibus nullum adjunctorum prædicatur de toto, sicut animal de homine, et homo de Socrate, sed æquivoce, ut dictum est, cum unumquodque illorum de toto prædicetur sub quo non est descensus ad aliquod singulare. Et ideo Plato quietem et terminum scientiæ ponit ad individua quæ sunt objecta propria sensus; quia sensus est singularium, quæ sola sunt per se existentia in rerum natura. Substantiæ enim separatæ singularia quædam sunt, solo tamen intellectu noscuntur earum notitiæ proportionato. Cum igitur ea quæ sunt in prædicamento substantiæ solum per se esse possint, in substantia autem conveniant substantiæ separatæ et materiales, quæ quidem supposita sunt habentia esse per se, esse autem est proprius effectus et terminus actionis divinæ; ideo tam hæc quam illæ a Deo sunt, qui est super omnia benedictus. Amen.

1. *Al.* Et ideo animal, inquit, prædicatur, etc.

OPUSCULUM XL.

DE POTENTIIS ANIMÆ

(Edit. Rom. XLIII.)

CAPUT I.

Quot sunt animæ, quot gradus viventium, quot genera potentiarum animæ. Et primo determinat de vegetativa.

Ut adjutorium homini collatum, et progressum peccati plenius videamus, de anima et ejus potentiis aliquid consideremus. In primis ergo oportet supponere cum Philosopho in II *de Anim.*, quod anima est primum principium vitæ in istis rebus inferioribus : animata enim viva dicimus, inanimata vero non viva. Ista enim vita duplici operatione manifestatur : cognitione scilicet, et motu; unde et philosophi, ut patet I *de Anima*, per ista duo animæ naturam investigaverunt. Pro tanto autem dico primum principium vitæ : quia, licet aliquod corpus possit esse principium vitalis operationis, ut oculus visionis et cor vitalis operationis ; non tamen est primum : quia hoc non convenit eis in quantum sunt corpora, sed in quantum sunt talia corpora, scilicet viva ; quod habent per animam. Quia quod est actu tale, hoc habet ab aliquo principio, quod est actus ejus. Anima ergo quæ est primum principium vitæ, non est corpus, sed actus corporis, et aliquid corpore altius. Nunc autem sic est secundum Philosophum in II *Cœl. et Mund.*, quod ea quæ sunt infima in entibus non possunt consequi perfectam bonitatem, sed aliquam imperfectam consequuntur paucis motibus : his vero superiora consequuntur perfectiorem bonitatem motibus multis : superiora vero his perfectam adipiscuntur bonitatem motibus paucis : summa vero perfectio invenitur in eo qui absque ullo motu perfecte possidet bonitatem. Quia ergo natura humana est inter corporalem et angelicam naturam constituta, ad majus bonum est ordinata quam natura corporalis quæ ordinatur ad aliquod particulare bonum, quia ad æquale cum Angelis, scilicet ad beatitudinem : idcirco plures habet virtutes et operationes quam corporalia quæ ordinantur ad bonum particulare, et quam Angeli qui eam in naturalibus excedunt. Sunt ergo in anima humana plures potentiæ ad hoc ut consequi possit beatitudinem ad quam finaliter ordinatur. Istæ autem potentiæ per actus et objecta distinguuntur, ut dicitur II de *Anima*. Potentia enim, secundum id quod est potentia, ordinatur ad actum : unde oportet rationem potentiæ accipere ex actu ad quem ordinatur. Unde ubi [1] diversificatur ratio actus, oportet quod diversificetur ratio potentiæ. Ratio autem actus secundum diversam rationem objecti diversificatur, ut dicitur in eodem. Actus enim potentiæ activæ comparatur ad objectum ut ad terminum et finem ejus, ut actionis augmentativæ est finis et terminus ipsum quantum. Actus autem potentiæ passivæ comparatur ad objectum ut ad principium activum, ut visus ad colorem. Ex *principio* autem et fine omnis actus recipit speciem. Patet ergo quod potentiæ animæ distinguuntur per actus et objecta. Quia ergo vegetare, sentire, et intelligere sunt diversi actus respectu diversorum objectorum, quia vegetare est quanti ut objecti, et sensus qualis, intellectus autem quidditas rei; patet quod anima habet tria genera potentiarum in generali : scilicet vegetativum,

1. Al. « ibi.»

sensitivum et intellectivum. Nec ad præsens fiat vis, utrum sint in una essentia animæ, vel in diversis : quia qualitercumque dicatur, semper aliquo modo dicuntur potentiæ animæ humanæ : quia etsi sint tres substantiæ, non tamen tres animæ.

Sed contra hoc videtur esse Philosophus, II *de Anima*, ubi dicit : Potentias autem animæ dicimus vegetativum, sensitivum, appetitivum, motivum secundum locum, et intellectivum. Sed istud non moveat nos : quia si volumus proprie loqui, tres sunt animæ, et quatuor modi vivendi, et quinque genera potentiarum animæ. Diversitas enim animarum accipitur secundum quod operatio animæ supergreditur operationem naturæ corporalis : secundum enim quod operatio ipsius animæ magis aut minus dependet a corpore, secundum hoc nobilior aut imperfectior anima judicatur. Anima autem rationalis in tantum excedit naturam corporalem, quod propriam operationem suam exercet sine organo corporali. Anima autem sensibilis dependet a materia corporali plus, quia suam operationem exercere non potest sine organo corporali : sed tamen istam operationem non exercet mediante qualitate corporea : unde sensus suam operationem non exercet mediante calido, humido, frigido et sicco ; licet istæ qualitates requirantur ad compositionem seu dispositionem organi, per quod operationem suam exercet. Anima vero vegetabilis ita est immersa materiæ, quod per organum corporale et per qualitatem corpoream suam operationem exercet. In hoc tamen excedit naturam corporalem, quia est principium intrinsecum operationum vivorum : operationes vero corporum inanimatorum sunt a principio extrinseco. Quod autem operatio animæ vegetativæ fiat per qualitatem corpoream, aperte habetur II *de Anima* ubi dicitur, quod digestio et omnia quæ digestionem consequuntur, fiunt virtute caloris ab anima regulati. Per hanc ergo considerationem animæ distinguuntur. Modi vero vivendi distinguuntur secundum gradus diversos viventium. Sunt enim quædam quæ solum habent vegetativum, ut plantæ : quædam in quibus cum vegetativo invenitur sensitivum tantum sine motu, ut animalia imperfecta immobilia, ut concilia et hujusmodi : alia sunt in quibus invenitur intellectus, ut in hominibus. Et per istam considerationem appetitivum non constituit aliquem gradum viventium : quia in quibuscumque invenitur sensitivum, invenitur appetitivum, ut patet in II *de Anima*. Si vero consideremus genera potentiarum, sic distinguuntur secundum diversitatem objectorum. Quanto enim potentia respicit minus universale objectum, tanto est inferior. Unde vegetativum est respectu corporis uniti, quia non nutrit nisi corpus sibi unitum : sensitivum autem non solum corpus sibi unitum, sed corpus sensibile respicit, sive unitum sive non : intellectivum autem respicit omne ens generaliter, eo quod omne ens est intelligibile. Ideo inferior est potentia vegetativa, superior sensitiva, sed suprema intellectiva. Et sic habemus tres potentias animæ acceptas, secundum quod res conjungitur ipsi animæ. Secundum vero quod e contrario anima conjungitur ipsis rebus, habemus duas potentias. Quia secundum quod anima inclinatur ad rem extrinsecam ut ad finem, qui est principium in intentione, accipitur appetitivum. Secundum vero quod inclinatur ad rem extra ut in terminum suæ operationis et motus, accipitur motivum secundum locum. De vegetativa anima et potentia prius considerandum est.

CAPUT II.

De anima vegetativa, et ejus potentiis.

Advertendum tamen prius, quod dicitur anima vegetabilis a vegetando, sive vivificando. Vivere enim, ut II *de Anima* habetur, dupliciter accipitur. Uno modo vivere est actus primus ipsius viventis : et secundum hoc vivere idem est quod habere vitam, vel vivum esse : et sic vivere viventibus est esse, ut dicitur II *de Anima*. Alio modo dicitur vivere, uti vita, vel exercere opera vitæ. Vivere primo modo dictum est ab anima vegetativa prout est forma substantialis et actus corporis ; sed secundo modo acceptum, est a vegetativo prout est potentia. Loquendo ergo de vegetativo ut est potentia, dicit Philosophus, II *de Anima*, quod ejus operationes sunt generare, alimento uti, et augmentum. Sicut enim dictum est, potentia vegetativa habet pro objecto corpus in quo est : ad quod corpus tria sunt necessaria. Unum est, quod habeat esse : et ad hoc ordinatur generativa. Aliud est, quod habeat esse

1. Al. : « ut. »

perfectum : et ad hoc ordinatur augmentativa. Aliud est, quod in statu debito conservetur : et ad hoc ordinatur nutritiva. Inter istas autem potentias generativa est nobilior, ut dicitur II *de Anima;* quia nutritiva et augmentativa deserviunt generativæ, nutritiva vero augmentativæ. Item quia generativa exercet suam operationem quodammodo in corpus exterius, quia non generat corpus in quo est, sed aliud, magis accedit ad operationem animæ sensitivæ, quæ habet operationem suam in res exteriores. Nutritiva, quæ est principium conservationis viventium per restaurationem deperditi, habet quatuor vires, quæ naturales appellantur : scilicet attractivam, quæ attrahit alimentum nutritivum corporis : retentivam, quæ illud retinet donec digeratur : digestivam, quæ illud digerit quod attractiva attraxit et retentiva retinuit : expulsivam, quæ residuum ex nutrimento superfluum expellit. Hæ per quatuor qualitates primas operantur : attractiva enim operatur per calidum et siccum : retentiva per frigidum et siccum : digestiva per calidum et humidum : expulsiva per frigidum et humidum. Vis vero augmentativa est principium crementi corporis, et perfectionis debitæ quantitatis. Vis autem generativa est principium producendi de se tale quale ipsum est, ut ex homine hominem, plantam ex planta. Hæc vis generativa habet tres vires, secundum Avicennam. Prima est seminativa, quæ in masculis et feminis semen generat. Secunda est immutativa, quæ virtutes quæ sunt in seminibus permiscet contemperando, secundum quod complexioni cujuslibet membri corporis formandi convenit. Tertia est formativa, quæ ex sic permixtis seminibus membra format et configurat.

CAPUT III.

De potentia sensitiva, et quinque sensibus exterioribus.

Viso de potentia vegetabili, videamus de sensibili potentia. Hæc autem potentia sensibilis dividitur : quoniam quædam est apprehensiva, et quædam motiva. Apprehensiva autem sensibilis dividitur in apprehensivam de foris, et in apprehensivam de intus. Apprehensiva de foris dividitur in quinque sensus exteriores. Horum autem distinctio secundum Philosophum accipienda est secundum illud quod per se ad sensum pertinet. Illud autem quod per se ad sensum pertinet, est objectum exterius, scilicet sensibile, a quo sensus natus est immutari. Unde secundum diversitatem immutationum sensus ab exteriori sensibili, accipiuntur isti quinque sensus. Est autem duplex immutatio. Una in quantum forma immutationis vel similitudo formæ accipitur in mutato secundum esse naturale, ut calor in calefacto. Alia est spiritualis immutatio : scilicet quando similitudo immutantis recipitur in immutato secundum esse spirituale, ut similitudo coloris in pupilla, quæ non fit per hoc colorata. Spiritualis autem immutatio essentialis est sensui, quia sine illa non est sensus : propter quod naturalia corpora non sentiunt licet immutentur naturaliter, quia non immutantur spiritualiter. Est ergo aliquis sensus in quo invenitur immutatio spiritualis solum, ut in visu. In quibusdam autem cum immutatione spirituali invenitur immutatio naturalis. Hoc autem potest esse vel ex parte organi vel ex parte objecti. Ex parte objecti potest esse immutatio naturalis dupliciter : vel secundum sonum, ut patet in auditu, cujus objectum est sonus, qui causatur ex percussione, et aeris commotione. Alio modo potest contingere immutatio ex parte objecti secundum alterationem, ut patet in olfactu, cujus objectum est odor, qui causatur eo quod calidum alterat corpus ad hoc quod spiret odorem : cujus signum est, quod odor magis sentitur in aestate. Alio modo potest esse immutatio naturalis ex parte organi ; et hoc contingit in tactu et gustu : manus enim tangens calidum calefit, et lingua humectatur per humiditatem saporis. Horum autem duorum sensuum distinctio ex hoc sumitur, quod licet sensus gustus comitetur sensum tactus in lingua, non tamen ubique. Vel possumus dicere, quod organum tactus immutatur primo et per se a qualitate quæ objicitur sibi proprie, sed organum gustus ab illa quæ præambula est illi : unde lingua non fit dulcis vel amara, sed humectosa vel sicca. Visus sic definitur a Damasceno, lib. II, c. XVIII : Visus est primus sensus, cujus organa sunt qui ex cerebro progrediuntur nervi et oculi, et sentit secundum rationem primam colores, dignoscit autem et cum colore coloratum corpus. Dicitur autem primus sensus non in constituendo animal, quia sic tactus est primus sensus, ut dicitur II *de Anima;* sed

in apprehendendo, et etiam quia prior est dignitate. Unde patet quod organum proximum et extrinsecum visus sunt oculi : primum autem et intrinsecum sunt nervi visuales. Istius autem objectum est color. Auditus est vis ordinata in nervis mollibus a cerebro procedentibus ad apprehendendum suum causatum ex aeris commotione constricti inter percutiens et percussum. Objectum autem auditus est sonus, qui habet immutare auditum per hoc quod habet tangere aerem quietum collectum in concavitate nervi auditus. Olfactus est vis ordinata in anteriori parte cerebri, cujus organi sunt nares, et duæ mollities similes capitibus mamillarum, per quas remittit ad cerebrum odorem sibi oblatum ab aere, cui hujusmodi odor permiscetur. Gustus est vis ordinata in nervo expanso supra corpus linguæ, ad apprehendendum diversos sapores resolutos ex corporibus contingentibus ipsam. Tactus est vis diffusa per ossa, carnem et cutem, per quem apprehenditur calor, frigus, humiditas, siccitas, durities et mollities, asperitas et levitas. De unitate tactus dicit Philosophus, II *de Anima*, quod est unus in genere, et dividitur in multos secundum speciem, et ideo plurium contrarietatum est. Tamen potest dici unus, quia etsi sit plurium contrarietatum, omnes tamen continentur sub una contrarietate nobis ignota et innominata. Sicut autem est in visu, quod unum habet organum publicum extra, scilicet pupillam, et aliud intra, in quo fit judicium, sicut vult Philosophus in lib. *de Sensu et Sensato ;* ita est et in tactu. Quia organum in quo fit apprehensio, est caro, et quælibet pars secundum æqualitatem mixta. Illud autem in quo ultimo fit judicium, est nervus interior et cerebrum, quod licet sit de se insensibile, est tamen principium sentiendi ipsi nervo. Est autem caro in tactu et organum et medium, sed ratione diversorum : quia ratione æqualitatis commixtionis, quæ est in potentia respectu cujuslibet excellentiæ qualitatum, est organum; ratione vero æqualitatis commixtionis consimilis existentis in ea, est medium illud deferens.

CAPUT IV.

De quatuor potentiis sensitivis interioribus secundum earum naturas.

Viso de virtute sensitiva apprehensiva deforis videndum est de apprehensiva de intus. Cum enim natura non deficiat in necessariis, ut dicitur III *de Anima*, tot potentias et operationes oportet esse in animali, quot requiruntur ad vitam animalis perfecti. Requiritur autem ad vitam animalis perfecti, ut non solum apprehendat rem cum actu est præsens, sed etiam cum actu est absens: quia cum non habeat omnia necessaria sibi conjuncta, oportet quod moveatur ad distantiam. Cum autem moveatur per apprehensionem, non posset moveri ad rem distantem et absentem, nisi rem absentem apprehenderet. Cum ergo per sensus exteriores apprehendat rem solum quantum ad sui præsentiam, necesse habuit habere virtutem sensitivam, per quam rem absentem apprehenderet, et ejus speciem retineret. Sicut ergo sensus proprii et sensus communis ordinantur ad apprehensionem formarum sensibilium in rei præsentia, sic et aliæ vires in rei absentia. Istæ autem vires apprehensivæ sunt quinque sensus secundum Avicennam, sed quatuor secundum Averroim. Prima est sensus communis, secunda est phantasia, tertia imaginativa, quarta æstimativa seu cogitativa, quina memorativa. Secundum autem Averroim phantasia et imaginativa sunt eadem potentia. Verius tamen dicitur quod sunt quatuor. Sensus communis secundum Avicennam est virtus cui redduntur omnia sensata. Est ergo sensus communis a quo omnes sensus proprii derivantur, et ad quem omnis impressio eorum renuntiatur, et in quo omnes conjunguntur. Ejus enim organum est prima concavitas cerebri, a quo nervi sensuum particularium oriuntur; et hunc est quod quantum ad distinctionem spiritus animalis, sensus proprii derivantur a communi; quantum vero ad apprehensionem et renuntiationem sensus communis fit in actu per proprios; quia nihil apprehenderet nisi per hoc quod sensus proprii redeunt ad ipsum cum suis lucris, ut dicit Avicenna. Ista autem potentia est animali necessaria propter tria, quæ habet facere sensus communis. Primum est, quod habet apprehendere omnia sensata communia, quæ sensus proprius non apprehendit : non enim sensus proprius primo et per se apprehendit figuram vel motum, sed quasi per accidens. Sensus autem communis per se apprehendit sensibilia communia, quæ sunt quinque secundum Philosophum, II *de Anima:* scilicet motus, quies, magnitudo, figura, numerus. Est enim triplex sensibile, ut

ibidem dicit Philosophus. Unum est proprium, quod scilicet non contingit alio sensu sentiri, et circa quod non contingit sensum proprium errare: ut visus circa colorem, auditus circa sonum. Aliud est commune, quod dividitur in quinque, ut dictum est, quæ per se respondent sensui communi. Tertium dicitur sensibile per accidens, ut album, quod est Darii filius ; quia album sentitur per se, cui accidit Darii filium esse. Secundus actus sensus communis est apprehendere plura sensibilia propria, quod non potest aliquis sensus proprius: non enim potest animal judicare album esse dulce vel non esse, vel ponere diversitatem inter sensata propria, nisi sit aliquis sensus qui cognoscat omnia sensata propria: et hic est sensus communis. Tertius vero actus est sentire actus propriorum sensuum, ut cum sentio me videre: non enim potest hoc sensus proprius, ut probatur II *de Anima;* quia unius sensus proprii unum est objectum. Unde cum actus et objectum visus, scilicet color, sint duo cognoscibilia, judicium utriusque non pertinet ad unum sensum proprium.

Secunda vis interior est phantasia, quæ est motus factus a sensu secundum actum, ut dicitur III *de Anima:* quia phantasia est potentia mota a specie sensibili, per quam et sensus proprius et sensus communis fit in actu. Non solum autem movetur ab illa specie, sed etiam ipsam in absentia rei retinet, quam sensus communis recipit. Recipere autem et retinere in corporibus reducuntur ad diversa principia: nam humidum bene recipit, et male retinet : siccum vero e contrario bene retinet, et male recipit. Cum ergo potentia sensitiva sit actus organi corporalis, oportet esse aliam potentiam quæ recipit species sensibilium, et quæ conservat. Et hujus organum est post organum sensus communis in parte cerebri quæ sic non abundat humido sicut prima pars cerebri in qua situm est organum sensus communis. Et ideo melius potest retinere formas sensibiles re absente.

Tertia vis sensitiva est æstimativa: et hujus necessitas sic patet. Animal enim non solum movetur propter delectabile et contristabile secundum sensum, quia sic non esset necesse ponere in eo nisi apprehensionem et retentionem formarum, in quibus sensus delectatur vel horret; sed aliquando fugit vel quærit aliqua propter diversas alias commoditates vel utilitates et nocumenta. Sicut ovis fugit lupum non propter indecentiam coloris vel figuræ, sed quasi inimicum suæ naturæ : similiter avis colligit paleam, non quia delectat sensum, sed quia utilis est ad nidificandum. Oportet ergo ponere in animali aliquod principium perceptionis hujusmodi intentionum aliud quam phantasiam, cujus immutatio est a forma sensibili, non autem perceptio hujusmodi intentionum. Et hujusmodi virtus est æstimativa, quæ est apprehensiva intentionum quæ per sensum non accipiuntur. Unde Algazel dicit : « Æstimativa est virtus apprehendens de « sensato quod non est sensatum, sicut « ovis inimicitias lupi. » Hoc enim non facit per oculum, sed per aliam virtutem quæ est in brutis hoc quod est intellectus in hominibus. Sicut enim aliquis cognoscit per intellectum quod non cognoscit per sensum, licet non cognoscat nisi accipiendo a sensu; ita æstimativa, licet modo inferiori. Organum autem hujus potentiæ ponitur in brutis in posteriori parte mediæ partis cerebri. In hominibus autem ejus organum ponitur media cellula cerebri, quæ syllogistica appellatur. Unde, licet quantum ad formas sensibiles non sit differentia inter hominem et alia animalia, eo quod fiunt per infusionem a sensibilibus exterioribus ; tamen quantum ad intentiones est differentia aliqua. Sicut aliqua animalia percipiunt hujusmodi intentiones, quæ sunt bonum et conveniens et nocivum, solo instinctu naturali, homo autem ultra hoc per quamdam collationem. Et ideo quæ in aliis animalibus dicitur æstimativa naturalis, in homine dicitur cogitativa : quæ per quamdam collationem hujusmodi intentiones adinvenit. Quæ etiam ratio particularis dicitur, quia scilicet est collativa intentionum individualium, sicut ratio universalis intentionum universalium. Avicenna vero posuit unam potentiam inter æstimativam et phantasiam, cujus sit componere et dividere inter formas imaginatas : sicut cum ex forma auri imaginati et montis componimus unam formam montis aurei, quam nunquam vidimus. Sed quia hanc operationem non vidimus nisi in hominibus, non debemus propter hoc ponere novam potentiam sensitivam. Ad hoc enim sufficit in homine virtus imaginativa, vel phantasia, ut dicit Averrois in lib. suo *de Sensu et Sensato.*

Quarta vis sensitiva interior est memorativa, vel memoria. Est autem memoria secundum Algazelem vis conservatrix ha-

rum intentionum quas apprehendit æstimativa; et ideo est arca intentionum, sicut phantasia vel imaginativa est conservatrix formarum et arca illarum : et istæ intentiones non sunt sensatæ, sed a sensibus elicitæ. Organum autem hujus potentiæ est in posteriori concavitate cerebri. Unde Avicenna VI *de Naturalibus:* « Vis memoralis est quæ est ordinata in posteriori concavitate cerebri, continens quod apprehendit vis æstimationis de intentionibus non sensatis singularium et sensibilium. » Differenter est autem in hominibus et in brutis ; quia in brutis memoria sola proprie, reminiscentia autem minus proprie. Quia secundum Avicennam et Algazelem in brutis instinctus naturæ est loco inquisitionis, ut per propriam intentionem veniat in propriam illius formam sensibilem, et ex forma sensibili et propria imaginatione in rem a qua est accepta in præterito : et sic bruta observant tempus vindictæ, et memorantur injuriarum et beneficiorum, et ista recordatio subita est. In hominibus vero non solum est memoria, sed etiam reminiscentia, quæ fit per quamdam collationem intentionum individualium præviarum ad formas syllogistice discurrendo usque ad ultimo quæsitum. Istam autem excellentiam non habent in homine æstimativa et memorativa per id quod est proprium parti sensitivæ, sed per affinitatem et propinquitatem ad rationem universalem per quamdam influentiam : semper enim virtus inferior fortificatur ex conjunctione sui cum virtute superiori, eo quod supremum naturæ inferioris attingit infimum naturæ superioris, ut dicit Dionysius.

His visis patet quomodo est excellentia in potentiis animæ sensitivæ. Sensus enim proprius non potest apprehendere sensata communia primo et per se, sed quasi per accidens; sensus autem communis potest. Item, sensus proprius non potest apprehendere nisi unum sensatum, sensus vero communis plura. Item sensus proprius non potest actum proprium cognoscere, quod facit sensus communis. Item sensus communis non potest aliquid apprehendere, nisi ad præsentiam rei extra : phantasia autem formam rei retinet re absente. Item phantasia non potest apprehendere nec retinere, nisi formas a sensibilibus acceptas. Æstimativa autem potest intentiones circa hujusmodi formas apprehendere. Æstimativa vero licet possit hujusmodi intentiones apprehendere, non tamen retinere ; quod habet memorativa : et ultra hoc non potest virtus sensitiva formam rei apprehendere et abstrahere a conditionibus materialibus. Ideo semper forma apprehensa a sensu exteriori sive[1] interiori est particularis.

CAPUT V.

De virtute animalis motiva sensitiva.

Viso de virtute sensitiva apprehensiva, videndum est de virtute motiva. Motiva autem sensitiva dividitur : quia quædam est naturalis, quædam animalis. Naturalis est quæ non movet[2] per apprehensionem, nec est subjecta imperio rationis : et talis est virtus vitalis et pulsativa quæ movet arterias et cor secundum dilatationem et constrictionem : et hujusmodi est in corde sicut in proprio organo. Unde solum habet esse in animalibus perfectis pulmonem et cor habentibus : et hæc vis per spirationem et respirationem est principium contemperandi calorem cordis et corporis. Motiva animalis est, quæ movet per apprehensionem : et hæc dividitur : quia quædam movet per modum dirigentis, quædam per modum imperantis, quædam per modum exequentis. Motivæ per modum dirigentis sunt phantasia et æstimativa, in quantum appetitui ostendunt formam vel intentionem convenientem vel disconvenientem : phantasia enim movet ostendendo formas sensibiles , æstimativa ostendendo intentiones. Motivæ autem imperantes et facientes motum, sunt[3] concupiscibilis et irascibilis, quæ sunt partes appetitus sensitivi : concupiscibilis enim est vis imperans motum, ut appropinquetur ad ea quæ putantur necessaria vel utilia, et hoc appetitu delectandi : irascibilis est vis imperans motum ad repellendum id quod putatur nocivum vel corrumpens, et hoc appetitu vindicandi aut vincendi. Vis exequens motum istum est vis exterior, quæ diffusa est in musculis et lacertis et nervis membrorum. Advertendum tamen est, quod sensibilitas et sensualitas differunt. Quia sensibilitas comprehendit omnes vires sensitivas, tam apprehensivas quam appetiti-

1. *Al.* sine interiori.
2. *Al.* non manet.
3. *Al.* sicut.

vas. Sensualitas autem dicit proprie partem animæ sensibilis, per quam est motus ad prosequendum vel fugiendum quod apparet consentaneum vel dissentaneum voluptati animalis, et hoc est secundum ordinem ad imperium rationis. Unde sensualitas licet præexigat vires sensitivas apprehensivas quasi præambulas, tamen ad essentiam ejus non pertinent, sed appetitus sensitivus. Æstimativa etiam valde propinqua est sensualitati, quia sibi confinis est, quia sensualitas dicit ordinem quemdam ad rationem. Ex quo patet, quod in brutis non est sensualitas vocans ad peccatum, sed in solis hominibus : in quibus propter ordinem ejus ad rationem, est porta corruptionis, et janua culpæ.

CAPUT VI.

De potentia intellectiva.

Viso de potentia vegetativa et sensitiva, dicendum est de intellectiva. Potentia autem hæc prima sui divisione dividitur in apprehensivam et motivam vel appetitivam. Hæ duæ potentiæ solum inveniuntur in substantiis spiritualibus et intellectualibus, ut dicit Commentator super XI *Metaph.* Ratio hujus divisionis est, quia quamlibet formam sequitur aliqua varia inclinatio. Sicut ergo formam naturalem sequitur inclinatio vel appetitus naturalis, et formam sensibilem sequitur appetitus sensitivus; ita formam universalem vel intellectualem apprehensam sequitur appetitus intellectualis. Et quia appetitus intellectualis sequitur apprehensionem ; ideo prius dicendum est de apprehensivis, quam de appetitivis.

Ad apprehensionem intellectualem duo principia sunt necessaria : scilicet intellectus quo est omnia facere, idest intellectus agens : et intellectus quo est omnia fieri, idest intellectus possibilis, ut dicitur in III *de Anima.* Sicut enim in qualibet natura sunt principia sufficientia ad generationem propriam vel operationem, ita in anima. Per unam autem et eamdem potentiam non potest actus intelligendi expleri. Quia anima nihil intelligit nisi informetur specie, ad quam est in potentia, sicut pupilla ad colores. Per illam potentiam autem per quam recipit, non potest educi in actum : sed oportet quod educatur in actum per aliud quod est actu et respectu intellectus possibilis et respectu speciei intelligibilis. Cum autem species non recipiatur in intellectu possibili nisi depuretur a sensibilibus materialibus, et hoc non possit fieri nisi per id quod est actu immateriale ; patet quod oportet ponere ultra intellectum possibilem, intellectum agentem in anima; ita quod anima per aliam potentiam est in potentia, et per aliam est in actu respectu specierum intelligibilium. Sicut videmus quod ignis quando agit in aquam, agit in eam per caliditatem quam habet actu, et patitur ab aqua per frigiditatem quam habet in potentia, et aqua habet eam actu. Ita anima quia actu est immaterialis, est in actu respectu speciei immaterialis, et in potentia respectu speciei materialis ; et cum vult potest eam actu facere, et hoc per intellectum agentem. Est autem in potentia respectu speciei, in quantum non habet eam actu, et in tantum potest ab ea pati. Ex quo patet quæ sit operatio intellectus agentis, quia abstrahere species a materia et sensibilibus materialibus. Ista autem abstractio non est intelligenda secundum rem, sed secundum rationem. Sicut enim videmus in potentia sensitivis, quod licet aliqua sint conjuncta secundum rem, tamen illorum sic conjunctorum visus vel alius sensus potest unum apprehendere altero non apprehenso; ut visus apprehendit colorem pomi qui tamen saporem colori conjunctum non apprehendit; sic multo fortius potest esse in potentia intellectiva : quia licet principia speciei vel generis nunquam sint nisi in individuis, tamen potest apprehendi unum non apprehenso altero : unde potest apprehendi animal sine homine, asino et aliis speciebus : et potest apprehendi homo non apprehenso Socrate vel Platone : et caro et ossa et animal [1] non apprehensis his carnibus et ossibus : et sic semper intellectus formas abstractas, idest superiora sine inferioribus intelligit. Nec tamen falso intelligit intellectus; quia non judicat hoc esse sine hoc, sed apprehendit et judicat de uno, non judicando de altero. Objectum autem quod requiritur ad intelligendum, est phantasma et similitudo rei particularis, quæ est in organo phantasiæ. Unde, sicut visio corporalis completur per tria : scilicet per colorem visui objectum, per visum recipientem similitudinem coloris, per actum lucis super colorem irradiantis, et de potentia vi-

1. *Al.* et anima.

sibili actu visibile facientis; ita intelligere fit per intellectum possibilem et recipientem similitudinem phantasmatis, et per operationem intellectus agentis speciem immaterialem a phantasmate abstrahentis, et per ipsum phantasma suam similitudinem in intellectum possibilem imprimens. Advertendum tamen quod phantasma non intelligitur sicut color videtur; sed pro tanto dicitur objectum intellectus, quia suam operationem non exercet sine phantasmate. Proprium autem objectum ipsius intellectus possibilis est quod quid est, idest quidditas ipsius rei, ut dicitur in III *de Anima*. Sicut enim est gradus in potentiis, ita in objectis. Quia sicut sensus exterior non tantum potest quantum sensus interior, nec interior sicut intellectus; ita objectum sensus exterioris quæ sunt qualitates de tertia specie qualitatis, scilicet passibiles qualitates, non est ita altum sicut proprium objectum sensus interioris, scilicet sensus communis, phantasiæ et imaginativæ, quod est quantitas quæ immediate adhæret substantiæ. Omnia autem ista excellit substantia rei : quia sicut qualitas non potest esse sine quantitate, ita nec utraque sine substantia. Substantia ergo rei est id quod intellectus intelligit. Similitudo autem illius rei quæ est in anima, est illud quo formaliter intellectus rem extra intelligit : phantasma autem est illud quo quasi effective intelligit in acquirendo scientiam : intellectus autem agens est qui omnia illa actu agit et facit; intellectus vero possibilis est qui speciem recipit, et actum intelligendi elicit. Et sic solus intellectus possibilis est qui est subjectum scientiæ, maxime acquisitæ. Intellectus autem agens est qui nihil recipit, sed est potentia animæ, quo omnia facit actu intelligibilia quæ per naturam suam sunt potentia solum intelligibilia, cum habeant materiam quæ intellectum impedit, quia unumquodque intelligitur in quantum habet esse immateriale.

Intellectus autem possibilis, cujus solius est recipere speciem intelligibilem, quadrupliciter potest considerari. Uno modo secundum quod est omnino in potentia ad scientiam : et sic est ante intelligere : et hoc modo appellatur a philosophis materialis, idest potentialis, quasi nullo modo actu. Secundo modo potest considerari, ut habet aliquam dispositionem ad scientiam, sed incompletam, ut cum habet principia per se nota alicujus scientiæ : et sic appellatur intellectus dispositus. Tertio modo potest considerari prout habet habitum scientiæ, non tamen utitur habitu : et sic appellatur intellectus perfectus in habitu. Quarto modo secundum quod actu considerat secundum habitum; et sic dicitur intellectus adeptus in actu; et de isto intellectu volunt quidam intelligi illud verbum Philosophi in III *de Anima*, quod intellectus non quandoque intelligit, quandoque non, sed semper.

Iste autem intellectus possibilis licet secundum diversas ejus perfectiones et operationes diversimode nominetur, non tamen potest aliquo modo multiplicari secundum substantiam potentiæ. Cujus ratio est, quia, ut dictum est, potentia non diversificatur nisi secundum diversam rationem objecti. Nunc autem sic est, quod quando potentia aliqua ordinatur ad aliquod objectum sub ratione universali objecti, non diversificatur potentia illa secundum diversitatem particularium differentiarum objecti : unde visus, quia respicit colorem sub universali ratione coloris, non diversificatur secundum diversitatem albi et nigri : quia nec album nec nigrum considerat nisi in quantum coloratum. Cum autem intellectus possibilis sit quo est omnia fieri, ut dicitur III *de Anima*, respicit objectum suum sub ratione communi entis : et ideo secundum nullam differentiam entis potest diversificari potentia intellectiva apprehensiva. Respectu tamen istius objecti diversificatur intellectus agens et intellectus possibilis, quia respectu objecti ejusdem oportet esse aliam potentiam activam, et aliam passivam, ut dictum est.

Ex hoc patet, quod idem sit intellectus speculativus et practicus. Cujus ratio est, quia illud quod accidentaliter habet se ad rationem objecti quam respicit aliqua potentia, non diversificat potentiam. Quia enim accidit colorato quod sit magnum aut parvum, homo vel asinus, ideo omnia ista per unam potentiam visivam apprehenduntur. Constat autem quod accidit apprehenso per intellectum, quod ordinetur ad opus, vel non ordinetur. Unde, cum secundum hoc differant intellectus speculativus et practicus; quia finis speculativi est sola veritas, practici vero opus, ut dicitur II *Metaph.* : manifestum est, quod sunt una potentia. Quod aperte vult Philosophus III *de Anima:* ubi dicit, quod intellectus speculativus extensione, scilicet apprehensi ad opus, fit practicus : ex quo patet quod solo fine differunt.

Ex hoc etiam apparet quod intellectus et intelligentia non sunt diversæ potentiæ:

sed differunt (secundum quod intelligentia accipitur a Philosopho), non quidem sicut potentia a potentia, sed sicut actus a potentia. Intelligentia enim est actus ipsius intellectus, qui est intelligere [1] juxta illud Philosophi III *de Anima :* « indivisibilium intelligentia est, in quibus non est falsum. » Intelligentia tamen aliquando a philosophis accipitur pro natura vel substantia separata ; quæ intelligentia dicitur, quia semper intelligit.

Intellectus autem a ratione differe non potest : quod patet si eorum actus diligenter consideretur. Intelligere est veritatem simplici intuitu considerare : ratiocinari autem est de uno intellecto ad aliud procedere ad veritatem intelligibilem cognoscendam : unde ratio incipit semper ab intellectu, et ad intellectum terminatur. Unde patet quod ratiocinari et intelligere differunt sicut moveri et quiescere. Constat autem secundum Philosophum, II *Cæli et Mundi*, quod per eamdem potentiam movetur aliquid ad locum et quiescit in loco in corporalibus. Ergo multo fortius in spiritualibus per unam et eamdem potentiam ratiocinamur et intelligimus, veritatem inquirimus, et inventam intelligimus.

Ratio etiam superior et inferior diversæ potentiæ esse non possunt : quia ratio inferior ex hoc dicitur, quod rebus inferioribus intendit ; ratio superior, quia superioribus. Superioribus autem intendere potest dupliciter : uno modo speculando ea in seipsis ; alio modo accipiendo ex ipsis regulas inferiorum agendorum. Ista autem duo objecta, scilicet temporalia et æterna, comparantur ad cognitionem nostram dupliciter. Uno modo secundum viam inventionis : et sic temporalia sunt nobis via deveniendi in æterna, juxta illud Rom., II : « *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt* « *intellecta conspiciuntur.* » Alio modo per viam resolutionis et judicii : et sic per rationes æternorum temporalia disponimus. Nunc autem sic est, quod licet medium et illud a quod per medium devenitur possint ad diuersos habitus pertinere, nunquam tamen ad diversas potentias, sed ad eamdem. Unde licet principia et conclusiones pertineant ad diversos habitus ; quia principia ad habitum intellectus principiorum, conclusiones ad habitum scientiæ conclusionum ; tamen utraque pertinent ad eamdem potentiam. Ergo consideratio æternorum, licet ad alium habitum pertineat quam consideratio temporalium, quia illa ad sapientiam quæ est de æternis, ista ad scientiam quæ de temporalibus, tamen oportet quod ad eamdem potentiam pertineat utrorumque consideratio. Dicitur tamen pars superior et inferior, quia pars a partitione dicitur. Ibi autem licet non sit partitio potentiarum, tamen partitio habituum et officiorum est ibi : et ideo dicuntur ab Augustino duæ partes.

CAPUT VII.

De voluntate et libero arbitrio, quod sunt idem.

Viso de apprehensiva intellectiva, videamus de motiva, vel appetitiva, quæ dicitur voluntas. Voluntas autem est duplex : una naturalis ; alia deliberativa. Potest enim voluntas moveri motu naturali sicut aliæ potentiæ, et hoc ad salvationem naturæ ; et sic dicitur voluntas naturalis. Alio modo potest moveri ad aliquid, secundum quod abundat ab aliis in libertate, sequendo suum motorem, qui est intellectus vel phantasia ; et sic est indeterminata respectu intelligibilium ; unde sic est deliberativa. Nec tamen sunt diversæ voluntates, sed una diversimode mota, vel movens seipsam. Ista autem voluntas per irascibilem et concupiscibilem non dividitur, sicut appetitus sensitivus, qui [2] respicit bonum sub particulari ratione boni, sicut et sensus particularem rationem boni apprehendit ; ideo secundum particulares rationes bonorum diversificantur appetitus sensitivi : concupiscibilis enim respicit propriam rationem boni, in quantum est delectabile secundum sensum, et conveniens naturæ ; irascibilis autem respicit particularem rationem boni, secundum quod est repulsivum et pugnativum ejus quod infert nocumentum. Voluntas autem respicit bonum sub universali ratione boni : et ideo non diversificantur in ea potentiæ secundum diversas particularium bonorum rationes secundum concupiscibilem et irascibilem. Voluntas autem deliberativa et liberum arbitrium idem sunt. Non enim potest esse habitus, ut quidam dixerunt ; quia per habitus nos habemus determinate ad passiones et actus bene vel male, ut dicitur II *Ethic.* Liberum autem arbitrium

1. *Al.* qui est intelligentia.

2. Non, ut alias : « quia. »

indifferenter se habet ad bene agendum vel male. Unde oportet dicere, quod sit potentia eadem, scilicet cum voluntate. Non tamem nominat voluntatem absolute, sed per comparationem ad rationem, in quantum scilicet manet in ea virtus rationis deliberantis : unde sicut velle est voluntatis absolute, ita eligere est liberi arbitrii, in quantum in ea manet virtus rationis. Licet autem sit potentia, tamen per actum suum aliquando nominatur; unde dicitur liberum arbitrium quasi liberum de ratione judicium. Facultas etiam dicitur, quia potentia est expedita ad operandum. Dicitur etiam habitus a Bernardo, non prout habitus dividitur contra potentiam, sed prout dicit aliquam habitudinem per quam aliquis eodem modo se habet ad actum. Unde breviter eodem modo comparatur liberum arbitrium ad voluntatem, sicut ratio ad intellectum : quia sicut ratio per discursum unius ad alterum cognoscit quod intellectus simpliciter et absolute facit, sic liberum arbitrium est appetitus alicujus ad aliquid consequendum; unde est eorum quæ sunt ad finem. Voluntas autem est appetitus rei absolute : unde dicitur esse ipsius finis, qui propter se appetitur.

CAPUT VIII.

In quibus potentiis animæ est peccatum, et in quibus non.

Viso de potentiis animæ, videndum est in quibus potest esse peccatum, et in quibus non. Dicendum est ergo secundum Gregorium, quod « omnis creaturæ nomine homo intelligitur, quia cum omni « creatura habet aliquid commune. Habet « enim esse cum lapidibus, vivere cum « arboribus, sentire cum bestiis, intelligere « cum Angelis. » Ratione vero qua homo habet esse, non convenit ei aliquis motus, quia sic motus conveniret omnibus entibus. Ratione vero qua vivit, sentit et intelligit, convenit ei triplex motus : scilicet naturalis, animalis et rationalis. Motus autem naturalis est secundum necessariam inclinationem præter alicujus delectabilis apprehensionem. Et quia ubi necessaria est inclinatio, ibi nulla subjectio vel obedientia ad rationem ; ideo motus naturalis in homine, sicut est motus nutritivæ, augmentativæ, generativæ, secundum quod sequuntur naturæ necessitatem, et antecedunt apprehensionem, non possunt esse subjectum peccati, eo quod peccatum aliquo modo est voluntarium et rationi subjectum : unde in actibus partis vegetativæ non potest esse peccatum. Motus vero animalis sequitur delectabilis apprehensionem, et habet esse in appetitu sensitivo, qui est rationalis per participationem; unde dicit Philosophus I *Ethic.* in fin. : « Est itaque aliquo modo obedibile ratio« ni » etsi non simpliciter propter corruptionem et infectionem. Unde, quia peccatum est actus moralis et ordinatus, potest esse in illa potentia quæ subjacet aliquo modo principio morali, idest voluntati. Quia tamen actus isti vel motus animales non omnino subsunt imperio voluntatis, quia non eliciuntur nec imperantur a voluntate sicut motus deliberationem sumentes, sed solum permittuntur a ratione et voluntate; ideo licet habeant rationem peccati, tamen incompleti, quod est peccatum veniale ; non autem completi, quod est mortale. Quia ergo peccatum attribuitur, ut subjecto, potentiæ[1], quæ ipsum elicit, vel est principium ejus; ideo in sensualitate quæ nominat appetitum sensitivum in homine, ut dictum est in distinctione potentiarum animæ, potest esse peccatum veniale, tamquam in subjecto, non autem peccatum mortale. Motus autem rationalis est qui est secundum rationem liberam[2], per quam debet actus ordinari in debitum finem. Unde si deordinetur a debito fine, habet actus rationem peccati, cum rationis sit actum suum ordinare. Ratio autem habet duplicem actum : unum secundum se, per comparationem ad objectum suum, quod est cognoscere aliquod proprium verum : qui est tunc inordinatus, quando ratio non recte se habet circa ea ad quæ tenetur et debet : et sic inordinatio causatur ex ignorantia. Alium actum habet ratio, in quantum est directiva humanorum actuum ; et iste actus est imperare, vel coercere vires inferiores : et per istum actum peccat, quando imperat quod non debet imperare, vel non coercet quod debet coercere. Nec contra istud est, quod peccatum dicitur esse in voluntate. Ratio enim quodammodo præcedit voluntatem, quodammodo voluntas rationem : quia ratio dirigit voluntatem, et voluntas movet rationem ; et ideo motus voluntatis dicitur rationalis, et motus ra-

1. *Al.* liberum.

tionis voluntarius. In ratione etiam superiori potest esse peccatum tam mortale quam veniale. Ratio enim superior habet ferri[1] in objectum proprium, et in objecta virium inferiorum : in objecta virium inferiorum non fertur nisi in consulendo eis leges æternas ; et ideo in ea fertur per modum deliberationis. Unde si objectum virium inferiorum est de genere suo mortale peccatum, actus etiam motus superioris rationis est mortale peccatum ; si autem sit in genere peccati venialis, erit veniale ; ut patet cum quis consentit in verbum otiosum. Circa proprium autem objectum habet ratio superior duplicem motum : unum scilicet simplicem intuitum sui objecti ; et iste motus potest esse subitus circa divina et inordinatus. Et quia inordinatio subita sine deliberatione non est peccatum mortale : ideo talis actus est peccatum veniale, ut subitus motus infidelitatis, quamvis infidelitas sit peccatum mortale. Alius est actus superioris rationis circa objectum proprium per deliberationem, ut cum occurrit motus infidelitatis de resurrectione mortuorum, et statim occurrat resurrectionem mortuorum, a lege Dei traditam : si post conscientiam legis habeat motum infidelitatis, tunc ille motus deliberatus est, et est peccatum infidelitatis completum et mortale. Et sic patet quod ratio inferior potest peccare venialiter et mortaliter, sed non sine consensu vel negligentia superioris. Ratio vero superior, quandoque venialiter, quandoque mortaliter, et in comparatione ad objecta virium inferiorum, et in comparatione ad objectum proprium. Ipsa autem voluntas maxime subjectum peccati habet esse ; quia nullus actus est peccatum nisi aliquo modo sit voluntarius, sicut actus animæ ipsius voluntatis, cum nullus actus sit ita proprie bonus vel malus bonitate vel malitia morali, sicut actus voluntatis. Et quia actus voluntatis non transit in exteriorem materiam, sed manet in agente, cujus est perfectio[2], ideo talis actus est in voluntate sicut in subjecto. Unde et in voluntate completissime habet esse peccatum, et in aliis potentiis, secundum quod voluntati subduntur, ut visum est.

1. Al. perperam : « fieri. »

2. Al. : « perfectior, » corrupto sensu.

OPUSCULUM XLI

DE TEMPORE

(Edit. Rom. XLIV.)

CAPUT I.

Quod tempus habet esse extra materiam.

Sicut vult Philosophus II *Metaph.*, difficultas in cognoscendo veritatem causatur ex duobus : quia causatur quandoque ex parte nostra, quandoque ex parte rerum cognoscibilium. Cum enim unumquodque cognoscatur secundum quod est in actu; quæ secundum se sunt maxime actu, secundum se sunt maxime cognoscibilia. Unde quod intellectus noster ad eorum cognitionem non attingat, hoc non est ex parte eorum, sed ex parte nostra. Illa vero quæ minimam entitatem habent secundum se, sunt minime cognoscibilia. Unde quod ea ignoremus, hoc non solum est ex parte nostra, sed etiam ex parte eorum. Talia autem sunt materia prima, quæ secundum se non est ens in actu, et omnia successiva, quæ secundum se tota non extant, sed secundum aliquid indivisibile sui, de numero quorum est tempus. Ex quo sequitur quod difficile est cognoscere quid sit tempus. Ad cognoscendum tamen quid sit, oportet agnoscere an sit : quia impossibile est cognoscere de aliquo quid sit, ignorato an sit.

Dubitatur ergo primo, an tempus sit : et videtur quod non, quia illud quod componitur ex partibus quæ non sunt, videtur non esse : entitas enim totius videtur consurgere ex entitate partium. Tempus autem componitur ex præterito et futuro, quæ non sunt : præteritum enim fuit et non est, futurum autem nondum est. Videtur ergo tempus non esse. Nec potest dici quod aliqua pars temporis sit, scilicet ipsum nunc; quia nunc pars temporis non est : omnis enim pars aliquoties accepta mensurat totum, aut saltem omnis pars cadit in compositione totius : Nunc autem multoties acceptum non mensurat totum tempus : nec iterum ex ipsis nunc componitur tempus, ut probatur VI *Phys.*, eo quod ex indivisibilibus non potest componi aliquid continum. Unde manifestum est, quod nunc non est pars temporis. Nihil ergo, quod sit pars temporis, de tempore existit.

Respondeo dicendum quod necessarium est tempus esse. Quod patet, quia omnia generabilia et corruptibilia tempore mensurantur : accipiunt enim principium et finem sui esse in tempore, ut vult Philosophus IV *Physic.* Si ergo tempus non esset, nihil esset generabile vel corruptibile : quod est inconveniens. Tempus ergo est.

Fuerunt tamen quidam, qui propter rationem superius inductam dixerunt tempus non esse nisi in anima. Qui ad confirmandam suam positionem adducunt duas rationes. Prima est, quia cum tempus sit numerus motus; aut erit in materia numerabili, aut in anima numerante. Non primum, quia materia numerabilis temporis non est nisi prius et posterius in motu, in quibus nihil potest esse, cum ipsa sint non entia. Sequitur ergo quod tempus solum sit in anima numerante. Secunda est ratio, quia si tempus esset in re extra tamquam numerus alicujus motus exterioris, tunc sequitur quod qui non apprehenderet motum exteriorem, non apprehenderet tempus : cujus oppositum vult Philosophus IV *Physic.* : qui dicit quod si sumus in tenebris, et nihil patiamur per visum ab exterioribus visibilibus, nec sentiamus aliquem motum exteriorum corporum, dum tamen fiat aliquis motus in anima per successio-

nem cogitationum vel imaginationum, semper sentimus tempus. Ex quo sequitur quod tempus semper sequatur motum qui est in anima, et quod solum sit in anima. Hujus opinionis fuit Galenus : cui etiam in tantum consensit Averrois, quod dixit tempus secundum quid esse extra animam; secundum vero complementum sui, esse solum in anima. Istud non potest habere veritatem, quia cum tempus sit numerus motus, et sit numerus numeratus; sic est necesse esse tempus, sicut et motus. Constat autem, quod motus est in re extra. Ergo et tempus est in re extra. Item quantitas continua est vera res extra animam. Tempus autem est vera quantitas continua. Ergo impossibile est quod sit in anima. Et ideo dicendum, quod tempus sit in re extra.

Ad cujus intellectum considerandum est quod cum numerus sit in rebus numeratis, sicut dependet rerum esse numeratarum ab intellectu numerante, ita et numerus. Esse autem rerum numeratarum non dependet ab intellectu nostro, sed ab intellectu qui est causa rerum, sicut est intellectus divinus. Ergo nec numerus rerum dependet ab intellectu nostro. Tempus autem numerus motus est. Et ideo, sicut motus non dependet ab intellectu nostro, ita nec tempus. Sunt tamen quidam, qui dicunt etiam motum dependere ab anima: quia cum motus sit aliquod successivum, partes ejus quæ sunt prius et posterius, non habent esse in re extra, sed solum in anima comparante priorem dispositionem mobilis ad posteriorem; et ideo solum habet esse in anima simpliciter, et quantum ad esse suum perfectum. In re autem extra habet esse solum secundum aliquod indivisibile sui, et istud esse est imperfectum esse, et secundum quid : et idem dicunt ipsi de tempore. Istud non potest stare, quia illud in quo motus est secundum esse suum completum et perfectum, necessario movetur. Si ergo motus secundum esse suum completum esset in anima, anima necessario moveretur : quod est inconveniens. Et ideo intelligendum est quod omne esse ab actu est. Actus autem est divisibilis, ut vult Philosophus IX *Metaphysic.* : est enim actus quidam totus simul existens, sicut anima, aut albedo. Et est alius actus successivus, ut dies et agon, infinitum et vacuum, de numero quorum sunt et motus et tempus. Cum ergo esse sequatur actum, et modus essendi sequetur modum actus. Esse igitur quod est ab actu primo, est esse simul : et tale est esse completum quod debetur rei perfectæ per primum actum. Esse vero quod est ab actu secundo, scilicet ab actu successivo, est esse successivum : et tale est esse perfectum, quod debetur tali actui, vel rei perfectæ per talem actum. Et ideo esse perfectum ipsius motus et temporis, quod debetur utrique secundum rationem propriæ speciei, non est esse simul existens, sicut ipsi dicunt : sed est esse in successione, quod est secundum aliquid indivisibile ipsorum.

Ad rationes in oppositum patet solutio. Ad primum dicendum quod præteritum et futurum non sunt sic, ut simul sint. Nec hoc requiritur ad esse temporis, cum sit successivum, ut declaratum est : habet tamen esse per aliquid indivisibile sui, quod continuat ea ; scilicet per ipsum nunc.

Ad alias rationes probantes tempus esse in anima dicendum est. Cum arguitur : tempus cum sit numerus, aut habet esse in materia numerabili aut in anima numerante. Non primum, quia materia numerabilis temporis non est nisi prius et posterius in motu : dicendum quod tempus habet esse in priori et posteriori motus. Et cum dicis quod hæc non sunt; verum est sub esse permanenti; habent tamen esse successivum, ut dictum est. Ad aliud dicendum quod tempus motum sequitur exteriorem aliquem, scilicet primum motum. Nec obstat hoc ; quia apprehenso quocumque motu, comprehenditur motus primus saltem virtualiter, eo quod ipse est causa omnis transmutationis.

Quia vero dictum est quod tempus cum sit successivum habet esse solum per aliquod indivisibile sui quod est nunc, non irrationabiliter dubitatur, utrum sit unum et idem nunc in eodem tempore, an aliud et aliud. Videtur enim quod sit unum et idem : quia sicut impossibile est duas partes temporis simul esse, nisi una contineat aliam: sicut annus mensem, mensis septimanam, septimana diem ; ita impossibile est duo nunc in tempore simul esse, cum unum non contineat alterum. Si ergo primum nunc non potest simul esse cum posteriori, necesse est primum esse corruptum. Omne autem quod est corruptum, corruptum est in aliquo nunc. Nunc ergo, quod est corruptum, aut est corruptum in seipso, aut in aliquo posteriori : non in seipso, quia tunc est : nec in aliquo posteriori : quia aut hoc esset in nunc mediato, aut in nunc immediato : non in nunc immediato, quia unum nunc non est con-

tinuum alii nunc, sicut nec punctus puncto, ut probatur VI *Physic*. Nec potest corrumpi in nunc mediato ; quia inter quælibet duo nunc est tempus medium, sicut inter quælibet duo puncta est linea media. In quolibet autem tempore sunt infinita nunc. Si ergo nunc prius corrumperetur in nunc posteriori mediato ; sequitur quod haberet esse cum infinitis nunc mediis, quod est impossibile. Impossibile est ergo duo nunc esse in tempore. Oppositum hujus videtur dupliciter. Primo, quia cujuslibet continui finiti sunt duo termini ad minus. Nunc autem terminus temporis est, et est accipere tempus finitum. Ergo ad minus sunt duo nunc in tempore. Secundo, quia illa dicuntur simul esse, quæ sunt in eodem nunc temporis. Si ergo non essent plura nunc in tempore, sed unum tantum ; sequitur quod ea quæ fient post millesimum annum, simul essent cum his quæ sunt hodie. Hoc autem est impossibile. Intelligendum, quod sicut dictum est, esse successivorum consistit in hoc quod existant secundum aliquid indivisibile sui : quod manifestari potest, quia quælibet pars cujuslibet successivi divisibilis est in diversas partes. Si ergo aliquid successivum existeret, non solum secundum aliquid indivisibile sui, sed secundum aliquam sui partem ; sequitur quod multæ partes alicujus successivi simul essent : quod est contra rationem successivorum. Specialius autem possumus hoc probare de tempore : quia quælibet pars temporis est tempus. Si ergo aliqua pars temporis existeret, sequitur quod tempus secundum se existeret ; quod est falsum. Existit ergo tempus secundum aliquid sui indivisibile, illud autem est nunc. Hoc supposito dicendum est, quod unum et idem nunc est in toto tempore secundum substantiam, differens secundum esse et rationem. Cujus ratio est, quia ipsi nunc quod est in tempore, aut succedit aliud nunc, aut aliqua pars temporis. Non aliud nunc, quia unum nunc non potest continuari alii nunc : non aliqua pars temporis, quia nulla pars temporis secundum se existere potest, ut probatum est. Ergo impossibile est quod unum nunc succedat alii nunc in tempore. Præterea, sicut se habet illud quod fertur ad motum, ita nunc ad tempus. Quia sicut per illud quod fertur, cognoscimus motum, et prius et posterius in motu, in quantum videmus illud quod movetur aliter et aliter se habere ; ita per nunc determinatur prius in tempore. Sed quod fertur unum est et idem secundum substantiam in toto motu, aliud et aliud secundum esse in quantum est alibi et alibi. Ergo et ipsum nunc unum et idem est in toto tempore secundum substantiam, aliud et aliud secundum esse, in quantum scilicet consideratur in alio et alio successu temporis. Nec valent rationes prius adductæ. Cum enim dicitur quod cujuslibet finiti sunt duo termini ad minus, dicendum quod cujuslibet continui finiti permanentis sunt duo termini differentes secundum rem : continui vero finiti successivi non oportet quod sint duo termini secundum subjectum, sed solum secundum rationem. Et præterea falsum supponit ratio, in hoc quod ponit quod est dare tempus finitum : non enim est accipere aliquod tempus actu finitum et terminatum per nunc, nisi secundum imaginationem nostram, vel per relationem ad aliquem motum, qui in tempore teminatur : totum enim tempus secundum se continuum est, nec est actualiter una pars divisa ab alia. Ad aliud dicendum quod non dicuntur esse simul secundum tempus, quæcumque sunt in nunc eodem secundum substantiam ; sed quæ sunt in eodem nunc secundum esse et secundum rationem. Illa autem quæ fient post millesimum annum, et quæ sunt hodie, licet sint in eodem nunc secundum substantiam, non tamen sunt in eodem secundum esse. Et ideo non oportet quod dicantur esse simul.

CAPUT II.

Quod tempus non est motus, sed aliquid ejus.

Viso ergo quod tempus sit, inquirendum est quid sit. Est autem considerandum quod tempus non est motus, sicut quidam opinati sunt tempus esse motum cæli, qui circulatio dicitur. Quia quælibet pars temporis est tempus. Si ergo tempus esset circulatio, sequeretur quod quælibet pars circulationis esset circulatio : quod tamen falsum est. Item omnis motus est velox vel tardus. Tempus autem nec tardum est nec velox. Ergo tempus non est motus. Minor patet, quia velox et tardum determinantur tempore. Tempus autem non determinatur tempore nec quantum ad quantitatem suam, nec quantum ad qualitatem. Secundo considerandum quod licet tempus non sit motus, non tamen est sine motu. Cum enim nos non transmu-

tamur secundum cognitionem nostram per successionem cognoscibilium, tunc non apprehendimus tempus, quia nec apprehendimus motum, sicut accidit his quos fabulantur dormisse in Sardo apud Heroes: ibi enim reddebantur aliqui insensibiles propter quasdam incantationes, qui excitati dicebant se vidisse quædam mirabilia. Tales autem qui excitabantur, non percipiebant tempus quod fluxerat, eo quod copulabant primum nunc in quo dormire cœperant posteriori nunc in quo excitati fuerant, ac si non fuisset tempus medium. Sicut ergo si nihil fuisset medium inter illa duo nunc, non fuisset tempus; ita quia non percipiebant medium, non percipiebant tempus. Sic ergo non percipimus tempus, quia non percipimus motum. Cum autem percipimus motum et determinamus prius et posterius in ipso, tunc percipimus tempus. Relinquitur ergo, quod licet tempus non sit motus, non tamen est sine motu. Quia ergo simul cognoscimus motum et tempus, manifestum est quod tempus est aliquid ipsius motus. Motus autem sequitur magnitudinem quantum ad duo: scilicet quantum ad continuitatem, et quantum ad prius et posterius; et similiter tempus motum. Prius autem et posterius motus licet sint idem subjecto cum motu, differunt tamen ratione, eo quod in definitione motus assignantur in IV *Physic.* Et ideo restat inquirere ratione cujus tempus sequitur motum: utrum scilicet ratione motus absolute, aut ratione prioris et posterioris. Dicendum quod hoc est ratione prioris et posterioris, quia ex priori et posteriori in motu cognoscitur tempus. Ergo tempus sequitur motum ratione prioris et posterioris. Juxta quod intelligendum est quod prius et posterius in motu possunt considerari dupliciter. Uno modo prout sunt sub forma continui absolute: et sic cognoscendo prius et posterius, simul cognoscimus motum. Alio modo ut sunt sub forma discreta: in quantum scilicet anima dicit posterius esse aliud a priori, et ipsa esse duo et non unum; et sic tempus non est motus absolute, nec prius ac posterius motus absolute; sed est prius et posterius motus ut numerata sunt. Ex quo possumus concludere definitionem temporis: quod tempus est numerus motus secundum prius et posterius. Quod autem tempus sit numerus, patet. Numero enim judicamus aliquid plus vel minus. Tempore autem judicamus motum esse minorem et majorem. Ergo tempus est numerus. Numerus autem est duplex: est enim numerus absolute quo numeramus, ut unum, duo, tria, etc.: et numerus numeratus, ut numerus decem hominum. Tempus enim non est numerus quo numeramus, sed numerus numeratus: est enim prius et posterius, ut numerata sunt in motu. Et licet numerus quo numeramus, sit aliquid discretum; tamen tempus est aliquid continuum; sicut decem ulnæ panni sunt continuæ, licet numerus denarius sit aliquid discretum. Quia ergo tempus et est aliquid discretum, et aliquid continuum; relinquitur quod in tempore est dare aliquo modo numerum minimum, et aliquo modo non. In numero enim simpliciter est dare minimum, sicut unitatem: vel minimum quod habet rationem numeri, sicut est binarius. In numero autem numerato, sicut in multitudine linearum, est dare minimum secundum multitudinem, sicut unam lineam aut duas: secundum magnitudinem autem non est dare minimam lineam, eo quod omnis linea divisibilis est in alias lineas. Sicut etiam in tempore est dare minimum tempus secundum multitudinem; puta, unam diem vel duos dies in genere dierum; minimum autem tempus secundum magnitudinem non est dare, eo quod omne tempus divisibile est in infinitum, sicut et quodlibet continuum. Quia autem tempus et est numerus, et est continuum; inde est quod dicitur multum et paucum, breve et longum, non autem velox vel tardum: multum enim et paucum sunt passiones numeri. Et ideo tempus, quia est numerus, dicitur multum et paucum. Longum autem et breve sunt passiones continui, unde linea dicitur longa vel brevis. Et quia tempus est continuum, ideo dicitur longum vel breve. Velox autem aut tardum non dicitur: quia cum tempus sit numerus motus, si diceretur velox aut tardum, aut hoc esset ratione numeri, aut motus: non ratione numeri, quia numerus neque velox neque tardus dicitur: neque ratione motus: quia licet tempus sit aliquid motus, non est tamen dicere quod tempus sit motus. Et ideo non oportet passiones motus, quæ sunt velox et tardum, dici de tempore: quia velox et tardum determinantur tempore, et ideo tempus non dicitur velox nec tardum. Continuitas autem in tempore est ex continuitate motus, non cujuscumque, sed primi. Et ideo, quia motus, primus unus est, tempus est unum mensurans omnes motus simul factos. Prius

autem et posterius motus. Unde sicut reiteratur eadem circulatio secundum speciem, et non secundum numerum; ita tempus reiteratur idem secundum speciem et non secundum numerum. Mensuramus autem motum tempore et tempus motu, in quantum determinamus quantitatem unius per quantitatem alterius : motum enim mensuramus tempore, quia tempus secundum id quod est, est numerus motus : tempus etiam mensuramus, in quantum scilicet, per quantitatem motus nobis notam determinamus quantitatem temporis : dicimus enim quod tempus est multum, quia motus qui factus est in tempore est multus. Et hoc rationabiliter accidit. Motus enim sequitur magnitudinem quantum ad continuitatem, et prius et posterius ; et tempus similiter motum. Per magnitudinem autem mensuramus motum, et e converso : dicimus enim quod motus est multus, quia magnitudo supra quam est motus, est multa, et similiter dicimus quod magnitudo est multa, quia motus supra magnitudinem factus est multus. Quare et similiter determinamus quantitatem temporis per motum, et quantitatem motus per tempus.

CAPUT III.

Quæ sunt illa quæ mensurantur tempore, quæ non.

Determinato de tempore secundum se, considerandum est de ipso secundum relationem ad ea quæ tempore mensurantur. Est autem considerandum quod aliter comparatur tempus ad motum, et ad alias res. Cum enim motus sit continuus et successivus essentialiter ; ideo non solum mensuratur tempore quantum ad suum esse et suam successionem vel durationem, sed etiam quantum ad id quod est ; quia ejus essentia in successione consistit. Mobilia vero quantum ad id quod sunt, sicut homo aut lapis, non mensurantur tempore : quia essentia eorum est in quolibet nunc temporis, nec habet prius nec posterius, sive successionem ; unde his respondet nunc temporis, et non tempus. Mensurantur autem tempore quantum ad suum esse et suam successionem vel durationem, quia duratio eorum non est tota simul. Sicut ergo motum esse in tempore est ipsum mensurari tempore quantum ad id quod est, et quantum ad suam durationem ; ita alias res esse in tempore, est ipsas mensurari tempore non quantum ad id quod sint, sed quantum ad suam durationem. Et quod hoc sit verum, patet. Esse enim in tempore, aut est esse dum tempus est, aut est esse sicut in numero. Esse autem in tempore non est esse quando tempus est ; sicut nec esse in loco, est esse quando locus est : sic enim sequeretur quod omnia essent in eodem loco, cum omnia sint quando unus locus est : sicut etiam sequeretur quod cœlum esset in grano milii, quia cœlum est quando granum milii est. Sed esse in tempore est mensurari et contineri a tempore, sicut esse in loco est mensurari et contineri loco : propter quod sequitur quod esse in tempore est esse sicut in numero. In numero autem aliquid est dupliciter ; aut enim est aliquid ipsius numeri, sicut unitas, par vel impar : aut quia numerus est ejus, sicut rei numeratæ. Sic ergo cum tempus sit numerus, aliqua dicuntur esse in tempore quia sunt aliquid ipsius temporis, ut nunc, prius et posterius. Aliqua autem sunt in tempore, non quia sunt aliquid ejus, sed quia mensurantur tempore et continentur sub tempore, sicut ea quæ sunt in numero continentur sub numero. Quia ergo esse in tempore est sicut esse in numero, omni autem eo quod est in numero, est dare majorem numerum ; inde est quod est dare tempus majus omni eo quod est in tempore. Hæc est ergo prima conditio omnium eorum quæ tempore mensurantur. Secunda conditio eorum est, quod quæcumque sunt in tempore, patiuntur sub tempore : sicut consuevimus dicere quod tempus tabefacit et corrumpit ea quæ sunt in tempore, et quod oblivio fit propter tempus. Hujus autem causa est duplex. Prima est, quia videmus aliqua corrumpi in tempore, dato quod non appareat nobis aliquod exterius corrumpens, sicut est in corruptione quæ fit ex senio, quam maxime attribuimus tempori. Nihil autem fit in tempore, nisi appareat aliquid exterius faciens ; propter quod non dicimus quod tempus sit causa generationis sicut corruptionis, aut quod tempus sit causa disciplinæ, sicut est causa oblivionis ; quia ex hoc solo quod aliquis diu vivit, non efficitur sciens. Secunda causa est, quod tempus est numerus motus : motus autem facit distare mobile a dispositione in qua prius erat, et est magis causa corruptionis quam generationis,

cujus ratio signatur triplex. Prima ratio est, quia motus facit id quod movetur distare a prima dispositione sua, ut dictum est. Hæc autem distantia attenditur respectu termini a quo, qui corrumpitur in motu; et ideo motus per se est causa corruptionis. Quod autem per motum generetur aliquis terminus ad quem, hoc non est de ratione motus absolute, sed convenit ei ut finitus est. Rationem autem finiti habet ex determinata intentione moventis, cujus est movere ad aliquem determinatum terminum. Unde generatio termini ad quem magis est attribuenda formæ ipsius moventis ratione cujus movens movet, quam ipsi motui. Secunda ratio est, quia illud quod movetur, dum movetur, neque est omnino in termino a quo, neque in termino ad quem; sed deficit ad utroque. Et ideo motus de se est causa quare mobile sit sub privatione termini a quo et termini ad quem. Cum autem mobile factum est sub termino ad quem, tunc non est motus. Et ideo motus magis est causa corruptionis utriusque termini dum est, quam generationis termini ad quem; quia cum terminus ad quem generatus est, tunc motus non est. Tertia ratio est, quia, ut patet ex III *Phys.*, motus trahitur ad rationem actionis, secundum quod consideratur ut ab hoc. Ad rationem autem passionis trahitur, ut consideratur ut in hoc. Constat autem quod omne accidens veriorem habet comparationem ad subjectum quam ad causam agentem; ideo verior est consideratio motus sub ratione passionis quam sub ratione actionis. Passio autem est causa corruptionis per se: de ratione enim ejus est, quod ipsa magis facta plus et plus abjiciat a substantia. Factio autem magis attribuitur actioni. Et quia, sicut dictum est, verius consideratur motus sub ratione passionis, quam sub ratione actionis; inde est quod motus magis est causa corruptionis quam generationis. Tempus autem, ut dictum est, est mensura motus; et ideo magis est causa corruptionis quam generationis, sicut et motus. Neutrius tamen est causa per se.

Ex his duabus conditionibus quæ apparent in rebus quæ sunt in tempore, possumus concludere quod ea quæ sunt semper non sunt in tempore. Primo, quia sicut dicit prima conditio, omni eo quod est in tempore est accipere tempus majus. Sempiternis autem non est aliud majus tempus accipere, cum ipsa semper sint. Ergo ea quæ semper sunt non sunt in tempore. Præterea, sicut dicit secunda conditio, ea quæ sunt in tempore patiuntur in tempore, corrumpuntur in tempore. Ea autem quæ semper sunt, non patiuntur a tempore, nec corrumpuntur, neque senescunt. Quare manifestum est quod non sunt in tempore.

Ex his autem quæ dicta sunt, posset aliquis credere, quod ea quæ quiescunt, cum semper dum quiescunt similiter se habeant sicut sempiterna, non mensurarentur tempore: hoc autem est falsum. Et ideo dicendum est quod sicut tempus est mensura motus per se, ita est mensura quietis per accidens: non enim oportet quod omne quod est in tempore, actu moveatur, sicut omne quod est in motu necesse est actualiter moveri; quia tempus non est motus, licet sit numerus motus. In numero autem motus convenit esse non solum illud quod movetur, sed etiam illud quod quiescit: quiescens enim non dicitur quodcumque quod non movetur, sed quod non movetur, aptum tamen natum moveri; et omne tale est mobile: esse ergo rei quiescentis est esse rei mobilis. Esse autem rei mobilis mensuratur tempore. Ergo et esse rei quiescentis. Mensuratur autem id quod quiescit et id quod movetur quantum ad quantitatem quietis vel motus. Motus tamen per se, quies autem per accidens: dicimus enim quod aliquid quievit uno die, quia cessavit a motu una die. Juxta quod intelligendum est quod mobile potest considerari dupliciter: vel quantum ad suam substantiam, vel quantum ad suum esse. Si consideratur quantum ad suam substantiam, sic non mensuratur tempore, eo quod substantia mobilis in quolibet nunc temporis est, nec habet successionem, nec prius nec posterius. Si autem consideretur quantum ad suum esse, hoc potest esse dupliciter. Quia aut considerari potest quantum ad suum esse substantiale, aut quantum ad suum esse quod habet in motu, quod est suum moveri. Si consideretur primo modo, sic non mensuratur tempore: secundo autem modo mensuratur tempore: moveri enim mobilis non est totum simul, sed successivum. Viso ergo quod non omnia entia sunt in tempore, et quod non omnia non entia sunt in tempore; ut hoc breviter comprehendamus, dicendum est quia illa non entia quæ impossibile est esse non mensurantur tempore. Et ratio hujus est, quia sicut dictum est, omni eo quod est in tempore est accipere majus tempus. Constat

autem quod non est accipere majus tempus entitate eorum quæ impossibile est esse ; et ideo non entia talia non sunt in tempore. Ea autem quæ possunt esse et non esse sunt in tempore, quia est dare tempus majus entitate eorum et non entitate.

CAPUT IV.

De differentia æternitatis ævi et temporis ; et quid sit unumquodque eorum[1].

Viso ergo de tempore secundum se, et per resolutionem ad temporalia, considerandum est per relationem ad alias mensuras, quæ sunt æternitas et ævum. Primo ergo videndum an æternitas sit, et quid sit. Dubitant enim aliqui an æternitas sit ; et probant ipsi quod non : quia infiniti in quantum infinitum est non est mensura. Causa autem prima infinita est, cujus mensura ponitur æternitas. Ergo videtur quod æternitas non possit esse in genere mensuræ. Ergo æternitas nihil est. Item, omnis mensura certificat aliquam quantitatem. Causa autem prima nullam quantitatem habet. Ergo æternitas non potest esse mensura causæ primæ ; nec per consequens aliquid esse, cum non ponatur esse nisi in genere mensuræ. Item, nihil uno modo se habens potest habere rationem mensuræ. Æternitas autem est uno modo se habens. Ergo non potest habere rationem mensuræ. Non ponitur autem esse æternitas nisi ut mensura quædam : ergo æternitas non est. Intelligendum quod æternitas tripliciter accipitur. Uno modo dicitur æternitas mensura durationis rei semper similiter se habentis, nihil acquirentis in futuro, et nihil admittentis in præterito : et sic propriissime sumitur æternitas. Secundo modo dicitur æternitas mensura durationis rei habentis esse fixum et stabile, recipientis tamen vices in operationibus suis : et æternitas sic accepta proprie dicitur ævum : ævum enim est mensura eorum quorum esse est stabile, quæ tamen habent successionem in operibus suis, sicut intelligentiæ. Tertio modo dicitur æternitas mensura durationis successivæ habentis prius et posterius, carentis tamen principio et fine, vel carentis fine, et tamen habentis principium : et utroque modo ponitur mundus æternus licet secundum veritatem sit temporalis ; et isto modo impropriissime dicitur æternitas : rationi enim æternitatis repugnat prius et posterius. Utroque autem istorum modorum dicta æternitas verissimam entitatem habet. Nec valet illud quod arguitur quod infiniti in quantum infinitum est non est mensura : quia licet causa prima infinita sit eo quod careat principio et fine, tamen finitissima est, eo quod in se ipsa manens, nihil sui habet extra se. Ad aliud, cum dicitur quod omnis mensura certificat aliquam quantitatem, dicendum quod non est universaliter verum, nisi accipiatur quantitas valde large pro quantitate virtutis et magnitudinis. Licet autem prima causa non habeat quantitatem magnitudinis, habet tamen quantitatem virtutis, et hoc sufficit. Ad aliud, cum dicitur, illud quod uno modo se habet non mensurat, dicendum quod verum est quod non mensurat ut numerus, sed ut unitas. Unde æternitas magis dicenda est unitas rei æternæ, quam numerus.

Nunc ergo considerandum est quid sit æternitas. Ad quod sciendum, considerandum est quod æternitas dicit interminabilitatem quamdam : dicitur enim æternum quasi extra terminos existens. Sicut autem dicit Philosophus VIII *Physic.*, in omni motu est aliqua generatio et aliqua corruptio, in quantum mobile desinit esse in termino a quo, et incipit esse in termino ad quem. Ex hoc patet, quod omnis mutabilitas repugnat æternitati. Includit ergo æternitas non solum interminabilitatem essendi, sed etiam immobilitatem. Ex motu autem causatur prius et posterius in tempore. Et ideo cum motus repugnet æternitati, ex consequenti repugnat ei habere prius et posterius. Propter quod Boetius definit æternitatem dicens : « Æternitas est interminabilis vitæ tota simul et perfecta possessio. » Quæcumque ergo cum indeficientia essendi habent immobilitatem, et sunt absque successione temporali, ipsa dicuntur esse æternaliter, et mensurantur æternitate. Unde a quibusdam definitur æternitas, quod est mora ; et non mora temporis, sed

1. Æternum est quod caret principio et fine ; perpetuum vero quod in tempore incœpit esse, et caret fine ; sempiternum est quod cum tempore incipit esse, et cum tempore desinit esse ; temporale est quod in tempore incipit esse, et in tempore desinit esse. Solus ergo Deus æternus est; angeli et animæ perpetua sunt; mundus vel tempus, sempiternum est; temporalia sunt homines, hominum facta; ævum autem est sæculum, quod cum mundo cœpit esse.

dicitur mora essendi, idest indeficientia. Spatium vero dicitur, eo quod ambit totum esse indeficiens. Continuum vero dicitur, non eo quod habeat partes, sed quia nunquam deest, nunquam defuit, nunquam deerit : non interfectum vero dicitur, quia non habet partes quæ exeant de potentia ad actum, sicut tempus cujus pars prior præteriit, et pars posterior futura est. Propter quod dicit Boetius, quod nunc stans et non fluens causat æternitatem.

Occasione hujus dubitant aliqui quomodo verba præteriti temporis et futuri, verificantur de Deo. Ad quod dicendum est quod æternitas est mensura rei indeficientis, sicut dictum est. Huic tamen accidit quod comparetur ad præteritum vel futurum ; et hanc comparationem vel concomitantiam ex indeficientia ejus causatam, dicunt verba præteriti et futuri temporis. Unde prima causa dicitur fuisse in præterito, quia in toto tempore præterito nunquam defuit ; et dicitur fore in futuro, quia nunquam deerit.

Ex his quæ dicta sunt potest assignari differentia inter æternitatem, ævum et tempus. Quia æternitas est mensura rei incommutabilis non recipientis vices in operatione : ævum autem est mensura rei cujus esse est incommutabile, quod tamen recipit vices in suis operationibus : tempus vero est mensura rei secundum omnem modum mutabilis et successivæ. Constat autem quod æternum quod immutabiliter se habet, causa est æviterni, quod incommutabiliter se habet quantum ad esse, recipit tamen vices in suis operationibus ; et similiter æviternum causa est temporalis. Et sicut est in his, sic et in instrumentis eorum. Quia æternitas causa est exemplaris ipsius ævi : ævum enim imitatur æternitatem quantum potest, deficit tamen ab æternitate. Ævum autem est causa exemplaris ipsius temporis, eo quod tempus imitatur ævum quantum potest, deficit tamen ab ævo. Unde non est dubium, quod sicut tempus est primo mensura unius, scilicet primi mobilis, qui est velocissimus, et æternitas primo est mensura primi esse quod est essentiæ simplicissimæ ; ita ævum est primo mensura alicujus unius, quod licet recipiat vices in operationibus suis, est tamen propinquissimum primo actui. Et ideo quidquid dicatur, sicut est unum tempus et una æternitas, ita et unum ævum.

Ex hoc confutatur error quorumdam dicentium quod est idem nunc æternitatis et temporis : quod nituntur probare quia stans et movens se, non videtur differre secundum substantiam, sed solum secundum rationem. Nunc autem æternitatis est stans, et nunc temporis fluens. Quare non videtur differre, nisi ratione sola. Istud non potest habere veritatem, secundum ea quæ determinata sunt. Visum est enim quod æternitas et tempus essentialiter differunt, quia nunc æternitatis et nunc temporis essentialiter differunt. Item quæcumque se habent ut causa et causatum essentialiter differunt. Nunc autem æternitatis, cum non differat ab æternitate nisi sola ratione, causa est temporis et nunc ipsius, ut dictum est. Quare nunc temporis et nunc æternitatis essentialiter differunt. Præterea, nunc temporis et nunc æternitatis essentialiter differunt : quia nunc temporis est continuativum præteriti cum futuro, ut patet IV *Phys.* : nunc autem æternitatis non est continuum præteriti cum futuro, quia in æternitate non est prius nec posterius, nec præteritum nec futurum, sed tota æternitas est tota simul. Neque valet ratio in oppositum, cum dicitur quod stans et fluens non differunt per essentiam. Verum est in omni eo quod contingit et stare et fluens esse. Tamen stans quod nullo modo contingit fluere, et fluens quod nullo modo contingit stare, differunt per essentiam. Talia autem sunt nunc æternitatis et nunc temporis. Et præterea, si nunc temporis et nunc æternitatis essent mensura unius et ejusdem rei quam contingit stare et fluere, tamen adhuc differrent essentialiter, eo quod unum et idem secundum aliam et aliam rationem mensurari potest alia et alia mensura : quia nos videmus in opposito quod diversa mensurabilia, quæ tamen participant unam rationem, possunt mensurari eadem mensura, sicut loci mutatio et alteratio quæ mensurantur tempore, in quantum conveniunt in ratione successivi, habentes prius et posterius. Unde manifestum est quod quorum mensurabilia differunt in quantum mensurabilia sunt, et ipsa differunt : fluens autem et stans, licet possint esse unum et idem secundum substantiam, quia non differunt nisi in eo quod stans est aliud a fluente, et fluens in eo quod fluens est aliud a stante, ideo mensurantur alia et alia mensura, in eo quod stans et fluens. Et ideo nunc æternitatis quod est mensura rei ut stans, et nunc temporis quod est mensura rei ut fluens, de necessitate differunt ab invicem.

OPUSCULUM XLII

DE PLURALITE FORMARUM

(Edit. Rom. XLV.)

Quoniam sanctum est honorare veritatem præ cæteris amicis, ut dicit Philosophus in I *Ethic.*, ideo virtuosi homines non dimittunt propter veritatem amicis displicere, ea quæ contraria reputant veritati reprobando. Sed plerumque verum a falso non recte discernentes, eo quod quædam falsa probabiliora sunt quibusdam veris, falsum quandoque judicant verum propter apparentiam veri ; ac per hoc dum putant falsum prosequi, ipsum tamquam amicum prosequuntur et repugnant veritati. Inter veritates siquidem de principiis naturæ, veritas de unitate formæ in uno individuo ad plurimas se extendit veritates: quam agnoscunt aliqui, sed ipsam esse falsitatem putantes, tractaverunt irreverenter, et penitus repudiaverunt. Quod vero ex ejus cognitione multa dependent consequentia, expediens videtur ipsam manifestare amatoribus veritatis ; ut ab eis agnita, non amplius impugnetur, sed potius tamquam præcipua amica honoretur, ipsi autem per ejus cognitionem ad videndum multas veritates illustrentur. Nec tamen oportet novas adducere rationes ad sui manifestationem : sed sufficiat ad præsens quasdam rationes communes in scriptis adductas contra cavillationes fortificare, auctoritatibus scilicet Philosophi et sui Commentatoris eas confirmare, et tandem rationes dissolvere, quæ mentes aliquorum ligant, ne dictam videant veritatem. Ostenditur autem propositum tribus viis ad præsens. Prima sumitur ex distinctione formarum a se invicem. Secunda ex ratione entitatis. Tertia ex ratione unitatis.

Secundum primam viam arguitur communiter, quia formæ rerum sunt sicut numeri et figuræ quantum ad hoc, quod una forma addit perfectionem super aliam, sicut unus numerus addit super alium et sicut una figura super aliam, et virtute continet ipsam. Forma ergo perfectior virtute continet formam imperfectiorem. Posita ergo forma perfectiori, superfluit ponere imperfectiorem. Cum ergo in natura nihil sit superfluum, non permittit natura quod in eodem composito sint duæ formæ, quarum una sit perfectior alia. Ad hujus rationis evidentiam considerandum est quod formæ substantiales non distinguuntur ab invicem , sicut distinguuntur calor et sapor: quæ sunt diversorum generum physice loquendo ; sed omnes formæ materiales distinguuntur sicut figuræ quæ sunt ejusdem generis physici. Formetur ergo principalis ratio sic. Impossibile est duas formas ejusdem generis physici simul perficere idem subjectum. Sed omnes formæ substantiales sunt ejusdem generis physici. Ergo impossibile est duas formas substantiales simul perficere eamdem materiam. Hujus rationis primo declaranda est secunda propositio, quia ejus declaratio utilis est ad ostensionem primæ. Probatur autem tripliciter. Primo quidem per transmutationem formarum ab invicem. Illæ enim formæ sunt ejusdem generis physici, inter quas est transmutatio per se : ita scilicet, quod una sit terminus a quo per se, non autem per accidens, scilicet cum adjunctione sui cum termino a quo: et alia sit terminus ad quem per se, non per accidens, ex hoc quod adjungitur alcui alteri. Verbi gratia, quando album mutatur in nigrum, si illud etiam mutetur in dulce, est transmutatio albi in dulce per accidens, sed albi in nigrum per se : et hoc ideo, quia album et nigrum sunt in eodem genere. Unde dicit

Philosophus X *Metaph.*, quod ea quæ sunt diversa genere non habent viam, idest transmutationem ad invicem. Nunc autem inter formas substantiales per se est transmutatio. Et hoc manifestum et de formis quas omnes concedunt esse specificas. In talibus enim manifestum est quod una abjicitur in inductione alterius : et hoc non est per accidens ad inductionem et abjectionem aliarum quæ sunt termini transmutationis per se : sicut per se fit ignis ex aqua, vel e converso, vel pluvia ex vapore. Non enim generatio quæ est in substantia est per se ex aliquo accidente, ut ex albo; vel etiam quæ est per se terminatur ad aliquod accidens, puta, ad nigrum. Relinquitur ergo quod sit per se inter duas formas substantiales, quarum una abjicitur, et alia inducitur. Omnes ergo formæ substantiales sunt ejusdem generis. Si vero ponantur aliquæ formæ quæ non sint specificæ, sicut aliqui ponunt in homine formam corporis aliam ab anima, adhuc oportebit per illam rationem ponere talem esse ejusdem generis cum aliis quæ sunt specificæ, eo quod inter illas formas et formas specificas est per se transmutatio : corpus enim hominis quod post mortem putrescit, resolvitur in elementa : fit enim corpus tale ex semine, et semen ex alimento, et alimentum ex elementis [1] : ex eisdem enim nutrimur et sumus. Forma ergo corporis est ejusdem generis cum formis elementorum. Formæ autem elementorum sunt ejusdem generis cum aliis formis specificis. Ergo et forma corporis in animali est ejusdem generis universaliter cum aliis formis specificis. Præterea, quod non sit instantia in aliqua forma materiali, quantum ad hoc, ostenditur per hoc quod in substantiis semper generatio unius est corruptio alterius et e converso, ut dicit Philosophus in lib. de *Gen et Cor.*, ubi determinat de generatione et corruptione in universali. Universaliter ergo inter formas substantiales est transmutatio, sic quod in inductione unius est abjectio alterius, et e conservo. Talis autem inductio et abjectio non potest esse per accidens ad inductionem et abjectionem aliorum quæ sunt per se termini generationis et corruptionis : quia in generatione substantiæ vel corruptione nihil potest per se esse terminus, nisi forma substantialis. Est ergo transmutatio inter quascumque formas universaliter. Oportet ergo dicere universaliter, quod omnes sunt ejusdem generis : et hæc est prima probatio propositionis.

Secundo probatur per locum a definitione. Dicit enim Philosophus V *Metaph.*, quod diversa genere sunt quæ non habent idem susceptivum. Omnes ergo actus qui habent idem susceptivum, sunt ejusdem generis. Hoc est manifestum tam de accidentibus transeuntibus, quæ sunt operationes, quam de formis permanentibus : visio enim albi et visio rubei sunt actus ejusdem generis, cum habeant idem proximum susceptivum, scilicet potentiam visivam : similiter albedo et rubedo sunt formæ ejusdem generis, cum sint in eodem susceptivo, scilicet in superficie corporis terminati. Et hujus ratio est, quia potentiæ distinguuntur per actus, ita quod actus diversorum generum habent diversas potentias. Proximum autem susceptivum cujuslibet actus est potentia nata perfici per illum actum. Unde oportet quod omnes actus qui habent idem susceptivum proximum, sint ejusdem generis. Nunc autem omnes formæ substantiales habent idem susceptivum, quia sunt perfectiones ejusdem potentiæ. Materia enim est illud, quod est potentia quædam ordinata ad formas omnes materiales tamquam ad suos actus sive perfectiones ; et est susceptiva omnium formarum materialium, sicut lignum est susceptivum omnium formarum artificialium, ut dicitur I *Physic.* Omnes ergo formæ materiales sunt ejusdem generis.

Sed huic probationi potest obviari de anima, quæ est actus corporis physici organici. Non enim videtur esse actus primæ materiæ tamquam potentiæ immediate vel proxime, sed solum tamquam remote. Videtur autem esse actus corporis tamquam immediate : unde Philosophus dicit in II *de Anima*, quod ex corpore et anima fit unum tamquam ex potentia et actu. Et sic videtur, quod ejus susceptivum immediatum sit alterum a susceptivo aliarum formarum, licet idem habeant susceptivum remotum. Et ex hoc videtur sequi prædictum quod anima non sit ejusdem generis cum formis materialibus, cum illa sint diversa genere quæ non habent idem susceptivum proximum. Non enim oportet quod illa quæ habent idem susceptivum remotum sint ejusdem generis: sic enim color et sapor essent ejusdem generis, cum sint in eadem

1. *Al.* « et alimentum ex alimentis. »

substantia. Potentia autem dicitur non quodcumque principium actus, sed principium immediatum ipsius. Materia ergo si sit potentia sive susceptivum aliarum formarum, non sequitur quod sit animæ. Sequitur ergo, ut videtur, quod anima sit alterius generis ab aliis formis.

Ad hoc dicendum quod necesse est idem susceptivum esse animæ et aliarum formarum. Si enim accipiamus corpus in actu per aliam formam quam sit anima, quod quidem corpus maneat post mortem secundum aliquos, tale corpus non potest esse potentia respectu animæ : quia si sic, posset post mortem suscipere animam ; quia quamdiu manet potentia, tamdiu potest per agens duci ad actum naturaliter : sicut quamdiu in oculo manet potentia visiva, potest duci ad actum videndi. Nunc autem corpus mortuum per nullum agens naturale potest animam suscipere, sed tantum per agens supernaturale, quod est Deus : eo mortuo enim non fit vivum naturaliter, nisi per resolutionem ad primam materiam. Corpus autem mortuum nunquam fuit idem numero potentia respectu animæ. Eodem modo etiam potest argui de quocumque accepto in corpore mortuo , quod sit compositum : nihil enim tale potest accipi quod possit fieri vivum sine corruptione : fit enim resolutio corporis mortui usque ad primam materiam, antequam ex ipso generetur vivum: et ita relinquitur quod materia prima sit potentia immediata respectu animæ, si accipiamus animam secundum suam propriam rationem , sicut est potentia immediata respectu aliarum formarum. Tamen si consideremus corpus in actu per ipsam animam, tunc ipsum corpus sic consideratum est potentia respectu animæ, et secundum quod ipsa dat esse vivum et sensitivum, et sic deinceps : et sic loquitur Philosophus in II *de Anima*, cum dicit, quod ex corpore et anima fit unum, sicut ex potentia et actu : et similiter quando dicit ibi quod anima est actus corporis. Ideo autem sic loquitur, quia in definitione formæ debet poni materia prout appropriata est illi formæ, non autem secundum quod communis est sibi et aliis. Et similis est modus loquendi cum dicitur, anima est actus corporis, ac si diceretur, calor est actus calefacti. Non autem id cujus calor est actus est qualificatum alia qualitate priori quam sit calor, quia calor est de primis quatuor qualitatibus ; sed intelligitur quod sit qualificatum primo calore, qui est actus ejus. Nec potest dici quod dispositio susceptivi, per quam appropriatur potentia actui, det ipsi susceptivo rationem potentiæ, ita scilicet quod illa dispositione destructa non sit amplius potentia respectu talis formæ : sicut si diceretur quod propria harmonia facit quod corpus est potentia respectu animæ ; et ideo ipsa harmonia destructa vel soluta, jam non est potentia, scilicet susceptiva respectu ipsius. Si enim hoc esset verum, tot essent potentiæ quot actus : et non responderet una potentia diversis actibus ejusdem generis ; quia diversi actus requirunt diversas dispositiones in potentia susceptiva. Videmus enim actus activorum esse in patiente et disposito, ut dicitur II *de Anima*. Unde etiam formæ elementorum, de quibus manifestum est quod habent idem susceptivum proximum, requirunt in suo susceptivo dispositiones contrarias ; puta, forma ignis calorem , forma aquæ frigiditatem. Nec valet si dicatur quod hoc fit propter defectum agentis naturalis, quod [1] illa potentia passiva quæ est corpus mortuum, non potest duci ad actum vitæ; quia cuilibet potentiæ passivæ respondet aliqua potentia activa, quæ possit eam ducere ad actum : alioquin illa potentia passiva esset otiosa. Unde ex hoc quod non est aliqua potentia naturalis quæ possit disponere corpus mortuum ad actum vitæ, sequitur quod ipsum non est potentia respectu talis actus, et per consequens etiam non est idem corpus secundum formam, quod fuit vivum; illud enim corpus vivum erat potentia respectu animæ, secundum quod [2] anima dat esse vivum et ulteriores perfectiones; licet materia sit ejus potentia, secundum quod constituit esse substantiale et esse corporeum, sicut dictum est. Sic ergo oportet quod omnes formæ materiales sint ejusdem generis, eo quod omnes habent idem susceptivum proximum, scilicet materiam primam : et hæc est secunda [3] propositionis probatio.

Ostenditur hoc idem ex habitudine formarum ad se invicem quantum ad suas essentias. Ad cujus evidentiam considerandum est, quod formæ diversorum generum sic se habent quod una nihil habet in sui natura de virtute alterius, sed sunt penitus diversæ naturæ, quarum nulla contine-

1. Al. : « quia. »
2. Al. : « sed. »
3. Al. : « hoc est secundæ. »

tur in alia; puta color et sapor, quorum neutrum est virtute in altero, et ex hoc sunt diversa secundum genus. Sed formæ ejusdem generis sic se habent quod semper una virtute continet aliam : illa scilicet quæ est perfectior in se continet imperfectiorem cum alio addito. Sicut videmus quod una figura continet aliam, et aliquid amplius : tetragonum enim continet trigonum, et addit unum angulum : pentagonum continet tetragonum, et addit unum angulum : et ita de ceteris. Et sicut est in genere rectilinearum figurarum; ita est in aliis generibus. Cum enim in omni genere sit unum primum quod est mensura omnium quæ sunt in illo genere ; oportet quod diversæ formæ ejusdem generis sint ab invicem distinctæ per recessum a primo sui generis, et quod multiplicentur secundum quod multum recedunt ab illo primo, quædam minus et quædam magis ; ut scilicet tot sint formæ, quot modis fit recessus ab illo primo. Puta, in genere coloris, tot sunt species, quot modis fit recessus ab illo primo in genere coloris, et mensura totam perfectionem sui generis comprehendente. Unde et Philosophus X *Metaph.*, nigrum quod maxime distat ab albo dicit esse privationem albi, eo quod minime habet perfectionem coloris albi : et ita est in aliis contrariis. Omnia enim contraria sunt in eodem genere : unde unum contrariorum semper est privatio respectu alterius quod est habitus, eo quod continet totam perfectionem sui generis. Ex his concludi potest : quæcumque formæ sic se habent ad invicem quod semper perfectior continet in se imperfectiorem, et super eam addit aliquid, sunt ejusdem generis. Sic se habent omnes formæ substantiales : tales [1] enim formæ sunt ut numeri, quorum species resultant per hoc quod major addit unitatem supra minorem, sicut dicitur VIII *Metaph.* et IX. Omnes ergo formæ substantiales materiales sunt ejusdem generis. Sicut enim numeri diversi resultant secundum progressionem naturalem ab unitate, ita quod primus numerus super unitatem addit unitatem, et sic deinceps; ita formæ materiales accipiuntur secundum quemdam a materia recessum secundum perfectius et imperfectius. Formæ siquidem elementorum sunt propinquissimæ materiæ primæ, et sic imperfectissimæ secundum Commentatorem, et quasi parum a materia recedentes : unde corpora elementaria dicuntur prima corpora tamquam a primis formis et materia prima constituta. Istas autem formas propter sui propinquitatem ad materiam non sequitur aliqua operatio excedens qualitates activas et passivas. Consequenter autem magis recedunt ab imperfectione et potentialitate materiæ primæ formæ mixtorum, utpote habentes in se quidquid habent formæ elementorum, et adhuc amplius. Unde et ipsas consequuntur operationes excedentes qualitates activas et passivas elementorum : puta adamas trahit ferrum, jaspis restringit (*a*) sanguinem, et sic de aliis : et in istis etiam sunt multi gradus. Similis est etiam comparatio plantarum ad inanimata : quod scilicet formæ plantarum excedunt omnium inanimatorum formam : ex quo quidem excessu habent in seipsis principium sui motus activum, puta, nutritionis et augmentationis, quod nulli inanimato competit. Similiter etiam formæ animalium excedunt formas plantarum, et plus elongantur a terrestreitate materiæ : propter quod habent in se principium sui motus, sed et cognitiones aliarum rerum. Anima vero humana inter omnes formas receptas in materia perfectissima est. Unde non solum est principium cognitionis quæ est per organum corporale : sed quia elevata est super materiam, naturaliter habet cognitionem et intelligentiam separatam a materia : unde oportet quod sit perpetua, sicut inquit Philosophus XII *Metaph.*, quod inter omnes formas ipsa sola manet post corporis corruptionem. Sic ergo cum sit perfectissima inter omnes formas materiales, et contineat virtualiter vegetativam plantæ, et sensitivam bruti, oportet quod contineat virtute omnes alias formas materiales. Et ita quantum ad hoc quod est perfectio corporis, est ejusdem generis cum aliis formis corporalibus vel materialibus. Et sic considerari potest quod semper forma substantialis quæ est perfectior continet in se imperfectiorem et amplius. Et ita relinquitur quod omnes sunt ejusdem generis. Et hæc est tertia et ultima probatio propositionis.

Prima vero propositio ejusdem rationis probatur ex his quæ dicta sunt. Primo quidem per transmutationem formarum ad invicem. Si enim aliquæ duæ formæ

1. Al. : « tunc. »

(*a*) Hoc crediderunt Aristoteles, Arnoldus, et ipse Galienus qui hunc lapidem in digito portasse fertur.

perficiunt simul idem subjectum, illæ sunt contingentes, nullam repugnantiam habentes. Inter formas autem contingentes non cadit transmutatio per se : contingens enim non fit ex contingenti nisi per accidens ; nec per consequens corrumpitur contingens nisi per accidens, sicut dicitur I *Physic.* Si autem inter formas quæ simul sunt in subjecto, non cadit transmutatio per se, sequitur quod non sint ejusdem generis; quia inter formas ejusdem generis cadit transmutatio per se, ut prius ostensum est. Impossibile est ergo duas formas ejusdem generis simul perficere idem subjectum.

Secundo ostenditur idem per hoc quod formæ ejusdem generis habent idem susceptivum immediatum. Non est autem possibile quod duæ formæ habeant idem susceptivum numero immediatum simul; quia oportet esse ordinem naturalem inter formas. Nec etiam ponuntur duæ formæ tales in eodem subjecto, nisi in quantum una est ordinata ad aliam. Neutra etiam perficietur per aliam, eo quod perfectibile præsupponitur perfectioni. Si ergo dicatur quod duarum formarum una perficit susceptivum mediante alia ; sequitur quod non habent idem susceptivum immediatum, et per consequens quod non sint ejusdem generis. Impossibile est ergo duas formas aliquo modo perficere idem susceptivum. Nec etiam valet si dicatur, quod una forma est dispositio ad susceptivum, et alia est actus ejusdem. Quia diversæ formæ ejusdem generis requirunt diversas dispositiones, per quas receptivum eis approprietur. Et licet in via generationis una disponat ad inductionem alterius, tamen in via essendi dispositio propria unius repugnat alteri : si enim dispositio unius staret cum dispositione alterius, jam esset communis dispositio, et nullius propria. Forma autem non est in materia, nisi sit disposita et propria. Si essent duæ formæ in materia simul, neutra haberet propriam dispositionem : tota enim dispositio materiæ esset communis utrique, ex quo utraque forma stat cum illa dispositione. Non solum ergo verum est quod una forma non pertinet ad dispositionem alterius propriam, sed nec etiam compatitur secum aliam in eodem subjecto. Et hæc potest esse tertia probatio sumpta ex incompossibilitate dispositionum.

Quarto ostenditur idem sic. Semper forma perfectior continet imperfectiorem, sicut est in numeris et figuris quod quinarius continet quaternarium, et pentagonus tetragonum, ut prius ostensum est. Forma ergo perfectiore existente in materia, frustra esset in ea forma imperfectior, ex quo continetur in forma perfectiore, et sit cum forma imperfectiore ejusdem generis in eodem subjecto.

Quinto persuadetur sic per ea quæ apparent sensui. Videmus enim in formis sensibilibus quæ sunt ejusdem generis, quod non compatiuntur se in eodem subjecto : non enim idem corpus in eadem sui parte est album et rubeum, nec etiam calidum et frigidum ; et sic etiam videmus non solum in illis ubi est contrarietas, sed etiam in aliis : non enim aliquod corpus potest esse simul triangulare et quadrangulare. Cum ergo per sensibilia elevemur ad cognitionem intelligibilium, impossibile est quod formæ ejusdem generis quæ non sunt sensibiles, cujusmodi sunt formæ substantiales, compatiantur se in eodem subjecto.

Sexto probatur idem sic. In formis ubi invenitur contrarietas, puta in coloribus et saporibus, duo est considerare : scilicet quod intenduntur et remittuntur, et quod sunt ejusdem generis. Manifestum est autem quod in talibus duæ formæ sunt incompossibiles ad invicem. Aut ergo sunt incompossibiles quia intenduntur et remittuntur, aut quia sunt ejusdem generis. Nec apparet aliqua alia causa incompossibilitatis nisi alterum istorum. Sed non potest dici quod sunt incompossibiles quia intenduntur et remittuntur ; quia per intentionem et remissionem formæ in subjecto fit quodammodo accessus ad aliam formam ejusdem generis, vel perfectiorem vel imperfectiorem ; et sic per hoc tollitur causa incompossibilitatis[1] unius ad alteram. Relinquitur ergo quod sint incompossibiles propter hoc quia sunt ejusdem generis. Cum ergo posita causa ponatur effectus, oportet universaliter quod omnes formæ quæ sunt ejusdem generis, sint ex hoc incompossibiles.

Septimo arguitur sic. Forma imperfectoir alicujus generis distinguitur a perfectiore non secundum aliquid positivum quod sit in ea et non in imperfectiore[2] : quia, sicut dictum est, perfectior continet imperfectiorem totaliter, et adhuc amplius. Per hoc ergo distinguitur ab ea, quod forma perfectior aliquid ponit in subjecto, cujus privationem ponit imper-

1. Al. : « aliquid impossibilitatis. »

2. Ed.Rom. : « et non in perfectiore.»

fectior. Cum ergo impossibile sit aliquod subjectum simul habere in se aliquod positivum, et privationem ejusdem, impossibile est ergo quod forma perfectior et imperfectior ejusdem generis simul sint in eodem subjecto.

Octavo arguitur. Omnis actus quamdiu suam potentiam perficit, totaliter eam perficit, et occupat et continet : de ratione enim actus est perficere, terminare et complere suam potentiam. Sed susceptivum occupatum et completum nihil suscipit quousque evacuetur. Ergo, cum formæ ejusdem generis habeant idem susceptivum, impossibile est quod recipiat unam formam post aliam, nisi priore objecta.

Nono et ultimo arguitur. Omnis transmutatio per se est de opposito in oppositum : de non albo enim fit album, et de non igne ignis. Sed inter duas formas ejusdem generis est per se transmutatio, sicut dictum est. Ergo una forma denominat ipsum opposita denominatione a prima, qua denominat ipsum alia forma ejusdem generis. Et hoc apparet in formis sensibilibus. Corpus enim quod est rubeum est non album, et est non nigrum, et non viride : eodem etiam modo album est non rubeum et non viride, et sic de aliis. Si ergo duæ formæ ejusdem generis simul perficerent idem subjectum, opposita simul inessent eidem subjecto. Puta, si in eodem subjecto esset albedo et rubedo, denominaretur idem subjectum per rubedinem non album, et per albedinem album ; et ita esset album et non album. Hoc autem est oppositum primi principii.

Et ita sufficienter ostensum est quod diversæ formæ ejusdem generis non possunt simul perficere idem subjectum. Prius autem probatum est omnes formas substantiales esse ejusdem generis. Relinquitur ergo quod non est possibile aliquod subjectum simul perfici diversis formis [1] substantialibus, sed una sola. Sumpta est autem hæc via ex sententia Philosophi in diversis locis ; et præcipue ex X *Metaph.*: ubi dicit quod sicut in coloribus est unum primum quod est mensura omnium colorum, scilicet color albus ; et in vocibus est unum primum illius generis, scilicet diesis, et in figuris rectilineis est unum primum, scilicet trigonum ; ita est in aliis generibus. Et si ita sit, in passionibus et qualitatibus et substantiis necesse est similiter se habere. Similiter enim se habet in omnibus. Ex istis verbis Philosophi habetur expresse, quod substantiæ omnes de quibus hic loquitur, sunt unius generis physici. Loquitur autem de substantiis materialibus, quia nondum pervenit ad determinandum de substantiis immaterialibus. Dicit etiam in *eodem* quod privatio est principium contrarietatis, et quod unum contrariorum est privatio respectu alterius. Ubi etiam dicit Commentator quod omnia contraria opponuntur secundum privationem et habitum. Uni enim contrariorum accidit ut sit privatio perfectionis, quia alterum contrariorum est perfectus habitus, et alterum diminutus. Ratio autem istorum dictorum Philosophi et sui Commentatoris est : quia contraria sunt in eodem genere; et ideo distinguuntur secundum privationem et habitum sui generis, ut supra expositum est. Consequens ergo est, quod eodem modo distinguantur formæ ejusdem generis ubi non est contrarietas, utpote in figuris et in substantiis ; ut semper una perficiat subjectum cum privatione alterius. Sed unum contrariorum est ut privatio propter sui maximam distantiam a suo contrario, quod est habitus perfectissimus ejusdem generis : ita et media inter duo contraria cum sint ex ipsis contrariis aliquid habent de privatione, et aliquid de habitu secundum magis et minus, propter quod quodlibet eorum est incompossibile alteri in eodem subjecto. Cum ergo eadem causa in compositis reperiatur, et in aliis generibus, ubi non est contrarietas; non poterunt duæ formæ ejusdem generis simul perficere idem subjectum. Dicit etiam Philosophus in *eod. lib.* quod non est permutatio ex uno genere in aliud genus, nisi per accidens : et quanto aliud est perfectius, tanto est simplicius et minus compositum, ut patet in formis accidentalibus ejusdem generis : albedo enim quæ est color perfectissimus est simplicior : et alii colores, in quantum ab eo distant vel ei appropinquant, sunt compositiores vel simpliciores. Ei præterea, formarum ejusdem generis una continet aliam virtualiter, scilicet perfectior imperfectiorem : et imperfectior si conjungeretur cum perfectiore nullam perfectionem daret, sed esset frustra. In natura autem nihil est frustra. Non ergo sic poterit fieri additio in speciebus, ut forma præexistens maneat cum alia superveniente. Oportet ergo similitudinem

1. Al. : « modis. »

prædictam sic intelligere, ut forma perfectiore adveniente corrumpatur præexistens ; ut semper in composito maneat una forma tantum, continens tamet imperfectiorem et amplius, et per consequens addens super ipsam : ut sicut numerus major continet in se numerum minorem seorsum ab eo existentem, et addit super ipsum, ut quaternarius continet in se virtualiter quantitative seorsum ab eo existentem ternarium, et addit unitatem ; ita quod forma perfectior super formam imperfectiorem, quam virtualiter continet, addit aliquam perfectionem. Licet ergo in numeris sit quod minori numero, puta, ternario, potest fieri additio unitatis novæ, quæ cum tribus unitatibus constituat quaternarium qui est numerus major ; tamen ille modus in formis non est possibilis, ut forma adveniens cum forma præexistente in materia constituat perfectiorem formam. Et hujus diversitatis ratio est duplex : quia additio numeri super numerum est secundum partes integrales, sive quantitativas, in quantum unus numerus excedit alium. Ad talem autem excessum habendum nihil refert utrum accepto minore numero addamus aliquid faciendo ipsum minorem numerum partem majoris, vel quod accipiamus majorem numerum seorsum omnino ex omnibus unitatibus : utroque enim modo unus numerus excedit alium secundum quantitatem, sed additio formæ super formam ejusdem generis est secundum perfectionem. Tota autem perfectio quæ est in forma imperfectiore [1] est in forma perfectiore per se ; et ita nulla perfectio cresceret eis ex formis. Et tanto forma est simplicior, quanto major est et perfectior : licet in numeris sit e contrario : quia quanto numerus est major, tanto est compositior. Et ideo non potest fieri additio formæ existenti, sicut fit in numeris additio numero præexistenti. Alia ratio hujus diversitatis est, quia numerus non est quid unum simpliciter, sed unum aggregatione unitatum ; et ideo sibi competit habere plures partes, quarum quælibet est in actu. Et ideo quocumque modo fiat additio partis ad partem, resultat numerus major. Sed substantia materialis est unum quid simpliciter : et ideo non possunt in ea esse plures actualitates: ut infra dicetur : et ideo adveniente una forma substantiali, necesse est aliam cedere. Et secundum hoc convenientior est similitudo formarum ad figuras, quam ad numeros, eo quod figura sequitur formam continui. Quam similitudinem ponit Philosophus in II *de Anima*, sic inquiens : Similiter se habent ei quod de figuris est, et quæ secundum animam sunt. Semper enim in eo quod est consequenter est potentia quod prius est, in figuris et in animatis ; ut in tetragono quidem trigonum. In sensitivo autem vegetativum. Manifestum est autem in figuris, quod ad habendum speciem majorem trigono manenti non est illi addenda aliqua linea ut habeatur tetragonus, quia qualitercumque addatur illa linea non esset figura major, quia non esset alia clausio quam prius. Nec etiam trigono præexistenti potest addi novum quaternarium ad constituendum cum ipso majorem figuram, quia non compatiuntur se in eodem subjecto sive corpore secundum numerum duæ figuræ ejusdem generis: sed oportet ad hoc quod corpus trigonum fiat tetragonum, amovere per decisionem de corpore, ut destruatur figura triangularis ; vel si [2] sit flexibilis vel ductibilis, oportet in ipso aliam curvationem [3] facere, ut habeantur quatuor anguli destructis primis angulis qui fuerunt in figura triangulari. Sic ergo necesse est additionem vel subtractionem in substantiis rerum fieri, ut adveniente nova forma, corrumpatur illa quæ præexistebat, sicut in figuris patet, et sicut in numeris quorum unus accipitur post alium seorsum ex aliis unitatibus omnibus, cum unus plures unitates contineat quam alter, et sic cadit super ipsum. Patet etiam quod tota illa via procedit secundum sententiam Philosophi ; quia propositiones ex quibus ostensum est propositum, ab eo sumptæ sunt, et secundum sensum quem intellexit. Sed unum dubium restat videre : quia videtur esse probatum, quod in homine non sint plures formæ substantiales : quia anima rationalis cum sit incorruptibilis, non videtur esse ejusdem generis cum aliis materialibus quæ sunt corruptibiles, quia corruptibile et incorruptibile differunt secundum genus ut dicitur X *Metaphysicorum :* et ita anima rationalis compatitur secum quasdam formas corporales in homine, ut sint duæ formæ in homine, scilicet anima rationalis et forma corporis. Ad hoc dicendum est, quod propter hoc anima con-

1. Al. : « quæ est in forma, imperfectior. »
2. Al. omittitur : « si. »
3. Parm. : « curationem. »

stituta est in confinio substantiarum separatarum quæ sunt incorporales, et formarum materialium quæ sunt corporales: est enim infima formarum incorruptibilium et suprema formarum corruptibilium: et propter hoc est partim separata a materia, et partim in materia. Secundum intellectum namque et voluntatem separata et incorruptibilis est: et quantum ad hoc pertinet ad genus substantiarum separatarum: sed secundum alias potentias est actus materiæ, et secundum illas est corruptibilis: et sic pertinet ad genus formarum materialium quæ sunt corruptibiles. Quod patet ex hoc quod per potentias illas, scilicet sensitivam et vegetativam, continet perfectionem quæ reperitur in formis brutorum, sed eminentius. Unde impossibile est quod compatiatur secum aliam in eodem subjecto, cum sit ejusdem generis cum unaquaque; sicut et omnes formæ aliæ sunt incompossibiles propter hoc quod sunt ejusdem generis, ut ostensum est.

Sequitur secunda via ostendendi propositum, quæ sumitur ex potestate essentiali formæ substantialis, ex hoc scilicet quod quælibet forma substantialis constituit ens simpliciter. Et ne fiat disceptatio de vocabulo, voco ens simpliciter illud quod est hoc aliquid et subsistens: hoc aliquid enim subsistens a nullo dependet in essendo; quod autem dependet, est ens secundum quid. Unde Philosophus accidentia vocat entia secundum quid, substantias autem entia simpliciter; generationem accidentium vocat generationem[1] secundum quid, generationem substantiarum generationem simpliciter. Quod autem quælibet forma substantialis constituat ens subsistens, posset probari ex prima via, supposita incompossibilitate formarum. Ex hoc enim statim sequitur quod omne subsistens materiale, cum sit unum subjectum unam tantum habens materiam, quod tantum sit una forma cujuslibet, quæ faciat eum esse subsistens. Sed tamen, ut appareat quod ista via in se sit sufficiens, ideo ex propriis hujus viæ est procedendum. Pro principio autem hujus viæ sumendum est quod omnis forma naturalis est principium alicujus motus naturalis et quietis. Omnis ergo forma naturalis quæ primo advenit materiæ constituit aliquod corpus aptum natum moveri aliquo motu naturali. Tale autem est corpus dimensionatum, grave vel leve, durum vel molle. Ergo ad quamcumque formam primo advenientem materiæ sequuntur aliqua accidentia quæ sunt necessaria ad motum. Sed talia accidentia necessario fundantur in aliqua substantia subsistente. Ergo omnis forma naturalis substantialis quæ immediate unitur materiæ constituit ens subsistens. Præterea, omne quod per se movetur est per se ens et per se subsistens: unumquodque enim sicut est, ita operatur. Sed omnis forma primo adveniens materiæ constituit ens quod per se movetur, scilicet corpus physicum. Ergo est ens per se subsistens. Et hoc specialiter considerandum est de forma corporis humani, quam quidam ponunt esse aliam ab anima. Cum enim secundum omnes forma illa corporis maneat in materia post mortem; apparet autem sensui, quod tale corpus est quoddam subsistens; sequitur quod ipsa constituit ens per se subsistens. Præterea hoc ostenditur universaliter de omni forma substantiali sic: Forma substantialis, sicut ex hoc quod est forma vel actus, aliquid in actu constituit; ita ex hoc quod substantialis est, substantiam debet constituere. Ex hoc ergo quod est forma substantialis, debet constituere substantiam in actu, et per consequens dare esse subsistens. Sed esse substantiæ est subsistere, sicut esse accidentis alteri inesse. Omnis ergo forma substantialis constituit substantiam subsistentem. Præterea hoc persuadetur per signum. Videmus enim formas imperfectas, cujusmodi sunt formæ elementorum secundum Philosophos, similiter formam vaporis, pluviæ, grandinis et hujusmodi imperfectorum, constituere hoc aliquid subsistens. Quanto autem forma est perfectior, tanto dat esse perfectius; perfectius autem est esse subsistens, quam esse quo aliquid non subsistit. Irrationale ergo est dicere quod formæ perfectiores, cujusmodi sunt formæ mixtorum, non debeant esse subsistentes. Sic ergo ostensum est quod omnes formæ substantiales faciunt rem subsistere.

Ulterius considerandum est quod omne quod advenit rei subsistenti, oportet esse accidens: et hoc probatur per præmissa. Primo: si enim omnis forma substantialis constituit ens subsistens, nulla forma substantialis poterit advenire subsistenti præexistenti; sed necessario contituit ali-

1. Al.: « genus » hic et infra bis.

quod subsistens, et per consequens aliquod suppositum; et sic non advenit supposito præexistenti. Omne ergo quod advenit [rei subsistenti, tamquam ipsam informans, accidens est. Præterea, omne quod advenit rei subsistenti et consequitur esse substantiale non potest esse de essentia rei; quia tota essentia rei intelligitur ut principium susceptivum ipsius esse. Comparatur enim essentia ad esse, sicut potentia ad actum. Tota ergo essentia rei sive substantia præintelligitur ipsi esse. Non ergo quod advenit rei subsistenti est de essentia rei. Erit ergo per accidens.

Istas autem rationes putant quidam fallaciter infringere dicendo quod aliquid est subsistens completum in esse specifico : et omne quod advenit tali, cum habeat esse completum, est extra ejus substantiam, et est accidens ipsius. Aliquid autem est subsistens incompletum, non habens secundum se esse specificum. Et ideo sibi advenit forma substantialis complens ejus existentiam et ejus essentiam. Sed istud sufficienter exclusum est per prædicta. Omne enim subsistens quantumcumque incompletum sit, separatur secundum esse ab alio subsistente. Cum ergo duæ formæ substantiales constituant duo subsistentia, ut ostensum est; sequitur quod neutra aletri advenit in eodem individuo, sed constituunt duo individua separata secundum esse. Duo enim subsistentia quantumcumque incompleta sint, sunt duo distincta individua. Et præterea, genera non subsistunt nisi in suis speciebus. Esse ergo subsistens quantumcumque incompletum sit, habet esse specificatum, et per consequens essentiam completam quantum possibile est secundum gradum suum.

Propter hoc quidam adinveniunt aliam cavillationem, dicendo quod forma substantialis completa perfecta adveniens rei subsistenti dat ei novum esse subsistentiæ; sed non manet esse quod præfuit, quia sic essent duæ subsistentiæ. Et ideo dicunt quod primum esse corrumpitur in adventu formæ secundæ; et ideo est tantum unum subsistens. Sed illud est magis irrationale: quia esse per se consequitur formam immediatius etiam quam prima passio suum subjectum proprium : esse enim est actualitas formæ. Quod autem per se consequitur aliquid, non potest auferri per naturam ipso manente : unde nec propria passio potest separari per naturam a suo subjecto, dum subjectum manet: licet forte per miraculum hoc possit fieri: quod non est ad propositum. Non ergo forma aliqua, ad quam sequitur esse, potest illud esse amittere absque sui fundamenti destructione. Præterea, nihil aliud est formam acquirere esse, quam ipsam ad actum produci, vel generari ; unde generari non solum est via ad esse, sed etiam ad formam : forma enim est terminus generationis. Ergo, cum corruptio opponatur generationi, nihil aliud est formam acquirere esse, quam ipsam destrui vel corrumpi.

Istis ergo sufficienter intellectis, manifestum est quod impossibile est in uno individuo esse duas formas substantiales. Ulterius etiam possunt concludi manifestissima inconvenientia ex istis. Statim enim sequitur quod forma quæ ponitur advenire subsistenti, et esse substantialis, est substantialis ex hypotesi et non substantialis, sed accidentalis, ut ostensum est : et ita de ipsa dicentur duo contradictoria : erit enim accidens et non accidens, substantia et non substantia. Et præsertim de anima, quæ ponitur ab omnibus esse substantia, sequitur quod sit accidens, cum ponatur advenire corpori constituto in esse per aliam formam. Ulterius etiam: si forma substantialis sit accidens, inductio autem formæ substantialis sit generatio simpliciter, inductio vero accidentis sit alteratio : sequitur quod generatio simpliciter sit alteratio, extendendo nomen alterationis ad productionem cujuslibet accidentis, penes quod potest attendi aliqua alteritas in re; sicut Socrates in foro dicitur alter a seipso in theatro. Proprie tamen alteratio est secundum qualitatem. Sumpta est autem ista via probandi propositum a sententia Philosophi et sui Commentatoris in plerisque locis et diversis, quantum ad diversa quæ assumpta sunt et probata. Quod enim primo probatum est quod omnis forma substantialis constituit hoc aliquid, hoc acceptum est a principio II *de Anima*, ubi dividit Philosophus substantiam in tria : scilicet materiam, formam et compositum : in materiam quidem quæ secundum se non est hoc aliquid : et formam secundum quam jam est hoc aliquid, et tertium quod est ex his, scilicet hoc aliquid. Unde dicit Commentator quod omnia de quibus dicitur substantia, sunt tribus modis : quorum unus est ut sit materia prima, quæ per se non est formata, nec aliquid per se in actu. Secundum autem est forma, per quam habet esse hoc

individuum. Tertium autem est quod fit ex istis ambobus. Vult ergo Commentator quod substantia non dicatur de aliqua forma, nisi de illa per quam individuum est hoc aliquid. Quod quidem hoc aliquid dicitur fieri ex istis ambobus, scilicet forma et materia tali; et non dicitur ipsum fieri ex istis ambobus et aliqua alia forma. Insufficiens enim esset hæc divisio Philosophi de substantia, maxime ad propositum suum concludendum de anima, si esset aliqua forma quæ constitueret hoc aliquid, et aliqua quæ non constitueret hoc aliquid; nisi hoc poneret in sua divisione. Consequenter Commentator in *eod. loco* hoc ponit expressius : volens enim ostendere quod anima sit substantia quæ est forma, accipit de ejus probatione quod forma substantialis in hoc differt ab accidente, quod subjectum accidentis est compositum ex materia et forma, et est aliquid existens in actu, quod non indiget in suo esse accidente. Subjectum autem formæ substantialis non habet esse actu nisi per illam formam et indiget forma ut sit actu. Et postea quibusdam interpositis dicit quod formæ naturales sunt substantiæ, quia cum fuerint ablatæ, aufertur nomen quod demonstrat ens secundum quod est individuum substantiæ : et similiter definitio quæ fit secundum illud nomen, quia auferuntur genus et differentia, et nihil remanet quod sit aliquod individuum. Et hoc valde manifestatur, ut dicit, in formis rerum simplicium; quoniam cum forma fuerit ablata, nihil remanet. Circa ista verba Commentatoris considerandum est quod quamvis non sit ita manifestum de anima sicut de aliis formis, quod subjectum ejus non sit aliquid actu nisi per animam, et quod ipsa ablata nihil remaneat in materia; tamen omnia ista adducit ad habendum cognitionem de anima specialiter; ut patet ex processu suo. Accipit enim quod anima est prima perfectio corporis, sicut ipse dicit in definiendo animam : et ex hoc sequitur quod non sit aliqua forma prior, per quam sit corpus. Si enim esset aliquis actus prior, subjectum animæ esset compositum ex materia et forma; et ita anima esset accidens, secundum differentiam quam prius assignavit inter substantiam et accidens, nec haberet corpus esse per animam : quod cum sit impossibile, relinquitur quod sit prima perfectio corporis, ita quod nulla sit prior in corpore, et quod subjectum ejus nullum esse habeat nisi per ipsam, sed indigeat anima ut sit in actu. Et hoc magis expresse dicit idem Commentator in VIII *Metaph.*, in fine, quod corpus et anima non est duo diversa, et corpus non existit sine anima. Vult ergo Commentator quod universaliter subjectum conjuslibet formæ substantialis nihil sit in actu nisi per illam formam : et specialiter hoc probat de substantia animæ. Et hoc bene considerandum est, quia hoc de subjecto animæ ab aliquibus præcipue negatur. Quod autem conclusum est supra, quod omne quod rei advenit post quacumque formam substantialem, sit accidens, hoc satis dicit Commentator. Dicit enim I *Physicorum*, quod si materia haberet aliquam formam substantialem sibi propriam, nullam aliam reciperet ipsa præsente; sed etiam corrumperetur, quam cito alia generaretur. Et paulo post dicit quod si haberet aliquam formam, vel formæ essent accidentia, vel formæ esset forma. Ista autem non sequerentur, si esset aliqua forma quæ posset aliam formam immediate super se recipere : si enim esset aliqua talis propria materiæ [1], etiam si esset de substantia materiæ, non oporteret eam corrumpi in adventu alterius formæ, sed potius perficeretur : nec etiam oporteret formam supervenientem esse accidens. Ad hoc autem, ut dictum suum habeat veritatem, oportet quod nulla forma sit quæ non constituat hoc aliquid; ita quod omnis forma adveniens sit accidens. Et propter hoc antiqui ponentes principium materiale esse corpus aliquod, puta, ignem aut aerem, dixerunt tamquam necessarium suum consequens poni, quod omnes formæ essent accidentia. Unde Commentator in III *Physicorum*, dixit quod si formæ elementorum remanerent in actu differentes ab alis formis, necesse esset ut nullum ens generaretur ab eis diversum in forma substantiali, sed tantum in accidentibus. Quod autem conclusum est supra de anima, quod ipsa esset accidens, si adveniret alicui formæ, hoc satis habetur ex verbis Commentatoris jam dictis, II *de Anima*. Quod autem alterius concludebatur, quod generatio esset alteratio, satis diffuse diffamari potest ex verbis Philosophi. Dicit enim I *de Gen.*, dans intentionem suam, quod universaliter determinatum est de generatione et corruptione, alteratione, et ceteris transmutationibus. Ubi notandum

1. Al. : « propria materia. »

quod hoc dicit universaliter, ne quis dicat quod quæ sequuntur non se extendant ad omnia generabilia, sed ad quædam. Et cito post subjungit quod quicumque putaverunt omnia esse ex uno aliquo principio materiali quod sit corpus, puta ignis vel aer, necesse habebant ponere generationem alterationem esse, et quod prius generatur solum alterari. Cujus causam assignat postea dicens : Semper enim manet secundum eos unum et idem subjectum in actu. Tale autem alterari dicimus. Unde ipsi ponentes consequenter suis principiis generationem nihil aliud esse dicebant quam alterationem, ut *ibid.* dicitur. Vult ergo Philosophus quod in quacumque transmutatione manet subjectum aliquod in actu, illa transmutatio est alteratio : et si ponatur quod illa transmutatio est generatio, generatio dicetur alteratio. Istud patet etiam ex processu sequenti magis expresse; quia sequitur ibi : universaliter ergo de generatione et corruptione simplicis. Assignat enim causam quare universaliter sit dictum de generatione omni, dicens quod Plato insufficienter determinavit de eis : non enim scrutatus est de omni generatione et corruptione, sed de ea quæ est elementorum. Ex verbis ergo Philosophi patet quod ea quæ ibi determinavit de generatione sunt universaliter ad generationem cujuslibet substantiæ pertinentia. Ibi autem secundum sententiam propriam determinavit manifeste quod id ex quo est generatio, et id ex quo est corruptio, est substantia in potentia tantum ; nec est actu quid, nec quantum, nec quale, et sic de aliis. Tale autem non est aliquid, nisi materia intellecta sine forma omni. Et ideo oportet per intentionem Philosophi, quod in illo ex quo generatio est nulla forma remaneat apud generationem, nec substantialis nec accidentalis ; illud enim quod manet est illud ex quo est generatio. Unde vult quod illud ex quo est generatio est non ens ; et quod illud non est alterum contrariorum, sed materia : et ideo semper in substantiis unius generatio est alterius corruptio, et e contrario. Unde dicit quod nihil actu manet apud generationem ; et quod patet ex consequentibus : quia consequenter assignans differentiam inter generationem et alterationem, dicit quod alteratio est quando manente substantia sensibili, fit transmutatio in passionibus ; puta quando corpus sanum fit languidum, unum et idem manens. Quando autem totum transmutatur non manente aliquo sensibili in eodem subjecto, sicut ex semine toto fit animal, et ex aqua aer, tunc est ejus generatio, et alterius corruptio. Et addit expresse postea sic : quando nihil manet cujus alterum sit passio, vel accidens, vel generatio et corruptio, est materia proprie et maxime subjectum generationis et corruptionis susceptibile. Ex isto processu habetur maxime secundum sententiam Philosophi, quod nunquam in generatione aliqua una forma advenit alicui subjecto existenti in actu per priorem formam quæ remanet ; sed oportet cum inductione unius esse abjectionem alterius, et solam materiam esse subjectum : alioquin generatio esset alteratio. Istud autem potest ostendi esse de mente Philosophi, si consideremus quomodo V *Physicorum*, ostendit generationem non esse motum, propter hoc quod illud quod generatur non est ens. Distinguit enim primo non ens, dicens, quod omnis mutatio est de subjecto in subjectum, vel de subjecto in non subjectum : et quod non subjectum sive non ens dicitur dupliciter : uno modo simpliciter; alio modo secundum quid, ut appareat [1] magis de quo ente dicat vel intendat : et inter alios modos accipit non ens, quod nihil est in actu, unde manifestum est, quod non potest moveri. Et ex hoc sic arguit : illud quod non est aliquid in actu, sed simpliciter non ens, non movetur. Quod autem generatur, est non ens simpliciter. Ergo quod generatur non movetur, et per consequens generatio non est motus. Ad hoc autem quod illa ratio valeat, oportet, quod illud quod generatur, sit non ens simpliciter, sic ut non sit mobile. Si autem esset ens per aliquam formam quantumcumque imperfectam, quæ constitueret corpus; jam esset aliquo modo ens, sic ut moveri posset, licet non esset in specie completa. Oportet ergo quod ipsius quod generatur nulla sit forma in materia, ut sit sic simpliciter non ens : et ita sola materia remanebit apud generationem, et nulla forma ejus quod generatur.

Et ut istud manifestius appareat, excludam cavillationem quæ istum processum impedire videtur secundum quosdam. Dicunt enim aliqui, quod ratio Philosophi non accipit quod illud quod remanet in generatione sit simpliciter non ens ; sed quod illud quod generatur sic, sit simpli-

1. Al. : « apparet. »

citer non ens actu. Licet autem præexistat generationi quandoque quoddam corpus quod manet, et per generationem perficitur; tamen illud corpus præexistens non est illud corpus quod generatur, nisi potentia tantum; generatum autem actu est ipsum compositum ex præexistente subjecto et forma per generationem. Sed ista verba vana sunt : quia si recte consideremus, non differt quantum ad propositum, utrum accipiatur in ratione Philosophi : quod subjectum generationis sit non ens simpliciter, vel tertio modo; vel quod illud susceptivum formæ quod manet apud generationem sit non ens simpliciter. Quia quodcumque dicatur, oportet quod ratio ad hoc quod valeat, procedat ex non entitate ejus quod manet. Non enim potest ratio procedere ex non ente generato secundum illam formam solam quæ inducitur per generationem, ut intelligatur non ens solum propter carentiam illius, ita quod sit ens per aliam formam : sic enim est in omni motu, quod id quod producitur, nondum est per formam quæ est terminus motus : puta, cum fit homo sanus, dum movetur ad sanitatem, non est sanus, quia deficit sanitas quæ est terminus motus. Sed tamen illa non entitas non sufficit ad ostendendum quod sanatio non est motus, eo quod illud susceptivum sanitatis quod manet in sanatione, sit ens quod moveri possit, cum sit homo. Talis ergo non entitas non excludit transmutationem sibi contingentem non esse motum. Procedit ergo ratio Philosophi ex non entitate generali simpliciter, ut scilicet nihil ejus sit in actu, quod maneat in generatione; et hoc patet ex littera Philosophi ibidem. Dicit enim quod aliquid est non ens, aut non album, aut non sanum, quod tamen contingit moveri per accidens, est enim homo. Quod autem simpliciter est non ens actu, vel non aliquid, hoc nullo modo contingit moveri. Hoc autem ideo dicit, ut appareat, quod ratio sua non procedit de non ente tali, quod uno modo est aliquid actu, licet alio modo sit non ens : alias ratio sua nullius esset vigoris. Si enim maneret aliquod corpus apud generationem, illud esset ens ad motum se habens passive. Quod autem accipitur in ratione, quod id quod generatur, ante generationem suam non sit in specie completa, sed etiam quod nullo modo actus ejus sit quod maneat apud generationem, verum est : et hoc est nihil in actu, sed per solam materiam subjici generationi oportet. Et hoc est quod Commentator dicit ibidem : quod cum esse materiæ primæ non admisceatur actus, impossibile est quod moveatur; et paulo post addit, quod generatio in substantia non est motus : quoniam quod generatur in ea est non ens simpliciter, et ens in potentia, quoniam transmutatur, et exit de potentia in actum. Et non est ita de generatione accidentis : transmutatum enim in ea est ens in actu, licet transmutetur secundum quod est in potentia. Ecce secundum Commentatorem quod ratio Philosophi procedit per causam; et per consequens demonstrative generatio non est motus, ut *ibidem* dicit. Qui ergo concedit quod generatio non est motus, et tamen apud generationem manet aliquid in actu, ipse concedit effectum, et negat causam ipsius. Aliam cavillationem alii ponunt dicentes propositionem Philosophi, scilicet : Quod generatur est non ens, simpliciter veram esse in rebus animatis, non autem in rebus inanimatis quantum ad generationem, quæ est inductio ultimæ formæ. Sed illud est impossibile : tum quia scientia libri *Physicorum* est de universalibus naturæ, et ita se extendit tam ad animata quam ad inanimata : tum etiam quia littera sua hoc manifeste concludit. Postquam enim ostendit quod generatio et corruptio non sunt motus, sed mutationes per contradictionem; concludit ex hoc quod tantum necesse est illam mutationem esse motum, quæ[1] est ex subjecto in subjectum. Talem autem dicit solum esse inter contraria vel media : et ita, cum in substantiis nunquam sit contrarietas, sequitur quod universaliter probatum sit de omnibus substantiis, quod generatio earum non est motus. Et præterea illa cavillatio prius expulsa est per litteram Philosophi lib. I *de Generatione*, ubi dicit hoc idem. Patet ergo secundum Philosophum quod oportet dicere quod nulla forma maneat in generatione, ut vitemus hoc inconveniens, scilicet generationem esse alterationem. Commentator enim in multis locis ad intentionem Philosophi dicit lib. I *Phys.*, quod si materia prima haberet aliquam formam sibi proportionatam, tunc generatio in substantia esset alteratio. Dicit enim in libro de *substantia Orbis*, quod generatio et alteratio differunt in hoc, quod

1. Al. : « qui. »

Aristoteles vocat transmutationem individuorum in suis substantiis cogere suum subjectum non esse ens actu, et non habere formam quæ subjiciatur. Si enim haberet formam , nullam aliam reciperet, nisi illa destructa ; unum enim subjectum habere nisi unam formam impossibile est. Ecce quod Commentator assignat causam, quia materia dum habet bet unam formam, non potest recipere aliam, quia impossibile est quod unum subjectum habeat nisi unam formam : et hujus ratio supradicta est, quia scilicet una includit privationem alterius in materia. In libro autem suo de *Generatione* multa dicit ad istam quæstionem, et similiter in libro *Physicorum*. Sed quia eadem est sententia cum supradictis, ideo pertranseo, ne propter multitudinem auctoritatum, lectori fastidium generetur.

OPUSCULUM XLIII

DE NATURA SYLLOGISMORUM

(Edit. Rom. XLVII.)

Quoniam scire est causam rei cognoscere, causæ autem cujuslibet entis per se sunt quatuor, scilicet efficiens, materialis, formalis et finalis ; ad perfecte cognoscendum unumquodque, oportet has quatuor causas cognoscere. Est ergo causa efficiens syllogismi anima rationalis formans ipsum : unde syllogismus est actus rationis. Materia vero ejus sunt tres termini ut materia remota, et duæ propositiones ut propinqua. Et hoc similiter est in syllogismo, sicut in aliis rebus constantibus ex materia et forma, quod scilicet est in eis reperire duplicem materiam, quæ dicta est. Finis autem ejus est facere fidem, seu notitiam ignotæ conclusionis. Forma vero ejus est virtus, seu potestas inferendi conclusionem ex præmissis : et hæc tangitur per definitionem syllogismi. Hanc autem formam circumloquuntur figura et modus. Figura enim est dispositio medii secundum subjectionem et prædicationem, quæ scilicet dispositio tripliciter variatur. Quia aut medius terminus subjicitur et prædicatur semel in præmissis, et sic est prima figura. Dicitur autem hæc dispositio prima figura, quia medium habet perfectiorem rationem medii, quod participat naturam extremorum ; in subjiciendo, minoris extremitatis ; et majoris in prædicando. Aut prædicatur bis : et sic est secunda figura ; quæ secunda dicitur, quia deficit a perfectione medii. In prima enim figura medium est medium secundum rationem et secundum positionem ; in secunda autem est primum secundum positionem, cum sit supra extremitates. Aut subjicitur bis : et sic est tertia figura ; quæ dicitur tertia, quia medium est tertium secundum positionem, cum sit infra extremitates. Sciendum autem quod figura proprie reperitur in mathematicis, transumptive autem in syllogismo, et hoc ad similitudinem figuræ triangularis : nam sicut triangulus est clausio trium linearum in tribus angulis, ita syllogismus est concursus trium propositionum, scilicet majoris, minoris et conclusionis in tribus terminis. Modus autem est determinata qualitas et quantitas propositionum præmissarum ad hoc ut ex eis sequatur conclusio. Quæ quidem ex certis regulis traditis a Philosopho in I *Prior.*, colligitur : quarum quædam sunt communes tribus figuris, quædam speciales. Communes sunt duæ. Primo quod ex puris particularibus vel indefinitis vel singularibus nihil sequitur in aliqua figura, sub particulari intelligendo tam indefinitam, quæ in materia contingenti æquipollet particulari, ut Philosophus dicit, quam singularem. Oportet ergo, ut dicit, alteram esse universalem. Ratio hujus regulæ est, quia non sequitur, si aliqua duo participant aliquod medium particulariter, quod propter hoc illa duo sint eadem. Verbi gratia, album et grammaticum participant idem medium quod est homo, cum quidam homo sit albus et grammaticus : sed ex hoc non sequitur quod album et grammaticum sint eadem simpliciter. Unde non valet hæc argumentatio : « Quidam homo est grammaticus. Quidam albus est homo. Ergo quoddam album est grammaticum : » immo est fallacia consequentis, vel secundum quid et simpliciter. Alia ratio potest esse quam Philosophus inducit : quia aut non erit syllogismus, et hoc quia petetur principium, aut non erit ad propositum. Ut : sit hæc conclusio probanda : « Musica est studiosa, » et assumantur hæ præmissæ : « Quædam voluptas est studiosa. Musica est

voluptas. Ergo etc. » Major cum sit particularis, aut stabit pro illa voluptate particulari quæ est musica, et tunc petitur conclusio probanda : aut stabit pro aliqua alia, et tunc syllogismus erit quidem, sed non ad conclusionem intentam. Sic ergo oportet quod altera præmissarum capiatur universaliter, ut sit syllogismus. Sed contra dictam regulam videtur esse Philosophus, qui docet syllogizare ex puris particularibus per syllogismum expositorium in tertia figura. Ad hoc dicendum quod cum dicitur ex puris particularibus non fieri syllogismum, intelligitur vere et simpliciter syllogismum, qui habet perfectam rationem syllogismi. Syllogismus enim expositorius non est vere syllogismus, sed magis quædam sensibilis demonstratio, seu quædam resolutio facta ad sensum, ad hoc ut consequentia, quæ vera erat secundum intellectualem cognitionem, declaretur in sensibili. Secunda regula est, quod ex puris negativis nihil sequitur, nec fit syllogismus. Hujus autem ratio potest esse : quia omnis syllogismus, aut affirmat aliquid de aliquo, et est affirmativus ; aut negat aliquid ab aliquo, et est negativus. Si affirmat aliquid de aliquo in conclusione, oportet quod hoc sit per aliquid conveniens, quod quidem erit medium ; et ideo utraque præmissarum necessario erit affirmativa. Si autem removeat aliquid ab aliquo, oportet quod hoc sit per aliquod tertium conveniens uni illorum, et repugnans alteri ; quod sic quidem erit medium : et sic patet quod in syllogismo negativo oportet alteram esse affirmativam.

Sunt autem quædam quæ rectificant primam figuram, et sunt duæ regulæ : quædam secundam, et sunt etiam duæ : quædam tertiam, et est una. In prima figura regula prima est, quod major debet esse universalis, alias non fieret syllogismus. Cujus ratio est, quia majori existente particulari, contingeret medium esse communius extremis, de quo particulariter sumpto posset prædicari major extremitas affirmative vel negative. Si affirmative, contingeret capere extrema cum medio repugnantia, et tunc non sequeretur vera conclusio affirmativa : ut si fieret sic : « Quoddam animal est asinus. Omnis homo est animal ; » deberet sequi hæc conclusio : « Ergo quidam homo est asinus : » quæ esset falsa præmissis existentibus veris. Rursus si capiantur negative et particulariter, continget esse convertibilia, velut superius et inferius, et tunc falso negaretur unum de altero in conclusione ; cum tamen ex qualitate præmissarum deberet sequi conclusio negativa ; ut si fiat sic : « quoddam animal non est homo. Omne risibile est animal ; » ex his deberet sequi hæc conclusio : « Ergo quoddam risibile non est homo : » quæ quidem esset falsa, præmissæ tamen veræ. Patet ergo, ex quo cum tali dispositione aliquando cum præmissis veris stabit conclusio falsa, quod non est secundum formam syllogismi. Omnis quidem dispositio facta secundum regulas syllogismorum semper eamdem conclusionem syllogizat in omni materia, si præmissæ sint veræ. Secunda regula est, quod in prima figura minor non debet esse negativa : cujus ratio est, quia si aliter fieret, accideret fallacia consequentis, procedendo scilicet cum negatione medii de minori extremitate, quod quidem est inferius, ad negationem majoris extremitatis quæ est superior ad medium : ut si fiat sic : « Omnis homo est animal. Nullus asinus est homo ; » non sequeretur : « Ergo nullus asinus est animal. » Posset autem utriusque regulæ alia communis ratio assignari : quia scilicet syllogismi primæ figuræ perficiuntur per dici de omni, et dici de nullo. His autem præmissis repugnat majorem esse particularem, vel minorem negativam, ut patet intuenti rationes dictorum principiorum. In secunda figura prima regula est, quod major debet esse universalis. Cujus ratio est, quia ejus syllogismi descendunt a syllogismis primæ figuræ per conversionem majoris in terminis ; et ideo sicut ibi oportet majorem esse universalem, ita et hic. Vel potest ostendi necessitas hujus regulæ per instantiam in terminis, ut dictum est supra. Nam si major capiatur particulariter, continget majorem extremitatem esse supra medium, et supra minorem extremitatem : nihil enim prohibet inferius prædicari de superiori particulariter sumpto. Et ita medium posset prædicari de majori extremitate particulariter, et contingeret extrema esse convertibilia, vel se habere ut superius et inferius ; et tunc non sequitur conclusio negativa vera. Affirmativa autem non potest sequi, quia in hac figura semper concluditur negative : ut si fiat sic : « Quoddam animal non est homo. Omne rationale est homo : « non sequitur quod « nullum rationale sit animal. » Secunda regula est quod oportet alteram præmissarum esse negativam; quia ex utrisque affirmativis in secunda figura nihil sequitur.

Cujus ratio est: quia si utraque sit affirmativa, tunc medium erit superius ad extrema disparata, quorum neutrum de altero prædicatur in conclusione: non enim sequitur, si aliquod unum inest duobus, quod propter hoc unum insit alteri. Posset etiam unum superius affirmari de duobus inferioribus, quorum unum esset sub altero, et ita non posset unum de altero negari. Et ita non sequitur conclusio affirmativa, nec negativa, ubi utraque præmissarum sit affirmativa. Sed tunc quæritur, si oportet alteram esse negativam, quare non determinate major vel minor, sed indifferenter alteram? Dicitur quod hujus ratio est, quia non determinato altero, medium æqualiter respicit extrema tamquam sub se posita; et ideo quantum ad syllogismum non refert de quo affirmetur vel negetur: utroque enim modo fit syllogismus, licet diversimode. In tertia figura est una regula: scilicet quod minor semper est affirmativa; cujus ratio est, quia non sequitur quod si aliquod inferius sit repugnans alicui tertio, quod propter hoc et superius: quod oporteret fieri hic, si minor esset negativa: quod sic patet. Medium enim est sub extremitatibus; major autem est supra medium et minorem extremitatem: et ideo non oportet quod eidem repugnet major in conclusione: ut si fiat sic: « Omnis homo est animal. Nullus homo est asinus; » non sequitur: « Ergo quidam asinus non est animal; » et sic non sequitur conclusio negativa vera. Item nec affirmativa; quia potest esse quod extrema sibi repugnent, ut patet si capiantur hi termini, animal, lapis, homo. Vel potest esse hujus ratio, quia tertia figura descendit a prima per conversionem minoris: et ideo sicut oportebat ibi minorem esse affirmativam: ita et hic. Non autem lateat nos quod aliquando contingit syllogismum contra prædictas regulas concludere veram conclusionem; sed hoc non erit ex necessitate formæ syllogisticæ, sed ex necessitate materiæ: quia scilicet vel termini sunt convertibiles, ut quando concludetur conclusio affirmativa: vel repugnantes, ut quando concludetur negativa.

Addantur dictis regulis quædam aliæ respicientes magis conclusionem quam præmissas: quarum quædam sunt communes, quædam propriæ. Communes sunt duæ. Prima in omni figura. Si aliqua præmissa est particularis, oportet conclusionem esse particularem. Cujus ratio esse potest, quia si altera præmissarum est particularis, medium convenit alteri extremitati particulariter in illa præmissa. Et quia non est convenientia inter extremitates nisi per naturam medii, non plus conveniet extremitas cum extremitate particulari, quam altera extremitas cum medio. Unde in conclusione oportet extremitatem extremitati convenire particulariter, sicut in præmissa medium conveniebat particulariter alteri extremitatum. Idem est si sit particularis negativa: quia extremitas disconvenit ab extremitate particulariter in conclusione, sicut medium ab extremitate in præmissa. Secunda regula est. Si altera præmissarum est negativa, oportet conclusionem esse negativam. Cujus ratio est, quia quæ disconveniunt in tertio oportet quod inter se disconveniant. Cum ergo extremitates disconveniant in medio, quia quod uni convenit, alteri repugnat; necessario inter se disconveniunt. Quare cum conclusio sit ex extremitatibus, oportet unam ab alia removere; et sic conclusio erit negativa, altera præmissarum existente negativa. Sed propriarum [1] quædam spectant ad primam figuram, quædam ad secundam, et quædam ad tertiam. Pro prima sunt duæ. Prima est quod conclusio semper assimilatur majori in qualitate et minori in quantitate: cujus ratio est, quia conclusio est pars majoris quantum ad prædicatum: habet enim idem prædicatum cum majori; et minoris quantum ad subjectum. Qualitas autem est dispositio prædicati quasi formæ; quantitas autem est dispositio subjecti quasi materiæ. Unde cum conclusio participet prædicatum a majori, et subjectum a minori; assimilatur majori in dispositione prædicati, et minori in dispositione subjecti. Secunda regula est quod omnia problemata concluduntur per primam figuram: hoc est tam universale quam particulare, tam affirmativum quam negativum. In secunda figura est una regula: scilicet quod in ea non concluditur nisi negative: cujus ratio est, quia oportet alteram præmissarum esse negativam, ut ostensum est; et quando ita est, necesse est conclusionem esse negativam. In tertia est una similiter: scilicet quod omnis conclusio est particularis, et nunquam universalis: cujus ratio est: quia licet duo conveniant in uno tertio, etiam quod universaliter tertium illis conveniat, non ideo oportet quod illa duo inter se

1. Al.: « præmissarum. »

totaliter conveniant vel sint idem. Quod ideo est, quia contingit majorem extremitatem in minus esse quam minorem : unde in conclusione major non prædicabitur de minori universaliter. Ut : « Omnis homo est risibilis ; Omnis homo est animal ; » non sequitur : « Ergo omne animal est risibile ; » sed bene : « Ergo quoddam animal est risibile. »

Habitis ergo regulis cum suis rationibus, quæ rectificant syllogismos de inesse, restat breviter tangere regulas rectificantes syllogismos de modo. Ad cujus evidentiam sciendum est quod triplex est syllogismus : quidam constat ex propositionibus simplicis inhærentiæ, de quo dictum est : quidam constat ex utraque præmissa de modo : quidam ex altera de modo, et altera de inesse ; et dicitur syllogismus mixtus. Si ex utraque modali : aut erit ex utraque de necessario, aut ex utraque de contingenti. Sub necessario autem intelligitur et impossibile contrarie sumptum, idest cum negatione apposita verbo. Unde idem est, necesse est esse, et impossibile est non esse : idem enim est judicium utriusque. Sciendum etiam quod hic tam in præmissis quam in conclusione semper accipitur contingens non necessarium, quod dicitur in contingenti nato et indefinito, seu ad utrumlibet. Si ergo fit syllogismus ex utraque de necessario, salvatis regulis præhabitis in omni figura, potest fieri bonus syllogismus concludens de necessario, et per consequens de inesse. Si vero fiat ex utraque de contingenti, semper fit in prima, seu ambæ sint affirmativæ, seu negativæ, seu altera tantum : hoc solo excepto, quod si major sit universalis, conclusio erit de contingenti, et non de inesse ; si autem fuerint ex utraque negativa, conversa minori vel utraque in affirmativam, erit syllogismus. Est autem sciendum quod omnes propositiones de contingenti non necessario, habent affirmativam figuram, et convertuntur ad se invicem affirmativæ negativis, et e contra, ut probat Philosophus I *Prior*. In secunda autem figura ex utrisque de contingenti non fit syllogismus : cujus ratio ex superioribus patet ; quia scilicet ex puris affirmativis in secunda figura non est syllogismus. Propositiones autem de contingenti, ut dictum est, affirmativæ sunt omnes in secunda figura. In tertia vero figura ex utrisque de contingenti non fit syllogismus, nisi utraque sit particularis.

Si vero fiat syllogismus mixtus ; aut ex una de inesse et altera de necessario, aut ex una de contingenti et altera de inesse, aut ex una de necessario et altera de contingenti : pluribus enim modis non fit mixtio. Sciendum ergo quod in omni tali mixtione, scilicet de inesse et contingenti, semper de inesse debet accipi simpliciter, et non de inesse ut nunc. Dicitur autem propositio de inesse simpliciter, in qua prædicatum per se inest subjecto ; seu sit de quidditate ejus quantum ad primum modum per se, seu non, sed fluat ex principiis ejus ; ut cum propria passio dicitur de subjecto quantum ad secundum modum. Dicitur etiam de inesse simpliciter, quando prædicatur aliquod accidens commune, quod sequitur totam speciem secundum omne tempus, sicut nigredo inest corvo et Æthiopi. Quando autem nullo istorum modorum prædicatur aliquid de subjecto, est de inesse ut nunc, ut hæc : Omnis homo currit. Si ergo sit mixtio de inesse et necessarii in prima figura, est talis regula : Majore existente de necessario, et minori de inesse simpliciter, et non ut nunc, sequitur conclusio de necessario. Si autem e converso fiat, scilicet majore de inesse, et minore de necessario : sequitur conclusio de inesse, et non de necessario. Quorum ratio est, quia cum conclusio participet cum majore in prædicato, ut dictum est, modus autem necessitatis et contingentiæ sit dispositio prædicati in comparatione ad subjectum ; conclusio participabit eodem modo : quod non potest fieri quando minor est de necessario et major de inesse. Bene tamen tunc sequitur conclusio de inesse : in plus enim est inesse simpliciter, quam necessario : quæ enim necessario insunt, insunt simpliciter, et non e contra. In secunda vero figura est talis regula. Universali negativa de necessario existente et altera de inesse, sequitur conclusio de necessario. Si vero aliter fiat, non sequitur de necessario : quia si affirmativa fuerit de necessario, et negativa de inesse, sequitur conclusio de inesse. Cujus ratio est, quia secunda figura quantum ad omnes suos modos descendit a secundo modo primæ figuræ, in quo major est universalis negativa, et in ipsum reducitur, ut supra patet. Et ideo sicut ibi oportebat universalem negativam quæ est major, esse de necessario, ut sequeretur talis conclusio ; ita in hac figura oportet quod talis negativa post reductionem in prima sit major. Ex quo patet quod in quarto secundæ figuræ non potest fieri universalis mixtio quantum ad conclusionem de necessario, cum non ha-

beat aliquam universalem negativam. In tertia figura est talis regula in modum affirmationis et negationis. Universali affirmativa vel negativa existente de necessario, sequitur conclusio talis : aliter non. Cujus potest reddi eadem causa quæ et supra; quia post reductionem ad primam figuram universalis fiet major, quam oportet in prima esse de necessario. Per quod patet quod circa primum et secundum tertiæ fiunt quatuor syllogismi universaliter mixti, accipiendo utrobique de necessario.

Sequitur de secunda mixtione, scilicet de inesse et contingentis. Ad cujus evidentiam sciendum quod, ut dicit Philosophus, I *Prior.*, contingens capitur uno modo ut etiam necessarium dicitur contingens, idest non impossibile : alio modo ut etiam non necessarium. De his autem duobus modis dicitur contingens æquivoce, sicut de duobus signis significatis. Alio modo capitur ut stat in sua communitate, non respiciens hoc vel aliud tantum, sed indifferenter utrumque, non tamen quod sit tertium significatum. Et hoc modo captum dicitur contingens possibile, seu secundum rationem suæ communitatis. Sicut clarius loquendo, animal potest capi tribus modis. Uno modo pro rationali, et alio modo pro irrationali; isti duo modi sunt ejus differentiæ : tertio modo potest considerari non pro hoc aut pro illo tantum, sed pro sua forma universali, in quantum scilicet est animal solum. Quod autem necessarium sit contingens, probat Philosophus in libro *Perihermenias*. Quomodo autem hoc sit, sic potest ostendi. De ratione contingentis quod dicitur de necessario et non necessario, est solum quod habeat potentialitatem ad esse sine positione alterius differentiæ, sicut dicitur de genere. Utrumque autem dictorum habet hanc potentialitatem, licet æquivoce; quia necessarium habet possibilitatem semper actui conjunctam, aliud vero distantem ab actu : ideo utrumque dicitur contingens. Hoc autem necessarium, duas habet species. Una est contingens natum, quod quidem habet causam quare possit esse. Sed quia talis causa aliquando impeditur, est non necessarium, sicut canescere in senectute. Alia est contingens infinitum, idest indeterminatum, vel incertum, sive ad utrumlibet. Dicitur autem sic, quia nullam causam habet quare magis se habeat ad unam partem quam ad aliam, sicut habet contingens naturæ : æqualiter [1] enim potest esse et non esse. Et de isto dicit Aristoteles in libro *Pe iherm.*, quod non sequitur ad necessarium.

1. Al. : « qualiter. »

OPUSCULUM XLIV

DE TOTIUS LOGICÆ ARISTOTELIS SUMMA

seu de prædicabilibus, de prædicamentis, de enuntiatione, de syllogismis et de demonstratione

(Edit. Rom. XLVIII.)

PROOEMIUM.

Omnes homines natura scire desiderant. Scire autem est effectus demonstrationis ; est enim demonstratio syllogismus apodicon, idest faciens scire. Ad hoc autem quod tale desiderium naturale compleatur in homine, necessaria est demonstratio : non enim potest esse effectus, in quantum hujusmodi [1], sine causa. Et quia, ut dictum est, demonstratio est syllogismus, ad cognoscendum eam, necesse est præcognoscere syllogismum. Syllogismus autem, cum sit quoddam totum aggregatum ex partibus, cognosci non poterit partibus ignoratis. Ad cognoscendum ergo syllogismum oportet primo cognoscere partes ejus. Partium autem syllogismi quædam sunt propinquæ, ut propositiones et conclusio quæ omnes enuntiationes dicuntur : quædam vero sunt remotæ, ut termini qui sunt partes enuntiationis ; ideo ista oportet tractare, scilicet de enuntiatione et de terminis ; antequam de syllogismo tractetur. Quilibet autem terminus, qui sine complexione dicitur, significat substantiam, aut quantitatem, aut qualitatem, aut aliquid aliorum prædicamentorum ; et ideo antequam de enuntiatione tractetur, oportet determinare de prædicamentis. Et quia prædicamentum, ut hic sumitur, nihil aliud est quam ordinatio prædicabilium in ordine prædicamentali ; ideo ad cognoscendum prædicamenta, oportet præcognoscere prædicabilia. Ad hoc ergo ut perveniamus ad ipsum scire ab omnibus naturaliter desideratum, iste debet esse ordo quem cum auxilio Dei tenebimus : ut primo tractetur de quinque prædicabilibus : secundo, de decem prædicamentis : tertio, de enuntiatione : quarto, de syllogismo simpliciter : quinto, de syllogismo applicato ad materiam demonstrativam, seu de demonstratione. De syllogismo vero applicato ad materiam probabilem, qui pertinet ad partem logicæ quæ dialectica dicitur, de quo tractatur in libro *Topicorum*, et de syllogismo applicato ad materiam sophisticam, qui opponitur syllogismo dialectico, de quo tractatur in libro *Elenchorum*, non intendo me ad præsens intromittere.

1. Al. : « inquantum hujus. »

TRACTATUS I.

DE QUINQUE UNIVERSALIBUS SECUNDUM REM ET SECUNDUM INTENTIONEM LOGICAM, SEU DE PRAEDICABILIBUS.

CAPUT I.

Quid sit universale, et quomodo originetur.

Ad cognoscendum quinque universalia, seu prædicabilia, quæ Porphyrius ponit,

sciendum est quod quia intellectus noster est separatus a materia (non enim est potentia affixa organo corporali seu materiali, et omne quod recipitur in aliquo, recipitur per modum recipientis), ideo illud quod objective in actu recto intellectui repræsentatur, oportet esse denudatum a materia, et a conditionibus materiæ, quæ sunt hic et nunc. Et dico hic denudatum a materia, non simpliciter ab omni materia, sed a materia signata : res enim naturales intelliguntur cum materia : et propter hoc dictum est quod debet esse denudatum a conditionibus materiæ. Verbi gratia, in nostra phantasia est phantasia seu forma repræsentans hunc hominem, secundum quod fuit in aliquo sensu exteriori : quæ forma virtute intellectus agentis agit in intellectum possibilem, sicut colores virtute luminis agunt in potentiam visivam : et causatur tunc in intellectu possibili quædam forma, quæ dicitur species intelligibilis, vel secundum alios actus intelligendi vel verbum : quæ forma repræsentat hominem, non tamen ut est hic et nunc, sed abstractum a talibus conditionibus : et hoc dicitur esse universale. Unde in homine sic intellecto est duo considerare : scilicet ipsam naturam humanam, seu habens eam, et ipsam universalitatem, seu abstractionem a dictis conditionibus materiæ. Quantum ad primum « homo » dicit rem, quantum vero ad secundum dicit intentionem : non enim in re invenitur homo qui non sit hic et nunc. Et ipsa natura, ut sic, dicitur esse prima intentio. Sed quia intellectus reflectitur supra se ipsum, et supra ea quæ in eo sunt sive subjective sive objective, considerat iterum hominem sic a se intellectum sine conditionibus materiæ : et videt quod talis natura cum tali universalitate seu abstractione intellecta potest attribui huic et illi individuo, et quod realiter est in hoc et illo individuo : ideo format secundam intentionem de tali natura, et hanc vocat universale, seu prædicabile vel hujusmodi. Secundum ergo prædicta, res ut est intellecta dicitur universalis ; secundum autem quod intellectus tamen universalitatem considerat, secundum hoc attribuit sibi aliquid, scilicet esse in pluribus, vel dici de pluribus : et sic dicitur secunda intentio. De quibus secundis intentionibus nunc dicemus : scilicet, de quinque universalibus, seu prædicabilibus. Quæ universalia dicuntur prout intellectus attribuit eis esse in pluribus : prædicabilia vero dicuntur prout intellectus attribuit eis dici de pluribus. Sunt autem hæc : genus, species, differentia, proprium et accidens.

CAPUT II.

Quid sit genus, et unde originem habeat.

Genus, ut hic sumitur, est quod prædicatur de pluribus differentibus specie in eo quod quid. Ad videndum autem particulas hujus descriptionis, sciendum est, quod genus dicitur prædicari de pluribus speciebus, seu dividitur in plures species. Et cum non sit unum re, sed solum secundum rationem, ideo non dividitur secundum rem. Et quia genus non est unum re ; ideo partes subjectivæ, seu species in quas dividitur, sunt realiter diversæ et distinctæ inter se : ideo oportet quod aliquod reale habeant in se, per quod reale una sit diversa ab alia. Ubi nota quod una et eadem res per suam essentiam cum essentia alterius rei habet aliquam conformitatem seu convenientiam, et aliquam difformitatem realem : quæ conformitas vel difformitas potest esse major vel minor per comparationem ad diversas res. Verbi gratia, Socrates per essentiam suam quæ est ex hac anima et hoc corpore, conformatur Platoni, et huic equo, et huic plantæ : Socrates enim per suam essentiam est rationalis, sensibilis et vivus : in omnibus his tribus est conformis Platoni : huic autem equo est conformis in duobus, scilicet in sensibili et in vivo, et in uno est difformis, quia in eo est realiter rationale, quod non est in hoc equo : huic vero plantæ conformis est in uno, scilicet, in vivo. Quia vero intellectus noster ea quæ in re sunt conjuncta potest distinguere, quando unum eorum non cadit in ratione alterius ; et cum rationale in se consideratum non sit de ratione sensibilis, nec sensibile de ratione vivi, ideo ea in Socrate separatim accipit, ut dictum est, per respectum ad diversa. Quando ergo intellectus considerat in re illud in quo convenit cum aliis rebus, illi rei conceptæ attribuit intentionem universalitatis. Et quia in qualibet re singulari est considerare aliquid quod est proprium illius rei in quantum est hæc res, sicut in Socrate est considerare aliquid quod est ita proprium Socratis in quantum est hic homo, quod nulli alii convenit, rei ergo sic conceptæ attribuit intellectus intentionem singularitatis, et vocat illud

singulare vel individuum : et hæ secundæ intentiones sunt, scilicet universalitas et singularitas. Unde, licet supra dictum fuerit quod intentiones fiunt ab intellectu, tamen oportet quod aliquod fundamentum habeant in re extra : nam intentioni singularitatis respondet extra illud quod est proprium Socratis in quantum est hic homo ; intentioni vero universalitatis respondet extra ut fundamentum illud in quo Socrates est conformis cum aliis rebus. Cum igitur ea quæ in uno conformantur et in alio sunt difformia, dummodo talis difformitas sit secundum formam, et non secundum materiam signatam, vel secundum illud quod est proprium huic individuo in quantum hujusmodi, illi uni in quo talia conveniunt, attribuit intellectus intentionem generis, et vocat genus. Ubi nota secundum Avicennam quod duplex est forma : quædam est quæ est pars compositi sicut anima est forma hominis : ex anima enim et corpore componitur homo; quædam autem sequitur totum compositum, ut humanitas, quæ etiam est forma hominis : et isto modo sumpta forma dicitur quidditas, et est illud quod intellectus intelligit de re. Quando ergo intellectus intelligit prædictam formam seu quidditatem ut est determinata ad hanc materiam, puta humanitatem ut est in hac materia signata, scilicet in his carnibus et in his ossibus et hujusmodi ; tunc faciendo concretum, puta hunc hominem, intelligit singulare, et huic attribuit intentionem singularitatis. Si vero dictam formam intelligit non ut est determinata ad hanc materiam, quia omnis talis forma de se plurificabilis est ad hanc et ad illam materiam; habenti talem formam intellectus attribuit intentionem universalitatis, unde homo est universale. Et si ea quæ in hac forma conveniunt non habent inter se difformitatem pertinentem ad dictam formam, sed solum sunt difformia per materiam signatam istius vel illius, in qua dicta forma determinata est in isto vel in illo, secundum modum qui dicetur in tractatu de specie, illa dicuntur solum differre numero ; et concretum substantivum hujusmodi formæ acceptæ ut plurificari potest, puta homo, dicitur species specialissima. Si vero ea quæ conveniunt in aliqua forma plurificabili, ut dictum est, sunt inter se difformia non solum quantum ad materiam signatam, ut dictum est, sed quantum ad difformitatem specificam : puta, quod talis forma est animalitas, in qua conveniunt Socrates et hic equus, qui inter se non solum sunt difformes quantum ad has carnes et hæc ossa, sed in hoc quia hic homo habet formam humanitatis, et ille equinitatis ; talia dicuntur differre specie : et talis forma in qua conveniunt in concreto sumpta, puta, animal, est genus. Et quia, ut dictum est, talis natura sumpta in concreto, de pluribus formaliter differentibus, quæ sunt in diversis speciebus, dici potest ; hinc est quod tali naturæ intentio generis potest attribui : ideo dicitur quod genus prædicatur, idest prædicabile est de pluribus differentibus specie, seu dicitur dividi in plures species. Et hoc quod dictum est « in concreto sumptum » intelligitur solum in prædicamento substantiæ : in aliis vero prædicamentis, et maxime in absolutis, sumitur genus et species in abstracto. Dicitur autem genus prædicari in eo quod quid est, idest, substantive secundum grammaticos; ut animal quod de homine et de equo prædicatur, est substantivum et non adjectivum. Sensibile enim quod de animali prædicatur, quamvis sit de essentia animalis, non tamen dicitur prædicari in quid, sed in quale ; et causa est quia est adjectivum. Sciendum est autem quod quia ea quæ in quid prædicantur sunt de essentia seu quidditate eorum de quibus prædicantur ; ideo prædicari in quid non solum potest dicere modum significandi, ut dictum est ; sed etiam dicit quidditatem ipsius de quo prædicatur. Et patet quid sit genus.

CAPUT III.

Quid sit species, et unde sumat originem.

Species est quæ prædicatur de pluribus differentibus numero in eo quod quid. Licet autem hæc prædicta descriptio speciei ex dictis possit intelligi ; tamen ad majorem declarationem aliquorum quæ supra dicta sunt, sciendum est quod licet principium individuationis proprium sit a materia signata, ut supra dictum est ; non tamen est intelligendum quod aliqualiter non sit a forma. Ubi nota quod aliquid distingui ab aliquo per formam, dupliciter potest esse. Uno modo quod talis distinctio sit per formam ratione formæ, secundum quod in formis diversi gradus inveniuntur : et quæ sic distinguuntur necesse est ut differant specie, ut supra dictum est. Alio modo potest aliquid distingui ab alio

per formam, non secundum absolutam rationem formæ, sed secundum quod est hæc forma : et sic differunt numero duæ quantitates separatæ, sive sint separatæ per intellectum, ut in mathematicis : sive sint separatæ a materia secundum rem virtute divina, ut quantitas duarum hostiarum consecratarum : quantitas enim quædam forma est. Et sic etiam differunt animæ separatæ numero : non enim differunt per materiam quam non habent, nec ei conjunguntur ; nec per relationem ad materiam cui conjungibiles sunt, cum relatio sit posterior ipsi relato. Ubi nota quod omnis forma sub se habens multa, idest, quæ universaliter sumitur, habet quamdam latitudinem : nam invenitur in pluribus, et dicitur de pluribus. Duplex autem potest esse latitudo in formis. Una secundum gradus formales, quorum unus secundum se nobilior et perfectior est altero ; et hæc, ut dictum est, latitudo generis est, sub quo sunt diversi gradus formales specifice differentes. Alia latitudo est secundum plurificationem numeralem in eodem gradu. Et quia ista latitudo non est secundum absolutam rationem formæ, oportet quod forma, in qua est talis latitudo, importet in sua ratione aliquid per quod conveniat sibi talis latitudo, quod sit aliud ab absoluta ratione formæ. Et si loquamur de illa forma quæ est pars compositi, puta de anima rationali ; illud propter quod sibi talis latitudo convenit, est imperfectio quædam : secundum, scilicet, quod nata est habere rationem partis alicujus totius : non solum quod sit pars secundum rationem quia etiam formæ specificæ sunt partes secundum rationem ; sed quod sit pars secundum rem : nam anima rationalis est pars realis hominis ; et albedo est pars realis hominis albi. Unde ad hoc quod tales formæ multiplicentur sub specie, oportet quod habeant illam potentialitatem quæ facit partes reales : et secundum hoc illa potentialitas per quam anima rationalis per essentiam suam nata est esse pars compositi, dat ei quamdam latitudinem multiplicationis secundum eumdem gradum, non obstante quod sit separata, et actu non informet materiam. Et quia talis potentialitas non competit essentiæ Angelorum, ideo Angeli non differunt inter se numero, sed quilibet Angelus facit speciem per se : non enim est apta nata natura seu essentia Angeli esse pars compositi, ex qua compositione consequatur speciem, sicut anima humana. Potentialitas ergo formæ quam forma habet, scilicet ut jungatur materiæ, facit sub ea multiplicari individua : et sic debet intelligi quod supra dictum est, quod scilicet humanitas quæ est forma sequens totum compositum, si consideretur ut est determinata ad hanc materiam signatam, facit singulare : humanitas enim, ut dictum est, dicit animam et corpus : unde dicendo hoc corpus et hanc animam, dicit singulare. Et quia anima in eodem gradu existens non posset dividi in plura, ut dictum est, nisi propter potentialitatem quam habet ut uniatur materiæ signatæ ; ideo dicendum est quod materia signata est principium individuationis, forma autem non nisi per materiam ad quam habet naturalem potentiam ut sibi uniatur. Et sic patet quid est species. Sciendum tamen est quod licet forma specifica, ut dictum est, de se plurificabilis sit propter potentialitatem quam habet ut materiæ uniatur, tamen aliquando talis plurificatio accidentaliter impeditur : puta si omnes homines morerentur, et unus solus remaneret, tunc humanitas non esset in pluribus materiis. Vel potest impediri propter conditionem materiæ ; sicut modo est unus tantum sol ; non quod repugnet naturæ solari esse in pluribus secundum, considerationem formæ, sed quia est alia materia non susceptiva talis formæ ; unde sol est species in uno individuo.

CAPUT IV.

De origine differentiæ ; et quid ipsa sit secundum rem et intentionem.

Differentia, ut hic sumitur, dupliciter describitur. Primo sic. Differentia est quæ prædicatur de pluribus differentibus specie in eo quod quale. Secundo sic. Differentia est qua species abundat a genere. Ad videndum autem primam descriptionem sciendum est quod, ut supra dictum est, in aliquibus formis potest esse latitudo in eadem forma secundum gradus formales, quorum unus secundum se est nobilior et perfectior alio : et ab hac forma sumitur genus. Ubi nota quod in entibus sunt diversi gradus essendi, sive sint gradus substantiales, sive accidentales : qui gradus licet in aliquibus entibus sint dispersi, tamen aliquando invenitur aliquod unum plures gradus perfectionis substantiales vel accidentales comprehendens. Verbi

gratia, vegetabile, sensibile, rationale, sunt gradus entium substantiales : planta enim substantialiter est vegetabilis : canis vero substantialiter est sensibilis : et homo substantialiter est rationalis; et isti gradus dispersi in multis, aliquando inveniuntur in uno solo, puta in homine : homo namque per suam formam substantialem quæ est in una, habet omnes istas tres perfectiones : nam est vegetabilis, et est sensibilis, et est rationabilis : unde Socrates per unam suam essentiam conformatur plantæ et cani et Platoni, ut supra dictum est. Hæc autem conformitas quæ est Socratis ad plantam, potest esse una duorum: sicut enim similitudo duorum nigrorum est una amborum, quia unius ut subjecti, et alterius ut termini; sic talis conformitas est Socratis ut subjecti, et illius plantæ ut termini. Nec propter hoc dico quod talis conformitas sit relatio secundum esse; sed est relatio secundum dici, ut fundamentum relationis secundum esse. Talis autem conformitas quæ realiter una est, ut dictum est, movet intellectum nostrum ad unum conceptum, puta vivum, a quo conceptu sumitur genus, vel aliquando species, ut ex supradictis haberi potest. Unde talis conformitas se habet ad genus ut fundamentum remotum. Conceptus vero vivi ad quem talis conformitas movet intellectum, se habet ad genus ut fundamentum propinquum : et sic licet unitas generis sit unitas rationis, tamen aliquo modo habet fundari in uno secundum rem. Difformitas vero quæ est inter Socratem et plantam, est, quia Socrates sentit, non autem planta : a quia difformitate sumitur differentia, quæ dividit vivum quod commune est homini et plantæ. Unde per hanc differentiam ostenditur quod vivum invenitur in habente aliquam aliam perfectionem, quæ non est in planta. Et quia in tali perfectione, puta sensibili, convenit Socrates cum cane ; similiter inter eos est una conformitas movens ad unum conceptum; a quo, si sumatur in concreto substantive, ita quod tale concretum de suo significato dicat explicite et vivum et sensibile, sumitur aliud genus, scilicet animal. Si vero sumatur in concreto adjective, ita quod de suo significato dicat solam illam perfectionem explicite, scilicet sensibile, sumitur differentia, puta in quantum dicatur sensibile: et sic de aliis usque ad ultimam differentiam specificam, infra quam non est perfectio formalis. Cum ergo de tot possit dici sensibile de quot dicitur animal: sed animal quod est genus, prædicatur de pluribus differentibus specie: similiter et sensibile quod est differentia, prædicatur de pluribus differentibus specie. Notandum quod forma substantialis habet duplex esse. Unum est objective in intellectu; et secundum hoc esse intellectus attribuit sibi nomen abstractum: considerat enim eam intellectus non considerando materiam in qua est: et propterea dat sibi nomen abstractum, ut humanitas. Aliud esse habet in materia : ad quam habet duplicem habitudinem. Una est, quia inhæret ei tamquam salvata in ipsa; et sic aliquo modo habet modum accidentis : et sic dat ei intellectus nomen concretum adjectivum, quale est nomen accidentis, ut humanum. Secunda comparatio quam habet ad materiam, ut complens et perficiens ipsam; et sic non habet modum accidentis, sed modum substantiæ : et sic dat ei intellectus nomen concretum substantivum, ut homo. Notandum quod animal differt a sensibili: quia animal dicitur ab animal sensibili; sensibile autem dicitur a sensibilitate. Et quia anima ad sensibilitatem [1] se habet sicut potentia ad actum: ideo differentia magis est actualis quam id cujus est differentia, licet tantum ambiant ambo. Dicitur autem differentia prædicari in quale, idest adjective : hujus ratio est. Ut enim dictum est, differentia divisiva alicujus generis sumitur a perfectione quam non habent omnia quæ sunt sub genere : quæ perfectio comparata ad illud unde sumitur genus, se habet ut quoddam perfectum, et per consequens ut formale. Et quia adjectiva communiter a formis sumuntur, quæ formæ habent adjacere, ideo ad designandum quod differentia sumitur a solo formali, et illud solum dicit explicite, perfecta est differentia per modum adjectivum in sui prædicatione.

Ad videndum autem secundam definitionem differentiæ, sciendum quod impossibile est partem de toto prædicari ; sed quidquid de alio vere prædicatur, oportet quod dicat totum. Cum autem de Socrate prædicetur homo et animal et rationale, oportet quod homo dicat totum formale quod est in Petro : et dico formale, loquendo de forma quæ sequitur totum compositum. Similiter oportet quod animal dicat

1. *Al.* a sensibilitate.

totum formale, et similiter ratione dicat totum formale; sed diversimode: nam rationale dicit totum illud quod dicit homo, non tamen explicite, sed implicite: rationale enim dicit habens rationem. Unde de suo principali significato docet solum rationem. Sed quia dicit « habens rationem » in hoc quod dicit « habens » intelligitur implicite homo quicumque sit ille: et sic dicit totum quod dicit homo; aliquid tamen explicite, et aliquid implicite. Similiter etiam animal dicit totum quod dicit homo, non tamen explicite; dicit enim animal habens vitam et sensum: unde de suo principali significato solum dicit vitam et sensum: sed in hoc quod dicit « habens » implicite intelligitur homo. Homo vero dicit explicite totum formale quod est in Socrate: nam dicit habens humanitatem: quæ humanitas dicit explicite motum et sensum, quod dicit animal, et rationem quam dicit rationale. Unde homo de suo principali significato dicit animal rationale: comparando enim significata istorum explicite, cum genus et differentia, ut dictum est, non significent quodlibet eorum nisi partem, species vero explicite significet illud quod significat; utrumque ergo significatum explicitum speciei excedit significatum explicitum generis in significato explicito differentiæ. Similiter etiam excedit significatum differentiæ in significato generis. Bene ergo dicitur in prædicta descriptione, quod differentia est qua species abundat a genere: quia species abundat, idest excedit in suo significato etiam illud quod explicite significat differentia. Et sic patet quid est differentia secundum sui rationem.

CAPUT V.

De genere generalissimo et subalterno: et quod ens non potest esse genus.

Dividitur autem genus in genus generalissimum et genus subalternum. Genus generalissimum est illud supra quod non est aliud superveniens genus: quod sic debet intelligi. Ut enim dictum est, genus sumitur a conceptu conformitatis aliquorum quæ in aliquibus aliis perfectionibus formalibus sunt difformia à quibus perfectionibus formalibus sumuntur differentiæ. Sicut animal est genus, quia dicit motum et sensum, in quibus homo et equus conformantur, qui tamen sunt difformes in aliquibus aliis perfectionibus: puta quia in homine est ratio quæ non est in equo; a quo sumitur differentia, scilicet rationale. Conformatur etiam homo cum planta in vivo; ex qua conformitate sumitur aliud genus, scilicet animatum corpus: et hæc est minor conformitas quam prima. Et quia ad plura se extendit animatum corpus quam animal, ideo hoc est superius genus. Cum lapide vero conformatur in corporeitate, a qua sumitur aliud genus superius, scilicet corpus. Cum Angelo vero conformatur in substantia, quæ adhuc est remotior conformitas, a qua sumitur aliud genus, scilicet substantia. Si vero esset homo difformis alicui rei in substantia, nulla eis conformitas remaneret, nisi entitas. Cum autem ens non possit esse genus, ut dicetur; restat quod substantia sit genus generalissimum: reliqua vero genera quæ sub substantia diximus, scilicet corpus, animatum corpus, et animal, sunt genera subalterna, quæ aliquando ponuntur esse genera, et aliquando species: quodlibet enim eorum est species respectu superioris generis: et est genus respectu inferioris speciei.

Ex his potest patere quomodo una et eadem differentia est divisiva et constitutiva. Si enim animatum quod est differentia addatur corpori, cum illud quod significat corpus inveniatur in non habentibus hanc perfectionem quæ est animatum, hæc differentia dividit corpus, quod modo est genus, et constituit unam speciem, scilicet animatum corpus. Unde hæc differentia « animatum » modo est divisiva generis et constitutiva speciei: et sic est accipere in aliis generibus, usque ad species specialissimas, quarum non sunt differentiæ divisivæ. Quæ autem sint species specialissimæ, ex dictis haberi potest.

Quod autem ens [1] non possit esse genus, sic patet. Ut enim dictum est, illud est genus, quod ita se habet ad suam differentiam divisivam, quod differentia significat aliquid explicite quod non significat ipsum genus, licet implicite ambo totum dicant: unde genus est extra intellectum differentiarum. Et datur exemplum in rebus compositis ex materia et forma: ignis enim et aqua conveniunt in materia prima, differunt autem in forma; quia alia est forma substantialis ignis, et alia aquæ. Unde ignis et aqua sic conveniunt in materia,

1. *Al.* mens.

quod materia est pars essentialis eorum : forma vero ignis et aquæ [1] conveniunt in materia, sicut in quodam diverso ab essentia eorum, determinabili tamen per ipsas. Sic suo modo species aliter conveniunt in genere quam differentiæ : nam species conveniunt in genere sicut in eo quod includitur in ratione ipsarum et in earum principali significato : in ratione enim hominis et in ejus principali significato includitur animal. Sed differentiæ conveniunt in genere sicut in quodam determinabili secundum rationem per eas, quod est extra intellectum earum : sicut rationale et irrationale conveniunt in animali. Cum ergo nihil possit inveniri extra cujus intellectum sit ens ; nihil poterit esse [2] differentia entis, nec per consequens ens poterit esse genus. Assignatur etiam alia ratio quare ens non sit genus : quia non potest esse univocum ad substantiam et accidens.

Notandum quod in prædicto exemplo aliter sumitur materia quam sumebatur primo, quando dictum est, quod individua distinguuntur per materiam, et quod materia est principium individuationis. Est enim materia prima, et materia signata, seu hæc, quæ videlicet quantitate signatur, et aliis accidentibus individuantibus. Dicitur autem materia prima illud quod est in potentia ad omnes formas substantiales, quæ consideratur solum in sua nuda potentialitate : quæ dicitur una per remotionem omnium formarum, in quantum consideratur una quidem natura potentialis perfectibilis per formas absque hoc quod actu perfecta sit : et de ista materia loquebamur in exemplo supraposito. Materia vero signata, seu hæc, dicitur prout habet esse cum hac quantitate et hac qualitate, et in aliis accidentibus : et sic considerata non est una [3] omnium, sed per quælibet individua est divisa, sicut divisa sunt prædicta accidentia uniuscujusque individui. Et quia omnia individua, et quodlibet eorum habet partem primæ materiæ, considerando illam partem non ut est signata ex his vel his accidentibus, dicitur ignis et aqua convenire in una materia, ut in dicto exemplo dictum est.

Patet ergo de tribus prædicabilibus essentialibus quæ concurrunt ad ordinandum prædicamentum, scilicet de genere et specie et differentia : quæ dicuntur essentialia, quia sunt de essentia eorum, de quibus prædicantur, etc.

CAPUT VI.

De origine proprii ; et quomodo inest omni individuo speciei, et semper.

Nunc dicendum est de duobus prædicabilibus accidentalibus, scilicet de proprio et accidente. Dicuntur autem accidentalia, quia non sunt de substantia sive de essentia subjectorum de quibus prædicantur'. Notandum quod ens reale dividitur in substantiam et accidens ; unde sic sumendo accidens prout dividitur contra substantiam, proprium est accidens, et inter accidentia computatur : non enim est de substantia ejus cujus est proprium, nec potest esse in prædicamento substantiæ. Alio modo sumitur accidens, non ut dividitur contra substantiam, sed ut est unum de quinque prædicabilibus : et sic proprium non est accidens, immo contra illud dividitur. Describitur autem proprium sic. Proprium est quod inest uni soli et semper, et conversim prædicatur de re. Ad videndum autem particulas hujus definitionis, quia valde est nobis necessarium scire proprium, quod Philosophus propriom passionem vacat, quia in demonstratione nihil aliud concluditur nisi propria passio de subjecto, sciendum quod aliquid de aliquo dici seu prædicari contingit dupliciter : scilicet per se et per accidens. Prædicatio per accidens potest fieri tripliciter . Uno modo quando accidens prædicatur de subjecto, ut « homo est albus ». Alio modo quando subjectum prædicatur de accidente, ut « album est homo » Tertio modo quando accidens prædicatur de accidente, ut « album est musicum » . Prædicatio vero per se fit multipliciter, ut patebit in tractatu de *demonstratione*. Quorum secundus modus dicendi per se est, quando proprium prædicatur de eo cujus est proprium, ut « homo est risibilis ». Cum ergo proprium prædicatur de subjecto, quia non prædicatur per accidens, sicut dictum est de accidentibus respectu suorum subjectorum, sed per se, aliam habitudinem habet ad subjectum suum quam habent accidentia communia. Illa namque nullam habitudinem habent ad

1. Al. : « omne. »
2. Al. : « aqua. »
3. Al. : « non. »

sua subjecta, nisi ut ad causam materialem; sumendo hic materiam pro subjecto quod est in potentia ad accidentia, sicut ad quosdam actus sibi inhærentes. Unde si proprium solam hanc habitudinem haberet ad subjectum, ut scilicet subjectum solummodo esset passivum et receptivum ejus; tunc, cum illud quod est receptivum tantum alicujus non imponat necessitatem essendi ei respectu cujus est tale, sequitur quod proprium non de necessitate sequatur subjectum, nec per consequens per se posset prædicari. Et tamen videmus oppositum : nam in rebus naturalibus videmus quasdam operationes quæ conveniunt semper omnibus quæ sunt ejusdem speciei; sicut attrahere ferrum, semper convenit omni magneti. Unde oportet quod tales operationes sequantur aliquod principium intrinsecum permanens in illis corporibus. Hoc tamen principium dicitur potentia sive virtus, quia virtus est potentia quæ fertur ad ultimum quod fieri potest. Tale ergo principium necessitatem essendi habet a forma specifica illius rei. Nec potest dici quod tali virtuti subjectum non imponat necessitatem essendi, sed generans : quia si subjectum nullam habeat necessariam habitudinem ad tale proprium, quantumcumque generans semper generet subjectum cum tali passione, tamen talis propria passio per respectum ad subjectum esset per accidens, et non per se; et sic non posset demonstrari : cujus oppositum infra patebit. Restat ergo quod subjectum habeat ad suum proprium habitudinem causæ efficientis : quod sic potest patere. Nam propriæ qualitates agunt ut instrumenta formarum substantialium, agunt enim ad productionem formarum substantialium : sicut calor ignis agit in ligna ad generandum ignem : quod non posset facere, nisi esset instrumentum formæ substantialis hujus agentis. Hoc ergo est, quia recipiunt virtutem a formis substantialibus agendi hoc. Nec recipiunt tales qualitates a formis substantialibus aliquam virtutem differentem ab eis. Nihil ergo aliud recipiunt nisi seipsas. Formæ ergo substantiales subjectorum sunt causa effectiva suorum propriorum [1].

Verum circa hoc videtur magnum dubium : nam sequitur quod idem subjectum sit secundum idem agens et patiens, et quod idem sit causa agendi et patiendi respectu ejusdem, ad minus in substantis separatis, quæ non habent partem extra partem. Unde eadem substantia Angeli secundum idem, quia indivisibilis est, esset causa effectiva propriæ passionis, et receptiva : quod videtur inconveniens. Ad quod intelligendum, sciendum est quod sicut se habet res in patiendo, sic suo modo se habet in agendo. In patiendo autem non solum dicitur passive se habere illud quod recipit aliud, sed etiam illud quod illud disponit ad hoc recipiendum. Verbi gratia : cera quæ recipit figuram, dicitur passive se habere ad figuram : et non solum ipsa cera passive se habet respectu figuræ, sed etiam mollities disponens ceram ad talem receptionem passive se habet respectu figuræ. Licet enim mollities non sit in quo recipiatur figura sicut in eo quod est ratio recipiendi; est tamen aliquo modo dispositio ratio suscipiendi. Sic etiam suo modo principium originans aliquid quodam ordine et quadam necessaria connexione mediante aliquo alio aliquid producit : etiam illud quod producit respectu illius quod producitur se habet active. Sicut clavus infixus trabi, si semper motus daretur trabi mediante clavo, quamvis totus motus effective esset ab homine movente utrumque, scilicet trabem et clavum; tamen clavus ad motum se haberet active respectu trabis. Sic suo modo se habet de subjecto respectu suæ propriæ passionis : nam subjectum est sicut clavus, passio sicut trabs, generans sicut movens utrumque, et dans esse utrique, scilicet subjecto et passioni, sicut motus in clavo et trabe causatur a movente. Et sic salvatur utraque opinio, et omne dubium removetur.

Ex dictis ergo possunt patere duæ particulæ definitionis proprii : scilicet, quod proprium inest omni et semper. Si enim proprium necessariam et naturalem connexionem habet ad formam specificam, ut dictum est; oportet quod inveniatur in omnibus in quibus est forma specifica. Sed forma specifica invenitur in omnibus individuis ejusdem speciei. Ergo proprium competit omni contento sub specie, et semper sibi convenit, quamdiu formam illam specificam participabit. Et sic patent duæ particulæ definitionis proprii etc.

1. Al. : « priorum. »

CAPUT VII.

Quod proprium inest soli speciei, et conversim de ipsa prædicatur.

Ad videndum autem aliam particulam definitionis proprii, scilicet, quomodo convenit uni soli speciei; sciendum quod, ut supra dictum est, diversi sunt gradus perfectionis in entibus : quos Philosophus, VIII *Metaph.*, comparat numeris : unde dicit quod species rerum sunt sicut numeri. Et ideo sicut numeri respectu unitatis diversos habent gradus formales, sicut alius est gradus quaternarii quam quinarii, et sic de aliis; ita diversi sunt gradus formales specierum rerum per respectum ad quodcumque primum principium incompositum : nec est invenire duas species in eodem gradu, sicut nec duos numeros specie differentes. In qualibet ergo specie est una forma specifica nullo modo existens in gradu essendi vel operandi formæ specificæ alterius speciei. Cum autem, ut dictum est, proprium sequatur propria principia speciei, nec potest esse nisi in una specie; propter hoc in definitione dicitur quod inest uni. Sciendum est autem quod licet proprium stricto modo sumptum, solum conveniat uni speciei specialissimæ; tamen largo modo nihil prohibet proprium etiam convenire speciei subalternæ, quæ videlicet potest esse genus. Dicimus enim quod proprium trianguli est habere tres angulos æquales duobus rectis ; et tamen triangulus multas continet sub se species.

Ex dictis patet illud quod dicit Porphyrius, quod proprium prius convenit speciei, et posterius individuis : quod oppositum autem est de accidente communi. Si enim proprium respicit individua in quantum participant formam specificam, per prius ergo verificatur de specie, quam primo respicit, quam de individuis et per consequens individuis convenit, quia convenit speciei. Accidens autem cum non respiciat subjectum nisi ratione inhærentiæ; et per prius convenit substare individuis quam secundis substantiis, ut infra dicetur : accidens ergo convenit speciei ratione individui. Deinde in definitione proprii ponitur ista particula, quod scilicet conversim prædicatur de re. Ubi nota quod, ut infra dicetur, differt aliquo modo prædicari per se, et prædicari primo. Ea enim per se prædicantur, quæ necessariam habent connexionem ad subjecta de quibus prædicantur; sed ea prædicantur primo, quæ prædicantur dicto modo, et tantum ambit prædicatum quantum subjectum. Unde licet risibile per se prædicetur de Socrate, non tamen primo. Quia proprium, ut dictum est, per prius respicit speciem quam individua; et cum tanti ambitus sit proprium quanti sunt species, ideo dicitur prædicari primo, seu conversim de specie. Notandum, quod licet proprium uni speciei conveniat, tamen nihil prohibet proprium unius speciei participatione multis aliis speciebus convenire : sicut proprium est igni quod sit calidus; et tamen multis aliis speciebus hoc convenit, in quantum hoc participant ab igne. Sciendum est etiam, quod proprium alicujus speciei aliquando sumitur sub uno nomine et uno significato ut risibile est proprium hominis : aliquando vero sub duobus oppositis cum disjunctione, ut proprium est numeri, quod sit par vel impar. Et sic patet de proprio etc.

CAPUT VIII.

De origine accidentis, et descriptione[1] *ipsius.*

Accidens[2] vero est quod contingit eidem inesse et non inesse præter subjecti corruptionem. Ad quod intelligendum, sciendum est quod unum potest dependere ab alio dupliciter. Uno modo, sicut ab eo quod est prius eo, ad minus natura. Et isto modo una res dependet ab alia quatuor modis, secundum quod quatuor sunt causæ : dependet enim in homine corpus ab anima sicut a forma, et anima a corpore sicut a materia, et homo a Deo sicut a causa efficiente, et a beatitudine sicut a causa finali. Alio modo potest esse dependentia alicujus rei ab alia sicut ab eo quod se habet ad ipsam consecutive : sicut corpus dependet a figura, et linea a rectitudine vel curvitate : non enim potest inveniri corpus in quo non sit figura; vel linea in qua non sit rectitudo vel curvitas : et isto modo dependet omne subjectum a propria passione. Unde quæcumque dependentia sit in rebus, sive causalis, sive consecutiva; et una res ita dependet ab altera, quod

1. Al. : « dictione. »

2. Al. : « accidentis. »

esse suum nec actu nec aptitudine sine tali re possit conservari; certum est quod illa sine illa a qua sic dependet, non potest intelligi esse : non enim posset intelligi materia esse sine forma. Ubi nota quod intelligere aliquam rem sine alia potest dupliciter contingere. Uno modo in prima operatione intellectus, in qua scilicet intellectus intelligit solum significatum termini. Alio modo in secunda operatione intellectus, in qua intelligit componendo vel dividendo per esse vel per non esse; sicut cum intelligo Petrum esse vel non esse album. In prima autem intellectione possum intelligere corpus sine figura, et omne subjectum sine propria passione : non enim figura est de essentia corporis, cum corpus sit in genere quantitatis, figura vero in genere qualitatis. Et ideo intellectus potest intelligere corpus non intellecta figura; non tamen posset intelligere corpus isto modo non intellecto continuo, quia continuum est de essentia corporis. In secunda vero operatione intellectus non possum intelligere corpus esse sine figura; quia corpus nunquam potest esse sine figura, nec subjectum sine propria passione, ut dictum est. Cum autem subjectum non habeat talem dependentiam ab accidente communi (non enim necessario sequitur subjectum, sicut figura sequitur principia essentialia corporis; nam si corpus est, necessario habet positionem partium in toto, ut infra dicetur, quia positio est differentia quantitatis; ad hanc autem necessario sequitur figura : quod non contingit de accidente communi respectu sui subjecti) : ergo subjectum potest intelligi non intellecto accidente communi, et potest intelligi esse non intellecto accidente communi. Sine accidente vero proprio non potest intelligi esse, cum sine accidente proprio esse non possit; nam ablata figura non erit situatio partium, et per consequens non erit corpus. Ergo non poterit intelligi esse sine eo. Potest ergo accidens inesse et non inesse præter subjecti corruptionem, cum esse subjecti non dependeat aliquo modo ab esse suo, ut dictum est. Et sic patet prædicta descriptio accidentis.

Sciendum tamen est, quod aliquod accidens commune potest inveniri, quod respectu hujus subjecti singularis ita se habet, quod causatur ex principiis essentialibus ejus; puta nigredo corvi, quæ causatur ab hac sive ex hac materia signata corvi necessario. Loquendo igitur de tali accidente, dico quod non posset intelligi hoc subjectum esse sine eo. Et hoc dicitur accidens inseparabile, quod ita se habet ad principium singulare, sicut accidens proprium ad principium speciei. Et quia materia signata est extra intellectum speciei (de intellectu enim hominis est habens humanitatem; et non plus : utrum autem tale habens sit hoc signatum, vel illud, non est de intellectu explicato hominis, sicut differentiæ sunt extra intellectum generis, ut supra dictum est ,) ideo potest intelligi corvus sive species corvi esse sine nigredine, vel etiam cum albedine. Et propter hoc, accidens inseparabile collocatur cum accidente communi, et non cum proprio : licet aliquo modo conveniat cum utroque, ut dictum est. Sic ergo accidens quoddam est inseparabile, et quoddam est separabile. Accidenti inseparabili convenit prædicta definitio accidentis, scilicet quod subjectum potest intelligi esse sine eo, si sumatur subjectum pro specie, et non pro singulari.

Sciendum est autem quod licet subjectum possit separari ab alio accidente, ut dictum est; non tamen accidens potest separari a subjecto actu vel aptitudine. Et dico aptitudine : nam licet Deus posset aliquod accidens separare a subjecto, ut communiter tenetur de accidentibus hostiæ consecratæ; tamen quod illa accidentia non habeant aptitudinem ad subjectum, hoc est impossibile. Quod enim est de ratione propria alicujus, ab eo separari non potest. Sed inesse actu vel aptitudine subjecto, est de ratione propria accidentis, quia accidentis esse est inesse. Ergo ab eo separari non potest. Hoc autem potest patere ex his quæ supra dicta sunt de specie. Cum enim accidentia et omnes formæ substantiales non sint actus purus, qui de se plurificabilis non est; si ipsa plurificentur numero, hoc est propter potentialitatem quam habent essentialiter, ut scilicet sint pars realis alicujus compositi sive substantialis sive accidentalis. Unde sicut materia et forma sunt partes rei substantiales, ita accidentia sunt partes rei accidentales; sicut albedo quæ est pars hujus compositi, quod est homo albus. Cum autem omnia accidentia sint talia, ergo necessario oportet quod insint subjecto actu vel aptitudine. Et sic patet de accidente, et de quinque prædicabilibus.

TRACTATUS II.

DE PRAEDICAMENTIS QUAE GENERA RERUM DICUNTUR : ET PRIMO DE PRAEDICAMENTO SUBSTANTIAE.

CAPUT I.

De diversis modis prædicandi.

Nunc dicendum est de prædicamentis. Et quia prædicamentum dicit quædam prædicabilia ordinata in ordine prædicamentali, videndum est quot modis fit prædicatio. Ubi nota quod aliquid de aliquo dicitur prædicari tripliciter : idest univoce, æquivoce et denominative. Univoce dicuntur prædicari quæ non solum conveniunt his de quibus prædicantur quantum ad nomen, sed etiam quantum ad rationem essentiarum. Et dico hic rationem illud quod per definitionem dicitur seu significatur, vel per aliquid quod sumatur loco definitionis. Sicut animal prædicatur de homine et de bove: unde non solum hoc nomen animal convenit homini et bovi, sed etiam diffinitio ejus essentialis, quæ est corpus animatum sensibile. Non solum enim vere dicimus quod homo est animal; sed etiam quod homo est corpus animatum sensibile: et similiter est de bove. Æquivoce vero dicuntur prædicari quæ de pluribus prædicantur secundum idem nomen, non tamen secundum eamdem rationem ; et isto modo prædicatur canis de latrabili et de marino: licet enim secundum idem nomen « canis » de utroque prædicetur, tamen alia ratione convenit cani latrabili quam marino : ratio enim latrabilis est, quod est animal gressibile quadrupes, quæ non convenit marino. Sciendum est autem quod sub æquivocis comprehenduntur analoga. Prædicantur enim analoga de pluribus, in quantum dicuntur ad unum : ut sanum dicitur de animali primo et proprie: est enim sanum adæquatum in humoribus, quod non potest esse nisi in animali. Dicitur tamen sanum de urina et medicina ; nam dicimus : hæc urina est sana, quia est signum sani quod est in animali; et, hæc medicina : est sana, quia est causa sani, quod est in animali. Unde licet hoc nomen «sanum» de animali et de urina dicatur, tamen ratio sani non potest dici de urina : non enim urina est adæquata in humoribus, sed est signum talis adæquationis. Et sic prædicatio analoga aliquo modo convenit cum æquivoca, ut dictum est, et aliquo modo cum univoca. Licet enim sanum quod de urina dicitur, non dicat suam rationem, scilicet adæquationem humorum in urina, non tamen dicit aliam rationem, sed eamdem adæquationem humorum dicit, cujus urina est signum. Denominative vero dicuntur prædicari, quæ concreta sunt adjective, et ab aliquibus accidentibus abstractis denominantur seu derivantur: ut album de homine prædicatur, et de equo denominative : quia album derivatur ab hoc abstracto quæ est albedo quæ est in homine, quæ sic in abstracto sumpta de homine prædicari non posset : nulla enim pars, ut supra dictum est, potest de toto prædicari : albedo enim est quædam pars accidentalis hominis albi, et sic de eo prædicari non posset. Concernitur autem et dicitur album, quod idem est quod habens albedinem : et tale potest de homine prædicari.

Ad videndum prædicamenta, sciendum est quod prædicamentum, seu genus generalissimum, dupliciter potest accipi. Uno modo pro ipsa intentione prædicamentali, seu universalitatis. Alio modo pro ipsa re, in qua talis intentio fundatur, ut dictum est : primo modo prædicamentum est ens rationis ; secundo modo est ens reale. Ad majorem autem notificationem horum sciendum est quod ens in sua maxima universalitate dividitur V *Metaph.*, in ens per accidens et in ens per se. In ens per accidens tot modis dividitur, quot modis aliquid prædicatur per accidens, de quibus supra dictum est. Ens per se dividitur, quia quoddam est in anima, et quoddam extra animam. Ad sciendum autem quid sit ens in anima, nota quod tripliciter aliquid potest esse in anima. Uno modo effective, sicut dicimus, quod arca est in mente artificis antequam fiat. Alio modo subjective, sicut dicimus quod scientia est in anima, vel actus intelligendi, vel verbum, quæ sunt in anima sicut accidens in subjecto. Tertio modo aliquid dicitur esse in anima objective, sicut lignum intellectum dicitur esse in anima objective. Duobus primis modis ens in anima est ens reale ; et dico reale, non ut hoc nomen « res » dicitur a « reor reris », sed ut dicitur a « ratus rata ratum », idest firmum. Tertio modo sumpto ente, scilicet ut est objective in anima, in eo possumus duo considerare : scilicet id quod est objective in intellectu, puta

lignum ; et istud adhuc est res : vel illud quod convenit ligno solum ut est objective in intellectu, et non convenit sibi secundum esse reale, scilicet esse abstractum ab hoc ligno et ab illo : et hoc modo ens in anima non est res, sed intentio, cui et[1] nihil extra animam respondet nisi pro fundamento remoto : et sic attribuitur esse non enti : dicimus enim quod cæcitas est in oculo. Cum autem cæcitas sit non ens, quomodo ergo habet esse, quia dicimus, cæcitas est? certe solum esse intentionis, quod nihil habet facere cum ente reali, sed ex opposito ab eo dividitur. Et si quæratur de tali ente ubi sit subjective, dicitur quod est nusquam : si enim esset in aliquo subjective, esset accidens, et per consequens ens reale, sed solum habet esse objective. Ens autem reale dividitur in decem prædicamenta, quæ sunt decem genera rerum. Et quia res est fundamentum intentionis, remotum tamen, secundum istam duplicem divisionem possunt dupliciter accipi prædicamenta. Ad sciendum autem prædicamenta oportet dividere ens reale. Ubi nota quod licet ens non possit esse genus, quia non invenitur differentia contrahens illud, tamen contrahitur per modos essendi. Modus autem essendi alicujus rei potest accipi dupliciter. Uno modo, ut est proprietas realis alicujus realiter differens ab eo, sicut dicimus de aliquo : Iste habet bonum modum, quia est mansuetus vel concors. Constat autem quod mansuetudo et concordia quas diximus modos, res sunt differentes ab eo cujus sunt. Secundo modo dicitur modus res concepta : uno modo respectu suiipsius : alio modo, ut est concepta[2] : qui quidem diversi modi considerandi non sumuntur ex diversis in re existentibus, sed ex habitudine ad diversa, sub qua habitudine res intelligitur : verbi gratia : Substantia secundum quod est subjectum accidentium, significatur per modum substantiæ, quia substantia dicitur a substando : secundum autem quod a nullo priori dependet cui innitatur, significatur ut ens per se : et isti modi sunt idipsum quod substantia, differentes sola ratione animæ concipientis ipsam secundum diversas habitudines : quæ ratio non est ficta, sed accipitur a re, ita enim in re est : nam et substantia substat accidentibus et nulli innititur. Tamen istæ non sunt duæ res distinctæ, sed distinctio inter ista solum est ex ratione. Unde tales modi sunt ens reale, scilicet substantia, quæ et substat accidentibus et nulli innititur : distinctio tamen eorum est a ratione. Contrahitur autem ens per modos : non quod modus sit aliqua differentia contrahens ipsum : sed quia in ente reali communiter sumpto inveniuntur aliqua entia habentia inter se diversos modos essendi, quibus non respondet una et eadem res, nisi forte ipsum ens in universali. Primi autem modi quibus contrahitur ens, sunt esse per se, et esse in alio. Esse autem per se est modus prædicamenti substantiæ; esse vero in alio est modus aliorum novem prædicamentorum. Alio modo adhuc contrahitur ens per duos modos : quorum unus est esse ad se[3] : et iste modus comprehendit tria prædicamenta absoluta; scilicet substantiam, quantitatem et qualitatem. Secundus est esse ad aliud; et iste modus comprehendit septem prædicamenta respectiva, scilicet relationem, actionem, passionem, quando, ubi, situm et habere. Quæ omnia qualiter inter se differant, dicetur infra. Notandum est autem quod divisio entis in decem prædicamenta non est divisio univoci, sed analogi : ens enim analogice dicitur de eis : per prius enim dicitur de substantia in qua maxime salvatur sua realitas; de aliis vero dicitur in quantum sunt aliquid ipsius substantiæ : quantitas enim est materia extensa, vel extensio substantiæ; qualitas vero est ejus affectio, id est dispositio; et sic de aliis; unde de eis prædicatur ens sicut sanum prædicatur de animali, urina et medicina. Dividitur ergo ens in decem prædicamenta, quæ sunt substantia, quantitas, qualitas, relatio, actio, passio, quando, ubi, situs et habere seu habitus, de quibus sigillatim dicendum est, et primo de substantia.

CAPUT II.

Quid sit substantia secundum intentionem logicam.

Est autem substantia ens per se existens. Ad videndum particulam hujus descriptionis, sciendum quod licet de ente plura dicta sint, tamen ens est quod primo occurrit nostro intellectui : nos enim sumus rationales, idest discursivi; quicquid enim intelligimus fere cum discursu intel-

1. Edit. Rom. : « ei. »

2. Al. : « ut est concepta, alio modo. »
3. Al. : « esse ad esse. »

ligimus. Occurrunt autem intellectui nostro primo magis confusa : de potentia enim reducimur ad actum per medium, scilicet per actum imperfectum, quo intellectus non intelligit determinatam rem, et discurrendo determinat se ad perfectionem sicut possibile est intelligi rem, ut ponit Philosophus I *Phys.*, exemplum in sensibilibus: videndo enim in magna distantia aliquid, primo percipio quod sit corpus, deinde accedendo video quod sit animal[1], deinde cognosco quod sit homo, deinde quod sit Petrus. Sic intelligendo discurrit intellectus noster. Primo enim de re concipit quod sit ens, deinde quod sit substantia, deinde quod sit corpus, et sic usque ad speciem specialissimam. Confusius autem quod intelligi potest est ens. Ens ergo est illud quod primo occurrit intellectui nostro. Et sic patet qualiter in prædicta notificatione substantiæ sumitur ens. Sed quia dictum est quod substantia est ens per se, notandum quod per se dividitur contra per accidens: sicut dicimus quod homo est animal per se, est autem albus per accidens; et hoc modo nunc sumitur hic per se : nam quantitas et qualitas non sunt entia per accidens, sed per se, ut dictum est, quia ens per se dividitur in decem prædicamenta. Alio modo esse per se dividitur contra esse in alio. Secundo modo solum substantiæ convenit esse per se, et iste est modus proprius ejus. Vel potest dici quod substantia est ens per se existens, eo quod sibi proprie convenit existere; aliis vero accidentibus convenit existere per eam : sicut ignis per se est calidus, quia omnia sunt calida per eum, est enim ejus proprietas esse calidum. Sciendum tamen est quod substantia dividitur in materiam, formam et compositum : materia enim non dicitur proprie esse per se, cum non habeat esse nisi per formam : similiter etiam forma non dicitur esse per se, cum solum habeat esse in materia. Compositum autem proprie dicitur esse per se : et dico compositum, scilicet integratum ex suis partibus. Licet enim partes integrales sint compositæ, non tamen dicuntur proprie esse per se: compositum enim directe est in prædicamento, ut Boetius in comm. *Prædicamentorum* dicit. Licet etiam possit dici quod forma et materia et partes integrales sint per se, quia non sunt in alio, sicut accidens in subjecto. Notandum quod licet hic describatur substantia composita, tamen dupliciter potest esse substantia composita : scilicet natura et suppositum. Dico autem hoc naturam, ut est humanitas : suppositum autem non sumo hic pro singulari in genere substantiæ, sed pro concreto naturæ ut homo : humanitas enim licet forma dicatur, est tamen composita ex materia et forma, ut supra dictum est : dicit enim humanitas animam et corpus. Ita tamen humanitas, sive quæcumque natura, dicit formam substantialem et materiam, quod de suo principali significato præscindit omne aliud a prædicata forma et materia. Non autem sic est de supposito, quod est homo : homo enim de suo principali significato dicit habens humanitatem, seu habens talem formam et materiam, quam dicit humanitas. Et quia habens humanitatem potest esse suppositum non humanum, ut patet de humanitate Christi, quæ suppositatur supposito divino, vel potest habere aliqua alia, puta accidentia, quæ humanitas omnino præscindit; ideo in creaturis differunt suppositum et natura. Et quia natura, puta humanitas, est quid habitum existens in habente; licet sit composita, tamen sibi non proprie convenit esse per se. Proprie ergo ens per se dicitur substantia composita quæ est suppositum. Et hæc est causa quare genera et species substantiæ sumuntur in concreto, et non in abstracto, non autem aliorum prædicamentorum. Forma autem substantialis quæ est pars compositi, de se non substat accidentibus, sed compositum; forma vero quæ est natura seu essentia et humanitas, quamvis sit composita ex materia et forma, tamen in suo signato præscindit substare accidentibus. Alia vero accidentia ita se habent, quod eorum genera et species sunt formæ, cum tamen ex eis cum subjecto non sit unum per se. Dicitur autem postea quod existens. Ubi nota quod in creaturis esse essentiæ et esse actualis existentiæ differunt realiter, ut duæ diversæ res : quod sic patet. Illud enim quod est extra essentiam alicui differt realiter ab ea. Esse autem actualis existentiæ est extra essentiam rei, nam definitio indicat totam essentiam rei. Esse autem actualis existentiæ est extra definitionem, quia in definitione ponitur solum genus et differentia, et nulla fit mentio utrum res definita existat vel

1. Al. : « aliud. »

non existat. Apparet etiam hoc manifeste. Nam impossibile est posse intelligere aliquam rem, non intelligendo ea quæ sunt de essentia ejus. Tamen constat quod ego intelligo rosam non intelligendo utrum actu sit, vel non. Ergo actu esse, vel esse actualis existentiæ differt realiter ab essentia. Unde circa primum in quacumque substantia creata est compositio esse et essentiæ: quæ non est compositio materiæ et formæ, sed est compositio duorum principiorum suppositi, quorum essentia est potentia, et esse est actus. Unde esse respectu essentiæ dicitur accidens, quia est extra essentiam rei; et dicitur substantia, quia est in genere substantiæ sicut principium suppositi : et est actus simpliciter, quia in genere substantiæ, licet non sit forma, quæ est actus materiæ; et est actus secundum quid, quia essentia cui advenit, non est pura potentia, sicut est pura materia. Sciendum tamen est quod esse essentiæ per prius convenit speciebus, quia, ut supra dictum est, sola species definitur, et definitio significat esse essentiæ ; et per posterius dicitur de individuo, seu convenit ei. Esse autem existentiæ per prius convenit individuis: ablato enim esse individuorum impossibile est aliquid aliud remanere, ut Philosophus dicit libro *Prædicamentorum*, posterius autem convenit ipsis speciebus. Unde existere sic de genere et specie dicitur sicut accidentia communia : sic enim dicitur « homo existit, » quia Petrus « existit » sicut « homo currit, » quia Petrus « currit. »

CAPUT III.

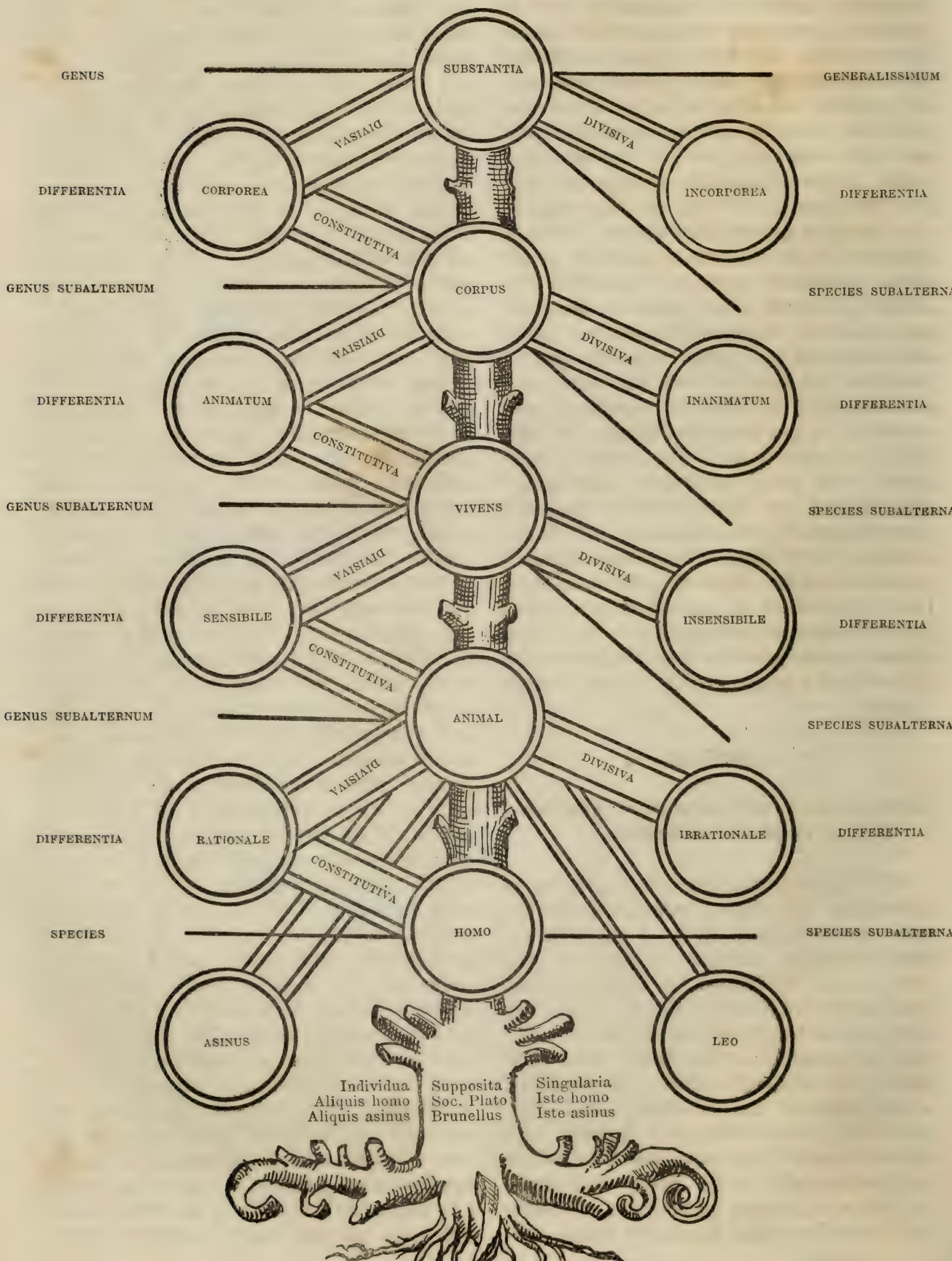
De prima et secunda substantia, quid sint ; et de ordine substantiæ.

Dividitur autem substantia in primam et secundam. Est autem prima substantia, quæ proprie principaliter, et maxime dicitur substare, quæ nec in subjecto est, nec de subjecto dicitur. Ad videndum autem prædictam descriptionem, sciendum est quod substare dicitur dupliciter : scilicet pro substare accidentibus, sicut dicimus quod substantia substat accidentibus: et pro substare universalibus, sicut dicimus quod minus universale substat magis universali : stat enim sub eo in ordine prædicamentali : unde majus universale de minus universali prædicatur. Si substare sumatur primo modo, sic prima substantia proprie substat : sicut enim supra dictum est, illud inest alicui proprie, quod inest per se ei, non per aliud ; sicut calor proprie inest igni. Sic eodem modo inest primæ substantiæ substare accidentibus : licet enim superficies scbstet colori, et linea curvitati, tale substare habent non per se, sed per aliud, scilicet per substantiam primam : remota enim inhærentia superficiei et lineæ, quam habent ad primam substantiam actu et aptitudine, non erit superficies nec linea. Substant igitur accidentibus, quia substantia prima substat eis. Proprium ergo primæ substantiæ est substare accidentibus. Ex quo sequitur quod substare accidentibus insit principaliter et primo substantiæ primæ. Illud enim primo convenit alicui, quod convenit sibi, et non per aliud : Petro enim non convenit primo esse risibile, quia sibi per aliud, scilicet per hominem : unde homini convenit primo esse risibile. Sic, licet substare accidentibus conveniat substantiæ primæ et secundæ, tamen secundis substantiis, scilicet generibus et speciebus, convenit secundario, quia convenit eis per individua, quæ sunt primæ substantiæ : non enim homo currit, nisi quia Petrus vel Socrates currit. Et sic patet qualiter prima substantia substat proprie et principaliter. Sed dicitur quod substat maxime ; et sumitur substare secundo modo, scilicet pro esse sub alio, sicut minus universale sub magis universali. Cum autem primæ substantiæ subjiciantur omnibus speciebus et generibus, quæ sunt supra se; species vero et genera non subsunt tot; ergo primæ substantiæ respectu secundarum isto modo maxime dicuntur substare. Dicitur postea quod non dicuntur de subjecto, quia non sunt prædicabilia de aliis sicut species et genera; et non sunt in subjecto, quia non sunt accidentia. Sola enim accidentia sunt in subjecto, ut hic sumitur esse in subjecto. Et sic patet descriptio primæ substantiæ, seu individui. Secundæ vero substantiæ dicuntur species et genera, quæ sunt in prædicamento substantiæ. Differentiæ vero quæ cadunt ex latere, non proprie dicuntur substantiæ, quia non proprie dicuntur esse in prædicamento, nisi forte reductive. Dicuntur autem secundæ substantiæ, quia secundo, ut dictum est, substant accidentibus. Inter secundas autem substantias dicuntur magis substantiæ species quam genera: non quod substantia suscipiat magis et minus, ut infra dicetur; sed quia utroque modo substandi magis

substant species quam genera, ut ex dictis haberi potest. Species vero specialissimæ dicuntur æqualiter substantiæ, quia æqualiter omnibus substant. Et sic patet de primis et secundis substantiis.

Qualiter autem prædicamentum substantiæ sit ordinatum, patet in arbore Porphyrii, quam gratia exempli ponimus : licet non in toto reperiam eam veram : nam rationale animal non est genus, ut ipse ponit, nec dii sunt rationales, ut ipse dicit.

ARBOR PORPHYRII

CAPUT IV.

Quod substantia non suscipit contrarietatem, nec magis et minus : licet sit subjectum utriusque per sui mutationem.

Restat nunc dicere de communitatibus et proprietatibus substantiæ. Habet autem substantia duo communia cum aliquibus accidentibus : scilicet quod non suscipit contrarietatem, et quod non suscipit magis et minus. Ad quæ intelligenda sciendum est quod quædam formæ habent in se latitudinem, quædam vero non. Et quia quædam formæ habent prædictam latitudinem, ideo habent contrarietatem; licet non semper sit verum in omnibus. Ad sciendum autem prædictam latitudinem, nota quod in rebus spiritualibus augmentum transfertur a quantitate corporali. Dicitur autem in quantitate corporali aliquid magnum, secundum quod ad debitam perfectionem quantitatis perducitur : unde aliqua quantitas reputatur magna in homine, quæ non reputatur magna in elephante : sic etiam in formis dicitur aliquid magnum ex hoc quod est perfectum. Perfectio autem formæ dupliciter potest considerari : vel secundum ipsam formam, vel secundum participationem subjecti. Primo modo dicitur ipsa forma parva vel magna, ut parva albedo. Secundo modo dicitur magis vel minus : ut magis vel minus album. Formæ ergo quæ de se indeterminatæ sunt, ut magis vel minus, seu perfectius et imperfectius sint in subjecto, illæ formæ dicuntur prædictam habere latitudinem, et prædictos gradus intensionis et remissionis. Ad sciendum autem quæ sint illæ formæ, nota quod in forma tria possumus considerare. Primo si agens potest se diversimode habere ad eam. Secundo si subjectum eam recipiens, aliquando sit magis vel minus dispositum ad ipsam. Tertio qualiter ipsa forma participatur a subjecto. Unde in illis formis in quibus agens non se habet diversimode, nec aliquando subjectum est magis, et aliquando minus dispositum, illæ formæ non habebunt prædictam latitudinem : sed in ultima perfectione suæ speciei, semper recipiuntur in subjecto. Verbi gratia : si enim aer esset semper eodem modo dispositus ad recipiendum lucem, et illuminans aerem eodem modo semper se haberet, nunquam lumen in aere reciperetur magis nec minus, nec aer esset magis vel minus illuminatus : sed quia aliquod istorum variatur, ideo aliter se habet de lumine. Cum autem in formis substantialibus semper eodem modo se habeat agens, et subjectum quod est materia prima sit semper æque dispositum; forma ergo substantialis non habebit latitudinem prædictam. Quod ipsa materia prima sit semper æque disposita, non oportet probare, quia clarum est. De agente vero seu producente formam substantialem patet. Licet enim tale agens diversimode se habeat abjiciendo dispositiones contrarias ab ipsa materia, et hoc faciat virtute formarum accidentalium, seu qualitatum, tamen formam substantialem introducit virtute suæ formæ substantialis, quæ uniformiter se habet in omnibus generabilibus ejusdem speciei. Et idem et eodem modo potest concludi de propriis passionibus quæ simul cum subjecto producuntur, et subjectum respectu earum aliquo modo se habet active, ut supra dictum est. Tam igitur formæ substantiales quam propriæ passiones, et quia agens ad eas producendas non se habet diversimode, et quia subjectum eas recipiens semper eodem modo est dispositum, ideo non suscipiunt magis nec minus. Si vero subjectum non esset eodem modo dispositum ad formam, vel agens adhuc diversimode se haberet, oportet considerare tertium quod dictum est : scilicet qualiter ipsa forma participatur a subjecto. Nam si participatur secundum rationem indivisibilitatis, talis forma non suscipiet magis nec minus : sicut patet de speciebus numeri, quæ consistunt in indivisibili unitate; et de speciebus quantitatis continuæ secundum numeros, ut bicubitum, tricubitum; et de aliquibus relationibus, ut duplum et dimidium; et de figuris, ut trigonum et tetragonum. Et quia omnes quantitates et figuræ sic recipiuntur in subjectis, ideo quantitas et figura et hæ relationes non suscipiunt magis nec minus. Non solum autem de quantitatibus sic consideratis, sed simpliciter loquendo de quantitate, ut linea, superficies et corpus, verum est quod non suscipit magis nec minus. Cujus ratio est, quia perfectio et imperfectio quantitatis est secundum majorem vel minorem extensionem, secundum quam aliquid dicitur majus aut minus. Non autem major vel minor extensio est causa sufficiens quod aliquid dicatur magis vel minus : quia non dicitur esse secundum extensionem; ut patet in aliis formis in quibus est extensio et non intensio, sicut in formis inanimatorum et brutorum :

quorum formæ sunt extensæ, et non dicuntur secundum magis et minus. Patet ergo quæ formæ suscipiunt magis et minus, et quæ non. Quia videlicet habentes prædictam latitudinem, suscipiunt magis et minus. Ex his scitur statim, quæ formæ recipiunt contrarietatem, et quæ non. Nulla enim forma quæ non recipit magis et minus, recipit contrarietatem. Ubi nota, quod formæ quæ habent latitudinem prædictam, quædam habent eam solam servando eamdem speciem, quædam vero in genere et in specie: nam tales gradus latitudinis sunt usque ad ultimum in quo salvatur species illa: quem gradum si transeat forma, variabit speciem et remanebit sibi idem genus: et in ista secunda specie, habet etiam gradum quamdiu perveniat ad ultimum: quem si transcenderet, non esset in eadem specie. Verbi gratia: croceum habet gradus, et fit magis croceum quamdiu veniat et fiat rubeum: et licet rubedo sit alia species quam croceitas, sunt tamen ejusdem generis; conveniunt enim in hoc quod est participare lucem incorporatam. Et de rubeo venitur ad nigrum usque ad ultimum gradum nigri, qui in eodem genere transcendi non potest. Si etiam croceitas remittatur, fit palliditas et postea albedo: et istæ formæ istorum duorum graduum, scilicet albedo et nigredo, sunt contrariæ. Nota, quod multi moderni tenent quod duo gradus faciunt unam contrarietatem, sicut albedo et rubedo, albus et magis albus: et apud ipsos duplex est contrarietas, scilicet completa et incompleta. Prima est inter extrema maxime distantia, scilicet inter albedinem summam et nigredinem summam. Secunda est inter gradus medios; quia duo gradus distincti numero, non compatiuntur se ad invicem et denominative in eadem parte subjecti, sicut gradus ut duo et gradus ut tria, et sic de singulis. Unde talis latitudo, scilicet perfectius et imperfectius participari a subjecto, sequitur formas, aut ratione formæ, aut ratione subjecti. Ratione formæ, ut patet in coloribus: nam lux incorporata magis vel minus participata causat species contrarias: nam species quæ perfectius participat de tali luce, puta albedo, est contraria speciei quæ imperfectius talem lucem participat, puta nigredo: et in talibus invenitur contrarietas. Quando vero tali latitudine non participat ratione formæ sed solum ratione subjecti, ut patet de magis vel minus illuminato, tunc talis forma, licet recipiat magis vel minus, tamen non habet contrarium: lumini enim nihil est contrarium; et tamen constat quod aer est aliquando magis illuminatus, et aliquando minus. Ubicumque enim est contrarietas, ibi est magis et minus, et latitudo prædicta in formis. Ubicumque vero talis latitudo non est, ibi non est vera contrarietas. Et dico vera contrarietas; quia quædam dicuntur contraria, quæ opponuntur secundum habitum et privationem, sicut rationale et irrationale, par et impar, sicut dicimus: et in unoquoque genere est una prima contrarietas, quæ non est vere contrarietas, sed magis est habitus et privatio. Et hoc idem dico de omnibus contrariis immediatis: scilicet quod non opponuntur vere contrarie, licet sint habitus et privatio: sanitas enim et ægritudo sic opponuntur: nam si sanitas est humorum æqualitas, et ægritudo inæqualitas. Et quia æquale et inæquale opponuntur privative melius diceretur quod sanitas et ægritudo opponuntur per modum habitus et privationis quam contrarie; et est causa quare non dicuntur habere medium. Sciendum est autem quod licet, ut dictum est, in aliquibus inveniatur latitudo et gradus, non tamen est intelligendum, quod cum una forma intenditur, quod augeatur per additionem gradus ad gradum, ita quod sint ibi duo gradus distincti, quorum unus addatur alteri, et posset ab eo distincte signari. Sed fit tale augmentum in quantum forma imperfecta fit perfecta: ita quod ipsa perfecta habet plusquam prius, non secundum partes signabiles diversas, sed virtute: ita quod primus gradus continetur in secundo virtute, sicut imperfectum continetur in gradu perfecto. Ex istis patet, quod quia substantia non suscipit magis vel minus, ut dictum est, quod substantiæ nihil est contrarium. Et sic patent communitates substantiæ.

Proprium autem substantiæ est, quod secundum sui mutationem sit susceptibilis contrariorum. Dicitur autem hoc esse proprium substantiæ, quia sibi soli per se convenit: et si aliqua dicuntur suscipere contraria, sicut linea dicitur recta vel curva; tamen linea non suscipit ista nisi ratione substantiæ. Datur etiam instantia de oratione et opinione, quæ eadem manens, aliquando est vera, aliquando est falsa. Ad quam respondet Philosophus, quod hoc non fit secundum mutationem orationis vel opinionis: non enim mutatur oratio vel opinio, dum Socrates sedet, eo sur-

gente, sed mutatur res : non enim per sui mutationem, oratio vel opinio dicitur esse susceptibilis contrariorum, sed per mutationem rei significatæ. Soli ergo substantiæ hujusmodi convenit : et si aliis convenit hujusmodi, est ratione substantiæ in qua habent esse : ut patet de superficie quæ est susceptibilis albedinis et nigredinis, de cujus ratione est actu vel aptitudine esse in substantia, ut supra dictum est. Et sic patet de prædicamento substantiæ, etc.

TRACTATUS III.

DE PRÆDICAMENTO QUANTITATIS.

CAPUT I.

De numero qui est quantitas discreta.

Quantitas dividitur in continuam et discretam. Dicitur autem discreta quantitas, cujus partes inter se ita se habent, quod sunt separatæ, et ad unum communem terminum non copulantur : partes enim hujus numeri qui est decem ad nullum communem terminum copulantur : non enim in numero qui est decem invenitur aliqua particula ad quam copulentur aliæ particulæ, cum omnes particulæ ejus sint separatæ una ab alia. Continua vero quantitas dicitur, cujus partes ad unum communem terminum copulantur, quia omnes sunt conjunctæ, et non sunt actu separatæ, sed sunt separabiles, ut infra dicetur. Dividitur autem quantitas discreta in numerum et orationem. Est autem numerus multitudo ex unitatibus aggregata. Aliter autem definitur numerus sic : numerus est multitudo mensurata per unum. Ad videndum autem prædictas definitiones, sciendum est quod unum convertitur cum ente, et unum est principium numeri. Unum autem primo modo sumptum, nihil aliud est quam ens indivisum. Addit autem unum supra ens negationem seu privationem divisionis. Et quia omne ens est unum isto modo sumptum, ideo unum sic sumptum non solum est in genere quantitatis, sed in omnibus generibus sicut et ens; et ideo unum est de transcendentibus, et multitudo causata per unum isto modo sumptum, non est numerus qui est species quantitatis; sed est de transcendentibus : dicimus enim esse quatuor Angelos vel tres personas in divinis, et tamen nec in Angelis nec in Deo est quantitas. Unum autem quod est principium numeri addit super unum quod convertitur cum ente non rem aliquam, sed concernit illud addendo sibi duas rationes : scilicet quia dicit non omnem indivisionem, idest non dicit omne ens in quantum est indivisum, sed dicit ens indivisum quantitatis continuæ, et dicit rationem mensuræ discretæ. Quia enim numerus, qui est species quantitatis, causatur ex divisione [1] continui; supponatur quod divideremus unam lineam in multas partes : cum quælibet pars lineæ quæ sic dividitur sit indivisa, et linea sic considerata est unum : unde unum nihil aliud est quam continuum indivisum. Unum ergo quod convertitur cum ente, dicit ens indivisum, quodcumque sit illud. Unum autem quod est principium numeri dicit ens continuum indivisum : et numerus ex talibus unitatibus aggregatur, ubi sunt multa continua divisa ab invicem, et in se indivisa. Secunda ratio quam addit unum quod est principium numeri supra unum quod convertitur cum ente, est ratio mensuræ discretæ. Ubi nota quod mensurari discreto potest sumi dupliciter. Uno modo, ut idem sit quod certificari apud intellectum, quot sunt aliquæ res, in quantum aliquis per unum aliquoties replicatum certificatur de numero illorum quæ numerat; et isto modo sumpta mensura est proprietas accidentalis ipsius numeri, et convenit etiam uni quod convertitur cum ente. Alio modo sumitur mensurare pro eo quod est facere tot res formaliter sicut albedo formaliter facit album; et talis mensura est de ratione unius vel numeri. Habemus ergo quid est unum ex cujus aggregatione fit numerus, et qualiter sit mensura essentialiter vel accidentaliter.

Ad videndum autem quid sit multitudo, sciendum quod, ut supra dictum est, primum quod intellectus noster intelligit est ens. Secundo vero intelligit negationem entis, prout intelligitur aliud non esse hoc ens. Ex his duobus statim intelligit divisionem; unde divisio est distinctio per ens et non ens. Tertio intelligit unum, quod privat divisionem : est enim unum ens in quo non est prædicta divisio; et sic intellectus unius posterior est intellectu divisionis,

1 Al. : « ex dictione. »

sicut intellectus privationis posterior est intellectu habitus quem privat. Quarto intelligit multitudinem, quæ dicit duas negationes : quarum una est, quod hoc non sit illud : altera est, quod quodlibet eorum non sit divisum, et per consequens sit unum. Et propterea multitudo definitur per unum; quia nunquam dicuntur multa, nisi quodlibet eorum sit unum, seu ens indivisum. Et sicut modo sumpsimus ens et divisionem, et unum et multitudinem in transcendentibus, sic sumatur in quantitate; ita quod sicut sumebatur ens, ita hic sumatur continuum, licet aliqua differentia sit inter ea, ut supra dictum est. Sciendum quod hæc multitudo quæ est in quantitate, est multa continua, quorum unum non est aliud, et quodlibet eorum est indivisum in se, sive unum, quod idem est. Et sic patet prima definitio numeri, scilicet : Numerus est multitudo ex unitatibus aggregata. Patet etiam secunda definitio, scilicet, Numerus est multitudo mensurata per unum : nam quia unum multoties replicatum causat multitudinem, per hoc certificamur de multitudine quanta sit discrete, et sic unum est mensura multitudinis, et patet de numero, etc.

CAPUT II.

De secunda specie quantitatis discretæ scilicet de oratione.

Oratio ex vox aggregata ex distinctis syllabis eam mensurantibus, et in partibus suis non habens permanentiam. Ad intelligendum autem prædictam definitionem, sciendum quod vox non ponitur hic pro qualitate : est enim vox in tertia specie qualitatis, ut infra patebit; sed pro aliquo quod fluit[1] in voce : quia in tali voce sunt multæ dictiones et syllabæ, quæ licet indivisibiles sint, tamen sunt successivæ : nam una succedit alteri. Unde in talibus syllabis est duo considerare : scilicet indivisibitatem earum, et successionem. Talis autem indivisibilitas non est indivisibilitas unitatis, alioquin oratio esset numerus : sed est indivisibilitas mensurans durationem, secundum quod tales plures syllabæ indivisibiles plus durant quam una. Unde si in oratione consideramus indivisibilitatem syllabarum, per hoc convenit cum numero. Si vero ibi consideratur mensura durabilitatis, quæ tamen non est semper stans, sed est successiva; in hoc convenit cum tempore, quod est mensura successiva et successivorum, ut infra patebit. Non tamen oratio est numerus simpliciter, sed est numerus pertinens ad mensuram durationis: nec est tempus continuum, quod nihil aliud est quam successio continuata semper divisibilis ; sed est[2] successio aliquorum indivisibilium, puta syllabarum. Sciendum est autem quod Philosophus libro *Prædicamentorum* dicit quod oratio mensuratur syllaba brevi et longa. Alius textus habet quod syllaba brevis et longa mensuratur oratione. Mensuratur autem oratio syllaba eo modo, sicut dictum est, quod numerus mensuratur unitate quæ indivisibilis est, in quantum hujusmodi : similiter etiam oratio mensuratur syllaba, quæ ut dictum est, indivisibilis est. In hoc autem quod dicitur, talis syllaba brevis est vel longa, non est intelligendum quod talis brevitas vel longitudo pertinet ad tempus continuum, ita videlicet quod oratio sit aggregata ex multis temporibus continuis : alioquin non esset alia species a tempore : partes enim temporis non faciunt aliam speciem a tempore. Sed indivisibili duratione syllabæ aliquando coexistit tempus continuum, seu simul cum eo existit quod tempus aliquando est breve, et aliquando longum : unde tempus continuum est mensura successivorum quæ sunt in motu. Syllabæ vero existunt in quodam indivisibili, et sine motu, licet sint cum mutatione et successione, sub aliqua tamen mensura, ut dictum est. Unde mensura quæ est tempus, et mensura quæ est ipsius syllabæ, licet sint diversæ mensuræ durationum seu durabilium, tamen possunt simul existere. Et sic syllaba dicetur brevis vel longa, non ex longitudine vel brevitate continua quæ sit in ea, cum ipsa sit indivisibilis ; sed ex longitudine et brevitate temporis continui, quod ei coexistit. Aliqui tamen dicunt, quod licet syllabæ non sint motus, tamen fiunt per motum. Cum autem omnis motus mensuretur tempore continuo, propter hoc syllabæ dicuntur longæ vel breves, ex longitudine vel brevitate temporis continui mensurantis motus per quos syllabæ fiunt. Alii dicunt aliter de oratione. Secundum enim eos cum numerus causetur ex divisione continui, et nihil addat supra continuum nisi divisionem in qua quodlibet est indivisum, et

1. Al. : « fuit. »

2. Al. : « sed etiam. »

tamen est alia species quantitatis quam continua; ita accidit de oratione respectu temporis: nam oratio est multa tempora divisa, quorum quodlibet est indivisum; et tamen est alia species a tempore. Et sic patet de quantitate discreta, etc.

CAPUT III.

De quantitate continua in communi secundum logicam intentionem.

Continua vero quantitas est cujus partes ad unum communem terminum copulantur. Notandum quod aliqui sic intelligunt hoc, scilicet quod partes continui copulentur ad unum terminum communem: nam partes lineæ terminantur ad unum punctum quæ actu eam terminat, non ad punctum in potentia: similiter superficiei partes copulantur ad lineam quæ actu eam terminat, et partes corporis ad superficiem terminantem illud. Ad quod intelligendum, sciendum est quod nos debemus imaginari punctum, quod est indivisibile in linea, moveri, et motu suo causare lineam, et lineam motam causare superficiem, et superficiem motam causare corpus, et Nunc motum causare tempus. Quibus sic causatis et imaginatis, licet non ita sit realiter, intelligimus prædictam definitionem: si enim punctus motus causat lineam, omnes partes lineæ per punctum copulantur. Et quia in qualibet parte lineæ est imaginari secundum istam viam punctum ad quem se continue habet alia particula sine alia decisione, ideo dicitur linea esse continua. Eodem modo se habet de superficie respectu lineæ, a qua mota, ut dictum est, imaginamur eam causari: nam partes ejus per lineam et ad lineam continuantur: similiter etiam se habet de corpore respectu superficiei. Et quia locus superficies quædam est, eodem modo habet terminum communem suarum particularum, sicut superficies. Sciendum tamen est quod Philosophus libro *Prædicamentorum* dicit quod partes loci copulantur ad eumdem terminum ad quem copulantur partes corporis: quod non bene intelligitur, si locus est superficies corporis continentis. Cum enim terminus communis partium corporis sit superficies, sequitur quod terminus loci sit superficies; et sic superficies erit terminus superficiei. Ubi nota quod locus potest dupliciter considerari. Uno modo, pro superficie corporis continentis; et tunc terminus partium ejus dicitur linea, ut dictum est: alio modo sumitur locus pro toto corpore locante, sicut aer dicitur esse locus aquæ, et ignis locus aeris; et modo dicit Philosophus, quod partes loci copulantur ad eumdem terminum ad quem copulantur partes corporis. Partes autem temporis copulantur ad Nunc. Et sic patet de definitione quantitatis continuæ.

CAPUT IV.

De quantitate habente positionem, et de requisitis ad ipsam.

Habet autem quantitas continua positionem, licet non omnis. Notandum quod positio idem est quod ordo partium in loco, et hæc est unum de decem prædicamentis, quæ etiam dicitur situs, de quo infra dicetur. Alio modo dicitur positio ordo partium in toto: et sic positio est differentia quantitatis. Ad hoc autem quod quantitas habeat positionem, requiruntur tria. Primo, quod habeat partes suas continuas signabiles, et non signatas. Secundo quod secundum hanc signabilitatem habeat partes inter se ordinatas, unam videlicet post aliam. Tertio quod partes illæ habeant permanentiam. Ratione primi, numerus qui habet partes suas non signabiles sed signatas, quamtumcumque habeat eas ordinatas, puta duo post unum, et tria post duo, et sic de aliis, non habet positionem. Ratione tertii, tempus habeat partes continuas signabiles et non signatas et ordinatas; quia tamen non habet eas permanentes, ideo non habent inter se positionem. Oratio vero partes suas neque continuas habet, nec etiam permanentes, ut dictum est: ideo non habet positionem in partibus suis. Species ergo quantitatis habentes positionem, sunt linea, superficies, corpus, locus. Et licet punctus non sit quantitas, quia est quid indivisibile, et principium quantitatis, quia est principium lineæ; quia tamen habet ordinem ad partes lineæ, dicitur habere positionem: nam communiter dicitur, punctus est indivisibile habens positionem, cum sit finis prioris partis, et initium posterioris. Unitas vero est indivisibile, non habens positionem: et sic patet quæ quantitas habet positionem, et quæ non.

CAPUT V.

De speciebus quantitatis continuæ; et primo de linea.

Nunc dicendum est de prædictis speciebus quantitatis continuæ; et primo de linea. Est autem linea longitudo sine latitudine et profunditate, cujus extrema sunt duo puncta. Ad quod intelligendum, sciendum est quod cum quantitas sit mensura sive extensio substantiæ, ut supra dictum est, substantia corporea in quantum hujusmodi [1], tripliciter mensurari seu extendi potest, secundum quod tripliciter diametri in angulis rectis possunt se intersecare, et non pluries: si enim unus diameter debet intersecare alium in angulis rectis, oportet quod sit ad modum crucis sic.

Ubi sunt duo anguli recti ex parte superiori, et duo ex parte inferiori. Dicitur autem angulus rectus qui causatur ex ductu lineæ perpendiculariter cadentis super lineam rectam sic. Unde si talis linea cadit in medio, causat duos angulos rectos, ut dictum est. Habemus ergo duos diametros, se in angulis rectis in cruce supposita intersecantes. Si vero tertius diameter debet prædictos duos diametros intersecare in angulis rectis, oportet quod transeat per punctum ubi quatuor anguli recti, junguntur. Nec potest quartus diameter prædictos tres diametros intersecare, quin causet angulum rectum. Unus ergo diameter dictarum trium dicitur longitudo, secundus latitudo, tertius vero profunditas, quæ dicuntur tres dimensiones. Unde si consideretur longitudo sine aliis duabus dimensionibus, dicitur linea. Extrema vero linæe, si habet extrema, quod dico propter lineam circularem, quæ non habet extrema, sunt duo puncta: terminant enim lineam ad indivisibile secundum illam dimensionem. Si enim semper esset dare divisibile secundum illam dimensionem, cum hujusmodi dimensio sit linea, ut dictum est, tunc linea nunquam terminaretur. Superficies vero continet duas dimensiones de prædictis, scilicet longitudinem et latitudinem, cujus extrema sunt duæ lineæ, vel una: quod dico propter superficiem circularem, quæ una linea terminatur. Sicut enim dictum est, ad hoc quod linea terminetur ad indivisibile secundum illam dimensionem, sic oportet quod superficies terminetur ad indivisibile secundum latitudinem, et hæc est linea. Corpus autem continet omnes prædictas tres dimensiones, seu ipsum corpus est ipsa trina dimensio, sicut superficies est duplex dimensio, et linea una. Terminatur autem corpus ad superficiem quæ indivisibilis est secundum profunditatem, vel ad lineam quæ indivisibilis est secundum latitudinem. Notandum quod licet corpus sit trina dimensio, scilicet longitudo, latitudo et profunditas; tamen ratio corporis perficitur ex sola profunditate. Similiter etiam licet superficies contineat duas dimensiones, scilicet longitudinem et latitudinem; tamen ratio ejus specifica completur ex sola latitudine: sicut ratio specifica hominis completur ex rationali, quamvis homo sit sensibilis et vivus. Ratio vero bruti ex sensibili completur, licet etiam cum hoc sit vivum. Lineæ vero ratio specifica perficitur ex sola longitudine. Et quia quantitas continua hoc habet quod semper sit divisibilis; si corpus in quantum corpus terminari debet ad indivisibile, terminabitur ad superficiem, quæ licet sit divisibilis, non tamen secundum profunditatem in qua consistit ratio specifica corporis, ut dictum est: et similiter de superficie respectu lineæ. Et sic patet de tribus speciebus quantitatis continuæ.

CAPUT VI.

De loco, qui est species quantitatis continuæ.

Sequitur de loco. Est autem locus superficies corporis continentis immobilis. Licet enim locus sit superficies, non tamen sequitur quod locus sit in genere superficiei; sed est aliud genus quantitatis propter aliam differentiam specificam superadditam, quæ non convenit superficiei in quantum superficies est, nec sibi disconvenit, scilicet immobilis. Sciendum quod

1. Al.: « inquantum hujus. »

cum non sit dare vacuum in natura, oportet omne corpus alio corpore circumdari. Dimittamus modo de ultima sphæra. Unde superficies [1] corporis circumdantis illam, quæ contigua est corpori circumdato, dicitur esse locus. Nec propter hoc talis superficies dicitur locus, quia circumdat; alioquin navis quæ vadit cum flumine, cum semper sit circumdata superficie ejusdem aquæ, eo quod ipsa semper descendit sicut aqua descendit, diceretur esse in eodem loco, quod tamen falsum est : similiter etiam navis ligata ad ripam fluminis, cum propter fluxum aquæ semper mutet superficiem, tunc semper mutaret locum : quod etiam falsum est. Non ergo ratio loci est ratio superficiei, nec e converso; sed ratio loci consistit in hoc quod est immobilis, scilicet secundum situm universi. Unde dato quod mundus esset vacuus, et esset solum cœlum continens vacuum, et unus lapis esset in centro, quantumcumque non circumdaretur superficie corporis continentis, tamen adhuc esset in loco, quia esset in parte, quæ per respectum ad situm universi, seu cœli, esset immobilis. Et sic patet de loco.

CAPUT VII.

De tempore, quomodo est quantitas successiva.

Tempus autem est numerus motus primi mobilis secundum prius et posterius. Ad intelligendum autem prædictam definitionem, sciendum quod duplex est numerus : scilicet quo numeramus, ut duo, tria et hujusmodi ; et ista est prima species quantitatis discretæ, de qua dictum est. Alius est numerus numeratus, scilicet istæ res, quibus nos istum numerum applicamus in quantum numerantur, ut duo canes, vel tres linæ; et isto modo sumitur hic numerus. Sciendum quod in omni motu est quantitas successiva faciens ipsum formaliter quantum quantitate successiva, quæ quantitas successiva non est motus, sed accidens ejus. Motus autem primi mobilis, scilicet ultimi cæli, quia est regularissimus et simplicissimus omnium motuum, ideo quantitas ejus successiva est regularissima et simplicissima omnium aliarum quantitatum successivarum. Et ideo applicando illam ad omnes alios motus, qui ut dictum est, successivi sunt, certificamur de duratione ipsorum; et hoc est mensurari, ut supra dictum est. Quia vero anima in illa successione motus primi mobilis considerat prius et posterius, illa successio sic numerata vel mensurata ab anima per prius et posterius dicitur esse tempus : sicut diem vocamus successionem unius partis motus primi mobilis, prout scilicet partes ejus moventur ab oriente in occidentem. Unde tale prius in successione, prout scilicet pars primi mobilis movebatur in oriente, et tale posterius, prout scilicet pars movebatur in occidente, considerata ab anima faciunt dictum tempus, puta diem, et sic de aliis ; et hoc tempus, ut dictum est, applicando ad omnia successiva, de eis certificamur quantum ad ipsorum durationem in tali successione. Patet ergo qualiter tempus est numerus motus secundum prius et posterius. Notandum quod quia, ut dictum est, tempus est subjective in motu primi mobilis, sicut est passio in suo subjecto ; secundum ea quæ sunt in illo motu, dicimus aliqua esse in tempore. Unde in motu est considerare mobile, et indivisibile ipsius motus, quod dicitur mutatum esse, quod se habet ad motum sicut punctus ad lineam. Et sicut in qualibet parte lineæ est imaginari punctum, sic in qualibet parte motus est considerare mutatum esse; omnis enim motus si terminabilis est, terminatur ad mutatum esse sicut ad terminum intraneum, sicut linea ad punctum. Unde illi motui respondet tempus dupliciter : quia et sicut ejus passio, quia est successio ejus, ut dictum est ; et sicut ejus mensura : non enim tempus solum mensurat alios motus, sed etiam partes motus primi mobilis : dicimus enim quod una circulatio facta est in una die. Ipsi vero mutato esse, quod est indivisibile in motu, respondet in tempore nunc, quod est indivisibile temporis, vel est idem re, licet posset ratione differre : et in omni tempore est signare nunc, sicut in linea punctum ; et si tempus terminaretur, utique ad nunc terminaretur. Patet ergo de tempore.

1. Al. : « secundum esse »

CAPUT VIII.

Quod quantitas non suscipit magis nec minus, nec habet contrarietatem ; sed secundum eam aliquid dicitur æquale vel inæquale alteri.

Commune est autem omni quantitati, non suscipere magis et minus, nec suscipere contrarietatem. Quod qualiter intelligatur, supra de *prædicamento substantiæ* dictum est. Sciendum autem quod a Philosopho, lib. *Prædicam.*, ponitur instantia de magno et parvo, quæ videntur esse in quantitate, et videntur esse contraria. Et respondet primo quod magnum et parvum non sunt in genere quantitatis, licet sint passiones ipsius quantitatis ; sed sunt in genere relationis : non enim magnum dicitur aliquid absolute : alioquin non diceretur milium magnum et mons parvus, nisi per respectum ad aliud milium, vel per respectum ad montem magnum. Secundo respondet quod dato quod magnum et parvum essent in genere quantitatis, non tamen essent contraria : idem enim non potest esse contrarium sibiipsi : et tamen una et eadem quantitas dicitur magna per respectum ad minorem, et parva per respectum ad majorem. Proprium autem quantitatis est secundum eam æquale vel inæquale dici. Ad quod intelligendum, sciendum est quod quantitas dupliciter potest sumi. Uno modo pro magnitudine molis; alio modo pro magnitudine perfectionis. Primo modo quantitas pertinet ad hoc prædicamentum, quia ista est prior et notior acceptio quantitatis. Secundo modo quantitas est de transcendentibus, quia in multis generibus invenitur, sicut et perfectum : dicimus enim, iste est magnus medicus, idest perfectus : et, ista est magna similitudo ; et secundum quantitatem utroque modo sumptam dicitur æquale et inæquale : dicimus enim duas lineas esse æquales, et duas albedines similiter. Et quia quantitas primo modo est notior et magis propria, secundo autem modo dicitur transumptive ab illa, ideo æquale vel inæquale dicitur proprie secundum quantitatem primo modo sumptam. Notandum quod unum convertitur cum ente; et sic quicquid est ens, est unum. Cum autem substantia, quantitas et qualitas sint entia, oportet quodlibet eorum esse unum. Et cum in substantia, quantitate et qualitate possint esse plura entia, ergo in eis possunt esse plura quorum quodlibet est unum, quæ sunt multa. In quolibet ergo istorum prædicamentorum est unum et multa. In uno autem in substantia fundatur relatio quæ dicitur identitas ; in uno vero in quantitate fundatur relatio quæ dicitur æqualitas : in uno in qualitate, fundatur relatio quæ dicitur similitudo ; diversimode tamen. Nam unum dicitur tripliciter : scilicet unum numero, ut Socrates vel Plato : quilibet enim per se est unus numero ; aliud est unum specie, ut Socrates et Plato sunt unum in homine ; aliud est unum genere, ut homo et equus sunt unum in animali. Identitas autem quæ fundatur in uno in substantia non fundatur in uno in genere, nec in uno in specie, sed in uno numero, ac si essent duæ substantiæ. Unum vero numero est idem sibiipsi, prout nunc sumitur idem : licet etiam in substantia possit dici idem specie et idem genere, tamen non sic modo sumitur identitas : unde talis identitas non est relatio realis, sed rationis, ut infra dicetur. Æquale vero et simile, non fundatur in uno secundum numerum, quia nihil est æquale vel simile sibiipsi, sed fundatur in uno secundum speciem : nam duas lineas dicimus æquales, et duas albedines similes. Notandum quod æquale et simile sumuntur communiter, scilicet pro utroque fundamento æqualitatis, et utroque ejus termino ; æqualitas enim est duorum, unius fundamentaliter, et alterius ut termini, et e converso : similitudo autem est multa terminis : nam ad similitudinem sufficit participatio qualitatis secundum eamdem speciem : quæ enim sunt alba, sunt similia, et quæ participant diversas qualitates quantum ad speciem, sunt dissimilia, ut album et nigrum. Non est autem sic de æqualitate : non enim sufficit ad æqualitatem, quod sint duæ quantitates ejusdem speciei : alioquin omnes lineæ quæ sunt ejusdem speciei, essent æquales, quod tamen falsum est ; sed requiritur, quod sint duæ quantitates ejusdem speciei cum privatione majoris et minoris, ut scilicet una omnino non sit major, nec minor altera. Inæquale vero non sumitur secundum diversas species quantitatis, ut dictum est de simili in qualitate, sed in eis quæ sunt ejusdem speciei sine privatione majoris et minoris. Et sic patet quid sit idem, quid æquale, quid simile. Sciendum quod licet fundamentum identitatis sit substantia, ut dictum est, tamen potest dici de aliis prædicamentis, et in eis fundari : dicimus enim quod hæc albedo est eadem

sibiipsi, et hæc linea est eadem sibiipsi. Et ideo non est proprium substantiæ secundum eam dici idem vel diversum, cum hæ conveniant aliis prædicamentis, licet conveniat substantiæ principaliter. Proprium autem quantitatis est secundum eam dici æquale vel inæquale, quia nihil dicitur æquale vel inæquale nisi secundum quantitatem. Proprium vero qualitatis est secundum eam dici simile vel dissimile. Et sic patet de prædicamento quantitatis.

TRACTATUS IV.

DE PRÆDICAMENTO QUALITATIS.

CAPUT I.

Quid sit qualitas in genere.

Nunc dicendum est de prædicamento qualitatis. Describitur autem qualitas sic : Qualitas est secundum quam quales dicimur. Sciendum quod prædicamenta definiri non possunt. Cum enim in definitione ponatur genus et differentia definiti ; genera autem generalissima, cujusmodi sunt substantia, quantitas, qualitas et hujusmodi, non habeant genus supra se, ut supra dictum est ; ergo definiri non possunt. Possunt autem per aliqua nobis magis nota describi seu notificari. Notandum[1], quod ut ex supradictis colligi potest, intellectus noster non solum abstrahit universale a particularibus, sed etiam formam ab habente talem formam : intelligit enim humanitatem præcise non intelligendo cum ea habentem humanitatem, scilicet hominem, in quo non solum est humanitas, sed etiam multa alia entia, scilicet albedo, et hujusmodi : eodem modo intelligit albedinem abstrahendo ab habente ipsam, quod vocamus album. Unde licet albedo non inveniatur sine subjecto, tamen intellectus eam intelligit abstrahendo a subjecto, eo videlicet non intellecto : et secundum hoc magis pertinet ad intellectum accidens in abstracto, quam in concreto. Et quia cognitio nostra ortum habet a sensu ; minus sensibilia sunt nobis minus nota. Abstracta autem, ut dictum est, sunt minus sensibilia. Ergo convenienter notificantur per concreta, sicut per prius nota. Bene ergo data fuit notificatio qualitatis quæ est abstracta, per quale, quod est concretum, dicendo : Qualitas est secundum quam quales dicimur. Sciendum est, quod est differentia inter quantitatem et alia accidentia : nam in ea prædicatur concretum de abstracto : dicimus enim : Hæc linea est quanta : quod non contingit in aliis prædicamentis accidentium : non enim potest dici quod hæc albedo est qualis. Et inde est, quod quantitas in abstracto non definitur seu describitur per concretum. Si enim unum de alio prædicatur conversim, ita erit male notum unum sicut reliquum, et sic patet de descriptione qualitatis.

CAPUT II.

De prima specie qualitatis quæ est habitus et dispositio.

Sunt autem quatuor species qualitatis, quæ sunt genera subalterna. Prima est habitus, seu dispositio. Ubi sciendum est quod dispositio est genus ad habitum. Omnis enim habitus est dispositio, non tamen omnis dispositio est habitus : nam qualitas facile mobilis est dispositio, non tamen est habitus. Unde si sumatur dispositio pro qualitate quæ est facile mobilis tunc est una species qualitatis condivisa habitui ; si vero sumatur dispositio prout dicitur tam de qualitate facile mobili quam de difficile mobili, tunc est genus ad habitum et dispositionem, quæ habitui condividitur. Definitur autem habitus V *Metaph.*, sic : Habitus est dispositio qua aliquis disponitur bene vel male, sive secundum se, sive ad aliud. Ad quam definitionem intelligendam sciendum est quod dispositio est ordo rei habentis partes : non solum partes quantitativas; sed etiam essentiales vel potentiales. Unde ordo istarum partium inter se vel ad aliquid aliud dicitur dispositio. Ad rationem quidem habitus requiruntur plura, sive sint partes, sive potentiæ vel actus, quæ sunt ad invicem commensurabilia diversis modis, ita quod in eis possit inveniri aliquis modus medius commensurationis ; et talis modus dicitur habitus. Verbi gratia : sanitas est debita commensuratio humorum diversi-

1. Al. : « notificandum. »

mode ad invicem commensurabilium, quæ tamen reducuntur ad sanitatem, sicut ad determinatum modum commensurationis; et ideo sanitas est habitus. Nam quia qualitates elementales in ipsis elementatis secundum unum modum mensurantur, et non diversimode, ideo in eis non est habitus. Bene ergo dicitur quod habitus est dispositio seu ordo partium diversimode commensurabilium bene vel male, idest, secundum modum medium determinatum. Sed quia dicitur sive secundum se, sive ad aliquid aliud; sciendum quod duplex habitus invenitur. Unus dispositio rei secundum modum et naturam rei intra, prout partes naturales ad invicem secundum unum modum medium commensurantur, ut dictum est de sanitate, quæ est debita commensuratio quatuor humorum : similiter pulchritudo, quæ est debita commensuratio membrorum : et hoc est quod dicitur in definitione habitus, scilicet secundum se. Alius modus habitus est qui est dispositio rei in ordine ad finem. Et quia finis potentiarum sunt operationes, medius modus determinatur secundum quod ad suas operationes bene vel male ordinantur, sicut sunt virtutes et vitia. Et propter hoc in definitione habitus dicitur « sive ad aliud » scilicet ad finem : Et tales habitus sunt difficile mobiles : quia enim habitus virtuosus ex multis actibus iteratis generatur, ideo non est ita de facili mobilis. Qui vero ex paucis actibus inciperet vel disponi vel habituari ad virtutem, ille diceretur habere dispositionem quæ facile mobilis est, loquendo de dispositione non prout est genus ad habitum, sed ut est species sibi condivisa. Et sic patet de prima specie qualitatis, etc.

CAPUT III.

De secunda specie qualitatis quæ est naturalis potentia vel impotentia.

Secunda species qualitatis est naturalis potentia vel impotentia aliquid facile faciendi vel patiendi. Ad intelligendum autem hanc speciem qualitatis, sciendum quod potentia potest sumi dupliciter. Uno modo, ut est de transcendentibus; potentia enim et actus dividunt omne ens, ut patet V *Metaphysicorum* : et in eo genere in quo est actus, est etiam potentia : nam si linea in actu est in genere quantitatis, sic et linea in potentia est in eodem genere. De tali autem potentia non loquimur modo. Alio modo sumitur potentia, prout est principium transmutandi aliud in quantum aliud; vel quod est principium transmutandi ab alio, in quantum aliud. Notandum quod sicut agens artificiale requirit instrumentum per quod agat, et propter limitationem suæ virtutis non potest habere simul illud quod est in ipso et in instrumento necessarium ad agendum, ita et nulla substantia creata potest esse per se sufficiens principium ad agendum et essendum : unde requiritur aliud principium in ea, quod immediate se habeat ad operationem : et hoc principium dicimus potentiam. Quod quidem si activum est, sicut sunt potentiæ nutritivæ in animato, dicitur potentia activa, quæ est principium transmutandi aliud in quantum est aliud. Et dico « in quantum aliud », quia nihil simul potest esse activum et passivum respectu ejusdem. Unde si potentia activa est principium transmutandi, non erit principium transmutandi se, sed aliud in quantum aliud. Si vero tale principium sit passivum ut sunt potentiæ sensitivæ in animali, tunc est principium transmutandi ab alio in quantum est aliud : et ad hanc speciem qualitatis pertinet durum et molle, pugillator et cursor, et hujusmodi; ita quo non sumitur pugillator ab arte pugillandi, quia sic esset in prima specie qualitatis, sed pro potentia naturali. Et sic patet de secunda specie qualitatis.

CAPUT IV.

De tertia specie qualitatis, quæ est passio vel passibilis qualitas.

Tertia vero species qualitatis dicitur passio vel passibilis qualitas. Notandum quod passio, ut est in motu, est unum de decem prædicamentis, et sic non sumitur hic passio. Sed dicitur passio vel passibilis qualitas, quia infertur per aliquam passionem primo modo sumptam, vel quia infert aliquam passionem. Verbi gratia : calor et frigus dicuntur passibiles qualitates, eo quod inferunt sensui tactus aliquam passionem; sed albedo et nigredo dicuntur passibiles qualitates, quia generantur ex aliquibus passionibus illatis : propter enim magnum æstum agentem in corpora Æthiopum, Æthiopes sunt nigri, Germani sunt albi propter frigus. Licet etiam albedo et nigredo possint dici passibiles qualitates, eo

quod inferunt passionem sensui visus : videre enim est quoddam pati. Ubi nota quod licet quædam entia absoluta non habeant speciem ab aliquo extrinseco, quod non est de essentia eorum, et quod distinguantur se ipsis ut patet in simplicibus (albedo enim se ipsa distinguitur realiter a nigredine, vel ab aliqua parte intrinseca sui, sicut homo distinguitur ab equo, et e contrario, per formas eorum : nihil enim extrinsecum quod non est de essentia rei [1] constituit vel distinguit aliud ab alio specifice), tamen nihil prohibet quin aliquando aliqua distinguantur causis extrinsecis, scilicet finali et efficiente : sicut dicimus quod potentiæ distinguuntur per actus tamquam per fines, et actus distinguuntur per objecta, tamquam per causas efficientes. Et licet hoc modo extrinseca distinguentia non sint de essentia distinctorum, tamen per tales distinctiones cognoscitur ratio specifica eorum : per actus enim definitur potentia, quia est principium transmutandi, ut dictum est, sicut per manifestationem suæ rationis specificæ ; et per objecta definiuntur actus, sicut dicimus quod videre est visum moveri a colore. Sic est in proposito. Licet enim passio et passibilis qualitas, ut formæ simplices, se ipsis sint in esse specifico ; tamen quædam definiuntur per actus sicut per fines, quia scilicet habent causare passionem in sensu : quandoque vero per causas efficientes, quia scilicet habent causari ex passionibus. Differunt autem passio et passibilis qualitas, quia passio cito transit ; sicut rubedo quæ sit ex verecundia, et palliditas quæ fit ex timore, dicuntur passiones, quia cito transeunt : nec per talem rubedinem vel palliditatem in lingua græca denominantur rubei vel pallidi, licet forte non sic in lingua nostra, sed pro nunc denominatur verecundans rubeus, et timens pallidus. Et quia ira, amor et odium et hujusmodi, quæ omnia Philosophus II *Ethic.*, passiones vocat, fiunt cum aliqua passione et transmutatione corporis, et parum durant, sub istis passionibus computantur. Passibilis vero qualitas dicitur quæ non cito transit, sicut dictum est de frigore et calore. Si vero ira, amor, odium et hæc quæ hic Philosophus passiones secundum animam vocat, diu durarent, passibiles qualitates dicerentur.

CAPUT V.

De quarta specie qualitatis, quæ est forma, vel circa aliquid constans figura.

Quarta vero species qualitatis est forma, vel circa aliquid constans figura. Sciendum quod forma potest sumi dupliciter. Uno modo ut est actus quidam, et sic est est de transcendentibus, quia in pluribus prædicamentis invenitur ; ideo etiam forma est de transcendentibus, quia invenitur in prædicamento susbtantiæ, quantitatis et qualitatis et hujusmodi. Et isto modo non sumitur forma hic. Ad videndum quid importatur hic per formam, primo videamus de figura, quæ est nobis magis nota. Unde sciendum, quod, ut supra dictum est, proprium totius prædicamenti quantitatis est secundum eam æquale vel inæquale dici : unde ipsa primo vel secundario omnis res quanta est. Ratio est, quia illud dicitur esse proprium alicujus, quod immediate causatur a principiis suæ essentiæ. Sed positis duabus quantitatibus ejusdem speciei, statim sequitur quod sunt æquales vel inæquales, hoc statim sequitur tanquam immediate causatum ex principiis essentialibus quantitatis. Ergo æquale et inæquale quantumcumque sint in genere relationis, tamen sunt proprium quantitatis. Sic ergo se habet figura respectu quantitatis continuæ habentis positionem, cujusmodi sunt linea, superficies et corpus et locus. Nam ad lineam sequitur rectum vel curvum. Ad superficiem sequitur triangulare et quadrangulare et hujusmodi : ad corpus sequitur pyramidale, cubicum et hujusmodi : ad locum materialiter sumptum sequitur variatio figuræ secundum variationem contenti. Omnia autem prædicta figuræ sunt, quæ sunt in quarta specie qualitatis : non enim figura est quantitas, sed qualitas immediate causata a prædictis speciebus quantitatis. Et inde est quod figura magis ducit nos in cognitionem substantiæ tam individualis quam specificæ, quam aliquod aliud accidens. Quantitas autem licet sit fundamentum aliorum accidentium, tamen sequitur materiam. Et quia materia de se non est causa cognitionis, sed sola forma ; ideo quantitas non bene ducit nos in cognitionem substantiæ in qua est. Sed quia figura est tamquam quid

1. Al. : « nota est de essentia rei. »

formale, et forma absolute se habet immediate ad quantitatem, a qua non potest absolvi quantitas ; ut dictum est quod non est sic de aliis speciebus quantitatis, ideo figura perfectius ducit in cognitionem substantiæ : ut clare patet de figuris animalium vel hominum sculptis. Et sic patet de figura. Forma autem, ut hic sumitur, differt a figura, licet ad idem genus reducantur : figura enim, ut dictum est, sequitur quantitatem continuam habentem positionem ; forma vero sequitur animam habentem aliqua sacramenta : character enim impressus est in essentia animæ ex receptione aliquorum sacramentorum, quod est signum distinctionum inter habentes illud sacramentum et non habentes ; sic forma quæ est in quarta specie qualitatis, non posset dici figura, quia ibi non est quantitas continua : licet aliqui dicant quod omnis figura etiam forma dici possit, et quod sint sicut synonyma.

CAPUT VI.

De qualitate et conditionibus ejusdem ex tribus modis ejus.

Quale autem sumitur a qualitate. Ad quod intelligendum sciendum est quod omnium prædicamentorum duplex est modus intelligendi vel significandi : scilicet abstractus et concretus. Omne enim quod intelligimus vel cognoscimus ut quod est, est habitum : vel ut quod est, est habens : humanitas enim intelligitur ut quo est aliquid ; humanitate enim homo est homo : similiter se habet de albedine : albedine enim aliquid est album. Homo vero et album intelligitur ut quod est, et ut habens humanitatem, et ut habens albedinem. Describitur autem quale sic. Quale est quod secundum qualitatem denominatur. Secundum enim logicum, album denominatur ab albedine, et non e converso : nam vere denominativa tria debent habere. Primo quod conveniant in voce cum eo a quo denominantur, scilicet in principio. Secundo quod differant in fine. Tertio quod idem significent : unum tamen ut quo aliquid est, et alterum, ut quod est, et ut habens : sicut se habet de albedine et albo. Conveniunt enim albedo et album in principio quantum ad vocem, et differunt in fine vocis, et significant idem, licet diversis modis. Sciendum quod quædam sunt qualia, quæ omnia ista tria perfecte habent, ut album : quædam vero sunt qualia, quæ differunt ab his a quibus denominantur in significatione, sicut cursor et pugillator, prout sunt in secunda specie qualitatis : cursor enim et pugillator denominantur ab arte currendi et pugillandi, et non a potentia, quia non est nomen impositum tali potentiæ. Vel dicuntur denominative a cursu et pugna, quæ non sunt in secunda specie qualitatis, et ideo non conveniunt in significatione cum his a quibus denominantur. Aliqua vero qualia dicuntur denominativa, quæ cum his a quibus denominantur, nullo modo conveniunt, nec in voce, nec in principio, nec in fine, nec in significatione, ut a virtute dicitur studiosus. Et sic prædicti duo ultimi modi qualis diminute dicuntur, quia non dicuntur perfecte denominative. Et sic patet de qualitate.

CAPUT VII.

De communitatibus et proprietatibus qualitatis.

Inest autem qualitati contrarietas, licet non omni. Quod qualiter intelligatur dictum est in *prædicamento substantiæ*. Dicit autem Philosophus, quod dubitatur utrum qualitas suscipiat magis et minus, non autem dubitatur de quali : nam dubitatur utrum justitia sit magis vel minus, non autem utrum justus, quia dicitur justior, seu magis justus : quod qualiter intelligatur, ibidem dictum est. Proprium vero qualitatis est secundum eam simile vel dissimile dici, quod in *prædicamento quantitatis* declaratum est. Et sic patet de prædicamento qualitatis.

TRACTATUS V.

DE PRÆDICAMENTO AD ALIQUID.

CAPUT I.

Quid sit Ad aliquid secundum intentionem logicam.

Dicto de prædicamentis absolutis, dicendum est de respectivis : et primo de relatione. Notandum quod quia relatio parum habet de entitate ; ideo de ipsa non tractat Philosophus, sed solum de relativis

quæ propter concretionem magis a nobis possunt cognosci : vocat enim relativa Ad aliquid, et definit ea sic : Ad aliquid talia dicuntur, quæcumque hoc ipsum quod sunt, aliorum dicuntur, vel quomodolibet aliter ad aliud. Ad intelligentiam hujus definitionis sciendum quod quædam sunt relativa secundum dici, quædam secundum esse : quædam sunt relativa realia, quædam vero secundum rationem. Relativa secundum dici ea dicuntur, quæ de suo principali significato dicunt rem alterius prædicamenti, secundario autem dicunt relationem, seu dicunt respectum : sicut scientia de suo principali significato dicit habitum animæ, et sic est in prima specie qualitatis; secundario autem dicit respectum ad scibile, et sensus ad sensibile, quæ est quædam potentia et secunda specie qualitatis, et talia sunt relativa secundum dici. Relativa vero secundum esse sunt quæ de suo principali significato significant respectum ad alium. Relativa realia sunt quæ habent referri realiter, circumscripto omni actu intellectus, ut pater et filius : circumscripto enim omni actu intellectus, pater refertur ad filium, et filius ad patrem ; quia realiter pater genuit filium, et filius a patre fuit genitus. Notandum quod ad hoc ut relatio sit realis, quinque requiruntur : duo ex parte subjecti, duo ex parte termini, et unum ex parte relatorum. Primum ex parte subjecti est quod relatio supponat aliquod fundamentum reale in eo cujus est ut subjecti : unde non entis non potest esse relatio realis. Secundum ex parte subjecti est quod in eo sit ratio fundamentalis quare refertur : ut videlicet illud secundum quod dicitur referri includat aliquod reale, sicut movens in eo quod movet includit potentiam activam secundum quam potest agere. Unde propter defectum hujus conditionis res intellecta non refertur realiter ad intelligentem, quia res intellecta in eo quod hujusmodi [1] denominatur ab actu intelligendi, qui nihil secundum rem ponit in re intellecta, sed solum in intelligente. Tertium quod requiritur, et est primum ex parte termini, est, quod terminus ad quem est relatio, sit res quædam. Quartum est, quod terminus sit diversus realiter ab alio correlativo, quia ejusdem ad se ipsum non est relatio realis. Quintum autem, quod requiritur [2] ex parte correlativorum est quod sint ejusdem ordinis ; ita videlicet quod ambo sint limitata ad genus et speciem, vel ambo sint extra genus, ita quod ex æquo respondeat eis ratio generis aut speciei. Quacumque autem harum conditionum non existente in quocumque relativo, non erit relativum reale, sed secundum rationem. Unde Dei ad creaturam non est relatio realis, quia quicquid est in Deo non est in genere relationis. Unde licet Deus realiter sit Dominus creaturæ, et creatura realiter serva, tamen Dominus non est in Deo relativum reale, quia illud dominium non est in genere relationis ex æquo ut opposita species servituti creaturæ correspondens. De aliis quatuor conditionibus jam examplificatum est. Notandum quod dominium ex parte Dei est quid infinitum, cui non adæquatur ut possit correspondere servitus creaturæ quæ est finita. Infinitum non correspondet finito, quia plus habet. Dominium ergo Dei est relatio rationis, servitus vero creaturæ est relatio realis. Ex his patet descriptio relativorum supra posita : nam ipsa comprehendit omnia relativa, tam secundum dici quam secundum esse, tam relativa realia quam relativa rationis : omnia namque dicuntur ad alia, scilicet ad correlativa, vel in habitudine casus genitivi, propter quod dicit « aliorum dicuntur » ut pater filii pater, sive quomodolibet aliter, idest, in habitudine cujuscumque casus, sive dativi [3], ut similis simili similis, sive accusativi, ut mons magnus ad parvum montem, sive ablativi, ut majus minore majus. Et sic patet prima definitio.

CAPUT II.

De secunda definitione relativorum, quæ convenit relativis secundum esse, et realibus.

Definitur secundo Ad aliquid sic : Ad aliquid sunt, quibus hoc ipsum est esse, ad aliud quodammodo se habere. Hæc definitio convenit solum relativis secundum esse, et realibus ; eorum namque esse est ad aliud se habere. Notandum quod ad constitutionem relationis duo requiruntur : unum ut fundamentum, aliud ut terminus: sine quibus relatio non solum non posset esse, sed etiam non posset intelligi. Verbi

1. Al. : « in eo quod hujus. »
2. Al. : « quod ratio. »
3. Al. : « sive dicti. »

gratia, similitudo requirit duo alba realia, quorum unum est fundamentum, alterum terminus : similitudo enim Socratis albi ad Platonem album, in albedine Socratis est ut in fundamento, in albedine vero Platonis est ut in termino. E converso se habet de similitudine Platonis ad Socratem : semper enim in duobus similibus sunt duæ similitudines : una unius ut fundamentum et alterius ut terminus ; et alia est e converso. Cum autem dico quod similitudo Socratis habet albedinem ejus ut fundamentum, non est intelligendum quod similitudo Socratis sit aliqua res in Socrate alia ab ipsa albedine ; sed solum est ipsa albedo, ut se habet ad albedinem Platonis ut ad terminum. Si enim similitudo adderet supra albedinem Socratis aliquam rem nullo modo posset aliquis alicui fieri similis sine sui mutatione. Fit autem homo similis alicui sine sui mutatione, ut patet : nam si quis in India fieret modo albus, fieret similis mihi, et ego sibi, nulla in me facta mutatione : similitudo enim in me nullam rem addit supra albedinem, quæ realiter sit in me, ut patet.

CAPUT III.

Quod relatio differt a suo fundamento realitate extrinseca solum.

Sed hic oritur dubium. Cum enim decem prædicamenta sint decem genera rerum inter se realiter differentia : si relatio nullam rem addit supra fundamentum, ergo non erit alia res a fundamento, et sic non erit in alio genere similitudo quam albedo : quod omnino falsum est. Dicendum, quod divisio entis in decem prædicamenta est divisio in decem diversa secundum rem, vel quantum ad hoc quod dicunt diversas res intrinsece et realiter, sicut substantia, quantitas et qualitas, quæ comparata ad invicem, sunt diversæ res : vel in quantum dicunt diversas res extrinsece, quia unum importat aliquam rem diversam, quam non importat reliquum ; et sic relatio differt a suo fundamento, quia importat oppositum relativi : sicut enim dicimus quod totum differt a sua parte, non sicut res a re, sed sicut illud quod importat plus quam pars (homo enim differt ab anima, quia importat materiam, quam non importat anima) : sic relatio differt a suo fundamento, quia relatio dicit rem fundamenti, et oppositum terminum quem [1] non dicit fundamentum. Ex his patet secunda definitio relativorum. Si enim verum esse relativorum in hoc consistit, scilicet quod importat aliquid ut fundamentum, et aliquid ultra, scilicet terminum ; esse ergo eorum est ad aliud se habere.

CAPUT IV.

Quod entitas relativorum sumitur a fundamentis.

Et quia entitas relativorum quasi tota est a fundamentis, ideo videndum est in quibus possit relatio fundari. Notandum, quod ut communiter dicitur, relativa fundantur in tribus : scilicet in actione et passione, in mensura et mensurato, et in uno. Nihil tamen obstat quin relatio non possit fundari immediate in substantia, cum materia secundum suam essentiam, non per aliquid sibi additum referatur ad formam, et creatura similiter ad creatorem. Sed communiter relatio in tribus prædictis fundatur. Fundamentum enim paternitatis est actio, scilicet generatio qua quis genuit filium : et fundamentum filiationis est passio, scilicet generatio passiva, qua quis genitus est : et similiter se habet de domino et servo. Duplum vero et dimidium, et triplum et subtriplum et hujusmodi fundantur in mensura et mensurato : similiter et relatio quæ est inter sensum et sensibile, et scientiam et scibile, fundatur super mensura et mensurato : scibile enim ad scientiam, et sensibile ad sensum, se habent ut mensura ad mensuratum. In uno vero in substantia fundatur identitas : in uno in quantitate æqualitas : in uno in qualitate, similitudo, ut supra dictum est : unde secundum illa diversa fundamenta possunt sumi diversæ species relativorum. Possunt et assignari aliter eorum species : scilicet superpositionem, ut pater et dominus : subpositionem, ut filius et servus : et æquiparantiam, ut æqualis et similis, etc.

1. Al. : « quam. »

CAPUT V.

De communitatibus et proprietatibus relativorum.

Quæ autem relativa suscipiunt magis et minus et contrarietatem, et quæ non? sciendum quod cum relativa quorum fundamenta et termini suscipiunt magis et minus et contrarietatem, ipsa etiam suscipiunt magis et minus et contrarietatem : quorum vero fundamenta et termini non suscipiunt magis et minus nec contrarietatem, nec et ipsa suscipiunt. Notandum quod quædam relativa quæ fundantur in uno, quantumcumque non suscipiant ipsorum fundamenta magis nec minus, ipsa tamen suscipiunt magis vel minus, ut inæqualia ut dictum est; et ita fundantur in uno secundum speciem, et cum hoc addatur cum privatione majoris et minoris. Et quia talis privatio non consistit in indivisibili, sed potest intendi et remitti, inde est quod æquale suscipit magis et minus, et sic de aliis. Dicuntur autem omnia relativa ad convertentiam, ut pater filii pater, et filius patris filius : et hoc convenit omnibus relativis. Nec oportet quod convertentia fiat semper in omnibus casibus similibus : dicitur enim scientia scibilis scientia, et scibile scientia scibile, et non dicitur scientiæ. Ad hoc autem quod talis convertentia fiat, oportet quod fiat ad aliud, et secundum nomen, secundum quod ad aliud dicitur : non enim dicitur secundum convertentiam caput ad animal : si enim dicitur caput animalis caput, non tamen potest dici animal capitis animal; quia non refertur caput ad animal, secundum hoc nomen quod est animal, sed secundum aliud nomen, scilicet capitatum : unde hæc dicuntur ad convertentiam, caput capitati caput, et capitatum capite capitatum. Et ideo si aliquando tale nomen non invenitur, licet illud fingere : ut remus non dicitur navis remus ; sed fingamus nomen et dicamus remus rei remitæ remus ; et sic omnia relativa dicuntur ad convertentiam. Sunt autem omnia vera relativa simul natura : si enim esse relativi est ad aliud se habere, ut dictum est, posito uno relativo, statim ponitur suum correlativum ; et ideo posita se ponunt, et perempta se perimunt. Proprium autem relativorum est, ut qui definite novit unum, definite noscat et reliquum. Si enim definitio est oratio quid est esse rei significans ; ad esse autem unius relativi requiritur necessario correlativum ; qui ergo cognoscit esse unius relativi, oportet quod cognoscat esse sui correlativi. Et sic patet de prædicamento ad aliquid, etc.

CAPUT VI.

De sex prædicamentis et eorum prædicatione in communi.

Nunc dicendum est de aliis sex prædicamentis quæ sex principia dicuntur. Notandum quod quia prædicamenta sunt ordinationes prædicabilium, ut supra dictum est, ideo per prædicari seu denominare cognoscuntur. Dupliciter autem potest aliquid de alio prædicari denominative, sive illud denominare. Uno modo quod talis prædicatio seu denominatio fiat ab aliquo quod sit intrinsecum ei de quo fit talis prædicatio seu denominatio, quod videlicet ipsum perficiat sive per identitatem, sive per inhærentiam. Et hoc adhuc contingit dupliciter. Uno modo, quod talis denominatio fiat absolute et in se; et sic denominant tria prædicamenta absoluta, scilicet substantia, quantitas et qualitas; unde dicimus : Socrates est substantia per identitatem, vel est quantus et qualis per inhærentiam. Alio modo, quod talis denominatio sit ab intrinseco, importando tamen aliquid extrinsecum ut terminum, ad quem se habet illud quod denominatur ; et isto modo denominat relatio, ut cum dicimus : Socrates est æqualis vel similis Platoni. Secundo modo fit denominatio ab extrinseco, scilicet ab eo quod non est in denominato formali, sed est aliquod absolutum extrinsecum, a quo fit talis denominatio; ut cum dicitur : Socrates est agens, talis denominatio est ab ipsa forma fluente quæ in passo acquiritur. Calor namque causatus in passo ad hoc quod denominet aliquid calidum, quæ denominatio est intrinseca, nihil aliud requirit ut sic denominetur per ipsum, nisi subjectum in quo est. Sed ad hoc ut denominetur tale aliquid, puta calefaciens, de necessitate requirit aliam rem a subjecto, scilicet causam effectivam caloris, quia requirit passum in quo est talis calefactio. Similiter est etiam de loco qui

est superficies quædam; superficies enim ad hoc ut denominet illud cujus est superficies, non requirit nisi subjectum in quo est, scilicet corpus continens : sed ad hoc ut denominet aliqui sicut locus locatum, requirit aliud a subjecto superficiei : et isto modo denominant illa sex prædicamenta. Et talia sic denominantia denominatione extrinseca important aliam realitatem quam rem denominatam, quam non important alia prædicamenta quæ intrinsece denominant, licet ipsæ res a quibus accipitur talis denominatio sint eædem; et talis diversitas sufficit ad distinguendum prædicamenta. Et isto modo ista sex prædicamenta a primis quatuor distinguuntur, scilicet per res extrinsecas quas denominant, quod non faciunt illa quatuor. Sciendum est autem quod denominatio ab intrinseco requirit aliquem per se respectum inter extrinsecum denominans et denominatum ab eo; quia oportet quod per se et ex conditione rerum talis modus denominandi consequatur res; et ideo oportet quod illud a quo fit talis denominatio sit fundamentum per se alicujus habitudinis. Et quia habitudo rerum non est per se fundamentum habitudinis, alioquin iretur in infinitum : ideo talis denominatio non fit a respectu. Habere enim aliquid a se productum, quod pertinet ad actionem, dicit quemdam respectum, et habere locum, et sic de aliis. Ista tamen prædicamenta non dicunt hos respectus, quia iste respectus pertinet ad genus relationis ; sed prædicta prædicamenta solum dicunt absolutum, ut denominans extrinsece : calefactio enim quæ est actio, dicit calorem qui est forma absoluta, et denominat causam efficientem, scilicet calefacientem, et sic de aliis. Alii vero aliter dicunt. Secundum enim eos, respectus est de transcendentibus : et non omnis respectus est in genere relationis, sed dicitur respectus de septem prædicamentis, scilicet de relatione, et de sex principiis. Hæc est autem differentia inter respectum qui est in relativis, et in sex principiis : nam in relativis omnis respectus coexigit in termino ad quem alium respectum sibi correspondentem; et dico in veris relativis : sed in sex principiis respectus non requirit in termino ad quem aliquem respectum sibi correspondentem. Actio enim prout est unum de sex principiis dicit respectum in motu ad agens : unde illud quod fit inter agens et patiens, scilicet motus, respectu agentis dicitur actio ; respectu vero patientis dicitur passio. Tamen nec in agente nec in patiente est respectus ad motum prædictum, licet sit respectus agentis ad patiens, et e converso ; qui respectus non sunt actio et passio, sed duæ relationes, scilicet activi et passivi. Similiter etiam quando dicit respectum temporis ad rem temporalem, et sic de aliis, ut patet.

CAPUT VII.

Quid sit actio secundum rationem prædicamentalem, juxta utramque opinionem.

Actio est forma secundum quam in id quod subjicitur agere dicimur. Ad quod intelligendum sciendum quod duplex est actio : una quæ vocatur actio immanens, ut calere ; alia quæ diciter transiens, ut calefacere. Actio immanens non est causa effectiva rei ut sit in actu, sed est idem quod esse in actu : calere enim idem est quod esse in actu caloris : et secundum talem actionem dicitur agere aliquid quod est formaliter tale, sicut calor facit seu agit formaliter calidum illud in quo est : calere enim comparatur ad calorem sicut actus secundus ad primum. Notandum quod actus primus et secundus potest dici tripliciter. Uno modo sic quod actus primus sit forma aliqua, et actus secundus sit actio transiens, differens realiter ab ea; sicut se habet calor ignis et ejus calefactio, et isto modo calere non est actus secundus caloris. Secundo modo dicitur actus primus forma quæ subditur, et actus ei inhærens dicitur actus secundus, ut sunt superficies et calor : nec etiam isto modo calere est actus secundus caloris. Tertio modo dicitur actus primus et secundus, secundum quod unus et idem actus potest accipi ut consideratur in se, et prout consideratur ut alicujus habentis ipsum actualiter : sicut consideratur calor ut est quædam forma in se ; calere vero importat eamdem formam in habitudine ad aliquod habens, quia calere est habere calorem vel esse in actu caloris. Similiter intelligere et sentire sunt actiones immanentes, quia dicunt actum intelligendi vel sentiendi esse actu in intelligente vel sentiente. Hæc autem actio immanens non est directe in prædicamento actionis, ideo de ipsa satis dictum sit. Secunda vero actio quæ dicitur transiens, facit prædicamentum actionis. Notandum quod, ut habetur III *Physicorum*, actio et

passio et motus sunt una et eadem res; unde calefactio nihil aliud est quam calor ut in est in fluxu, prout scilicet est actus existentis in potentia, quod idem est quod motus. Verbi gratia, dato quod aqua calefieret ab igne, certum est quod in ea esset aliquis calor causatus a calore ignis : qui calor quantum ab esse suum consideratus, est forma quæ est qualitas in tertia specie qualitatis; secundum autem quod est in fluxu, scilicet quia magis et magis participatur in aqua, dicitur motus; secundum autem quod denominat ignem calefacientem, dicitur actio : nam ignis secundum eum dicitur calefaciens juxta primam opinionem. Et secundum quod habet respectum ad ignem ut ad causam efficientem, est actio juxta secundam opinionem, et dicitur calefactio actio. Calefactio vero passio dicitur, ut denominat vel importat respectum ad aliquod recipiens in comparatione ad id a quo recipit; unde ratio actionis prout est prædicamentum, consistit in hoc quod actio dicit formam in motu vel mutatione ut est a causa efficiente. Unde causa efficiens quam denominat, vel ad quam habet respectum, est de ratione actionis. Nec propter hoc sequitur quod actio, quamvis sit eadem fundamentaliter cum calore, quod sit in eodem prædicamento cum calefactione ut est passio. Sicut etiam supradictum est in prædicamento relationis, licet similitudo sit eadem res cum albedine; tamen quia similitudo importat aliquid aliud quod non importat albedo, scilicet terminum ad quem, est in alio prædicamento quam sit albedo. Sic in proposito, licet calefactio ut est actio, dicat calorem in motu, quia tamen dicitur actio ut denominat agens, juxta primam opinionem, vel dicit respectum ad agens, juxta secundam opinionem, ad quod non habet respectum calor, nec calefactio ut est passio; ideo calefactio actio est in alio prædicamento quam calor vel calefactio passio. Ex his patet descriptio actionis supraposita, scilicet : Actio est forma secundum quam in[1] id quod subjicitur agere dicimur. Est enim forma quæ est in motu seu in mutatione, secundum quam dicimur seu denominamur agentes, juxta primam opinionem, vel quæ habet respectum ad nos qui agimus, sicut ad causam efficientem, scilicet quia agimus in rem quæ subjicitur, id est, in rem quæ patitur, juxta secundam opinionem. Et sic patet quid est actio. Sciendum quod auctor *sex principiorum* quædam dicit de actione corporea vel incorporea, quæ vel simpliciter reputo falsa vel extorta indigent expositione. Dicit enim quod actio corporea necessario est cum motu agentis : quod non reputo verum in omnibus actionibus corporum : magnes enim non mota ullo genere motus attrahit ferrum; et de multis aliis agentibus posset hoc inveniri : ideo omnia talia quæ ille ibi ponit prætermitto.

CAPUT VIII.

Quæ actio suscipit magis et minus et contrarietatem, et quæ non.

Recipit autem actio magis et minus et contrarietatem, non tamen omnis. Notandum quod actio vel dicit formam quæ est in motu, ut calefactio, quæ solum dicit calorem in motu ut denominat agens, vel ut habet respectum ab aliud : vel dicit formam quæ est in mutatione et non in motu, ut generatio substantiæ et creatio. Et quia, ut dictum est, actio supra formam quam dicit nihil addit nisi quia denominat, juxta primam opinionem, vel dicit respectum ad agens, juxta secundam opinionem : si forma quam dicit est in motu, dicetur actio suscipere magis vel minus, vel ipsum agens quod est concretum. Sicut in prædicamento qualitatis dictum est, quod abstracta non suscipiunt magis et minus, sed concreta; ita in isto dicitur aliquid, scilicet calefacere, suscipere magis vel minus, quia est magis vel minus calefaciens. Si vero forma quam dicit actio, non sit in motu, sed in sola mutatione; cum talis forma non sit apta suscipere magis vel minus nec per consequens contrarietatem, sumendo contrarietatem proprie : nec etiam talis actio suscipit magis vel minus, nec per consequens contrarietatem sumendo contrarietatem proprie. Unde generans vel creans non dicitur magis vel minus generans vel creans. Et sic patet, etc.

CAPUT IX.

Quod proprium actionis est ex se inferre passionem.

Est autem proprium actionis ex se inferre passionem. Notandum quod licet

1. Al. deest : « in. »

actio et passio et forma qua aliquid movetur, sint una res ; tamen propter diversam denominationem quam important, vel propter diversum respectum importatum, sunt diversa prædicamenta. Habent autem se actio et passio in hoc ordine : nam ad omnem actionem egredientem ad extra sequitur passio : si enim agere nihil aliud est quam causare formam in passo cum motu, et pati nihil aliud est quam talem formam recipere, necessario sequitur: quod ad omnem actionem sequitur passio, ad omne agere sequitur pati. Bene ergo dictum est quod proprium est actionis causare passionem in passo; et sic patet de actione.

CAPUT X.

Quid sit passio formaliter, ut est prædicamentum.

Passio est effectus illatioque actionis. Notandum quod actio et passio sunt una res et eadem, scilicet forma quæ est in fluxu vel fieri. Unde non videtur quod passio sit effectus actionis. Si enim considerantur in quantum sunt una forma tunc, cum idem non possit esse causa et effectus sui ipsius, passio non erit effectus actionis; si vero considerentur in quantum sunt duo, quia actio denominat agens, et passio patiens, nec adhuc sequitur quod passio sit effectus ipsius agentis. Non ergo passio est effectus ipsius actionis. Sciendum quod aliquid potest dici effectus alicujus dupliciter. Uno modo proprie, prout scilicet causatur vel causatum est ab eo ; et isto modo passio non est effectus actionis. Alio modo quia quando utrumque fit, ita fiunt simul, quod unum necessaria connexione intelligitur esse post aliud. Unde primum dicitur esse quodam modo causa efficiens respectu secundi. Quemadmodum in tractatu de *Proprio* dictum est de clavo et ligno cui infigitur, qualiter se habeant ad motum, sic suo modo se habet de passione respectu actionis : nam actio et passio sunt ab ipso agente ordine quodam necessario. Prius enim intelligitur agens agere, quam aliquid a se pati ; et sic passio dicitur effectus actionis.

CAPUT XI.

Quod denominatio passionis est formaliter ab intrinseco.

Dubium autem oritur contra ea quæ dicta sunt, videlicet quod ista sex principia denominant substantiam extrinsece. Dictum est enim quod actio quæ subjective est in patiente denominat agens. Hoc enim non videtur esse verum de passione : nam ipsa denominat passum in quo est formaliter et subjective. Dicendum quod forma in fluxu, quæ est ipse motus, secundum se accepta, est in prædicamento absoluto : puta calor qui causatur in aqua prout est in fluxu, est in prædicamento qualitatis, quia motus est in prædicamento termini ad quem est; prout autem est in fluxu, dicitur motus ; prout vero habens talem calorem, scilicet aqua quæ calefit, transmutatur ab igne calefaciente, talis denominatio pertinet ad passionem prout est prædicamentum: non enim aqua dicitur calefieri quia in ea est calor, sed quia talis calor est a calefaciente: unde si non esset calefaciens, quantumcumque calor esset in aqua, non propter hoc diceretur calefieri vel pati; sed dicitur calefieri et pati in quantum talis calor est a calefaciente. Talis ergo denominatio vel respectus passi est formaliter ab extrinseco, ex quo importat agens, quod est extrinsecum. Sic ergo passio extrinsece denominat subjectum, vel dicit respectum ab extrinseco. Recipit autem passio magis vel minus et contrarietatem eodem modo quo dictum est de actione ; quod intelligitur sicut supra de actione expositum est. Et sic patet de prædicamento passionis, etc.

CAPUT XII.

De prædicamento Quando, quid sit?—Quia est tempus, ut denominat temporale, seu respectus temporis ad temporalia quæ mensurat.

Quando est quod ex adjacentia temporis relinquitur. Vocatur autem hic adjacentia temporis mensura ejus, prout scilicet ipsum tempus est mensura temporalium. Ad sciendum autem particulas prædictæ descriptionis, et quid est Quando, notandum quod de ratione mensuræ est quod

applicata per intellectum ad mensurata certificet nos de ipsorum quantitate. Et quia duplex est quantitas, scilicet extensionis et perfectionis, ideo utrobique invenitur mensura. Dicimus enim quod mensura omnium colorum est albedo. Quia enim albedo plus continet de perfectione et participatione lucis quam alii colores, applicando ipsam ad alios colores per intellectum, certificamur de quantitate perfectionis ipsorum, non tamen de quantitate extensionis : similiter per lineam bicubitalem applicatam ad pannum, certificamur de quantitate suæ extensionis. Cum autem tempus nihil aliud sit quam quantitas successiva ipsius motus, secundum hoc tempus potest accipi dupliciter. Uno modo large, scilicet pro omni quantitate successiva motus, etiam accipiendo tempus, quot sunt motus, tot sunt tempora. Quia omnis motus habet quantitatem successivam facientem ipsum formaliter quantum quantitate successiva. Et talis quantitas non est motus, sed accidens ejus faciens ipsum esse quantum formaliter. Vel est accidens ipsius mobilis inexistens ei mediante motu, sicut qualitas aliqua, scilicet color, inest substantiæ mediante superficie, ut supra dictum est. Et propter hanc successionem Philosophus, v cap. *Metaphysic.*, posuit motum in genere quantitatis. Unde motus non est in aliis generibus, nisi forte ratione termini motus, prout dicimus quod augmentum et decrementum sunt in quantitate non ratione qua motus sunt, sed ratione termini ad quem sunt. Sed ejus successio dicitur tempus, large sumpto tempore : et tali tempore sicut mensura intrinseca habet omnis motus mensurari ; quia tantus est motus, quantum ejus successio nos[1] certificat de ejus quantitate. Et quia aliquando talis successio est nobis magis nota, ideo per eam mensuramus successionem primi mobilis, ut Philosophus IV *Physicorum* dicit. Mensuramus enim tempus per nostras actiones, ut per tantam viam ivimus[2], ergo tot temporis horæ transierunt. Alio modo tempus stricte et magis proprie dicitur quantitas successiva primi motus, seu motus primi mobilis, quæ successio est uniformissima et simplicissima, et per consequens est apta nata nos certificare de aliis quantitatibus successivis applicata ad eas, juxta quod dicimus, quod duravit per horam vel per diem. Et quia talis successio est una numero, ideo est unum numero tempus omnium temporalium, per quod mensurantur, sicut mensura extrinseca, omnes alii motus, ut successivi sunt. Sciendum quod prædicta successione primi motus mensurantur omnes alii motus ut mensura extrinseca, et mensurantur partes motus primi mobilis, ut scilicet pars illius motus mensuretur parte temporis mensura intrinseca ; sicut dicimus : hæc circulatio cæli fuit in ista die, et illa fuit in illa die ; sicut est de aliis motibus qui mensurantur suis successionibus mensura intrinseca. Sciendum quod mensura uniuscujusque potest considerari dupliciter : uno modo absolute, scilicet prout applicabilis est ; alio modo, prout applicatur ad ipsum mensurabile. Cum autem tempus sit quædam mensura, poterit his duobus modis considerari ; uno modo absolute, et sic dicitur tempus ; alio modo applicata ad motus successivos, sive sint partes motus primi mobilis, sive sint alii motus ; vel ad mobilia in quantum mobilia sunt. Et quia talia ut sic mensurata a tempore sic mensurante denominantur, sicut dicimus ambulationem hodiernam, ideo a tali absoluto, scilicet tempore sic denominante, sumitur prædicamentum Quando, juxta primam opinionem. Juxta vero secundam opinionem, Quando est respectus temporis ut mensurantis ad ipsum temporale. Propterea dicitur quod Quando est quod relinquitur ex adjacentia seu mensura temporis. Tempus enim ut mensurat temporale denominat illud denominatione extrinseca, et hoc relinquit, et hoc dicitur Quando, juxta primam opinionem. Juxta vero secundam, Quando relinquitur ex adjacentia temporis, quia ex mensuratione quæ est a tempore, relinquitur respectus temporis mensurantis ad mensuratum, quod dicitur Quando : et sicut sunt partes ipsius temporis, scilicet præsens, præteritum, et futurum, sic etiam sunt partes Quando, quia ab omnibus talibus partibus denominantur temporalia : dicimus enim, hæc est operatio hodierna vel crastina vel hesterna. Et sic patet quid est Quando : quia nihil aliud est quam forma absoluta, quæ est tempus, prout denominat temporale. Vel juxta secundam opinionem, Quando nihil aliud est quam respectus prædictæ formæ absolutæ ad temporalia quæ mensurat.

1. Al. : « quantum ejus successiones. »

2. Al. : « per tantum viam vivimus. »

CAPUT XIII.

Quod Quando non est respectus rei mensuratæ ad tempus, sed e converso.

Sciendum quod aliqui dicunt quod Quando non est respectus temporis mensurantis ad res temporales, sed e converso est respectus rei mensuratæ ad ipsum tempus. Hoc non reputo verum, quia secundum istos, Quando non esset denominatio extrinseca, sed intrinseca : et sic non esset unum de sex principiis quæ extrincese denominant, ut supra dictum est. Et sequeretur juxta secundam opinionem quod Quando esset relatio, quia esset respectus ab intrinseco, quod falsum est. Sciendum quod successio primi motus quæ tempus dicitur potest esse mensura partium motus primi mobilis; et isto modo est mensura intrinseca, et ex tali mensura fit denominatio quæ pertinet ad prædicamentum Quando : sicut dicimus quod hæc circulatio est hodierna vel fuit hesterna. Et isto modo, in quo est tempus, in eo etiam Quando : quia in motu primi mobilis est tempus subjective. Et ideo talis denominatio est in partibus ejus quæ denominantur a partibus motus, ut dictum est. Vel juxta primam opinionem in primo motu est tempus, quod est fundamentum respectus qui est Quando. Etiam in eo est terminus ipsius respectus, partes scilicet motus mensuratæ quæ sunt terminus talis respectus; et hoc est quod dicit auctor sex principiorum, quod in quo est tempus, in eo est etiam Quando. Alio modo tempus potest esse mensura aliorum motuum extrinseca, ex quo tunc fit denominatio quæ pertinet ad prædicamentum Quando, sic ut dicimus : hæc ambulatio fuit hesterna; et sic Quando non est in eo in quo est tempus, quia tempus est subjective in motu primi mobilis, et denominatio facta ab eo est in ambulatione. Vel juxta secundam opinionem, Quando est respectus fundatus in tempore, cujus tamen terminus est ambulatio : et sic aliquo modo non est in eo in quo est tempus, etc.

CAPUT XIV.

Quod Quando non suscipit magis nec minus, nec habet contrarium, et quod Quando est in omni eo quod incipit esse.

Non suscipit autem Quando magis vel minus, nec etiam ipsi Quando est aliquid contrarium. Nam hoc prædicamentum sumitur a forma absoluta denominante, vel est respectus talis formæ. Et quia tempus a quo sumitur Quando non suscipit magis vel minus, nec habet contrarium; igitur nec Quando ista suscipiet. Est autem proprium Quando esse in omni eo quod incipit esse. Notandum quod res quadrupliciter incipit esse. Quædam enim incipit per motum solum, ut calor in aqua quæ calefit incipit esse per motum calefactionis : immo motus ponitur in genere talium : alteratio enim est in genere qualitatis, in qua alteratio invenitur. Quædam vero incipit esse per mutationem sequentem motum necessario ; sicut forma substantialis inducitur in materiam per generationem sequentem alterationem, cujus ipsa est terminus saltem extrinsecus. Quædam autem incipit esse per mutationem sequentem motum, sed non ex necessitate ; sicut illuminatio nostri hemisphærii de mane, quam illuminationem præcedit motus localis solis , per quem nobis præsensfit. Talem autem mutationem non ex necessitate præcedit motus : quia in primo instanti quando creatus est sol, nullo præcedente motu solis fuit aer illuminatus a sole. Quædam autem incipit esse per simplicem emanationem, et non per motum nec per mutationem, sicut illa quæ creantur. Sciendum est autem quod tempus, sive sit continuum sive discretum , et ævum, sunt quædam mensuræ, secundum quas actus quidam nati sunt mensurari, quia scilicet habent durare tantum vel tantum. Quidam autem actus est in quo uno numero existente est successio, et ejus duratio consistit in accipiendo partem post partem , sicut sunt ea de quibus dictum est quod incipiunt esse solum per motum. Et tales actus quando fiunt, sive quando facti sunt, cum scilicet sunt in quiete, mensurantur tempore continuo. Eorum enim fieri est motus, et factum esse est quies. Motus autem et quies mensurantur tempore continuo. In omni autem tali actu est Quando, sicut in tempore, ut dictum est. Et hoc est proprium Quando, esse in omni tali actu qui sic incipit esse : talis enim actus quia proprie tempore mensuratur, proprie etiam sumitur denominatio a tempore, ut dicatur de ambulatione hodierna vel hesterna; et hoc est Quando, ut dictum est. Vel juxta secundam opinionem, tempus ut mensurans proprie habet respectum ad actus tales, et hic respectus est

Quando. Proprium ergo Quando est esse in omni tali actu qui sic incipit esse ut in termino, ut dictum est. Aliquis vero actus est, cujus duratio non consistit in accipiendo successive partem post partem; sed consistit in hoc quod idem indivisibile manens stat. Et iste actus est duplex. Quidam enim est actus indivisibilis, in quo nulla est successio, tamen natus est ei alius actus succedere, et ipse natus est succedere alteri, sicut formæ substantiales corruptibiles, cogitationes et volitiones successivæ Angelorum: horum enim actum unusquisque est indivisibilis, et unus succedit alteri. Una namque forma succedit alteri in materia prima: et tamen esse talis formæ in indivisibili est; et sic est de dictis cogitationibus et volitionibus Angelorum. Unde tales actus mensurantur tempore discreto; unusquisque enim talium actuum mensuratur nunc temporis discreti; et successio quæ est inter tales actus mensuratur tempore discreto. Tempus autem discretum est in illo genere quantitatis discretæ in quo ponitur oratio: non enim oratio ibi ponitur pro sono, cum sonus sit qualitas: nec pro numero syllabarum, quia sic non esset alia species a numero: nec pro pluribus temporibus continuis syllabarum, quia sic non esset alia species a tempore continuo; plures enim partes temporis non faciunt aliam speciem a tempore, ut supra dictum est; sed ponitur pro mensura prolationis illius soni: ibi non solum est dare plura, sed est dare plus durare, secundum quod talia plura indivisibilia plus durant quam unum: ideo oportet ibi ponere aliquem numerum pertinentem ad mensuram alicujus durationis: hoc autem est discretum. In talibus, quæ sic incipiunt esse et quæ sic habent esse non est Quando, secundum quod hic sumitur Quando, prout relinquitur ex adjacentia temporis continui: et si in eis esset Quando ex adjacentia ipsius nunc temporis discreti, esset alterius rationis quam Quando de quo nunc agitur. Alius vero actus indivisibilis est qui non est aptus natus succedere alteri, nec alius sibi; sicut est actus essendi Angelorum, et animæ rationalis, et corporum cælestium, et intellectio Angeli, quia videlicet intelligit se, quæ non est successiva, et beata visio Angelorum et animarum: et tales actus mensurantur ævo, quod est totum simul. Unde, licet talis actus incœperit esse per simplicem emanationem, tamen in eis non est Quando; non enim habent mensurari tempore. Possumus autem dicere quod in omnibus dictis actibus sit Quando per quamdam coexistentiam quam habet tempus continuum cum durationibus eorum: dicimus enim: Quando fuit Angelus? et respondetur: heri vel hodie; non tamen quod Angelus quantum ad suum esse mensuretur die hesterno vel hodierno: sed quia dies hesterna vel hodierna simul fuit cum dicta duratione Angeli, scilicet cum suo ævo, vel ævum suum simul coexistit tempori hesterno vel hodierno, et sic de aliis. Et patet de Quando.

CAPUT XV.

De prædicamento Ubi; quid sit formaliter, et in quo sit subjective?

Ubi est circumscriptio corporis a loci circumscriptione proveniens. Ad intelligendam prædictam descriptionem, et qui est Ubi, sciendum quod locus est superficies corporis continentis immobilis. Dupliciter autem potest aliquid esse in loco: scilicet definitive et descriptive. Definitive sunt in loco ea quæ licet quanta non sint, nec per se nec per accidens, tamen non sunt ubique; sed ita sunt in una parte mundi quod non sunt in alia, sicut sunt Angeli et animæ separatæ; unde dicuntur esse in loco definitive, idest determinative, quia ita determinate sunt in una parte mundi, quod tunc non sunt in alia. Et de talibus non potest proprie dici esse in Ubi: nam ea quæ sunt in Ubi continentur in loco. Sed hujusmodi magis continent locum quam contineantur a loco; non ergo proprie sunt in Ubi. Circumscriptive vero dicuntur esse in loco omnia quanta. Dimittamus modo de ultima sphæra qualiter sit in loco. Unde quantitas quæ formaliter facit subjectum materiam quantam efficienter facit eam esse loco: unde corpus locatum per suam superficiem tangit superficiem corporis locantis: et sicut est signata superficies corporis locati, ita et superficies locantis. Superficies autem corporis locantis potest dupliciter considerari. Uno modo ut est in corpore locante et denominat illud; et sic est quantitas. Alio modo ut denominat corpus locatum; et sic facit prædicamentum Ubi, quod nihil aliud est secundum rem, quam locus, ut denominat locatum denominatione extrinseca, sicut dicitur civis a civitate, et pragensis a Praga. Vel juxta secundam

opinionem, prædicamentum. Ubi est respectus circumscribentis locatum. Ex prædictis patet quod motus localis non est in loco in quantum hujusmodi, sed est in prædicamento Ubi : motus autem subjective est in eo quod movetur, seu in mobili. Dicitur autem motus esse in genere formæ quæ acquiritur per motem, quæ est terminus motus. Non autem movetur locus, cum sit terminus continentis immobilis, movetur autem locatum. Locus autem, in quantum hujusmodi, non est forma quæ acquiritur in locato, sed est forma locantis. Nihil ergo acquiritur in re mobili nisi Ubi, quod est respectus loci ad locatum, ut circumscribit illud. Vel est denominatio supponens prædictum respectum, juxta primam opinionem. Sic autem respectus terminative est in ipso locato, et secundum extensionem loci cujus est talis respectus ut fundamentum, acquiritur in re quæ movetur ad aliud et aliud Ubi, usque ad terminum motus. Ex his patet quod in aliis speciebus motus in ipso mobili acquiritur forma intrinseca. Nam in alteratione quæ fit de frigore ad calorem, acquiritur calor qui est forma intrinseca inhærens ipsi calefacto: et in augmento et decremento acquiritur certa quantitas, quæ etiam est forma inhærens intrinsece. Sed in motu locali acquiritur Ubi, quod denominat extrinsece. Vel juxta secundum opinionem est respectus extrinsecus fundatus in locante: et terminatus in locato, ut dictum est. Patet ergo descriptio ipsius Ubi, scilicet, quod est circumscriptio corporis, id est denominatio corporis locati circumscripti proveniens a circumscriptione loci, idest ab ipso loco circumscribente. Vel juxta secundam opinionem, est circumscriptio corporis locati, idest respectus terminatus in corpore circumscripto, proveniens a circumscriptione loci, idest fundatus in loco prout circumscribit locatum.

CAPUT XVI.

Quod Ubi non suscipit magis nec minus, nec habet contrarietatem ; et quod est in omni corpore terminato superficie.

Ubi vero non suscipit magis nec minus, et non suscipit contrarietatem. Ut enim dictum est, Ubi nihil aliud est quam locus, ut denominans rem locatam quam circumscribit. Vel juxta secundam opinionem, est respectus extrinsecus fundatus in loco circumscribente et terminatus in re locata : qui respectus nihil reale addit supra fundamentum, nisi terminum ad quem, ut supra de relatione dictum est. Unde nullam rem dicit diversam a loco. Sed locus non recipit magis vel minus, nec loco aliquid est contrarium, ut supra dictum est. Ergo nec Ubi suscipit magis vel minus nec contrarietatem. Proprium autem Ubi est esse in omni corpore terminato vel denominative, vel juxta secundam opinionem terminative: licet enim quædam alia accidentia sint in corpore, ut calor, dulcedo et hujusmodi ; et quidam etiam respectus terminentur ad corpus, ut æqualitas et inæqualitas, tamen non ita proprie conveniunt corpori, sicut Ubi : corpus enim est quod superficie vel superficiebus terminatur ; et hoc est de ratione corporis in quantum est corpus. Sed quia natura non sustinet vacuum, oportet quod statim sibi conjungatur alia superficies, quæ, ut immobilis est, locus dicitur, et circumscribit illud, et hoc est Ubi: unde proprie Ubi est in corpore, quia immediate sequitur ipsum corpus in quantum hujusmodi [1]. Et dico quod proprium est Ubi esse in omni corpore, supple : et non in alio, quia indivisibili in quantum hujusmodi non debetur locus : si enim locus est quantitas continua, oportet quod sit divisibilis. Locatum autem et et locus adæquantur. Unde si alicujus indivisibilis esset locus, sequeretur quod locus ille esset indivisibilis. Notandum quod iudivisibile dupliciter potest sumi. Uno modo mathematice ; et sic solus punctus est indivisibilis, cui, ut dictum est, non debetur proprie locus. Alio modo sumitur indivisibile naturaliter : est enim devenire ad minimam carnem, quæ si dividitur, non erit amplius caro. Hoc tamen indivisibile est quantum, et non punctus ; et nullus prohibet tale indivisibile, esse in loco. Igitur in eo est Ubi. Dico etiam, quod Ubi est in corpore terminato : si enim esset corpus infinitum, ut ponebant primi Philosophi esse extra cœlum tale corpus, non esse in Ubi. Et sic patet de Ubi, etc.

1. Al. : « inquantum hujus ; » et sic infra.

CAPUT XVII.

De prædicamento situs; an sit aliquid secundum rationem formalem.

Positio est ordo seu ordinatio partium in loco. Ad intelligendum autem prædictam descriptionem, sciendum est quod pars multipliciter dicitur, sicut et totum. Est enim triplex totum : scilicet universale, potentiale et integrale. Et si aliud totum dicatur, ut totum in quantitate, totum in tempore, totum in loco, ad ista tria reducuntur. Dicitur autem totum universale genus, cujus partes subjectivæ sunt species. Totum vero potentiale dicitur aliquid in quo sunt potentiæ, quæ nec partes integrales dici possunt, nec partes subjectivæ : sicut anima respectu suarum potentiarum est totum potentiale, et quælibet ejus potentia dicitur vis potentialis. Totum vero integrale est duplex. Unum est quod constituitur ex partibus integrantibus essentiam rei compositæ : quarum partium unaquæque per se accepta non est nata esse naturaliter sine alia, sicut sunt forma et materia. Aliud vero totum integrale est, cujus partes sunt natæ divisæ a toto quælibet per se esse; sicut diviso ligno toto in duo ligna, unaquæque partium potest per se esse : et hæc est passio quanti, in eo quod quantum est, ut dicitur quinto *Metaphysicæ*. Et quia tales partes sicut sunt divisibiles, ita per intellectum signari possunt, quamvis non sint divisæ; et quia in se consideratæ inter se habent aliquem ordinem in toto (quia una consideratur proprie esse centrum totius : et alia post aliam, et sic de aliis); talis ordo dicitur potentia quæ est differentia quantitatis, ut supra dictum est. Nec tamen est credendum quod talis ordo qui dicitur potentia, sit relatio: quia differentia quantitatis non potest esse in alio prædicamento a quantitate. Sed potest esse relatio secundum dici; sicut dicimus, quod scientia est relatio vel relatum secundum dici : est enim scientia in prima specie qualitatis per prius, secundario autem dicit quemdam respectum ad scibile. Alio modo possunt considerari prædictæ partes integrales, ut comparantur ad locum; prout scilicet, cuilibet parti sic ordinate in toto correspondet pars loci; et talis ordo seu ordinatio partium in loco dicitur positio, quæ est prædicamentum situs. Notandum quod manente eodem toto locato et eodem toto loco, possunt partes diversæ locati diversis partibus loci applicari; et ideo est aliqua diversitas inter comparationem totius locati ad totum locum, et inter comparationem partium ad partes : et sic potentia quæ dicit ordinem partium locati ad diversas partes loci est aliud prædicamentum quam prædicamentum. Ubi, quod dicit circumscriptionem locati a loco. Notandum quod superficies corporis continentis quæ locus dicitur, et superficies corporis contenti, sunt simul; et secundum quod est figura corporis contenti, sic est figura loci, seu superficiei continentis. Et ideo secundum situationem partium et ejus diversitatem in corpore locato, necesse est locum diversam habitudinem habere ad locatum. Unde a prædicto loco sic diversimode locante partes locati denominant ipsum locatum ratione suarum partium. Dicitur prædicamentum situs seu positionis, sicut dicitur homo sedens, quia partes loci sic circumscribunt partes locati. Vel juxta secundam opinionem, respectus fundatus in loco ratione suarum partium, et terminatus in locato ratione suarum partium, est positio [1] seu situs. Patet ergo quid est situs seu positio.

CAPUT XVIII.

Quod positio est denominatio seu respectus sumptus a partibus loci ratione partium locati.

Sciendum est quod quidam dicunt quod situs seu positio non est denominatio sive respectus sumptus a partibus loci ratione partium locati, sed potius est respectus sumptus a partibus locati ad partes loci. Et si objiciatur eis quod si hoc esset sequeretur quod talis denominatio non esset ab extrinseco, quia respectus fundatus in partibus locati juxta secundam opinionem, — ad quem sequitur talis denominatio, juxta primam opinionem, quæ est prædicamentum situs, — non est extra totum locatum; unde sequitur quod situs esset relatio. Ad hoc respondent quod de situ accidit sicut de passione supradictum est; quæ, licet sit subjective in passo, tamen ab ea denominatur patiens denominatione extrinseca, quia non denominat illud nisi ratione agentis quod est extra.

1. Al. : « potentia, » ut et infra pluries.

Et sic dicunt quod partes locati sic ordinatæ non denominant totum in prædicamento isto, nisi ratione partium loci ad quas habent respectum. Et quia, ut supra dictum est, ista prædicamenta non fecit Aristoteles; et ille qui fecit, non fuit tantæ auctoritatis, nec habuit aliquem expositorem alicujus auctoritatis, ideo de eis quilibet modernorum dicit sicut sibi videtur. Utraque tamen opinio posset salvari: sed prima magis stat ad salvandum quod hoc prædicamentum dicat formam extrinsecus advenientem. Secunda vero videtur magis stare cum significato dictionum quæ important positionem: nam sessio et cubatio magis videntur dicere dispositionem partium locati per respectum ad partes loci, quam e converso. Et similiter se habet de aspero et leni: asperum enim est cujus partes non porriguntur æqualiter; lene vero cujus partes æqualiter porriguntur. Quæ autem istarum opinionum sit probabilior, legentis judicio relinquo, etc.

CAPUT XIX.

Quod situs non suscipit magis nec minus, nec habet contrarietatem: et quod proprium ejus est proxime assistere substantiæ.

Situs autem seu positio non recipit magis nec minus, sive sit respectus partium loci ad partes locati, sive e converse: quia nec partes loci nec partes corporis locati suscipiunt magis vel minus, ideo nec situs suscipit magis vel minus: similiter nec recipit contrarietatem, ut ex supradictis potest patere. Est autem proprium situs proxime assistere substantiæ materiali. Ad quod intelligendum, sciendum est quod assistere, ut hic sumitur, est esse respectivum. Notandum quod quantitas afficit rem materialem prius quam aliquod accidens: unde primam materiam prius natura informat forma substantialis quæ dat sibi esse: ad quam informationam prius natura sequitur quantitas quam aliquod aliud accidens. Ut autem supradictum est, propria passio quantitatis est quod sit divisibilis in partes integrales. Et ideo V *Metaphy.*, a Philosopho sic describitur: Quantum est quod est divisibile in semper divisibilia. Ad quas partes integrales terminatur situs, qui est respectus quidam, licet fundetur in loco. Vel secundum alios, fundatur in partibus quantis, et terminatur ad partes loci, ad quem respectum sequitur denominatio quæ facit prædicamentum situs, juxta primam opinionem. Proximus ergo respectus substantiæ materialis sive terminative sive fundamentaliter est situs sive positio, etc.

CAPUT XX.

De Habitu secundum quod est prædicamentum; quid sit formaliter.

Habitus est corporum et eorum quæ circa corpus sunt adjacentia. Ad intelligendum autem prædictam descriptionem, sciendum quod habere aliquid dicit quemdam respectum. Quædam enim dicuntur habere aliquas res, sed inter habentem et res habitas est solus respectus rationis: ut cum aliquid dicitur habere substantiam, vel partes substantiæ, sicut pedem vel manum; vel habere quantitatem vel qualitatem: et tamen inter habens et res habitas nullus est respectus realis, sed solum rationis: unde hoc habere pertinet ad prædicamenta absoluta. Quædam vero dicuntur habere aliquas res, ita quod inter habentem et res habitas est respectus realis et conversivus: sicut pater dicitur habere filium, et filius patrem, et dominus servum vel possessionem, et servus vel possessio dominum. Patris autem ad filium et filii ad patrem est respectus realis: et similiter est de domino et servo: et istud habere pertinet ad prædicamentum relationis. Quædam autem dicuntur habere aliquas res, et inter habentia et res habitas est respectus realis sed non conversivus, sed est respectus habentis ad rem habitam: et isto modo tempus dicitur habere temporalia, et locus locatum, et partes loci partes locati, et continens contentum: et istud habere pertinet ad prædicamenta Quando et Ubi et Situs: nam continens ita dicitur habere contentum quod reducitur ad prædicamentum Ubi, sicut tempus temporale quod reducitur ad prædicamentum Quando, et situs situatum quod pertinet ad prædicamentum Situs: nam vas est locus mobilis, et locus est vas immobile, ut dicitur IV *Physic.* Quædam autem dicuntur habere aliquas res, et inter habentia et res habitas est respectus realis non conversivus; ita videlicet quod respectus talis est rei habitæ ad ipsum, quod habeat eam, sicut homo dicitur habere tunicam

et respectus est tunicæ ad ipsum hominem habentem, et non e contrario : et hoc habere pertinet ad istud prædicamentum, scilicet Habitus. Notandum quod, ut Philosophus dicit XV *de Animalib.*, natura providit aliis animalibus de vestimentis et de armis. Unde quædam pro vestimento habent pilos, quædam vero corium grossum vel corticem, vel aliquid hujusmodi [1] : similiter etiam aliquibus pro armis dentes dedit, aliis cornua, aliis vero ungues, et hujusmodi : homini autem nihil horum dedit, sed dedit ei intellectum et manus, ut per eas posset sibi providere, et de rebus exterioribus faceret sibi vestimenta et arma. Unde in aliis animalibus tam vestimenta quam etiam arma sunt partes substantiales eorum ; et inter habentia et habita non est aliquis respectus realis, sed solum rationis, ut dictum est : unde denominatio quæ fit in eis vel a vestimentis vel ab armis eorum naturalibus non pertinet ad hoc prædicamentum. Sed inter vestimenta et arma nostra et nos est respectus realis. Et ideo vestimenta et arma prout denominant nos habentes ea, sunt prædicamentum Habitus. Vel juxta secundam opinionem, respectus eorum ad nos est prædicamentum Habitus. Unde hoc prædicamentum solum convenit hominibus. Verum est autem quod etiam quædam animalia vestimus et armamus vestimentis et armis exterioribus : vestimus enim simias et phaleramus equos ; et isto modo hoc prædicamentum potest ad ea pertinere. Et sic patet, etc.

CAPUT XXI.

Quod Habitus potest immediate fundari in substantia.

Videtur autem esse dubium, sive hoc prædicamentum sit denominatio sequens respectum, sive juxta secundam opinionem sit ipse respectus, quomodo hoc prædicamentum pertinebit ad genera accidentium. Constat enim quod vestimenta sive arma sunt in genere substantiæ. Denominatio autem sumpta a substantia non ponitur in alio genere a substantia. Sive juxta secundam opinionem quomodo fundabitur respectus immediate in substantia, cum respectus nihil reale addat supra fundamentum, ut supradictum est? ideo sequitur, quod substantia vel erit accidens, vel quod Habitus non erit accidens. Ad quod dicendum quod non est inconveniens quod respectus realis in substantia fundetur. Substantia enim creata, in quantum hujusmodi [2], realiter refertur ad Creatorem; et talis respectus immediate in ea fundatur : nec propter hoc substantia est respectus vel accidens. Notandum quod differt accidentalitas quantitatis et qualitatis quæ sunt accidentia absolute, ab accidentalitate aliorum septem prædicamentorum : nam accidentalitas absolutorum consistit in hoc quod adveniunt enti in actu per inhærentiam : et isto modo substantia non potest esse accidens. Accidentalitas autem aliorum septem prædicamentorum consistit in hoc quod accidit formæ seu subjecto formæ habere terminum ad quem. Et quia forma substantialis seu substantia composita potest habere talem terminum, isto modo non est inconveniens quod sit accidens, idest ut accidentaliter alteri adveniat : unde accidit vestimento ut adjaceat corpori, et ut talem respectum habeat ad ipsum. Et sic sive sumatur vestimentum ut denominans, accidit sibi sic denominare, et sic est prædicamentum Habitus juxta primam opinionem, et est accidens. Vel juxta secundam opinionem accidit vessimento habere corpus pro termino, ad quem ut adjacens habet respectum. Vel potest dici quod non ex omni substantia indifferenter fiunt arma et vestimenta; sed arma fiunt ex substantia habente aliquam qualitatem, puta duritiem et hujusmodi : similiter vestimenta fiunt non ex qualibet substantia indifferenter, sed ex habente talem qualitatem, puta mollitiem et plicabilitatem, vel hujusmodi; et super his qualitatibus fundatur respectus qui est habitus, vel a dictis substantiis, in quantum habent tales qualitates. Est ergo Habitus adjacentia corporum, et eorum quæ circa corpus sunt; quod sic intelligitur : Habitus est adjacentia, idest denominatio corporum, sicut eorum quæ denominantur, et eorum quæ sunt circa corpus idest eorum a quibus fit talis denominatio; sicut a vestimentis quæ sunt circa corpus dicitur et denominatur homo vestitus. Vel juxta secundam opinionem, Habitus est adjacentia, idest respectus corporum terminative. Talis enim respectus, scilicet vestimenti, terminatur ad corpus vestitum, et est eorum quæ sunt circa corpus fundamentaliter :

1. Al. : « aliquid hujus. »

2. Al. : « inquantum hujus. »

nam fundamentum talis respectus est ipsum vestimentum, ut dictum est. Et sic patet descriptio Habitus. Notandum quod licet talis denominatio sit totius habentis talem habitum, nam homo dicitur vestitus et calceatus, tamen convenit sibi ratione Habitus qui adjacet parti. Licet enim homo dicatur calceatus, tamen dicitur ratione calceamenti quod adjacet pedi, qui est pars integralis hominis, cum totum corpus non sit vestitum, sed ratione illius partis cui adjacet vestimentum. Patet ergo de Habitu, etc.

CAPUT XXII.

Quod Habitus suscipit magis et minus, licet non omnis; et quod Habitus non habet contrarietatem.

Recipit autem Habitus magis et minus, licet non omnis. Qualiter autem Habitus recipit magis et minus, videtur esse dubium. Si enim respectus in tantum recipiunt magis et minus, in quantum fundamenta recipiunt intensionem et remissionem, et secundum istos respectus denominantur termini respectus magis vel minus, sicut dicitur magis vel minus calefaciens a majori vel minori calore quem efficit; cum fundamentum Habitus sit substantia, ut dictum est, quæ non suscipit magis vel minus; ergo nec Habitus suscipit magis vel minus. Ad quod intelligendum sciendum est quod, ut dictum est, ista sex prædicamenta nihil aliud dicunt nisi absolutum, ut denominat aliquid extrinsecum; quæ denominatio sequitur aliquem respectum realem qui est inter denominans et denominatum, qui tamen respectus est in genere relationis. Vel juxta secundam opinionem, dicunt prædictum respectum: et talis respectus est communis dictis sex principiis. Unde tale denominatum dicitur magis vel minus ab intensione vel remissione illius absoluti denominantis, ut dictum est. Aliquando vero denominatur magis vel minus, non ab intensione vel remissione denominantis: sed si plura fuerunt denominativa ejusdem rationis a quibus denominatum secundum unumquodque quod est eo denominatur, sicut dicimus quod ignis calefaciens tria ligna magis calefacit quam si calefaceret duo eodem gradu caloris. Constat enim quod omnes istæ tres calefactiones sunt ejusdem rationis, quibus respondet ignis secundum unam potentiam calefactivam: et isto modo calefaciens potest dici magis vel minus, licet in calefactionibus vel in quibuscumque actionibus non sit consuetum dicere isto modo magis vel minus. Et simile est si sumatur Habitus[1] juxta secundam opinionem: quia si plures respectus unius rationis, quibus unus respondet terminus, denominant terminum magis, pauciores vero minus. Habitus primo modo non suscipit magis vel minus. Ab uno enim vestimento vel calceamento, scilicet uno numero, nunquam aliquis dicetur magis vel minus vestitus calceatus. Et sic intelligitur quod non omnis Habitus suscipit magis vel minus; quia nec vestimentum nec calceamentum suscipit intensionem vel remissionem. Secundo vero modo Habitus suscipit magis vel minus; quia unus et idem homo a pluribus vestimentis potest denominari magis vestitus, et a paucioribus minus vestitus; et sic de aliis. Hoc autem non convenit prædicamento Quando, cum tempus denominans sit unum omnium temporalium: nec etiam convenit prædicamento Ubi, cum unius corporis unus tantum sit locus: nec prædicamento Situs, cum cuilibet uni parti locati una respondeat pars loci. Potest autem convenire iste modus dicendi magis vel minus alicui relativo, et alicui agenti vel patienti. Et sic patet qualiter Habitus suscipit magis vel minus, et qualiter non. Vel dicendum quod respectus Habitus non immediate fundatur in substantia, ut supra dictum est, nisi mediante aliqua qualitate, puta duritie vel mollitie et hujusmodi, quæ qualitates sunt fundamentum talis respectus: cum autem dictæ qualitates suscipiant magis et minus, ergo et Habitus. Non tamen recipit Habitus contrarietatem. Ut enim supra dictum est, ex receptione magis et minus datur contrarietas, quando magis et minus est secundum gradum intensionis et remissionis in speciebus unius generis, ut patet de albo et nigro. Talis autem intensio non est in Habitu, ut dictum est. Ergo in Habitu non est contrarietas.

1. Al.: « hic. »

CAPUT XXIII.

Quod proprium Habitus est existere tam in corpore quam in his quæ circa corpus sunt secundum divisionem partium.

Est autem sciendum quod proprium Habitus est existere tam in corpore quam in his quæ circa corpus sunt in pluribus secundum divisionem partium. Hoc autem qualiter intelligatur dictum est. Denominatur enim aliquid ab Habitu secundum quod Habitus adjacet alicui parti integrali signatæ; sicut dicitur homo calceatus a pedibus, et galeatus a capite, et sic de aliis. Hoc autem nulli aliorum prædicamentorum convenit: licet enim in prædicamento situs fiat denominatio totius ratione partium quibus adjacent partes loci, non tamen ratione alicujus partis signatæ, sed ratione omnium quibus adjacent partes loci aliquando uno modo, et aliquando alio. Sed in prædicamento Habitus fit denominatio totius ab una parte signata, cui adjacet singularis habitus. Et quia sicut consideratur in hoc prædicamento corpus habens habitum quantum ad suas partes organicas signatas, sic habitus partium signatarum sunt diversi et divisi: nam in habitu unius hominis divisa est pars vestimenti a calceamento, et sic de singulis; ideo dicitur esse proprium Habitus existere secundum divisionem partium corporis, scilicet habentis, et secundum divisionem earum quæ sunt circa corpus secundum divisionem habitus. Et sic patet de prædicamento Habitus, et de omnibus prædicamentis hoc modo. Notandum quod prædicamenta pertinent ad primam operationem intellectus, in qua nulla fit compositio per esse. Quæ autem pertinent ad talem primam operationem possunt dupliciter considerari. Uno modo, quantum ad res intellectas; et sic de eis jam dictum est: omnia enim quæ sic pertinent ad talem primam operationem, per decem prædicamenta significantur, ut ex dictis patet. Alio modo possunt considerari quantum ad modum significandi, in quantum scilicet significantur per nomina et per verba, et per alias partes orationis: et de his dicetur immediate. Propterea logica non solum est scientia rationalis, ut puta de syllogismo qui pertinet ad discursum rationis, sed est etiam scientia sermocinalis: tractat enim de syllogismo et partibus ejus quantum ad modum significandi, ponendo quid est nomen, et quid est verbum, et ponendo signa universalia et particularia, quæ omnia ad modum significandi pertinent, de quibus omnibus infra dicetur.

TRACTATUS VI.

DE INTERPRETATIONE, SEU ENUNCIATIONE.

CAPUT I.

De nomine; quid sit secundum intentionem logicam.

Dicto de his quæ quantum ad rem significatam pertinent ad primam operationem intellectus, quæ est indivisibilium intelligentia, ut in III *de Anima* dicitur, quia videlicet res cognoscitur quantum ad suam quidditatem; nunc dicendum est de his quæ pertinent ad secundam operationem intellectus, quæ ibi compositio vel divisio nominatur, qua scilicet intellectus noster unam rem cum alia componit, vel ab alia eam dividit, per esse scilicet et non esse. Et dicitur tractatus iste de *enunciatione seu propositione*, large sumpta propositione. Si enim stricte sumeretur, tunc enunciatio esset genus ejus: propositio enim solum dicitur de præmissis ipsius syllogismi; sed enunciatio dicitur tam de præmissis quam de conclusione [1]. Ad cognoscendum autem dictam enunciationem dicendum est primo cum Aristotele de partibus suis, scilicet de nomine et verbo; et de ejus genere, quod est oratio. Nomen est vox significativa ad placitum sine tempore, cujus nulla pars significat separata, finita et recta. In ista nominis definitione ponitur vox pro genere. Notandum quod ut habetur II *Metaphy.*, hæc est differentia inter definitionem suppositorum et definitionem formarum sive substantialium sive accidentalium: nam in definitione suppositorum nihil ponitur quod sit extra essentiam definiti, sed omnes particulæ definitionis sunt de essentia definiti. Formæ vero, quia non possunt per se esse, sed in alio, scilicet in subjecto vel in materia, in sui definitione requirunt subjectum vel materiam, quæ tamen non sunt de essentia earum; et ideo ipsarum definitiones

1. Al. « de præconclusione. »

dicuntur esse per additamenta. Unde formæ accidentales in sui definitione requirunt subjectum. Hæc est autem differentia inter eas definiendo : nam formæ abstractæ aliter requirunt subjectum in earum definitionibus quam formæ sumptæ in concreto. Formæ abstractæ requirunt subjectum loco differentiæ : ut cum dicimus : crispitudo est contractio capillorum: ubi capilli qui sunt subjectum crispitudinis ponuntur loco differentiæ; in concreto vero requirunt subjectum loco generis; ut cum dicimus : crispum est capillus contractus. Hoc habito, sciendum est quod nomen, verbum, et oratio sunt quædam artificialia, et per consequens accidentia : eorum autem subjectum est vox quæ est est quid naturale : ars enim in voce ut in subjecto format nomina, verba, et orationes; et ideo in eorum definitionibus debet poni vox ut subjectum. Et quia concreta sunt, ideo in eorum definitionibus ponitur vox pro genere. Dicitur autem vox significativa, ad differentiam vocum non significativarum quæcumque sint illæ, quæ videlicet pro nihilo proferuntur. Ad placitum autem dicitur ad differentiam vocum significativarum naturaliter : ut sunt latratus canum qui significant iram, prout natura dictavit eis, quoniam non significant secundum institutionem humanam. Sine tempore vero dicitur ad differentiam verbi et participii. Ubi nota, quod ut supra in alio tractatu dictum est, actio, passio et motus sunt una res. Verbum autem significat per modum actionis vel passionis, et per consequens per modum motus seu mutationis. Primum autem quod habet mensurari tempore, est motus. Verbum vero significat cum tempore. Sciendum quod actio et passio dupliciter possunt significari : vel per modum abstractum, ut sunt quædam res; et tunc non significantur cum tempore; significantur enim per modum habitus et quietis, scilicet sine motu, et sic significantur a nomine. Alio modo significantur per modum actionis prout sunt egredientes a subjecto, et sic significantur ut motus vel mutationes, et per consequens, ut mensurantur tempore; et sic significantur a verbis formaliter, et non materialiter sumptis; et etiam a participiis, non a nomine. Nomen ergo significat sine tempore. Deinde dicitur quod nominis nulla pars significat separata, ad differentiam orationis, cujus partes significant separatæ. Ubi nota quod significatio se habet ad nomen ut forma ejus : littera vero et syllabæ sunt ut materia ejus, seu ut partes integrales. Cum autem nulla pars sit quæ non habeat formam totius in toto ; ideo nulla pars separata habebit per se significationem, nisi solum illam quam habet totum. Unde in nominibus compositis, ut sunt Terranova, castrum Joannis, si significatum esset divisum, puta quod intelligeretur pro terra quæ esset nova, tunc non esset nomen, sed oratio : si vero significatum suum esset una res, puta villa vel hujusmodi, tunc erunt nomina. Deinde dicitur finita ad differentiam nominum infinitorum, sicut est non homo. Ubi nota quod omne nomen accipiendo etiam pronomen pro nomine, aut significat determinatum naturam ut homo, aut determinatam personam, ut ego et tu, aut determinatam naturam et personam, ut Socrates, Plato ; cum autem nomen infinitum nihil horum significet, non vere poterit dici nomen. Quod autem nihil horum significet, patet : nam nomen quod imponitur a privatione, ad minus requirit subjectum existens : non enim cæcum dicitur nomine animalis, sed supponit quod illud quod est cæcum sit aptum natum habere oculos. Nomen autem infinitum, cum a negatione imponatur, nihil supponit; potest enim enim dici de ente, sicut de non ente: dicimus enim quod chimæra est non homo, ut equus est non homo. Unde talia significant solum per modum nominis, quia ad minus est suppositum in comprehensione. Deinde dicitur recta, ad differentiam casuum obliquorum, qui cadunt a recto seu nominativo per quamdam originem declinationis. Solus enim nominativus dicitur nomen principaliter, quia per ipsum facta est impositio nominis ad aliud significandum. Non autem pertinent obliqui directe ad logicum, qui versatur circa verum et falsum ; quia tales casus, scilicet obliqui, cum hoc verbo « sum es est » , in quod omnia verba resolvuntur, non dicunt verum vel falsum. Nihil tamen prohibet eos cum aliquibus verbis impersonalibus jungi et significare verum vel falsum, ut, tædet me lectionis. Et sic patet de nomine, etc.

CAPUT II.

De verbo ; quid sit formaliter secundum descripitionem logicam.

Verbum est vox significativa ad placitum, cujus nulla pars significat separata,

finita et recta ; et semper est significativum eorum quæ de altero prædicantur. In ista definitione, « vox significativa ad placitum « cujus nulla pars significat separata, » intelliguntur eodem modo quo in nomine dicta sunt. Dicitur autem finita ad differentiam verborum infinitorum, ut sunt : non currit, non amat ; quæ non proprie sunt verba. Ubi nota quod proprium est verbi significare aliquid per modum actionis et passionis, ut supra dictum est. Prædictæ autem dictiones hoc non faciunt : imo removent actionem vel passionem, potius quam aliquam determinatam actionem vel passionem significent : non ergo proprie sunt verba. Sciendum quod licet hæc proprie non sint verba, tamen aliqua posita in definitione verbi eis conveniunt : primo quia significant cum tempore : sicut enim agere et pati sunt in tempore, ita etiam privatio eorum : unde et quies tempore mensuratur. Dictiones autem prædictæ significant privationem actionis et passionis, ut dictum est. Secundum est, quia ponitur in definitione verbi, quod semper ponitur ex parte prædicati, quia est significativum eorum quæ de altero prædicantur : quod sic intelligitur. Quia enim subjectum enunciationis significatur ut id cui aliquid inhæret, verbum autem significat actionem per modum actionis, ut dictum est, de cujus ratione est quod inhæreat ; ideo semper ponitur ex parte prædicati, etiam quia in omni prædicatione oportet quod sit verbum, cum verbum importet compositionem qua prædicatum componitur subjecto. Unde sicut verba significando actionem vel passionem significant aliquid ut in alio existens, propter quod semper ponuntur ex parte prædicati, ita etiam prædicta verba infinita, quia significant remotionem actionis vel passionis, semper ponuntur ex parte prædicati : negatio enim reducitur ad genus affirmationis. Sciendum quod verba infinitivi modi aliquando ponuntur ex parte subjecti, ut cum dicimus : a « currere est moveri » ; et hoc est quia habent vim nominis : unde Græci addunt eis articulos sicut nominibus : hoc idem facimus nos in logica vulgari : nam dicimus « el corere mio », ubi ly « et » est articulus. Intellectus enim noster processum actionis vel passionis, seu inhærentiam ejus in subjecto, apprehendit et significat ut est res quædam, et sic habet vim nominis. Si autem verba aliorum modorum aliquando ponuntur ex parte subjecti, ut cum dicimus « curro est verbum » tunc non sumitur verbum formaliter, sed materialiter secundum quod significat ipsam vocem, quæ accipitur ut res quædam : unde verba et orationes et omnes partes orationis, quando sic ponuntur materialiter, sumuntur in vi nominis. Deinde ponitur in definitione « recta », ad differentiam verborum obliquorum, scilicet præteriti et futuri temporis, quæ non sunt simpliciter verba. Cum enim verba proprie dicta significent agere vel pati, hoc erit proprie verbum, quod significat agere vel pati in actu ; quod est agere vel pati simpliciter. Sic [1] autem significant verba præsentis temporis : agere autem vel pati in præterito vel in futuro est secundum quid. Et ideo verba præteriti et futuri temporis non sunt simpliciter verba, sed secundum quid. Dicuntur autem casus verbi præsentis temporis, quia aliquo modo significant tempus præsens : præteritum enim et futurum tempus dicuntur per respectum ad præsens : est enim præteritum tempus, quod fuit præsens : et futurum, quod erit præsens. Et similiter verba aliorum modorum quam sit verbum indicativi modi, casus verbi, dicuntur, quia earum variatio respicit ipsam actionem vel passionem, sicut et variatio temporum. Et quia variatio verborum in numero et persona non respicit ipsam actionem vel passionem, sed solum subjectum cui actio vel passio inhæret ; ideo non faciunt casus verbi, etc.

CAPUT III

De oratione ; quid sit, et de speciebus ejus.

Oratio est vox significativa ad placitum, cujus partes significant separatæ. Qualiter autem hujus definitionis particulæ sint intelligendæ, dictum est in definitione nominis. Dividitur autem oratio in imperfectam et perfectam. Oratio imperfecta dicitur, quæ imperfectum sensum generat in animo auditoris. Ubi nota quod, ut dicitur V *Metaphys.*, perfectum est cui nihil deest in genere suo. Sensui autem quem generat oratio imperfecta in animo auditoris aliquid deest, quia deest sibi compositio vel divisio : si enim dico « homo albus » quæ est oratio imperfecta nihil dico sibi inesse vel non inesse, et per consequens sensus

1. Al. : « hic. »

hujus orationis facit stare animum suspensum, quia sibi aliquid deest, ideo est imperfectus. Sciendum tamen quod non sine causa oratio perfecta et imperfecta definitur per generare sensum. Ubi nota quod, licet oratio et quælibet ejus pars sint quædam res artificiales et non naturales, nec etiam sint instrumenta naturalia virtutis interpretativæ, ut Plato dicebat, — ejus namque virtutis instrumenta naturalia sunt pulmo, guttur, palatum, lingua, dentes et labia ;— sunt tamen instrumenta ipsius intellectus, qui non est virtus materialis sed supra omnem naturam corpoream. Instrumentum autem definitur ex fine, qui est usus ejus. Usus autem vocis significativæ est significare audienti conceptum intellectus dicentis. Bene ergo definitur oratio perfecta et imperfecta per generare sensum, seu significare. Unde oratio perfecta dicitur, quæ perfectum sensum generat in animo auditoris propter complexionem quam dicit. Orationum autem perfectarum quinque sunt species: scilicet enunciativa, interrogativa, vocativa, imperativa et deprecativa. Sciendum quod ratio non solum concipit ipsas res, sed etiam per suum conceptum alia dirigit et ordinat; concipiendo autem res in se format orationem indicativam seu enuntiativam : ordinando autem alia, format alias orationes. Dirigitur autem et ordinatur aliquis ah aliquo ad tria. Primo ad mente attendendum ; et ad hoc pertinet oratio vocativa. Secundo ad voce respondendum ; et ad hoc pertinet oratio interrogativa. Tertio ad opus exequendum; et ad hoc pertinet quantum ad inferiores oratio imperativa; qnantum vero ad superiores oratio deprecativa, ad quam reducitur oratio optativa, quia respectu superioris homo non habet vim innatam, nisi per expressionem sui desiderii: suppositiva vero, idest conditionalis, et dubitativa reducuntur ad interrogativam. Et quia istæ quatuor species orationis non significant verum vel falsum, sed quemdam ordinem ad ista consequentem, ideo non pertinent ad præsens negotium quod directe ordinatur in scientiam demonstrativam, in qua auris hominis per rationem adducitur ad considerandum verum ex his quæ sunt propria rei ; sed magis pertinent ad rhetoricam vel poeticam, quæ inducunt ad assentiendum per dispositionem audientis. Sola autem enunciativa, quæ significat verum vel falsum, ad hoc negotium spectat, et si quæ aliæ orationes ad eam reduci possunt.

CAPUT IV.

De enunciatione, quid sit; et quid est verum et falsum.

Enunciatio est oratio verum vel falsum significans. Ad intelligendum autem hanc definitionem, primo videndum est quid sit verum vel falsum : secundo videndum est quare soli enunciationi convenit significare verum vel falsum. Quantum ad primum sciendum quod, ut communiter dicitur, veritas est adæquatio rei ad intellectum secundum Isaac, verum dicitur adæquatum, falsum vero non adæquatum. Hæc autem adæquatio seu conformitas non potest esse relatio realis, alioquin verum non converteretur cum ente: quod enim est in uno prædicamento tantum, non potest esse de transcendentibus. Est ergo relatio rationis ; et sic verum est relativum secundum rationem, quod nihil prohibet ipsum esse in pluribus prædicamentis vel in omnibus. Quæ autem sit hæc conformitas? — Dico quod in intellectu quædam sunt subjective, ut species intelligibiles, actus intelligendi, et hujusmodi : quædam sunt objective, ut ea quæ intellectus intelligit. Quando ergo res quæ est in intellectu objective est conformis sibi ipsi, ut est in rerum natura, tunc talis conformitas dicitur veritas. Unde in hoc consistit veritas quod res sic apprehenditur ab intellectu sicut est in rerum natura; et per oppositum falsitas est in difformitate rei, ut apprehensa est ab intellectu, ad se ipsam, ut est in natura sua. Et propter hoc Philosophus IV *Metaph.* dicit quod verum est esse quod est, et non esse quod non est; falsum vero est esse quod non est, et non esse quod est. Unde quando intellectus intelligit rem sic esse sicut est in rerum natura, vel non esse sicut non est, talis conformitas dicitur veritas; quando vero apprehendit rem esse ut non est, vel non esse ut est, tunc falsitas. Sciendum quod in tali conformitate quæ veritas dicitur est considerare quatuor : scilicet rem ut est intellecta, seu ut est in intellectu objective : et ipsum intellectum eam intelligentem : et actum intelligendi, qui est subjective in intellectu : et rem ut est in natura sua. In re autem ut est intellecta, seu ut est objective in intellectu, est per prius veritas, quam sit in intellectu, vel quam sit in actu intelligendi, vel quam sit in re ut est in sua natura : intellectus enim

et actus intelligendi non dicuntur veri nisi quia sunt de vero objecto. Intellectus enim dicitur verus, quia apprehendit verum; et actus intelligendi dicitur verus, quia est apprehensio alicujus veri; et res in natura sua dicitur vera, quia nata est apud intellectum causare apprehensionem conformem entitati suæ. Notandum quod talis conformitas rei, ut intellecta est, ad seipsam ut est in natura sua, potest esse vel in intellectu practico, vel in intellectu speculativo. In intellectu quidem practico, quando scilicet sic est res per suam formam, sicut apprehendit eam artifex per artem suam. Cum autem omnes res naturales per formam suam sint conformes sibi ipsis ut apprehensæ sunt ab arte divina, ideo quælibet res secundum quod habet propriam formam dicitur vera; et sic verum et ens convertuntur. In intellectu vero speculativo est talis conformitas, quia intellectus intelligit rem sicut est: non enim intellectus sic intelligit, sicut res in intellectu practico; sed quia sicut res est, ita eam intelligit intellectus. Et ideo intellectus practicus comparatur ad artificialia ut mensura ad mensuratum; e converso autem intellectus speculativus comparatur ad ea quæ intelligit ut mensuratum ad mensuram. Notandum quod aliqui tenent quod veritas est conformitas rei ad intellectum informatum similitudine rei; falsitas vero est difformitas intellectus sic informati ad rem. Et hæc opinio probabiliter potest teneri. Sic ergo patet quid est veritas et falsitas, etc.

CAPUT V.

Quod veritas et falsitas sunt tantum in enunciatione, et quare.

Quantum ad secundum, scilicet, quare veritas et falsitas sunt in enunciatione tantum: sciendum quod veritas non est in voce significativa, sive sit nomen, vel verbum, vel oratio, nisi sicut in signo. Sunt autem hujusmodi signa conceptionum intellectus. Secundum ergo quod in conceptionibus intellectus erit verum vel falsum, sic dicetur esse in ipsis signis. Sciendum quod, ut dicitur III *de Anima*, duplex est operatio intellectus: scilicet indivisibilium intelligentia, quando scilicet intellectus intelligit quidditatem rei in se: et compositio et divisio, scilicet quando unam rem conceptam componit per esse, vel divisio quando dividit per non esse: et in utraque operatione intellectus invenitur veritas. Ubi nota quod, sicut dictum est, veritas est relatio rationis. Entia autem rationis nusquam sunt subjective, nisi largo modo intelligatur, secundum illud cui ratio attribuit talem respectum rationis. Habet ergo veritas solum esse objective: et similiter dico de falsitate. Unde si consideramus illud quod primo verum est, scilicet rem ut est intellecta, et vocemus verum, dico quod tale verum potest esse in prima operatione intellectus: nam intellectus intelligit ipsam rem ut est in se, et sic intelligit verum. Falsum autem non intelligit intellectus in prima operatione sua: quia vel attingit naturam rei, et tunc intelligit verum; aut non attingit, et tunc ignorat. Et non est ibi proprie difformitas rei intellectæ ad naturam ejus, quia nec talis res est intellecta, sed aliqua alia; et ideo non est ibi falsitas, quæ proprie importat deceptionem, et non ignorantiam solam. Et inde est quod Philosophus III *de Anima* dicit quod intellectus comprehendens quod quid est semper est verus. Hoc autem non est perfecte comprehendere veritatem, quæ est conformitas utriusque, scilicet rei ut intellecta est, et rei in sua natura: sed est cognoscere unum conforme, seu verum. In secunda vero operatione intellectus est perfecte et completive veritas objective: nam apprehendere veritatem est apprehendere conformitatem rei intellectæ ad se ipsam secundum suam naturam, ut dictum est. Hoc autem fit comparando unum alteri, vel idem ad seipsum secundum aliud et aliud esse: quod non potest fieri nisi per secundam operationem intellectus. Ergo perfecte veritas non est nisi in intellectu componente vel dividente: et similiter dico de falsitate. Tenendo vero secundam opinionem prædictam, erunt clariora. Nam si veritas est conformitas rei ad intellectum informatum similitudine rei, in prima operatione intellectus erit verum, quia erit ibi talis conformitas, non tamen erit verum tunc in intellectu ut in cognoscente verum: non enim intellectus aliter cognoscit verum, nisi componendo vel dividendo secundum suum judicium: quod judicium si consonet rebus, erit verum, puta cum intellectus judicat esse informatum similitudine rei, ut res est: et oppositum est de falso; et hoc totum pertinet ad secundam operationem intellectus, et non ad primam. Ex dictis potest patere quod in sola enunciatione sit veritas vel falsitas ut in signo. Si enim sola enunciatio est signum

eorum quæ sunt objective in secunda operatione intellectus, et solum in illum[1] est verum et falsum, in enunciatione erit verum vel falsum, et non in aliqua alia voce, sive sit dictio, sive oratio. Et sic patet quid est enunciatio.

CAPUT VI.

De enunciatione categorica et hypothetica, affirmativa et negativa.

Dividitur autem ab Aristotele enunciatio tripliciter : et primo, ut analogum in sua analogata. Dicit enim quod enunciationum quædam est una simpliciter, quædam conjunctione una. Enunciatio una simpliciter est enunciatio categorica, seu prædicativa. Est autem enunciatio categorica quæ habet subjectum et prædicatum principales partes sui, ut « homo est animal : » homo est subjectum, animal est prædicatum, hoc verbum « est, » quia prædicatur tertium adjacens, dicitur conjunctio, seu copula verbalis. Conjunctione vero una dicitur enunciatio hypothetica seu suppositiva, ut « si homo est, animal est. » Hæc etiam divisio enunciationis est analogi in sua analogata, de quibus per prius et posterius dicitur ; nam unum simpliciter est prius uno conjunctione. Secundo dividit enunciationem ut genus in species : dividit enim eam in affirmationem et negationem, quæ sunt species enunciationis : licet enim affirmatio sit prior negatione, non tamen propter hoc enunciatio de eis analogice prædicatur, sicut dictum est quod prædicatur de simpliciter una et conjunctione una. Notandum quod unum dividentium aliquod commune potest esse prius altero dupliciter : uno modo secundum proprias rationes aut naturas dividentium ; alio modo secundum majorem participationem rationis illius communis quod in ea dividitur. Primum autem non tollit univocationem generis ; ut manifestum est in numeris, in quibus binarius secundum propriam rationem naturaliter est prior ternario ; sed tamen æqualiter participant rationem communis, scilicet numeri : nam ita ternarius sicut et binarius est multitudo mensurata per unum. Secunda autem prioritas impedit univocationem generis : et propter hoc, ens non potest esse genus substantiæ et accidentis, quia in ratione entis prius habet esse substantia, quæ est ens per se quam accidens, quod est ens in alio vel in aliud. Sic in proposito. Licet affirmatio primo modo, scilicet secundum suam naturam, sit prior negatione, non tamen secundo modo ; immo æqualiter participant rationem enunciationis ; utraque enim est oratio verum vel falsum significans. Est autem secundum suam naturam affirmatio prior negatione : nam affirmatio est enunciatio alicujus de aliquo, ut « homo est « animal ; » negatio vero est enunciatio alicujus ab aliquo, ut « homo non est lapis. » Cum autem enunciatio, ut dictum est, sit vox significativa, non immediate significat rem, sed mediante conceptu intellectus. Unde in omni enunciatione est tria considerare : scilicet ipsam vocem, quæ est signum conceptus intellectus ; et ipsum conceptum intellectus, qui est ipsa similitudo rei ; et ipsam rem. Quantum ad vocem, prior est affirmatio negatione, quia minus habet de compositione quam negatio : plures enim dictiones sunt « Socrates non « currit » quam « Socrates currit : » et per consequens est magis composita. Ex parte intellectus prior est affirmatio, quæ significat compositionem, quam negatio, quæ significat divisionem ; posterior enim est divisio compositione : sicut non est corruptio nisi generatorum, sic non est divisio nisi compositorum. Ex parte etiam rei affirmatio quæ significat esse prior est negatione quæ significat non esse, sicut habitus naturaliter prior est negatione. Tertia vero divisio ipsius enunciationis est in universalem, particularem, indefinitam et singularem. Sufficientia autem dictarum divisionum potest sic sumi. In ipsa enim enunciatione est considerare totam suam entitatem quæ est ex subjecto et prædicato, et ipsorum conjunctionem. Et quia omne quod est ideo est quia unum numero est ; ideo consideratur utrum sit una simpliciter, vel una conjunctione : et ista divisio dicitur pertinere ad substantiam enunciationis. Secundo est in ea considerare ipsum prædicatum, ut componitur subjecto sine negatione vel cum negatione. Et quia prædicatum est pars formalis enunciationis, ideo hæc divisio dicitur pertinere ad qualitatem enunciationis, qualitatem scilicet essentialem, secundum quod differentia significat quale quid, ut supra dictum est. Tertio est in ea considerare ipsum subjectum, prout scilicet est prædicabile de pluribus, vel de uno ; et sic fit tertia divisio :

1. Forte : « in illa. »

et hæc dicitur pertinere ad quantitatem enunciationis, nam quantitas sequitur materiam. Unde versus :

Quæ, ca. vel hyp., qualis, ne. vel aff., quanta, uni., par., in., sin.

Hic autem versus sic intelligitur : In eo namque sunt tria nomina interrogativa : scilicet Quæ, quod quærit de substantia. Qualis quod quærit de qualitate ; et Quanta, quod quærit de quantitate. Unde quando fit interrogatio per quæ, quærendo scilicet de substantia enunciationis, respondetur categorica vel hypothetica : quando fit interrogatio per qualis, respondetur affirmativa vel negativa : quando fit interrogatio per quanta, respondetur universalis, particularis, indefinita vel singularis. De prima divisione enunciationis dicetur in tractatu de enunciationibus hypotheticis. De secunda vero ejus divisione, satis dictum est.

CAPUT VII.

De quantitate propositionum categoricarum de inesse : scilicet de universali, particulari, indefinita et singulari.

Restat dicere de tertia divisione, quæ est secundum quantitatem. Ubi nota quod enunciationum categoricarum quædam sunt de inesse, quædam vero modales. Dicitur autem enunciatio de inesse quæ est de simplici inhærentia prædicati ad subjectum, ut « homo est animal. » Modalis vero in qua inhærentia prædicati ad subjectum modificatur, ut « Socratem currere « est possibile, » vel « homo est animal « necessario. » Unde primo dicendum est de quantitate, æquipollentiis, oppositionibus, quæ quantitatem sequuntur in enuntiationibus de inesse; secundo de eis in enuntiationibus modalibus.

Ad videndum autem quantitatem ipsarum enuntiationum de inesse, sciendum quod ea quæ intellectus apprehendit, quædam sunt universalia, videlicet quæ apta nata sunt in pluribus inveniri : quædam sunt singularia, videlicet quæ non sunt apta inveniri nisi in uno. Universale autem potest dupliciter considerari : uno modo quasi separatum a singularibus, scilicet secundum esse quod habet in intellectu objective : alio modo secundum esse quod habet in singularibus. Primo modo considerato universali, aliquid de eo potest dupliciter enuntiari. Uno modo quando ei attribuitur aliquid quod pertinet ad solam actionem intellectus ; ut cum dicimus « homo est prædicabilis de multis » vel « homo est universale, » vel homo « est species : » hujusmodi enim intentiones format intellectus, et attribuit eas naturæ intellectæ, puta homini, secundum quod comparat ipsam ad res quæ sunt extra animam. Alio modo enuntiatur aliquid de universali sic sumpto, quando attribuitur sibi aliquid prout ipsa natura intellecta apprehenditur ab intellectu ut unum ; illud tamen quod ei attribuitur non pertinet ad actum intellectus, sed ad esse quod habet ipsa natura intellecta in rebus quæ sunt extra animam ; puta si dicatur « homo est « dignissima creaturarum : » hoc enim convenit naturæ humanæ secundum quod est in singularibus : nam quilibet homo singularis est dignior aliis creaturis irrationalibus ; sed tamen omnes homines singulares non sunt unus homo extra animam, ut dicitur in prædicta enunciatione « homo est dignissima creatura » ubi ly « homo » stet pro omnibus singularibus, sed solum in acceptione intellectus est unus. Et quia communiter non est apprehensum quod universalia extra singularia subsistant, ideo communis usus loquendi non habet aliquam dictionem seu aliquod signum quod addatur universali secundum dictos modos quibus aliquid de eo prædicatur. Sed Plato, qui posuit universalia subsistere extra singularia, invenit quasdam dictiones quas addebat universalibus in talibus modis prædicandi : dicebat enim : per se homo est species, vel : homo prædicabilis est species. Secundo modo enuntiatur aliquid de universali, secundum quod est in ipsis singularibus ; et hoc dupliciter. Uno modo cum attribuitur sibi aliquid ratione ipsius universalis, quod videlicet ad essentiam ipsius pertinet, vel consequitur principia essentialia ipsius ; ut cum dicitur « homo est animal » vel « homo est risibilis. » Alio modo quando attribuitur ei aliquid ratione singularis in quo invenitur ; scilicet quando attribuitur sibi aliquod accidens individuale, ut cum dicitur « homo ambulat. » Et quia iste modus enuntiandi aliquid de universali cadit in communi apprehensione hominum ; ideo inventæ sunt quædam actiones ad designandum modum attribuendi aliquid universali sic accepto. Unde si attribuitur sibi aliquid primo modo, scilicet ratione ipsius ut universale est, quia hoc est universaliter de eo aliquid prædicari, ideo adinventum est hoc signum « omnis » quod designat quod prædicatum attribuitur

subjecto universaliter quantum ad totum illud quod sub subjecto continetur. In negativis vero prædicationibus ad idem inventa est hæc dictio « nullus : » per quam significatur quod prædicatum removetur a subjecto universaliter secundum totum quod continetur sub eo. Si vero attribuitur ei aliquid secundo modo, scilicet ratione singularis, ad hoc designandum in affirmativis inventum est signum particulare, scilicet hæc dictio « quidam » vel « aliquis, » per quam designatur quod prædicatum attribuitur universali subjecto ratione ipsius particularis. Sed quia indeterminate formam alicujus singularis significat; ideo designat universale sub quadam indeterminatione. Unde et dicitur individuum vagum. In negativis vero non est inventa aliqua dictio, seu aliquod aliud signum, sed dicimus « quidam homo non currit » vel « nonnullus homo currit. » Sic ergo sunt tria genera affirmationum in quibus de universali aliquid prædicatur. Una, in qua de universali aliquid prædicatur universaliter ut « omnis homo est animal. » Secunda, in qua de universali aliquid prædicatur particulariter, ut « quidam homo est albus. » Tertia, in qua aliquid de universali prædicatur absque determinatione universali vel particulari, ut « homo est animal. » Prima enunciatio dicitur universalis : secunda particularis : tertia indefinita. Quibus si addatur singularis, in quia aliquid de singulari prædicatur, ut « Socrates currit, » erunt quatuor modi enunciationum, quæ possunt esse negativæ sicut sunt affirmativæ. Et sic patet, etc.

CAPUT VIII.

De oppositione propositionum categoricarum existentium in figura quantum ad enunciationes de inesse.

Nunc dicendum est qualiter prædictæ enunciationes universales, particulares et indefinitæ opponantur. Notandum quod aliquid alicui quatuor modis potest opponi. Uno modo relative, ut pater et filius; alio modo contradictorie, ut, Socrates currit, Socrates non currit : tertio modo privative, ut visus et cæcitas; quarto modo contrarie, ut albedo et nigredo. De oppositis relative dictum est in *Prædicamento relationis*. Contradictio vero est oppositio cujus secundum se non est medium; inter esse enim et non esse non est medium. Ad hoc autem quod sit contradictio inter aliqua, requiruntur septem : primo quod opponantur duæ propositiones, quarum una sit affirmativa et altera negativa : secundo quod tales enunciationes sint ejusdem subjecti : tertio quod sint ejusdem prædicamenti : quarto quod non fiat prædicatio secundum diversas partes subjecti, sicut cum dicitur : Socrates est albus dentes, et Socrates non est albus manum : quinto quod non sit diversus modus ex parte prædicati, sicut cum dicitur : Socrates currit tarde, et Socrates non currit velociter : sexto, quod non sit diversitas ex parte mensuræ loci et temporis : septimo quod non sit diversitas ex habitudine ad aliquid extrinsecum, sicut cum dicitur : decem homines sunt multi in domo, et non sunt multi in theatro. Privatio vero est negatio in subjecto apto nato. Licet enim cæcitas neget visum, non tamen simpliciter, sed in subjecto nato apto videre : bene enim dicitur animal cæcum, sed non lapis cæcus. Contrarie autem opponuntur quæ in eodem genere posita maxime a se distant, et vicissim eidem subjecto insunt : non enim albedini opponitur albedo, sed nigredo, quæ a se maxime distant. Sciendum quod oppositio non prædicatur de dictis oppositionibus sicut genus de suis speciebus, sed ut analogatum de suis analogatis : vera namque oppositio est oppositio simpliciter, quæ dicitur contradictio. Aliæ vero dicuntur oppositiones secundum quid ; et in tantum sunt oppositiones, in quantum aliquo modo dicunt contradictionem, scilicet esse et non esse. Sciendum etiam est quod in contradictione ita opponitur negatio affirmationi, quod nihil ponit. In privatione autem ita opponitur privatio habitui, quod supponit subjectum. In contrarietate vero ita est oppositio, quod supponitur subjectum, et aliqua forma : ita enim albedo opponitur nigredini, quod supponit aliquod subjectum, propter quod dicitur « vicissim insunt : » et albedo etiam ponit aliquam formam, quod non facit negatio nec privatio. Sciendum quod universalis affirmativa opponitur universali negativæ ejusdem subjecti et prædicati contrarie : unde « omnis homo est albus » et « nullus homo est albus » sunt contrariæ. Ratio est quia, ut dictum est, contrarie opponuntur quæ maxime a se distant ; non enim nigrum dicitur aliquid ex hoc solo quod non est album ; sed super hoc, quod est non esse album, quod significat remotionem albi,

addit nigrum extremam remotionem ab albo. Sic ergo id quod affirmatur per hanc enunciationem « omnis homo currit, » oportet quod removeatur per hanc negationem « non omnis homo currit : » oportet enim quod negatio removeat modum quo prædicatum dicitur de subjecto, quem designat hoc signum « omnis ; » sed super hanc remotionem addit hæc enuntiatio « nullus homo currit » totalem remotionem quæ est in extrema distantia. Merito ergo dicuntur contrariæ « omnis homo currit » et « nullus homo currit. » Particularis autem affirmativa et particularis negativa nullo modo opponuntur contrarie, id est contraria oppositione, Contrariæ namque different extrema distantia : particularis autem affirmativa et particularis negativa se habent sicut media inter contraria; media autem non sunt contraria. Nec etiam opponuntur contradictorie : ut enim dictum est, hoc signum « quidam » quod facit propositionem esse particularem, designat universale, seu terminum communem, indeterminate ; unde non determinat illud ad hoc singulare vel ad istud. Et propter hoc affirmatio et negatio non erunt in eodem subjecto singulari, quod requiritur in contradictione, ut supra dictum est : ideo nullo modo sibi opponitur. Dicuntur tamen subcontrariæ, quia sub contrariis continentur. Universalis autem affirmativa et particularis negativa, universalis negativa et particularis affirmativa, opponuntur contradictorie. Cujus ratio est, quia contradictio consistit in sola remotione affirmationis per negationem. Universalis autem affirmativa removetur per solam negationem particularem, nec aliquid aliud ex necessitate exigitur : sicut per hanc « quidam homo non currit » removetur hæc « omnis homo currit. » Particularis autem affirmativa non potest removeri per particularem negativam, quia sibi non opponitur, ut dictum est. Oportet ergo quod removeatur per universalem negativam. Sic ergo istæ scilicet « omnis homo currit, » « quidam homo non currit, » et « nullus homo cur- « rit, » « quidam homo currit, » sunt contradictoriæ. Quælibet autem particularis dicitur subalterna suæ universalis. Et sic patet de oppositionibus propositionum in quibus sunt signa, et singularium. Indefinitæ autem sequuntur regulam particularium.

CAPUT IX.

De æquipollentiis enunciationum categoricarum de inesse.

Restat nunc dicere de æquipollentiis dictarum enunciationum. Ubi nota quod negatio præposita ante signum, et per consequens ante enunciationem, æquipollet suæ contradictoriæ. Posita vero post signum, in compositione scilicet enunciationis, facit eam æquipollere suæ contrariæ. Præposita vero et postposita facit eam æquipollere suæ subalternæ. Causa autem istarum æquipollentiarum est : nam in enunciationibus prædictis est considerare quantitatem , videlicet universalitatem , particularitatem : et qualitatem, scilicet negationem et affirmationem. Hoc est autem natura negationis [1], ut neget et tollat totum quod invenit post se. Sic ergo ista enunciatio « omnis homo currit » est universalis et affirmativa : cui si præponatur negatio, scilicet « non omnis homo currit, » ista negatio tollit universalitatem, et sic remanet particularis, vel indefinita, scilicet sine signo, quæ æquipollet particulari ; et tollit affirmationem, et per consequens remanet negativa. Æquipollet ergo huic, scilicet « quidam homo non currit, » quæ erat sua contradictoria. Similiter sit hæc enunciatio « nullus homo currit : » certum est quod hæc enunciatio sit [2] universalis et negativa : præponatur sibi negatio, et dicatur « non nullus homo currit : » negatio tollit universalitatem, ergo erit particularis : tollit etiam negationem, et sic erit affirmativa, hæc scilicet « quidam homo « currit, » quæ erat sua contradictoria : et idem erit de particularibus : nam hæc, « non quidam homo currit, » æquipollet huic « nullus homo currit : » et propter hanc causam hæc « non quidam homo non « currit », æquipollet huic, scilicet, « qui- « libet homo currit. » Similiter etiam si sumatur hæc enunciatio « omnis homo « currit, » et postponatur negatio signo universali et ponatur ad compositionem sic « omnis homo non currit, » quia negatio non invenit post se signum, non negat illud, et per consequens remanet universalis enunciatio ; aufert autem negatio affirmationem, et sic facta est enunciatio negativa et universalis : æquipollet ergo

1. Al. : « hoc est a natura negationis. »
2. Al. : « certum est quod hoc est,cui si universalis, etc. »

suæ contrariæ, scilicet huic « nullus homo « currit. » Similiter hæc « nullus homo « currit, » est universalis et negativa : nam signum negativum negat compositionem enunciationis. Postponatur ergo ei negatio, et dicatur « nullus homo non currit : » quia negatio non habet signum post se, remanet enunciatio universalis. Et quia erat negativa quantum ad compositionem, aufert negationem, et remanet affimativa, hæc scilicet « omnis homo currit, » quæ erat sua contraria. Similiter etiam sumatur ista « omnis « homo currit, » quæ est universalis et affirmativa et præponatur sibi et postponatur negatio sic « non omnis homo non currit : » certum est quod secunda negatio negat ejus compositionem. Unde dato quod illa esset negativa, hæc scilicet, « omnis homo « non currit, » præposita ergo negatio invenit post se universalitatem quam tollit, et sic facit eam particularem, invenit et negationem quam tollit, et facit eam affirmativam ; et erit hæc, scilicet « quidam homo « currit, » qnæ erat sua subalterna. Et sic est de omnibus aliis si præponatur et postponatur in eis negatio ; quia æquipollent suo subalterno, sive sit universalis, sive particularis. Notandum quod aliquando contingit quod in eadem enunciatione sunt duo signa universalia negativa : unum videlicet in subjecto, et alterum in prædicato, sicut in hac, « nullus homo nullum « animal est : » dico quod ista æquipollet huic « omnis homo aliquod animal est. » Ratio est, quia quodlibet dictorum signorum et est universale, et habet in se negationem. Et quia non præponitur negatio primo signo, remanet enunciatio universalis : ergo negatio inclusa in primo signo, quod est signum universale et negativum, præponitur negationi, seu secundo signo, quod est signum universale, et signum negativum. Et quia invenit universalitatem, destruit ergo universalitatem, et remanet particulare : destruit negationem, et sic remanet enunciatio affirmativa, hæc scilicet « omnis homo aliquod animal est. » Vel dicatur, sicut communiter dicitur, quod « nullus non » æquipollet ei, quod est « omnis, » et dico « non » scilicet negationem quæ continetur in secundo signo ; « non nullus » vero æquipollet ei quod est « quoddam, » et « nullus non » sumo pro negatione quæ est in primo signo : et sic remanet « omnis homo aliquod animal est. » De omnibus hic æquipollentiis, datur versus : Præ contradic. post contra., præ postque subalter.

Qui sic intelligitur : præ, idest negatio præposita contradic. idest facit æquipollere suo contradictorio : post, idest negatio postposita, facit æquipollere suo contra., idest contrario : Præ postque idest negatio quæ præponitur et post ponitur facit æquipollere suo subalterno. Et sic patet de æquipollentiis categoricarum.

CAPUT X.

Quomodo enunciationes categoricæ de inesse sitæ in figura se habent ad veritatem et falsitatem.

Modo dicendum est quomodo se habent prædictæ enunciationes quantum ad verum et falsum. Ubi nota quod, sicut supra dictum est, de universali secundum quod est in ipsis singularibus dupliciter potest aliquid enunciari, scilicet affirmative, et removeri negative. Uno modo quando attribuitur sibi aliquid ratione ipsius universalis, vel quod pertineat ad ejus essentiam, vel quod sequatur principia ejus essentialia ; ut cum dicitur « homo est « animal risibile : » et hæc vocatur materia naturalis, seu necessaria. Quod autem isto modo ab universali removetur ratione ipsius naturæ, scilicet universalis, dicitur materia remota, seu impossibilis, ut, homo est asinus. Secundo modo quando attribuitur sibi aliquid ratione alicujus singularis, in quo hæc natura universalis invenitur, ut cum dicitur « homo « currit : » et hæc dicitur materia contingens. Sciendum quod in materia naturali et in materia remota, si una contrariarum est vera, reliqua est falsa, et e converso. Et causa hæc est quia si illa dicitur materia naturalis quæ provenit secundum naturam universalis, ipsa ergo convenit omni contento sub eo, sic quod universalis affirmativa erit vera, universalis autem negativa, quæ removet hanc materiam ab omni contento sub eo, necessario erit falsa : dicitur enim non esse quod est, quod est falsum, scilicet dicere non esse quod est, vel esse quod non est. Similiter etiam in materia remota, universalis negativa est vera, quia removet tale prædicatum ab omni contento sub tali universali. Universalis ergo affirmativa tunc etiam dicetur falsa, quia dicit esse quod non est : et simili modo se habebit de suis particularibus sibi subalternis. Materia enim naturalis, quia omnibus contentis sub universali con-

venit, ideo in tali materia particularis affirmativa erit vera, negativa vero falsa, et contra se habebit in materia remota. In materia vero contingenti ambæ contrariæ possunt esse falsæ: et causa potest haberi ex dictis. Si enim in tali materia non attribuitur universali aliquid nisi ratione particularis alicujus contenti sub eo, affirmare illud de omnibus particularibus falsum est, quia dicitur quod non est esse : similiter etiam illud negare ab omnibus particularibus seu singularibus falsum est, quia dicitur quod est non esse. Ambæ ergo sunt falsæ. Particulares vero, quia quælibet potest salvari in una singulari, ambæ sunt veræ. Aliam rationem assignat Aristoteles. Nam ut dicit, contraria mutuo se expellunt, ambæ istæ contrariæ non poterunt simul esse, quod est verum : remotiones tamen earum nihil prohibet simul esse : sicut album et nigrum non possunt esse simul, remotiones tamen amborum nihil prohibet esse simul, falsum enim est remotio amborum. In omni materia sive naturali, sive remota, seu contingenti, si una contradictoriarum est vera, reliqua est falsa, et e converso. Contradictoriæ enim enunciationes, vel sunt singulares, ut dictum est, vel una est universalis et altera particularis: et hoc habent, quia una removet aliam. Unde si una est negativa, altera est affirmativa : et si affirmativa erit vera, dicit esse quod est, et hoc est verum, ut dicitur IV *Metaphysicorum ;* verum enim est esse quod est, et non esse quod non est. Falsum autem est non esse quod est, et esse quod non est. Negativa vero sibi contradictoria, quia dicit non esse quod est, erit falsa. Similiter si negativa est vera, dicit non esse quod non est, et affirmativa tunc dicit esse quod non est, quod est falsum. Et sicut inter esse et non esse non est medium, et unum removet alterum, quia impossibile est dici de eodem et verificari simul esse et non esse ; sic etiam contradictoriæ, quia una ponit de eodem esse, et altera de eodem non esse, ideo una semper removet alteram. Et quia in tali esse vel non esse consistit verum vel falsum, ut dictum est; ergo sine medio si una est vera, reliqua est falsa, et e converso. Et sic patet de veritate et falsitate dictarum propositionum de inesse etc.,

CAPUT XI.

Quid sit propositio modalis, et de ejus quantitate.

Nunc restat ponere vel dicere de propositionibus modalibus. Modus autem, ut hic sumitur est adjacens rei determinatio ; idest, determinatio facta per adjectivum. Est autem adjectivum duplex : scilicet nominis, ut album et nigrum, et verba, cujusmodi sunt adverbia. Quia enim adverbium stat juxta verbum et semper nititur verbo, ideo dicitur esse adjectivum verbi : et sic modus erit duplex : scilicet nominalis, ut cum dicitur : cursus velox ; et adverbialis, ut cum dicitur : currit velociter. Notandum quod adverbia multipliciter possunt determinare verba : quædam determinant ipsum ratione [1] actionis vel passionis quam verbum significat, ut : curro velociter, vel ago fortiter : et hoc faciunt adverbia qualitativa. Quædam vero ratione temporis, ut adverbia temporalia. Alia vero ratione modi, ut adverbia vocandi et optandi. Quædam vero determinant verbum ratione compositionis quam facit in oratione : et ista sunt sex : scilicet necessario, impossibiliter, possibiliter, contingentur, vero et falso. Cum enim dicitur : Socrates currit velociter, signatur quod cursus ejus sit velox : sed cum dicitur : necessario Socrates currit, non significatur quod cursus ejus sit necessarius, sed quod ista compositio, scilicet : Socrates currit, sit necessaria; et sic de aliis quinque adverbiis jam dictis. Sciendum quod prædicta sex adverbia faciunt veras enunciationes modales ; quia possunt facere propositiones modales adverbialiter sumpta ut cum dicitur : Socrates currit necessario ; et nominaliter, ut cum dicitur : Socratem currere est necesse ; et sic de aliis. Verum est autem quod duo istorum modorum, scilicet, vero et falso, non variant enunciationem quantum ad oppositiones, æquipollentias et hujusmodi: sed eodem modo se habent, seu eodem modo sumuntur in eis sicut in categoricis de inesse : ideo de eis prætermittamus. Sed quia alia quatuor adverbia, scilicet, possibiliter, impossibiliter, necessario, contingenter, prædictas enunciationes variant, ideo de ipsis dicamus. De his autem ad præsens videbimus quatuor : scilicet quantitatem, qualitatem, corruptiones et æqui-

1. Al. « rationes. »

pollentias, quia de conversione ipsarum dicetur in *tractatu de syllogismis*, ubi etiam dicetur de conversione enunciationum de inesse.

Ad sciendum autem earum quantitatem, notandum quod quædam sunt propositiones modales de dicto, ut : Socratem currere est necesse ; in quibus scilicet dictum subjicitur, et modus prædicatur : et istæ sunt vere modales, quia modus hic determinat verbum ratione compositionis, ut supra dictum est. Quædam autem sunt modales de re, in quibus videlicet modus interponitur dicto, ut : Socratem necesse est currere : non enim modo est sensus, quod hoc dictum sit necessarium, scilicet : Socratem currere ; sed hujus sensus est quod in Socrate sit necessitas ad currendum. Et clarius apparet de possibili. Cum enim dicitur : Socratem currere est possibile, sensus est quod hoc dictum, scilicet : Socratem currere, est possibile ; sed cum dicitur : Socratem possibile est currere ; sensus est quod in Socrate sit possibilitas currendi. Sunt autem et aliæ enunciationes quæ videntur modales, et non sunt, quando videlicet modus subjicitur, et dictum prædicatur : ut : possibile est Socratem currere. Ratio hujus est, quia denominatio debet sumi a forma : formale autem in enunciatione est prædicatum, et ideo a prædicato debet denominari. Cum ergo in enunciatione prædicatur modus, erit modalis : cum vero prædicatur dictum, non erit modalis. Sciendum quod omnes enunciationes modales de dicto sunt singulares, quantumcumque sit in eis signum universale. Unde hæc « omnem hominem currere est possibile, » est singularis : et sic de omnibus aliis. Ratio hujus est. Nam, ut supra dictum est, enunciatio dicitur singularis, quia in ea subjicitur singulare, seu terminus singularis, ut : Socrates currit. Sed in talibus enunciationibus subjicitur hoc dictum signatum, scilicet omnem hominem currere, quod totum accipitur pro uno termino signato. Omnes ergo tales enunciationes sunt singulares. In modalibus vero de re, et in his quæ videntur modales et non sunt, sumitur quantitas secundum quod in dicto sunt termini et signa. Unde hæc « possibile est omnem « hominem currere, » est universalis : et hæc « possibile est aliquem hominem cur- « rere, » est particularis : et sic se habet de modalibus de re. Patet ergo de earum quantitate.

CAPUT XII.

De qualitate propositionum modalium quoad affirmationem et negationem.

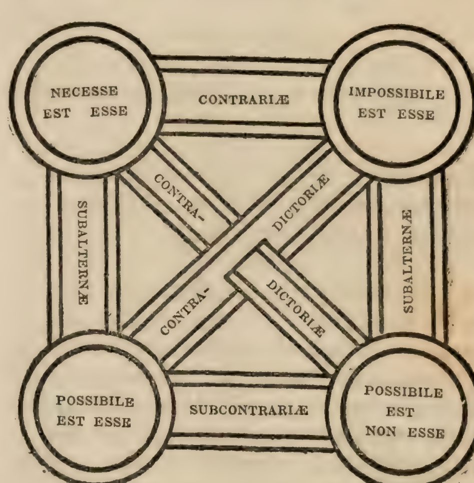
Sequitur de ipsarum qualitate. Ubi nota quod in enunciationibus de inesse est tria considerare : scilicet subjectum, prædicatum et compositionem utriusque : quæ ita se habent quodammodo, sicut in naturalibus. In homine enim est considerare corpus et animam et humanitatem : corpus est materia : anima est forma, quæ est pars compositi : unde est forma respectu corporis; humanitas vero est forma respectu utriusque, scilicet respectu corporis et animæ. Sic in proposito, in enunciatione subjectum est sicut materia : prædicatum vero sicut forma, quæ est pars compositi : unde est quasi forma respectu subjecti : compositio vero est forma utriusque. Unde in eis affirmatio et negatio sumitur secundum compositionem vel divisionem, ubi est negatio. Unde quando in compositione non est negatio, erit enunciatio affirmativa : si vero in ea est negatio, est enunciatio negativa. In modalibus autem, sicut se habet in illis de inesse prædicatum, sic se habet modus : quia est ut forma respectu dicti. Et ideo, si modus componitur cum dicto affirmative, modalis erit affirmativa : si vero negative, propositio erit negativa. Hæc enim « Socratem non cur- « rere est possibile, » est affirmativa, quia compositio modi cum dicto affirmatur. Hæc autem « Socratem currere non est « possibile » est negativa, quia talis compositio negatur. Et hoc clare apparet in veritate et falsitate earum. Affirmatio enim de eodem singulari opponitur contradictoriæ negationi ; et per consequens si una est vera, reliqua est falsa. Sed istæ « Socratem currere est possibile, » « Socratem non currere est possibile, » ambæ sunt veræ, quia Socrates potest currere et potest non currere, et de utroque dicto verificatur possibilitas. Non ergo est una affirmativa et alia negativa. Sciendum quod licet enunciatio modalis dicatur affirmativa et negativa a modo affirmato et negato ; tamen quælibet potest quadrupliciter variari : quia vel habebit utrumque scilicet dictum et modum affirmatum, ut : Socratem currere est possibile ; vel utrumque negatum, ut : Socratem non currere non est possibile ; vel dictum negatum et modum affirmatum, ut : Socratem non cur-

rere est possibile : vel dictum affirmatum et modum negatum, ut : Socratem currere non est possibile. Et sic patet de ejus qualitate.

CAPUT XIII.

De oppositione et æquipollentia enunciationum modalium.

Nunc videndum est de earum oppositione. Ubi nota quod modales hujusmodi variantur secundum affirmationem et negationem in dicto et in modo, sicut immediate dictum est ; et sit faciunt inter se oppositiones. Sed quia diversi modi sibi invicem opponuntur, ideo primo dicendum est de oppositionibus modalium secundum diversos modos ; postea reducemus unum modum ad alium per æquipollentias ; et sic patebunt omnium oppositiones. Notandum quod possibile dupliciter potest sumi ; vel in toto suo significato, et tunc comprehendit necessarium et contingens : et sic quod necesse est esse, possibile est esse ; et quod contingens est esse, possibile est esse. Alio modo sumitur solum pro contingenti ; et sic sumitur in istis oppositionibus. Unde, licet quatuor sint enunciationes modales, tres tamen earum faciunt diversitatem in oppositionibus et æquipollentiis : quia illa de contingenti et illa de possibili pro eodem sumuntur. De istis ergo tribus modis dicamus ; scilicet, necesse, impossibile, possibile. Et licet, ut dictum est, quando modus substat[1] et dictum prædicatur, enunciatio non sit modalis, tamen cito reducitur ad modalem. Et sic modo enunciationibus illis utemur. Sciendum quod sicut dictum est in enunciationibus de inesse, hoc signum « omnis » designat, quod prædicatum enunciationis attribuitur subjecto quantum ad totum illud quod sub eo continetur : hoc vero signum « nullus » removet a subjecto totum quod sub eo continetur ; et propter hoc universalis affirmativa et universalis negativa sunt contrariæ. Sic in istis enunciationibus modalibus, iste modus « necesse » facit significare totam inhærentiam subjecti ad prædicatum, quia quod necessario inest omni tali inest ; et ideo tenet eumdum locum, scilicet modalis affirmativa de necessario : et universalis affirmativa de inesse. Et sicut « nullus » totam removet, ita etiam « impossibile ; » quia quod impossibiliter inest, nulli tali inest ; et ideo præpositio de impossibili tenet locum universalis negativæ. Et sicut « quidam » affirmando non totam inhærentiam ponit, similiter etiam negando non totum quod sub subjecto continetur removet, sic iste modus « pos-«sibile : » quia quod possibiliter inest, non inest omni ; et quod possibiliter non inest ; non inest nulli; et ideo possibile affirmando tenet locum particularis affirmativæ ; et possibile negando tenet locum particularis negativæ. Secundum ergo prædicta, istæ enunciationes : necesse est esse, et impossibile est esse, sunt contrariæ : necesse est esse, possibile est non esse, sunt contradictoriæ : impossibile est esse, et possibile est esse, sunt contradictoriæ : possibile est esse, et possibile est non esse, sunt subcontrariæ : necesse est esse, et possibile est esse, sunt subalternæ : impossibile est esse, et possibile est non esse, sunt subalternæ : ut patet in figura sequenti.

His visis, statim patebit de æquipollentiis earum, et de oppositionibus ipsarum, quando variantur per negationes positas in dicto vel in modo. Æquipollentiæ namque modalium, eodem modo fiunt sicut in enunciationibus de inesse, secundum videlicet versum illum :

Præ contradic., post contra., præ postque subalter.

Negatio enim præposita modo, facit æquipollere suo contradictorio : unde hæc « non « necesse est esse » æquipollet huic « possi-« bile est non esse ; » Et hæc « non impossibile « est esse, » æquipollet huic « possibile est « esse. » Negatio vero postposita, scilicet modo, facit æquipollere suo contrario : unde hæc « necesse est non esse, » æqui-

1. Al. : « quando modus substantialiter. »

pollet huic « impossibile est esse.» Et hæc « impossibile est non esse,» æquipollet huic « necesse est esse.» Præ postque subalter. idest negatio præposita et postposita modo facit æquipollere suo subalterno : unde hæc « non necesse est non esse » æquipollet huic « possibile est esse ; » et similiter hæc « non impossibile est non esse » æquipollet huic « possibile est non esse.» Ex dictis potest patere qualiter oppositiones propositionum ejusdem modi variantur per negationes : verbi gratia de enunciationibus de necessario, ista « necesse est esse » et hæc « non necesse est esse, » sunt contradictoriæ ; et istæ, scilicet « non necesse est non esse » et « necesse est esse, » sunt subalternæ ; et sic se habet de singulis aliis enunciationibus modalium, per hunc versum :

Amabimus, edentuli, illiace, purpurea.

Ut satis patet.

CAPUT XIV.

De enunciatione hypothetica, et de tribus speciebus ejus.

Restat nunc dicere de enunciationibus hypotheticis, seu suppositivis, quod idem est. Definitur autem enunciatio hypothetica sic : Enunciatio hypothetica est quæ habet duas categoricas principales partes sui, ut « si homo currit, homo movetur.» Patet quod hæc « homo currit,» est una enunciatio categorica : et illa « homo « movetur » est altera. Et dico « principales partes, » quia termini sunt principales partes propositionis categoricæ, non tamen sunt principales partes propositionis hypotheticæ, sed remotæ, sicut lapides sunt partes domus remotæ; et in hoc differt enunciatio hypothetica ab enunciatione categorica : nam principales partes categoricæ sunt termini; principales autem partes hypotheticæ sunt duæ categoricæ. Alia etiam differentia est inter propositiones categoricas et hypotheticas : nam in categorica subjectum suscipit nomen prædicati ; cum enim dicitur « homo est ani- « mal, » homo recipit nomen animalis, cum homo dicatur esse animal; non autem sic in hypotheticis : quia unum de altero non prædicatur; sed tantum aliquid dicitur esse, si alterum fuerit. Verbi gratia : cum dicitur « si peperit, cum viro « concubuit, » non est sensus, quod parere sit cum viro concumbere; sed est sensus, quod partus esse non potuisset, nisi cum viro concumbisset. Similiter etiam cum dicimus « si homo est, animal est » non est sensus quod homo sit animal; sed est sensus, quod si aliqua res est homo, necesse est quod aliqua res sit animal. Dividitur autem propositio hypothetica in tres species : quia quædam est conditionalis, quædam disjunctiva, et quædam copulativa. Conditionalis est illa in qua conjunguntur duæ propositiones categoricæ per hanc conjunctionem « si : » ut « si homo « est, animal est. » Hæc autem conditionalis potest fieri tam ex parte subjecti quam ex parte prædicati. Ex parte subjecti; ut si dicatur « si homo currit[1], ani- « mal currit; » ex parte vero prædicati, ut si dicatur « si homo currit, homo mo- « vetur. » Prima autem propositio sive enunciatio categorica quæ est in his enunciationibus hypotheticis dicitur antecedens. Secunda vero dicitur consequens ; et propter hoc dicitur consequentia. Ad conditionalem autem reducuntur rationales, ut « Socrates est homo, ergo Socrates est animal. » Et omnis causalis, ut « quia So- « crates est homo, Socrates est animal, » et temporalis, « ut quando Socrates est « homo, Socrates est animal, » et omnes hujusmodi. Notandum quod Ammonius ponit duplicem hypothesim : una est quando supponitur aliquod impossibile, ad quod tamen necessario sequitur aliud impossibile. Verbi gratia: « supposito quod quatuor sunt tria, quaternarius numerus erit impar ; » constat enim quod hypothesis supponit impossibile, et impossibile subinfert; tamen stante hypothesi necessario infertur. Ex quo potest intelligi, quod conditionalis potest esse vera, et tamen ambæ ejus partes sunt falsæ. Unde ista est vera « si homo est asinus, homo « est rudibilis ; » tamen utraque categoricarum est falsa. Secunda vero hypothesis est quod quandoque aliquid dicitur esse vel non esse si quid fuerit vel non fuerit, ut « si homo est, animal est : » vel « si homo est lapis, non est. » Ex dictis potest patere quod veritas enunciationis hypotheticæ est in consequentia terminorum qui sunt in consequente ad terminos qui sunt in antecedente : quia enim animal necessario sequitur ad hominem, certum est quod quidquid fuerit homo erit animal; et si ad currere sequitur moveri,

1. Al. : « si homo non currit. »

sequitur ergo quod quidquid currit movetur. Si ergo est homo, est animal: et si currit movetur. Cuicumque ergo vere vel false attribuetur currere, attribuetur et moveri. Unde ista est vera: « si « immobile currit, immobile movetur. » Et propter hoc dicitur quod ad veritatem ejus requiritur quod antecedens non possit esse verum sine consequente: quia tanta est necessitas consequentis ad antecedens, quod sicut se habet antecedens, ita se habet consequens. Si vero aliter se haberet, scilicet quod antecedens esset verum et consequens falsum, falsa esset consequentia; quia terminus in consequente positus non necessariam haberet connexionem cum termino posito in antecedente; ut hic « si homo est « albus, homo est musicus, » certum est quod hæc falsa est; non enim necessario ad album sequitur musicum. Et inde est quod omnis conditionalis vera est necessaria, et omnis falsa est impossibilis; quia, ut dictum est, terminus consequentis necessario sequitur terminum antecedentis. Qualiter autem conditionalis varietur per affirmationem et negationem, dicetur, cum de syllogismis hypotheticis agetur. Disjunctiva vero est illa in qua conjunguntur duæ enunciationes categoricæ per conjunctionem speciei disjunctivæ, ut hic, « animal aut est sanum, aut est ægrum. » Veritas autem prædictæ enunciationis est quod si unum ponitur, alterum removetur; et si unum removeatur, alterum sumatur. Unde videtur quod tantum valeat ista « aut est sanum, aut est ægrum » quantum ista conditionalis, « si non est «sanum, est ægrum. » Et licet in prædicta materia verum sit, tamen non semper in omni materia istæ duæ sibi æquipollent in veritate: nam conditionalis ex una parte negata, et ex altera affirmativa salvatur in contradictoriis, contrariis, et disparatis, et erit semper vera: vera enim est ista, « si « est album non est nigrum: » ista tamen est falsa, « aut est album aut est nigrum: » posset enim aliquid esse quod nec album esset, nec nigrum: et sic etiam est de disparatis. Differt enim disjunctiva a tali conditionali. Unde ad veritatem disjunctivæ requiritur quod de tali materia sit in qua unum omnino ponatur, et alterum removeatur, vel e converso: et propter hoc ad ejus veritatem requiritur quod altera ejus pars sit vera. Et si utraque pars ejus erit vera vel falsa, ipsa enunciatio disjunctiva erit falsa. Copulativa vero enunciatio est illa in qua conjunguntur duæ enunciationes categoricæ per cunjunctionem copulativam, ut « Socrates currit, et move- « tur: » in ista enunciatione nulla ponitur conditio, sed solum conjunctio enunciationis. Et quia copulativa conjunctio semper debet simila copulare; si antecedens erit verum, etiam consequens necesse est quod sit verum, et e converso. Et sic patet qualiter dictæ enunciationes hypotheticæ se habent ad veritatem: nam conditionalis potest esse vera, utraque ejus parte existente falsa. Disjunctiva est vera una ejus parte existente falsa. Copulativa vero ad hoc quod sit vera, utraque ejus pars necessario debet esse vera. Et sic patet de enunciationibus hypotheticis. Siquidem autem hoc de ipsis omissum est, dicetur cum de syllogismis hypotheticis agetur, etc.

TRACTATUS VII.

DE SYLLOGISMO SIMPLICITER.

CAPUT I.

Quid sit syllogismus, et quæ ad ipsum requiruntur constituendum.

Modo dicendum est de tertia parte, videlicet de his quæ pertinent ad tertiam operationem intellectus. Licet enim, ut dictum est, a Philosopho ponantur duæ operationes intellectus, scilicet simplicium intelligentia, et compositio vel divisio; tamen additur tertia operatio, quæ est discursus ab uno composito vel diviso ad aliud. Hoc autem fit per argumentationem. Est autem argumentatio oratio significativa discursus rationis ab uno cognito ad aliud incognitum, vel a magis incognito ad minus cognitum. Sunt autem argumentationis quatuor species: scilicet syllogismus, enthymema, inductio et exemplum. Sive hæc divisio sit generis in suas species, vel analogi in sua analogata, nihil ad propositum. Et quia syllogismus perfectior est omnibus aliis, ad quem aliæ species argumentationis reducuntur, sicut imperfectum ad perfectum; ideo de ipso dicendum est. Definitur autem syllogismus sic: Syllogismus est oratio in qua quibusdam positis et concessis, necesse est aliud evenire per ea quæ posita sunt et concessa. Oratio hic est genus syllogismi. Ut enim in *tractatu de enunciatione* dic-

tum est, nihil prohibet orationem esse plures et unam cujusmodi est in syllogismo. In hoc autem quod dicit « quibusdam « positis » tangit propositiones ipsius syllogismi : per hoc quod dicit « necesse est « aliud evenire, » tangit conclusionem. Unde oportet scire quid est propositio. Est autem propositio, ut hic sumitur, enunciatio, qua posita, ad eam aliud sequitur : non enim omnis enunciatio est propositio; sed solum illa quæ ponitur in aliqua specie argumentationis, ad quam sequitur conclusio. Verbi gratia, cum dicitur : « omnis homo est animal, omne risibile est homo, ergo omne risibile est animal; » ista « omnis homo est animal, » est propositio, et similiter illa « omne risibile est homo ; » proponuntur enim ut ad eas sequatur illa « omne risibile est animal. » Hæc autem « omne risibile est animal, » licet sit enunciatio, constat enim ex terminis, non tamen est propositio. Est autem terminus in quem resolvitur propositio, ut subjectum et prædicatum. Cum enim dico : « homo est animal, » « homo » est terminus qui dicitur subjectum ; « animal » est terminus qui dicitur prædicatum. Sciendum quod licet propositio ex terminis componatur, et in eis resolvatur ; non tamen in definitione termini ponitur compositio propositionis, sed resolutio. Hujus causa est: nam *Logica*, ut Boetius in sua *Topica* dicit, duas habet partes : scilicet inventivam, et judicativam. Est autem inventio excogitatio rerum verarum aut verisimilium, quæ alteram partem contradictionis probabilem reddunt. Probabile autem est quod videtur omnibus aut pluribus aut sapientibus, et his scilicet sapientibus, aut omnibus aut pluribus aut maxime notis. Huic autem parti *Logicæ* deserviunt duo libri : scilicet *Topicorum* et *Elenchorum*. Judicium autem, ut hic sumitur, est recta determinatio rationis in his quorum est judicium. Recte autem determinat ratio quando principiata resolvit in principia. Et ideo scientia quæ est recta determinatio scibilium est per causas, scilicet cum ratio resolvit causata in causas : et propterea hæc pars *Logicæ*, scilicet judicativa, dicitur analytica seu resolutoria, quia resolvit principiata in principia. Huic autem parti *Logicæ* deserviunt duo libri ; scilicet *Priorum* et *Posteriorum*. Et quia de materia libri *Priorum* hic intendimus, ideo hic definitur terminus per resolutionem propositionis. Est autem subjectum de quo aliquid dicitur. Prædicatum vero quod de altero dicitur : seu sit dicere mentis vel rationis, seu sit oris vel vocis. Dicitur autem terminus eo quod sic per ipsum terminatur propositio, quod non ultra progreditur. In hoc autem tractatu dicemus de syllogismo simpliciter. Est autem syllogismus simpliciter, in quo non consideratur materia in qua talis vel talis syllogismus fit ; idest non consideratur utrum talis materia sit probabilis vel necessaria ; sed solum consideratur syllogismus ad suam ordinationem. In omni autem materia existentibus veris vel probabilibus præmissis, semper sequitur conclusio vera vel probabilis. Quod autem talis ordinatio sit bona, probatur per duo principia per se nota. Dico autem principia hic primas propositiones per se notas. Hæc autem principia sunt « dici de omni, » et « dici de nullo. » Est autem dici de omni, quando nihil est sumere sub subjecto, de quo non dicatur prædicatum ; dici vero de nullo est, quando nihil est sumere sub subjecto, a quo non removeatur prædicatum. De his autem inferius melius dicetur. Sciendum quod quia syllogismi variantur per diversas figuras, ut infra dicetur ; ideo aliqui syllogismi non possunt immediate probari per dicta duo principia. Et propterea tales syllogismi indigent uno alio principio, per quod possunt reduci ad dici de omni, vel ad dici de nullo. Hoc autem principium est : Quando ex opposito consequentis infertur oppositum antecedentis primæ conclusionis, tunc prima consequentia fuit bona. Unde omnes illi syllogismi in quibus non potest recte salvari dici de omni, vel dici de nullo, cum dicto tertio principio reducuntur ad formam in qua salvatur dici de omni, vel dici de nullo : et hæc reductio vocatur ab aliquibus per impossibile, a Philosopho vero per syllogismum conversivum. Similiter etiam reducuntur prædicti tales syllogismi ad prædicta duo principia per conversionem propositionum. Sed quia conversiones non probantur esse bonæ nisi per tertium principium, ideo dicendum est qui syllogismi reducuntur ad illa duo principia solum in virtute tertii principii. Qualiter autem fiant conversiones, et per dictum tertium principium probentur, dicamus : et primo in propositionibus de inesse, deinde in propositionibus modalibus.

CAPUT II.

De conversione propositionum de inesse, et de speciebus ejus.

Conversio autem propositionum, ut hic sumitur, est facere de subjecto prædicatum et de prædicato subjectum ; ita quod existente conversa vera, etiam ea in quam convertitur, sit vera. Verbi gratia ista propositio : « Omnis homo est animal, » si convertitur in istam : « Omne animal est homo, » bene fit de prædicato subjectum, et de subjecto prædicatum ; tamen prima propositio est vera, secunda vero falsa : ideo talis conversio non est bona. Est autem in propositionibus terminorum finitorum, de quibus hic intendimus, duplex conversio : scilicet simplex, et per accidens. Dicitur autem conversio simplex, quando de prædicato fit subjectum, et de subjecto prædicatum, manente secunda propositione in eadem qualitate et quantitate cum prima. Per accidens vero dicitur, quando de subjecto fit prædicatum, et e converso, manente eadem qualitate propositionis, sed mutata quantitate. Primo modo convertuntur propositiones universalis negativa et particularis affirmativa : secundo modo convertuntur universalis affirmativa, et, ut aliqui dicunt, universalis negativa. Tamen non est necessarium hoc ponere : si enim ad hanc : « Nullus homo est lapis, » sequitur, « nullus lapis est homo, » et ista est vera; necessario sequitur hanc esse veram : « quidam lapis non est homo : » Ut enim supradictum est, existentibus universalibus veris, semper particulares sunt veræ, licet non e converso. Primo probemus conversionem simpliciter, et primo universalium. Et quia ut dictum est, in talibus syllogismis et eorum propositionibus non curatur in qua materia sint ; ideo utemur terminis transcendentibus, loco quorum possunt poni termini quicumque. Sit ergo propositio convertenda ista : « Nullum b. est a. » Et semper supponatur quod pro b. et pro a. sumantur tales termini significativi qui faciant propositionem veram [1] : sicut si pro b. sumatur homo, et pro a lapis. Dico ergo quod prædicta propositio convertitur in istam : « Nullum a. est b.; » quod probo per dictum tertium principium sic : Quando ex opposito consequentis infertur oppositum antecedentis, prima consequentia fuit bona : sed sic est in proposito, ergo, etc. Cum ergo dico : « nullum b. est a., ergo nullum a. est b.; » facio consequentiam, cujus antecedens est, « nullum b. est a. ; » consequens vero est, « nullum a. est b. » Modo videamus si ex opposito consequentis infertur oppositum antecedentis vere. Huic autem propositioni, scilicet « nullum a. est b., » quæ est consequens, potest esse duplex oppositum : scilicet contrarium, et contradictorium. Sumamus ergo contradictorium ejus, scilicet, « quoddam a. est b. : » particularis enim affirmativa, et universalis negativa sunt contradictoriæ : ad istam autem, scilicet, « quoddam a. est b., » sequitur ista, scilicet, « quoddam b. est a, » ut probabo. Sed hæc, « quoddam b. est a., » et illa quæ fuit antecedens, scilicet, « nullum b. est a., » sunt oppositæ contradictoriæ. Ergo ex opposito consequentis sequitur oppositum antecedentis. Prima ergo consequentia quam vocamus conversionem, fuit bona. Nunc oportet probare quomodo ad illam, « quoddam a. est b. », sequitur illa, « quoddam b. est a. » Hoc autem probatur per syllogismum expositorium. Ponam ergo propositiones primas in terminis significativis, et sicut dicimus, « quoddam a. est b., » dicamus, « quidam homo est animal ; » et sicut dicimus, « quoddam a. est b., » dicamus, « quoddam animal est homo. » Accipiamus primam, scilicet, « quidam homo est animal : » signetur iste homo et hoc animal : si enim ista est vera, quidam homo est animal, oportet quod ipsa sit vera in aliquo homine signato, puta Socrate vel Platone ; et si in nullo homine signato erit vera, nullo modo erit vera. Signetur ergo illa res in qua animalitas et humanitas signatur, et vocetur Socrates : modo fiat syllogismus expositorius sic : « Socrates est hic homo : Socrates est hoc animal : ergo hoc animal est hic homo, » et per consequens, « quoddam animal est homo. » Ergo ad hanc, « quidam homo est animal, » quæ sumebatur loco hujus, « quoddam b est a » sequitur « quoddam a. est b. : » ergo ad hanc, « quoddam a. est b., » sequitur, » quoddam b. est a. : » et hoc est quod volebamus dicere. Et sic patet de conversione universalis negativæ. Particularis affirmativa convertitur simpliciter, sicut : « quoddam b. est a.; ergo quoddam a. est b. : » et probatur per idem principium. Ex opposito ergo consequentis infertur oppositum antecedentis. Prima ergo consequentia seu conversio fuit bona. Potest autem probari hæc con-

1. Al. : « variam. »

versio per syllogismum expositorium, ut dictum est. Universalis autem affirmativa convertitur per accidens sic : « Omne b. est a. : » « quoddam a. est b. » Et probatur eodem modo. Oppositum enim hujus, « quoddam a. est b. » est hoc ; « nullum a. est b. : » quæ convertitur in illam, « nullum b. est a. : » hæc autem est contraria primæ, quæ erat, « omne b. est a. » Ex opposito ergo consequentis infertur oppositum antecedentis : prima ergo consequentia seu conversio fuit bona. Particularis vero negativa non convertitur, quia ex opposito consequentis non infertur oppositum antecedentis. Verbi gratia, sit propositio convertenda ista : « quoddam b. non est a. » Convertatur ergo : quia vel convertetur in universalem negativam, vel in particularem negativam. In universalem negativam sic : « quoddam b. non est a. : ergo nullum a. est b. » Hujus oppositum est, vel, « omne a. est b. » vel, « quoddam a. est b. » Sed utraque istarum propositionum, scilicet, « omne a. est b. » vel, « quoddam a. est b. » convertuntur in istam. « quoddam b. est a. » quæ non est oppositum antecedentis, quod erat, « quoddam b. non est a, » quia subcontrarietas non est oppositio, ut supra patuit : ergo non valet ista conversio. Idem etiam sequitur si converteretur in particularem, scilicet in illam, « quoddam a. non est b. » cujus oppositum est, « omne a. est b. » quæ convertitur in hanc, « quoddam b. est a., » quæ proprie non est opposita, ut dictum est. Quod etiam talis conversio non valeat, patet quia non tenet in omni materia ; et potest ostendi in terminis significativis. Licet enim istud sequatur : « quidam lapis non est homo, ergo quidam homo non est lapis ; » tamen istud non sequitur : « quoddam animal non est homo, ergo quidam homo non est animal : » imo « omnis homo est animal. » Fit autem de prædictis conversionibus quidam versus sic :

Feci simpliciter convertitur, eva per acci.

Per a. enim hic sumitur universalis affirmativa, per e. universalis negativa, peri particularis affirmativa, per o. particularis negativa. Construitur autem versus sic : Fe. idest universalis negativa, Ci. idest particularis affirmativa, convertitur simpliciter. E. idest universalis negativa, Va, idest universalis affirmativa, convertuntur per accidens. Et sic patet de conversione propositionumde inesse.

CAPUT III.

De conversionibus propositionum modalium et differenti modo earum.

Nunc dicendum est de conversionibus propositionum modalium. Sciendum quod propositiones de necessario et impossibili eodem modo convertuntur sicut propositiones de inesse, et per idem principium probantur. Propositiones vero de possibili et contingenti non eodem modo convertuntur. Sed quia oppositiones non eodem modo sumuntur in propositionibus modalibus sicut in propositionibus de inesse ; ideo oportet manifestare probationes prædictarum propositionum. Et sicut ostendimus de propositionibus de necessario, sic erit de propositionibus de impossibili. Sit ergo propositio ista convertenda : « Necesse est nullum b. esse a. » quæ convertitur in hanc, « necesse est nullum a. esse b. », quia ex opposito secundæ propositionis infertur oppositum præcedentis : oppositum enim istius, « necesse est nullum a. esse b., » est illud, « non necesse est nullum a. esse b. : » sed ista æquipollet huic, « possibile est aliquod a. esse b. : » nam non necesse non esse, æquipollet huic quod est possibile esse : quia nonnullus æquipollet huic quod est aliquis : ergo ista, « non necesse est nullum a. esse b. » æquipollet huic, « possibile est aliquod a. esse b. » Ad hanc autem sequitur, « possibile est aliquod b. esse a : » quod potest probari per syllogismum expositorium, ut supra dictum est de particulari affirmativa. Sed ista, « possibile est aliquod b. esse a., » est contradictoria antecedentis, quæ erat, « necesse est nullum b. esse a. » Ex opposito ergo consequentis infertur oppositum antecedentis. Prima ergo consequentia seu conversio fuit bona. Particularis affirmativa convertitur eodem modo, et probatur per idem principium sic : « Necesse est quoddam b. esse a. : ergo necesse est quoddam a. esse b. » Cujus oppositum est, « non necesse est aliquod a. esse b., » quæ, æquipollet huic, « possibile est nullum a. esse b., » quæ convertitur in istam, « possibile est nullum b. esse a. » Non enim sumitur hic possibile prout idem est quod contingens, quia non convertitur, sicut infra patebit ; sed sumitur modo possibile in suo toto significato, ut comprehendit necessarium et contin-

gens, ut supra in alio tractatu dictum est. Hæc autem, « possibile est nullum b. esse a., » est contradictoria huic, « necesse est quoddam b. esse a., » quæ erat antecedens. Eodem etiam modo probatur[1] conversio universalis affirmativæ per accidens, scilicet per conversionem per accidens factam. Notandum quod hæc est differentia inter concreta accidentalia prædicata, et substantialia, seu ipsorum subjecta. Nam ex parte prædicati dicunt formam, ex parte vero subjecti dicunt illud quod habet illam formam. Cum enim dico : « Socrates est albus, » ly « albus, » dicit solam formam albedinis ; sed cum dico : « quoddam album est Socrates, » ly « album, » dicit habens albedinem. In tali ergo materia deficit conversio modalium affirmativarum : nam hæc est vera, « Necesse est quoddam album esse corpus ; » et tamen hæc est falsa, « Necesse est quoddam corpus esse album : » quia hæc est contingens. Et sic patet de conversionibus propositionum de necessario. Eodem modo fiunt illæ de impossibili in suo toto significato. Conversiones autem propositionum de contingenti, et de possibili, ut est idem quod contingens, fiunt in terminis, scilicet ut, « contingit nullum b. esse a., » convertitur in hanc, « contingit omne b. esse a. » Unde istæ conversiones alio modo et opposito se habent ad conversiones propositionum de inesse, et modalium dictarum : nam in illis semper de subjecto fit prædicatum, et e converso ; et semper in eis servatur eadem qualitas, licet non semper eadem quantitas. In istis vero, quod fuit subjectum vel prædicatum, eodem modo remanet, et mutatur qualitas. Ratio horum est : quia, ut dictum est, illa est bona conversio in qua sicut est veritas in propositione conversa, ita est in illa in quam convertitur. Si autem propositio de contingenti converteretur sic, quod de subjecto fieret prædicatum, et e converso ; non inveniretur in omni materia vera ; sed in aliqua materia esset antecedens verum et consequens falsum ; ergo mala esset conversio. Verbi gratia, in terminis significativis : contingit nullum hominem esse album, hæc est vera : quia contingere hoc posset : si convertatur sic, contingit nullum album esse hominem, hæc est falsa. Ponatur ergo modo quod Socrates esset albus ; nunquam poterit contingere Socratem non esse hominem. Fit autem ista conversio in diversa qualitate. Nam triplex est contingens : vel ad utrumlibet, ut, contingit hominem esse album : vel ut in pluribus, ut, contingit hominem habere duos oculos : vel ut in paucioribus, ut, contingit hominem esse monoculum. Contingens autem ad utrumlibet dicitur, quia quot possunt inesse, tot possunt removeri. Ergo negativa et affirmativa sunt simul veræ. Contingens autem ut in pluribus non convertitur in contingens ut in pluribus, sed in contingens ut in paucioribus. Unde illa « contingit nullum hominem esse cæ« cum, » convertitur in istam « contingit « omnem hominem esse cæcum. » Prima enim est contingens ut in pluribus, secunda vero ut in paucioribus. Eodem modo convertitur contingens ut in paucioribus sicut contingens ut in pluribus, et eodem modo sumitur eorum conversio sicut dictum est de contingentibus ad utrumlibet. Nam si contingit in paucioribus, deficit in pluribus. Et sic patet de conversionibus modalium. Notandum quod aliquæ propositiones ponuntur quæ carent conversione, cum nihil faciant ad propositum, quia nulla earum posset poni in aliquo syllogismorum qui reducendi sunt, ita videlicet quod illæ indigeant conversione : et sic de dictis tractare est superfluum.

CAPUT IV.

De syllogismis ostensivis de inesse quoad modum et signum.

His habitis, modo dicendum est de syllogismis : et primo de syllogismis de inesse, secundo de modalibus, tertio de hypotheticis. Syllogismorum autem de inesse quidam sunt ostensivi, quidam vero ad impossibile. Unde primo dicendum est de syllogismis ostensivis. Sciendum quod omnis syllogismus ostensivus constat ex tribus orationibus, quarum duæ vocantur propositiones seu præmissæ, ultima vero dicitur conclusio ; verbi gratia : « Omne animal est substantia ; omnis homo est animal ; ergo omnis homo est substantia ». Istæ duæ, scilicet, « omne animal est substantia, » et, « omnis homo est animal, » sunt duæ propositiones, quarum prima, scilicet, « omne animal est substantia, » dicitur major : secunda vero dicitur minor, seu assumpta : tertia vero oratio, scilicet, « omnis homo est

1. Al. : « prior. »

substantia, » dicitur conclusio. Et licet prædictæ tres orationes sint perfectæ constantes ex subjecto et prædicato, non tamen habent nisi tres terminos, qui sunt « homo » « ani« mal » et « substantia. » Et causa est, quia omnes isti termini sumuntur bis : unde terminus bis sumptus in præmissis, dicitur medium. Terminus in majori propositione sumptus cum medio dicitur major extremitas. Terminus vero sumptus in minori propositione cum medio dicitur minor extremitas. In conclusione vero iterum sumitur major extremitas cum minori : ita scilicet quod si conclusio est directa, major extremitas prædicatur de minori. Si vero indirecta, fit e converso. Unde medium numquam ponitur in conclusione. Ad sciendum autem causas dictorum nominum, sciendum quod homo est rationalis. Dicitur autem rationalis et non intellectualis : quia intellectus apprehendit sine discursu : ratio vero licet non sit alia potentia quam intellectus, tamen dicitur ratio, quia quicquid apprehendit, apprehendit cum discursu ; non ergo venit ad perfectam apprehensionem alicujus rei nisi discurrat a magis noto ad minus notum. Verbi gratia, ad cognoscendum perfecte quid sit homo, primo intelligimus quod sit ens, deinde quod sit substantia, deinde quod sit corpus, deinde quod sit animatum corpus, deinde animal, deinde rationalis ; et sic veniemus in cognitionem hominis discurrendo. Sive autem talis discursus fiat sine complexione, scilicet intelligendo ens, substantiam, corpus, non ponendo ibi « est » ut scilicet non dicamus « hoc est homo : » vel fiat cum complexione, nihil ad propositum : sufficit quod discurrendo intelligimus, et talis discursus est a magis noto nobis ad minus notum. Magis autem nota nobis sunt magis universalia, ut I *Physicorum* dicitur, quia sunt magis confusa. Discursus ergo noster in nostra cognitione est a magis universalibus ad minus universalia. Unde magis et prius cognoscimus ens quam substantiam, et substantiam quam corpus, et corpus quam animatum corpus, et animatum corpus quam animal, et animal quam hominem. De tali autem discursu est syllogismus, qui nihil aliud est quam oratio, seu congregatio orationum, ut Boetius dicit, in qua est talis discursus. Et licet in tali discursu multa possint esse media, et multæ præmissæ ad unam conclusionem ; verbi gratia, « Omnis substantia est ens, « Omnis homo est substantia, quæ est corpus, quod est animal ; Ergo omnis homo est ens » tamen quia medium semper duarum extremitatum est medium, in tali discursu multos comprehendimus syllogismos. Unus ergo est syllogismus unius medii, et duarum extremitatum. Et quia prædicto discursu terminorum primus qui universalior est, et per consequens magis notus, primo intellectui occurrit, dicitur major extremitas : extremitas enim dicitur, quia primo occurrit intellectui ; et major quia universalior et magis nota. Secundus autem terminus qui intellectui occurrit, est qui non est ita universalis, tamen secundum locum tenet post primum in universalitate, ut est corpus post substantiam. Huic autem secundo termino jam scimus inesse primum terminum, et hæc dicitur major propositio, quæ prior cognitione. Sed quia nondum scimus secundum inesse alicui minus universali termino, discurrit adhuc ratio, et cognoscit corpus inesse animali, ubi sistit, et hæc est minor propositio, et statim cognoscit substantiam inesse animali, et hæc est conclusio. Certe in istis terminis medium fuit corpus, et ipsum fuit causa quod nos sciremus substantiam inesse animali. Ultimus autem terminus in prædicto discursu fuit animal ubi stetit ratio, et propter hoc dicitur minor extremitas : extremitas enim dicitur, quia ibi stetit discursus rationis ; minor vero dicitur, quia minus universalis, et per consequens minus nota nobis. Habemus ergo causas dictorum nominum, et rationes terminorum, et præmissarum, et conclusionis. Ex dictis potest patere quod dicit Philosophus I *Poster.*, quod major propositio est prius nota conclusione, natura, et tempore; natura, quia termini ejus sunt magis universales, ut dictum est; tempore vero, quia in discursu rationis prius scivi substantiam inesse corpori, quam inesse animali. Minor vero propositio est prius nota natura, non tamen tempore. Natura, quia causa prior est causato : propositiones autem sunt causa conclusionis : et quia etiam iste fuit prior discursus rationis, de medio scilicet ad minorem extremitatem. Non tamen est prius nota tempore. Quia enim sciebam substantiam inesse corpori, in eodem instanti in quo scivi corpus inesse animali, scivi substantiam inesse animali. Et sic patet de partibus syllogismi, et nominibus earum.

Habent autem syllogismi figuras et modos. Dicitur autem hic figura ordo trium terminorum secundum subjectionem et prædicationem. Sicut enim termini linea-

rum in mathematicis aliter et aliter situati variant species figurarum : nam tria puncta quæ faciunt triangulum, si inter se æqualiter distabunt, erit species trianguli quæ dicitur æquilaterus sive isopleuros; si vero duo æqualiter distabunt a tertio quorum distantia inter se est minor vel major distantia eorum et ad tertium, est species trianguli, quæ dicitur isocheles; si vero omnes distantiæ punctorum sint inæquales, est species trianguli quæ dicitur gradatus, sive scalenon : sic secundum diversitatem istorum trium terminorum in subjiciendo et prædicando fiunt tres figuræ syllogismorum; licet alio modo quam in figuris superficialibus jam dictis. Si enim medium in una propositione subjicitur et in altera prædicatur, dicitur esse prima figura ; et merito, quia tunc medium vere est medium, quia sapit naturam utriusque extremi, scilicet subjecti et prædicati : prædicatur enim et subjicitur, ut dictum est. Si vero medium in utraque propositione prædicatur, dicitur esse secunda figura : quia licet medium non sit vere medium sapiens naturam subjectionis et prædicationis, tamen quia dignius est prædicari quam subjici, ideo hæc figura secundum locum tenet. Si vero medium in utraque propositione subjicitur, dicitur tertia figura et ultima, quia in ea medium non stat in medio sicut in prima, et subjicitur semper, quod est indignius. Plures figuræ non possunt esse, quia tres termini in duabus propositionibus non possunt pluries variari. Unde versus :

Sub. præ. prima bis præ. secunda, tertia sub bis.

Qui sic construitur. Prima, idest in prima figura medium sub. idest subjicitur et præ. idest prædicatur. Secunda, idest in secunda figura medium præ. idest prædicatur bis, idest in utraque præmissarum. Tertia, idest in tertia figura medium sub. idest subjicitur bis, idest in utraque præmissarum. Modus vero, ut hic sumitur, est ordinatio duarum propositionum in certa qualitate et quantitate : et dicitur modus, quia est quædam accidentalis determinatio ipsarum popositionum syllogismi, etc.

CAPUT V.

De syllogismis inutilibus in omni figura

Restat nunc dicere de ipsis syllogismis. Ubi nota quod, ut supra dictum est, in hoc opere tractatur de syllogismo simpliciter, scilicet de forma ipsius syllogismi in quantum syllogismus est, non applicando ad aliquam materiam ; et ideo illa erit vera forma syllogismi, quæ applicata cuicumque materiæ semper, si præmissæ erunt veræ, sequetur ex eis conclusio vera. Si vero syllogismus est in aliqua materia et existentibus præmissis veris, sequitur conclusio falsa, licet in aliqua alia materia sequatur conclusio vera, talis non erit verus syllogismus, sed dicitur inutilis conjugatio. Harum autem inutilium conjugationum quædam possunt fieri in omnibus figuris, quædam vero in duabus, vel solum in una figura. Quæ fiunt in omnibus figuris, sunt quatuor. Prima est si ambæ præmissæ sunt particulares. Tertia, si ambæ sunt indefinitæ. Quarta si ambæ sunt singulares. Tales enim syllogismi sive conjugationes in quacumque figura fiant, in aliqua materia possunt concludere verum et in alia falsum: et propter hoc dicuntur inutiles. Verbi gratia : de ambabus negativis in prima figura aliquando concluditur verum sic : « Nullus homo est lapis. Nullus asimus est homo. Ergo nullus asinus est lapis. » Aliquando concluditur falsum sic : « Nullus homo est lapis. Nulla margarita est homo. Ergo nulla margarita est lapis ; » falsa est conclusio : quia omnis margarita est lapis. Et sic potest fieri in secunda et tertia figura. De hac, et de tribus dictis inutilibus conjugationibus datur una regula generalis : scilicet : In omnibus figuris, ex puris negativis, particularibus, indefinitis et singularibus nihil sequitur. Inutiles vero conjugationes, quæ aliquando non sunt in omnibus figuris, sed in aliquibus, sunt duæ. Una est quæ convenit primæ et tertiæ figuræ; scilicet quando minor propositio est negativa. Secunda vero convenit primæ et secundæ figuræ ; scilicet quando major propositio est particularis. Et de eis dantur regulæ generales: scilicet : In prima et tertia figura, minori existente negativa, nihil sequitur. Notandum quod in prima figura hic debet intelligi de syllogismis directe concludentibus. Nam sunt in ea duo modi syllogismorum indirecte concludentes, in quibus minor est negativa, nec tamen sunt inutiles conjugationes. Secunda regula, In prima et secunda figura, majori existente particulari, nihil sequitur. Et similiter in prima intelligitur de concludentibus directe. Dantur autem aliæ duæ regulæ generales: quarum prima est : Si altera præmissarum est negativa, etiam conclusio est negativa.

Secunda est : Si altera præmissarum fuerit particularis, conclusio erit particularis. Causa est : ut enim dictum est, major extremitas inest minori in conclusione in virtute medii, in quantum scilicet inest medio in majori propositione, et medium inest minori extremitati in minori propositione ; sive alio modo sumatur inhærentia dictorum terminorum sicut fit in aliis figuris, eo modo quo medium inerit alicui extremitati, vel e converso, una extremitas inerit alteri. Sed si aliqua præmissarum fuerit particularis, debet medium inesse extremitati vel extremitas in medio particulariter : ergo conclusio quæ dicit extremitatem inesse extremitati, erit particularis : et hoc in syllogismis affirmativis sufficit quantum ad secundam regulam. In syllogismis autem negativis eodem modo virtute medii concluditur : si enim medium uni extremitati inest, et e converso ab altera removetur, necesse est extremitatem ab extremitate removeri, et sic erit conclusio negativa : et hoc quantum ad primam regulam. In eisdem etiam syllogismis, si medium particulariter inerit vel e converso, vel particulariter removeatur ab aliqua extremitate vel e converso, necessario sequitur extremitatem ab extremitate particulariter removeri : et sic conclusio erit particularis negativa. Veræ itaque sunt regulæ prædictæ, etc.

CAPUT VI.

De syllogismis primæ figuræ directe concludentibus, et de syllogismis secundæ figuræ.

Nunc dicendum est de syllogismis utilibus : et primo de his qui sunt in prima figura ; hi autem sunt quatuor. Primus est quando major et minor propositiones sunt universales affirmativæ, et sequitur conclusio universalis affirmativa sic, ponendo in terminis transcendentibus : « Omne b. est a. : omne c. est b. : ergo omne c. est a. » Probatur autem syllogismus per hoc principium quod est dici de omni. Ut enim dictum est, dici de omni est quando nihil est sumere sub subjecto, de quo non dicatur prædicatum : sic enim in propositio est : ergo, etc. Ponamus ergo in terminis significativis, et sit b. animal, a. vero substantia, c. autem sit homo : fiat ergo syllogismus sic : « Omne animal est substantia. Omnis homo est animal. Ergo omnis homo est substantia. » Certum est quod si ista est vera : « Omne animal est substantia, » nihil erit sumere sub animali de quo non dicatur substantia. Si ergo omnis homo est animal, tunc omnis homo est sub animali. Debet ergo sumi, sicut substantia prædicatur de animali, ita prædicabitur de homine. Secundus modus est quando ex majori universali negativa, et ex minori universali affirmativa, concluditur universalis negativa sic : « nullum b. est a. : omne c. est b. : ergo nullum c. est a. » : et probatur per alterum principium, quod est dici de nullo. In terminis autem significativis ostenditur sic : Sit b. animal, a. vero lapis, c. autem sit homo. Si enim nullum animal est lapis, nihil erit sumere sub animali, a quo non removeatur lapis. Sicut enim « omnis » quod est signum universale affirmativum, est distributivum, et distribuit affirmative pro singulis contentis sub eo cui jungitur ; ita etiam « nullus » pro singulis talibus distribuit negative. Tertius modus est, quando ex majori universali affirmativa et ex minori particulari affirmativa concluditur particularis affirmativa sic : « Omne b. est a. : quoddam c. est b. : ergo quoddam c. est a. : » et probatur per dici de omni. Quartus modus est, quando ex majori universali negativa et minori particulari affirmativa concluditur particularis negativa sic : « nullum b. est a. : quoddam c. est b. : ergo quoddam c. non est a. » Et probatur per dici de nullo. Sciendum quod licet isti duo ultimi syllogismi probari possint per dici de omni et per dici de nullo, ut dictum est ; tamen Philosophus I *Prior.*, reducit eos ad duos modos primos, in quibus verius salvatur dici de omni et dici de nullo, propter universalitatem minoris propositionis eorum ; et hoc faciemus in fine omnium.

Secunda figura quatuor habet modos. Primus constat ex majori universali negativa et minori universali affirmativa, ex quibus sequitur conclusio universalis negativa sic : « Nullum b. est a. Omne c. est a. Ergo nullum c. est b. » In isto enim syllogismo non potest ostendi dici de nullo : quia sub b. cui jungitur signum universale, scilicet « nullum, » nihil sumitur a quo possit removeri subjectum : et ideo ad hoc quod probetur per dici de nullo reducitur ad secundum modum primæ figuræ. Hoc autem dupliciter potest fieri : vel conversione majoris simpliciter, ut dicatur sic : « nullum a. est b. : omne c. est a. : ergo nullum c. est b. » Et probatur etiam per tertium prin-

cipium supradictum quod erat : quando ex opposito consequentis infertur oppositum antecedentis, prima consequentia est bona. Sciendum quod omnis syllogismus est quædam consequentia, in qua antecedens sunt ambæ præmissæ, consequens vero est conclusio; unde si ex opposito conclusionis cum altera præmissarum infertur oppositum alterius præmissæ in ordinatione in qua salvatur [1] dici de omni vel dici de nullo, prima consequentia, seu syllogismus erit bonus. Sic enim in proposito. Consequens enim sive conclusio est, « nullum c. est b. : » quæ duo habet opposita, scilicet contrarium, et contradictio. Sumatur ejus contrarium, scilicet, « Omne c. est b. » Sumatur modo major prædicti syllogismi, scilicet, « Nullum b. est a, » et opposita contraria conclusionis fiat minor, et dicatur sic : « Nullum b. est a. Omne c. est b. Ergo nullum c. est a. » Iste syllogismus est in secundo modo primæ figuræ, et ex opposito consequentis seu conclusionis infertur illa, « nullum c. est a, » quæ est opposita unius præmissæ, scilicet minoris : quia est contraria minori primi syllogismi, quæ erat « omne c. est a. » Ergo ex opposito consequentis cum una præmissarum infertur oppositum alterius præmissæ : prima ergo consequentia seu syllogismus fuit bonus. Secundus modus constat ex majori universali affirmativa, et minori universali negativa, ex quibus sequitur conclusio universalis negativa sic : « Omne b. est a. Nullum c. est a. Ergo nullum c. est b. » Iste syllogismus reducitur ad secundum modum primæ figuræ per conversionem minoris simpliciter, et per transpositionem præmissarum; ut scilicet ista quæ erat major, fiat minor sic : « Nullum a est c. Omne b. est a. Ergo nullum b. est c. » Major istius syllogismi fuit illa in qua conversa fuit minor primi syllogismi, quæ erat, « Nullum c. est a. » Per tertium vero principium seu per syllogismum conversivum reducitur ad secundum modum primæ figuræ sic. Sumatur propositio contraria conclusioni quæ est, « omne c. est b.; » et fiat minor sic : « Omne b. est a. Omne c. est b. Ergo omne c. est a. » Hæc autem quæ concluditur in isto secundo syllogismo, scilicet, « omne c. est a., » est contraria huic, « nullum c. est a., » quæ erat minor : ex opposito ergo consequentis, etc. Tertius modus est, quando ex majori universali negativa et minori particulari affirmativa concluditur particularis negativa sic : « Nullum b. est a. Quoddam c. est a. Ergo quoddam c. non est b. » Hic reducitur ad quartum modum primæ figuræ per conversionem majoris simpliciter : « Nullum a. est b. Quoddam c. est a. Ergo quoddam c. non est b. » Reducitur autem per syllogismum conversivum ad secundum modum primæ figuræ. Oppositum enim conclusionis quod est, « quoddam c. non est b. » est istud, « omne c. est b. : » et fiat minor sic : « Nullum b. est a. Omne c. est b. Ergo nullum c. est a. : » quæ est opposita minoris syllogismi primi quæ erat, « quoddam c. est a. » Quartus modus est, quando ex majori universali affirmativa et ex minori particulari negativa sic : « Omne b. est a. Quoddam c. non est a. Ergo quoddam c. non est b. » Iste syllogismus non [2] potest reduci per conversionem præmissarum ; major enim quæ est universalis affirmativa non potest converti nisi in particularem affirmativam, et minor est particularis. Ex pluribus autem particularibus, ut dictum est, nihil sequitur. Reducitur ergo per syllogismum quod aliquando vocatur per impossibile, sicut reducti fuerunt cæteri tres syllogismi supradicti, et reducitur ad primum modum primæ figuræ. Oppositum enim conclusionis, quæ erat, « quoddam c. non est b., » est illud, « omne c. est b. quod fiat minor sic : « Omne b. est a.; omne c. est b.: ergo omne c. est a. » Hæc autem est opposita minoris, quæ erat, « quoddam c. non est a. » Et sit patet de syllogismo primæ et secundæ figuræ.

CAPUT VII.

De syllogismis tertiæ figuræ, et de reductione omnium syllogismorum ad duos primos modos primæ figuræ.

Tertia vero figura sex habet modos. Primus constat ex majori universali affirmativa et ex minori universali affirmativa, ad quas sequitur conclusio particularis affirmativa sic : « Omne b. est a.; omne b. est c. ; ergo quoddam c. est a. » Iste syllogismus per conversionem minoris per accidens reducitur ad tertium modum primæ figuræ sic : « Omne b. est a.: quoddam c. est b.: ergo quoddam c. est a. » Per syllogismum vero conversivum reducitur ad secundum modum primæ figuræ. Sumatur

1. Al. : « solvatur. »

2. Al. omittitur : « non. »

enim oppositum conclusionis quod est, « Nullum c. est a. : » et fiat major sic : « Nullum c. est a.; omne b. est c.; ergo nullum b. est a. » Hæc autem est contraria majoris primi syllogismi quæ erat, «omne b. est a.» Sciendum quod in reductione per syllogismum conversivum hæc differentia est inter syllogismos secundæ et tertiæ figuræ : Nam in syllogismis secundæ figuræ ex opposito conclusionis fit minor propositio, et infertur oppositum minoris propositionis; in syllogismis vero tertiæ figuræ ex opposito conclusionis fit major propositio, et infertur oppositum majoris propositionis. Secundus modus constat ex majori universali negativa et ex minori universali affirmativa, ad quas sequitur conclusio particularis negativa sic : « Nullum b. est a.; omne b. est c.; ergo quoddam c. non est a. » Hæc per conversionem minoris per accidens reducitur ad quartum modum primæ figuræ sic : « Nullum b. est a. quoddam c. est b.; ergo quoddam c. non est a. » Sed per syllogismum conversivum reducitur ad primum modum primæ figuræ, si accipiatur oppositum conclusionis, et fiat major sic : « Omne c. est a. : omne b. est c. : ergo omne b. est a. » Hæc conclusio est contraria majori primi syllogismi. Tertius modus constat ex majori particulari affirmativa et minori universali affirmativa, ex quibus sequitur conclusio particularis affirmativa sic : « Quoddam b. est a.; omne b. est c.; ergo quoddam c. est a. » Hæc per conversionem reducitur ad tertium modum primæ figuræ convertendo majorem simpliciter, et transponendo propositiones sic : « Omne b. est c.; quoddam a. est b. ; ergo quoddam a. est c. » Per syllogismum vero conversivum reducitur ad secundum modum primæ figuræ sic : « Nullum c, est a. ; omne b. est c.; ergo nullum b. est a. » Hæc conclusio est contradictoria majoris, quæ erat, « quoddam b. est a. » Quartus modus constat ex majori universali affirmativa et minori particulari affirmativa concludentibus particularem affirmativam sic : « Omne b. est a. ; quoddam b. est c. ; ergo quoddam c. est a. » Hæc per conversionem minoris reducitur ad tertium modum primæ figuræ sic : « Omne b. est a.; quoddam c. est b. ; ergo quoddam c. est a. » Per syllogismum vero conversivum reducitur ad quartum primæ sic : « Nullum c. est a.; quoddam b. est c.; ergo quoddam b. non est a. » Hæc conclusio est contradictoria majoris primi syllogismi, quæ erat, « Omne b. est a. » Quintus modus constat ex majori particulari negativa et minori universali affirmativa concludentibus particularem negativam sic : « Quoddam b. non est a. ; omne b. est c.; ergo quoddam c. non est a. » Hæc non potest reduci per conversionem, quia major ejus non potest converti, cum sit particularis negativa : minor vero convertitur in particularem. Ex puris autem particularibus nihil sequitur. Per syllogismum vero conversivum reducitur ad primum primæ sic : « Omne c. est a.; omne b. est c.; ergo omne b. est a. » Et hæc est contradictio majoris primi syllogismi, quæ erat, quoddam b. non est a. Sextus modus constat ex majori universali negativa et minori particulari affirmativa concludentibus particularem negativam sic : « Nullum b. est a.; quoddam b. est c. ; ergo quoddam c. non est a. » Hæc per conversionem minoris reducitur ad quartum primæ sic : « Nullum b. est a.; quoddam b. est c. ; ergo quoddam c. non est a. » Per syllogismum vero conversivum reducitur ad tertium primæ sic : « Omne c. est a.; quoddam b. est c. ; ergo quoddam b. est a.; » quæ est contradictoria majoris primi syllogismi, quæ erat : « Nullum b. est a. » Et sic patet de syllogismis directe concludentibus in omnibus figuris, et de eorum probationibus.

Philosophus autem reduxit omnes syllogismos ad duos universales primæ figuræ. Unde tertium modum primæ figuræ reduxit per syllogismum conversivum ad secundum modum secundæ figuræ; et quartum modum ejusdem primæ figuræ reduxit per syllogismum conversivum ad primum secundæ : illi autem reducuntur ad duos modos universales primæ figuræ, ut dictum est. Omnes ergo reducuntur ad duos modos universales primæ figuræ, in quibus salvatur perfecte dici de omni, et dici de nullo. Quod autem reducantur prædicti duo modi primæ figuræ ad universales secundæ, puta tertio primæ figuræ, patet sic : « Omne b. est a.; quoddam c. est b.; ergo quoddam c. est a. » Oppositum conclusionis est, « Nullum c. est a. : » quæ fiat minor, et fiat syllogismus in secundo secundæ figuræ sic : « Omne b. est a. ; nullum c. est a.; ergo nullum c. est b. : » quæ est opposita minoris, quæ erat, « quoddam c. est b. » Quartus vero reducitur ad primum. Est enim quartus modus sic « Nullum b. est a.; quoddam c. est b. ; ergo quoddam c. non est a. » Oppositum conclusionis est, « Omne c. est a. : » quæ fiat minor, et fiat syllogismus in primo secundæ figuræ sic: « Nullum b. est a. ; omne c. est a.; ergo nullum c.

est b. » Patet ergo qualiter omnes syllogismi reducantur ad duos modos universales primæ figuræ.

CAPUT VIII.

De syllogismis indirecte concludentibus, et de reductione ipsorum.

Restat nunc dicere de syllogismis indirecte concludentibus. Est autem indirecte concludere minorem extremitatem prædicari de minori in conclusione. Tales autem syllogismi sunt numero decem : quinque enim sunt in prima figura, duo in secunda figura, et tres in tertia figura. Sciendum quod omnis syllogismus concludens aliquam conclusionem quæ converti potest, etiam potest concludere illam in quam convertitur. Cum ergo omnes conclusiones dictorum syllogismorum possunt converti, exceptis particularibus negativis, omnes tales syllogismi poterunt concludere indirecte. Tales autem in prima figura sunt tres : scilicet primus modus, secundus et tertius : in secunda sunt duo, scilicet primus et tertius et quartus. Adducantur autem in prima figura duo modi, qui sunt contra duo principia sive regulas datas in prima figura. Nam ambo habent minorem negativam, quod est contra illam regulam. In prima figura minori existente negativa, nihil sequitur. Et alter eorum habet majorem particularem contra aliam regulam. Doctores autem moderni, scilicet Boetius, prætermissis quinque, scilicet secundæ et tertiæ figuræ, de solis quinque primæ figuræ fecerunt mentionem. Quorum primus constat ex majori universali affirmativa et minori universali affirmativa concludentibus indirecte particularem affirmativam sic : « Omne b. est a.; omne c. est b. ; ergo quoddam a. est c. » Reducitur autem ad primum primæ, si conclusio particularis convertatur in universalem. Secundus constat ex majori universali negativa et minori universali affirmativa concludentibus indirecte universalem negativam sic : « Nullum b. est a. ; omne c. est a. ; ergo nullum a. est c. » Reducitur ad secundum primæ conversa conclusione simpliciter. Tertius modus constat ex majori universali affirmativa et minori particulari affirmativa concludentibus indirecte particularem affirmativam sic : « Omne b. est a. ; quoddam c. est b.; ergo quoddam a. est c. » Reducitur ad tertium primæ conversa conclusione simpliciter. Quartus modus constat ex majori universali affirmativa et minori universali negativa, concludentibus indirecte particularem negativam sic : « Omne b. est a. ; nullum c. est b. ; ergo quoddam a. non est c. » Et reducitur ad quartum primæ conversa majori per accidens, et minori simpliciter, et transpositis propositionibus, ut de minori fiat major, et de majori minor sic : « Nullum b. est c.; quoddam a. est b.; ergo quoddam a. non est c. » Quintus modus constat ex majori particulari affirmativa et minori universali negativa concludentibus indirecte particularem negativam sic : « Quoddam b. et a.; nullum c. est b. ; ergo quoddam a. non est c. » Et reducitur ad quartum primæ per conversionem simpliciter utriusque propositionis, et transpositis utrisque sic : « Nullum b. est c.; quoddam a. est b. ; ergo quoddam a. non est c. » Et sic patet de syllogismis indirecte concludentibus.

Sciendum autem quod ad memoriter tenendum prædictos syllogismos inventi sunt quidam versus, qui taliter designantur :

Barbara. Celarent. Darii. Ferio. Baralipton.

Celantes. Dabitis. Fapesmo. Frisesomorum.

Cæsare . Camestres . Festino . Baraco . Darapti.

Felapton. Disamis. Datisti. Brocardo. Ferison.

Quorum intellectus talis est. In his versibus sunt XIX dictiones, quæ secundum ordinem suum deserviunt XIX modis syllogismorum : scilicet novem modis primæ figuræ , quatuor concludentibus directe , et quinque indirecte ; et quatuor secundæ figuræ , et sex tertiæ figuræ. Omnes autem hæ dictiones sunt trisyllabæ: quarum prima syllaba deservit majori propositioni, secunda minori, tertia conclusioni. Et si in aliqua dictione inveniuntur plures syllabæ, non sunt necessariæ, sed ponuntnr causa metri. In prædictis autem syllogismis sunt quatuor vocales: scilicet a, e, i, o, quæ sic significant. A. significat universalem affirmativam, E. universalem negativam, I. particularem affirmativam, O. particularem negativam . Unde Barbara qui deservit primo modo primæ figuræ, in omnibus syllabis habet a. quia omnes ejus propositiones sunt universales affirmativæ . Omnes prædictæ dictiones incipiunt ab his quatuor consonantibus, scilicet b. c. d. f. Primæ autem quatuor dictiones quæ deserviunt quatuor modis primæ figuræ directe concludentibus, a prædictis qua-

tuor consonantibus incipiunt. Unde si quæ aliæ dictiones incipiunt a quacumque harum consonantium, significant quod tales syllogismi sunt reducendi ad illum modum primæ figuræ, cui deservit dictio incipiens ab illa consonante. Verbi gratia : Cesare quæ deservit primo modo secundæ figuræ, incipit ab ista consonante C. et significat quod talis modus per conversionem majoris reducitur ad secundum modum primæ figuræ, cui deservit dictio incipiens a c., scilicet celarent, et sic de singulis. In prædictis etiam syllogismis aliquando invenitur ista littera s. post vocalem : et significat quod illa propositio vel conclusio cui deservit syllaba debet converti simpliciter. Aliquando vero invenitur p. et significat quod illa propositio vel conclusio cui deservit syllaba debet converti per accidens. Aliquando vero invenitur m. et significat, quod præmissæ illius syllogismi debent transponi, ut de majori fiat minor, et e converso. Aliquando invenitur c. et significat quod iste syllogismus non potest reduci per conversionem, sed solum per syllogismum conversivum : et hoc solum accidit in duobus syllogismis, scilicet baroco et brocardo, ut dictum est. Sciendum, quod prædictæ regulæ, præterquam regula de littera c., intelliguntur solum de reductione syllogismorum facta per conversionem, et non de ea quæ facta est per syllogismum conversivum. Et sic patet de syllogismis de inesse conversivis.

CAPUT IX.

De inventione medii termini in syllogismis omnium figurarum tam affirmativis quam negativis.

Scitis syllogismis, ut facilius possimus quamcumque conclusionem concludere et syllogizare, sciendum quod omnis conclusio in se continet ambas extremitates, ut dictum est : totus autem syllogismus ex tribus terminis fit. Habita ergo quacumque oratione concludenda, ad complendum syllogismum egemus uno termino, scilicet medio. Qualiter autem talis medius terminus inveniatur, videamus. Ubi nota quod Philosophus I *Prior.* tribus utitur nominibus terminorum : scilicet antecedente, consequente et repugnante. Dicitur autem terminus antecedens qui potest subjici, ut homo est antecedens ad animal ; consequens autem dicitur terminus qui potest de alio prædicari ; et sic animal est consequens ad hominem. Et quia termini convertibiles inter se et subjici et prædicari possunt, ut proprium quod potest prædicari de specie, et species de ipso, et similiter se habet de definitione et definito ; ideo unus respectu alterius, et dicitur antecedens, et dicitur consequens. Repugnans vero terminus dicitur, qui alteri subjici non potest, nec de eo prædicari, ut homo et asinus, quorum neuter de altero potest prædicari, nec sibi subjici. Sciendum quod modi syllogismorum directe concludentium, ut dictum est, sunt quatuordecim : scilicet quatuor in prima figura, quatuor in secunda, et sex in tertia : quia de indirecte concludentibus hic non me intromitto. In prima igitur figura sunt duo modi affirmativi directe concludentes : scilicet primus et tertius ; et duo negativi, scilicet secundus et quartus. Ad inveniendum medium in affirmativis, considerandus est unus terminus qui sit antecedens ad prædicatum et consequens ad subjectum. Verbi gratia : si debet syllogizari hæc, scilicet, omnis homo est substantia, jam habetur minor et major extremitas. Consequens autem ad subjectum et antecedens ad prædicatum, est animal ; ergo est medius terminus per hunc syllogismum in primo primæ figuræ sic : « Omne animal est substantia. Omnis homo est animal, Ergo omnis homo est substantia. » Si vero debet concludi hæc, « quidam homo est substantia : » in tertio modo ejusdem figuræ est medius terminus animal, et fiet syllogismus sic : « Omne animal est substantia. Quidam homo est animal. Ergo quidam homo est substantia. » In syllogismis vero negativis ejusdem figuræ sumitur pro medio repugnans prædicato, et consequens ad subjectum. Verbi gratia : si debet concludi hæc, « nullus homo est lapis, « vel, » quidam homo non est lapis, » sumatur pro medio animal : repugnat enim animal lapidi, et potest prædicari de homine. Fiat ergo syllogismus in secundo primæ sic : « Nullum animal est lapis. Omnis homo est animal. Ergo nullus homo est lapis. » In quarto vero sic : « nullum animal est lapis. Quidam homo est animal. Ergo quidam homo non est lapis. » Et sic patet de inventione medii termini in prima figura. In secunda autem figura sunt quatuor modi omnes negativi, quorum primus et tertius habent majorem propositionem negativam, minorem vero affirmativam. Secundus autem et quartus e converso

majorem habent affirmativam, minorem vero negativam : et ideo aliter utrobique sumitur medium. Unde in primo et tertio sumitur pro medio repugnans prædicato et consequens ad subjectum. Verbi gratia, si debet concludi ista : « Nullus homo est lapis, « vel illa,» quidam homo non est lapis:» pro medio sumatur animal, et syllogizetur in primo secundæ sic : « Nullus lapis est animal. Omnis homo est animal. Ergo nullus homo est lapis. » In tertio modo sic : « Nullus lapis est animal. Quidam homo est animal. Ergo quidam homo non est lapis. » In secundo vero et quarto modo sumatur pro medio consequens ad prædicatum et repugnans subjecto. Verbi gratia, si debet concludi ista : « Nullus homo est lapis, » vel ista, « quidam homo non est lapis,» sumatur pro medio inanimatum, quod potest prædicari de lapide et repugnat homini; et syllogizetur in secundo modo sic : « Omnis lapis est inanimatus. Nullus homo est inanimatus. Ergo nullus homo est lapis. » In quarto modo sic : « Omnis lapis est inanimatus. Quidam homo non est inanimatus. Ergo quidam homo non est lapis. » Et sic patet de inventione medii termini in secunda figura. In tertia vero figura sunt sex modi omnes concludentes particulariter : quorum tres sunt affirmative, et tres negative. In tribus affirmativas, scilicet primo, tertio, quarto, sumitur pro medio antecedens ad utrumque. Verbi gratia, si debet concludi hæc in primo modo, scilicet, « quoddam animal est substantia, » sumatur pro medio homo, de quo animal et substantia prædicari possunt, et syllogizetur sic : « Omnis homo est substantia. Omnis homo est animal. Ergo quoddam animal est substantia. » In tertio modo sic : « Quidam homo est substantia. Omnis homo est animal. Ergo quoddam animal est substantia. » In quarto vero sic : « Omnis homo est substantia. Quidam homo est animal. Ergo quoddam animal est substantia. » In tribus vero negativis sumitur pro medio repugnans prædicato et antecedens ad subjectum. Verbi gratia: si debet concludi hæc, « quoddam animal non est lapis, » sumatur pro medio homo quod repugnat lapidi, et de quo animal prædicatur et syllogizetur etiam in secundo modo sic : « Nullus homo est lapis. Omnis homo est animal. Ergo quoddam animal non est lapis. » In quinto vero sic : « quidam homo non est lapis : omnis homo est animal : ergo quoddam animal non est lapis. » In sexto autem sic : « Nullus homo est lapis. Quidam homo est animal. Ergo quoddam animal non est lapis. » Et sic patet de inventione medii in tertia figura. Notandum quod ad inveniendum cito antecedens et consequeus termini convertibiles possunt esse antecedens et consequens indifferenter : quia definitio et descriptio et interpretatio sunt termini convertibiles cum definito, descripto et interpretato. Accipias terminum cujus vis invenire antecedens et consequens, et definias ipsum vel describas, vel interpreteris : postmodum utere regulis supradictis. Verbi gratia, si vis concludere in primo modo primæ figuræ istam, omne currens movetur, ubi debes sumere antecedens ad prædicatum, definias vel describas vel interpreteris moveri, quod describitur sic, « moveri est mutare locum in tempore, ergo omne currens movetur. » Et sic potest fieri de definitione et interpretatione. Et sic patet de inventione medii in syllogismis de inesse ostensivis.

CAPUT X.

De differentia syllogismi ad impossibile ab ostensivo.

Dicto de syllogismis ostensivis, et de inventione medii eorum, dicendum est de syllogismis ad impossibile. Differt [1] enim syllogismus ad impossibile ab ostensivo. Nam ostensivus ex duabus præmissis veris concludit conclusionem veram. Syllogismus vero ad impossibile non sic facit ; sed ex altera præmissarum falsa concludit falsum evidenter. Deinde ex contradictione falsi conclusi iterum concludit contradictionem præmissæ falsæ. Verbi gratia, de utroque : Dato quod adversarius diceret hanc propositionem falsam, scilicet « omnis homo currit », contra eam per syllogismum ostensivum arguo sic : quia sumo duas præmissas veras, et concludo contradictionem propositionis prædictæ sic. « Nullum quiescens currit. Quidam homo quiescit. Ergo quidam homo non currit. » Hæc conclusio contradicit propositioni adversarii quæ erat « omnis homo currit » : et quia sua est falsa, mea est vera, et e converso. Si vero volo eam reprobare per syllogismum ad impossibile, sumo eam cum altera propositione vera, et facio eas

1. Al. : « dicitur. »

præmissas alicujus syllogismi, et concludo conclusionem falsam evidenter, et assumo contradictorium istius conclusionis falsæ, et ex ea concludo contradictoriam falsæ præmissæ sic : « Omne currens movetur. Omnis homo currit. Ergo omnis homo movetur. Sed quiddam homo non movetur. Ergo quidam homo non currit. » Modo ex falsitate hujus præmissæ ostendo veritatem hujus meæ propositionis, et ex istius veritate ostendo falsitatem illius. Ratio enim veritatis istius ultimæ conclusionis syllogismi ad impossibile est : quia in syllogismis ordinatis in modo et in figura nunquam conclusio erit falsa, nisi aliqua præmissarum fuerit falsa. Concluditur autem primo ostensive conclusio falsa, scilicet « omne currens movetur : » aliqua ergo præmissarum fuit falsa. Non mea, scilicet « omne currens movetur : » ergo propositio adversarii, scilicet « omnis homo currit, » est falsa : ergo ejus contradictoria, scilicet « quidam homo non currit, » quæ est ultima conclusio syllogismi ad impossibile ab ostensivo est vera.

CAPUT XI.

De syllogismis ad impossibile, in quibus modis et in quibus figuris fiant.

Nunc dicendum est in quibus figuris, et in quibus modis syllogismi ad impossibile possunt fieri. Ubi primo sciendum, sicut dictum est, quod conclusio syllogismi ad impossibile non est illa quæ per syllogismum ostensivum primo false concluditur, sed quæ ultimo concluditur, scilicet contradictoria præmissæ adversarii falsæ. Debet autem semper esse contradictoria, et non contraria : quia, ut supra in alio tractatu dictum est, lex contradictoriarum talis est, quod si una est vera, reliqua est falsa, et[1] e converso. Unde si præmissa assumpta adversarii[2] est falsa, semper sequitur, si conclusio syllogismi ad impossibile est sibi contradictoria, quod sit vera. Si vero esset sibi contraria, quantumcumque illa foret falsa, non tamen necessario sequeretur istam esse veram : duæ enim contrariæ possunt simul esse falsæ, ut supradictum est. Secundum ergo dicta, cum in prima figura nullus syllogismus sit qui habeat aliquam præmissarum particularem negativam, conclusio in prima figura non poterit concludi per impossibile, sed universalis. Quia vero in primo modo primæ figuræ ambæ præmissæ sunt universales affirmativæ, quarum oppositæ sunt particulares negativæ, ideo in ea non potest concludi nisi particularis negativa, si sumatur primo major falsa, scilicet : « Omnis homo est lapis. Omne risibile est homo. Ergo omne risibile est lapis. Sed quoddam risibile non est lapis. Ergo quidam homo non est lapis. » Si sumatur minor falsa, idem sequitur sic : « Omne risibile est homo. Omnis lapis est risibilis. Ergo omnis lapis est homo. Sed quidam lapis non est homo. Ergo quidam lapis non est risibilis. » In secundo vero modo primæ figuræ potest concludi particularis affirmativa et particularis negativa sic : « Nullus homo est animal. Omne risibile est homo. Ergo nullum risibile est animal. Sed quoddam risibile est animal. Ergo quidam homo est animal, » Particularis negativa sic : « Nullus homo est lapis. Omnis margarita est homo. Ergo nulla margarita est lapis. Sed quædam margarita est lapis. Ergo quædam margarita non est homo. » In tertio vero modo primæ figuræ concluditur per impossibile particularis negativa, et universalis negativa. Particularis negativa sic : « Omnis homo est lapis. Quoddam risibile est homo. Ergo quoddam risibile est lapis. Sed nullum risibile est lapis. Ergo quidam homo non est lapis. » Universalis negativa sic : « Omnis homo est animal. Quidam lapis est homo. Ergo quidam lapis est animal. Sed nullus lapis est animal. Ergo nullus lapis est homo. « In quarto vero modo concluditur particularis affirmativa sic : « Nullum animal est substantia. Quidam homo est animal. Ergo quidam homo non est substantia. Sed omnis homo est substantia. Ergo quoddam animal est substantia. » Universalis vero negativa sic : « Nullum animal est lapis. Quædam margarita est animal. Ergo quædam margarita non est lapis. Sed omnis margarita est lapis. Ergo nulla margarita est animal. » Et sic patet de syllogismis ad impossibile, qui possunt fieri in prima figura. Et eodem modo possunt fieri in aliis duabus figuris : ut scilicet ex opposito falsæ conclusionis inferatur oppositum falsæ præmissæ; oppositum scilicet falsæ præmissæ quod est contradictorium ejus. Unde, quia in primo et secundo modo secundæ figuræ præmissæ sunt universalis affirmativa et universalis negativa, qua-

1. Al. « et non e converso. »

2. Al. « quæ est falsa. »

rum oppositæ sunt particularis negativa et particularis affirmativa; ergo in eis potest concludi per syllogismum ad impossibile particularis affirmativa et particularis negativa : particularis affirmativa, si sumatur major falsa; negativa vero, si sumatur minor falsa : et sic fiat in omnibus aliis modis tam secundæ quam tertiæ figuræ. Sciendum quod universalis affirmativa per impossibile non potest concludi nisi in quarto modo secundæ figuræ, et in quinto tertiæ : in his videlicet modis de quibus supradictum est, quod per conversiones propositionum non poterant reduci ad modos primæ figuræ. Et causa est, quia solum isti duo modi habent præmissam particularem negativam, et non alii : et dico de syllogismis directe concludentibus. Ponamus exemplum de utroque modo qualiter in eis concludatur per impossibile universalis affirmativa in quarto modo secundæ figuræ sic : « Omnis homo est animal. Quoddam risibile non est animal. Ergo quoddam risibile non est homo. Sed omne risibile est homo. Ergo omne risibile est animal. » In quinto modo tertiæ figuræ sic : « Quidam homo non est animal. Omnis homo est risibilis, Ergo quoddam risibile non est animal. Sed omne risibile est animal. Ergo omnis homo est animal. » Notandum quod Philosophus secundo *Priorum* facit solum unam præmissam falsam in quolibet modo omnium figurarum, et concludit per syllogismum ad impossibile in quolibet solum unam conclusionem : et tamen nos in quolibet modo dicimus utramque falsam, et concludemus per impossibile oppositam utriusque. Notandum quod in prima et secunda figura magis congrue ponitur minor falsa : quia quod subjicitur in opposita conclusionis falsæ subjicitur postea in conclusione syllogismi ad impossibile. Verbi gratia, in prima figura sic : « Omnis homo est animal. Omnis lapis est homo. Ergo omnis lapis est animal. Sed quidam lapis non est animal. Ergo quidam lapis non est homo. » Modo « lapis » est subjectum in opposito conclusionis falsæ et in conclusione ultima : si vero ponitur major falsa, colorari potest, ut dictum est, et communiter sic utimur. Patet ergo qui syllogismi ad impossibile, et in quibus modis et figuris fiant.

CAPUT XII.

De syllogismis ad impossibile, qualiter reducuntur ad syllogismos ostensivos.

Et quia omnes syllogismi ad impossibile reducuntur ad syllogismos ostensivos, ideo videndum est qualiter id fiat. Sciendum quod syllogismi qui fiunt ad impossibile in prima figura, sunt ostensivi in secunda et tertia figura. Si enim concluditur opposita majoris propositionis falsæ; fit syllogismus ostensivus in tertia figura sic. Verbi gratia, in primo modo primæ figuræ quando concluditur oppositum majoris sic: « Omnis homo est lapis. Omne risibile est homo. Ergo omne risibile est lapis. Sed quoddam risibile non est lapis. Ergo quidam homo non est lapis. » Hanc conclusionem, scilicet « quidam homo non est lapis », quatuor enunciationes præcesserunt : quarum duæ fuerunt falsæ, scilicet major, et conclusio illius syllogismi ostensivi : duæ vero fuerunt veræ, scilicet minor illius syllogismi, et opposita conclusionis. Ex his duabus veris in tertia figura sequitur prædicta conclusio, scilicet « quidam homo non est lapis » : ita quod opposita conclusionis fiat major, et minor syllogismi ostensivi remaneat minor sic : « Quoddam risibile non est lapis. Omne risibile est homo. Ergo quidam homo non est lapis. » Hic est quintus modus tertiæ figuræ. Quando vero per impossibile concluditur oppositum minoris, fit syllogismus ostensivus in secunda figura. Verbi gratia, sit syllogismus ad impossibile iste : « Omnis homo est animal. Omnis lapis est homo. Ergo omnis lapis est animal. Sed quidam lapis non est animal. Ergo quidam lapis non est homo. » Auferantur duæ falsæ, scilicet minor, et conclusio syllogismi ostensivi; et fiat syllogismus in quarto modo secundæ figuræ sic : « Omnis homo est animal. Quidam lapis non est animal. Ergo quidam lapis non est homo. » Et sic fit in aliis modis primæ figuræ ut videlicet si in syllogismo ad impossibile concluditur oppositum majoris, reducitur ad tertiam figuram, opposita conclusionis existente majori, et cum minori vera. Si vero concluditur oppositum minoris, fit talis syllogismus ostensivus in secunda figura ; ita quod oppositum conclusionis sit minor propositio, et major vera remaneat minor. Syllogismi vero ad impossibile qui fiunt in secunda figura sunt ostensivi in prima

figura et in tertia. Si enim concluditur per impossibile oppositum majoris, fit ostensivus in tertia figura. Verbi gratia, sit syllogismus ad impossibile iste : « Nullus homo est animal. Omne risibile est homo. Ergo nullum risibile est homo. Sed quoddam risibile est homo. Ergo quidam homo est animal. » Auferantur falsæ, et fiat syllogismus in quarto modo tertiæ figuræ sic : « Omne risibile est animal. Quoddam risibile est homo. Ergo quidam homo est animal.» Sciendum quod quando in prima figura syllogismus ad impossibile concludebat oppositum majoris, reducebatur, et fiebat syllogismus ostensivus in tertia figura ; et oppositum conclusionis primi syllogismi ostensivi fiebat major in secundo syllogismo, et minor ejusdem syllogismi remanebat minor in secundo syllogismo. Sed hic non fit ita; sed minor primi syllogismi fit major in secundo syllogismo. Si vero concluditur per impossibile oppositum minoris, fit syllogismus ostensivus in prima figura sic : « Nullus homo est lapis. Omne risibile est lapis. Ergo nullum risibile est homo. Sed quoddam risibile est homo. Ergo quoddam risibile non est lapis. » Auferantur omnes falsæ, et fiat syllogismus in quarto modo primæ figuræ sic : « Nullus homo est lapis. Quoddam risibile est homo. Ergo quoddam risibile non est lapis. » Eodem modo syllogismi ostensivi aliorum modorum secundæ figuræ. Unde si major est falsa et minor vera, tunc minor fit major, et oppositum conclusionis fit minor. Si vero major sit vera, et minor falsa ; tunc major remanet major, et oppositum conclusionis fit minor. Syllogismi vero ad impossibile qui sunt in tertia figura, sunt ostensivi in prima figura et secunda. Unde si per impossibile concluditur opposita majoris, fit ostensivus in prima figura : ita videlicet quod oppositum conclusionis primi syllogismi fiat major propositio in secundo syllogismo ; et minor quæ fuit remaneat minor, sic : « Omnis homo est lapis. Omnis homo est risibilis. Ergo quoddam risibile est lapis. Sed nullum risibile est lapis. Ergo quidam homo non est lapis. » Fiat autem ostensivus in prima figura sic : « Nullum risibile est lapis. Omnis homo est risibiis. Ergo nullus homo est lapis. » Ad universalem veram bene sequitur sua particularis vera. Unde si hæc est vera « Nul« lus homo est lapis, » quæ est conclusio istius secundi syllogismi ; erit etiam hæc vera « Quidam homo non est lapis : » quæ fuit conclusio syllogismi ad impossibile. Si vero per impossibile concluditur opposita minoris, fiat syllogismus in secunda figura ostensivus : ita quod opposita conclusionis primi syllogismi fiat minor in secundo syllogismo, et major primi syllogismi fiat minor, sic : « Omnis homo est animal. Omnis homo est lapis. Ergo quidam lapis est animal. Sed nullus lapis est animal. Ergo quidam homo non est lapis. » Fiat ergo syllogismus ostensivus sic : « Nullus lapis est animal. Omnis homo est animal. Ergo nullus homo est lapis. » Ad quam sequitur : « Quidam homo non est lapis. » Eodem modo fiat in aliis modis tertiæ figuræ. Et sic patet de syllogismis ad impossibile. Sciendum quod Philosophus in libro *Priorum* multa alia genera syllogismorum ponit ; scilicet irregulares, conversivos, ex oppositis, et multa alia. Sed quia solum ista duo genera syllogismorum de inesse apud modernos sunt in usu, de aliis non me intromisi. Patet ergo de syllogismis de inesse, etc.

CAPUT XIII.

De syllogismis modalibus, quantum ad propositiones de necessario.

Nunc dicendum est de syllogismis modalibus. Ubi sciendum quod, quia eodem modo sumuntur propositiones de necessario et impossibili et illæ de possibili et contingenti, ut supra in tractatu *de conversionibus* dictum est ; ideo duobus modis fiunt syllogismi modales inter se differentes. Primo dicemus de syllogismis de necessario, ad quos reduci possunt illi de impossibili. Secundo de syllogismis de contingenti, ad quos reducuntur illi de possibili contingenter sumpto. Sciendum quod syllogismi de necessario aliqui habent ambas propositiones necessarias ; et tunc in quacumque figura vel modo fiant, semper conclusio est necessaria. Verbi gratia : « Necesse est omnem hominem esse animal. Necesse est omne risibile esse hominem. Ergo necesse est omne risibile esseanimal : » et sic de singulis. etc. Notandum, quod duplex est necessarium : scilicet necessarium simpliciter, quando aliquid inest aliquid simpliciter, et non secundum aliquod tempus vel locum, vel hujusmodi : sicut necessarium est hominem esse animal. Aliud est necessarium secundum quid, vel secundum tempus ; sicut dicimus quod omne quod est, quando est, necesse est esse ; vel secundum locum vel secun-

dum aliquod hujusmodi : et isto modo non sumitur propositio necessaria. Socrates enim quando currit, necessario currit, et tamen hæc propositio « Socrates currit », non est necessaria, sed contingens. Si vero syllogismi de necessario alteram propositionem habent necessariam, et alteram de inesse : licet semper concludant majorem extremitatem inesse minori, non tamen semper concludunt ex necessitate : sed quandoque sic, et quandoque non. Ubi nota quod in prima figura, majori propositione existente necessaria et minori de inesse, sequetur semper conclusio necessaria. Majori vero existente de inesse, quantumcumque minor sit necessaria, non tamen conclusio erit necessaria: quia inveniuntur termini ubi est sic, et ubi non est sic. Verbi gratia : « Omnis homo est animal. Omne risibile necessario est homo. Ergo omne risibile necessario est animal. » Isti autem sunt termini ubi sic. Termini vero ubi non, sunt isti : « Omnis homo est albus. Omne risibile necessario est homo. Ergo omne risibile necessario est album. » Hæc autem conclusio non est necessaria simpliciter. Et sic est de aliis modis primæ figuræ, tam affirmativis quam negativis. In secunda vero figura in tribus primis modis negativis propositione existente necessaria sive sit major, sive sit minor, conclusio erit necessaria, ipsa existente de inesse. Affirmativa vero existente necessaria, et negativa de inesse, non sequitur conclusio necessaria. Et hoc clare potest apparere reducendo prædictos syllogismos ad modos primæ figuræ: nam semper in syllogismis reductis, negativa erit major. In prima autem figura, ut dictum est, si major est necessaria, et conclusio : si vero non, nec conclusio. In quarto vero modo secundæ figuræ quacumque propositione necessaria, sive affirmativa sive negativa, dummodo altera sit de inesse, non semper sequitur conclusio necessaria: nam si universalis affirmativa non erit necessaria, in eisdem terminis fiet syllogismus in quibus fiet secundus modus ejusdem figuræ universali affirmativa existente necessaria. Sed ut dictum est, si affirmativa est necessaria, non sequitur conclusio necessaria : quod patet per reductionem ejus ad secundum modum primæ figuræ: ergo nec hic sequitur. Si vero particularis negativa est necessaria, non sequitur semper conclusio necessaria, ut patet in his terminis, scilicet : « Omne album est homo : quidam asinus necessario non est homo : » tamen non sequitur : « Ergo quidam asinus necessario non est albus. » In tertia vero figura sunt syllogismi affirmativi, et sunt negativi. Affirmativorum autem quidam habent ambas propositiones universales, quidam vero alteram. Qui habent ambas propositiones universales, quacumque, earum existente necessaria, sive majori sive minori, sequitur conclusio necessaria ; quod patet per reductionem ejus ad primam figuram. Qui vero habent alteram universalem, ea existente necessaria sive majori sive minori, sequitur conclusio necessaria. Si vero particularis sit necessaria, non sequitur conclusio necessaria : quia si reducitur ad primam figuram, major est de inesse : ubi, ut dictum est, non sequitur conclusio necessaria. Negativorum vero quidam habent propositionem negativam universalem, quidam autem particularem. Unde qui habent propositionem negativam universalem, ea existente necessaria, non sequitur conclusio necessaria. Qui vero habent negativam particularem et affirmativam universalem, quacumque earum existente necessaria, non sequitur conclusio necessaria. Verbi gratia sic : « Quidam homo non vigilat. Omnis homo necessario est animal. Ergo quoddam animal necessario non vigilat. » Et hoc est affirmativa existente necessaria. Negativa autem existente necessaria sic : « Quoddam album necessario non est animal, Omne album vigilat : » non sequitur : « Ergo quoddam vigilans necessario non est animal : » cum omne vigilans necessario sit animal. Et sic patet de syllogismis modalibus de necessario.

CAPUT XIV.

De syllogismis contingentibus.

Sequitur de syllogismis contingentibus. Ubi nota quod duplex est contingens : scilicet contingens quod inest, et contingens quod potest inesse. Dicitur autem hic contingens quod inest, quando prædicatum, licet non sit de essentia subjecti vel proprium ejus, tamen est terminus qui potest prædicari et negari de subjecto, licet nunc actu de eo prædicetur : et talis propositio, licet sit de materia contingenti, tamen dicitur de contingenti quod inest. Contingens autem quod potest inesse dicitur cum prædicatum est de contingenti, sicut de albo respectu hominis : tamen in propositione non dicitur actu inesse, sed pos-

sibiliter : ut cum dico « contingit hominem « esse album », non est sensus quod homo sit albus, sed quod potest esse albus. Sciendum quod in prima figura, utraque propositione existente de contingenti, etiam conclusio erit de contingenti sic : « Contingit omne album esse musicum. Contingit omnem hominem esse album. Ergo contingit omnem hominem esse musicum. » Et sic est de aliis modis. In secunda vero figura si ambæ propositiones sunt de contingenti, sive sint affirmativæ, sive altera earum sit negativa, sive sint universales, sive altera earum sit particularis ; nunquam conclusio erit de contingenti. Verbi gratia : « Contingit nullum hominem esse album. Contingit omne risibile esse album. Ergo contingit nullum risibile esse hominem. » Non sequitur : quia necesse est omne risibile esse hominem. Et sic de omnibus aliis. In tertia vero figura, præmissis existentibus de contingenti, sive sint affirmativæ, sive altera earum sit negativa, sive universales, sive particulares ; semper sequitur conclusio de contingenti, ut : « Contingit omnem hominem esse album. Contingit omnem hominem esse musicum. Ergo contingit musicum esse album. Et sic est in aliis modis. » Si vero altera præmissarum sit de contingenti, et altera de inesse ; non semper sequitur conclusio de contingenti. Unde in prima figura majori existente de contingenti , sive sit affirmativa , sive negativa, minori vero de inesse simpliciter, semper sequitur conclusio de contingenti. Ut : « Contingit omnem hominem esse album. Omne risibile est homo. Ergo contingit omne risibile esse album. » Majori vero existente de inesse, et minori de contingenti, non semper sequitur conclusio de contingenti, ut perfectus sit syllogismus, sic : « Omne sanum est animal. Contingit omnem equum esse sanum : » non sequitur : « ergo contingit omnem equum esse animal. » Sciendum, quia in qualibet propositione de contingenti potest salvari dupliciter dici de omni secundum duplicem ejus sensum supradictum. Unde cum dico, « contingit omnem hominem esse album, » comparo hominem ad dici, de quibus potest prædicari, vel secundum esse ipsius albi, ut sit sensus : « omne quod est homo, contingit actu esse album. » Vel secundum possibilem inhærentiam, ut sit sensus : « omne quod est homo, contingit posse esse album. » Propositio de inesse habet solum unum dici de omni, scilicet secundum comparationem subjecti ad sua inferiora secundum actualem inhærentiam prædicati : et ex his sequitur, quod virtute dici de omni illa de inesse potest sumi sub illa de contingenti : unum enim dici de omni continetur sub duobus, quia ad minus in uno est consequentia. Sed illa de contingenti non potest sumi sub illa de inesse : duo enim dici de omni non continetur sub uno. Et ista est causa quare majore existente de contingenti, minori vero de inesse, non sequitur conclusio de contingenti virtute syllogistica, licet sequatur gratia materiæ. Sciendum quod propositio de inesse est duplex : scilicet de inesse ut nunc, scilicet quando prædicatum ut nunc solum inest subjecto, ut « Socrates currit; » et de inesse simpliciter. Unde ad hoc quod sequatur conclusio de contingenti, minori existente de inesse, debet esse de inesse simpliciter, quia prædicatum semper sequitur subjectum : ideo sequitur quod quidquid contingit prædicato, contingit subjecto. Sed quia in propositione de inesse ut nunc, prædicatum non semper sequitur subjectum, non erit semper verum quod quidquid contingit prædicato, contingit subjecto. Nec est instantia quod si minor esset de contingenti, quæ tantum valet quantum illa de inesse ut nunc, et major esset de contingenti, sequitur conclusio. Nam si minor est de contingenti, semper prædicatum contingit subjecto ; nam hæc « contingit hominem « currere » semper est vera, quia semper contingit hominem currere, tamen ista « homo non currit » non semper est vera : ideo aliter se habet de utralibet. In secunda autem figura in tribus primis modis negativa existente de contingenti, affirmativa vero de inesse, non fit syllogismus. Et causa est quia omnes syllogismi in tantum concludunt, in quantum reducuntur ad primam figuram, ubi est dici de omni et dici de nullo. Tales autem syllogismi non possunt reduci ad primam figuram : non enim convertitur universalis negativa de contingenti, ut de subjecto fiat prædicatum, et de prædicato fiat subjectum, ut supradictum est : sed convertitur in terminis. Unde hæc « contingit nullum hominem « esse album », convertitur in hanc « contin- « git omnem hominem esse album ». Unde secundum hoc universali negativa existente de contingenti, in tribus videlicet modis, non fit syllogismus, quia non potest probari per dici de omni. Affirmativa vero existente de contingenti et negativa de inesse, fit syllogismus, quia potest reduci talis syllogismus ad primam figuram, per

propositionem negativam similiter conversam : tamen non erit conclusio de contingenti ut supra dictum est. In quarto autem modo, nullo modo fit syllogismus, sive major sive minor sit de contingenti. Talis enim syllogismus non potest reduci ad primam figuram per conversionem, sed per syllogismum conversivum. Sed quacumque existente de contingenti, et altera de inesse, non potest fieri talis reductio : ergo ex eo nihil sequitur. Quod autem majori existente de contingenti talis reductio fieri non possit, patet. Sit talis syllogismus : « Contingit omnem hominem esse album : Quidam lapis non est albus : Ergo quidam lapis non est homo; » cujus oppositum est : « Omnis lapis est homo. » Fiat ergo syllogismus in prima figura sic : « Contingit omnem hominem esse album. Omnis lapis est homo, Ergo contingit omnem lapidem esse album. » Sed hæc non opponitur huic « quidam lapis non est albus » quæ erat minor : nam ut dictum est, in propositione de contingenti salvatur dici de omni secundum possibilem inhærentiam : in futuro enim posset esse verum, quod omnis lapis fieret albus. et quod modo quidam lapis non sit albus : et sic isto modo non valet conjugatio. Apparet etiam quod talis syllogismus non valeat : nam propositionibus existentibus veris, aliquando sequitur cunclusio falsa sic : « Contingit omnem hominem esse album. Quoddam risibile non est album : » sequitur : « Ergo contingit quoddam risibile non esse hominem : » quod est simpliciter falsum. Similiter si minor est de contingenti, nihil sequitur, et fit syllogismus sic : « Omnis homo est animal. Contingit quoddam album non esse animal. Ergo contingit quoddam album non esse hominem : » ut puta ovum, quod est album, contingit quod aliquando erit animal, aliquando non erit, si sequitur hæc de inesse, scilicet « quoddam album non est homo, » non tenet. Opposita enim ejus est « omne album est homo, ergo omne album est animal », quæ non opponitur huic « contingit quoddam album non esse animal », ut supra dictum est. Si vero sumatur conclusio de contingenti, scilicet : « Contingit quoddam album non esse animal, » cujus opposita est : « Necesse est omne album esse animal ; » idem sequitur : et fiat syllogismus in prima figura sic : « Omnis homo est animal. Necesse est omne album esse hominem. Sequitur ergo omne album est animal : » ut supra de mixtionibus necessarii et de inesse dictum est : quæ non opponitur illi minori, scilicet « contingit quoddam album non esse animal » : et sic est inutilis conjugatio. In tertia vero figura, majori existente de contingenti, minori vero de inesse, sequitur conclusio de contingenti : nam conversa minori in quinque modis syllogismorum, fit reductio ad primam figuram. Verbi gratia fiat syllogismus sic : « Contingit omnem hominem esse album. Omnis homo est animal. Ergo contingit quoddam animal esse album : » conversa minori per accidens, fit tertius modus primæ figuræ sic : « Contingit omnem hominem esse album. Omne animal est homo, Ergo contingit quoddam animal esse album : » et sic est de aliis quatuor modis. Quintus autem modus tertiæ figuræ reducitur ad primam per syllogismum conversivum sic : « Contingit quemdam hominem non esse album. Omnis homo est animal. Ergo contingit quoddam animal non esse album. » Cujus oppositum est : « Necesse est omne animal esse album. » Deinde ponatur sub ea minor primi syllogismi, scilicet, « Omnis homo est animal : » et sequitur : « Ergo necesse est omnem hominem esse album : » quæ est contradictoria majoris primi syllogismi. Et sic patet de mixtione propositionum de contingenti et de inesse in tribus figuris, etc.

CAPUT XV.

De mixtione contingentis et necessarii in tribus figuris syllogismorum.

Sequitur de mixtione contingentis et ne cessarii. Notandum quod in prima figura quantum ad modos affirmativos, majori existente de contingenti, minori vero de necessario, syllogismus erit perfectus, et concludet conclusionem de contingenti. Verbi gratia : « Contingit omne animal esse album. Necesse est omnem hominem esse animal. Ergo contingit omnem hominem esse album. » Si vero sit e converso, scilicet majori existente de necessario, et minori de contingenti, nullus fiet syllogismus. Causa est, quia propositio necessaria haberet unum dici de omni, secundum scilicet actualem inhærentiam prædicati ad subjectum, et ad contenta sub eo. Sed illa de contingenti habet duplex dici de omni, ut supra dictum est. Non ergo potest illa sumi sub illa de necessario per virtutem principii quod est dici de omni. Sciendum

quod in prædicto syllogismo, licet concludatur per dici de omni, potest tamen concludi conclusio de contingenti de possibili, quod scilicet communiter se habet ad necessarium et contingens, in virtute istius regulæ : Si aliquod subjectum sit essentialiter sub aliquo prædicato, quicquid contingit sub subjecto, contingit sub prædicato. In syllogismis autem negativis propositione affirmativa existente necessaria, negativa vero de contingenti, sequitur conclusio de contingenti sic : « Contingit nullum hominem esse album. Necesse est omne risibile esse hominem : » sequitur : « Ergo contingit nullum risibile esse album. » Si vero propositio negativa sit necessaria, affirmativa vero contingens, sequuntur duæ conclusiones : scilicet aliquando de contingenti, aliquando de inesse ; quod potest patere : nam ex opposito utriusque conclusionis cum altera præmissarum, infertur oppositum alterum præmissæ. Ratio autem quare utraque conclusio sequatur ad unam negativam de necessario est, quia non solum prædicatum non dicitur inesse subjecto, sed nec etiam potest inesse. Unde syllogismus significat quod subjecto non insit prædicatum, nec possit inesse. Unde cum aliquid contingenter ponitur sub tali subjecto, significatur quod tale prædicatum removeatur actu ab eo quod contingenter ponitur sub subjecto : et sic erit conclusio de contingenti ; quia quod actu contingenter removetur, facit enunciationem contingentem, et significatur quod nullo modo possit sibi inesse : et sic non solum contingenter non inest, imo nullo modo inest ei, si sit enunciatio de inesse. In secunda autem figura in tribus primis modis negativa existente de necessario, affirmativa vero de contingenti, sequitur etiam duplex conclusio : scilicet de contingenti et de inesse : quia per conversionem propositionis necessariæ reducuntur ad primam figuram. In quarto vero modo affirmativa existente de contingenti, negativa vero de necessario, vel e converso, inutilis erit conjugatio. In tertia vero figura quantum ad syllogismos affirmativos, universales propositiones vel aliquam universalem habentes, majori existente de contingenti, minori vero de necessario, sequitur conclusio de contingenti. Conversa ergo minori fit syllogismus in prima figura. Si autem major sit de necessario, minor vero de contingenti possibili, quia propositiones de contingenti possibili convertuntur, sicut illæ de necessario, minori conversa, fit prima figura, sicut dictum est, quod majori existente de necessario, majori vero de contingenti, sequitur conclusio de contingenti possibili, licet non per dici de omni, sed per primam regulam. Quantum autem ad syllogismos affirmativos habentes aliquam præmissam particularem, si major est universalis, sequitur regulas prædictas. Si vero major est particularis, sequitur secundam regulam. Quantum autem ad syllogismos negativos, dico quod quantum ad duos modos habentes majorem universalem negativam, majori existente de contingenti, minori vero de necessario, sequitur conclusio de contingenti, et reducuntur ad primam figuram per conversionem minoris. Si autem major erit de necessario, minor vero de contingenti, non fit syllogismus ; non enim posset reduci ad primam figuram. Si vero minor esset du contingenti possibili, quia converti posset sicut illa de necessario, fieret syllogismus in prima figura, ubi concluderetur duplex conclusio : scilicet de inesse, et de contingenti, ut supra dictum est Syllogismus autem negativus, cujus major est particularis negativa, ea existente de contingenti, et majori existente de necessario, sequitur conclusio de contingenti, et reducitur ad primam figuram per syllogismum conversivam. Majori vero existente de necessario, non fit syllogismus. Et sic patet de syllogismis modalibus.

CAPUT XVI.

De syllogismis conditionalibus ex propositionibus simplicibus.

Dicto de syllogismis categoricis, nunc dicendum est de hypoteticis. Ut autem supra dictum est, tres sunt species propositionum hypoteticarum : scilicet conditionalis, copulativa et disjunctiva. Syllogismi autem qui sunt ex propositionibus copulativis, eodem modo se habent sicut et syllogismi categorici ; et ideo de eis prætermittamus. Sed quia ex propositionibus conditionalibus et disjunctivis aliter fiunt syllogismi quam in propositionibus categoricis ; ideo de eis dicendum est : et primo de conditionalibus. Notandum quod propositiones conditionales, vel sunt simplices, vel compositæ : dico autem simplices, quæ tantum ex duabus categoricis componuntur, ut hæc « si est homo, est « animal ; » compositæ autem sunt, quæ

ex pluribus componuntur, ut hæc « si est « homo, cum sit animal, est substantia. » Hæ autem compositæ tribus modis fieri possunt : quia vel erit propositio composita ex duabus, conditionali et categorica, ut hic « si est homo, cum sit animal, est « substantia : » vel e converso erit composita ex categorica et conditionali sic « si tu « es animatum, tu es homo, aut es animal :» vel erit composita ex duabus conditionalibus, ut hic « si est homo est animatum, si « est animatum est animal [1]. » Et quia syllogismi qui fiunt ex simplicibus, facilius sciuntur illis qui fiunt ex compositis ; ideo primo ponemus syllogismos simplices, et postea breviter ostendemus secundum eorum similitudinem, qualiter fiunt syllogismi ex compositis. Sciendum quod simplices propositiones conditionales sunt quatuor. Aut enim habent ambas partes affirmativas, scilicet antecedens et consequens, ut hæc « si est homo, est animal ». Vel antecedens affirmatum et consequens negatum, ut hæc « si est homo, non est « lapis. » Aut consequens affirmatum, et antecedens negatum, ut hæc « si animal non est sanum, est ægrum. » Aut ambo negata, ut hæc « si non est animal, non « est homo. » Syllogismi autem qui ex his propositionibus fiunt, oportet quod sint consequentiæ quædam. Ut autem dicit Philosophus II *Topic.*, duplex est consequentia, scilicet, in positione : scilicet quando proceditur pro positione antecedentis ; et in contraria, scilicet quando proceditur a destructione consequentis. Secundum ergo ista, ex prædictis propositionibus quæ fiunt figuræ [2] in quarum una proceditur a positione antecedentis, in altera vero a destructione consequentis ; quarum quælibet quatuor habet modos, secundum quod quatuor sunt propositiones, ut dictum est. Primus modus primæ figuræ est : « Si est homo est animal ; sed est homo, ergo est animal. » Secundus est : « Si est homo, non est lapis. Sed est homo. Ergo non est lapis. » Tertius est : « Si animal non est sanum. et ægrum. Sed animal non est sanum, ergo est ægrum. » Quartus est : « Si non est animal, non est homo. Sed non est animal. Ergo non est homo. « Sciendum quod isto modo fiunt syllogismi cum hoc relativo « qui » vel cum hoc nomine « qui- « cumque » : faciunt enim prædicta nomina connotantia oppositionem antecedentis sic : « Omnis qui currit, movetur. Sed Petrus currit, Ergo Petrus movetur. » Vel quicumque, etc. A destructione consequentis sic : « Omnis qui currit, vel quicumque currit, movetur. Sed Socrates non movetur, Ergo Socrates non currit. » Et sic habet se in omnibus aliis modis dictarum figurarum. Patet ergo de syllogismis conditionalibus ex propositionibus simplicibus.

CAPUT XVII.

De syllogismis conditionalibus ex propositionibus hypotheticis compositis.

Sequitur de conditionalibus compositis : quarum duæ, ut dictum est, consistunt ex tribus categoricis ; tertia vero ex quatuor. Sed tres propositiones categoricæ secundum affirmationem et negationem octo modis possunt variari. Primo possunt omnes esse affirmativæ, secundo omnes negativæ, tertio duæ primæ affirmativæ et tertia negativa, quarto duæ primæ possunt esse negativæ et tertia affirmativa, quinto prima affirmativa et duæ ultimæ negativæ, sexto prima negativa et duæ ultimæ affirmativæ, septimo prima et ultima affirmativæ et media negativa, octavo prima et ultima negativæ et media affirmativa. Ideo in qualibet dictarum potest fieri variatio, et sic sunt octo. Tertia vero conditionalis composita ex duabus conditionalibus, quæ quatuor habent categoricas, multipliciter habet variari. De quibus omnibus compositis propositionibus, et earum varietate, et syllogismis qui ex eis fiunt, diffuse dixi in libro quem feci de *hypotheticis syllogismis ;* ideo diffuse de eis nunc tractare prætermitto : sed videamus solum modos sillogizandi in qualibet earum. Fiunt autem secundum quamlibet dictarum propositionum duæ figuræ, in quarum una proceditur a positione antecedentis, in altera a destructione consequentis. Prima enim propositio, ut dictum est, componitur ex conditionali et categorica sic : « Si est homo, cum sit animatum, est animal. Sed est homo. Ergo, cum sit animatum, est animal. » Et consimiliter fiet talis syllogismus, si aliqua pars ejus vel omnes sint negativæ : « Si est homo, cum non sit inanimatus, est sensibilis. Sed est homo. Ergo cum non sit animatum, est sensibile. » A destructione

1. Al. : « si est homo, est animatum si est animal. Et quia, etc. »

2. Al. : « quæ fiunt figurare. »

vero consequentis sic : « Si est homo, cum sit animatum, est sensibile. Sed[1] non est sensibile. Ergo non est homo. » In negativa sic : « Si est homo, cum non sit inanimatus est sensibilis. Sed cum[2] sit inanimatum, non est sensibile. Ergo non est homo. » Secunda vero propositio, ut dictum est, composita ex categorica et conditionali sic : « Si cum est animatum est animal, est homo. » Fiunt autem ex tribus propositionibus syllogismi a positione antecedentis sic : « Si cum est animatum est homo, est animal. Sed cum est animatum est homo. Ergo est animal. » Negando vero aliquam partem sic : « Si cum est animatum est homo, non est equus. » A destructione vero consequentis sic : « Si cum est animatum, est homo, est animal. Sed non est animal. Ergo cum sit animatum non est homo. » Cum parte vero negativa sic : « Si cum est animatum, est homo, non est equus. Sed est equus. Ergo cum sit animatum non est homo. » Et quia ut dictum est, quælibet illarum propositionum habet variari octo modis, ex qualibet possunt fieri sexdecim syllogismi : scilicet octo a positione antecedentis, et octo a destructione consequentis. Tertia vero propositio, ut dictum est, composita est ex duabus conditionalibus sic : « Si est homo est animal : si est animal, est substantia. » Potest autem hæc propositio variari tripliciter secundum triplicem variationem terminorum. Nam in ea est unus terminus bis sumptus : cum autem sint duæ conditionales, talis terminus aliquando est antecedens in utraque sic : « Si est homo, est animal : Si non est homo, est insensibile. » Aliquando est consequens in utraque, sic : « Si est homo est animal : si est lapis non est animal. » Aliquando est consequens in una, et antecedens in alia sic : « Si est homo est animal ; si est animal est substantia. » Et secundum hoc [tripliciter variantur syllogismi, qui fiunt ex hujusmodi propositionibus : et tamen quælibet istarum propositionum multiplicatur in octo secundum affirmationes et negationes partium ejus, ex quibus fiunt sexdecim modi syllogismorum. Quando vero idem terminus in una est consequens, et in altera est antecedens, fiunt syllogismi sic : « Si est homo est animal : si est animal est substantia. Sed est homo. Ergo est substantia. » Et hujusmodi fiunt a positione antecedentis. A destructione consequentis sic : « Si est homo, est animal ; si est animal, est substantia. Sed non est substantia. Ergo non est homo. » Et hæc dicitur a Boetio prima figura istarum propositionum. Secunda figura secundum eum fit, quando idem est antecedens in utraque, ex quo fit syllogismus a positione antecedentis sic : « Si est homo est animal ; si non est homo est insensibilis. Sed est homo. Ergo non est insensibilis. » Vel sic : « Si est homo est animal, si non est homo non est rationalis. Sed est homo. Ergo est rationalis. » A destructione consequentis sic : « si est homo, est animal : si non est homo est insensibilis. Sed non est animal. Ergo est insensibilis. » Vel sic : « Si est homo, est animal, si non est rationalis non est homo. Sed non est animal. Ergo non est rationalis. » Destructo enim animali destruitur homo, quo destructo destruitur rationale. Tertia figura secundum eum est, quando non arguitur a destructione consequentis, sed solum a positione antecedentis sic : « Si est homo est animal, si est lapis non est animal. Sed est homo. Ergo non est lapis. » Et sic patet de syllogismis conditionalibus.

CAPUT XVIII.

De syllogismis disjunctivis, et de propositionibus reduplicativis, et de conversione per comparationem.

De syllogismis disjunctivis nunc dicendum est. Ubi nota quod sicut una propositio conditionalis secundum affirmationem vel negationem suarum partium multiplicatur, et sic sunt quatuor ; ita etiam se habet de propositione disjunctiva sic : quia aut ambæ partes sunt affirmativæ, ut « aut « est sanum, aut est ægrum : » vel ambæ partes sunt negativæ, ut « aut non est sanum, aut non est ægrum : » vel prima est affirmativa, et secunda negativa, ut « aut « est sanum, aut non est ægrum : » vel prima negativa, et secunda affirmativa, ut « aut non est sanum, aut est ægrum. » Ad faciendum autem syllogismos de prædictis propositionibus, primo oportet videre quæ dictarum propositionum uni simplici conditionali æquipollet : postea secundum quod fiebat syllogismus ex illa conditionali simplici, ut supra dictum est, sic fiat de ista disjunctiva. Ad hoc enim videndum opor-

1. Al. : « si est homo, cum sit animatum, non est sensibile. Ergo, etc. »

2. Al. incongrue ponitur : « non. »

tet supponere, quod ad hoc ut propositio disjunctiva sit vera, semper oportet quod altera pars sit falsa : ita videlicet quod prima pars sit falsa, et secunda vera. Et quia posita quacumque propositione falsa, si verificatur, debet verificari per suam oppositam ; verbi gratia, si hæc est falsa « non « est homo, » verificatur per hanc, « est « homo, » et e converso ; ideo videamus in propositione disjunctiva partem primam, utrum sit affirmativa, vel negativa. Si prima pars est affirmativa, æquipollet antecedenti conditionalis negato : nam sicut antecedens conditionalis supponitur quod debet esse verum, ad hoc quod tota conditionalis sit vera ; ita prima propositio categorica, quam vocamus in disjunctiva antecedens, semper debet esse falsa. Ad hoc vero quod ista duo antecedentia æquipolleant, oportet quod si unum est affirmatum, quod alterum sit negatum ; quia in utraque, scilicet conditionali et disjunctiva, consequens est verum ; ideo ad hoc quod inter se æquipolleant, oportet quod si unum est affirmatum, et reliquum ; et si unum est negatum, et reliquum. Verbi gratia, sit disjunctiva ista « aut est sanum, aut est « ægrum, » quæ habet antecedens et consequens affirmativa. Ad hoc quod æquipolleat conditionali veræ, debet conditionalis habere antecedens negatum et consequens affirmatum sic: « si non est sanum est ægrum; » et sic de aliis. His habitis, faciliter possunt sciri syllogismi disjunctivi. Ut enim supra dictum est, quatuor syllogismi conditionales fiunt a positione antecedentis, et quatuor a destructione consequentis. Eodem modo in istis propositionibus. Prima enim propositio conditionalis, ex qua sumebatur primus modus, erat ista : « Si est homo, est animal. » Secundum ergo dicta, huic æquipollet ista : « Aut non est homo, aut est animal. » Fiat ergo syllogismus disjunctivus sic : « Aut non est homo, aut est animal. Sed est homo. Ergo est animal. » Secunda propositio secundi modi erat ista : « Si est homo non est lapis : » cui æquipollet ista : « Aut non est homo, aut non est lapis. » Fiat syllogismus disjunctivus sic : « Aut non est homo, aut non est lapis. Sed est homo. Ergo non est lapis. » Tertia propositio erat ista: « Si animal non est sanum, est ægrum ; » cui æquipollet ista : « Aut est sanum, aut est ægrum : » et fiat syllogismus disjunctivus sic : « Aut est sanum, aut est ægrum. Sed non est sanum. Ergo est ægrum. » Quarta propositio erat ista : « Si non est animal, non est homo : » cui æquipollet ista : « Aut est animal, aut est homo: » et fiat syllogismus disjunctivus sic : « Aut est animal, aut est homo. Sed non est animal. Ergo non est homo. » In secunda vero figura proceditur a destructione consequentis, et fit primus syllogismus sic : « Aut non est homo, aut non est animal. Sed non est animal. Ergo non est homo. » Secundus sic : « Aut non est homo, aut non est lapis. Sed est lapis, Ergo non est homo. » Tertius sic : « Aut est sanum, aut est ægrum. Sed non est ægrum. Ergo est sanum. » Quartus sic : « Aut est animal, aut non est homo. Sed est homo, ergo est animal. » Et sic patet de syllogismis disjunctivis.

Dictum ergo sit de syllogismis hoc modo. De aliis autem speciebus argumentationis non me intromitto. Notandum: Ad hoc quod propositio reduplicativa sit vera, requiritur quod quatuor propositiones exponentes ipsam, scilicet tres categoricæ et una hypothetica, sint veræ : et si aliqua ipsarum esset falsa, ipsa esset falsa. Et quia tales propositiones aliquando fiunt gratia concomitantiæ, ut si dicatur « homo in quan« tum corporeus est coloratus » ; aliquando gratia causæ, ut « ignis in quantum calidus est calefactivus » : et ideo reduplicativa gratia causæ ad veritatem suam non solum requirit quod quatuor ejus exponentes sint veræ, sed quod illud super quod cadit reduplicatio exprimat causam importati per prædicatum, vel quod sit illud cui primo inest prædicatum principale. Verbi gratia, de utraque dictarum propositionum. Ad hoc enim quod sit vera « homo in quantum corporeus est colora« tus », requiritur quod hæ sint veræ, scilicet « homo est coloratus », « homo est « corporeus », et « omne corporeum est « coloratum », et « si aliquid est corpo« reum, id est coloratum ». Similiter ad veritatem istius « ignis, in quantum ca« lidus est calefactivus ». Verum est quod ignis est calefactivus, et quod ignis est calidus, et omne calidum est calefactivum, et si aliquid est calidum, id est calefactivum, et calidum est causa calefactionis. Et convertitur reduplicativa sic: « Ignis in quantum calidus, est calefactivus : Aliquid quod in quantum calidum est calefactivum est ignis ; » et non sic : « Calefactivum in quantum calidum est ignis. » Notandum quod propositio universalis affirmativa convertitur simpliciter mutatis terminis finitis in terminos infinitos : consimiliter est etiam de particulari negativa. Causa est : nam propositio universalis affir-

mativa in terminis finitis non convertitur simpliciter, quia invenientur termini in quibus sic, ut : « omnis homo est risibilis, et omne risibile est homo. » Inveniuntur etiam termini in quibus non, ut : « omnis homo est animal, » non sequitur, « ergo omne animal est homo, » quia in plus se habet animal quam homo. Sed quia terminus, qui in plus se habet quod alius terminus, si infinitetur, se habet in minus quam ille qui in minus se habebat, nam de paucioribus prædicatur non-animal, quam non-homo, quia non-animal prædicatur de omnibus entibus, præterquam de animalibus ; non-homo vero prædicatur de omnibus entibus, et de animalibus præterquam de homine ; potest ergo fieri conversio. In particulari vero negativa in terminis finitis non fit conversio ; quia inveniuntur termini in quibus non, quando videlicet aliqua species prædicatur negative de suo genere, ut, quoddam animal non est homo, sed non e converso. Sed si infinitantur[1] termini, scilicet non-homo, non-animal[2], in plus se habet non-animal[3] quam non homo. Ergo potest fieri conversio, scilicet : « quoddam non-animal[4] non est non-homo. » Et sic patet de syllogismis, etc.

TRACTATUS VIII.

DE SYLLOGISMO DEMONSTRATIVO.

CAPUT I.

De syllogismo demonstrativo quid sit.

Restat nunc dicere de demonstratione. Cum enim scientia sit habitus conclusionis demonstratæ acquisitus ex ipsius speculatione ; ad sciendum quid sit scientia, et quomodo acquiratur, necesse est scire quid est demonstratio. Est autem demonstratio syllogismus procedens ex veris, necessariis, per se primis, propriis, per se notis, immediatis, et causis conclusionis. Sciendum quod demonstrationum quædam est propter quid, et quædam est quia : unde dicta definitio solum convenit demonstrationi propter quid. In prædicta autem definitione quædam sunt quæ pertinent ad formam demonstrationis, in hoc quod dicitur esse syllogismus : quædam sunt quæ pertinent ad materiam demonstrationis, scilicet quod sit procedens ex veris, necessariis, etc. Unde primo exponam particulas pertinentes ad materiam de qua est demonstratio. Secundo ponam ea quæ pertinent ad ejus formam, scilicet in qua figura vel modo talis syllogismus debeat fieri. Quod enim demonstratio procedat ex veris, necessariis, etc., hoc potest patere per finem suum, qui est scire. Cum enim scire nihil aliud sit quam cognoscere causam alicujus rei, et non solum causam ut causa est, sed ut est causa illius rei actu. Cognoscere enim causam alicujus rei, et non cognoscere effectum ejus esse in actu est cognoscere effectum in virtute. Hoc autem non est scire effectum simpliciter, sed est scire solum secundum quid. Etiam quia scire est per certitudinem cognoscere, oportet prædictum effectum necessario semper ad illam causam sequi. Conclusio ergo demonstrationis cujus habitus est scientia, seu scire habitualiter, oportet quod procedat ex talibus præmissis, quæ sint veræ et necessariæ causæ conclusionis.

CAPUT II.

Quid sit dici de omni per se primo, seu universaliter.

Ad investigandum autem dictas particulas definitionis demonstrationis pertinentes ad materiam de qua est demonstratio, præmittenda sunt quædam necessaria. Quia enim præmissæ demonstrationis sunt universales, ideo oportet scire quid est dici de omni. Et quia in eis prædicatum dicitur per se de subjecto, ideo oportet scire quid est per se, et quid primo. Est autem dici de omni, ut hic sumitur, quando nihil est sumere sub subjecto, de quo non dicatur prædicatum ; nec est sumere aliquod tempus in quo prædicatum tali subjecto non conveniat. Hæc est autem differentia inter hoc dici de omni et illud quod in *tractatu syllogismi* dictum fuit ; nam ibi sumebatur dici de omni, quandocumque aliquid prædicatur universaliter de aliquo subjecto, sive subjecto insit prædicatum necessario et omni tempore : sive contingenter, ut nunc. Unde in illa propositione « omnis « homo currit » salvatur hoc modo dici de omni. Sed nunc sumitur dici de omni de eo quod semper inest subjecto, ut « omnis

1. Al. : « verificantur. »
2. Al. : « homo non est albus. »
3. Al. : « non albus. »
4. Al. : « non album. »

« homo est animal : » non enim est dare aliquod tempus, in quo homo non sit animal. Patet ergo de dici de omni. Per se autem dicitur quadrupliciter. Primo modo quando prædicatum est definitio, vel aliqua pars definitionis ipsius subjecti : ut : « omnis homo est animal rationale mortale, » vel, « omnis homo est animal. » Secundo modo dicitur per se, quando prædicatum est propria passio ipsius subjecti, in cujus definitione ponitur subjectum, ut, « omnis homo est risibilis : » in definitione enim risibilis ponitur homo non ut pars ejus essentialis, sed ut aliquid extra essentiam suam, sine quo cognosci non posset. Cum enim esse accidentis dependeat a subjecto, oportet quod definitio quæ significat esse ipsius, contineat in se subjectum. Tertio modo dicitur aliquid esse per se, quod significat aliquod solitarium, sicut singulare quod est in genere substantiæ, ut « Socrates » et « Plato. » Album vel ambulans isto modo non dicitur per se, cum non intelligatur aliquod solitarium per se existens : dicendo enim album, dico accidens et subjectum : sed cum dico Socrates, dico aliquid solitarium, et sic dicitur per se. Sciendum est autem quod iste modus non est modus prædicandi per se, sed est modus essendi. Quarto modo prædicatur aliquid per se, quando aliquid dicitur de aliquo quod est immediata et necessaria causa ipsius; sicut dicimus quod interfectus interiit interfectione : interfectio enim est immediata et necessaria causa ipsius interitus. Et sic patet de per se. Primo autem dicitur aliquid prædicari, quando prædicatum et subjectum ita sunt adæquata, ut prædicatum non possit inveniri extra subjectum, nec subjectum extra prædicatum : sicut cum dicimus : « homo est risibilis : » ita enim se habet risibile ad hominem, quod de quocumque dicitur risibile, de eodem dicitur et homo, et e converso. Unde dicendo : « Socrates est risibilis, » licet modo risibile prædicetur de Socrate in secundo modo dicendi per se, non tamen prædicatur primo, quia risibile de pluribus prædicatur quam de Socrate. Philosophus tamen hoc quod dictum est prædicari primo, vocat universale : non tale universale de quo in primo tractatu dictum est ; sed quia prædicatum de subjecto, et subjectum de prædicato potest universaliter prædicari. Ex his patet quomodo se habent ista tria, scilicet dici de omni, per se, et universale. Nam [1] omne quod primo seu universaliter prædicatur, prædicatur per se, non tamen e converso. Risibile enim primo per se prædicatur de homine : licet autem risibile prædicetur per se de Socrate, non tamen prædicatur primo. Similiter etiam quod per se prædicatur, dicitur de omni ; non tamen omne quod dicitur de omni, dicitur per se : nam dicendo « omne animal est homo, » est prædicatio de omni, non tamen per se.

CAPUT III.

Quod demonstratio procedit ex veris et necessariis.

His visis, videamus partes definitionis demonstrationis supra positæ. Dicitur enim ibi quod demonstratio procedit ex præmissis veris. Quid autem sit verum, dictum est supra. Ad hoc autem quod conclusio sit vera ex præmissis sicut ex causis, oportet præmissas esse veras. Licet enim ex falsis possit concludi verum, tamen veritas conclusionis non [2] est ex præmissis. Dicimus enim : « Omnis homo est lapis. Omnis margarita est homo. Ergo omnis margarita est lapis. » Conclusio modo est vera, licet præmissæ sint falsæ. Et quia omnis causa assimilat sibi effectum, falsitas dictarum propositionum non potest esse causa veritatis conclusionis. Et ideo in I *Prior.*, dicit Philosophus, quod verum concluditur ex falsis, non propter quid, sed quia. Patet ergo quod demonstratio procedit ex veris. Deinde dicitur quod demonstratio procedit ex præmissis necessariis : quæ autem sit propositio necessaria, dictum est in *tractatu syllogismorum* .Notandum quod conclusio demonstrata oportet quod sit necessaria. Si enim scientia dicit certitudinem, quæ non potest esse de contingentibus ut contingentia sunt, sed solum de necessariis, oportet quod conclusio, cujus habitus est scientia, sit necessaria. Hoc supposito, sciendum est quod licet conclusio necessaria possit concludi ex præmissis contingentibus, vel ex altera ad minus, ut supra dictum est ; non tamen potest sciri ex præmissis contingentibus, sed ex necessariis. Si enim scire, ut supra dictum est, est causam rei necessariam cognoscere ; si medium contingenter se habebit ad extremitates, non erit ei necessarium ; et per consequens poterit removeri

1. Al. « neque. »

2. Al. : deest « non. »

conclusione stante: non ergo erit causa conclusionis. Ad hoc ergo quod sit causa conclusionis, necessario debet se habere ad ambas extremitates; et sic ambæ præmissæ erunt necessariæ. Patet ergo quod demonstratio procedit ex præmissis necessariis.

CAPUT IV.

Quod demonstratio procedit ex præmissis in quibus est per se, et non per accidens.

Deinde dicitur quod demonstratio procedit ex his quæ sunt per se et non per accidens. Sciendum quod in demonstratione affirmativa potissima medium est definitio subjecti simul sumpta cum definitione passionis. Unde in majori propositione passio prædicatur de definitione subjecti, in qua exprimuntur principia ipsius passionis. Ut enim in primo tractatu dictum est, subjectum comparatur ad primam passionem non solum in ratione causæ materialis, sed etiam in ratione causæ efficientis. Definitio ergo subjecti simul sumpta cum definitione passionis exprimit causam efficientem ipsius passionis immediatam et necessariam. Hic autem est quartus modus dicendi per se, ut supra dictum est. In minori autem propositione prædicatur definitio de subjecto, et hic est primus modus dicendi per se. In conclusione vero prædicatur propria passio de suo subjecto, et hic est secundus modus dicendi per se. Verbi gratia, si vellemus demonstrare quod omnis quaternarius numerus est par, sic fit: « Omnis multitudo mensurata per unum, cujus per se non est medium, est par. Sed omnis quaternarius numerus est talis multitudo. Ergo omnis quaternarius est numerus par. « Hic subjectum est quaternarius numerus; passio vero ejus est par, seu paritas : medium vero quod fuit sumptum dicit definitionem numeri, quæ est multitudo mensurata per unum; et dicit definitionem paris, quia paris secundum se non est medium. In minori propositione passio prædicatur de definitione subjecti, in qua exprimitur definitio sua; et sic est quartus modus dicendi per se. In minori propositione definitio subjecti prædicatur de suo subjecto, et sic est primus modus dicendi per se. In conclusione vero prædicatur propria passio de suo subjecto, et est secundus modus dicendi per se. Patet ergo quod demonstratio procedit ex his quæ sunt per se. Ratio communis hujus fit sic : « Syllogismus qui procedit ex necessariis, non procedit ex his quæ sunt per accidens, sed ex his quæ sunt per se. Sed, ut dictum est, demonstratio procedit ex necessariis. Ergo demonstratio procedit ex his quæ sunt per se. »

CAPUT V.

Quod demonstratio procedit ex primis et immediatis.

Deinde dicitur quod demonstratio procedit ex primis. Ubi nota quod in demonstratione potissima prædicatur propria passio de subjecto in conclusione. In præmissis autem vel prædicatur definitio de subjecto, vel propria passio de definitione subjecti et sua. Hæc autem omnia convertibilia sunt; et hoc est prædicari primo, ut supra dictum est. Et propter hoc demonstratio supra posita non est potissima; concluditur enim par de numero quaternario ; in plus enim se habet par quam numerus quaternarius, quia dicitur de senario, octonario et ceteris. Convenit autem par adæquate alicui communi numero, qui est innominatus ; et de illo, si haberet nomen, prædicatur per se et primo: et de illo posset fieri demonstratio potissima : sicut dicimus quod habere tres angulos æquales duobus rectis convenit per se primo triangulo, quia convertuntur : omnis enim triangulus habet tres angulos, et omne habens tres angulos est triangulus. Non autem convenit isocheli primo, quia non omne habens tres angulos est isocheles. Tales propositiones demonstrationum sunt immediatæ. Mediata enim propositio est illa, in qua prædicatum inest subjecto propter aliquid prædicatum quod subjecto per prius convenit ; sicut risibile Socrati, quia per prius convenit homini. Immediata autem propositio est illa, in qua prædicatum non propter aliud convenit subjecto ; sicut risibile convenit definitioni hominis, et omnis propria passio definitioni sui subjecti et suæ. Patet ergo quod demonstratio procedit ex primis principiis, et immediatis. Sciendum quod differt primum et immediatum : nam non omne quod primo inest, dicitur immediatum : risibile enim primo inest homini, sed non immediate, quia per prius inest definitioni hominis et suæ ; aliter definitio

non esset medium ad concludendum risibile de homine. Similiter etiam non omne quod immediate inest, primo inest: homo enim immediate inest Socrati, non tamen primo, quia de pluribus dicitur homo quam Socrates. Unde præmissæ demonstrationis oportet quod utrumque habeant. Sciendum est quod cum prima principia in demonstratione aliquando sint mediata, quia per aliquod medium possunt demonstrari, tamen demonstrator accipit ea ut immediata et indemonstrabilia: non enim sunt demonstrabilia in illa scientia de qua est demonstratio, sed in scientia superiori. Et ideo licet habeant medium, tamen accipiuntur ut immediata.

CAPUT VI.

Quod demonstratio procedit ex propriis, et non ex extraneis, nec communibus.

Deinde dicitur quod demonstratio procedit ex propriis. Ubi nota quod proprium aliquando dicitur esse aliquid, quia non est extraneum: et aliquando dicitur esse proprium, quia non est commune. Utroque autem modo procedit demonstratio ex propriis: quia non ex extraneis, nec communibus. Quod autem non procedat ex extraneis, sciendum quod in demonstratione sunt tres termini, sicut in quolibet syllogismo: scilicet major extremitas, quæ est propria passio; minor extremitas quæ est subjectum; et medium quod est definitio subjecti cum definitione passionis. Si autem medium esset extraneum a majori vel minori extremitate, quod scilicet non esset definitio utrumque comprehendens, tunc major extremitas non prædicatur de eo per se, nec ipsum de subjecto per se prædicaretur. Sed probatum est quod in majori propositione major extremitas prædicatur per se de medio in quarto modo dicendi per se, et in minori propositione prædicatur medium de minori extremitate per se in primo modo dicendi per se. Ergo nullo modo demonstratio procedit ex extraneis, sed ex propriis. Sciendum quod licet in demonstrationibus non sit descensus ex uno genere in aliud genus extraneum, tamen nihil prohibet aliquando subjectum unius demonstrationis contineri sub subjecto alterius demonstrationis, et contrahere illud. Verbi gratia, dato quod demonstraretur hæc passio, scilicet sensitivum, per definitionem animalis de ipso animali; si eadem passio demonstraretur de homine per idem medium, vel per medium contractum ad definitionem hominis, tunc una demonstratio fieret sub alia demonstratione, et esset subjectum sub subjecto. Sciendum est quod talis contractio aliquando est in eodem genere simpliciter, sicut dictum est de animali et de homine, quia animal[1] contrahitur ad hominem per aliquam differentiam extraneam; aliquando vero talis contractio seu descensus fit in eodem genere secundum quid: quia subjectum contrahitur per differentiam extraneam, sicut visuale est extraneum a genere lineæ, et sonus est extraneus a genere numeri: unde linea quæ est simpliciter subjectum geometriæ, et linea visualis quæ est subjectum perspectivæ, non sunt simpliciter unius generis, sed solum secundum quid: et similiter se habet de numero, qui est subjectum arithmeticæ, et de numero sonoro, qui est subjectum musicæ. Et ideo quando ea quæ sunt lineæ simpliciter applicantur ad lineam visualem, fit quodammodo descensus in aliud genus. Unde in demonstratione quæ fit in scientia perspectiva et in musica proceditur quodammodo ex principiis extraneis. Patet ergo qualiter demonstratio procedit ex principiis seu præmissis propriis, et non extraneis. Quod etiam procedat ex propriis, et non ex communibus, sciendum quod in demonstratione quædam principia concurrunt actualiter, quædam vero virtualiter. Quædam vero principia dicuntur dignitates, seu communes animi conceptiones; quia ita naturaliter intellectus noster inclinatur per lumen suum ad ea cognoscenda, quod statim cognitis terminis cognoscit illa principia, ut: «omne totum est majus sua parte:» nam statim quod ratio cognoscit quid est totum et quid est pars, cognoscit hoc esse verum, scilicet, omne totum est majus sua parte. Ista autem principia seu propositiones primæ sunt majus et minus communia. Unde illud principium commune: «De quolibet dicitur esse vel non esse, est commune in omni ente;» sed istud principium, «Omne totum est majus sua parte,» solum convenit enti corporeo, et non substantiis separatis quæ nec totum habent nec partem: et sic se habet de multis aliis. Unde dicta principia non intrant actu demon-

1. Al. : « aliquando. »

strationes quæ fiunt in scientiis, sed virtute. Quando enim dico quamcumque propositionem, principium [1] intrat in eam virtute. Cum enim dico : « Petrus currit,» certum est vel quia homo est, vel non est; ergo hoc principium, scilicet, « De quo libet dicitur esse, vel non esse, etc., » virtute est in qualibet præmissarum demonstrationis : et sic est de aliis principiis minus communibus respectu demonstrationum, in quibus sunt virtute. Unde dicere quod demonstrationes non procedunt ex his principiis virtute, falsum est. Sed dico quod talia principia communia actu non intrant demonstrationem. Unde ille qui voluit demonstrare quadraturam circuli per principia communia sic arguendo : « Ubi invenitur majus et minus, ibi invenitur æquale. Sed invenitur quadratum majus circulo et minus circulo. Ergo in venitur æquale : » male demonstravit. Ratio est : nam, ut supra probatum est, demonstratio procedit ex primis et immediatis : sed utendo istis principiis, ambæ propositiones demonstrationis non erunt immediatæ et primæ : quoniam esse majus vel minus circulo non solum convenit quadrato, sed etiam triangulo, et multis aliis figuris : non ergo in ista propositione est primum, seu quod primo inest. Nec est immediata, quia per multa media posset hoc probari. Non ergo ex talibus procedit demonstratio. Alia vero principia demonstrationis sunt quæ actu intrant demonstrationem ; quæ etiam dicuntur positiones, suppositiones et definitiones. Ad sciendum autem hæc nomina, nota quod quidquid in demonstratione ante conclusionem ponitur, dicitur positio, eo quod posita est ante conclusionem. Positionum autem quædam non assumunt esse vel non esse, et talis est definitio. Non enim dicitur definitio ista « homo est animal rationale mortale ; sed definitio solum est hoc, scilicet « animal rationale mortale », sine hoc quod addatur sibi esse vel non esse ; et talis definitio est positio. Aliquando positio assumit esse vel non esse ; ut cum dicimus « homo est animal rationale mortale » : et hæc dicitur suppositio. Sciendum quod tales suppositiones non sine causa dicuntur suppositiones. Ubi nota quod propositio per se nota dicitur, in qua prædicatum est de ratione subjecti. Tales autem debent esse præmissæ demonstrationum, ut infra dicetur. Sciendum quod aliquarum propositionum termini sunt in communi omnium notitia, ut sunt ens, verum, bonum, unum, aliquid et res, et hujusmodi ; quæ pertinent ad primas conceptiones intellectus, quæ statim ut audiuntur, cognoscuntur. Unde propositiones quæ ex eis fiunt, non solum sunt per se notæ in se, sed etiam quo ad nos, ut : « De quo libet dicitur esse vel non esse : » unde tales non dicuntur suppositiones. Aliæ vero propositiones sunt, in quibus licet prædicatum sit de definitione subjecti, tamen definitio subjecti non est omnibus nota, et per consequens non est omnibus notum quod prædicatum sit de ejus definitione ; sicut ista : « Omnes anguli recti sunt æquales. » Æquale enim est de definitione anguli recti : est enim angulus rectus, qui causatur ex linea recta perpendiculariter cadente super lineam rectam, ita quod ex utraque parte anguli reddantur æquales. Quia ergo non omnes hoc sciunt, scilicet quod æquale sit de definitione anguli recti : ideo hoc supponitur, et propter hoc dicitur suppositio. Alio modo propositio demonstrationis potest dici suppositio. Nam quædam propositiones sunt quæ probantur per principia superioris scientiæ, ut infra ostendetur ; et ideo superior scientia oportet quod supponatur [2]. Et quia ex talibus principiis, seu præmissis propriis procedit demonstratio, quia actu intrant in eam ; ideo procedit ex propriis, non ex communibus. Patet ergo quomodo demonstratio procedit ex propriis, etc.

CAPUT VII.

Quod demonstratio procedit ex per se notis.

Deinde dicitur quod demonstratio procedit ex per se notis. Per se notæ enim dicuntur propositiones, in quibus prædicatum est de definitione subjecti, vel immediate causatur ex principiis ejus. Sed ea ex quibus procedit demonstratio, sunt hujusmodi : nam in majori propositione prædicatur propria passio de definitione subjecti et sua, quæ est immediata causa sui, seu exprimit immediata principia ejus ; in minori vero prædicatur definitio de subjecto. Ergo demonstratio procedit ex per se notis. Sciendum quod quædam propositiones sunt per se notæ in se, et non quoad nos : sicut hæc : « Omnis febricitans habet pulsum excitatum. » Licet enim hoc sit notum in se,

1. Al. : « primum. »

2. Parm. : « Inferior. »

quia febris est causa excitationis pulsus, tamen non est per se notum quoad nos, sed e converso cognoscimus febrem per excitationem pulsus. Ex talibus autem per se notis non procedit demonstratio : si enim propter quod unumquodque, et illud magis ; propter præmissas autem innotescunt nobis conclusiones : ergo oportet quod præmissæ sint nobis magis notæ. Unde conclusiones nullo modo possent nobis fieri notæ, nisi præmissæ essent magis nobis notæ. Demonstrationes autem fiunt ut conclusiones fiant nobis notæ. Ergo demonstrationes procedunt ex notioribus quoad nos. Quædam autem propositiones sunt per se notæ et in se et quoad nos, ut : « Omnis numerus cujus per se non est medium, est par, » quia omnis numerus qui non habet secundum se medium, dicitur par, et e converso : et ex talibus procedit demonstratio. Patet ergo quod demonstratio procedit ex per se notis, et notioribus nobis. Ex prædictis potest concludi quod demonstratio, et scientia quæ est habitus conclusionis demonstratæ, semper fit de incorruptibilibus et sempiternis. Ubi enim salvatur dici de omni, oportet quod illud sit incorruptibile et sempiternum. Sicut enim supra dictum est, dici de omni, dicitur quod non aliquando inest et aliquando non inest, sed semper inest. Corruptibilia autem non sunt semper. In eis ergo non salvatur dici de omni, sed solum in sempiternis. Sed in demonstratione potissima quæ habet ambas propositiones universales, salvatur in omnibus dici de omni. Ergo demonstratio est de incorruptibilibus et sempiternis. Apparet etiam quod definitio est sempiternorum. Licet enim corruptibilia definiantur, non tamen definiuntur in quantum corruptibilia sunt : solum enim particularia sunt corruptibilia, particularia autem non definiuntur. Unde definitio est corruptibilium per accidens, sempiternorum autem est per se. Sciendum quod quædam sempiterna, seu æterna, ut ad propositum demonstrationis pertinet, non sunt semper secundum tempus ; sunt autem per comparationem [1] ad causam : quia nunquam deficit quin posita tali causa ponatur effectus : sicut defectus solis nunquam deficit, quin interposita luna inter nos et solem sit : tamen defectus solis non est semper, nisi tunc. Quædam vero non sunt semper nec per comparationem ad tempus, nec per comparationem ad causam, quæ impediri potest : non enim semper ex semine hominis generatur homo cum duobus oculis ; sed quandoque deficit propter impedimentum causæ agentis vel materiæ. In utrisque autem sic ordinandæ sunt demonstrationes ad hoc quod sint ex sempiternis, ut ex universalibus propositionibus inferatur conclusio universalis, removendo illa, in quibus potest esse defectus vel ex parte temporis, vel ex parte causæ. Patet ergo quod demonstratio est ex sempiternis, tam in præmissis, quam in conclusione. Scientia ergo quæ est habitus conclusionis demonstrationis est ex sempiternis.

CAPUT VIII.

Quod demonstratione procedit ex causis conclusionis.

Deinde dicitur quod demonstratio procedit ex causis conclusionis : quod dupliciter potest intelligi. Uno modo quod præmissæ sint causa quod major extremitas insit minori : et hoc non solum est verum in demonstratione, sed etiam in omni syllogismo, in quo ex veris concluditur verum. Unde in isto syllogismo, scilicet : « Omnis homo currit. Socrates est homo. Ergo Socrates currit : » dato quod hoc sit verum, scilicet, « omnis homo currit, » et « Socrates est homo, » sequitur necessario ut effectus, quod Socrates currit. Alio modo intelligi potest quod præmissæ sint causa conclusionis, quia in eis continetur causa tam subjecti, quam etiam prædicati ipsius conclusionis ; et sic solum convenit demonstrationi. Sciendum quod quia, ut supra dictum est, scire propter quid est causam rei cognoscere ; medium autem quod est de demonstratione quæ est syllogismus faciens scire est definitio subjecti et passionis ; omnis autem bona definitio datur per aliquam causam : ergo medium quod stat in præmissis est causa subjecti et passionis : aliter tamen subjecti, et aliter passionis. Ubi sciendum est quod cum quatuor sint causæ, scilicet materialis, formalis, efficiens et finalis ; a qualibet harum potest sumi definitio. Verbi gratia, dicendo : « Domus est cooperimentum cum lapidibus, cœmento et lignis, » est definitio per causam materialem. Si

1. Al. : « per compositionem. »

vero dicatur : « Domus est cooperimentum quadratum, longum et altum, » erit definitio per causam formalem. Si vero dicatur : « Domus est cooperimentum factum ab artifice cum martellis, tegulis et plumbo, » erit definitio per causam efficientem. Si vero dicatur: « Domus est cooperimentum prohibens nos a pluviis, frigore et calore, » erit definitio per causam finalem. Cum ergo subjectum per tot causas possit definiri, medium quod est ejus definitio, ut dictum est, se habebit ad illud in habitudine tot causarum. Respectu vero passionis habet se medium in habitudine duarum causarum, scilicet materialis et efficientis. Subjectum enim, ut dictum est, comparatur ad propriam passionem et ut subjectum et ut efficiens, et eodem modo se habet definitio subjecti respectu passionis. Sciendum quod quia causæ habent ordinem ad invicem, ex una sumitur ratio alterius : ex forma enim sumitur ratio materiæ, quia talem oportet esse materiam, qualem forma requirit. Efficiens autem est ratio formæ : quia enim omne agens agit sibi simile, oportet quod secundum modum agentis sit modus formæ quæ ex actione sequitur. Ex fine vero sumitur ratio efficientis ; quia omne agens agit propter finem ; oportet ergo quod definitio quæ sumitur a fine, sit ratio et causa probativa aliarum definitionum, quæ sumuntur ex aliis causis ; et quæ sumitur ab agente aliarum duarum, et quæ sumitur a forma; ejus quæ sumitur a materia : et ideo definitio quæ sumitur a materia potest demonstrari per causam finalem, et sic de aliis. Et propter hoc dicit Philosophus I *Poster.*, quod definitio vel est conclusio demonstrationis, scilicet quando est per talem causam, quæ concludi possit ex definitione, quæ fiat per aliam causam : vel est principium demonstrationis, scilicet quando est e converso ex causa quæ sit ratio et causa probativa alterius : vel est demonstratio sola positione, seu ordinatione differens scilicet quando tales duas causas comprehendit. Et sic patet de partibus definitionis demonstrationis, quas continet ejus materia.

CAPUT IX.

Quod demonstratio potissima affirmativa sit solum in prima figura, et in primo modo ejus.

Nunc restat dicere de ejus forma : nam in ejus definitione dictum est quod est syllogismus. Ubi nota quod demonstratio aliquando est affirmativa, aliquando negativa. Demonstrationum autem tam affirmativarum, quam negativarum quædam sunt potissimæ, quædam vero non potissimæ. Potissimæ dicuntur illæ, in quibus observantur omnia illa quæ de demonstratione dicta sunt nullo omisso; si vero aliquid omitteretur, non esset potissima. Unde videndum est in quibus figuris fiant demonstrationes potissimæ, et primo affirmativæ. Sciendum quod demonstratio potissima affirmativa debet fieri solum in prima figura, et in primo modo ejus : quod sic potest patere. Nam in ea figura, et in eo modo ejus demonstratio debet fieri propter quid, ubi medium est causa passionis et subjecti, ita quod præmissæ sint per se, in quibus convenienter potest medium assignari causa passionis et subjecti. Sed hoc non potest fieri nisi in prima figura : nam in secunda figura non concluditur affirmativa : in tertia vero figura et si concludi potest affirmativa, tamen quia medium in utraque propositione subjicitur in minori propositione, in qua subjectum prædicaretur de sua definitione, non esset prædicatio in aliquo modo dicendi per se, quod non contingit in prima figura, in qua in minori propositioni prædicatur definitio de subjecto ut dictum est. Ergo in sola prima figura fit demonstratio potissima affirmativa. Etiam oportet quod fiat in primo modo ejus ; ut enim supra dictum est, in demonstratione potissima tam in præmissis, quam in conclusione salvatur dici de omni et primum, quod non posset fieri nisi omnes essent universales. Sed hoc solum fit in primo modo primæ figuræ. Ergo solum in eo potest fieri demonstratio potissima. Demonstrationes vero non potissimæ possunt fieri et in tertio modo primæ figuræ et in tertia figura in modis concludentibus affirmativam. Patet ergo in qua figura et in quo modo potest fieri demonstratio potissima affirmativa.

CAPUT X.

Quod demonstratio potissima negativa debet fieri in secundo modo secundæ figuræ.

Ad sciendum autem qualiter debeat fieri demonstratio potissima negativa, videamus utrum talis demonstratio possit esse. Dico quod licet in demonstratione negativa non possint esse nec servari omnia supradicta de demonstratione ; non enim potest in propositione negativa aliquid per se prædicari, cum dici per se sit affirmativæ; tamen sufficit in tali demonstratione quod præmissæ sint necessariæ et immediatæ. Qualiter autem tam affirmativæ quam negativæ sint necessariæ, dictum est in *tractatu syllogismorum ;* et qualiter affirmativa sit immediata, dictum est supra. Restat ergo dicere, qualiter negativa sit mediata vel immediata. Notandum quod quando aliquid negatur de aliquo, et e converso, et de altero termino aliquid potest universaliter prædicari, de quo alter terminus potest negari, tunc propositio universalis negativa formata ex primis duobus terminis potest demonstrari mediante illo qui prædicatur universaliter affirmative de altero illorum terminorum. Verbi gratia : homo potest negari de lapide, et e converso, ut : « Nullus homo est lapis. » Et quia de homine potest prædicari aliquid universaliter, scilicet animal ; dicimus enim: « omnis homo est animal; » et de animali potest negari lapis ; ergo illa propositio, scilicet: « nullus homo est lapis, » est mediata. Potest enim probari per medium sic: « Nullum animal est lapis. Omnis homo est animal. Ergo nullus homo est lapis. » Et idem sequitur, si aliquid potest prædicari universaliter de lapide quod possit negari de homine, vel de quo posset homo negari. Erit ergo propositio negativa immediata, quando duo termini negati ab invicem ita se habebunt, quod neuter eorum habebit aliquid quod de ipso universaliter prædicetur, quod ab altero termino negari possit, vel ille terminus ab eo. Verbi gratia : « Nulla substantia est quantitas : » ista est immediata: nullus enim terminus potest universaliter prædicari de substantia, qui negetur de quantitate. De substantia enim prædicatur universaliter ens, quod tamen non negatur de quantitate. Similiter etiam duæ definitiones duarum specierum sub aliquo genere immediate contentarum faciunt propositionem negativam immediatam, ut est ista: « Nullum animal rationale mortale est animal irrationale mortale : » animal enim rationale mortale est definitio hominis, animal vero irrationale mortale est definitio bruti ; brutum autem et homo immediate sunt sub animali. Et idem erit de duabus differentiis ex opposito dividentibus idem genus; ut : « Nullum rationale est irrationale. » Secus autem est de speciebus per illas differentias constitutis, ut : « Nullus homo est brutum ; » quia supra hominem est aliquid quod posset negari de bruto, scilicet rationale ; et supra brutum est aliquid quod posset de homine negari, scilicet irrationale ; ideo sunt mediatæ ; licet non proprie possit dici quod rationale sit supra hominem nec irrationale supra brutum ; et ideo non proprie sunt mediatæ. His habitis, statim potest sciri qualiter fiat demonstratio negativa, et in qua figura. In tertia enim figura quia non concluditur universalis negativa, in ea non potest fieri talis demonstratio potissima. Unde, quia in prima et secunda figura potest concludi universalis negativa, in utraque potest fieri talis demonstratio eam concludens. Sed potissima solum potest fieri in secundo modo secundæ figuræ. Ratio est, quia licet scientia sit de vero, non tamen de omni vero, quantumcumque syllogizetur ex immediatis. Unde dicendo sic : « Omnis habitus est qualitas; Omnis virtus est habitus. Ergo omnis virtus est qualitas: » licet talis conclusio sit vera et ex veris, immediatis, et necessariis, et per se ; non tamen per se ea causabitur scientia ; sed in demonstrationibus affirmativis solum causatur scientia ex conclusionibus veris quarum præmissæ sunt veræ et immediatæ, et hujusmodi, ut dictum est; in quarum conclusionibus prædicatur propria passio de subjecto proprio. Sic etiam in demonstratione negativa non causabitur scientia ex habitu ejus conclusionis, dato quod conclusio sit vera, et concludatur ex immediatis, nisi propria passio vere negetur de eo quod non est sibi subjectum, vel ab eo quod non exprimit causam suam, sicut exprimit definitio proprii subjecti ; et talis vere erit demonstratio potissima. Hæc autem non poterit fieri ex propositionibus immediatis, nisi in secundo modo secundæ figuræ, sic : « Omne risibile est animal rationale ad apprehensionem convenientis emittens spiritum dilatando os. Sed nullum irrationale est tale animal rationale ad appre-

hensionem. Ergo nullum irrationale est risibile. » Certum est quod major est immediata : nam in ea prædicatur definitio passionis et subjecti de ipsa passione. Minor etiam est immediata, ut dictum est. In conclusione vero removetur passio ab eo quod non est sibi subjectum. Hoc autem non posset fieri in prima figura, nec in primo modo secundæ figuræ : si enim in prima figura diceretur sic : « Nullum irrationale est risibile; Omne brutum est irrationale. Ergo nullum brutum est risibile ; » tunc major non esset immediata. Et si fieret syllogismus in primo modo secundæ figuræ, licet præmissæ possent esse immediatæ, non tamen concluderetur removendo passionem a subjecto, sed e converso, sic :« Nullum irrationale est animal rationale. Sed omne risibile est animal rationale. Ergo nullum risibile est irrationale. » Potest etiam fieri demonstratio particularis negativa in quarto modo secundæ figuræ. Et sic patet de forma demonstrationis, in quibus figuris et modis fieri debeat. Patet ergo de demonstratione propter quid.

CAPUT XI.

Quod demonstratio quia procedit ab effectu ad causam, vel a causis remotis ad effectum.

Nunc dicendum est de demonstratione quia. Ubi primo videndum est quid significetur per hoc quod dicitur propter quid, et quid per hoc quod dicitur quia. Notandum quod de re quatuor scire possumus : scilicet quid est, an est, quia est, et propter quid est. Ad quæ intelligenda, sciendum est quod cum scientia non sit nisi verorum, verum autem et ens convertuntur, de esse ergo erit scientia. Ut autem dictum est in *tractatu de prædicamentis*, duplex esse invenitur in rebus : scilicet essentiæ, et esse actualis existentiæ. Et quia esse essentiæ dicitur quidditas, seu quid est res : ideo cum scimus esse essentiæ alicujus rei, dicimur scire quid est de ipsa. Esse autem actualis existentiæ aliter se habet in substantia, et aliter in accidente. Quia enim accidentis esse est inesse, scire autem esse actualis existentiæ subjecti est solum scire quod actu sit, et hoc est scire de ipso an est ; sed scire de accidente esse actualis existentiæ, est scire de ipso quia est. Unde scire quia est, nihil aliud est quam scire hoc inesse huic. Et quia aliquando aliquid inest alicui propter aliquam causam, ideo scire illam causam est scire propter quid. Patet ergo quod scire quia est de aliqua re, est scire ipsam inesse alicui ignorando causam quare insit ; scire autem propter quid, est scire aliquam rem inesse alicui, et scire causam quare sibi insit. Demonstratio ergo propter quid est illa, in qua manifestatur causa quare prædicatum inest subjecto in conclusione. Demonstratio vero quia dicitur illa , in qua concluditur aliquid inesse subjecto alicui, non tamen assignatur causa quare sibi inest. Ut autem dictum est supra, ad demonstrationem propter quid requiritur quod procedat ex causis, et ex immediatis : non enim sufficit scire causam, sed quoniam est causa ejus quod scitur, sit erit causa immediata. Demonstratio ergo quia, erit vel quia non procedit ex causis, vel quia non procedit ex immediatis, sed ex causis remotis. Quantum ad primum sciendum quod, ut dictum est, demonstratio dicitur causa innotescendi ; scilicet ut per præmissas nobis innotescat conclusio. Hoc autem fieri non posset, nisi præmissæ essent nobis magis notæ. Et ideo hoc est necessarium, ut scilicet demonstratio procedat ex notioribus quoad nos. Contingit autem aliquando ut immediatus effectus sit nobis magis notus quam causa : ideo in talibus oportet demonstrationem procedere ab effectu ad causam. Verbi gratia : moveri et sentire est immediatus effectus habentis animam sensitivam, et est magis notum nobis quod aliquid moveatur et sentiat, quia hoc sentimus, quam hoc quod habeat animam sensitivam. Et ideo si procedatur sic : « Omne quod movetur et sentit, habet animam sensitivam : Sed omne animal movetur et sentit. Ergo omne animal habet animam sensitivam. » Modo concluditur de animali quod habet animam sensitivam ; non tamen per causam, sed per effectum, qui est moveri et sentire. Si vero fieret demonstratio et conclusio, esset demonstratio propter quid, sic : « Omne habens animam sensitivam movetur et sentit. Sed omne animal habet animam sensitivam. Ergo omne animal movetur et sentit. » Sciendum quod tales demonstrationes quia aliquando sunt in talibus terminis quæ omnes sunt convertibiles inter se, scilicet medium, major extremitas et minor extremitas, sicut est in terminis prædictis : Omne enim animal movetur et sentit, et habet animam sensitivam ; et omne quod

movetur et sentit et habet animam sensitivam est animal, et omne quod habet animam sensitivam est animal et movetur et sentit : et in talibus terminis fiunt demonstrationes universales. Aliquando autem accidit quod medium, scilicet effectus, puta moveri et sentire, se habent in plus quam minor extremitas : et adhuc fit syllogismus, sive demonstratio conveniens, sic : « Omne quod movetur et sentit habet animam sensitivam. Sed omnis homo movetur et sentit. Ergo omnis homo habet animam sensitivam. « Homo enim in minus se habet, quam quod movetur et sentit. Si vero medium in minus se habet quam minor extremitas, non fit demonstratio sic : « Omne quod movetur et sentit habet animam sensitivam. Omne corpus movetur et sentit, » hæc est falsa. E contrario autem si medium se habet in minus quam major extremitas, fit demonstratio sic : « Omne quod movetur et sentit, est corpus. Omne animal movetur et sentit. Ergo omne animal est corpus. » Si vero medium in plus se habet quam major extremitas, non fit demonstratio. Ex effectu enim, qui est in pluribus causis, non potest concludi una causa : si ex moveri et sentire non posset concludi rationale. Patet ergo de demonstratione quia, quæ procedit ab effectu ad concludendum causam. Ex causis autem remotis procedit demonstratio quia in eadem scientia, et in diversis. In eadem scientia, sicut demonstratio Anacharsidis, quæ talis fuit : « Ubicumque non sunt vites, non sunt sibyllatores, seu cantores. Sed apud Scythas non sunt vites. Ergo apud Scythas non sunt sibyllatores, seu cantores. » Certe licet vites sint causa cantus ; tamen sunt causa multum remota. Vites enin sunt causa uvarum ; uvæ vero sunt causa vini ; vinum autem causa est lætitiæ et causa cantus. Certum est quod talis demonstratio est quia. Non enim sic demonstrando cognoscere possumus per causam immediatam, quare Scythæ non cantant ; sed per multas alias demonstrationes intermedias factas : et sic per eam nescitur propter quid, sed quia, etc.

CAPUT XII.

Quod in demonstratione aliqua sunt præcognita ante conclusionem, et aliqua sunt cognita postquam demonstrata est.

Ad cognoscendum autem qualiter fiat demonstratio quia in aliis scientiis, sciendum est quod in qualibet demonstratione, in quacumque scientia fiat, antequam conclusio demonstretur, aliquid præscimus, et aliquid de ea scimus postquam demonstrata est. Ut enim dictum est, in demonstratione sunt tres termini, scilicet subjectum, passio, et definito utriusque, quæ est medium ; et sunt in ea prima principia, seu dignitates in virtute. Unde antequam demonstremus, præscimus de dignitatibus quia veræ sunt : non enim possunt complexa definiri. Cum autem dignitates sint complexæ, ergo non possunt definiri. De eis ergo non possumus scire quid sunt, nec per consequens ante demonstrationem præscire quid est de ipsis ; sed præscimus de eis quia sunt : debent enim credi esse vera. Ita enim sunt nota lumine naturalis rationis, quod cognitis terminis cognoscimus quia vera sunt, ut supra dictum est ; nec scimus de eis propter quid, cum sint primæ animi conceptiones. De passione autem præscimus quid est ; quia definitionem habet, quam oportet præcognoscere antequam fiat demonstratio : nisi enim demonstrator præsciat medium, nunquam syllogizabit. Medium autem in demonstratione est definitio subjecti et passionis. De ipsa passione autem non possumus præscire quia est, scilicet esse actualis existentiæ ipsius. Cum enim accidentis esse sit inesse, præscire illam inesse est scire ipsius esse actualis existentiæ : et sic antequam demonstremus eam, sciremus demonstrationem ipsius : nam demonstratio nihil aliud ostendit, nisi passionem inesse subjecto, ut dictum est. Hoc autem est falsum. Non ergo de ea præscimus quia est. De subjecto autem præscimus quid est, quia jam oportet præscire medium, ut dictum est. Ejus autem definitio simul cum definitione passionis et medium. Præscimus etiam de ipso quia est. De ipso enim quod actu non est nihil sciri potest ; et dico esse actu tam in se, quam in sui causis : licet enim rosa jam actu non sit, quia tamen est in causa sua, possumus de ipsa aliquam passionem demonstrare. Patet ergo quid in demonstratione præscimus ;

quid autem de ipsa scimus postquam facta est. Ad hoc videndum, nota quod in demonstratione sunt præmissæ et est conclusio. Præmissæ autem vel sunt primæ in scientia, vel sunt secundariæ. Verbi gratia, in scientia de animalibus primum principium est : « Omne corpus animatum sensibile movetur et sentit. » Supra istud principium nullum invenitur prius et universalius in eadem scientia, nisi dignitates, quæ, ut dictum est, non actu intrant demonstrationem : unde non continentur in eadem scientia, sed in scientia communi. Secundaria vero principia sunt quæ per prima demonstrantur ; et sunt primo conclusiones : postea in eadem scientia sumuntur ut principia ad demonstrandum alia. Verbi gratia, facio primam demonstrationem sic : « Omne corpus animatum sensibile movetur et sentit. Omne animal est tale corpus. Ergo omne animal movetur et sentit. « Postea accipio istam conclusionem, et facio eam præmissam sic: « Omne animal movetur et sentit. Omnis homo est animal. Ergo omnis homo movetur et sentit. » Istud dicitur principium secundarium. De primis autem principiis in scientia scitur solum quia sunt : si enim sciretur propter quid sunt, oporteret demonstrari ; quod non posset fieri nisi per aliqua priora. Non ergo fuissent prima. Sed suppositum est quod erant prima. Ergo de eis non potest sciri propter quod sunt in ista scientia. Et propter hoc communiter dicitur quod nulla scientia probat sua principia. Sed si probari debent, probantur per scientiam superiorem : sicut naturalis scientia probat principia scientiæ de animalibus : est enim naturalis de omni corpore mobili. Vel ad minus possunt probari per mathematicam, vel per dialecticam, quæ sunt scientiæ omnibus communes, et probant principia omnium scientiarum ; sed mathematica demonstrative, dialectica vero probabiliter, seu opinative. De secundariis vero principiis in scientia scitur propter quid ; illa enim alibi probantur, ut dictum est. Patet ergo quid in demonstratione scimus de principiis. De conclusione autem in demonstratione propter quid, scimus propter quid : in demonstratione vero quia nescimus propter quid, quia medium vel non est causa conclusionis, sed effectus, ut dictum est : vel quia est causa remota. Notandum quod duæ scientiæ possunt esse de eodem subjecto : una formaliter, alia naturaliter : sicut geometria est de linea formaliter ; perspectiva vero est de linea non in quantum linea, sed in quantum est visualis. Unde quicumque per principia lineæ, in quantum est linea, demonstraret aliquid de linea visuali, de conclusione illa sciret geometra propter quid, perspectivus vero sciret solum quia. Verbi gratia, fiat talis demonstratio: « Omnis longitudo sine latitudine, in qua medium non discrepat ab extremis, est recta. Sed linea transiens per tabellas quadratas est hujusmodi longitudo. Ergo linea tabellarum quadratarum est recta. » De ista conclusione scit geometra propter quid : quia scit causam rectitudinis linearum : sed perspectivus eam supponit, quia ignorat causam ; et ideo de prædicta conclusione scit quia, et non propter quid ; et sic de aliis : et tunc scientia inferior vocatur subalterna, quia scilicet est materialis ; superior vero dicitur subalternans, quia est formalis. Sciendum quod aliquando contingit scientiam subalternatam respectu alterius scientiæ esse subalternantem ; sicut perspectiva respectu geometriæ est subalternata, respectu vero scientiæ de iride est subalternans. Cum enim scientia de iride sit pars scientiæ naturalis, assumit principia perspectivæ ad aliquam conclusionem probandam, et sic de illa conclusione solum scit quia : perspectiva vero propter quid. Sciendum quod aliquæ scientiæ non habent subjectum materialiter sumptum sub formali ; et tamen in aliqua conclusione accipiuntur principia alterius scientiæ, et de illa conclusione sciunt quia, et non propter quid : verbi gratia, quod vulnera circularia tardius sanentur, est conclusio in medicina, cujus subjectum non est sub subjecto geometriæ ; et tamen hæc conclusio probatur per principia geometriæ, quæ sunt quod partes circuli, quia carent angulis, minus sibi appropinquant : ex hoc sequitur quod talia vulnera tardius sanentur. Patet ergo de demonstrationibus propter quid et quia, etc.

CAPUT XIII.

Quod scientia quæ est per causam, et quæ dicit formam, est certior quam illa quæ dicit effectum, et quæ dicit materiam.

Dicto de demonstrationibus, dicenda sunt aliqua de scientiis, quæ sunt effectus earum. Circa hoc videnda sunt duo. Primo quid requiritur ad hoc quod scientia sit certa. Secundo quid requiritur ad hoc

quod scientia sit una. Quantum ad primum sciendum quod illa scientia simpliciter dicitur certior, quæ procedit ex notioribus simpliciter, et ex notioribus quoad nos. Dupliciter autem potest esse aliquid notius alio simpliciter : uno modo causa est simpliciter notior efffectu; alio modo forma est simpliciter notior materia. Principium enim cognoscendi materiam est ex forma. Illæ ergo scientiæ quæ dicunt causam et propter quid, sicut dictum est de scientiis subalternantibus, sunt certiores illis quæ dicunt materiam : unde certior est geometria, quæ est de linea quantum ad sua principia formalia, quam perspectiva quæ est de linea visuali; vel scientia de triangulo, quam illa quæ est de triangulo æneo. Et quia, ut VII *Metaph.* dicitur, duplex est materia ; scilicet materia sensibilis vel materia naturalis, et materia intelligibilis, ut continuitas ; ideo scientia quæ ab utraque materia abstrahit, est certior illa quæ non abstrahit nisi ab una. Geometria enim abstrahit a materia sensibili; et licet tractet de corpore, sicut et scientia naturalis, tamen certior est scientia naturali, quæ non abstrahit a materia sensibili. Arithmetica autem quæ abstrahit a materia sensibili et continuitate, quæ, ut dictum est, materia intelligibilis est, ideo certior est geometria. In triplici enim genere sunt scientiæ certiores. Primo illæ quæ dicunt causam et propter quid, sunt certiores eis quæ dicunt effectum et quia. Secundo illæ quæ dicunt formam sunt certiores illis quæ concernunt materiam sensibilem. Tertio illæ quæ ita dicunt formam quod nec etiam concernunt materiam intelligibilem, sunt certiores eis quæ talem materiam concernunt. Patet ergo de certitudine scientiarum, etc.

CAPUT XIV.

Quod unitas formalis scientiæ sumitur ab unitate formali subjecti secundum rationem scibilis.

Quantum ad secundum, scilicet quantum ad unitatem scientiæ, sciendum est quod in scientia est duo considerare, scilicet ipsum subjectum de quo est passio, et ipsa principia ex quibus fit demonstratio ad concludendum passionem de subjecto. Ad hoc autem quod subjectum sit scibile a nobis, oportet quod habeat partes priores se. Ubi nota quod processus scientiæ est quasi quidam motus rationis. In motu autem est duo considerare : scilicet principium et terminum. Terminus autem ad quem scientia terminatur, est subjectum, circa quod est scientia. Quia in speculativis scientiis nihil aliud quæritur nisi cognitio subjecti : sic in geometria nihil aliud quæritur nisi cognitio magnitudinis. In practicis autem nihil aliud quæritur quam constructio ipsius subjecti ; sicut in scientia ædificatoria intenditur constructio domus. Subjectum ergo est terminus talis motus ; principium autem talis motus est a primis principiis, quæ sunt propriæ partes ejus, sicut principium processus scientiæ naturalis est a materia et a forma. Unde si quæ res est quæ non habeat talia principia priora ex quibus ratio procedere possit, ejus non est scientia secundum quod hic sumitur scientia, ut est demonstrationis effectus. Unde de substantiis separatis non potest esse scientia isto modo sumpta, quia per scientias demonstrativas non possumus scire ipsarum quidditates. Licet enim substantiæ separatæ sint per se ipsas intelligibiles ab intellectu ad hoc proportionato, non tamen congregatur eorum notitia qua cognoscitur quod quid est ipsarum per aliqua propria : sed bene potest per scientias speculativas sciri de eis an sint, et quid non sint, ad similitudinem inventam in rebus inferioribus : et tunc ad earum cognitionem utimur posterioribus et prioribus, quæ licet sint posteriora quoad naturam, sunt tamen priora quoad nos. Subjectum ergo scientiæ, prout hic sumitur scientia, oportet quod habeat partes priores, a quibus fiat processus ad ejus cognitionem: et hoc intelligendum est de partibus integralibus subjecti : sicut litteræ et syllabæ sunt partes dictionis, quæ est subjectum grammaticæ. Sciendum quod licet dictum sit quod terminus ad quem terminatur processus scientiæ, sit subjectum, non est tamen intelligendum quod sit terminus ultimus ; sed ultimus terminus ad quem terminatur consideratio scientiæ est, ut passio subjecti manifestetur.

His habitis, sciendum est quod illa scientia est una, quæ est unius generis subjecti formaliter sumpti, cujus sunt partes et passiones, et eadem habet principia prima, non simpliciter, sed in scientia : diversæ vero sunt quæ habent diversa principia. Quod autem unitas scientiæ debeat sumi ab unitate subjecti, potest patere ex dictis : unitas enim motus sumitur a termino ;

subjectum autem est terminus motus rationis in processu scientiæ, ut jam dictum est. Tale autem subjectum debet esse unum formaliter, in quantum hujusmodi[1]. Ubi nota quod quantum ad hoc sic se habet suo modo subjectum ad scientiam, sicut objectum ad potentiam; materialis autem diversitas objecti non diversificat potentiam, sed formalis. Sic materialis diversitas scibilium non diversificat scientiam, sed formalis. Sumitur autem ratio formalis scibilis, sicut ratio formalis visibilis. Formalis autem ratio visibilis sumitur a lumine, per quod omnia videntur : etiam formalis ratio scibilis sumitur secundum principia ex quibus aliquid scitur. Unde quantumcumque sint diversa scibilia secundum suam naturam, dummodo per eadem principia sciantur, ad unam tamen pertinent scientiam: quia non sunt diversa in quantum sunt scibilia; sunt enim scibilia per sua principia. Sicut patet quod voces humanæ multum differunt secundum suam materiam a sonis corporum inanimatorum : tamen quia secundum eadem principia attenditur consonantia in eis, ideo musica quæ de est utrisque, est eadem. Et per oppositum, si sunt eadem scibilia secundum naturam, et tamen per diversa principia considerentur, pertinent ad diversas scientias ; sicut corpus mathematicum non separatur subjecto a corpore naturali. Quia tamen corpus mathematicum cognoscitur per principia quantitatis, naturale vero per principia motus, propterea non est eadem scientia , scilicet mathematica et naturalis. Unitas ergo et diversitas scientiarum est ex unitate et diversitate formali subjecti, quæ formalitas consistit secundum rationem scibilis, idest secundum identitatem et diversitatem principiorum. Et propter hoc, idem est dicere, habere idem subjectum formale, et habere eadem principia : et differe secundum principia, quod habere diversa subjecta formaliter. Sciendum est autem quod principia, de quibus loquimur, sunt principia quæ sunt prima in scientia : et secundum communitatem dictorum principiorum, scientiæ sunt magis vel minus communes. Cognoscuntur autem prima principia in genere scibilis secundum definitionem subjecti, ut dictum est. Et sic patet de unitate scientiarum. Gratias Deo bonorum omnium largitori.

1. Al. : « inquantum hujus. »

OPUSCULUM XLV

DE SENSU RESPECTU SINGULARIUM, ET INTELLECTU RESPECTU UNIVERSALIUM

(Edit. Rom. XLIX.)

Circa considerationem sensus, quare sit singularium, et intellectus universalium, et quomodo universalia sint in anima : sciendum est circa primum, quod sensus est virtus in organo corporali ; intellectus autem est virtus penitus immaterialis, et non est actus alicujus organi corporalis. Unumquodque autem recipitur in aliquo secundum modum sui. Omnis autem cognitio fit per hoc quod cognitum est aliquo modo in cognoscente, scilicet secundum similitudinem : nam cognoscens in actu est ipsum cognitum in actu. Oportet ergo quod sensus corporaliter recipiat similitudinem sui quæ sentitur. Intellectus autem recipit similitudinem ejus quod intelligit immaterialiter et incorporaliter. Individuatio autem naturæ communis in rebus materialibus et corporalibus est ex materia corporali sub determinatis dimensionibus contenta : universale autem est per abstractionem ab hujusmodi materia et materialibus conditionibus individuantibus. Patet ergo quod similitudo rei quæ recipitur in sensu, repræsentat rem secundum quod est singularis; sed recepta in intellectu, repræsentat rem secundum rationem naturæ universalis. Et inde est quod sensus cognoscit singularia, intellectus autem universalia, quorum sunt scientiæ.

Circa secundum sciendum est quod universale potest capi dupliciter. Uno modo pro ipsa natura communi, ut subjacet intentioni universalitatis. Alio modo pro ipsa intentione secundum se. Sicut album potest dici illud cui accidit esse album, vel ipsum secundum quod jam subest albedini. Ipsa autem natura cui accidit intentio universalitatis, puta natura hominis, habet duplex esse. Unum quidem materiale, secundum quod est in materia naturali: aliud autem immateriale, secundum quod est in intellectu. Primo quidem modo non potest ei advenire intentio universalitatis, quia per materiam individuatur. Advenit ergo universalis intentio, secundum quod abstrahitur a materia individuali. Non potest autem abstrahi a materia individuali realiter, sicut Platonici posuerunt. Non enim est homo nisi in his carnibus et in his ossibus, sicut Philosophus, probat VII *Metaph*. Relinquitur ergo quod natura humana non habet esse præter principia individuantia, nisi in solo intellectu. Nec tamen intellectus est falsus dum apprehendit naturam communem præter principia individuantia, sine quibus esse non potest in rerum natura : non enim apprehendit intellectus quod natura communis sit sine principiis individuantibus ; sed apprehendit naturam communem non apprehendendo principia individuantia : et hoc non est falsum. Sicut si ab homine albo separetur albedo hoc modo , quod intellectus intelligat eum non esse album, esset apprehensio falsa. Si autem sic separetur albedo ab homine albo quod apprehendatur homo non apprehensa albedine, non esset apprehensio falsa : non enim exigitur ad veritatem apprehensionis, quod qui apprehendit rem aliquam apprehendat omnia quæ rei insunt. Sic ergo intellectus absque falsitate abstrahit genus a speciebus, in quantum intelligit naturam generis, non intelligendo differentias. Et similiter abstrahit speciem ab individuis,

in quantum intelligit naturam speciei, non intelligendo principia individuantia. Sic ergo patet quod naturæ communi non potest attribui intentio universalitatis nisi secundum esse quod habet in anima et intellectu. Sic ergo solum est unum de multis, prout intelligitur præter principia individuantia, vel unum in multis ut individuis vel inferioribus quæ in superiori sunt unum. Unde relinquitur quod universalia, secundum quod universalia, non sunt nisi in anima : ipsæ autem naturæ, quibus accidit intentio universalitatis, sunt in rebus. Et propter hoc nomina communia significantia naturas ipsas prædicantur de individuis, non autem nomina significantia intentiones : Socrates enim est homo, sed non est species.

OPUSCULUM XLVI

DE INVENTIONE MEDII

(EDIT. ROM. L.)

Quoniam principium syllogizandi unamquamque propositionem est medius terminus; ideo ut possimus habere modum syllogizandi ad unamquamque propositionem, de inventione medii termini nunc est determinandum. Cum igitur propositionum alia sit universalis, alia particularis; et universalium alia affirmativa, alia negativa : de inventione medii ad syllogizandum universalem affirmativam prius est dicendum. Est ergo sciendum, quod ad syllogizandum universalem affirmativam, sumendum est pro medio id quod sequitur subjectum, et antecedit prædicatum. Cujus causa hæc est : quia universalis affirmativa non syllogizatur nisi in primo modo primæ figuræ; sed in hoc oportet medium antecedere prædicatum propositionis syllogizando, cum universaliter subjiciatur ei, et sequi subjectum ejusdem, cum universaliter prædicetur de ipso. Verbi gratia, si hæc propositio est syllogizanda « Omnis homo est animal, » conveniens medium ipsius est « risibile. » quia id semper sequitur secundum consequentiam ipsum subjectum, et antecedit prædicatum, ut dicatur : Omne risibile est animal. Omnis homo est risibilis. Ergo omnis homo est animal. Ad syllogizandum universalem negativam sumendum est pro medio id quod sequitur subjectum, et repugnat prædicato; et hoc quoad secundum modum primæ figuræ, et primum secundæ : vel quod repugnat subjecto, et sequatur prædicatum, quoad secundum modum secundæ figuræ. Cujus causa hæc est : quia universalis negativa non syllogizatur nisi in tribus modis prædictis; et in duobus primis modis medius terminus sequitur ad subjectum et repugnat prædicato; in tertio medius repugnat subjecto, et sequitur ad prædicatum. Verbi gratia, si hæc propositio est syllogizanda « Nullus « homo est lapis, » conveniens medium ipsius in duobus primis modis est « risibile, » quia id sequitur ad subjectum, et repugnat prædicato. In tertio vero syllogismo, conveniens medium est « sensibile, » quia id repugnat subjecto, et sequitur ad prædicatum. Ad syllogizandum autem particularem affirmativam sumendum est pro medio consequens ad subjectum et antecedens ad prædicatum, et antecedens ad subjectum et prædicatum. Cujus causa est : quia particularis affirmativa non concludit nisi in prima et tertia figura : et ut concludatur in prima, oportet quod medium antecedat prædicatum, et subjiciatur ei, et quod sequatur subjectum cum prædicatur de eo. Si vero concludatur in tertia, oportet medium antecedere utrumque, scilicet subjectum et prædicatum, cum subjiciatur utrique. Verbi gratia, si hæc propositio est syllogizanda « Quoddam animal est sub« stantia », conveniens medium ejus in prima figura est « sensibile », quia id sequitur subjectum, et antecedit prædicatum. In tertia vero figura conveniens medium est « homo », quia antecedit utrumque, scilicet subjectum et prædicatum. Ad syllogizandum autem particularem negativam, sumendum est pro medio id quod sequitur subjectum et repugnat prædicato, vel id quod repugnat subjecto et sequitur prædicatum. Cujus causa hæc est : quia particularis negativa concluditur in omni figura; et si concludatur in prima, oportet medium sequi subjectum cum prædicetur de eo, et repugnare prædicato cum removeatur ab eo. Si autem concludatur in secunda, oportet medium sequi subjectum et repugnare prædicato quoad tertium

modum, vel repugnare subjecto et sequi prædicatum quoad quartum modum. Si vero concludatur in tertia, oportet medium antecedere subjectum cum subjiciatur ei, et repugnare prædicato, cum prædicatum removeatur ab ipso. Verbi gratia, si hæc propositio est syllogizanda « Qui« dam homo non est asinus », conveniens medium eis in prima figura, et etiam in tertio secundæ figuræ est « risibile » quod sequitur ad subjectum, et repugnat prædicato. In quarto autem secundæ figuræ conveniens medium est « rudibile », quod repugnat subjecto, et sequitur prædicatum. Conveniens vero medium in tertia figura est « risibile », quod antecedit subjectum, et repugnat prædicato. Convertibilia enim antecedunt et sequuntur ea cum quibus sunt convertibilia : ideo risibile antecedit et sequitur hominem.

OPUSCULUM XLVII

DE NATURA LUMINIS

(Edit. Rom. LI.)

Considerandum est de natura luminis, et de ejus necessitate ad videndum, et de natura diaphani. Circa primum sciendum est quod diversi diversimode opinati sunt. Nam quidam dixerunt lumen esse corpus: ad quod falso sunt moti ex quibusdam locutionibus quibus utuntur loquentes de lumine; consuevimus enim dicere quod radius transit per aerem, et quod radii reverberantur, et quod radii intersecant: quæ omnia videntur esse corporum. Quæ quidem opinio stare non potest, propter rationes quas Philosophus ponit in lib. *de Anima :* et plures alias facile est adducere. Non enim facile est assignare quomodo hujusmodi corpus per totum hemisphærium nostrum subito multiplicetur, aut generetur aut corrumpatur, quomodo etiam sola interpositio corporis opaci esset causa corruptionis hujus corporis in alia parte diaphani. Quod autem dictum est de motu luminis aut reverberatione ipsius, metaphorice dictum est; sicut et possemus dicere quod calor procedit dum aliqua de novo calefiunt, vel reverberatur dum habet obstaculum. Quidam vero alii dixerunt quod lux est quædam alia natura, vel qualitas spiritualis; argumentum sumentes ex hoc quod in rebus intellectualibus utimur nomine luminis; dicimus enim in substantiis intellectualibus esse quoddam lumen intellectuale, seu intelligibile. Sed hoc est impossibile. Impossibile enim est quod aliqua spiritualis natura et intellectualis cadat in apprehensione sensus : cum enim sensus sit pars corporea, non potest esse cognitivus nisi corporalium rerum. Si quis autem dicat quod aliud est lumen spirituale ab eo quod sensus percipit, cum eo est consentiendum; dummodo hoc habeatur, quod lumen quod visus percipit, non est natura spiritualis : nihil enim prohibet commune nomen imponi rebus quantumcumque diversis. Quod autem lumine et his quæ ad visum pertinent utimur in rebus spiritualibus, contingit ex nobilitate sensus visus, qui est spiritualior inter omnes sensus : quod patet ex duobus. Primo quidem ex subjecto suo : nam aliqua cadunt sub visu secundum proprietates in quibus communicant inferiora corpora cum cœlestibus. Tactus autem est perceptivus proprietatum quæ sunt propriæ elementis, scilicet calidi et frigidi, et his similium. Gustus vero et olfactus proprietatum quæ competunt mixtis secundum diversam rationem calidi et frigidi, sicci et humidi. Sonus autem causatur ex motu locali, qui est communis etiam corporibus cœlestibus et inferioribus. Sed species motus quæ causat sonum, non competit corporibus cælestibus, secundum sententiam Aristotelis. Unde ex ipsa natura objecti apparet quod visus est altior inter sensus, et auditus ei propinquior, et alii sensus magis remoti. Secundo apparet quoe sensus visus est spiritualior ex modo immutationis : nam in quolibet alio sensu non est immutatio spiritualis sine naturali : dico autem immutationem naturalem, prout qualitas recipitur in patiente secundum esse naturale, sicut cum aliquid infrigidatur, aut calefit, aut movetur secundum locum. Immutatio vero spiritualis est, secundum quod species recipitur in organo sensus per modum intentionis, et non per modum formæ naturalis : non enim sic recipitur species sensibilis in sensu, secundum illud esse quod habet in eo sensibili. Patet autem quod in tactu et gustu, qui est tactus quidam, fiat alteratio naturalis : calefit enim et infrigidatur aliquid per tactum calidi et frigidi, et non fit immutatio spiritualis tantum : similiter immutatio odoris fit cum quadam fumali evaporatione : immutatio soni fit cum motu locali. Sed immutatio visus sola est immutatio spiritualis.

Unde patet quod visus inter omnes sensus est spiritualior, et post hunc auditus. Et propter hoc hi duo sensus sunt maxime spiritales, et soli sunt disciplinabiles: et hæc de his quæ pertinent ad visum. Alii vero dicunt quod lux non est nisi evidentia coloris. Sed hoc apparet falsum in his quæ de nocte lucent et tamen eorum color occultatur. Alii vero dicunt quod lux est forma substantialis solis, et lumen a luce descendens habet esse intentionale, sicut color in aere. Utrumque autem horum est falsum. Primum quidem, quia nulla forma substantialis est sensibilis per se, sed solo intellectu comprehensibilis. Et si dicatur quod id quod videtur de sole non est lux, sed splendor; bene concedendum est de nomine; dummodo hoc quod dicemus quod visu comprehenditur, non sit forma substantialis. Secundum similiter est falsum; quia quæ solum habent esse intentionale non faciunt transmutationem naturalem. Radii autem corporum cœlestium transmutant totam materiam inferiorum. Unde dicimus quod sicut corpora elementaria habent qualitates activas per quas agunt, ita lux est qualitas activa corporis cœlestis per quam agit, et est in tertia specie qualitatis. Cum autem sit qualitas primi corporis alterantis, non habet contrarium. Et quia luci nihil est contrarium, ideo in suo susceptibili non potest habere contrariam dispositionem. Et propter hoc suum passum, scilicet diaphanum, semper est in ultima dispositione ad formam; et propter hoc statim illuminatur. Calefactibile autem, quia habet contrariam dispositionem, propter hoc non est semper in ultima dispositione ad formam, et ideo non statim calefactibile calefit. Ipsa ergo participatio lucis effecta in diaphano, vocatur lumen, et fit secundum lineam rectam ad corpus lucidum, et tunc vocatur radius. Si autem causatur ex reverberatione radii ad corpus lucens, vocatur splendor. Lumen autem est commune ad omnem effectum lucis in diaphano. His visis secundum naturam lucis, de facili apparet ratio quare quædam corpora sunt lucida actu, quædam diaphana, et quædam opaca. Nam cum lux sit qualitas primi alterantis, quod est maxime perfectum et formale in corporalibus, illa corpora quæ sunt maxime formalia et mobilia, sunt actu lucida: quæ autem sunt propinqua his, sunt receptiva luminis, sicut diaphana: quæ autem sunt maxime materialia, neque habent lumen in sui natura, neque sunt luminis receptiva, sed sunt opaca. Ista patent in elementis: nam ignis habet lucem in sui natura, sed ejus lux non apparet nobiscum nisi in materia aliena propter ejus subtilitatem: aer autem et aqua sunt minus formalia quam ignis; et ideo sunt tantum diaphana; terra autem quæ est maxime materialis, est opaca. Tamen est sciendum quod quidam dixerunt quod lux est necessaria ad videndum ex parte ipsius coloris. Dicunt autem quod color non habet virtutem ut moveat diaphanum, nisi prope: et hujus signum dicunt quia ille qui est in obscuro videt quæ sunt in lumine, et non e converso. Rationem etiam adducunt ad hoc: quod oportet cum visus sit unus, quod visibile non sit nisi per unam rationem: quod non esset, si color esset per se visibile. Sed hoc est manifeste contra Aristotelem, II *de Anima*, qui dicit quod color habet in se causam essendi visibile. Unde secundum sententiam Aristotelis dicendum est quod lumen ad videndum est necessarium non ex parte coloris, eo quod facit colores esse actu, ut quidam dicunt; est enim tantum in potentia cum est in tenebris; sed ex parte diaphani, in quantum facit ipsum esse in actu, ut dicit Aristoteles. Ad cujus evidentiam considerandum est quod omnis forma, in quantum hujusmodi, est principium agendi sibi simile. Unde cum color sit quædam forma, ex se habet quod causet sui similitudinem in medio. Sed tamen sciendum est quod differentia est inter virtutem perfectam et imperfectam. Nam forma quæ est perfectæ virtutis in agendo, non solum potest inducere suam similitudinem in suo susceptibili, sed etiam disponere patiens, ut sit proprium ejus susceptivum: quod quidem non potest facere forma imperfecta, cum sit imperfectæ virtutis. Dicendum est ergo quod virtus coloris in agendo est in perfecta ratione luminis. Nam color nihil aliud est quam quædam lux quodammodo obscura ex admixtione corporis; unde non habet virtutem ut possit illuminare diaphanum, quod tamen faceret lux pura. Ex quo etiam patet quod cum lux sit quodammodo substantia coloris, ad eam reducitur omne visibile actu. Nec oportet quod color per lumen extrinsecum fiat actu visibilis. Quod autem colores illuminati videntur ab eo qui est in obscuro, contingit ex hoc quod medium illuminatur, et hoc sufficit ad visus immutationem.

OPUSCULUM XLVIII

DE NATURA LOCI

(Edit. Rom. LII.)

Ad sciendum naturam loci, considerari oportet quod non quæreretur locus, nisi esset aliquis motus secundum locum. Sicut enim ex transmutatione diversarum formarum circa materiam scimus materiam esse aliud ab omnibus formis, sic ex transmutatione diversorum corporum circa eumdem locum scimus locum aliquid esse tamquam receptaculum corporum, aliud ab omnibus corporibus. Locus autem naturalis non nominat solum aliquid continens, sed continens et conservans et formans locata, propter quod unumquodque corpus naturaliter movetur ad locum suum tamquam ad conservativum esse sui. Locus vero secundum id quod est, nec materia est nec forma locati, quia materia et forma non separatur a re, locus autem separabilis est a locato : nec etiam spatium dimensionatum infra terminos corporis continentis existens ; quia nihil est infra terminos corporis continentis circumscripta magnitudine corporis contenti. Cujus ratio est, quia si circumscripta magnitudine corporis contenti esset aliquod spatium infra terminos corporis continentis, tale esset dimensionatum longitudine, latitudine et profunditate. Dimensiones autem sunt accidentia, cum sint quantitates. Ergo non possunt esse in subjecto, nisi in corpore. Si ergo esset aliquod spatium infra terminos corporis continentis præter magnitudinem corporis contenti, sequitur quod esset aliquod accidens sine subjecto : quod est impossibile. Locus ergo neque est materia, neque forma, neque spatium infra terminos corporis continentis contentum. Quod non sit spatium probatur aliter sic : quia si locus esset spatium infra terminos corporis continentis, sequitur quod infinita loca essent simul, sicut deducit Philosophus : quia cum aer et aqua, et quodlibet corpus, et quælibet partes corporis habeant proprias dimensiones et proprias distantias, idem faciunt omnes partes in toto quod tota aqua in vase ; quia secundum positionem eorum qui tenent sententiam de spatio quod sit locus, cum aqua est in vase, præter dimensiones aquæ sunt ibi aliæ dimensiones spatii penetrantes dimensiones aquæ. Constat autem quod eodem modo pars continetur in toto sicut aqua in vase ; nisi quod locatum est divisum a loco. Pars autem non est actu divisa a toto. Si ergo dividatur pars a toto, præter dimensiones partis essent ibi aliæ dimensiones totius penetrantes dimensiones partium. Manifestum est autem quod divisio non facit de novo esse ibi dimensiones, sed præexistentes dividit. Sicut autem post divisionem sunt ibi aliæ dimensiones potius penetrantes dimensiones partium, sic erunt ante divisionem. Quot ergo partes convenit accipere in aliquo toto, quarum una continet aliam, tot erunt dimensiones se invicem penetrantes. Sed in aliquo toto continuo est accipere infinitas partes, quarum una continet aliam eo quod quodlibet totum continuum divisibile est in infinitum. Ergo in aliquo toto continuo erunt infinitæ dimensiones se invicem penetrantes. Si ergo dimensiones sunt locus, sequitur quod infinita loca sunt simul; quod est impossibile. Ex quo ergo locus non est materia, nec forma, nec spatium, sequitur quod sit quartum. scilicet terminus corporis continentis. Locus autem non solum est terminus corporis continentis, sed etiam est immobilis. Et hanc immobilitatem quidam intelligunt esse respectus locati : locus enim licet moveatur motu continentis, quia ejus ulti-

mum est, non tamen movetur motu locati. Istud est insufficientur dictum ; nec est secundum mentem Philosophi ; qui vult quod sicut vas est locus mobilis, ita locus est vas immobile. Majorem ergo immobilitatem oportet dare loco naturali, quam vasi. Cum ergo vas sit immobile motu ejus quod est in vase, et locus sit magis immobilis quam vas, sequitur quod locus non sit immobilis motu contenti, sed etiam continentis. Et confirmatur, quod circa aliquod contentum manens immobile, puta circa domum vel arborum, contingit mutationem fieri continentis, puta aeris. Si ergo locus moveretur motu continentis, sequeretur quod idem manens immobile fieret in diversis locis, quod est impossibile. Locus ergo non solum est immobilis motu locati, sed etiam motu continentis. Propter quod dicit Philosophus quod si navis sit in aqua fluvii quæ movetur, magis utitur ea tamquam vase, quam sicut loco continente : de natura enim loci est quod sit immobilis. Unde totus fluvius, qui secundum se totum est immobilis, magis debet dici locus navis, quam hæc aqua quæ fluit, et movetur : totus enim fluvius non est locus proprius navis, sed communis ; et ideo locum proprium navis in fluvio oportet accipere per comparationem ad totum fluvium, qui est immobilis. Est ergo accipere locum proprium in fluvio non secundum hanc aquam quæ fluit et movetur, sed secundum ordinem et situm quem habet ad totum fluvium ; qui quidem ordo et situs manet in aqua succedente, qui erat in aqua recedente respectu totius fluvii. Quamvis enim aqua materialiter fluat, tamen quia manet idem ordo et situs respectu totius fluvii, manet etiam idem locus : et secundum hunc modum debemus intelligere quod extremitates corporum naturalium sint locus, scilicet per comparationem et ordinem et situm quem habent ad totum corpus ipsius cæli, quod est primum continens et conservans et locans. Quamvis enim moveatur superficies aeris vel aquæ secundum quod est ultimum hujus corporis vel illius, succedit tamen aliud corpus, quod eumdem situm et ordinem secundum naturam habet ad primum ordinans sive locans, quod est cœlum ; propter quod manet idem locus numero. Unde cessat objectio quam faciunt aliqui sic : Locus est ultimum continentis. Sed continens movetur, Ergo locus movetur. Hæc enim ratio bene procederet, si ultimum continentis, secundum quod hoc continens est, esset locus. Hoc autem non est verum ; quia nihil habet rationem loci vel locantis, nisi per comparationem ad primum locans. Quod autem diversitas superficierum non impediat unitatem loci, patet : quia uni locato secundum numerum correspondet unus locus secundum numerum simul et semel. Sed baculus unus dimidius existens in aqua et dimidius in aere est aliquod unum locatum secundum numerum. Ergo est in aliquo uno loco secundum numerum. Sed est in diversis superficiebus aeris et aquæ. Ergo diversitas superficierum non impedit unitatem loci. Unitas ergo loci accipienda est secundum ordinem et situm ad primum locans. Et causa omnium istorum est : quia, sicut dictum est prius, locus non solum est continens, sed est continens et conservans. Nihil autem habet rationem conservantis alium nisi per virtutem et influentiam corporis cœlesti, quam recipit secundum quod est in determinato situ et in determinata distantia. Et hæc est causa quare aliquid habet rationem loci, scilicet per comparationem ad primum locans. Quia vero locus immobilis est ; propter hoc medium cœli, quod est centrum, et ultima superficies corporis circularis, quæ est cœlum, sic se habent, quod hoc dicitur sursum, illud vero deorsum, quæ sunt duæ loci differentiæ : hæc enim maxime manent immobilia. Centrum semper est immobile. Cœlum autem licet semper moveatur, tamen semper est in eadem distantia ad nos. Hoc autem quod dictum est de loco, intelligimus de loco naturali, qui est conservativus corporum naturalium. Et iste locus naturalis primo debetur elementis elementatis per elementa : locus enim naturalis ignis est superficies concava orbis lunæ, quæ manet semper in eadem distantia ad ignem, et ideo dicitur esse immobilis ; locus autem aeris est superficies concava ignis, et sic de aliis suo modo ; locus autem omnium elementatorum est locus deorsum, quia in omni elementato dominatur terra secundum quantitatem. Contra ea quæ dicta sunt, potest objici quod scilicet locus terræ non sit ultimum aquæ, nec locus aquæ sit ultimum aeris, quia unumquodque corpus naturale movetur ad locum suum. Terra autem non movetur ad superficiem aquæ, sed movetur ad centrum, Ergo superficies aquæ non est locus terræ, sed potius centrum. Præterea, si terra moveatur, a loco suo aqua descenderet, ut vult Philosophus IV *Cœli et Mundi;* et similiter aer in locum aquæ si amove-

retur aqua. Ergo locus aquæ non est superficies concava aeris, nec locus aeris est superficies concava ignis : quod est contra prius determinata. Pro solutione horum intelligendum est quod in loco non est tantum continentia locati, sed est ibi virtus conservans et formans locatum. Et propter hoc dicit Alpharabius quod causa quare ex hac parte materiæ generatur terra, et ex alia aqua vel aer vel ignis, non est nisi locus cum virtute cœlesti. Quia enim frigiditas tanta quanta causatur ex distantia quæ est ex orbe usque ad centrum, invenit hanc partem materiæ in loco terræ, propter hoc inspissat eam inspissatione vehementi ; ita quod exprimit ex ea humidum, et facit elementum siccum et frigidum, quod est terra. Frigiditas vero inspissans materiam, sic tamen quod non est ex ea exprimens humidum, sed faciens ad se fluere, generat aquam : et hæc frigiditas est solum in tanta distantia, quanta est locus aquæ ab orbe. Caliditas enim non consumens humidum, sed secum compatiens generat aerem ; quæ quidem caliditas causatur ab orbe in tanta distantia quæ est ejus ad locum aeris. Ignis enim cum sit summe calidus, generatur in loco immediato sphæræ lunæ ex motu disgregante et calefaciente materiam. Hoc supposito intelligendum est quod motus locati non est ad ipsam superficiem locantis propter superficiem, sed propter virtutem conservativam et formativam locati. Et ideo cum virtus formativa terræ sit frigiditas, quæ causatur ex tanta distantia ad primum calefaciens, quod est cœlum, et inchoatio hujus virtutis est in concavo aquæ ; perfectio autem ejus est in centro ; ideo terra movetur ad centrum, et non ad superficiem aquæ : et inde est, quod terra est simpliciter gravis. Virtus autem formativa ignis est caliditas perfecta, quæ est completa in concavo orbis lunæ : propter quod ignis est simpliciter levis. Virtus autem formativa aeris, incipit in concavo ignis, et deficit in convexo aquæ : perfecta autem est in medio : et sic est de aqua suo modo. Et ideo motus aquæ est a terra et ab aere ad medium ejus; et motus aeris secundum naturam est ab aqua et igne ad medium locum. Propter quod aqua et aer non sunt simpliciter leves neque graves, sed in respectu. Sic igitur patet causa quare terra movetur deorsum simpliciter, et non ad concavum aquæ, licet sit locus ejus ; quia hoc facit virtus formativa quæ est in loco, propter quam unumquodque locatum movetur ad locum suum. Ad aliam rationem respondet Alpharabius quod motus aeris ad locum terræ non est motus naturalis aeris vel aquæ, sed est violentus : quod patet, quia est corruptivus utriusque. Nam cum aqua movetur ad locum terræ, inspissatur a frigiditate ipsius loci majori inspissatione quam requiratur ad formam aquæ, unde convertitur in terram. Similiter cum aer descendit ad locum aquæ, infrigidatur a frigidatione loci illius, et convertitur in aquam. Qualiter autem hoc non obstante aqua dicatur frigida primo, et terra non, quamvis causetur ex majori frigiditate, patet ex II *de Generatione*.

Quomodo ultima sphæra sit in loco.

Ex his quæ dicta sunt de loco, quod locus est ultimum continentis, concludere possumus quod corpus cui inest aliquid extra ipsum continens, tale est in loco. Cui autem non est corpus extra continens, ipsum tale in loco non est unum solum, scilicet ultima sphæra : propter quod ultima sphæra non videtur esse in loco. Sed hic est dubitatio, cum nihil videatur moveri in loco nisi sit in loco, si ultima sphæra non est in loco, motus ejus non erit localis : quod est inconveniens. Propter hanc rationem et quasdam alias, Joannes Grammaticus dixit locum non esse terminum continentis, sed spatium quod est infra terminos corporis continentis. Unde dixit cœlum per se esse in loco, et per se moveri in loco, quia per se dixit ipsum esse in tali spatio. Istud non potest habere veritatem secundum ea quæ determinata sunt de loco ; cum ostensum sit quod locus non est spatium, sed terminus continentis. Est etiam contra intentionem Philosophi, qui dicit cœlum non esse in loco per se, sed per accidens. Propter quod dixit Alexander cœlum non esse in loco nec per se nec per accidens, nec moveri in loco, quia non est de ratione corporis ut sit in loco, cum locus non ponatur in definitione corporis. Quia tamen oportet omnem motum contineri sub aliqua specie motus, ideo Avicenna secutus eum, dixit motum cœli non esse in loco, sed in situ vel ad situm. Hæc est contra intentionem Philosophi V *Phys.*, ubi dicit motum tantum esse in tribus generibus, scilicet quantitate, qualitate et ubi. Sed quod illud sit falsum patet : quia ad nullum genus est motus, cujus specierum ratio consistit in indivisibili : propter quod dicimus, quod ad sub-

stantiam non est motus, quia ratio substantiæ in indivisibili consistit. Non sic autem ratio albedinis, quia potest participare secundum magis et minus a subjecto ; nunc autem ita est, quod ratio situs in indivisibili consistit. Ergo ad situm non est motus. Præterea situs nominat ordinem partium in loco. Locus ergo ponitur in definitione situs. Motus ergo qui non potest esse ad locum, non potest esse ad situm. Sed motus cœli secundum eos non est ad locum. Ergo non est ad situm. Ideo aliter dixit Avempace. Dixit enim quod linea recta et corpus rectum utrumque indeterminata sunt de se : et ideo indigent aliquo finiente et terminante et continente. Linea autem circularis per se ipsam finitur, et similiter corpus circulare : et ideo non indigent aliquo finiente et continente. Propter quod dixit non esse de necessitate corporis circularis ut sit in loco : ideo dixit, quod cœlum non est in loco, nec habet motum localem. Hujus enim opinionis fuit Alpharabius, quem adducit Avempace pro testimonio sui dicti. Sed hoc dictum videtur inconveniens : quia, sicut vult Philosophus VIII *Physicorum*, motus localis est primus motuum. Sed sicut dicit ibid., motus cœli est primus motus. Ergo est localis. Præterea Philosophus, IV *Physicorum*, vult quod cœlum sit in loco saltem per accidens. Propter hoc dixit aliter Themistius quod cælum est in loco per partes. Ad cujus intellectum considerandum est quod non esset locus, nisi esset aliquis motus secundum locum. Licet enim de ratione corporis non sit locus, est tamen de ratione corporis moti localiter. Unde secundum quod diversa corpora succedunt sibi in eodem loco, secundum hoc debetur locus alicui moto localiter. Aliqua enim inveniuntur moveri motu recto, sicut sunt levia et gravia : et hæc secundum se tota mutant locum ; et ideo secundum se tota sunt in loco. Quædam autem sunt quæ moventur motu circulari; et hæc secundum se tota non mutant locum nisi secundum rationem : sed secundum partes mutant locum, et fiunt in alio loco secundum subjectum. Propter quod illud quod movetur circulariter, non de necessitate est in loco secundum se totum, sed solum secundum partes. Et propter hoc, ultima sphæra cum moveatur circulariter, non est in loco per se, sed per partes suas. Sed hoc videtur esse falsum : quia toti convenit moveri et esse in actu, et non partibus [1]. Ergo et toti convenit esse in loco et non partibus, quia sicut convenit alicui motus, sic et locus. Propter hoc dicendum est quod partibus sphæræ ultimæ licet non competat esse in loco actu, sunt tamen in loco in potentia ; quia pars si dividatur a toto, erit in toto, sicut in loco. Sic igitur convenit cœlo, vel sphæræ, quod sit in loco per partes, quibus convenit solum in potentia esse in loco. Et ideo si volumus accipere illud veritatis quod continet hæc opinio, possumus dicere quod cœlum simpliciter in loco non est nisi per accidens, quia est circa locum. Ad cujus intellectum sciendum est, quod sicut vult Averrois, omne naturaliter quiescens de necessitate est in loco ; non tamen omne motum de necessitate est in loco. Cujus ratio est, quia omne quod quiescit, propter connaturalitatem ad suum continens quiescit ; et ideo omne quod quiescit naturaliter, est in continenti sibi connaturali, propter quod de necessitate est in loco. Illud autem quod movetur non de necessitate est in loco : quia eorum quæ moventur quædam indigent motu ad suum esse et ad suam perfectionem : et talia sunt quæ sunt in continente non connaturali : propter quod moventur ad continens sibi connaturale : et omnia talia de necessitate sunt in loco. Alia sunt quæ non indigent motu ad suum esse nec ad sui conservationem, sicut est corpus cœleste ; et tale non movetur ad continens sibi connaturale nec in continente sibi connaturali, sed movetur ab intelligentia propter explicationem causalitatis causæ primæ ; et tale non de necessitate est in loco ; esse enim in loco non est solum contineri a loco, sed contineri et conservari. Et ideo quod non indiget conservante, cujusmodi est corpus cœleste et quodcumque incorruptibile, non de necessitate est in loco.

Sed secundum prædeterminata oritur duplex dubitatio. Prima est, quare orbes inferiores sunt in loco, cum non sit de necessitate corporis cœlestis esse in loco. Secunda est, propter quid motus cœli dicatur localis, cum corpus cœleste, saltem prima sphæra, non sit in loco.

Ad primum dicendum quod accidit orbibus inferioribus quod sint in loco, nec est de necessitate eorum, cum non indigeant conservante, ut dixit Avempace. Propter quod dicuntur æquivoce orbes inferiores esse in loco et elementa ; quia orbes infe-

1. Al. : « et non in partibus. »

riores solum dicuntur esse in loco, quia sunt in aliquo exteriori continente : elementa autem et elementata sunt in loco tamquam in continente et conservante.

Ad secundum patet solutio ; quia motus non dicitur localis eo solum quod sit in loco, sed etiam dicitur motus localis eo quod est circa locum. Propter quod dicit Philosophus, I *Cœli et Mundi*, quod motus localis est triplex : scilicet a medio, ad medium et circa medium. Motus a medio est levium ; motus ad medium est gravium ; motus circa medium est corporis cœlestis. Et hæc est intentio Commentatoris IV *Phys.*

Sed juxta hæc quæ dicta sunt, remanet unum dubium : cum superficies corporis continentis dicatur locus, quomodo locus et superficies dicantur esse diversæ species quantitatis? Respondeo : omissis omnibus aliis opinionibus quæ sunt circa hoc, dicendum est quod propria ratio quantitatis, quæ competit quantitati ut quantitas est, ratio est mensuræ ; propter quod dicit Averrois quod quantitates sunt differentiæ mensurarum. Alia est enim ratio mensurandi aliquid extrinsece et intrinsece. Et ideo ultimum continentis, ut mensura est continentis intrinseca, dicitur superficies : ut autem mensura contenti et locati extrinseca, est locus. Et ideo superficies et locus, licet sint unum materialiter, quantum ad id quod quodlibet est ultimum continentis, tamen diversæ sunt species constitutæ per diversas formales rationes. Et hæc de loco dicta sufficiant.

OPUSCULUM XLIX

DE INTELLECTU ET INTELLIGIBILI

(Edit. Rom. LIII.)

Sciendum quod de ratione ejus quod est intelligere, est quod sit intelligens et intellectum. Id autem quod est per se intellectum non est res illa cujus notitia per intellectum habetur, cum illa sit intellecta quandoque in potentia tantum, et sit extra intelligentem, sicut cum homo intelligit res naturales et lapidem vel animal, vel aliquid hujusmodi; cum tamen oporteat quod intellectum sit in intelligente, et unum cum ipso. Nec etiam intellectum per se est et similitudo rei intellectæ, per quam informatur intellectus ad intelligendum; intellectus enim non potest intelligere nisi secundum quod fit actu per hanc similitudinem; sicut nihil aliud potest operari, secundum quod est tantum in potentia; sed secundum quod fit actu per aliquam formam. Hæc igitur similitudo se habet in intelligendo, sicut intelligendi principium : ut calor est principium calefactionis : non sicut intelligendi terminus. Hoc est igitur primo et per se intellectus quod intellectus in seipso concipit de re intellecta : sive illud sit definitio, sive aliqua enuntiatio, secundum quod ponuntur duæ operationes intellectus, ut dicitur in III *de Anima*. Hoc autem sic ab intellectu conceptum, dicitur verbum interius : hoc enim est quod significatur per vocem : non enim vox exterior significat ipsum intellectum, aut formam ipsius intelligibilem, aut ipsum intelligere ; sed conceptum intellectus quo mediante significat rem, cum dico « homo », vel « homo est animal » : et quantum ad hoc non differt utrum intellectus intelligit se, vel alia a se. Sicut enim cum intelligit aliud a se, format sibi conceptum illis rei quam voce significat ; ita cum intelligit seipsum format sui conceptum quem etiam voce potest exprimere. Item in intellectu nostro aliud est intelligere, et aliud est esse intellectum : et ideo verbum conceptum in intellectu nostro non unitur ei natura, sed solum in intelligente. Sciendum quod in natura intellectuali sunt duæ solum operationes, scilicet intelligere et velle. Secundum autem utramque harum invenitur aliquid procedens, cum hæ operationes perficiuntur per ipsum. Ipsum enim intelligere non est aliud,nisi aliquid in mente intelligentis et concipientis intelligatur et concipiatur, quod dicitur verbum. Non enim dicimur intelligere, sed cognoscere potius aliquid intelligendo, antequam conceptio aliqua in mente nostra stabiliatur. Ipsum etiam velle perficitur ab amante per voluntatem præcedentem, cum amor nihil aliud sit quam stabilimentum voluntatis in bono volito. Nos igitur cognitionem intellectualem a rebus exterioribus accipimus, et per voluntatem nostram in aliquid exterius tendimus tamquam in finem. Et ideo intelligere nostrum est secundum motum a rebus ad animam; velle autem secundum motum ab anima ad res. Notandum quod intellectus intelligendo ad quatuor potest habere ordinem : scilicet ad rem quæ intelligitur : secundo ad speciem intelligibilem qua fit intellectus in actu : tertio ad suum intelligere : quarto ad conceptiones intellectus. Quæ quidem conceptio a tribus prædictis differt. A re quidem intellecta, quia res intellecta est interdum extra intellectum, conceptio autem intellectus non nisi in intellectu : et iterum conceptio intellectus ordinatur ad rem intellectam sicut ad finem : ipse enim intellectus conceptionem rei in se format, ut rem intellectam cognoscat. Differt etiam conceptio a specie intelligibili : nam species intelligi-

bilis qua fit intellectus in actu, consideratur ut principium actionis intellectus, cum omne agens agat secundum quod est in actu per aliquam formam quam oportet esse actionis principium. Differt etiam conceptio ab actione intellectus quæ est intelligere; quia prædicta conceptio consideratur ut terminus actionis et quasi quiddam per ipsum constitutum : intellectus enim sua actione format rei definitionem, vel etiam propositionem affirmativam seu negativam. Hæc autem conceptio intellectus in nobis proprie dicitur verbum : hoc enim est quod verbo exteriori significatur; vox enim exterior neque significat ipsum intellectum, neque speciem intelligibilem, neque actum intellectus, sed conceptionem, qua mediante refertur ad rem. Hujusmodi igitur conceptio, sive verbum, quando intellectus noster intelligit rem aliam a se, ab alio exoritur, et aliud repræsentat : oritur quidem ab intellectu per suum actum, est vero similitudo rei intellectæ ipsum repræsentans. Cum vero intellectus seipsum intelligit, verbum prædictum sive conceptio ejusdem est propagatio et similitudo, scilicet intellectus seipsum intelligentis : et hoc ideo contingit, quia effectus similatur causæ per suam formam ; forma autem intellectus est res intellecta. Et ideo verbum quod exoritur ab intellectu est similitudo rei intellectæ, sive sit idem quod intellectus, sive sit aliud. Hujusmodi autem verbum nostri intellectus est quasi extrinsecum ab esse ipsius intellectus : non enim est de essentia ejus, sed est quasi quædam passio ipsius. Non tamen est extrinseca ab ipso intelligere intellectus, cum ipsum intelligere compleri non possit sine verbo prædicto. Sciendum autem quod intellectus semper habet apud se verbum secundum interiorem intelligentiam : et dicitur interior intelligentia, quæ est ipsius animæ secundum se, prout est quid subsistens, non autem habet illud semper secundum exteriorem intelligentiam. Et dicitur exterior intelligentia secundum exteriorem cognitionem : et ista proprie est hominis secundum quod convertit se cogitando super ipsa phantasmata, quæ sunt potentia intelligibilia ; et sic intellectus semper habet apud se verbum informe, non autem verbum semper formatum. Dicitur autem verbum informe propter indistinctam et confusam cognitionem, Iterum etiam, quia non est productum ad exteriorem manifestationem per exteriorem cognitionem. Sed homo non percipit quod intellectus habeat semper apud se verbum illud informe: primo propter extraneitatem sui ad intellectum ; secundo propter sui profunditatem ; tertio propter sui subtilitatem, et hoc ex parte animæ similiter, non ex parte corporis, quia anima est mole carnis oppressa, et ideo non percipit hoc : iterum quia est materialium caligine obscurata. Notandum etiam quod triplex est verbum: verbum cordis, sive intellectuale : verbum imaginationis, sive imaginabile : verbum oris, sive vocale. Primum est manens ; secundum disponens, tertium operans. Notandum etiam quod in tribus partibus imaginis est ordo naturæ et ordo temporis; ita quod memoria præcedit intelligentiam interiorem, prout est gignitiva ipsius, offerens vel ostendens ei speciem quam habet ; et hæc naturaliter præcedit intelligentiam et natura et tempore. Item intelligentia interior præcedit naturaliter voluntatem interiorem ; et ratio est, quia oportet, antequam aliquis velit intelligere, quod præconcipiat quid est intelligere. Et sic intelligentia naturaliter præcedit voluntatem, memoria vero utramque: voluntas autem interior præcedit intelligentiam exteriorem. Sciendum quod potentia intellectiva primo simpliciter aliquid apprehendit, et hic actus dicitur intelligentia : secundo vero id quod apprehendit ordinat ad aliquid aliud cognoscendum vel operandum, et hæc vocatur intentio : dum vero persistit in inquisitione illius quod intenditur, vocatur excogitatio : dum vero id quod est excogitatum examinat ob aliqua certa, dicitur scire vel sapere, quod est phronesis[1], idest sapientia, quia sapere est judicare, ut dicitur in I *Metaph.* Ex quo autem habet aliquid pro certo examinatum, cogitat quomodo possit illud aliis manifestare ; et hoc est dispositio interioris sermonis, ex qua procedit exterior locutio. Sciendum, quod sicut secundum actionem quæ tendit in exteriorem materiam, est aliqua processio ad extra; ita secundum actionem quæ manet in agente, est quædam processio ad intra: et hoc maxime patet in intellectu, cujus actio, scilicet intelligere, manet in agente. Quicumque enim intelligit, ex hoc ipso quod intelligit, procedit ad aliquid intra ipsum, quod est conceptio rei intellectæ, ex ejus notitia procedens,

1. Al. : « phrenosis. »

quam quidem conceptionem vox significat : et dicitur verbum cordis signatum verbo vocis. Sciendum quod intellectus secundum quod est in actu per speciem intelligibilem consideratur absolute: et similiter intelligere, quod ita se habet ad intellectum, sicut ens in potentia ad ens in actu : non enim intelligere actionem nominat ab intelligente manentem [1]. Cum ergo dicitur, quod verbum est notitia, non accipitur notitia pro actu intellectus cognoscentis, vel pro aliquo ejus habitu ; sed pro eo quod intellectus concipit cognoscendo. Sciendum quod hæc est differentia inter intellectum et voluntatem: quod intellectus fit in actu per hoc quod res intellecta est in intellectu secundum suam similitudinem ; voluntas autem fit in actu non per hoc quod aliqua similitudo voliti sit in volente; sed ex hoc quod voluntas habet quamdam inclinationem ad rem volitam. Processio autem quæ attenditur secundum actionem voluntatis, non consideratur secundum similitudinem, sed magis secundum rationem impellentis et moventis in aliquid. Unde quamvis similitudo sit de ratione amoris, sicut de ratione verbi; tamen aliter pertinet ad verbum, et ad amorem: nam ad verbum pertinet in quantum ipsum est quædam similitudo rei intellectæ, sicut genitum est similitudo generantis. Sed ad amorem pertinet, non quod ipse amor sit similitudo, sed in quantum similitudo est principium amandi. Item sicut esse consequitur formam, ita intelligere consequitur speciem intelligibilem. Sciendum, quod cum dicitur intellectum in actu existere, duo importantur : scilicet res quæ intelligit, et hoc ipsum quod est intelligi. Ipsa igitur natura cui accidit intelligi, non est nisi in singularibus ; sed hoc ipsum quod est intelligi, est in intellectu. Sciendum quod intellectus et ratio in hoc differunt quantum ad modum cognoscendi : quia scilicet intellectus cognoscit simplici intuitu, ratio vero discurrendo de uno ad aliud. Sed tamen ratio per discursum pervenit ad cognoscendum illud quod intellectus sine discursu cognoscit, scilicet universale. Sciendum quod Philosophus dicit I *Metaph.*, quod difficilia sunt hominibus ad cognoscendum, quæ sunt maxime universalia : quod est contra illud quod dictum est in I *Physic.*, quod confusa sunt magis nota quoad nos, qualia sunt universalia. Ad quod dicendum quod magis universalia secundum simplicem apprehensionem primo sunt nota : nam primo in intellectu cadit ens, ut dicit Avicenna : et prius in intellectu cadit animal quam homo. Ita et in generatione scientiæ prius in intellectu concipitur animal quam homo ; sed quantum ad investigationem universalium proprietatum et causarum, prius sunt nota minus communia, eo quod per causas particulares quæ sunt unius generis vel speciei, pervenimus in causas universales. Ea autem quæ sunt universalia in causando, sunt posterius nota quoad nos, licet sint prius nota secundum naturam; quamvis universalia per prædicationem sint aliquo modo prius nota quoad nos quam minus universalia, sed non prius nota quam singularia : nam cognitio sensus, quæ est singularium, in nobis præcedit cognitionem intellectivam, quæ est universalium. Facienda est autem vis in hoc quod dicit maxime universalia non simpliciter esse difficillima, sed fere : per hoc enim quod dicit maxime universalia, intelliguntur quæ sunt universalia per essentiam, vel sunt illa quæ sunt penitus a materia separata secundum esse, sicut substantiæ immateriales. Istæ enim sunt magis difficiles ad cognoscendum nobis, quam etiam universalissima quæcumque secundum prædicationem.

1. Al. : « manente. »

OPUSCULUM L

DE UNIVERSALIBUS

(Edit. Rom. LV-LVI.)

TRACTATUS PRIMUS.

Circa[1] universalia multiplex fuit, et diversorum philosophorum opinio. Quidam enim, sicut Epicurei, non ponentes distinctionem esse nisi secundum sensum, dicentes summum bonum esse voluptatem, posuerunt nihil esse quod sentitur et videtur; unde dicebant quod nihil est universale. Dicebant etiam animam esse quoddam corpus subtile, et perire cum corpore. Horum autem opinio, quia improbabilis est manifeste, et contra sensum et intellectum omnem, non est necessarium eam refellere; et ideo philosophi, tales qui sic posuerunt appellaverunt porcos. Sed contra eos posset sic argui : Omnes homines natura scire desiderant, ut vult Philosophus I *Metaph.* Sed tale desiderium non est frustra. Contingit ergo habere scientiam. Sed omnis scientia est universalium. Ergo universalia sunt. Minor sic ostenditur : Quæ sunt infinita non possunt sciri, alioquin essent finita. Sed singularia sunt infinita. Ergo ipsorum non est scientia, et per consequens universalium. Alii autem ponentes universalia, incidunt in multa inconvenientia; et isti sunt diversi : quoniam quidam posuerunt ea esse et subsistere præter singularia et præter intellectum; et isti fuerunt Platonici, quorum caput fuit Plato. Hic siquidem videns magnam et continuam transmutationem et corruptionem fieri in rebus ipsis, inductus fuit ponere universalia stare per se, et incorruptibilia esse, quæ vocabat ideas, quas quidem dixerunt esse causas exemplares et effectivas istorum singularium. Hanc autem opinionem in VII *Metaph.* et multis aliis locis destruit Philosophus. Unde dicit contra Platonem deridendo eum in lib. *Poster.* : Valeant[2] genera et species, monstra enim sunt. Sumamus autem necessarium argumentum, quod format Aviceena contra eum sic : Universale quod intendimus prædicatur de omnibus inferioribus, quorum unumquodque est ipsum. Tale autem universale quod Plato ponebat separatum, non prædicatur de suis individuis, nec aliquod ipsorum est ipsum. Ergo aut non est ponere universale, aut non est sic ponere separatum, sicut Plato ponebat. Et ideo fuerunt aliqui qui posuerunt universalia solum esse in intellectu, totum oppositum positioni Platonis : et adhuc isti diversificantur. Nam quidam posuerunt universalia nobis innata et concreta, et non fieri universalia per actionem intellectus depurantis et abstrahentis. Et fulciunt positionem suam per dictum Philosophi II *de Anima:* ubi dicit quod intelligimus cum volumus : quod non esset dictum, nisi ipsa nobis universalia innata essent, et semper actu præsentarent ipsi animæ. Contra quod est etiam Philosophus, per quem putant se defendere. Dicit enim ipse in fine II *Post.*, quod universale venatur sensus via memoriæ et experientiæ : et

1. Edit. Rom. 1570 notam hanc apponit : « Sciendum Sanctum Doctorem scripsisse *de universalibus*. Utrum tamen unum, aut plura de eis scripserit Opuscula, sub dubio relinquimus. Nec mirum si diversis studentibus ad eorum petitionem diversa sub eadem materia conscripsit opuscula, cum plura etiam super materia de verbo inveniuntur S. Thom. opera. »

2. Al. : « gaudeant. »

Commentator super proœmio *de Anima* dicit contra eos, quod intellectus agens facit universalitatem in rebus ipsis. Dictum autem quod inducunt pro se, sane est intelligendum : quod ideo hoc Philosophus dicit, quia in nobis est intellectus agens quo est omnia facere ; et ideo quando vult potest se convertere supra phantasmata, et illustrare ea et facere actu intelligibilia. Alii vero posuerunt quod formæ intellectuales effluunt in mentem nostram ab intellectu agente. Ponebant autem intellectum agentem non esse in nobis, sed extra nos ; et dicebant istum esse Deum, vel aliquam intelligentiam. Contra istos est Philosophus in III *de Anima*, quantum ad utrumque. Dicit enim ibi quod in anima nostra est intellectus iste : et dicit etiam quod est lumen quod facit phantasmata potentia intelligibilia, intelligibilia actu, sicut lumen facit colores potentia visibiles, visibiles actu. Et sic diversimode erratum est circa universalia. Sententia [1] tamen Aristotelis vera est, scilicet quod universale est in multis, et unum præter multa. Et tangitur in hoc duplex esse universalis: unum secundum quod est in rebus, aliud secundum quod est in anima. Et quantum ad istud esse quod est rationis, habet rationem prædicabilis: quantum vero ad aliud esse, est quædam natura, et non est universale actu, sed potentia, quia potentia habet, ut talis natura fiat universalis per actionem intellectus. Et ideo dicit Boetius « universale dum intelli- « gitur, singulare dum sentitur, » quia una et eadem natura quæ singularis erat et individuatur per materiam in singularibus hominibus, efficitur postea universalis per actionem intellectus depurantis ipsam a conditionibus quæ sunt hic et nunc ; unde rationem universalis et prædicabilis accipit ab ipso intellectu, ut dictum est. Et quamvis ab ipsa anima recipiat rationem universalis, tamen non est in ipsa secundum suam essentiam, sed secundum suam similitudinem et speciem: unde et Philosophus ait: Lapis non est in anima, sed species lapidis. Hæc autem similitudo sive species existens in anima est una numero et est singularis. Ejus autem universalitas non est ex hoc quod est in anima, sed ex hoc quod comparatur ad multa singularia se habentia opinata. Eorum igitur judicium quantum ad ipsam est idem. Nec hoc est inconveniens ; quia, sicut aliquid diversis respectibus potest esse genus et species, ita aliquid diversis speciebus potest esse universale et particulare, sive singulare. Est enim illa in solo intellectu singularis, et est universalis in quantum habet rationem uniformem ad omnia individua quæ sunt extra animam, prout æqualiter est similitudo omnium ducens in omnium cognitionem , sicut potest apparere in exemplo: nam si esset una forma corporalis repræsentans multos homines , constat quod illa forma vel species vel figura statuæ haberet esse singulare proprium secundum quod haberet esse in hac materia; sed haberet rationem communitatis, secundum quod esset communis per repræsentationem plurium . Quamvis autem dictum sit quod illa natura quæ est universalis, in quantum est in anima, sit una numero ; non tamen oportet quod diversarum specierum, quarum est idem genus; sit una essentia ; quia unitas generis ex ipsa indeterminatione procedit, vel indifferentia ; non autem ita quod id quod significatur per genus sit una essentia numero in omnibus speciebus, vel diversis, cui superveniens res aliqua quæ est differentia determinet ipsam , sicut forma determinat materiam quæ est una numero per privationem omnium formarum ; sed quia genus significat formas, non tamen hanc vel illam determinate, quam determinate differentia exprimit, quæ non est alia ab illa quæ indeterminate significabatur per genus. Unde dicit Commentator super I *Metaph.*, quod materia prima dicitur una per privationem omnium formarum ; sed genus dicitur unum per communitatem formarum significatarum ; unde per adjectionem differentiæ, remota illa indeterminatione quæ erat causa unitatis generis, remanent species per essentiam diversæ : et hoc est quod dicit Avicenna in sua *Metaph*. Impossibile est, scilicet, quod una et eadem res numero sit prædicata de multis, ita quod unumquodque sit ipsa. Videtur tamen Boetius dicere contrarium in *commento ;* ubi ait, quod universale ita est commnne, ut eodem tempore totum sit in diversis, quorum essentiam naturaliter constituat ; et cum in specie sit universale, per advenientes differentias vel formas fit singulare, sine quibus naturaliter in se subsistit, et absque eis actualiter nullatenus permanet. Huic autem dicto adapta exemplum de

1. Al. : « scientia. »

cera : sicut si ex cera modo statuam hominis, modo bovis facias, diversas formas eidem essentiæ vere penitus manenti adaptando ; hoc tamen refert , quod non eodem tempore . Sed inconveniens quod sequitur ex ista positione est istud, quod idem animal esset rationale et irrationale , si eadem essentia generis esset in diversis speciebus. Sic igitur patet quid dicendum sit de ipsis universalibus, et quomodo habeant se ; quia aliquo modo habent esse animæ extrinsecum, et aliquo modo non. Consequenter dico, quod universalia ex hoc quod sunt universalia non habent esse per se in sensibilibus, quia universalitas ipsa est in anima, et nullo modo in rebus. Cum autem dicimus quod natura universalis habet esse in his sensibilibus sive singularibus, non intelligimus ex hoc quod natura cui accidit universalitas habet esse in istis signatis. Patet ergo quomodo universale corporale, et quomodo sit incorporale : quoniam secundum quod dicit Boetius, incorporale et insensibile in simplicitate suæ universalitatis intelligitur, corporeum autem et sensibile per accidentia subsistunt. Sic igitur declaratæ sunt quæstiones quas enumerat Boetius de universalibus. Utrum autem possit esse destructis singularibus, dicendum secundum Avicennam, quod sic : quia universale est illud quod secundum intellectum impossibile est non prædicari de multis, et si nullum eorum habet esse in effectu : sicut intentio est præter singulare, quæ universalis est, eo quod ejus natura est prædicari de multis ; sed non est necesse esse illa multa, immo nec aliquod illorum. Utrum autem sit substantia vel accidens, dicendum quod per comparationem quam habet ad animam est accidens, et est dispositio quædam in anima, et est unum de individuis scientiarum vel formationum. Averrois tamen dicit supra I *de Anima* quod universale est qualitas existens in anima ; et hoc dico substantialis, quæ quidem non est substantia, nec accidens, sed medium ; quod non est inconveniens : quamvis enim quoad logicum, non tamen quoad metaphysicum et naturalem est medium inter ea, ut vult Commentator in multis locis. Sic igitur considerando universale in quantum universale est, scilicet secundum quod aliqua natura habet intentionem universalitatis, idest, secundum quod consideratur [1] animal vel homo, ut unum in multis ; universalia non sunt substantiæ ; et hoc modo reprobat Philosophus circa finem VII *Metaph.*, quod universalia non sunt substantiæ, sicut Platonici posuerunt animal et hominem in sua quidditate esse substantias : nam animal commune et homo communis non sunt aliquæ substantiæ in rerum natura ; sed hanc communitatem habet forma animalis vel hominis secundum quod est in intellectu, qui unam formam accipit in multis communem, in quantum eam subtrahit ab omnibus individuantibus. Alio modo potest considerari universale, scilicet ipsa natura cui intellectus rationem universalitatis attribuit : et sic universalia, ut genus et species, substantias rerum significant, et prædicantur in quid : animal enim significat substantiam ejus de quo prædicatur, et similiter homo : et hoc est quod dicit Philosophus in *Prædicam.*, quod genus et species primarum substantiarum sunt substantiæ secundæ. De universalibus autem accidentium accipienda est alia ratio ; quoniam talia universalia et quantum ad respectum quem habent in anima, et quantum ad respectum quem habent in suis inferioribus, substantiæ non sunt, prout substantia dividitur contra accidens ; sed sunt substantia, prout substantia accipitur pro essentia in suis inferioribus. Unde quod universalia accidentia sunt essentialia suis inferioribus, hoc modo possunt dici substantiæ. Utrum autem universale sit prius quam singulare, dicendum quod universale esse prius contingit dupliciter : scilicet universale in essendo, et universale in cognoscendo : si in essendo, tunc universale accipitur pro specie quæ est in anima abstracta a conditionibus materialibus, quæ sunt hic et nunc, forma et figura : et sic isto modo patet, quod prius est singulare a quo abstrahitur talis forma ; et sic est intelligendum quod dicitur *De anima :* universale aut nihil est, aut posterius est. Alio modo consideratur universale, prout est forma realiter existens in rebus : et hoc dupliciter. Aut enim refertur ad operationem naturæ, vel ad intentionem ; si primo modo, aut loquimur de universali speciei specialissimæ, aut de superiori ad ipsam. Si de superiori, aut comparatur ad suum proprium singulare, quod mediate continetur ab ipso ; si ad proprium, prout animal comparatur ad hoc animal, sic prius est in operatione na-

1. Al. : « continent. »

turæ hoc animal quam animal, quia prius terminatur operatio naturæ ad hoc animal quam ad animal, eo quod omnis operatio est singularium. Sed ulterius cum habemus hoc animal, intellectus considerans antequam deveniamus ad formam hominis, apprehendit formam universalis in hoc individuo, scilicet animal. Sed ulterius antequam operetur natura ad formam hominis, præcessit animal per considerationem intellectus, et hoc animal per operationem naturæ. Et ideo si tunc formamus universale superius ad singulare non proprium, ut animal ad hunc hominem, sic in operatione naturæ universale præcedit singulare : et sic patet quid sit dicendum si loquamur de universali superiori. Si autem loquamur de universali inferiori, ut de specie specialissima, sic quantum ad operationem naturæ singulare præcedit universale, sicut natura prius generat Socratem quam hominem. Si autem referamus universale quantum ad intentionem naturæ, sic adhuc distinguendum est, quia loquimur de universali superiori, ut de genere, aut de inferiori, ut de specie specialissima. Si loquamur de universali superiori, ut de animali quantum ad intentionem naturæ universalem, sic dico quod universale, scilicet animal, et hoc animal singulare suum proprium non intenduntur a natura ; quia si sic, statim in ipso animali sua operatio cessaret, et nunquam perveniretur usque ad Socratem, et sic nihil perfecte generaretur. Si autem de universali inferiori, ut de specie specialissima loquimur ; cum illud sit primo intentum a natura particulari, dicendum quod intentione naturæ prius est universale quam particulare ; et hoc est quod Philosophus dicit in II *de Anima :* Nostra virtus inest omnibus quæ perfecta, et ut imperfecta, ut animal generat animal, et planta plantam, quamvis ipsum esse divinum participent secundum quod possunt omnia enim illud appetunt, et illius causa agunt quæcumque agunt secundum naturam quæ intendit per se esse divinum, idest, sempiternum, sicut ipsemet exponit. Quantum ad operationem naturæ sic singulare est prius, sicut natura prius generat Socratem quam hominem. Et sic patet quid sit dicendum de universali quantum ad esse suum.

Si autem loquamur de universali quantum ad cognitionem suam, hoc potest esse dupliciter : quia est aliquid notius quoad nos, et est aliquid notius simpliciter, sive quoad naturam : quia idem est notius secundum naturam et simpliciter. Simpliciter autem nota sunt, quæ per se sunt nota. Sunt autem plus per se quæ plus habent de entitate : quia unumquodque cognoscibile est quantum est ens ; magis autem entia sunt, quæ sunt magis in actu. Unde ista sunt magis cognoscibilia a natura non quod natura magis cognoscat ea ; sed quia sunt nota secundum se, et secundum naturam propriam. Sic igitur species specialissimæ sunt notiores secundum naturam utpote per se existentes, et distinctam habentes cognitionem. Quod autem completum est actu, est prius natura et posterius tempore. Genera vero nota sunt priora quoad nos, et posteriora quoad naturam, utpote habentia cognitionem confusam in potentia. Quod autem est potentia, est prius tempore, natura autem posterius; sicut sunt genera universaliora et in potentia, et magis confusa, quia universalia continent in se sua inferiora in potentia. Et qui scit, aliquid in universali, scit illud indistincte. Tunc autem distinguitur ejus cognitio, quando unumquodque eorum quæ continentur in universali in potentia, semi actu cognoscunt. Verbi gratia, qui scit animal, non scit rationale nisi in potentia. Prius autem contingit scire animal quam hominem : et sic intelligendum est illud in I *Phys. :* Aliquid prius est in potentia quam in actu. Secundum hunc igitur modum quo procedimus de potentia ad actum, et de magis communi ad minus commune, prius est quoad nos scire animal quam hominem; et sic intelligendum est, quod dicitur I *Physic.*, quod universalia sunt nobis prius nota quoad nos, et minus nota naturæ ; singularia autem e converso : quia ibi non accipitur simpliciter, sed secundum quid, sicut est species respectu generis. Si autem accipiatur singulare simpliciter , sicut accipitur in I *Posterior.*, sic dicendum quod quoad nos singularia sunt notiora secundum quod cognitio sensitiva in nobis præcedit intellectivam, quæ est universalium ; sed universalia sunt notiora secundum naturam et secundum se simpliciter, quia cognitio universalis est perfectior. Universalia autem sunt intelligibilia in actu , non autem singularia, cum sint materialia. Notandum etiam quod aliud est dicere animal in quantum animal et animal in quantum universale. Et similiter homo in quantum homo, et homo in quantum species : quia animal in quantum animal , est animal solum , et significat

essentiam simplicem, quæ de se non est una, nec multa, nec existens in his sensibilibus, nec in anima, nec in aliquod horum potentia vel actu. Unde significat quamdam essentiam, quæ nec est universalis, nec particularis; et ideo dicit Avicenna quod rationalitas non est differentia; et similiter animalitas non est genus, nec humanitas species; et hoc modo nihil est verum de ea dici, nisi quod convenit sibi secundum quod hujusmodi: unde quicquid aliorum sibi attributum fuerit, falsa erit attributio. Verbi gratia: homini ut homini convenit animal rationale, et alia quæ in definitione ejus cadunt; album vero aut nigrum aut quicquid hujusmodi est, quod non est de ratione humanitatis, non convenit homini secundum quod homo est. Unde si quæratur utrum ista natura sic considerata possit dici una vel plures, neutrum concedendum est; quia utrumque eorum est extra intellectum hominis seu humanitatis, et utrumque potest sibi accidere. Si enim pluralitas esset de intellectu ejus nunquam posset dici una, cum tamem una sit secundum quod est in Socrate. Similiter si unitas esset de intellectu ejus, tunc esset una et eadem Socratis et Platonis essentia, nec posset in pluribus verificari. Et cum ipsi naturæ secundum suam absolutam considerationem non conveniat esse in anima nec esse in singularibus, falsum est dicere quod natura hominis in quantum hujusmodi, habeat esse in hoc singulari: quia si esse in hoc singulari conveniret homini in quantum homo, nunquam homo esset extra hoc singulare. Similiter si conveniret homini in quantum homo non esse in hoc singulari, nunquam homo esset in eo. Sed verum est dicere quod homo in quantum homo non habet esse in hoc singulari vel in illo, aut in anima. Ergo patet quod natura hominis absolute considerata abstrahit a quolibet esse; ita tamen quod non fiat præcisio alicujus eorum. Et quia humanitati secundum suam absolutam considerationem non convenit quod prædicetur de Socrate: ideo ratio speciei non convenit sibi secundum suam absolutam considerationem; quia de ratione universalitatis est unitas et communitas. Naturæ autem humanæ secundum suam absolutam considerationem neutrum convenit: si enim communitas esset de intellectu hominis, tunc in quocumque inveniretur humanitas, inveniretur communitas: quod falsum est; quia in Socrate nulla invenitur communitas; sed quicquid in eo est, est individuatum. Et ideo oportet quod sit de accidentibus quæ consequuntur eam secundum esse quod habet in intellectu; et ideo nomen speciei non prædicatur de Socrate, ut dicatur: Socrates est species; quod tamen de necessitate accideret, si ratio speciei conveniret homini secundum esse quod habet in Socrate, vel secundum suam absolutam considerationem, scilicet in quantum est homo: quicquid enim convenit homini in quantum homo, prædicatur de Socrate. Alio modo potest considerari secundum esse quod habet in hoc vel in illo: et sic de ipso aliquid prædicatur per accidens ratione ejus in quo est; sicut dicitur quod homo est albus, quia Socrates est albus; quamvis hoc non conveniat homini in quantum homo. Hoc autem modo duplex habet esse: unum in sigularibus, et aliud in anima: secundum utrumque esse consequuntur hanc naturam accidentia, et in singularibus habent multiplex esse secundum singularium diversitatem. Secundum autem hoc esse quod habet in singularibus, non potest dici quod ratio alicujus generis vel speciei accidat alicui naturæ, quia non invenitur in individuis secundum veritatem, ut sit unum quid omnibus conveniens, quod ratio universalis exigit. Relinquitur ergo quod ratio generis vel speciei accidit alicui naturæ secundum esse quod habet in intellectu. Verbi gratia, ipsa natura humana in intellectu habet esse abstractum ab omnibus individuantibus. Et ideo habet uniformem rationem ad omnia individua quæ sunt extra animam, prout est essentialiter similitudo omnium ducens in omnium cognitionem in quantum sunt in eo; quia ejus operatio ad omne individuum quod fuit et est et erit, est una: et qualitercumque primum positum fuerit in intellectu, hanc deputationem habebit et aliud superveniens non augebit. Sic igitur patet quod aliud est dicere: animal in quantum animal, et homo similiter: et aliud est dicere: animal in quantum universale; nam animal, et similiter quodlibet aliud universale, est animal solum, et est forma intelligibilis secundum formam quam dicimus, et est natura, de qua potest dici quod esse ejus est prius quam esse naturale, sicut simplex prius est composito; et ipsum ejus esse individuum proprie dicitur esse, quoniam tale esse ex quo est animal, est de intentione. Ipsum vero esse cum accidentibus, et ipsum esse

hujus individui, quamvis determinata intentio, attribuitur tamen naturæ particulari. Animal ergo in quantum est animal, nec est genus nec species nec individuum, nec unum nec multa quantum de se est, licet concomitetur illud esse aliquod illorum de necessitate. Possunt tamen animal et homo per se considerari, quamvis sit cum alio a se : sed animal in quantum universale non est animal solum, sed est animal et aliud non animal : consideratum in se, est medium, quod, cum fuerit animal et aliud quod non est animal, tunc erit animal in hoc tamquam pars ejus, et homo similiter. Ergo universale ex hoc quod universale, est quoddam cui accidit pluralitas, et est quoddam aliud. Ex prædictis jam manifestum est, qualiter ratio generis et speciei conveniant alicui naturæ ; quoniam non conveniunt ei secundum suam absolutam considerationem, nec est de accidentibus quæ sequuntur eam secundum esse quod habet extra animam, utpote albedo vel nigredo ; sed est de accidentibus quæ sequuntur eam secundum esse quod habet in intellectu; et per hunc modum convenit sibi ratio generis, vel speciei, vel differentiæ, et aliarum intentionum.

TRACTATUS SECUNDUS.

Quoniam dicit Aristoteles I *Poster.*, scientia est sempiternorum et eorum quæ nota sunt, et quæ impossibile est aliter se habere, hæc autem sunt universalia ; ideo utile esse existimo aliquid narrare de eis secundum quod universale est, ut cognita natura ejus secundum quod est, facilius etiam alia universalia secundum quod sunt cognoscantur. Dico ergo quod universale, secundum quod universale, comprehendit primam rem, quæ de se nata est in pluribus esse secundum intentionem secundam. Sed intentionem secundam appello illud quod intellectus secundo intelligit de re : propter quod intelligendum est quod cum res sint materiales et particulares extra animam, et unumquodque sit intelligibile secundum quod est a materia separabile, manifestum est quod res secundum quod est in materia particulari intelligi non potest, nisi abstrahatur ab omnibus conditionibus individuantibus : lapis enim non potest intelligi, nisi per intellectum abstrahatur ab hoc et nunc, et aliis hujusmodi. Sed quia intellectus illud quod intelligit, abstrahit a sensu, oportet quod lapis prius cognoscatur a virtute imaginativa, sive phantastica, quæ abstractior est reliquis virtutibus sensitivis. Hoc autem esse non potest, nisi mediante aliquo phantasmate. Ideo oportet ad hoc quod intellectus intelligat naturam lapidis, quod abstrahat suam speciem intelligibilem a suo phantasmate : ita quod prima intentio quæ de lapide est in intellectu est species lapidis, quæ competit lapidi secundum quod lapis : et ab ista prima intentione hæc vox, lapis, imposita est ad significandum naturam lapidis quæ est extra animam. Et hoc accidit ex hoc quod species lapidis non est id quod intelligitur, sed quo intelligitur, cum intellectus intelligit naturam lapidis : sicut species corporis in oculo est qua visus videt, et species illa est qua vox aliquid significat et non significat : hoc alibi erit manifestum. Tunc videndum est ulterius, cum intellectus intelligit naturam lapidis, mediante specie intelligibili, quia sibi non repugnat esse in pluribus, secundo intelligit eam ut est participabilis a pluribus, et secundum diversum participationis modum sic diversimode intelligit. Nam in quantum est participabilis a pluribus differentibus specie, intelligit eam sub intellectu generis ; et si solum participabilis est a pluribus differentibus numero, intelligit eam sub intellectu speciei. Hoc autem inferius plenius apparebit. Et sic patet quod alius intellectus est intelligere lapidem secundum quod lapis, et alius intellectus cum intelligit lapidem secundum quod participatur universaliter vel particulariter, et ille intellectus est prius quod est, quia potentia rei et habilitas rei non sunt de essentia termini, sicut potentia animæ non est de essentia animæ. Unde habilitas essendi in pluribus non est de essentia hominis ; quia tunc homo qui est in Socrate esset habilis ad participationem plurium, quod est impossibile. Et quia unumquodque potest abstrahi ab eo quod non est de essentia ejus, ideo potest intelligi absque hoc quod intelligatur quod sit participabilis a pluribus. Homo enim secundum quod homo, nec est universalis, nec particularis ; quia si homo secundum quod homo esset universalis, jam non posset esse particularis ; et si esset particularis, non esset universalis secundum quod homo : sicut Socrates qui est singularis secundum quod Socrates, non posset esse universalis. Ergo accidit

sibi quod sit singularis vel universalis. Sed debes scire quod homo non dicitur universalis, nisi quia consideratur universaliter. Hæc autem consideratio accidit esse hominis, non secundum quod est in materia extra: nam secundum quod est in materia extra, est individualiter, et homini secundum quod est individuum, non accidit esse universale, quia tunc oppositum accideret opposito ; sed solum accidit homini secundum esse quod habet in intellectu. Universale ergo est unum et plura in quantum in pluribus est ; alioquin non posset prædicari de pluribus ; ut homo in re est plura, quia de pluribus prædicatur. Est autem unum in cognitione ; quia licet plura secundum quod plura non constituunt unum intellectum, tamen plura secundum quod similia sunt, constituunt unum intellectum, ita quod intellectus non potest distingui inter similia in quantum sunt similia : et ideo intellectus apprehendens hominem et asinum in quantum conveniunt in una operatione, scilicet sensitiva, unico intellectu apprehendit, etsi in re sint multa; talis tamen unitas non apponitur illi multitudini. Et quia res per idem est ens et unum, et e converso, oportet quod universale sit universale per prædictam unitatem ; ita quod naturæ talis cognitio facit universale esse in actu universale, et est quoddam formale in universali. Ex quo patet quod intellectus facit universalitem in rebus, sicut dicit Commentator, quia illa universalitas est ab intellectu. Sed quia talis universalitas a re sumit principium, ideo dicit Aristoteles quod universale aut nihil est, aut posterius est ; quoniam talis universalitas in re nihil est.

Quæritur autem utrum universale sit substantia, vel accidens ; et per hoc solvitur ista quæstio: quoniam loquendo de universali secundum quod universale, est solum in anima, et est accidens. Sed loquendo de re subjecta, dicitur quod quandoque est substantia, et quandoque accidens, secundum diversitatem universalium. Et similiter per hoc patet qualiter debet intelligi illud dictum : Universale est quod potest prædicari de pluribus ; nam secunda intentio quam universale includit, formaliter solum est in anima. Illud autem quod est in anima non prædicatur de re extra animam ; cum oporteat prædicatum inesse subjecto ; sed universale prædicari potest secundum naturam realem quam includit materialiter : ita quod quando dicitur : Universale prædicatur de pluribus, sensus est, quod res subjecta universalitati prædicatur de pluribus, ut homo vel asinus. Quod patet ; quia si homo vel asinus prædicaretur de pluribus, ut de Socrate vel Platone, secundum quod universale, tunc Socrates esset universale. Relinquitur ergo quod sola illa natura subjecta universaliter prædicetur. Nam dictum est, licet homo sit in re extra particularis, tamen hoc accidit sibi, secundum quod homo poterit considerari absque hoc quod sit particularis ; et sic homo est in pluribus, non tamen unus homo in numero, sed unus in specie : nam homo qui prædicatur de Socrate, idem est quod Socrates : et qui prædicatur de Platone, idem est quod Plato ; cum prædicatum insit subjecto, et impossibile sit unam rem in numero esse in pluribus numero indifferentibus, licet homo non prædicetur de Socrate secundum quod est particularis. Cujus ratio est, quia terminus idem prædicat quod significat : ergo qualiter significat, taliter prædicat. Modo iste terminus « homo » significat naturam humanam absque omni participatione et particulari ratione : ergo sic prædicabit eam. Non tamen prædicat sic eam universaliter ; quia, sicut dictum est supra, intellectus hominis secundum quod homo, alius est a sua universalitate. Sed unum est advertendum quod cum dicitur : res subjecta intentioni secundæ prædicatur, non est intelligendum quod res illa ita sit subjecta intentioni, quod sit in ea tamquam accidens in subjecto. Sicut subjectum scientiæ non dicitur hoc modo subjectum, ut scientia sit in eo tamquam in subjecto ; sed in eo est tamquam in objecto : scientia enim non est in scibili, sed in sciente : unde proprie loquendo non dicitur subjectum, sed objectum scientiæ ; et similiter res subjecta illi intentioni non dicitur proprie subjecta, sed objecta. Ex hoc patet quando universale est unum, et quando non est unum. Non enim est unum in substantia, cum aggreget in se accidens, scilicet intentionem secundam et rem extra animam, quæ quandoque est accidens, ut albedo, quandoque substantia ut homo : nec est unum per accidens, sive accidentaliter, cum accidens sit in subjecto. Est igitur universale unum unitate cognitionis; ita quod de ratione universalis non requiritur nisi illa unitas rationalis : et propter hoc dicit Aristoteles quod est unum in multis, scilicet cognitum. Qualiter unum cognitum sit in multis, dictum est. Unde non potest aliquis dicere quod uni-

versale sit unum relatione, cum secundæ intentiones non referantur ad res, sed potius ad se invicem; ut species dicitur species respectu generis, et non respectu naturæ objectæ. Hoc autem inferius melius apparebit. Et ex hoc patet quod impossibile est unam et eamdem scientiam determinare de universali per se quantum ad illas duas naturas quas includit; sed potius de uno per se, et de alio per accidens. Ergo Logica cum considerat universale, non considerat ipsum quantum ad naturam subjectam per se; non enim considerat hominem in eo quod homo, sed in eo quod species; et sic de aliis animalibus. Et ideo Logica principaliter est de secundis intentionibus. Sed quia secundæ intentiones principaliter accipiuntur a proprietatibus rerum mediantibus primis, sicut visum est; ideo dicit Avicenna I suæ *Metaph.*, quod Logica est de secundis intentionibus adjunctis primis: et sic patet quod logicus non considerat rem subjectam per se. Aliæ autem scientiæ considerant universale quantum ad rem subjectam: nam Philosophus naturalis non considerat corpus mobile in quantum genus, sed in quantum mobile corpus; et musica non considerat sonum in quantum accidens, sed in quantum sic. Ex quo patet quod hujusmodi scientiæ non considerant universale sub prima ratione universalis, cum non considerent illud quod facit formaliter universale: sed dicuntur considerare universale, quia considerant res non ut particulares, sed ut singulares. Sed debes scire quod sicut una intentio est genus et species diversis respectibus, ita una intentio est universalis et singularis respectu diversorum. Nam ex hoc aliqua intentio est universalis in quantum relationem habet ad multa: ut intentio hominis quæ est apud animam, quia comparatur ad multa, ideo est universalis: et licet hoc sit, tamen hujusmodi intentio est in anima, et est quid singulare. Quod est quia unumquodque recipitur in alio secundum modum recipientis, et non per modum rei receptæ. Cum ergo animal sit singularis, ut alibi declarabitur, oportet quod quicquid recipitur in anima, singulariter recipiatur, et sit respectu ejus singulare. Tamen propter hoc non sequitur quod hujusmodi intentio non sit intelligibilis; nam singularitas ex hoc quod est singularitas, non impedit actionem intellectus: aliter intelligentiæ cum sint singulares, non possent intelligi: quod falsum est. Nec volo quod singularitas ex hoc quod sit singularitas, sit intelligibilis, quia tunc Socrates esset intelligibilis. Igitur accidit ei in quantum hujusmodi, quod sit sic vel sic. Ergo non opponitur actioni intelligibilis, nisi cum sit cum materia: sed cum denudatur a materia, erit intelligibilis. Nunc autem intentio quæ est in anima, immaterialis est; et oportet quod sit in ea per modum ejus, ut supra dictum est. Et licet anima intelligat res materiales immaterialiter, tamen intelligit eas esse materialiter, quia ea non intelligeret naturas earum materiales. Hoc alibi magis apparebit. Et per hoc patet quomodo debet intelligi illud verbum Boetii, quo dicitur: Omne quod est, ideo est, quia unum numero est: quod planum est in particularibus. Sed in universalibus aliqui negavernnt: et aliqui dixerunt, quod universale esset unum numero numerositate essentiæ. Hoc autem falsum est: nam non requiritur ad unitatem universalis unitas essentiæ, quoniam genus non dicit essentiam unam, sed plures, sicut patebit consequenter; sed ideo dicitur universale unum numero, quia intentio illa quæ est in anima, quæ facit universale esse universale, sicut dictum est, respectu animæ est una in numero.

Non est autem prætermittendum investigare, utrum quamlibet rem subjectam universalitati oporteat esse extra animam, vel non. Ad quæ intelligendum sciendum est, quod Avicenna V *Metaph.* suæ dicit, quod tribus modis dicitur universale. Uno modo dicitur universale secundum quod prædicatur de multis in actu, ita quod in multis reperitur, ut homo. Alio modo dicitur universale, quod possibile est prædicari de multis, non tamen prædicatur in actu, nec est in multis, nec aliquo modo extra animam; ut domus octangula, quæ solum est in mente artificis. Tertio modo dicitur universale quod non est in pluribus, sed in uno individuo est; tamen sibi non repugnat esse in pluribus, ut sol et luna, et similia. Ad quorum intelligentiam est sciendum quod quædam res habent esse a natura, et quædam ab arte, ut artificialia. Sed de rebus naturalibus cognitionem habere non possumus nisi præexistant: quod est quia nostra scientia causata est ab ipsis, et posterior est ipsis; quia noster intellectus non intelligit eas nisi per similitudines earum. Similitudo autem rei posterior est ipsa re: et ad hoc quod sit effectus, oportet quod præexistat. Ex quo sequitur quod destructis rebus, destruitur

scientia. Et non valet dicere quod similitudines remanserunt apud animam : nam de similitudinibus illis non est scientia, sed de rebus, quarum illæ sunt similitudines. Et ad hoc dico quod si scientia sit de similitudinibus rerum, sequitur etiam quod destructis rebus destruatur scientia. Cujus ratio est, quia scientia est verorum : nunc autem similitudo dicitur vera, quia vere repræsentat rem cujus est similitudo, sicuti est. Modo similitudo rerum existentium, de quarum ratione est extra animam esse, repræsentat eas ut existentes ; alioquin non esset similitudo vera. Tunc cum ponitur quod res extra animam destruatur, si eædem similitudines remanerent quæ prius repræsentabant res sicut prius, hæc est falsa repræsentatio, quoniam repræsentat res existentes, quæ non existunt. Et si tu dicas quod non remanent eædem similitudines sicut prius, vel non eodem modo repræsentant sicut prius, tunc sequitur quod non remanet eadem scientia quæ prius : et sic sequitur quod destruatur scientia destructis rebus, scilicet scientia illarum rerum. Et hoc est quod innuit Aristoteles lib. *Prædic.*, ubi dicit quod destructis primis substantiis, impossibile est aliquod aliorum remanere, scilicet universalium, vel secundarum substantiarum. Universalia autem sunt subjecta scientiarum ; et destructis subjectis scientiarum destruuntur et ipsæ ; igitur, etc. Sed de rebus artificialibus non est ita : nam destructis ipsis, non oportet scientiam earum destrui. Quod est, quia species rei artificialis quæ est apud animam, est principium rei artificialis extra animam, ita quod scientia artificis est causa rerum artificialium. Destructo autem causato, non oportet causam destrui ; ideo poterat artifex habere cognitionem rei artificialis absque hoc quod res artificialis sit in effectu, quia cognita causa cognoscitur effectus : poterit autem apud se habere similitudinem domus habentis tot angulos, quia potest reperiri in pluribus, etsi in nullo reperiatur, de qua artifex habebit scientiam. Ex quo patet solutio quæstionis propositæ, quod non oportet omnes res quæ sunt subjectæ secundis intentionibus, esse extra animam. Nam licet in rebus naturalibus exigantur, in artificialibus tamen non oportet : et generaliter in omnibus rebus quæ sunt ab intellectu non possunt esse secundæ intentiones subjectæ aliis secundis intentionibus. Sicut syllogismus est genus, vel species est accidens, accidens est genus, hoc est, secundum quod diversimode comparatur. Nam species licet sit species generis, tamen respectu animæ accidens est. Et similiter de aliis intentionibus secundis. Et tamen solum habent esse in anima, sicut ex præcedentibus manifestum est. Et ex hoc patet qualiter incertitudinaliter Logica est scientia, quia ipsa inter omnes alias scientias incertior est : quod est, quia certitudo scientiæ dependet a certitudine subjecti. Dicitur enim Metaphysica certissima eo quod habet subjectum certissimum, ut ens in quantum ens, et prima principia certissima etiam nota sunt. Sed inter omnia subjecta scientiarum debilissimum et incertissimum est subjectum Logicæ ; quia unumquodque quantum habet de entitate, tantum habet de veritate et certitudine, ut dicit Aristoteles II *Metaph.*: nunc autem secundæ intentiones solum habent esse in anima et ab anima, ex quo sequitur quod habent debilissimum esse : nam inter omnia genera entium, entia quæ sunt in anima minus participant de entitate, ut patet in multis locis ab Aristotele, et alibi declarabitur ; ergo minus participant de veritate. Et quia eorum certitudo et veritas ad plenum sciri non potest nisi per primas intentiones : nam nunquam cognita fuisset hominis intentio quæ est species, nisi cognito quod homo, secundum quod intellectus, participabilis erat a pluribus differentibus solum numero, a quo accipit anima hanc intentionem quæ est species ; ideo impossibile est Logicam scire, nisi fuerit sciens et expertus in aliis scientiis, et specialiter in Metaphysica quæ in quolibet ente in quantum hujusmodi facit demonstrationem ; ad quam logicus in quantum hujusmodi demonstrationem non attingit. Verumtamen quia hujusmodi secundæ intentiones communes sunt in omnibus entibus ; ideo logica est communis omnibus scientiis, et potest arguere in qualibet scientia ; nam secundæ intentiones ducunt in cognitionem primarum, in quantum fundatæ sunt in eis : ita quod per istam intentionem quæ est species, possunt cognoscere hominem non in quantum homo, sed in quantum de pluribus differentibus numero prædicatur ; et sic per alias intentiones alias species aliarum scientiarum. Sed quia hujusmodi secundæ intentiones applicantur rebus ab extrinseco, quia ab anima, et accidunt rebus ; ideo per eas solum potest arguere probabiliter : nam sicut

patebit in *Topicis*, arguere probabiliter est notificare rem per accidentalia et per proprietates communes. Ex quo patet quod quia accidentia magnam partem conferunt ad cognoscendum quod quid est, et accidentia propria ut propria notificat logicus, ut patebit capitulo de proprio; ideo logica esset ad alias scientias adducenda. Ex hoc manifestum est quod Logica notum facit de omnibus entibus in communi probabiliter: nostra autem cognitio incipit a communioribus devenire ad minus communia; ut dicit Aristoteles I *Physic.*, quod devenimus in essentiam rei per cognitionem accidentium quæ incipit a sensu, cujus accidentia sunt objectum. Ideo Logica debet addisci prius omnibus aliis scientiis, ut ex ipsa tamquam ex præexistente cognitione in aliis scientiis procedatur.

OPUSCULUM LI

DE VENERABILI SACRAMENTO ALTARIS

(Edit. Rom. LVIII.)

CAPUT I.

De tribus causis institutionis Sacramenti Corporis Christi,

Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis. Prov., IX. His verbis Dominus nos invitat ad salutare convivium, in quo præparavit pretiosum cibum, scilicet corpus et sanguinem suum, juxta illud Prov., VI : « *Causam tuam tracta cum amico tuo, et secretum ne reveles extraneo.* » Res secreta est altaris Sacramentum, quasi sacrum secretum, cujus causa non infidelibus, sed fidelibus est revelanda. Nota quod causa institutionis est triplex : scilicet memoria Salvatoris, sacrificium altaris, cibus hominis. Hæc tria disposuit in hoc Sacramento divina sapientia contra tria vetera mala : scilicet contra oblivionem Dei, contra debitum rapinæ alienæ rei, contra corruptiones pomi mortiferi. Primi enim parentes in hæc tria mala inciderunt serpentina fraude decepti, et per eos successores sunt depravati. De primo Eccl., X : « *Initium superbiæ hominis apostatare a Deo, quoniam ab eo qui fecit illum, recessit cor ejus,* » scilicet per oblivionem in occupatione damnosæ negotiationis cum serpente: quod sæpe adhuc quibusdam stultis solet evenire. De secundo Gen., III : « *Videns mulier lignum quod esset bonum ad vescendum, et pulchrum oculis, aspectuque delectabile, tulit de fructu, et comedit, deditque viro suo ;* » et sic ambo rapinam commiserunt. Hujus rapinæ similitudinem faciunt, qui in usu creaturarum et rerum per aliam justitiæ mensuram excedunt. De tertio Gen., III : « *De ligno scientiæ boni et mali ne comedas. In quacumque enim die comederis ex eo, morte morieris :* » et in bono immortalitatis corporis. Psalm., XIII : « *Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt.* » Sic qui peccati venenum in usum sumunt, animas occidunt et corrumpunt. Igitur contra triplex vetus malum institutum est hoc Sacramentum. Luc, XXII : « *Accipite et comedite, Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur: hoc facite in meam commemorationem.* » « *Hoc facite,* » inquit, « *in meam commemorationem.* » Ecce prima causa, scilicet memoria Salvatoris contra oblivionem. « *Quod pro vobis tradetur*, » idest, ut agnus Dei offerretur. Ecce secunda causa, scilicet sacrificium altaris contra rapinam. « *Accipite et comedite.* » Ecce tertia, scilicet cibus medicinalis contra corruptionem. Memoria ergo Salvatoris contra oblivionem est prima causa, ut hoc scilicet admoniti, totam mentem et omnes sensus nostros quos a Deo avertimus et cum pravis quandoque cogitationibus et delectationibus vagari permisimus, a noxiis abstrahentes, integraliter ad Deum referamus : hinc dicit, « *Hoc facite in meam commemorationem.* » Eusebius : « Quia corpus assumptum Dominus ablaturus erat ab oculis, et illaturus sideribus, necessarium erat ut die cœnæ Sacramentum nobis sui Corporis et Sanguinis consecraret, ut offerretur jugiter per mysterium, quod offerebatur semel in pretium : et perennis victima viveret in memoria, et semper præsens esset in gratia. » Nota, ad habendum semper memoriam Salvatoris cogunt nos tria argumenta suæ caritatis : scilicet remissio peccatorum, redemptio impignoratorum, continuatio beneficiorum. De

primo Isa., XLIII : « *Ego sum qui deleo iniquitates tuas propter me, et peccatorum tuorum non recordabor, reduc me in memorium.* » De secundo, Eccl., XXIX : « *Gratiam fidejussoris tui ne obliviscaris,* » quin scilicet eum pro ea diligas, et quin orationibus et bonis operibus debitum ei reddas. Cant., V : « *Aperi mihi soror mea, amica mea, quia caput meum plenum est rore, et cincinni mei guttis noctium.* » « *Aperi mihi,* » idest suscipe me in mentem tuam in memoriam et dilectionem, « *quia caput meum,* » scilicet divinitas, « *plenum est rore,* » idest, misericordia ad dimittendum peccata, « *et cincinni mei,* » idest, humanitas, « *guttis noctium,* » idest, effusione sudoris lachrymarum, et sanguinis passionum, ad redimendum hereditatem tuam pro satisfactione peccatorum tuorum impignoratam. De tertio Deuter., VIII : « *Observa, et cave ne quando obliviscaris Domini Dei tui, et negligas mandata ejus; ne postquam comederis et biberis, et satiatus fueris, habuerisque cunctarum rerum, copiam, elevetur cor tuum, et non reminiscaris Domini Dei tui.* » Glossa Eccles., XXVII : « Sicut nullum momentum est quo non utitur homo Dei bonitate, ita semper debet esse in memoria præsens. » Secunda causa institutionis est sacrificium altaris contra quamdam quotidianam delictorum nostrorum rapinam : ut sicut corpus Domini semel oblatum est in cruce pro debito originali, sic offeratur jugiter pro nostris quotidianis delictis in altari, et habeat in hoc Ecclesia munus ad placandum sibi Deum super omnia legis sacrificia pretiosum et acceptum. Malach., III : « *Placebit Domino sacrificium Juda et Jerusalem quasi regis et militiæ,* » idest Christi et Ecclesiæ. Alexander Papa : « Nihil in sacrificiis Ecclesiæ majus esse potest quam Corpus et Sanguis Christi. Nec ulla oblatio hac potior est, sed omnes præcellit, quæ pura conscientia Deo offerenda est, et pura mente sumenda. » Et sicut potior est præ ceteris, ita potius venerari debet. Ad hoc sacrificium approbandum notatur triplex ratio mutandi vetus sacrificium. Prima auctoris nostri sacrificii potentia, scilicet Christi, qui non solum ex eo quod est Dominus et rex universæ terræ, sed ex summi sacrificii ad eum translatione potuit et debuit suum in melius sacrificium commutare. Ps., CIX : « *Juravit Dominus, et non pœnitebit eum,* etc. » Non dicit secundum ordinem Aaron, vel secundum ritum Levitarum, qui obtulerunt carnes hircorum et taurorum; sed *secundum ordinem Melchisedech,* qui obtulit panem et vinum, Heb., VIII : eo quod fuit necessarium secundum ordinem Melchisedech alium exurgere Sacerdotem, et non secundum ordinem Aaron : » *translato enim Sacerdotio necesse est ut legis translatio fiat.* Manifestum est autem quod ex tribu Juda ortus est Dominus, de qua secundum legem non erant Sacerdotes. Secunda est debitorum nostrorum exigentia : tam magnum enim erat debitum primorum parentum ex rapinæ magnitudine, ex raptoris ingratitudine, ex læsi scilicet Creatoris majestate, quod non solum legis sacrificia, sed totus mundus cum omni creatura non sufficit pro satisfactione. Ad Hebr., X : « *Christus ingrediens mundum dicit : Hostiam et oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi.* » Glossa : « *Ingrediens,* idest homo factus, dicit : *Hostiam* de animalibus, et *oblationem* de aliis rebus *noluisti,* idest non placuerunt tibi : *corpus autem* quod præ omnibus sacrificiis est, quia sine peccato, *aptasti mihi,* idest aptum et idoneum dedisti mihi vivendo, quod pro omni redemptione valeat offerri. » Psal., LVIII : « *Quæ non rapui, tunc exolvebam :* » quando scilicet pro debitis omnium sufficiens sacrificium in cruce offerebam. Tertia ratio mutandi est ipsorum sacrificiorum legis insufficientia. Et hoc probatur a tribus : quia scilicet Deo non placuerunt, quia peccata non abstulerunt, quia gratiam non contulerunt. De primo Jerem., VI : « *Holocausta vestra non sunt accepta, victimæ vestræ non placuerunt mihi;* » Oseæ, VI : « *Misericordiam volo, et non sacrificium.* » De secundo, Psal., XXIX : « *Holocaustum et pro peccato non postulasti;* » ad Rom., III : « *Ex operibus legis non justificabitur omnis caro coram Deo;* » ad Heb., X : « *Impossibile est sanguine hircorum et taurorum auferri peccata.* » De tertio Ezechiel., XX : *Dedi præcepta non bona, et judicia in quibus non vivent :* » « *præcepta non bona,* » idest minus bona, et *judicia,* scilicet cæremonialia : « *in quibus non vivent,* » quia vitam gratiæ non conferebant : ad Heb., XII : « *Reprobatio quoque fit præcedentis mandati propter infirmitatem ejus et inutilitatem,* quasi propter ejus sterilitatem, » quia non conferebat gratiam. Tertia institutionis caùsa est cibus hominus. Cibus,

inquam, medicinalis contra poni mortifer corruptionem, quæ tam prava infusa est per primos parentes humano generi, ut esset incurabilis, nisi subveniretur medicina optima, quam posset facere prudentia Dei. Eccles., XXXVIII : « *Altissimus de terra,* » idest carne Virginis, « *creavit medicinam, et vir prudens non abhorrebit eam.* » Ambrosius : « Corpus Christi medi-« cina spiritualis est, quæ cum reverentia « degustata sibi devotos purificat. » Ad cognoscendum rationem necessitatis medicinæ corporis Christi, sciendum quod serpens malignus infudit homini per venenum cibi vetiti triplicem corruptionem : in anima scilicet tenebras ignorantiæ, in corpore morbum pravæ concupiscentiæ, et mortem utrobique. Contra hoc institutum est corporis Christi medicamentum tenebras ignorantiæ illustrans, morbum concupiscentiæ sanans, et mortem nostram mortificans. Propter hæc tria potest comparari triplici dulci cibo et medicinali : scilicet melli propter primum, ficui propter secundum, fructui uvæ propter tertium. De primo Proverb., XXXIV : « *Comede, fili, mel, quoniam bonum est.* » Mel corpus Christi dulce significat. Hoc bonum est, quia tenebras mentis illuminat. Reg., XIV : « *Vidistis quoniam illuminati sunt oculi mei, eo quod gustaverim paululum de melle :* » Isaiæ, VII : « *Butyrum et mel manducabit omnis qui relictus fuerit, ut scilicet sciat reprobare malum, et eligere bonum.* » Psal., XXVI : « *Dominus illuminatio mea,* etc. *Accedite ad eum, et illuminamini.* » De secundo Jerem., XXIV : « *Ficus, ficus bonas, bonas valde.* » Ficus bis dictæ dulce corpus Christi Dei et hominis significant. Hæ bis bonæ sunt valde, quia mentem et carnem a morbo pravæ concupiscentiæ sanant. IV Reg., XX : « *Isaias jussit afferri massam ficorum, quam cum posuit super ulcus regis, curatus est.* » Ulcus regis est concupiscentia carnalis; massa ficorum corpus Christi continens dulcedinem multorum bonorum ad medicinam malorum desideriorum. De tertio Lucæ, I : « *Benedictus fructus ventris tui,* » corpus scilicet Christi, quod est fructus vitæ valens ad destructionem gehennæ, et acquisitionem vitæ æternæ. Proverb., III : « *Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam*, scilicet sapientiam Dei incarnatam, » illinc dicitur Oseæ, XIII : « *Ero mors tua, o mors ;* » Joan., VI : « *Ego sum panis vitæ*, etc. *Qui manducat meam carnem*, etc. » Item : « *Qui manducat me, vivet propter me.* » Hilarius : « Accepta carne Domini et hausto sanguine, id efficitur ut nos in ipso, et ipse in nobis sit.» Hæc est ergo causa vitæ nostræ, quod in nobis carnalibus per carnem Christum qui vere vita est, manentem habemus, victuri per eum ea conditione, [qua vivit ipse per Patrem qui in eo est.

CAPUT II.

De prima causa institutionis per se, scilicet memoria Salvatoris, et de præparatione ejus ad judicium.

Venite comedite panem, etc. causam tuam, etc. Speciale. Item in memoria æterna. « *Hoc facite in meam commemorationem,* » Lucæ, II. Thema : Item « *Estote parati quia qua hora*, etc. » Lucæ, XII. Prima causa institutionis Sacramenti Dominici corporis est memoria Salvatoris, circa quam tria possunt quæri. Primo, quid mali sequitur, si memoria Domini fuerit relicta. Et dicendum quod triplex : scilicet amissio gratiæ divinæ, subjectio potestatis diabolicæ, magna deformitas culpæ. De primo Deuter., XXXII : « *Deum qui te genuit, dereliquisti*, etc. » Et ait : « *Abscondam faciem meam*, *et considerabo* , » idest subtraham gratiam. Ubi fons perit, rivus arescit. Isaiæ, XIII : « *Eris deserta, quia oblita es Dei, creatoris tui.* » Eccl., XX : « *Oratio fatuorum effundetur.* » De secundo Judic., IV : « *Obliti sunt Dei sui : et tradidit eos in manus Sisaræ,* » idest potestati diaboli. Tobiæ, VI : « *Qui conjugia ita suscipiunt ut Deum a se et a sua mente excludant*, *in his habet potestatem dæmon.* » De tertio ad Rom., I : « *Sicut non probaverunt,* » idest noluerunt Deum habere in notitia, « *tradidit illos in reprobum sensum ut faciant ea quæ non conveniunt.* » Et heu! hoc sæpe fit usque ad mortem. Psalm., IX : « *Non est Deus in conspectu ejus*, etc. » Joel., I « *Computruerunt jumenta in stercore suo.* » Jumenta impudica et insipientia sunt homines stulti, carnales, Deum præ ouclis non habentes. Hujusmodi in stercore suo putrescere, est in luxuria et aliis peccatis vitam finire. Secundo quæritur de quibus de nostro Salvatore memoria sit habenda. Et dicendum de tribus : de præterito, de præsenti, de futuro. De præterito, ut nostri Redemptoris, quia propter

nimiam caritatem a morte mala morte sua liberavit nos. De præsenti, ut omnium inspectoris, qui per occultam præsentiam omnia nostra semper cernit. De futuro, ut justi judicis, qui per omnipotentiam suam omne pravum incorrectum districte judicabit. De primo Thren., III : « *Recordare paupertatis meæ, et transgressionis,* » idest maximæ humiliationis, « *absynthii et fellis,* » idest amaræ passionis. Ezechiel., IX : « *Signa Tau, super frontes virorum dolentium et gementium super cunctis abominationibus quæ fiant in civitate hac.* » Tau figuram crucis habet, idest passionis Christi, quæ semper est bonis in mente ferenda. De secundo Psal., XCIX : « *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus,* » omnia scilicet implens, omnia videns, ubique præsens. Hinc ait : « *Providebam Dominum in conspectu meo semper,* » Psal., v. Ecclesiastic., XXXIX : « *Opera omnis carnis coram Domino, et non est quicquam absconditum ab oculis ejus.* « Cant., II : « *En ipse stat post parietem nostrum,* » idest induitur parietem carnis nostræ : « *prospiciens per cancellos :* » quia licet intus degens occultus a nobis videri non possit, tamen omnia nostra videt. De tertio Isai., XXX : « *Ecce nomen Domini venit de longinquo, ardens furor ejus, et gravis ad portandum.* » Ecce venit, idest attendite, quia cito veniet ad districtum judicium. Matth., XXIV : « *Vigilate,* etc. » Hieronymus : « Sive comedo, sive bibo, sive aliquid aliud facio, semper intonat in auribus meis quasi tuba vehemens vox illa terribilis, *Surgite, mortui, venite ad judicinm.* » De omnibus tribus simul. Psal., CX : « *Memoriam fecit mirabilium suorum :* » quasi diceret : Dominus dedit nobis escam, scilicet seipsum ad memoriam suorum mirabilium : præteritorum, quod nos redemit : præsentium, quod omnia nostra respicit : futurorum, quod districte tandem judicabit. Tertio quæritur quid valeat memoria nostri Salvatoris. Dicendum ad tria. Primæ enim rei memoria, scilicet passionis Christi, valet ad cor nostrum ejus amore inflammandum. Secundæ rei, scilicet ejus continuæ inspectionis, valet ad nos a peccato custodiendum. Tertiæ rei, scilicet districti judicis, valet ad excitandum nos ut præparemur contra futurum judicium. Primum facit nos bonum diligere, secundum malum odire, tertium imminens periculum præcavere. De primo Lucæ, XII : « *Ignem veni mittere in terram et quid volo nisi ut* ardeat?* *Ignem veni,* idest causam amoris misi in mundum beneficio passionis, quæ si pie recordata fuerit, amore magno cor accendit. Psalm., XXXVIII : « *Concaluit cor meum intra me,* etc. » Bernardus : « Super omnia te mihi reddit amabilem, Jesu bone, calix quem bibisti, opus redemptionis meæ. » Idem : « Quanto pro me Dominus factus est vilior, tanto mihi factus est carior. » De secundo Proverb., VIII : « *Timor Domini odit malum.* » Timor inquam quo mens semper Deum præsentem et omnia videntem attendit, a peccato custodit : hinc e converso Eccle., XXIII : « *Omnis homo qui transgreditur lectum suum contemnens animam suam dicens : quis me videt? tenebræ circumdant me : non intelligit quoniam omnia videt oculus Domini, et expellit a se timorem Dei.* » Ezechiel., VIII : « *Certe vidisti, fili hominis, quæ seniores faciunt in tenebris. Dicunt enim : non videt Dominus.* » Glossa : « Si Dominum præsentem et omnia videntem et judicantem semper cogitaremus, aut vix aut nunquam peccaremus. » Boetius : « Magna nobis indicta est necessitas bene vivendi, cum agamus omnia ante oculos judicis cuncta cernentis. » De tertio Exod., XIX : *Sanctifica populum, et sint parati in diem tertium : die enim tertio descendet Dominus coram omni plebe;* » quasi diceret : Mementote, quia Dominus terribilis descendet ad districtum judicium : et ideo estote parati in diem tertium. Primus dies est dies nostræ nativitatis; secundus nostræ conversationis : tertius dies mortis, vel adventus districti judicii. Luc., XII : « *Estote parati.* » In præparatione ad judicium debent tria notari; scilicet modus, providentia non præparatorum pœnam evadere, lucrum cum præparatis vitam æternam possidere. De primo Eccle., XVIII : « *Ante judicium præpara justitiam tibi,* » scilicet pœnitentiam agendo. Matth., III : « *Pœnitentiam agite. Appropinquavit enim regnum cœlorum,* » idest regis cælestis judicium justum. Joel., II : « *Magnus dies Domini et terribilis valde, quis sustinebit eum? Nunc ergo dicit Dominus : Convertimini ad me,* etc. » : quasi diceret : Apparate vos ad diem Domini pœnitentiam agendo, et peccata mundi non faciendo. De secundo Apoc., XVIII : « *Exite de Babylone, populе meus, et ne participes sitis delictorum ejus, et de plagis ejus non accipietis.* » « *Exite de Babylone,* » idest præparate vos ad judi-

* [a]cendatur

ciumpœnitentiam agendo, et peccata mundi non faciendo : et per talem providentiam evadetis ejus pœnam. Luc, XII : « *Si sciret paterfamilias*, etc. » Glossa : « Nesciente patrefamilias, domum fur perfodit ; quia dum a sui custodia spiritus dormit, improvisa mors carnis habitaculum irrumpit, et animam ad supplicia trahit. Furi autem resisteret, si vigilaret, et adventum judicis occulte prævenientem præcavens, judici pœnitendo occurreret ; et sic utique dormientium, idest non præparatorum pœnam evaderet. » De tertio Matth., XXV. *Cum* fatuæ virgines, idest animæ non paratæ, *irent emere* ad forum diaboli cum Eva, vel cum Dina, ubi pro modica re dant multa bona, *venit sponsus, et quæ paratæ erant*, etc. Ecce triplex lucrum præparationis ad judicium: scilicet possessio cœlestis regni, societas amabilis sponsi, delitiæ totius boni. Primum notatur ibi, « *Intraverunt :* » secundum ibi, » *Cum eo :* » tertium ibi, « *Ad nuptias* » De primo Matth.,XXV: « *Venite benedicti Patris.* » De secundo I Thessalon., IV : « *Semper cum Domino erimus*, » sine quo nulli bene, cum quo nulli male esse poterit. Joan., XVII : « *Pater quos dedisti mihi, volo...., ut videant claritatem. quam dedisti mihi.* » De tertio Isai., LXVI : « *Gaudete cum Jerusalem*, » idest cum beatorum omnium pacifica et jucunda societate, « *ut repleamini ab uberibus consolationis ejus.* »

CAPUT III.

De secunda causa institutionis Sacramenti Eucharistiæ, scilicet Sacrificio Altaris.

« *Venite, comedite*, etc. » Item causam tuam, etc. Thema proprium : *Sacrificium Juda, quasi regis, et militiæ*, idest Christi et Ecclesiæ. Malach., III. Secunda causa institutionis Sacramenti Dominici Corporis est sacrificium altaris. Circa quod sacrificium notantur tria : scilicet forma offerendi, quæstio de sacrificio legali, et excellentia nostri sacrificii. De duobus primis hic potest dici ; de tertio in sequenti. Primo notatur forma : et hæc est triplex. Prima in oblationum veterum præfiguratione ; secunda in humanæ formæ veritate, tertia in panis et vini specie. Prima est synagogæ commendata sub lege, secunda caritatis divinæ oblata in cruce, tertia fidelis animæ consecrata in mensa Ecclesiæ. Prima data est in signum, secunda in pretium, tertia in solatium. De prima Levitici, IV : « *Si omnis Israel per ignorantiam peccaverit :* offerat pro peccato suo vitulum, » idest Christum; dicit Glossa: « Hoc autem non erat in persona, sed in figura. » Exod., XII : « Similiter agnus immaculatus, quem occidebant in Pascha, et ejus carnes edebant, » figura Christi erat, ut dicit Gregorius. De secunda forma Isaiae, LIII : « *Sicut ovis ad occisionem ductus, vulneratus est propter*, etc. Oblatus est, quia ipse voluit. » Hoc vere secundum formam humanam in cruce. Hebr.,X: « *Sanctificati sumus per oblationem corporis Jesu Christi semel*, » scilicet in cruce. De tertia Psal., CIX : « *Tu es Sacerdos in æternum*, etc. » Qui, ut dicitur Gen., XIV : « *Obtulit panem et vinum :* » sic Christus dat corpus et sanguinem suum in sacrificio altaris sub panis et vini species Matthæi, XXVI : « *Accepit Jesus panem, et benedixit, et ait : Hoc est corpus meum. Et accipiens calicem*, » idest, vasculum cum vino, gratias egit dicens, « *Hic est sanguis meus*, etc. » Secundo notatur brevis quæstio de sacrificio legali in qua tria fiunt. Primo contra insufficientiam quæ imponitur sacrificiis legalibus, opponitur ; secundo contrarietas solvitur; tertio causa illius sacrificii assignatur. Primo contra insufficientiam, quod Deo non placuerunt, et quod peccata non abstulerunt, secundum illud Jer., VI : « *Holocausta vestra non sunt accepta, victimæ vestræ non placuerunt mihi :* » et contra his similia opponitur. Levit, IV: « *Si peccaverit autem quis de populo terræ, offeret capram immaculatam, et adolebit eam Sacerdos super altare in odorem suavitatis Domini ; et dimittetur ei.* » Ergo videtur quod vetus sacrificium placuerit Deo, et propter hoc peccata dimisit. Hebr., XI : « *Omnia pene in sanguine mundantur secundum legem, et per sanguinem animalium sacrificatorum remittuntur peccata delinquentium.* » Ergo illa sacrificia Deo placuerunt, et peccata dimiserunt. Secundo horum contrarietas sic potest solvi. In sacrificio semper tria fuerunt : scilicet ipsum sacrificium, personæ offerentium, peccatorum remissio. In singulis istorum duo attendebantur in sacrificio ; caro, et sanguis animalis quod offerebatur. Et præterea multo melius, scilicet res spiritualis quæ ibi figura-

batur, ut in agno vel vitulo Christus, in capra pœnitentia, in bove vita robusta et activa, in ave sublimis, et contemplativa, et sic de ceteris. Item personæ offerentium duæ sunt species ; aliæ dignæ, aliæ indignæ. Indigni erant qui illa sacrificia tantum carnaliter attendebant. Digni autem qui ea spiritualiter attendebant, et in eis Christum figuratum, vel explicite vel implicite credebant, et secundum intellectum spiritualem vitam suam regebant. Item ibi erat remissio peccatorum : et hoc quantum ad duo : scilicet quantum ad pœnam, idest quantum ad legis irregularitatem : vel quantum ad culpam, idest quantum ad conscientiæ maculam. His visis, facile solvuntur quæ de sacrificiis in Scripturis sacris contraria dici videntur. Revera enim illa sacrificia secundum se, scilicet opera operata, idest carnes et sanguis hircorum, nec placuerunt Deo, nec propter ea remisit culpam quantum ad culpam, idest, conscientiæ maculam ; sed tamen apud homines remissa reputabantur quantum ad quamdam legis pœnam. Unde cum Apostolus uno loco dicat, « *Impossibile esse sanguine hircorum auferri peccata ;* » et in alio, « *Omnia pene in sanguine mundantur secundum legem ;* » primum intelligendum est quantum ad animæ culpam; secundum quantum ad carnis pœnam. Unde ab Heb., IX : « *Sanguis hircorum et vitulorum ; et cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis.* » Glossa : « Sanctificat, idest a peccato mundat, idest a pœna legis, ad emundationem valent non animæ, sed carnis. » Verumtamen justorum sacrificia non secundum se, ut dictum est, sed propter fidem Salvatoris, quem in illis venturum, et pro redemptione mundi credebant, Deo placebant, et eis remissionem peccatorum quantum ad pœnam supradictam et quantum ad culpam animæ valebant. Ad Gal., III : « *Ex operibus legis non justificabitur homo, nisi per fidem Jesu Christi.* » Hebr., XI : « *Fide plurimam hostiam Abel quam Caim obtulit Domino :* » plurimam idest acceptabiliorem, et plus sibi valentem. Intellexit enim et credidit in agno, quem Deo obtulit, hostiam meliorem, idest Salvatorem, quod non Cain, et ceteri indigni. Gen., X : « *Respexit Dominus ad Abel, et ad munera ejus.* » Tertio causa institutionis legalium sacrificiorum est assignanda. Cum enim a Deo instituta sint, qui nihil sine causa facit, et tamen mutanda erant; quæri potest causa institutionis eorum. Ad hoc breviter dicendum quod licet per se non valuerant ad remissionem culpæ, tamen multum utilia fuerunt ad doctrinam sapientiæ. Data sunt quippe servis ad tempus tamquam signa rerum meliorum, et quasi parvulis tamquam characteres librorum, in quorum proprietatibus et modulis offerendi proficerent in disciplina veræ fidei, ut adepta vera scientia, deficerent elementa, et collata veritate cessarent umbræ et signa. Deut., XI : « *Ponite verba mea in cordibus vestris, et suspendite pro signo in manibus, et scribite ea in postibus et januis.* » « Ponite in cordibus legalia » scilicet quantum ad moralia, quæ semper sunt servanda : « *suspendite ea pro signo in manibus* , » quantum ad manufacta tabernacula et hujusmodi, quæ pro tempore sunt tollenda ; « *scribite in postibus et januis* » sacrificia, scilicet oves et boves quasi litteras parvulorum, in quibus multa bona sunt discenda , et præcipua : scilicet fides Salvatoris, forma de moribus, spes de cœlestibus. Primum poterant discere de sacrificiis ovium, secundum in sacrificio taurorum, tertium in sacrificio animalium extra castra combustorum. De primo Isaiæ, LIII : « *Sicut ovis,* etc. » Cum ergo ovis offerebatur, poterant tria de vera fide dicere ; scilicet Salvatoris innocentiam, mansuetudinem humani generis, per mortem Christi redemptionem. De secundo Daniel, III : « *In spiritu humilitatis,* etc. » Sicut in holocaustis arietum et taurorum. Cum ergo cornuta animalia in holocaustum, idest per ardorem ignis in cinerem redigenda offerebantur, poterant de bonis moribus tria discere : scilicet ut dæmonibus et vitiis resisterent, Dei et proximi amore arderent, cordis et corporis humilitatem in omnibus conservarent. De tertio Lev., IV; Hebr., XII : « *Quorum animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra castra.* » Sanguis animalium significat animas justorum. Cum hæc fiebant, poterant tria discere de spe obtinendæ cœlestis gloriæ ; quæ sunt pœnitentia viventium, Salvatoris officium, bonorum suffragium. Primum dicimus in illo quod corpora extra castra cremabantur ; quia ibi corpora cremare, est fideles extra delitias et voluptates sæculi pœnitentiam agere. Secundum in eo quod sanguis inferebatur per pontificem in sancta sanctorum ; quia hoc est animas

justorum post hanc vitam beneficio Christi in cœlum assumi. Tertium in eo quod sanguis per Pontificem in sancta delatus valuit ad remissionem peccatorum hominum vivorum : quia hoc est animas bonorum jam per Christum in cœlum sublevatas intercedere pro peccatis exulum adhuc in mundo relictorum. De primo II Timoth. : « *Fidelis sermo. Nam si commortui sumus* » scilicet agendo pœnitentiam : « *et vivemus* » recipiendo vitam æternam : « *si sustinemus, et conregnabimus.* » Ad Rom., VIII : « *Non sunt condignæ passiones*, etc. » Ecce quod pœnitentiam agere, et mala in hoc mundo sustinere, valet ad spem obtinendæ cœlestis gloriæ De secundo Joan., XIV : « *Iterum venio, et accipiam vos ad me.* » Ecce quod Domini pietatis officium valet ad spem cœlestium. Cant., V, dicunt hujusmodi : « *Quo abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulierum?* » respondit Beata Virgo : « Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum, ut pascat in hortis et lilia colligat, » idest, animas beatas vel castas de mundo assumat, et ad cœlestia perducat. De tertio Oseæ, I : « *Ego exaudiam cœlum, et illi exaudiant terram,* » idest, sanctorum precibus qui sunt in cœlis, salvantur qui habitant in terris. Ecce orationes sanctorum valent ad spem cœlestium. Apoc., VIII : « *Ascendit fumus aromatum de orationibus,* » scilicet de manu Angeli coram Deo, quia scilicet sancti offerunt orationes pro nobis Christo, et Christus Patri suo, ut peccatorum recipiamus remissionem, et ad eorum perveniamus societatem.

CAPUT IV.

De tertio circa sacrificium notando, scilicet sacrificii nostri excellentia.

« *Venite comedite, etc.* » Tertio notatur nostri sacrificii, scilicet corporis Christi excellentia, quæ præcellit omnia legis sacrificia triplici ratione : scilicet honestatis, quoad sæculum : dignitatis, quoad Deum : virtutis quoad suæ bonitatis effectum. Primo excellit ratione honestatis : quod probatur a tribus : ab exteriori specie, a virginali origine, a spirituali dulcedine. Primo probatur hujusmodi honestas ab exteriori specie : quia sub nulla alia qualitate cibi posset tam munde, tam pulchre, tam honeste ministrari, sicut sub specie panis et vini. Non enim sequuntur hic inconvenientia multa, quæ sequebantur illa cruenta legis sacrificia. Prov., XIV : « *Melior est bucella sicca cum gaudio, quam domus plena victimis cum jurgio.* » Buccella sicca est sacrificium nostrum sub munda specie panis et honesta. Zachar., IX : « *Quid bonum et quid pulchrum ejus , nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines?* » Secundo probatur honestas ejus, quod a nulla corruptione, sed a virginali flore sumpsit exordium. Eccl., XXIV : « *Flores mei fructus honoris, etc.* » quasi diceret : Flores pudicitiæ et virginitatis versi sunt in fructum nobilissimæ et honestissimæ prolis. Augustinus : « Nobilitas matris est ex deitate prolis, et nobilitas prolis ex virginitate matris. » Can., III : « *Egredimini,* » Glossa, « Ab ignorantia infidelitatis, *et videte regem*, idest Jesum Christum, *in diademate*, idest carne *quo coronavit eum mater sua*, idest honesta- « vit in hoc quod est virgo. » Tertio probatur honestas hujus sacrificii a spirituali dulcedine pietatis, qua cunctos christianos ad se attrahit. Ut enim dicit Tullius : « Honestum est, quod sua vi nos ad se trahit et allicit, » ut scilicet res virtuosa, maxime vero talis qui abundat dulcedine pietatis : et talis res est Sacramentum dominici corporis. Eccl., XLIX : « *Memoria Josiæ in compositione odoris facta opus pigmentarii.* » Memoria Josiæ est memoriale Salvatoris, vel sacrificium altaris : hoc factum est opere pigmentarii, scilicet ex pretiosis operibus divinitatis et humanitatis suæ, ut suavissimo honestatis et pietatis odore ad se trahat fideles Ecclesiæ. Cant., I : « *Oleum effusum nomen tuum.* » Hic omnes qui vere credunt, ob spem gratiæ et devotionis ad hoc sacrificium videndum et adorandum ad Ecclesiam frequenter et ferventer accurrunt. Secundo excellit ratione dignitatis : quod probatur a tribus rebus pretiosissimis, ex quibus consistit ; scilicet ex carne Christi mundissima, anima justissima, deitate altissima. Hæc tria in agno Paschali figurata sunt, in nostro sacrificio vere perfecta sunt. Exod., XII : « *Caput agni cum pedibus et intestinis vorabitis.* » Caput agni significat deitatem, intestina animam, pedes carnem : ecce in Christo Deus, anima et corpus ; propter quod dicitur : Ave salus mundi, deitas integra, verus homo. Ex carne, scilicet, et anima propter tantæ dignitatis excellentiam habet sacrificium no-

strum præ aliis triplicem prærogativam : Deo namque secundum se acceptum est, Angelis reverendum, hominibus adorandum. Primum est propter animam justam, secundum propter carnem mundam, tertium propter divinitatem summam. De primo Malach., III : « *Placebit Deo sacrificium Juda,* » idest Christi justi regis. Sacrificium Juda Domino placet, quia Corpus Christi oblatum Deus Pater approbat, in quo scilicet se maxime humiliavit usque ad mortem Patri obediendo, de diabolo triumphando, et genus humanum redimendo. Eccl., XXX : « *Sacrificium justi acceptum est, et odor suavitatis in conspectu Altissimi.* » De secundo Matth., XXII : « *Ubicumque fuerit corpus, ibi congregabuntur et aquilæ.* » Leo Papa : « Circa corpus Domini aquilæ sunt quæ spiritualibus alis circumvolant : videlicet Angeli sancti, spiritus mundi, munditiam amantes, mundum corpus Domini venerantes et præsentes fideles protegentes. » Gregorius : « Quis fidelium dubium habere possit in ipsa hora immolationis cœlos aperiri, et in illo Christi mysterio Angelorum adesse choros, summa et ima sociari ? » De tertio Psalm., XCV : « *Adorate scabellum :* » et Isa., LXVI, dicitur : « *Terra autem scabellum pedum meorum.* » Terra scabellum Dei significat carnem Christi, quæ originaliter de terra est. Hæc est nobis adoranda, quia sancta, quia Deo unita. Augustinus : « Sciendum quia in Christo terra, idest caro, sine impietate adoratur. » Qui enim terram adorat, non terram intuetur, sed illum potius cujus scabellum est, propter quam adorat. Augustinus : « Dicunt hæretici, qui est quod carnem illius, quam creaturam non negas, cum divinitate adoras, et ei non minus quam divinitati deservis? Respondeo Dominicam carnem perfectam humanitatem ideo adoro, quia a divinitate suscepta, et divinitati in unitate personæ unita. » Si hominem separaveris a Deo, illi non credo, nec servio : velut si quis purpuram vel diadema regis per se jacens inveniat, nunquam eam adorabit. Cum vero ea rex fuerit indutus, periculum mortis incurrit, si eam cum rege adorare contempserit. Sic etiam in Christo humanitatem non solam vel nudam, sed divinitati unitam, scilicet unum filium Dei, verum Deum et verum hominem si quis adorare contempserit, æternaliter morietur. Alexander Papa : « Nihil in sacrificiis majus esse potest, quam corpus et sanguis Christi. » Tertio excellit ratione virtutis, idest propter effectum suæ bonitatis, Habet enim triplicem bonum actum in triplici statu fidelium : in mundo, in purgaturio, in cœlo. In primo statu peccata relaxat; in secundo pœnam gravem alleviat; in tertio gaudium magnum generat. Hinc est, quod tripliciter missæ celebrari solent : pro salute vivorum, pro requie defunctorum et pro gloria beatorum. Unde et hostia in tres partes frangitur, ut virtus sacrificii corporis Domini in prædicto triplici statu demonstretur. De primo Levit. V : « *Anima quæ peccaverit per ignorantiam offeret arietem immaculatum,* » idest Christum. Glossa : « Unde canitur, Agnus Dei, etc. » Gregorius : « Dominus dedit nobis Sacramentum salutis, ut quia quotidie peccamus, et ille jam pro nobis mori non potest, per hoc Sacramentum remissionem consequamur. » De secundo Levit., XXVII : « *Dedi vobis sanguinem, ut super altare meum expietis pro animabus vestris, et sanguis pro animæ piaculo sit;* et ideo caro et sanguis Christi recte pro animabus defunctorum offeruntur, ut a pœna purgatorii, quia pro residuo pœnitentiæ ligati sunt, absolvantur. » « Augustinus : « Orationibus et elemosynis sanctæ Ecclesiæ et sacrificio salutari non est dubium defunctorum animas relevari, ut cum eis misericordius agatur a Domino, quam eorum peccata meruerunt in hoc mundo. » De tertio Levit., X : « *Pectusculum sacrificii, quod oblatum est, edetis in loco mundissimo tu et filii tui, et filiæ tuæ tecum.* » Pectusculum, quod scilicet optimum est et dulcissimum animalis, significat dulcedinem corporis Christi, in quantum comeditur in loco mundissimo, idest in quantum delectat beatos in cœlo, in eo quod plurimum gaudent et congratulantur in hoc sacrificio de memoria Redemptoris, de aspectu nostræ salutis, de admiratione divinæ bonitatis. Vel certe pectusculum comedetur in loco mundissimo, quia dulcedine corporis Domini, qua hic pascimur in velamine et Sacramento, ea fruuntur beati visione manifesta in cœlo. Apocal. ; II : « *Vincenti dabo manna absconditum,* » Glossa, « meipsum, qui sum panis vitæ : quod manna etsi nunc manet absconditum, tunc fiet manifestum habens omnis saporis suavitatem. » Hinc dicit collecta, « Perficiant in nobis, Domine, Sacramenta continent, ut quæ specie gerimus, rerum veritate capiamus. » Idest Christi,

corpore manifesta visione perfruamur, secundum illud : « *Qui diligit me, diligitur a Patre meo, qui est in cœlis.* » In illa Domini visione erit nobis omnis [1] boni plena fruitio. Psal., XVI : « *Adimplebis me lætitiæ cum vultu tuo, satiabor cum apparuerit gloria tua.* »

CAPUT V.

De tertia causa institutionis, qui est cibus hominis.

« *Caro mea vere est cibus.* » Thema proprium, quod corpus datur in cibum. Tertia causa institutionis est cibus hominis. Circa hoc quod Dominus Corpus suum dat in cibum, triplex potest ratio sapientiæ Dei assignari: prima scilicet, divinæ liberalitatis magnitudo. Cum enim summe sit bonus, summa eum decet liberalitas. Sed nulla hac major esse potest. Probatur autem ejus liberalitas in hoc facto quantum ad tria : primo quantum ad magnificentiam doni ; secundo quantum ad nobilitatem dantis ; tertio quantum ad utilitatem accipientis. Primo quantum ad magnificentiam doni : quia largitor omnium bonorum in hoc Sacramento dat seipsum, et hoc largissime, quia dat proprium corpus in cibum, secundum quod dicit. « *Accipite et comedite.* » Hic est sumus gradus divinæ largitatis quantum ad donum. Hic gradus quidam proponi possunt divinæ largitatis, quibus homini largitus est omnia bona sua ; et sic patebit quod hic est summus. Primus gradus est, quod largitus est homini cœlum et terram, et omnes irrationabiles creaturas ad serviendum. Eccles., XVII : « *Deus creavit de terra hominem, et dedit ei protestatem eorum quæ sunt super terram* » Gen., II ; « *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram ;* » Deuter., IV : « *Solem et lunam et omnia astra cœli creavit Deus in ministerium cunctis gentibus :* » Matth., V ; « *Deus solem suum facit oriri super bonos et malos ;* » Actuum, XIII : « *Deus non sine testimonio, semetipsum reliquit benefaciens, de cœlo dans pluvies et tempora fructifera, implens cibo et lætitia corda nostra. Non sine testimonio se reliquit benefaciens,* » idest per beneficia et creaturæ se Deum et liberatorem testatus est. Psal., XVIII : « *Quid est homo quod memor es ejus ?* » Secundus gradus est, quod homini largitus est illas nobilissimas creaturas rationabiles et cœlestes, scilicet sanctos angelos ad ministrandum. Heb., I : « *Omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos qui hereditatem capiunt salutis ;* » Matth., XVIII : « *Angeli eorum semper vident faciem Patris.* » Angeli dicuntur, quia unicuique a nativitate datus est Angelus ad ministrandum. Hinc leguntur hominibus sæpe obsequia impendisse, et faciunt quotidie peccatores convertendo, multos a malis defendendo, justos ad cœlos deducendo. Exodi, XIV : « *Ecce ego mitto Angelum meum, qui præcedet te,* » scilicet lumen virtutum ostendendo, « *ut custodiat in via,* » in igne purgatorii defendendo, et introducat te ad sidera cœlestis regni perducendo. Tertius gradus est, quod largitus est seipsum. Lucæ, I : « *Benedictus Dominus Deus Isræl.* » Dedit autem se multis modis. Primo in socium nostræ peregrinationis. Baruch, III : « *Hic etiam Deus noster qui adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Israel dilecto suo, et post hæc in terris visus est,* etc. : » quasi diceret : Quia Deus fecit homini vias peregrinationis, dans mandata bonæ conversionis ne deficiat : et ne via homini videretur gravis nimis, factus homo est Deus, et per hoc socius viæ et peregrinationis. Lucæ, VIII : « *Iter faciebat Jesus per castella et civitates, prædicans, et Evangelizans regnum Dei, et duodecim cum illo, et mulieres quæ erant curatæ a spiritibus immundis, et Maria Magdalena et Joanna et Susanna, et aliæ multæ, et turba multa venit ad eum.* » Et vere bonus se dedit in bonum socium, quia socios viæ lassos optimis verbi confortavit, in periculis liberavit, infirmos curavit, mortuos suscitavit. Quartus gradus, quod dedit se in servum nostræ necessitatis. Ad Phil., II : « *Exinanivit semetipsum formam servi accipiens*, etc. » Hinc sitientes potavit, discipulorum pedes lavit. Matth., XX : « *Filius hominis non venit ministrari*, etc. » Luc., XXII : « *Ego in medio vestrum sum, sicut qui ministrat.* » Quintus gradus est, quod dedit se in pretium redemptionis nostræ. Ad Phil., II : « *Christus dilexit nos, et tradidit se pro nobis hostiam et oblationem Deo in odorem suavitatis ;* » Matth., XX : « *Filius hominis venit dare animam suam in re-*

1. Al. : « omnia. »

demptionem pro multis. Sextus gradus est, et summus, quod dat homini corpus suum in cibum. » Oseæ XI : « *Ego quasi nutritius Ephraim, et declinavi ad eum ut vesceretur.* » Joan., VI : « *Panis quem ego dabo.* » Gregorius : « Bonus Pastor Dominus animam pro ovibus posuit, ut in Sacramento nostro corpus suum, et sanguinem verteret; et oves quas redemera carnis suæ alimento satiaret : » et in hoc est expressio summæ largitatis, et præcipui amoris. Magnum est enim dare se in socium peregrinationis, et in servum necessitatis; majus in pretium redemptionis : tamen tale donum adhuc est in aliqua separatione ab eo cui datur ; sed cum detur in cibum, datur non ad separationem aliquam, sed ad omnimodam unionem. Uniuntur enim in unitate corporis cibus et sumens. Joan., VI : « *Qui manducat meam carnem in me manet,* etc. » Et sic apparet in tali dono summa largitas divinæ bonitatis. Secundo probatur excellens liberalitas Dei in hoc facto quantum ad nobilitatem dantis, quæ tam excellens est in hoc Sacramento, ut corpus suum largiatur large et diffuse, quia non solum dat illud dignis et amicis, sed non subtrahit indignis, malignis et et inimicis. Psal., XXVI : « *Appropinquant super me nocentes, ut edant*, etc. » Qui enim se permisit manibus malignorum semel crucifigi, permittit se sceleratorum manibus tractari et inimicorum, et immundorum dentibus in Sacramento lacerari. Hinc hosti et traditori suo Judæ in cæna cum aliis dicitur corpus suum dedisse : veritatem enim præsentiæ suæ ad instar solis *oriri facit super bonos et malos*, exhibens se in hoc Sacramento dignis et indignis, licet non ab omnibus effectus suscipiatur æqualis : nam dignus effectus bonitatis Dei suscipit, indignus severitatis. Exemplum de sole, et oculo ægro et sano. Nota quod magnum est dare magna dona proximis et amicis ; majus dare servis et ancillis ; maximum ignotis et peregrinis, sed nimis inimicis. Unde arguuntur de magna ingratitudine. Job, XIX : « *Quare me persequimini sicut Deus , et carnibus meis saturamini ?* » Ad Rom., II : « *An divitias bonitatis Dei et patientiæ et longanimitatis contemnis? An ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit ?* » Copiosa bonitas et benignitas et liberalitas Dei, quæ inimicis et multis contra eum peccantibus tot bona facit; maxime cum tales corpus ejus sumere permittit, ut tanta eos liberalitate convertat. Tertio probatur quantum ad utilitatem suscipientis : quia in hoc Sacramento digne suscipiens efficitur deiformis, idest per gratiam bonitatis, sive per imaginationem imitationis Deo quodammodo similis. Joan. I : « *Quotquot autem receperunt eum*, etc. ; » idest per gratiam bonitatis Deo similes. Ambrosius : « Quia Dominus Jesus consors est divinitatis et corporis ; et tu qui accipis carnem ejus, divinæ ejus substantiæ in illo participas alimento. » Divisa substantia honitas est. In hoc ergo alimento divinæ substantiæ participare, est assimilari per gratiam divinæ bonitati. Prov., XII : « *Qui bonus est, hauriet sibi gratiam a Domino.* » Gratia vero est influentia divinæ bonitatis in animam, per quam assimilata Deo fit ei grata, et vitæ æternæ digna. Non enim sufficit liberalitati divinæ, quod in Sacramento, vel in cibo intellectum illuminat, quod affectum sanat, quod memoriam delectat, quod totum hominem in bono confortat, et corpori suo mystico associat ; quin insuper Deo assimilet in præsenti per gratiam, et in futuro per gloriam : non enim potest ulterius promoveri.

CAPUT VI.

De duabus aliis rationibus quibus datur Corpus Christi in cibum.

« *Venite, comedite*, etc. » et alia themata, ut supra. Secunda ratio quare Dominus Corpus suum dat in cibum, est humanæ naturæ corruptio, quæ hujusmodi cibi exigebat medicamentum ; et hoc quantum ad tria. Primo quantum ad congruam curationis inchoationem : quia sicut initium corruptionis et mortis cœpit a cibo vetito, scilicet a ligno scientiæ boni et mali, sic initium justificationis et vitæ incipere debuit a cibo, scilicet ligno vitæ, idest a Corpore Dominico. De primo Genes., II : « *De ligno scientiæ*, etc. » De secundo Joan., VI : *Nisi manducaveritis carnem filii hominis*, etc. » Secundo exigebat talem cibum quantum ad integram corruptionis curationem. Serpens enim malignus infudit homini per venenum pomi vetiti triplicem corruptionem : in anima tenebras ignorantiæ, in carne morbum pravæ concupiscentiæ, et mortem in utroque. Genes., III : « *Serpens decepit me.* » De primo Psal., XLVIII : « *Homo cum in honore esset,* etc. » Genes., I : « *Tenebræ*, » idest

ignorantiæ « *erant super faciem abyssi,* » idest humani cordis ex diaboli deceptione. De secundo ad Galat., v : » *Caro concupiscit adversus spiritum :* » ad Rom., vii : « *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ.* » Lex in membris est morbus concupiscentiæ movens membra ad actum malitiæ. De tertio Sapien., i : « *Invidia diaboli mors intravit in orbem terrarum.* » De omnibus Augustinus : « Si Angelus de proprio ruens paradiso non esset auditus, non præcipitaremur in mortem. Sed venit de cœlo lapsus serpens foris, et emisit venenum de proprio, locutus est de suo : gustate, et eritis sicut dii ; et illi appetentes quod non erant, amiserunt quod acceperant, scilicet vim intellectivam, vitæ justitiam, non moriendi possibilitatem. » Quia ergo per cibum venenosum triplicem infudit corruptionem, necesse fuit ut ad integram curationem medicus, idest Salvator noster, cibum medicinalem contra hæc tria daret; et hoc est corpus suum, quod pie recipientium ignorantiæ tenebras illuminat, morbum pravæ concupiscentiæ sanat, et mortem destruendo triumphat. De primo Psal., xxvi: « *Dominus illuminatio mea*, etc. ; » et Psal., xxxiii : « *Accedite ad eum, et illuminamini :* » corpus enim Christi est Verbum Dei, idest vera lux in carne humana quasi in lucerna, qua illuminatur fidelis anima. De secundo Psal., lxxvii : « *Pluit illis manna ad manducandum*, etc. » Exod., xvi : « *Mane ros jacuit in similitudine pruinæ super terram.* » Panis igitur cœlestis in similitudine pruinæ rorisque apparebat, quia corpus Domini a fervore pravæ concupiscentiæ refrigerat. De tertio Joan., vi: « *Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt. Hic est panis de cœlo descendens, ut si quis manducaverit ex ipso non moriatur :* » et sic iste cibus mortem destruit. De his tribus supra primo sermone circa finem actum est. Tertio exigebat talem cibum quantum ad firmam sanitatis conservationem. Quidam enim ad tempus de peccatis compunguntur, et quodammodo curantur ; sed tempore tentationis per recidivum iterum corrumpuntur. Psal., lvii : « *Putruerunt, et corruptæ sunt*, etc. » Ad conservationem autem sanitatis animæ, et incorruptionis bonæ vitæ valet cibus iste. Cant., i: « *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi :* » sicut myrrha incorrupta servat corpora, sic corpus Domini pie sumptum corda. Tertia ratio sapientiæ Dei, qua Dominus dat homini corpus suum in cibum, est humanæ naturæ conditio quæ rationalis creata est, et corpori conjuncta. Rationalis autem creatura potest tribus modis considerari; et secundum hoc indiget triplici cibo. Primo modo consideratur secundum quod est incorporea et pure spiritualis, ut natura angelica. Secundo modo secundum quod est corpori conjuncta, sicut dissimilis dissimili, spiritus carni. Tertio modo secundum quod illæ duæ naturæ, scilicet corpus et anima, in singulis personis hominum sunt familiari societate miroque amore conjunctæ. Sed quocumque istorum trium modorum consideratur rationalis creatura, secundum conditionem suam convenienti indiget alimonia. Primo modo exigit alimentum per quod vivat et subsistat, scilicet Verbum Dei æternum secundum se incorporeum, quod est æterna Dei sapientia. Tob., xii : « *Ego cibo invisibili et potu qui ab hominibus videri non potest utor.* » Prov., iii : « *Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam,* » scilicet Dei sapientiam. Eccle., i : « *Fons sapientiæ Verbum Dei in excelsis reficiens,* » scilicet Angelos in cœlis. Secundo modo considerata rationalis creatura, ut est corpori conjuncta, sicut dissimilis dissimili, spiritus carni, pretiosum vili, secundum conditionem utriusque naturæ indiget pro utroque cibo convenienti sibi, sed dissimili : quia spiritus spirituali ad modum Angeli, corpus corporali ad modum bruti. De primo Psal., lxxvii : « *Patres nostri omnes eamdem escam spiritualem manducaverunt*, etc. » Sapient., ix : « *Si quis erit consummatus inter filios hominum, si ab illo effugerit sapientia tua, in nihilum computabitur :* » quia qui spirituali cibo, qui est Dei sapientia, caruerit, a vita spirituali deficiet. Eccles., xv : « *Cibavit eum Dominus*, etc. » De secundo II Reg., xii : « *Pauper quidam habebat oviculam de pane suo comedens ;* » Eccl., xxxix : « *Initium necessariæ rei vitæ hominum lac et panis, mel et uvæ et oleum : hæc omnia sanctis in bona, et impiis in mala convertentur.* » De utroque Deuter., viii et Matth., iv : « *Non in solo pane*, etc.» Augustinus : « Sicut anima vita est corporis, sed « non vivificat sine cibo corporali ; ita Deus vita est animæ, sed non vivificat illam sine cibo spirituali, idest sine Verbo Dei : et sic hæc et illa natura hominis sibi dissimiles dissimilem cibum habue-

runt, et alio modo et longe ab invicem comederunt, nec cibus corporis congruebat spiritui, nec cibus spiritus corpori. » Tertio modo considerata rationalis creatura secundum quod illæ duæ naturæ, idest corpus et anima, sunt in singulis personis hominum familiari societate et miro amore conjunctæ, tunc exigitur ad æternam salvationem utrorumque unus cibus toti homini, idest utrique naturæ conveniens, spiritalis simul et corporalis, scilicet Verbum caro factum, quem simul sub quodam Sacramento comedant, cujus virtute anima de præsenti miseria ad vitam æternæ beatitudinis perveniat, et corpus ad modicum tempus servetur in terra, ut tandem gloriose resurgat. De hoc cibo Joan., IV : « *Caro mea*, » idest caro Dei, caro humana unita Dei verbo, « vere est cibus, » scilicet totius hominis, valens animæ et corpori. Eccl., I : « *Unus est altissimus creator omnium, ipse creavit sapientiam spiritu suo, et secundum datum suum præbet illam diligentibus se.* » Creavit sapientiam spiritu suo, idest virtute sua, scilicet creaturam carnis de Virgine sumpsit, et sapientiæ suæ univit, et secundum datum suum, idest liberalitatem, præbet illam in cibum diligentibus se, scilicet fidelibus, « *ut prosit,* » sicut dictum est, « *corpori et animæ.* » De hoc convivio corporis et animæ Isa., IX : « *Vitulus et ursus pascentur simul.* » Vitulus significat corpus, quod in sacrificio Deo est mactandum : ursus, spiritum, qui sicut ursus bestiis, sic terribilis esse debet bestialibus motibus et moribus. « *Hi pascentur simul,* » scilicet vero cibo, idest carne Christi, *ut prosit animæ et corpori*. De primo Joan., VI : « *Qui manducat carnem meam*, etc. » De secundo sequitur : « *Et ego resuscitabo eum.* »

CAPUT VII.

De forma donationis, videlicet qua ex causa detur velatum hoc Sacramentum.

« *Venite comedite panem*, etc. » Thema speciale. Quomodo potest nobis carnem suam dare, etc. Thema proprium : « *Sacramentum regis abscondere bonum est,* » Tob., XII. Secundum principaliter circa Sacramentum dominicum notandum est forma donationis ; et circa hanc tria sunt consideranda. Primum quod Dominus corpus suum dat velatum ; secundum quod dat velatum sub specie panis ; tertium quod dat velatum sub specie panis triticei. Circa primum sciendum quod datur velatum, non nudum, secundum illud Apoc., II : « *Dabo manna absconditum quasi cibum cœlestem velatum.* » Sed quia hic humanus sensus hæsitat, et miratur cum aliud videtur, hujus velaminis quadruplex est ratio. Prima est indignitas malorum, quæ exigit ut veletur, sicut æger oculus ut sibi sol et quodlibet lumen tegatur. Et in hoc benignissime agit cum eis misericordia Salvatoris. Si pravi nudum aspicerent, et hoc a fidelibus manducari, ex ipso aspectu scandalizarentur, et tripliciter male perirent : videlicet in corde per horrorem, in ore per detractionem, in anima per spiritualem mortem. De primo Joan., VI, ubi Dominus dicit, « *Caro mea vero est cibus*, etc. » Sequitur : « *Ex hoc multi discipuli abierunt retro,* » quasi abhorrentes verba de humana carne comedenda. Ambrosius : « Forte dices. Quomodo verus sanguis ? quia similitudinem non vides carnis. Attende verba Christi : Audientes quod carnem suam daret manducare, recedebant : solus Petrus dixit : Verba vitæ æternæ habes, ad quem ibimus ? Ne ergo plures scandalizarentur, et ne velut quidam esset horror humanæ carnis, sed magis maneret gloria Redemptoris. Ideo in similitudine accipis Sacramentum ; sed veræ naturæ gloriam virtutemque consequeris. » De secundo in eodem, ubi Dominus dixit, « *Panis quem ego dabo, caro mea est*, etc. » Litigabant ideo Judæi, etc. Litigatio hæc murmur et detractio est, et ideo debuit velari. Psal., LIX : « *Si is qui oderat me*, etc. » De tertio Num., IV : « *Aaron et filius ejus intrabunt, ipsique disponent opera,* » idest operient Sacramenta : alii nulla curiositate videant quæ sunt in sanctuario priusquam involvantur, alioquin morientur. I Reg., VI : « *Percussit Dominus multos, eo quod vidissent arcam Domini,* » quia scilicet non licebat eis videre eam detectam. Arca significat corpus Christi, quod malignis est velandum, ne spiritualiter moriantur si videant : quia causa suæ cæcitatis putarent esse phantasticum. « Eccles., III : « *In pluribus operibus Dei non fueris curiosus.* » Non est enim tibi necessarium ea quæ abscondita sunt videre oculis tuis. Secunda ratio quare velatum datur, est fides bonorum : et hæc ratio potest in tria distingui, quæ exigunt hoc velari : scilicet fidei esse verum, infidelitatis pravæ remedium, fidei meritum. Primo fidei esse verum

exigit, ut velatum detur corpus Christi. Ad Heb., x : « *Fides est rerum non apparentium,* » ut dicit Augustinus : Fides est credere quod non vides, scilicet credere verbis de re occulta quæ vere est, et tamen ea oculis non vides : nam de re quam videmus, scientiam potius quam fidem habemus, » I Petri I : « *Christus est in quem non videntes creditis.* » Secundo infidelitatis remedium exigit ut veletur corpus Christi, quatenus culpæ infidelitatis respondeat modus congruus satisfactionis. Unde sicut primorum parentum incredulitas incœpit ex auditu verbi diaboli suadentis cibum habentem mortem velatam, et in eo sunt sensus eorum vane delectati, sic congruit ut fides salvandorum incipiat ex auditu Verbi Salvatoris suadentis cibum habentem veram vitam absconditam, et in quo nostri sensus pie sunt decepti præter auditum, ut sit fides ex auditu tantum, et non ex visu vel aliis sensibus, auditus autem per Verbum Christi. Hoc pulchre figuratur Genes., XXVII, in benedictione Jacob, ubi sensus Isaac sunt decepti putantis sentire Esau, dum sentit similitudinem ejus qui velatus erat, Jacob. Unde sciendum quod in illa figura dominici corporis quatuor erant personæ : scilicet Isaac et Rebecca, quasi masculus et femina, significant duas naturas in nobis, idest, corpus et animam : masculus qui magis solet esse manifestus et exterioribus plus intendit significat exteriorem hominem, idest, corpus cum suis sensibus : femina, quæ domi residet et familiam regit, interiorem hominem, idest animam quæ saluti suæ et aliarum gerit curam, Jacob bonus et formosus habitans in tabernaculis, quem diligit Rebecca, idest, fidelis anima, significat verum corpus Christi. Esau quem amabat Isaac, idest corpus, eo quod de cibis suis vescitur, significat substantiam panis cum suis accidentibus, scilicet colore, sapore, etc. Dum itaque Isaac quasi homo exterior, idest Sacerdos benedicere debet, Esau, idest substantia panis recedit; sed similitudo Esau, scilicet vestes cum odore, pelles pilosæ, cibus cum sapore, idest accidentia panis sive similitudo, scilicet color, sapor, odor, durities manent circa Jacob, et sensus nostri falluntur. Ibi fallitur visus Isaac caliginosus, idest debilis corporis nostri, qui putat præ oculis habere Esau, idest panem, et tantum vestes ejus, scilicet speciem panis, et sub illa latet Jacob velatus, idest corpus Christi. Ibi fallitur gustus, quia putat comedere cibum Esau, idest panem, et gustat tantum similitudinem ejus. Ibi fallitur olfactus, quia putat sentire odorem Esau, idest panis, qui vere non est ibi ; sed sentit odorem vestimentorum ejus, idest formam panis quibus vestitus est Jacob, idest corpus Christi. Sapiens erat [1] Isaac, sed in judicio cognoscendi Esau fallebatur : sic homo noster exterior in judicio panis Altaris fallitur præterquam auditu : unde ait, « *Vox quidem, vox Jacob,*etc. » Manus quas tango sunt Esau, nihil falsius : sed vox quam audio dicentem : ego sum, vox est Jacob, nihil verius. Similiter Sacramentum quod tango, substantia panis est, nihil falsius : vox Christi dicentis : Hoc est corpus meum, nihil verius. Primo igitur infidelitatis remedium exigit quod corpus Christi velatum detur, ut quia sensus primi hominis in cibo perditionis vanæ delectabantur, sensus nostri corporis in cibo benedictionis ad instar Isaac decipiantur, ita tamen quod Rebecca, idest anima, in fide sua non fallatur. Credit enim vere in benedictione sacra esse Jacob, idest corpus Christi velatum similitudine Esau, idest specie panis. Tertio fidei meritum exigit ut veletur corpus Christi, quia ut dicit Gregorius, fides non habet meritum cui humana ratio præbet experimentum, » supple sufficiens. Velatum dare voluit Dominus corpus suum, quia in hoc potius credere verbis suis quam sensibus nostris magnum habet meritum. Joan. ult. *Beati qui non viderunt.* Hujus meritum fidei, sive fructus triplex est : scilicet spiritualium bonorum plena copia, temporalium abundantia æternorum supereffluentia. Hinc ait Rebecca, idest fidelis anima, « *In me sit ista maledictio, fili mi,* » idest hæc triplex benedictio. « *Det tibi Deus de rore cœli,* » quantum ad primam : et « *de pinguedine terræ abundantiam,* » quantum ad secundam : « *abundantiam frumenti, vini et olei* » quantum ad tertiam. De primo Joan., VII : « *Qui credit in me, flumina,*etc. » Oseæ, XIV : « *Ero quasi ros,* etc. » De secundo ad Heb., XI : « *Sancti per fidem adepti sunt repromissiones,* » scilicet temporalium. Isaiæ, I : « *Si volueritis, et audieritis me, bona terræ comedetis.* » Matth., VI : « *Primum quærite regnum Dei,* » recte credendo : *et justitiam ejus,* »

1. Al. : « erit. »

juste vivendo, « *et hæc omnia*, etc. » De tertio I Petr., I : « *Credentes in Christum quem non videtis, exaltabitis lætitia inenarrabili et glorificata reportantes finem fidei vestræ salutem animarum vestrarum.* » Prov. I : « *Qui audierit, absque terrore requiescet, et abundantia perfruetur timore malorum sublato.* »

CAPUT VIII.

De duabus aliis rationibus, quibus datur corpus velatum.

« *Venite comedite*, etc. » Tertia ratio quare corpus suum dat velatum, est instructio morum. Job, XXVIII : « *Trahitur sapientia de occultis.* » Tria vero in hoc Sacramento occultantur, in quibus mores instruuntur : scilicet persona Salvatoris, pulchritudo magnæ claritatis, mirum opus omnipotentis. De primo Isa., XLV : « *Vere tu es Deus absconditus, Deus Israel Salvator.* » De secundo Isa., VII : « *Expectabo Dominum qui abscondit faciem suam.* » De tertio Eccle., XLIII : « *Multa abscondita sunt majora his, pauca enim vidimus.* » In his discimus in nobis quandoque tria virtuose abscondi posse : nostram personam, pulchritudinem corporalem, bonorum operum intentionem : primum a persecutorum furore, secundum a stultorum inspectione, tertium ab humano favore. Primo dicit justus abscondere personam propter tria : ut scilicet persecutor quiescat, ut præceptum a Domino opus perficiat, ut gloriosiorem coronam acquirat. De primo Isa., XXVI : « *Vade popule meus abscondere modicum, donec pertranseat indignatio mea in persecutore*, » quod multi justorum leguntur fecisse. De secundo II Cor., XI : « *Damasci præpositus*, etc. » Similiter Tobias cum eum rex juberet occidi, fugiens nudus latuit, ut scilicet opera misericordiæ quæ cœperat, impleret. De tertio I Reg., XXVI, « *cum fugeret David a facie Saul*, » absconditus est in colle Achile, idest in Domino. Achile interpretatur eum suscipiens : unde Dominus susceptor meus. Absconditus est autem in Domino, ut per inclyta opera gloriosa regni sibi restaret corona. Joan., VIII : « *Tulerunt lapides Judæi, ut jacerentur*, etc. » Secundo discit justus abscondere pulchritudinem corporalem ab omnium inspectione, quia exterior pulchritudo et ornatus multis fuit occasio casus. Decor ergo corporalis absconditur tribus modis : per habitus vilitatem : per jejuniorum austeritatem, per boni operis assiduitatem. De primo Job., XVI : « *Saccum consui super cutem meam, et operui cinere carnem meam :* » Genes., XXIV : « *Rebecca conspecto Isaac tollens pallium operuit se :* » I ad Cor., XI : « *Mulier debet habere velamen super caput propter Angelos*, » idest bonos. De secundo Galat., VI : « *Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo :* » quasi diceret : Vilis est mihi mundus propter pœnam suæ sollicitudinis, et ego vilis mundanis, propter corporis mei macerationem. Augustinus : « Carnem vestram domate, etc. » De tertio Psal., XXXVIII : « *Tabescere fecisti sicut araneam*, etc. » Sicut aranea ex suis visceribus trahens opus naturæ tabescit exinde, sic justus frequentans opera laboriosa ex vera caritate maceratur, et pallescit in corpore : Eccli., XXXIII : « *Jugum et lora curvant collum durum, et servum inclinant operationes assiduæ.* » Cantic., I : « *Nolite me considerare*, etc. » Sol effectus ardoris, id est opus amoris. Christus formam servi accepit, in qua claritatem divinitatis abscondit. Unde Isa., LIII : « *Non est species ei neque decor*, etc., *et absconditus vultus ejus, et despectus.* » Tertio discit abscondere virtutum et bonorum operum intentionem ab humano favore. Matth., XIII : « *Simile est regnum cælorum*, » gloria, idest conversatio justorum, « *thesauro*, » idest bono operi abscondito in agro, idest in corde. Gregorius : « Sic sit opus in publico, quatenus intentio maneat in occulto ; ut de bono opere proximis præbeamus exemplum, et tamen per intentionem, qua soli Deo placere cupimus, semper optemus secretum. » Triplex vero bonum præcipue debemus abscondere a favore hominum : scilicet eleemosynam, orationem, et jejunium. De primo Matth., V : « *Cum facis eleemosynam, noli tuba canere ante te* » tuba tumoris et jactantiæ « *sicut hypocritæ faciunt, ut videantur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Te autem faciente elemosynam, nesciat*, etc. » Sinistra, idest intentio prava : dextera, idest dilectio pura, « *ut sit eleemosyna tua in abscondito*, etc. » De secundo Matth., V : « *Et cum oraveris, intra cubiculum*, etc. » idest secretum mentis, « *et clauso ostio ora Patrem tuum* in abscondito intentionis, *et reddet tibi.* » De tertio ibid., « *cum jejunas, unge caput*

tuum, » idest refice Christum operibus misericordiæ, quod tibi substrahis, membris ejus, idest pauperibus largiendo « *et faciem tuam lava*, » peccata cordis et sensuum lacrymis pœnitentiæ purgando, « *ne videaris ab hominibus jejunans, sed Patri tuo.* » Quarto datur velatum ratione imbecillitatis nostræ : hoc enim exigebat imbecillitas hominum: quod probatur tribus modis. Primo a figura legali Exod., xxx: « *Videntes filii Israel ex consortio domini cornutam faciem Moysi, timuerunt prope accedere ;* » unde posuit velamen super faciem suam, quando loquebatur ad eos. Facies enim Moysi tam magnam recepit radiositatem ex frequenti et familiari appropinquatione ad divinum lumen, quod videbatur humanis oculis quasi cornuta, unde non poterant claritatem vultus ejus sustinere nisi velatam. Sic nimirum, immo multo magis corpus Christi in resurrectione ejus glorificatum, et spirituale ac deiforme factum, nullus potest mortalibus inspicere oculis, nisi alia specie velatum. Secundo probatur ex hoc quod accidit matri Dei Mariæ, quæ non potuit sustinere claritatem præsentiæ filii et gloriam, nisi esset obumbrata. Carne autem virginis velata majestas, Spiritus sancti operatione, facta est possibilis a Virgine et etiam a nobis videri, unde Verbum caro factum est. Sed carne illa post passionem per resurrectionem glorificata, et ad similitudinem Dei clarificata, secundum illud Jo., xvii : « *Clarifica me Pater* » facta est impossibilis [1] ab oculis mortalium in propria forma nuda videri, nisi esset velata aliqua specie visibili. Eccle., xi : « *Mirabilia opera Altissimi, et gloriosa, et absconsa, et immensa.* » Exod., xxxiii : « *Non videbit homo, et vivet,* » scilicet in specie propria. I ad Cor., xiii : « *Videmus nunc per speculum*, » scilicet rationis, « *et in œgnimate*, » idest figura panis. Tertio probatur idem ratione naturali, quæ est nimia dissimilitudo luminis oculi nostri ad claritatem luminis corporis Christi. Oculus enim noster augustus, æger et corruptibilis est : illius vero claritas incorruptibilis, et quodammodo immensa, ut dictum est, deiformis [2] : hæc est enim ratio visibilitatis omnis luminis similitudo aliqua videntis ad lumen : et quanto major similitudo ad lumen maximum, tanto limpidior et dulcior est visio. Hinc est quod sanus oculus potest aliquatenus videre nudum corpus solis, et non corpus Christi : quia cum illo habet aliqualem similitudinem luminis et corruptibilitatis, quam non habet corpus Christi. Nisi enim oculus ex aliqua parte cœlesti lumini similis esset, nequaquam illud videre posset, sicut nec auris, aut digitus, aut etiam oculus cæcus, scilicet propter nimiam dissimilitudinem. Quia ergo ob nostram imbecilitatem, et corporis Christi nimiam claritatem magnificatam, et usque ad incorruptionem roboratam non possumus videre dulciter oculo ad oculum Dominici Corporis claritatem, saltem oculo mentali, idest pura cordis intentione ipsum debemus respicere, secundum illud Lucæ, xi : « *Si oculus tuus simplex fuerit,* » idest intentio cordis pura, « totum corpus tuum lucidum erit » ad videndam claritatem Christi. I Joan., iii : « *Scimus quoniam cum apparuerit, similes illi erimus, et videbimus eum sicuti est.* » Dignum quidem videtur per superiores oculorum fenestras veritatem intrare debere ad animam. Sed hoc nobis, o anima, servatur in posterum, cum videbimus eum facie ad faciem. Et hæc visio erit vita æterna.

CAPUT IX.

De forma donationis, qua datur sub specie panis.

« *Venite comedite.* » Thema proprium : *cibavit eum pane*, etc. Glossa interlinearis : « idest corpore Christi. » Secundo dat Dominus corpus suum sub specie panis propter tria, propter collatam sibi præ cæteris cibis habilitatem. Sub una [3] enim alia specie cibi tam respectu ministrantium quam accipientium posset actus exhiberi. Et hoc triplici consideratione. Primo scilicet quantum ad inventionem habilior est species panis quam cibi alterius, quia omni loco, omni tempore facilius invenitur quam alius cibus. Item quantum ad conservationem habilior est ; quia si debet levari, portari, sive custodiri, commodius fit sub specie panis quam cibi alterius. Psal., cix : « *Juravit Dominus, et non pœnitebit eum, tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech,* » qui nec oves nec boves nec capras, sed panem et vinum obtulit. Item quantum ad administrationem habilior est, quia mundius et

1. Al. : « impassibilis. »
2. Al. : « de informis. »
3. Forte : « sub nulla. »

honestius tractari potest, in altari melius dividi, convenientius a sanis et infirmi sumi potest, quam alius cibus. Secundo dat sub specie panis propter faciendum signationis suæ cognitionem et fidem. Augustinus : « Signum est res præter speciem quam ingerit sensibus, aliquod aliud ex se faciens in agnitionem ve« nire. » Signorum autem tria sunt genera : naturale, artificiale, sacramentale. Signum naturale secundum naturam significat, sicut fumus significat ignem, rubor cœli vespertinus significat futuram serenitatem. Matth., XVI : « *Facta vespere dictis, serenum erit, rubicundum est enim cœlum.* » Signum artificiale secundum impositionem hominis significat : et hoc est duplex : aliud enim non continet quod significat, ut circulus vini [1] ; aliud continet quod significat, ut pluviarium [2] continet pluvias et significat eas, pastillum significat carnes et continet. Signa sacramentalia secundum impositionem Dei significant, et sunt similiter duplicia : alia enim non continent quod significant, ut Sacramenta legalia, sicut serpens æneus erectus in eremo significabat quidem Salvatorem, sed non continebat eum, sicut circulus suspensus ante domum significat vinum, quod tamen non est contentum. Num., XXI : « *Fecit Moyses serpentem æneum, et posuit eum pro signo, quem si percussi aspiciebant, sanabantur.* » Sapient., XVI : « *Habentes signum salutis non per hoc quod videbant sanabantur,* » sed per te omnium Salvatorem. Similiter agnus Paschalis et circumcisio significabant rem figuratam, sed non continebant, quia secundum se non justificabant : ad Roman., III : « *Ex operibus legis non justificabitur omnis caro coràm Deo.* » Item alia sunt signa sacramentalia, quæ etiam secundum impositionem significant, ut Sacramenta evangelica, sicut baptismus et eucharistia. Hugo : « Sacramentum evangelicum est materiale elementum foris sensibiliter propositum ex similitudine repræsentans, et ex institutione significans, et ex sanctificatione continens aliquam gratiam specialem. » Baptismus significat : animæ purificationem, et continet eam, quia efficit quod figurat, scilicet remissionem peccatorum. Act., II, Petrus ait : « *Baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum.* » Similiter Sacramentum altaris significat vere corpus Christi, et vere continet illud, quia post consecrationem panis sub specie ejus, idest sub illo signo panis, quod Deus posuit ad significandum corpus Domini, totus est Christus, sicut sub signo positivo hominis, scilicet in pastillo, sunt occultatæ carnes. Matth., XXVI : « *Accepit Jesus panem, et benedixit,* » et ait : « *Hoc est corpus meum,* » significatum sub specie panis : Joan., V : « *Filius hominis dabit vobis panem, qui permanet in vitam æternam.* » Hunc panem significavit Deus. Igitur si cum video signum positivum hominis, credo ibi sub tenui pane esse carnes, multo magis cum video signum positivum Dei, ut Sacramentum altaris, credere debeo ibi sub specie panis esse verum corpus Christi propter rerum ibi significatarum similitudinem. Tres enim ibi res significantur, quarum species illa panis est Sacramentum, idest sacrum signum, expressam habens in se illarum similitudinem. Prima res ibi significata est naturale corpus Domini, quod ibi continetur. Secunda res corpus ejus mysticum, quod ibi significatur, et non continetur. Tertia res est effectus Sacramenti in anima fideli. Primo species panis primæ rei ibi significatæ, idest veri corporis Christi, habet similitudinem non ratione sui, sed ratione subjecti quod habuit ante consecrationem, idest panis qui prius fuit : sicut enim ex pluribus et puris granis conficitur, sic corpus Christi ex pluribus membris puris et immaculatis consistit. Cant., VII : « *Venter tuus sicut acervus tritici vallatus filius.* » Exod., XXV : « *Arcam de lignis Sethim compinge.* » Glossa : « Arca corpus Christi significat. » Hæc fit de lignis Sethim imputribilibus, quia corpus Christi consistit ex membris purissimis, et ab omni vitio mundis. Secundo species panis secundæ rei ibi significatæ tenet similitudinem, idest mystici corporis Christi significati, scilicet Ecclesiæ, quæ est unitas fidelium. Sicut enim ex multis granis puris conficitur unus panis, sic ex multis fidelibus puris a culpa mortali mundis et vinculo caritatis unitis ecclesiastica unitas consistit ; I ad Corinth., IX. Hic est sciendum quod in pane triplex unio attenditur, per quam triplex fraternitas, sive causa et vinculum amoris, quod inter fideles esse debet, significatur. Primo grana nobilia et similia colliguntur. Secundo farina conspergitur per aquam,

1. Forte « ut circulus vinum. »

2. Al. « pluviarum. »

et pasta conficitur. Tertio ut panis solidus fiat, igne decoquitur. Primum grana similia significant fraternitatem et amorem naturalem, quia omnes de uno et primo parente sumus nati. Secundum, scilicet pasta, quæ est farina aqua perfusa, sacramentalem, quia uno Sacramento baptismali sumus regenerati. Tertium, scilicet panis igne solidatus, spiritualem, quia uno spiritu, scilicet ad unam christianam religionem sumus congregati. De primo Gen., XXII : « *Descenderunt fratres Joseph ut emerent frumenta in Ægypto* , » quia humiliaverunt se fideles, ut amorem naturalem omnium hominum acquirerent. Eccles., XIII : « *Omne animal diligit sibi simile, et omnis homo diligit proximum suum.* » De secundo I ad Corinth., V : « *Sitis nova conspersio, sicut estis azymi,* » idest unum quid per dilectionem Sacramentalem. I Joan., IV : « *Hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum diligat et fratrem suum.* » De tertio Exod., XII : « *Coxerunt farinam conspersam, et fecerunt panes* , » idest profecerunt usque ad dilectionem spiritualem. Joan., XIV : « *Hoc est præceptum,* etc. » Augustinus : « Non autem carnalis, sed spiritualis, etc. » Tertio species panis, secundum quod erat panis, habet in se similitudinem tertiæ rei ibi signatæ, idest effectus Sacramenti in anima fideli. Sicut enim panis tria facit, scilicet confortat, satiat, vitam conservat; sic panis Sacramenti animam fidelem confortat ad peccatum dimittendum, satiat ad fastidium mundi faciendum, in vita conservat ad Deum semper laudandum. De primo Psalm., CIII : « *Panis cor hominis confirmet*, » ad omne vitium devincendum : unde Psal., XVII : « *Diligam te Domine*, etc., » qui, scilicet *præcinxisti me virtute ad bellum.* De secundo Psal., CIV : « *Pane cœli saturavit eos.* » Ad mundi fastidium faciendum. Prov., XXVII : « *Anima saturata calcabit favum.* » De tertio Eccles., XXXIII : « *Panis egentium, vita pauperum est.* » Ad Deum laudandum, scilicet semper. Psalm., CXLV : « *Lauda anima mea Dominum*, etc. » II Paral. in fine : « *Laudabo te Domine , semper omnibus diebus vitæ meæ, quoniam te laudat omnis virtus cœlorum.* »

1. Al. : « tertium. »

CAPUT X.

De forma donationis, qua datur sub specie panis triticei.

« *Venite comedite,* » Thema proprium. « *Convertentur, et vivent tritico*, » Oseæ, XIV. Vel aliud simile de frumento, vel tritico. Tertio circa formam donationis corporis considerandum est quod Dominus dat illud sub specie panis triticei, et non alterius : et hoc propter tria. Primo propter hujus grani præ ceteris naturalem nobilitatem. Quod probatur a tribus : quia hoc granum est purissimum, quia ad panem communissimum, quia ad carnem maxime nutritivum. Primo granum tritici est maxime purum, quia hæc species sola inter alias attingit complementum, idest summam puritatem : nam, ut dicunt Alchimici, idest aurifices, in speciebus quibusdam licet multæ species esse videantur, tamen una est quæ attingit complementum : et aliæ sunt differentes ab ea quibusdam ægritudinibus, sicut patet de auro. Nam omne metallum purgatione materiæ in aurum dicunt transmutari : sic etiam videmus de granis, quod bonitate terræ purgatur siligo, et in triticum nobilitatur. Et ideo simpliciter et absolute panis triticeus est panis propter excellentiæ puritatem, sive nobilitatem. Secundo granum tritici est ad panem communissimum, quia competit sanis et infirmis, immo omni animali panem comedenti : avibus, ut patet in columbis : bestiis, ut catulis, magis competit panis triticeus, quia libentius eo vescuntur, et ideo panis triticeus vere est panis propter communis convenientiæ nobilitatem. Tertio granum tritici est ad carnem maxime nutritivum, quia puritate naturali et competibilitate communi, et viscositate sui maxime membris adhæret nutrimentum exinde sumptum, et quoad hæc tria maxime nutrit et confortat : et sic panis triticeus est purus, et granum ejus præcipuæ nobilitatis propter communis convenientiæ nobilitatem. Et hac ratione congruum est ut nobilissimum corpus, quasi nobilissimus panis filiorum Dei, detur filiis sub specie nobilissimi panis. Secundo dat corpus suum sub specie panis triticei propter fidelium discretam in eo significationem. Sicut enim triticum secundum triplicem statum habet

considerari, sic fidelium universitas in tres status solet distingui. Triticum[1] autem consideratur, secundum quod stat in agris, vel secundum quod grana separantur a paleis, vel secundum quod jam purgata locantur in granariis. Similiter inter fideles tres differentiæ sunt; incipientium, proficientium, perfectorum. Primi significantur per triticum stans in agris : secundi per grana quæ purgantur a paleis; tertii per grana purgata quæ locantur in granariis. Primi desiderant doctrinam prædicatorum : secundi frequentem purgationem : tertii æternam requiem beatorum. De primo Job., XXXVII : « *Frumentum desiderat nubes, et nubes spargunt lumen suum, quæ lustrant cuncta per circuitum.* Gregorius : « Electi sunt frumentum Dei cœlestibus horreis recondendi; frumentum nubes desiderat, quia electus quique præsentiam sanctorum Prædicatorum exoptat : lumen spargunt, quia Prædicatores sancti exempla vitæ et bene agendo, et loquendo dilatant. Nubes autem cunctas per circuitum lustrant, quia prædicationis luce mundi fines illuminant. » De secundo Jud., VI : « *Cum Gedeon excuteret et purgaret frumenta in torculari, ut fugerent Madiam, apparuit ei Angelus Domini.* » Gedeon electum quemque significat, qui cum umbra sanctæ crucis rectitudine judicii, confessionis virga, quasi cor suum a vitiorum paleis sequestrat : consolatio eum divina contra tentationes dæmonum confortat. Eccl., II : « *Qui timent Dominum, præparabunt corda sua, et in conspectu illius sanctificabunt animas suas.* » De tertio Job., V : « *Increpationem Domini ne reprobes, et ingredieris in abundantia sepulcrum,* » idest locum in regno Dei præparatum, sicut infertur acervus tritici in tempore suo, idest cetera multitudo beatorum. Luc., III : « *Veniet fortior me post me, cujus ventilabrum in manu sua : et congregabit triticum in horreum suum; paleas autem comburet igni inextinguibili.* » Tertio dat corpus suum sub specie panis triticei, propter corporis suæ expressam similitudinem. Triticum enim potest considerari tribus aliis modis; scilicet ut jacens in acervo, ut cadens in agro, ut in panis complementum. Penes primum modum, significat corpus Christi in Virgine conceptum : penes secundum, ut in mundo pro nobis passum : penes tertium, ut in cœlo glorificatum. In primo mater Christi multum honorificatur, in secundo peccator liberatur, in tertio beatus delectatur. De primo Cant., VII : « *Venter tuus sicut acervus tritici.*, » Venter est corpus Beatæ Virginis. Luc., XI : « *Beatus venter qui te portavit :* » acervus tritici, munda membra Christi, ut conservata in utero virginali : lilia, decor omnimodæ castitatis, quo ornantur membra et sensus Beatæ Virginis. De secundo, Joan., XII : « *Nisi granum frumenti*, etc. » usque « *multum fructum affert.* » Christus enim per mortem suam genus humanum de æterna morte liberavit. Ad Rom., V : « *Commendat suam caritatem Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.* » Ex hoc quod Dominus dicit se granum frumenti, habet Ecclesia quod sub nulla specie alia consecrat corpus Christi. De tertio Zach., IX : « *Quid bonum ejus, et quid pulchrum, nisi frumentum electorum* ? » quia panis pulcherrimus, dulcissimus et nobilissimus est corpus Christi in gloria beatorum. Hinc sciendum quod beati habebunt in eo triplex donum : omnium delitiarum præparationem, omnium desideriorum impletionem, omnium bonorum securam et æternam fruitionem. De primo Gen., XLIX : « *Aser pinguis panis præbebit delicias regibus.* » Psal., LXVII : « *Parasti in dulcedine tua pauperi Deus.* » Sap., XV : « *Paratum panem de cœlo præstitisti eis sine labore, omne delectamentum in se habentum, et omnis saporis suavitatem.* » I Corinth., II : « *Oculus non vidit, nec auris audivit*, etc. » De secundo Psalm., CXLVII et CIII : « *Lauda Jerusalem Dominum*, etc. » et *Adipe* « *frumenti satiat te.* » Item « *Benedic anima mea Dominum.* » Jerem., XXXI : « *Inebriabo animam sacerdotis pinguedine, et populus meus bonis meis adimplebitur* » Sap., XVI : « *Sapientiam tuam et dulcedinem quam in filios habes, ostendebas : et deserviens uniuscujusque voluntati, ad quod quisque volebat, convertebatur.* » De tertio Luc., XIV : « *Beatus qui manducat panem in regno Dei*, » scilicet propter omnium bonorum securam sine fine fruitionem. Isa., LXII : « *Juravit Dominus in dextera sua. Si dedero triticum tuum ultra cibum inimicis tuis, et si biberint filii alieni vinum in quo laborasti. Qui congregant illud, bibent in atriis sanctis meis.* » Hic comedunt mali cum bonis; ibi erunt mali sub æterno interdicto, et boni securo et æterno Christi Convivio. Psal., XV : « *Adimplebis me lætitia.* »

CAPUT XI.

De tribus mirabilibus quæ fiunt in consecratione.

« *Venite comedite*, etc. » Thema proprium. « *Mirabilia opera tua, et anima mea cognoscet nimis.* » Vel aliquid simile de mirabilibus operibus Dei vel signis. Tertium principaliter notandum circa Dominici Corporis Sacramentum, sunt mirabilia divinæ operationis, tamquam signa sive mirabilia divinæ virtutis. Hæc mirabilia signa divinæ operationis consideranda sunt in tribus : in Dominici Corporis consecratione ; secundo in ejusdem possessione ; tertio in perceptione. Primo enim corpus consecramus, secundo possidemus, tertio percipimus. Primo in consecratione considerandæ sunt et credenda tria mirabilia signa divinæ operationis. Primum, quod ibi sub specie panis est verum corpus Christi. Secundum, quod tota substantia panis mutatur in corpus Christi. Tertium, quod mutatur in corpus Christi tota substantia panis, ita tamen quod manent accidentia panis. Primum est mirabile, secundum mirabilius, tertium mirabilissimum. De duobus primi hic potest dici; de tertio in sequenti. Primum mirabile signum in consecratione Sacramenti altaris est, quod ibi sub specie panis est verum corpus Christi, quod de Virgine sumpsit : et hoc probatur tribus modis. Primo probatur testimonio fide dignorum; secundo testimonio signorum positivorum; tertio demonstratione miraculorum. Primo probatur primum mirabile testimonio fide dignorum, secundum quod lex dicit Deuter., XIX : « *In ore duorum aut trium*, etc. » Audiuntur ergo testes veraces et idonei sufficientes. Augustinus : « Accedit verbum ad elementum, et fit Sacramentum : » hoc est, Dei verbum institutum a Christo, profertur super panem, et mox fit sacrum secretum, scilicet corpus Salvatoris sub specie panis. Item Augustinus : « Hoc est quod omnibus modis probare contendimus, Sacramentum Ecclesiæ duobus constare : visibili elementorum specie, et invisibili carne Christi et sanguine, sicut persona Christi constat ex Deo et homine. » Ambrosius : « Panem istum quem sumimus in mysterio utique intelligo, qui manu sancti Spiritus formatus est in utero Virginis, et igne passionis decoctus in ara crucis : panis enim Angelorum factus est cibus hominum. » Gregorius : « Magnum atque pavendum est mysterium; quia aliud videtur, aliud intelligitur. Figura panis et vini videtur, et faciente Domino corpus et sanguis Christi intelligitur. » Eusebius : « Vere unica et perfecta Ecclesiæ hostia, fide æstimanda non specie, neque exteriora censenda, visu, sed interiori intellectu; unde cœlestis confirmat auctoritas : Accipite, et comedite, etc. Recedat ergo omne infidelitatis dubium; quia qui auctor muneris, ipse est testis veritatis. » Secundo probatur idem ratione signorum positivorum. Ratio autem eorum est rem ita esse ut signum. Est autem signum duplex, scilicet hominis, et Dei: hominis artificiale, Dei sacramentale. Signum positivum hominis secundum impositionem hominis significat, et est duplex : nam aliud non continet quod significat, ut circulus vini [1] : aliud continet quod significat, ut pastillum, quod significat carnes et continet carnes intus absconditas. Similiter signum positivum Dei, quod est in Sacramentis secundum impositionem Dei, significat, et est etiam duplex : nam aliud non continet quod significat, ut Sacramenta legalia, quæ non efficiunt quod figurant, sicut agnus Paschalis, et similia ; et aliud continet quod significat, ut Sacramenta evangelica, sicut Eucharistia : significat enim secundum impositionem Dei rem sacram, scilicet corpus Christi, et continet illud : unde ait : « *Hoc est corpus meum.* » Signum mansit foris, scilicet species panis, et intus erat corpus Salvatoris. Eccl., III : « *Innova signa, et immuta mirabilia;* » quasi diceret : Quia vetera signa non continebant gratiam quam figurabant, fac nova, quæ continent quod figurant. Augustinus : « Ideo dicuntur Sacramenta quasi sacræ rei signa, quia in eis aliud videtur, aliud intelligitur. Quod videtur, speciem habet corporalem; quod intelligitur, fructum habet spiritualem. In specie enim panis et vini quam videmus, res invisibiles carnem Christi et sanguinem honoramus. » De hoc supra, sermone IX, circa medium. Tertio probatur idem demonstratione miraculorum. Exod., XXXIV : « *Signa faciam, quæ nunquam sunt visa super terram, nec in ullis gentibus*, etc. » Paschasius : « Nemo qui sanctorum vitas et

1. Forte : « vinum. »

exempla legerit, ignorat quod sæpe corporis Christi et sanguinis Sacramenta aut propter dubios aut certe propter ardentius amantes visibili specie in agni vel pueri forma, aut in carnis et sanguinis colore monstrata sint; ut quod latebat mysterio, patesceret in « miraculo. » Beato enim Basilio in die Paschæ mysteria celebranti Hebræus quidam se sicut Christianus populo commiscuit, officii volens explorare mysterium; qui vidit infantem partiri in manibus Basilii, et communicantibus omnibus, venit ipse, et data ei hostia vere caro est facta: et servans reliquias abiit in domum suam ostendens uxori suæ, narrans quæ propriis oculis viderat. Credens ergo ait: Vere horribile et admirabile est Christianorum Sacramentum. In crastino venit ad Basilium, et baptizatus est cum omni domo sua. Idem. Quidam Presbyter erat Ægidius nomine, religiosus valde, qui cum sanctam duceret vitam, cœpit piis precibus pulsare Deum, ut sibi monstraret naturam corporis et sanguinis Domini. Venit ergo dies ut idem more solito divina celebraret, et post Agnus Dei procumbens genibus, Creator, inquit, et redemptor omnipotens Deus, pande mihi exiguo in hoc mysterio naturam corporis Christi, ut mihi liceat eam prospicere in forma pueri, quem olim sinus matris tulit vagientem. Et ecce Angelus de cœlo veniens affatur: Surge propere, si vis Christum videre. Adest præsens corporeo vestitus amictu, quem sacra puerpera gessit. At Presbyter pavidus surgens vidit super aram puerum sedentem. Cui Angelus: Quia Christum videre placuit, quem sub specie panis verbis sacrasti mysticis, nunc oculis inspice, et tracta manibus. Tunc cœlesti lumine Sacerdos fretus, quod mirum dictu est, in ulnis trementibus puerum accepit, et pectus proprium pectori Christi adjunxit, deinde perfusus in amplexus dat dulcia Deo oscula, et suis labiis pressit pia labia Christi. Quibus ita peractis restituit puerum in altari, et rursus humi prostratus deprecatur Dominum, ut dignetur ipse verti in speciem pristinam. Et surgens invenit corpus Christi remeasse in formam priorem, et sic sub specie debita communicandi eidem. Secundum miraculum in consecratione Sacramenti altaris est, quod substantia panis mutatur in corpus Christi, quod sumpsit de Virgine; et hoc fit potestate Verbi Dei: quod probatur tribus modis fieri posse: a potestate simili, a minori, a majori. Primo a potestate simili, quia Verbum Dei substantiam unam in aliam commutavit. Hinc legitur Joan., II, quod Dominus ad nuptias aquam in vinum commutavit: sicut ergo potuit ibi, potest et hic. In similibus enim simile est judicium: ubi similis præcipit virtus, similis obedit effectus. Secundo probatur a minori, eo quod res quæ minus possunt quam verbum Dei, unam substantiam mutant in alteram. Unde sciendum quod providentia Dei mutationes rerum tribus modis fieri voluit, præter quas verbo Dei facit; arte, natura, gratia. Ars enim hominis unam substantiam mutat in aliam, ut patet in vitrifice, qui vilem cinerem mutat in præclarum et nobile vitrum. Ergo multo magis virtus Verbi Dei potest panem in corpus ejus et vinum in sanguinem commutare. Eccles., VIII: « *Sermo Dei potestate plenus est, nec dicere ei quisquam potest: quare ita facies?* » Eusebius: « Invisibilis Sacerdos visibiles creaturas in substantiam corporis et sanguinis sui verbo suo secreta potestate facit et commutat. » Item natura unam substantiam mutat in aliam, sicut in vite aqua mutatur in vinum; et opera apum succus florum per secreta naturæ mutatur in favum: similiter in nobis ipsis panis quem manducamus quotidie, per naturam mutatur in carnem. Ergo multo magis virtus Verbi Dei mutare potest panem in substantiam corporis sui. Item gratia hominis mutat unam substantiam in alteram. Hinc Moyses per gratiam specialem mutavit virgam in serpentem, et aquam in sanguinem. Ergo multo magis virtus Verbi Dei potest mutare panem in corpus suum, et vinum in sanguinem. Ambrosius: « Virgam tenuit Moyses, et projecit in terram, et facta est serpens, et sic vides Prophetica gratia mutatam esse naturam, et majoris esse potentiæ gratiam, quam naturam. Quod si tantum valuit benedictio humana ut naturam converteret, quid dicemus de ipsa consecratione divina, ubi ipsa verba Salvatoris operantur? » Si ergo quæris quomodo potest quod panis est, fieri corpus Christi? Respondeo: consecratione, quæ fit Christi sermone. Tertio probatur idem a majori, quia Verbum Dei multo facit majora et facere potest, quam quod panem in corpus Christi mutet. Unde « *in principio erat Verbum,* » usque « *omnia per ipsum facta sunt.* » Ambrosius: « De totius mundi operibus legitur, quod ipse dixit, et facta sunt, etc. Sermo

ergo qui potest facere ex nihilo quod non erat, non potest ea quæ sunt mutare in id quod non erat? Non enim minus est dare rebus novas quam mutare naturas; et sic quod erat panis ante consecrationem, jam Corpus Christi factum est post consecrationem, quia sermo mutat creaturam. Cum itaque irrationalis creatura et inanimata, scilicet panis, mutatur in melius, scilicet in corpus Christi virtute Verbi Dei, mirum quod peccator homo nec multis verbis, nec beneficiis, nec comminatione, nec promissione converti potest de mala vita in bonam? »

CAPUT XII.

De tertio mirabili quod fit in consecratione.

« *Venite, comedite*, etc. » Thema proprium : « *Mirabilia opera tua*, etc. » Tertium mirabile, imo mirabilissimum signum in consecratione Sacramenti altaris est, quod mutatur in corpus Christi tota substantia panis : sic tamen quod manent panis accidentia, idest color, sapor et hujusmodi, Christi corpus circumstantia et nostris sensibus objecta. Quod enim in consecratione mutatur panis in corpus Christi, jam probatum est; et quod manent humanis sensibus accidentia, patet. Talis mutatio est supernaturalis, et dicitur proprie conversio, sive transubstantiatio, quia similis ei per omnia non invenitur in natura. Quod tamen ita fieri possit in hoc Sacramento, triplici potest ostendi similitudine. Prima similitudo quod substantia panis possit mutari, ita quod accidentia maneant, sumitur de gratia prophetali. Hinc est quod IV Reg., II, Eliseus misit sal in aquas amaras, et conversæ sunt in dulces. In qua conversione quatuor consideranda sunt, scilicet continens et contentum, operans et operatum. Continens est illa species, sive claritas exterior; contentum amaritudo interior, quæ transit atque mutatur in quartum, scilicet operatum, idest in dulcedinem, et hoc per tertium, scilicet operans, idest per gratiam prophetalem. Sic est quodammodo in mutatione panis in corpus Christi. Primum, scilicet continens, idest species panis exterior manet. Secundum, scilicet contentum, idest substantia panis mutatur in quartum, scilicet in corpus Christi, et hoc per tertium, scilicet operans, idest per Verbum Dei. Secunda similitudo ejusdem sumitur a conversione spirituali, de qua I Reg., x, dicit Samuel ad Saul, qui significat peccatorem : « *Insiliet in te spiritus Domini, et mutaberis in virum alium :* » in qua conversione sive mutatione quatuor jam supradicta consideranda sunt : scilicet continens et contentum, operans et operatum. In statu enim peccati noster homo exterior pulcher et sanus; sed homo interior amaritudine peccati et veneno plenus est et ægrotus. Hic dum per spiritum Dei convertitur, specie corporis manente, exterior amaritudo et languor peccati interior in dulcedinem et sanitatem gratiæ commutatur. Primum, scilicet species corporis exterior manet : secundum, scilicet amaritudo peccati interior transit in quartum, scilicet dulcedinem gratiæ, et hoc per tertium scilicet per spiritum Dei; et sic fit, ut dictum est, in consecratione corporis Christi. Eugenius ad quemdam conversum : « Quanta et quam celebranda beneficia vis divinæ bonitatis operatur! et quod non tibi novum et impossibile esse debeat, quod in Christi substantiam terrena convertuntur, teipsum interroga, qui præterita vilitate deposita subito novam indutus es bonitatem. In exteriori nihil additum, totum est in interiori mutatum. » Tertia similitudo ejusdem sumitur de mutatione naturali. Videmus enim quod ova ponuntur sub ave, ut sub gallina ve sub columba, et per naturam mutantur in carnem, imo in aviculam vivam. In hac mutatione similiter illa quatuor, quæ jam dicta sunt, possunt inveniri. Ibi enim est continens, scilicet testa, quasi species ovi exterior; et contentum. scilicet vitellum, quasi substantia ovi interior; et operans, scilicet natura; et operatum, scilicet caro pulli. Primum, scilicet testa, species exterior manet, secundum vitellum, sive substantia interior transit et mutatur in quartum, scilicet in corpus pulli vivi, et hoc per tertium operantem naturam. Et mira similitudo : quia diebus aliquibus integra exterius videtur, quasi adhuc sit ovum, quod non est ovum, sed vivi pulli integrum corpus testa velatum. Sicut ergo in hac re columba per naturam, sic in Sacramento altaris spiritus, scilicet per suam omnipotentem virtutem. Si ergo sub ave ponis unum vel duo vel plura ova, vertit ea per naturam interius in carne, testa manente exterius; quanto magis unam hostiam panis, vel plures in altari, manente specie panis exterius, Spiritus Sanctus eas repente interius in corpus

Christi sua virtute convertit. Nota versus de corpore Christi, de hoc quod dicit de substantia panis: non quod sit materia corporis Christi, sed quod panis convertitur in corpus Christi. Corpus de pane, corpus de Virgine natum. Primum conversum, sed materiale secundum. Hic moraliter notandum est, cum irrationalis creatura, scilicet panis, per Verbum Dei et spiritus ejus in melius convertitur, quanta sit peccatoris duritia, qui multis verbis et Spiritus Sancti operationibus ad conversionem non perducitur! Jerem., v: « *Induraverunt facies suas supra petram, et noluerunt reverti.* » Hæc induratio finalis impœnitentia est: cujus triplex est causa. Prima longa consuetudo peccandi; secunda incredulitas de justitia Dei; tertia seductio inimici. De primo Sap., xiv: « *Invalescente iniqua consuetudine error tamquam lex custoditus est:* » Jerem., xiii: » *Si potest Æthiops mutare pellem suam, aut pardus varietates suas, et vos potestis bene agere cum didiceritis malum.* » Glossa: « Consuetudo peccandi quodammodo in naturam transit. » Sed quod hominibus impossibile est, Deo possibile est: ut non Æthiops vel pardus, longævi scilicet peccatores, suam naturam per se mutare videantur, sed Deus qui in illis operatur. Augustinus: « Vocabas me Domine, et suspirabam ligatus non ferro alieno, sed mea propria voluntate. Velle enim meun tenebat inimicus; et inde catenam fecerat et constrinxerat me. Quippe ex voluntate perversa facta est libido; et dum servitur libidini, facta consuetudo; et dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas. » De secundo Soph., i: « *Visitabo super viros defixos in fæcibus suis, qui dicunt in cordibus suis, non faciet bene Dominus, et non faciet male.* » Glossa: « Tollunt Domini providentiam, putantes quod nec bonis bona, nec malis mala possit reddere, sed omnia casu regantur. » Psalm., xiii: « *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus, justus judex qui judicat peccata:* » unde sequitur: « *Corrupti sunt, ei abominabites facti sunt in iniquitatibus suis.* » De tertio Oseæ, v: « *Non dabunt cogitationes suas ut revertantur ad Dominum, quia spiritus fornicationis in medio eorum, et Dominum non cognoverunt.* » Quasi diceret: quia spiritus malignus obsedit eos, et excæcat ut Dominum non agnoscant, et promissionibus falsis seducit, ideo converti non possunt. Eccles., xxix: « *Repromissio nequissima plurimos perdit.* » Genes., xxxiv: « *Egressa Dina, ut videret mulieres regionis illius. Et vidit eam Sichem princeps terræ,* » idest diabolus, *adamavit, rapuit, dormivit cum ea, et conglutinata est anima ejus cum ea,* tristemque blanditiis delinivit, quia mundi prospera, peccata levia, longam vitam false promittit. III Reg., xxii, dicit Michæas: « *Egressus spiritus ait, ego decipiam Achab. Egrediar: et ero spiritus mendax in ore omnium Prophetarum ejus, qui dicebant regi, ascende in Ramoth Galaad, et vade prospere, et tradet Dominus inimicos tuos in manus tuas: et in hoc est deceptus. Ingressus enim prœlium, quidam percussit eum casu sagitta inter pulmonem et stomachum, et graviter vulneratus mortuus est vespere.* »

CAPUT XIII.

De tribus mirabilibus, quæ considerantur in corporis possessione.

« *Venite comedite. Mirabilia opera tua,* etc. » Hic dicendum est de tribus mirabilibus quæ fiunt virtute et perfectione consecrationis, et attenduntur in ejusdem possessione, et post consecrationem adhuc nobiscum habemus. Primum mirabile signum, quod in possessione Dominici corporis magna res, scilicet corpus Domini, continetur sub tam parva specie panis: cujus assignatur triplex ratio. Prima ratio est demonstratio magnitudinis sapientiæ artificis tantæ rei, scilicet Spiritus Sancti. Videmus enim quod artifices quanto sunt in arte sculpendi peritiores, tanto sculpunt imagines subtiliores. Unde si artificibus ostenditur gemmæ vel metalli materia valde parva, et rogetur in ea imago fieri subtilissima, minus subtilis artifex respondebit quod eam facere non possit, quod maxime subtilis in arte facile facit. Sic ad demonstrandam sapientiam Spiritus Sancti, sub minima specie Sacramenti facile esse facit totum corpus Christi. Hinc Sapien., vi: Spiritus Sanctus dicitur esse subtilis: non enim potest ei tam subtilem partem panis proponere in altari quin sciat et possit eam in verum corpus Christi convertere. Damascenus: « Quomodo fiet hoc, ait Virgo, quoniam virum non cognosco? Respondit: Spiritus Sanctus superveniet in te, etc. et tu quæris quomodo panis fiat corpus Christi?

Et ego dico tibi, Spiritus Sanctus superveniet, et ipse faciet hæc quæ super naturam sunt, et super intelligentiam. » Secunda ratio ad idem est similitudo potentiæ Christi cum potentia Dei. Quidquid enim potest Dei Filius per naturam, hoc potest filius hominis propter personæ unitatem. Matth., ult. : « *Data est mihi omnis potestas*, etc. » Ambros., super illud, *Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur.* » « Non ideo erit magnus, quod ante partum Virginis magnus non fuerit; sed quia potentiam quam Dei filius ante tempora naturaliter habuit, hic erit ex tempore accepturus : qui sicut in unam personam, ita in unam potentiam conveniunt Dei Filius et hominis; sed Dei Filius Verbum Patris illam habuit potentiam, quod minima parte corporis opere Spiritus Sancti de virtute separata se vestivit, et illi se inclusit, secundum illud : Verbum caro factum est. Ergo similem potestatem dedit homini Christo, scilicet ut possit facere corpus suum esse sub minima panis specie. » Psalm., XCVIII : « *Dominus in Sion magnus.* » Sion interpretatur speculum, ut dicit Papias et Augustinus : « Et dubium non est, quod magna imago tam expresse, tam integre apparet in parvo speculo sicut in magno. » Magnus ergo Dominus in Sion, idest in speculo esse dicitur, quia verum corpus Christi tam integraliter esse sub parva specie panis, sicut sub magna, recte creditur. Tertia ratio ad idem est sufficiens causa ad finem Sacramenti. Finis Sacramenti est animam fidelem spiritualiter cibare, et contra malum et ad bonum confortare. Causa hujus efficiens est corpus Christi; et id potest tam plene esse sub specie panis parva, sicut sub magna; quia sub utraque æqualiter unitum est Deo, ex qua fluit omnis virtus in Sacramento. Quantacumque enim parva sit species illa panis, ibi est totum corpus Christi per conversionem, sanguis per connexionem, anima per conjunctionem, et divinitas integra per unionem ; unde certum est quod habet plenam rationem cibandi spiritualiter, et confortandi animam. Exod., XVI : « *Qui minus collegerat, non reperit minus de manna quam qui plus collegerat.* » Hilarius : « Ubi pars corporis, idest, minima pars Sacramenti, ibi est et totum corpus. Eadem enim ratio est in corpore Domini, quæ in manna, quod in ejus figura præcessit; de quo dicitur : Qui plus collegit, non habet amplius : neque qui minus paraverat, habuit minus : non enim æstimanda est quantitas in hoc visibilis, sed virtus spiritualis. Unde qui multum vel magnum panem consecrat, non habet amplius quam verum corpus Christi ad salutem suam. » Secundum signum mirabile est, quod unum et idem corpus est in pluribus locis, in pluribus portionibus : et hoc probatur tribus modis. Primo per Prophetam Malachiam, I ad Judæos : « *Non est mihi voluntas in vobis, ait Dominus, et munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum magnum nomen meum in gentibus, et in omni loco sanctificatur et offertur nomini meo oblatio munda.* » Ecce loca plurima exprimit, et unam oblationem mundanam fidelium dicit. Exod., XX : « *In omni loco in quo fuerit memoria nominis mei, veniam ad te, et benedicam tibi.* » Memoriam nominis Domini sacrificium est altaris, scilicet corpus Christi : quod fieri jussit in commemorationem ejus, hoc fit in multis locis, et in hoc venit unus Dominus ad benedicendum nobis. Secundo probatur hoc per manifestam rationem, quæ est quod filius hominis participat potentiam filii Dei propter personæ unitatem. Ambrosius : « Sicut in unam personam, ita in unam potentiam conveniunt Dei et hominis filius. Unde sicut Dei filius est essentialiter in omnibus rebus; ita dedit filio hominis ut corpus ejus. Sacramentaliter esse possit in pluribus locis. » Augustinus : « Intelligendum est corpus Christi esse in uno loco, idest in cœlo, ubi ascendit ad dexteram Patris, idest visibiliter in forma humana. Veritas tamen ejus, idest divinitas. ubique est. Veritas etiam ejus, idest verum corpus, in omni altari sacramentaliter est ubi celebratur. » Innocentius III : « Disposuit cœlestis altitudo consilii, sicut tres personæ sunt in unitate essentiæ, scilicet Pater et Filius et Spiritus sanctus, ita tres essent substantiæ in unitate personæ; scilicet divinitas Christi, corpus et anima. Cum ergo Christus secundum naturam divinam tribus modis existeret in rebus, scilicet in omnibus per essentiam, in solis justis per gratiam, in homine assumpto per unionem, voluit ut idem ipse secundum humanam naturam etiam tribus modis existeret. In cœlo localiter, in verbo personaliter, in altari Sacramentaliter. Unde sicut secundum divinitatem essentialiter est in omnibus rebus, ita secundum humanitatem Sacramen-

taliter totus est in pluribus locis. » Tertio probatur idem per visibilem similitudinem, quæ cunctis in speculo declaratur. Nam si faciei tuæ plura proponas specula, in omnibus æqualiter et integraliter una apparebit facies : et si unum speculum in plura frustra etiam parva confringas, perfecta tua facies in singulis erit. Et licet speculum infringatur in plura, facies tua tamen manet in omnibus una, nec mutatur : sic est revera in Sacramento Christi, qui speculum dicitur et imago bonitas illius. Si ergo speculum, idest forma panis in partes plures dividatur, in singulis erit unita Deo, idest verum corpus Christi. Hieronymus : « Singuli fidelium accipiunt Christum totum, et in singulis portionibus totus est, nec per singulos minuitur, sed integrum se præbet in singulis. » Tertium mirabile est, quod corpus Domini licet sit in pluribus locis vel hostiis, aut portionibus, tamen per partes non est divisum, sed manet in se integrum et conjunctum. I Corinth., I : « *Divisus est Christus?* » quasi diceret, non est divisus : quia licet sit in cœlo localiter, in corde justi spiritualiter, in multis locis Sacramentaliter, tamen manet in se conjunctus : et est hujus mirabilis rei ratio ineffabilis unio hominis et Dei, carnis et Verbi. Unde sicut Verbum Dei ubique est, et totum replet cœlum et mundum manens indivisum, sic dedit corpori quod assumpsit de Virgine, et dedit Apostolis : divinitas enim quæ ubique est, replet illud, et conjungit, et facit ut sicut ipsa una est, ita veritas corporis Christi unum corpus sit in veritate. Augustinus : « Quando manducamus Christum, partes de illo non facimus, sed in Sacramento fit hoc unusquisque quod accipit. Accipit unusquisque partem suam in Sacramento, et manet totus integer in seipso. Manet integer totus in cœlo, manet integer totus in corde tuo. Totus enim erat apud Patrem quando venit in Virginem, implevit illam, non recessit ab illo. Venit in carnem, ut eum homines manducarent; et manebat integer apud Patrem, ut Angelos pasceret. Rogandus est ergo Dominus, licet simus corporaliter ab invicem divisi, ut simus semper spiritualiter in caritate conjuncti, et digne nos pascat in præsenti suo Sacramento, et plena cum angelis sui visione in futuro. Amen.

CAPUT XIV.

De tribus mirabilibus in Corporis Christi perceptione.

« *Venite, comedite*, etc. *Mirabilia opera tua*, etc. » Hic est dicendum de tribus ultimis considerandis in corporis Christi perceptione. Primum mirabile est, quod corpus Domini dum manducatur, non minuitur : et hoc est contra hæreticos qui dicunt : si corpus Domini omni monte majus esset, jam diu clerici illud consumpsissent. Hujus tam miræ rei, scilicet inconsumptibilitatis corporis Christi in manducatione triplex est ratio. Prima ratio est quotidiana potestas consecrandi : nam quia omnibus diebus et omnibus fidelium locis, et sub tot hostiis quot sufficiunt fidelibus, verum et unicum corpus Christi ex præcepto ejus consecrare possumus, idcirco dum illud manducamus, consumere vel minuere non valemus. Sicut enim in nobis causa salutis æternæ semper manet affectus illud manducandi, sic et potestas et effectus consecrandi : et cum jam consecratum manducamus, nequaquam illud minuimus : quia quod semper in se veraciter integrum perseverat, ne Sacramentaliter in Ecclesia possit deficere, semper consecrando in forma panis, quasi Sacramentum nutriendo et renovando conservamus : quod pulchre figuratum est in panibus propositionis, Exod., XXV. « *Pone super mensam meam panes propositionis in conspectu meo semper.* » Et quomodo dicitur Levitic., XXVI, « *Accipies panes duodecim, et statues eos super mensam meam, ut sint panes in monimentum oblationis Domini, per singula sabbata mutabuntur fœdere sempiterno.* » Similiter de igne dicitur Levitic., VI : « *Ignis in altari meo semper ardebit, quem nutriet sacerdos subjiciens ligna mane per singulos dies.* » Ignis iste nunquam deficiet in altari ; sed mensa illa Judæorum cum panibus et ignis cum altari deficit. Quid ergo ? mentitus est Deus ? Absit : sed sed umbra deficit in synagoga ; veritas manet, nec deficit in Ecclesia. Sacerdos enim noster semper Sacramentum altaris consecrando nutrit, et corpus Christi, quod in illo semper idem est, nunquam manducatione fidelium deficit. Secunda ratio est incorruptibilitas vera corporis hujus, quod surrexerit glorificatum, immortale, immutabile et impassibile, nec potest corrumpi. Psal., XV : « *Non dabis sanctum tuum*

videre corruptionem. » Unde cum illud manducamus, non sicut alius cibus corrumpitur, nec mutatur in corpus nostrum, sed influit nobis sine corruptione sui spirituale nutrimentum. Hoc figuratur III Reg., XVII, ubi pugillus farinæ non deficit in domo viduæ per multos dies cibans familiam totam, juxta verbum Eliæ. Augustinus : « Qui manducat me, dicit Dominus, vivet propter me. Quando enim manducatur hic panis, vita manducatur, nec occiditur quando manducatur : non occidit, sed mortuos vivificat. Vivit manducatus, quia surrexit occisus. Hinc etiam lapidi pretioso comparatur, de quo virtus exit, ut phantasmata fugandi, vel inflationes sedandi, vel alia sine diminutione sui. » Deuteron., XXXII : « *Constituit hominem ut sugeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo.* » « *Petra autem erat Christus.* » I Corinth., X. Sicut ergo gemma virtutem suam effundendo non minuitur, sic corpus Domini nos pascendo non minoratur. Tertia ratio ad idem, infinita causa pascendi : qui enim ad eum accedere possunt, pastum sufficienter inveniunt : hinc fons et lux vera dicitur. De primo Genes., II. « *Fons ascendebat a terra*, » idest Christus. Dicit Glossa : « Irrigans universam superficiem terræ, » idest inspirans cordi utilia et honesta. Jerem., II : « *Dereliquerunt me fontem aquæ vivæ.* » De secundo Joan., I : « *Erat lux vera*, etc. » Sicut ergo fons terram rigat, et sine sui diminutione herbas innumeras et arbores nutrit, sic Christus Ecclesiam pascit. Item sicut sol non deficit toti mundo lumen suum communicando, sic nec Christus Ecclesiam totam pascendo. Item exemplum de candela, in qua millesies tantus ignis sumi potest quantus in ea est, nec propter hoc minuitur lumen ejus. Igitur multo potius Dominus nos seipsa pascit, nec tamen deficit. Psalm., CXLIV : « *Oculi omnium in te sperant, Domine.* » Idem Psal., CI : « Tu autem ipse es, etc.» Secundum mirabile signum in perceptione corporis Domini est, quod si non manducatur, quodammodo minuitur. Ad intelligentiam tam miræ rei sciendum quod duo sunt corpora mystica in hoc mundo : scilicet corpus mysticum Christi, et corpus mysticum diaboli, sive Antichristi, ad quorum alterum pertinent omnes mundi. Corpus mysticum Christi sancta est Ecclesia tamquam ipsius munda et fidelis sponsa, cujus ipse caput est, et singulæ personæ fidelium sine culpa criminali sunt ipsius membra : et omnes qui corpus ejus digne sumunt, ipsius membra fiunt. I ad Corinth., XII : « *Vos estis corpus Christi*, *et membra de membro.* » Sicut enim corpus unum est, et multa habet membra, sic et Christus. Item I Corinth., X : « *Unum corpus multi sumus*, *qui de uno pane participamus.* » Corpus diaboli universitas est iniquorum tamquam illius nutrix adultera, cujus ipse caput est, et singulæ personæ malorum ejus membra. Job, XLI : « *Corpus ejus scuta fusilia compactum squammis se prementibus.* » Gregorius : « Corpus diaboli sunt omnes iniqui, qui quia per obstinationem duri sunt, et per vitam fragiles, scutis fusilibus comparantur. » Sciendum, quod sicut Christus per se et per suos semper studet membra diaboli præscindere, et suis membris incorporare, secundum illud Act., X : « *Surge, Petre, occide et manduca :* » sic diabolus per se et per suos conatur membra Christi tollere, et membris suæ meretricis vilibus unire I Pet., V : « *Sobrii estote, et vigilate*, etc. » Deuter., XXXVI : « *Populus iste fornicabitur post Deos alienos, et derelinquet me.* » I ad Corinth., VI : « *Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi ? Tollens ergo membra Christi faciam membra meretricis ?* » Quasi diceret : Absit, ut faciam tantum nefas. Quod tamem, heu, multi faciunt. Augustinus : « Non possunt simul esse membra Christi, et membra meretricis. Nec dicendi sunt manducare corpus Christi, scilicet spiritualiter, et si manducant Sacramentaliter. Sed non manducando spiritualiter corpus Christi, et male vivendo, tollunt Christi membra, et faciunt ea membra diaboli, et sic diminuunt, quantum in se est, corpus Christi : quod enim diabolo in animabus accrescit, Christo decrescit : et sic corpus Christi mysticum diminuitur. » Tertium mirabile signum in perceptione Dominici corporis est, quod dum manducatur a fidelibus, tunc augmentatur. Hoc probatur dupliciter : ratione et similitudine. Primo probatur ea ratione, quod dum manducatur corpus Christi, non ipsum ut alius cibus in manducantem convertitur, sed e converso vere manducans in illud spiritualiter convertitur et mutatur : nam manducantem se Dominus sui corporis mystici membrum facit, et sibi eum incorporans, cum suo corpore, quod de Virgine sumpsit, quodammodo unum efficit. I ad Corinth., XII : « *Unum corpus multi sumus*, *qui de uno pane participamus.* » Idem I

I. Cor., XII : « *Vos estis corpus Christi, et membra et membro.* » Augustinus : Commendavit Christus in hoc Sacramento corpus et sanguinem suum, quod et fecit nos ipsos ; nam et nos ipsi sumus facti corpus ejus. Caro enim nostra carni ejus unita et incorporata unum cum illo efficitur. » Oseæ ult. : « *Convertentur sedentes in umbra ejus, vivent tritico.* » quasi diceret, fideles vivent tritico, idest Dominici corporis Sacramento. Quod Sacramentum dicitur umbra Christi, quia dat se ibi non in sua luce, sed in velamine, quod sic comedentes convertentur, quia in corpus Christi mutabuntur. Et sic patet, dum multi fidelium comedunt corpus Christi et in illud ipsi mutantur, et membra ejus efficiuntur, quod corpus Christi dum manducatur, augmentatur. Secundo, probatur idem similitudine humanæ scientiæ : nam quanto magis homo scientiam suam aliis distribuit, tanto plus crescit. Matth., XXV : « *Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque,* etc. » Boetius : « Scientia est nobilis animi possessio, quæ avarum dedignatur possessorem : » nisi enim publicetur, elabitur, et distributa suscipit incrementum. Similiter divina sapientia incarnata multis in cibum donata sapientes facit, et in se quodammodo convertit : et sic dum comeditur, non minuitur, sed augmentatur. Eccl., I : « *Creator omnium creavit sapientiam spiritu :* » scilicet, incarnari fecit, « et secundum da« tum suum præbet illam diligentibus se. » Et in hoc sapientia Dei crescit, dum multos in sapientia crescere facit. Ad Ephes., IV : « *Crescamus in illo per omnia, qui est caput nostrum Christus, ex quo totum corpus compactum,* » scilicet per fidem, et connexum per caritatem, in mensuram uniuscujusque membri augmentum corporis facit in ædificationem sui in caritate.

CAPUT XV.

De qualitate nostræ præparationis ad Sacramentum.

« *Venite, comedite,* etc. » Thema speciale. « *Probet autem seipsum homo,* etc. » I Corinth., XI. Probet, idest præparet se, examinet, purget. Item aliud thema : « *Præparate corda vestra Domino.* » I Reg., VII. Quartum principaliter circa Sacramentum Dominici corporis notandum, est qualitas nostræ præparationis : nam valde justum est, ut ad tam dignum et venerandum cibum, scilicet ad ipsum Dominum omnium, non incurate et indevote, sed aliquo competenti modo præparati accedamus. Exod., XIX : « *Sacerdotes qui accedunt ad Dominum, sanctificentur, ne percutiat eos ;* » similiter et alii. Præparatio nostra considerari potest in tribus : In dignitate ipsius corporis sacri : nam quia mundissimum, et Deo vivo plenum et unitum, necesse est illud suscipienti per tria præparari : scilicet, per fidei plenitudinem. Ad Hebr., X : « *Accedamus cum vero corde in fidei plenitudine :* » cum vero corde idest cum vero intellectu sine errore : *in plenitudine fidei,* idest in plena fide credentes quæ non videmus, scilicet sub specie panis esse totum Christum, verum hominem et verum Deum. Propter hujus fidei magnum meritum dicitur II Petri I : « *Credentes in Christum quem non videtis, exultabitis lætitia inenarrabili.* » Secundum præparativum est munditiæ magnitudo, quia congruum est ut vas suscepturum corpus mundissimum sit mundum. Exod., XXI : « *Sume vas unum et mitte manum ibi.* » Vas unum quasi singulariter et excellenter mundum. Hic Apostolus Hebr., IX, vas istud dicit esse urnam auream ; decet enim cor quasi aurum esse purissimum per magnam munditiam, quod capere debet cœlestem panem. Alexander Papa : « Nihil in sacrificiis majus esse potest quam corpus et sanguis Christi, nec ulla oblatio hac potior est, sed omnes præcellit, quæ pura conscientia offerenda est, et pura mente sumenda. » Hugo : « Pura conscientia est quando non habet de præterito justam accusationem, de præsenti injustam delectationem, sed de futuro justam voluntatem. » Matth., XXVII : « *Joseph petiit a Pilato corpus Jesu. Et accepto corpore, involvit in sindone munda.* » Glossa : « Sindone munda involvit Jesum, « qui pura mente eum suscipit. » Hinc etiam mos Ecclesiæ habet, ut sacramentum altaris non serico, non panno tincto sed « puro linteo celebretur. » In tribus vero quæ perducunt corporale linteum ad candorem intelliguntur tria, qui faciunt ad nostram mundificationem : primo enim lavatur, secundo torquetur, tertio exiccatur. Si quis ad suscipiendum Dominum bene mundus vult fieri, primo debet per aquam lacrymarum emundari : secundo per opera pœnitentiæ torqueri : tertio per fervorem amoris Dei a carnalium deside-

riorum humore siccari. De primo ad Hebr., x : « *Accedamus aspersi corda a conscientia mala, et abluti corpus aqua munda,* » idest mundati lacrymis a peccatis cordis et corporis. Exod., xxx : « *Lavabunt Aaron et filii ejus manus* et *pedes,* » idest opera et cogitationes, aqua compunctionis et confessionis, « quando accessuri sunt ad altare ne moriantur. » Jerem., iv : « *Lava a malitia cor tuum, Jerusalem, ut salva fias : usquequo morabuntur in te cogitationes noxiæ ?* » Psal., xxxi : « *Lavabo per singulas noctes,* » idest pro singulis peccatis lectum meum, idest conscientiam,etc. De secundo Exod. , xxvi, *cortinas tabernaculi,* idest ornatus animæ *facies de bysso retorta,* idest de operibus pœnitentiæ,jejuniis,orationibus, afflictionibus et hujusmodi, I ad Corinth., ix : « *Castigo corpus meum,* etc.» Eccles., xxxiii : « *Servo malevelo,* » idest corpori,« *tortura et compedes, mitte illum in operationem ne vacet.* » Psalm., xxxiii : « *Multæ tribulationes justorum.* » De tertio Psal., x : « *In sole posuit tabernaculum suum,* » scilicet ad siccandum per amorem divinum, ut fiat valde mundum et pulchrum. Cant., iv : « *Tota pulchra es amica mea,* etc., » quia scilicet bene lota, torta et exsiccata. Numer., ix : « *Sanctificamini, cras comedetis carnes.* » Tertium præparativum est orationis devotio. Psalm., civ : « *Petierunt, et venit coturnix, et pane cœli saturavit eos.* » Job., iii : « *Antequam comedam, suspiro.* » Hinc Maria Magdalena et aliæ devotæ portabant aromata, dum quærebant corpus Domini. Lucæ xxiii. Sic nobis accessuris ad corpus Domini. prælibanda est orationis devotio, ut quod forte minus parati sumus per jejunium et confessiones, suppleat spiritalium aromatum, idest orationum oblatio. II Paralip., xxx : « *Magna pars populi quæ sanctificata non fuerat * comederat Phase, et oravit pro eis Ezechias dicens : Dominus bonus propitiabitur cunctis qui in toto corde requirunt eum, et non imputabit eis quod minus sanctificati sunt.* » Augustinus : « Quamvis quis peccato mordeatur veniali, peccandi tamen de cetero non habeat voluntatem, satisfaciat lacrymis et orationibus, et confidens de Domini miseratione accedat ad Eucharistiam intrepidus et securus. » Secundus modus nostræ præparationis consideratur in hostia panis. Sicut enim grana frumenti arte humana gradatim proficiunt ad panis complementum, sic anima peccatrix gratia Dei proficit ad bonum statum, in quo licenter suscipit corpus Dominicum. Grana ex quibus fit hostia signant statum peccatoris propter tria : sunt enim dura, et furfure operta, et ab invicem distincta. Sic peccator durus est in corde, qui non vult converti ad dulcem Deum de sua iniquitate. Jer., v : « *Induraverunt facies suas supra petram, et noluerunt converti.* » Item peccator opertus est quasi furfure peccati deformitate. Jerem., ii : « *Quam vilis facta es nimis intrans vias tuas!* » Item peccator divisus est a proximo suo caritatis privatione. Oseæ, x : « *Divisum est cor eorum, nunc interierunt.* » Sed grana ad statum in quo sunt in hostia per hunc modum sunt deducta. Primo contrita est eorum durities per molam, et in minimas partes redacta : secundo a furfure sunt mundata : tertio commixta est farina ad invicem per aquam, et per ignem decocta, et in panem solidata; sic peccator qui dignus erit sumere corpus Domini, debet se per tria quæ in his signantur præparare : per cordis contritionem, per oris confessionem, per proximi dilectionem. De primo Isa., xlvii : « *Tolle molam, mole farinam :* » quasi diceret, Fac in te molam spiritualem de duobus molaribus, considerando misericordiam Dei, et justitiam ac emolliendam cordis tui duritiam : misericordiam quasi superiorem lapidem qui nunc operatur et circuit, sed post hanc vitam operari cessabit, Psal., lxxxv : « *Misericordia tua magna est super me*, etc. » Item considerando justitiam quasi inferiorem lapidem, qui nunc jacet et quiescit, sed post hanc vitam elevatur, operatur et circuit. Oseæ, viii : « *Jubicabo te juxta vias tuas, non parcet oculus meus, et non miserebor.* » Matth., xxi : « *Super quem ceciderit lapis iste, conteret eum.* » Rom., xi : « *Vide Dei bonitatem et severitatem.* » Job, v : « *Deus emollivit cor meum, et omnipotens conturbavit me.* » Deus cui proprium est misereri, omnipotens quem oportet juste judicare. Psal., l. : « *Sacrificium Deo spiritus contribulatus.* » De secundo Amos, ix : « *Ecce ego mundabo, et concutiam domum Israel, sicut concutitur triticum in cribro :* » ubi scilicet furfures separantur a nucleo, impurum a puro, sic per confessionem mundatur anima a vili peccato. Psal., xcv : « *Confessio et pulchritudo,* etc. » I Mach., iii : « *Dixit Judas et fratres ejus,* » idest confitentes. « *Ecce contriti sunt inimici*

* *comedit.*

nostri, *ascendamus nunc mundare Sacramenta nostra.* » Eccles., II : « *Qui timent Dominum*, *præparabunt corda sua, et in conspectu ejus sanctificabunt animas suas.* » Glossa : « Felix anima quæ quotidie mundat cor suum ut suscipiat habitatorem Deum, cujus possessor nullius eget bono, quia omnium bonorum auctorem in se habet. » De tertio Genes., XVII : « *Accelera*, *tria sata similæ commisce, et fac subcineritios panes,* » ut sic vitulum optimum cum illis comederet. Qui enim vitulum optimum, idest corpus Christi sumere vult, prius debet tribus similæ panem igne coquendo solidare, idest ad tres hominum differentias, scilicet superiores, æquales, inferiores veram dilectionem servare. I Corinth., X : « *Unus panis et unum corpus, multi sumus qui de uno pane et de uno calice participamus.* » Augustinus : « Qui accipit mysterium unitatis, et non tenet vinculum pacis, non mysterium accipit pro se, sed contra se. » Matth., XX : « *Intravit rex ut videret discumbentes, et vidit unum non habentem vestem nuptialem,* » idest caritatem, et ait ministris : « *Ligatis manibus et pedibus*, etc. » Item ejusdem V : « *Si offers munus tuum*, etc. » Glossa : « Si fratrem læsisti, reconciliare ei : etiam si adversarius fueris, esto benevolus, ut fiat amicus; et tunc offeres munus tuum, ut sit Deo gratum. » Propter prædicta in pane notanda dicitur Exod., XXI : « *Azyma comedes,* » idest panem sine fermento, « *et erit quasi signum in manu tua, et quasi monimentum ante oculos tuos,* » quod scilicet significatur in eo quod dictum est, cordis contritio, oris confessio, proximi dilectio, quibus debemus nos præparare, ut digne possimus ad Christi corpus accedere.

CAPUT XVI.

De præparatione nostra in tertio, scilicet Agno Paschali.

« *Venite, comedite.* » Item : « *Probet autem seipsum homo.* » Thema speciale : « *Sanctificamini*, *cras comedetis carnes,* » Num., IX. Thema proprium. « *Ecce Agnus Dei,* » Joan., I. Hic dicendum est qualiter ex figura agni paschalis consideretur nostræ præparationis modus de qua Exod., XII, legimus. Hæc figura in tres partes est dividenda. Prima pars est ipse agnus edendus, secunda fercula cum quibus est edendus, tertia personarum edentium habitus. In prima discimus præparari per fidei integritatem, in secunda per animi virtuositatem, in tertia per vitæ honestatem. Prima pars istius est ipse agnus, qui secundum legem manducatur : et in hoc tria considerantur. Primo quando comedendus est, quia in nocte, cum res plene non videtur; in quo credendum significatur quod corpus Christi in præsenti nobis dari debuit non manifestum, sed in Sacramento velatum. Tobiæ, XII : « *Sacramentum regis abscondere bonum est.* » III Reg., VIII : *Dominus dixit ut habitaret in nebula.* » In secundo, scilicet quod non comeditur ex eo crudum, significatur quod non debemus credere Christum esse hominem purum. Item quod non comeditur aqua coctum, significat quod non debemus credere Christum secundum communem hominum consuetudinem conceptum aut natum. Item quod comederunt eum tantum assum igni, significat quod Christi incarnatio et ejus corporis consecratio credenda est celebrari per potentiam Spiritus Sancti. In tertio, scilicet quod caput agni cum pedibus et intestinis vorari præcipitur, significatur esse credendum quod in hoc Sacramento totus Christus cum divinitate et corpore et anima continetur et sumitur. Secunda pars hujus figuræ sunt fercula tria, cum quibus solebant agnum manducare: scilicet lactucæ agrestes, panes azymi et sanguis agni. Exod., XII : « *Edetis carnes agni, et azymos panes cum lactucis agrestibus : et sument de sanguine agni, et ponent super utrumque postem, et in superliminaribus domorum.* » Primum ferculum, scilicet lactucæ agrestes, significant dolorem de peccatis; secundum, scilicet panes azymi, intentionem puram cum operibus bonis ; tertium, scilicet sanguis agni, memoriam et imitationem dominicæ passionis, quibus præparari debet anima fidelis. De primo Gregorius super, illud Exod., XII: « Lactucæ agrestes valde amaræ sunt : carnes vero agni cum his comedendæ sunt : quia cum corpus Christi accipimus, compungi pro peccatis debemus, ut amaritudo pœnitentiæ abstergat amorem perversæ vitæ. » Isa., XXXVIII : « *Recogitabo tibi omnes annos meos*, etc. » De secundo I Corinth., V : « *Epulemur non in fermento veteri,* » idest in corruptione superbiæ, quæ fit in Deum : « *neque in fermento malitiæ,* » quæ fit in proximum : « *et nequitiæ,* » quæ fit in seipsum : « *sed in azymis sinceritatis,* » idest in sinceritate

a vitiis, « *et veritatis* » bonorum operum, ut scilicet studeamus esse in novitate vitæ sine omni fraude de fermento veteri. Gregorius : « Panes sine fermento comedit, qui recta opera sine corruptione inanis gloriæ facit de fermento malitiæ. » Idem: Panes sine fermento malitiæ manducat, qui opera misericordiæ sine peccati admixtione exhibet, ne perverse rapiat quod quasi recte dispensat. » Unde per Amos, IV increpando dicitur ; « *Sacrificate de fermento laudem.* » De fermento enim laudem immolat, qui Domini sacrificium de rapina portat de fermento nequitiæ. Exod.,XII : « *Qui comederit fermentatum, peribit anima ejus de cœtu Israel.* » Fermentatum comedere est delectari peccati corruptione, quod committitur in se. Psal., XXIII : « *Dixit injustus ut delinquat*, etc. » De tertio ferculo supradicto Gregorius : « Sanguis agni super utrumque postem ponitur, quando non solum ore corporis, sed etiam ore mentis hauritur, et ad imitationem intenta mente cogitatur ; nam qui sic Redemptoris sanguinem accipit ut imitari passionem nec dum velit, in uno tantum poste sanguinem ponit. » Item in superliminaribus ponendus est sanguis agni, quia non tantum in memoria, sed in manifesto portari debet crux passionis Christi. Galat., ult.: « *Mihi absit gloriari*, etc., unde et *stigmata Domini Jesu in corpore meo porto.* » Tertia pars hujus figuræ est habitus, sive tria insignia illorum qui manducaverunt agnum ; scilicet circulus renum, calceamenta pedum , baculus manuum. Exod., XII : « *Sic manducabitis agnum. Renes vestros accingetis, calceamenta habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus.* » Primum designat carnis et mentis continentiam, secundum exemplorum patrum custodiam, tertium vitiorum correctionem : et exiguntur ad communicantium præparationem. Primum præparativum est mentis et carnis continentia in cingulo rerum figurata. Gregorius ; « In renibus accipitur carnis delectatio : » unde Ps., XXV : « *Ure renes meos et cor meum.* » Qui ergo Pascha comedit, renes accingat : quia qui corpus Domini accipit, voluptatem domat , luxuriam refrænat. Hæc præparatio continentiæ attendenda est quantum ad tria genera hominum ; scilicet conjugatos et de incontinentia pœnitentes et spirituales. Primi ante sacram communionem continentiam debent servare aliquantam ; secundi longiorem, tertii continuam. De primo dicitur ad David I Reg., XXI : « *Si pueri mundi sunt, maxime a mulieribus, manducent,* » scilicet panem sanctum : « respondit David: « *Si de mulieribus agitur, continuimus nos ab heri et nudius tertius.* » Dedit ergo eis Sacerdos sanctificatum panem . Exod.,XIX : « *Descendit Dominus coram omni plebe super montem Sinai, scilicet in igne, et nubis caligine. Estote ergo parati in diem tertium, et ne appropinquetis uxoribus vestris.* » Si talis continentia servata est ad figuram, quanto magis servanda est ad corporis Christi veritatem ? De secundo Levit., XIII : « *Homo qui fuerit leprosus, aut patiens fluxum seminis,* » idest peccans per incontinentiam carnis, « *non vescetur de his quæ sanctificata sunt mihi, donec sanetur,* » scilicet per pœnitentiam. Hinc statuti sunt ante Pascha quadraginta dies pœnitentiæ, ut his peractis in jejuniis et orationibus et continentia et bonis operibus, tunc possint communicare pœnitentes cum aliis bonis Christianis. Hinc super illud I Cor., XI : « *Si nosmetipsos dijudicaremus,* » dicit Augustinus : « Ab ipsa mente pœnitentis talis sententia proferatur, ut se indignum judicet participatione corporis et sanguinis Domini, ut ad tempus per ecclesiasticam disciplinam sacramento cœlestis panis separetur. Indigne enim accipit, si tunc accipit cum debet agere pœnitentiam, » idest quando incipit. Ergo se prius judicet, ut a se judicatus non judicetur a Domino. De tertio, scilicet de continentia continua et sempiterna, scilicet omnimodam et perpetuam castitatem conservare : Lev., XXI : « *Sacerdotes sancti erunt Domino suo, et non polluent nomen ejus. Incensum enim Domini et panes Dei sui offerunt, et ideo sancti erunt.* » Beda : « Si veteris testamenti Sacerdotes secundum ordinem vicis suæ intraturi templum ad offerendas legales hostias a propriis uxoribus oportuit abstinere : quanto magis nostri Sacerdotes, quos ad consecrandum sacro-sanctum corpus Domini paratos semper esse oportet, et continuam et sempiternam semper debent castitatem conservare ? » Secundum præparativum est exemplorum patrum custodia per calceamenta pedum figurata. Gregorius : « Calceamenta in pedibus habere, est mortuorum patrum vitam aspicere, et nostra vestigia a peccati vulnere custodire : » Cantic., V : « *Quam pulchri sunt gressus tui in calceementis, filia Principis !* » Gressus sunt profectus ope-

rum in calceamentis, idest in consideratione vitæ patrum. Tertium præparativum est correctionis disciplina in baculis manuum figurata. Baculus enim significat rectitudinem justitiæ, qua debemus nosmetipsos de nostris excessibus ante communionem judicare. Psal., XLIV : *Virga directionis, virga regni tui,* etc. *Apprehendite disciplinam*, etc. » I Cor., XI : « *Qui manducat et bibit indigne.... Quod si nosmetipsos dijudicaremus,* etc. » Augustinus : « Ascendas hic adversus te tribunal mentis tuæ, et constituto in corde judicio adsit accusatrix cogitatio, et testis conscientia, et carnifex timor Domini ; inde quidam sanguis animæ confidentis per lacrymas profluat : et sic cessat vindicta divina, cum confessio et correctio præcedit humana : et sic homo dignus erit ad sumendum corpus Christi nunc in Sacramento, et perfecta fruitione in futuro. » De primo Deut., VIII : « *Afflixit te Dominus penuria, et dedit tibi cibum manna quod ignorabas :* » afflixit te, idest fecit ut affligeres te et corrigeres, « penuria, » idest pœna voluntatis tuæ, et voluptatis carentia, et nunc dedit tibi cœlestem panem corporis sui. De secundo ad Hebr., XII : « *Omnis disciplina in præsenti non videtur gaudii, sed mœroris : postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet justitiæ.* « Idem præparativum ad corpus Domini suscipiendum esse potest manducatio spiritualis, secundum quod perfecti manducant ratione meditationis devotæ, de quo infra sermone decimo nono ante medium, et in medio.

CAPUT XVII.

De triplici modo manducandi ; et primo de Sacramentali tantum.

« *Venite, comedite*, etc. » Thema proprium. « *Quicumque manducaverit panem hunc et biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini,* » I Cor., XI. Quintum principale circa Sacramentum Dominici corporis notandum, est modus manducationis ; et hoc triplex : scilicet Sacramentalis tantum, spiritualis tantum, Sacramentalis et spiritualis simul. Ad hoc intelligendum sciendum quod in cibo altaris duo sunt : scilicet Sacramentum et virtus sacramenti. Sacramentum, ut dicit Augustinus, in duobus consistit, visibili panis et vini specie, et invisibili carne et sanguine Christi ; virtus vero Sacramenti est sanatio a damnatione mortis æternæ. Hanc virtutem Sacramenti crediderunt et gustaverunt spiritualiter omnes salvandi ab origine mundi, et quotidie gustant omnes boni Christiani. Secundo modo tam boni quam mali ; hoc modo dissimili, quia mali manducant Sacramentum tantum, idest sub visibili specie panis corpus Christi ; sed non virtutem Sacramenti manducant spiritualem, idest salutem ad vitam æternam : boni vero manducant utrumque simul, scilicet Sacramentum et virtutem Sacramenti. Ex his patet triplex modus manducandi. Primus Sacramentalis tantum, secundus spiritualis tantum, tertius Sacramentalis et spiritualis simul. Primo manducant mali Christiani, secundo omnes salvandi, tertio soli boni Christiani. Primi manducant et non manducant ; secundi non manducant et tamen manducant ; tertii manducant et manducantur. Primus modus manducandi corpus Domini est sacramentalis tantum, quomodo mali Christiani manducant ; quia venerandum corpus in peccato mortali ore polluto sumentes, cordis effectum ab influentia virtutis bonitatis ejus, peccatis suis immundis et duris quasi luto et lapide claudunt. Ezech., XIV : « *Posuerunt immunditias suas in cordibus suis, et idola,* » scilicet scandalum iniquitatis suæ statuerunt contra faciem suam. Isti manducant et non manducant : manducant quidem, quia corpus Domini sumunt Sacramentaliter ; sed tamen non manducant, quia virtutem spiritualem, idest salutem animæ non percipiunt. Eccles., VI : « *Est aliud malum quod vidi sub sole, et quidem frequens apud homines. Vir cui Deus dedit divitias et substantiam et honorem, nec tribuit ei potestatem ut comedat ex eo.* » Hebr. ult. : « *Habemus altare de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deserviunt,* » idest peccatis carnalibus. I Cor., X : « *Non potestis calicem Domini bibere, et calicem dæmoniorum.* » Gregorius : « Est quidem in peccatoribus et indigne sumentibus vera Christi caro et verus sanguis, videlicet præsentiali essentia, non salubri efficientia. » Augustinus : « Qui discordat a Christo nec manducat carnem ejus, nec bibit sanguinem, etsi tantæ rei Sacramentum quotidie sibi sumat ac judicium. Discordat a Christo qui cordis affectum ab eo avertens ad peccatum convertit ; et talis vere miserabilis dici potest, ad quem tam magnum bonum frequenter venit, et nullum exinde spi-

rituale lucrum accipit sive percipit. » Hoc modo, scilicet Sacramentaliter manducantium, tria sunt genera : primi malevoli, secundi dolosi, tertii præsumptuosi. Primi sunt qui corpus Domini sumunt in peccandi voluntate. Secundi sunt hypocritæ, qui foris boni apparentes occulte sunt pravi, et tamquam justi accedunt ad altare. Tertii sunt qui maxime mali sunt, et tamen præsumunt communicare. De duobus primis potest hic dici, et de tertio in sequenti. De primo genere malorum communicantium, scilicet de malevolis, Isaiæ, XIX : « *Appropinqnat populus iste ore suo, cor autem eorum longe est a me.* » Appropinquat ore per Sacramenti susceptionem, sed cor longe est per peccandi voluntatem. Tales tria mala sequuntur : peccati sui aggravatio, a gratia Christi separatio, ad æternam pœnam condemnatio. De primo Matth., XV : « *Non est bonum sumere panem*, etc. » *Canibus*, idest malevolis. Augustinus : « Habentes voluntatem peccandi gravari magis dico Eucharistiæ perceptione, quam purificari. » De secundo Sap., I : « *Perversæ cogitationes separant a Deo*, etc. » De tertio I Cor., XI : « *Quicumque manducaverit hunc panem*, etc.» Ambrosius : « Indignus est qui non devota mente accedit ad Eucharistiam, aut in voluntate peccandi manens reus est corporis et sanguinis Domini, » idest ac si Christum occideret punietur. De secundo genere malorum communicantium, scilicet de dolosis, sive hypocritis, II Timoth., III : « *In novissimis diebus instabunt tempora periculosa, et erunt homines seipsos amantes : habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes.* »Speciem pietatis : Glossa: « idest religionis : » quia eadem Sacramenta habent cum piis ; *virtutem pietatis*, idest, caritatem *abnegantes*, multa scilicet mala occulte perpetrantes et manifesta falaciter excusando. Tales similiter tria mala sequentur : socii Judæ traditoris efficientur, coram toto mundo confundentur, extra bonorum consortium projicientur. De primo Joan., XXXIII : « *Qui manducat panem meum, levabit contra me calcaneum suum.* » Hoc dicitur de Juda et de suis similibus : scilicet fictis Domini amicis : unde Glossa : Qui manducat panem meum non ut proficiat, sed ut lateat, ille me conculcabit, » idest tradet. Qui ergo vult latere in peccatis sub plena specie religionis et communicationis, similis efficitur et socius Judæ traditoris. De secundo Eccles., I : « *Ne sis incredibilis timori Domini et ne accesseris ad eum duplici corde, nec fueris hypocrita in conspectu hominum, ne forte revelet Deus absconsa tua, et in medio synagogæ elidat te, quoniam accessisti maligne ad Dominum, et cor tuum est plenum dolo et fallacia.* » Nahum., III : « *Ecce ego ad te speciosa dicit Dominus*, » idest anima foris pulchra, hominibus speciosa, intus immunda : « *et revelabo pudenda tua in facie tua, et ostendam gentibus nuditatem tuam et regnis ignominiam tuam, et projiciam super te abominationes tuas, et contumeliis te afficiam.* » De tertio Matth., XIII : « *Væ vobis hypocritis, qui similes estis sepulchris dealbatis quæ foris apparent hominibus speciosa, intus autem plena sunt ossibus mortuorum, et omni spurcitia,* » idest putredine et verme et fœtore ; sic et vos a foris quidem apparetis hominibus justi, intus autem pleni estis hypocrisi et iniquitate : hypocrisi, idest amore vanæ laudis : iniquitate, idest cupiditate temporalium et odio veritatis ; et ideo præmittitur, « *Væ vobis,* » idest extra bonorum consortium miserabilis projectio : Lev., VII: « *Anima polluta hypocrisi,* » dicit interlinearis, « quæ ederit de carnibus hostiæ pacificorum, » idest corporis Christi, quæ oblata est Domino, peribit de populis suis, » idest ejicietur de salvandis ad damnationem æternæ mortis. Sed ecce contra tria magna mala dat leve remedium divina clementia, quia spiritualis conclusio, scilicet bonum fieri de malo. Psal., XXXIII : « *Declina a malo, et fac bonum,* etc. » Et ex frequenti bene agere fit homo bonus. Et cum bonus est, sequentur eum tria bona : scilicet pœnæ debitæ relaxatio, divinæ gratiæ restitutio, æternæ gloriæ acquisitio. De primo III Reg., I : « *Si fuerit vir bonus, nec unus quidem capillus ejus in terra cadet,* » idest ab omni peccato erit immunis : Ezechiel., LIII : « *Si dixero impio, morte morieris, et egerit pœnitentiam de peccato suo, vita vivet, et non morietur.* » De secundo Psalm.. CXXIV : « *Bene fac, Domine, bonis et rectis corde.* » Prov., XII : « *Qui bonus est, hauriet sibi gratiam a Domino.* » De tertio Matth., XXIV : « *Euge,* » idest bene gaude, « *serve bone, quia in pauca,* » idest in bonis quæ tibi commissa sunt, bene negotiatus es : « *supra multa te constituam,* » scilicet æterni gaudii bona. « *Intra in gaudium,* » ut scilicet ex omni parte perfruaris gaudio. Isa., LI : « *Veniant in Sion laudantes, et lætitia sempiterna super capita eorum,* » quia cau-

sa æternæ lætitiæ erit in Domini regis sui contemplatione. Jerem., xxxi : « *Venient; et laudabunt in morte Sion, et confluent ad bona Domini.* » Tunc lætabitur Virgo Beata Maria præcentrix in choro cœlesti : juvenes, scilicet omnes beati : senes, scilicet Angeli, isti Deum laudabunt, et in omnibus bonis, idest sine fine gaudebunt.

CAPUT XVIII.

De tertio genere indigne manducatium, scilicet de præsumptuosis.

« *Venite, comedite*, etc. » Item, « *Quicumque manducaverit hunc panem,* etc.» De tertio genere malorum indigne communicantium est hoc dicendum : scilicet de præsumptuosis, qui non timent communicare vel celebrare in magnis criminibus et manifestis. De his I Cor., xi : « *Qui manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit,* » idest valde malum est illi. Unde sciendum quod duplex est effectus corporis Domini; scilicet bonitatis, quoad bonos : severitatis, quoad malos : et tamen ipsum semper immutabile et bonum in se manet, sed justo judicio effectus ejus mutatur in his qui male eo utuntur. Augustinus : « Sancta malis possunt obesse ; quia qui manducat corpus Domini indigne, judicium sibi manducat; non quod res illa mala sit, sed quia malus quod bonum est, male accipit. Hujus rei exemplum est in sole et in vino : nam eamdem solis lucem quam oculus sanus ad delectationem et confortationem, æger suscipit ad turbationem : et vinum quod sanus homo ad jucunditatem et confortationem, febricitans accipit ad majorem infirmitatem, vel certe ad mortem. » Hinc est quod indigne communicantes tria mala sequuntur : scilicet magna culpa, Dei offensa, multiplex plaga. Primum malum præsumptuose manducantium est magna culpa. Jerem., xi: « *Numquid carnes sanctæ auferent a te malitias tuas, quibus gloriata es ?* » Isidorus: « Qui scelerate vivunt in Ecclesia Dei, et communicare non desinunt putantes se tali communione mundari, discant nil ad emendationem proficere sibi, dicente eodem Propheta: Quid est quod dilectus meus in domo mea facit scelera multa? Numquid carnes sanctæ auferent a te malitias tuas?» quasi diceret : Non auferent sed augmentant. Hujus triplex est ratio : scilicet perversa intentio. Actionis enim voluntariæ triplex est radix sive principium : vel natura, vel virtus bona, vel libido. Omnis actio cujus radix est natura vel virtus, bona est; cujus autem radix libido, mala est. Sed ejus qui in peccato mortali est scienter. et sumit corpus Christi, non potest esse radix natura: neque virtus aliquo modo dictaret quod aliquis rem tam pretiosam ac venerandam in loco vel vase immundo poneret. Unde peccatoris, qui corpus Domini sumens ponit in ore suo polluto et corpore, radix est libido, idest perversa intentio, ut lucri temporalis, vel vanæ laudis, vel alicujus deceptionis. Secunda ratio culpæ istorum est divini præcepti transgressio. Sicut enim Dominus in statu innocentiæ lignum vitæ ad edendum concessit, et in statu culpæ prohibuit, sic nobis in statu bono corpus Christi conceditur, et in malo prohibetur. Matth. vi : « *Nolite sanctum dare canibus,* » idest immundis peccatoribus : Levit., xxi « *Homo qui habuerit maculam,* scilicet peccati, *non offerat panem Domino, nec accedat ad ministerium ejus.* » Tertia ratio culpæ istorum est maxima ingratitudo. Quæ enim potest esse major quam si quis habens Dominum, a quo accepisset quicquid boni haberet, et ipsum insuper morte sua de suspendio liberasset, eumdem Dominum in stabulum immundissimum inimici sui traditione duceret, et ibi conculcaret, et rursus occideret? Tanta ingratitudine peccant, qui corpus Domini sumunt in peccato mortali. Psal., xxxiv : « *Retribuebant mihi mala pro bonis, et odium pro dilectione mea.* » Et iterum Psal., lv : « *Conculcaverunt me inimici.* » Hebr., x : « *Quanta putatis deteriora mereri supplicia, qui filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est ?* » scilicet in morte Christi. Ambrosius : « Christum ille conculcat, qui libere peccat absque timore et pœnitentia, et qui eo indigne participat. » Idem : « Qui indigne Christum sumit, idem est ac si interficiat. » Augustinus : « Quam temerarium est quamque nefarium est cruentis manibus intemeratæ Virginis tractare filium? Quis auditus sustineret aurium? quis oculus non confunderetur ad intuitum? cujus mens non raperetur in excessum, ubi mundi pretium mittitur in sterquilinium? Non enim minus est detestabile in os pollutum, quam in lutum mittere Dei filium. » Secundum malum istorum est magna Dei offensa. Zach., i : « *Ira magna ego irascor super gentes opu-*

lentas, quia ego iratus sum parum, ipsi vero adjuverunt in malum » quasi diceret Dominus : Parum irascor hominibus propter peccata quæ committuntur in proximum, sed maxime eo quod peccant in Deum. I Reg., II : « *Si peccaverit vir in virum, placari ei potest Deus; si autem in Deum, quis orabit pro eo?* » Glossa, « Quanto major gloria, tanto major offensa : » Malach., I : « *Ad vos, o Sacerdotes, qui despicitis nomen meum, et offertis super altare meum pollutum panem :* » Glossa, « Corripit sermo divinus Episcopos et ministros Ecclesiæ negligentes, et omnes qui Christi nomine censetur, cur nomen despiciant : quibus aperit causas offensæ, quod pollutum panem offerunt. » Polluit enim panem, idest corpus Christi, qui indigne accedit ad altare, et mensam Domini si non scelerata voce, scelerato opere despicit; et dum Sacramenta violantur, ipse cujus est Sacramentum violatur. Tertium malum istorum est multiplex plaga, et gravis et justa Dei vindicta. Sicut enim ab antiquo filiis Israel maximum erat peccatum, et pessimarum causa maledictionum, quod per idololatriam Deum projecerunt, et postea Judæis impiis quod Christum non susceperunt : sic modo Christianis maximum est peccatum et causa plagarum, quod corpus Salvatoris indigne suscipiunt. Gregorius : « Creator omnium per incarnationis mysterium Judæam visitare dignatus est; sed quia non cognovit tempus visitationis suæ, ideo gentibus frequenter in prædam data, novissime Romanis tradita est, et venerunt super eam omnia genera maledictionum, quæ in libro legis scripta sunt : similiter his qui gratiam Dei ingrati accipiunt, certa est damnatio. » Si enim quis irritam legem Moysi fecerit, sine ulla miseratione moritur, quanto deteriora supplicia meretur qui filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit? Hæc supplicia possunt dici triplices plagæ : prima multa damna spiritualium bonorum : secunda sterilitas terræ, sive caristia temporalium : tertia pestes corporum, et strages hominum. De prima Thren., I : « *Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia ejus, quia vidit gentes ingressas sanctuarium tuum, de quibus præceperas ne intrarent Ecclesiam tuam :* » Glossa : « Hostis antiquus ad desiderabilia Ecclesiæ manum mittit, et spiritualem ornatum aufert in membris suis, fidem contaminans, baptisma rescindens, » idest gratiam in baptismo datam, « doctrinam corrumpens, corpus et sanguinem Christi indigne tractans, et vasa pretiosa, » idest oves Christi quasi lupus devastans : et causa tanti mali redditur, « quia gentes, » idest carnem amantes, et Christi circumcisionem non habentes, « ministri altaris efficiuntur. » De secunda plaga Deut., XXVIII : « *Si audire nolueris vocem Domini Dei tui, ui facias omnia mandata ejus, venient super te omnes maledictiones istæ. Maledictus fructus terræ tuæ, armenta bovum tuorum, et greges ovium. Mittet Dominus super te famem, esuriem et increpationem in omnia opera tua.* » Hæ plagæ venient, si audire nolueris mandata Dei, scilicet præcipue de corpore Domini indigne tractando, secundum illud Levit., XXI : *Homo qui habuerit maculam peccati, non offerat panem Deo, nec accedat ad ministerium ejus.* » Genes., V : « *Quia comedisti de ligno, ex quo præcepi ne comederes, maledicta terra in opere tuo, spinas et tribulos germinabit tibi.* » De tertia plaga. I Corinth., XI : « *Probet seipsum homo*, etc. *Qui enim manducat indigne, judicium sibi manducat*, etc., » idest ad judicium mortis se obligat : et multi alii propter scelus unius sæpe feriuntur : unde sequitur : « *Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi,* » scilicet somno mortis, vel Dei verbere, vel præliorum adversitate. Num., XI : « *Adhuc carnes erant in dentibus eorum, et ecce furor Domini excitatus in populum percussit eum plaga magna.* » Sed ecce contra has plagas et omnia jam dicta mala, triplex remedium. Primum est emendatio vitæ per pœnitentiam voluntariam : secundum est correctio malitiæ per superiorum disciplinam : tertium mutatio incorrigibilis personæ per justitiæ districtionem. De primo Joel, I : « *Depopulata est regio, luxit humus,* » idest habitatores humi, « *quia periit messis agri,* » idest spiritualia et temporalia. « *Accingite vos, et plangite Sacerdotes, ululate ministri altaris, et ingredimini et cubate in saccis.* » *Accingite vos Sacerdotes et ministri* cingulo pœnitentiæ, et « *plangite* » puro corde, « *ululate* » in confessione et oratione, « *ingredimini Ecclesiam* » per pœnitentiam unde existis per culpam « *cubate in sacco,* » idest delitias, quibus offendistis, per vitæ austeritatem recompensate, ut iram Dei possitis mitigare. De secundo Malach v., : « *Ecce venit Dominus quasi ignis conflans,* » scilicet per justos Prælatos, « *et purgabit filios* » Levi idest ministros altaris, « *et erunt Domino offerentes sacrificia,* » et sic

utique placatus [1] mitigabitur ira ejus. De tertio Ezech., XXI : « *Judicabo vos, dicit Dominus, et subjiciam sceptro meo, et eligam de vobis transgressores et impios,* » scilicet ad abjiciendum qui in malo perseverant, idest incorrigibiles, dicit Glossa, « *ut scilicet loco eorum justi restituantur.* » Isa., I : *Convertam manum meam ad te, et excoquam ad purum scoriam tuam, et auferam omne stannum tuum, et restituam judices tuos sicut fuerunt prius, et consiliarios tuos sicut antiquitus,* » scilicet tempore Moysi et Machabæorum et Apostolorum : « *post hæc vocaberis civitas justi, urbs fidelis.* « I Machab., IV *cogitavit* Judas *de altari holocaustorum, quod profanatum fuerat, quid de eo faceret ; et incidit ei consilium bonum ut destrueret illud, ne forte esset illis in opprobrium, quia contaminaverunt illud gentes : et demoliti sunt illud, et posuerunt lapides in monte domus in loco apto, quousque veniret propheta, et responderet de eis, et acceperunt lapides integros secundum legem, et ædificaverunt altare novum secundum id quod fuit prius.*

CAPUT XIX.

De secundo modo manducandi spirituali tantum.

« *Venite, comedite,* etc. » Thema proprium, « *Patres nostri omnes eamdem spiritualem escam manducaverunt.* » I Cor., X, idest omnes boni veteres in manna cibum invisibilem, scilicet Christum spiritualiter intellexerunt, crediderunt, gustaverunt et ab æterna morte per eum sanati sunt. Secundus modus manducandi Christum est spiritualis tantum : et isto modo omnes salvati ab initio mundi manducaverunt, et salvandi manducant. Ambriosus : « Non manducans manducat, et manducans non manducat, quia scilicet non manducans sacramentaliter manducat spiritualiter, et e converso. » Eccles., VI : « *Est vir cui dedit Deus substantiam et honorem, nec tribuit ei potestatem ut comedat ex eo, sed homo extraneus vorabit illud,* » scilicet cum magno desiderio spiritualiter manducandi. Circa spiritualem manducationem tria sunt consideranda : scilicet differentia personarum sic manducantium, ratio spiritualiter manducandi, effectus manducationis. Hujus primum est differentia personarum sic manducantium, quæ est triplex, incipientium, proficientium, perfectorum. Matth., XV : « *Manducantium fuerunt quatuor millia virorum exceptis mulieribus et parvulis.* » In parvulis incipientes, in mulieribus proficientes, in viris perfecti significantur. Secundum est ratio, qua dicuntur jam dicti spiritualiter manducare, Unde sciendum quod primi, scilicet incipientes, manducant spiritualiter ratione fidei salutaris : secundi ratione bonæ conversationis : tertii ratione devotæ meditationis. De primis Habacuc., II et ad Hebr., X : « *Justus ex fide vivit,* » tamquam ex cibo spirituali. Augustinus : « Crede et manducasti. Credere enim in Christum, est credendo in eum ire, ipsi corde inhærere, in ipso delectari, et per veram caritatem membris ejus incorporari. » Secundi, scilicet proficientes, manducant ratione bonæ conversationis, Joan., IV : « *Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis.... meus cibus est,* etc. » Ecclesias., XXIV : « *Qui timet Deum, faciet bona... cibavit eum pane vitæ,* etc. » Iste cibus conversationis consistit ex tribus virtutibus quasi ex tribus ferculis : scilicet innocentia, pœnitentia et misericordia. De primo Psal., CI : « *Percussus sum ut fœnum, quia oblitus sum comedere panem meum,* » scilicet innocentiæ, dum delectabar cibo malitiæ. Augustinus : « Panem de altari spiritualiter manducare, est innocentiam ad altare portare, debitoribus peccata dimittere. » De secundo Psal., CXXVI : « *Surgite postquam sederitis qui manducatis panem doloris,* » scilicet pœnitentiæ pro peccatis. Tob., I : « *Manducavit panem in luctu et tremore memorans sermonum Amos, Dies festi vestri,* » idest gaudii in peccatis, « *convertentur in lamentationem et luctum :* » Psal., CI : « *Cinerem,* » scilicet pœnitentiæ, « *tamquam panem manducabam,* » De tertio Prov., XI : « *Bene facit animæ suæ vir misericors ; quia dum pauper ab eo reficitur, ipse multo magis a Deo spiritualiter pascitur.* » Apocal., III : « *Ecce sto ad ostium, et pulso in paupere, si quis aperuerit mihi,* etc. » Tertii, scilicet perfecti, manducant spiritualiter ratione devotæ meditationis. Et in hac manducatione tria erunt, quæ in comessatione corporali consistunt : scilicet appetitus, masticatio et delectatio. Primo debemus esurire spiritualiter Christum cibum nostrum intimo corde desiderando, secundo masticare magna districtione cogitationis :

1. Al. : « plagatus. »

tertio in eo delectari dulcedinem eligendo. Primo debemus spiritualiter esurire Christum ardenter desiderando. Job., XXXI : « *Si non dixerunt viri tabernaculi mei, quis det ut de carnibus ejus saturemur?* » quasi, optabant et desiderabant saturari. Eccles., XXIII : « *Qui edunt me, adhuc esurient, etc.* » Gregorius : « In spiritualibus delitiis saturitas appetitum parit : quia quanto magis earum sapor percipitur, eo amplius cognoscitur quod avidius ametur :» Isa., XXVI : « *Domine nomen tuum et memoriale tuum in desiderio animæ* etc. » Psal., XXXVII : « *Ante te omne desiderium meum.* » Secundo debemus spritualiter masticare totum Christum, scilicet membra et caput, idest nosmetipsos, et sanctos, et Salvatorem mundi districta discussione cogitare, nos ipsos dijudicando, sanctorum vitam ad imitandum pertractando, incarnationis Christi beneficia devota mente ruminando. Primo perfecti masticant seipsos, diligenter se examinando et dijudicando. I Corinth., XI : « *Probet seipsum homo*, » idest examinet et purget, et non alium, seipsum totum, scilicet cor, linguam, manum, etc. « *et sic* postea *edat.* » Secundo sanctos masticant et bonos adhuc viventes, vitam eorum ad imitandum considerando. Matth., XXII : « *Ecce prandium meum paravi, tauri mei et altilia*, etc. » Tauri sunt Prophetæ et Apostoli, qui fortitudine fidei quasi cornu principibus mundi restiterunt, et ab eis passi virtutem nobis exempla reliquerunt. Altilia ab alendo dicta pinguia sunt volatilia, et significant sanctos interna caritate saginatos, et contemplationis penna alta petentes : « occisa sunt », vel ab eo quod per pœnitentiam, vel per mortem carnis jam in requie posita : hæc nobis sunt spiritualiter masticanda, idest ad imitandum diligenter consideranda. Deuter., XIV : « *Omne quod mundum est, comedite : quicquid morticinum est, ne vescamini ex eo.* » Omne mundum, idest honestis verbis et moribus comedite, in corde ponite imitandum ; quod autem morticinum est, idest peccato contaminatum, ne vescamini ex eo consentiendo, vel idem faciendo. Philip., IV : « *De cetero fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque justa, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate : quæ audistis et vidistis in me, hæc agite ; et Deus pacis erit vobiscum.* » Tertio perfecti masticant spiritualiter carnem Christi, scilicet incarnationis ejus Sacramenta et beneficia devote meditando. Joan., VI. « *Qui manducat carnem*, etc., » idest spiritualiter masticat. Augustinus : « Hoc pertinet ad virtutem Sacramenti, non ad visibile Sacramentum : qui scilicet manducat intus non foris. qui manducat corde, non qui premit dente ; et hoc est quod Apostolus vigilanter dicit tantum de bonis, Omnes eamdem escam manducaverunt. » Tertio debemus in spirituali manducatione delectari interna dulcedine, quæ elicitur de Christi mastícatione. Isa., LV : « *Audite audientes me, et comedite bonum, et delectabitur in crassitudine anima vestra,* » idest in dulcedine spiritualis gratiæ : Sapient., VIII : « *Intrans in domum meam, conquiescam cum Dei sapientia,* » idest cum Christo, qui est sapida scientia : « *Non enim habet amaritudinem conversatio illius, nec tædium convietus illius, sed lætitiam et gaudium, et in amicitia illius delectatio bona:* » Psal., XX : « *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ Domine! Gustate, et videte*, etc. » Cant., III : « *Mel et lac sub lingua tua,* » idest dulcedo spiritualis in meditatione cordis. Hæc dulcedo spiritualis est quædam prægustatio gaudii cœlestis valens contra tria mala quæ sunt in mundo. Ibi est falsa dulcedo in delectabilibus utendis, grandis amaritudo in adversis sustinendis, tristis imago in bonis faciendis. De primo Proverb., IX : « *Aquæ furtivæ dulciores sunt, et panis absconditus suavior ;* » sed dulcedo falsa est, quia animæ perditio. Job., XXXIV : « *Dulcedo illius vermis.* » Eccl., IX : *Sicut pisces homo captentur, sic homines tempore malo.* » Esca foris delectat, sed aculeus intus perforat. Job., XXI : « *Ducunt in bonis dies suos*, etc. » De secundo Psal., CIII : « *Hoc mare magnum et spatiosum,* » quia scilicet in hoc mundo magna et multa amaritudo : Jerem., IX : « *Cibabo populum istum absynthio, et potum dabo eis aquam fellis.* » Job., XIII : « *Homo natus de muliere*, etc. » De tertio Matth., IX, dixit Dominus cuidam diviti : « *Vade, quæcumque habes vende, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlis; et sequere me. Qui contristatus in verbo abiit mœrens.* » I Reg., XXV : « *Dixerunt pueri David ad Nabal, Quodcumque invenerit manus tua, da pueris tuis, et servo tuo David. Qui respondit. Tollam panes meos et aquam et carnes, et dabo viris quos nescio unde sint?* » Genes., IV : « *Factum est post multos dies, ut offerret Cain de fructibus terræ munera Domino ; et non respexit ad eum Dominus, nec ad*

munera ejus. » Hujus causa fuit, quia male obtulit, scilicet de tristi corde et facie. Contra hoc valet dulcedo spiritualis, quia falsam dulcedinem mundi facit insipidam, grandem amaritudinem facit dulcem, tristem imaginem reddit jucundam. De primo Prov., XXVII : « *Anima saturata calcabit favos.* » Gregorius : « Gustato spiritu desipit omnis caro. » Philip., III : *Quæ mihi fuerunt lucra, arbitratus sum propter Christum detrimenta, propter quem omnia arbitratus sum ut stercora.* » De beato Augustino dicitur : « Displicebat ei quicquid agebat in sæculo, etc. » De secundo Deuter., XXXIII : « *Inundatione maris quasi lac sugent,* » idest boni repleti dulcedine spirituali vincunt amaritudinem mundi., IV : Reg., II: « *Eliseus misit sal in aquas amaras, et in dulces conversæ sunt;* » sic Christus spirituali sapore sanat amaritudinem. Hinc Stephano lapides torrentis dulces fuerunt, et multis sanctis ardentes prunæ, candentes vestes visæ sunt tamquam rosæ suaves, et multi sancti gaudent in tribulatione. De tertio Dan., I : « *Post dies decem apparuerunt vultus eorum meliores præ omnibus pueris qui vescebantur cibo regio.* » Vultus eorum quos panis satiavit, qui de cœlo descendit, dicit Glossa, apparuerunt meliores decore et hilaritate ad benefaciendum. Proverb., XV : « *Cor gaudens exhilarat faciem.* » II ad Corinth., IX : « *Hilarem datorem diligit Deus.* » Tertium circa spiritualem manducationem notandum est effectus hujus manducationis. Et hic est triplex : peccatorum remissio, ab æterna morte sanatio, vera corporis Christi ad salutem æternam participatio. De primo « *Panem nostrum quotidianum,* etc., » idest cibum spiritualem, etc. Ambrosius : « Qui manducant spiritualiter virtutem carnis et sanguinis Christi, dicuntur sumere et vere manducare, quia ipsam corporis Christi efficaciam quotidie sumunt, » idest peccatorum remissionem. De secundo Joan., VI : « *Hic est panis de cœlo descendens ; si quis ex ipso manducaverit, non morietur,* » scilicet morte æterna. Augustinus *super Acta Apostol.* : « Patres nostri eamdem escam spiritualem manducaverunt quam et nos : corporalem vero alteram, idest, manna, quod significabat Christum, et idem credentibus efficit. Alii vero qui non crediderunt, manducaverunt, et mortui sunt æternaliter, quod non Moyses et alii boni. Quare ? quia cibum invisibilem spiritualiter intellexerunt, spiritualiter esurierunt, spiritualiter gustaverunt, ut spiritualiter sanarentur, scilicet ab æterna morte. Similiter et nos spiritualiter manducando ab æterna morte liberamur. » De tertio super illud I Cor., X : *Unus panis et unum corpus sumus, qui de uno pane participamus,* » dicit Augustinus : « Nulli dubium est, tunc quemque corporis sanguinisque dominici participem fieri, quando membrum Christi efficitur, nec alienari ab illius panis consortio, etiam si antequam panem edat, de hoc sæculo in unitate corporis Christi constitutus abscedat ; quia illius Sacramenti beneficio non privatur, quando ille cum hoc quod Sacramentum significat, invenitur. Invenitur autem hoc quod Sacramentum significat, quando membrum Christi efficitur, quando credendo et amando spiritualiter manducat, quia sic in corpus Christi vere convertitur, ut cum ipso æternaliter vivat. »

CAPUT XX.

De tertio modo manducandi, scilicet de Sacramentali et spirituali simul.

« *Venite, comedite.* Accipite et comedite, » Luc., XXII. Tertius modus manducandi corpus Christi est Sacramentalis et spiritualis simul, quo boni Christiani communicant. Unde circa hunc modum possunt tria notari. Primum est multitudo non communicantium, scilicet malorum. Cum enim triplex sit modus manducandi : scilicet sacramentalis tantum, quo mali Christiani manducant, et tamen non manducant : spiritualis tantum, quo boni non manducant, et tamen manducant : sacramentalis et spiritualis simul, quo soli boni Christiani manducant et manducantur. Restat ad divisionis hujus sufficientiam multitudo quædam malorum, qui nec manducant nec manducantur, quia scilicet corpus Christi non manducant, et ideo æterna morte peribunt. Istorum tres sunt species sive turmæ. Primi infideles, secundi negligentes, tertii contemnentes. Infideles sunt, quorum corda per malitiam fallente diabolo sic excæcata sunt, ut non possint credere et cognoscere divina Sacramenta pro salute mundi mirabili sapientia Dei instituta. Negligentes sunt, qui temporalibus lucris et sæcularibus negotiis in tantum se occupant, ut sacram communionem debito tempore sumere negligant. Contemptores sunt, qui sceleribus tanto amore inhærent, quod corpus

Domini sumere parvipendant. De primis Joan., VI : « *Quomodo potest hic nobis carnem suam*, etc. : » quasi diceret : Non credimus quod possit dare. Sap., V : « *Erraverunt impii; excæcavit enim eos malitia eorum, et nescierunt Sacramenta Dei.* » Joan., III : « *Qui incredulus est filio non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.* » De secundis Matth., XXII : « *Misit rex servos suos vocare invitatos ad nuptias*, » dicens : « *Ecce prandium meum*, etc. *Illi autem negligentes abierunt alii in villam suam, alii in negotiationem suam.* » Glossa, « In villam ire est terreno labori immoderate insistere; in negotiationem vero, terrenis lucris nimis inhiare. Tales qui prandium divini Sacramenti negligunt, quamvis fidem et quædam opera caritatis habere videantur, tamen nisi pœniteant, peribunt. » Joan., VI : « *Nisi manducaveritis carnem filii hominis*, etc. » Super illud Ephes., III : « *Oro nt possitis comprehendere quæ sit sublimitas et profundum*, » dicit Glossa : « Profunda caritatis sunt Ecclesiastica Sacramenta, quæ sunt profunda et investigabilia, et sunt fundamentum caritatis, sine quibus non valet caritas, » idest exteriora signa caritatis non valent ad salutem æternam « sine Sacramentis ea negligentibus. » Num., IX : « *Si quis mundus est, et in itinere non fuerit*, » idest non habet impedimentum justæ necessitatis, « et non facerit phase, exterminetur anima illa de populis suis, quia sacrificium non obtulit Domino tempore suo, peccatum suum ipse portabit. » De tertiis II Paralip., XXX : « *Perrexerunt cursores cum epistolis ex regis Ezechiæ imperio et principum ejus, in universo Israel prædicantes : Revertimini ad Dominum Deum vestrum, et venite ad sacrificium ejus*, » scilicet ad faciendum, phase, idest ad suscipiendum corpus Domini. « Et quidam viri acquiescentes consilio venerunt, aliis irridentibus at que subsannantibus eos. » Joan., III : « *Hoc est judicium, quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem : erant enim eorum opera mala;* » quasi dicat : Justo judicio excommunicantur et condemnantur qui plus diligunt peccatis inhærere, quam se præparare, et Christum suscipere. Canon : « Qui pro sceleribus suis duobus vel tribus annis non communicant, excommunicandi sunt donec pœnitentiam agant. » Luc., XIV : « *Nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabunt cœnam meam.* » Secundum circa hunc modum considerandum, est magnitudo felicitatis bonorum corpus Christi digne sumentium. Et hoc probatur a tribus : ab optimæ partis electione, a Spiritus Sancti participatione, ab ipsius Christi certa inhabitatione. Primo probatur felicitas digne communicantium magna ex optimæ partis electione : quia sicut Beata Virgo sibi tribus propositis, scilicet esse matrem et non virginem vel esse virginem et non matrem, vel esse virginem et matrem, ultimam et optimam, scilicet esse matrem et virginem simul elegit; sic inter tres modos corpus Christi manducandi elegerunt optimam partem, scilicet sacramentaliter et spiritualiter simul. Hanc ultimam partem, scilicet de primo modo comedere sacramentaliter, et de secundo modo comedere spiritualiter eligunt; et six ex utraque parte quod melius est comedunt, et ideo multum felices sunt. Eccles., II : « *Laudavi igitur lætitiam, quod non esset homini bonum sub sole, nisi quod comederet et biberet atque gauderet;* » quasi dicat : Expertus sum plurima genera gaudiorum et delectationum carnis et mundi, et hæc omnia vanitas, et finis eorum mœror et luctus : unde laudavi præ omnibus lætitiam, scilicet veram, idest, testimonium bonæ conscientiæ, et quod non esset homini sub sole, idest melius in hoc mundo, nisi quod comederet panem, scilicet *qui de cœlo descendit*, et biberet *vinum* quod *lætificat cor hominis*, scilicet sanguinem Domini. Secundo probatur felicitas istorum magna, a Spiritus Sancti vera participatione. Psal., LXXX : « *De petra melle saturavit eos*, » qui scilicet felices de corpore Christi sugunt dulcedinem Spiritus Sancti. Sapien. XII : « *Quam suavis est Domine, spiritus tuus in nobis !* » qui scilicet fluit in nobis de tuo corpore. Augustinus : « Participatione corporis et sanguinis Christi homo vivit non sumens tantum Sacramentum, quod et mali faciunt, sed pertingens usque ad spiritus participationem, ut in corpore Domini tamquam membrum maneat, et ejus spiritu vegetetur. » Tertio probatur ab ipsius Christi certa inhabitatione. Joan., VI : « *Qui manducat carnem meam*, etc. » Hilarius : « Accepta carne Domini et hausto sanguine id efficitur, ut nos in ipso, et Christus in nobis sit : est enim in nobis Christus per carnem, dum carnem ejus accipimus, et in eo sumus, dum se cum hoc quod nos sumus, in Deo est. » Tertium circa hunc modum considerandum

est ratio remanducationis digne manducantium ; de qua remanducatione dicitur quod tales manducant et manducantur. Et hujus ratio est, quia dum corpus Domini digne a fidelibus manducatur, non ipsum ut alius cibus in manducantem convertitur ; sed e converso illud vere manducans in illud spiritualiter mutatur : nam manducantem se Dominus sui corporis membrum facit, et sibi incorporans per caritatem unit, et imagini suæ bonitatis similem efficit. I. Corinth.,x : « *Unum corpus multi sumus, qui de uno pane participamus.* » Item xii : « *Vos estis corpus Christi et membra de membro.* » Quod vero manducando corpus Christi non in nobis, sed nos in illo convertimur, triplici similitudine probatur. Prima sumitur de virtute amoris nostri. Hæc est enim vis amoris, transformari cor amantis in amatum, idest amati fortunæ prosperæ et adversæ assimilari. Hugo : « Ea vis amoris est, ut talem te esse necesse sit, quale id est quod amas ; et cui per affectum conjungeris, in illius similitudinem ipsa quodammodo dilectionis societate transformaris. » Cantic., viii : « *Pone me ut signaculum super cor tuum,* » super cor tamquam super ceram calidam, puram et mollem, aptam suscipere impressam imaginem. Super cor ergo calidum amore Dei, purum munditia sui, molle pietate proximi. corpus Christi ut sigillum ponitur, non ut ipsum quod immutabile est, in nos mutetur, sed nos in imaginem bonitatis ejus transmutemur . Secunda similitudo ad idem sumitur de virtute rei majoris. Nam si gutta aquæ in magnum vas vini fundatur, virtute multitudinis vini aqua ex toto in in illud mutatur ; sed virtus Dominici corporis ineffabilis est magnitudinis, et nos multum exigui respectu illius. Psalm. clxvi : « *Magnus Dominus,* etc. » Idem « *Substantia mea tamquam nihilum ante:* » Isa., lx : *Ecce gentes quasi stilla situlæ.* » Magnitudo itaque virtutis et dulcedinis Christi infusa exiguo et humili cordi nostro, vincit illud, et a se deficere faciens in illam convertit, ut jam non mundanis hominibus, non nobis ipsis, sed Christo in voluntate, sermone, bona conversatione similes simus. Psalm., cxviii : « *Defecit in salutare tuum anima.* » Tertia similitudo ad idem sumitur de virtute rami arboris. Hæc est enim proprietas surculi bonæ arboris, si trunco inseratur etiam sylvestri, quod naturali virtute prævalens illius amaritudinem in suam dulcedinem et nobilitatem convertit, et similem sibi bonum fructum proferre facit ; sic corpus Christi nobis insitum defectus nostros evacuat, et in suam nos bonitatem trahit, ut quales ipse frondes, flores et fructus justitiæ facit, tales et nos per eum faciamus. Hinc Spiritus Sanctus dicit Ezechiel., xvii : « *Sumam de medulla cedri sublimis, et de vertice ramorum ejus, et plantabo in montem excelsum, et rumpet in germen, et faciet fructum.* » Cedrus sublimis est Deus Pater, rami eminentiores antiqui patres, vertex ramorum beata Virgo, medulla cedri æterna Dei sapientia, pars de ramorum vertice, caro sumpta de Virgine. Spiritus ergo sanctus medullam cedri et partem de summo ramo sumpsit, quia Christi incarnationem fecit, et hunc quasi surculum nobilissimum plantat in montem excelsum, cum fidelibus a terrenis desideriis ad cœlestia elevatis Dominici corporis tribuit Sacramentum. Hinc fructus erupit, quia cor fidele propria amaritudine relicta vitiorum, virtute corporis Domini similes Christo spirituales frondes, flores, fructus virtutum et bonorum operum facit. Hinc dictum est Augustino : Cibus sum grandium. » Cant., ii : « *Trahe me post te,* » me scilicet mutando in te violentia meæ dilectionis, magnitudine tuæ dilectionis, virtute firmæ insertionis, ut non maneat in me radix amaritudinis; sed prævaleat operando in me virtus et dulcedo tuæ bonitatis. Gal., vi : « *Vivo ego, jam non ego,* etc. »

CAPUT XXI.

De duodecim effectibus sive fructibus Corporis Christi contra nostros duodecim languores; et primo de quatuor primis.

« *Venite, comedite,* etc. » Thema speciale, « *Pater meus usque modo operatur* etc. » Joan. v. Aliud. « *Altiesimus de terra medicinam plasmavit.* » Eccles., xxxviii. Thema proprium, « *Benedictus fructus ventris tui,* » Luc., i. « *Ascendam in palmam,* » idest in crucem, « *et apprehendam fructus ejus,* » Cantic., vii. Sextum principaliter circa Sacramentum Dominici corporis notandum, est effectus bonitatis suæ, sive virtus spiritualis. Nam quia parentes primi per vetiti a Deo pomi gustum corrupti multas infudere miserias suo generi, necessarium fuit medicamento Salvatoris miseriis subveniri. Circa quod sciendum, quod nostræ miseriæ sunt tres generales;

scilicet vincula culpæ, defectus gratiæ, mortis plagæ. De primo Psal., CXVIII: « *Funes peccatorum circumplexi sunt me :* » II Paral., XXXVI, in oratione Manasse: « *Incurvatus sum multo vinculo ferri,* » idest peccati. De secundo Psal., CXXXVIII: « *Imperfectum meum viderunt* etc. » Item Psalm., CXLII: « *Anima mea sicut terra sine aqua tibi,* » idest sterilis sine fluentia gratiarum et germine virtutum. De tertio Psal., XVII: « *Circumdederunt me dolores mortis.* » Item Psal., XXXVIII: « *Amove a me plagas tuas :* » Job XVI: « *Inimicus meus irruit in me quasi gigas, concidit me vulnere super vulnus.* » In qualibet istarum trium miseriarum generalium intelliguntur quatuor mala specialia, quasi duodecim languores speciales, ad quos curandos ordinantur duodecim dominici corporis effectus, sive fructus. Apocal., XXII: « *Ostendit mihi Angelus lignum vitæ afferens fructus duodecim per singulos menses,* » idest ad curandos nostros duodecim defectus, sive languores. Psal. CII: « *Benedic anima mea Dominum, qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis,* etc. » Prima quatuor mala nostra sive languores sunt quasi vincula culpæ, quibus stringuntur animæ: scilicet dæmonis tentatio, fomitis repugnatio, cordis macula, creatoris offensa. Contra hæc valet fructus Virginis, scilicet corpus Salvatoris. De primo languore ad Ephes., VI: « *Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli :* » Eccles., XXI: « *Multæ sunt insidiæ dolosi,* » scilicet de diversis vitiis, et multis modis tentat. » I Petr., V: « *Vigilate, quia adversarius vester,* etc. » Glossa, « *circuit* tamquam hostis, clausos obsidens muros, explorat an sit aliqua pars murorum minus stabilis, cujus aditu ad anteriora penetret. » Offert oculis formas illicitas, et faciles voluptates, ut usu destruat castitatem; aures per canora tentat, ut Christianum molliat rigorem; linguam convitio provocat, manus injuriis lacessentibus ad cædem instigat, honores terrenos promittit, ut cœlestes adimat. Psal., CXLII: « *Persecutus est inimicus animam meam.* » De secundo Galat. V: « *Caro concupiscit adversus spiritum.* » Ad Rom. VII: « *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ.* » Augustinus: « Video aliam legem, idest fomitem peccati in membris meis, ut in oculo ad concupiscendum, in lingua ad maledicendum, in manu ad malefaciendum, et sic de aliis: repugnantem legi mentis meæ, » idest legi Dei. De tertio, Jerem., II: « *Si laveris te nitro, tamen maculata es in iniquitatibus tuis coram me :* » Proverb., XX: « *Quis potest dicere, mundum est cor meum, purus sum a peccato?* » Eccles., VII: « *Non est homo justus in terra qui faciat bonum et non peccet.* » De quarto Deut., IX: « *Memento ne obliviscaris quomodo ad iracundiam provocaveris Dominum Deum tuum.* » Et quanto major culpa, tanto major contra peccatorem ira divina. Zach., I: « *Ego iratus sum parum, ipsi autem adjuverunt in malum.* » Augustinus: « Justitia Dei non sinit esse dedecus culpæ sine decore vindictæ. » Contra hæc quatuor mala ordinantur quatuor dominici corporis fructus primi, qui nos liberant a vinculis culpæ: dæmonem fugat, fomitem refrigerat, maculam cordis mundat, iram Dei placat. De primo fructu Tob., VI: « *Si cordis particulam super carbones posueris, fumus ejus extricat omne genus dæmonum.* » Flumen, in quo pisces sunt, significat mundum: omnes pisces ejus, diversa genera hominum: piscis ille magnus, gentem Judæorum: cor piscis, quasi membrum nobilissimum, et ex quo vita procedit, beatam Virginem: particula cordis significat corpus Salvatoris de Virgine sumptum. Hoc debet super carbones poni, idest fidelibus accensis igne amoris donari: tunc fumus ejus, idest virtus spiritualis, fugat tentationes dæmonum. Psal. LXVII: *Exurgat Deus, et dissipentur inimici ejus,* etc. » De secundo fructu Psal. eod.: « *Selmon, mons Dei, mons pinguis.* » Mons Dei est Christus, Selmon interpretatur umbra. Christus igitur est umbra nostri refrigerii, quia, ut dicit Glossa, « de corpore Christi manat umbra gratiæ, quæ nobis defensaculum est contra incentiva vitiorum, et carnalis concupiscentiæ: » unde dictum est de Virgine beata: « *Virtus Altissimi abumbrabit tibi,* » idest umbram faciet tibi: umbra enim fit de corpore et lumine. Lumen est Verbum Dei, corpus caro Christi. Accessit lumen corpori, idest Verbum carni. « *Verbum enim caro factum est.* » Dum ergo fidelis corpus Christi sumit, spirituale refrigerium percipit quasi de umbra gratiæ, que deipso fluit. Oseæ, XIV: « *Ego quasi ros, et Israel germinabit quasi lilium.* » De tertio fructu Isa, VI: « *Volavit ad me unus de Seraphim, et in manu ejus calculus quem forcipe tulit de altari, et dixit: Ecce tetigi labia tua, et auferetur iniquitas tua, et peccatum tuum mundabitur.* » Lapis iste præcisus sumptus de

altari, significat corpus Christi; et dum eo os cordis tangitur, peccatum veniale mundatur. Gregorius: « Dominus dedit nobis Sacramentum salutis, ut qui quotidie peccamus, et ille jam mori pro peccato non potest, per hoc remissionem consequamur. » De quarto fructu Prov., XXI: « *Munus absconditum extinguit iras:* » Levit., II: « *Si de craticula fuerit oblatio simila conspersa oleo, tollet memoriale de ipso, et adolebit super altare in odorem suavitatis Domino.* » Panis in craticula coctus et oblatus, et aspersus oleo, Christus in cruce pro nobis passus, et totus unctus Spiritu Sancto. Hujus sacrificii memoriale est hostia, quæ offertur in memoriam passionis dominicæ. Hæc debet et super altari adoleri, idest, accendi, quia in corde fideli cum fervore desiderii et devotionis suscipi. Hic odor suavitatis est Domino, idest tam gratus Deo, ut ob ejus gratiam remittat iram suam, et nos sibi reconciliet, et ad æternam pacem perducat. Amen.

CAPUT XXII.

De quatuor fructibus secundis.

« *Venite, comedite*, etc. » Secunda quatuor mala nostra, sive languores, sunt quatuor defectus gratiæ, quibus multæ laborant animæ: scilicet defectus in cognitione sui, in dilectione proximi, in sapore spirituali, in consumatione boni. Contra hæc valet fructus ventris Virginis, corpus Salvatoris. De primo languore, Genes., I: « *Tenebræ erant super faciem abyssi:* » quia ab antiquo cor hominis obvolutum fuit ignorantia sui. Jerem., XIV: « *Pravum est cor hominis et inscrutabile, qui cognoscet illud?* » Psal., XVIII: « *Delicta quis intelligit?* » etc., quibus scilicet vel alios peccere feci, vel aliorum peccatis consensi. Matth., VII: « *Quid vides festucam in oculo fratris tui, et trabem in oculo tuo non vides?* » De secundo Matth., XXIII: « *Quoniam superabundavit iniquitas, refrigescet caritas multorum:* » Eccles., XLIII: « *Frigidus ventus Aquilo flavit, et gelavit crystallus ex aqua.* » Defectus amoris probatur ad exterioribus signis. I Joan., III: « *Qui habuerit substantiam hujus mundi et viderit fratrem suum necessitatem patientem, et clauserit viscera sua ab eo, quomodo caritas Dei manet in eo?* » Jerem., XI: « *Unusquisque a provimo suo se custodiat, et in omni fratre suo non habeat fiduciam: quia omnis frater supplantans supplantabit, et omnis amicus fraudulenter incedet, et vir fratrem deridebit, et veritatem non loquetur.* » Prov., X: «*Pondus et pondus, mensura et mensura: utrumque abominabile est apud Deum.* » Glossa: Diversum pondus et diversam mensuram habet in domo sua, ut aliter, proximo metiatur, qui in suis semper actibus quæ laudentur, in proximi quæ vituperentur quærit; sed qui in temporalibus sibi majorem, proximo minorem mensuram daret studet, quia defectum dilectionis habet, Deo displicet: similiter est de eo qui malo verbo vel facto proximum contristatur, lædit vel damnificat. » De tertio Jerem., XXXI: *Omnis qui comederit uvam acerbam, obstupescent dentes ejus:* » Gregorius; « Quid est uva acerba, nisi peccatum? Uva quippe acerba est fructus ante tempus. Quisquis enim præsentis vitæ delectationibus satiari desiderat, quasi fructus ante tempus comedere festinat. Sed qui uvam acerbam comedit, dentes ejus obstupescunt: quia qui præsentis vitæ et mundi delectationibus pascitur, interni sensus ejus ligantur, ut jam spiritualia « sapere nequeant. » Hoc figuratum est Num., XI, in populo Israel qui in Ægypto carnibus cum allio et cepis satiatus fuerat, et post in deserto talia concupiscens, panem cœlestem, scilicet manna dulcissimum cum nausea respuebat. I Corinth., II: « *Animalis homo non percipit ea quæ sunt Dei,* » Augustinus: « Animalis dicitur carnalis homo qui fertur dissoluta lascivia animæ suæ. » De quarto Gal., III: « *Sic stulti facti estis, ut cum spiritu cœperitis, nunc carne consummemini.* » Proverb, II. « *Relinquunt iter rectum, et ambulant per vias tenebrosas.* » Luc, VIII: « *Qui supra petram, hi sunt qui cum audiunt verbum, cum gaudio suscipiunt, sed radicem non habent,* » scilicet stabilitatem firmæ voluntatis, « quia ad tempus credunt, etc. » Can., VII: « *Mane surgamus, et videamus si floruerit vinea flores fructum pariunt.* » Glossa: Non est intuendum si vinea floret, sed si flores ad partum fructuum convalescunt: quia scilicet non est mirum si quis bona inchoat, sed valde mirabile est si intentione bona in bono opere perseverat. Contra hæc quatuor mala ordinantur quatuor secundi fructus corporis Domini, qui nos hic in gratia perficiunt. Intellectum enim ad se cognoscendum illuminat, voluntatem sive affectum in dilectione Dei inflammat, memoriam spirituali dulce-

dine delectat, totum hominem in bono confirmat. De primo fructu Prov., XXIV: « *Comede, fili, mel, quia bonum est.* » Mel est sapientia Dei increata in cibum dulcem nobis præparata. Hoc bonum est ad spiritualem medicinam quia illuminat mentem, I Reg., XIV: « *Vidistis quia illuminati, sunt oculi mei; eo quod gustaverim paululum de melle?* » Isa., VII: « *Butyrum et mel manducabit omnis qui relictus fuerit, ut sciat reprobare malum et eligere bonum.* » Psal., XXVI: « *Dominus illuminatio mea: accedite ad eum, et illuminamini,* » scilicet ad cognitionem vestri. De secundo fructu dicitur Isa., VI, quod Angelus tulit calculum de altari, et tetigit os Isaiæ. Calculus est carbunculus, sic dictus, quia ignitus ut carbo: et significat corpus Domini de altari sumptum, et caritate inflammatum, quia accendit amore corda fidelium. De tertio Psal., XXXIII: « *Gustate et videte. quoniam suavis,* etc. » Eccles., XLIX: « *Memoria Josiæ in compositione odoris facta opus pigmentarii in omni ore, quasi mel indulcorabitur.* » Josias qui interpretatur fortitudo Domini, significat Christum, dicit Glossa: « Memoria Christi, idest Sacramentum corporis ejus, quod in memoriam sui jussit consecrari, opus est odoriferum veri pigmentarii, idest Spiritus Sancti, qui illud composuit de pretiosissimis spieciebus, scilicet de carne virginali et sapientia Dei. Hic quasi mel in ore cordis indulcoratur, si virtus ejus in salutem humani generis pie cogitatur. » Cant., II: « *Sub umbra illius quem desiderabam sedi.* » Primo fidelis anima Christum desiderans æstuat spiritu et siti. Secundo umbram desiderii in spe fructum obtinendi sentit. Tertio sedet, exspectat, orat ut se totum ad ipsam reficiendam et vivificandam fructus infundat. Quarto infusam ejus dulcedinem suaviter gustat. Nota. Sed diceret aliquis: Ecce sæpius ut possum me præparo, corpus Domini sumo, sed nihil sentio solatii spiritualis dulcedinis. Respondeo. Cibus iste, sive fructus, medicina est hominis. Unde sicut medicus peritus quandoque quibusdam dat medicinam dulcem palato corporis, et quandoque non sic, sed dulcem palato mentis, quæ quamvis non gutturi, tamen bene sapit rationi, pro eo quod sanam mentem delectat; sic Dominus dat suis fidelibus dulce semper corpus: sed dulcedinem suam alio modo illis, alio istis, prout cuilibet expedire novit. Hinc est quod quidam dulcedinem istam sapiunt per affectum, et ardentiori delectantur devotione; et alii eamdem dulcedinem sapiunt per pium intellectum; et sufficienti reficiuntur utilitate in eo quod credunt et intelligunt per hunc cibum sanctum veram vitam obtinere. Igitur quamvis non sapis dulcedinem Domini primo modo, idest per affectum firmæ devotionis; sapis tamen secundo modo, scilicet per intellectum multæ utilitatis. De primo Isa., LV: « *Audite audientes me, et comedite bonum.* » Ambrosius: « Panis candidissime habens omne delectamentum, et omnis saporis suavitatem, qui nos semper reficit, comedat cor meum et dulcedinem saporis, etc. Panis dulcissime sana etc., ut sentiat suavitatem amoris tui. Sana illud, etc. » De secundo est illud, « *Fructus ejus dulcis gutturi meo,* » idest piæ et fideli menti, quæ credit et intelligit hunc cibum sanctum sibi esse utilissimum. Glossa: « Dulcis fructus gutturi cordis, quia in eo intelligit causam vitæ, dum etiam corporaliter percipit. » Hæc dulcedo valet contra tria mala quæ sunt in mundo. Require supra sermone XIX: « Postmodum de quarto fructu. » Psal., CIII: « *Panis cor hominis confirmet,* » quia scilicet corpus Christi fideles suos in bona vita confirmat et confortat. Finaliter III Reg., XIX: « *Comedit Elias panem quem Angelus ministravit,* etc. » Oreb interpretatur mensa, Mons ergo iste est mons mensæ Dei, et significat satietatem cœlestis gloriæ. Panis itaque corporis Christi confortet nos in vita bona et bono opere quadraginta diebus et noctibus idest toto tempore præsentis pœnitentiæ usque ad montem et mensam Dei, idest quousque veniamus ad altitudinem securitatis, et satietatem dulcedinis æternæ gloriæ. De his quatuor fructibus simul per figuram dicitur IV Reg., IV: « *Eliseus incubuit super puerum, posuitque os suum super os ejus, et oculos super oculos ejus, et manus super manus ejus, et calefacta est caro pueri.* » Per puerum fidelis anima, per Eliseum Dominus significatur, qui sicut sigillum ceræ, sic se conjungit animæ, oculos suos super oculos ejus ponit, quia intellectum illuminat; carnem calefacit, quia affectum caritate inflammat: os super os ponit, quia gustum memoriæ dulcedine spirituali delectat: manus super manus ponit, quia in bono odore usque in finem conservat, et sic totum hominem perficit, ut ad vitam æternam perducat. Amen.

CAPUT XXIII.

De quatuor fructibus tertiis.

« *Venite, comedite.* » Vel similia de effectu. Tertia quatuor mala nostra, sive languores, sunt quasi mortis plagæ, quibus multæ gravantur animæ : scilicet debitum mortis æternæ, defluxus bonæ vitæ, exilium mundanæ miseriæ, incineratio corporalis materiæ. Contra hæc valet fructus Virginis, corpus Salvatoris. De primo languore ad Rom., VI : « *Ego carnalis homo, venumdatus sub peccato.* » Primi enim parentes vendiderunt se et suam progeniem ad perpetuam servitutem diaboli, quod est ad æternam mortem pro modica delectatione peccati. Genes., II : « *De ligno scientiæ boni et mali ne comedas, in quacumque enim die comederis ex eo, morte morieris,* » idest te et posteritatem tuam ad æternam mortem obligabis: ad Roman., IV : « *Per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors.* » Mors, idest certitudo mortis temporalis, et debitum æternæ mortis nisi subveniret redemptio Salvatoris. Ephes., II : « *Eramus natura filii iræ, sicut et ceteri debitores æternæ mortis.* » De secundo Psal., CI : « *Dies mei sicut umbra declinaverunt.* » Item Psal., XI : « *Salvum me fac Domine, quoniam defecit sanctus:* » Genes., XLIV : « *Dies peregrinationis meæ centum triginta annorum sunt parvi et mali, et non pervenerunt ad dies patrum meorum.* » Item Genes., VI : « *Sensus et cogitatio humani cordis ad malum prona sunt ab adolescentia sua.* » De tertio Genes. III : « *Emisit Dominus Adam de paradiso voluptatis, ut operaretur terram.* » Psalm., CXIX : « *Heu mihi, quia incolatus meus,* etc. » Ad Hebr., XI : « *Juxta fidem defuncti sunt omnes non acceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes, et salutantes, et confitentes, quia peregrini et hospites sunt super terram.* » Qui enim hoc dicunt, significant se patriam inquirere : et siquidem illius meminissent de qua exierant, habebant utique tempus revertendi : nunc autem appetunt meliorem, idest, cœlestem. Hinc flens canit Ecclesia, « Salve Regina misericordiæ. » Glossa super Canon. Jacobi : « Ne indignemini, si mali in mundo florent, si vos patimini ; quia non est Christianæ dignitatis in temporalibus exaltari, sed deprimi potius : mali enim nihil habent in cœlo ; vos nihil in mundo. Unde spe illius boni ad quod tenditis, quicquid in via contingat, gaudere debetis. » De quarto Genes., III : « *In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec revertaris in terram de qua assumptus es, quia pulvis es, et in pulverem reverteris.* » Job, IV : « *Memento, quæso, quod sicut lutum feceris me.* » Eccles., XIV : « *Omnis caro fœnum, et sicut folium in arbore viridi.* » Glossa : Sicut fœnum in terra, et folium in arbore crescit, virescit, marcescit, arescit, et dejicitur ; ita caro nostra. » Contra hæc quatuor mala ordinantur quatuor circumstantiæ fructus Dominici corporis, quæ salvant nos a plagis mortis. Ab æterna enim morte liberat, merita bonæ vitæ multiplicat, ad patriam vitæ deducit, ad æternam vitam corpus resuscitat. De primo fructu Joan., VI : « *Ego sum panis vitæ: patres vestri manducaverunt manna, et mortui sunt. Hic est panis de cœlo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur ;* » quia scilicet non solum ab æterna morte, quæ est in inferno, sed etiam ab illa quæ fuit in limbo, virtute corporis Christi liberatur. Et insuper hæc brevis mors corporis in vitam æternam, quæ est in cœlo, eidem commutatur. Oseæ, XIII : « *De manu mortis liberabo populum meum.* » De secundo fructu, Joan., VI : « *Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita,* » quia pro multiplicandis meritis bonæ vitæ. Sicut enim puer parvulus per cibum corporalem crescit magnitudine, robore, et decore ; sic fidelis per cibum spiritualem proficit meritis bonæ vitæ. Joan., X : « *Ego sum pastor bonus:* » et infra: « *Ego veni ut vitam habeant, et abundantius habeant.* » Psal., CXXXVII : « *Multiplicabis in anima mea virtutem.* » Joan., XIV : « *Qui manet in me, et ego in eo.* « De tertio fructu Joan., VI : « *Ego sum panis vivus,* etc., » Ambrosius : « Dominici corporis figura præcessit, quando Dominus in deserto patribus manna pluit ; quia sicut ille panis populum per desertum ad terrram promissionis duxit, hæc esca cœlestis fideles hujus sæculi desertum transeuntes in cœlum subvehit. Unde recte viaticum appellatur, quia in via reficiensin patriam usque perducit. » Jerem., XII : « *Reducam virum ad hereditatem suam,* » idest reducam eum de exilio præsentis miseriæ ad cœlum. Proverb., III : « *Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam.* » Glossa, « sicut in Paradiso fuit lignum vitæ, ita per sapientiam Dei, quæ est Christus, vivificatur Ecclesia, cujus nunc Sacramento corporis et sanguinis vitæ æternæ accepit pignus. » Si ergo

corpus Christi sumptum pignus est vitæ æternæ, et pignus non dimittitur donec id pro quo impignoratur accipitur, profecto per hoc ad vitam æternam perducimur. De quarto fructu, Joan., vi., « *Qui manducat carnem meam, et bibit meum sanguinem* etc. » usque in « novissimo die. » Verum enim hominem resuscitabit. I Corinth., xv: «*Sicut per unum hominem mors,* scilicet omnium, « *ita per unum hominem*,» scilicet Christum, «*resurrectio mortuorum.*» Sed hoc valde dissimile : unde sequitur : *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur :* » ad Rom. xiv ; « *Omnes stabimus ante tribunal Christi*, etc. » I Corinth., xv: «*Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum sive malum ; sed non omnes immutabimur* » quia soli electi propter corporis Christi participationem , scilicet sacramentalem, vel spiritualem, surgent sole pulchriores : reprobi vero resurgent infirmi et deformes. Daniel., xii : « *Qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt, alii in vitam æternam* , *qui et fulgebunt quasi splendor firmamenti: et alii in opprobrium,*» ut vivant semper : quos scilicet, ut dicitur Isa., xiii : « *Torsiones et dolores ut parturientes tenebunt, et facies combustæ vultus eorum.* » Quale semen est quod cadit in terra, talis fructus surgit de terra. Similiter qualis est vita tua dum morieris, talis erit tempore suo resurrectio tua. Seminatur zizania, et surgit ex ea deformis et odibilis herba : seminatur triticum, resurgit frumentum pulchrum. Hæc figurata sunt, Gen., xiv, in somnio regis: « *Septem spicæ pullulabant in culmo uno plenæ atque pulcherrimæ, et septem aliæ de stipula oriebantur tenues et percussæ uredine,*» idest vento urente, qui scilicet eas infirmavit et denigravit. Septem spicæ deformes signant omnes reprobos cum magna deformitate in judicio apparentes ; septem pulcherrimæ, omnes electos cum gloriosis corporibus resurgentes. De primo Nahum., iii : « *Ecce ergo ad te malefica,* » idest universitas damnatorum, « *dicit Dominus et revelabo pudenda tua in facie tua*, *et ostendam genti nuditatem tuam, et regibus ignominiam tuam.* » De secundo Phil., iii : « *Salvatorem expectamus* etc. » I Corinth., xv : « *Seminatur corpus corruptibile*, surget incorruptibile: seminatur in infirmitate, surget in gloria: seminatur corpus animale, surget spirituale ; seminatur in ignobilitate*, *surget in gloria.* » Amen.

cor- ne. . . cor- one.

CAPUT XXIV.

De tribus effectibus principalibus.

« *Venite, comedite*, etc. » vel alia similia de effectu vel fructu. Sacrosanctum corpus Domini tres habet effectus principales. Primus est peccatorum destructio. Secundus bonorum spiritualium largitio vel augmentatio. Tertius animarum confortatio; vel vitæ æternæ collatio. De primo Dan., ii : « *Videbam donec abscissus est de monte lapis sine manibus* , *et percussit statuam*, » idest figmenta peccatorum, « *et comminuit eam.* » I Joan., iii : « *In hoc apparuit filius Dei, ut dissolvat opera diaboli.* » De secundo Prov., xii : « *Qui bonus est hauriet sibi gratiam a Domino, quia ipse fons totius gratiæ.* » Eccle., xxiv : « *In me omnis gratia vitæ est,* » usque « *ad me omnes.* » De tertio Psal., ciii : « *Panis cor hominis confirmat.*» Genes., xviii : « *Ponam bucellam panis, et confortate cor vestrum.*» Primus effectus principalis corporis Christi est destructio peccatorum : et hoc ad tria : ad dealbandum maculam cordis, ad mitigandum stimulum carnis, ad resistendum cogitationibus pravis. De primo Psalm., lxvii : « *Nive dealbabuntur in Selmon.* » Selmon mons Dei est , et interpretatur umbra, et sicut dicit Glossa. « Corpus Christi significat ; quia sicut umbra fit de lumine et corpore, ita in corpore Christi est lumen divinitatis et caro humanitatis.» In hoc monte umbroso super nivem dealbabuntur fideles , quia virtute corporis Christi incomparabiliter a macula peccatorum emundantur. Isa., lxiii : « *Ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter me.*» De secundo Exod., xvii : « *Mane ros jacuit in similitudinem pruinæ super terram.* » Glossa : « Panis cœlestis in similitudinem roris et pruinæ semper apparebat, quia corpus Christi a fervore peccatorum refrigerat. » Psalm., lxxxviii : « *Tu dominaris potestati maris.* » Mare significat multas miserias hominis, motus fluctuum stimulum carnis, De tertio Cant. i : « *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi.* » Myrrha servat corpora a vermibus incorrupta ; sic corpus Christi corda fidelium a pravis cogitationibus illæsa : quia cum dilectum Dominum suscipimus, si fasciculum myrrhæ, idest amaritudinem pasionis ejus pia mente cogitamus, vermes malarum cogitationum a nobis repellimus. Secundus effectus principalis est bonorum spiritua-

lium augmentatio : et hoc ad tria : ad decorem castitatis, ad fervorem caritatis, ad saporem suavitatis. De primo Daniel., I : « *Apparuerunt vultus eorum meliores præ omnibus pueris qui viscebantur cibo regio.* » Glossa : « Vultus eorum quos panis satiabat, qui de cœlo descendit, apparuerunt meliores, decore scilicet castitatis. » Unde et pueri illi casti fuerunt. Cantic., VII : « *Quam pulchra es et decora carissima in delitiis !* » Sicut enim bonum nutrimentum facit ad decorem corporis, sic deliciæ cibi spiritualis ad pulchritudinem castitatis. Ezechiel., XXXVI : « *Similam et mel et oleum comedisti, et decora facta es vehementer.* » De secundo Eccle., XXXII : « *Gemmula carbunculi in ornamento auri.* » Glossa : « Ardentium gemmarum principatum tenet carbunculus, sic dictus, quia ignitus, ut carbo. Significat autem corpus Christi, quod cor accipientis et ornat castitate, et inflammat caritate. » Psalm., XLIX : « *Ignis a facie ejus exarsit, carbones*, etc. » Hinc IV Reg., IV : « *Eliseus incumbens incurvavit se super puerum, et calefacta est caro pueri.* » De tertio Genes., XLIX : « *Aser pinguis panis præbens delitias regibus.* » Sapient., XVI : « *Angelorum esca nutrivisti populum tuum, et panem de cœlo præstitisti illis, omne delectamentum in se habentem, et omnis saporis suavitatem: substantiam enim tuam et dulcedinem, quam in filios habes, ostendebas.* » Cantic., V : « *Comedi favum cum melle meo,* » idest dulcedinem carnis Christi cum dulcedine divinitatis : « *bibi vinum cum lacte meo,* » idest dulcedinem sanguinis Christi cum dulcedine spiritualis consolationis. Tertius effectus principalis est animarum confortatio : et hoc ad tria : ad debellandum dæmonia, ad sustinendum adversa, ad operandum bona. De primo I Reg., XXX : « *Invenerunt viri David virum Ægyptium in agro, et adduxerunt eum ad David, dederuntque ei panem ut comederet, et refocillatus est, et adduxit David ad latrunculos, et percussit eos.* » Vir Ægyptius significat peccatorem, quem prædicatores adducunt ad Christum per conversionem ; qui pane Dominici corporis confortatus fit dux exercitus Christi ad debellandos dæmones. Ephes., VI : « *Confortamini in Domino, et in potentia virtutis ejus, ut possitis stare adversus insidias diaboli.* » I Reg., VII : « *Factum est autem cum offerret Samuel agnum in holocaustum, exterruit Dominus Philistiim, et cæsi sunt a filiis Israel.* » De secundo III Reg., XXII : « *Mitte virum justum in carcerem, et sustenta eum pane tribulationis.* » In carcerem mittitur, qui in hoc mundo adversa patitur. Panis tribulationis quo sustantatur, est panis vitæ æternæ, quo ad sustinenda adversa confortatur. Act., XXIV, dicit Apostolus existentibus in periculo maris : « *Rogo vos accipere cibum pro salute vestra : et omnes sumpserunt cibum confortati, et animæ quiores facti sunt.* » Ad Philip., III : « *Omnia possum in eo qui me confortat.* » De tertio Prov., ult.: « *Mulier fortis de nocte surrexit, dedit que prædam domesticis suis, et cibaria ancillis suis.* » Mulier fortis est Ecclesia de gentibus : hæc de nocte surrexit, quia per auditum verbi de tenebris peccatorum ad Christum se convertit : prædam domesticis, et cibaria ancillis dedit, quia Sacramenta Judææ missa, quæ suscipere noluit, hæc cum omni desiderio rapuit, et de eis familiam suam, idest fideles pavit. Et hoc ut eos ad tria bona confortaret : ad opera misericordiarum, ad lucrum animarum, ad emptionem cœlestium divitiarum. Unde sequitur post prædictum cibum : « *Consideravit agrum, et emit eum : de fructu manum suarum plantavit vineam.* » Primum notatur per fructum manuum : secundum per plantationem vineæ: tertium per emptum agrum. Primo confortamur cibo Domini ad opus bonum. Eccl., XXXIII : « *Cibaria et virga et onus asino, panis et disciplina et opus servo.* » Sicut pabulum confortat asinum ad onera portanda, sic panis cœlestis servum Dei ad opera bona perficienda. II Tim., I : « *Gratias ago ei qui me confortat in Christo Jesu.* » Qui enim vere considerat in hoc Sacramento immensam circa se Dei liberalitatem, valde confortat eum ad proximi pietatem. Secundo confortamur ad lucrum animarum, ibid.: « *Vas electionis est mihi iste.... nomen meum,* » scilicet Jesum Christum, quasi cœleste oleum ad sanitatem animarum. Cant., II : « *Oleum effusum nomen tuum.* » De corde Christi pleno fluit oleum gratiæ ad salutem animæ. Tertio confortamur ad emptionem bonorum cœlestium. Hinc supra dictum est, quod mulier fortis post cibum consideravit agrum et emit eum, virtutibus scilicet, et bonis operibus. Jer., XXXII : « *Agri pretio ementur, et scribentur in libro, et imprimetur signum, et testis adhibebitur.* » Agri cœlestis hereditatis ementur pecunia virtutum et bonorum operum, et scribentur tam agri quam emptores in libro vitæ, et imprimentur in corde emptoris signum

scilicet crucis Christi, et lumen imaginis Dei pro certo pignore, et adhibebitur testis, quia in die judicii coram omnibus testis erit Dominus, quod vere emisti regnum cœlorum pretio bonorum operum. Vel tertius effectus principalis dici potest vitæ æternæ collatio. Joan., VI : « *Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum.* » Et hoc in tribus : in omnium delitiarum præparatione, in omnium desideriorum impletione, in omnium bonorum secura et æterna fruitione. Require hoc in sermone decimo, in fine.

CAPUT XXV.

De effectibus Corporis Christi sumptis ex tribus ejus vocabulis.

« *Venite, comedite*, etc. » Vel alia ut supra, vel similia de effectu, vel de nominibus corporis Christi. Effectus Dominici corporis possunt sumi ex tribus nominibus, quæ solent eidem adscribi. Nominatur enim quandoque verus panis, quandoque Sacramentum altaris, quandoque Sacramentum caritatis. De primo Joan., VI : « *Pater meus dat vobis de cœlo panem verum.* » De secundo Malach., III : « *Placebit Deo sacrificium Juda et Jerusalem.* » De tertio I Timoth., III : « *Magnum est pietatis Sacramentum, quod manifestatum est in carne,* » per partum Virginis : « *prædicatum est in gentibus* » a sanctis Apostolis « *creditum est mundo,* » idest concessum fidelibus in cibum salutis. Unde recte dicitur Sacramentum caritatis. Primo corpus Domini nominatur panis verus: et secundum hoc habet tres effectus. Sicut enim panis tria bona præcipue confert corpori, idest satiat, confortat, vitam conservat ; sic panis iste satiat spiritum ad fastidium mundi faciendum, confortat animum ad malum culpæ devincendum, conservat vitam ad Deum semper laudandum. De primo Psalm., CXXXI : « *Pauperes ejus saturabo panibus.* » Complenda : « Satiasti, Domine, familiam tuam muneribus sacris, » et hoc ad fastidium mundi faciendum. Proverb., XXII : « *Anima saturata calcabit favum.* » Gregorius : « Gustato spiritu desipit omnis caro. » De secundo Psalm., CIII : « *Panis cor hominis confirmet* » ad malum scilicet culpæ devincendum : quia qui carent corroboratione hujus panis, vincuntur a vitiis. IV Reg., XXIII : « *Rex Babylonis et exercitus ejus obsedit Jerusalem, et non erat panis populo terræ, et omnes viri bellatores nocte fugerunt ad hortum regis,* » idest ad delitias carnis, « et ad campestria solitudinis, » idest ad viam latam, quæ ducit ad mortem. De tertio Eccle., XXXIV : « *Panis egentium, vita pauperis est.* » Joan., XI : *Ego sum panis vivus qui de cœlo descendit. Ego vivo propter Patrem : et qui manducat me, vivet propter me ;* » et hæc est vita ad Deum semper laudandum. Psal., CXLV : « *Lauda anima mea Dominum,* etc. » De his supra sermone . IX Secundo corpus Domini nominatur Sacramentum altaris, et secundum hoc habet triplicem effectum : scilicet in triplici statu fidelium : idest in hoc mundo; in cœlo, in purgatorio. In statu mundi peccata relaxat, in statu purgatorii pœnam alleviat, in statu cœli gloriam augmentat. De primo, scilicet statu, Levitic., V: « *Anima quæ peccaverit per ignorantiam, offeret arietem immaculatum,* » scilicet Christum, sine quo non fit remissio. Nihil prodest capram, idest austeritatem pœnitentiæ immolare, nisi studueritis in Christi immolatione plenam fiduciam habere . Joan., I : « *Ecce Agnus Dei.* ecce, etc.» Paschasius : « Licet omnia peccata in baptismo sint donata, infirmitas tamen peccati, idest fomes in carne remanet. » Et quia ex hoc quod quotidie labimur, saltem in venialibus, ideo Christus pro nobis quotidie immolatur, ut qui semel in moriendo mortem devicit, quotidie recidiva delictorum per hæc Sacramenta relaxet. Ambrosius: « Sicut quod ubique offertur unum est corpus, ita et unum est sacrificium. Christus semel in cruce hostiam pro omnibus obtulit : ipsam offerimus et nunc : sed quod nos agimus recordatio est sacrificii illius : nec causa suæ infirmitatis repetitur sed nostræ, quia quotidie peccamus. » De secundo Levitic., XVII : « *Dedi vobis sanguinem, ut super altari meo expietis pro animabus vestris.* » In hoc figuratum est, quod sacrificium carnis et sanguinis Christi valet animabus in pœna purgatorii. Hic sciendum quod tres turmæ animarum sunt decedentium. Prima peccantium, secunda pœnitentium, tertia innocentium. Primam Sacrificium non adjuvat : secundam pœna alleviat: tertiam sine pœna ad cœlum sublevat. De primo I Reg., III: « *Juravi Eli, quod non expietur domus ejus victimis et muneribus in æternum.* » Domus ejus, idest, omnium in peccatis persistentium. Jerem., VII : « *Quia locutus sum ad vos, et non audistis : et vocavi vos, et non respondistis,*

projiciam vos a facie mea, » idest ab omni bono quod est in cœlo et in terra. « *Tu ergo noli orare pro populo hoc nec assumas pro eis laudem,* » idest sacrificium laudis; « *et non obsistas mihi, quia non exaudiam te.* » Proverb., VII: « *Qui adulter est,* » idest, amans et adhærens creaturæ ultra mensuram justitiæ « *perdet animam suam, quia zelus et furor viri non parcet in die vindictæ : nec acquiescet cujusquam precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima,* quasi pretiotissimum Christi sacrificium. De secundo est illud supradictum : « *Dedi vobis sanguinem, ut super altari meo expietis pro animabus.* » Sanguinem, idest sacrificium corporis et sanguinis Christi : Sanguinis pro corpore simul et sanguine ; par pro toto ; et quia sanguis in altari non est sine corpore, nec corpus sine sanguine. Pro animabus, scilicet quæ sunt in purgatorio : Augustinus : « Orationibus et eleemosynis sanctæ Ecclesiæ, et sacrificio salutari non est dubium defunctorum animas relevari, ut cum eis misericordius agatur a Domino, quam eorum peccata meruerunt in hoc mundo. » Zachar., XIII : « *Partes duæ in terra dispergentur et deficient,* » idest infideles et mali Christiani damnabuntur, « *et tertia pars relinquetur in ea,* » idest pœnitentes : « *et ducam tertiam partem per ignem,* » idest animas pænitentium per purgatorium : » *et uram eos sicut uritur argentum, et probabo eos sicut probatur aurem : ipse invocabit nomen meum, et exaudiam eum.* » Ipse, scilicet populus Christianus in terra relictus, invocabit me orationibus et eleemosynis et sacrificio altaris pro parte ducta per ignem, idest pro animabus quæ sunt in purgatorio ; et exaudiam eum, alleviando scilicet pœnam illorum, et abbreviando. De tertio Prov., XXXI : « *Munus absconditum extinguit iras,* » iras scilicet Dei, idest pœnas purgatorii quantum ad animas innocentes : et in præsenti tribulationibus et flagellis satis purgatas. Psal., XXXVII : « *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me... Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi.* etc. » Furor Dei ardet in inferno, ira in purgatorio, sagitta sive correptio amoris in hoc mundo. Qui igitur sagittas dominicæ correptionis patienter portat furorem inferni et iram ignis purgatorii duce Domino illæsus evadet, Isa., XLIII : *Noli timere, serve meus : cum transieris per ignem: tecum ero, et flumina non operient te. Cum ambulaveris in igne, non combureris, quia ego Salvator tuus.* » Daniel., III: « *Angelus Domini descendit cum Azaria et sociis ejus in fornacem, et fecit ignem fornacis quasi ventum roris flantem : et non tetigit eos omnino ignis, neque contristavit. Tunc laudabant Deum dicentes : Benedicite Domino qui eruit nos de inferno, et eruit nos de medio ardentis flammæ.* » Isa., LV : « *In lætitia egrediemini, et in pace deducemini : montes et colles cantabunt coram vobis laudem, et omnia ligna regionis plaudent manu.* » De tertio supra nominato, scilicet quod sacrificium altaris gloriam beatorum quodammodo in cœlo augmentat, Levit., X : « *Pectusculum sacrificii quod oblatum est, edetis in loco mundissimo tu et filii tui et filiæ tecum.* » Pectusculum sacrificii quod optimum et et dulcissimum est de animali signat dulcedinem effectus corporis Christi, in quantum comeditur in loco mundissimo, idest in quantum delectat beatos in cœlo : quia plurimum gaudent et congratulantur in hoc sacrificio de memoria redemptionis, de aspectu nostræ salutis, et admiratione divinæ bonitatis. Gregorius : « Eodem momento rapitur in cœlum ministerio Angelorum sociandum corpori Christi, et ante oculos Sacerdotis in altari videtur.» Rapitur scilicet corpori Christi consociandum, idest ad beatos lætificandum. Complenda : « Sumpsimus, Domine, divina mysteria : quæ sicut sanctis tuis ad gloriam, ita nobis ad vitam prodesse perficias.» Tertio corpus Domini nominatur Sacramentum caritatis ; et secundum hoc tres habet effectus : quia tria maxime bona operatur in nobis : scilicet Spiritus Sancti veram participationem, ipsius Christi certam inhabitationem, in similitudinem imaginis Dei transformationem. De primo Psal., LXXX : « *Et de petra melle saturavit eos* » quia fideles sugunt de corpore Christi dulcedinem Spiritus Sancti Sapient, XII : « *O quam bonus et suavis est, Domine, spiritus tuus in nobis !* » qui scilicet corpore tuo in nos fluit. Augustinus : « Participatione corporis et sanguinis Christi homo vivit, non sumens tantum Sacramentum, quod et mali faciunt, sed pertingens usque ad spiritus participationem, ut in corpore Domini tanquam membrum maneat et ejus spiritu vegetetur. » De secundo Joan., VI : *Qui manducat carnem meam,* etc.» Hilarius : « Accepta carne Domini et hausto calice id efficitur, ut nos in Christo, et Christus in nobis sit. Est enim Christus in nobis per car-

nem, dum ejus carnem accipimus; et sumus in eo, dum secum hoc quod nos sumus, in Deo est. » Joan., I : *Verbum caro factum est*, etc. » Dum Verbum carnem assumpsit, in nostra carne habitavit : et dum nos Verbum incarnatum in cibum accipimus, ipsum etiam habitat in nobis. De tertio Joan., I : *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri*, » idest deiformes, et Deo secundum imaginem similes : nec potest creatura ad majus promoveri, quam quod assimiletur suo creatori. Assimilatur autem homo Deo virtute corporis Christi in tribus : in interiori cordis bonitate, in exterioris operis fertilitate, in superiori cœlestis regni hereditate. De primo II Petr., I : «*Christus propria gloria sua et virtute, maxima et pretiosa promissa nobis donavit*, *ut per hoc efficiamur consortes divinæ naturæ*. » Maxima promissa, idest seipsum. Unde, « *Jusjurandum quod juravit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis*, » ut efficiamur consortes divinæ naturæ, idest divinæ bonitatis : quia natura Dei bonitas est. Ambrosius : « Quia Dominus Jesus consors scilicet est divinitatis et corporis, et tu qui accipis carnem ejus divinæ substantiæ in illo participans alimento, » idest, vere bonus efficieris in eo. De secundo Ezech., XII : « *Sumam de medulla cedri sublimis, et de vertice ramorum ejus, et plantabo in montem excelsum, et faciet fructum*. » Medulla cedri sublimis est æterna sapientia Dei : alti rami ejus sunt patres sancti : vertex ramorum est beata Virgo, pars de vertice caro Christi sumpta de Virgine. Surculus igitur sumptus de medulla et vertice est corpus Christi plenum divinitate. Iste plantatus in montem excelsum, idest in cor justi in cœlum elevatum, facit similem Christo boni operis fructum. De utroque ad Gal., II : « *Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus*, » in me scilicet assimilando interiori bonitate, et exteriori bono opere. Hinc dictum est Augustino : « Cibus sum grandium, cresce et manducabis me, nec tu me mutabis, etc. » De tertio Joan., I : « *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri ;* » ergo et heredes : ad Rom., VIII : « *Si filii, et heredes, coheredes autem Christi :* » I Petr., II : « *Benedictus Deus qui regeneravit nos*, » idest de filiis diaboli filios Dei fecit, « *hereditatem incorruptibilem et incontaminatam et immarcescibilem conservatam in cœlis*. » Amen.

CAPUT XXVI.

De effectibus sumptis ex tribus aliis Corporis Christi vocabulis.

« *Venite, comedite*, etc. » Thema de effectu vel de nominibus corporis Christi. Effectus Dominici corporis possunt sumi ex tribus illis nominibus ejus jam supradictis. Dicitur enim quandoque medicina spiritualis, quandoque manna, idest panis cœlestis, quandoque Eucharistia, idest bona gratia animæ fidelis. De primo Eccles., XXXVIII : « *Altissimus de terra creavit medicinam, et vir prudens non abhorrebit eam*. » Augustinus : « Suscepit Christus de terra terram, et de carne Mariæ carnem accepit, et ipsam nobis ad salutem manducandam dedit. » De secundo Apocal., II : « *Vincenti dabo manna*, etc. : » quasi dicat : Qui se præparat per victoriam vitiorum, illi dabo manna, idest cœlestem panem, scilicet corpus meum, in quo secrete reconditum est multiplex bonum. Joan., VI : « *Hic est panis qui de cœlo descendit*. » De tertio Eccles., XXXII : « *Audi tacens, et pro reverentia accedet tibi bona gratia* : quasi dicat : Præpara te per auditum verbi Dei et obedientiæ, qua taceas, idest cesses a malo, et serves reverentiam in benefaciendo : tunc dabitur tibi bona gratia, quæ græce dicitur Eucharistia, idest corpus Christi. Magister, IV *Sententiarum*. « Sacramentum altaris excellenter dicitur Eucharistia, idest bona gratia : quia in ea non solum est augmentum virtutum et gratiæ, sed ille totus ibi sumitur, qui est fons totius gratiæ. » Primo corpus Domini dicitur medicina spiritualis : et secundum hoc habet tres effectus. Serpens ille malignus infudit humano generi per venenum pomi vetiti triplicem corruptionem : in anima tenebras ignorantiæ, in carne morbum pravæ concupiscentiæ, et mortem utrobique. Ad hæc tria curanda valet corporis Christi medicina : ignorantiæ enim tenebras illuminat, morbum pravæ concupiscentiæ sanat, et mortem destruendo triumphat. De primo Psalm., CXXXI : « *Paravi lucernam Christo meo*, etc. » Lucerna est lumen in diaphano, idest perlucido corpore ; sic corpus Christi est Verbum Dei, quod est lux vera in munda carne, quo scilicet pelluntur a nobis tenebræ ignorantiæ. Luc., I : « *Viderunt oculi mei salutare tuum*, etc. » Psal., XXVI : « *Dominus illuminatio mea*, etc. » Psal., LIII : « *Acce-*

dite ad eum, et illuminamini. » De secundo Isa., XXXVIII. Item IV Reg., II : « *Jussit Isaias ut tollerent massam de ficis, et cataplasmarent super vulnus regis, et sanaretur.* » Vulnus sive ulcus regis est concupiscentia carnis. Psal., VI : « *Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum,* etc. » De tertio Luc., I : « *Benedictus fructus ventris tui,* » scilicet corpus Christi, quod est fructus vitæ valens ad curationem mortis æternæ : Prov., III : « *Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam,* » scilicet sapientiam Dei incarnatam : Oseæ, XIV : « *Ero mors tua, o mors.* » De hac triplici corruptione et medicina, supra sermone sexto post principium. Secundo corpus Dominici dicitur manna, idest panis cœli, quod manna habet similitudinem saporis frumenti, mellis et olei. De duobus primis Exod., XVI : « *Gustus ejus sicut similæ.* » De tertio Num., XVI : « *Gustus ejus quasi similæ cum melle.* » De quarto Num., XV : « *Fecerunt ex eo tortulas saporis quasi panis.* » De tribus simul Ezechiel, XVI. « *Gustus ejus quia similam, mel et oleum comedisti.* » Et secundum hæc tria habet corpus Domini triplicem effectum. Operatur enim morum honestatem, cordis suavitatem, proximi pietatem : primum significatur in frumento, secundum in melle, tertium in oleo. De primo Zach., IX: « *Quid bonum ejus, et quid pulchrum, nisi frumentum electorum?* » panis de frumento bonus est, et pulcher in se; et etiam in effectu, quia facit pulchrum : sic corpus Christi bonum et pulchrum facit honestatem morum. Daniel., I : « *Apparuerunt vultus eorum meliores et corpulentiores præ omnibus pueris qui vescebantur cibo regio.* » Glossa, « vultus eorum quos panis satiabat, qui de cœlo descendit. » De secundo Prov., XXXIII : « *Comede, fili, mel quoniam bonum est, et favum dulcissimum gutturi tuo :* » Sapient., XVI : « *Paratum panem de cœlo præstitisti illis, omne delectamentum in se habentem, et omnis saporis suavitatem.* » De tertio Job, XXIX : « *Quis mihi tribuat ut sim secundum dies, quando secreto Deus erat in tabernaculo meo, et petra fundebat mihi rivulos olei.* » idest gratiam pietatis ad bonum proximi : Prov., XXI : « *Taurus desiderabilis, et oleum in tabernaculo justi.* » IV Reg., IV : « *Offerebant vasa, et mulier infundebat oleum : et ait Eliseus : Vende oleum, et redde creditori tuo ; tu autem et filii tui vivite de reliquo.* » Ecce oleum, idest opus pietatis, proximnm reficit, debita solvit, nos ipsos pascit. Primum intelligitur in eo quod fundebat oleum in vasa proximorum: secundum in eo quod reddit per oleum debita creditori : tertium in eo quod ipsa et filii de oleo vixerunt ; tertio corpus Domini dicitur Eucharistia, idest bona gratia. Sicut autem dicunt Magistri, gratia est influentia divinæ bonitatis in animam, per quam assimilata Deo fit ei grata, et vitæ æternæ digna. Et secundum hoc corpus Domini habet tres effectus : similem Deo animam efficit, gratam et charam Deo reddit, vitam æternam tribuit. De primo II Epistol. Petr., I : « *Christus propria gloria et virtute maxima et pretiosa nobis promissa donavit, ut per hoc efficiamur divinæ naturæ consortes,* » idest similes Deo per veram bonitatem. De secundo Cant., X : « *Quam pulchra es et decora in delitiis!* » quasi diceret : Delicato cibo et potu corporis Christi et sanguinis es nutrita, facta es multum decora, et idcirco grata Deo et chara. De tertio Joan. VI: « *Qui manducat carnem meam,* etc., *habet vitam æternam.* » Item corpus Domini dicitur Eucharistia, idest, bona gratia : et secundum hoc habet valde bonum effectum, scilicet cum illud manducamus, non ipsum ut alius cibus mutatur in nobis, sed nos in illo mutamur. Nam quia, ut dictum est, gratia est influentia divina bonitatis in animam, per quam similatur Deo ; hæc bona gratia, scilicet corpus Christi, influit nobis : sed nos illi assimilamur, et in ejus bonitatem mutamur. Hæc nostra in Christum mutatio potest probari similitudine triplici. Prima sumitur de virtute secunda de virtute rei majoris : tertia de virtute surculi arboris. Hæc require supra in sermone vigesimo ante finem.

CAPUT XXVII.

De consideratione Sanguinis Christi tribus modis ; et primo de primo ut in cruce funditur.

« *Venite, comedite panam meum, et bibite vinum quod miscui vobis,* » Prov., IX. His verbis Dominus nos invitat ad salutare convivium, in quo præparavit pretiosum cibum et potum corpus et sanguinem suum . Dicto itaque supra de corpore Christi, dicendum est hic de sanguine. « *Hic est qui venit per aquam et sanguinem Jesu Christus,* » I Epist., Joan., II. Item aliud : « *Calicem quidem meum bibetis,* » Matth., XX. Thema proprium :

«*Dignus et Domine, etc., quoniam redemisti nos in sanguine tuo;* » Apoc., II, vel aliud simile. Septimum principaliter circa Sacramentum dominici corporis notandum est consideratio sanguinis sacri. Unde sciendum quod sanguis Domini tribus modis potest considerari : primo ut in cruce pro omni salute funditur; secundo ut in Sacramento a fidelibus sumitur ; tertio, ut a salvandis spiritualiter bibitur. Primo modo consideratus ob inestimabili dignitate commendatur. Circa hanc pretiositatem quatuor præcipue possunt notari. Primum est pretiositatis magnæ probatio ; secundum tanti pretii dandi ratio; tertium virtutis sanguinis magnitudo ; quartum redemptorum sanguine multitudo. Primum circa pretiositatem sanguinis præcipue notandum, est pretiositatis magnæ probatio : et hoc probatur a tribus: a virginali origine, a dignitate innocentiæ, a Dei unione. De primo Eccles., XXIV: « *Ego quasi vitis fructificavi*, etc., » fructus vitis, scilicet, beatæ Virginis uva et vinum, idest corpus Christi et sanguis. Vinum igitur honoris ortum de flore vitis, est sanguis Christi pretiosus natus de virginitate. Multum itaque commendat sanguinis Christi nobilitatem et pretiositatem, quod a nulla, ut alius sanguis, corruptione, sed a virginali flore sumpsit exordium. De secundo Psalm., XCIII: « *Captabunt in animam justi, et sanguinem innocentem condemnabunt.* » Quanto sanguis innocentior, tanto charior et pretiosior. I Epist., Petr., II: « *Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis, sed pretioso sanguine quasi agni incontaminati et immaculati Jesu Christi.* » De tertio Jerem., XIII: « *Agglutinavi mihi omnem domum Israel, dicit Dominus,* » idest inseparabiliter mihi univi totam hominis naturam, scilicet animam, corpus et sanguinem. Ad Hebr., II: « *Quia pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse Christus similiter participavit eisdem,* » idest Filius Dei pro salute hominis habentis carnem et sanguinem assumpsit carnem hominis et sanguinem, et ita univit ea sibi et honestavit, ut vere possint dici caro Dei et sanguis. Act., XX: « *Posuit vos Spiritus Sanctus regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo.* » Ergo sanguis Christi vere est sanguis Dei: ideo tam pretiosus, quod una gutta plus valet quam totus mundus. Secundum circa pretiositatem sanguinis Christi præcipue notandum, est tanti pretii pro homine dandi ratio: et hæc est triplex. Prima magni debiti necessaria solutio : secunda magni amoris demonstratio: tertia magni boni perditi recuperatio. Prima ratio tanti pretii dandi pro homine, scilicet pretiosi sanguinis Dei, est magni debiti necessaria solutio. Maximo enim debito obligatus est primus homo, quia tenebatur Deo satisfacere pro se et toto humano genere quod rapuerat et occiderat pomum vetitum comedendo, unde jussus est cum omni progenie mitti in gehennæ carcerem, donec redderet omne debitum per sufficientem hostiam. Justum est enim secundum peccati quantitatem et læsæ majestatis dignitatem fieri satisfactionem : et hoc potest tribus gradibus distingui. Pro minore enim culpa minor, pro majori major, pro maxima satisfactio maxima est facienda. Hinc statutum erat in lege pro transgressione diversorum mandatorum pecus aliquod offerri, vel occidi et sanguinem ejus fundi ; sed pro majori peccato vel homicidio simplici ipsum homicidam occidi, et sanguinem ejus fundi. Ex hoc sequitur quod pro tot homicidiis primi parentis, qui omnes homines occidit, quia per eum omnes moriuntur, et pro læsa per hoc maximi Creatoris majestate tam pretiosa hostia debeat offerri Deo et occidi, et sanguis ejus fundi, qui ad minus tantum valeat, quantum omnes homines qui sunt occisi. Sed quia talis in omni creatura non poterat inveniri, necesse fuit ad solvendum tantum debitum, et ad liberandum de inferni carcere genus humanum, Filium Dei hominem fieri omni creatura meliorem, et ipsum pro debito hominis occidi, et sanguinem ejus fundi. De primo Levit., IV: « *Anima quæ peccaverit per ignorantiam,* » in transgressione. scilicet quorundam mandatornm Dei, « *offerat Deo vitulum, vel agnum,* » vel aliquid hujusmodi ad occidendum et sanguinem fundendum. Ad Heb., IX : « *Omnia pene in sanguine mundantur secundum legem, et sine sanguinis effusione non fit remissio.* » De secundo Genes., IX: « *Quicumque fuderit sanguinem hominis, fundetur sanguis illius: ad imaginem quippe Dei factus est homo* : » Num., XXXV: « *Non aliter expiari potest, nisi ejus sanguine, qui alterius sanguinem fuderit.* « De tertio Oseæ. XIII: *De manu mortis liberabo eos: de morte redimam eos pretio sanguinis,* » dicit interlinearis, « de morte, idest de plaga et debito æternæ mortis. » Bernardus: « Filius Dei jubetur occidi; ut vulneribus nostris pre-

tiosi sanguinis sui balsamo mederetur. Agnosce, anima, quam gravia sunt illa vulnera, pro quibus necesse est Dominum Jesum Christum vulnerari : nisi enim essent ad mortem æternam, nunquam pro eis Filius Dei moreretur. » Secunda ratio tanti pretii dandi est magni amoris demonstratio. I Epist. Joan., v : « *Tres sunt qui testimonium dant in terra*, *spiritus*, *aqua et sanguis.* » Spiritus quem misit de corpore, aqua quæ fluxit de latere, et sanguis quem effudit de corde, testes sunt dilectionis maximæ. Psal., cxxix : « *Apud Dominum misericordia*, etc., » ut scilicet probaretur ad nos amoris ejus magnitudo. Bernardus : « Vere copiosa Christi redemptio, quia undam sanguinis per quinque partes corporis largiter effudit, cum pro redemptione generis humani una gutta pretiosi sanguinis ejus sufficeret ; sed data est copia, ut magnitudine muneris virtus innotesceret diligentis. Ut enim ostenderet quantum te diligeret, non aliter voluit quam moriendo te de morte liberare. » Augustinus : « O anima mea pretiosa, non auro redempta vel opibus, sed agni immaculati sanguine, attende quid valeas, quid pro te datum sit cogita. Noli temetipsam tradere in perditionem, pro qua Christus suum pretiosum fudit sanguinem. » Tertia ratio tanti pretii dandi est magni boni perditi recuperatio : et hoc est triplex : scilicet libertas a servitute diaboli, introitus cœlestis Regni, hereditas filiorum Dei. De primo Jerem., xxx : « *Redemit Deus Jacob, et liberavit eum de manu potentioris*, » scilicet pretioso sanguine Christi : Joan., viii : « *Si vos filius liberavit, vere liberi eritis.* » Psalm., cv : « *Redemit eos de manu inimici* : » Luc. i : « *Benedictus Dominus Deus Israel* etc. » De secundo Hebr., xi. « *Christus introivit semel in sancta, æterna redemptione inventa.* » Et infra x : « *Habentes itaque, fratres*, *fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi.* » Hieronymus : « Sanguis Christi est clavis Paradisi. In passione enim Domini cœlum diu clausum, quasi soluto sanguinis ejus pretio est apertum. » Joan., xix : « *Unus militum latus ejus perforavit*, etc. » Glossa : « Vigilanti verbo usus est : non dixit vulneravi, sed aperuit, ut illic vitæ quodammodo ostium panderetur, unde Sacramenta Ecclesiæ emanaverunt, sine quibus ad vitam non intratur. Sanguis enim fusus est in remissionem peccatorum, aqua in lavacrum : humanum genus propter debita peccatorum et deformitatem a Paradiso cœlesti exclusum, necesse habuit ad reditum, et pretio sanguinis Christi a debito absolvi, et aqua Baptismi a sorde lavari. » De tertio Levitic., xxv : « *Si frater tuus vendiderit possessiunculam suam*, *si voluerit propinquus ejus*, *potest redimere quod ille vendiderat.* » Hoc fecit Christus pretio sanguinis sui. Hinc legitur Num., xxv, quod homicidis expulsis de terra sua, non dabatur libertas redeundi, nisi post mortem summi Pontificis. Jerem., xii : « *Reducam virum ad hereditatem suam.* » Eccle., xxxiii : « *Servus fidelis sit tibi quasi anima tua ; quasi fratrem sic eum tracta : quoniam in sanguine animæ comparasti eum tibi*, » scilicet quod hereditatem tuam quam redimere non poterat sanguine tuo redemisti sibi ; unde tracta eum quasi fratrem, dividendo secum hereditatem. Hinc Luc., xxxii : Clamat de cruce latro : « *Domine memento mei : et dixit illi Jesus : Amen dico tibi : Hodie mecum eris in Paradiso.* »

CAPUT XXVIII.

De duobus aliis circa pretiositatem Sanguinis Christi notandis.

Thema de sanguine Christi, ut supra, vel similia. Tertium circa pretiositatem sanguinis Christi ut consideratur in cruce fusus, præcipue notandum est virtutis magnitudo : et consistit hæc in tribus : in diaboli destructione, in mundi redemptione, in Dei reconciliatione. De primo Job., xl, secundum aliam litteram : « *Numquid capies Leviathan hamo* ? » supple, sicut ergo Leviathan est diabolus, hamus, sive aculeus in esca est Dei filius in carne humana assumpta absconditus. Isto hamo captus est diabolus, et deceptus ; quia dum carnem innocentis Christi in cruce mordere et effundere sanguinem injuste præsumpsit, latens aculeus divinitatis potestatem ejus perforando destruxit. Amos., v : « *Ego exterminavi Amorrhæum*, » idest amarum inimicum, « cujus altitudo cedrorum altitudo est, et fortis ipse quasi quercus. » Hoc figuratum est Daniel., xiv : « *Erat draco magnus in Babylone, et tulit Daniel picem et adipem et pilos, et coxit pariter, et fecit massam, et dedit in os draconis, et diruptus est.* » Pix et pili significant similitudinem carnis peccati : adeps sanguinem Christi : massa ex his sacra membra Salvatoris data in potestate hostis ; sed dum hæc injuste mordere nititur, juste potestas ejus destruitur. De secundo I Corinth., vi : « *Empti*

estis pretio magno: » ad Ephes., I: « *Habemus redemptionem per sanguinem Christi in remissionem peccatorum.* » I Pet., I: « *Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis*, etc. » Hinc canit Ecclesia: « Te ergo quæsumus, tuis famulis subveni, quos pretiosio sanguine redemisti. » De utroque Hebr., I: « *Quia pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse Christus similiter communicavit eisdem, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium*, » diabolum scilicet, et liberavit eos. Augustinus: « Quid fecit Redemptor captivatori nostro? tetendit ei muscipulam crucem suam, posuit ibi escam corpus et sanguinem suum. Ille autem sanguinem fudit non debitoris, propter quod jussus est reddere debitores. » Hinc canit Ecclesia: « O crux gloriosa, per quam diabolus est victus, et mundus Christi sanguine redemptus. » De tertio Eph., II: « *Vos qui aliquando eratis longe, facti estis in sanguine Christi prope;* » ipse est enim pax nostra, idest faciens nobis pacem cum Deo: ad Coloss., I: « *Chistus est caput corporis Ecclesiæ, pacificans per sanguinem crucis sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt.* » Hinc post passionem et resurrectionem ostendit discipulis cruentas manus et latus dicens: « Pax vobis. » Hæc pax cum Deo sive reconciliatio fit per sanguinem Christi triplici ratione: ratione pretii sufficientis, quod in eo pro nostris debitis solvit; ratione formositatis, qua nos Deo gratos fecit; ratione gratissimæ caritatis, quam in hoc facto demonstravit. De primo Psal., LXVIII: « *Persecuti sunt me inimici*, etc. » usque ad mortem crucis, « *Quæ non rapui exsolvebam*, » scilicet pretio sanguinis pro bono pacis. Matth., XXVI: « *Sanguis pro vobis fundetur in remissionem peccatorum.* » De secundo Ephes., V: « *Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum oblationem et hostiam Deo* » gratam ad effectum nostræ reconciliationis causa nimiæ dilectionis. Nam si Noe justus, ut dicitur Eccles., XLIV, in tempore iracundiæ factus est reconciliatio propter justitiam, multo magis Christus propter nimiam caritatem, qua obtulit pro nobis Deo proprium sanguinem. De tertio Roman., V: « *Justificati in sanguine Christi,* » idest de reis justi, de fœdis pulchri facti, « *salvi erimus ab ira per ipsum, et glorificamur in Deo per Dominum nostrum, per quem reconciliationem accepimus.* » Item: « *Dilectis Dei, vocatis sanctis,* » idest sanguine Christi tinctis, « *gratia vobis et pax.* » Joan., XIII: « *Misit aquam in pelvim.* » Glossa: « Sanguinem in terra fudit, et cœpit lavare pedes discipulorum, quia scilicet sanguine mundo mundans nos fecit pulchros, et Deo gratos. » Apocal., I: « *Dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo, et fecit nos Deo nostro regnum et sacerdotes.* » Ecce peccatores Deus sanguine suo lavit, formosos, roseos, et Deo gratos fecit, et sic reconciliavit, ut in curia Dei principes faceret. Quartum circa pretiositatem sanguinis Christi notandum est, redemptorum multitudo. Tres enim exercitus magni sanguine ejus sunt redempti; scilicet manifesti inimici, antiqui justi, dubii amici. Primi de vinculo peccati, secundi de limbo inferni, tertii de dubietate fidei. Propter hæc tria effudit sanguinem de tribus locis; de manibus, de pedibus, de vulnere lateris. Primo de manibus, ut peccatores virtute sanguinis a vinculis peccatorum absolveret, absolutos ad se revocaret. De primo Eccles., L: « *Porrexit Sacerdos magnus manum suam in liberationem, et libavit in sanguine uvæ,* » ut scilicet peccatorum vincula solveret. Psal., CXV: « *Dirupisti vincula*, etc. » Augustinus: « Christus ob hoc sanguinem suum fudit, ut peccata nostra deleret. Unde enim diabolus nos tenebat, deletum est sanguine redemptoris: non autem tenebat nos nisi vinculis peccatorum. » De secundo, scilicet ut absolutos revocaret, Isa., XLIV: « *Convertere ad me, quoniam redemi te,* » Glossa, « sanguine: » quod si feceris, cœlum et terra, et omnia elementa in salute tua lætabuntur; e contra, si non feceris, omnia contra te pugnabunt. Sapient., L: « *Armabit creaturam,* etc. » Porrexit itaque Christus manum in cruce, et libavit sanguinem, solvens omnes a vinculis peccatorum; et adhuc quasi aufugientem manu cruenta revocat peccatorem. Isa., XLVI: « *Ego* « *sum vocans ab oriente avem quasi de longe,* » scilicet de statu peccati revocans instabilem et refugam animam. Secundo de pedibus fudit sanguinem ut antiquos justos de limbo inferni educendos demonstraret, et ad patriam cœlestem deduceret. De primo Thren., I: « *Torcular calcavit Dominus virgini Juda.* » Arbor et tortura arboris significat passionem Christi in ligno crucis: qui vero in torculari calcat, sanguinem uvæ pedibus fudit, ut multos ex eo lætos faciat. Christus ergo virgini Juda torcular calcavit, qui in passione crucis sanguinem effudit, et justos in fide corruptos de inferno liberans lætificavit.

Zach., IX : « *Tu quoque in sanguine testamenti tui eduxisti vinctos de lacu, in quo non est aqua*, » scilicet cœlestis refrigerii. De secundo, ut scilicet eductos de inferno ad cœlestem patriam deduceret. Hebr., IX : « *Christus assistens Pontifex.* etc., » usque « introivit » et non solus, sed cum magno exercitu justorum, quos de inferno eruens secum duxit. Psal., LXVII : « *Ascendens in altum*, etc. » Isa., LX : « Dicunt Angeli, *Quis est iste qui venit de Edom*, etc., » et post : « *Gradiens in multitudine virtutis suæ*, » idest ascendens cum multis fidelibus, quos de infernis potenter secum duxit. Tertio fudit sanguinem de vulnere lateris et cordis, ut discipulos in fide dubios, et alios multos in fide et bonæ vitæ stabilitate tentatos, et ideo frigidos et quasi mortuos calefaceret et vivificaret, et revivificatis suo sanguine iter cœleste significaret, ut post ipsum ruenter currerent. De primo Joan., XIX : « *Unus militum lancea latus ejus aperuit, et continuo exivit sanguis*, » qui scilicet est calidus et in quo est vita hominis, ut eos frigidos in fide calefaceret, et quasi mortuos in vita bona revivificaret, Psal., CI : « *Similis factus sum pellicano solitudinis.* » Pellicanus avis est quæ mox natos et contra eam se erigentes occidens, et mortuos triduo deplorans, cum rostro latus proprium fodit, et sanguinem in eos fundens revivificat. Sic Christus frigidis in fide, et peccatis mortuis subvenit sanguine cordis. De secundo quasi vivificatis ad instar feræ vulneratæ iter cæleste suo sanguine significat, et sequendum demonstrat. Cant., III : « *Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa*, » quia attende me vulneratum propter te vide sanguinem meum, et sequere me. Joan., XX : « *Venit Jesus, et ostendit discipulis manus te latus*, » scilicet cruentum, non solum ut eos in fide confortaret, sed ut per multas tribulationes monstraret. I Petr., II : « *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum*, etc. » Hebr., XIII : « *Jesus ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.* » Exeamus ergo ad eum extra castra, scilicet delitias carnis fugientes, et passionem ejus imitantes. Cantic. in fine : « *Fuge dilecte mi, et assimilare capreæ hinnuloque cervorum:* » quasi diceret : Curre coram nobis, ut fera corde vulnerata, et sanguine tuo cœlestem semitam nobis ostende, donec te comprehendamus, et in te delitias æternas capiamus. I Epist. Cor., IX : « *Sic currite, ut comprehendatis.* » Amen.

CAPUT XXIX.

De consecratione Sanguinis Christi, secundo modo, scilicet ut in Sacramento sumitur.

« *Bibite ex hoc omnes. Hic est sanguis meus,* » Matth., XXVI. Sanguis Christi tribus modis potest considerari. Primo ut in cruce ab infidelibus funditur : secundo, ut in Sacramento a fidelibus sumitur : tertio, ut præter Sacramentum a salvandis spiritualiter bibitur. Primo modo consideratus commendatur ab inæstimabili pretiositate. Secundo modo a multiplici utilitate. Tertio modo a spirituali suavitate. Quantum ad primum modum semper est memorabilis; quantum ad secundum, venerabilis ; quantum ad tertium, desiderabilis. De primo Apocalyp., V : « *Dignus es Domine, quoniam occisus es, et redemisti nos in sanguine tuo.* » De secundo Matth., XIV : Hic est sanguis meus novi testamenti. De tertio I Epist. Cor., X : « *Omnes patres nostri eumdem potum spiritualem biberunt.* » De primo modo considerationis jam supra dictum est in duobus sermonibus. Secundo itaque modo consideratur sanguis Christi, ut in Sacramento a fidelibus sumitur. Et circa hoc tria requiruntur : primo, quare sacramentum datur sub specie duplici ; secundo, quare populus non sumit sanguinem sicut Sacerdos sub specie vini : tertio, quæ sit utilitas sanguinis Christi ut in Sacramento a fidelibus sumitur. Primo quæritur quare Sacramentum sumitur sub specie duplici cibi et potus, sive panis et vini. Hujus triplex est ratio : prima ad regalis convivii perfectionem : secunda, ad redemptionis corporum nostrorum, et animarum simul saginationem : tertia ad memoriam passionis dominicæ majorem repræsentationem. De primo Esther., I : « *Rex Assuerus tertio anno imperii sui fecit grande convivium cunctis principibus et pueris suis. Cibi inferebantur, vinum quoque ut magnificentia regia dignum erat.* » Rex iste significat Christum, qui non primo vel secundo anno, idest ante legem, vel sub lege, sed tertio, idest tempore gratiæ facit convivium magnis et pueris fidelibus cibi et potus. Ut enim ornatum et perfectionem convivii sui et mensæ demonstraret, sub specie panis et vini simul Sacramentum altaris administrat : nam ubi alterum deesset, multum laudabile convivium non esset. De secundo Psalm.

CIX : « *Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech,* » qui scilicet obtulit in signum panem et vinum. In pane significans futuram nostrorum corporum redemptionem, in vino animarum. Magister, IV, *Sentent.* : Quare sub duplici specie sumitur Sacramentum altaris, cum sub altera totus sit Christus? Ideo scilicet ut ostendatur totam humanam naturam, idest corpus et animam assumpsisse, et totam simul redemisse. Panis enim ad carnem refertur, quam scilicet nutrit : vinum ad animam, quia vinum sanguinem operatur, in quo sedes est animæ, secundum physicos. Unde si sub alterius specie tantum sumeretur, ad alterius tantum, idest corporis vel animæ, non ad utriusque pariter liberationem valere significaretur. De tertio I Epist., XI : « *Hic est calix novi testamenti in meo sanguine : hoc facite quotiescumque sumitis in meam commemorationem,* » idest sanguinem meum bibitis in memoriam meam passionis. Expressius enim Christi passio in memoriam reducitur per considerationem sanguinis quam corporis. Exod., XII : « *Erit sanguis vobis in signum in ædibus, in quibus eritis.* » In signum : sicut enim agnus sine macula occisus est in liberationem Israel de Ægypto, sic sanguis Christi proprium et expressum memoriale est suæ passionis. IV Reg., III : « *Viderunt Moabitæ aquas rubeas quasi sanguinem, et dixerunt : Sanguis est gladii : pugnaverunt reges contra se, et cæsi sunt mutuo.* » Reges, scilicet Christus et Diabolus; ille humilium, hic superborum, pugnantes in passione Domini, ut quis eorum hominem ad suum servitium obtineret : ambo sunt graviter vulnerati. De primo Job., XVI : « *Hostis meus irruit in me quasi gigas, concidit me vulnere super vulnus.* » De secundo Isaiæ, LI : « *Numquid non tu Domine percussisti superbum, vulnerasti draconem?* » Vulneravit itaque vulnere gravi, qui cum Christi carnem innocentem mordere præsumpsit, latens aculeus divinitatis potentiam malitiæ ejus perforando enervavit. Secundo quæritur, quare populus non accipit sanguinem sub specie vini sicut Sacerdos. Hujus triplex est ratio. Prima est ad habendum vas congruum hujus sanguinis contentivum : sicut enim vinum vas specialius et diligentius præparatum, in quo servetur, exigit quam panis; sic sub specie vini sanguis Christi sumendus solum Sacerdotibus conceditur, tamquam vasis Domini ad hoc specialiter consecratis, et sacra religione constrictis, et virtutum pulchritudine excellentius præornatis. Hinc triplici vasi electo comparantur in scripturis; scilicet altari consecrato, crateræ ligatæ, aureo scypho. De primo Deut., XII : « *Carnibus hostiarum ipse vesceris : sanguinem fundes in altari*, » idest committes Sacerdoti, qui debet esse vas specialiter consecratum, et sanctum, et altare dignum ad suscipiendum sanguinem Domini : Glossa Exod., XXX. « Altare holocausti significat vitam justorum, qui carnem suam quotidie crucifigunt cum vitiis et concupiscentiis, atque in hostiam Deo viventem offerunt. » Ad Rom., XII. « Altare holocaustorum est fides pura, doctrina recta, et conversatio bona Christi ministrorum. » Psalm., LXXXIII : « *Altaria tua Domine virtutum*, etc. : » quasi dicat : O quam sancta, quam ornata, quam dilecta debent esse sanguinis Christi vasa ! De secundo Exod., XXIV : « *Tulit Moyses dimidiam partem sanguinis victimarum, et misit in crateras.* » Cratera est vas vinarium multis circulis circumligatum, significans religiosorum Sacerdotum vitam virtutibus custoditam, ad Christi sanguinem suscipiendum aptam. Eccles., VI : « *Injice pedem tuum in compedes sapientiæ, et collum tuum in torques illius. Decor enim vitæ est in illo, et vincula illius alligatura salutaris.* » Item infra : « *Timor Domini scientiæ religiositas. Religiositas custodit et justificabit cor, jucunditatem atque gaudium dabit.* » De tertio Eccle., L : « *Sacerdos quasi vas auri solidum, ornatum omni lapide pretioso,* » idest omni genere virtutum, dicit Glossa : Tale itaque vas exigitur speciale et electum, ad suscipiendum sub specie vini sanguinem Christi. » Secunda ratio est vitandi periculum effusionis propter multitudinem, quæ circa altare comprimit. Hinc est quod Dominus in cœna Apostolis paucis, et ut suis Sacerdotibus non solum corpus in specie panis, sed et sanguinem in specie vini dedit; multitudini hominum in deserto panem sine potu distribuit. Tertia ratio est ad præcavendum erroris periculum. Si enim populus rudis acciperet sanguinem sub specie vini, vix crederet illum esse sub specie panis, cum tamen veraciter sit sub utraque specie. Nam sicut sub specie vini consecrati Christi est sanguis per transsubstantiationem, ita ibi est corpus per annexionem : et sicut sub specie panis est corpus Christi per transsubstantiationem, ita ibi est sanguis ejus veraciter

per annexionem. Hic enim duo, corpus Christi et sanguis, immo hæc quatuor, corpus, sanguis, anima et deitas, jam ultra non possunt separari. Unde sicut sumit Sacerdos sanguinem Christi Sacramentaliter de calice, sic populus sumit eum intellectualiter sub specie panis de ipso corpore Christi, et est eis tam utilis et tam dulcis, ut Sacerdotibus qui sumunt eum sub specie vini de calice. Cant., I : « *Botrus Cypri dilectus meus mihi.* » Duo sumo in botro: uvam, scilicet corpus Domini in cibum, et ex uva sugo dulcem sanguinem in potum. Deut., XXXIII : « *Constituit eum Dominus ut sanguinem uvæ biberet meracissimum.* » Per hunc potum rectificat Dominus animam, donec perducat ad vitam æternam. Joan., VI : « *Qui bibit meum sanguinem, habet vitam æternam.* » De dulcedine hujus sanguinis habetur infra serm., XXXII circa medium.

CAPUT XXX.

De tertio quod circa Sanguinem Christi quæritur, et de utilitate Sanguinis digne sumpti.

« *Quæ utilitas in sanguine meo,* » et similia ut prius. « *Qui bibit meum sanguinem, habet vitam æternam.* » Tertio quæritur de sanguine Christi, ut in Sacramento sumitur a fidelibus, quæ sit utilitas, sive effectus. Ad hoc sciendum, quod sic sumptum possumus considerare tribus modis : scilicet ut potum aquæ vivæ, ut vinum spirituale, ut sacrosanctum mysterium Ecclesiæ. De primo Psal., LXXVII : « *Percussit petram, et fluxerunt aquæ.* » Sicut petra significat Christi corpus, ita aquæ illæ sanguinem illius, qui verus et vivus est potus aquæ. De secundo Prov., IX. « *Venite, bibite vinum, quod miscui vobis,* » idest sanguinem Christi multa dulcedine conditum. De tertio Hebr., XIII. « *Jesus extra portam passus est, ut per suum sanguinem sanctificaret populum.* » Ergo sanguis Christi res sanctificans est et sacrosanta. Complenda : « Quæsumus, Domine, ut sacrosancta mysteria præsens remedium nobis esse facias et futurum. » Juxta considerationem et similitudinem cujuslibet istorum trium habet sanguis Christi triplicem effectum. Primo potest considerari potus sanguinis Christi ut potus aquæ vivæ. Sed potus aquæ, ut dicunt Physici, est humectativus aridorum, extinctivus incensorum, delativus ad membra ciborum. Similiter potus sanguinis Christi, ut significatur per aquam, tres habet effectus in anima fideli. Arida ejus humectat et conjungit, male incensa refrigerat et extinguit, cibum Verbi Dei ad membra vehit, ut bene possint operari. De primo Isai., XLIV : « *Effundam aquam super sitientem, et fluenta super aridam,* » ut scilicet anima quasi pulvis arida ad fontale defluat, et ad malum prona, potu sanguinis Christi perfusa, conjungatur, conglutinetur et roboretur ad bona. Psal., I : « *Non sic impii, non sic : sed tamquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ :* » quia tentatio diaboti spargit cogitationes, eorumque desideria, locutiones et opera per diversa vitia. Exod., V : « *Dispersus est populus per universam terram Ægypti ad congregandas paleas,* » scilicet mundi vanitates. E contra Joan., XI : « *Jesus moriturus erat,* » supple, et sanguinem suum daturus, « *non tantum pro gente, sed ut filios Dei qui dispersi erant congregaret in unum,* » scilicet per cordis unionem, linguæ refrænationem, sensuum et morum disciplinam, vitæ religionem. I Epist. Cor., V : « *Sitis nova conspersio, sicut estis azymi,* » idest per baptismum a vitiis sinceri facti, ita sitis aspersione sanguinis Christi quasi pasta in nova vita et bona compacti. De secundo effectu Psal., LXXVII : « *Percussit petram, et fluxerunt aquæ* » ad refrigerandum scilicet pravæ sitis ardorem. Eccles., III : « *Ignem ardentem extinguit aqua,* » quia sanguis signatus per aquam destruit fervorem iræ, avaritiæ et pravi amoris et concupiscentiæ. Augustinus : « Scribe, Domine Jesu Christe, in corde meo vulnera tua pretioso sanguine tuo, ut legam in eis tuum dolorem ad sustinendum pro te omnem dolorem, tuum amorem ad contemnendum pro te omnem pravum amorem : quia sic apparet quod sanguis Christi ad instar aquæ contra male incensa in nobis valet. » De tertio effectu III Reg., XIX : « *Elias comedit et bibit aquam, et ambulavit.* » Potus cibum ad membra vehit, et ad eundum, sive operandum movet : sic potus sanguinis Christi cibum Verbum Dei sive præcepti ad corda defert, ut vires animæ et membra corporis secundum illud vivant, et regantur, et bene operentur. Prov., IX : « *Comedite, bibite, relinquite infantiam, et vivite, et ambulate per vias prudentiæ.* » Comedite cibum Verbum Dei et præcepti, et bibite sanguinem Christi, qui scilicet præceptum ad cor, ad sensus, ad membra deferat, et prava relinquere et bona perficere moneat. Secundo potest

considerari sanguis Christi ut vinum spirituale : et secundum hoc habet tres effectus : quia lavat, calefacit, lætificat. Lavat sordes culpæ, calefacit corda caritate, lætificat spirituali dulcedine. De primo Genes., XLIX : « *Expectatio gentium lavabit in vino stolam suam, et in sanguinem uvæ pallium suum,* idest fidelem animam. I Epist. Joan., I : « *Si in lumine ambulamus, societatem habemus ad invicem, et sanguis Jesu Christi filii Dei emundat nos ab omni peccato :* » ad Hebr., IX : « *Si sanguis hircorum aut taurorum aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi emundabit conscientiam vestram ab operibus mortuis ad serviendum Deo viventi?* » Apoc., XXII : « *Beati qui lavant stolas suas in sanguine agni, ut sit potestas eorum in ligno vitæ.* » De secundo Deut., XXXII : « *Constituit eum, ut comederet medullam tritici,* » idest dulce corpus Christi, « *et sanguinem uvæ biberet meracissimum*, idest purum et calidum ; purum ad maculum iniquitatis, calidum in effectu. Esth., I : « *Assuerus,* » scilicet beatus, « *post nimiam potationem incaluit mero,* » idest accensus est caritate. Cant., II : « *Introduxit me rex in cellam vinariam, ordinavit in me caritatem.* » Cella vinaria est Ecclesia, ubi propinatur calidum vinum sanguinis Christi ad accendendum corda dilectione Dei et proximi. De tertio Psalm., CIII : « *Vinum lætificat cor hominis* : «Eccles., XXXI : « *Exultatio animæ et cordis vinum moderate potatum,* » idest sanguis Christi cum mensura fidei. Cant., I : « *Botrus Cypri dilectus meus mihi :* » quia scilicet sumo cum suo sanguine dulcedinem spiritualis lætitiæ ad obliviscendum dolorem præsentis miseriæ. Prov., XXXI : « *Date siceram mærentibus, et vinum his qui amaro sunt animo ; bibant et obliviscantur egestatis suæ.*» Tertio potest considerari sanguis Christi ut sacrosanctum mysterium Ecclesiæ, idest, ut res sacra et secreta, in qua magna virtus Dei est abscondita : et secundum hoc habet tres effectus supernaturales. Dæmones enim triumphat, gratiam imperat, in bona vita consarvat donec ad vitam æternam perducat. De primo Exod., XII : « *Cum viderit Dominus sanguinem agni in superliminario,* » idest in mente fideli, « *non sinet percussorem ingredi domus vestras, et lædere.* » Chrysostomus : « Hic sanguis abigit dæmones, et longe facit esse. » I Epist. Machab., VI : « *Ostenderunt elephantis sanguinem uvæ et mori ad acuendos eos in prælium.* » Multo magis ergo per sumptum sanguinem Christi vincuntur spirituales inimici. Apocal., XII : « *Factum est prælium*, etc.» Et post : « *Ipsi vicerunt eum propter verbum testamenti, et propter sanguinem agni.* » De secundo I Petr., I : « *In aspersione sanguinis Jesu Christi gratia vobis :*» ad Hebr., XII : « *Accessistis ad montem Dei, et sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel :* » quia scilicet sanguis Abel clamat ad Deum vindictam, sanguis Christi postulat et impetrat gratiam. Bernardus : « O sanguinem Christi summe reverendum, in altari poculum, in cruce pretium, in cœlo pro nobis ad patrem advocatum. » De tertio Joan., VI : « *Nisi manducaveritis carnem filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobismetipsis : quod si biberitis, bonam vitam habebitis.* » Levit., XVII : « *Anima omnis carnis in sanguine est :* » anima, idest vita. Philosophus : « Corruptio et senectus non nisi paucitas sanguinis est ; et postquam corpus caruerit, corrumpitur corpus. » Hinc multi moriuntur propter vacuitatem sanguinis. Sicut itaque in sanguine nostro vita est corporalis, sic in sanguine Christi conservatio vitæ spiritualis, et perductio ad statum vitæ immortalis. Joan., VI : « *Qui bibit meum sanguinem, habet vitam æternam.* »

CAPUT XXXI.

De consideratione Sanguinis Christi tertio modo, ut a fidelibus spiritualiter sumitur.

« *Patres nostri omnes eumdum potum spiritualem biberunt,* « Cor., X. Augustinus : « Biberunt potum eumdem spiritualem quem et nos, corporalem vero alterum : quia aqua quæ fluxit de petra, fuit signum sanguinis Christi, quem nos etiam spiritualiter bibimus. » Tertio modo consideratur sanguis Christi ut præter Sacramentum a salvandis spiritualiter bibitur. Et circa hoc possunt tria inquiri. Primo locus ubi iste potus invenitur : secundo usus ad quem quæritur : tertio suavitas gratiæ, quæ de usu ejus exoritur. Primo quæritur quis sit locus ubi potus spiritualis sanguinis invenitur. Ad hoc dicendum quod tot sunt loca, quot Christi vulnera. Psal., LXXVII : « *Percussit petram, et fluxerunt aquæ.* » Sicut ex foraminibus petræ aquam Judæi, sic fideles ex vulneribus Christi hauriunt spiritualem ejus

sanguinem. Zach., III : « *Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum?* » Responsio, ut scilicet sugamus ex eis sanguinem spiritualem. Isai., XII : « *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris,* » idest de vulneribus Jesu Christi sanguinem spiritualem ad sitim malorum extinguendam per piam passionis meditationem. Sed ad quid est vulnus lateris? Isai., XV : « *Filii tui de longe venient, et filiæ tuæ de latere surgent.* » Glossa « quia perforato in cruce latere Christi, effluxit sanguis redemptionis Filii ergo de longe venient, quia electi de peccatis pœnitentiam agent et filiæ de latere surgent, quia devotæ animæ de vulnere lateris Christi spiritualem devotionis sanguinem bibent per piam passionis meditationem.» Hinc in quibusdam locis a dextris crucifixi depingitur puella hilari vultu et pulchra facie et coronata, designans Ecclesiam, quæ sanguinem Christi reverenter in calice suscipit, et a sinistris synagoga oculis panno ligatis tristi facie inclinans caput, et corona decidente, quæ ipsum sanguinem fundit, et adhuc contemnit, in quo figuratur quod hæc et omnis mortaliter peccans tria bona perdit : scilicet lumen gratiæ, gaudium conscientiæ, coronam gloriæ. Hinc dicitur Thren., V : » *Væ nobis, quia peccavimus : ideo obtenebrati sunt oculi nostri, mœstum factum est cor nostrum; cecidit corona capitis nostri.* » Puella in dextris sanguinem Christi in calicem suscipit, quia fidelis anima cor mundum vulneribus Christi applicans, sanguinem ejus spiritualiter cum omni devotione sumit, unde lumen in cordis gaudium et æternæ gloriæ coronam acquirit. Secundo quæritur quis sit usus, ad quem sanguis Christi quæritur. Et sciendum quod ad animam totam cum tribus potentiis suis, scilicet intellectu, voluntate, memoria perfundendam sive potandam. Exod., XII : « *Fasciculum hyssopi tingite in sanguine qui est in lumine, et aspergite ex eo superliminare, et utrumque postem.* » Fasciculum hyssopi significat perfectionem et integritatem fidei : limen domus et Christus, per quem conceditur ad cœlum introitus. Fasciculum autem hyssopi tingere in sanguine qui est in limine, est per fidem rectam sanguinem passionis Christi devorare et confirmare. Sed debemus eo utrumque postem et superliminare aspergere, idest intellectum, affectum, et memoriam ita sanguine Christi perfundere, et spiritualiter inebriare, ut intellectus hujus sanguinis circa genus humanum virtutem recognoscat; affectus tam ingens erga se beneficium diligendo sapiat, et memoria tanti amoris et largitatis Sacramentum nunquam obliviscendo semper teneat. Tertio quæritur, quæ sit spiritualis suavitas gratiæ, quæ de tali usu, sive de perfusione prædicta sanguinis hujus, exoritur. Et potest dici quod facit animam quasi paradisum Dei de suavitate hujus gratiæ. I Petr., I : « *De aspersione sanguinis Jesu Christi, gratia vobis et pax multiplicetur,* » gratia virtutum, fertilitas, pax, dulcedo cordis, atque serenitas. Hujus suavitas gratiæ per irrigationem sanguinis Christi comparatur paradiso Dei. De suavitate hujus gratiæ Eccles., XL : « *Gratia sicut paradisus in benedictionibus,* » idest sicut hortus Dei in variis delitiarum fructibus : Jerem., XXXI : « *Erit anima eorum quasi hortus irriguus.* » Irrigata enim anima dulcedine sanguis Christi profert triplicem suavitatem gratiæ : scilicet dulces flores virtutum, frondes verborum, fructus operum. Primo ex spirituali effusione sanguinis Christi oriuntur in anima quasi in paradiso Dei dulces et varii flores virtutum : nam sicut sanguis hominis triplicem habet colorem, sanus rubeum; coctus colorem album habet multum, ut lac in mamillis ; et maxime coctus nigrum ; sic spiritualis influentia sanguinis Christi operatur in anima quasi in paradiso Dei flores virtutum varii coloris : scilicet rosas caritatis, lilia castitatis, violas humilitatis. De primo Eccles., L : « *Justus quasi flos rosarum in diebus vernis;* » quia scilicet rutilat roseo sanguine Christi virtute caritatis : Cant., VII : *Comæ capitis tui sicut purpura regis,* » quæ scilicet tingitur sanguine cujusdam animalis. Comæ capitis ejus, idest Christi, sunt fideles bonis eum moribus decorantes. Hi sunt ut purpura regis, quia spirituali sanguine Christi perfusi rubent, ut rosa virtute caritatis. De secundo Eccle., L : « *Justus quasi lilia quæ sunt in transitu aquæ;* » quæ scilicet candent [1] castitate, et bene decocti in corde ejus Christi sanguis irrigatione. Apocal. : *Laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine agni :* » Canticor., V : « *Oculi ejus,* » idest fideles, in futurum sibi « *providentes, sicut columbæ quæ lacte sunt lotæ,* » idest sicut simplicium qui bene excocti in mamillis cordis eorum Christi san-

1. Al. « cadent. »

guinis irrigatione dealbati sunt, et casti facti. Oseæ, XIV : « *Ero quasi ros, et Israel germinabit quasi lilium.* » De tertia Cantic., II : « *Jam hiems transiit, imber abiit et recessit, flores apparuerunt in terra nostra.* » Flores primi post hyemem sunt violæ nigri coloris, pulchræ boni odoris, et terræ vicinæ. Hi flores significant animas humiles ex consideratione sanguinis Christi in passione multum torti quasi denigratas, idest sibi viles et coram superbis despectas. Ezechiel., XXXI : « *Nigrescere faciam stellas cœli,* » idest ardentes spiritu caritatis et lucentes verbo veritatis, nigrescere faciam sanguine Christi, ut nigras et pulchras violas virtute humilitatis : Cant., I : « *Nigra sum, sed formosa.* » De his tribus generibus et coloribus florum paradisi Dei, Thren., IV : « *Candidiores Nazarei ejus,* » idest floridi « *nive, nitidiores lacte,* » quia similantur lilio in castitate : « *rubicundiores ebore antiquo*, » quia similantur rosæ in caritate : « *sapphiro pulchriores*, » quia similantur violæ in humilitate. Secundo ex spirituali perfusione sive potu sanguinis oriuntur in anima quasi in paradiso Dei frondes verborum bonorum et dulcium eloquiorum. Job., XIV : « *Lignum habet spem, si senuerit in terra radix ejus, ad odorem aquæ germinabit, et faciet comam quasi cum primum plantatum est.* » Eccles., XXXIX : « *Florete flores, et frondete in gratiam :* » quia scilicet electi non solum flores virtutum, sed etiam verborum bonorum proferunt ex potu sanguinis Christi ad triplicem gratiam : scilicet ad peccatorum conversionem, ad inimicorum reconciliationem, ad mœstorum consolationem. Hinc arbores irrigatæ triplicia proferre leguntur folia : scilicet medicinalia, pulcherrima et viridia. De primo Ezech., XLVII : « *Folia ligni paradisi Dei ad medicinam et sanitatem gentium,* » idest peccatorum, quia aquæ ejus de sanctuaria egrediuntur. Aqua sanctuarii spiritualis potus sanguinis Christi efficit verba sanctæ prædicationis ad salutem peccatoris. Malach., II : « *Lex veritatis fuit in ore ejus, et multos avertit ab iniquinate.* » De secundo Daniel., IV : « *Ecce arbor, et folia pulcherrima, et subter eam latitabant animalia et bestiæ, et in ramis volucres cœli ;* » quasi diceret : Sub folio pulchro animalia sibi inimica, ut lupus et agnus, columba et ursus pacificata erant, quia verba sapientium inimicos reconciliant. Eccles., XL : « *Tibia et psalterium suavem faciunt melodiam,* » idest concordiam vocum : « *et super utrumque lingua suavis faciet concordiam inimicorum.* » Item, VI : « *Verbum dulce multiplicat amicos, et mitigat inimicos, et lingua eucharis,* » idest bonæ gratiæ, « *in bono homine abundabit.* » De tertio Jerem., XVII : « *Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit tamquam lignum quod transplantatur super aquas, et erit folium ejus viride.* » Viridis color inspectus maxime in herbis et foliis oculos turbatos reparat et confortat. Unde per hujusmodi folia bonorum verba significantur, quæ tristes et miseros consolantur. Eccles., XL : « *Gratiam et speciem desiderat oculus tuus, et super hoc virides stationes :* » Prov., XXVII : « *Unguento et variis odoribus delectatur cor, et boni amici consilii anima dulcoratur :* » Eccles., XLVIII : « *Ezechias consolatus est lugentes in sempiternum :* » Job, XXIX : « *Cum sederem quasi rex, eram tamen mœrentium consolator.* « Tertio ex spirituali potu sanguinis Christi oriuntur in anima quasi in Paradiso Dei bonorum operum fructus. Ezechiel., XXIV : *Rigabo hortum plantationum, et inebriabo partus mei fructum.* » Rigabo sanguine Christi hortum animæ, inebriabo fructum bonorum operum cœlesti dulcedine : idest irrigati potu sanguinis Christi faciunt dulcem fructum bonorum operum ad utilitatem proximi, quem etiam ipsi comedunt in retributione cælesti. Amos, IX : « *Facient hortos, et comedent fructus eorum.* » De triplici fructu in sequenti sermone circa finem.

CAPUT XXXII.

De triplici potu Sanguinis Christi.

« *Sanguis meus vere est potus.* » Joan., VI. Alia themata, ut supra de sanguine Christi. Potus Sanguinis Christi triplex est, ut ex supra dictis jam patet, sacramentalis, intellectualis, spiritualis : sacramentalis, qui a solis Sacerdotibus sumitur sub specie vini de calice ; intellectualis, qui a populis Christianis sumitur sub specie panis de ipso Christi corpore; spiritualis, qui ab omnibus salvandis sumitur de passione Christi pia meditatione. Primo modo sumptus peccata quotidiana relaxat : secundo modo fidelem mentem dulcedine sua delectat : tertio modo totam animam irrigando fecundat. Primus potus sanguinis Christi est sacramentalis, qui a solis Sacerdotibus sumitur de calicæ altaris. Matth., XXVI : « *Accipiens Jesus calicem benedixit, etc. Bibite ex eo omnes,* » scilicet Apostoli, quasi soli Sacerdotes. Iste potus digne

sumptus peccata quotidiana relaxat, et hoc triplici ratione : quia tria mala sunt in peccato veniali : scilicet quædam macula conscientiæ, quædam pœna tristiæ, et quædam adversitas offensæ divinæ. Contra hæc tria mala proprie valet potus sanguinis Christi, qui est purus, lenis et pretiosus : ratione puritatis lavat, ratione lenitatis sanat, ratione pretiositatis placat : lavat, dico, conscientiam, animæ maculam removendo : sanat pœnam tristitiæ, corda fidelium consolando: placat offensam divinæ justitiæ, pro nobis interpellando . De primo ad Hebr., IX : « *Sanguis Christi emundabit conscientiam vestram.* » Genes.. LXIX : « *Expectatio gentium lavabit in sanguine uvæ pallium suum,* » idest animas nostras. De secundo Zachar., X : « *Lætabitur cor eorum quasi a vino.* » Vinum est sanguis uvæ, et significat sanguinem Christi, quem sumimus in altari. Iste potus cor bonorum lætificat, quia conferendo solatium spiritualis lætitiæ sanat a tristitia culpæ. Psalm., XXII : « *Calix meus inebrians quam præclarus est !* » De tertio ad Hebr., XXI : *Accesistis ad sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel,* » quia sanguis Abel clamat vindictam ad Deum, sanguis vero Christi postulat et impetrat indulgentiam, Bernardus : « O sanguinem Christi summe reverendum, in altari poculum, in cruce pretium, in cœlo pro nobis ad Deum patrem advocatum. » Sciendum quod tria genera graviter arguuntur in scripturis, quæ nimis peccant in sanguine Salvatoris. Primi sunt corpore immundi, secundi corde indurati, tertii procuratores pravi. Primi sanguinem Christi in magnis peccatis indigne sumunt: secundi ad virtutem sanguinis Christi converti nolunt: tertii lucrum de sanguiue Christi ad pravos usus convertunt. De primo I Corinth., X : « *Non potestis bibere calicem Domini, et calicem dæmoniorum.* » Calix diaboli est luxuria carnis et mundi. Deuter., XXXII : « *Fel draconum vinum eorum.* » Qui hoc potu turbido et immundo inebriantur, et super eum sanguinem Christi pretium fundunt, quantum in seipsis est ipsum polluunt, et ideo gravi pœna digni sunt. Genes., IV : *Maledictus eris super terram, quæ aperuit os suum* : » super terram, idest, plus quam caro tua. Ad Hebr., X : « *Irritam quis faciens legem Moysi sine ulla miseratione duobus vel tribus testibus moritur : quanto putatis deteriora mereri supplicia, qui filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est et Spiritui Sancto contumeliam fecerit ?* » De secundo Jerem., V : « *Induraverunt facies suas supra petram, et noluerunt reverti :* » quasi diceret: quidam pertinaces in sua malitia duriores sunt corde quam petra, scilicet quam durus adamas, qui quamvis nulla re possit frangi, scinditur tamen sanguine hirci : sed illi duriores sunt, qui nec virtute sanguinis Christi emolliri possunt, nec a sua pravitate converti. Item duriores sunt quam petra, scilicet quam quælibet saxa dura ; quia ad clamorem Christi in cruce et ejus sanguinis effusione terra tremuit, et petræ scissæ sunt. Sed isti nec ad terribilem vocem prædicationis nec ad virtutem sanguinis Christi possunt emolliri, et a sua pravitate converti. De tertio Jerem., XXII : « *Væ qui ædificat domum suam in injustitia, qui aperit sibi fenestras, et facit laquearia cedrina, pingit sinopide,* » scilicet rubro colore, idest sanguine Christi, dicit Glossa : « Qui domum ædificat materialem de male acquisitis, vel ornat superflue de sanguine Christi, idest de rebus Ecclesiæ acquisitis sanguine Christi, graviter peccat: sed multo gravius qui domum spiritualem, idest familiam pravam, ut pravas mulieres, filios, filias quasi partes domus, ut fenestras, per quas diabolus et fures intrant, et laquearia quasi laqueos diaboli , injuste ædificat et pingit, idest vestit, vel ornat sanguine Christi. « Hic dicitur væ, idest gravis increpatio, et æternæ pœnæ comminatio . » Secundus potus sanguinis Christi est intellectualis, qui a populo Christiano sumitur sub specie panis de ipso corpore Salvatoris. Nam sicut sub specie panis consecrati corpus Christi est per transsubstantiationem, et sanguis ejus per annexionem: sic sub specie vini consecrati sanguis Christi est per transsubstantiationem, et corpus ejus per annexionem. Unde sicut Sacerdos sumit sanguinem Christi sacramentaliter de calice, ita fidelis populus sumit ipsum intellectualiter. De ipso Christi corpore, Job., XXXIX : « *Pulli aquilæ lambunt sanguinem.* » Pulli aquilæ sunt subditi Ecclesiæ : hi lambunt sanguinem Christi non de calice, sed de ipso corpore Christi. Hic potus fidelem mentem dulcedine sua delectat Cant., I : « *Botrus Cypri dilectus meus mihi.* » In botro sunt duo : uva in cibum, et in uva dulcis sanguis in potum. Psal., LXXX : « *De petra melle saturavit eos.* » Sicut petra corpus Christi incorruptibile, sic mel de petra significat dulcem sanguinem Christi, quem

sugunt fideles de corpore Christi. Hæc dulcedo tria bona facit: scilicet contemptum vitiorum, gratiam bonorum eloquiorum, desiderium æternorum. De primo Prov., XXVII: « *Anima saturata calcabit favos*. » Qui enim de petra corporis Christi melle sanguinis ejus saturati sunt, omnis peccati suavitatem contemnunt. Judic., IX: « *Dicit arbor ficus*, » idest fidelis anima: « *Numquid deserere possum dulcedinem meam: ut inter cetera ligna promovear?* » quasi dicat: Contemno gloriam et delectamenta mundi pulchritudine Dei. De secundo Cant., IV: « *Favus distillans labia tua, mel et hac sub lingua tua:* » quasi dicat, quia sub lingua idest in corde plena es spirituali dulcedine, idcirco abundas utili et dulci locutione. Matth., XII: « *Ex abundantia cordis os loquitur*, » sicut de vase, sic est de corde. Vas plenum felle effundit amaritudinem; plenum melle, dulcedinem. Unde Luc., VI: *Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum*, et e converso. De tertio Eccl., XXIV: « *Qui bibit me, adhuc sitiet*. » Gregorius: « In corporalibus appetitus placet, experientia displicet; spiritualis vero dulcedo quanto magis bibitur, tanto magis sititur: quia dum ex pleno fonte stillatim mundo cordi degustando illabitur, ejus plenitudo potanda magis desideratur. » Psal., LXIV: « *In stillicidiis ejus lætabitur germinans*. » Idem Psal., XLI: « *Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum*. » Tertius potus sanguinis Christi est spiritualis, qui ab omnibus salvandis sumitur de passionis Christi pia meditatione. I ad Cor., X: « *Patres nostri omnes eumdem potum spiritualem biberunt*. » Sicut patres boni de foraminibus petræ aquam biberunt, et in illa sanguinem passionis Christi crediderunt figuratum, et per fidem spiritualem gustaverunt; ita boni Christiani de vulnerum Christi pia meditatione sanguinem ejus solent bibere. Isa., LX: « *Filii tui de longe venient*, etc. » Hic potus totam animam quasi hortum Dei irrigando fructu bono fecundat. Eccle., XXIV: « *Rigabo hortum plantationum, et inebriabo partus mei fructum*, » idest animæ fideles irrigatæ sanguine Christi facient fructum bonorum operum. Colos., I: « *In omni opere bono fructificantes*. » Fructus bonorum triplex est: scilicet honestæ conversationis, sacræ devotionis et jucundæ pietatis. De primo pascit homo seipsum, de secundo Deum, de tertio proximum. De primo Eccles., XXIII: « *Ego quasi vitis fructificavi...., Et flores mei fructus honoris et honestatis*, » idest honestæ conversationis. Ad Ephes., V: « *Fructus lucis est in omni bonitate et justitia et veritate*. » Quæ autem in occulto fiunt a filiis tenebrarum, turpe est dicere. Matth., VII: « *Omnis arbor bona fructus bonos facit*, etc. » Fructu bonæ vitæ pascit quisque seipsum. Prov., XVII: « *Qui servat ficum, comedet fructum ejus*. » Isa., III: *Dicite justo, quoniam fructum adinventionum suarum comedet*. » Prover., XV: « *Secura mens quasi juge convivium*. » Secura ex honestate vitæ. II ad Cor., I: « *Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, quod in simplicitate et sinceritate Dei, et non in sapientia carnali conversati sumus in hoc mundo*. » De secundo Cant., IV: « *Hortus conclusus soror mea, emissiones tuæ paradisus malorum punicorum*. » Emissiones istæ sunt fructus devotionis. » Unde sequitur, « *Nardus, crocus, cinnamomum*, » quæ sunt species aromaticæ, et propter odorem bonum et virtutem suam significant fidelium devotionem Deo gratam, quæ consistit in sacris desideriis, in variis virtutibus, gemitibus et orationibus. His fructibus pascit fidelis anima Dominum: unde sequitur ibid.: « *Veniat dilectus meus*, etc., *ut comedat fructus pomorum suorum*. » Exod., XXX: « *Sume aromata boni odoris, faciesque thymiama*. » Papias: « Thymiama, est confectio boni odoris ad incensum cultus Dei. » Gregorius: « Thymiama ex aromatibus facimus, cum in altari cordis virtutum multiplicitate redolemus. » Prov., VIII: « *Delitiæ sunt mihi esse cum filiis hominum*, » quia scilicet delectatur in amore et devotione nostra quiescere. De tertio fructu, scilicet pietatis, quo reficitur proximus. Psal., LI: *Ego quasi oliva fructifera in domo Dei*. » Oliva portat oleum aliis ad lucendum, sanandum, et reficiendum; et significat opus pietatis quod impenditur proximis. Proverb., XXI: « *Thesaurus desiderabilis, et oleum in tabernaculo justi ad refectionem*, » scilicet proximi. Luc., X: « *Samaritanus quidam videns spoliatum* quasi pauperem, *et vulneratum* quasi subsidio indigentem, *misericordia motus est, et appropinquans alligavit vulnera ejus*, » idest subvenit necessitatibus ejus infundens oleum et vinum quasi cibum et potum, et curam ejus egit. I ad Tim., IV: « *Exerce te ipsum ad pietatem. Pietas enim ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est et futuræ:* » ad quam nos perducat qui est benedictus in sæcula. Amen.

OPUSCULUM LII

DE SACRAMENTO EUCHARISTIÆ AD MODUM PRÆDICAMENTORUM

(Edit. Rom. LIX.)

CAPUT I.

« *Memoriam fecit mirabilium suorum misericors et miserator Dominus, escam dedit timentibus se.* » Esca ista, de qua loquitur hic Psalmus cx, non inconvenienter intelligitur esca Sacramentalis, panis scilicet vivus, qui de cœlo descendit, quem cum timore et reverentia sumunt quotidie in sancta Ecclesia servi Dei : de quo pane et esca dicitur Sap., xvi : « *Angelorum esca nutrivisti populum tuum, paratum panem de cœlo præstitisti eis sine labore, omne delectamentum in se habentem, et omnem saporem suavitatis.* » Iste est panis, de quo dicitur Joan., vi : « *Ego sum panis qui de cœlo descendi : si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum.* » In præparatione et in dispositione et ordinatione istius benedicti panis, scilicet Sacramenti Eucharistiæ, Deus tot et tanta mirabilia inclusit, quod in ipso videtur quasi omnium mirabilium quæ ab initio mundi fecit memoriam renovasse. Et idcirco dicit Propheta in prædicto versu : « *Memoriam fecit mirabilium suorum*, etc. : » quando scilicet escam pretiosam istud pretiosum Sacramentum et gloriosum suis discipulis dedit. Ad intelligendum autem excellentiam et celsitudinem dignitatis istius Sacramenti mirifici, notandum est quod quamvis omnia Sacramenta Ecclesiæ virtutem habeant et effectum per fidem passionis Christi, et ex fide et per fidem prosint solum fidelibus ad salutem, hoc tamen specialiter et specialissime dicitur Sacramentum fidei. Unde in canone vocatur mysterium fidei, idest secretum sacratissimum soli fidei manifestum : quia tot et tanta sunt ibi supra et præter, et etiam contra rationem naturalem, quæ nisi per fidem tenerentur et crederentur, nunquam intelligerentur. Et ideo bene dicitur Isa., vi, secundum aliam translationem : « *Nisi credideritis, non intelligetis.* » Et Apostolus ad Hebr. xi : «*Credere oportet accedentem ad Deum* quod est, et quia inquirentibus eum remunerator sit.* » Credentes igitur intelligunt, quia sicut dicit Augustinus « Fides adsit, et nulla quæstio remanebit. » Hoc autem non est sic accipiendum quod credentes per fidem, per rationem intelligant quicquid credunt : quia si sic esset, evacuaretur meritum fidei, secundum dictum Gregorii : « Fides non habet meritum, ubi humana ratio præbet experimentum. » Intelligere autem dicuntur credentes, quia innitentes potentiæ et summæ veritati increatæ, sciunt et supponunt certissime verum esse quidquid a dicta veritate procedit ; et quamquam per naturalem rationem modum ipsius veritatis non comprehendant, non ideo minus credunt quod suggerit fides esse verum ; quia clarissime hoc intelligunt attestari excellentiæ et majestati et immensitati ipsius primæ veritatis ut nec in se nec in suis principalibus effectibus comprehendi possit ab angustia et imbecillitate ipsius intellectus humani; de quo dicitur II *Metaph.*, quia sicut se habet oculus noctuæ ad radios solis, sic intellectus noster ad manifestissima naturæ. Unde sicut non est defectus ex parte lucis solaris, quod a noctua clare videri non possit, sed hoc accidit ex parte debilitatis oculi ipsius noctuæ : ita etiam contingit in nobis, quod intellectus noster non est

* *Quia est, et inquirentibus se.*

proportionatus immensitati lucis divinæ; ideo multa sunt quæ nequimus comprehendere ratione. Propterea clamat Apostolus ad Rom., xi : «*O altitudo divitiarum,* etc. » Quamvis autem comprehendere nequeamus, quod nihilominus comprehendere possumus, quoquomodo, idest *ex parte cognoscimus*, non in toto, quia per *speculum nunc videmus in ænigmate.* Inde est, quod fidei mysteria per auctoritates sacræ Scripturæ, cui fides catholica innititur, plene probari possunt atque perfecte : sed per rationes demonstrativas omnino nequeunt omnia probari, quamvis forte omnia possunt demonstrari : quia si hoc esset, fides nostra jam non fides, sed scientia vocaretur. Et sicut supra dictum est, meritum nostrum, quod principaliter in fide consistit, omnino tolleretur : nec jam utique posset dici alicui Christiano : *fides tua salvum te fecit.* Verum est autem quod omnes errores infidelium non solum per sacram Scripturam, sed etiam per rationes possunt elidi, et multæ etiam suasiones bene per rationem naturalem inveniuntur, quibus intellectus fidelium jam credentium adjuvatur et confortatur ad veritatem clarius et obnixius amplectendam. Ut igitur ad propositum veniamus, intendimus ostendere aliqua mirabilia, et etiam miracula maxima pro sacrosancto Eucharistiæ Sacramento, et subjungere aliquas rationes, exempla mirabilia, et quodammodo illis similia in scriptura, et etiam in natura, per ea quæ fidei rationabiliter non incredibilia esse videntur. Prædicta vero mirabilia et miracula secundum ordinem prædicamentorum intendimus distinguere, ut melius et apertius capiantur. Et primo de prædicamento substantiæ ut priore et fundamento omnium prædicamentorum.

CAPUT II.

Primo igitur est incipiendum respectu prædicamenti substantiæ. Ubi sciendum est, quod fides Ecclesiæ sanctæ credit circa Sacramentum Eucharistiæ substantiam panis converti in substantiam carnis, et substantiam vini in substantiam sanguinis Christi ex vi Sacramenti, et per concomitantiam sub utraque specie esse totum, idest animam et corpus et divinitatem ipsius : et ista transsubstantiatio, idest conversio panis in corpus Christi, sive in carnem, fit in instanti finitionis et complexionis illorum verborum Christi, scilicet. « *Hoc est enim corpus meum,* » dummodo iste qui profert, sit Sacerdos, et intendat facere quod facit Ecclesia, et prædicta verba cum tali intentione proferat super materiam debitam, scilicet panis de frumento. Et idem intelligendum est de conversione vini in sanguinem, quod similiter fit in continenti completis his verbis, « *Hic est enim calix*, etc. » Et istud potest accipi penes prædicamentum substantiæ : unde ista conversio proprie transsubstantiatio appellatur. Quamvis autem istud sit summum miraculum, et solius divinæ virtutis, scilicet facere in continenti talem, tantam et tam ineffabilem conversionem, et substantiarum mutationem; nihilominus hoc non apparebit impossibile, si consideremus aliqua similia in scriptura, et aliqua similia in natura. Uxor enim Lot, quia retrospexit contra mandatum Dei, subito conversa est in statuam salis, ut habetur Gen., xix. Virga etiam Moysi conversa est in colubrum, et postea in virgam, Exod., iv. Et diabolus dicebat Christo sciens divinam potentiam, « *Dic ut lapides isti panes fiant,* » Matth., iv. Non est enim multum difficile facere de lapide panem, et de pane carnem. In legenda Beati Joannis Evangelistæ legitur, quomodo convertit virgas ligneas in aureas, et lapides arenæ in lapides pretiosos, et e converso. Et in Evangelio suo legitur quomodo Christus convertit aquam in vinum, et multa sunt talia in Scriptura. In natura quoque satis similia reperiuntur. Certum est enim quod sunt quædam aquæ, in quibus lignum convertitur in lapidem vel petram, unde optime cotes fiunt. Videmus quoque continue quod homo comedit panem, et in corpore suo convertitur in carnem : bibit vinum, et convertitur in sanguinem : et istud est commune hominibus et jumentis, quod eorum cibi et potus in carnem et sanguinem convertuntur. Si ergo Deus dedit talem potestatem ventri et stomacho animalis, non est mirandum si talem potestatem etiam contulit suo vicario, ut mediante Verbo Dei, virtute divina quæ omnia in omnibus operatur, conversionem et mutationem efficiat supradictam. Et hanc similitudinem ponit Joannes Damascenus libro quarto, cap. v, dicens : « Sicut panis et vinum transeunt per nutrimentum in carnem et sanguinem animalis, ita panis propositionis, idest qui ponitur in altari, et vinum cum aqua transeunt in corpus Christi, quod prius non erat : et ista duo, scilicet panis et vinum, non

sunt duo, sed unum corpus Christi. » Et in hoc fecit Deus memoriam suorum mirabilium : quia sicut in principio creavit Deus cœlum et terram et omnia quæ in eis sunt solo verbo suo : secundum illud Gen. I : « *Fiat lux*, etc. » et sicut fecit de omnibus et singulis creaturis ab initio creatis, secundum quod Psalmista dicit Psal., XXXII : « *Verbo Domini cœli firmati sunt*, » sic facit Deus in Eucharistiæ sacramento : quia secundum Augustinum, « Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum : » et hoc est quod dicit auctor : « Si tanta virtus est in sermone Domini, ut inciperent esse quæ non erant; quanto magis operatur ut sint quæ erant, et in aliud commutentur ? » De hoc etiam dicit Ambrosius : « Si tantum valuit sermo Eliæ, ut ignem de cœlo descendere faceret ; non valebit tantum sermo Christi, ut substantias mutet ? » Et Joan. Damascenus ubi supra : « Si sermo Dei vivus est et activus, qui dixit, Fiat lux, et facta est lux, verbo cujus cœli firmati sunt, et omnis decor eorum, qui ex purissimo sanguine beatæ Virginis se hominem fecit, non potest panem et vinum corpus et sanguinem suum facere ? » Non debet ergo incongruum apparere, si verbum divinum a sacerdote prolatum accipiat eamdem virtutem, et etiam majorem a Deo, quam accipiat natura, idest vis insita rebus, per quam in animali cibus et potus in carnem et sanguinem convertuntur. Quod etiam in humanis videmus, quod verbum humanum est majoris potentiæ et virtutis quam sit proferens ipsum verbum. Verbum enim Papæ per suum nuntium promulgatum facit omnes prælatos ecclesiæ in unum concilium convenire, quos sine verbo ipse Papa non potest aliquo modo seu potentia congregare. Et etiam verbum Imperatoris vel regis citissime facit exercitum congregari : et quilibet Dominus plus efficit circa subditos suos verbo, quam possit efficere virtute propria sine verbo. Et idcirco non debet quispiam inconveniens judicare, si Deus verbo suo per suos nuntios sacros sacerdotes prolato contulit eamdem efficaciam et virtutem, etiam ampliorem quam præstiterit naturæ corporali, per quam videmus tot et tanta illic similia provenire : ideo scriptum est in Psalm., XXVIII : « *Vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia.* » Et hæc de ista ineffabili transsubstantiatione sufficiunt quo ad prædicamentum substantiæ.

CAPUT III.

Secundo, respectu prædicamenti quantitatis, credit sancta mater Ecclesia et fides catholica sub illa parva hostia contineri et esse veraciter totum corpus Christi ita magnum et ita perfectum sicut fuit in cruce, et ita magnum sicut in die paschæ resurrexit : et hoc est summum mirabile. Cum omne corpus sit in loco, et commensuretur locatum loco, et sub tam parvæ hostiæ quantitate integrum corpus Christi continetur. Sed in hoc facit Deus memoriam suorum mirabilium, quæ prius fecit de seipso et in seipso. Primo in nativitate sua, quando exivit per portam clausam, ea semper clausa manente, secundum testimonium Ezechielis Prophetæ. Fuit enim beata et gloriosa mater Virgo ante partum, Virgo in partu, Virgo post partum, quia semper constitit incorrupta, et penitus illibata. Idem miraculum facit in sua resurrectione, quia resurrexit, et exivit de monumento omnino existente clauso. Idem etiam miraculum fuit, quando pluries ad discipulos januis clausis introivit. Quæ omnia hæc mirabilia si discutiantur, sunt similia miraculo supradicto hujus sacramenti venerabilis. Ad cujus intelligentiam debemus intendere quod corpus Christi non est sub hostia naturaliter, sed sacramentaliter ; et ideo non est ibi ut locatum in loco, nec sub dimensionibus propriis, sed sub dimensionibus quæ prius fuerunt, scilicet panis et vini. Et ideo cum substantia de se, in quantum substantia, locum non occupet, nec requirat nisi in quantum est sub dimensionibus quantitatis, sequitur ex hoc quod corpus Christi sub sacramento non requirat vel occupet plus locum vel de loco quam dimensiones panis, sub quibus velatur et tegitur, occupant et requirunt: et hoc in sequentibus plenius disseretur. In hoc etiam possumus videre aliqua similia in natura. Anima enim nostra, sicut dicit Augustinus, est tota in toto corpore, et in qualibet parte corporis ; et ita magna in solo digito, sicut in toto corpore ; et ita magna in corpore infantis, sicut in corpore gigantis: quia propter corporis augmentum et diminutionem, seu alicujus membri truncationem, ipsa anima non minuitur vel augetur : et tamen est tota in toto, et tota in qualibet ejus parte, nec exceditur nec excedit. Si homo non potest perfecte hoc intelligere de seipso, quod tamen tam philosophi infideles quam

etiam doctores catholici verum esse indubitanter affirmant, non est mirum si hoc perfecte non potest intelligi in hoc dignissimo sacramento. Item tam longa est longitudo turris sicut ipsa turris, et tam lata quam lata est latitudo, et grossities ita grossa : sed species et figura turris tota comprehenditur in oculo et recipitur, qui est parvus : quia si non esset illa species longitudinis in oculo, non posset homo per aspectum de ipsa longitudine judicare, quod tamen patet esse falsum, quia solo visu et aspectu potest fieri multoties vera comparatio et æstimatio de mensura. Et ita potest dici de uno monte, et de sole et luna et sphæra cœli, et de omnibus talibus, quorum magnitudo cum sit quasi immensa, nihilominus capitur ab oculo ita parvo. Si ergo hoc est mirabile et est certum, non est incredibile corpus Christi posse contineri sub hostia tam parva, quamvis hoc perfecte intelligere nequeamus. Et sicut dictum est de oculo, ita potest dici de speculo, in quo videt quilibet manifeste, quod in parvo speculo apparet maxima civitas, et imago maximi hominis, et montis, et cœli. Dic ergo mihi, quomodo potest hoc esse ? et ego dicam tibi quomodo in dominico sacramento est illud. Deus enim voluit in utroque ita esse.

CAPUT IV.

Tertio, respectu prædicamenti qualitatis, debemus credere quod quamvis hostiæ sint figuræ rotundæ, et habeant albedinem et saporem panis, illa tamen accidentia non afficiunt corpus Christi, quia non est ita rotundum, nec ita album, nec insunt aut inhærent ei illa accidentia hostiæ quæ apparent, species ; sub esse sacramentali est verum corpus Christi gloriosum. Et quamvis non appareat nobis sensibiliter tale, non tamen debemus propter hoc minus credere ita esse. In hoc igitur fecit bis Deus memoriam mirabilium suorum similium præcedentium in Scriptura. Sicut enim nobis narrant Evangelistæ, Christus adhuc existens mortalis secundum corpus, ostendit se in monte in habitu glorioso, Petro, Jacobo et Joanni, et tamen corpus suum nondum erat glorificatum, sed gloriosum. Item quando jam post resurrectionem suam corpus suum erat veraciter gloriosum, nunquam amplius habitum gloriæ dimissurum, nihilominus peregrinis euntibus in Emaus se ostendit sub habitu peregrini, et Magdalenæ sub habitu hortulani. Sicut igitur rationabilibus causis talem tunc et taliter se ostendit, et non sub habitu glorioso quem gestabat; sic etiam in eucharistia. Rationes vero et causas, quia satis notæ sunt, omitto causa brevitatis. In naturalibus etiam similia videmus. Multa enim apparent aliter quam sint. Sol enim apparet quasi cubitalis rotunditatis, quamvis ultra modum quantitatem seu rotunditatem illam excedit. Aliquando etiam apparet rubeus vel sanguineus aut pallidus aut etiam alterius qualitatis, quamvis in se nullo modo recipiat peregrinas impressiones. Item baculus apparet curvus seu fractus in aqua currente, quamvis in veritate sit integer et rectus. Item multis tam infirmis quam sanis, est aliqua palati et linguæ passio ; quandoque dulcia videntur amara, et multis e contrario. Non est ergo insolitum, si in sacramento supradicto sit aliud in veritate, et aliud videatur. Nec tamen in hoc falsitas est ulla; quia illa accidentia quæ apparent ibi, quamquam ut prædictum est, velent et tegant, non afficiunt corpus Christi. Illa enim accidentia quæ prius inerant substantiæ panis, post consecrationem non insunt corpori Christi, sed sunt ibi sine subjecto alicujus substantiæ: unde in hoc est miraculum, et præter ordinem naturalem, quod quantitas quæ prius erat in substantia seu in materia panis, post sacramenti consecrationem remanet absque substantia : alia vero accidentia quæ ipsi pani inerant mediante quantitate, modo insunt quantitati sicut prius. Unde et dimensiones et albedo et sapor et figura, et alia similia accidentia, sunt ibi sine primo subjecto, idest sine substantia, sed non sunt sine subjecto proximo, quia modo ipsi quantitati sicut prius insunt. Et quamvis hoc miraculum sit, et supra naturam; non tamen est contra intellectum : quia dicit Beatus Hilarius : « Deus potest dividere per effectum quicquid possumus per intellectum. » Item si malefici possunt res aliter et aliud quam sunt, utputa de festuca trabem vel serpentem per sua mendosa præstigia, facere apparere, non est mirandum seu discredendum, si Deus per sua vera miracula faciat talia et majora non ad delusionem vel deceptionem hominum, sed ad salutem. Status enim sub quo sumus, hoc requirit: sub fide enim modo vivimus et ambulamus per fidem. Fides autem, secundum Augustinum « est credere quod non vides. » Et secundum

Apostolum ad Hebr., XII : « *Fides est sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium.* » Sacramentorum etiam natura hoc requirit, ut videlicet, quia sua signa aliud intus contineant vel significent, et aliud exterius videantur; sicuti circulus quidem lignum est, significat tamen vinum : et sicut dicit Hugo de S. Victore : « Sacramentum est materiale elementum extrinsecus oculis propositum, ex institutione significans, ex similitudine repræsentans, ex sanctificatione gratiam invisibilem continens. » Est ergo conveniens fidei nostræ et dignitati ipsius sacramenti, quod aliud sit, et aliud significare videatur.

CAPUT V.

Quarto, respectu prædicamenti relationis credit fides nostra et sancta Ecclesia catholica, quod verbis consecrationis unica voce potest consecrari una hostia vel plures in numero quantocumque. Quamvis enim secundum virtutem naturæ omnium natura constantium sit ratio et terminus magnitudinis et augmenti, secundum quod ait Philosophus in lib. *de Anima;* in hoc tamen sacramento quia non natura, sed Dei potentia operatur, non est limitata ad aliquam certam materiæ quantitatem, sed unico solo verbo et actu potest consecrari totus panis triticeus de mundo, et totum vinum, dummodo sacerdos illa præsentialiter et visibiliter ante faciem suam haberet, ita quod posset vere tamquam præsentia demonstrare. Verum est tamen quod aliqui doctores summi et maximi scripserunt et docuerunt, quod si sacerdos intendens consecrare, iret per omnes plateas ubi panis venditur, et per omnia cellaria ubi vina venduntur, et proferret verba consecrationis super panem et super vinum, etiam si in hoc nulla esset necessitas vel utilitas, sed solum hoc faceret in ludibrium et in opprobrium Jesu Christi, nihilominus totum vere esset consecratum, eo quod ibi concurrunt quatuor necessaria in quolibet sacramento : scilicet debitus minister, debita materia, debita forma verborum, et intentio consecrantis. Alii autem dicunt quod in tali casu talis sacerdos minime consecraret : quia non solum in sacramentis requiritur vel est necessaria intentio ministrantis, ut scilicet intendat facere quod ecclesia intendit vel facit, sed etiam intentio sacramentum instituentis, idest Christi, qui non intendit quod ad talem usum tanto talique ludibrio celebretur aut conficiatur tam nobile sacramentum. Quæcumque autem de his opinio teneatur, in hoc tamen concordant quantum ad potentiam et respectum Dei et sacerdotis : quia panis iste sive sit modicus, sive multus, unico verbo convertitur in corpus Christi, et quod nequaquam in minori minus et majori majus, sed par et pariter in utroque. Cujus memoriale miraculum et exemplum habemus in sancta Scriptura de manna, quod corpus Christi figurabat, de quo legitur Exod., XVI : « *Et collegerunt alii plus, alii minus, et mensi sunt ad mensuram gomor : nec qui plus collegerat, habuit amplius : nec qui minus paraverat, reperit minus ; sed singuli juxta illud quod edere poterant, congregaverunt.* »

CAPUT VI.

Quinto respectu prædicamenti actionis credit fides catholica quod Corpus Christi est cibus mentis non ventris, animæ non corporis. Unde in hoc concurrunt duo mirabilia contra usum naturæ : videlicet, quod accidentia sine corpore et sine subjecto nutriunt vere corpus, et corpus verum nutrit et reficit spiritum. Constat enim quod si homo multum poneret in sacrificio de pane, et multum de vino, post conversionem panis et vini in corpus et sanguinem Christi, illa accidentia sumpta ab homine ipsum alterarent et nutrirent, ac si substantia panis et vini ibi veraciter esset. Corpus autem Christi nutrit et reficit animam, quia ad hoc est istud sacramentum specialiter institutum. Deus autem instituit unum quod nos in esse gratiæ generaret, ut baptismum; et aliud per quod nos in gratia regenerationis roboraret, ut sacramentum mentum confirmationis; et tertium per quod roboratos nutriret in gratia et augmentaret, ut sacramentum Eucharistiæ. Sicut enim in corpore humano calor naturalis consumeret humidum radicale, nisi potus et cibus extrinsecus sumeretur, et per cibum extrinsecus sumptum conservatur naturæ necessarium, et deperditum restauratur, quia aliter vita in homine non duraret; ita spiritualiter ad vitæ gratiam conservandum et augmentandum cibus spiritualis necessarius existit nobis. Æstus enim vitiorum et concupiscentiæ carnalis, et distractionis, et gravamina mundi, et

infestationes spirituum malignorum ita agunt quotidie contra humorem nostræ devotionis, et ita impugnant animam nostram, quod ipse debilitaretur et deficeret, nisi istud benedictum viaticum sumeret, et cibum acciperet spiritualem. Corpus autem Christi propter excellentiam sanctitatis et puritatis, et propter unitatem divinitatis ita est spirituale, quod in ipso perfectissime concurrunt et conveniunt ratio cibi propter corporalitatem, et ratio spiritus propter sanctitatem et puritatem, et unitam divinitatem. Et ideo placuit Deo per talem cibum corporalem reducere hominem ad spiritualem, pristinam et primariam puritatem, et finalem sanctitatem, ut morbo peccati tribueret medicinam congruentem. Homo enim cedit a vita beata per cibum corporalem a Deo vetitum et ab homine usurpatum diabolo suggerente; et ideo conveniens existit, ut similia similibus, et contraria contrariis curarentur : quod scilicet homo reduceretur ad vitam a qua ceciderat per cibum similiter corporalem a Deo præstitum, et ab homine sumptum, ipso Dei filio ministrante et imperante. De effectu autem hujus cibi et de actione dicit beatus Bernardus ; « Corpus Christi ægrotis est medicina, peregrinantibus diæta, debiles confortat, valentes delectat, languores sanat, sanitatem servat ; fit homo mansuetior, ad correptionem patientior, ad laborem ferventior, ardentior ad amorem, sagacior ad cautelam, pronior ad obedientiam, devotior ad gratiarum actionem. » Hujus autem exemplum habemus memoriale in Scriptura III Reg., XIX, Ubi dicitur, quod Angelus Domini ministraverat Eliæ subcinericium panem, de quo comedit Elias, *et ambulavit in fortitudine illius quadraginta diebus et quadraginta noctibus*, etc. Si bene attendatur illa historia, Elias timore Jezabel tunc fugiebat, et erat debilitatus et confractus corde ita quod petivit animæ suæ ut moreretur ; sed postquam de illo bis comedit, scilicet sacramentaliter et realiter, seu spiritualiter : vel bis comedit, quia sacramentum istud bis sumitur, dum sub duplici specie consecratur ; effectus autem est fortis [1], ita quod in fortitudine illius ambulavit quadraginta diebus et quadraginta noctibus, idest toto tempore hujus sæculi, quod per quadragenarium numerum designatur, et pervenit in hujusmodi cibi fortitudine usque ad montem Dei Oreb. In natura quoque satis simile est, quod cibus pure corporalis non solum nutrit et confortat corpus, sed etiam animam ipsam alterat et delectat corpore mediante : propter quod in Psalm., XVI, dicitur : « *Panis cor hominis confirmet et vinum*.etc. » Oleo autem, idest sancti Spiritus gratiæ, quæ in isto cibo confertur, tota facies hominis exhilaratur. Item est aliud mirabile in isto sacramento respiciens prædicamentum actionis : quod quamvis sit cibus salutis et vitæ, cibus angelicus et divinus, nihilominus indigne sumentibus cibus judicii et mortis est : quia secundum Apostolum, I ad Corinth., XI : « *Qui manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit*, etc. » Et de hoc habemus exemplum memoriale in sacra Scriptura Joan., XIII, ubi dicitur de Juda proditore, quod « *post bucellam panis introivit in eum satanas.* » Hoc etiam fuit figuratum I Paralip., XXVI, ubi dicitur, quod Ozias rex percussus est lepra, quia sacrificium obtulit quod sibi non licebat, et Oza fuit a Deo percussus et occisus, quod indigne fuit ausus contingere arcam Dei, ut habetur secundi Regum octavo. Exemplum hujus habemus quotidie in natura, videlicet quod homini febricitanti multoties panis et vinum est causa mortis; quæ sanis proficiunt ad salutem. Fructus autem arboris quem Adam et Eva sumpserunt, omnino in se sanus et bonus erat, et tamen propter inobedientiam sumentibus fuit causa mortis; ita de Sacramento Eucharistiæ dici potest. Sicut enim cibus seu medicina corporalis mortuis nullo modo prosunt, et omnino ille insanus reputaretur, qui homini mortuo daret cibum aut aliquam medicinam; ita ad ipsius gratiæ conservationem similiter augendam prodesset quidem infirmis, idest, tentatis, aut peccatis venialibus infirmatis, et his qui ex mortalibus resurgentes sunt adhuc debiles et infirmi : mortuis autem in peccato mortali actu vel proposito existentibus, nullo modo prodest, imo potius obest : et talis sumptio vere non medicina, sed insania judicanda est : et taliter sumentibus accidunt multa mala, quæ David Propheta enumerat in Psal., LXVIII, dicens : « *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in retributiones, et in scandalum. Obscurentur oculi eorum ne videant, et dorsum eorum semper incurva. Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis*

1. Al. : « foris. »

eorum non sit qui inhabitet. Effunde super eos iram tuam, et furor iræ tuæ comprehendat eos. Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt. Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, et non intrent in justitiam tuam. Deleantur de libro viventium, et cum justis non scribantur, etc. »

CAPUT VII.

Sexto, respectu prædicamenti passionis in sacramento mirabiliter prædicatur, quod sancti Patres ordinaverunt in tres partes hostiam frangi consecratam, ad significandum spiritualiter triplicem fracturam seu lacerationem et vulnerationem factam in corpore Christi in cruce ; scilicet pedibus, manibus et latere. Vel propter tres status Christi, scilicet qui fuit aliquando mortalis, aliquando mortuus, aliquando immortalis. Vel propter tres naturas vel substantias in una persona, scilicet divinitatis, animæ et corporis. Vel etiam propter fidem et testimonium beatissimæ Trinitatis, idest trium personarum in unius essentiæ unitate. Quamvis enim sic frangatur hostia illa in tres partes, si etiam plures essent sive pauciores, nihilominus tamen corpus Christi remanet integrum et illæsum, quia illa fractura non afficit nec attingit ipsum corpus Christi, sed est tantum in quantitate extensiva, sub qua ante conversionem fuit panis, et quæ post consecrationem corpus Christi velabat. Et tamen in confessione Berengarii, et in quibusdam dictis Sanctorum, corpus Christi dicitur atteri et frangi dentibus, videlicet quia illa quantitas vere frangitur et vere dentibus atteritur, sub qua est in omni parte et post fracturam veraciter et substantialiter corpus Christi. Exemplum autem hujus memoriale, seu figura habetur Gen., XXII. Abraham enim volente immolare filium, ligato et posito super altare filio suo Isaac, non Isaac, sed aries immolatur : quia Christus in ara crucis clavis perforatus, aries, idest caro ejus per sacrificium passionis immolatur ; sed filius Abrahæ, idest Christus, in quantum Dominus, illæsus et impassibilis perseverat. Eo quoque modo in fractione hostiæ nec frangitur ipsa substantia corporis, nec ipsum corpus, sed tantum quantitas dimensiva, quæ ante consecrationem inerat ipsi pani. In natura quoque habemus exemplum in speculo, quod si frangitur, non ibi frangitur imago vel species quæ in speculo relucebat, sed in qualibet parte fracti speculi adhuc resultat imago, sicut de corpore Christi superius ostensum est. Simile quodammodo est in animalibus annulosis, in quibus integra est una sola anima sensibilis, sed si dividantur, tot per divisionem sunt animæ quot partes, sicut docet Philosophus II *de Anima*. In homine etiam videmus quod fracto vel inciso membro de corpore hominis, non propter hoc anima rationalis frangi vel incidi dicitur, sed integra et incorruptibilis perseverat. Similiter et hostia fracta vel incisa, corpus Christi, quod nunc est incorruptibile et impassibile, semper integrum permanet et illæsum ; et tamen in qualibet parte sensibili dictæ fracturæ ipsum corpus Christi totum est perfectum, sicut in tota hostia prius erat. Quia sicut anima rationalis tota est in toto corpore, et tota in qualibet ejus parte, ut dicit Augustinus ; ita dicunt alii doctores quod corpus Christi in hostia integra est totum, et sub qualibet ejus parte totum. Sicut enim sub qualibet parte sensibilis carnis salvatur tota essentia carnis, et sicut quælibet pars panis est panis, et quælibet pars vini est vinum, sicut et ipsum totum ; ita dicunt quod quælibet pars corporis Christi vel ipsius hostiæ est totum corpus Christi, et sub qualibet parte sensibili hostiæ servatur perfecte tota essentia Christi. Non tamen propter hæc debet dici infinities ibi esse : quia licet continuum sit divisibile in infinitum secundum partes aliquotas, non tamen secundum partes essentiales, in quibus conservari poterit ratio speciei. Caro enim, secundum Philosophum in lib. *de Anima*, bene potest dividi in partes ita minutas, quod in eis non remaneret ratio carnis, et panis et vinum similiter : et sub talibus partibus corpus Christi non remaneret nisi videlicet essent partes ita sensibiles, quod in eis panis et vini ratio et essentia posset conservari. Quia tamen circa ista ultima diversæ sunt opiniones, ideo ea subtilioribus quæstionibus relinquamus. Item ipsum corpus Christi veraciter sumitur et sumi potest ab impiis et peccatoribus, et ab eis sæpissime tractatur indigne. Posset etiam ipsa hostia in lutum projici, vel bestiis tradi, seu ab animalibus comedi, et indigne multis aliis modis tractari. Quamvis autem talia facientes gravissime peccent, tamen corpus Christi per talia nullo modo coinquinatur, nec ullam in se efficiunt læsionem : sicut ra-

dius solis per lutum transiens exinde non inficitur, vel gladiis vulneratur, seu quomodolibet aliter. Et in hoc summæ dignationis divinæ pietatis, et fidei nostræ certitudo et veritas demonstratur : quia si non posset vere consecrari corpus Christi sive tangi nisi a justis hominibus, numquam possemus in hoc mundo scire quando esset veraciter corpus Christi ; sicut de aliquo homine in hoc mundo non possemus scire certitudinaliter qui esset justus vel injustus. Sicut ergo Christus corporaliter se portari permiserat a diabolo supra pinnaculum templi, Matth., IV, et a peccatoribus crucifigi ; ita et adhuc se permittit tangi, comedi et contrectari a peccatoribus immundis.

CAPUT VIII.

Septimo, respectu prædicamenti quod « ubi » dicitur credit fides nostra quod corpus Christi vere est in cœlo, et vere est in terra, in quolibet altari, et in quolibet loco ubi est panis triticeus in forma debita per sacerdotem consecratus. In hoc ergo est summum miraculum, quod unum et idem corpus numero est in diversis locis : quod non solum videtur præter et supra rationem, sed etiam contra, quia intelligibile seu possibile non videtur. Unde inter omnia mirabilia quæ sunt in isto sacramento, istud videtur mirabilius et difficilius in intellectu, et ad difficultatem facit : Videmus quidem quod unum et idem secundum diversos respectus et secundum diversa potest esse in diversis locis : secundum quem modum loquitur Dominus in evangelio, quando dicit, « Ubi est thesaurus tuus, ibi est cor tuum ; » et Augustinus, quasi dicat : Verius est anima ubi amat, quam ubi animat : » et beatus Bernardus de quibusdam dicit, quod « corpore sunt in choro, et corde sunt in foro : » aliud est enim esse vere, quo anima est in corpore sicut ejus perfectio et forma, et aliud est esse amoris et perfectionis, quo anima dicitur esse ubi amat : secundum quem modum loquebatur Apostolus Phil., III, dicens : « *Nostra conversatio in cœlis est.* » Hoc modo loquendi satis potest intelligi, si diceretur quod corpus Christi secundum esse naturale est in cœlo, et secundum esse sacramentale est in terra. Sed quod secundum unum et idem esse idem corpus numero sit in diversis locis, hoc videtur impossibile omnino communi legi naturæ. Et tamen nos credimus et dicimus quod corpus Christi secundum esse sacramentale est in pluribus et diversis locis, ubicumque scilicet est panis debite consecratus : et hoc videtur penitus contra veri corporis rationem. Sed adhuc potest dici quod ratio quare unum corpus non potest esse in diversis locis, est quia naturaliter corpus quod est in aliquo loco, definitur et circumscribitur illo loco, et ei commensuratur, ita quod totum corpus superficialiter toti loco, et partes corporis partibus loci commensurantur, ita quod singulæ partes locati, singulis partibus loci assignantur : et hoc modo corpus Christi est in pixide vel in hostia. Non tamen est ibi localiter eo modo quo supradictum est, idest secundum conditionem et commensurationem locati et loci : quoniam corpus Christi, quamvis sit in loco, non tamen est ibi sub propriis dimensionibus, nec sub propria quantitate, sed sub quantitate et dimensionibus sub quibus fuit panis. Unde in aliis corporibus quæ naturaliter et communiter sunt in loco, ita est quod eorum substantia est in loco mediante propria quantitate. Unde proprie et principaliter esse in loco convenit eorum quantitati, quæ loco commensuratur, sed substantiæ convenit ex consequenti. Sed in corpore Christi sub sacramento est e converso ; quia ipsum est in loco mediante quantitate quæ prius inerat pani. Et quamvis ibi sit vera et propria quantitas corporis Christi, tamen hoc est ex substantia consequente et mediante, quæ sine propria quantitate subsistere non potest. Et hæc est ratio, quare potest esse in diversis locis, sicut supra de anima ostensum est : quia enim anima indivisibilis est, nec habet in se quantitatem molis, nec quantitatem extensivam ; si esset in corpore sicut locatum in loco, oporteret quod esset in aliqua parte corporis indivisibiliter seu minima, et non in aliis partibus. Sed quia non est ibi sicut locatum in loco, sed sicut actus et perfectio, seu forma, et ideo est tota in toto, et tota in qualibet parte ejus ; similiter dico quod Christus totus est non solum in qualibet hostia, sed etiam in qualibet parte sensibili cujuslibet hostiæ ; quod esse nullo modo posset, si omnino esset ibi sicut locatum in loco. Et nihilominus est ibi verissime et substantialiter totum corpus Christi immolatum in cruce, sicut verissime anima est tota in toto corpore, et in qualibet ejus parte. Non autem credo quod in scriptura vel in natura huic aliquid bene valeat as-

similari. Sed interdum consuevit poni exemplum de verbo vocali, quod ab ore loquentis unum et solum procedens ad aures omnium audientium defertur ubicumque fuerint audientes, et nihilominus idem remanet in corde proferentis ; ita corpus Christi semper manet in cœlo, et tamen veraciter in altari et in ore omnis sumentis vere existit. Ad quod melius declarandum faciunt aliqui adaptationem secundum definitionem de verbo, quam ponit Augustinus III *de Trin.* Est enim sicut ibid., idem dicit, verbum cordis quod mente concipitur, et est verbum oris quod aure percipitur, et est verbum nutus quod oculo cognoscitur, et est verbum scriptum quod in charta legitur. Primum est verbum hominis ad seipsum : secundum est unius hominis ad alterum præsentem : tertium est similiter ad alium præsentem: quartum est unius hominis ad alium absentem loco vel tempore vel utroque. Et subdit ibi Augustinus, quod cogitatio hominis in corde formata, quæ dicitur conceptus mentis, est verbum cordis, quod neque græcum, neque latinum, neque cujuscumque alterius linguæ est : et addit quod verbum, quod foris fit, idest quod foris sonat, est signum verbi quod intus latet, cui magis competit nomen verbi : nam quod ore carnis profertur, vox est verbi. Et docet ibi dictus Augustinus, quod verbum cordis assimilatur Filio Dei in sinu Patris, verbum autem oris vel vocis assimilatur Filio incarnato : unde subdit Augustinus : «Sicut ergo verbum nostrum vox quodammodo fit assumendo eam, in qua manifestatur sensibus hominum; et sicut verbum nostrum vox quidem fit, seu mutatur in vocem ; ita verbum Dei factum est caro, sed absit quod mutetur in carnem. » Secundum ergo prædicta distinguitur, quod Filius Dei genitus a Patre, et a Patre nunquam decedens, est sicut verbum cordis in mente semper existens ; sed ipse idem Dei Filius carne vestitus, est sicut verbum in pelle vel charta scriptum. Ipse quoque idem est sub sacramento, sicut verbum in voce prolatum. Primo autem modo Verbum, sive Dei Filius est ubique, sicut ipse Pater, cum quo semper est tam ipse Filius quam ipse Spiritus Sanctus. Secundo modo Verbum Dei, sive Dei Filius, proprie est in cœlo ; ubi ad dexteram Dei Patris et in unico solo loco est, ibi modo secundum esse naturale, sicut verbum in charta scriptum non potest esse nisi in uno loco, scilicet ubi est charta in qua scriptum est. Tertio modo dici potest quod est Verbum, sive Filius Dei sub sacramento, videlicet in pluribus locis : ubicumque videlicet est iste panis consecratus, sicut vox est in aure omnium audientium. Et sicut unum et idem verbum habet istum triplicem actum tripliciter sic acceptum, ita per supra scriptam similitudinem dici potest de Domino nostro Jesu Christo. Ista tamen similitudo non est omnino propria, sed dissimilis est in multis. Adhuc tamen a doctoribus solet una quædam talis ratio assignari. Omne compositum sapit naturam suorum componentium, et habet quodammodo naturam mediam componentium extremorum : sicut videmus in vino aqua mixto, quia non est ita sicut aqua, nec est ita forte sicut purum vinum, sed habet quemdam vigorem medium utriusque : sic est in proposito et quodammodo dici potest : quamvis enim Christus non est dicendus compositus ex divinitate et humanitate, tamen per assumptionem humanitatis et per unionem ipsius Filii Dei cum homine sunt duæ naturæ in una persona divina, sicut per compositionem animæ et corporis sunt duæ naturæ, scilicet corporalis et spiritualis, in vero homine. Unde in symbolo Athanasii dicitur : « Sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus. » Filius ergo Dei, in quantum purus est homo, et verus Deus, est ubique sine dubio : in quantum est caro, est solum in uno loco ; sed in quantum est Deus et homo , tenet medium locum utriusque esse, scilicet in pluribus locis. Et hujus ratio quamvis posita est a doctoribus magnis, et licet verum concludat, potius tamen quædam adaptatio, quam similitudo dici debet. Aliqui enim ponunt exemplum in luce solari, quæ cum unica sit in toto mundo, ab uno, scilicet sole, procedens, in pluribus tamen locis et ubique quodammodo incorrupta est : in vitro relucet, ex quo sequitur sæpe radios aliquos rubeos aut virides fieri, et ex illo colore vestiri quo depictum est vitrum per quod transeunt radii illustrantes, et tamen illi radii ab illa luce non sunt divisi, nec a sole separantur. Anselmus enim ponit simile exemplum de fonte, rivo et lacu : quia sicut Filius a Patre, et Spiritus Sanctus ab utroque, ita rivus manat a fonte, et lacus ab utroque. Et sæpe accidit, quod solus rivus est quodammodo incorporatus, quando scilicet per canales plumbeos, aut lapideos, aut alterius materiæ des-

cendit : tunc enim quamvis sit eadem aqua in fonte, rivo et lacu, solus tamen rivus seu solius rivi aqua canalibus est vestita ; ita licet eadem sit essentia Patris et Filii et Spiritus Sancti, tamen in solo Filio ista essentia est unita corpori : et sicut ubi sunt canales, ibi est rivus velatus et absconditus sub corporeo tegumento, alibi tamen ista aqua est libera et potens ; ita ubi est panis triticeus debite consecratus, ibi est Filius Dei incarnatus ; alibi vero ubique est in terra sine corpore, sicut est Pater et Spiritus, cum quibus est ubique ejusdem essentiæ seu naturæ. Et sicut rivus potest esse in pluribus locis conclusus canalibus, ita Filius Dei potest esse in pluribus locis corpore unitus sub velamine sacramenti. Hæc etiam similitudo satis grossa est et extranea, quamvis possit aliqualiter satisfacere devotioni eorum, qui non rationibus vel argumentationibus, sed solum fidei principaliter innituntur. Concludendo igitur secundum theologicam veritatem, dicimus corpus Christi verum esse simul et semel in pluribus locis et diversis, quod in Deo quidem non est impossibile, nec contra intellectum : quia licet ipsum corpus Christi, quantum est de se, sit in uno loco tantum secundum naturam corporalem ; tamen quia panis, qui convertitur, est in locis pluribus, ideo necessario sequitur quod ipsum corpus sit in pluribus locis, et non per sui mutationem, sed per alterius conversionem in ipsum. Et ubicumque est iste panis sic consecratus, substantificatur in ipsam et ab ipsa persona Filii Dei : et quantum ad hoc habet quamdam similitudinem speciei, quæ vere est in omnibus suis individuis ubicumque sit. Ipsum autem corpus de sui natura restringitur ad unum locum particularem. Per unionem, quam habet cum deitate, dilatatur quodammodo et extenditur quasi ad quemdam modum universalem, ut sit ubicumque suum individuum reperitur : ita enim ordinavit Dominus, ut panis debite consecratus convertatur et efficiatur corpus Christi. Non debet aliquis ex his rebus assumere materiam vel occasionem calumniæ vel erroris, cum protestati fuerimus suprascripta nostro proposito ita adaptari, quod in ipsorum similitudine et proprietatum comparatione multiplex dissimilitudo et improprietas invenitur. Et si forte videatur alicui istud quod dicitur de corpore Christi non esse sibi perfecte intelligibile, quomodo scilicet possit esse in diversis locis, vel aliquid aliud de prædictis, attendat illud quod dicit Joannes Damascenus : « Quomodo fiet istud, dicit Virgo, quia virum non cognosco ? cui respondit Angelus : Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Et nunc tu interrogas qualiter panis sit corpus Christi, et vinum et aqua sanguis. Dico tibi et ego : spiritus sanctus superveniet hic, et hæc facit quæ sunt supra naturam et supra intelligentiam. Sufficere debet tibi exemplum de beata Virgine, quæ per fidem quam verbis Angeli adhibuit, Dei Filium concepit.»

CAPUT IX.

Octavo, respectu prædicamenti quod dicitur « quando » credit fides catholica quod ab initio primitivæ Ecclesiæ usque in finem sæculi, fideles sumpserunt et sumunt quotidie corpus Christi, et tamen non est diminutum propter hoc in aliquo, nec diminuetur in aliquo, etiam si totus mundus sumeret eodem momento. Cujus ratio est, quia corpus Christi non augetur nec diminuitur per unius panis aut plurium consecrationem, et in corpus Christi conversionem : quotcumque enim panes seu hostiæ consecrentur, et in corpus Christi convertantur, nunquam tamen multiplicatur ipsum corpus Christi, sed tantum unicum perseverat, et unum solummodo est et idem : quantumcumque etiam a quibuscumque hominibus comedatur, semper est unum, et in nullo diminuitur, sed semper perfectum et integrum perseverat. Cujus memoriale habemus exemplum in sacra Scriptura III Reg., XVII, de lecytho olei et hydria farinæ, de quibus comederunt Elias et vidua et ejus filius circa tres annos et plus, quæ secundum naturam per unum annum eis minime suffecisset. Item memoriale exemplum habemus de quinque panibus et duobus piscibus, quos Dominus Jesus multiplicavit intantum, quod tot millia hominum satiabat, et multæ sportæ de reliquiis sunt repletæ. Non est ergo mirum si Deus conservat suum corpus, ut comestum non diminuatur nec consumatur, quia dictos panes non solum sic conservare potuit, sed etiam augmentare. Exemplum etiam horum habemus in natura ; quia jam sunt sex millia annorum et ultra, quod homines triticeum panem comederunt, et semper per Dei gratiam comedent ; et tamen triticum non est diminutum, sed hodie satis plus est de

tritico quam fuit ab initio, quando homines triticum comedere cœperunt. Si ergo servat et multiplicat triticum et alia semina per agriculturam, nonne si vellet, posset omnia multiplicare et conservare, sicut fecit de panibus supradictis? Habemus simile exemplum de candela, quia ab una candela accensa infinitæ candelæ possent accendi, nec primæ candelæ lumen diminuetur, et omnes aliæ tantumdem haberent de lumine sicut ipsa. Et per supradicta patet responsio ad blasphemiam quam consueverunt aliqui hæretici opponere, dicendo: Si corpus Christi esset ita magnum sicut mons, a tot comestoribus esset longo tempore jam consumptum. Cæci et insani! ille qui lumen unius candelæ conservat absque diminutione, quamvis aliæ innumerabiles candelæ accendantur ab ipsa, non potest eodem modo conservare corpus suum sine aliqua diminutione, quamvis a multis quotidie comedatur? Et ista est una ratio, quare fuit ordinatum quod Missa sine candela non celebretur: ut videlicet ipsum Filium Dei, qui est lumen ad revelationem gentium, repræsentaret; vel ut intelligamus veraciter corpus ejus esse ita communicabile omnibus, sicut ipsum lumen. Aliæ enim rationes sunt de hoc, quas non oportet ad præsens referre.

CAPUT X.

Nono, respectu prædicamenti quod dicitur «Situs,» dixerunt quidam corpus Christi fore sub hostia sub eodem situ sicut est in cœlo ad dexteram Patris. Cum enim Deus Pater sit ubique, secundum illud Jer., XXIII, 24[1]: « *Cœlum et terram ego impleo, dicit dominus;* » ubicumque est corpus Christi, ad dexteram Dei sedet, idest quiescit in potioribus bonis. Nec obstat, ut dicunt, quod hostia sæpe circumfertur, vel circumgyratur, et transvertitur multis modis: quia sicut homo in navi existens vel super equum sedens, quantumcumque moveatur vel currat navis vel equus, nihilominus tamen homo sedet et quiescit, licet anima moveatur, ita et in proposito dici potest. Ex quo enim corpus est in loco, necessario oportet ei locum aliquem designare. Et convenientius esse videtur ut attribuatur ei situs quem habet in cœlo, quam alius: quia in Christo propter suam unionem Dei et hominis communicantur sibi idiomata, ita quod sicut de Christo, ita et de corpore ejus glorioso vere dici potest illud Jacobi, I, 17: « *Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio.* » Aliqui tamen magni doctores aliter subtilius et melius, ut videtur, docuerunt, dicentes certum situm corporis Christi sub sacramento non posse assignari: quia supra dictum est, quod illa conversio tantum est transsubstantialis substantiæ, et substantiæ non datur situs, nisi quantum est sub naturali quantitate et dimensionibus extensivis. In sacramento autem vi conversionis non est nisi substantia corporis Christi, quamvis ex consequenti et per concomitantiam sit ibi propria quantitas, et sint ibi propriæ dimensiones, et alia propria accidentia corporis Christi, sicut est ibi anima rationalis, et ipsa divinitas. Prædicta autem accidentia sunt tamen ibi mediante substantia. In aliis autem corporibus et locatis et situatis accidit e contrario: quia videlicet substantia est in loco et in situ mediante quantitate: et ideo in eis substantia et subjectum sequitur proprias dimensiones et propriam quantitatem: sed in hoc sacramento fit e contrario: ista enim conversio est tantum substantialis, et ideo transsubstantiatio vocatur. Et ideo quantitas et dimensiones et alia accidentia corporis Christi comitantur et sequuntur ipsam substantiam, nec occupant plus de loco et situ quam ipsa substantia, sicut supra dictum est: manet tamen sub quantitate et dimensionibus quæ ante conversionem inerant ipsi pani, quia accidentia non mutantur, quia situs substantiæ non convenit, ut prædictum est; ideo non deberet in isto sacramento, scilicet corporis Christi, situs assignari. Istud autem et similia, in quibus non est aliquod periculum fidei, subtilioribus disputatoribus relinquamus.

CAPUT XI.

Decimo, respectu prædicamenti quod dicitur « Habitus, credit similiter fides nostra et ecclesia catholica corpus Christi gloriosum veraciter esse sub sacramento, et vere in habitu gloriæ ibi esse. Hunc tamen habitum corporalibus oculis non ostendit, eo quod illam visionem nobis reservat in patria, et ista ostensio gloriosa non congruit sacramento, nec fidei nostræ, cum adhuc per speculum in ænigmate

1. Parm. « Isai. »

ambulemus: et de hoc sufficiant quæ in prædicamento qualitatis sunt ostensa. Verum est tamen quod de hoc forte secundum aliquos diceretur melius sicut dictum est in præcedenti capitulo de situ. Sicut enim secundum eos, non est ibi corpus Christi sub aliquo situ corporali, quia substantiæ ut substantiæ non est necesse aliquem habitum talem assignari, sic forte non est ibi sub aliquo habitu. Quid autem horum congruentius dicatur, similiter subtilioribus disputatoribus causa brevitatis nunc relinquamus, quia sufficienter et veraciter alibi determinatum est, dummodo teneamus et firmiter credamus in hoc sacramento veraciter et essentialiter existere seu subsistere verum corpus Christi gloriosum illud idem numero quod de Virgine natum est, et in cruce passum est, et quod tertia die resurrexit a mortuis, et ascendens in cœlum, sed et ad dexteram Dei Patris Omnipotentis.

OPUSCULUM LIII

DE HUMANITATE JESU CHRISTI DOMINI NOSTRI

(Edit. Rom. LX.)

ARTICULUS I.

Proœmium.

« *Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere:* » I ad Timoth., I. In verbis propositis, Apostolus describit divinæ incarnationis, et humanæ redemptionis sacramentum. Primum ibi : « *Christus Jesus.* » Dicit enim Damascenus, quod « Jesus significat Deum humanatum; Christus vero e contra hominem deificatum : quia duæ naturæ in una persona Filii se circumdederunt : quia divinitas potentiam exercet in actibus humanis, dum leprosus tactu mundatur, mortuus tactu vivificatur, cæcus tactu illuminatur, et sic de aliis : et humana natura propria sua servans, in potentia divinitatis se ostendit, dum solem obscurans moritur, dum petram scindens crucifigitur, dum potestate propria animam ponens, et iterum eam sumens sepelitur. » Dicitur autem sacramentum juxta etymologiam, quasi sacrum secretum. Revera hoc sacramentum, scilicet dominicæ incarnationis, est et sacratissimum et secretissimum. Sacratissimum, Joan., X : « *Quem Pater sanctificavit, et misit in mundum :* » Luc., I : « *Quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei;* » unde vocatur sanctus sanctorum. Secretissimum quidem Matth., XI : « *Nemo novit Filium, nisi Pater :* » unde Apostolus dicit ad Ephes., III : « *Hoc sacramentum absconditum a sæculis in Deo,* » idest in sola Dei notitia, ut dicit Glossa. Verumtamen sciendum est quod hoc sacramentum fuit a principio angelicis spiritibus manifestum, dæmonibus vero occultatum, fidelibus etiam misericorditer revelatum. De primo dicit Apostolus, II Timoth., III, quod « *apparuit Angelis illud magnum sacramentum pietatis :* » Unde Augustinus : « Sicut fuit illud mysterium absconditum a sæculis in Deo, ut tamen innotesceret principatibus et potestatibus in cœlestibus. » Hujus autem ratio est, quia « *omnes sunt administratorii spiritus* » ad Hebræ., I, « *missi in ministerium propter eos qui hereditatem capiunt salutis :* » quod quidem fit per incarnationis mysterium. Unde oportuit ipsis omnibus hoc mysterium manifestari a principio. Hæc autem manifestatio fuit in generali, non in speciali : unde Dionysius dicit, VII c. cœl. Hier., quod Scriptura sacra inducit quasdam cœlestes essentias ad ipsum Jesum quæstionem facientes, perfectius scire cupientes ab ipso hujus mysterii rationes, ut patet Isa., LIII, ubi quærentibus : « *Quis est iste rex gloriæ?* » Respondit Jesus : « *Ego qui loquor justitiam :* » unde Maximus : « Utrum Angeli cognoverunt futuram incarnationem, ambigere non licet : latuit autem eos investigabilis Domini conceptio, atque modus qualiter totus in genitore, totus manebat in omnibus, necnon in Virginis cellula. » Secundo fuit sacramentum incarnationis dæmonibus occultatum; unde dicitur I Cor., I : « *Quem nemo principum hujus sæculi cognovit,* » idest dæmonum, ut dicit Glossa. Unde notandum quod dæmones non cognoverunt Christum certitudinaliter propter infirmitatem carnis quam in ipso videbant, sed conjecturaliter propter opera quæ divinitus faciebat. Unde super illud Luc., IV : « *Scio quod sit sanctus Dei,* » dicit Glossa, idest vehementer opinor. « *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent,* » idest crucifigi suggessissent, ut dicit Glossa I Cor., II. Unde Rabanus

super illud Matth., XXVII, « *Multa passa sum per visum propter eum:* » Tunc « diabolus demum intelligens per Christum se spolia sua amissurum, » sicut primum per mulierem mortem intulerat, ita modo per mulierem vult Christum de manibus Judæorum liberare, ne per ejus mortem mortis amittat imperium. Tertio fuit sacramentum incarnationis fidelibus misericorditer revelatum: unde Luc., x: « *Beati oculi qui vident quæ vos videtis:* » ubi dicit Glossa Bedæ: « Non oculi Scribarum et Pharisæorum beati sunt, qui tantum corpus Domini viderunt; sed illi oculi beati, qui possunt ejus cognoscere sacramenta, de quibus dicitur: Et revelasti ea parvulis. » Ad Ephes., III: « *Mysterium Christi aliis generationibus et filiis hominum non est agnitum, sicut nunc sanctis Apostolis et Prophetis.* » Glossa, « ita plene sicut nunc. »

Notandum vero quod sacramentum dominicæ incarnationis primo fuit ab æterno præordinatum, in veteri lege præfiguratum, a Prophetis præconizatum, a sanctis Patribus desideratum, ab Angelo nuntiatum, in beatissima Virgine Maria consummatum. De primo dicitur Prov., VIII: « *Ab æterno præordinata sum:* » ad Rom., v: « *Quia prædestinatus est Filius Dei in virtute,* » Glossa: « Prædestinatio est gratiæ præparatio, qua ab æterno Deus homini Christo, et cunctis quos præscivit conformes fieri imaginis Filii sui, bona sine meritis præparavit. » Præclarissimum enim lumen prædestinationis et gratiæ est ipse mediator Dei et hominum homo Christus Jesus. Infra in Glossa: « Apparet itaque nobis in nostro capite ipse fons gratiæ, a quo in cuncta ejus membra gratia diffunditur. » Sciendum vero, quod sacramentum istud congruentissime ordinatum fuit ad salutem hominis: quia licet alius modus fuisset Deo possibilis, nullus tamen ita congruus, ut dicit Augustinus. Conguebat enim ipsi reparatori, et reparabili et reparationi: congruebat reparatori, quem decebat suam sapientiam ostendere, potentiam et bonitatem. Quid autem potius, quam conjungere extrema summe distantia? Magna enim potentia fuit in conjunctione disparium elementorum, major in conjunctione illorum ad spiritum creatum: maxima vero in unione ad spiritum increatum, ubi maxima est disparitas. Quid vero sapientius, quam quod ad completionem totius universi fieret conjunctio primi et ultimi, hoc est Verbi Dei, quod est omnium principium, et humanæ naturæ, quæ in operibus sex dierum fuit ultima omnium creaturarum? Quid enim benevolius, quam quod creator rerum communicare se voluit rebus creatis? et hæc benignitas magna fuit in conjunctione sui cum omnibus rebus per præsentiam; major quia communicavit se bonis per gratiam; maxima quia se communicavit Christo homini, et per consequens generibus singulorum in unitate personæ. Fuit etiam iste modus congruentissimus ipsi reparabili: quia homo per peccatum corruit in infirmitatem, ignorantiam, et malitiam, per quæ ineptus factus est ad virtutem divinam imitandam, ad veritatem cognoscendam, et ad bonitatem diligendam; ideo Deus homo factus est, per quod se tradidit homini imitabilem, cognoscibilem, et amabilem. Fuit similiter iste modus congruentissimus nostræ reparationi, quod Dominus in forma servi procuraret salutem servi. Sciendum vero, quod licet opera Trinitatis sint indivisa, tamen solus Filius incarnatus est. Exemplum de tribus domicellis induentibus tunicam: de quibus dici potest, quidquid facit una, facit et alia, una tamen sola induit tunicam; ita in proposito, quia incarnatio non solum dicit operationem, sed etiam terminum operationis; sed licet operatio sit communis, non tamen terminus. Fuit autem congruum Filium incarnari: quæ quidem congruitas attenditur et secundum propria Filii, et secundum appropriata: secundum propria, quia Filius est Verbum, Imago et Filius: homo vero per peccatum tria perdiderat, scilicet cognitionem sapientiæ, similitudinem gratiæ, et hereditatem gloriæ, ideo missum est Verbum, Imago et Filius. Secundum appropriata etiam magis convenit: quia in opere creationis relucet præcipue potentia, in opere recreationis sapientia, et in opere retributionis bonitas.

Secundo sacramentum dominicæ incarnationis fuit in veteri lege præfiguratum: unde dicitur I Cor., x: « *Omnia in figura contingebant illis.* » Unde Bernardus de diversis Christum figurantibus dicit sic: « Manna de cœlis descendit, gaudeant esurientes: de vinea cœli botrus erupit, gaudeant sitientes: oleum effusum est, gaudeant ægrotantes: inspiravit Deus spiraculum vitæ, reviviscant morientes: lapis de monte præcisus est, timeant superbientes: fons ad ablutionem patet, redeant prævaricatores. A

Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris. » Idem quod Moysi monstratum est in rubo et igne, Aaron in virga et flore, Gedeoni in vellere et rore. Hoc aperte vidit Salomon in forti muliere et ejus pretio; apertius predicit Jeremias de femina et viro : apertissime Isaias in Virgine et Deo. Fuit autem conveniens Christum præfigurari. Primo quia connaturale est homini, ut per sensibilia deveniat in cognitionem intelligibilium. Ad Rom., I : « *Invisibilia Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur*, etc.» Dionysius, I cap. cœlesti Hierarchiæ : « Neque possibile est aliter lucere divinum radium, nisi varietate sacrorum velamine anagogice circumvelatum, » idest inclusum diversis figuris sacræ Scripturæ ipsum repræsentantibus. Secundo ut mirabili mysterio fidem præberent mirabiliora acta. Luc., II « *Non erit impossibile apud Deum omne verbum.* » Augustinus : « Dicat mihi Judæus incredulus, quemadmodum virga arida floruit et fronduit et nuces protulit, et ego dicam illi quemadmodum Virgo concepit et peperit. » Tertio ut infidelibus et indignis divina mysteria occultarentur. Isa., XLV : « *Vere tu es Deus absconditus.* » Matth., XI : « *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* » Glossa, « idest humilibus, » Et sequitur ibid. : « *Ita Pater quoniam sic fuit placitum ante te :* » ubi dicit Gregorius : « His verbis exempla humilitatis accipimus, ne temere discutere de aliorum vocatione aliorumque repulsione præsumamus, quoniam injustum esse non potest quod placuit justo. »

Tertio sacramentum dominicæ incarnationis fuit a Prophetis præconizatum : unde dicitur Lucæ, I : « *Benedictus Dominus,* etc. : » et sequitur ibi : « *Sicut locutus est per os sanctorum.* » Fuit conveniens autem Christum a prophetis præconizari. Primo propter ipsius gloriæ dilatationem. Isa., XLIV : « *A finibus terræ laudes annuntiamus,* » Glossa, « idest prædicari gloriam justi, » idest gloriam Christi omnes justificantis. Augustinus : « Gloria est clara cum laude notitia. » Per Prophetas Christus laudabiliter claruit in notitia hominum, ita ut omnes qui præteribant ejus adventum et sequebantur, clamabant : *Hosanna in excelsis filio David, benedictus qui venit in nomine Domini.* Secundo propter expectantium consolationem. Prov., XIII : « *Spes quæ differtur, affligit animam :* » Glossa, « tum propter dilationem bonorum, tum propter illationem malorum. » Sancti vero Patres totam spem posuerunt in adventum Domini, ideo ex ejus dilatione affligebantur, propter quod conveniens fuit eos Prophetas consolari. Isa., XXXV : « *Dicite pusillanimes confortamini :* » Glossa, « in spe, » *et nolite timere.* » Tertio propter condignam præparationem. Amos, IV : « *Præparare in occursum Domini tui.* » Glossa, « ut veniente ad te per mysterium incarnationis, avide suscipias liberatorem. »

Quarto sacramentum dominicæ incarnationis fuit a sanctis Patribus desideratum; unde dicitur Aggæi, II : « *Veniat desideratus cunctis gentibus.* » Augustinus : « Sciebant antiqui sancti Patres Christum esse venturum, et omnes qui pie vivebant, dicebant : O si hic me inveniat illa nativitas! o si quod credo in Scripturis sanctis videam oculis meis! » Sunt autem tres causæ propter quas in tantum desiderabant. Primo propter inundantiam terrenæ miseriæ quam sustinuerunt : unde in Psal., XVII : « *In tribulatione mea invocavi Dominum, et exaudivit de templo sancto vocem meam ;* » Glossa, idest de venturo Christi corpore, in cujus incarnatione effectum exauditionis consecuti sumus. Exod., IV : « *Obsecro, Domine, mitte quem missurus es. Vide afflictionem populi tui, sicut locutus es veni et libera nos.* » Ubi notatur, quod afflictio et liberatio populi Israelitici fuit figura afflictionis et liberationis totius humani generis. Secundo propter abundantiam pacis internæ et externæ, quæ in ejus adventu superabundaverunt; unde in Psal., LXXI : « *Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis.* » Glossa, I : « Pax erit donec morte destructa jam non sit luna, idest carnis mortalitas: » Cant., I : « *Osculetur me osculo oris sui :* » osculum enim est pacis signum. Petit ergo sponsa incarnationem Filii Dei, quæ est quasi prælibatio conjunctionis nostræ ad Deum, ut dicit Glossa : in qua quidem conjunctione pax cordis nostri consistit. Tertio propter affluentiam lætitiæ internæ, quam prægustaverunt. Baruch., IV : « *Circumspice, Jerusalem, ad orientem, et vide jucunditatem quæ veniet tibi a Deo tuo.* » Hanc jucunditatem sancti patres videndo prægustaverunt. Joan., VIII : « *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum : vidit et gavisus est :* » Glossa, « Intellexit diem incarnationis meæ. » Augustinus : « Quale autem gaudium fuit cordis videntis Verbum manens, splendorem Patris piis mentibus refulgentem, apud Patrem

manentem Deum, et aliquando in carne venturum, non de Patris gremio recessurum? » Bernardus : « Cui nanque nostrum ingerat tandum gaudium hujus gratiæ exhibitio, quantum in veteribus accenderat sola ejus promissio ? »

Quinto dominicæ incarnationis sacramentum fuit ab Angelo nuntiatum : unde dicitur Lucæ I : « *Missus est Gabriel Angelus.* » Circa hanc vero annuntiationem tria per ordinem sunt notanda : videlicet actus missionis, modus apparitionis, et ordo executionis. Primum tangitur ibi, « *Missus est Gabriel :* « ubi tria notare debemus : videlicet tanti nuntii dignitatem, tanti mysterii profunditatem, et tanti mysterii congruitatem. Primum ibi : « Angelus est missus : » est enim Angelus dignissima creaturarum, eo quod inter creaturas creatori suo similior invenitur : unde dicitur de primo Angelo. Ezech., XXVIII : « *Tu signaculum similitudinis :* » ubi dicit Glossa : » Quanto in eis natura est subtilior, tanto invenitur imago Dei in eis magis expressa. » Gabriel autem fuit de numero Archangelorum, ideo magnæ dignitatis fuit. Gregorius : « Ad Mariam Virginem non quilibet Angelus, sed Gabriel Archangelus mittitur. Ad hoc quippe mysterium summum Angelum venire dignum fuit, qui summum omnium nuntiavit. » Secundum vero innuitur in nomine Gabriel, quod interpretatur Fortitudo Dei. Gregorius : « Ad Mariam Gabriel mittitur, qui fortitudo Dei nominatur. Illum quippe nuntiare veniebat, qui ad debellandum aereas potestates hominibus apparere dignatus est; » de quo per Psalmistam dicitur Ps., XXIII : « *Tollite portas*, etc *:* » et infra : « *Qui est iste rex gloriæ ?* » Revera profundum mysterium, in quo, ut dicit Damascenus, « monstratur simul bonitas et justitia et sapientia et potentia. Bonitas quidem, quoniam non despexit proprii plasmatis infirmitatem, sed ejus viscera commota sunt in ipso cadente, et manum porrexit : justitia quia homine victo non alium fecit vincere tyrannum ; sed quem quondam per peccatum in servitutem redegit, hunc rursus victorem fecit : sapientia, quoniam invenit nodi difficilimi solutionem decentissimam : potentia sive virtus infinita, quia nihil majus quam Deum hominem fieri. » Tertium ibi, « * A Deo : » *quæ enim a Deo sunt, ordinata sunt.* Ad Rom., XIII : » *Attingit enim a fine usque ab finem fortiter.*» « Sap., VIII, et « *disponit omnia suaviter.* » Glossa : « Ab

Ordinatæ.

æterno usque in æternum ubique perfecte operatur : finis enim perfectionem significat. » Revera hujus mysterii magna congruitas : congruit enim divinæ ordinationi, secundum quam divina mediantibus Angelis ad hominem perveniunt. Dionysius c. IV cæl. Hierarch. dicit, quod « cœlestes essentiæ primo in seipsas redeunt, idest recipiunt illuminationem, et in nos per se deferunt, quæ super nos manifestationes : » et postea subdit, quod divinum Christi humanitatis mysterium primum Angeli docuere, deinde per ipsos in nos scientiæ gratia descendit. Sic ergo Gabriel Zachariam Prophetam edocuit, ex quo Joannem contra spem divina gratia nasciturum prædixit : Mariam quoque quomodo futurum foret ineffabile divinæ formationis mysterium : et alius Angelorum Joseph erudiebat, alius pastoribus evangelizavit, et cum eo multitudo cœlestis exercitus illam valde laudabiliter canebant his qui in terra sunt doxologiam, idest gloriam : doxa enim gloria dicitur. » Congruit etiam humanæ reparationi : unde Beda : « Aptum profecto humanæ reparationis principium fuit, ut angelus a Deo mitteretur ad Virginem divino partui consecrandam : quia prima humanæ perditionis fuit causa, cum serpens a diabolo mitteretur ad mulierem spiritu superbiæ decipiendam. » Congruit virginali perfectioni; unde Hieronymus : « Bene Angelus ad Virginem mittitur, quia cognata est angelis virginitas : quia in carne præter carnem vivere, non est terrena vita, sed cœlestis. » Modus angelicæ apparitionis est triplex secundum triplicem visionem : scilicet intellectualem, imaginariam et corporalem. Primo videtur in propria substantia ; et iste modus erit in patria. Secundo modo videtur sub quibusdam figuris et similitudinibus rerum corporalium : et sic apparuit Joseph in somnis Matth., II. Tertio modo apparet in assumpto corpore; et sic apparuit Beatæ Virgini. Augustinus in persona Beatæ Virginis : « Venit ad me Gabriel Archangelus facie rutilans, veste coruscans, incessu mirabilis. » Ambrosius super illud Lucæ I : « *Turbata est in sermone Angeli :* » Trepidare Virginum est, et ad omnes viri ingressus pavere, et omnes viri affatus vereri. » Ex his apparet Gabrielem Archangelum apparuisse in visione corporali. Fuit autem talis apparitio conveniens, tum ut ostenderetur incarnatio invisibilis Dei, unde et omnes apparitiones veteris legis ad hanc ordinantur,

qua Filius Dei in carne apparuit : tum etiam quia Beata Virgo non solum in mente, sed etiam in ventre Deum erat conceptura, congruum etiam fuit ut ejus sensus corporei angelica visione foverentur : tum etiam propter certitudinem ejus quod annuntiabatur, quia certius comprehendimus ea quæ sunt oculis subjecta, quam illa quæ imaginantur : unde Chrysostomus dicit quod Angelus non in somnis, sed visibiliter Beatæ Mariæ Virgini apparuit. Unde, quia magnam valde ab Angelo accepit revelationem, exigebat tantæ rei eventus visionem solemnem. Quod autem dicit Augustinus, quod visio intellectualis sit nobilior quam corporalis, intelligendum est : si fuerit sola. Virgo beata non solum percepit visionem corporalem, sed etiam intellectualem illuminationem ; unde talis apparitio nobilior fuit. Fuisset tamen nobilissima, si angelum in sua substantia vidisset : sed hoc non patiebatur status vitæ hujus. Ordo executionis fuit congruus : nam primo aggressus est ipsam Virginem salutando, secundo turbatam consolando, tertio conceptum et modum conceptus insinuando. In primo ostenditur Virginis excellentia : in secundo ejus desiderii vehementia, scilicet quam habuit pro salute humani generis : in tertio divinæ pietatis magnificentia. Primum ibi, « *Ave gratia plena.* » Hieronymus : « Vere plena : quia cæteris per partes præstatur ; Mariæ vero simul se totam infudit gratiæ plenitudo : vere gratia plena, per quam velut largo Spiritus Sancti imbre superfusa est omnis creatura. » Bernardus : « De plenitudine ejus recipiunt universi, æger curationem, captivus redemptionem, tristis consolationem, peccator veniam, justus gratiam, Angeli lætitiam, tota Trinitas gloriam, filius hominis humanæ carnis substantiam. » Idem : « In ventre gratia divinitatis, in corde gratia caritatis, in ore gratia affabilitatis, in manibus gratia misericordiæ et largitatis. » Sequitur : « *Dominus tecum.* » Hieronymus : « Jam erat in Virgine qui ad Virginem mittebat Angelum, et præcessit nuntium suum Dominus. » Augustinus : « Dominus tecum, magis quam mecum. Ipse enim est in tuo corde, et in utero erit, adimplet mentem, ut adimpleat ventrem. » Bernardus : « Non tantum dominus Filius tecum quem carne induis, sed et Dominus Spiritus sanctus tecum de quo concipis. » Sequitur, « *Benedicta tu in mulieribus,* » una præ cunctis mulieribus, ut dicit Græcus. Hieronymus : « Quicquid maledictionis infusum est per Evam, totum abstu benedictio Mariæ. »

Notandum quod triplici maledicto subjectæ erant mulieres : scilicet maledicto opprobrii, quoad non concipientes ; unde Rachel dicit Genes., XXX : « *Abstulit Deus opprobrium meum;* » maledicto peccati quoad concipientes, ut in Psalm., L : « *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum :* » maledicto pœnæ quo ad parturientes. Genes., III : « *In dolore paries filios.* » Sola autem virgo Beata benedicta est inter mulieres, cujus virginitati additur fecunditas, fecunditati in conceptu sanctitas, et sanctitati in partu jucunditas. Patet ergo in his Virginis excellentia, tum propter gratiarum abundantiam, tum propter divinam præsentiam, tum etiam propter benedictionis excellentiam. Secundum ibi, « *Ne timeas Maria, invenisti gratiam,* etc. » Hæc enim sunt verba angelicæ consolationis. Fuerat autem beata Virgo turbata in sermone, sed non in visione Angeli. Græcus : « Cum assueta his visionibus foret, Evangelista non visioni, sed sermoni attribuit turbationem. » Petrus Ravennas : « Venit Gabriel Archangelus blandus in specie, sed terribilis in sermone, et leviter sollicitavit visus, nimium turbavit auditus cui Angelus : *Ne timeas,* etc. Bernardus : « Constat eam pro totius generis humani salute fuisse sollicitam, cui dictum est : Invenisti gratiam apud Dominum. Invenit enim gratiam quam quærebat : » sed quam gratiam ? Bernardus : « Dei et hominum pacem, mortis destructionem, vitæ reparationem apud Deum invenit. » Ex hos patet vehemens Virginis desiderium circa salutem hominis : tum quia salutis humanæ gratiam quærebat, tum quia quæsitam inveniebat, tum etiam quia inventam omnibus refundebat. Bernardus : « Vehementia desiderii Maria favore dilectionis, puritate orationis fontem attingit tam sublimem, cujus plenitudinem tamquam aquæ ductum de corde Patris excipiens, nobis edidit illum, non prout est, sed prout capere poteramus. »

Notandum autem quod Gabriel dixit similiter Zachariæ, « *Ne timeas,* » Lucæ I. Et alius Angelus pastoribus, « *Nolite timere,* » Lucæ II, quia hoc est proprium boni Angeli, ut legitur in vita beati Antonii. Non difficilis est bonorum malorumque spirituum discretio. Si enim post timorem successerit gaudium, a Deo sciamus venisse Angelum, quia securitas animæ præsentis majestatis est indicium. Si

autem incussa formido permanet, hostis est qui videtur. Tertium ibi, « *Ecce concipies*, etc. » « Ecce » adverbium demonstrantis est : quia mira et inaudita beatæ Virginis non ad sensum, sed ad intellectum, et sub lumine fidei demonstrantur : unde Hieronymus : « Quod natura non habuit, visus nescivit, ignoravit ratio, mens non capit humana, pavet cœlum, stupet terra, creatura omnis etiam cœlestis miratur, hoc totum per Gabrielem Mariæ divinitus nuntiatur, et per Christum adimpletur. » Revera hoc magnæ pietatis et potestatis indicium esse creditur : unde Lucæ, II, beata Virgo dicit : « *Quia fecit mihi magna qui potens est.* » Bernardus : « Hoc ipsum quod me beatificant omnes generationes, non mihi attribuo, non meis meritis ascribo, sed potius qui fecit mihi magna. Magnum est plane quod virgo sum, magnum quod mater sum, magnum quod utrumque simul et mater et virgo sum. » De seipsa fatetur dicens, « *Quia fecit mihi magna :* » revera magna, quia mater et virgo, et mater Domini : unde nec primam similem visa est nec habere sequentem. Mystice circa angelicam missionem duo sunt notanda; divini scilicet luminis emanatio, et humanæ mentis in Deum reductio. Primum ibi, « *Missus est Angelus Gabriel a Deo.* » Ad cujus evidentiam sciendum quod per Angelum significatur divinum lumen : est enim Angelus *signaculum similitudinis Dei.* Ezech., XXVIII : sic et lumen divinum signaculum est quo fideles signantur, et ab infidelibus distinguuntur : unde in Psal., LXXXVIII : « *Signatum est super nos lumen vultus*, etc. : » ubi dicit Augustinus : « Hoc lumen est totum et verum bonum hominis quo signatur, ut denarius, regis imagine; quod autem Angelus Gabriel nuncupatus est, quod interpretatur fortitudo Dei, hoc signat quod divino lumine intellectus humanus divinitus roboratur, et elevatur supra facultatem naturæ suæ, ut ipsum fontem luminis in suo lumine contempletur : » unde in Psal., XXXV : « *In lumine tuo videbimus lumen.* » Augustinus : « Sicut solem non videt oculus nisi in lumine solis, sic verum et divinum lumen non potest videre intelligentia, nisi in ipsius lumine. » Quod autem missus a Deo legitur, hoc signat emanationem divini luminis esse a Deo, qui est fontale principium totius luminis : unde Jac., I, dicitur *pater luminum*, quia ab ipso procedunt omnia quasi radii a sole, ut dicit Glossa Eccle., XXIV : « *Ego feci in cœlis,* » idest in Angelis et animabus, « *ut oriatur lumen indeficiens,* » Glos. : « Rationis et intelligentiæ. » Is., XLV : « *Ego Dominus, et non est alter,* » Gloss : scilicet Deus, « *formans lucem,* » scilicet per præsentiam gratiæ, « *et creans tenebras,* » per ejus absentiam. Secundum ibi. « *In civitatem Galileæ cui nomen Nazareth ;* » ubi circa reductionem humanæ mentis in Deum tria describuntur juxta sensum mysticum ; videlicet terminus, modus et fructus. Terminus reductionis est principium emanationis, et innuitur in nomine civitatis : dicitur enim civitas quasi civium unitas, unde significat unitatem fidelium in Deo ; de qua dicitur Act., I : « *Erat illis cor unum et anima una in Deo ;* » et hoc est terminus reductionis, ut ipsi Deo uniamur, a quo per creationem exivimus. Apoc., I : « *Ego sum Alpha*, etc. » Dionysius I cap. cœl. Hier. : « Omnis manifestationis luminis processio in nos large proveniens, convertit nos ad congregantis patris unitatem : quia in ipso congregamur et secundum intellectum, et secundum affectum. Recedendo enim ab ipso dispergimur prima principia cognoscendo, et varias in singulis rebus rationes diligendo. Redeundo vero in ipsum, in unum principium et rationem unam diligendi reducimur. » Modus reductionis notatur in nomine Galilææ, quod interpretatur transmigratio, quia transmigrando de bono in melius et proficiendo de virtute de virtutem, in Deum reducimur : « Nemo enim repente fit summus, » ut ait Gregorius. Sicut enim divinum lumen gradatim decrescendo in nos descendit gradatim, quia lux divinitatis est per prima media, et per media ultima reducere decrescendo, quia non recipitur æqualiter in natura inferiori ut est in superiori, et pro tanto dicuntur dona tam naturalia quam spiritualia descendere a Patre. Jac., I : « *Omne datum optimum*, etc. » ita quasi contrario modo per ipsum lumen in Deum reducimur gradatim accrescendo ; unde Psal., LXXXIII : « *Ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus deorum in Sion :* » Glossa, « in plenitudine contemplationis. » Prov., IV : « *Justorum semita sicut lux splendens procedit, et crescit usque ad perfectum diem* ; » Glossa, « æternam vitam quæ est perfecta dies. » Fructus reductionis innuitur in nomine Nazareth, quod interpretatur flos, vel germen ; sumitur autem metaphorice in spiritualibus : fructus enim florentis arboris est bonum ultimum quod expectatur et

percipitur cum suavitate, unde significat beatissimam fruitionem Dei. Prover., XI: « *Fructus justi lignum vitæ.* » Glossa: « Hunc fructum vitæ justi expectant, dum quasi virens folium germinant. » Bernardus: « Da mihi Domine fructum dulcem, fructum vitæ: altus est, attolle desiderium: benedictus, sanctifica obsequium: imputribilis, purifica affectum: suavis est, lætifica animum. » Hujus fructus dulcedinem devotæ animæ quandoque prægustant. Cant., II: « *Sub umbra illius quem desiderabam sedi.* » Glossa: « Ab æstu desideriorum carnalium quievi, *et fructus ejus dulcis gutturi meo.* » Glossa: « Postquam me protexit umbra fructus illius, idest cœlesti dulcedine saturata sum. »

Notandum vero quod per reductionem creaturarum in Deum, nihil Deo accrescit. Eccles., I: « *Omnia flumina intrant mare,* » idest immensitatem Dei, « *et mare non redundat:* » quia sicut Deus non deficit amando, ita per refluxum non superabundat, quia dicit Augustinus: « Non habet quo accrescat illa perfectio. » Possumus adhuc tria circa hunc Angelum juxta sensum mysticum notare: videlicet divinæ gratiæ effluentiam, influentiam et refluentiam. Primum ibi, « *Missus est Angelus Gabriel a Deo.* » Ad cujus evidentiam est sciendum quod Angelus iste qui nuntiando prævenit Virginis conceptum, significat gratiam quæ prævenit in nobis omnem conceptum bonæ voluntatis. Augustinus: « Gratia Dei prævenit nos ut bonum velimus, et sequitur ne frustra velimus. » Hac gratia se dicit Apostolus præventum. I Corinth., XV: « *Gratia Dei sum id quod sum.* » Quod autem Angelus iste missus a Deo legitur, hoc significat effluentiam gratiæ esse a solo Deo. Jac., I: « *Omne datum,* etc. »

Notandum autem quod procedit gratia a Deo tamquam imago ab artifice: ideo per ipsam reformamur: unde dicit Glossa super illud Psal., IV, « *Signatum est super nos,* etc., » quod « imago recreationis per quam reformatur imago creata, scilicet mens nostra, est Dei gratia, quæ menti reparandæ infunditur. » Item quasi radius a sole, ut dicit Glossa Jac., I: ideo per ipsam ad Deum cognoscendum et amandum elevamur. Augustinus: « Spiritus rationalis ex dono creationis habilis est ad cognoscendum verum et amandum bonum: tamen nisi radio interioris lucis fuerit perfusus et calore succensus, nunquam consequetur sapientiæ sive caritatis effectum. » Item sicut rivulus a fonte, ideo per ipsam in bonis operibus fecundamur; unde in Psalm., II: « *Erit tamquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum.* » Glossa « idest gratiarum. » Secundo notatur divinæ gratiæ influentia ibi, « *Et ingressus Angelus ad eam ait. Ave.* » Per hunc ingressum gratiæ influentia designatur. Sapient., IV: « *Gratia Dei et misericordia in sanctis ejus.* »

Notandum autem quod gratia est in essentia animæ, virtutes in potentiis. Sicut enim per potentiam intellectivam homo participat cognitionem divinam per virtutem fidei: et secundum potentiam voluntatis amorem divinum per virtutem caritatis; ita etiam per naturam animæ participat secundum quamdam similitudinem naturam divinam per quamdam recreationem sive regenerationem: et sicut ab essentia animæ fluunt potentiæ ejus, quæ sunt operativa principia; ita etiam ab ipsa gratia effluunt virtutes in potentias animæ, per quas potentiæ moventur ad actus. Quod autem ingressus dixit. « *Ave,* » quod sonat sine væ, hoc significat quod per fluxum gratiæ liberatur anima ab omni væ. Est enim triplex væ quod per peccatum incurrit homo: videlicet væ culpæ, pœnæ et miseriæ. Apocal., VIII: « *Vidi alterum Angelum volantem per medium cœli, voce magna clamantem et dicentem, væ, væ, væ habitantibus in terra.* » Væ propter culpam quam commiserunt: væ propter pœnam quam meruerunt: væ propter miseriam quam incurrerunt. Ab hoc triplici væ liberamur per gratiam. Ad Ephes., II: « *Gratia Christi salvati estis, et conresuscitavit, et consedere fecit nos.* » Glossa: « Spe certa quod futurum est tenemus. » Tertium ibi, « *Et recessit ab ea Angelus.* » Beda: « Accepto Virginis consensu Angelus rediit ad cœlestia: per quod mystice designatur gratiæ refluentia, quæ fit per devotam gratiarum actionem. » Eccle., I: « *Ad mare unde flumina exeunt, revertuntur, ut iterum fluant.* » Bernardus: « Origo fontium et fluminum omnium mare est; virtutum et scientiarum dominus Christus est: siquidem fluminis aqua si stare cœperit, computrescit: sic plane cessat gratiarum cursus, ubi non fuerit recursus. Refunde igitur in eum qui supra te est quicquid devotionis in te, quicquid dilectionis, quicquid affectionis; ut si qua in te est gratia, referatur ad ipsum, nec tuam quæres gloriam, sed ipsius. » Idem: « Ingratitudo est ventus

urens, siccans fontem pietatis, rorem misericordiæ, fluenta gratiæ. » De sexto dicitur in Psalm., LXXIII : « *Deus autem rex noster ante sæcula operatus est salutem in medio terræ,* » ut dicit Bernardus, idest Virginis Mariæ utero, quæ mirabili proprietate medium terræ appellatur. Ad ipsum enim respiciunt et qui in cœlis habitant, et in inferno, et qui nos præcesserunt, et nos qui sumus, qui sequentur, et nati natorum, et qui nascentur ab illis: qui sunt in cœlo ut resarciantur, qui in inferno ut eripiantur; qui præcesserunt Prophetæ, ut fideles inveniantur; qui sequuntur, ut glorificentur. Idem: « Merito in te respiciunt oculi omnis creaturæ : quia in te et de te et per te benigna manus Conditoris quicquid creaverat recreavit. » Sciendum vero quod istud sacramentum tunc primum consummatum fuit, cum Virgo diceret, « *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum.* » Ubi tria commendabilia de beata Virgine tanguntur : mysterium humilitatis, desiderium caritatis, et mysterium credulitatis. Primum ibi, « *Ecce ancilla Domini*; » ubi dicit Beda : « Non singularitate meriti se extollit, sed suæ conditionis et divinæ dignationis per omnia memor, illius ancillam se esse fatetur, cujus mater eligitur : » unde de seipsa dicit : « *Respexit humilitatem ancillæ suæ.* » Augustinus : « Quid est respexit, nisi approbavit ? » Idem : « Vere beata humilitas quæ cœlum innovavit, mundum purificavit, paradisum aperuit, et sanctorum animas de inferno liberavit. Vere beata humilitas, quæ porta cœli efficitur, paradisi scala constituitur, per quam Deus ad terram descendit. » Secundum ibi, « *Fiat mihi* : » Glossa: « Cum magna devotione promissum Angeli optat adimpleri. » Quod autem optando desiderabat secundum promissum Angeli voluntatem Dei in se adimpleri, ex caritate processit; unde Bernardus : « Maria vehementia desiderii, fervore dilectionis, puritate orationis fontem attingit sublimem. » De hoc verbo dicit idem Bernardus : « Multifarie multisque modis olim Deus locutus est patribus : et aliquibus in aure, aliis in ore, aliis in manu verbum domini fuisse memoratur. Mariæ autem factum est in aure per angelicam salutationem, in corde per fidem, in ore per confessionem, in manu per contrectationem, in ventre per incarnationem, in gremio per sustentationem, in brachio per oblationem ; ideo dicit, Fiat mihi. » Tertium ibi, « *Secundum verbum tuum* : » Bernardus : « Fiat mihi verbum non declamatorie prædicatum, vel figuraliter aut imaginarie sommiatum, sed spiritualiter inspiratum, personaliter incarnatum, corporaliter invisceratum. » Fiat quidem generaliter omni mundo, sed mihi specialiter secundum verbum tuum. Magna fuit ista credulitas, et ideo magna apud Deum promeruit: unde dictum est ei Luc., II; « *Beata quæ credidisti, quoniam perficientur in te.* « Augustinus: « Beatior fuit Maria concipiendo fidem Christi, quam concipiendo carnem Christi. Materna propinquitas nihil in carne profuisset nisi felicius corde Christum quam carne gestasset. » Notandum quod huic verbo alludit Bernardus in hunc modum : « Audisti quia concipies et paries filium : audisti, quod non per hominem, sed per Spiritum sanctum. Expectat Angelus responsum tuum. Tempus enim est ut revertatur ad eum qui misit illum. Expectamus et nos, Domina, verbum miserationis, quos miserabiliter premit sententia damnationis. Hoc supplicat a te, o pia Virgo Maria, flebilis Adam cum misera sobole sua, hoc Abraham, hoc David, hoc ceteri sancti flagitant, hoc totus mundus expectat: nec immerito, quia ex tuo ore dependet consolatio miserorum, redemptio captivorum, liberatio damnatorum, salus denique totius generis tui. Da, virgo, responsum festinanter. O domina, responde verbum quod expectat terra, inferi et superi. Ipse quoque omnium rex et Dominus quantum concupivit decorem tuum, tantum desiderat responsum tuum. Responde verbum, et suscipe verbum : profer tuum, et suscipe divinum : emitte transitorium, et amplectere sempiternum. Quid tardas, quid trepidas? Crede, confitere, et suscipe. Aperi, beata Virgo, cor fidei, labia confessioni, viscera creatori. Ecce desideratus cunctis gentibus foris stat, et pulsat ad ostiam, surge, curre, aperi. Surge per fidem, curre per devotionem, aperi per confessionem. Ecce, inquit, ancilla Domini ; fiat mihi, etc. »

ARTICULUS II.

De quatuor utilitatibus divinæ incarnationis.

Sunt autem quatuor utilitates dominicæ incarnationis. Prima humanæ naturæ exaltatio. Cant., VIII: « *Quis mihi det ut in veniam te foris ?* » Glossa : Intus erat di-

lectus, quando in principio erat Verbum : foris fuit quando Verbum caro factum est. » *Ut deosculer te.* » Glossa, « idest facie videam te, et ore ad os loquar ad te. » « *Et jam nemo me despiciat.* » Glossa : « Postquam Christus venit suis infundens spiritum libertatis, etiam Ecclesia ab Angelis honoratur : » unde Joanni volenti se adorare dixit Angelus, « *Vide ne feceris, conservus tuus sum.* » Leo Papa : « Agnosce, o Christiane, dignitatem tuam ; et divinæ consors factus naturæ noli in veterem vilitatem degeneri conversatione redire. » Secunda est adoptio filiorum. Ad Galat., IV : *Misit Deus Filium suum ;* et infra : « *Ut adoptionem filiorum reciperemus.* » Augustinus : « Ideo filius Dei factus est filius hominis, ut homines faceret filios Dei. » Idem : « Multos filios Dei fecit unicus Filius. Emit enim sibi fratres sanguine suo, probavit reprobatus, redemit venditus, honoravit injuriatus, vivificavit occisus : dubietas nulla, dabit tibi bona sua qui non dedignatus est recipere mala tua. »

Notandum vero, quod filiatio adoptionis est quædam similitudo filiationis naturalis. Filius autem Dei naturaliter procedit a Patre ut verbum intellectuale, unum cum ipso existens. Huic autem verbo potest aliquis tripliciter assimilari. Uno modo secundum rationem formæ, non autem secundum intellectualitatem ipsius : sicut forma domus exterius constitutæ assimilatur verbo mentali artificis secundum speciem formæ, non autem secundum intellectualitatem : quia forma domus in materia non est intellectualis, sicut erat in mente artificis ; et hoc modo Verbo æterno assimilatur quælibet creatura, cum sit facta per Verbum. Secundo assimilatur creatura Verbo non solum quantum ad rationem formæ, sed etiam quantum ad intellectualitatem ipsius : sicut scientia quæ fit in mente discipuli assimilatur verbo quod est in mente magistri ; et hoc modo creatura rationalis etiam secundum suam naturam assimilatur verbo Dei . Tertio assimilatur creatura verbo æterno secundum unitatem quam habet ad Patrem , quæ fit per gratiam et caritatem : unde Dominus orat Joan., XVII : « *Oro ut sint unum in nobis, sicut et nos unum sumus :* » et talis assimilatio perficit rationem adoptionis, quia sic assimilatis debetur hereditas. Ad Rom., VIII : « *Si filii, et heredes.* » Tertia utilitas est interna mentis refectio. Matth., XI : « *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos.* » Augustinus : « Ut panem Angelorum manducaret homo , creator Angelorum factus est homo . » Bernardus : « Manna de cœlo descendit, gaudeant esurientes, etc. » ut supra. Super illud Luc., II : « *Positum in præsepio.* » dicit Glossa : « Ut nos carnis suæ frumento satiaret. » Quarta utilitas est beatitudinis augmentatio. Joan., X : « *Per me si quis introierit, salvabitur, et ingredietur, et egredietur, et pascua inveniet.* » Augustinus : « Propterea Deus factus est homo , ut hominem totum in se beatificaret, tota hominis conversio ad ipsum esset, et tota dilectio esset in ipso, cum a sensu carnis videretur per carnem, et a sensu mentis per divinitatis contemplationem ; et hoc totum bonum hominis erat, ut sive ingrederetur, sive egrederetur, pascua in factore suo inveniret, foris in carne salvatoris, intus in divinitate Creatoris. »

ARTICULUS III.

De sacremento humanæ redemptionies.

Secundum membrum principale, videlicet sacramentum humanæ redemptionis tangitur ibi, « *Venit in hunc mundum peccatores salvos facere ;* » Glossa Augustini : « Nulla causa veniendi fuit Christo Domino, nisi peccatores salvos facere . Tolle vulnera, tolle morbos, et nulla causa est medicinæ : » infra : « Venit per quod homo erat ; nam per quod Deus erat, semper hoc erat . » Possumus distinguere triplicem adventum Christi : scilicet in carnem, in mentem, et ad judicium : unde Bernardus : « Triplicem adventum Christi novimus : ad homines, in homines, contra homines. In primo venit in carne et in infirmitate : in secundo in spiritu et virtute : in tertio in gloria et majestate. In primo fuit Christus redemptio nostra : in secundo est requies et consolatio nostra : in ultimo apparebit vita nostra. » De hoc triplici adventu videamus. Circa primum adventum, de quo dicitur in verbis propositis, quod *Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere*, etc., notandum quod omnia quæ Christus fecit mysterio humanitatis assumptæ, nobis fuerunt salutaria ; et ideo de omnibus videamus. Primo ergo videamus de ejus conceptione , de qua dicitur Luc., I : « *Ecce concipies et paries Filium Dei.* » Circa quam tria notare debemus : videlicet matris sanctificationem, Spiritus sancti operationem,

et conceptæ prolis perfectionem. De primo, scilicet matris sanctificatione, potest dici illud Psalm., LXXXVI : « *Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus :* » unde Bernardus : « Quod aliis sanctis legimus concessum esse, fas non est dicere tantæ Virgini esse negatum. » Sed sanctificationis beneficium legitur esse concessum Jeremiæ, ut patet Jer., I : « *Antequam exires de ventre, sanctificavi te ;* » et de Joanne, Luc., I : « *Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ.* » Ergo non est fas dicere hoc negatum fuisse tantæ Virgini, quæ peperit nobis Christum plenum gratia et veritate. Joan., I. Et quia creditur præ aliis privilegium gratiæ accepisse, secundum quod dictum est ei ab Angelo Luc., I : « *Ave gratia plena,* etc., » et infra : « *Invenisti gratiam apud Dominum ;* » sciendum quod triplex est effectus hujus sanctificationis. Primus est culpæ originalis expiatio : quia sanctificatio est motus ad sanctitatem ; « Sanctitas » autem, ut dicit Dionysius, VII capite *de div. Nom.*, « est ab omni immunditia libera et perfecta et omnino immaculata munditia. » Hæc autem sanctificatio non potest intelligi ante animationem: tum quia sanctificatio est emundatio a culpa ; culpa autem non expellitur nisi per gratiam gratum facientem, cujus objectum non est nisi creatura rationalis : tum quia etiam cum sola creatura rationalis sit susceptiva culpæ, ante infusionem animæ massa concepta non est culpæ obnoxia ; et si concepta beata Virgo quocumque modo ante animationem sanctificata fuisset, non incurrisset maculam culpæ originalis, et sic non indiguisset redemptione et salute quæ per Christum facta est : de qua dicitur Matth., I : « *Ipse salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* » Hoc est autem inconveniens, quod Christus non sit salvator omnium, ut dicitur I Tim., I. Relinquitur ergo quod sanctificatio Mariæ fuerit post ejus animationem : in cujus figura dicitur Exod. ult. : « *Postquam cuncta perfecta sunt, operuit nubes tabernaculum testimonii, et gloria Domini implevit illud.* » Unde, licet sit consuetudo aliquarum Ecclesiarum celebrare festum Conceptionis ejus, per hoc non datur intelligi quod [1] ejus conceptio fuerit sancta ; sed quia quo tempore fuerit sanctificata ignoratur, celebratur festum sanctificationis ejus potius in [2] die conceptionis ipsius. Secundus effectus est a peccato præservatio : unde Bernardus : « Ego puto quod copiosior sanctificationis benedictio in eam quam in alios sanctos ab utero sanctificatos descenderit, quæ non solum ipsius ortum sanctificavit, verum etiam deinceps vitam etiam ab omni peccato immunem conservavit. » Augustinus : « Si omnes sancti et sanctæ, dum adhuc viverent, interrogati fuissent utrum sine peccato essent, omnes respondissent una voce : Si dixerimus quod peccatum non habemus, nosipsos seducimus, et veritas in nobis non est : excepta hac sacra Virgine, de qua propter honorem Christi, nullam prorsus volo fieri mentionem cum de peccatis agitur. » Unde scimus quod plus gratiæ ei collatum fuerit ad vincendum ex omni parte peccatum, quæ illum concipere et parere meruit, quem constat nullum habuisse peccatum. Non enim fuisset idonea mater Christi, si aliquando peccasset ; tum quia honor parentum redundat in prolem, secundum illud Prov., XVII : *Gloria filiorum parentes eorum ;* » unde et per oppositum ignominia matris ad filium redundasset : tum etiam quia singularem affinitatem habuit ad Christum, qui ab ea carnem accepit. Dicitur autem I ad Cor., V : « *Quæ conventio Christi ad Belial ?* » tum etiam quia Christus qui est sapientia Patris, singulari modo habitavit non solum in ejus anima, sed etiam in ejus utero. Dicitur autem Sapient., I : « *In malevolam animam non introibit sapientia, nec habitavit in corpore subdito peccatis.* » Et ideo simpliciter fatendum est quod Beata Virgo nullum peccatum actuale commisit nec mortale, nec veniale, ut sic impleatur quod dicitur. Cant., IV : « *Tota pulchra es, amica mea,* etc. » Sciendum tamen quod per sanctificationem in utero non fuit Virgini sublatus fomes secundum essentiam, sed remansit ligatus : non quidem per actum rationis suæ, sicut in viris sanctis, quia non habuit statim usum liberi arbitrii, adhuc in ventre matris existens (hoc enim privilegium speciale Christi fuit) ; sed per gratiam abundantem quam in sanctificatione recepit, et etiam perfectius per divinam providentiam sensualitatem ejus ab omni motu carnis inordinato prohibentem. Postmodum vero in ipsa conceptione Filii credendum est, quod ex prole redundaverit in matrem totaliter fomite subtracto : et hoc significatur Ezech., XLIII, ubi dicitur :

1. Cod. Reg. : « Quod in sua fuerit sancta. »

2. Cod. Reg. : « Potius quam conceptionis. »

« *Ecce gloria Dei Israel ingrediebatur per viam orientalem,* » idest per beatam Virginem: «*et terra,* » idest caro ipsius, « *splendebat a majestate ejus,* » scilicet Christi. Tertius effectus est gratiæ plenitudo, sive perfectio ; unde dicitur Luc., I : « *Ave gratia plena ;* » ubi dicit Hieronymus : « Bene gratia plena, quia ceteris per partes tribuitur ; Mariæ vero se totam infudit plenitudo gratiæ. » Quia quanto magis aliquid est propinquius primo principio in quolibet genere, tanto magis participat effectum illius principii : unde Dionysius cap. IV *cœl. Hier.*, dicit, quod « Angeli qui sunt Deo propinquiores magis participant de bonitatibus divinis quam homines. » Christus vero est principium gratiæ secundum divinitatem quidem auctoritative, secundum humanitatem vero instrumentaliter : unde Joan., I : « *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* » Beata autem Maria propinquissima fuit Christo, quia ex ea carnem assumpsit. Unde debuit præ ceteris gratiæ plenitudinem obtinere. Sciendum vero quod gratia a malo liberat et in bono perficit. Unde et Beata Virgo in sui sanctificatione fuit ab originali peccato purgata: in filii sui conceptione totaliter a fomite mundata : in sui vero assumptione ab omni miseria liberata. In sui etiam sanctificatione adepta est gratiam inclinantem eam ad bonum ; in filii autem conceptione confirmata est ejus gratia confirmans eam in bono : in sui vero assumptione consummata est ejus gratia perficiens eam in fruitione omnis boni. De secundo, scilicet Spiritus sancti operatione, dicitur Luc., I : « *Spiritus sanctus superveniet in te*, etc. : » ubi dicit Beda : « Superveniens in Virgine Spiritus sanctus duobus modis in ea divinæ suæ efficaciam ostendit : quia et mentem ejus adeo quantum humana fragilitas patitur, ab omni vitiorum sorde castificavit, ut cælesti esset digna partui, et utero illius sanctum et venerabile Redemptoris nostri corpus sua sola operatione creavit.»

Notandum vero quod conceptionem Christi tota Trinitas operata est, quia indivisa est operatio Trinitatis, ut dicit Augustinus : et tamen Spiritui sancto attribuitur ; et hoc propter quinque rationes. Prima est, quia Spiritus sanctus est amor Patris et Filii; unde Augustinus : « Spiritus sanctus est quo genitus a gignente diligitur, genitoremque suum diligit. » Hoc autem ex maximo amore provenit, quod Deus Filium suum incarnari instituit : unde Joan., III : « *Sic Deus dilexit mundum,* etc. » unde etiam Bernardus : « Scias amoris fuisse, quod plenitudo effusa est, quod altitudo adæquata est, quod singularitas associata est.» Convenienter ergo attribuitur Spiritui sancto. Secunda est, quia Spiritui Sancto attribuitur bonitas : unde Augustinus : « Sicut potentia Patri, sapientia Filio, ita et bonitas appropriatur Spiritui sancto : » unde opera in quibus relucet potentia, attribuuntur Patri ; in quibus relucet sapientia, Filio; in quibus vero bonitas, Spiritui sancto. In hoc vero opere maxime relucet bonitas : unde ad Tit., III : « *Apparuit benignitas nostri Dei.* » Bernardus : « Apparuit potentia Dei in creatione, sapientia in gubernatione, sed benignitas misericordiæ maxime apparuit in ejus humanitate. » Convenienter ergo Spiritui sancto attribuitur. Tertia est, quia Spiritus sanctus est Spiritus santificationis, ut dicitur Jerem., I : et dicit ibidem Glossa quod per ipsum omnia sanctificantur. Quicquid autem in Maria gestum est, totum est sanctum et divinum : unde dictum est ei ab Angelo : « *Quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei.* » Convenienter ergo attribuitur Spiritui sancto : nnde dicit Glossa super illud ad Rom., I : « *Secundum spiritum sanctificationis*, » quod « Spiritus sanctus formavit et sanctificavit ipsum hominem in utero Virginis sine virili semine. » Quarta ratio est, quia Spiritus sanctus est omnium gratiarum auctor : unde I ad Cor., XII : « *Divisiones gratiarum sunt, idem autem spiritus.* » Glossa : « Dator omnium, quia ipse est primum donum in quo omnia donantur. » Hoc autem fuit superabundantis gratiæ, quod humana natura in unitatem divinæ personæ assumeretur, quia nulla merita præcesserunt : unde ad Tit., III : « *Non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos,* etc. » Augustinus : « Iste modus quo Christus conceptus est de Spiritu sancto, insinuat nobis gratiam Dei, qua homo ille nullis præcedentibus meritis ex ipso primo exordio naturæ suæ quando cœpit esse, Verbo Dei copularetur in tanta unitate personæ, ut esset Filius Dei. » Quinta est : quia verbum humanum in corde existens gerit similitudinem Verbi æterni, secundum quod existit in Patre : unde Augustinus : « Quisquis potest intelligere verbum non solum antequam sonet, verum etiam antequam sonorum ejus imagines cogitatione involvantur, jam potest videre aliquam illius Verbi similitudinem, de quo dictum est. In principio erat Verbum. »

Sicut autem verbum humanum vocem assumit, ut sensibiliter hominibus innotescat ; ita etiam Verbum Dei carnem assumpsit, ut visibiliter hominibus appareret. Vox autem humana per spiritum hominis formatur ; unde et caro Dei debuit per spiritum formari. Notandum vero quod formatio corporis Christi fuit in instanti propter infinitam Spiritus sancti virtutem corpus illud formantis : unde Gregorius : « Angelo annuntiante, Spiritu sancto adveniente. mox intra uterum Verbum caro factum est. » Simul ergo fuit corporis formatio, et animæ creatio, et utriusque ad invicem conjunctio, et eorum ad divinitatem unio.

Notandam etiam, quod Beata Virgo fuit vera mater Christi, quia materiam ministravit : unde dicit Gregorius super illud Luc., I : « *Virtus Altissimi obumbrabit tibi.* » « Umbra formatur lumine et corpore. Deus autem per divinitatem lumen est. Quia ergo lumen incorporeum erat in ejus utero corporandum, recte ei dicitur : *Virtus Altissimi obumbrabit tibi,* » idest corpus in te humanitatis accipiet incorporeum lumen divinitatis. Fuit autem materia corporis Christi purissimus sanguis Virginis : unde Damascenus : « Filius Dei construxit sibi ipsi ex castis et purissimis sanguinibus Virginis carnem animatam anima rationali. » Possumus autem notare mystice quod conceptio Virginis significat conceptionem fidelis animæ. Ambrosius : « Si secundum carnem una est mater Christi, secundum fidem tamen omnium fructus est Jesus Christus. Omnis enim anima concipit verbum Dei, si tamen immaculata et immunis a vitiis intemerato castimoniam pectore custodiat. Huic conceptioni congruit mystice locus conceptionis Virginis, scilicet Nazareth. Sit tibi honestas conversationis tamquam floris species, vel odor bonæ opinionis tamquam fragrantia, vel intentio æternæ retributionis tamquam is cui fructus non desit. »

Notandum vero quod Beata Virgo post conceptionem tria legitur fecisse : per quæ tria designantur mystice quibus quælibet anima sancta post conceptum spiritualem verbi Dei debet insistere : videlicet quod montana conscendit, quod Elisabeth salutavit, et quod dominum magnificavit. Per primum significatur virtutum perfectio : per secundum fraterna dilectio : per tertium laus et exultatio. Primum tangitur Luc., II : « *Exurgens Maria abiit in montana cum festinatione ;* » ubi dicit Glossa : « Accepto Virginis consensu cœlestia petit Angelus, quem Virgo sequitur, quæ in montana progreditur ; sic anima quæ verbum Dei concepit, virtutum cacumina aggressu amoris conscendit, ut civitatem Judææ, idest confessionis et laudis arcem penetret, et usque ad perfectionem fidei, spei et caritatis, quasi tribus mensibus, in ea commoretur. » In hoc autem ascensu sunt tria : videlicet vallis timoris et humiliatis, ascensus laboris et difficultatis, cacumen amoris sive caritatis : unde Bernardus : « Virtus vult cum humilitate doceri, cum labore acquiri, cum amore possideri. » Et cum his hominibus digna sit, non aliter doceri, acquiri vel possideri potest. Secundum tangitur ibi, « Et intravit domum Zachariæ et salutavit Elisabeth : » salutatio enim est salutis adoptatio ; salutem autem optare proximo pertinet ad fraternam dilectionem : quia hæc est vera forma diligendi proximum, quæ exprimitur Matth., XXII : *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* » Glossa, « Ad id quod teipsum. » Augustinus : « Quisquis recte proximum diligit, hoc cum eo agere debet, ut etiam ipse toto corde, tota anima, tota mente Deum diligat. » Hanc etiam formam diligendi Christus tradidit discipulis suis, Joan., XV : « *Hoc est præceptum meum ut diligatis invicem, sicut,* etc. » : ubi dicit Augustinus : « Ad quid dilexit nos Christus, nisi ut possimus regnare cum Christo ? Ad hoc ergo et nos invicem diligamus. » Huic ergo dilectioni anima sancta postquam spiritualiter Verbum Dei concepit, debet insistere : quia dicitur I Joan., IV : « *Si diligimus invicem, Deus in nobis manet, et caritas ejus in nobis perfecta est.* » Augustinus : « Beatus est qui amat te, et amicum in te, et inimicum propter te. » Idem : « Ubi vera dilectio est, quid est quod possit deesse ? ubi vero non est, quid est quod potest prodesse ? » Tertium sequitur ibi Luc., II : « *Magnificat anima mea Dominum.* » Canticum illud est canticum laudis et exultationis, quod qualibet sancta anima concepto verbo Dei potest decantare : unde dicit Ambrosius : « Sicut in singulis anima Mariæ Deum magnificat, sic in singulis spiritus Mariæ in Deo exultat. » Quid autem sit Deum magnificare, dicit Ambrosius : « Magnificatur Dominus, non quod ei aliquid humana laus adjungat : sed quia magnificatur in nobis, dum anima nostra, quæ ad imaginem Dei est creata, per justitiam se Christo conformat, qui est imago Patris. Et sic dum ipsum Christum imitando magnificat,

quadam participatione magnitudinis ejus sublimior fit, ut ipsam imaginem splendido bonorum sanctorum colore, et quadam æmulatione virtutis videatur in se exprimere. » Origenes : « Quando magnificavero animam meam opere, cogitatione, sermone, tunc imago Dei grandis efficitur, et ipse Dominus, cujus imago est, in anima mea magnificatur. » Beda : « Ejus anima Deum magnificat, qui omnes sui interioris hominis affectus divinis laudibus ac servitiis mancipat. Ejus spiritus in Deo salutari suo exultat, quem nihil in terrenis libet, nulla caducarum rerum affluentia emollit, nulla adversitas frangit, sed sola illius, a quo speratur salus æterna, sui Conditoris memoria delectat. » De tertio, scilicet prolis conceptæ perfectione, dicitur Luc., I : « *Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur.* » Triplicem vero perfectionem habuit proles ista in instanti conceptionis suæ : videlicet naturæ, gratiæ et gloriæ. De perfectione naturæ dicitur Jerem., XXXI : « *Creabit Deus novum super terram, mulier circumdabit virum.* » Glossa « perfectus vir in ventre femineo continebatur. » Hoc autem non dicitur propter quantitatem virilis corporis, sed propter veritatem humanæ naturæ, et integritatem tam corporis quam animæ, quam proles ista in instanti conceptionis habuit. Unde Damascenus : « Omnia quæ in nostra natura plantavit Deus, Dei Verbum assumpsit : scilicet corpus et animam intellectualem, et eorum idiomata : totum enim assumpsit me, ut toti mihi gratificet salutem : » idest gratias faciat. Idem : « Simul Verbi Dei caro simul animata rationali et intellectuali anima. » Verumtamen sciendum quod, licet ista tempore simul fuerint, cadit tamen inter ea ordo naturæ, ut dicit Augustinus : « Quia invisibilis et incommutabilis veritas per spiritum animam, et per animam corpus accepit. »

Ad cujus evidentiam sciendum quod ordo naturæ inter aliqua dupliciter potest attendi. Uno modo per gradum dignitatis; et sic anima media invenitur inter Deum et carnem : et secundum hoc potest dici quod Filius Dei univit sibi carnem mediante anima. Alio modo secundum rationem causalitatis ; et sic ipsa anima est aliqualiter causa carnis uniendæ Filio Dei : non enim esset assumptibilis, nisi per ordinem quem habet ad animam rationalem, secundum quam habet quod sit caro humana, quæ præ cæteris est assumptibilis. Similiter per spiritum animam assumpsit, tum propter congruitatem assumptionis, non enim anima est assumptibilis secundum congruitatem nisi per hoc quod capax est Dei ad imaginem ejus existens, quod est secundum mortem quæ spiritus dicitur, secundum illud ad Eph., IV : « *Renovamini spiritu mentis vestræ :* » tum etiam propter ordinem dignitatis, quia intellectus inter cæteras partes animæ est superior et dignior , et Deo similior. Et ideo, ut dicit Damascenus, « Unitum est carni per medium intellectum verbum Dei. » Verumtamen sciendum quod Christus humanam naturam assumpsit cum quibusdam defectibus : cujus ratio triplex est. Prima, ut pro nobis satisfaceret. Isa., LIII : « *Vere languores nostros ipse tulit, et dolores ipse portavit.* » Secunda, ut veritatem humanæ naturæ ostenderet. Ad Philipp., II : « *In similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo.* » Tertia ut exemplo virtutum nos conformaret. Ad Hebr., XII : « *Recogitate eum qui talem sustinuit adversus semetipsum contradictionem, ut non fatigemini animis vestris deficientes.* » Ex his etiam patet quod non debuit defectum peccati assumere : tum quia peccatum impedit virtutem satisfaciendi : Eccles., XXXIV : « *Dona iniquorum non probat Altissimus :* » tum quia ex peccato non monstratur veritas humanæ naturæ, cujus Deus causa est, cum sit contra naturam seminatione diaboli introductum, ut dicit Damascenus : tum etiam quia peccando non præberet exempla virtutum, cum peccatum sit virtuti contrarium. Patet ergo quod nullum defectum peccati assumpsit, nec originalis, nec actualis ; unde dicitur I Pet., II : « *Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus.* »

Sciendum vero, quod triplices sunt defetcus. Quidam sunt qui contrariantur perfectioni scientiæ et gratiæ: sicut ignorantia, pronitas ad malum, difficultas ad bonum, quos non docuit Christum assumere, qui *plenus* fuit *gratia et veritate*, ut dicitur Joan., I. Quidam vero sunt qui proveniunt in hominibus ex quibusdam particularibus causis, sicut lepra, et caducus morbus, et alia hujusmodi ; qui quidem defectus causantur quandoque ex hominis culpa ex inordinatione victus, quandoque ex defectu virtutis formativæ. Quorum neutrum Christo convenit : quia caro ejus ex Spiritu Sancto concepta fuit, qui est infinitæ virtutis et sapientiæ, errare et deficere non valens : ipse enim nihil inordinate in re-

gimine vitæ suæ exercuit. Tertii sunt defectus qui communiter in hominibus inveniuntur ex peccato primi parentis, sicut mors, fames, sitis et hujusmodi. Hos Christus suscepit defectus, quos Damascenus vocat naturales defectus, et detractabiles passiones : naturales, quia communiter, quia naturaliter consequuntur totam naturam : detractabiles, quia defectum gratiæ et scientiæ non important.

Notandum insuper quod passiones appetitus sensitivi fuerunt in Christo : sed aliter quam in nobis quantum ad tria. Primo quantum ad objectum ; quia in nobis feruntur sæpe ad illicita, quod in Christo non fuit. Secundo quantum ad principium ; quia in nobis sæpe judicium rationis præveniunt, in Christo vero non oriebantur nisi secundum dispositionem rationis : unde dicit Augustinus quod « Christus hos cum voluerit motus humana anima suscepit, sicut cum voluit factus est homo. » Tertio quantum ad effectum : quia in nobis quandoque hujusmodi motus non sistunt in appetitu sensitivo, sed trahunt rationem : quod in Christo non fuit, quia omnes motus naturaliter humanæ carni convenientes sic in appetitu sensitivo remanebant, quod ratio non impediebatur facere quod conveniebat. Unde Hieronymus dicit, quod « Christus ut veritatem probaret assumpti hominis, vere contristatus est ; sed non sic ut passio illius dominaretur animo, propter Passionem dicitur quod *cœpit tristari* : ut passio perfecta intelligatur, quando animo et rationi dominatur ; propassio vero quæ est inchoata in appetitu sensitivo, sed ulterius se non extendit. » De perfectione gratiæ dicitur Joan. I : « *Verbum caro factum est,* etc. » Ubi triplex gratia secundum ordinem exprimitur : videlicet gratia unionis, gratia habitualis, et gratia capitis. Prima gratia, scilicet unionis, tangitur ibi, « *Verbum caro factum est ;* » unde Augustinus : « In rebus per tempus ortis illa summa gratia est, quod homo Deo junctus est in unitate personæ. »

Notandum vero quod sancti Patres non meruerunt incarnationem Christi ex condigno : tum quia opera meritoria hominis propria ordinantur ad beatitudinem, quæ est virtutis, et consistit in Dei plena fruitione ; unio autem incarnationis, cum sit in esse personali, transcendit unionem mentis beatæ ad Deum, quæ est per actum fruentis : et ita non potest cadere sub merito, quæ est principium gratiæ, secundum illud Joan., I : « *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est :* » tum etiam quia incarnatio Christi est reformatio totius humanæ naturæ ; et ideo non cadit sub merito alicujus hominis singularis, quia bonum alicujus hominis puri non potest esse causa totius boni naturæ. Tamen ex congruo meruerunt Patres sancti incarnationem petendo et desiderando : congruum enim erat ut Deus exaudiret eos qui sibi obediebant.

Secunda gratia habitualis tangitur ibi, « Plenum gratia et veritate, » Glossa « quia divinitas in eo fuerat replens eum plenitudine redundante in alios. » Hujus autem plenitudinis ratio potest accipi ex propinquitate ipsius ad Deum : quanto enim receptivum aliquod propinquius est causæ influenti, tanto abundantius participat influentiam ipsius. Influxus autem gratiæ est a Deo, juxta illud Ps., LXXXIII : « *Gratiam et gloriam dabit Dominus.* » Unde, cum anima Christi propinquissime attingebat ad Deum, ex ejus influentia plenitudinem gratiæ in ipso instanti conceptionis accepit.

Notandum vero quod plenitudo gratiæ potest accipi dupliciter. Uno modo ex parte ipsius gratiæ : quando scilicet aliquis attingit ad summum bonum gratiæ et quantum ad essentiam et quantum ad virtutem : quia scilicet habet gratiam in maxima excellentia qua potest haberi, et in maxima extensione ad omnes gratiæ effectus ; et talis gratiæ plenitudo propria est homini Christo. Alio modo potest attendi ex parte habentis gratiam : quando scilicet aliquis habet gratiam secundum suam conditionem, sive secundum intentionem, prout est in eo intensa gratia usque ad terminum ei præfixum a Deo, secundum illud ad Ephes., IV : *Unicuique nostrum data est gratia, secundum mensuram donationis Christi,* » idest secundum quod dator Christus mensurat. Est autem mensura divisio donorum ; aliud enim habet iste, aliud ille ; et quod habet iste, non habet ille. Sive etiam secundum virtutem, in quantum scilicet habet facultatem gratiæ ad omnia quæ pertinent ad suum statum sive officium, sicut dicebat Apostolus Ephes., IV : « *Mihi autem omnium,* » scilicet sanctorum « *minimo data est gratia hæc, illuminare*, etc., » cæcos. Talis plenitudo gratiæ non est propria Christo, sed communicatur aliis per Christum : sic Beata Virgo dicitur gratia plena. Luc., II, quæ habuitgratiam sufficientem ad sta-

tum suum ad quem erat electa a Deo, ut scilicet esset mater Dei. Sic et beatus Stephanus dicitur gratia plenus, Act., VII, quia habuit gratiam sufficientem, ut esset idoneus minister et testis Christi. Harum autem plenitudinum una plenior est quam alia, secundum quod aliquis divinitus est præordinatus ad altiorem vel inferiorem statum. Sic etiam sancti communiter dicuntur pleni gratia, secundum illud Ephes., IV : « *Ut impleamini in omni plenitudine Dei :* » quia habent gratiam sufficientem ad merendum vitam æternam, quæ consistit in plena fruitione Dei.

Notandum etiam quod gratia Christi habitualis dupliciter consideratur. Uno modo secundum quod est ens quoddam ; et sic est finita, eo quod est in anima Christi sicut in subjecto finitam habente capacitatem. Alio modo potest considerari secundum rationem gratiæ ; et sic potest dici infinita, eo quod non limitatur, quia scilicet habet quicquid potest pertinere ad rationem gratiæ, quia collata est animæ Christi sicut cuidam principio satisfactionis, seu gratificationis in humana natura, secundum illud Ephes., I : « *Gratificavit nos in dilecto Filio suo ;* » sicut si dicamus lucem solis esse infinitam, non quidem secundum suum esse, sed secundum rationem lucis, quia habet quicquid potest ad rationem lucis pertinere. Verbum autem illud Joan., IV : « *Non enim ad mensuram dat Deus spiritum homini Christo,* » potest tripliciter exponi. Uno modo de dono quod Deus Pater ab æterno dedit Filio, scilicet divinam naturam, quæ est donum infinitum. Unde quædam Glossa dicit ibid., « ut tantus sit Filius, quantus sit Pater. » Alio modo potest referri ad donum quod datum est humanæ naturæ, ut uniatur divinæ personæ, quod est donum infinitum ut dicit Glossa ibid., « sicut Pater plenum et perfectum genuit filium, sic plenum et perfectum est naturæ unitum humanæ. » Tertio modo potest referri ad gratiam habitualem, in quantum se extendit ad statum gratiæ, unde Augustinus hoc exponens dicit : « Mensura quædam donorum divisio. Alii datur per spiritum sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ : sed Christus qui dat, non ad mensuram accepit. »

Sciendum vero quod gratia unionis præcedit in Christo gratiam habitualem, non ordine temporis, sed naturæ et intellectus : unde dicitur Isa., XII : « *Ecce servus meus, suscipiam eum ;* » quod quidem pertinet ad gratiam unionis : et postea sequitur : « *Et ponam super eum spiritum meum ;* » quod quidem pertinet ad donum gratiæ habitualis. Hujus autem antecessionis ratio potest accipi ex habitudine gratiæ ad suam causam : gratia enim causatur in homine ex præsentia divinitatis, sicut lumen in aere ex præsentia solis : unde Ezech., XLIII, dicitur, quod « *gloria Dei Israel ingrediebatur per viam orientalem, et terra resplenduit a majestate ejus.* » Præsentia autem Dei in Christo est secundum unionem humanæ naturæ ad divinam personam. Unde gratia habitualis Christi intelligitur ut consequens hanc unionem, sicut splendor solem. Sicut autem gratia respicit essentiam animæ, sic virtus respicit ejus potentiam. Unde oportet quod sicut animæ potentiæ derivantur ab ejus essentia, ita virtutes sint quædam derivationes gratiæ : quanto enim aliquod principium est perfectius, tanto magis imprimit suos effectus. Unde cum gratia Christi sit perfectissima, consequens est quod ex ipsa processerint virtutes ad perficiendas singulas potentias animæ, et ita Christus habuit omnes virtutes ; fidem tamen et spem non habuit propter ipsarum imperfectionem, sed habuit quod correspondet eis in patria, scilicet visionem et comprehensionem, quia fuit verus comprehensor.

Tertia gratia scilicet capitis, tangitur ibi, Joan., I : « *De plenitudine ejus omnes accepimus.* » Hæc autem gratia eadem est secundum essentiam cum gratia habituali, differens tamen secundum rationem. Notandum vero quod Christus dicitur caput Ecclesiæ secundum similitudinem capitis humani, in quo possumus tria considerare scilicet ordinem, perfectionem, virtutem : ordinem, quia caput est prima pars hominis incipiendo a superioribus : et inde est quod omne principium caput consuevit nominari : unde in Psalm., XXXIX : « *In capite libri scriptum est,* etc. » idest in principio libri : perfectionem, quia in capite vigent omnes sensus tam interiores quam exteriores, cum in ceteris membris sit solus tactus : et inde est quod dicitur Isa., XI : « *Senex et honorabilis ipse est caput* « Virtutem, quia virtus et motus ceterorum membrorum et gubernatio eorum in suis actibus est a capite propter vim sensitivam et motivam ibidem dominantem ; unde et rector populi dicitur caput ipsius, secundum illud I Reg., XV : « *Cum esses parvulus in oculis tuis, caput in tribus*

Israel factus es. » Hæc autem tria competunt Christo spiritualiter. Primo enim secundum propinquitatem ad Deum gratia ejus altior et prior est, etsi non tempore, quia omnes alii receperunt gratiam per respectum ad gratiam ipsius, secundum illud Rom., VIII : « *Quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.* » Secundo perfectionem habet quantum ad plenitudinem omnium gratiarum, secundum illud Joan., II : « *Plenum gratia et veritate.* » Tertio virtutem habet, virtutem scilicet influendi gratiam in omnia membra Ecclesiæ, secundum illud Joan., I : « *De plenitudine ejus omnes accepimus :* » et sic patet, quod convenienter dicitur caput Ecclesiæ.

Notandum vero quod non solum influit quantum ad corpus, sed etiam quantum ad animam ; sed principaliter quantum ad animam, secundario vel quantum ad corpus. Uno modo in quantum membra corporis exhibentur arma justitiæ in anima existente per Christum, ut dicit Apostolus ad Rom., VI. Alio modo inquantum vita gloriæ ab anima derivatur ad corpus, secundum illud Rom., VIII : « *Qui suscitavit Jesum a mortuis, et vivificabit mortalia corpora nostra propter inhabitantem spiritum ejus in nobis.* »

Notandum vero quod Christus est caput hominum secundum diversos gradus. Primo enim est principaliter caput eorum qui actu uniuntur sibi per gloriam : secundo qui actu uniuntur sibi per caritatem : tertio qui uniuntur sibi actu per fidem : quarto eorum qui uniuntur sibi potentia nondum ad actum redacta, quæ tamen ad actum est reducenda secundum divinam prædestinationem : quinto eorum qui in potentia sunt sibi uniti, quæ nunquam reducetur ad actum, sicut homines in hoc mundo viventes, qui non sunt prædestinati ; qui tamen ex hoc mundo recedentes, totaliter desinunt esse membra Christi, quia jam non sunt in potentia ut Christo uniantur : nec solum hominum, sed etiam angelorum Christus caput est, secundum illud ad Coloss., II : « *Qui est caput omnis principatus et potestatis :* » quia propinquius se habet ad Deum, et perfectius dona Dei participat. Unde ipse Angelis influit sensum cognitionis, ipsum illuminando, purgando et perficiendo. Quia tamen non communicat cum Angelis in natura speciei, non ita proprie dicitur caput Angelorum, sicut hominum.

Sciendum vero quod dupliciter caput influit in alia membra. Primo quodam intrinseco influxu, prout virtus motiva et sensitiva a capite derivatur ad cetera membra. Alio modo secundum exteriorem quamdam gubernationem ; prout scilicet secundum visum et alios sensus, qui in capite radicantur dirigitur homo in exterioribus actibus. Utroque modo Christus dicitur caput ; sed secundo modo alii etiam possunt dici capita, secundum illud Amos., VI : « *Optimates capita eorum.* » Diabolus etiam in quantum gubernat malos ad suum finem, qui est aversio a Deo, dicitur caput omnium malorum, Job., XLI : « *Ipse est rex super omnes filios superbiæ.* » Gregorius : « Iniquorum omnium est caput diabolus. » De perfectione tertia prolis, scilicet gloriæ, dicitur in Psal., LXIV : « *Beatus quem elegisti et assumpsisti, habitabit in atriis tuis :* » quod exponit Glossa de Christo. Consistit autem beatitudo in visione divinæ essentiæ, quam anima in instanti creationis suæ perfectissime contemplabatur ; et tanto clarius, quanto propinquius Verbo conjungebatur. Sunt autem in hac visione gradus, secundum quod aliqui acutius Deum vident, qui est omnium rerum causa : quanto enim causa aliqua plenius cognoscitur, tanto in ipsa plures effectus cognosci possunt : non enim magis cognoscitur causa, nisi virtus ejus plenius cognoscatur, cujus virtutis cognitio sine cognitione effectuum esse non potest : nam quantitas virtutis secundum effectus mensurari solet ; et inde est quod eorum qui essentiam Dei vident, aliqui plures effectus vel rationes divinorum in ipso Deo conspiciunt, quam alii qui minus clare vident ; et secundum hoc inferiores Angeli a superioribus illuminantur secundum Dionysium. Anima ergo Christi summam perfectionem visionis divinæ obtinens, inter ceteras creaturas omnia opera divina et rationes ipsorum quæcumque sunt, erunt, vel fuerunt, in ipso Deo plene intuetur, et non solum homines, sed etiam supremos Angelos illuminat : et ideo dicit Apostolus ad Coloss., II, quod *in ipso sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi :* » et Hebr., IV : « *Omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus;* » nulli enim intellectui glorificato deest, quin cognoscat in Verbo omnia quæ ad ipsum spectant. Ad Christum autem et ad ejus dignitatem spectant quodammodo omnia, in quantum subjecta sunt ei omnia, secundum illud Psalm., VIII : « *Omnia subjecisti*

sub pedibus ejus : ipse est enim judex omnium constitutus a Deo, *quia filius hominis est*, » ut dicitur Joan., v. Et ideo anima ipsius in Verbo cognoscit omnia existentia secundum quodcumque tempus, et etiam hominum cogitatus, quorum ipse judex est; ita quod de eo dicitur Joan., III : « *Ipse enim sciebat quid esset in homine;* « quod potest intelligi non solum quantum ad scientiam divinam, sed etiam quantum ad scientiam animæ, quam habet in Verbo; in quo etiam cognoscit non solum omnia quæ actu sunt, erunt vel fuerunt; sed etiam quæcumque sunt, erunt vel fuerunt in potentia solum creaturæ, quia in Verbo cognoscit omnis creaturæ essentiam, potentiam et virtutem : non autem omnia cognoscit quæ sunt in divina potentia, quia hoc esset comprehendere omnia quæ Deus facere potest ; quod esset comprehendere divinam virtutem, et per consequens divinam essentiam, quod est impossibile omni intellectui creato. Possumus autem distinguere triplicem scientiam, quam habuit anima Christi. Una est beata, per quam cognoscit Verbum, et res in Verbo, ut supra dictum est : de hac scientia dicitur Joan., VIII : « *Scio eum, et sermonem ejus servo.* » Alia est divinitus influxa : nam sicut in Angelis præter cognitionem intuitivam, qua cognoscunt Verbum et res in Verbo, est alia cognitio qua cognoscunt res in propriis naturis per species intelligibiles divinitus influxas, ita et in anima Christi præter scientiam beatam est alia scientia indita, sive infusa, qua cognoscit res in propria natura per species intelligibiles influxas humanæ menti proportionatas : unde dicitur Coloss., II : « *In ipso sunt omnes thesauri sapientiæ absconditi.* » Secundum hanc scientiam cognoscit anima Christi quæcumque ab homine cognosci possunt per virtutem luminis intellectus agentis, et omnia illa quæ per revelationem divinam hominibus innotescunt. Alia vero est scientia experimentalis, sive acquisita : unde dicitur Heb., V : « *Didicit ex his quæ passus est obedientiam.* » Secundum hanc scientiam scivit anima Christi omnia illa quæ possunt sciri per actionem intellectus agentis. Et licet non fuerit omnia expertus, tamen sicut homo ex virtute intellectus agentis potest procedere ad intelligendum effectus per causas, et e converso, et similia per similia, et contraria per contraria ; ita ex his quæ expertus est, in omnium devenit notitiam. Sciendum vero quod scientia experimentalis ponitur in Christo secundum lumen intellectus agentis, quod est humanæ naturæ connaturale ; scientia vero infusa per lumen desuper infusum : qui modus cognoscendi est proportionatus angelicæ naturæ ; scientia vero beata, per quam ipsa essentia Dei videtur, est propria et connaturalis soli Deo.

ARTICULUS IV.

De nativitate Christi.

Secundo videamus de nativitate Christi. Circa quam tria possumus considerare : videlicet parentis virginitatem, nascentis benignitatem, et nativitatis utilitatem. De primo dicitur Isa., VII : « *Ecce Virgo concipiet et pariet filium :* » unde Augustinus : Speculum non rumpit radius solis, integritatem Virginis, ingressus aut egressus numquid poterat vitiare divinitatis ? » Notandum vero quod fuit conveniens Christum concipi et nasci de Virgine : tum quia Verbum est Patris, cujus similitudinem gerit Verbum cordis, quod sine corruptione concipitur, et sine corruptione de corde procedit. Unde etiam conveniens fuit Verbum Dei Patris sine corruptione concipi et nasci : unde in quodam sermone dicitur : « Neque verbum nostrum cum paritur, corrumpit mentem, neque Verbum Dei specialem eligens partum, peremit virginitatem : » tum etiam quia Christus venerat peccati corruptionem tollere, secundum illud Joan., I : « *Ecce Agnus Dei*, etc. » Ideo dicit Augustinus : « Fas non erat, ut per ejus adventum violaretur integritas, qui venerat sanare corrupta. » Tum etiam in signum spiritualis regenerationis, quæ non *ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo,* ut dicitur Joan., XI : unde Augustinus : « Oportebat caput nostrum insigni miraculo secundum corpus nasci de virgine, ut significaret sua membra de virgine Ecclesia secundum spiritum nascitura : » tum etiam ut imaginem futuræ resurrectionis et gloriæ præferret, « *ubi neque nubent neque nubentur, sed sunt sicut Angeli Dei in cœlo,* » Matth., XXV. Fuit autem conveniens, ut de Virgine desponsata viro nasceretur, sicut dicitur Matth., I : « *Cum esset desponsata mater Jesu*, etc. » Ideo secundum Glossam, « ut significaret Ecclesiam

quæ est virgo et sponsa, et ut per Joseph virgo Maria ostenderetur; vel ut per Joseph esset testis castitatis; vel ne tamquam adultera lapidaretur, et virgo viri solatio sustentaretur, et partus virginis diabolo celaretur, et ne virginibus esset excusatio infamiæ, quod Mater Christi infamata fuerat. »

De secundo, scilicet benignitate Christi, dicitur Tim., III: « *Apparuit benignitas et humanitas*, etc. » Ubi notandum quod Christus exhibuit nobis benignitatem in divinitatis suæ communicatione; sed misericordiam in humanitatis nostræ susceptione. Primum ibi, « Apparuit benignitas: » ubi dicit Bernardus: Apparuit Dei potentia in rerum creatione, sapientia in earum gubernatione, sed benignitas maxime apparuit in humanitate. Magnum enim indicium benignitatis declaravit, qui humanitati Dei nomen addere curavit. » Secundum tangitur ibi, « *Non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam*, etc.: » unde Bernardus: « Quid tantopere declaravit ejus misericordiam, quam quod ipsam suscepit miseriam? Quid tam pietate plenum, quam quod Dei verbum propter nos factum est fœnum? Unde cantat Ecclesia: Christe Redemptor omnium, ex Patre patris unice, etc. »

Notandum vero quod ratia misericordiæ et benignitatis differunt in quatuor. Primo in hoc quia misericordia respicit remotionem defectus, sed benignitas communicationem perfectionis. Secundo in hoc quod misericordia, proprie loquendo, pertinet ad providentiam divinam, qua bona sua communicat creaturis rationabilibus tantum: respicit enim miseriam, quæ cum sit contraria felicitati, non potest esse nisi rationabilium creaturarum, quarum est esse felices: sed benignitas respicit providentiam divinam respectu quarumlibet rerum. Tertio in hoc quod miseria importat assimilationem quamdam providentis ad eum cui providetur, in quantum providens alterius miseriam reputat quasi suam: unde non potest esse nisi in natura intellectuali, quæ habet æstimationem alienæ miseriæ; sed benignitas habet ordinem ad communicationem simpliciter: unde cuilibet creaturæ quæ habet perfectionem communicabilem, potest convenire benignitas. Quarto quia miseria removet debitum ab eo cui providetur: non enim dicitur dari misericorditer alteri quod ei debetur. Sed benignitas non removet debiti rationem ab eo cui aliquid datur; unde benignitas se habet communiter ad largitionem justitiæ et misericordiæ.

De tertio, scilicet utilitate Christi, dicitur Isa., IX: « *Parvulus natus est nobis*, » idest ad utilitatem nostram. Sunt autem quatuor utilitates nativitatis Christi, quas possumus considerare ex quatuor conditionibus parvulorum: quæ sunt puritas, humilitas, amabilitas et placabilitas: quæ in hoc parvulo excellentissime inveniuntur. Primo invenimus in eo summam puritatem, quia *est candor lucis æternæ et speculum sine macula*, ut dicitur Sap., VII. Hanc autem puritatem demonstrat conceptus et partus virgineus: non enim corruptionem parere potuit incorruptio: unde dicit Alcuinus: « Factor hominum ut homo fieret, nasciturus de homine talem debuit sibi matrem eligere, qualem et decere sciebat, et sibi placituram noverat. Voluit ergo esse virginem, de qua immaculata immaculatus procederet omnium maculam purgaturus. » Secundo in hoc parvulo invenimus summam humilitatem. Ad Philip., II: « *Exinanivit semetipsum*, etc. Hanc humilitatem ostendit, » ut dicit Bernardus, « locus diversorii, pannorum involutio, et in præsepe reclinatio. » Tertio invenimus in hoc parvulo summam amabilitatem, quia speciosus forma præ filiis hominum, immo præ millibus Angelorum, ut dicit Bernardus. Hanc amabilitatem facit unio divinitatis cum humanitate. Unde Bernardus: « Plenum prorsus omni suavitatis dulcedine videre hominem hominis Conditorem. » Quarto invenimus in hoc parvulo summam placabilitatem, quia *benignus est et patiens, et multum misericors, et præstabilis super malitia;* Joel., II: unde Bernardus: « Christus parvulus est, et leviter placari potest. Quis enim nesciat quia puer facile donat? Ecce si non fuerit nobis magnum, pro minimo possumus reconciliari. Pro minimo, inquam, non sine pœnitentia. » Et sicut benignitas apparuit super omnem spem ultra omnem æstimationem, similem expectare possumus judicii districtionem. Primo ergo puer iste natus est nobis, ut ejus humilitatem imitemur, ut circa ejus amabilitatem afficiamur, ut ex ejus placabilitate fiduciam habeamus. Primo ergo natus est nobis parvulus iste in sacramentum pietatis: unde ipse dicit Matth., II: « *Ipse salvum faciet populum suum*, etc. » Bernardus: « En ipse

Christus qui purgationem facit delictorum, ecce sentinam nostram purgaturus advenit. » Hinc etiam Augustinus in sermone *de Nativ.* dicit : « O beata infantia, per quam nostri generis reparata est vita ! O gratissimi et delectabiles vagitus, per quos stridores dentium ploratusques æternos evasimus ! O felices panni, quibus peccatorum nostrorum extersæ sunt sordes ! » Secundo natus est nobis in exemplum humilitatis. Joan., XIII : « *Exemplum dedi vobis*, etc. : » unde Bernardus : « Studeamus effici sicut parvulus iste : discamus ab eo, quia mitis est et humilis corde : nec magnus, videlicet Deus, sine causa factus est homo parvulus. Unde intolerabilis impudentiæ est ut ubi se exinanivit majestas, infletur vermiculus et tumescat. » Tertio natus est nobis in augmentum caritatis. Luc., XII : « *Ignem veni mittere in terram*, etc. » Bernardus : « Magnus Dominus et laudabilis nimis factus est parvulus et amabilis. Parvulus, inquit, natus, etc. Ipse enim nobis est omne amabile, ipse est pater, frater, dominus, minister, præmium, et exemplum. » Idem : « Quanto minorem se fecit in humanitate, tanto majorem se exhibuit in bonitate. Quanto autem majorem bonitatem exhibuit, tanto magis affectum nostrum accendit. » Quarto natus est nobis in solatium spei et securitatis. Ad Hebr., V : « *Adeamus cum fiducia ad thronum gratiæ ejus.* » Glossa : « idest [1] Christum, in quo regnat gratia, » ut per ipsum consequamur misericordiam, idest remissionem peccatorum præcedentium, et inveniamus gratiam et auxilium opportunum. » Augustinus : « Dies dulcissima nativitatis Christi, in qua compunctio etiam infidelibus venit : misericordia tangitur impius, veniam sperat compunctus, reditum non desperat captivus, remedium desiderat vulneratus : in qua nascitur Agnus qui tollit peccata mundi : in cujus nativitate qui conscientiam habet securam dulcius gaudet : qui miseram, attentius timet : qui bonus est, affectuosius orat : qui peccator, devotissime supplicat : dulcis dies et vere dulcis cunctis pœnitentibus, et veniam portans. Promitto vobis, filioli, et certus sum, quia in hac die si quis ex corde pœnituerit, et ad vomitum peccati reversus non fuerit, quodcumque petierit dabitur ei. »

Possumus autem mystice notare quod partus Beatæ Mariæ significat partum pœnitentis animæ, de quo dicitur Isa., XXVI : « *A timore tuo, Domine, concepimus, et parturivimus spiritum salutis.* » Huic partui convenit mystice locus nativitatis Christi, scilicet Bethlehem : unde Bernardus : « Tu quoque si fueris Bethlehem per cordis contritionem, ut sint tibi lacrymæ tuæ panes die ac nocte, et in earum refectione jugiter delecteris (Interpretatur Bethlehem domus panis) et si fueris Juda per confessionem, civitas David per operis satisfactionem ; nascetur in te Christus, et dabit cordi tuo gaudium per gratiam in præsenti et per gloriam in futuro. »

Notandum vero quod post partum pœnitentiæ debet anima pœnitentis involvi pannis caritatis contra turpitudinem peccandi, quæ consistit in interiori mentis deordinatione : reclinari per affectum humilitatis contra superbiam, quæ consistit in aversione : et poni in præsepio asperitatis per condignam pœnitentiam contra peccati delectationem, quæ est in conversione. De primo dicitur Prov., IV : « *Universa delicta operit caritas.* » Debemus autem in panno hoc ex omni parte involvi : primo ut Deum qui supra nos est diligamus : secundo hoc quod nos sumus: tertio quod juxta nos est, scilicet proximum nostrum : quarto quod infra nos est, scilicet corpus nostrum. Hæc quatuor ex caritate sunt diligenda, ut dicit Augustinus. De secundo dicitur in Psal., L : « *Cor contritum et humiliatum*, etc. » Unde Bernardus : « Porro humilitas nos Deo commendat, Deo facit nos subditos, Deo placet in nobis, sicut ait Beata Virgo : « *Respexit humilitatem ancillæ suæ.* » De tertio dicitur Luc., III : « *Facite fructus dignos pœnitentiæ;* » unde dicit Bernardus : « Fuge voluptatem quia in ea mors posita est secus introitum delectationis. Age pœnitentiam, quia per hanc appropinquat regnum Dei. Hoc tibi prædicat stabulum, illud præsepe clamat : hoc membra illa infantilia loquuntur, hoc lacrymæ et vagitus evangelizant. »

ARTICULUS V.

De Christi circumcisione.

Tertio videamus de ejus circumcisione, de qua dicitur Luc., II : « *Postquam consummati sunt dies octo.* » Ubi notandum est quod

1. Al. : « Glossa primo Christum, etc. »

Christus sicut nobis natus est, ita etiam pro nobis circumcisus est. Ubi nota quod circumcisio Christi fuit nobis medicamentum sanitatis, exemplum humilitatis, documentum sanctitatis, ut scilicet spiritualiter circumcideremur in signum et figuram salutiferæ circumcisionis, quæ erit in generali resurrectione, quando ab omni corruptione circumcidemur. De primo dicitur ad Galat., IV : « *Misit Deus Flium suum factum sub lege*, etc. » Bernardus : « Quid mirum, si caput accepit pro membris curationem, quam tamen in seipso non habuit necessariam? Nonne et in membris nostris sæpe pro unius infirmitate alteri adhibetur curatio? Dolet caput, et in brachio fit coctura : dolent renes, et fit in tibia : ita hodie pro totius corporis putredine cauterium quoddam fixum est in capite. Denique quid mirum, si pro nobis dignatus est mori? Totus mihi siquidem datus est, et totus in meos usus expensus est. » De secundo dicitur in Psal., VIII : « *Minorasti eum paulo minus ab Angelis :* » cui verbo alludens Bernardus dicit : « Ideo minoratus est multo minus ab Angelis qui non solum formam hominis, sed et formam habet peccatoris, et insignitur velut quodam cauterio salutis. » Idem : « Habes manifestæ humilitatis exemplum : ad quid enim tibi circumcisio necessaria, qui peccatum non fecisti, nec contraxisti ? Quod nec feceris, ipsa manifestat ætas : quod non contraxeris, multo certius probat Patris divinitas, et matris integritas. Summus sacerdos es, quem nec super patre nec matre contaminandum prophetatum in lege potius est quam mandatum. Est tibi pater ab æterno, sed Deus est in quem peccatum non cadit : est et mater ex partu, sed Virgo : nec parere poterat incorruptio corruptelam. » Idem : Qui sine peccato est, non est dedignatus peccatorem se reputari : nos et peccatores esse volumus, et volumus æstimari. » De tertio dicitur Jerem., IV : « *Circumcidimini, et auferte præputia cordium vestrorum viri Juda, et habitatores Jerusalem.* »

Notandum vero quod spiritualis circumcisio duplex est, scilicet interior et exterior, unde dicit Beda : « Quia spiritualis circumcisio est omnium, scilicet interiorum exteriorumque hominis nostri sensuum custodia. » Consistit autem exterior circumcisio in tribus : scilicet in habitu, ne sit notabilis : in actione, ne sit reprehensibilis; in sermone, ne sit contemptibilis, ut dicit Bernardus. Interior consistit in tribus : scilicet in cognitione, ut sit sancta : in affectione, ut sit pura : in intentione, ut sit recta, ut dicit idem Bernardus. De quarto dicitur I Cor., XV : « *Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem.* » Unde Beda : « Tunc vera, tunc plena erit nostra circumcisio, cum in die judicii cunctis simul corporis et animæ corruptionibus exuti, mox peracto judicio ad videndam perpetuæ creatoris nostræ faciem, aulam cœlestis regni ingrediemur ; quod desideratissimum tempus regni introitus illa octava dies qua circumcisio agitur indicat. Sex enim sunt sæculi ætates, in quibus pro adipiscenda requie sempiterna, ad tempus operari necesse est. Septima ætas non est in hac, sed in alia vita quiescentium usque ad tempus resurrectionis corporum. Octava autem dies est dies resurrectionis sine ullo temporum fine beata. Et sicut nunc a Christo christiani, ita tunc a Jesus salvati vocabimur. »

ARTICULUS VI.

De impositione nominis Christi.

Quarto videamus de nominis impositione : de qua dicitur Luc., II : « *Et vocatum est nomen ejus Jesus.* » Notandum quod nomina singularium hominum semper imponuntur ab aliqua proprietate ejus cui imponitur : vel a tempore, sicut nomina sanctorum quandoque imponuntur his qui in eorum festis nascuntur ; vel a cognatione vel ab aliqua alia proprietate. Nomina vero quæ divinitus imponuntur data semper significant donum aliquod gratuitum divinitus datum eis quibus imponuntur : sicut Gen., XXVII : *Dictum est Abrahæ : Appellaberis Abraham : quia patrem multarum gentium constitui te :* » et Matth., XV, dictum est Petro : « *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* » Quia ergo homini Christo hoc munus gratiæ collatum erat, ut per ipsum omnes salvarentur, convenienter est vocatum nomen ejus Jesus, idest Salvator.

Sciendum vero quod hoc nomen Jesus, est magnæ et multæ virtutis : est enim pœnitentibus in refugium, ægrotantibus in remedium, pugnantibus in subsidium, orantibus in suffragium, quia confert veniam a peccatis, gratiam sanitatis, victoriam tentatis, virtutem et fiduciam impetrandæ salutis. De primo dicitur I Joan., II :

« *Scribo vobis, filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter ejus nomen.* » Act., x : « *Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent.* » Augustinus : « Quid est Jesus, nisi Salvator ? Ergo propter temetipsum esto mihi Jesus. Noli, Domine, noli sic attendere malum meum, ut obliviscaris bonum tuum. » Sed attendendum quod hoc nomen in circumcisione imponitur : per quod significatur, quod spiritualiter circumcisi salvantur : unde Bernardus : « Nos, fratres, necesse est circumcidi, et sic nomen salutis accipere : circumcidi plane non littera, sed spiritu et veritate. » De secundo dicitur Cant., I. « *Oleum effusum nomen tuum.* » Oleum enim levanem est doloris, sic et hoc nomen Jesus. Bernardus : « Habes anima mea, reconditum electuarium in vasculo vocabuli, quod est Jesus, quod nulli unquam pesti invenitur inefficax. » Petrus Ravennas : « Hoc est nomen quod dedit cæcis visum, surdis auditum, claudis gressum, sermonem mutis, vitam mortuis. » De tertio dicitur Prov., XVIII. « *Turris fortissima nomen Domini :* » et Marc. ult., : « *In nomine meo dæmonia ejicient :* » Luc., x : « *Reversi sunt discipuli cum gaudio dicentes : Domine etiam in nomine tuo dæmonia subjicitur nobis.* » Petrus Ravennas : « Totam diaboli potestatem de obsessis corporibus virtus hujus nominis, scilicet Jesus, fugavit. » De quarto dicitur Joan., XIV : « *Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* » Augustinus : « In nomine meo, quod est Christus Jesus. Christus regem, Jesus salvatorem significat ; et per hoc quodcumque petimus, in nomine Salvatoris petimus, et tamen ipse Salvator est non solum quando facit quod petimus, verum etiam quando non facit : quoniam quod vidit peti contrarium saluti, non faciendo exhibet se salvatorem. Novit enim medicus quid pro sua, quid contra salutem suam poscat ægrotus : ideo contrariam poscentis non facit voluntatem, ut faciat sanitatem. » Nota verbum Bernardi de Christi circumcisione, et ejus nominis impositione : « Magnum et mirabile sacramentum : circumciditur puer, et vocatur Jesus. Quid sibi vult ista connexio ? Sed agnosce mediatorem Dei et hominum, qui ab ipso suæ nativitatis exordio divinis sociat humana, ima summis : Nascitur ex muliere, sed cui fecunditatis fructus sic accedit ut non decidat flos virginitatis. Pannis involvitur, sed isti panni angelicis laudibus honorantur : absconditur in præsepio, sed proditur stella radiante cœlo. Sic et circumcisio probat veritatem assumptæ humanitatis, et nomen quod est super omne nomen, gloriam indicat majestatis. »

ARTICULUS VII.

De apparitione Christi.

Quinto videamus de Christi apparitione : de qua dicitur Matth., II : « *Cum natus esset Jesus in Bethlehem Judæ* etc. » Ubi tria commendabilia tanguntur de Magis, quibus Christus per stellam apparuit : videlicet quod Christum per stellam sapienter cognoverunt, cognitum diligenter quæsiverunt, inventum reverenter adoraverunt. Primum ibi, « *Vidimus stellam ejus*, etc. » Bene dicitur ejus, quia dicit Fulgentius quod « hæc stella nunquam ante apparuit, sed tunc eam puer iste creavit, et Magis ad se venientibus præviam deputavit. » Idem : « Differebat autem hæc stella ab aliis in tribus : in situ, quia non erat localiter in firmamento, sed pendebat in meditullio aeris proxima terræ : in splendore, quia splendorem ejus non poterat splendor solis obscurare, immo in meridie lucidissima apparuit. » In motu, quia præcedebat Magos more viatoris : non enim movebatur motu circulari, sed quasi motu animali et processivo.

Notandum vero est, sicut dicit Leo Papa, quod « præter illam stellæ speciem quæ corporeum incitavit obtutum, fulgentior veritatis radius eorum corda perdocuit : » et hoc quidem ad illuminationem fidei pertinebat : habebant enim fidem de Christi humanitate, unde dixerunt « *Ubi est qui natus est Rex Judæorum ?* » et de ejus divinitate ; unde subjunxerunt : *Venimus adorare eum,* » Matth., II. De secundo dicitur Matth., II : « *Ubi est qui natus est Rex Judæorum ?* » Ubi notandum quod diligentia inquisitionis in tribus ostenditur. Unde Augustinus : » O anima mea, si diligenter peteres, tribus hoc signis ostenderes. Primo enim lumen peteres, ne tenebris impedireris. Secundo scientes interrogares ne quærens oberrares. Tertio in nullo loco quiesceres, donec dilectum invenires. « De primo dicitur in Psal., LXVI : « *Deus misereatur nostri, et benedicat nobis illuminet.... ut cognoscamus in terra viam tuam.* » Glossa, « quæ ducit ad cœlum. « Prov., VI : « *Justorum semita quasi lux splendens procedit et crescit usque ad perfectum diem.* » Glossa :

« Justorum opera luce scientiæ peraguntur et æternam ducunt ad vitam. » Quæ est perfecta dies : unde Magi in lumine stellæ Dominum quæsierunt sicut de ipsis cantat Ecclesia : « Ibant Magi quam viderant, etc. »

Notandum vero quod hoc lumen, scilicet gratiæ, per peccatum amittitur ; unde dicit Remigius de lumine stellæ, quod stella gratiam Dei, Herodes diabolum significat, qui autem per peccatum diabolo subditur, mox gratiam perdit : a quo si per pœnitentiam recesserit, mox gratiam invenit, quæ non dimittit donec perducat ad domum pueri, idest Ecclesiam. De secundo dicitur Jerem., vi : « *State super vias vestras, et videte, et interrogate de semitis antiquis quæ sit bona via, et ambulate in ea*, et *invenietis requiem animabus vestris.* » Unde etiam Matth., II « *Magi venerunt Jerosolymam quærentes et dicentes : ubi est qui natus est rex Judæorum ?* » Augustinus : « Annuntient et interrogant, credunt et quærunt ; significantes eos qui ambulant per fidem, et desiderant speciem. » Sed sciendum quod heu ! multi doctores sunt similes Judæis ; qui magis demonstrato fonte vitæ, mortui sunt siccitate, ut dicit Augustinus. Quos etiam fabris arcæ Noe similes esse dicit « qui aliis ut evaderent præstiterant, et ipsi diluvio perierunt : similes lapidibus milliariis, qui viam aliis ostenderunt nec ipsi ambulare potuerunt. » De tertio dicitur Cant., iv : « *In lectulo meo quæsivi per noctem*, etc., » ubi dicit Gregorius : « Dilectum in lecto quærimus, quando in præsentis vitæ requie aliquantula, in Redemptoris nostri desiderio suspiramus. Per noctem quærimus, quia etsi jam mens in ipso vigilat, tamen adhuc oculus caligat. Sed qui dilectum suum non invenit, restat ut surgat, circumeat civitatem, idest sanctam Ecclesiam electorum, mente et inquisitione percurrat, per vicum eum et plateas quærat, idest per angusta et lata gradiens aspiciat, ut si qua in ejus vestigia invenire valeat, exquirat. Quia sunt nonnulli etiam vitæ sæcularis, qui imitandum habent aliquid de actione virtutis. Unde etiam Magi non quieverunt, donec dilectum, idest Christum invenenerunt : cujus signum fuit, quod tam longum spatium in tam modico tempore transierunt. »

Notandum vero quod fervens desiderium divini amoris non sinit animam quiescere donec dilectum inveniat. Quia vero *desiderium si compleatur, delectat animam*, ut dicitur Proverb., viii, ideo quanto desiderium fuerit ferventius, tanto delectabilius dilectus invenitur : unde Magi qui ferventissimo desiderio Christum quærebant, ipsum delectabilissime inveniebant ; unde Matth., ii : « *Videntes Magi stellam, gavisi sunt gaudio magno valde.* » Ubi dicit Glossa Bernardi, quod « gaudio gaudet qui propter Deum, qui est verum gaudium, gaudet. » Addit et magno » quo nihil est majus et « *valde gavisi,* » quia de magno potest alius plus, alius minus gaudere. De quarto Matth., ii : *Et procidentes adoraverunt eum.* » Unde Augustinus : O infantia, cui et astra subduntur ! cujus est iste magnitudinis et supernæ gloriæ, ad cujus pannos et Angeli excubant et reges trepidant, et sectatores sapientiæ ingeniculant ? Quis est hic talis et tantus ? stupeo cum video pannos et intueor cœlum ; æstuo cum inspicio in præsepe mendicum , et supra astra præclarum. Subveniat nobis fides, ratio naturæ deficit.

Sequitur : « *Et apertis thesauris suis pretiosa munera obtulerunt, aurum*, etc. » Ubi notandum quod per aurum intelligitur cœlestis sapientia, Thren., v : « *Filii Sion incluti et amicti auro puro.* » Glossa : « Ornati cœlesti sapientia. » « Quomodo. Glossa, « quam miserabilis mutatio, reputati sunt in vasa testea. » Glossa : « Relictis cœlestibus terrena curantes. » Bernardus : « Invenisti plane sapientiam, si prioris vitæ peccata defleas, si hujus sæculi desiderabilia parvipendas, si æternam vitam toto desiderio concupiscas. Invenisti sapientiam, si tibi horum singula sapiunt prout sunt, et hæc quidem amara et omnino fugienda. » Ista quoque velut caduca et transitoria contemnenda : illa vero ut perfecta bona totis desideriis appetenda, intimo quodam animi sapore dijudices et discernas. Per thus significatur devota oratio : unde in Psalm., cxl : « *Dirigatur oratio mea, sicut incensum*, etc. » Glossa, igne caritatis succensum. » Bernardus : « Oratio quanto efficacior est, callidius ab adversario impediri solet. » Periculum est si fuerit timida, tepida vel temeraria : timida siquidem oratio cœlum non penetrat, quia restringit animum timor immoderatus, ut nec procedere queat : tepida vero in ascensu languescit, eo quod non habeat vigorem : temerario vero ascendit, sed resilit ; resistitur enim ei, nec tamen non obtinet gratiam, sed et meretur offensam; quæ vero fidelis et humilis et fervens oratio fuerit, cœlum sine dubio penetrabit :

unde certum est quod vacua redire non potest. Per myrrham significatur carnis castigatio. Cantic., III : *Manus tuæ distillaverunt myrrham, et digiti tui pleni myrrha probatissima.* » Gregorius : « Per manus operationes virtuosæ, per digitos discretio significatur. Manus ergo distillant myrrham, quando caro virtuosis operibus castigatur , sed digiti dicuntur pleni myrrha probatissima, quia castigatio bene probata est, quæ fit cum discretione. » De his tribus dicit Gregorius : « Regi aurum offerimus, si in conspectu illius claritate divinæ sapientiæ resplendeamus : thus offerimus, si cogitationes carnis per sancta orationis studia in ara cordis accendimus, ut suave aliquid Deo per cœleste desiderium redoleamus : myrrham offerimus, si carnis vilia per abstinentiam mortificamus. » Per myrrham namque agitur, ne caro mortua putrefiat, secundum Glossam, « aurum ad tributum, thus ad sacrificium, myrrha ad sepulturam pertinet mortuorum ; et per hæc tria in Christo initiantur regia potestas, divina majestas, humana mortalitas. »

ARTICULUS VIII.

De oblatione Christi.

Sexto videamus de Christi oblatione in templo : de qua dicitur Luc., II : « *Postquam impleti sunt dies purgationis Mariæ,* etc. » Ad cujus evidentiam sciendum quod Christus sub lege voluit fieri, *ut eos qui sub lege erant redimeret :* ad Galat., IV. Augustinus : « De prole nata duplex præceptum in lege traditur : unum quidem generale quantum ad omnes, ut scilicet completis diebus purgationis matris offerretur sacrificium pro filio sive pro filia, ut habetur Levitic., XII. » Et hoc sacrificium quidem erat ob expiationem pecati, in quo proles concepta erat et nata ; et etiam ad consecrationem quamdam ipsius, quia tunc præsentabatur in templo, et ideo aliquid offerebatur in holocaustum, et aliquid pro peccato. Aliud erat speciale præceptum in lege de primogenitis tam in hominibus quam jumentis : sibi enim deputaverat Dominus omne primogenitum Israel, pro eo quod per liberationem Israel percusserat primogenita Ægypti ab homine usque ad pecus, primogenitis Israel reservatis : et hoc mandatum ponitur Exod., XIII. Quia ergo Christus ex muliere natus erat primogenitus, voluit fieri sub lege, hæc Evangelista Lucas circa eum observata fuisse ostendit. Primo quidem id quod pertinet ad primogenitos, cum dicit, « *Tulerunt eum in Jerusalem, ut sisterent eum Domino.* » Secundo id quod pertinet ad omnes, cum dicit, « *et ut darent hostiam pro eo secundum quod dictum est in lege Domini,* par turturum, aut duos pullos columbarum. »

Notandum vero quod, ut dicit Anastasius, « sicut Christus non gratia sui factus est homo et circumcisus in carne, sed ut faceret nos per gratiam Deos, et ut specialiter circumcidamur, sic et propter nos sistitur Deo, ut discamus præsentare nos ipsos. » Ad hæc quatuor sunt necessaria, quæ circa oblationem Christi mystice designantur : scilicet mentis puritas, cordis humilitas, animi tranquillitas, bonorum operum fecunditas. Primum designatur per oblationis tempus, quod est completis diebus purgationis : per quod mystice innuitur, quod Deo offerri non possumus, nisi purgati prius ab omni immunditia mentis et corporis. Eccle., XXIII : « *Oculi Domini multo magis lucent super solem, et ad iniquitatem respicere non possunt.* » Matth., XVIII : « *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli,* etc., » ubi dicit Beda : « Nisi talem habueritis innocentiam et animi puritatem sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum. » Apoc., XXI : « *Nihil coinquinatum intrabit in eam.* » Duo autem sunt in nobis purganda, ut dicit Bernardus : « Intellectus, ut noverit ; affectus, ut velit. » Secundum designatur propter hoc, quod secundum legem voluit offerri, qui huic legi subjectus non erat ; quia non ex virili semine, sed mystico spiramine verbum Dei factum est caro : unde in signum humilitatis voluit se offerri, ut doceret per humilitatis meritum, nos dignos fieri divino conspectui. Job., XVIII : « *Omne pretiosum vidit oculus meus.* » Glossa : « idest animam de se abjectam sapientiæ suæ et gratiæ illustratione respexit : quia tanto quis ante oculos Dei pretiosor, quanto ante oculos sui fuerit despectior. » I Reg., XIII : « *Nonne cum parvulus esses in oculis tuis,* etc. » Tertium designatur per hoc quod in Jerusalem oblatus fuit, quæ interpretatur pacifica, sive visio pacis. Ad Hebr., XII : « *Pacem sequimini in omnibus, et sanctimoniam, sine qua Deum nemo videbit.* » Augustinus: Est autem pax serenitas mentis. tranquillitas amini, simplicitas cordis, amoris vinculum, consortium caritatis : nec poterit

ad hereditatem Domini pervenire, qui testimonium pacis noluerit observare : nec potest concordiam habere cum Christo, qui discors voluerit esse cum christiano.» Isa., ult. : « *Erit Sabbatum ex Sabbato :* » Glossa, « Quia ille quiescet in futuro, qui hic quiescit ab opere malo. » Quartum designatur per hoc quod est oblatus cum muneribus, Exod., XXIII : *Non apparebis in conspectu meo vacuus*, « Glossa bonis operibus. » Gregorius : « Non erit vacua manus a munere, si arca cordis repleta fuerit bona voluntate. »

Notandum vero quod præceptum fuit filiis Israel tribus vicibus per singulos annos festa celebrare : scilicet Pascha, Pentecosten et Scenopegiam : et ter in anno apparere coram Domino : quod mysterio non vacat : unde Glossa : « Tribus vicibus per singulos annos, hoc est omni tempore præsentis vitæ, in sanctæ Trinitatis confessione per fidem, spem et caritatem bonorum operum, obsequia Deo creatori vestro exhibebitis. » Pascha enim celebramus mense novorum, cum per sanguinem agni immaculati ab Ægyptia servitute liberati per spirituales aquas de veteri homine in novum transimus non in vetustate litteræ, sed in novitate spiritus, quo in terram promissionis per gratiam Christi pervenimus. Solemnitatem vero mensis primitivorum celebramus, cum operum nostrorum voluntatem et sermonum primitias Domino consecramus. Solemnitatem vero in exitu anni celebramus, quando congregatis frugibus, idest virtutum fructibus, ad finem vitæ et introitum regni cœlestis pervenire contendimus in tabernaculis septem diebus commorantes, quia per omne tempus vitæ præsentis peregrinos nos esse cognoscimus, nec hic sed in futuro requirimus sedulo curantes, ne in conspectu Domini vacui appareamus.

ARTICULUS IX.

De baptismo Christi.

Septimo videndum est de Christi baptismo, de quo dicitur Matth., III : « *Venit Jesus a Galilea in Jordanem ad Joannem ut baptizaretur ab eo.* » Ubi tria per ordinem describuntur : videlicet persona, loca et officium. Unde dicit Remigius : « Personæ ponuntur cum dicitur, Venit Jesus ad Johannem, dominus ad servum, rex ad militem, lux ad lucernam : loca designantur, cum dicitur, A Galilæa : Galilæa enim interpretatur transmigratio. » Quicumque ergo vult baptizari, transmigret a vitiis ad virtutes, et veniens ad baptismum se humiliet. Jordanis interpretatur descensus. Augustinus : « Multa mirabilia in hoc flumine esse facta Scriptura sacra commemorat : « unde Psalm., CXIII, dicit : « *Jordanis conversus est retrorsum.* » Ante quidem retrorsum aquæ conversæ fuerant; modo peccata retrorsum conversa sunt. Sicut enim Elias in Jordane fecit divisionem aquarum, ita Christus in eodem Jordane fecit separationem, et operatus est peccatorum remissionem. Remigius : « Officium designatur cum dicitur : Ut baptizaretur ab eo, » et dicit Chrysostomus : Non ut ipse reciperet peccatorum remissionem per baptismum ; sed ut sanctificatas relinqueret aquas postmodum baptizandis. Secundo, ut idem dicit : « Nam quamvis ipse non erat peccator, naturam tamen accepit peccatricem, propterea et si per se baptismate non egebat, tamen in aliis carnalis natura opus habebat. » Tertio, ut dicit Augustinus, « quia voluit facere, quod omnibus facere imperabat ; ut bonus magister doctrinam suam non tam verbis insinuaret, quam actibus exerceret ; » et hoc est quod dicit Matth., IV : « *Sic nos decet adimplere omnem justitiam :* » unde dicebat Ambrosius : « Hæc est justitia, ut quod jubes alterum facere, ipse prius incipias, ut tuo alios horteris exemplo. »

Sunt autem tria consideranda circa baptismum Christi divinitus ostensa : videlicet cœlorum apertio, Spiritus sancti apparitio, paternæ vocis insinuatio. Primum ibi, « Ecce aperti sunt cœli. » Hieronymus : « Non reseratione elementorum, sed spiritualibus oculis, » sicut et Ezechias in principio sui voluminis, cœlos apertos commemorat : et hoc probat Chrysostomus super Matth. dicens, quod « si ipsa creatura, » scilicet cœlorum « rupta fuisset, non dixisset : aperti sunt ei cœli : quia quod corporaliter aperitur, omnibus apertum est. » Secundum ibi, « *Et vidit spiritum Dei*, etc. : » ubi dicit Augustinus : « Sicut non oportebat ut Filius Dei homines falleret, sic etiam non oportebat ut falleret Spiritus sanctus; sed omnipotenti Deo, qui universam creaturam fabricavit ex nihilo, non erat difficile verum corpus columbæ sine aliarum columbarum mysterio figurare, sicut non fuit ei difficile verum corpus in utero Virginis Mariæ sine virili semine fabricare. » Ex his patet hanc co-

lumbam verum animal fuisse, quæ tamen non in unitate personæ Spiritus sancti assumpta fuit, et quæ postmodum esse desiit : sicut flamma quæ apparuit in rubo, ut dicit Augustinus. Ideo autem Spiritus sanctus speciem columbæ accepit, ut dicit Chrysostomus, « Quoniam præ aliis animalibus cultrix est caritatis. » Omnes autem species justitiæ quas habent servi Dei in veritate, possunt habere filii diaboli in simulatione ; solam autem caritatem Spiritus sancti non potest immundus spiritus imitari : ideo hanc privatam speciem columbæ sibi servavit Spiritus sanctus : quia per nullius testimonium sic cognoscitur ubi est Spiritus sanctus, sicut per gratiam caritatis. Tertium ibi, « *Hic est Filius meus dilectus*, etc. » Augustinus : « Non autem ut ante per Moysen et Prophetas, nec per typos aut figuras venturum in carne Pater Filium docuit, sed palam venisse monstravit dicens : *Hic est Filius meus dilectus*, etc. »

Notandum vero quod Pater uon demonstratur in voce nisi sicut auctor vocis, vel loquens per vocem. Et quia Patri proprium est producere Verbum, quod est dicere vel loqui ; ideo convenientissime Pater per vocem manifestatus est, quia significat verbum ; unde et ipsa vox a Patre emissa filiationem Verbi protestatur. Et sicut species columbæ, in qua demonstratus est Spiritus sanctus, non est natura Spiritu sancti; nec species hominis, in qua demonstratus est Filius, est natura Dei; ita etiam et ipsa vox non pertinet ad naturam Verbi, vel Patris loquentis : unde Job, v, Dominus dicit : « *Neque vocem ejus unquam audistis, neque speciem ejus vidistis.* » Mystice per hæc tria significatur, quod omnibus per baptismum renatis cœlum aperitur, gratia Spiritus sancti infunditur, et in filios Dei adoptantur. De primo dicit Remigius : « Ideo dicitur, aperti sunt ei cœli, quia omnibus renatis aperitur janua regni cœlestis. »

Notandum autem quod per passionem Christi cœlum aperitur sicut per causam communem aperitionis cœlorum. Oportet tamen hanc causam singulis applicari ad hoc ut cœlum introeant : quod fides fit per baptismum : et ideo potius fit mentio de apertione cœlorum in baptismo, quam in passione. De secundo idem dicit Remigius : « Sicut omnibus per baptismum renatis janua regni cœlestis aperitur, ita omnes in baptismate donum Spiritus sancti accipiunt. » De tertio dicit Hilarius : « Ex his quæ consummabantur in Christo cognoscimus post aquæ lavacrum de cœlestibus portis Spiritum sanctum in nos advolare, et cœlestis nos gratiæ unctione perfundi, et paternæ vocis adoptione filios Dei fieri. »

ARTICULUS X.

De jejunio Christi.

Octavo videamus de jejunio Christi ; de quo dicitur Matth., iv : « *Et cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esuriit.* » Notandum vero quod Christi jejunium fuit salutare et exemplare. Salutare quidem, quia pro nobis jejunavit, ut nos epulis æternis satiaremur. Ubi notandum quod jejunium assumitur principaliter ad tria. Primo quidem ad carnis concupiscentias comprimendas : unde Hieronymus : « Sine Cerere et Baccho, Venus frigescit, » idest per abstinentiam cibi et potus luxuria tepescit. Secundo, ut mens hominis elevetur ad superna : unde dicitur Dan., xx, quod post jejunium trium hebdomadarum revelationem accepit a Deo. Tertio ad satisfaciendum pro peccatis ; unde Joelis, ii : « *Convertimini ad me in toto corde vestro, in jejunio,* etc.» Bernardus : « Bonum et salutare jejunium, quo redimuntur æterna supplicia, dimittuntur peccata : non solum autem obtinet veniam, sed et meretur gratiam : non solum delet peccata præterita quæ commisimus, sed et repellit futura quæ committere poteramus. » Christus vero primo modo non jejunavit, quia contradictiones in semetipso non tolerabat, ut dicit Gregorius : nec etiam secundo modo, quia non indiguit per jejunium elevari, quia fuit verus comprehensor ; sed tertio modo jejunavit, ut pro peccato satisfaceret : non quidem pro suo, quia *peccatum non fecit*, ut dicitur I Petr., ii, sed pro nostro : unde et esuries post jejunium significat desiderium nostræ salutis, ut dicit Glossa super Matth. Fuit etiam jejunium Christi exemplare : unde Chrysostomus : « Ut autem discas quam bonum, quam magnum est jejunium, et qualiter est scutum adversus diabolum, et quonam modo post baptismum non lasciviæ, sed jejunio intendere oportet, ipse jejunavit non eo indigens, sed nos instruens. » Bernardus : « Denique tanto devotius imitandum est nobis Christi jejunantis exemplum, quanto certius est eum propter nos jejunasse, non

propter seipsum. » Debemus autem hoc exemplum imitari secundum possibilitatem nostram : unde Gregorius Nazianzenus dicit : « Quadraginta diebus Christus jejunavit nihil manducans : erat enim Deus : nos autem jejunium possibilitati nostræ proportionemus. » Sciendum vero est quod per jejunium sic vitia carnis sunt refrænanda, quod tamen naturæ necessitas non subtrahatur. Ad cujus evidentiam est sciendum quod necessarium in rebus accipitur dupliciter. Primo modo ad conservationem vitæ ; et tale necessarium per jejunium subtrahere non licet, sicut nec interimere seipsum : sed hoc necessarium est valde modicum, quia modico natura contenta est. Alio modo dicitur necessarium ad conservandam valetudinem corporis ; quæ quidem accipitur in duplici statu. Primo secundum sufficientiam habito respectu ad ea quæ incumbunt ex officio, ex societate eorum cum quibus vivitur, ad quæ convincitur necessario agenda ; et tale necessarium etiam subtrahi non debet : hoc enim esset de rapina hostiam offerre jejunii, si aliquis impediretur propter jejunium ab aliquibus operibus ad quæ obligatur : unde Hieronymus dicit : « Qui de rapina holocaustum offert, vel qui ciborum egestate, vel manducandi vel somni penuria immoderate corpus affligit, si etiam sit tanta abstinentia, quod homo ab operibus utilioribus impediatur, quamvis ad ea non ex necessitate teneatur, indirectum est jejunium, etsi non sit illicitum. » Idem : « Rationalis homo dignitatem amittit, qui jejunium caritati vel vigilias sensus integritati præfert. » Secundo modo accipitur valetudo corporis secundum optimam corporis dispositionem. Et quia caro in suo robore consistens difficilius spiritui subditur ; ideo ad necessariam valetudinem sic acceptam, etiam si licite accipi potest, tamen laudabiliter subtrahi potest ; et talis subtractio non multum mortem accelerat, cum corpus humanum inveniatur frequentius ex superfluitate quam ex defectu mortales incurrere ægritudines : unde Galenus dicit, quod « summa medicina est abstinentia. »

Notandum tamen super illud Matth., IX : « *Non possumus filii sponsi quamdiu cum eis est sponsus, jejunare,* » quod « jejunium duplex est, » ut dicit Augustinus : « scilicet jejunium luctus, quod cum amaritudine peccatorum et præsentis vitæ miseria geritur ; aliud est jejunium exultationis, quod cum spirituali jucunditate a carnalibus vitiis et desideriis se abstrahit, quia gustato spiritu, desipit omnis caro. » In istis ergo semper habitu sponsus præsens est, sed non semper actu : immo quandoque eis præsens est ut judex, cum sua peccata recogitant vel quæ fecerunt, vel in quæ cadere possunt, nisi carnem cohibeant : et tunc competit eis jejunium mœroris. Aliquando est eis præsens actu, ut sponsus, quando ejus dulcedine perfunduntur : et tunc competit eis jejunium exultationis, non mœroris.

ARTICULUS XI.

De Christi tentatione.

Nono videamus de Christi tentatione, et quare tentare voluit : de qua dicitur Matth., IV : « *Ductus est in desertum a spiritu Jesus ut tentaretur a diabolo,* » ut dicit Gregorius. « Tribus modis agitur tentatio : suggestione, delectatione, consensu. Et nos cum tentamur, plerumque in delectationem, aut etiam in consensum labimur : quia de carnis peccato propagati in nobismetipsis gerimus unde certamina toleramus. Deus vero qui in utero Virginis incarnatus venit in hunc mundum sine peccato, nihil contradictionis in semetipso tolerabat. Tentari ergo potuit per suggestionem, sed mentem ejus peccati delectatio non momordit : atque ideo omnis diabolica tentatio foris, non intus fuit. »

Notandum ergo quod Christus tentari voluit primo quidem, ut nobis contra tentationes exempla ferret. Gregorius : « Non est indignum Redemptori quod voluit tentari qui venerat occidi, ut tentationes nostras suis tentationibus vinceret, sicut mortem nostram sua morte venerat superare : » omnia enim quæ Christus in mysterio assumptæ humanitatis vel fecit, vel sustinuit, nobis salutaria fuerunt : per ejus enim tentationem, et alia quæ sustinuit, roboramur. Ad Hebr., XII : « *Recogitate Dominum Jesum qualem sustinuit adversus semetipsum contradictionem, ut non fatigemini animis vestris deficientes.* » Maximus : « Si nolumus a diabolo superari, inhæreamus ei qui contra diabolum triumphavit. Magna ergo consolatio membris ex capite. » Bernardus : « In creatione, in redemptione, cæterisque omnibus beneficiis est Deus omnium ; sed in tentationibus suis tamquam proprium aliquid habent eum singuli electorum. Sic

enim paratus est cadentem suscipere et eripere fugientem, ut videri possit relictis omnibus ei soli operam dare. Propterea expedit omni animæ Deum semper intendere tamquam proprium, non tantum auditorem, sed etiam inspectorem. Unde legitur de beato Antonio, quod cum semel a dæmonibus in varias formas mutatis laceratus fuisset, subito quidam radius lucis dæmones effugavit, statimque sanatus, et Christum præsentem intelligens, dixit : Ubi eras bone Jesu? et vox ad eum : Antoni, hic eram, sed expectabam certamen tuum. » Secundo tentari voluit propter nostram cautelam, ut nullus quantumcumque sanctus, a diaboli tentatione securus sit. Joan., XIII : « *Non est servus major suo Domino.* » Leo papa : « Nemo de cordis sui puritate confidat, cum ille pervigil hostis acrioribus pulset insidiis, quos maxime viderit abstinere a peccatis. A quo enim dolos suos timeat abstrahere, qui ipsum Dominum majestatis ausus est tentare ? » Unde post baptismum Christum tentavit, quia, ut dicit Hilarius super Matth. « In santificatis maxime tentamenta diaboli grassantur, quia victoria magis est ei exoptanda a sanctis. » Eccl., II : « *Fili accedens ad servitutem Dei, sta in timore.* » Tertio propter exemplum, ut dicit Augustinus, quod Christus se diabolo tentandum præbuit, ut ad superandas tentationes ejus mediator esset non solum per adjutorium, verum etiam per exemplum. Dedit autem nobis exemplum non solum pugnæ, sed etiam coronæ : unde super illud Matth., IV, « *Accesserunt Angeli et ministrabant ei,* » dicit Glossa : « Sicut in hoc agone militia nostra pie instruitur, ita in obsequio Angelorum gloriosa remuneratio edocetur. » Unde etiam Bernardus : « Ipse Dominus hortatur ut pugnemus, adjuvat ut vincamus, certantes expectat, deficientes sublevat, vincentes coronat. » Sequitur de modo et ordine tentandi : « *Et accedens tentator dicit ei : Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant.* » Ubi dicit Gregorius : « Antiquus hostis primum hominem gulæ vitio tentavit, cum ligni cibum vetitum ostendit, atque ad comedendum suasit. Vana gloria, cum diceret : Eritis sicut dii. Avaritia, cum diceret : Scientes bonum et malum. » Avaritia enim non solum pecuniæ est, sed etiam altitudinis, cum supra modum sublimitas ambitur. Eisdem modis secundum hominem tentavit : primo per gulam ; unde dixit : « *Si filius Dei es*, etc. » Hilarius : « Eam conditionem in tentando proposuit, per quam in Deo ex mutatione lapidis in panes virtutem potestatis agnoscat, et in homine oblectando cibi patientiam esurientis illudat. » Huic autem tentationi sic resistit dicens : « *Scriptum est : Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei :* » ubi dicit Glossa : « Inferior pars hominis pane sustentatur, altior vero verbo Dei reficitur. Quia vero agis de inferiori parte, patet quod tentator sis. » Secundo tentavit eam per vanam gloriam, ut dicimur Matth., IV : unde sequitur : « *Tunc assumpsit eum diabolus*, etc. » Et postea sequitur, « *Si filius Dei es, mitte te deorsum*, etc. » Hæc tentatio fuit vanæ gloriæ secundum Glossam: cui sic resistit, « *Non tentabis Dominum Deum tuum.* » Ubi dicit Glossa : « Non debet tentare Deum, quando habet ex humana ratione quid faciat. Sed postquam deficit humana ratio, commendet se Deo, non tentando, sed devote confitendo. » Nota etiam quod hic dicit Glossa omnia hæc corporalibus sensibus esse completa : quia enim verba invicem conferuntur, in specie hominis diabolum superasse verisimile est. Tertio tentavit cum de avaritia : unde sequitur, « *Assumpsit eum in montem excelsum, et ostendit ei omnia regna mundi,* » Glossa, idest omnia concupiscibilia in mundo, in quo homines regnant : vel simpliciter totus mundus eo suggerente ab eo visus est : et dixit : « *Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me,* » quia *avaritia idolorum servitus*, sicut dicitur ad Ephes., V. Huic autem tentationi sic resistit, « *Vade Satanas.* » Cur indignanter sic respondit? Quia dicit Chrysostomus quod « in propriis injuriis quempiam esse patientem laudabile est : Dei autem injurias simulare, nimis impium est. »

Notandum vero quid mystice Christi tentatio significet : unde Chrysostomus sic dicit : « Jejunium est abstinentia rei malæ : esuries desiderium ejus, usus ejus est panis. Qui ergo sibi peccatum convertit in usum, lapidem convertit in panem. Respondeat ergo diabolo persuadenti, quia non in solo pane, idest usu illius rei, vivit homo, sed in observantia mandatorum Dei. Cum ergo quis inflatus fuerit quasi sanctus, ductus est quasi supra templum ; et quando æstimaverit consistere in sanctimonii summitate, positus est super pinnam templi : et hæc tentatio sequitur primum, quoniam victoria tentationis gloriam operatur, et fit causa jactantiæ. Sed Christus ultro jejunium suscepit. Super

templum autem eum diabolus duxit, ut tu ad abstinentiam laudabilem sponte procedas, extolli autem ad fastigium sanctitatis non acquiescas. Fuge exaltationem cordis, et non patieris ruinam. Ascensio autem montis est processio ad altitudinem divitiarum, et gloriam hujus mundi, quæ de superbis cordibus descendit. Cum ergo volueris dives fieri, quod ostendens, incipis cogitare de divitiis et honoribus acquirendis, et tunc princeps mundi gloriam ostendit regni sui. Tertio loco prævidet tibi causas, ut si volueris illa consequi, servias ei, et negligas justitiam. »

ARTICULUS XII.

De triplici tentatione : scilicet Dei, hominis et Diaboli.

Glossa super Psalm., II, dicit, quod tentat Dominus, tentat homo, tentat diabolus; sed aliter Dominus, aliter homo, aliter diabolus. Tentat Dominus ut erudiat; homo ut discat quod nescit : diabolus ut seducat. De tentatione Dei dicitur ibidem in Psal., XXV : « *Proba me, Domine, et tenta me.* » Glossa : « Judica me probatum non tibi, quia omnia probasti, sed mihi et hominibus, ne quid delicti maneat. » Tentatio ergo Dei probatio est, sicut tentavit Deus Abraham Gen., XXIII. Quod autem dicit Matth., VI : « *Ne nos inducas in tentationem,* » intelligendum est, ne nos permittas vinci a tentatione. Glossa : « In tentationem ducitur, qui in tentatione frangitur. Non ergo precatur ut non tentetur; quia tentatio necessaria est ad coronam; tamquam si cuiquam necesse est igne probari, non precatur ut non contingatur, sed ut non exuratur, » ut dicit Glossa. Augustinus : « De tentationibus hominis sciendum est quod tentare est experimentum sumere de eo qui tentatur, sicut Samson proposuit problema Philistæis ad tentandum eos. » Judic., IV : « *Si quis autem hominum explorat voluntatem, prudentiam et potestatem Dei, hoc est tentare Deum, quod prohibitum est :* » Deut., VI : « *Non tentabis Dominum, Deum tuum :* » ubi dicit Glossa : « Deum tentat, qui habet quid faciat, ac sine ratione se committit periculo, experiri volens utrum possit liberari a Deo. Quando vero propter necessitatem vel utilitatem committit se aliquis divino auxilio, et suis petitionibus et factis, hoc non est tentare Deum ; » dicitur enim II Paral., II : « *Cum ignoramus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos nostros ad te dirigamus.* » Ad evidentiam autem illius quod dicitur in Psal., XXXIII : « *Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus,* » et illius quod dicitur Rom., XII : « *Ut probetis quæ sit voluntas Dei bona, beneplacens et perfecta.* » Sciendum quod duplex est cognitio divinæ voluntatis seu bonitatis : una quidem est speculativa; et quantum ad hanc non licet dubitare, nec probare utrum voluntas bona sit, vel utrum Deus sit suavis; alia autem est divinæ bonitatis seu voluntatis cognitio affectiva, seu experimentalis, dum quis experitur in seipsum gustum divinæ dulcedinis, et complacentiam divinæ voluntatis, sicut de Hierotheo dicit Dyonisius II cap. *de div. Nom.*, quod didicit divina ex compassione ad ipsa, et hoc movet ut probemus Dei voluntatem, et gustus ejus suavitatem.

Notandum etiam quod dupliciter petit aliquis signum a Deo. Uno modo ad explorandum divinam potestatem aut veritatem dicti ejus : et hoc de se pertinet ad Dei tentationem. Alio modo ut instruatur quid sit circa aliquid faciendum, aut quod factum beneplacitum est Deo; et hoc nullo modo pertinet ad Dei tentationem. De tentatione autem diaboli supra dictum est. Hujusmodi autem diabolicæ tentationis rationes, videlicet quare permittit Deus hominem tentari, tangit Chrysostomus dicens : « Quisquis post baptisma majores sustines tentationes, non turberis : etenim propter hoc accepisti arma, non ut vaces, sed ut prælieris : ideo autem a te tentationes non prohibet Deus. » Primo quidem ut discas quomodo fortior factus es. Secundo ut ex magnitudine donorum non extollaris. Tertio ut diabolus cognoscat quod perfecte ab eo abscessisti. Quarto ut per hoc fortior reddaris. Quinto ut crediti tibi thesauri signum accipias : neque enim diabolus superveniret tibi ad tentandum, nisi te in majori effectu videret.

ARTICULUS XIII.

De Christi conversatione.

Decimo videamus de Christi conversatione. de qua dicitur Baruch., III : « *Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus.* » Notandum quod Christi conversatio fuit perfectissimum exemplar

nostræ conversationis : unde in persona ejus dicitur Joan., XIV : « *Ego sum via, veritas et vita.* » Revera ipse est illa regia via de qua dicitur Num., XXI : « *Via regia gradiemur :* » et dicit quædam Glossa super, « *Qui habitat* » quod via regia est via Christi regis nostri, qui sic viam mundi cucurrit, ut nec prosperis alliceretur, nec adversis frangeretur, quem etiam nos imitari debemus. Beda : « Sequamur iter humanæ conversationis ejus, si divinitatis gloriam volumus intueri, et habitare in domo ejus æterna omnibus diebus vitæ nostræ. »

Notandum vero quod Christus conversatus fuit secundum legem : primo quidem, ut veterem approbaret : secundo, ut eam in seipso observando consummaret : tertio, ut Judæis occasionem calumniandi subtraheret : quarto, ut homines a servitute legis liberaret, secundum illud Galat., IV : « *Misit Deus Filium suum natum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret.* » A transgressione autem legis tripliciter se excusat. Primo quidem modo, quia per præceptum quidem de sanctificatione Sabbati non interdicitur opus divinum, sed humanum : quamvis Deus in die septima cessaverit a novis creaturis condendis, semper tamen operatur in rerum gubernatione et conservatione. Quod autem Christus miracula faciebat, erat operis divini, ut ipse dicit Joan., V : « *Pater meus usque modo operatur, et ego operor.* » Secundo excusat per hoc quod illo præcepto non prohibentur opera de necessitate salutis corporalis : unde ipse dicit Luc., VII : « *Nonne unusquisque vestrum solvit bovem aut asinum, et ducit adaquare?* » Et infra XIV : *Cujus vestrum bos aut asinus in puteum cadit, et non continuo extrahit illum in die Sabbati?* » Manifestum est autem quod opera miraculorum quæ Christus faciebat, ad salutem corporis et animæ pertinebant. Tertio, quia illo præcepto non prohibentur pertinentia ad Dei cultum : unde dicitur Matth., XII : « *An non legistis in lege, quod Sabbatum sancti violant, et sine crimine sunt?* » et Joan., VII, dicitur : « *Si circumcisionem homo accipit in Sabbato, ut non solvatur lex Moysi ; cur mihi indignamini, quia totum hominem salvum feci in Sabbato?* » Quod autem mandavit paralytico in Sabbato lectum suum portare, ad cultum Dei pertinebat, idest ad laudem divinæ virtutis.

Notandum quod Christus habuit refugia, ut dicit Remigius, navim, montem et desertum, ad quorum alterum quotiescumque a turbis premebatur, descendebat : et hoc legitur ipsum fecisse propter tria. Quandoque propter corporalem quietem : unde Matth., VI, dicitur quod Dominus discipulis dixit : « *Venite seorsum in desertum locum, et quiescite pusillum : erant enim qui veniebant et redibant multi, et nec spatium manducandi habebant.* » Quandoque vero causa orationis ; unde Luc., VI : » *Factum est in illis diebus, exiit orare in montem, et erat pernoctans in oratione :* » ubi dicit Ambrosius, quod « ad præcepta virtutum suo nos informat exemplo. » Quandoque ut doceat favorem vitare : unde super illud Matth., V : « *Videns Jesus turbas ascendit in montem,* » dicit Chrysostomus, quod per hoc quod non in civitate et foro sed in monte et solitudine sedit, erudivit nos nihil ad ostentationem facere, a tumultibus abscondere, et maxime cum de necessariis disputare oportet. »

ARTICULUS XIV

De doctrina Christi.

Undecimo videamus de doctrina Christi, de qua dicitur Matth., XXII : *Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces.* » Sciendum vero quod Christus veritatem doctrinæ confirmavit, tum vitæ sanctitate, tum miraculorum sublimitate : vitæ sanctitate, quia *cœpit facere et docere*, ut dicitur Act., I, miraculorum sublimitate : Joan., IV : « *Si mihi non vultis credere, operibus credite.* »

Notandum insuper quod Christus multa docuit in parabolis, ut dicitur Matth., XIII. Quod quidem conveniens fuit, tum quia connaturale est homini ut per sensibilia deveniat in cognitionem intelligibilium, ut dicit Dionysius I cœl. Hier., « nam impossibile est nobis aliter lucere divinum radium, nisi varietate sacrorum velaminum anagogice circumvelatum, » idest inclusum diversis figuris scripturæ ipsum repræsentantibus ; tum etiam propter simplicitatem quorumdam audientium, ut qui cœlestia capere non poterant, per similitudinem terrenam audita percipere potuissent, ut dicit Glossa Matth., IV. Et subditur ibi, in Glossa, quod parabola græce, similitudo dicitur latine, quando quid intelligi volumus per quasdam comparationes indicamus : ut ferreum dicitur

ad aliquod durum, et rem velocem ventis comparamus : est enim « parabola, » ut dicit Hieronymus, « rerum natura discrepantium sub aliqua similitudine facta comparatio. » Tum etiam ut indignis divina mysteria occultarentur : unde Luc., III : « *Vobis datum esse nosse mysterium regni Dei,* » Glossa « secreta scripturarum : » et infra : « *Ceteris autem in parabolis,* ut videntes non videant : » Matth., VII : « *Nolite sanctum dare canibus, neque mittite margaritas ante porcos :* » Glossa : « Eadem res dicitur sanctum et margarita, » idest « evangelium et ecclesiastica Sacramenta : sanctum, quia inviolabile nec debet ab aliquo corrumpi : margarita, quia in abscondito latet, et de figuris quasi de apertis conchis eruitur. » Gemma est pretiosa quæ non potest corrumpi : canes vero sunt quia oblatrant, et quod integrum est dilacerant : porci qui vilipendunt et conculcant.

Notandum vero quod, sicut Dionysius, II cap. *cœl. Hier.,* dicit, « magis conveniens est quod divina in scripturis tradantur sub metaphora rerum corporalium vilium, quam nobilium : » et hoc propter tria. Primo, quia per hoc liberatur magis humanus sensus ab errore. Manifestum autem est quod hæc non secundum proprietatem dicuntur de divinis : quod posset esse dubium, si sub figuris nobilissimorum corporalium describerentur divina, maxime apud illos qui nihil aliud corporibus nobilius excogitare noverunt. Secundo, quia hic modus est convenientior cognitioni quam de Deo habemus in hac vita : magis enim manifestatur nobis de ipso quid non est, quam quid est : et ideo similitudines eorum quæ magis elongantur a Deo, veriorem nobis faciunt æstimationem de Deo quid sit supra illud quod de eo dicimus vel cogitamus. Tertio, quia per hujusmodi, divina magis indignis occultantur.

ARTICULUS XV.

De Christi miraculis.

Duodecimo videamus de Christi miraculis, de quibus dicitur Joan., XI : « *Hic homo multa signa facit.* » Unde notandum quod miraculi nomen ab admiratione sumitur. Admiratio autem surgit cum effectus sunt manifesti et causa occulta : sicut aliquis miratur dum videt eclipsim solis, et ignorat causam, ut dicitur I *Metaph.* Potest tamen causa alicujus apparentis effectus esse alicui nota, quæ tamen aliis est incognita. Unde aliquid est mirum uni, quod non est mirum aliis ; sicut eclipsim solis miratur rusticus, non autem astrologus. Miraculum autem dicitur quasi admiratione plenum, quod simpliciter est omnibus ex causa occulta. Hæc autem est Deus. Unde illa quæ a Deo fiunt præter causas nobis notas, miracula dicuntur. Describitur autem miraculum sic : Miraculum dicitur aliquid arduum et insolitum supra facultatem naturæ et spem admirantis proveniens. Ad cujus evidentiam sciendum est quod arduum dicitur miraculum non propter dignitatem rei in qua fit, sed quia excedit facultatem naturæ. Similiter insolitum dicitur, non quia frequenter eveniat, sed quia est præter naturalem consuetudinem. Supra autem facultatem naturæ est aliquid tripliciter. Uno modo quantum ad substantiam facti : sicut quod duo corpora sint simul, et quod sol retrocedit : vel quod corpus humanum glorificetur, quod nullo modo natura facere potest : ista et similia tenent summum gradum in miraculis. Secundo modo est aliquid supra facultatem naturæ non quantum ad id quod fit, sed quantum ad id in quo fit : sicut resurrectio mortuorum, illuminatio cæcorum, et similia : potest natura causare vitam, sed non in mortuo, et potest præstare visum, sed non cæco ; et hæc secundum locum tenent in miraculis. Tertio est aliquid supra facultatem naturæ quantum ad modum et ordinem faciendi ; sicut cum aliquis subito divina virtute curatur a febre, absque solito et consueto cursu naturæ in talibus : et cum aer condensatur in pluvias divina virtute absque naturalibus causis, sicut factum est ad preces Eliæ et Samuelis : et hujusmodi tenent infimum locum in miraculis. Quodlibet autem istorum habet diversos gradus, secundum quod diversimode excedunt facultatem naturæ. Supra spem etiam naturæ miraculum esse dicitur, non supra spem gratiæ quæ ex fide est. Dicuntur autem miracula virtutes, in quantum excedunt facultatem naturæ ; signa vero inquantum manifestant aliquid supernaturale. Dicuntur autem portenta vel prodigia propter excellentiam, quasi procul aliquid ostendentia. Attribuitur autem operatio miraculorum fidei, secundum illud I Cor., XIII : « *Si habuero fidem ut montes transferam :* » et hoc propter duo. Primo, quia ordinatur ad fidei confirmationem. Secundo

quia procedit ex Dei potentia, cui fides innititur : et sicut præter gratiam fidei necessaria est et gratia sermonis ad fidei instructionem, ita etiam opera miraculorum ad fidei confirmationem.

Notandum vero quod divinitus conceditur homini miracula facere. Primo quidem et principaliter ad confirmandum fidem et veritatem quam docet. Quia enim ea quæ sunt fidei, humanam rationem excedunt ; ideo non possunt per humanam rationem proberi, sed oportet quod probentur per argumentum divinæ virtutis. Secundo ad ostendendum præsentiam Dei in homine per gratiam Spiritus sancti. Ad Galat., III : « *Qui tribuit nobis spiritum, et operatur virtutes in nobis.* » Utrumque autem circa Christum erat hominibus manifestandum : scilicet quod Deus esset in eo per gratiam non adoptionis, sed unionis ; et quod ejus super-naturalis doctrina esset a Deo : idest convenientissimum fuit, ut miracula faceret ; unde ipse dicit Joan., V : « *Si mihi non vultis credere, operibus credite :* » et ibi etiam : » *Opera quæ dedit mihi Pater ut faciam, ipsa sunt quæ testimonium perhibent de me.* » Facit autem Christus miracula divina virtute ; unde ipse dicit Joan., X : «*Pater in me manens ipse facit opera.*» Unde Leo Papa dicit, quod « in Christo sunt duæ naturæ : una earum est divina, quæ fulget miraculis : et alia humana, quæ succumbit injuriis : et tamen una earum agit communicatione alterius; in quantum scilicet natura humana est instrumentum divinæ actionis, et actio humana accipit virtutem a natura divina. » Blasphemiam vero Judæorum dicentium in virtute dæmonum eum dæmonia ejicere, Luc., II, reprobavit. Primo quidem per hoc quod atanas contra se ipsum non dividitur. Secundo exemplo aliorum qui dæmonia ejiciebant per spiritum Dei. Tertio, quia dæmonium expellere non posset, nisi ipsum vicisset divina virtute. Quarto, quia nulla convenientia in operibus nec in effectu erat sibi et Satanæ, cum Satanas dispergere cuperet quos Christus colligebat.

Notandum vero quod miraculorum quædam non sunt vera, sed phantastica facta, quibus ludificatur homo, ut videatur ei aliquid quod non est : quædam sunt vera facta, sed non habent vere rationem miraculi, quia fiunt virtute aliquarum naturalium causarum : et hæc duo possunt fieri per dæmones ; sed vera miracula non possunt fieri nisi virtute divina : operatur enim ea Deus ad utilitatem hominum : et hoc dupliciter. Uno quidem modo ad veritatis prædictæ confirmationem : et secundum hunc modum possunt etiam mali miracula facere : unde super Matth., XII : « *Nonne in nomine tuo,* etc. » dicit Hieronymus : « Prophetare et virtutes facere et dæmonia ejicere interdum non ejus est meriti qui operatur ; sed invocatio nominis Jesu Christi hæc agit, ut homines Deum honorent, ad cujus invocationem fiunt tanta miracula. » Alio modo ad demonstrandam sanctitatem alicujus ; et sic fiunt tantum a sanctis, vel in vita eorum, vel etiam post mortem, sive per eos, sive per alios. Legitur enim Act., XII, quod Dominus faciebat virtutes per manus Pauli, et etiam dum super languidos ferebantur ejus sudaria, recedebant ab eis languores ; et sic nihil probiberet per aliquam peccatorem miracula fieri, per aliquem invocationem alicujus sancti : quæ tamen miracula ille non dicitur facere, sed ille ad cujus sanctitatem demonstrandam hæc fierent.

ARTICULUS XVI.

De Christi transfiguratione.

Tertio decimo videamus de Christi transfiguratione, de qua dicitur Matth., XVII : « *Et post sex dies assumpsit Jesus Petrum, Jacobum et Joannem.* » Ubi tria per ordinem possumus notare : scilicet luminosam claritatem Christi transfigurati : gloriosam apparitionem Eliæ et Moysi, gaudiosam delectationem discipulorum Christi. Primum tangitur ibi, « *Et resplenduit facies ejus sicut sol :* » ubi dicit Hieronymus : « Qualis futurus est tempore judicii, talis Apostolis apparuit. » Ad cujus evidentiam sciendum est quod claritas illa fuit claritas gloriæ quantum ad essentiam, non tamen quantum ad modum essendi : « claritas enim corporis gloriosi derivatur ab animæ claritate, » sicut dicit Augustinus : et similiter claritas corporis Christi derivata est in transfiguratione a divinitate ejus, ut dicit Damascenus, et a gloria animæ ipsius : aliter tamen quam in corpore glorificato : nam ad corpus glorificandum redundat claritas ab anima, sicut quædam qualitas permanens ; sed ad corpus Christi in transfiguratione derivata est claritas per modum cujusdam passionis transeuntis, sicut cum

aer illuminatur a sole : est est simile quantum ad animam de visione quam vidit Paulus. Unde ille fulgor tunc in corpore Christi apparens, miraculosus fuit, sicut et illud quod super undas maris ambulavit. Unde non est dicendum, sicut Hugo de sancto Victore dicit, quod assumpsit dotes claritatis in transfiguratione, agilitatis ambulando super mare, subtilitatis egrediendo clauso virginis utero : quia dos nominat qualitatem immanentem corpori glorioso, sed miraculose habuit ea quæ pertinent ad dotes.

Notandum quod tria describuntur circa hanc transfigurationem : scilicet temporis opportunitas, discipulorum numerositas, et loci congruitas, idest quando facta est, quibus, et ubi : quod mysterio non vacat. Primum ibi, « *Et post sex dies :* » ubi dicit Origenes : « Mystice cum aliquis ascenderit sex dies, idest omnes mundi res sex diebus factas, potest gloriam verbum Dei aspicere, et Jesum transfiguratum ante oculos cordis sui videre. Diversas enim habet verbum Dei formas apparentes unicuique secundum quod videnti expedire cognoverit : et nemini super quod capit, seipsum ostendit. » Secundum ibi, « *Assumpsit Petrum, Jacobum et Joannem.* » Per quod datur intelligi, quod dicit Rabanus, quod qui nunc fidem sanctæ Trinitatis incorruptam servant, tunc æterna ejus visione lætantur. Tertium ibi, « *Et duxit illos in montem excelsum seorsum* : » in quo docet, ut dicit Remigius, quod « necesse est omnibus qui Deum contemplari desiderant, ut non in infimis voluptatibus jaceant, sed amore supernorum semper ad cœlestia se erigant; et ut ostendat discipulis quatenus gloriam divinæ claritatis non in hujus sæculi profundo quærant, sed in cœlestis beatitudinis regno. » Ducimur autem seorsum, quia sancti viri toto animo et fidei intentione separati sunt a malis, funditus autem separabuntur in futuro. Secundum principale membrum tangitur ibi. « *Et apparuerunt illis Moyses et Elias loquentes cum eo :* » ubi dicit Hieronymus : « Considerandum est quod Scribis et Pharisæis signum de cœlo petentibus dare noluit : his vero ut Apostolorum augeat fidem, dat signum de cœlo, Elia inde descendente quo conscenderat, et Moyse ab inferis resurgente. » Quod non est sic intelligendum quod anima corpus suum assumpsit; sed quod anima ejus apparuit per aliquod corpus assumptum, sicut Angeli apparent. Elias autem apparuit in corpore proprio, non quidem de cœlo empyreo allatus, sed de aliquo eminenti loco, in quo fuerat curru igneo raptus. Sunt autem plures rationes, quare Moyses et Elias ad medium adducuntur, ut dicit Chrysostomus. Prima est, quia dicebant turbæ eum esse Eliam, vel Jeremiam, aut unum ex Prophetis, capita Prophetarum secum ducit, ut saltem hinc appareat differentia servorum et Domini. Secunda est, quia Moyses legem dedit, Elias æmulator Domini fuit. Unde per hoc quod simul cum Christo apparuerunt, excluditur calumnia Judæorum accusantium Christum tamquam transgressorem legis, et blasphemum, sibi gloriam Dei usurpantem. Tertia, ut ostendat se potestatem mortis et vitæ habere, et esse judicem vivorum et mortuorum, Moysen jam mortuum, et Eliam adhuc viventem secum ducit. Quarta, quia voluit ut discipuli ejus imitarentur Moysi mansuetudinem, et zelum Eliæ. Tertium ibi, « *Domine, bonum est nos hic esse :* » Glossa : « Si Petrus videns glorificatam humanitatem nunquam voluit ab ejus visione separari, quid putandum est de his qui divinitatem ejus videre meruerunt ? » Dicitur autem Matth., IX, quod non sciebat quid diceret stupore fragilitatis humanæ. Unde Beda : « Sed in hoc sciebat quod solum bonum hominis est intrare in gaudium Domini sui, » ut dicit Glossa Remigii : Erravit Petrus, qui voluit ut regnum electorum construeretur in terris, quod Dominus promisit dare in cœlis : erravit etiam, quia oblitus est se et suos socios esse mortales, et absque gustu mortis voluit subire æternam felicitatem ; et in eo quod in cœlesti conversatione tabernacula facienda putavit, in qua domus necessaria non erat, cum scriptum sit, « *Templum non vidi in ea.* »

ARTICULUS XVII.

De cœna Christi.

Quartodecimo videamus de cœna Christi, et institutione Dominici corporis et sanguinis Christi; de quibus dicitur Matth., XXVI : « *Cœnantibus illis, accepit Jesus panem,* etc. » Notandum quod convenienter hoc sacramentum institutum fuit in cœna. Primo quidem ratione continentiæ hujus sacramenti : continetur enim ipse Christus in Eucharistia sicut in sacramento ; et ideo quando Christus in propria

specie a discipulis discessurus erat, in sacramentali specie seipsum eis reliquit sicut in absentia imperatoris exhibetur ejus veneranda imago. Unde Eusebius dicit : « Quia corpus assumptum ablaturus erat ab oculis corporalibus, et illaturus sideribus, necesse erat ut die cœnæ sacramentum Corporis et Sanguinis sui consecraret nobis, ut coleretur jugiter per mysterium quod semel offerebatur in pretium.» Secundo, quia sine fide passionis nunquam potuit esse salus, secundum illud Rom., III : « *Quem posuit Deus propitiatorem per fidem in Sanguine ejus.* » Et ideo oportet omni tempore apud homines esse aliquod repræsentativum Dominicæ passionis : cujus in veteri lege præcipuum erat agnus paschalis ; unde dicit Apostolus I Cor., V : « *Pascha nostrum immolatus est Christus.*» Successit autem ei in novo testamento Eucharistiæ sacramentum, quod est rememorativum præ teritæDominicæ passionis, sicut et illud fuit futuræ præfigurativum ; et ideo conveniens fuit imminente passione, celebrato priori sacramento, novum instituere. Tertio, quia ea quæ ultimo dicuntur ab amicis recedentibus, magis memoriæ commendantur ; præsertim quia tunc magis inflammatur affectus ad amicos ; ea vero quæ magis afficiunt, profundius animo imprimuntur. Quia igitur, ut beatus Alexander Papa dicit, nihil in sacrificiis potest esse majus quam corpus Christi et sanguis Christi, nec oblatio hac potior ; ideo ut in majore veneratione haberetur, Dominus in ultimo discessu suo a discipulis hoc sacramentum instituit : et hoc est quod Augustinus dicit in cit. lib., serm. ad Januarium : « Salvator quo vehementius commendaret illius mysterii altitudinem, ultimum hoc voluit infigere cordibus et memoriæ discipulorum, a quibus per passionem erat discessurus. »

Notandum vero quod hoc sacramentum triplicem habet significationem : unam quidem respectu præteriti, in quantum scilicet est commemorativum Dominicæ passionis, quæ fuit verum sacrificium ; et secundum hoc nominatur sacrificium ; aliam autem significationem habet respectu rei præsentis, scilicet ecclesiasticæ unitatis, et ut homines per hoc sacramentum congregentur, et secundum hoc nominatur communio. Damascenus dicit IV lib., quod « dicitur communio, quia communicamus per ipsum Christo, et quia participamus ejus carne et divinitate, et quia communicamur et unimur ad invicem per ipsum. » Tertiam autem habet respectum futuri, in quantum præfigurativum fruitionis Dei, quæ erit in patria ; et secundum hoc dicitur viaticum, quia præbet nobis viam illuc perveniendi : et secundum hoc etiam dicitur Eucharistia, idest bona gratia, quia *gratia Dei vita æterna est,* ut dicitur Rom., VI. Vel quia realiter continet Christum, qui est plenus gratia. Dicitur etiam in græco metalipsis, idest assumptio, quia, ut dicit Damascenus, per hoc filii Dei divinitatem assumimus.

Notandum etiam quod ipse Christus sumpsit hoc sacramentum in cœna, quod aliis sumendum tradidit, ut dicit Hieronym., et habetur de consecratione, dist., IV : « Dominus Jesus ipse conviva et convivium, ipse comedens et comeditur. » Unde etiam super illud Ruth., IV : « *Cumque comedisset et bibisset,* » dicit Glossa, quod « Christus comedit etiam et bibit in cœna corporis et sanguinis sui sacramentum, cum illud discipulis suis tradidit. » Unde, quia ipsi communicaverunt, ipse participavit eisdem ; unde quidam metrice dixit : « Rex sedet in cœna cinctus turba duodena. Se tenet in manibus, se cibat ipse cibus. » Possumus autem distinguere triplicem cœnam Christi : videlicet sacramentalem, spiritualem et æternam. De prima dicitur Apocal., XIX : « *Beati qui ad cœnam nuptiarum agni sunt vocati.* » Vere beati et in præsenti per gratiam, et in futuro per gloriam ; unde super illud Sapient., VII : « *Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa.* » dicit Glossa : « Qui Christum corde suscipit vel percipit, notitiam omnium hic pariter virtutum habet et gratiam, et in futuro vitam æternam. » Hæc est cœna, in qua lavit Christus pedes discipulorum suorum, idest affectus nostræ mentis a peccatis venialibus : quia in hoc sacramento fit transformatio hominis ad Christum per amorem. Et quia fervori amoris peccata venialia contrariantur. qui quidem fervor in hoc sacramento excitatur ; ideo ex consequenti peccata venialia dimittuntur ; unde Bernardus : « In sacramento altaris anima cœlesti dulcedine inebriatur, peccatum veniale deletur, homo in gratia roboratur. » De secunda dicitur Apocal., III : « *Ego sto ad ostium et pulso,* » Glossa « cordi clauso. » « *Si quis audierit vocem meam, et aperuerit januam mihi, ad eum intrabo, et cœnabo cum illo,* » Glossa : « Fide et opere ejus delec-

tabor. » Hæc cœna mystice designata est Joan., XIII, ubi dicitur, quod « *ante sex dies Paschæ venit Jesus in Bethaniam, fecerunt autem ei cœnam, et Martha ministravit*, etc. » Unde Alcuinus : « Mystice cœna Domini est fides ecclesiæ, quæ per dilectionem operatur. » Martha ministrat cum fide, cum anima opera suæ devotionis impendit. Lazarus unus erat ex discumbentibus, cum hi qui post peccatorum mortem resuscitati sunt ad justitiam, una cum eis qui in sua justitia permanserunt, de præsentia veritatis exultant, et cœlestis gratiæ muneribus aluntur. Et bene in Bethania, quæ domus obedientiæ interpretur. De tertio Luc., XIV, dicitur, « *Homo quidam fecit cœnam magnam*, » Glossa, quia satietatem nobis internæ dulcedinis præparavit. » Hæc est cœna, in qua Joannes, idest quilibet electus, in quo est gratia, recumbit a strepitu vitæ præsentis; quia, ut dicit Bernardus, « ibi est requies a laboribus, pax ab hostibus, amœnitas de novitate, securitas de æternitate, suavitas atque dulcedo de Dei visione. »

ARTICULUS XVIII.

De Christi passione.

Quintodecimo videamus de Christi passione, de qua dicitur Matth., XX : « *Ecce ascendimus Jerosolymam et filius hominis tradetur principibus sacerdotum*, etc. » Possumus autem sex notare circa passionem Christi : scilicet Christi patientis voluntatem, patiendi congruitatem, passionis acerbitatem, ignominiositatem, et utilitatem, ultimo persequentium cæcitatem, et peccati gravitatem. De prima dicitur Isa., XXV : « *Oblatus est quia ipse voluit.* » Ad cujus evidentiam est sciendum quod mors Christi fuit nostræ morti conformis quantum ad id quod est de ratione mortis, quod est animam de corpore separari; sed quantum ad aliud mors Christi a morte nostra fuit differens : nos enim morimur quasi morti subjecti ex necessitate naturæ, vel alicujus violentiæ nobis illatæ; Christus autem mortuus est non ex necessitate, sed ex potestate, et ex propria voluntate : unde ipse dicit Joan., X : « *Potestatem habeo ponendi animam meam.* » Hujus differentiæ ratio est, quia naturalia voluntati nostræ non subjacent : conjunctio autem animæ ad corpus est naturalis : unde voluntati nostræ non subjacet quod anima maneat corpori unita, vel separetur. Quicquid autem in Christo naturale erat, totum voluntati ejus subjacebat propter divinitatis virtutem, cui subjacebat tota natura. Erat igitur in potestate Christi, ut quamdiu vellet, anima ejus unita corpori maneret, et statim cum vellet, separaretur ab eo. Hujus autem divinæ virtutis indicium Centurio cruci Christi assistens sensit, cum vidit eum expirare : per quod maxime ostenditur quod non sicut homines ex defectu naturæ moriebatur : non enim possunt ceteri cum clamore emittere spiritum, cum in illo mortis articulo vix etiam possunt linguam palpitando movere : unde quod Christus clamando expiravit, in eo divinam virtutem manifestavit. Et propter hoc dixit Centurio : « *Vere filius Dei erat iste*, » Luc., XXIII. Unde Bernardus in sermone de passione : « Quis tam facile cum vult obdormiat? Magna infirmitas mori, sed plane sic mori virtus immensa. Solus habuit potestatem ponendi animam, et solus facultatem liberam eam resumendi, imperium habens vitæ et mortis. » Non tamen dicendum quod Judæi non occiderunt Christum. Ille enim dicitur aliquem occidere, qui causam mortis inducit non enim mors sequitur nisi causa mortis naturam vincat, quæ vitam conservat. Erat autem in potestate Christi ut natura eidem corruptioni cederet, vel resisteret quantum ipse vellet; ideo ipse Christus voluntarie mortuus fuit, et tamen Judæi occiderunt eum.

Notandum quod voluntas patientis excludit necessitatem coactionis; quia dicit Aristoteles in lib. *de Anima* quod voluntas est animi motus cogente nullo ad aliquid admittendum vel adipiscendum. Unde non fuit necessarium Christum pati necessitate coactus. Dicitur autem aliquid necessarium ex suppositione finis; quando scilicet finis, nullo modo, aut non ita convenienter potest esse nisi tali fine præsupposito; et sic necessarium fuit Christum pati necessitate finis. Qui quidem finis potest intelligi tripliciter. Primo quidem ex parte nostra, quia per ejus passionem liberati sumus, secundum illud Joan., XII : « *Oportet exaltari filium hominis.* » Secundo ex parte ipsius Christi, qui per humilitatem passionis meruit gloriam exaltationis. Luc., ult. : « *Oportebat Christum pati*, etc. » Tertio ex parte Dei, cujus definitio est circa passionem Christi prænuntiata in Scripturis, et præfigurata in observantia veteris testamenti : et hoc est quod dicitur Luc., XXII: « *Filius hominis vadit secundum quod de-*

finitum est de illo ; » et Luc., ult. : « *Necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi et prophetis et psalmis de me.* » Sciendum vero quod Pater dicitur Filium tradidisse, secundum illud Rom., VIII, *qui proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum.* » Ubi duo tanguntur : scilicet Dei severitas et bonitas. Severitas quidem est, quod peccata sine pœna dimittere noluit. Quod signavit Apostolus dicens, « *Qui proprio Filio suo non peperit.* » Bonitas vero in eo, quod cum homo sufficienter satisfacere non posset per aliquam pœnam quam pateretur, satisfactorem Filium dedit ei, quem Apostolus signavit dicens, « *Pro nobis omnibus tradidit illum.* »

Unde notandum quod secundum tria tradidit Dominus Pater Christum passioni. Uno quidem modo, secundum quod sua æterna voluntate præordinavit passionem Christi ad humani generis liberationem, secundum illud Isa., LIII : « *Dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrum.* » Secundo in quantum inspiravit eo voluntatem patiendi pro nobis infundendi ei caritatem : unde ibidem sequitur, « *Oblatus est quia ipse voluit.* » Tertio non protegendo eum a passione, sed exponendo eum persequentibus : unde ipse Christus dixit, « *Deus Deus meus, ut quid dereliquisti me?* » Matth., XXVIII. Glossa : « Dicitur autem Deus eum dereliquisse in morte, quia peccato persequentium eum exposuit: subtraxit enim protectionem, sed non solvit unionem. » De secundo dicitur Sap., VIII : « *Attingit a fine usque ad finem fortiter,* » idest a summo cœlo usque ad imum inferni : fortiter, ejiciendo scilicet de cœlo superbum, fortiter in inferno, spoliando animas fortiter in medio, scilicet in mundo, superando ibidem malignum, « *et disposuit omnia suaviter.* » Suaviter in cœlo stantes Angelos confirmando, in inferno captivos a diabolo liberando ; in mundo venumdatos sub peccato redimendo. Potest autem congruitas tripliciter attendi : idest ex tempore, ex loco, ex genere passionis. De tempore dicitur Joan., XIII: « *Ante diem festum Paschæ sciens Jesus quia venit hora ut transeat ex hoc mundo ad Patrem,* etc. » Unde in *libro novi et veteris Testamenti* dicitur : « Omnia propriis locis et temporibus gessit Salvator. » Fuit autem congruum quod Christus in juvenili ætate pateretur : tum ut suam dilectionem magis commendaret, quod vitam suam pro nobis dedit, quando erat in perfectissimo statu : tum etiam quia non conveniebat ut in eo appareret naturæ diminutio, sicut nec morbus, ut supra patuit; tum etiam ut in juvenili ætate moriens et resurgens, futuram resurgentium in seipso qualitatem præmonstraret : unde dicitur ad Ephes., IV : « *Donec occurramus omnes in unitatem fidei, et agnitionem Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.* » De loco passionis Christi dicitur Luc., XIII : « *Non capit prophetam perire extra Jerusalem.* » Fuit autem conveniens Christum pati in Jerusalem. Primo, quia Jerusalem fuit locus a Deo electus ad sacrificia offerenda: quæ quidem figuralia sacrificia figurabant passionem Christi, quod est verum sacrificium, secundum illud Ephes., V : « *Tradidit semetipsum hostiam et oblationem in odorem suavitatis.* » Unde Beda dicit in quadam homilia, quod propinquante hora passionis, Dominus appropinquare voluit loco passionis, scilicet Jerusalem, quo pervenit ante quinque dies Paschæ, sicut agnus paschalis ante quinque dies Paschæ, idest luna decima secundum præceptum legis ad locum immolationis ducebatur. Secundo, quia virtus passionis ejus ad totum mundum diffundenda erat; unde dicitur Psal., LXXII : « *Rex noster ante sæcula operatus est salutem in medio terræ,* » idest in Jerusalem pati voluit, quæ dicitur umbilicus terræ. Tertio quia hoc maxime conveniebat humilitati ejus, ut sicut turpissimum genus mortis elegit, ita etiam ad ejus humilitatem pertinuit quod in loco tam celebri confusionem pati non recusaret : unde Leo Papa in quodam sermone Epiphaniæ dicit : « Qui formam servi acceperat, Bethlehem elegit nativitati, Jerusalem passioni. » Quarto, ut ostenderet a principibus populi exortam iniquitatem occidentium ipsum, in Jerusalem ubi principes morabantur, pati voluit : unde Bernardus : « Convenerunt in ista civitate adversus puerum tuum sanctum Jesum, quem unxisti, Herodes et Pontius Pilatus cum ipsius gentibus et populis Israel. »

Notandum quod Christus extra portam pati voluit propter tria. Primo, ut veritas responderet figuræ ; unde Hebr., XIII : « *Quorum animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra castra : propter quod Jesus,* etc. » Secundo ut daret nobis exemplum exeundi a mundana conversatione : unde ib. subditur : « *Exeamus igitur ad eum extra castra,* » idest conversa-

tione sæcularium : vel secundum Glossam « voluptates corporum mortificantes, membra cum vitiis et concupiscentiis crucifigentes ad eum imitandum : » nos dico, portando patienter ut ipse, improperium ejus, idest passionem crucis, quæ videtur improperium esse infidelibus, nobis autem sanctificatio et redemptio. Tertio, ut Chrysostomus dicit, improperium passionis Christus pati voluit non sub tecto, nec in templo judaico, ne Judæi subtraherent sacrificium salutare, nec ut putarent pro illa tantum plebe oblatum, ideo foras civitatem, foras muros, ut scias sacrificium esse commune, quod totius terræ est oblatio, quod communis est omnium purificatio. De genere passionis Christi dicitur Philipp., II : « *Humiliavit semetipsum factus obediens Patri usque ad mortem : mortem autem crucis.* » Fuit autem conveniens Christum pati hoc genus mortis : primo quantum ad humilitatis exemplum: unde Apostolus notabiliter dicit, « *Humiliavit semetipsum*, etc., *formam*, etc., » ubi dicit Glossa : « Quanta humilitate humiliavit se Christus uque ad incarnationem, usque ad mortalitatis humanæ participationem, usque ad diaboli tentationem, usque ad populi derisionem, usque ad sputa, vincula, alapas et flagella, et mortem crucis, quæ ignominiosior est. Ecce humilitatis humile exemplum, superbiæ medicamentum. Quid ergo tumescis o homo et pulvis morticinus, quid tenderis, o sanies fœtida ? quid inflaris ? princeps tuus humilis est, et tu superbus ; caput humile est, membrum superbum ? » Secundo quantum ad satisfactionis medicamentum : dicitur enim Sapient., IX : « *In quo enim quis peccat, per hoc et torquetur.* » Adam vero in ligno peccavit. Genes., I. Unde Christus affigi se ligno permisit, ut exsolveret quæ non rapuit. Unde Augustinus in quodam sermone de passione : « Contempsit Adam præceptum accipiens ex arbore: sed quicquid Adam perdidit Christus in cruce invenit. » Tertio quantum ad salutis sacramentum, ut ad similitudinem mortis ejus moreremur vita carnali : ut spiritus noster in superna elevaretur : unde Joan., XII : « *Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum.* » Augustinus : « Spiritum, animam, et corpus. » De hoc etiam Sacramento crucis dicitur in Glossa super illud ad Ephes., III: « *Ut possitis comprehendere quæ sit latitudo, longitudo, altitudo et profundum*, etc.» Non frustra tale genus mortis elegit, in quo latitudinis, longitudinis, altitudinis et profunditatis magister existeret : namque latitudo est transversum lignum quod ad bona opera pertinet, quia ibi extenduntur manus : longitudo ab ipso transverso ad terram tendit, ubi corpus crucifigitur et quodammodo stat, et ipsa statio perseverantiam significat : altitudo est, quod ab ipso transverso ligno sursum versum eminet, per quod significatur supernorum expectatio : profundum vero est in illa parte quæ fixa terræ occultatur ; unde totum illud surgit : quod profunditatem significat gratuitæ gratiæ. » Quarto quia hoc genus mortis pluribus figuris respondet : unde Augustinus in sermone de Passione: « De diluvio aquarum humanum genus arca lignea liberavit de Ægypto Dei populo recedente. Moyses mare virga divisit, et Pharaonem prostravit, et populum redemit. » Idem : « Moyses lignum in aquam misit, et amaram aquam in dulcedinem commutavit : ex lignea virga de spirituali petra salutaris unda profertur : et ut Amalec vinceretur, contra eum virgam Moyses expansis manibus extendit, ut his omnibus quasi per quosdam gradus ad crucem perveniatur. » Tertio, videlicet de acerbitate passionis, dicitur Thren., I : « *O vos omnes qui transitis per viam, attendite, et videte si est dolor*, etc. »

Notandum vero quod acerbitas passionis causabat in Christo timorem, tristitiam et dolorem. De timere dicitur Marc., XII : « *Cœpit Jesus pavere, et tædere.* » Unde Damascenus : « Omnia quæ a non esse ad esse deducta sunt, a Conditore existendi naturaliter desiderium habent, et non existere naturaliter fugiunt. » Et Deus igitur Verbum homo factus habuit hoc desiderium, quod demonstravit per escam et potum et somnum, quibus scilicet conservatur vita, vivere desiderans : et naturaliter est experientia horum factus : et e converso desiderans corruptionis amotionem. Unde et tempore passionis quam voluntarie sustinuit, habuit mortis timorem naturalem, et tristitiam. Est enim timor naturalis nolens dividi animam a corpore propter eam quæ ex principio a Conditore imposita est naturalem familiaritatem, unde causatur timor in homine. Ad cujus evidentiam sciendum est quod timor causatur ex apprehensione futuri mali : quæ quidem apprehensio, si omnimodam certitudinem habeat, non inducit timorem,

unde Philosophus [1] *Rethor.* dicit, quod timor non est ubi aliqua spes non est evadendi malum : nam quando nulla spes est evadendi, apprehenditur malum ut præsens, et sic magis causat tristitiam quam timorem. Sic igitur timor potest considerari quantum ad duo. Uno modo quantum ad hoc quod appetitus sensitivus naturaliter refugit corporis læsionem per tristitiam si sit præsens, et per timorem si sit futura. Alio modo potest considerari secundum incertitudinem eventus, sicut quando nocte timemus ex aliquo sonitu, quasi ignorantes quid hoc sit : et quantum ad hoc timor non fuit in Christo, ut dicit Damascenus in III lib. Quod vero dicitur Prov., XVIII : « *Justus quasi leo confidens absque timore erit,* » intelligendum est secundum quod timor importat perfectam passionem avertentem hominem a bono rationis ; et sic non fuit in Christo, sed solum secundum passionem, ut Hieronymus dicit. Item illud secundum Augustinum in lib. LXXXIII, quæst., quod signum perfectionis est absque timore esse, intelligendum est de timore servili, et non naturali. De tristitia autem dicitur Matth., XXVI : « *Tristis est anima mea usque ad mortem,* » unde Ambrosius III *de Trinit.* « Confidenter tristitiam nomino, qui crucem prædico. » Ad cujus evidentiam sciendum est quod sicut dolor sensibilis est in appetitu sensitivo, ita et tristitia : sed differentia est secundum motivum vel objectum. Nam objecto sive motivum doloris est læsio sensu tactus percepta. Objectum sive motivum tristitiæ est nocivum, sive malum, et interius apprehensum, sive per rationem, sive per imaginationem [2]. Potuit autem anima Christi alioquid apprehendere ut nocivum quantum ad se, sicut passio et mors ejus, et quantum ad alios, sicut casus discipulorum et peccatum Judæorum ipsum occidentium. Unde potuit perpendi in eo esse naturalis tristitia, sed secundum propassionem [3], ut dicit Glossa Hieronymi. Magnitudo autem hujus tristitiæ perpendi potest ex tribus. Primo quidem ex causalitate ipsius, quæ fuit propter tria. Primo quidem peccata omnia generis humani, pro quibus satisfaciebat : unde in Psal., XXI : « *Longe a salute mea verba delictorum meorum,* » Glossa « delicta sunt causa quare longe est a salute mea. » Secundo specialiter casus Judæorum et aliorum in morte ejus delinquentiuum ; et præcipue scandalum discipulorum, de quo dicitur Matth., XXVI : « *Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte.* » Tertio amissio vitæ, quam maxime dilexit propter ejus dignitatem : dicit enim Philosophus, IV *Ethic.*, quod « virtuosus tanto plus vitam suam diligit, quanto scit eam esse meliorem ; » unde et in persona Christi dicitur Jerem., XII : *Dedi dilectam animam meam in manus inimicorum.* » Secundo perpenditur magnitudo hujus tristitiæ ex animæ perceptibilitate : ipsa enim anima efficacissime apprehendit omnes causas tristitiæ. Tertio perpenditur hujus tristitiæ magnitudo ex ejus puritate; nam in aliis mitigatur tristitia interior, et etiam dolor exterior, ex aliqua consideratione rationis per quamdam derivationem seu redundantiam a viribus superioribus ad inferiores : quod in Christo patiente non fuit, quia unicuique permisit agere quod sibi proprium erat ; unde dicit Damascenus : « Virtus moralis mitigat tristitiam. » Sciendum vero quod virtus moralis aliter mitigat tristitiam interiorem, et aliter dolorem exteriorem sensibilem : tristitiam enim interiorem diminuit directe in ea medium constituendo, sicut in propria materia. Medium autem in passionibus virtus moralis constituit, non secundum quantitatem rei, sed secundum quantitatem proportionis ; ut scilicet passio non excedat regulam rationis. Et quia Stoici reputabant quod nulla tristitia esset utilis ad aliquid, ideo credebant quod totaliter a ratione discordabat, et per consequens esset totaliter sapienti vitanda. Sed secundum rei veritatem aliqua tristitia laudabilis est, ut Augustinus probat, XIV *de civit. Dei :* quando scilicet procedit ex sancto amore : ut puta, cum quis tristatur de peccatis propriis vel alienis. Assumitur enim ut utilis ad finem : satisfactionis pro peccato, juxta illud II Corinth., VII : « *Quæ secundum Deum est tristitia, pœnitentiam in salutem stabilem operatur.* » Et ideo Christus, ut satisfaceret pro peccatis omnium hominum, assumpsit tristitiam maximam quantitate absoluta, non tamen excedentem regulam rationis. Dolorem vero exteriorem sensus tactus virtus moralis directe non minuit, quia talis dolor non obedit rationi, sed sequitur corporis naturam. Diminuit tamen ipsum indirecte

1. Al. « indicat. »
2. Al. « imaginem. »
3. Al. « propagationem. »

per redundantiam a viribus superioribus in inferiores : quod in Christo non fuit, ut dictum est.

Notandum vero quod superior ratio in Christo tristitiam de proximorum defectibus habere non potuit. Quia enim superior ratio Christi plena Dei visione fruebatur, hoc modo apprehendebatur quod ad aliorum defectus pertinet, secundum quod in divina sapientia continetur, secundum quam decenter ordinatum consistit, et quod aliquis peccare permittitur, et quod pro peccatis punitur. Et ideo nec anima Christi, nec aliquis beatus videns Deum, de defectibus proximorum tristitiam habere potest. Secus autem est in anima viatoris quæ ad rationem sapientiæ videndam non attingit. Sic igitur de eisdem de quibus Christus dolebat secundum sensum et imaginationem et rationem inferiorem, secundum rationem superiorem gaudebat, in quantum ea ad ordinem divinæ sapientiæ referebat. De dolore dicitur Isa., xxxv: « *Vere languores nostros ipse portavit, et dolores nostros ipse tulit.* » Bernardus : « Volve et revolve corpus Dominicum, et non invenies in eo nisi dolorem et cruorem. » Ad cujus evidentiam sciendum, quod ad veritatem doloris sensibilis requiritur læsio corporalis. Corpus autem Christi lædi poterat, quia erat passibile et mortale : nec defuit ei sensus læsionis quin anima Christi haberet potentias omnes naturales. Unde nulli dubium debet esse, quin in Christo fuerit verus dolor. Magnitudo vero hujus doloris potest perpendi ex tribus. Primo ex ejus causalitate, quæ fuit læsio corporalis, quæ habuit magnam acerbitatem : tum propter generalitatem passionis, quia « *a planta pedis usque ad verticem non fuit in eo sanitas,* » ut dicitur Isaiæ I ; tum etiam ex genere passionis, quia mors confixorum in cruce est acerbissima, quia configuntur in locis nervosis et maxime sensibilibus, scilicet in manibus et pedibus : et ipsum corporis pendentis pondus continue auget dolorem : adhuc etiam temporis diuturnitas, quia non statim moriuntur, sicut illi qui gladio feriuntur vel interficiuntur. Secundo potest perpendi magnitudo doloris ex perceptibilitate patientis : nam et secundum corpus erat optime complexionatus, cum corpus ejus fuerit formatum miraculose operatione Spiritus sancti, sicut et alia quæ per miracula facta sunt, aliis potiora fuerunt, ut dicit Chrysostomus de vino quod de aqua in nuptiis fecit. Et ideo in eo viguit maxime sensitivus tactus, ex cujus perceptione sequitur dolor. Tertio perpenditur magnitudo doloris ex ejus puritate, sicut est dictum supra de tristitia.

Notandum vero quod innocentia patientis minuit dolorem passionis quoad numerum : quia nocens non solum dolet de pœna, sed etiam de culpa. Innocens autem solum de pœna ; qui tamen dolor in eo augetur ex innocentia, in quantum apprehendit nocumentum illatum ut magis indebitum : unde etiam alii sunt magis reprehensibiles, si eis non compatiantur : unde Isa., XLII : « *Justus perit, et non est qui recogitet in corde suo.* » Utrum vero passus fuit Christus secundum totam animam? notandum quod totum dicitur respectu partium : partes vero animæ dicuntur potentiæ ejus. Similiter considerandum quod duplex est passio animæ : una quidem ex parte corporis sive subjecti ; alia vero ex parte objecti. Quod in aliqua potentiarum ejus considerari potest ; nam potentia visiva patitur quidem ab objecto, sicut ab excellenti fulgido visus obtunditur ; ex parte vero organi, sicut cum læsa pupilla visus excæcatur. Si igitur consideretur passio animæ Christi ex parte corporis, sic tota patiebatur et secundum essentiam, et secundum potentias : nam tota animæ essentia conjungitur corpori, ita quod tota est in toto, et tota in qualibet parte ejus : et ideo corpore patiente, tota anima secundum essentiam patiebatur. In essentia vero animæ omnes potentiæ radicantur. Unde relinquitur quod corpore patiente, quælibet potentia quodammodo patiebatur. Si vero consideretur passio animæ Christi ex parte objecti, sic non omnis potentia animæ patiebatur, sed tantum vires inferiores, quæ circa temporalia operabantur : in quibus inveniebatur aliquid quod erat causa doloris ; et secundum hoc superior ratio non patiebatur ex parte sui objecti, scilicet Dei, qui non erat ei causa doloris, sed delectationis et gaudii. Similiter vero intelligendum est de fruitione, quod in anima potest intelligi et secundum essentiam, et secundum ejus potentias. Si autem intelligatur secundum essentiam, sic tota fruebatur in quantum est subjectum superioris partis animæ, cujus est frui divinitate : ut sicut passio ratione essentiæ attribuitur superiori parti animæ ; ita etiam e converso fruitio ratione superioris partis animæ attribuitur essentiæ. Si vero accipiamus totam animam ratione omnium potentiarum ejus,

sic non tota fruebatur : nec directe quidem, quia fruitio potest esse actus cujuslibet partis animæ : nec per redundantiam quia dum Christus erat viator, non fiebat redundantia gloriæ a superiore parte in inferiorem partem, nec ab anima in corpus. Sed quia nec e converso superior pars animæ non impediebatur circa id quod est sibi proprium per inferiorem, consequens est, quod superior pars animæ perfecte fruebatur, Christo patiente.

Notandum vero quod tristitia quæ erat in anima Christi, non erat contraria gaudio fruitionis ; tum quia non erat idem secundum idem, sed vel in diversis potentiis, vel in eadem secundum diversam operationem: tum etiam quia non erat de eodem : tum etiam quia erat materia alterius, sicut accidit de pœnitente qui dolet, ac de dolore gaudet. De quarto, videlicet passionis ignominiositate, dicitur Sapient., II : « *Morte turpissima condemnemus eum,* » Glossa « idest crucis, quæ usque ad passionem Christi pœna reorum fuit, nunc trophæus est victoriæ, Ecclesiæ gloria. » Augustinus : « Crux Christi quæ erat supplicium latronum, nunc transit ad frontes imperatorum. Si Deus tantum honorem contulit[1] supplicio, quid conferet servo suo ? »

Notandum vero quod passio Christi fuit ignominiosa, tum propter ignominiosum locum : Joan., XIX : « *Bajulans sibi crucem, exivit in eum qui dicitur Calvariæ locus.* » Hieronymus : « Extra portam enim et extra urbem loca sunt, in quibus capita damnatorum truncantur, idest decollatorum : et Calvariæ sumpsere nomen. Propterea autem ibi crucifixus est Jesus, ut ubi prius erat area damnatorum, ibi erigerentur vexilla martyrum. » Tum etiam propter ignominiosum supplicium. Deuter., XXI : « *Maledictus omnis qui pendet in ligno.* » Dicit Glossa super Apostolum ad Galat., III, quod hæc pœna ceteris abjectior et ignominiosior fuit : et ideo in Deuteronomio dictum est, quod suspensus in vespera deponeretur. Est autem duplex maledictio, ut dicitur ibi in Glossa : scilicet culpæ et pœnæ. Unde et maledictum duobus modis dicitur : scilicet active et passive, idest secundum culpam et pœnam. Suscepit autem Christus sine reatu supplicium nostrum, ut inde solveret reatum nostrum, et finiret etiam supplicium nostrum : tum etiam propter ignominiosum consortium. Isa., LIII : « *Et cum impiis et sceleratis reputatus est.* » Hieronymus : « Sicut enim pro nobis maledictum crucis factus est Christus, sic pro omnium salute quasi noxius inter noxios crucifixus est. » Hoc etiam a mysterio non vacat : unde Augustinus super Joannem : « Ipsa crux, si attendas, tribunal fuit. In medio enim judice constituto, unus latro qui credidit, liberatus est ; alter qui insultavit, damnatus est. Jam significabat quid facturus esset de vivis et mortuis : alios positurus ad dexteram et alios ad sinistram. » Beda super Matth. : « Latrones qui cum Domino crucifixi sunt, significant eos qui sub fide et confessione Christi vel agonem martyrii vel quælibet arctioris disciplinæ instituta subeunt. Sed qui hæc pro æterna gloria gerunt, dexteri latronis fide designantur : qui vero humanæ laudis intuitu, sinistri latronis mentem imitantur et actus. » De quinto, scilicet passionis utilitate, dicitur in Psal., LXXIII : « *Deus autem rex noster ante sæcula operatus est salutem in media terræ,* » idest « in Jerusalem, » quæ dicitur umbilicus terræ, secundum Glossam. Est igitur utilitas passionis Christi salus christianorum.

Notandum quod passio Christi causabat nostram salutem multis modis. Uno modo per modum meriti. Philipp., II : « *Propter quod Deus illum exaltavit,* etc. » Unde Augustinus : « Humilitas passionis Christi claritatis est meritum ; claritas passionis, humilitatis est præmium. » Christus vero clarificatus est non solum in seipso, sed etiam in suis fidelibus, ut ipse dicit Joan., XVII. Ergo videtur quod ipsa meruit salutem suorum fidelium. Sciendum insuper quod ad meritum quatuor requiruntur et sufficiunt ; unum est agens, quod sit in statu merendi : alterum est forma, per quam habet opus præmio dignum, scilicet caritas : tertium est, ut ipsa actio sit voluntaria, et in potestate agentis, et de genere bonorum : quartum est finis debite intentus per actionem. Hæc quatuor fuerunt in Christo, unde ipse potuit mereri. Alio modo causabat Christi passio salutem per modum satisfactionis ; unde ex persona ipsius dicitur in Psalm., LXVIII : « *Quæ non rapui, tunc exolvebam :* » quasi dicat, non peccavi, et pœnas dedi, ut dicit Glossa. Ad cujus evidentiam sciendum quod ille proprie satisfacit pro offensa, qui exhibet offenso id quod æque vel ma-

1. Al. « coluit. »

gis diligit quam oderat offensam ; Christus autem ex caritate et obedientia patientiæ magis aliquid Deo exhibuit quam exigeret recompensatio totius offensæ generis humani. Primo quidem propter magnitudinem caritatis ex qua patiebatur. Secundo propter dignitatem vitæ suæ, quam pro satisfactione ponebat, quæ erat vita hominis et Dei. Tertio propter generalitatem et magnitudinem doloris assumpti ; ideo passio Christi non solum sufficiens, sed etiam abundans fuit satisfactio pro redemptione generis humani secundum illud I Joan., II : « *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non autem pro nostris tantum. sed etiam pro totius mundi.* » Alio modo passio Christi causabat salutem nostram per modum sacrificii : unde ad Ephes., V : « *Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis.* » Quia vero humanitas Christi operabatur in virtute divinitatis, sacrificium illud efficacissimum erat. Propter quod dicit Augustinus, IV *de Trinit.* quod « convenienter in omni sacrificio quatuor sunt : scilicet cui offeratur, a quo offeratur, quod offeratur, pro quo offeratur. Ideo ipse unus utriusque mediator per sacrificium pacis reconcilians Deo, unum cum illo manens cui offerebat, ut unum in se faceret pro quibus offerebat, unus ipse esset qui offerebatur. » Item in eodem : « Quid tam convenienter ab hominibus sumeretur quod pro eis offerretur, quam humana caro ? et quid tam aptum fuit huic immolationi, quam caro mortalis ? et quid tam mundum pro mundanis vitiis mortalium, quam si de cogitatione carnalis concupiscentiæ caro nata in utero, et ex utero virginali ? et quid tam grate offerri possit et suscipi quam corpus caro sacrificii nostri, corpus effectum sacerdotis nostri ? »

Notandum vero quod homo indiget sacrificio propter tria. Uno modo quidem ad remissionem peccati ; unde Apostolus dicit ad Hebr., V, quod *ad sacerdotem pertinet offerre sacrificia pro peccatis.* Secundo ut homo in statu gratiæ conservetur semper Deo inhærens, in quo ejus pax consistit : unde et in veteri lege immolabatur hostia pacifica pro offerentium salute, ut habetur Levit., III. Tertio ad hoc ut spiritus bominis perfecte Deo uniatur, quod maxime erit in gloria : unde in veteri testamento offerebatur holocaustum quasi totum incensum, ut dicitur Lev., I. Hæc autem per humanitatem Christi nobis conferuntur. Primo quidem per eum peccata nostra sunt remissa, secundum illud Rom., III : « *Traditus est propter delicta nostra.* » Secundo gratiam nos salvantem per ipsum accipimus, secundum illud Hebr., V : « *Factus est sibi obtemperantibus causa salutis æternæ.* » Tertio per ipsum adepti sumus perfectionem gloriæ, secundum illud Hebr., IV : « *Fiduciam habemus per sanguinem ejus introire in sancta sanctorum*, » scilicet gloriam cœlestem. Et ideo ipse Christus, in quantum homo, non solum fuit sacerdos, sed hostia perfecta, simul existens hostia pro peccato et hostia pacifica et holocaustum. Item alio modo per modum redemptionis. I Petr., I : « *Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis; sed pretioso sanguine agni immaculati et incontaminati Jesu Christi.* » Glossa : « Quanto majus pretium est quo redempti estis a corruptione vitæ carnalis, tanto amplius timere debetis, ne revertendo a corruptione vitiorum vitæ carnalis, animum vestri Redemptoris offendatis. » Bernardus : « Totus siquidem iste mundus ad unius animæ pretium æstimari non potest : non enim pro toto mundo Deus animan daret, quam pro humana anima dedit. » Idem : « Sublimius igitur animæ pretium est, quæ non nisi sanguine Christi redimi potest. » Idem : « Cognosce, o homo, quam nobilis est anima tua, et quam gravia fuerunt vulnera tua, pro quibus est necesse Christum Dominum vulnerari. Si non essent hæc ad mortem, et mortem sempiternam, nunquam pro eorum remedio Filius Dei moreretur. » Ad cujus evidentiam sciendum quod per peccatum homo dupliciter obligatus erat : primo quidem servitute peccati, quia *qui facit peccatum, servus est peccati,* ut dicitur Joan., VIII : et II Petr., II : « *A quo quis superatus est, ejus servus addictus est.* » Quia igitur diabolus hominem superaverat inducendo eum ad peccatum, ideo homo servituti peccati addictus erat. Secundo quantum ad reatum pœnæ quo homo obligatus erat secundum Dei justitiam ; et hæc erat servitus quædam. Ad servitutem enim pertinet quod aliquis patiatur quod non vult, cum liberi hominis sit uti seipso ut vult. Quia ergo passio Christi fuit sufficiens et superabundans satisfactio pro peccato et reatu generis humani; ideo ejus passio fuit quasi quoddam pretium, per quod liberati sumus ab utraque obligatione : nam ipsa satisfactio qua quis satisfacit sive pro se sive pro alio,

quoddam pretium dicitur, quo se redemit a peccato et a pœna, secundum illud Dan., x : « *Peccata tua eleemosynis redime.* » Christus quidem satisfacit non pecuniam dando, aut aliquid hujusmodi; sed illud dando quod fuit maximum, scilicet seipsum pro nobis : et ideo passio Christi dicitur esse nostra redemptio. Si vero alicui videatur quod nullus emit vel redimit quod suum esse non desinit : sed homo nunquam desiit esse Dei, etc. Dicendum quod homo dicitur esse Dei dupliciter. Uno modo in quantum subjicitur ejus potestati : et hoc modo homo nunquam desiit esse Dei, secundum illud Dan., IV : « *Dominator excelsus in regno hominum et cuicumque voluerit dabit illud.* » Alio modo per unionem caritatis ad illum, secundum quod dicitur ad Rom., VIII : « *Si quis spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* » Primo modo homo nunquam desiit esse Dei : sed secundo modo desiit esse Dei per peccatum : et ideo in quantum homo fuit liberatus a Christo a peccato, et Christo passo satisfaciente, dicitur per passionem Christi esse redemptus.

Notandum insuper quod per passionem Christi consecuti sumus culpæ remissionem, pœnæ dimissionem, a potestate diaboli liberationem, Dei reconciliationem, januæ cœlestis aperitionem. De culpæ remissione facta per Christi passionem dicitur Apocalyp., I : « *Qui dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.* » Unde Bernardus: « Triplex peccatum virtus crucis expurgat : primum originale, quod non solum personam inficit, sed etiam naturam : secundum personale; gravius quidem cum jam laxatis habenis exhibemus undique membra nostra arma iniquitatis : tertium vero singulare gravissimum quidem, quod commissum est in Dominum majestatis, cum viri impii virum justum injuste occiderunt. Hoc peccatum Christus in se pertulit, qui seipsum fecit peccatum, ut de peccato damnaret peccatum. Per hoc enim omne peccatum tam originale quam personale deletum est, et ipsum quoque singulare eliminatum est per seipsum. » Idem de eodem : « In ipsa elevatione manuum tuarum, cum jam sacrificium matutinum in holocaustum transiret vespertinum, in ipsa inquam virtute incensi, quod cœlos ascendebat, et terram aperiebat, infernos respergebat, exauditus es pro tua reverentia clamans : Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. » Ad hujus vero evidentiam sciendum quod passio Christi est remissionis peccatorum causa tripliciter. Primo quidem per modum provocantis ad caritatem : quia, ut dicit Apostolus ad Rom., V: « *Commendat Deus caritatem suam in nobis, quoniam cum inimici essemus, Christus pro nobis mortuus est.* » Per caritatem autem consequimur veniam peccatorum, secundum illud Luc., VII : « *Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum.* » Secundo passio Christi causat remissionem peccatorum per modum redemptionis : quia ipse est caput nostrum : per suam passionem enim quam ex caritate et obedientia sustinuit, liberavit nos tamquam membra sua a peccatis quasi per pretium suæ passionis: sicut homo si per aliquod opus meritorium quod manu exerceret, redimeret se a peccato, quod pedibus commisisset. Sicut enim naturale corpus est unum ex membrorum diversitate consistens, ita tota Ecclesia, quæ est mysticum corpus Christi, computatur quasi una persona cum suo capite, quod est Christus. Tertio per modum efficientiæ; in quantum caro Christi, secundum quam Christus passionem sustinuit, est instrumentum divinitatis, ex quo ejus actiones et passiones operantur virtute divina ad expellendum peccatum. De pœnæ dimissione facta per Christi passionem dicitur Isa., LIII : « *Vere languores nostros ipse tulit,* » idest peccata, « *et dolores nostros ipse portavit.* » Unde Bernardus: « Duo nobis in hereditate reliquerat ille vetustus Adam ; scilicet laborem et dolorem : laborem in actione, dolorem in passione : Christus enim non solum laborem et dolorem consideravit, sed etiam intravit. Vide, inquit ad Patrem, humilitatem meam et laborem meum, quia pauper ego sum et in laboribus a juventute mea : manus meæ in laboribus servierunt. De dolore vide quid dixit : O vos omnes qui transitis per viam, etc. » Et in vita passivam habuit actionem, et in morte passionem activam sustinuit, dum salutem operabatur in medio terræ. Ad cujus evidentiam sciendum quod per passionem Christi liberati sumus a reatu pœnæ dupliciter. Uno modo directe, in quantum scilicet passio Christi fuit sufficiens et superabundans satisfactio pro peccatis totius generis humani. Exhibita autem satisfactione satisfacienti tollitur reatus pœnæ. Alio modo indirecte, in quantum scilicet passio Christi est causa remissionis peccati, in quo fundatur reatus pœnæ.

Sed notandum quod satisfactio Christi effectum habet in nobis, in quantum incorporamur ei ut membra capiti. Membra autem oportet capiti esse conformia. Et ideo sicut Christus primo quidem in anima cum passibilitate corporis habuit gratiam, et per passionem ad gloriam immortalitatis pervenit; ita et nos qui sumus membra ejus, per passionem ipsius liberamur quidem a reatu cujuslibet pœnæ; ita tamen quod primo in anima recipimus spiritum adoptionis filiorum, quo ascribimur ad hereditatem gloriæ immortalitatis, adhuc corpus passibile habentes : postmodum vero configurati passionibus et morti Christi in gloria, et in immortalitate perducimur ad vitam, secundum illud Rom., VIII : « *Si filii, et heredes : heredes quidem Dei, coheredes autem Christi : si tamen compatimur, ut simul glorificemur.* » De liberatione a diabolo facta per passionem Christi dicitur Coloss., I : « *Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit nos in regnum Filii dilectionis suæ.* » Glossa : « Dilecti Filii sui, per quem redemit nos :» et infra dicitur in Glossa quod «redemptio est destructio diabolicæ potestatis, facultas libertatis, quæ nobis data est fuso illius sanguine. » Unde et ipse Dominus imminente passione dixit, Joan., XII : « *Nunc judicium est mundi, nunc princeps hujus mundi ejicietur foras,* » Glossa « Diabolus qui dominatur in malis mundo deditis. » Ad cujus evidentiam sciendum quod circa potestatem diaboli, quam in homines exercebat ante Christi passionem, tria sunt consideranda. Primum quidem est ex parte hominis, qui suo peccato meruit ut in potestatem diaboli traderetur, per cujus tentationem fuerat superatus. Aliud autem est ex parte Dei quem homo peccando offenderat, qui per suam justitiam reliquerat hominem potestati diaboli. Tertium ex parte diaboli, qui sua nequissima voluntate hominem ab assecutione salutis impediebat. Quantum ergo ad primum, homo est a potestate diaboli liberatus per passionem Christi, in quantum passio Christi est causa remissionis peccatorum. Quantum ad secundum dicendum est quod passio Christi liberavit nos a potestate diaboli, in quantum nos Deo reconciliavit. Quantum ad tertium, passio Christi nos liberavit a diabolo, in quantum in passione Christi excessit modum potestatis sibi traditæ a Deo, machinando in mortem Christi, qui non habebat meritum mortis, cum esset absque peccato. Unde Augustinus, XIII *de Trin.* : « Justitia Christi diabolus victus est : qui cum in eo nihil dignum morte inveniret, occidit eum. Inde etiam utique justum est ut debitores quos tenebat, liberi dimittantur, videlicet credentes in eum, quem sine ullo debito occidit. »

Notandum insuper quod potestas diaboli in duobus consistit secundum duas manus ejus : unam qua impellit ad peccatum, alteram qua trahit ad supplicium. Secundum primam primos parentes et in eis totum genus humanum vicerat : secundum alteram omnes ad infernum trahebat et detinebat. Primam debilitavit Christus, dum hostem vicit, et hominibus multa auxilia præparavit : secundam destruxit in hominibus quoad sufficientiam, in membris vero suis quoad efficientiam. De reconciliatione facta per passionem Christi dicitur Rom., V : « *Reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus.* » Ad cujus evidentiam sciendum quod passio Christi est causa nostræ reconciliationis ad Deum dupliciter : uno modo in quantum removet peccatum, per quod homines constituuntur inimici Dei, secundum illud Sap., IV : « *Simul odio sunt Deo impius et impietas ejus :* » et in Psal., V : « *Odisti omnes qui operantur iniquitatem;* » alio modo in quantum est Deo sacrificium acceptissimum : est enim hic proprius effectus hujus sacrificii, ut per ipsum placetur Deus, sicut cum homo offensam in eo commissam remittit propter aliquod obsequium acceptum, quod ei exhibetur. Unde dicit I Reg., XVI : « *Si dominus incitat te adversum me, odoretur sacrificium.* » Et similiter totum bonum fuit, quod Christus voluntarie passus est, quod placatus est super omni offensa generis humani quantum ad eos qui passo Christo conjunguntur. Hinc est, quod Christus dicitur mediator Dei et hominum. Unde dicit Glossa super illud I Tim., II : « *Unus est mediator Dei et hominum homo Christus Jesus :* » qui mediator dictus est, quia inter Deum immortalem et hominem mortalem est Deus homo reconcilians hominem Deo. » Dionysius, IV *de div. Nom.* dicit : « Angelos esse medios, quia secundum naturam sunt infra Deum et supra homines constituti : et mediatoris officium exercent, non quidem principaliter et perfecte sicut Christus, sed ministerialiter et dispositive. » Unde et Matth., IV, dicitur, quod « *Angeli accesserunt, et ministrabant ei,* » scilicet Christo.

Notandum insuper quod Christus dicitur

mediator secundum naturam humanam; unde dicit Glossa super illud I Tim., II : « *Unus est mediator*, etc. : » In tantum est mediator, in quantum homo est; in quantum autem Verbum, non est mediator, sed unus cum Patre Deus. » Ad cujus evidentiam est sciendum quod medium dicit ordinem inter primum et ultimum. Ordo autem iste importat tria : oportet enim quod sit post primum et ante ultimum; item quod conjungat ultimum primo : item quod participet utriusque proprietates aliquo modo, ita quod in ipso communicent : has tres invenimus in Christo secundum quod homo : sic enim erat infra Deum gradu naturæ, et supra ceteros homines propter gratiam unionis. Item conjungit homines Deo officio ut causa proxima, perficiendo opera quibus conjunctionis impedimentum removetur. Item participat cum utroque extremorum, scilicet in conditionibus infirmitatis cum homine, et in conditionibus nobilitatis cum Deo. Prædictas vero conditiones in Christo secundum quod Deus, non invenimus. De apertione januæ cœlestis facta per Christi passionem dicitur Hebr., X : « *Habemus fiduciam in introitum sanctorum in sanguine Christi.* » Glossa : « Certi sumus, quod introibimus in sancta sanctorum cœlestia per sanguinem Christi. » Unde cantat Ecclesia : « O admirabile pretium, cujus pondere captivitas redempta est mundi, tartarea confracta sunt claustra inferni, aperta est nobis janua regni. » Ad cujus evidentiam sciendum quod clausio januæ est obstaculum quoddam prohibens homines ab ingressu regni cælestis propter peccata, sicut dicitur Isa., XXV : « *Via illa sancta vocatur, et non transibit per illam pollutus.* » Est autem duplex peccatum impediens ab ingressu regni cœlestis; scilicet originale et actuale. Per passionem autem Christi liberati sumus ab utroque peccato : quia communicamus ejus passioni per fidem et caritatem et fidei sacramenta : et ideo per passionem Christi aperta est nobis janua regni cœlestis : et hoc est quod dicit Apostolus Hebr., VI : « *Christus assistens pontifex futurorum bonorum*, etc., per proprium sanguinem introivit semel in sancta : » Glossa : « idest in cœleste habitaculum, scilicet in sancta sanctorum. » In figura hujus dicitur Num., XXXV, quod *homicida manebat in civitate refugii, donec sacerdos magnus, qui oleo unctus est, moriatur :* » Glossa « idest in cruce. »

Notandum vero quod « tria sunt consideranda in passione Christi, » ut dicit Bernardus, « videlicet opus, modus et causa nam in opere quidem patientia, in modo humilitas, in causa caritas commendatur. Patientia autem singularis, quod videlicet supra dorsum ejus fabricaverunt peccatores, et adversus Patrem non murmuravit, a quo missus fuerat; non adversus genus humanum, pro quo quæ non rapuit exsolvit; non denique contra populum pecularem sibi, a quo pro tantis beneficiis tanta mala recepit. Plectuntur aliqui pro peccatis suis et humiliter sustinent, et hoc eis ad patientiam reputatur : flagellantur alii non tam purgandi quam probandi coronandique, et major in his patientia commendatur. Quomodo non maxima in Christo censeatur patientia, qui sicut nullum peccatum omnino habuit nec actu proprio nec contractu, sed nec in quo crescere posset habens? Humilitas autem admirabilis : nempe in humilitate judicium ejus sublatum est. O novissum et altissimum, o humilem et sublimem, opprobrium hominum et gloria Angelorum ; nemo illo sublimior, et nemo illo humilior. » Caritas vero inæstimabilis. Joan., XV : « *Majorem,* » inquit, « *caritatem nemo*, etc. » Tu majorem, Domine, habuisti ponens etiam eam pro inimicis. Vix pro justo quis moritur; tu vero pro injustis passus es; moriens propter delicta nostra, qui venisti gratis justificare peccatores, servos facere fratres, captivos heredes, exules reges. » De sexto patet, videlicet de persequentium cæcitate et gravitate peccati eorum : de quibus dicitur I Corinth., II : « *Si cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent :* » et Matth., XXIII : « *Et vos implete mensuram patrum vestrorum :* » ubi dicit Chrysostomus quod quantum ad veritatem excesserunt mensuram patrum suorum : illi enim homines occiderunt, isti Deum crucifixerunt. Ad horum autem evidentiam est sciendum quod apud Judæos quidam erant majores, qui eorum principes dicebantur, qui cognoverunt, ut dicitur *in lib. vet. et novi testamenti*, sicut et dæmones cognoverunt, eum esse Christum in lege promissum : omnia enim signa videbant quæ dixerunt futura Prophetæ : mysterium autem divinitatis ejus ignorabant : et ideo Apostolus dixit, « *Si cognovissent*, etc.» Sciendum tamen quod eorum ignorantia erat quodammodo affectata : videbant enim signa ipsius divinitatis, sed

ex odio et invidia Christi ea pervertebant, et verbis ejus, quibus se Filium Dei fatebatur, credere noluerunt; unde ipse de eis dicit Joan., XII: « *Si non venissem, et locutus eis non fuissem, peccatum non haberent; nunc autem excusationem non habent de peccato suo.* » Et postea subdit: « *Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent.* » Unde peccatum eorum fuit gravissimum tum ex genere peccati, tum ex malitia voluntatis. Quidam vero apud Judæos erant minores, idest populares, qui non plene cognoverunt ipsum esse Christum nec Dei Filium, licet etiam aliqui eorum in eum crederent propter signorum multitudinem et efficaciam doctrinæ: tamen postea decepti fuerunt a suis principibus, ut eum non crederent nec Christum, nec Filium Dei esse: unde et Petrus dixis eis Act., III: « *Scio quod per ignorantiam fecistis, sicut et principes vestri.* » qui scilicet principes seducti erant. Unde licet gravissime peccarent quantum ad genus peccati, in aliquo tamen diminuebatur peccatum eorum propter ignorantiam eorum; unde super illud Luc., XXIII « *Nesciunt quid faciunt,* » dicit Beda: Pro illis rogat qui nescierunt quid fecerunt, zelum Dei habentes, sed non secundum scientiam. Multo magis fuit excusabile peccatum gentilium, per quorum manus crucifixus est Christus, qui legis scientiam non habuerunt. » Nota quod Judas tradidit Christum non Pilato, sed principibus sacerdotum, qui tradiderunt eum Pilato, secundum illud Joan., XVIII: « *Gens tua et Pontifices tui tradiderunt te mihi.* » Horum tamen omnium peccatum fuit majus quam Pilati, qui timore Cæsaris Christum occidit, et etiam quam peccatum militum, qui mandato præsidis Christum crucifixerunt non ex cupiditate sicut Judas, nex ex invidia et odio sicut principes sacredotum.

Notandum tamen quod eadem actio diversimode judicatur in bono et in malo, secundum quod ex diversa radice procedit. Pater enim tradidit Christum, et ipse seipsum ex caritate: et ideo laudantur: Judas autem Christum ex cupiditate; Pilatus vero ex timore mundano, quo timebat Cæsarem; et ideo ipsi vituperantur.

ARTICULUS XIX.

De morte Christi.

Sextodecimo videamus de morte, de qua dicitur Joan., XI: « *Expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo.* » Unde notandum quod expediens fuit Christum mori. Primo propter nostræ redemptionis complementum: quia licet quælibet passio Christi habuit infinitam virtutem propter divinitatis unionem; non tamen per quamlibet passionem conservata fuisset humani generis redemptio, sed per mortem. Unde Spiritus sanctus notabiliter per os Caiphæ dixit, « *Expedit vobis ut unus moriatur*, etc. » Psal., XXX: « *In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum.* » Glossa, « Populus fidelis passione Christi redemptus, dicit gratias agens: Tu Domine Deus veritatis, redemisti me in capite Christo clamante: *In manus tuas, Domine, commendo*, etc. » Unde Augustinus: « Admiremur, gratulemur, jucundemur, amemus, laudemus, adoremus: quoniam per Redemptoris nostri mortem de tenebris ad lucem, de morte ad vitam, de exilio ad patriam, de luctu ad gaudium vocati sumus. »

Notandum vero quod proprie alicujus causæ effectus considerantur secundum similitudinem causæ. Unde, quia mors est quædam privatio vitæ, proprius effectus mortis attenditur circa remotionem eorum quæ contrariantur nostræ saluti: quæ quidem sunt mors animæ et mors corporis: et ideo per mortem Christi dicitur destructa etiam in nobis animæ mors, quæ est peccatum, secundum illud Rom., IV: « *Traditus est,* » scilicet in mortem, « *propter delicta nostra:* » et mors corporis, quæ consistit in separatione animæ a corpore, secundum illud I Cor., XV: « *Absorpta est mors in victoria.* » Secundo fuit expediens mori Christum, propter fidei, spei et caritatis augmentum. De augmento fidei dicitua in Psalm., CXL: « *Singulariter sum ego donec transeam.* » Glossa: « de mundo ad Patrem. » Cum autem transiero ad Patrem, tunc multiplicabor: » Joan., XII: « *Nisi granum frumenti*, etc. » Augustinus: « Se dicebat granum mortificandum in infidelitate Judæorum, multiplicandum fide omnium populorum, » De augmento spei dicitur Rom., VIII: « *Qui proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non cum illo omnia*

nobis donavit? » Glossa : « in præsenti Dei justitiam, et in futuro æternam vitam, quod minus est, quia non potest hoc negare quia minus est omnia donare, quam nostri causa illum morti tradere : quasi » diceret : Non potest hoc negare. Bernardus : « Quis non rapiatur ad spem impetrandi fiduciam, qui attendit crucifixi corporis positionem ? videlicet caput inclinatum ad osculandum, brachia extensa ad amplexandum, manus perforatas ad largiendum, latus apertum ad diligendum, pedes affixos ad nobiscum manendum. » Cant., II : « *Veni columba mea in foraminibus petræ.* » Glossa I : « In vulneribus Christi Ecclesia sedet et nidificat, cum in passione Domini spem salutis suæ ponit, et per hoc ab insidiis accipitris, idest diaboli, se tutandam confidit. » De augmento caritatis dicitur Eccl., XXIII : « *In meridiano exurit tibi,* » idest in passionis fervore accendit terrenos ad amorem. Bernardus : « Super omnia te reddit amabilem mihi, bone Jesu, calix quem bibisti. Opus nostræ redemptionis omnino amorem nostrum facile sibi vendicat totum : hoc est quod nostram devotionem et blandius allicit, et justius erigit, et arctius stringit, et afficit vehementius. » Tertio fuit expediens Christum mori propter sacramentum salutis nostræ, ut ad similitudinem mortis ejus huic mundo moreremur Coloss., III : « *Mortui enim estis, et vita vestra,* etc. » Glossa, « vanis et caducis. » Job., VII : *Suspendium elegit anima mea, et mortem ossa mea.* » Gregorius : « Anima est intentio mentis, ossa fortitudo carnis. Quod suspenditur ab imo elevatur. Anima ergo suspenditur ad æterna, ut moriantur ossa ; quia amore æternæ vitæ omnem fortitudinem exterioris vitæ in se necat. » Hujus autem mortis signum est, si a mundo quis despicitur : unde dicit Gregorius : « Quia mare viva corpora in se retinet, et mortua mox ex se pellit. » Quarto fuit expediens Christum mori propter perfectæ virtutis exemplum : unde I Petr., II : « *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum.* « Glossa, « tribulationis, contumeliarum, flagellorum, crucis, mortis, ut sequamur vestigia ejus. » II Timoth., II : « *Si sustinebimus,* » Glossa « pro Christo tribulationes et passiones » et conregnabimus. Glossa, « cum illo in æterna beatitudine. » Bernardus : « Quoniam pauci, Domine, post te ire volunt, cum tamen pervenire ad te nemo sit qui nolit, hoc scientibus cunctis, quod delectationes in dextera tua usque in finem ; propterea omnes volunt te frui, at te non ita imitari volunt ; conregnare cupiunt, sed non compati : non curant [1] quærere, quem tamen desiderant invenire ; cupientes consequi, sed non sequi. » Verum etiam hoc exemplo docemur non solum pro Christo pati, sed etiam pro proximis animas ponere ; unde I Joan., III : « *Quemadmodum Christus animam suam pro nobis posuit, ita et nos debemus pro fratribus animas ponere.* »

Notandum vero, ut dicit Damascenus III lib., etsi mortuus est ut homo, et sancta anima ejus a corpore separata est, divinitas inseparabilis ab utroque permansit. » Ad cujus evidentiam sciendum quod id quod per gratiam Dei alicui conceditur, nunquam absque culpa revocatur : unde dicitur Roman., XI, quod « *sine pœnitentia sunt dona Dei, et vocatio Dei :* » Glossa : « dona Dei, idest promissio, et vocatio Dei, idest electio ab æterno, sunt sine pœnitentia et mutatione, consilii. » Multo autem major est gratia unionis, per quam divinitas est humanæ naturæ in persona Christi conjuncta, quam gratia adoptionis qua alii sanctificantur ; et etiam magis permanentes ex sui ratione ; quia hæc gratia ordinatur ad unitatem personalem gratia vero adoptionis ad quamdam unionem effectualem. Et tamen videmus, quod gratia adoptionis nunquam perditur sine culpa. Cum ergo in Christo nullum fuerit peccatum, impossibile fuit ut solveretur unio divinitatis ipsius a carne sive ab anima : unde de Filio Dei dicitur quod sepultus est, quia corpus ejus sepultum fuit : et quod descendit ad inferos, quia anima ejus separata a corpore descendit ad inferos.

ARTICULUS XX.

De sepultura Christi.

Decimoseptimo videamus de sepultura Christi ; de qua dicitur Isa., XX : « *Et erit sepulchrum ejus gloriosum,* » idest ab omnibus honorabitur. De modo autem sepeliendi legitur Joan., XIX. Fuit autem conveniens Christum sepeliri, tum propter fidem mortis ejus, quia sepeliri mortuorum est : unde legitur Matth., XXV, quod Pilatus non concessit Joseph corpus

1. Al. « sed compati non : curant quærere, etc. »

Christi ad sepeliendum, nisi cognito prius a Centurione de morte ejus : tum propter spem resurrectionis, quæ datur membris ex capite. Joan., v : « *Omnes qui in monumentis sunt*, etc.; » tum propter mysterium sepulturæ spiritualis, de qua dicitur Rom., vi : « *Consepulti enim sumus per baptismum cum illo in mortem, et in illo consepulti in baptismo*, « supple, « ei estis, » idest ad similitudinem sepulturæ ejus baptizati sunt, ut non videantur quid fuerunt, scilicet veteres peccatores, sed novi justi, sicut Christus in sepulchro positus non videbatur. Nota etiam, quod per sepulchrum cœlestis contemplatio significatur : unde super illud Job, iii : « *Gaudeant vehementer cum invenerint sepulchrum* » dicit Gregorius : « Sicut in sepulcro corpus, ita in divina contemplatione anima absconditur mundo mortua, ubi ab omni strepitu sæculi quasi trina immersio per triduum sepulturæ est quieta. » Psal., xxx : « *Abscondes eos in abscondito faciei tuæ a conturbatione hominum.* » Tribulati, et opprobriis hominum vexati mente intrantes ad vultum Dei non turbantur. Sunt autem tria necessaria ad hanc sepulturam spiritualem Dei : videlicet ut mens virtutibus exerceatur, ut tota munda et candida efficiatur, ut huic mundo funditus moriatur : quæ circa Christi sepulturam mystice sunt demonstrata. Primum signatum est Marc., xiv, ubi legitur, quod beata Maria Magdalena prævenit ungere corpus Jesu in sepulturam, quia unguentum nardi pistici propter sui pretiositatem designat, quibus in hac vita nihil est pretiosius, secundum illud Eccles., xxvi : « *Non est ponderatio digna continentis animæ.* » Ideo sancta anima debet prius per exercitium virtutis inungi, quæ vult in divina contemplatione sepeliri : unde Job, v : « *Ingredieris in abundantia sepulchrum*, » Glossa « divinæ contemplationis : » « sicut infertur acervus tritici in tempore suo, » Glossa « quia tempus actionis præmium est æternæ contemplationis ; et necesse est ut perfectus prius mentem virtutibus exerceat, et eam post in horreum quietis condat. » Secundum signatum est Joan., xix, ubi legitur, quod Joseph mercatus est sidonem, etc., quia sindon est pannus lineus, ut dicit Remigius, et cum magno labore ad candorem perducitur : unde significat internum mentis candorem, ad cujus perfectionem cum magno labore pervenitur, Apocal., xxii : « *Qui justus est, justificetur adhuc; et sanctus, sanctificetur adhuc.* » Rom., vi : « *In novitate vitæ ambulemus*, » Glossa : « De bono in melius proficiendo per justitiam fidei et spem gloriæ. » Igitur homines internæ candore munditiæ debent in sepulcro divinæ contemplationis recondi : unde super illud Matth., v : « *Beoti mundo corde quoniam ipsi Deum videbunt*, » dicit Hieronymus : « Mundos Dominus a mundo corde conspicitur. » Tertium signatum est Joan., xix, ubi subjungit « *Venit Nicodemus ferens mixturam myrrhæ et aloes, quasi libras centum :* » quia per libras centum myrrhæ et aloes, quibus caro mortua incorrupta conservatur, perfecta mortificatio sensuum exteriorum designatur : quia mens mundo mortua conservatur, ne a vitiis corrumpatur, secundum illud I Corinth., iv : « *Licet is qui foris est noster homo corrumpatur ; tamen is qui intus est renovatur de die in diem*, » Glossa « idest assidue purior efficitur a vitiis per ignem tribulationis. » Igitur mens hominis prius debet cum Christo huic mundo mortificari, et postea in secreto divinæ contemplationis cum ipso tumulari. Unde Coloss., iii : « *Mortui estis cum Christo.* » Glossa « vanis et caducis : » et postea subjungitur : « *Et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* »

Possumus tamen adhuc circa sepulturam Christi quatuor notare, quibus indigemus ad hoc quod corpus Christi in sepulcro cordis recondatur devoti. Primum est mentis purificatio, quæ per sindonem Joseph significatur : unde dicit Glossa super Joann., quod « in sindone munda Jesum involvit, qui eum pura mente suscipit. » Secundum est corporis castigatio, quæ per myrrham et alœs, quibus caro mortua conservatur a corruptione, significatur : unde Theodoretus : « Decet autem non solum pura anima suscipere corpus Christi, sed etiam puro corpore. » *De Consecratione*, distinctione II : « Omnis homo ante comunionem a propria uxore abstinere debet tribus aut quatuor aut sex diebus. » Ratio autem hujus: quia ad sumptionem corporis Christi requiritur elevatio mentis in Deum per caritatem et fervorem dilectionis : quæ elevatio maxime impeditur per delectationem veneream, quæ deprimit ad sensibilia, ut dicit Augustinus in libro *Soliloquiorum.* Tertium est totius vitæ innovatio figurata per sepulchri novitatem : unde I Cor., v, dicitur : « *Itaque epulemur non in fermento veteri*, etc.: » et infra : « *Sed in azymis sinceritatis*, » secundum Glossam, « idest

novæ vitæ, » « *et veritatis.* » ut sine omni fraude simus, ita ut sinceritas novam vitam faciat, et veritas omnem fraudem excludat. » Quartum est devota Christi meditatio, quæ significatur per sepulcrum excisum in petra : unde Theodoretus : « Imitemur et nos Joseph, et conemur Christi corpus suscipere per unitatem, et ponere in monumento exciso in petra, idest in anima memerante, et non obliviscente Deum. » Unde Lucæ XXIII : « *Hoc facite in meam commemorationem.* » Rabanus : « Disce quo pacto decet edere corpus Christi, in memoriam scilicet obedientiæ ejus usque ad mortem ; et qui vivunt,non amplius in se vivant, sed in eo qui pro eis mortuus est et resurrexit. »

Notandum insuper quod ex peccato consequitur homo post mortem quemdam defectum ex parte corporis ; videlicet quod corpus redditur terræ ex qua assumptum est. Hic autem defectus in nobis attenditur secundum duo : scilicet secundum positionem, et secundum resolutionem : quorum primum Christus pati voluit, non autem secundum, juxta illud Psal., XV : « *Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem,* » quod exponit Damascenus IV libro *de Corruptione* quæ est per resolutionem in elementa. Hujus autem ratio est, quia corpus Christi ejus materiam assumpsit de humana natura ; sed formatio ejus non fuit nisi ex virtute Spiritus sancti et ideo propter substantiam materiæ subterraneum locum qui corporibus mortuis deputari solet, pati voluit : locus enim debetur corporibus secundum materiam prædominantis elementi ; sed dissolutionem corporis per Spiritum Sanctum formati pati noluit. Unde quantum ad hoc Christus ab aliis hominibus differebat. Sic ergo in assumptæ humanitatis signum, conveniens fuit corpus Christi sub terra poni : sed ad ostensionem divinæ virtutis conveniens fuit ut non dissolveretur. Unde Chrysostomus dicit quod « viventibus aliis hominibus his qui egerunt strenue arrident propria gesta; his autem pereuntibus pereunt : sed in Christo totum est contrarium : nam ante crucem sunt omnia mœsta et infirma : ut autem crucifixus est omnia clariora facta sunt : ut noscas non purum hominem crucifixum. »

Notandum insuper quod Christus tribus diebus et tribus noctibus dicitur fuisse in corde terræ, Matth., XII, illo locutionis modo, quo pars pro toto solet poni. Cum ex die et nocte unus dies naturalis constituitur, quacumque parte et diei et noctis computata, qua Christus fuit in morte, tota illa die dicitur fuisse in morte. Secundum autem sacræ Scripturæ consuetudinem nox cum sequenti die computatur, eo quod Hebræi tempora secundum cursum lunæ observant, quæ de sero incipit apparere. Fuit autem Christus in sepulchro ultima parte sextæ feriæ : quæ si cum præcedente nocte computetur, erit dies artificialis, et nox quasi unus dies naturalis ; nocte vero sequenti sextam feriam computata cum integra die sabbati, fuit in sepulchro ; et sic sunt duo dies. Jacuit etiam in sepulcro sequenti nocte, quæ præcedit diem Dominicum, in qua surrexit media nocte, vel diluculo secundum aliquos. Unde si computetur nox tota vel pars ejus cum sequenti die dominica, erit dies tertius naturalis. Sicut enim primi dies propter futuri hominis lapsum a luce in noctem, ita iste propter hominis reparationem a tenebris in lucem computantur.

Notandum etiam quod masculinum genus designat personam, neutrum vero genus naturam : unde de Trinitate dicimus quod Filius est alius a Patre, non aliud. Secundam hoc Christus in triduo mortis fuit totus in sepulchro, totus in inferno, et totus in cœlo, propter personam quæ unita erat et carni quæ jacebat in sepulchro, et animæ infernum spolianti et subsistebat in natura divina in cœlo regnante. Similiter est dicendum cum unio animæ cum corpore faciat hominem, quod Christus in illo triduo non fuit homo, licet caro et anima unita essent cum verbo.

ARTICULUS XXI.

De descensu Christi ad inferos.

Decimo octavo videamus de descensu Christi ad inferos : de quo dicitur Ephes., IV : « *Quod autem ascendit quid et nisi quia* [1] *et descendit primum in inferiores partes terræ,* » Glossa « idest [2] ad inferos. » Ad cujus evidentiam sciendum est quod infernus quandoque nominat locum, aliquando nominat supplicium : unde dicit Glossa Jacobi II, quod « dæmones semper circumferunt suum infernum, sicut febri-

1. Al. « qui. »

2. Al. Glossa I. : « Sic et infra pluries. »

citantes ardorem suum. » Christi vero anima non descendit ad inferni supplicia secundum locum. Fuit autem conveniens Christum ad infernum descendere, primo ad suæ dignationis manifestationem : unde Matth., xv : « *Tu es qui venturus es, an alium expectamus ?* » ac si aperte dicat : Sicut pro hominibus nasci dignatus es, an etiam pro hominibus mori et ad inferos descendere digneris insinua, ut exponit Gregorius in *hom.* Secundo ad Patrum liberationem : unde Zach., iv : « *Tu autem sanguine testamenti eduxisti vinctos de lacu in quo non erat aqua.* » Unde in persona Patrum in inferno existentium cantat Ecclesia, « Advenisti desiderabilis, quem expectamus, etc. » Tertio ad dæmonum confutationem : unde in Psal., xxiii : « *Attollite portas principes vestras,* » Glossa « Angeli præeuntes Christum ad infernum, dicunt : O vos principes inferni, tollite portas vestras, idest auferte potestatem, qua usque nunc homines detinebatis in inferno. »

Notandum vero quod quadruplex est infernus : primus est damnatorum, in qua est carentia lucis divinæ et visionis æternæ, et pœna sensus : secundus infernus super istum dicitur limbus puerorum, in quo sunt duo prima sine tertio : tertius super istum infernus, qui dicitur purgatorium, in quo sunt duo ultima sine primo. Quartus supra istum est sinus Abrahæ, in quo non sunt duo extrema, sed medium, scilicet carentia divinæ visionis. A primo nunquam transierunt animæ ad secundum, nec e converso : a secundo similiter nunquam transierunt ad tertium, nec e converso : a tertio vero transierunt ad quartum, sed non e converso : in hunc vero quartum Christus descendit, et quos ibi invenit, liberavit : unde dicitur infernum momordisse, secundum illud Oseæ, xiii : « *Morsus tuus ero inferne,* » quia partem inde abstulit. Fuit autem anima Christi in hoc inferno per triduum mortis suæ cum sanctis Patribus, ut simul educeretur et corpus de sepulchro, et anima de inferno. Quod autem dictum est latroni, « *Hodie mecum eris in paradiso,* » Luc., xxiii, intelligendum est de paradiso spirituali. Est enim triplex paradisus. Primus est terrestris, in quo Adam positus fuit, Genes., ii. Secundus cœlestis, de quo dicitur Ezech., xxviii : « *In deliciis paradisi Dei fuisti.* » Tertius spiritualis, in quo sunt qui divina gloria perfruuntur ; de isto dictum est latroni, « *Hodie mecum eris in paradiso,* » quia latro et alii sancti Patres in inferno cum Christo existentes, divina ejus gloria perfruebantur.

ARTICULUS XXII.

De Christi resurrectione.

Decimonono videamus de Christi resurrectione, de qua dicitur Matth. ult. : « *Jesum Nazarenum quæritis crucifixum, non est hic, sed surrexit.* » Possumus autem quatuor notare circa Christi resurrectionem : videlicet resurgendi necessitatem, resurgentis qualitatem, resurrectionis veritatem, ultimo resurrectionis causalitatem. De primo, videlicet resurgendi necessitate, dicitur Luc. ult. : « *Oportuit pati Christum, et resurgere a mortuis.* » Ad cujus evidentiam sciendum quod necessarium fuit Christum resurgere : primo ad divinæ virtutis ostensionem : unde dicitur Joan., x : « *Nemo tollet a me animam meam,* » et sequitur : « *Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi eam :* » unde Judæis signum petentibus dixit, « *Solvite templum hoc, et post triduum reædificabo illud,* » Glossa, « virtute Trinitatis : » II Cor. ult. : « *Et si crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei.* » Est enim solius divinæ virtutis mortuos resuscitare : unde Damascenus : « Credo resurrectionem futuram divina voluntate, virtute, et nutu. » Ubi tria circa tangit resurrectionem : videlicet, voluntatem Dei quæ imperat, virtutem quæ exequitur, et facilitatem executionis in hoc quod nutum adjunxit ad similitudinem nostram : illud enim nobis facile est facere, quod ad nutum nostrum fit. Secundo ad divinæ justitiæ commendationem, ad quam pertinet exaltando remunerare eos qui ex caritate Dei et obedientia humiliantur ; unde in persona Christi dicitur in Psal., cxxxviii : « *Tu cognovisti sessionem meam,* » idest humilitatem in passione « *et resurrectionem,* » Glossa « glorificationem in resurrectione. » Et enim Dei justitia prima causa resurrectionis omnium, ut scilicet corpora præmientur vel puniantur simul cum animabus, sicut communicaverunt in merito vel peccato, ut dicit Dionynius cap. vi *cœl, Hier.* et Damascenus lib., iii : ad fidei instructionem ; unde I Corinth., xv : « *Si Christus non resurrexit, inanis est prædication ostra, inanis est fides vestra.* » Glossa « idest inutilis, cum nulla sit remuneratio futura. » Unde in Psal., xxix : « *Quæ uti-*

litas in sanguine meo : » Glossa « idest in effusione sanguinis mei : *dum descendo*, quasi per quosdam gradus malorum *in corruptionem :* quasi diceret : nulla. Si enim statim non resurrexero, corruptumque fuerit corpus meum, nemini annuntiabo, neminem lucrabor. » Quarto ad spei elevationem : datur enim ex capite membris spes resurgendi : unde I Cor., XV : « *Si Christus prædicatur quia resurrexit a mortuis quomodo quidam dicunt in vobis, quod resurrectio non est ?* » Job., XIX : « *Scio quod Redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrecturus sum* : » ubi dicit Gregorius : « Nihil nos certius habere credimus, quam quod in sinu tenemus. In sinu ergo spem repositam tenuit, quia vere certitudine spem resurrectionis præsumpsit. »

Notandum ergo quod Christus superata morte, prius ad immortalitatem resurrexit : ut sicut in Adam peccante primo vita mortalis apparuit, ita et in Christo satisfaciente primo immortalitas vitæ appareret. Redierunt autem alii ad vitam ante Christum vel ab eo vel a Prophetis suscitati, tamen iterum morituri. « *Sed Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur*, » ut dicitur Rom., VI : Unde quia Christus prius necessitatem moriendi effugit, dicitur « *primogenitus mortuorum* » Apoc. I, quia prius a somno mortis resurrexit jugo mortis excusso : « *et primitiæ dormientium*, » I Cor., XV : quia prius aliis te dignitate surrexit, ut dicit Glossa, scilicet ad vitam immortalem. Igitur quia Christi resurrectio nostram præcedit tum ordine temporis, ut dictum est, quia prius ad immortalitatem resurrexit : tum ordine causæ, quia resurrectio Christi est causa nostræ resurrectionis, ut infra patebit : tum etiam ordine dignitatis, quia præ cunctis gloriosior resurrexit : Christus dicitur primogenitus mortuorum. De his autem qui cum Christo resurrexerunt, dicit Hieronymus : « Et tamen cum monumenta aperta sunt, non ante surrexerunt, quam resurgeret Dominus, ut esset primogenitus resurrectionis ex mortuis : » unde dicitur Matth., XXVII, quod *exeuntes de monumentis post resurrectionem ejus venerunt in sanctam civitatem*. Utrum vero iterum mortui fuerunt, opiniones sunt. Dicit enim Hieronymus : « Quomodo Lazarus a mortuis resurrexit, sic et multa corpora sanctorum resurrexerunt, ut Dominum ostenderunt resurrexisse. » Remigius vero dicit, quod « incunctanter debemus credere, quod qui resurgente Domino a mortuis resurrexerunt, ascendente eo ad cœlos, ipsi pariter ascenderunt, quoniam majus illis tormentum esset qui resurrexerunt, si æterum morituri essent, quam si non resurgerunt. »

Notandum insuper quod Christi resurrectio non debuit usque ad finem mundi differri, nec etiam nimis accelerari, ut virtus divinitatis ostenderetur, et veritas mortis infra triduum approbaretur. Tertia vero die resurrexit, ut in veritate Trinitatis se ostenderet resurrexisse. Unde etiam quandoque dicitur eum Pater resuscitasse, quandoque ipse Filius propria virtute surrexisse : quod non est contrarium, cum eadem sit virtus omnino Patris et Filii et Spiritus sancti. Item in signum spiritualis resurrectionis, de qua potest dici illud Oseæ VI : « *Vivificabit nos post duos dies, in tertia suscitabit nos* : » primus dies est contritio, secundus est confessio, tertius satisfactio. Item *ut in novitate vitæ ambulemus*, ad Rom., VI. Glossa : « De bono in melius « proficiendo scilicet per fidem, spem et caritatem. » Item sicut diem resurrectionis præcessit dies mortis in parasceve, et dies quietis in sabbato ; ita resurrectionem nostram gloriosam præcedat mortificatio vitiorum, et quies contemplationis æternorum. Sciendum etiam, ut dicit Augustinus in lib. *de Trinit.*, quod Christus in diluculo resurrexit; in quo aliquid lucis apparet, et aliquid noctis tenebrarum : unde de mulieribus dicitur Joan., XX, quod « *cum adhuc tenebræ essent, venerunt ad monumentum.* » Ratione ergo harum tenebrarum Gregorius dicit, Christum media nocte surrexisse non quidem nocte divisa in duas partes æquales, sed infra illam noctem. Illud vero diluculum et pars noctis et pars diei dici potest propter convenientiam quam habet cum utroque. Quod autem Christus illucescente die resurrexit, mystice designat quod nos per suam resurrectionem ad lucem gloriæ inducebat : sicut jam mortuus est die advesperascente et tendente in tenebras, ad ostendendum quod per suam mortem destrueret tenebras pœnæ et culpæ. De secundo, scilicet resurgentis qualitate, dicitur Philip., III : « *Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ.* » Glossa quam habuit in resurrectione. » Hoc idem, videlicet, quod Christus in resurrectione.» sua habuit corpus gloriosum, patet triplici ratione. Prima quidem, quia resurrectio

Christi est exemplar et causa nostræ resurrectionis, ut habetur I Cor., xv. Sancti autem habebunt in resurrectione corpora gloriosa, sicut dicitur ibid. : « *Seminatur in ignobilitate, surget in gloria.* » Unde cum causa nobilior sit causato, et exemplar exemplato, multo magis corpus Christi resurgentis fuit gloriosum. Secunda, quia per humilitatem passionis meruit gloriam resurrectionis ; unde et ipse dicebat Joan., XII : « *Nunc anima mea turbata est,* » quod pertinet ad passionem : et postea subdit, « *Pater clarifica nomen tuum,* » in quo petit gloriam resurrectionis. Unde dicit Augustinus : « Ut Christus in resurrectione clarificetur, humiliatus est in passione : humilitas claritatis est meritum, claritas humilitatis est præmium. » Tertia, quia anima Christi a principio suæ conceptionis fuit gloriosa per fruitionem divinitatis. Est autem dispensative factum ut ab anima gloria non redundaret in corpus, ad hoc ut mysterium redemptionis nostræ sua passione impleret. Et ideo peracto hoc mysterio passionis et mortis, anima Christi statim in corpus in resurrectione assumptum suam gloriam derivavit, et ita factum est illud corpus gloriosum. Sunt autem quatuor dotes corporis glorificati : videlicet claritas, impassibilitas, subtilitas et agilitas. Ad quarum evidentiam sciendum quod claritas causatur ex redundantia gloriæ animæ in corpus : et secundum quod anima est majoris meriti, ita etiam differentia claritatis erit in corpore, ut patet I Corinth., xv. Impassibilitas vero resultat ex virtute animæ corpus suum continentis potenter, ut a nullo exteriori agente valeat immutari. Subtilitas vero est in corporibus glorificatis propter completissimam corporis perfectionem ; quæ quidem completio est ex dominio animæ glorificatæ, quæ est forma, scilicet corporis, ratione cujus corpus gloriosum spirituale dicitur, quasi omnino spiritui subjectum. Prima autem subjectio qua corpus animæ subjicitur, est ad participandum esse specificum, prout subjicitur ei ut materia formæ : deinde subjicitur ei ad alia animæ opera prout anima est motor. Et ideo prima ratio spiritualitatis in corpore est ex subtilitate, et deinde ex agilitate et aliis proprietatibus corporis gloriosi. Has vero dotes tangit Apostolus I Cor., xv dicens : « *Seminatur in corruptione,* » Glossa « idest sepelitur, vel mortificatur, ut corrumpatur » : « *surget in incorruptione,* » Glossa « idest immortale et impassibile. » *Seminatur in ignobilitate,* Glossa « idest sine omni honore : » « *surget in gloria,* » idest « gloriosum : » *seminatur in infirmitate,* » Glossa « quia non valet se movere vel regere : » « *surget in virtute,* » Glossa, idest vere vivum, et vegetativum, » « *seminatur corpus animale,* » Glossa « idest tale, quod cibis sustentatur, ut vivat : » « *surget spirituale,* » Glossa, « quia tunc plene spiritui subditur. » Corpus enim jam non repugnabit, sed quasi simile spiritui suo erit, quia nec aliquam corruptionem patietur, nec alimentis indigebit.

Notandum quod licet Christus haberet corpus gloriosum, tamen cicatrices in corpore suo reservavit : quod quidem conveniens fuit, primo in signum victoriæ. Dicit enim Beda *super Luc.*, quod non ex impotentia curandi cicatrices servavit, sed ut in perpetuum victoriæ suæ circumferat triumphum. » Unde Augustinus, XXII *de civit. Dei*, dicit, quod « fortassis in illo regno in corporibus martyrum videbimus vulnerum cicatrices, quæ pro Christi nomine pertulerunt : non enim difformitas in eis, sed dignitas erit, et quædam quamvis in corpore, non corporis, sed virtutis pulchritudo apparebit seu fulgebit. » Secundo ut discipulos in fide resurrectionis solidaret : unde Dominus Joan., xx ad Thomam : « *Infer digitum tuum huc.* » Theodoretus. « Qui prius infidelis erat, post lateris tactum optimum se theologum ostendit : nam duplicem naturam unitamque hypostasim Christi disseruit : dicendo enim : Dominus meus, humanam naturam, dicendo : Deus meus, divinam confessus est, et unum et eumdem dicendum Deum et Dominum. » Tertio, ut pro nobis apud Patrem ostensis vulnerum cicatricibus advocaret : unde Rom., VIII : « *Jesus Christus qui mortuus est, immo qui et resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis,* » Glossa « non voce, sed miseratione et repræsentatione humanitatis, dum quotidie hominem quem assumpsit et grave genus mortis quod pro nobis sustinuit, vultui paterno offerat, ut nostri misereatur : cujus postulatio, cum tantus sit, non potest contemni. » Sed notandum, ut dicit Gregorius, « quod justus advocatus injustas causas non suscipit, neque dare verba pro injustitia sentit. Unde oportet nos juste vivere, si volumus eum patronum habere. » Quarto, ut sua morte redemptis quam misericorditer sint adjuti propositis ejusdem mortis insinuet signis.

Postremo, ut in judicio quam juste damnentur annuntient : unde Apocal., I : « *Videbit eum omnis oculus et qui eum pupugerunt :* » unde in lib. *de Symbolo* dicit, quod « Christus inimicis sit demonstraturus vulnera, ut convincens eos veritas dicat : Ecce hominem quem crucifixistis, videte vulnera quæ infixistis, agnoscite latus quod pupugistis, quoniam et per vos et propter vos apertum est, et intrare noluistis. » De tertio, scilicet resurrectionis veritate, dicitur Luc. ultimo ; « *Surrexit Dominus vere.* » Sciendum vero quod Christus resurrectionis veritatem probavit testimouio angelico, et argumento veridico. De primo dicitur Matth., XXVIII, voce Angeli : « *Jesum quæritis Nazarenum crucifixum : surrexit, non est hic.* » Fuit autem conveniens ut Christi resurrectio angelico denuntiaretur testimonio, quia dicit Apostolus Rom., XIII : « *Quæ a Deo sunt, ordinata sunt.* » Est hic ordo divinitus institutus, ut ea quæ supra homines sunt, hominibus revelentur per Angelos, ut patet per Dionysium IV cap. *cœl. Hier*. Christus autem resurgens non rediit ad vitam communiter omnibus notam, sed ad vitam quamdam immortalem et Deo conformem, secundum illud Rom., VI : « *Quod enim vivit, vivit Deo.* » Et ideo conveniens fuit ut angelico testimonio hominibus manifestaretur : unde dicit Hilarius super Matth. : « Misericordiæ Dei Patris insigne est resurgenti Filio ab inferis virtutum celestium ministeria mittere. Atque ideo ipse prior resurrectionis est judex, ut quodam famulatu paternæ voluntatis resurrectio nuntiaretur. » De secundo dicitur Act., I, quod Dominus « *apparuit discipulis suis per quadraginta dies in multis argamentis.* » Dicitur autem argumentum hoc loco signum aliquod sensibile quod indicit ad alicujus manifestationem : et sic Christus argumentis probavit resurrectionis veritatem et gloriam. Veritatem autem resurrectionis probavit dupliciter. Uno modo ex parte corporis : circa quod tria ostendit. Primo quod esset verum corpus et solidum, non phantasticum vel rarum, sicut est aer. Hoc ostenditur per hoc, quando corpus suum palpabile ostendit : unde Lucæ ult. : « *Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet.* » Secundo ostendit quod corpus esset humanum, ostendendo eis effigiem veram, ut oculis corporalibus intuerentur quam discipuli ejus cognoscentes gaudebant : unde Joan., XX : « *Gavisi sunt discipuli viso Domino.* » Tertio ostendit quod esset idem corpus numero, quod prius habuit, per vulnerum cicatrices : unde Luc. ult. : « *Videte manus meas et pedes meos, quia ego ipse sum.* » Alio modo ostendit resurrectionis veritatem ex parte animæ iterato corpori unitæ ; et hoc per opera virtutum triplicis vitæ. Primo quidem per opera nutritivæ, hoc est quod cum discipulis suis manducavit et bibit, ut legitur Luc. ult. Ubi tamen notandum, quod Christus, ut dicit Beda *super Luc.*, « manducavit potestate non egestate ; » et ponit exemplum tale, « quod aliter absorbet aquam terra sitiens, aliter radius solaris calens : illa indigentia, iste potentia. » Unde cibus ille non cessit in nutrimentum corporis Christi, sed in præjacentem materiam resolutus fuit. Secundo modo per opera vitæ sensitivæ in hoc quod discipulis ad interrogata respondit et præsentes salutavit, in quo ostendebat se videre et audire : Luc. ult. et Joan., XX. Tertio per opera vitæ intellectivæ, in hoc quod Scripturas discipulis suis exposuit, Luc. ult. Gloriam vero suæ resurrectionis ostendit cum ad discipulos suos januis clausis intravit : unde Gregorius *in homil. :* Palpandam carnem Dominus præbuit, quam clausis ostus introduxit ut ostenderet post resurrectionem corpus suum ejusdem esse naturæ et alterius gloriæ. » Similiter ad proprietatem gloriæ pertinebat, quod *subito ab oculis discipulorum evanuit*, ut dicitur Luc. ult., quia per hoc ostendit quod in ejus potestate erat videri et non videri, claritatem suam ostendere et occultare, quod pertinet ad potestatem corporis gloriosi. Virtutem etiam divinitatis ostendit per miraculum, quod fecit in piscibus capiendis Joan., XII. Et ulterius, quod eis videntibus ascendit in cœlum : quia, ut dicitur Joan., III. *Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo, filius hominis qui est in cœlo.* »

Notandum etiam quod Christus quinquies apparuit ipsa die resurrectionis. Primo Mariæ Magdalenæ : unde Matth., ultim. : « *Surgens Jesus mane prima sabbati,* etc. » Fuit autem conveniens, ut primo Magdalenæ appareret : tum propter ejus vehementiam dilectionis, de qua dicitur Joan., XX : « *Maria stabat ad monumentum foris plorans :* » ubi dicit Gregorius : « Pensandum est hujus mulieris mentem quanta vis dilectionis accenderat, quæ a monumento Dominico etiam disci-

pulis recedentibus non recedebat. » Origenes : « Amor faciebat eam stare, dolor cogebat eam plorare ; stabat et circumspiciebat si forte videret quem diligebat : plorabat, quia ablatum æstimabat quem quærebat : » tum propter diligentiam inquisitionis, de qua dicitur Joan., xx : « *Et dum fleret, inclinavit se ;* » ubi dicit Gregorius : « Certe jam monumentum vacuum viderat, jam sublatum Dominum nuntiaverat : quid est quod iterum se inclinat, iterum eumdem videre desiderat, nisi quod amanti semel aspexisse non sufficit, quia vis amoris intentionem multiplicat inquisitionis ? » tum propter perseverantiam expectationis : unde Gregorius : « Quæsivit prius et minime invenit : perseveravit ut quæreret, unde contigit ut inveniret : quia nimirum virtus boni operis est perseverantia. Unde voce Veritatis dicitur : Qui perseveraverit usque in finem, salvus erit ; » tum etiam propter fiduciam peccatorum : unde dicit Beda *super Matth. :* « Recte hæc mulier quæ lætitiam resurrectionis primo nuntiavit, a septem dæmonibus curata esse memoratur, ne quisquam digne pœnitens de admissorum venia desperet ; et ubi abundavit delictum, superbundasse et gratiam demonstraretur : » tum etiam ut mulier quæ primo fuit nuntia mortis ad honorem, primo etiam hominibus vitam Christi resurgentis in gloria nuntiaret : unde Cyrillus : « Femina quæ quodammodo fuit ministra mortis, venerandæ resurrectionis mysterium prima percepit et nuntiavit. Adeptum [1] est ergo femineum genus ignominiæ absolutionem et maledictionis repudium. » Similiter etiam per hoc ostenditur quod quantum ad statum gloriæ pertinet, nullum detrimentum patitur sexus ; sed qui majore caritate ferbuerunt, etiam majori gloria ex visione Dei potiuntur ; eo quod mulieres quæ ab ejus sepulchro discipulis recedentibus non recesserant, primo viderunt Dominum in gloria resurgentem. Secundo vero apparuit mulieribus de monumento venientibus. Matth., XXIII : « *Et exierunt cito de monumento cum timore et gaudio magno :* « unde dicit Hieronymus, quod « primo mulieres meruerunt audire : Avete, ut maledictum Evæ mulieris in mulieribus solvatur. » Mystice autem per exitum mulierum de monmento peccatorum conversio significatur : unde Ezech., XXXVII : « *Ecce ego aperiam tumulos vestros et educam vos de sepulchris vestris, populus meus,* » quod exponit Glossa de his qui instar Lazari peccatorum suorum fasciis colligati, ad vocem Domini suscitantur. » De qua voce dicitur Joan., V : « *Venit hora et nunc est, quando mortui audient vocem ejus :* » Glossa « in peccatis audient vocem Filii Dei, et qui audierint vivent, » idest obedierint. Quod autem exierunt de monumento mulieres cum timore et gaudio, per hoc datur intelligi quod virtus pœnitentiæ, per quam a monumento peccatorum eximus, timore pœnæ concipitur, secundum illud Isa., XXVI : « *A timore tuo, Domine, concipimus et parturivimus spiritum salutis.* » Expulso vero timore per caritatem, dolor contritionis in gaudium mutatur, secundum illud Prov., XIV : « *Cor quod cognovit amaritudinem animœ suæ, in gaudio ejus non miscebitur.* » Per cursum vero mulierum designatur justitiæ operatio : unde in Psal., CXVIII : « *Viam mandatorum tuorum cucurrimus,* etc. : » ubi dicit Augustinus, quod « cordis dilatatio et justitiæ operatio, ut non timore sed dilectione Dei agatur, quod est donum Dei. » Per occursum Christi salutantis designatur divinæ virtutis subventio : unde dicit Rabanus quod per hoc ostendit se omnibus iter virtutum inchoantibus, ut ad salutem perpetuam pervenire queant, adjuvando ocurrere. Job., XXIV : « *Operi manum tuarum porriges dexteram.* » Per pedum detentionem docetur a futuris peccatis præservatio. Sunt autem pedes Dei secundum sensum mysticum misericordia et judicium, quorum unum sine altero tenere non est securum : unde Bernardus : « Fallitur qui sic osculatur pedem misericordiæ, ut pedem judicii non attendat. » Tertio apparuit Petro : Luc. ult. : « *Surrexit Dominus vere et apparuit Simoni :* » unde dicit Chrysostomus quod ideo videtur primo a Petro, ut qui prius confessus est Christum, primo ejus resurrectionem videret ; et etiam qui prius eum negaverat, prius sibi voluit apparere, consolans eum ne desperaret. Unde etiam Gregorius super illud Matth. ult. : « *Dicite discipulis ejus et Petro,* » dicit quod « *vocatur ex nomine, ne desperet ex negatione.* » Bernardus : « Magna gratia et magna pietatis dignatio, quod ei et quasi præ ceteris dignatus est apparere, quem præ ceteris de negatione ejus rea conscientia confundebat. » Quarto

1. Al. : « ademptum. »

apparebat discipulis ejus duobus euntibus Emaus. Luc. ult. : « *Apparuit autem eis in alia effigie,* » ut dicitur Matth. ult. Fuit autem conveniens ipsum sic apparere. Primo ad designandum prioris status commutationem : unde dicit Severus : « Nemo putet Christum sua resurrectione sui vultus effigiem commutasse : sed mutatur effigies, dum efficitur ex mortali immortalis, ut hic sciatur acquisisse vultus gloriam, non vultus substantiam perdidisse. » Secundo propter discipulorum dubitationem. Sapien., I : « *Apparet autem eis qui fidem habent in illum.* » Prædicti autem ejus discipuli de ejus resurrectione dubitant : unde Gregorius in hom. dicit : « Dominus discipulis de se loquentibus præsentiam exhibuit, sed de se dubitantibus speciem suæ cognitionis abscondit. » Tertio propter nostram instructionem. II Corinth., II : « *Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino :* » ubi dicit Hieronymus : « Quod Dominus ambulantibus ac laborantibus ostensus est in aliena effigie, mystice designat, quod fides hic laborat per vitam activam agens, illic per contemplationem secura visione regnat : hic per speculum contuemur imaginem, illic facie ad faciem videbimus veritatem. » Sciendum quod quando Dominus finxit se longius ire, non mendacium, sed figura veritatis fuit : unde Augustinus libro III *de veritate Evangelii :* « Non omne quod fingimus, mendacium est; sed cum illud fingimus quod nihil est, tunc mendacium est. Cum enim fictio nostra refertur ad aliquam signationem, non est mendacium, sed aliqua figura veritatis : alioquin omnia quæ a sanctis et sapientibus viris, et etiam ab ipso Deo figurative dicta sunt, mendacium reputabuntur, quia secundum usitatum intellectum non consistit veritas in talibus dictis. » Sicut autem dicta sic et facta sine mendacio finguntur ad aliquam rem significandam : et sic Dominus finxit se longius ire, quia a fide discipulorum adhuc peregrinus erat, ut dicit Gregorius ; etiam, ut Augustinus dicit, « quia longe recessurus erat ascendendo in cœlum, qui per hospitalitatem quodammodo detinebatur in terra. » Quinto apparuit discipulis januis clausis, quando Thomas non erat cum eis. Joan., XXX : « *Cum sero factum esset die illa*, etc. : » ubi dicit Augustinus, « quod moli corporis ubi divinitas erat ostia clausa non obstiterunt, cum ille quippe eis non apertis intrare potuit, quo nascente, virginitas matris inviolata permansit. » Mystice autem circa hanc apparitionem quatuor sunt notanda : videlicet qualitas temporis, diei solemnitas, clausuræ infirmitas, discipulorum societas. Primum ibi, « *cum sero factum esset.* » Ubi notandum est quod tempus serotinum quando dies deficit, et ad occasum tendit, significat virtutem devotæ mentis, cui præ desiderio æternitatis deficit et occidit dies mundanæ prosperitatis seu vanitatis : unde in Psal., LXVII : « *Iter facite ei qui ascendit super occasum.* » Bernardus : « Bonus est occasus, cum stat virtus, et cadit vitium. Super occasum hunc ascendit Dominus, quia non excipit eum nova vita, nisi vetus ceciderit, » ut dicit Augustinus. Secundum est ibi, « *Una sabbatorum.* » Ubi notandum quod sabbatum idem est quod requies. Est autem triplex sabbatum sive requies : videlicet corporis tantum, de qua dici potest illud Isa., I : « *Sabbatum, et alias festivitates vestras non feram :* » Glossa « idest non sustinebo amplius. » Item quoddam sabbatum est mentis, de quo dici potest illud Exod., XXI : « *Requies sabbati sanctificata est Domino,* » et infra : « *Maneat unusquisque apud semetipsum :* » Glossa « idest quiescat, et non egrediatur ad opus. » Item est etiam quoddam sabbatum mentis et corporis simul ; de quo dicitur Isa. ult. : « *Erit sabbatum ex sabbato :* » Glossa « ille quiescet in futuro, qui hic quiescit ab opere malo. » Primum sabbatum consistit in corporis otio, sive voluptate ; secundum in mentis tranquillitate, tertium in æterna felicitate. Una ergo sabbatorum venit Jesus, quia in mentis tranquillitate Christus per gratiam ad nos declinat. Quia in pace factus est locus ejus, secundum Psal., LXXV. Sed, heu ! maligni spiritus, mentis sabbatum nituntur sæpe violare : unde dicitur Thren., I : « *Viderunt eam hostes, et deriserunt sabbata ejus,* » Glossa : « Maligni spiritus, vocationis nostræ otia ad vacationes et ad cogitationes illicitas pertra- « hunt. » Tertium ibi. « *Et fores essent clausæ.* » Ubi notandum quod per fores corporis sensus designantur, per quos anima solet egredi et delectari in his omnibus exterioribus, ut dicit Bernardus. Per quos etiam exteriora ingrediuntur ad animam, ut dicitur Joel., II. « *Domos conscendent :* » Glossa, « quas bonis operibus ædificamus ; per fenestras intrabunt quasi fur. » Fores istæ claudendæ sunt, juxta illud Isa., XXVI : « *Vade populus meus, intra in cubiculum tuum, claude super te ostia*

tua. » Quod autem fores clausæ fuerunt propter metum Judæorum, mystice designat quod per timorem Dei fores sensuum clauduntur: unde Eccle., x. « *Si non in timore Dei instanter te tenueris, cito subvertetur domus tua.* » Quartum ibi, *Ubi erant discipuli congregati in unum.*» Matth. XXVIII : « *Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo*, etc. » Psalm., XLII : « *Ecce quam bonum,*» Glossa « idest utile,» « *et quam jucundum*, » Glossa idest delectabile, » « *habitare fratres in unum :* » et sequitur : « *Sicut unguentum in capite :* » Glossa : « Aaron sacerdos Christum significat, qui fuit victima et sacerdos. In capite ejus est unguentum, quia in eo habitavit plenitudo divinitatis corporaliter, sed a capite Christo descendit in barbam idest in fortes et strenuos quos barba significat, quæ est indicium virilitatis, et ab illis descendit in oram vestimenti ejus. Vestis Christi est ecclesia, quæ est sine macula et ruga : ora vestis finis est in perfectis : hi perfecti, qui in unum habitant : et est sensus : ita est illud bonum et jucundum, sicut unguentum, idest unctio Spiritus Sancti, quæ prius fuit in capite Christo. » Et sequitur : « *Sicut ros Hermon.* » Nota, montes illi magno intervallo sunt divisi. Unde spiritualiter intelligendum est, quia Hermon [1] lumen exaltatum dicitur, et Christus prius in cruce, postea in cœlo exaltatus est, a quo ros gratiæ descendit in Sion, idest Ecclesiam ; non enim est in uno ecclesia, nisi ejus dono et gratia. De quarto, scilicet resurrectionnis causalitate, sciendum quod Christi resurrectio est causa nostræ resurrectionis in futuro : unde I, Cor., XII. « *Christus resurgens ex mortuis tristiæ dormientium, quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum :* » et hoc rationabiliter : nam principium humanæ justificationis est verbum Dei, de quo dicitur in Psal., XXXV : « *Apud te est fons vitæ ;* » unde etiam ipse dicit Jo., v : « *Sicut pater suscitat mortuos et vivificat*, etc. » Habet autem hoc naturalis ordo rerum divinitus institutus, ut quælibet causa operetur in id quod sibi est propinquius, et per id operetur in alia magis remota : sicut ignis primo calefacit aerem propinquum, per quem calefecit corpora magis remota ; et sic ipse Dominus illuminat primo substantias sibi propinquas, per quas illuminat magis remotas, ut dicit Dionysius, XIV cap., *cœl. Hierarch.* Et ideo verbum Dei primo attribuit vitam corpori sibi naturaliter unito, et per ipsum operatur resurrectionem in omnibus aliis. »

Notandum vero quod Christi rosurrectio est causa efficiens et exemplaris nostræ resurrectionis, sed non est meritoria. Efficiens quidem, in quantum humanitas Christi, secundum quam resurrexit, est quodammodo instrumentum divinitatis ipsus, et operatur in virtute ipsius : exemplaris vero, quia sicut resurrectio Christi ex eo quod corpus illud personnaliter est verbo unitum est prima tempore, ita etiam est prima dignitate et perfectione, ut dicit Glossa I Cor., XV. Semper autem quod est perfectissimum est exemplar quod imitantur minus perfecti secundum suum modum; et ideo resurrectio Christi est exemplar nostræ resurrectionis, secundum illud Philip., III : « *Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ.* » Licet autem sufficientia resurrectionis Christi se extendat ad resurrectionem tam bonorum quam malorum, exemplaritas tamen ejus proprie se extendit ad bonos, qui sunt facti conformes filiationis ipsius, ut dicitur Rom., VIII. Non autem Christi resurrectio fuit causa meritoria nostræ resurrectionis, tum quia Christus jam non erat viator, nec sibi mereri competeret: tum quia claritas resurrectionis fuit præmium passionis, ut patet Philipp., II. Similiter est dicendum quod Christi resurrectio est causa resurrectionis animarum, secundum illud Rom., VIII : *Resurrexit propter justificationem nostram*, » quæ nihil aliud est quam resurrectio animarum: et super Psal., XXIX : « *Ad vesperam demorabitur fletus,* » dicit Glossa « quod resurrectio Christi est causa nostræ resurrectionis, et animæ in præsenti, et corporis in futuro. » Est autem resurrectio animarum causa efficiens et exemplaris : efficiens quidem, in quantum Christi resurrectio agit in virtute divinitatis, quæ quidem non solum extendit se ad resurrectionem corporum, sed etiam ad resurrectionem animarum : a Deo enim est, quod vivit anima per gratiam et corpus per animam. Sicut enim resurrectio Christi habet exemplaritatem animarum, eo quod Christo resurgenti secundum animam conformari debemus, secundum Apostolum Rom., VII : « *Quomodo Christus resurrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in*

1. Al.: « hæc non. »

novitate vitæ ambulemus,» Glossa, « de bono in melius proficiendo per justitiam fidei, et spem gloriæ. » « *Et quomodo Christus resurrexit non moriturus, ita et vos æstimate vos mortuos quidem esse peccato viventes autem Deo in Christo Jesu Domino nostro.* » Glossa : « Sicut Christus mortuus est semel, ita peccatum moritur in nobis semel, ut non oporteat iterari ; et sicut Christus semper vivit, ita et vos semper vivatis in virtutibus, et hoc in Christo Jesu Domino nostro, » idest opere Christi, quia alibi nulla spes.

Notandum vero quod in justificatione animarum duo concurrunt : scilicet remissio culpæ, et novitas vitæ per gratiam. Quantum ergo ad efficientiam quæ est per virtutem divinam, tam passio Christi quam resurrectio est causa justificationis quoad utrumque : sed quantum ad exemplaritatem proprie passio et mors Christi est causa remissionis culpæ, per quam moritur peccato. Resurrectio autem est causa novitatis vitæ, quæ est per gratiam, sive justitiam : et ideo dicit Apostolus Rom., IV : quod « *traditus sit in mortem propter delicta nostra,* » scilicet tollenda « *et resurrexit propter justificationem nostram,* » Sed passio Christi etiam est meritoria, ut dictum est, non autem ipsius resurrectio.

Notandum etiam quod sicut Christus resurrectionem suam probavit tripliciter : videlicet aspectu : Luc. ult : « *Videte manus meas et pedes meos :* » tactu ; unde sequitur : « *Palpate et videte quia spiritus carnem*, etc. » gustu, ut ibidem infert : *Adhuc illis dubitantibus et mirantibus præ gaudio. dixit, Habetis hic aliquid quod manducetur ?* » sic etiam resurrectio spiritualis demonstratur ; primo quidem aspectu sanctitatis. Matth., V : « *Sic luceat lux vestra coram hominibus.* » Augustinus : « Non ibi finem constituat homo, sed referat ad laudem Dei : » unde sequitur : « *Ut glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est.* » Quod autem Dominus ostendit manus et pedes, designat quod resurrectio spiritualis per affectum divinæ dilectionis et effectum bonæ operationis declaratur. Apocal., III : «*Nomen habes quod vivas, et mortuus es ;*» scilicet propter defectum divinæ dilectionis, et defectum bonæ operationis. Secundo, tactu adversitatis. Eccles., XXXIII : « *Aurum probat fornax,* » idest homo tentatur tribulatione. Gen., XXVII : « *Accede ad me, fili mi, tangam te :* » Job., VI : « *Quæ prius nolebat tangere anima mea,* etc. » Glossa : « Mœsta sæculi nunc præ augustia cibi mei sunt. » Glossa : Jam dulces cibi sunt præ amore et desiderio cœli. » Quod autem Deus dixit, « *Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet,* » mystice designat quod spiritualis homo carnalibus consolationibus non innititur, sed spe cœlestis patriæ etiam aspera pati non formidat. Job., VI : « *Et hæc sit mihi consolatio, ut affligens me doloribus non parcat.* » Tertio, gustu internæ et æternæ suavitatis. Coloss., III : *Quæ sursum sunt sapite :* » unde Bernardus : Quicumque post lamenta pœnitentiæ non ad carnales redit consolationes, sed in fiducia quadam divinæ miserationis excedit, et ingreditur devotionem quamdam novam, et gaudium in Spiritu sancto, nec tam compungitur præteritorum recordatione peccatorum quam delectatur memoria, et inflammatur æternorum desiderio præmiorum, is plane est qui cum Christo resurget : quia præoccupatum sæcularibus desideriis animum delectatio sancta declinat. Nec misceri possunt vera vanis, æterna caducis, spiritualia carnalibus, ima summis, ut pariter sapias quæ sursum sunt, et quæ super terram. » Quod autem Dominus comedit partem piscis assi et favum mellis, mystice designat quod spiritualiter resuscitati debent dulcedinem divinitatis et humanitatis ipsius prægustare, quæ quidem per piscem assum et favum mellis designantur. Gregorius : Quid significare credimus piscem assum, nisi mediatorem Dei et hominum passum ? Ipse enim latere dignatus est in aquis generis humani, capi voluit laqueo mortis nostræ, et quasi tribulatione assatus est tempore passionis suæ. Sed qui piscis in passione fieri dignatus est, favus mellis in resurrectione nobis extitit : et qui in pisce asso figurari voluit tribulationem passionis suæ, in favo mellis utramque naturam exprimere voluit personæ suæ : favus quippe mel in cera est : mel in cera, divinitas in humanitate. »

ARTICULUS XXIII.

De Ascensione Christi.

Vigesimo videamus de Ascensione Christi, de qua dicitur Joan., XX : « *Ascendo ad Patrem meum,* etc. » Augustinus : « meum per naturam, vestrum per gratiam. » Possumus autem quatuor notare circa Christi ascensionem : videlicet ascensionis convenientiam, ascendentis virtutem

sive potentiam, loci in quem ascendit eminentiam, et gloriæ ipsius excellentiam. De primo dicitur Ephes., IV : « *Qui descendit, ipse est et qui ascendit.* » Fuit autem conveniens Christum ascendere. Primo propter fidei augmentum, quæ est de non visis: unde Dominus dicit Joan., XVI: « *Spiritus adveniens arguet mundum de peccato et de justitia :* » unde dicit Augustinus : « De peccato, quia non credit in Christum ; de justitia vero eorum qui credunt. Ipsa quippe fidelium comparatio infidelium est vituperatio ; unde subdit : Quia ad Patrem vado, et jam non videbitis me. Beati qui vident et credunt. Erit itaque nostra justitia de qua mundus arguitur, quoniam nonne quem non videtis, creditis ? » Secundo ad spei sublevationem : unde Dominus dicit Joan., XIII : « *Si abiero et præparavero vobis locum, iterum veniam, et assumam vos ad meipsum, ut ubi ego sum, et vos sitis :* » per hoc enim quod Christus humanam naturam assumptam in cœlo collocavit, dedit nobis spem illuc perveniendi, quia « *ubi fuerit corpus, ibi congregabuntur et aquilæ*,» Matth., XXIV. Gregorius : « Ac si dicat : Quia cœlesti sedi incarnatus præsidio electorum animas de carne solutas illuc sublevabo. » Michææ II : « *Ascendit iter pandens ante eos.*» Tertio fuit conveniens ad erigendum caritatis affectum ad cœlestia, unde dicit dicit Apostolus Colessen., III : *Quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram.* » Matth., VI : « *Ubi est thesaurus tuus, ibi est cor tuum.* » In signum hujus, Christo ascendente, stabant Apostoli suspensis *vultibus in cœlum.* Act., I. Hinc etiam voce sponsæ dicitur Cant., I : *Trahe me post te,* « quasi volentem et non valentem, » ut dicit Gregorius. « Huic quidem verbo alludens dicit : Trahe me post te, in te, ad te. Ad te per dilectionem: post te, ut te imitari valeam : in te, ut tibi conformis in immortalitate et impassibilitate fiam. » Quarto enim conveniens fuit ut fidelibus dona mitteret Spiritus sancti : unde dicitur Ephes., IV : « *Qui ascendit super omnes cœlos ut adimpleret omnia,* » Glossa « donis suis. » Unde etiam ipse Dominus dicit Joan., XVI : « *Expedit vobis ut ego vadam. Si enim non abiero, Paraclitus non veniet ad vos; si autem abiero, mittam eum ad vos.* » Glossa : « Non quod in terra positus dare non posset, sed quia non sunt idonei recipere nisi eum secundum carnem desistant noscere. » Postquam autem ab eis substractus fuerat, traxit post se corda eorum ad cœlestia et æterna ; quibus sic elevatis, cœlestes spirituales factsunt, et ideo Spiritus sancti capaciores. Unde ibid, dicit Glossa : « Mentibus nostris sic raptis ad cœlestia aderit simul Pater et Filius. Spirituales enim ex carnalibus facti, capacius fuerat Deum habituri. » De secundo, scilicet ascendentis virtute sive potentia dicitur Isa., LXIII : « *Iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine virtutis suæ.* » Unde et Gregorius in *homil. Ascensionis :* « Notandum est quod Elias legitur in curru igneo ascendisse, ut videlicet aperte monstraretur quod homo purus alieno indigebat auxilio. Redemptor autem noster non in curru, non ab angelis sublevatus legitur, quia qui fecerat omnia, sua virtute ferebatur. » Ad cujus evidentiam est sciendum quod in Christo duplex est natura, scilicet divina et humana: unde secundum utramque naturam potest accipi propria virtus ejus. Sed secundum humanam naturam potest accipi duplex virtus : una quidem naturalis, quæ procedit ex principiis naturæ : et tali virtute verum est quod Christus non ascendit. Alia virtus in natura humana est virtus gloriæ, secundum quam Christus ascendit; quæ quidem procedit ex parte animæ glorificatæ, ex cujus redundantia glorificabitur corpus, ut dicit Augustinus ad Dioscorum : « Erit tanta obedientia corporis gloriosi ad animam beatam, » ut dicit, XXI *de civ. Dei,* « ut ubi vult spiritus, ibi protinus erit corpus ; nec vult aliquid quod nec spiritum possit decere nec corpus. » Decet autem corpus gloriosum et immortale esse in loco cœlesti ; et ideo ex virtute animæ volentis corpus Christi ascendit in cœlum. Sicut autem corpus efficitur gloriosum ex redundantia animæ glorificatæ ; ita, ut Augustinus dicit super Joan., « per participationem Dei anima fit beata. » Unde prima origo ascensionis in cœlum fuit virtus divina. Sic ergo Christus ascendit in cœlum propria virtute : primo quidem virtute divina : secundo virtute animæ glorificatæ moventis corpus prout vult. De tertio, scilicet loci eminentia, dicitur Eph. quod « *ascendit super omnes cœlos,* » Glossa « loco et dignitate. » Ad Ephes., I, dicitur, quod « *constituit eum super omnem principatum et potestatem, et super omne nomen quod nominatur sive in hoc sæculo, sive in futuro :* » quia tanto debetur alicui rei locus altior, quanto est nobilior. Corpus autem Christi, licet considerando conditionem naturæ corporeæ, sit infra spiri-

tuales substantias ; considerando tamen unionis dignitatem, qua personaliter est Deo unitum, excellit dignitatem omnium substantiarum spiritualium : et ideo ratione prædictæ congruentiæ debetur sibi locus altior, non solum super omnem creaturam corporalem, verum etiam spiritualem. Unde Gregorius dicit in *hom. Ascensionis :* « Quia qui fecerat omnia, super omnia sua virtute ferebatur. » De quarto, scilicet gloriæ Christi ascendentis excellentia, dicitur Matth. ult.: « *Dominus Jesus postquam locutus est eis, ascendit in cœlum, et sedet a dextris Dei.* »

Ubi notandum quod nomine dextræ tria possunt intelligi. Uno modo gloria divinitatis : unde Damascenus : « Dexteram Patris dicimus gloriam et honorem divinitatis, in quo Filius Dei existit ante sæcula, ut Deus et Patri consubstantialis. » Alio modo patris beatitudo : unde Augustinus : « Sedere habitare intelligitur, quomodo dicimus de quocumque homine, in illa patria sedit per tres annos : sic ergo Christum credite habitare in dextera Dei Patris : Beatus enim est qui habitat in beatitudine, quæ dextra Patris indicatur. » Tertio modo nomine dextræ intelligitur judiciaria potestas ; unde Augustinus : « Ipsam dextram intelligite ipsam potestatem quam accepit ille homo a Deo susceptus, ut veniat judicaturus, qui prius venerat judicari. » Igitur Christus, secundum quod Deus, sedet ad dexteram Patris, idest æqualis est Patris in divinitate, secundum primam acceptionem dextræ. Christus vero secundum humanitatem sedet ad dexteram Patris, idest in potioribus bonis paternis in æterna beatitudine habens judiciariam potestatem, secundum secundam et tertiam acceptionem ipsius dextræ.

Notandum vero est quod super illud Roman., VI : « *Consepulti sumus cum illo per baptismum in mortem,* » dicit Glossa : « Quicquid gestum est in cruce Christi, in sepultura, in resurrectione et ascensione et sessione ad dexteram patris , ita gestum est ut his rebus mystice non tantum dictis, sed etiam gestis configuraretur vita Christiana : » et infra dicitur quod « in cruce est dolor confessorum, in sepultura requies absolutorum, in resurrectione vita justorum, in ascensione profectus perfectorum, in consessu ad dexteram gloria beatorum. » De primo, scilicet cruce pœnitentium, dicitur Gal., II : « *Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentis,* » scilicet desideriorum. Congruit enim devotioni nostræ, ut qui Domini nostri crucifixi colimus passionem, reprimendarum carnalium voluptatum crucem nobis faciamus. In hac quidem cruce semper in hac vita debet pendere Christianus ut sit affixus clavis, idest præceptis justitiæ, ut Christus in cruce clavis affixus fuit. Glossa super Luc., XXII : « Tollitur crux, cum spiritu facta carnis mortificantur. Per unum a dextris, significatur mortificatio carnis pro cœlesti gloria : per alium a sinistris, significatur mortificatio carnis pro aliqua mundi causa. »

Notandum vero quod ista crux debet habere latitudinem, longitudinem, altitudinem et profunditatem : unde Glossa super illud Ephes., IV : « *Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, altitudo,* etc. : » « Intelligentes mysterium crucis mundo crucifigamur, extendentes manus in latitudinem bonorum operum et longitudinem usque in finem perseverantiam habentes, atque habentes cor sursum ubi Christus est totum, quod non nobis, sed illius misericordiæ tribuentes, cujus profunda omnem scrutatorem fatigant. » De secundo, scilicet in sepulchro quiescentium, dicitur Job., III : « *Quasi effodientes thesaurum, gaudent vehementer cum invenerint sepulchrum,* quia antiquitus, mortui cum divitiis recondebantur, » ut dicit Gregorius : « Sic juxta sensum mysticum anima sancta gaudet, cum invenerit sepulchrum internæ quietis ; quia nisi a tumultu vitiorum perfecte quieverit, thesaurum gratiarum et virtutum minime reperire poterit. »

Notandum vero quod sepeliri mortuorum est : unde nisi anima funditus mundo huic moriatur, in sepulchro internæ quietis non poterit abscondi. Coloss., III : « *Mortui estis,* » Glossa « mundanis et caducis : » « *et vita vestra abscondita est,* » Glossa, « omnibus hic peregrinantibus, sed maxime carnalibus et terrenis *cum Christo,* qui est vita vestra, quæ vita est in Deo Patre, qui cum Christo idem est. » Videat ergo sancta anima si huic mundo mortua sit ; et tunc poterit ad sepulchrum internæ quietis anhelare. Hujus autem mortis signum est, si a mundo despicitur ; quia mare viva corpora in se retinet, mortua vero mox extra se pellit, ut dicit Gregorius. De tertio dicitur Roman., VI : « *Quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus.* »

Ubi notandum quod vetus vita est vita terrestris vetustate peccatorum consumpta, juxta illud Thren., II : « *Vetustam fecit pellem et carnem meam,* » Glossa : « Inde gemit anima, dum exterius quasi pellis inveteratur, conscientia interius decora quasi caro corrupta tabe peccati consumitur. » Sed nova vita est vita cœlestis per gratiam de die in diem renovanda, secundum illud Ephes., IV : « *Renovamini spiritu mentis vestræ*, etc. » Igitur quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et in novitate vitæ ambulemus. » Quomodo autem Christus surrexit, subjungitur, « *Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur :* » et infra : « *Ita et vos æstimate, vos mortuos esse peccato, viventes autem in Christo Jesu Domino nostro.* » Nota : sicut Christus mortuus est semel, ita peccatum in nobis moriatur semel, et non oportet iterari : sicut Christus semper vivit, ita et vos semper vivatis virtutibus ; et hoc in Christo Jesu Domino nostro, alibi nulla spes est. Sciendum vero quod vita per motum manifestatur : unde vita vetus per motum terrenæ operationis ostenditur, de qua dicitur in Psal., XVI : « *Oculos suos statuerunt declinare in terram.* » Vita vero nova per motum cœlestis operationis declaratur, de qua dicitur Col., III : « *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite.* » Glossa I, « cogitate, inventa autem cum jucunditate tenete : » et hoc est quod subdit, « *Quæ sursum sunt sapite.* » De quarto dicitur in Psal., LXXXIII : « *Beatus vir cujus est auxilium abs te, ascensiones in corde suo disposuit :* » unde Bernardus : « Ascendamus duobus pedibus, scilicet meditatione et oratione. » Meditatio quidem quid desit, docet : oratio quod desit obtinet : illa viam ostendit, ista deducit. Idem : « Quatuor esse dicimus gradus ascensionis : primus est ad cor, secundus in corde, tertius de corde, quartus supra cor. In primo timetur Dominus : in secundo auditur consiliarius : in tertio desideratur sponsus : in quarto videtur Deus, » de quo Ephes., II : *Resuscitavit, consedere fecit in cœlestibus in Christo Jesu ;* » nunc quidem in spe, ut dicit glossa, postea vero in re, secundum illud Coloss., III : « *Cum apparuerit Christus vita vestra, tunc et vos,* etc. » Joan., XII : « *Volo, Pater, ut ubi ego sum,* etc. » Augustinus : « Quem honorem majorem poterit recipere adoptatus, quam quod ibi sit, ubi est unicus ? »

ARTICULUS XXIV.

Sequitur de secundo adventu.

Quia vero supra, secundum Bernardum triplicem adventum Christi esse distinximus, scilicet in carnem, in mentem, et ad judicium ; viso de primo nunc de secundo videamus. Ad cujus evidentiam sciendum est quod adventus Christi in mentem est per gratiam gratum facientem : quia cum Deus communiter est in omnibus rebus, sicut causa in effectibus bonitatem ipsius participantibus, et hoc per essentiam, potentiam et præsentiam : per essentiam quidem in quibus adest omnibus ut causa essendi, sicut anima in corpore et in qualibet parte corporis tota est : per potentiam, in quantum omnia potestati ejus subduntur, sicut rex in regno : per præsentiam, ut in quantum omnia nuda et aperta sunt oculis ejus, sicut paterfamilias in domo ; non sic intelligendus est adventus Dei, ut veniat ubi prius non erat, sed ut novo modo existat ubi prius erat. Novus autem modus, secundum quem Deus est in creatura rationali, est sicut cognitum in cognoscente, et amatum in amante. Cognoscere autem Deum et amare Deum in quantum est objectum beatitudinis, est per gratiam gratum facientem : unde adventus Christi in mentem, secundum gratiam gratum facientem intelligendus est. Hunc ergo adventum desiderabat sapiens cum dixit Sap., IX : « *Mitte illam de cœlis sanctis tuis, et a sede magnitudinis tuæ, ut mecum sit, et mecum laboret,* etc. » Glossa: « Quicquid de sapientia Dei dicimus, ad ipsum referimus qui est pax nostra, qui fecit utraque unum, virtus et sapientia Dei, et imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ : » quasi dicat : Christum mitte Dei virtutem et Dei sapientiam, ut mecum sit per virtutem gratiæ gratificantis, et mecum laboret per dilectionem gratiæ sublevantis, ut sciam quid acceptum sit apud te per splendorem gratiæ illustrantis. Petit igitur adventum Christi in mentem, ut gratificetur quoad modum essendi, ut consoletur quoad statum vivendi, ut illustretur quoad actum intelligendi. Primum ibi, « *Ut mecum sit,* » idest, me sibi gratificando ; unde Ephes., I : « *Gratificavit nos in dilecto Filio suo.* » Hic est primus effectus gratiæ, quem solus Deus in nobis sine nobis operatur ; unde dicitur I Cor., XV : « *Gratia Dei sum id*

quod sum, » Glossa « Recte gratiam nominat. » Primum enim sola gratia dat Deus, cum non præcedant nisi mala; sed post gratiam incipient bona nostra. Sciendum vero quod adventus iste per gratiam est occultus et humano sensui investigabilis; unde Rom., XI : « *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei ! quam incomprehensibilia judicia ejus, et investigabiles viæ ejus!* » Ad cujus evidentiam sciendum quod tripliciter aliquid scitur. Uno modo per demonstrationem quæ fit per propriæ rei principium : sic enim certitudo habetur de conclusionibus demonstravis per principia per se nota et universalia : nullus enim potest scire se habere scientiam conclusionis, si principium illius conclusionis ignoret. Principium autem gratiæ et objectum ejus est ipse Deus, qui propter suam excellentiam nobis est ignotus, secundum illud Job., XXXIV : « *Ecce Dominus magnus vincens nostram scientiam.* » Et ideo præsentia vel absentia per certitudinem demonstrationis sciri non potest, secundum illud Job., XI : « *Si venerit ad me, non videbo eum : si abierit, non intelligam.* » Sciendum autem, quod expedit quandoque præsentiam Dei in nobis per gratiam ignorare. Primo quidem ut timore futuri judicii nos humiliet, secundum illud Prov., XXV : « *Beatus vir qui semper est pavidus,* » Glossa « pro futura pœna. » Qui autem est duræ mentis, scilicet quem non afficit timor futuræ pœnæ, corruet in malum. Timor iste hominem humiliat: propter quod expedit gratiam quandoque ignorare in nobis. Gregorius : « Ideo Deus bona nostra nobis voluit esse incerta, ut unam certam gratiam teneamus, » scilicet humilitatem. Secundo ne præsumpta securitas præcipitet : unde, Thess., V : « *Cum dixerint : pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus.* » Hieronymus : « Timor custos virtutum est, securitas ad lapsum facilis. » Tertio ut vigilanter et desideranter gratiam Dei expectemus. Prov., VIII : « *Beatus qui audit me, et qui vigilat ad fores,* etc. » Bernardus : « Semper debemus vultus suspensos, et sinus expansos habere ad largam Dei benedictionem. » Secundo modo scitur aliquid per conjecturam. Et hoc modo secundum quamdam fiduciam spei possumus scire Deum nobiscum esse per gratiam : unde Jud., XIII : « *Aperite portas, quia nobiscum Deus est, qui fecit victoriam in Israel.* » Sunt autem tria signa hujus conjecturationis : scilicet gratiæ Dei. Primum est testimonium conscientiæ ; II ad Corinth., I : « *Gloria nostra hæc est testimonium conscientiæ nostræ :* » unde Bernardus : « Nihil hac luce clarius, nihil hoc testimonio gloriosius, cum veritas in mente fulget, et mens in veritate se videt : sed qualem ? Pudicam, verecundam, pavidam, circumspectam, nihilque admittentem quod evacuet gloriam conscientiæ attestantis, in nullo consciam sibi quo erubescat in præsentia veritatis. Hoc plane est quod super omnia bona animæ divinos delectat aspectus. » Secundum est verbi Dei auditus non solum ad audiendum, sed etiam ad faciendum : unde Joan., VIII : « *Qui ex Deo est, verba Dei audit ;* » unde dicit Gregorius : « Cœlestem patriam veritatis desiderare jubet, mundi gloriam declinare, aliena non appetere, propria largiri. Penset apud se unusquisque, si hæc vox Domini in auribus suis invaluit, et quod jam ex Deo sit cognoscit. » Tertium signum est internus gustus divinæ sapientiæ, quæ est quasi quædam prælibatio futuræ beatitudinis ; unde in Psal., XXXIII : « *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus,* » scilicet per gratiam suam in nobis. Augustinus : « Quoniam quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino, gustemus saltem quoniam suavis est Dominus, qui dedit nobis pignus spiritus, in quo pulsamus ejus dulcedinem, et desideremus videre ipsum fontem, ubi sobria ebrietate mundemur, et irrigemur sicut lignum quod plantatum est secus decursus aquarum multarum. « Idem : « Fac, precor, Domine, me gustare per amorem, quod gusto per agnitionem : sentiam per affectum, quod sentio per intellectum : plus tibi deberem quam meipsum totum ; sed nec plus habeo, nec hoc ipsum per me ipsum totum possum reddere : trahe me, Domine, in amorem tuum hoc ipsum quod sum. » Tertio aliquid scitur per revelationem : et sic Deus ex privilegio gratiæ, quibusdam revelavit præsentiam suam gratiosam, sicut discipulis, dicens Matth. ult.: « *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi,* » Glossa : « cum finitis laboribus mecum regnabitis : » unde Roman., VIII : « *Ipse Spiritus sanctus testimonium perhibet spiritui nostro,* » idest recognoscere facit, ut dicit Glossa, quod sumus filii Dei. Sciendum quod revelatio hujusmodi fit quibusdam propter tria. Primo ut omnem timorem humanum tam in agendis quam in patiendis abjiciant, ut dicitur Jerem., I : « *Ne timeas a facie*

eorum, quia ego tecum sum : » et Psal., xxii : « *Non timebo mala, quoniam tu mecum es :* » Glossa « In corde per fidem, ut post umbram mortis tecum sim per speciem. » Secundo ut gaudium securitatis habeant in hac vita. Prov., xii : « *Secura mens quasi juge convivium :* » Eccles., ix : « *Vade, comede in lætitia panem tuum, et bibe cum lætitia vinum tuum, quia Deo placent opera tua.* » Tertio, ut vitam in patientia habentes, mortem cum desiderio expectent : *qui enim nescit, utrum amore an odio dignus sit, formidat mori*, ut dicitur Eccle., ix : Qui vero securus, mortem cum desiderio habet. Talis fuit Apostolus *desiderium* habens *dissolvi, et esse cum Christo :* Philipp., i : unde Bernardus : « O vita secura, ubi absque formidine mors expectatur, immo exoptatur cum dulcedine, excipitur cum devotione. »

Secundum membrum principale tangitur ibi, « *Et mecum laboret*, etc., » scilicet in statu vitæ præsentis divinis me consolationibus sublevando : quod quidem expertus fuit qui dixit : « *O quam bonus et suavis, Domine, spiritus tuus in nobis!* » Augustinus in lib. *Confes. :* « Quis dabit mihi ut venias in cor meum, et inebries illud, et obliviscar mala, et unum bonum meum amplectar te : iste est adventus solatii. » Sunt autem tria quæ disponunt ad hunc adventum. Primum contemptus terrenæ voluptatis : Unde Col., iv : « *Quæ sursum sunt sapite ;* » quasi diceret, Non potestis cœlestia simul et terrestria sapere. Bernardus : « Errat omnino, si quis illam cœlestem dulcedinem huic cineri, divinum illud balsamum huic veneno, charismata illa Spiritus sancti misceri posse hujus mundi illecebris arbitratur. Putas te illum meracissimum spiritum posse suscipere, nisi carneis istis consolationibus renunciaveris? Revera cum inceperis, tristitia implebit cor tuum : sed si perseveraveris, tristitia tua vertetur in gaudium. Tunc enim purgabitur affectus, et renovabitur voluntas ; ut omnia quæ prius difficilia, imo impossibilia videbantur, cum multa percurrantur dulcedine et aviditate. » Secundum devota meditatio divinæ voluntatis. Psal., lxxvi : « *Memor fui Dei, et delectatus sum.* » Bernardus : « Non deerit electis consolatio de memoria Dei, quibus nondum plena refectio indulgetur. » Sed præcipue bonitas Dei exhibita in homine Christo recogitantem delectat ; unde super illud Psal., lxxvi, « *Memor ero ab initio mirabilium tuorum,* » dicit Glossa : « idest, quæ indulsit Deus humano generi ab initio, scilicet quod Adam ad imaginem suam fecit, quod Abel hostiam accepit : similiter de Noe fecit, in cujus arca diversa animalia in mysterium ecclesiæ servavit ; quod de Abraham fecit, cujus oblatione Christi filii sui incarnationem et passionem designavit ; tandem quod ipse Dominus venit, hæc sunt quæ virum sanctum delectant. » Tertium est fervens desiderium caritatis ; unde Bernardus tractans illud Psal., xcvi : « *Ignis ante ipsum præcedet et inflammabit,* » dicit : « Oportet namque ut sancti desiderii ardor præveniat faciem ejus ad omnem animam, ad quam ipse venturus est, qui omnem consumat rubiginem vitiorum, et sic præparet locum Domino : et tunc scit anima quia juxta est Dominus, cum senserit se illo igne succensam. Idem spiritus Dei est, et concupiscit decorem illius animæ, quam fortiter advertit in spiritu ambulantem, et curam carnis non perficientem in desiderio, præsertim si sui amore flagrantem conspexerit. Tali animæ frequenter suspiranti, immo sine intermissione oranti, et se afflictanti præ desiderio interdum desideratus ille miseratus occurrit. Ergo quisquis ita est vir desiderii, ut cupiat dissolvi et esse cum Christo, cupiat vehementer, sitiat ardenter, assidue meditetur ; is profecto suscipiet Deum. Si quidem secundum desiderium cordis ejus tribuetur ei, et adhuc peregrinanti in corpore, ex parte tamen, idest, ad tempus, et ad modicum tempus. Nam cum vigiliis et obsecrationibus et multo labore et imbre lacrymarum quæsitus fuerit, subito dum teneri putatur, illabitur, et non videbitur nisi iterum requiratur toto desiderio. Ita ergo in hoc corpore potest esse de præsentia sponsi frequens lætitia, sed non copia : quia etsi lætificet visitatio, molestat tamen vicissitudo. Nec tamen vel in transitu præsto erit sic omni animæ, sed illi dumtaxat quam ingens desiderium et devotio vehemens, prædulcis affectus probat sponsam, et dignam ad quam gratia visitandi accessurum verbum decorem induat, formam sponsi accipiens. » De signis vero adventus verbi et recessus ejusdem dicit Bernardus : « Fateor mihi adventasse Verbum, (in insipientia dico) et pluries. Dumque sæpius intravit in me, non sensi aliquoties, cum intravit, adesse. Affuisse recordor interdum, et præsentem potui cognoscere : in-

troitum ejus nunquam potui sentire, sed nec exitum. » Tria ergo in verbis Bernardi notanda sunt : scilicet quod aliquoties adventum potuit præsentire ; quod sensit adesse, et recordatus fuit affuisse. De primo dicit sic : « .... Cum per seipsum dignatur invisere Deus animam quærentem se, quæ tamen ad quærendum se toto desiderio et amore devovit. Et hoc signum istiusmodi adventus ejus sicut ab eo qui expertus est edocemur , ignis ante ipsum præcedet etc., » ut supra. De secundo dicit sic : « Quæris ergo a me, cum ita sint investigabiles omnino viæ ejus, unde adesse noverim. Vivum et efficax est verbum : mox ut intus venit, expergefecit dormitantem animam meam, movit et emollivit, et vulneravit cor meum, quoniam durum lapideumque erat, et male sanum cœpit evellere et destruere, ædificare et plantare, arida rigare, tenebrosa illuminare, clausa reserare, frigida imflammare, nec non et mittere prava in directa, et aspera in vias planas, ita ut benediceret anima mea Domino, et omnia quæ intra me sunt nomini sancto ejus. Igitur ita intrans ad me aliquoties Verbum, sponsus, tantum ex motu cordis, sicut præfatus sum, intellexi præsentiam ejus, et ex fuga vitiorum carniliumque affectuum , adverti potentiam virtutis ejus ; et ex discussione, sive redargutione occultorum meorum admiratus sum profunditatem sapientiæ ejus, et ex quantulacumque emendatione morum meorum expertus sum bonitatem mansuetudinis ejus, et ex reformatione vel renovatione spiritus mentis meæ, idest, interioris hominis mei, percepi utcumque speciem decoris ejus, et ex comitatu omnium eorum simul expavi multitudinem magnitudinis ejus. » De tertio dicit sic : « Verum quia hæc omnia ubi abscesserit verbum, quodam illico languore torpentia proinde et frigida jacere incipiunt, ac si cacabo bullienti substraxeris ignem, et hoc mihi signum abscessionis ejus : et quoties elabitur, toties repetitur a me : nec cessabo clamitare quasi post tergum abeuntis ardenti desiderio cordis ut redeat, et reddat mihi lætitiam salutaris sui, reddat mihi seipsum. Fateor, fili, nihil interim aliud libet, dum non præsto est quod solum libet. »

Tertium membrum principale agitur ibi, « Et sciam [1], » scilicet præsentia ipsius illustratus, quid acceptum sit apud te, quia *candor est lucis æternæ, et speculum sine macula*, Sap., VII. Sunt autem tria quæ disponunt ad æternam mentis illustrationem. Primum est in abstractione transitoriæ dulcedinis : unde Isa., XXVIII : « *Quem docebit scientiam? et quem intelligere faciet auditum? Ablactatum a lacte, et avulsum ab uberibus*, » scilicet terrenæ consolationis, vel delectationis : unde super illud Joan., I : « *Mundus eum non cognovit*, » dicit Chrysostomus : « Mundum vocat homines qui soli mundo affixi sunt, et quæ mundi sunt sapiunt. Nihil autem ita turbat mentem, et liquefieri facit amore præsentium. » Secundum est in approximatione ad ipsum fontem luminis : unde in Psal., XXXIII : « *Accedite ad eum, et illuminamini.* » Augustinus : « Anima inter Deum et creaturas media posita, conversione ad Deum illuminatur, melioratur et perficitur : conversione autem ad creaturas obtenebratur, deterioratur, occiditur. » Tertium consistit in interiori mentis dilatatione, quæ fit per conatum hominis ipsius : unde in Psal., LXXX : « *Dilata os tuum*, » Glossa « cordis, *et ego implebo illud*, » Glossa « *pane vitæ et intellectus.* » Unde Augustinus dicit quod « sicut Deus ingenita liberalitate replet omnes creaturas pro captu earum, sic per Christum Dei virtutem et Dei sapientiam veniunt nobis omnia bona, dum in ejus adventum gratificamur quoad modum essendi, consolamur quoad statum vivendi, illustramur quoad actum intelligendi. » Sciendum vero quod non solum Filius, sed et Pater et Spiritus sanctus veniunt per gratiam, et mentem humanam inhabitant, secundum illud Joan., XIV : « *Ad eum veniemus, et mansionem*, etc. » Isa., XL : « *Qui dat lasso virtutem*, » Glossa « fidei et operis, » « *et his qui non sunt fortitudinem et robur multiplicat.* » Hac fortitudine confortatus Apostolus dixit : « *Omnia possum in eo qui me confortat.* » Filius enim venit per sapientiam nos illuminando, quia est lux vera, et illuminans omnem hominem, etc. Joan., I. Glossa : « Nullus sine illo illuminatur. » Unde sapiens ejus adventum desiderans est. « *Mitte illam a sede magnitudinis tuæ*, etc.,» et infra : « *Et sciam quid acceptum sit apud te*, » Sapien., IX. Spiritus sanctus venit per bonitatem, nos ad amorem suum inflammando : Thren., I : « *De excelso misit ignem in ossibus meis,* » Glossa « idest Spiritum sanctum ut ti-

1. Al. : « et scientia. »

meam. » Unde cantat Ecclesia : « Veni Sancte Spiritus reple tuorum corda fidelium, et tui amoris in eis ignem accende, etc. » Sic igitur per adventum Beatissimæ Trinitatis reformatur in nobis quod per peccatum fuerat deformatum, dum nostrum posse per peccatum infirmatum confirmatur per Patris potentiam : nostrum per peccatum obscuratum intelligere illuminatur per Filii sapientiam : nostrum velle per peccatum infrigidatum inflammatur per Spiritus sancti benignissimam clementiam. Hæc enim sunt opera gratuita beatissimæ Trinitatis in nobis mirabiliter operantis : unde in Psal., CXXXVIII : « *Mirabilia opera tua, et anima mea cognoscit nimis.* » Revera mirabilia opera Dei in nobis : nam potentia Patris confortando debilitat, et debilitando confortat : unde Isa., XL : « *Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem,* » Glossa « sic ut fortes Deo fiant, debiles mundo, et post mortem carnis fiant immortales ; » et sequitur ibi : « *Assument pennas ut aquilæ :* » Glossa : « quibus volent ad Deum : » « *current et non laborabunt,* » Glossa : « quia omnia facilia amanti : » « *ambulabunt,* » scilicet proficiendo « *et non deficient.* » II Corinth., XII : « *Cum enim infirmor,* » Glossa « exterius, » « *tunc potens sum :* » Glossa « victor efficior. » Similiter Filii sapientia non videntes illuminat, et videntes excæcat : unde Joan., IX : « *Ego in judicium veni in mundum, ut non videntes videant,* » Glossa : humiles cæci qui se videre non putant : » « *et qui vident, cœci fiant,* » Glossa : « Superbi sapientes qui se videre putant. » Gregorius super illud Job., XXXVI : « *Ecce Deus magnus vincens nostram scientiam :* » « Quicquid de claritate magnitudinis Dei scimus, infra ipsum est : et tanto ab ejus scientia longe repellimur, quanto ejus potentiam nos comprehendisse suspicamur ; cujus tunc aliquid quasi ex parte cognoscimus, quando eum nos digne cognoscere non posse sentimus. Sic etiam bonitas Spiritus sancti mirabiliter operatur in nobis : unde Sapiens admirando dicit Sap., XII : « *O quam bonus et suavis est, Domine, Spiritus tuus in nobis !* » Ubi notandum quod valde bonus in nobis est Spiritus Sanctus, cum nos ad amorem suum accendit : quia amor Dei fons est totius boni, ut dicit Glossa : unde tunc se nobis summe communicat : sed valde suavis in nobis est, dum nos interno gustu suæ dulcedinis lætificat. Unde super illud Psal., CXIV : « *Suavis Dominis universis,* » dicit Glossa « sed maxime se gustantibus. » Bernardus : « Solus consolator est qui et inhabitator caritas Deus, qui etsi justis nunquam desit ad meritum, plerumque tamen ad solatium abest : illud jucundius, istud utilius. Habetur igitur, sed latet, dum sensum cordis minime tangit illa suavitas habita. Et sicut populus Israeliticus cum primo sibi Dominus manna plueret, admiratus dicit Manhu, idest quid est hoc ? sic devota anima gustans in intimis divinæ bonitatis suavitatem admiratur, tum quia talem in rebus creatis experta non est. » Unde Anselmus : « Cogita quale sit illud bonum quod continet omnium bonorum jucunditatem, et non qualem sumus experti in rebus creatis, sed tantum differro, quantum creator a creatura. » Adhuc etiam quia verbis non exprimitur tantæ bonitatis suavitas, nec lingua docetur, sed gratia, Apocal., II : « *Vincenti dabo manna absconditum,* » quia nullis sermonibus aperitur. Unde Bernardus : « O qui curiosus scire quid sit verbo frui para illi non aurem, sed mentem : non docet lingua, docet gratia. » Amplius etiam, quia excedit omne ingenium et omne desiderium quod plus est, quia multa scimus quæ non exprimimus. Divinæ vero bonitatis tanta est suavitas, quod non solum verbis ipsam non exprimimus, verum etiam inquirendo deficimus. Unde in Psal., LXXXVI : « *Memor fui Dei,* » dicit Glossa : « In quo est suavitas : » et sequitur : « *Et exercitatus sum et defecit spiritus meus.* » Unde Bernardus dicit quod « non capit hoc intelligentia, nisi quantum attingit experientia. » Sic igitur patet verbum prophetæ dicentis, « *Mirabilia opera tua, et anima mea cognoscit nimis,* » idest valde, et Patris potentiam, et Filii sapientiam, et Spiritus sancti suavitatem, ex quo se videt deficere in cognoscendo potentiæ magnitudinem, sapientiæ altitudinem, et dulcifluæ suavitatis abundantiam.

ARTICULUS XXV.

De ultimo adventu Christi.

Sequitur de ultimo adventu Christi ad judicium : de quo dicitur Luc., XXI : « *Tunc videbunt filium hominis venientem in nube cum potestate magna et majestate.* » Ubi circa adventum Christi ad judicium tria describuntur : videlicet quod veniet patenter, dominanter sive solemniter, et

potenter. Primum notatur ibi, « *Tunc videbunt filium hominis :* » Glossa : « in hac vita omnis homo Christum videre non potuit : sed in die judicii, in sede majestatis electi et reprobi pariter videbunt ; ut justi remunerentur, et mali in æternum gemant. » Notabiliter autem dicitur quod videbunt filium hominis : quia in forma humanitatis omnibus apparebit, in qua judicabit, secundum illud Joan., v : « *Dedit ei potestatem facere judicium, quia filius hominis est :* » nam secundum quod Dei Filius est, semper habuit, ut Augustinus dicit. Conveniens enim est, ut in forma humanitatis veniat judicaturus, in qua venerat judicandus, secundum illud Job., xxxvi : « *Cum tua causa quasi impii judicata est, causam judiciumque recipies.* » Unde Augustinus de *verbo Domini :* « Ad judicium forma hominis ventura est ; forma illa judicabit quæ judicata est : sedebit judex qui stetit sub judice : damnabit veros reos qui factus est false reus. » Idem in eodem : « Rectum enim erat, ut judicandi judicem viderent. Judicandi enim erant et boni et mali ; restabat ut in judicio forma servi et bonis et malis ostenderetur, forma Dei solum bonis servaretur. Beati enim mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. » Et quia potestas judiciaria ad Christi exaltationem pertinet sicut et resurrectionis gloria, Christus in judicio non apparebit in humilitate quæ pertinebat ad meritum, sed in forma gloriosa pertinente ad præmium. Unde dicitur Luc., xxi, quod « *veniet cum potestate magna et majestate,* etc., » quod pertinet ad ipsius gloriam : unde Origenes dicit quod « in consummatione mundi totius apparebit in multa gloria, ut videant eum omnes in gloria. » Sciendum vero quod visio claritatis Christi electis qui eum toto corde dilexerunt, erit ad gaudium, quod eis promittitur. Isa., xxxiii : « *Regem in decore suo videbunt, impii autem ad confusionem et luctum :* » quia judicantis gloria et potestas damnationem timentibus tristitiam et metum inducit. Unde dicit in Isa., xxxvi : « *Videant et confundantur zelantes populi,* » Glossa : « Invidentes mihi et meis », « *et ignis hostes tuos devoret,* » Glossa : « Ignis invidiæ vel gehennæ. » Unde Gregorius dicit quod « omnipotens Deus ad judicium veniens, et blandus justis, et horribilis injustis apparebit : quamvis in forma gloriosa se ostendat, apparebunt tamen indicia passionis non cum defectu, sed cum decore et gloria. » Apparebit etiam *signum crucis in cœlo,* ut dicitur Matth., xxiv, ut ex his visis et electi accipiant gaudium, qui per passionem Christi liberatos se esse recognoscant : et reprobi tristitiam, quia tantum beneficium contempserunt. Unde Apoc., i, « *Videbunt in quem transfixerunt, et plangent se super eum omnes tribus terræ.* » Unde Chrysostomus dicit quod « crux apparebit lucidior existens, et non erit tunc necessitas accusationis cum viderint crucem, et ipsum Christum in corpore suo habentem testimonia passionis. » Sciendum vero quod signum crucis non accipitur hic pro ipso ligno dominicæ crucis, sed pro aliqua repræsentatione ipsius. Sic igitur videbunt filium hominis in forma carnis gloriæ, habentem indicia passionis virtuosæ cum signo crucis victoriosæ, ut ex his habeant boni lætitiam, et mali tristitiam : tum etiam ut ex indiciis passionis et crucis appareat gloriosior salus electorum, et justior damnatio reproborum. Secundum notatur ibi, « *Venientem in nube :* » ubi Chrysostomus dicit quod « filius hominis in nubibus veniet ut Deus et Dominus, non latenter, sed in gloria digna Deo. » Ubi notandum quod in primo adventu venit tamquam servus, in secundo vero veniet tamquam dominus et judex : et ideo primo veniens tamquam servus, conveniens fuit ut ad terras descenderet. In secundo adventu tanquam judex et dominus ; et ideo convenienter in nubibus veniet, ut liquide omnibus appareat quod « *ipse est qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum,* » ut dicitur Act., i. Sciendum vero quod nubes istæ non causabuntur ex aliqua evaporatione terræ, quia cessante motu cœli nulla erit alteratio : sed fiet virtute divina propter conformitatem in adventu Domini ad judicium et ascensionem. Unde super illud Act., i, « *Sic veniet.* » dicit Glossa : « Creatura ubique obsequitur creatori. Astra indicant nascentem, patienti compatiuntur, ascendentem nubes suscepit, redeuntem ad judicium comitabitur. »

Notandum autem quod probabiliter creditur Christus venturus ad Judicium circa locum montis Oliveti, et vallis Josaphat, quæ subjacet monti Oliveti, secundum illud Joel., iii : « *Congregabo omnes gentes, et deducam eas in vallem Josaphat, et disceptabo cum eis* : » tum ut idem ostendatur esse qui descendit et qui ascendit : tum quia conveniens est ut ibi veniat cum gloria judicaturus, ubi fuerat cum ignominia

judicatus. Possumus etiam rationem hujus convenientiæ sumere ex nominibus locorum. Mons enim Oliveti designat misericordiam. Josaphat, quod interpretatur judicium, designat justitiam. Quia vero in extremo judicio tractatum est opus misericordiæ et justitiæ, convenienter dicitur Christus venturus ad locum prædictum ad judicandum. Non autem descendet ad terram, sed in spatio hujus aeris sedebit circa locum montis Oliveti ex quo ascendit, ut dicit Glossa, Joelis, III. Tunc fiet separatio bonorum et malorum : nam boni qui Christo fideliter adhæserunt, secundum *Apostolum* I Thess., IV, « *rapientur in nubibus obviam Christo in aera,* » ut conformentur Christo non solum configurati gloriæ claritatis ejus, sed loco consociati ei, secundum illud Matth., XXI : « *Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ:* » et per aquilas sancti significantur. Signanter in Hebræo Joatham dicit quod cadaver sonat ab eo quod per mortem cadat, secundum Hieronymum, ad commemorandam Christi passionem, per quam et Christus ibi potestatem judiciariam promeruit, et homines passioni ejus conformati ad societatem gloriæ ipsius assumentur, secundum illud Apostoli II ad Tim., II: « *Si compatimur, et conregnabimus*, etc. » Impii vero qui Christo non adhæserunt, remanebunt in terra quam dilexerunt, secundum illud Jerem., XVII « *Domine, omnes qui te derelinquunt confundentur.* » Glossa « perpetuo recedentes a te » : « *in terra scribentur*, etc, » Glossa « Deleti de libro vitæ cum his qui terrena sapiunt. » Gregorius : « O quam angustæ erunt tunc reprobis viæ. Superius judex, iratus, inferius horrendum chaos, a dextris peccata accusantia, a sinistris infinita dæmonia ad supplicium pertrahentia : intus conscientia urens, foris mundus ardens, miser peccator sic deprehensus quo fugiet ? Latere erit impossibile, apparere intolerabile. » Sic igitur patet venientis judicis eminentia, quia in nubibus veniet ; loci judicii convenientia, quia circa locum montis Oliveti; differens bonorum et malorum assistentia, quia bonis in aera sublevatis , impii in terra remanebunt sententiam finalem æternæ damnationis pro suis meritis recepturi. Tertium notatur ibi, « *Cum potestate magna et majestate*, etc. » Glossa « in potestate magna et majestate visuri sunt quem in humilitate positum audire noluerunt ; ut virtutem ejus tanto districtus tunc sentiant, quando nunc cervicem cordis ad potentiam non inclinant. » Revera cum potestate magna veniet : « *nam virtutes cœlorum movebuntur*, » Matth., XXIV, et Luc., XXI. Gregorius : « Quid enim virtutes cœlorum, nisi Angelos, Dominationes, Potestates et Principatus appellat, quæ in adventu districti judicis tunc visibiliter oculis apparebunt; ut districte tunc a nobis exigatur hoc quod nos modo invisibilis Conditor æquanimiter portat. » Chrysostomus : « Si rex terrenus processurus ad bellum contra aliquem expeditionem mandat in populo, dignitates moventur, exercitus excitantur, civitas tota fervet; quanto magis rege cœlesti exurgente judicare vivos et mortuos, angelicæ virtutes commoventur terribiles ministri terribiliorem Dominum præcedentes ? » Sciendum vero quod potestas Christi judicantis erit insuperabilis, inexplicabilis, interminabilis. De primo dicit Chrysostomus : « Nec resistendi virtus, nec fugiendi facultas, nec pœnitentiæ locus, nec satisfactionis tempus tunc erit. » Ex angustia omnium rerum nihil remanet nisi luctus. De secundo, Augustinus tractans illud Joan., XVIII : « Ut autem dixit: Ego sum, abierunt retrorsum et ceciderunt in terram, » sic dicit : « Una vox turbam odiis ferocem, armis terribilem sine ullo telo percussit, repulit, et stravit virtute latentis divinitatis. Quid faciet judicaturus qui hoc fecit judicandus ? Quid regnaturus poterit qui moriturus hoc potuit ? » quasi dicat: explicari non potest tanti judicis potestas. De tertio dicitur Dan., VII : « *Aspiciebam in visione, et ecce filius hominis.* » Et infra : « *Potestas ejus potestas æterna,* » Glossa « quæ nullo fine claudetur. » Multum igitur timenda est tanti judicis potestas. Luc., XII : « *Timete eum qui postquam occidit, habet potestatem mittere in gehennam.* » Sicut autem potestas Christi judicantis erit insuperabilis, ita sapientia ineffabilis, justitia inflexibilis : unde Bernardus: « Veniet dies judicii, ubi plus valebunt pura corda quam astuta verba, et bona conscientia quam marsupia plena : quoniam judex ille nec falletur verbis, nec flectetur donis. » Hæc autem ad faciendum judicium requiruntur : scilicet zelus justitiæ, quo ad judicium procedatur : lumen sapientiæ, secundum quam sententia proferatur : virtus potentiæ qua sententia lata exequatur. Quæ excellentissime in Christo judice reperientur, utpote cujus justitia inflexibilis, sapientia ineffabilis, potentia insuperabilis, Scripturæ et sanctorum tes-

timonio comprobatur. Sed notandum summopere quod tempus adventus istiusmodi omnibus est ignotum, secundum illud Matth., XIV: « *De die autem illa et hora nemo scit, neque Angeli in cœlo, neque Filius, nisi Pater.* » Ubi sciendum quod tunc Deus dicitur aliquid scire, quando alicujus rei notitiam confert, sicut dixit ad Abraham Genes., XII: « *Nunc cognovi quod timeas Deum,* » idest cognoscere te feci. Sicut etiam filius dicitur ignorare diem adventus sui, quia nobis notitiam hujus diei non dedit. Unde discipulis de hoc die quærentibus Act. I, respondit: « *Non est vestrum nosse tempora vel momenta*, etc. » Ideo autem notitiam hujus diei non donavit, quia nobis expedit ut semper incertis de adventu judicis sic quotidie vivamus quasi alia die judicandi, ut dicit Glossa, Matth., XVIII: « *Videte, vigilate et orate, nescitis enim quando tempus sit.* » In quibus verbi Dominus notabiliter tria verba inculcat: scilicet videte, vigilate et orate. Ad cujus evidentiam est sciendum, quod primo debemus ferventer videre diem adventus justi judicis pensando: semper enim ante oculos nostros ponenda est dies illa, dies iræ. Unde Deuter., XXXII: « *Utinam saperent, et intelligerent, ac novissima providerent:* » Hieronymus: « Sive comedam, sive bibam, sive scribam, sive aliud operis quicquam faciam, semper sonat in auribus meis vox illa: Surgite mortui, venite ad judicium. » Secundo debemus vigilare instanter operando, ut bonis operibus parati inveniamur. Gregorius: « Vigilat qui ad aspectum veri luminis oculos apertos habet: vigilat, qui servat operando quod credit; vigilat qui a se corporis et negligentiæ tenebras repellit. Sic igitur vigilandum est quia nescimus qua hora Dominus noster venturus sit, sive ad judicium singulare, quod erit in obitu cujuslibet, sive ad judicium universale et finale: » unde Augustinus super illud Matth., III, « quod uni dicit, omnibus dico: Vigilitate, etc., » « Tunc unicuique veniet dies ille, cum venerit ejus dies, ut talis hinc exeat, qualis est judicandus illo: ac per hoc vigilare debet omnis Christianus, ne imparatum eum inveniat Domini adventus. Imparatum autem inveniet dies ille, quem imparatum invenerit suæ vitæ ultimus dies. » Tertio debemus orare ferventer impetrando Christi misericordiam, ut *digni esse possimus* omnia *quæ futura sunt mala fugere, et stare ante filium hominis,* ut dicitur Luc., XXI. Ubi duo tanguntur, pro quibus est orandum: scilicet pro futuris malis vitandis, et pro futuris bonis adipiscendis. Primum ibi, « *Ut digni habeamini fugere ista omnia.* » Unde etiam Matth., XXIV, dicitur: « *Orate, ne fuga vestra fiat in Sabbato,* » idest ne tunc velitis fugere quando non licet, nec possitis. Spiritualiter autem orare præcipimur, ut non frigescat fides in Deum et caritas, neque otiosi in opere Dei torpeamus virtutum Sabbato, ut dicit Glossa. Secundum tangitur ibi, « *Et stare ante filium nominis,* » hæc est summa beatitudinis in præsentia judicis sui securum esse. Theodoretus: « Hæc enim est angelica gloria, stare ante filium hominis Deum nostrum, et faciem ejus jugiter cernere. »

Notandum vero quod ultimum adventum Christi quædam sunt antecedentia, quædam vero concomitantia. Antecedencia præcipue sunt tria. Primum est Antichristus cum veritatis contradictione: Unde Apostolus II Thess., II: *Ne terreamini quasi instet dies Domini: quoniam nisi primo discessio venerit, et revelatus fuerit homo peccati filius perditionis, qui adversatur et extollitur super omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tamquam Deus,* » dicit Glossa: « Non veniet ad judicium Dominus, nisi prius fiat discessio a Romano Imperio, sive Ecclesiarum a spirituali obedientia Romanæ Ecclesiæ, vel hominum a fide. » Et ubi manifestatus fuerit homo peccati, idest totius peccati servus et fons, idest Antichristus; filius perditionis, idest diaboli, qui adversatur Christo in membris suis: unde Antichristus extollitur super omne quod dicitur Deus aut quod colitur, scilicet falsa opinione, ut dii gentium, ita ut in templo Dei sedeat a Romanis destructo, quod Judæi reædificabunt. Nascetur autem Antichristus in Babylone de tribu Dan, juxta quod Jacob ait Genes., XLIX: « *Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita.* » Et cum venerit Jerosolymam, circumcidet se dicens Judæis: Ego sum Christum vobis promissus. Tunc confluent ad eum omnes Judæi, et reædificabunt templum a Romanis destructum, et ibi sedebit ostendens se tamquam sit Deus: nam sicut in Christo omnis plenitudo divinitatis habitavit, ita in Antichristo plenitudo malitiæ et omnis iniquitas habitabit: quia in ipso erit caput omnium malorum, scilicet diabolus qui est rex super omnes filios superbiæ.

Sciendum vero quod Antichristus tribus

modis sibi populum subjugabit. Primo per falsam miraculorum operationem; unde Matth,, XXIV: « *Surgent pseudochristi et pseudoprophetæ,* » idest « Antichristus et ministri ejus, » ut exponit Chrysostomus, « *et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem ducantur, si fieri potest, etiam electi.* » Glossa super illud Apocal., XIII: « *Et fecit signa magna ut etiam ignem faceret de cœlo descendere*, » « ut Apostolis datus est Spiritus sanctus in specie ignis. » Glossa super illud II ad Thess., II: *cujus est adventus secundum operationem Satanæ in omni virtute, signis et prodigiis:* » quia per magicam artem non veram faciet illa, et per phantasiam deludet homines, sicut Simon magus delusit illum qui putans eum occidere, arietem decollavit pro eo. Secundo per munerum largitionem, ut dicit Glossa super illud Dan., XI: « *Dabit illos potestatem in multis, et terram dividet gratuito.* Antichristus deceptis multa donabit, et terram suo exercitui dividet: quos enim suo terrore subjugare non poterit, avaritia subjugabit: » Tertio per tormentorum illationem; unde Matth., XXIV: « *Erit enim tunc tribulatio magna*, » Glossa « tempore Antichristi, qualis nunquam fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet: » « *et nisi abbreviati fuerint dies illi, non fieret salva omnis caro :* sed propter electos *breviabuntur dies illi*, » Glossa, « Erunt enim hæc mala tribus annis et dimidio tantum; » unde Dan., II dicitur, quod « *juravit Angelus per viventem in æternum quia in tempore,* » Glossa « unius anni » : *et tempora*, Glossa duorum annorum : » et « *dimidium temporis,* » Glossa « unius anni. » Hoc spatio dicitur futura desolatio sub Antichristo, ut ibid, in Glossa subinfertur. Sciendum vero quod tempore Antichristi, venient Elias et Enoch verbo et exemplo pœnitentiam prædicantes, et fidem Salvatoris confirmantes: unde dicitur Jœlis ult.: *Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis.* Apocal., XI: « *Dabo duobus testibus meis,* » « Glossa Eliæ et Enoch, » « *et prophetabunt diebus centum viginti sex,* » Glossa « tribus annis, sicut ipse Christus prædicavit », « *amicti saccis,* » Glossa « prædicantes pœnitentiam, et exemplo ostendentes. » Tamdem Antichristus occidet eos: Antichristum vero Dominus Jesus Christus interficiet spiritu oris sui, ut dicitur II Thess., II. Glossa « idest in virtute spiritus sui, » qui a se procedit potentia visionis suæ, et subjungitur in Glossa, quia secundum Doctores occidetur in monte Oliveti in papilione et solio suo in illo loco, contra quem Dominus ascendit ad cœlos. Illo autem interfecto non statim veniet Christus, sed ut in lib. Dan., intelligitur, conceduntur electis dies quadraginta quinque ad pœnitentiam. Quantum vero Dominus post venturus sit, penitus ignoratur. Secundum quod præcedet ultimum Christi adventum, sunt signa cum horribili coruscatione; unde Luc., XXI: « *Erunt signa in sole et luna et stellis,* » de quibus expressius dicitur Matth., XXIV : quod « *Sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cœlo,* » idest lumine carebunt, ut dicit Glossa Rabani. Nihil prohibet veraciter intelligi solem et lunam cum ceteris syderibus ad tempus suo lumine privari, sicut de sole factum constat tempore passionis : unde Joel., II : dicitur : « *Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis :* » quod quidem fieri potest virtute divina, tum ut vicinum indicent Domini adventum, secundum Glossam ; tum etiam ad terrorem hominum, ut ad reverentiam judicis venturi et subjectionem homines præparentur. Peracto vero die judicii, mundo innovato, majus lumen recipient, ut dicit Glossa super Matth. Tertium quod præcedet ultimum adventum Christi, est ignis cum vehementi flagratione ; unde in Psal., XCVI : « *Ignis ante ipsnm præcedet et inflammabit in circuiti inimicos ejus.* » Ubi notandum quod ignis iste quatuor habet effectus. Primus est, quod mundum purgabit; unde Glossa super illud I Corinth., VII : « *Præterit figura hujus mundi,* » « idest pulchritudo, nam substantia hujus mundi mundanorum ignium conflagratione peribit: » et super illud II Thess., I : « *In flamma ignis dantis vindictam,* dicit Glossa, quod « ignis erit in mundo, qui præcedet totum spatium aeris occupans, quantum occupavit aqua diluvii; qui ardebit terram et crassitudinem ejus. » Purgabit autem mundum a culpæ infectione et impuritatis commixtione, quæ sunt contrariæ dispositiones ad quamdam gloriæ perfectionem, quam Christus in adventu suo mundo conferet, ut sensus carnis glorificatus delectabilius in ipso mundo Deum contempletur. Secundus effectus ejus est, quod bonos purificabit, ut dicit Glossa super illud II Thess., I: « *Inflammatio ignis* », « quod ille ignis purificabit electos Domini Jesu. » Unde boni, in quibus nihil purgandum inveni-

tur, nullum dolorem ex igne sentient, sicut nec pueri senserunt in camino, Dan., III, quamvis eorum corpora nec serventur integra, sicut puerorum, servata fuerunt, et divina virtute fieri poterit unde sine doloris cruciatu resolutionem corporum patientur. Augustinus : « Hoc erit incendium mundi sanctis, quod fuit caminum tribus pueris, in quibus fuerit aliquid purgandum per illum ignem, aliis vero nullam molestiam ingeret. » Sunt autem tres causæ, quare subito illi qui vivi reperientur, purgari poterunt. Una est quia pauca in eis purganda reperientur, cum terroribus et persecutionibus præcedentibus fuerint præpurgati. Secunda est, quia vivi voluntarie sustinebunt. Pœna autem voluntaria in hac vita suscepta multo plus purgat quam pœna post mortem inflicta : sicut patet in martyribus, quod si quid in eis purgandum fuerit, passionis flamma tollitur, ut dicit Augustinus, cum tamen pœna martyrum fuerit brevis in comparatione ad pœnam quæ in purgatorio sustinetur. Unde Augustinus : « Hoc erit incendium mundi, etc. » ut supra « et tamen iste ignis recuperabit in incensione, quantum amittit in temporis abbreviatione. » Tertius effectus est quod malos cruciabit : unde in Psal., XCVI : « *Ignis ante ipsum præcedet.* » Unde dicit Glossa super illud Psal., ibid. : « *Ignis in conspectu ejus exardescit.* Ignis iste materialis erit, quo comburetur facies hujus mundi, et mali punientur, boni vero purgabuntur : pœna vero terreat, quos præmia non invitant. » Quartus effectus hujus ignis secundum doctores, est quod tam bonorum quam malorum corpora incinerabit, et quantum ad omnes prædictos effectus præcedet judicium : quantum vero ad involutionem malorum, et cruciatum, etiam judicium sequetur ; unde etiam propter diversa officia hujus ignis præcedentis et subsequentis judicium, dicuntur esse duo ignes, sicut tangitur in Glossa super illud I ad Cor., III : « *Uniuscujusque opus quale fuerit, ignis probabit,* » Glossa modo prædicto a Doctoribus exponitur. Similiter concomitantia adventum judicis tria sunt. Primum est mortuorum resurrectio : unde I Thess., IV : « *Quoniam ipse Dominus in jussu, et in voce Archangeli,* etc., » usque primi. Ubi circa resurrectionem tria notantur, videlicet dominium divinæ virtutis imperantis, mysterium Archangeli cooperantis, signa judicis venientis et suscitantis. Primum ibi, « *Quoniam ipse Dominus in jussu;* » unde Damascenus : « Crede resurrectionem futuram divina voluntate, virtute et nutu. » Ubi circa resurrectionem tria tangit, scilicet voluntatem divinam, quæ impetrat, virtutem quæ exequitur, et facilitatem exequendi in hoc quod nutum adjunxit ad similitudinem eorum quæ in nobis sunt, illud enim valde facile nobis est facere, quod statim ad nutum nostrum fit. Nutus autem divinus, ex quo resurrectio fiet, nihil aliud est, quam signum ab eo datum, cui tota natura obediet ad resurrectionem mortuorum, de quo patebit infra. Secundum ibi, « *In voce Archangeli* : » unde Augustinus in III *de Trin.*, dicit quod « corpora crassiora et inferiora per subtiliora et potentiora quodam ordine reguntur, a Deo per spiritum rationalem vitæ, » et hoc etiam Gregorius in IV *Dial.*, tangit. Unde in omnibus quæ corporaliter a Deo fiunt, utitur Deus ministerio Angelorum. In resurrectione autem est aliquid ad transmutationem corporum pertinens, scilicet collectio cinerum, et eorum præparatio ad reparationem humani corporis. Unde quantum ad hoc in resurrectione utetur Deus ministerio Angelorum ; sed anima sicut immediate a Deo creata est, ita immediate a Deo corpori iterato unietur sine aliqua operatione : similiter etiam gloriam corporis ipse faciet absque ministerio Angelorum, sicut et animam immediate glorificat : et istud Angelorum ministerium vox dicitur, secundum unam expositionem, quam tangit Magister sententiarum in IV dist., XLIII. Istud autem ministerium erit principale unius Archangeli, scilicet Michaelis, qui est princeps Ecclesiæ, sicut fuit Synagogæ, ut dicitur Dan., V, qui tamen agit ex influentia virtutum, et aliorum superiorum ordinum. Unde quod ipse faciet, superiores quodammodo faciunt. Similiter inferiores Angeli cooperabuntur ei circa resurrectionem singulorum, quorum custodiæ deputati fuerunt, et sic vox illa potest unius, vel plurium Angelorum dici. Matth., XXIV, dicitur : « *Mittet Angelos suos cum tuba, et voce magna,* » Glossa, « tam aperta et intensa voce, quod ubique a mortuis audiatur, et congregabit electos a quatuor ventis, idest a quatuor climatibus mundi, scilicet Oriente, Occidente, Aquilone, Austro, » ut dicit Remigius. Tertium ibi. « *In tuba Dei descendet de cœlos.* »

Ubi notandum quod Christus dicitur descendere in tuba, tum propter sui adventus

evidentiam quia manifeste veniet, ut dicit Glossa : unde dicit Gregorius, quod » tubam sonare, nihil aliud est quam mundo ut judicem filium demonstrare : » tum propter suæ vocis efficaciam : unde in Psalm., LXVII : « *Dabit voci suæ vocem virtutis.* » idest efficaciam resuscitandi mortuos, qui prius ut agnus sine voce coram tondente se obmutuit, ut dicit Glossa, et secundum hoc sonus tubæ est vox Christi imperantis, ut quidam exponunt : tum etiam propter quamdam convenientiam ad usus tubæ in veteri testamento : tuba enim congregabantur ad concilium, commovebantur ad prælium, et vocabantur ab festum. Resurgentes autem congregabuntur ad concilium judicii, ad prælium quod orbis terrarum pugnabit contra insensatos, et ad festum æternæ solemnitatis. Cum igitur Christus sic descenderit in jussu, et voce Archangeli, et in tuba Dei, tunc mortui resurgent. Quod autem Apostolus subjungit, « *Deinde nos qui vivimus,* » non sic intelligendum est, quod vivi reperti non moriantur, sed ut Glossa, ibidem, dicit, in ipso raptu mors eorum erit, et resurrectio, ut quasi anima per soporem egressa de corpore, eidem in momento reddatur : tunc ventilabitur area ministerio Angelorum, et triticum separabitur a palea, quia « *boni,* » secundum Apostolum, « *rapientur in nubibus obviam Christo in æra,* » impiis in terra remanentibus.

Notandum vero quod licet determinata hora temporis futuræ resurrectionis pro certo non potest sciri, tamen satis probabiliter a quibusdam dicitur quod resurrectio erit quasi in diluculo sole existente in Oriente, luna in Occidente, quia tali dispositione creduntur sol et luna creata, ut sic eorum circulatio compleatur penitus ad redditum ad idem punctum, unde de Christo dicitur, quod tali hora resurrexit. Secundum qaod comitatur judicis adventum, est meritorum retributio ; unde in Psalm., LXI : « *Tu reddes unicuique juxta opera sua.* » II Cor., V : *Omnes nos manifestari oportet ante Tribunal Christi, ut referet unusquisque,* » Glossa « similitudine messorum, *propria corporis prout gessit sive bonum, sive malum,* » Glossa : « Hic enim omne meritum comparatur, quo post hanc vitam possit quispiam relevari, vel gravari : quia vero meritorum retributio per judicium fiet, ideo de ipso judicio videamus. » Unde sciendum quod post judicium singulare quod erit in obitu cujuslibet, restat aliud judicium universale quod erit in novissimo die : quia licet per mortem vita hominis temporaliter terminetur secundum se, remanet tamen ex futuris secundum quid dependens. Uno modo secundum quod adhuc vivit in memoriis hominum, in quibus quandoque contra veritatem bonæ famæ remanet vel malæ. Alio modo in filiis qui sunt quasi aliquid patris, secundum illud Eccle., XXX : « *Mortuus est pater illius, et quasi non est mortuus, similem enim reliquit sibi post se.* » Et tamen multorum bonorum sunt mali filii, et e contrario. Tertio quantum ad effectum operum suorum, sicut ex deceptione Arii, et aliorum seductorum, pullulat error infidelitatis usque ad finem mundi, et usque tunc proficit fides ex prædicatione Apostolorum. Quarto modo quantum ad corpus, quod quandoque traditur honorifice sepulturæ : quandoque vero remanet insepultum, et tandem intumulatum resolvitur omnino. Quinto modo quantum ad ea in quibus homo suum affectum defixit, puta in quibusdam temporalibus rebus, quorum quædam citius finiuntur, quædam diutius durant. Omnia autem hæc subduntur existimationi divini judicii : et ideo de his omnibus perfectum et manifestum judicium haberi non potest, quamdiu hujus temporis cursus durat : et propter hoc oportet esse finale judicium in novissimo die, in quo perfecte id quod ad unumquemque hominem pertinet quocumque modo, perfecte et manifeste dijudicetur. Sed circa hoc judicium tria possumus considerare : scilicet judicis æquitatem, judicantium cum Christo dignitatem, et judicandorum veritatem. De primo dicitur in Psalm., XXV : « *Judicabit populos in æquitate,* » Glossa « in futuro judicio, » et Matth., XXV : « *Cum venerit filius hominis in majestate,* etc. » Ibi judicis æquitas designatur. Primo quoad bonorum et malorum separationem ibid. : « *Et separabit eos quasi pastor segregat oves ab hædis,* » idest « bonos a malis, » ut dicit Glossa. Secundo quoad meritorum discussionem, cum dicet bonis, « *Esurivi, et dedistis mihi manducare*, etc. » Tertio quoad sententiæ illationem, cum dicet bonis, « *Venite benedicti ;* » malis vero, « *Ite maledicti.* » Sciendum vero quod totum judicium et quoad accusationem malorum et commendationem bonorum, et quoad sententiam de utrisque, mentaliter perficietur. Si enim vocaliter singulorum facta narrarentur, inæstimabilis

longitudo temporis ad hoc exigeretur : sicut etiam dicit Augustinus XX *de civ. Dei*, quod « si liber ex cujus scriptura omnes judicabuntur, » ut dicitur Apoc., xx, « carnaliter cogitetur : quis ejus magnitudinem et longitudinem valeat æstimare ? » At quanto tempore legi poterit, in quo scriptæ sunt viæ universorum ? Non enim minus tempus requiritur ad narrandum ore tenus singulorum facta quam ad legendum, si essent in libro materiali scripta : unde probabile est quod illa quæ dicuntur Matth., xxv, non vocaliter, sed mentaliter intelligenda sunt et perficienda. Fiet ergo virtute divina ut statim unicuique occurrant bona vel mala pro quibus est præmiandus vel puniendus, et non solum unicuique de seipso, sed etiam de alio : unde dicitur I Cor., I : « *Veniet Dominus, et illuminabit abscondita tenebrarum,* » Glossa « idest peccatorum » : « *et manifestabit consilia cordium,* » Glossa quæ gesta et cogitata, bona vel mala, tunc erunt aperta et nota omnia omnibus.» Apocol., xx : « *Vidi mortuos magnos, et pusillos stantes in conspectu throni, et libri sunt aperti.* » Glossa, idest conscientiæ singulorum, quæ apertæ erunt omnibus.» De secundo, scilicet judicantium cum Christo dignitate, dicitur Matth., xix : « *Sedebitis super sedes duodecim judicantes duodecim tribus Israel ;* » ubi dicit Glossa, quod « per duodecim sedes universitas mandatorum intelligitur. »

Notandum vero quod quidam judicabunt sola comparatione, scilicet boni minus bonos, mali magis malos secundum illud Matth., xii : « *Viri Ninivitæ surgent in judicio, et condemnabunt generationem istam,* » non potestate, sed comparationis exemplo. Quidam vero judicabunt per solam approbationem ; et sic omnes justi judicabunt, secundum illud Sapient., iii : « *Judicabunt sancti nationes.* » Quidam vero judicabunt quasi judiciariam potestatem accipientes a Christo, secundum illud Matt. xix : « *Sedebitis super sedes,* etc. » Ad cujus evidentiam sciendum quod cum judicare importet actionem in alium procedentem, ideo proprie loquendo judicare dicitur, qui sententiam loquendo in alium confert. Sed hoc dupliciter contingit. Uno modo ex propria auctoritate : et hoc est illius proprie qui habet in alios dominium et potestatem, cujus regimini subduntur omnes qui judicantur : et sic judicare est solius Dei. Alio modo est sententiam alterius auctoritate latam in aliorum notitiam ducere, quod est sententiam latam pronuntiare ; et hoc modo perfecti viri judicabunt, quia ducunt in cognitionem divinæ justitiæ, aut quod juste eis pro meritis debeatur, ut ipsa revelatio justitiæ judicium dicatur. Unde Richardus de Sancto Victore : « Judices coram judicandis decretorum suorum libros aperire, est ad eorum cordium inspectionem inferiorum quorumlibet visum admittere, sensumque suum in his quæ ad judicium pertinent revelare. » Sciendum vero quod hæc dignitas ad illos pertinet, qui *relictis omnibus Christum sunt secuti :* unde Matth., xix, Petro quærenti : « *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te : quid ergo erit nobis? dixit Jesus : Amen dico vobis,* etc. » Unde Gregorius : « Quisque stimulo divini amoris excitatus hic possessa reliquerit, illic proculdubio culmen judicariæ potestatis obtinebit ; ut simul tunc judex cum judice veniat: qui nunc consideratione judicii spontanea se paupertate castigat. Quia enim pauperes voluntarii soli Deo adhærentes non impediuntur rerum sollicitudinibus a perceptione sapientiæ, nec retrahuntur rerum cupiditatibus a zelo justitiæ ; et quia etiam depressione paupertatis merentur culmen honoris et excellentiæ : ideo idonei et digni judicantur potestatem judiciariam possidere. » De tertio, scilicet judicandorum veritate, dicit Gregorius quod « in judicio erunt quatuor ordines : alii enim judicantur et pereunt : alii non judicantur et pereunt : alii judicantur et regnant : alii non judicantur et regnant. » Ad cujus evidentiam sciendum quod ad judicium tria videntur concurrere : primo quidem quod judici præsentetur judicandus ; secundo quod ejus merita discutiantur : tertio quod sententiam accipiat. Quantum igitur ad primum omnes boni et mali a primo homine usque ad ultimum Christi judicio subdentur, ut dicitur II Corinth., v : « *Oportet omnes nos assistere ante tribunal Christi :* » a quorum generalitate non excluduntur etiam parvuli, qui vel sine baptismo vel cum baptismo discesserunt, ut dicit Glossa, ibidem. Quantum vero ad secundum, scilicet ad meritorum discussionem, non omnes judicabuntur, nec boni nec mali : ibi enim necessaria est discussio judicii, ubi bona malis permiscentur ; ubi vero est bonum absque permixtione mali, vel malum absque permixtione boni, ibi discussio locum non habet. Bonorum igitur quidam sunt qui totaliter bona temporalia contemnunt soli Deo vacantes, et his

quæ Dei sunt. Quia ergo peccatum committitur per hoc quod spreto incommutabili bono bonis commutabilibus adhæretur, nulla videtur in his notabilis commixtio boni et mali : non quod absque peccato vivant, cum ex eorum persona dicatur Johan., I : « *Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus.* » Sed quia in eis levia quædam inveniuntur, quæ fervore caritatis quodammodo consusumuntur, ut nihil esse videantur ; unde hi in judicio non judicabuntur per meritorum discussionem. Qui vero terrenam vitam agentes rebus sæcularibus intendentes utuntur quidem non contra Deum, sed eis plus debito inhærentes, habent aliquid mali bono fidei et caritatis admixtum secundum aliquam notabilem quantitatem, ut non de facili apparere possit quid in eis prævaleat : unde tales judicabuntur etiam quantum ad discussionem meritorum : similiter etiam est ex parte malorum.

Notandum quod principium accedendi ad Deum est fides, secundum illud ad Hebr. : « *Accedentem ad Deum oportet credere.* » Qui ergo fidem non habent, nihil boni in eis invenitur, cujus aliqua mala permixtio faciat eorum dubiam damnationem : et ideo damnabuntur absque meritorum discussione. Qui vero fidem habet, caritatem autem non, non habet opera bona, nec aliquid unde Deo conjungatur, hujus necessaria est meritorum discussio, ut evidenter appareat quid in eo præponderet, bonum vel malum : unde talis cum discussione meritorum damnabitur, sicut rex terrenus qui peccantem cum audientia damnat, hostem vero sine omni audientia. Quantum vero ad tertium, scilicet sententiæ prolationem, omnes judicabuntur, quia omnes ex ipsa sententia vel gloriam vel pœnam reportabunt : unde dicitur II Cor., v : « *Ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum sive malum.* » Tertium vero quod comitatur adventum judicis, est mundi innovatio : de qua dicitur Isa., LXV : « *Ego creabo cœlos novos et terram novam, et non erunt propria in memoria ;* » Apocal., XXI : « *Vidi cœlum novum, et terram novam.* » Ad cujus evidentiam sciendum quod omnia corpora esse facta propter hominem creduntur : unde et omnia dicuntur ei subjecta. Serviunt ei dupliciter : uno modo ad sustentationem corporalis vitæ : alio modo ad profectum cognitionis divinæ, in quantum homo per ea quæ facta sunt invisibilia Dei conspicit, ut dicitur ad Rom. I cap. Primo ergo ministerio creaturarum homo glorificatus nullo modo indigebit, cum ejus corpus omnino incorruptibile sit futurum, virtute divina id faciente per animam quam immediate glorificat. Secundo etiam ministerio non indigebit homo quantum ad cognitionem intellectivam, quia tali cognitione Deum sancti videbunt immediate per essentiam. Sed ad hanc visionem essentiæ divinæ oculus carnis attingere non potest. Et ideo ut ejus solatium etiam sibi congruens de visione deitatis præbeatur, inspiciet deitatem in suis effectibus corporalibus, in quibus manifesta indicia divinæ majestatis apparebunt, et præcipue in carne Christi, et post hæc in corporibus beatorum, et deinceps in omnibus aliis corporibus : et ideo oportebit ut etiam alia corpora majorem influentiam a divina bonitate suscipiant ; non tamen speciem variantem, sed addentem cujusdam gloriæ perfectionem : et hæc erit mundi innovatio : unde similis mundus innovabitur et homo glorificabitur.

OPUSCULUM LIV

DE DILECTIONE DEI ET PROXIMI

(Edit. Rom. LXI.)

DE DILECTIONE DEI

CAPUT PRIMUM.

Procœmium.

« *Magister; quod est mandatum maximum in lege? ait Jesus : Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua. Hoc est magnum et primum mandatum.* » Matth., XXII. Hoc, inquam, est maximum : magnum, quia mandat hoc lex naturalis in mentibus omnis creaturæ rationalis divinitus indelebiliter impressa : majus, quia remandat, et repetens iterum remandat lex Mosaica a Deo data, et per Angelos ordinata. Deut., VI : « *Audi Israel, Dominus Deus tuus unus est. Diliges Dominum Deum tuum,* etc., » usque ab « *ostiis domus tuæ :* » maximum, quia illud confirmat lex evangelica per ipsum Dei Filium tradita. Matth., XXII : « *Diliges Dominum Deum tuum :* » Marc., XII, et Luc., X. « *Et hoc est primum mandatum.* » Primum tripliciter : primum in intentione jubentis : finis enim in quolibet ea quæ ad finem sunt in intentione præcedit. I Tim., I : « *Finis præcepti est caritas.* » Finis non terminans vel consumens, sed consummans, ad quem omne præceptum ordinatur. Rom., XV : « *Plenitudo legis est dilectio* : » Psal., CXVIII : « *Omnis consummationis vidi finem.* » Item primum in necessitate observationis : sunt enim, ut volunt Magistri, præcepta quædam primæ, quædam secundæ, quædam tertiæ, quædam quartæ necessitatis. Primæ necessitatis sunt, sine quibus Dei similitudo non salvatur; quæ a principio naturaliter obligant et in generali et in speciali : tale est diligere Deum. Secundæ necessitatis sunt, quæ a principio et naturaliter obligant in generali, et non in speciali ; ut est satisfacere pro peccatis. Tertiæ necessitatis sunt, quæ ex actu humano obligant, sicut votum : vel quæ obligant quosdam, sed non omnes, aut etiam omnes in casu, sicut consilia. Quartæ necessitatis sunt, quæ prælati Ecclesiarum instituunt, scilicet quæ instituit Papa, aut Archiepiscopus in provincia sua, aut Episcopus in diœcesi sua, aut Abbas in abbatia sua. Primæ necessitatis est, contra quod omnino dispensari non potest, nec ab homine nec a Deo. Item primum est in ordine dignitatis : hic enim actus dignissimus est, cujus dignitas cognoscitur ex tribus : ex subjecto, vel potentia a qua egreditur actus : hæc est voluntas summa, et dignissima potentia animæ. Item ex habitu vel dono potentiam informante, et super se elevante : hoc est caritas quæ est summum donum : quod patet, quia ab ipso summus ordo denominatur, scilicet Seraphim, idest ardens. Item ex objecto, quia in summum bonum dirigitur, scilicet in Deum.

CAPUT II.

De duplici dilectione.

« *Diliges Dominum Deum tuum,* etc. » Duplex est dilectio : una concupiscentiæ, qua diligimus illud quod nobis volumus et desideramus, ut divitias vel honores : alia amicitiæ, qua diligimus illud cui bonum volumus, ut amicos. Utraque dilectione

diliges Dominum Deum tuum. Nota autem tria circa actum dilectionis : scilicet antecedentia, concomitantia, consequentia. Antecedentia, considerari oportet, ut ea quæ ad hunc finem sunt. Nam, ut ait Aristoteles, ponentes finem aliquem, quomodo et per quæ intendunt, et si plura videntur fieri, per quid facilius et melius intendunt. Si autem per unum perficitur, quomodo per hoc erit et illud per quod, usquequo perveniatur ad primam causam quæ ultimum erit de intentione. Antecedit igitur naturaliter cognitio, et necessario, dilectionem, et concupiscentiam apprehensio. Ratio est, quia vires ordinatæ sunt cognitiva ante affectivam ; et in motibus et motoribus ordinatis destructo priori destruitur quod posterius est. Augustinus : « Invisa possumus diligere, incognita nequaquam. Vis ergo Deum amare, et concupiscere ? prius oportet dignoscere. » Igitur secundum Philosophum, delectabile apprehensum movet apprehensum ut delectabile. Summum igitur delectabile oportet præapprehendere cogitando, ut possimus diligere appetendo. Apprehendimus autem sensibili auditu, visu, nonnumquam gustu. Verbi gratia : vinum quod est sensibile exterius, alio modo apprehendo audiens narrari de ipso ; « vinum illud est bonum : » magis autem cum video, quia visus secundum Aristotelem plures rei differentias apprehendit, et ideo certius judicat de re ; magis autem cum prægusto : tunc enim est maxima conjunctio sensibilis ad sensum. Similiter intellectus de summo bono intelligit aliquid, aut per alium, et sic quasi per auditum : aut per se, et sic quasi per visum ; sed plenius apprehendit, cum affectus aliqualiter contingens vel modice experitur. Audire autem est incipientium, videre proficientium, gustare perfectorum. Incipiens vis audire ut concupiscas, videre ut movearis, quærere ut audias : quærit enim famulus pro potu frigido, quære igitur et tu ; interroga a Deo et ab hominibus. A Deo in oratione. Boetius : « Quid nam agendum censes, ut illius boni summi sedem invenire mereamur ? Invocandum, inquit, omnium rerum patrem, sine quod nullum rite fundatur principium. » Ab hominibus in sermone ; hinc sequitur motus. Isa., LV : *Audite audientes me, et comedite bonum.* » Proficiens vis audire, ut possis appetere ; vaca ut videas. Psal., XLV : « *Vacate et videte :* » ut vaces, negotia postpone. Quoniam igitur secundum Aristotelem, ultimum de intentione, primum est in executione ; primum pro loco et tempore negotia intermitte ut vaces. Anselmus : « Eia nunc pronuncio, fuge paululum occupationes tuas, et absconde te modicum a tumultuosis cogitationibus tuis, abjice nunc onerosas curas, postpone laboriosas distentiones tuas, vaca aliquantulum mente Deo, et requiesce aliquantulum in eo, fuge occupationes operationum in homine exteriori, absconde te a tumultu phantasiæ, abjice curas rationis, postpone distentiones voluntatis, et vaca aliquantulum mente : sed vide quomodo vaces, ne derideant hostes Sabbata tua. Vaca ergo ut videas, vide intellectu ut concupiscas affectu. Ceterum vos perfecti gustate, et videte, quoniam suavis est Dominus : gustate vel modice ad probandum, et videbitis quia bona est negotiatio ejus, et fastidietis alia bona præ appetitu istius. » Richardus : « Non potest, ut arbitror, ad perfectum exteriorum bonorum fastigium pertingere, qui internorum dulcedinem bonorum nondum meruit gustando sentire. » Est igitur ordo inter hos apprehensionis modos : nam auditus ordinatur ad visum, ut patet in regina Saba, quæ audita fama Salomonis appetebat videre quod audierat. Homo igitur post inceptionem proficiens, ab auditu ad visum transiens, dicit cum propheta Ps., XLVII : « *Sicut audivimus, sic vidimus.* » Visus autem ordinatur ad gustum, quo contra cuidam dicitur in lib., VI Reg., VII : « *Videbis, et inde non comedes.* » Fac tamen interim quod licet ; tene medium, et expecta perfectum ; vide et cogita Deum, non ut Dominum vel ut judicem, sed ut quamdam rem summe bonam et delectabilem. Anselmus : « Excita nunc, anima mea, totum intellectum tuum, et cogita quantum potes quale et quantum sit illud bonum. Cognosce et cogita quod ipse præcellit omne concupiscibile, delectat præ omni delectabili ; » quod patet inducendo : « Concupiscit superbia honores, avaritia divitias et res, accidia commodum et quietem, gula et luxuria voluptatem. » Ex his sequitur ira contra lædentem nos in his, quia ira est vindex læsæ concupiscentiæ, ut definit Philosophus, et sequitur invidia contra habentem. Hæc Gregorius : « Si quæ desideramus, illi invidemus « qui accipit ea penitus, vel patrem accipiendo, quantitatem nobis restringit. In concupiscentia igitur horum est peccatum, non quia ipsa sint mala, sed quia pro his dese-

runtur meliora. » Augustinus : « Peccatum non est appetitus rerum malarum, sed desertio meliorum. » Deus est igitur effective honor incommutabilis præ omni re honorante excellenter honorans : I Reg., II : « *Qui me honorificaverit, honorificabo eum.* » Me honorificat qui me honori temporali eligendum præponit. Sed secundum Aristotelem, si simplex ad simplex, et magis ad magis, et maxime ad maximum : ut, si voluptas bonum, major voluptas magis bonum, et sic maxima voluptas maximum bonum. Igitur si honor bonus sicut utique bonus est, et ideo appetibilis est, summus honor est summe bonus, et ideo summe appetendus. Item Deus est rex incommutabilis, et substantia omnem habentem se excellenter ditans. Augustinus : « Res quibus fruendum est Pater et Filius et Spiritus sanctus : eadem Trinitas, quædam summa res est communis omnibus fruentibus ea; hinc si considerans hanc substantiam boni incommutabilis præ omni substantia boni commutabilis concupiscis. » Item si rerum substantia bona, et ideo appetenda ; et summa substantia est summe bona, et ideo est summe appetenda. Item , Deus quies incommutabilis et commodum excellenter quietans. Augustinus : « Fecisti nos Domine ad te : inquietum est cor nostrum donec requiescat in te. » Non talis quies accidiæ, de qua etiam inquietudo ortum habet. Augustinus : « Stando lassatus eras, sedendo reficeris, et rursus sedendo lassaris; et quicquid est ubi fatigato succurritur, alia fatigatio exoritur. » Item : Si commodum bonum et quies, et summa quies est summe bona. Ergo summe appetenda. Item : Deus est voluptas incommutabilis excellenter delectans : Psal., XL : « *Torrente voluptatis tuæ potabis eos.* » Igitur si voluptas est bonum et appetibile, et summa voluptas est summe bona, ergo est summe appetibilis. Hæc inductione instantiam non habente, infertur illud universale. Prov., III : « *Omnia quæ desiderantur, huic non valent comparari.* » Contingit autem comparari tripliciter : secundum majus et minus et æquale. Comparatur majus ad minus et excedit, ut tricubitum ad bicubitum. Talis est illa comparatio Sap., VII : « Luci comparata invenitur prior. » Item minus ad majus et exceditur, ut monocubitum ad bicubitum : talis illa Deut., I : « *Filios Enachim vidimus ibi, quibus comparati quasi locustæ videbantur.* » Item æquale æquali, vel simile simili, quod neque excedit, neque exceditur : talis illa, « *Comparatus est jumentis insipientibus.* » Omnino ergo quæ desiderantur, huic summe desiderabili comparari non possunt[1] : quia nec minora nec majora nec æqualia sunt, quia respectu ejus omnino nihil sunt Hieronymus : « Deus solus vere est, cujus essentiæ comparatum nostrum esse non est. » Comparatur igitur unitas millenario, sicut pars toti non in infinitum minor : sed nec punctum lineæ, nec centrum punctale toti spheræ circumferentiæ; quorum utrumque finitum in se, sed respectu puncti infinitum et ideo incomparabile. Minus autem comparabilis est creatori creatura, utpote bono simpliciter infinito, quæ est bonum simplex et finitum. Confer ergo nunc, homo, et vide quid concupiscas. Concupisces enim bonum : nam, ut ait Augustinus, « bonum est aurum, bonæ divitiæ » Si igitur unam marcam argenti concupiscis quia bonum, marcam auri tanto magis concupisces, quanto magis bonum. Quicquid igitur millies melius esset, millies plus concupisci ratio persuaderet. Et tamen unitas pars est aliquota millenarii, et ideo comparabilis ipsi. Sed Deus cui omnia quæ desiderantur comparari non possunt, illa marca infinities melior et ideo infinitis concupiscibilior : similiter de quolibet concupiscibili simile fit judicium. Omnia ergo huic non valent comparari : quomodo igitur singula valent? Cuncta igitur bona simul appellantur *valde bona*, ut dicitur Genes., I. Singula non valde, sed tantum simpliciter bona : minus enim singula bona sunt, quam omnia collectá. Sed, ut dicit Philosophus, ostensa præeminentia una duorum vel plurium, hoc duorum est præeligendum vel præoptandum quod est præeminens. Quomodo ergo præoptandum aliquid nihilo, ens non enti, infinitum bonum finito ? Anselmus : « Cur ergo per multa vagaris humuncio, quærendo bona animæ tuæ et corporis ? Ama unum bonum, quod omne est bonum, et satis est : desidera simplex bonum quod est summum bonum, et sufficit. » Item, rivuli bonorum concupiscibilium diversi, fons unus omnium Deus. Melior ergo et concupiscibilior fons quam rivulus, causa quam effectus : immo incomparabiliter melior, cujus bonitate, secundum Boetium,

1. Al. « summæ. »

paulisper disputationis gratia intellecta, dicimus, jam nihil erit bonum et ideo nihil concupiscibile. Igitur quod per se tale, magis tale quam quod per accidens, et ideo magis concupiscibile. Psal., LXXXIII: Quapropter « *Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini.* » Sed nota, quod duplex est concupiscentia : una rei absentis, hæc movet ad habendum ; altera rei præsentis causat fruitionem per præsentiam concupiscibilis, et ideo delectatur et fruitur concupito. Hæc igitur movet ad delectandum : ut patet in vino, quod concupiscens diligo cum abest, et ideo moveor ad operandum pro pretio, quo emam ad præparandum vas quo recipiam ; et cum abest, non cesso concupiscere. Secundum hoc est caritas viæ diligens et concupiscens Deum ut absentem et ideo alliciens motus et movens ad opera meritoria : sed caritas patriæ diligens et concupiscens ut præsentem, et ideo delectans et fruitionem causans. Eccle., XXIV : « *Qui edunt me, adhuc esurient: et qui bibunt me, adhuc sitient.* » Sed desiderium perit, cum anima sitim suam, qua bonum naturaliter appetit, per aquam præsentis insipidæ delectationis boni commutabilis extinguit. Bene autem sitis accenditur, cum dulcedo summi boni vel modice prægustatur: quæ tamen prægustatio mirabiliter et sitim crescere facit, et tamen ipsi aliqualiter satisfacit. Augustinus : « Angeli illo fruentes jam beati sunt, quo et nos frui desideramus : et quantum in hac vita fruimur, tanto peregrinationem nostram et tolerabilius sustinemus, et ardentius finire cupimus. »

CAPUT III.

De tribus concomitantibus dilectionem.

His in apprehensione antecedentibus, irritatur affectus : et si potentia voluntatis per habitum amoris disposita sit, in actum exit et movens delectabile apprehensum diligens concupiscit. Quem dilectionis motum tria concomitantur : scilicet qualitas, quantitas et relatio : qualitas, scilicet notabilitas et excellens bonitas, qua dissimilis est omnibus motibus aliis et nobilior genere, utpote prodiens nobilissima potentia, scilicet voluntate, quæ Deo naturali ordine proxima, et ideo liberrima ab omni coactione creatæ jurisdictionis exempta. Item a nobilissimo habitu, scilicet amore, qui summum Dei donum, etiam personæ divinæ, meruit æquivocum esse. Duplex est autem habitus amoris. Unus naturalis, qui unus et summus est, tamen trinitatem in anima perficiens, ut dicit Augustinus, quæ sunt mens, notitia et amor. Boetius. Inserta est bonis naturaliter summi boni cupiditas et dilectio. Alius gratuitus et infusus, qui omnium gratuitorum summus dignitate, proprie dicitur caritas. Rom., V : « *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis.* » Secundum autem Dionysium, « Optimi optima est adducere, » subjecto igitur qualificetur et dominetur actio. Aristoteles : « Non enim quia bonum facimus, boni sumus ; sed quia boni sumus, bonum facimus. » Optima igitur et nobilissima actio dilectio. Sed quia motus denominatur a termino in genere suo, summe bonus est motus, cui summum bonum in quantum tale est objectum et terminus. In productione igitur actus istius anima nobilissima est, quia cognoscendo conjungitur, amando unitur illi bono, quod in termino nobilitatis et bonitatis nobile est. Cognoscibile enim cum sit perfectio cognoscentis in esse suo; quo nobilius cognoscibile est, eo nobilior et perfectior. Cum dilectio et amor transforment amantem in amatum, cum forma Dei sit nobilissima, anima amans Deum fit nobilissima. Item concomitatur et quantitas mensurans motum dilectionis : qui tripliciter mensuratur : scilicet secundum intensionem, durationem et numerum vel multitudinem. Contingit enim concupiscere summum bonum intensione vehementer, vehementius, vehementissime : duratione diu, diutius, diutissime : multitudine, sæpe vel frequenter, sæpius, sæpissime; et secundum hoc dilectio actu major est vel est minor dilectione. Igitur si non potest concupiscere vehementer, saltem durat parumper : quod si non diu continuare potest, quoniam secundum Augustinum in viatore sunt cogitationes volubiles, et consequenter necessariæ affectiones, saltem sicut repetendo frequenter: nam quo frequentius, eo consequenter vehementius concupisces : et quo vehementius, eo diutius. Sed vide quid impedit. Sicut se habet diligere ad cognoscere, sic diligere perfecte ; sic diligere actu ad cognoscere actu. Scimus autem plura, sed intelligimus unum solum, ut dicit Aristoteles. Verum est actu : et ideo diligere possumus actu unum solum. Termini autem oppositi disparate sunt creator et

creatura, inter quos sita est anima. Augustinus : « Anima media inter Deum et creaturas posita conversione ad Deum illuminatur, melioratur et perficitur : conversione ad creaturas obtenebratur, deterioratur corrumpitur. » Et Philosophi posuerunt animam creari in horizonte æternitatis et temporis. Quæ cum creaturam actu cognoscit et per consequens actu diligit, creatorem tunc actu cognoscere et per consequens actu diligere non potest. Item unitas motus causatur ab unitate mobilis, temporis et termini. Cum igitur anima mobilis sit simplex inter terminos oppositos, simul et semel motibus diversis ejusdem generis moveri non potest ; unde dum motu affectionis movetur ad creaturam, tunc motu affectionis moveri non potest ad creatorem. Diliges autem Dominum Deum tuum, unum scilicet præ multis. Augustinus : « Unum est necessarium; præponitur enim unum multis, etc. » Anselmus : « Cur ergo per multa vagaris, homuncio ? » Hugo : « Cor hominis quod prius amori divino fixum stabile perstitit et unum amando unum permansit, postquam per desideria terrena defluere cœpit, quasi in tot divisum est, quod ea sunt quæ concupiscit. Concomitatur et relatio motum concupiscentiæ, secundum quam refertur in finem. Scis quid desideras, restat propter quid. Deus summum bonum est subjectum in quod delectando moveris. Sed quis finis, vel propter quid ipsum appetis ? Utique propter seipsum : nam hoc est proprium amoris Dei, quia idem ei objectum et finis. » Non sic in virtutibus aliis. Nam fides quæ etiam theologica est ipsum primum verum habet pro objecto, bonum summum pro fine : unde credit primæ veritati, ut credendo mereatur accipere et participare bonitatem : sed amor amat bonum propter bonum. Sed restat scire quod bonum propter bonum appetitur, aut propter se, aut propter aliud majus : non enim majus propter minus, sed potius e converso appetitur. Nota igitur trinam relationem : est enim secundum Aristotelem desiderium desiderati duplex : nam hujus ut finis, hujus ut viæ ad finem. Verbi gratia, desidero vinum, desidero pretium quo eman vinum, sed aliter vinum, aliter pretium ; et magis vinum quam pretium, quia et pretium propter vinum. Aristoteles : « Propter quod unumquodque, et ipsum magis. » Similiter amans appeto Deum, appeto virtutem ; sed Deum ut finem, virtutem ut ad finem Augustinus : « Virtutes si propter se appetantur, nec ad aliud referantur, inflatæ sunt ; et ideo non jam virtutes, sed vitia appellanda sunt. Sic et a quibusdam propter Deum aliqua temporalia appetuntur ; sed quia facile ibi incurvatur ordinis rectitudo, quam deflectit concupiscentia, corrigit et ad finem dirigit castigans disciplina. » Psal., XVII : « *Disciplina tua correxit me in finem.* » Sic et Apostolus desiderium habet dissolvi et esse cum Christo, primum desiderans propter secundum. Item alia relatio desiderii ad desideratum : est enim desiderium hujus per se, hujus per accidens, secundum Aristotelem : ut in vino appetitus dulcis : nam in vino dulce per se appetitur ; unde non desiderabitur si acescit. Tertia relatio est qua dulce appetitur ut delectet. Vide ergo ordinem et relationem dicentem primo, pretium desidero propter vinum, scilicet ad habendum vinum : secundo vinum desidero, quia dulce propter dulce : tertio dulce ut quo delector, quia delector. Hæc delectatio quia est passio mulcebris et qualitas derelicta in me a dulcedine vini, est finis simpliciter secundum talem viam ; quia hæc delectat formaliter, vel ut forma, vinum autem dulce materialiter : sed vinum ut objectum commune et ideo per accidens, dulce autem ut materia vel objectum proprium et immediatum, et ideo per se. Secus est in proposito : prima relatio totaliter similis, tertia omnino contraria, secunda medio modo. Primo igitur sicut appeto vinum et pretium propter vinum, sic appeto Deum ut finem, virtutes et omnia meritoria et utilia ut ad finem ; et inter hæc quod fini propinquius est melius est, secundum Aristotelem, et ideo appetibilius. Secundo vinum appeto, quia dulce : etiam refertur motus iste ad alium finem ; et est vinum ut objectum, dulce ut finis. Et causa hujus est, quia dulcedo vini in re et ratione differt a vino, licet fundetur in ipso, ut accidens in subjecto : quia si dulcedo vino essentialis esset, idem esset secundum rem diligere vinum quia dulce, et diligere vinum quia vinum. Propter hoc in proposito partem sic, partem aliter : omnia enim quæ in Deo sunt, idem sunt secundum rem, et essentialia sunt non accidentalia, sed ratione differunt; non ratione definitionis, sed ratione speculationis. Nam, ut dicit Aristoteles, causa prior et superior est narratione, quia superior est cognitione : sed per effectus

utcumque cognoscitur. Roman., I: « *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus.* » Sic secundum effectus aliqualiter balbutitur. Effectus autem diversi sunt. Dicitur ergo Deus ens absolute, comparative vero bonus, quia se communicat et diffundit: justus, quia pro meritis retribuitur: severus, quia punit: misericors quia parcit. Omnia hæc in re unum et idem sunt et divina sunt essentia, sed ratione differunt. Sed quia Deum non secundum quod est, sed secundum effectus speculamur et cognoscimus; secundum alium et alium effectum aliter et aliter nominamus; et differentem speculationem differens sequitur effectus. Deum ergo ut Deum veneror et revereor, ut justum vel severum tremo et vereor, ut bonum vel dulcem amo et concupisco. Quod si idem esse ratione sicut idem est re misericordem vel bonum esse et justum vel severum esse, identitatem speculationis sequeretur identitas affectionis; et sic diligerem Deum quia severus, sicut diligo et appeto quia dulcis et bonus. Nunc autem illud contremisco, istud concupisco. Appeto ergo Deum quia bonus et suavis: et refertur iste modus ad idem re, et aliud ratione. Tertio dulce vinum appeto ut delecet. In proposito vero opposita est relatio: nam Dei bonitatem non referimus ad nostram delectationem, scilicet creatam beatitudinem vel qualitatem, sed potius e contra. Causa autem hujus dissimilitudinis patet sic. Omne receptum est in recipiente per modum recipientis, et non per modum recepti. Igitur si receptum est minus nobile recipiente, nobilitatur in ipso; non autem si nobilius ipso. Sicut ergo species rei visibilis recepta in oculo et perficiens ipsam inesse, nobilior est et melior in oculo quam in materia propria; sic dulcedo rei gustabilis recepta in gustu melior et nobilior est quam in sua materia: et ideo dulcedo vini melior est in eo quem delectat, quam in vino. Bonum autem referri habet ad melius, et non e contra: ideo appeto dulcedinem vini propter delectari. E contrario summum bonum et infinitum, quod beatificare et delectare habet affectum, ab affectu recipitur per modum affectus, scilicet finite, et excedit infinite. Sicut ergo minus bonum ad majus bonum, sic beatitudo creata in anima per influentiam beatitudinis increatæ et summi boni, ad ipsum summum bonum quod influit, est referenda In infinitum ergo major debet esse motus quo appeto Deum et summum bonum, quam ille quo appeto vitam æternam creatam et fruitionem meam. Nam et istud appeto propter illud: istud ut finem quo quiesco, illud ut finem in quo quiesco. Nota ergo quod sex sensus habet hæc propositio « Iste diligit Deum propter Deum. » Primo diligit Deum propter Deum, supple habendum: ut habere Deum vel frui Deo sit finis in quo quiescitur: ut, iste vadit ad tabernam propter vinum, scilicet bibendum, bibitio et delectatio plus placet illi quam vinum; et sic diligere est malum et peccatum, quia refertur creator ad creaturam. Secundo diligit Deum propter Deum, scilicet habendum, ut habitus Dei vel fruitio creata sit finis. non in quo quiescit, sed quo quiescitur. Beatitudo enim creata potest appeti ut finis quo quiescamus: quia ipsa habita nihil creatum amplius appetimus; sed non debet poni finis in quo; non in ipsa quiescimus, sed per ipsam in Deo. Tertio diligo Deum propter Deum, ut « propter » notet causam efficientem sive motivam, et ut sit sensus « Deus sive dulcedo Dei est causa movens istum ad diligendum Deum: » sic ille diligit illum propter beneficia sua quæ confert ei, iste motus est magis amicitiæ, quam concupiscentiæ. De hoc Joan., ult.: « *Diligamus Deum, quia iste prior dilexit nos,* » et ita meruit redamari. Bernardus: « Dignus plane Deus qui redametur: præsertim si advertamus quis, qualis, quantumque amaverit. » Quarto ut per « propter » notetur causa finalis: et est sensus: « diligo Deum propter Deum: » illud est propter præceptum Dei, et honorem ipsius. Sexto, diligo Deum propter Deum, idest non propter aliud, ut notetur exclusio finis ulterius, et omnis commodi mei: ergo est gratissime amare. Primum ergo malum, tria sequentia bona, duo ultima optima. Bernardus: « Non sine præmio diligitur Deus, etsi absque præmii intuitu sit diligendus. » Psalm., LXXII: « *Quid enim mihi est in cœlo, et a te,* etc. »

CAPUT IV.

De quinque consequentibus dilectionem concupiscentiæ.

Dilectionem concupiscentiæ secundario quidem plura, principaliter vero quinque

consequuntur : scilicet motus, dolor, consolatio et delectatio. Sicut enim corpora quædam moventur in loco, ut sphæra, quædam extra locum, ut in motu recto, ut homo sedens movetur in loco cum surgit, extra locum cum procedit ; sic ipsa dilectio concupiscentiæ motus est essentialis, sed quasi motus surgentis. Delectabile enim apprehensum movet. Sed hunc motum sequitur alius motus quasi procedentis, et ipse duplex ; primus quo moveor ad merendum, qui secundus est intentione habendum : alius secundus quo moveor ad sed prior in esse vel in executione. Sicut vinum diligens primo movetur motu desiderii ad habendum vel bibendum ; sed quia non habet, movetur secundo ad illud per quod habeat : et iste modus multiplicatur si plura sint ad habendum necessaria : unde movet homo linguam ad petendum vel interrogandum, manum ad operandum pro pretio, pedes eundo ad tabernam : et sic de aliis : qui motus omnes fiunt propter primum perducendum ad terminum. Unde et terminus primi appetibilior est et prior in intentione terminis omnium posteriorum, sicut motus motibus, secundum illud : propter quod unumquodque tale, etc. Sic apprehensa suavitate et dulcedine Dei, moveor concupiscens, hoc est diligere. Sed cum motus continuus habeat principium, medium et finem ; hunc motum sequitur motus quasi processivus, non sicut alius alium, sed sicut pars partem, medium principium, hoc est motus ad habendum vel fruendum. Sed quia non possum habere vel frui sine meritis, secundo moveor me ad merendum : qui motus multiplicatur secundum quod multis modis mereri contingit. Ex hac parte accidit motus impletionis præceptorum affirmativorum, tamquam eorum quæ sunt ad habendum necessaria : consiliorum tamquam eorum quæ sunt utilia : prohibitionum, tanquam motus ab his quæ impedientia : hinc est motus ad amandum proximum, quia præceptum. Secundum hoc Glossa dicit : « Caritas Dei generat amorem proximi, qui motus est principium et causa omnium motuum, qui ordinant ad proximum, » etiam extenso nomine motus ad moveri a malo et moveri ad bonum. Secundum hoc dicitur ad Rom., XIII : « *Plenitudo legis est dilectio : nam non adulterabis*, etc. Et si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur : *Diliges proximum tuum tamquam teipsum.* » Motus igitur primus, scilicet dilectionis Dei in voluntate, ut ens in subjecto, causat alium motum, scilicet dilectionis proximi in eodem subjecto. Cum voluntas habet imperium super potentias inferiores, et in perfluentiam mota movet inferiores potentias, etiam organicas, in comparatione ad Deum propter se primo et principaliter, in comparatione ad proximum propter Deum secundario et consequenter ; secundum hoc movet linguam ad Deum laudandum, orandum et similia : aures ad audiendum de ipso : oculos ad intuendum vestigia ejus, scilicet creaturas ; et sic de aliis membris et actibus. Sed inter hos motus est ordo : verbi gratia, cum lingua movetur ad orandum, veniam peccati ante omnia petit : et hunc motum motus confessionis naturaliter præcedit quo se peccatorem recognoscit et arguit ; et sic de aliis. In comparatione ad proximum voluntas mota movet organa multipliciter, ut patet : pedes ad eundum ad visitandum proximum, manus ad dandum vel ad juvandum, oculos et aures ad similia, etc., linguam ad consolandum, corripiendum, instruendum, excusandum et similia. Hinc patet quod omnes virtutes motrices sunt, et quasi motores moti ad alia, et secundo movent. Caritas autem est quasi motor primus. Secundo dilectionem sequitur dolor : nam quo magis moveor ad habendum, eo magis affligor de dilatione, secundum illud : « *Spes quæ differtur affligit animam* : » quo magis appeto conjunctionem, eo magis doleo et affligor de distantia, Jerem., I : « *Idcirco plorabo, et oculus meus deducet aquas, quia longe factus est a me consolator convertens animam meam*, etc. » Tertio sequitur timor : nam quo magis concupisco habere, eo magis timeo perdere : quo magis conjungi, eo magis reparari. Poeta :

Res est solliciti plena timoris amor.

Hic timor nobilissimus inter omnes timores viæ, et utilissimus in patria, tamen secundum hunc actum evacuandus, solo ibi reverentiæ actu contentus. Quarto sequitur consolatio ex appropinquatione, sicut exhilarescit esuriens viso vel odorato cibo, utpote adunc distante, sed tamen vicino. Hinc intenditur motus : sicut velocius movetur lapis, quo vicinior est centro. Bernardus : « Qui amat ardentius, currit velocius. » Quinto sequitur delectatio de adeptione. Prov., XIII : « *Desiderium si compleatur, delectat animam.* » Est enim

delectatio secundum Aristotelem conjunctio convenientis cum convenienti. Deus igitur sicut præcellit omne concupiscibile, sic delectat præ omni delectabili : et hoc tripliciter : quia generalius, intimius, durabilius. Alia enim delectant particulariter, ut sapida solum gustum, non autem auditum ; sonora auditum, non autem visum, sic de singulis. Deus autem generaliter, quia generale bonum ipse est, et omnis boni particularis causa. Anselmus : « Si enim singularia bona delectabilia sunt, cogita intente, quam delectabile sit illud bonum quod continet in se jucunditatem omnium bonorum ; et non qualem in rebus creatis sumus experti ; sed tantum differentem, quantum differt creator a creatura. » Item alia delectant superficialiter, et quasi exterius ; Deus autem intime, et ideo profunde : solus enim Deus substantiam animæ substantialiter penetrat, et ideo medullitus delectat. Augustinus : « Cum inhæsero tibi ex omni mente mea, nusquam erit labor et dolor, sed tota erit vita mea, tota plena te. » Idem : « O Domine Deus, quid est quod amo cum te amo ? non speciem corporis, nec decus temporis, nec candorem lucis istius amicum oculis ; non dulces melodias cantilenarum omnimodarum, non florum et aromatum suave olentium suavitatem, non manna et mella, non membra acceptabilia carnis amplexibus, non hoc amo cum Deum meum amo. Et tamen amo quamdam lucem, quamdam vocem, et quemdam odorem, et quemdam cibum et quemdam amplexum. Non amo Deum meum lucem, vocem, odorem, cibum, amplexum exterioris hominis, sed interioris hominis mei : ubi fulget animæ meæ quod non capit locus, et ubi sonat quod non rapit tempus, ubi olet quod non spargit flatus, ubi sapit quod non minuit edacitas, ubi hæret quod non divellit satietas : hoc est quod amo cum Deum meum amo. » Augustinus : « Qui intrat in te, intrat in gaudium Domini sui, et non timebit, sed habebit se optime in optimo. » Idem : « Alia delectant transitorie et terminabiliter, Deus autem æternaliter. » Augustinus : « Miser est omnis animus vinctus amicitia rerum inferiorum, et dilaniatur cum eas amittit : te vero nemo amittit, nisi qui dimittit. » Et ratio est, quia omnis creatura de se mutabilis est : sed quoniam anima satiata calcabit favum, anima quæ creaturas diligens concupiscit, quoniam concupiscibile præsens est, et ideo in motu ipsum faciliter consequitur, consequens et adipiscens fruitur et delectatur, quo plenior bono creato, tanto minus esurit increatum : et ideo jejunandum ab his, ut illud concupiscatur. Psal., LXXVI : « *Renuit consolari anima mea* » Augustinus : Cetera creatura vilescat, ut creator in corde dulcescat. » Sed quoniam in delectabilibus melius est facere quam fecisse vel facturum esse, ideo anima concupiscit concupiscentia respectu boni incommutabilis : unde Psal., CXVIII : « *Concupivit anima mea desiderare*, etc. » E converso dicitur respectu boni commutabilis male. Psalm., CV : « *Concupierunt concupiscentiam in deserto.* »

CAPUT V.

De dilectione amicitiæ.

Diliges Dominum Deum tuum etiam dilectione amicitiæ. Hæc est dilectio qua diligimus illud cui bonum volumus. Hac ergo Dominum diliges præ omnibus, et etiam præ teipso ; et hoc dupliciter. Quantum ad objectum majus, ut et velis majus bonum quod tibi ipsi vel cuiquam. Item quantum ad modum volendi, ut magis velis ei bonum quam tibi vel cuiquam ; quod dignum est ; nam potentia volendi ab ipso est, et ideo sua est ; et a te non est, sed tibi concessa. Potius ergo vult, et magis vult bonum ei a quo est, quam ei a quo non est. Sed nota quod Dominus relative ad servum dicitur, quia dominium et homagium relationem faciunt : nam et illum dominum appello, cujus homo sum, etsi servus non sum. Item : Nonnunquam aliquis homo fit alterius hominis, non quia illi sibi quicquam de bonis suis porrigat, sed illa bona propria illi assignat, et recipit in feudum ut homo fiat. Utique in tali casu potius homo meus esset, quam e converso : nam plus a me habet quam ego ab ipso : ipse a me rei meæ, non suæ, proprietatem habet et dominium, et ego ab ipso rei meæ solummodo possessionem et usum ; et tamen dominum hunc appello. Verum multo potius homo Dei sum, a quo sum omnino quod sum, habeo totum quod habeo, expecto totum bonum quod habiturus sum. Dominus ergo et Deus meus est, gloriorque non immerito liberum me esse et nobilem, utpote immediate imperatori summo subjectum, cum etiam Angelus non sit mihi dominus, sed conservus. Ceterum alia relatio est qua refertur homo

vel servus ad dominum, alia qua amicus ad amicum : et nobilior secunda quam prima. Augustinus : « Obstupesce igitur, anima mea, dignatione Dei tui erga te : nobilitavit te, o homo, Deus inferius constituens dominum irrationabilium. » Psalm., VIII : « *Omnia subjecisti sub pedibus ejus.* » Qui dominaris brutis, non mirum esset, si Angelorum, saltem Seraphim, dominio subdereris. Sed nunc non sic, sed nobilis es in relatione ad superius solus Deus vere est dominus tuus. Sed dilatare usque ad mortem præ admiratione : cui debueras servus esse, jubet ut sis amicus. *Diliges, inquit, Dominum Deum tuum*, etc. » Joan., XIII : « *Jam non dicam vos servos, sed amicos,* » Stude igitur amicus esse a quo amaris, servus ei cui obligaris.

CAPUT VI.

De triplici exitu amicitiæ.

Nota igitur quod animam rationalem est considerare tripliciter : scilicet in quantum natura est, in quantum deliberativa , et in quantum gratificata. Secundum hoc tripliciter in anima Dei amicitia generatur. Est enim secundum Anselmum, triplex exitus rerum in esse : scilicet naturalis, voluntarius at mirabilis. Anima igitur ut natura, efficitur amans innumeris et affluentibus beneficiis ; hoc patet : nam et catulus beneficium sibi amplexatur, et ovis sola æstimativa non discretione utens, lupum fugiens, pastorem ut beneficum sequitur. Joan., X : » *Cum proprias oves emiserit,* etc. » et oves illum sequuntur ; sic in anima per beneficia Dei amicitia quasi quodam exitu naturali generatur. Anima ut deliberativa amans Deum efficitur infinitis et evidentibus præeminentiis : nam in deliberatione recte præeminens præeligitur et præamatur secundum Aristotelem. Nullus dubitat utrum beatitudo vel divitiæ præeminentes sint magis eligendæ, propter nimiam præeminentiam beatitudinis ad divitias. Sic nemo deliberans dubitat an creator amandus sit præ creaturis. Hic exitus amicitiæ quodammodo est voluntarius. Anima ut gratificata, amans efficitur per gratiæ influentiam : nam Deo influente gratificatur et informatur animæ substantia per gratiam una uni, scilicet Deo per unam. Et sicut Deus dans animæ primum esse creavit substantiam, et concreavit ei potentiam ; sic dans secundum esse influit gratiam substantiæ animæ, et caritatem virtutem summæ potentiæ. Item, sicut voluntas procedit a substantia animæ, sic caritas ex gratia. Sed et aliæ virtutes in potentiis ex gratia sunt. Sed omnes præter caritatem informes sunt, et sine gratia esse non possunt. Influxa ergo a Deo essentia et forma, et gratia in substantia animæ influitur, et habitus caritatis in potentia voluntatis : et hic est amicitiæ exitus mirabilis. Rom., V : « *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris*, etc. » Item hic quoniam super naturam est, postulatione et oratione opus est magis quam deliberatione.

CAPUT VII.

De primo exitu.

Primus ergo exitus amicitiæ est quasi naturalis, secundum quem in anima proportionabiliter quodammodo generatur hæc nobilissima forma accidentalis, sicut in materia naturaliter generatur forma substantialis. Quod patet sic : Generatio naturalis fit per coactionem et per contactum : contrarium enim contingens contrarium agit in ipsum et alterat, et si in agendo prævalet, sibi assimilat : ut patet cum ignis agit in terram, et calididate frigiditatem expellens frigidam facit calidam ; et cum actus continuatur, tamdem necessitas dispositionem sequitur, et in summo calens terra ignis efficitur, et ex altera fit altera, cum generatio alterationem comitetur. Sic Deus amans hominem non amantem, immo amicus inimici. Rom., V : « *Cum inimici essemus*, etc. » Ardenter amans ut ignis est. Deut., IV : « *Deus noster ignis consumens est.* » Homo autem frigidus et non amans ut terra : Genes., III : « *Terra es et in terram ibis*, etc. » Qui ignis terræ appropinquans beneficiis ipsam tangit, et sic tangendo disponit ad formam suam, scilicet amicitiam : et primo calefaciens alterat, secundum illud Psalm., CXLIII : « *Tange montes, et fumigabunt.* » Tandem frequenter et continue agens, quia non cessat vel ad momentum a beneficiis, tandem terram igneam reddit, et inimicitiam expellens, formam amicitiæ in corde hominis introducit. Soph., IX : « *In igne zeli mei devorabo terram.* » Luc., XII : « *Ignem veni mittere in terram : et quid volo nisi ut accendatur?* » Breviter igitur quoniam na

tura est vis insita rebus ex similibus similia procreans, naturaliter quodammodo amicitia Dei in nobis amicitiam generat, cum amicum, etiam si nolis, tandem amare cogaris. I Joan., IV : « *Diligamus Deum, quoniam ipse prior dilexit nos.* »

CAPUT VIII.

De secundo exitu.

Secundus exitus est quasi voluntarius, cum homo Deum diligere incipit, et in amicum suscipit quasi per voluntariam electionem. Deut,, XXVI : « *Dominum elegisti hodie, ut sit tibi Deus.* » Sed electionem deliberatio antecedit. Ad habendum igitur amicum voluntas deliberat, et tandem eligit. Seneca : « Tu cum amico tuo omnia delibera, sed de ipso primum. Prius vide an tibi in amicitia aliquis recipiendus sit, et cum eum placuerit fieri, toto illum pectore admitte. » Deliberare est diversa librare ; eligere est, duobus præjacentibus, præoptare alterum alteri. Ecce modo duo libranda, Deus et homo, creator et creatura, quem horum in amicum eligamus. In libra hominis ponderant multum quædam generalia : et præcipue tria : scilicet naturæ conformitas : Prov., XIII : « *Omne animal diligit sibi simile :* » nec est per se vera, et ideo magis simile sibi magis. Prov., XXVII : « *Volatilia ad similia sibi conveniunt*, etc. » Item præsentialitas : unde arguit I Joan., IV : « *Qui non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt quomodo potest diligere ?* » Hæc præponderat quandoque consanguinitati. Prov., XXVII : « *Melior est vicinus juxta, quam frater procul.* » Item utilitas, secundum illud Poetæ : « Vulgus amicitias utilitate probat. » Quædam specialia multum præponderant in libra hominis, et præcipue tria : ut consanguinitas, secundum quam præponderat pater extraneo, et similia. Item uxor parentibus, Genes., II : « *Relinquet homo patrem suum et matrem suam, et adhærebit uxori suæ.* » Item fidelitas, idem amicabilitas, idem gratiositas. I Machab., X : « *Aptus es ut sis amicus regis.* » Prov., XVIII. « *Vir amicabilis ad societatem magis amicus est quam frater.* » Ex oppositis in libra ex parte Dei præponderant multa, quæ si præponderant, faciunt deliberationem. Deliberationem sequitur electio, qua Deus homini præoptatur, et in amicum eligitur. Cantic., III : « *Dilectus meus candidus et rubicundus, electus ex millibus.* » Vide nunc, et pone in libra Dei etiam ea quæ in hominum libra præponderant : et primo specialiter et proprie ea quæ homo non habet, sed solus Deus propter quæ sit merito diligendus.

CAPUT IX.

De naturæ conformitate.

Es ergo amicus hominis propter naturæ conformitatem, quia homo est. Ne in hoc præponderaret, et ideo præeligeretur homo Deo, Deus factus est homo. Unde filium hominis Christus creberrime se appellat. Hic ergo magis amandus est quam aliquis homo propter tria : scilicet causam. statum et durationem. Primo propter causam. Amicus igitur est hominis, qui tecum fit vel factus est homo ? potius ejus qui propter te factus est homo, utique propter te, scilicet redimendum morte humanitatis, propter te nutriendum sacramento Corporis et Sanguinis. Augustinus : « Ut panem Angelorum manducaret homo, creator Angelorum factus est homo. » Item propter te erudiendum exemplis, et beatificandum dupliciter duabus naturis, ut ingredereris et egredereris, et pascua invenires, secundum illud Joan., X : « *Ingredietur et egredietur, et pascua inveniet.* » Secundo propter statum. Amicus es hominis, qui simplex homo. Ergo debes esse amicus potius ejus qui summus est homo, cum etiam inter homines magis appetas esse amicus magnatorum. Item propter durationem amicus es hominis, qui quotidie corrumpitur, et tendit ad hoc ut desinat esse homo, quia mortuus homo non est homo. Sed potius ejus amicus sis, qui resurgens ex mortuis jam non moritur, et ideo incorruptibilis, et nunquam desinens esse homo. Sed dices : Sic diligo Christum hominem, sed non sic Deum. Vide quod et Deum sic. Si amari possit imago depicta, nonne magis amaret imaginem in mente artificis et pictoris secundum quam facta est, quam imaginem aliam pictam sibi necessario magis dissimilem cum qua est ? Sic si propter conformitatem hominis amicus esse volo, conformitatem, inquam, in genere logico et prædicabili, merito ideam meam secundum quam in mente Dei sum, et vita sum, magis amo. Joan., X : « *Quod factum est in ipso vita erat.* »

CAPUT X.

De præsentialitate.

Amicus es hominis, quia præsens. In hoc autem Deus præponderat tripliciter : quia præsens est intime, semper et ubique; homo vero præsens et quasi præ sensu ens, quia juxta te ; sed Deus præsentior , quia intra te. Augustinus, IV : *Confess.:* « Intimus cordi est,et cor aberravit ab eo. » Sed dicis : quomodo non sentio si præsens est ? Respondeo : nec in homine hoc habes, cujus corpus tantummodo vides; quia si sine anima præsens esset, malles abesse. Patet ergo præsentiam animæ amici tui te magis amare : quam cum non videas, ex motibus corporis præsentem intelligis, et verbis qualitatem ejus erga te tibi signantibus non demonstrantibus credis. Sic licet, probibente statu viæ, Deum qui est in te præsens per essentiam videre non valeas in se : per effectus tamen causam interim potes cognoscere et videre : donec intellectu confortato et mundato facie ad faciem intueri liceat et cognoscere posteriora per priora, effectum per causam, creaturam per creatorem. » Item : Homo præsens quandoque, et quandoque absens est necessario : sed nunquam Deus absens est tibi, licet tu quandoque elongans te absens es. Augustinus X *Confess.:* « Intus eras, et ego foras ; et ibi te quærebam, et in ista formosa quæ fecisti deformis irruebam : mecum eras : et tecum non eram. Ea me tenebant longe a te, quæ si in te non essent, non essent. » Item : Homo cujus amicus es, alicubi tibi est præsens, alicubi absens. Deus ubique est tibi præsens. Augustinus : « Veritas ubique præsidens omnibus consulentibus te, etc. » Unde cum moriens præsentiam amicorum, qui tunc maxime indigeres, habere non possis, hujus amici præsentia consolabiliter potieris. Psal., XXII: « *Si ambulem in medio umbræ mortis*, etc. »

CAPUT XI.

De utilitate.

Amicus est hominis, quia utilis. In hoc autem tripliciter præponderat Deus. Vide enim circa hominem utilem tibi quam magna utilitas, quam multa, quam diuturna! Excedit Deus quantitate continua et discreta, et duratione; quia ab ipso tibi utilitas major, multiplicior et diuturnior. Quod ut saltem in genere pateat, nota quod trina est generalis utilitas, quam ab amico habere volens ipsum amas : scilicet adeptio boni sui, intentio boni tui, diminutio vel annihilatio mali tui. Amicus ergo es qui tibi communicat bona sua. Prov., XIX : « *Multi colunt personam potentis, et amici sunt bona tribuentis.* » Præponderat evidenter Deus qui tibi communicans, et dat sua et se. Donat, inquam, dona digniora in substantia, majora in quantitate continua, plura in discreta quantitate, permanentiora in duratione et tempore, meliora in relatione ad finem, opportuniora secundum quando et ubi : quia secundum Aristotelem unumquodque in quo tempore et loco plus valet, magis est eligendum. Rom., VIII : « *Qui etiam proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non omnia cum illo nobis donavit?* » Jacob., I : « *Omne datum optimum, et omne donum perfectum*, etc. » Quis amicorum filium suum vel spiritum suum tibi donaturus est ut Deus fecit ? Ceterum de donis datis, magna et multa donavit in præterito, donat et donare non cessat in præsenti : sed maxima et plurima donabit in futuro. Ceterum quod homo amicus tibi dat, potius dat mutuum quam donum : quia redditionem expectat. Luc., XI : « *Quis vestrum habet amicum, et ibit ad illum media nocte, et dicet : Amice, accommoda mihi tres panes ?* » Sed secundum Aristotelem, donum est datio irredibilis. Hoc in illo amico solum modo locum habet, qui bonorum nostrorum non eget. Amplius autem, idipsum bonum quod amicus tibi dat, non ab ipso est, sed a summo bono, a quo velut a fonte boni per illum fluit ad te. Quem nunc potius amas? an fontem effluentem, an canalem tibi deferentem? quem nimirum etiam ipse Deus, ut auctor, ad te dirigit potius quam ad alium, inclinando voluntatem habentis ut tibi dare velit, qui dedit facultatem qua tibi dare possit. Prov., XXVII : « *Sicut divisiones aquarum, ita cor regis in manu Dei : quocumque voluerit inclinabit illud.* » Amicus est hominis secundo qui tecum sciens bona tua, et communicans ipsa tibi reddit jucundiora. Seneca : « Nullius boni sine socio jucunda est possessio; » unde secundum Aristotelem magis est eligendum quod contingit amicos participare,

quam quod non. Ceterum hoc amicos non prodit : quoniam in hoc secundum superficiem non differt fictus amicus a vero. Eccles., XII : « *Non agnoscitur in bonis amicus.* » Non agnoscitur, inquam, utrum amicus personæ vel rerum, tuus vel tuorum : nam prius invenies inter homines qui diligat propter tua te, quam qui tua propter te : quoniam est amicus socius mensæ, et non permanet in tempore necessitatis. Poeta :

Cum fueris felix, multos numerabis amicos :
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Verus autem amicus esset, si bono tuo propter te congauderet, etiam si participaturus non esset. Aristoteles : « Amicos justos esse volumus etiam si media sint. » Sed in hoc nullus ad amicitiam tibi Deo aptior, qui sciens bona tua utpote dona sua, et de is tibi congaudet, et dans, communicare a te vel participare non eget. Joan., II : « *Gaudeo propter vos, ut credatis.* » Amicus est hominus tertio qui tecum participans mala tua annihilet, vel ad minus diminuat, et talem quære. Quærendus enim est, quia difficilius invenitur quam primus vel secundus, quamvis utroque magis iste sit necessarius. Sed in hoc tertio signo multi deficiunt, quia prima duo fecerunt. Psal., XXXVII; « *Amici mei et proximi mei adversum me appropinquaverunt et steterunt :* » amici communicantes mihi bona sua, proximi participantes bona mea. Verum dignitas Dei in hoc tertio suo evidens est : qui cum in natura propria stans [1] bona mala tecum communicare non posset, naturam tuam assumpsit, in qua tibi compatiens, et pœnæ tuæ socius fiens [2], misero tibi consolationem faceret, et per naturam suam bonam tandem malum tuum annihilaret. Sunt autem, secundum Aristotelem, quinque mala et terribilia: scilicet opinio mala, inopia, ægritudo, inimicitia, mors : in quorum ultimo evidens est fortitudo. Vide in his malis tuis Christum tecum participantem. De primo Math., XXVII : « *Seductor ille dicit :* » Joan., VII : « *Quidam dicebant quia bonus est ; alii autem. Non, sed seducit turbam :* » Luc., XIX : « *Venit filius hominis quærere et salvum facere quod perierat,* » et vocatur homo vorax, et potator vini, publicanorum et peccatorum amicus. De secundo Luc., IX : « *Vulpes caveas habent, et volucres cœli nidos : filius,* etc. » II Corinth., VIII : « *Videte, fratres, gratiam Dei, quoniam cum dives esset, propter nos egenus factus est, ut illius inopia nos divites essemus.* » De tertio Isa., XXV : « *Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit.* » Item : « *Vidimus eum novissimum virorum, virum dolorum, et scientem infirmitates.* » De quarto Joan., XV : « *Nunc autem viderunt et oderunt et me et Patrem meum.* » De quinto Cant., VIII : « *Fortis est ut mors dilectio, quoniam majorem dilectionem hac nemo habet, ut animam suam ponat qui pro amicis suis.* » Ecce mors, et talis mors. Quid ultra facere debuit tibi, et non fecit : quid ultra debuit pati tecum et non sustinuit ? Præ omnibus igitur utilis :, et ideo propter utilitatem præ omnibus etiam amabilis : amplius autem quia tua mala tecum sentiens, ea tibi alleviat in præsenti, et eadem annihilat, bona sua tibi plene impartiens in futuro.

CAPUT XII.

De amicabilitate.

Inter specialia ponderantia etiam consanguinitati præponderat amicabilitas, quia vir amabilis ad societatem magis amicus erit quam frater : et hoc in tribus est, quæ sunt hæc. Gratiositas in vultu. Esther., II : « *Indicibili pulchritudine omnium oculis gratiosa videbatur, et ideo amabilis.* » Eccl., XL : « *Gratiam et speciem desiderat oculus.* » Item affabilitas in convictu vel verbo. Prov., XXII : « *Propter gratiam labiorum habebit amicum regem.* » Item mansuetudo in gustu vel actu. Eccl. : « *In mansuetudine tua opera perfice, et super hominum gloriam diligeris :* » e contra Prov., XXII : « *Noli esse amicus homini iracundo.* » Præponderat in his Deus per ordinem. Nimium enim fallax gratia et vana pulchritudo quam confert sanitas, complexionis bonitas et juvenilis ætas. Apparet enim, quoniam aufert ipsam vel ægrituto fugans sanitatem, vel senectus excludens juventutum, vel mors dissolvens complexionem. Ceterum amabilis ille qui gratiosior in facie, cujus facies plena est gratiarum, in

1. Al. « famæ. »

2. Al. « fines. »

quem desiderant Angeli prospicere, cujus pulchritudo non languescit, sed intuentes salvos reddit : Gen., XXXII : « *Vidi dominum facie ad faciem, et salva facta est anima mea.* » Non senescit, sed juvenescere facit. Psal., CII : « *Qui replet in bonis desiderium tuum : renovabitur ut aquilæ juventus tua.* Non moritur, sed vivificat in æternum, Joan., XVII : *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solnm verum Deum, et quem misisti Jesum Christum.* » « *Tibi ergo*, tibi, Domine, *dixit cor meum, exquisivit te facies mea.*» Augustinus : « Videbimus, et amabimus, et laudabimus. » Item amabilis ille qui affabilior in sermone : Exod., XIX : « *Loquebatur dominus Moysi, sicut loquitur homo ad amicum suum.* » Affabilis ergo non solum justis, quinimo et injustis : utpote cui opponitur quod sit publicanorum et peccatorum amicus. Plane valde affabilis, cujus verbum non est rhetoricum vel transitorium, sed æternum : quod ut caperetur, « *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.* » Item mansuetus in actione. Isa., XI : «*Ego quasi agnus mansuetus.* »

CAPUT XIII.

De consanguinitate.

Consanguinitas præponderat multum. Hoc tripliciter secundum tres lineas consanguinitatis : scilicet ascendentem, in qua, ut proximos diligis parentes, scilicet patrem et matrem, et plusquam avum vel aviam : descendentem, in qua proximi, scilicet filius et filia : transversalem in qua frater et soror. In linea ascendenti pondera Deum erga patrem sic : Ex duabus partibus consto, anima et corpore ; quarum una corruptibilis, alia incorruptibilis. Sap., IX : « *Corpus quod corrumpitur, aggravat animam*, etc.» Aristoteles : « Hoc solum est separabile, sicut incorruptibile a corruptibili. » Una imperans, alia obsequens naturaliter : una assimilans brutis, alia associans Angelis. Sallustius : « Omnis nostra vis in animo et corpore sita : illa nobis cum diis, corpus cum bestiis commune : animi imperio, corporis servitio magis utimur. » Tripliciter igitur nobilior est anima quam habeo a Deo creante, quam corpus quod a patre generante. Quod enim horum a quo habeatur, imago utriusque testatur : cum corpus patris, anima Dei præferat imaginem, quam nimirum Deus immediate sibi similem et bonam fecit, quæ corpus ad vitam animando perfecit : quam versa vice corpus infecit, et ream ac peccatricem efficit. Verumtamen et ipsum corpus, quod a patre generante natura dedit, Deus naturæ principaliter cooperans utroque parente nesciente, et ad hoc insufficiente, organizavit. II Mach., VII : *Nescio enim qualiter in utero meo*, etc. » Amo ergo patrem, a quo solummodo habeo materiam corporis, causam libidinis. originem reatus : potius amabo patrem qui corpus formavit, animam inspiravit. Deut., XXXII : « *Numquid non ipse est pater tuus, qui possedit et fecit et creavit te ?* » fecit corpus, creavit animam, possedit utrumque. Item in linea transversali fratres amantur ut proximi, et specialius diligunt se gemelli : sed Filius Dei amabilior frater. Item [3] amas fratrem qui tecum dividit, dividendo diminuit tibi paternum affectum : nam « secta bipartito [2] » cum mens discurrit amore, alterius vires subtrahit alter amor. Gen., XXXVII : « *Videntes Joseph fratres sui, quod a patre*, etc. » Dividet etiam et diminuet dividendo paternum censum. Luc., XII : «*Magister, dic fratri meo ut dividat mecum possessionem.* » Amas specialiter tecum genitum, qui statim natus tibi quasi injurians diminuit lac maternum, et adhærens uberi occupavit locum tuum. Hunc fratrem ama potius, per quem erga te crevit quantum ad affectum amor paternus, per quem heres efficeris, et ad paternum censum admitteris, quamvis patri rebellans exheredari merueris : per quem nullum bonum tibi debitum diminuitur, sed multiplex bonum indebitum tribuitur. Postremo tradit frater fratrem in mortem : sed hic pro fratribus semetipsum tradidit in mortem. Genes., XLV : « *Ego sum frater vester Joseph, nolite timere*, etc. » Hebr., II : « *Non confunditur eos fratres vocare.* » In linea descendenti ut proximus amatur filius : ergo volens Deus etiam sic ab homine amari ut proximus, factus est filius hominis : quod etiam de se sæpissime repetit, ne tanta consanguinitatis propinquitas dari oblivioni possit : sed dicit, filius quidem est hominis, nec tamen mulieris [1] sed Virginis. Audi.

1. Al. « ibi. »
2. Al. « bipartita. »
3. Al. « meus. »

« *Quicumque fecerit voluntatem patris mei*, etc. » Voluntatem viri provocantis faciens aliqua virgo fit mulier, ac deinde mater : tu voluntatem Dei facito, Christi mater eris et virgo. Amat ergo mater filium, et quidem tenerius quam pater. II Reg., I : « *Sicut mater unicum amat filium, ita te diligebam.* » Amat filium quem concipit cum sorde, pregnat cum pallore, non sine timore parit cum periculo vitæ, educat cum solicitudine et labore ; qui ingratus post omnia vix præceptis cogitur, promissis allicitur honorem rependere parentibus. « *Honora* » inquit « *patrem et matrem, ut sis longævus super terram.* » Tu ama potius filium, quem Spiritu sancto superveniente in utero mentis concipis mundius, gestas jucundius, paris securius, educas facilius : qui sit senectutis tuæ baculus, cæcutientis oculus ; qui filiali fide in morte tua meminerit tui, cum etiam in morte sua matris oblitus non fuerit. Verum inter sponsum et sponsam non est accipere graduum distantiam, cum duo faciant jam carnem unam, et duo animi in unam fœderantur amicitiam : propter quod dicitur Ephes., V : « *Viri, diligite uxores vestras :* » et « *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt*, etc. » Sed quantum res significata præcellit signum, tantum amor et unitas Dei ad animam, amorem sponsi ad sponsam, animæ ad Deum, sponsæ ad sponsum. « *Sacramentum enim magnum est*: *ego autem dico inter Christum et Ecclesiam:* » inter Deum et animam. Vide hoc evidenter. Tria sunt bona matrimonii : fides contra adulterium : inseparabilitas, quæ dicit Sacramentum, contra divortium ; proles contra sterilitatis opprobrium : sed in hoc conjugio fides inviolabilior, inseparabilitas major, proles utilior. Fides inviolabilior Dei ad animam. Oseæ., II : « *Sponsabo te mihi in fide :* Cant., II : « *Dilectus meus mihi, et ego illi*. » Quinimo fidelior est sponso omni qui fidelis est etiam animæ fidem non servanti. Isa., LVII : « *Juxta me disco operuisti, et suscepisti adulterum :* » Jerem., III : « *Tu fornicata es cum amatoribus multis, tamen revertere ad me.* » Quare hoc ? certe ut per virum fidelem sanctificetur mulier infidelis, adultera per misericordem maritum, peccatrix anima per Christum. Sed objicies : Non sola solius, unica unici, cum scriptum sit « *Qui amas animas* » quasi non unam, sed plures. Sed scriptum est Act., IV : « *Multitudinis credentium erat cor unum et anima una.* » Numquid propterea sponsus non unam sponsam amat, si in ipsa caput et manus et pedes et cetera membra diligat ? An indignabitur caput sponsæ fidem debitam sibi violari, si depræhendat etiam sibi pedes unitos amari ? Amplius, non diminuitur in individuo species, licet ipsam participent plures : nec plenius individuo species inesset, si sola inesset. Sic miro modo Deus te, o anima mea, diligit, totus totam, ut non minus diligat te diligens tecum et aliam : aliam, inquam, a te in substantia, unam autem tecum in caritate et amicitia : nec plus te amaret si solam amaret : quinimo si tibi socias non dedisset, minus forsitan quam nunc amare posset. Non sic Jacob, cui permissum est plures sponsas habere, nec tamen datum est ut unamquamque ipsarum posset ut solam totus amare. Ceterum hoc video in Deo esse omnipotentiæ, et omnipotentis bonitatis. Augustinus in *Confess.* : « O tu bone omnipotens, qui sic unumquemque nostrum curas, tanquam solum cures : et sic omnes, tamquam singulos. » Item, inseparabilitas major. Illi enim duo unum carnaliter effecti inseparabiles dicuntur, quia dum vivunt, nequeunt separari, sed et necessario separantur, quia necessario moriuntur. Rom., VII : « *Si dormierit vir ejus, soluta est a lege viri.* » Verum inter te, o anima mea, et Deum matrimonium quod in baptismo initiatum, in bona vita ratum, in patria fuerit consummatum, post illius unius primum consortium impossibile est esse divortium. Verumtamen et modo dic cum Apostolo : Rom., VIII : « *Quis nos separabit a caritate Christi ? Tribulatio, an augustia ?* » Ceterum quod subjungitur, et rato et consummato[1] congruit : « *Certus sum quod neque mors, neque vita, neque instantia*, etc., *poterunt nos separare a caritate quæ est in Christo Jesu.* » Item : Proles utilior et multiplicior, bonorum scilicet operum. Fecundat enim sponsus sponsam, Deus animam per gratiam. Progrediturque proles ab ambobus unitis non ab altero tantum, sed a matre ut a principio materiali, a patre ut formali, et ideo principali. Sic et proles operum non a gratia sola, nec a libero arbitrio solo, sed a libero arbitrio vel voluntate ut a principio materiali et incom-

1. Al. : « et rapto et unito. »

pleto, a gratia vel a Deo ut a completo vel formali et ideo principali. Joan., x : « *Sine me nihil potestis facere:* » I Corinth., xv : « *Abundantius omnibus laboravi, non autem ego, sed gratia Dei mecum.* » Hæc utilis proles quæ matrem non perimit, sed et vitam æternam acquirit : sicut e contrario concupiscentia cum conceperit parit peccatum, peccatum autem cum fuerit consummatum generat mortem. Psal., vii : « *Concepit dolorem et peperit iniquitatem.* » Hic non Benoni filius doloris : sed si prius forte filius laboris, postmodum filius gaudii et honoris: quoniam etsi *mulier cum* sic *parit*, *tristitiam habet ; cum autem peperit*, jam *non meminit pressuræ propter gaudium.*

CAPUT XIV.

Amandus est Deus propter fidelitatem.

Quoniam amico fideli nulla est comparatio, amari solet et merito amatur qui fidelis in amicitia comprobatur. Fidelis est autem qui stabilis et immutabilis est. Sunt autem tria amici fidelitatis experimenta : scilicet novitas, prosperitas, adversitas. Fidelem amicum mihi hunc æstimo quem in his erga me immutabilem invenio, a cujus animo me novus amicus superveniens non excludit, immo nec a gradu vel loco quem in animo mihi dedit, immo qui propter supervenientem novum non reputet me antiquum : quod enim antiquatur et senescit, prope interitum est : nisi forte ad modum vini me quanto antiquiorem, tanto reputet amicum puriorem. Eccl., ix : « *Ne dimittas amicum antiquum, novus enim non erit ei similis : vinum novum amicus novus : veterascet, et cum suavitate bibes illud.* » Eccl., ix : « *Nemo bibens vetus statim vult novum : dicit : enim vetus melius est.* » Item quem prosperitas sua insperata non reddit mihi extraneum, nec adversitas mea inopinata me sibi ingratum, sed implet illud Eccles., xxii : « *Fidem posside cum amico tuo in paupertate ipsius, et ut in bonis illius coheres sis.* » Ceterum homines multi misericordes vocantur. Virum autem fidelem quis inveniet ? Luc., xviii : « *Cum venerit filius hominis, putas inveniet fidem super terram ?* » Ecce enim omnis homo mendax et mutabilis, mutatur novitate. Gaudent enim novitate moderni, et et novis supervenientibus vetera projiciunt; et si forte aliquantulum fidelis esset volens non projiciat me propter novum ex animo, quodammodo tamen subordinat gradu, vel post ordinat loco, dicens mihi : da locum huic novo. Sed ille evangelicus invitator eum quem locum dare jubet, amicum non nominat, sed absolute dicit : « *Da huic locum :* » illum vero amicum dicit quem ascendere facit, « *Amice,* » inquit « *ascende superius.* » Amari me scirem si in affectu cujusquam ascenderem. Si vero novo jubeor locum habitum dare, quid ex hoc possum convenire ? Saltem medium teneat in gradu ; non me dimittat ; non ægre feram si novum utpote dignum amplius supponat. Ceterum non est Deus ut homo ut mutetur novitate ; sed ut amicus stabilis et fidelis elegit sine initio quos diliget sine fine, nullum excludens pro alio, omnes volens superius ascendere, nullum alteri locum dare. De hoc Prov., xvii : « *Omni tempore diligit qui amicus est :* » immo iste amicus ante omne tempus, et post omne tempus, Joan., xiii : « *Cum dilexisset suos qui erant in mundo, in finem dilexit eos,* » non in finem terminantem, sed in finem consummantem : Ps., cxviii : « *Omnis consummationis vidi finem, latum mandatum nimis.* » Item mutantur et prosperitate, quoniam honores mutant mores, et succedentibus prosperis, pincerna sui obliviscitur interpretis, Genes., xl. Item mutantur adversitate ; nam quos felices diligunt, miseros nec cognoscunt. Job., ii : « *Audientes tres amici*, etc., » usque « *elevantes autem oculos suos procul non cognoverunt.* » Verum apud patrem luminum non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio; quoniam nec sua sublimitas eum tibi extraneum, nec tua humilitas te sibi efficit alienum. Psal., cxxxvii : « *Quoniam excelsus Dominus et humilia respicit.* » Ubi amor, ibi oculus : vide de hoc exemplum grossum et ideo sensui aptius in Christo, quem prosperitas sua non mutavit in amicitia : nam quos in fratres et amicos mortalis et passibilis elegit, glorificatus et immortalis factus fratres nihilominus recognovit. Joan., xx : « *Vade, dic fratribus meis : Ascendo ad Patrem meum et patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum.* » Confundere nunc, anima mea, confundere de infideli amicitia : quæ si impassibilis esses, et de vita corporis diutina, non dicam perpetua, certa esses, fortasse ipsum quem nunc te diligere æstimas, vix cognoscere velles. Item nec mutavit Christum, nec diminuit amicitiæ affectum mutatio status in amico

qui adversitate repentina factus est alter ex altero, miserior ex misero. Joan., XI : « *Diligebat Jesus Mariam et Martham et Lazarum,* » amabat sanum : sed quid ægrum? audisti « *Domine, ecce quem amas, infirmatur ;* » quem amas in præsenti, non quem ut in præterito amasti. Amavit igitur et infirmum : secuta est mors, crevit miseria, non decrevit amicitia. « *Lazarus* » inquit « *amicus noster dormit,* » amicus noster, non quia amet cum sit mortuus, sed quia ametur. Cedit tempus, corrumpitur corpus, ad tumulum venit Christus, « *Tollite* » inquit « *lapidem:* » aiunt : « *Domine jam fœtet.* » Ecce jam tempus est ut erga tam miserum amicitia cessaret. Et si mutabilis esset, flet Jesus et turbatur, hoc scio : si nares obstruxerit, nescio : « *ecce* » inquiunt « *quomodo amabat eum.* » O Judæi, non amatis qui nec de amicitia loqui proprie scitis : quinimo, ecce quomodo amat[1] eum : ut sit in amando præsens perfectum, cujus fletus est signum ; non præteritum imperfectum. O si ad talem miseriam Christus deveniret, quam paucos amicos retineret! Captus quidem, sed non mortuus fuerat, cum ille suus amicissimus eum non tantum non amasse, sed nec nosse jurabat. Eia nunc, homo stultissime, si quæris amicum, cur non amas hunc, qui mutatus in honore non mutatur ab amore; qui te mutat per miseriam, non mutat amicitiam. His omnibus hinc inde collatis, et in libra positis, deliberat anima; post deliberationem eligit, et sic tandem confirmatur amicitia. Ceterum hæc analogice quidem, et communia Deo et homini quæ Deus homini contulit, volens etiam hominem amari ; sed in his eisdem ineffabiliter hominem excellit volens homine præamari. Sed quis ponderabit ea quæ de Deo sunt propria; omnipotentiam, omniscientiam, summam bonitatem et similia? Nimirum hæc digne librari non possunt, utpote quæ incomprehensibilia et immensa, libram non tantum angusti cordis humani, sed etiam angelici intellectos excedunt. In summa tamen adverte quis in amicum eligi dignior debeat; creator an creatura, dominus an servus, princeps an vasallus, omnipotens an infirmus, immensus an modicus, omnisciens an stolidus, dives an egenus; et postremo, ut multa transeam, summe bonus et beatus, an miser et malus ?

CAPUT XV.

De tertio exitu.

Tertius exitus est tertius modus quasi mirabilis, cum Deus animam quam per se solus subito mirabiliter creando facit, per se solus subito mirabilius gratificando reficit, et in ipsa caritatem efficit ; ad quod nec naturæ potentia, nec voluntatis industria sufficit. Uno ergo modo efficitur Deus amicus noster quasi postulatus, quia pro amicitia sua infundenda orare debemus. Secundo modo ut electus, in quem vel omnes, vel ad minus plures voces desideriorum et virium concordant : nam si sensualitas sola discordet et amicos eligat alios, non obstat : quia jus eligendi non habet, quod perdidit male eligendo. Verumtamen si et ipsa assentiat et omnes voces habeantur, ut ibi, « *Cor meum et caro mea exultaverunt in Deum vivum*, Psal., LXXXIII, tunc indubitanter electus confirmabitur. Quamdiu autem vires inferiores excipiunt contra electionem superiorum, quamvis non sit rationalis exceptio, tamen differtur confirmatio, donec post litem diutinam sensualitas succumbat et victa cedat, vel transiens per arbitrium forsitan electioni consentiat. Sed si ratio in lite religiose prævalet, ut ejus electus et electio exceptionem transcendat; in expensis merito sensualitas condemnatur, ut opera pœnitentiæ pro satisfactione portet, pro eo quod rationam lite indebita fatigavit. Hæc autem validissima contra electionem rationis obstat exceptio, si nimis ultra tempus debitum dilata sit electio. Secundum hoc non in peccantibus primo, quia ratio recta tempus negligit et differt eligere personam eligibilem et idoneam in amicum. Sensualitas præveniens non eligendum eligit, et rationem ad consensum allicit et trahit. In pœnitentibus contra eligentem et electum, et electione excipitur, et lis movetur; et cum in contritione cassatur electio, ratio partem sensibilem ad confitendum movet, quæ in satisfactione refundit expensas. In incipientibus ratio vult eligere, sed reclamat sensualitas. Galat., V : « *Caro concupiscit adversus spiritum.* » In perfectis, immo perfectissimis caro assentit : in morientibus lis deciditur, et sensualitati silentium imponitur, et electus rationis in amicum sibi perpetuum confirmatur. Primo

1. Al. « amabat. »

autem modo habetur vi intrusus, sicut in generatione violenta per actionem prædominantis una forma destruitur, et alia generatur et inducitur.

CAPUT XVI.

De exitu caritatis.

Quoniam, ut dicit Hieronymus, Omnis res per quascumque causas generatur, per easdem dissolvitur, versas scilicet in contrarium; et secundum Philosophum, idem est causa contrariorum, hujus per præsentiam, illius per absentiam : quot modis et quibus amicitia generatur, eisdem et tot corrumpitur. Exit ergo caritas in esse modo quasi supernaturali, scilicet cum datur vel infunditur postulanti; e contrario desinit esse, cum peccans deest influenti. Quo contra Apostolus ad Heb., XII : « *Videte ne quis desit gratiæ Dei.* » Sicut ergo sol lucens in aere, causa est efficiens et conservans luminis, et ideo cessante causa, scilicet influentia solis, cessat ejus effectus, scilicet luminositas aeris, sic Deus continue influens causa est in animo caritatis. Sed si sole stante et effluente lumine aer mortuus recederet, ipse sibi tenebræ causa esset, et quod influxum erat non subtrahitur, sed corumpitur quando non continuatur : sic verus sol fons caloris et lucis, cognitionis et dilectionis stat, quia immobilis effluit, quia dives et liberalis ; sed si animus movens gratiæ se absentat, vel nubem peccati interponat, quod influxum erat corrumpitur, quia non continuatur. Secundo modo caritas exit in esse modo quasi voluntario, cum per deliberationem Deus homini præponitur, et in amicum eligitur : e converso corrumpitur et desinit esse, cum anima nomen Dei in vanum accipit, et quasi sine re in libram ponit cui hominem vel aliam creaturam cum circumstantiis generalibus vel specialibus aggravantibus præponit ; et declinans adhuc hominem vel creaturam aliquam Deo eligendo præponit. Generalia librat illa in Oseæ., II : « *Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi, et aquas, et oleum*, etc. *Et hæc nescivit, quia ego dedi ei frumentum, vinum et oleum,* etc. » Quod si scire et advertere voluisset, Deus præponderasset. Specialia ponderant illi, de quibus Matth., X : « *Qui amat patrem aut matrem super me, non est me dignus.* » Tertio modo caritas exit in esse quasi naturaliter, cum simile a simili generatur, et anima beneficia Dei continue gratanter accipiens amantem redamare cogitur : e converso desinit esse et corrumpitur, cum anima ingrata beneficio, paulatim torpens ad frigiditatem primam revertitur. Jerem., III : « *Quomodo si contempsit mulier amorem suum, sic contempsit me Dominus Israel.* » Matth., XXIV : « *Quoniam superabundavit iniquitas, refrigescet caritas multorum.* » Incipit iniquitas in cogitatione, crescit in delectatione, abundat in consensu, superabundat in actu vel in usu. Nota igitur : Cor hominis vel animus quantum ad statum viæ habet se ad caritatem sicut materia ad formam elementarem, per quam appetitus ejus non terminatur totaliter ; et ideo possibilis est generatio et corruptio circa ipsam. Quantum autem ad statum patriæ est sicut materia quintæ essentiæ, quæ contenta est forma sua, utpote terminante appetitum ejus, et non movet ad aliam, et ideo non incidit corruptio circa ipsam : sic corruptibilis est in via caritas circa cor ; incorruptibilis in patria ex simili causa. Quoniam igitur, secundum Philosophum, omnes transferentes secundum aliquam similitudinem transferunt, licita fit translatio ubi aliqua, etsi non omnimoda, similitudo. Sunt autem quatuor elementa unam communem materiam habentia, cujus pars una formæ, pars subjicitur alteri, inter quas est pugna, et actio et passio mutua. Ignis calidus, Deus benedictus, e-diligens ; aer humidus, carnales amici nostri, quibus humore sanguineo communicamus ; aqua fluida bona temporalia ; terra deformis et quasi fæx elementorum, vitia et peccata. Cor igitur amando vitia et peccata, fit quasi terra. Psal., X : « *Qui diligit iniquitatem, odit animam suam.* Dilexisti malitiam super benignitatem. » Amando temporalia, immoderate tamen, citra Deum, fit quasi aqua. Psal., IV : « *Filii hominum usquequo gravi corde ?* » Amando amicos carnales pure naturaliter, fit aer. Gregorius : « Sunt qui diligunt proximos, sed per affectum cognationis et carnis. » Amando Deum fit ignis. Cantic., VIII : « *Fortis est ut mors dilectio,* etc. Lampades ejus, lampades ignis. » Primus amor mortalis : secundus venialis : tertius debitus, sed tamen indifferens, quia naturalis : quartus meritorius, cum sit gratuitus. Ignis aerem ut symbolum secum habentem amplectitur,

et facilis est ibi transitus. Aquam ut magis distantem tolerat, quam impugnans diminuit, sed ab ipsa non extinguitur propter distantiam. Cantic., VIII : « *Aquæ multæ non poterunt extinguere caritatem.* » Sap., XIX : « *Aqua extinguentis naturæ non obliviscitur.* » Sed cavendum ne aqua crescens horizonta ignis attingat ; quoniam tunc ignem ardentem extinguit aqua, cum amor temporalium venialis excrescendo fit mortalis. Terræ vero sic ignis contrariatur, ut ipsam vel corrumpat, vel corrumpatur. Tria igitur sunt simul in uno animo, ut in una communi materia sed in parte alia et alia, quæ tandem in ignem omnia convertuntur. Sic fervet ignis agens in aquam, tandem etiam propter Deum tantum diligis temporalia, factusque es ignis de aqua. Calefacit ignis aerem tandem ; et cognatos tantum propter Deum diligis, et sic ignis fit ex aere. Terra autem incensa quæ igni, et si non naturali oppositione, tamen locali positione et distantia maxime est remota, in hac metaphora secum compatitur in eodem animo aquam et aerem, sed fugat penitus vel fugit ignem : quæ secundum suas qualitates, scilicet siccitatem, frigiditatem et gravitatem et alias, in aquam et aerem agit, aeque tandem in suam naturam convertit. Quasi enim terra ex aqua generatur, cum amor temporalium rerum primum venialis ens, postmodum ingrossatur, et mortalis efficitur. Sed et aer in terram degenerat, cum amor naturalis nimietate in culpam declinat, secundum illud Matth., X. « *Qui amat patrem aut matrem plusquam me, non est me dignus.* »

CAPUT XVII.

De augmento caritatis.

In caritate notanda sunt quatuor : essentia, habitus secundum se, radicatio vel inhærentia in subjecto, motus vel actus, et fervor in motum. Ultima tria augeri possunt, et minui, unde per veniale diminuuntur, ex quibusdam etiam causis augentur et intenduntur. Primum autem corrumpi potest et augeri, non autem minui : quod patet, quia minimam habens caritatem, venialiter peccare potest : quod veniale si habitum caritatis minueret, jam aliquid minimo minus esset. Aristoteles : « Nihil minus minimo est, augeri tamen potest : » Cujus augmenti causam nota et effectum. Circa causam nota. Regulariter omnis res per quascumque et ex quibuscumque causis generatur, ex eisdem si est nutribilis nutritur, si augmentabilis augetur. Habetur autem caritas et generatur, quia Deus dat et homo recipit. Duplex igitur causa ; una proprie et propter quam ; scilicet influentia dantis. Alia proprie et sine qua non ; scilicet dispositio recipientis. Quæ dispositio conversio est animæ ad Deum per potentias, secundum quas est imago Dei. Nota igitur : Deus est dives, cujus divitiæ communicatæ non minuuntur, ideo dare potest. Aristoteles : « Primum principium est dives per se, et dives in aliis est et bonus : » bonum autem est diffusivum sui, et ideo liberalis, et ideo dare vult, et quia vult dat. Sed quia actio activorum est in patiente disposito, actio dico quæ est ad aliud, sicut sol lucet semper, non semper illuminat, ignis calet semper, sed non semper calefacit nisi dispositum ; sic Deus effluit semper, sed non influit nisi recipienti et disposito. Influere est dare. Sed cujus est dare, ejus est et augere, vel magis dare : unde dicitur Luc., XVII : « *Adauge nobis fidem.* » Verum, quia receptum est in recipiente per modum recipientis, non recepti ; quod Deus sine mensura effluit, tu cum mensura recipis : non enim ad mensuram dat Deus spiritum, et tamen « *unicuique nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi.* » Accipe ergo magis, et sic augetur quod acceperas ; quoniam augmentum est præexistens additio quantitatis, ut dicit Aristoteles. Sed nota : est gratia magna, et est major gratia : gratia datur sine merito, sed non sine dispositione, quæ quandoque large meritum congrui appellatur. Sicut igitur formam naturalem introducendam antecedit positio nuda, dispositio et necessitas : quorum primum et ultimum intelligitur simplex, et quasi punctuale : medium autem habens latitudinem, quam contingit dispositioni plus et plus, ut sic hæc extensio durationis quasi lineæ a puncto ad punctum ; sic est hæc et potentiam animæ liberum arbitrium accipere, ut nudum, ut dispositum ; quæ dispositio est per conversionem ad Deum in usu vel actu, secundum quod patet ex naturalibus et gratis datis. Quando autem facit totum quod potest, et quod in se est, tunc est necessitas ad habendam gratiam : non necessitas coactionis Deo debitum imponens : sed necessitas immutabilitatis, qua ne-

cesse est Deum esse Deum, et ideo bonum; et ideo effluentem et ideo accipienti dantem. Immo nec hanc ultimam dispositionem et necessariam liberalissimus dator expectat, sed aliquo modo convertenti se et disponenti, etsi non secundum totum quod in se est, multoties dat. Jacob., I : « *Qui dat omnibus affluenter.* » Augustinus : « Anima instrumenta cognoscendi et diligendi Deum habet a natura ; cognitionem tamen veritatis et ordinem dilectionis a gratia. Vasa namque quæ creatrix gratia creavit ut sint, adjutrix gratia replet, ne vacua sint. » Hæc plenitudo [1] causat levitatem. Augustinus : « Tu quos imples, sublevas eos ; et quia tui plenus non sum, oneri mihi sum. » Sicut vesica plena corpore levi sursum movetur, e contrario vas plenum corpore gravi gravatur ; sic et creatura. Psal., IV : « *Filii hominum usquequo gravi corde ?* » Major autem gratia dupliciter dicitur. Primo in comparatione ad minorem ab altero habitam : hæc sine meritis habetur, sed non sine dispositione majori, ut patet actu in parvulis differentibus in substantia naturalium, sed indifferentibus in usu vel ipsorum : et ideo æque dispositis, et æque indispositis æqualis in baptismo datur gratia : adultis attritis dissimiliter dispositis non in substantia naturalium, sed in conversione ipsorum ad Deum per actum et usum sine meritis infunditur gratia dissimilis, scilicet major vel minor; quod ostendit dissimilitudo contritionis. Anselmus : « Gratia datur secundum præpurgationem. » Vel in comparatione ad minorem præhabitam, hæc est meritis, quoniam conversio qua talis anima ad Deum convertitur et disponitur, gratuita est, non tantum naturalis, vel gratiæ gratæ; et ideo meritoria. Unde optime dicit Augustinus : « Restat ut intelligamus Spiritum sanctum habere qui diligit, et habendo mereri ut plus habeat, et plus habendo plus diligat. » Item Augustinus : « Gratia meretur augeri. » Non gratiæ substantia, quoniam hæc non est meritoria, sed usus. Quoniam igitur natura omnium constantium causa Deus est, et ratio magnitudinis et augmenti; similiter et constantium per alias causas : « *constituit enim terminos ejus, qui præteriri non poterunt,* » Job., XIV. Unde dicit Augustinus : « Caritas ut perficitur nascitur; cum fuerit nata, nutritur : cum fuerit nutrita, roboratur : cum fuerit roborata, perficitur : cum fuerit perfecta, dicit : Cupio dissolvi et esse cum Christo. » Signa autem vel effectus augmenti caritatis tria sunt. Primum major perfectio subjecti, scilicet potentiæ. Hæc est causa propria, necessaria et immediata, et in genere causæ formalis, ut patet : virtus enim est quæ habentem perficit, et hæc est per se. Et ideo si simplex ad simplex, et magis ad magis. Sicut ergo qui habet gratiam, est Deo gratus, et qui majorem magis ; sic habens caritatem Deo charus est, et qui majorem magis. Prov., VIII : « *Ego diligentes me diligo,* » magis et magis. Secundum est major impermixtio contrarii. Sunt autem contraria caritatis duo : scilicet timor et cupiditas. Timor autem alius servilis, cui opponitur amor caritatis, ut calidum frigido, et ideo non compatiuntur se simul; alius initialis, cui opponitur ut extremum medio, ut calidum tepido : et ideo ex his quasi fit mixtio, excellentiis relegatis, non habitis sed haberi possibilibus, ut in elementis contrariis in mixto convenientibus. Ceterum si calor augeatur in mixto, fortius pugnabit contra frigidum, et citius prædominabitur, et ideo mixtio dissolvetur : et similiter omnino in proposito. I Joan., X : « *Perfecta caritas foras mittit timorem,* » et e converso, timor initialis excrescens in quantum timor, et degenerans in servilem, foras mittit caritatis amorem. Verum timor castus crescente caritate crescit ut ejus effectus : nam quem magis amo, magis revereor, magis offendere vereor. Cupiditas alia mortalis, cui opponitur caritas, ut album nigro ; alia venialis, vel etiam innata, cui opponitur ut album pallido. Album et nigrum mutuo se expellunt, sed album pallido quodammodo permiscetur. Albius est ergo nigro impermixtius, et albissimum quoque nigro impermistissimum est : sic nimirum in proposito. Augustinus : « Concupiscentia cum qua nati sumus, minui potest, non finiri dum vivimus. Quod si prævaluerit concupiscentiæ cupiditas, expellitur caritas. » Matth., XXV : « *Quoniam superabundavit iniquitas, refrigescit caritas multorum.* » Tertium est major extensio actus proprii, scilicet dilectionis : quod signum tenet aliis paribus, aliter enim falleret. Hunc enim actum habet forma cum subjecto, caritas cum potentia : et ideo sicut virtus visiva

1. Al. « similitudo. »

conjuncta organo expeditur et impeditur secundum ipsum, unde æque bona potentia visiva in juvene et sene, non tamen æque vident, organo impediente ; sic potentia subjectum caritatis potest ex toto ligari, et prorsus non erit hic actus, ut patet in parvulo, furioso et dormiente, et aliis : potest occupari, vel expediri, et secundum hoc accidit major vel minor actus. Unde major est alicujus viatoris caritas caritate alicujus comprehensoris, non tamen plus diligit actu, sed aliis paribus tenet. Qui majorem habet caritatis habitum, majoris elicit actum, dilectionis : et qui magis diligit Deum sive amando eum, sive concupiscendo ipsum, magis vult; et qui magis vult, magis operatur si potest. Unde sicut voluntas motrix est virium inferiorum, sic caritas omnium virtutum : unde « *Caritas patiens est, benigna*, etc., etc. » Augetur autem radicatio duratione, secundum illud « Caritas aut proficit, aut deficit. » Ephes., IV : « *In caritate radicati*, etc.» Radicatur potentia in caritate, caritas in potentia, sicut est digitus in anulo, et anulus in digito. Cum igitur caritas in potentia continuat possessionem, quodammodo tendit ad faciendam præscriptionem, ut quo diutius influit, difficilius expelli possit. Item motus crescit ex frequentatione. Aristoteles : « Actus desiderii suum simile, et tale additum tali fit magis tale. » Item fervor duplex est. Alius enim sensualis vel sensibilis, qui generatur et augetur quandoque ex dispositione complexionis ; unde aliis paribus ferventius amat sanguineus quam melancholicus. Quandoque ex recentia vel novitate actionis : unde ferventius amat novitius, quam ipse idem provectus. Alius intellectualis : hæc generatur et augetur ex eo quod potentia affectiva expedita et libera aliquid per cognitivam apprehendit circa amatum, ex quo irritatur et fortificatur ad amandum; unde ferventior contemplativus, actio majoris caritatis ; comprehensor minor viatore majori.

CAPUT XVIII.

Quomodo diligendus sit Deus.

« *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo.* » Diligere cum sit actio, egredietur a substantia mediante vi vel potentia ; quia hæc tria secundum Dionysium ordinate se habent : substantia, virtus et operatio. Præcipitur igitur hæc actio dilectionis, secundum quod convenit homini, non Angelo proprie, qui nec cor habet nec animam. Homo autem substantia composita essentialiter ex duobus, scilicet, corpore inter cujus membra cor principale est, et spiritu, qui simplex in substantia, respectu fit duplex : habet enim respectum ad corpus quod perficit et vivificat; sic dicitur anima ; habet respectum ad Deum, cujus imago est naturaliter : sic dicitur spiritus vel mens vel intellectus, et secundum hoc potest esse separata ut Angelus. Tota igitur substantia hominis quadammodo obligatur, cum præcipitur, « *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua :* » ut sive in corpore sit, sive extra ; sive conjuncta anima sit, sive separata ; ad diligendum sit obligata. Sed quia inter substantiam et operationem intercidit potentia, secundum illud IX, *Metaph.* : « Omne agens habet potentiam in qua potest, » additur tamen hic, « *ex omnibus viribus tuis.* » Luc., X : *vel ex tota fortitudine tua*, » Matth., XXII, « *et ex tota virtute tua.* »

CAPUT XIX.

Quid sit ex toto corde Deum diligere.

« *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo.* » Corde, ore et opere contingit mereri et demereri ; sed inter hæc primum est cor, quod influit super alia in malo et bono. Matth., XV : « *De corde exeunt cogitationes malæ.* » Matt., XII : « *Bonus homo de bono thesauro suo profert bona.* » Ex corde ergo jubemur diligere, ut ordo influentiæ ostendatur. Sine opere etenim sermo non diligit. Joan., III : « *Carissimi, non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate* : » Psal., LXXVII : « *Dilexerunt eum in ore suo, et lingua sua mentiti sunt ei.* » Sine amore autem cordis cassa sunt verba et opera. I Corinth., XIII : « *Si linguis hominum loquar*, etc. *Et si distribuero*, etc. » Natura autem humani cordis cognata est actioni dilectionis, ut patet sex proprietatibus ejus. Est enim cor in complexione calidum et siccum, hæc est ignea natura : sicut naturale igni calere est, ita naturale est cordi amando ardere. Hugo : « Vita cordis amor est; ideo impossibile est ut sine amore sit cor, quod vivere quærit : » Psal., XXXVIII : « *Concaluit cor meum intra me*, etc. » Calidum consequitur leve et sursum mobile : sed heu ! *filii hominum usquequo gravi corde*, gra-

ves nimirum, quia frigidi. Matth., XXIV : « *Quoniam superabundavit iniquitas.* » Item secundo est cor in substantia solidum, ne facile a voluptate dissolvatur, quo contra Judith cor Holofernis concussum est. Item tertio quoad formam, inferius acutum, superius latum : inferius acutum, ut ad temporalia hic et inferiora modice attingat, superius latum, ut ad cœlestia dilatet affectum. Isai., LX : « *Mirabitur et dilatabitur cor tuum.* » Item quarto interius concavum, in signum quod per creaturas sufficienter impleri non valet. Bernardus : « Capacem quippe Dei rationalem animam quicquid Deo minus est, non implebit. » Item duplici motu movetur continue : scilicet constrictionis, quo expelluntur fumositates superfluæ : et dilatationis, quo attrahatur aer ad mitigationem nimis caloris innati. Ex corde ergo amat, qui prudenter discernens expellit superflua et impedientia, et attrahit necessaria ad amandum adjuvantia. Augustinus : « Prudentia est amor, ea quibus adjuvatur, ab his quibus impeditur, prudenter secernens. » Cor ergo, quod est secundum Philosophum originale domicilium vitæ, naturali excitatur præcepto, ut suo modo cooperetur ad eliciendum actum vitæ gratuitæ. I Joan., III : « *Nos scimus quoniam translati sumus de morte ad vitam :* » quasi diceret. « *Qui non diligit, manet in morte.* » Est etiam secundum Aristotelem, primum organum sentiendi, et ideo congrue primi mandati actio ab ipso et per ipsum debet sensibilis fieri. Sed nota, « *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde,* » non dimidio. Divisio cordis causat mortem. Oseæ, I : « *Divisum est cor eorum, nunc interibunt.* »

CAPUT XX.

Quid sit ex tota anima diligere Deum.

« *Diliges Dominum Deum tuum ex tota anima :* » oportet ergo nosse quid sit anima. Aristoteles : « Anima est actus primus corporis organici, » idest forma completiva, « et perfectio dans corpori esse et vitam. » Est autem duplex esse : naturale, et moris : et cum vivere viventibus sit esse, secundum Aristotelem similiter duplex erit vita, scilicet naturalis et moralis. Primum esse et primam vitam habet corpus ab anima tamquam a sua forma substantiali et completiva. Secundum esse et secundam vitam habet anima a Deo summa et prima forma et sui effective completiva. Est ergo quodammodo Deus anima animæ, si loqui liceat improprie. Considera ergo te, o anima, secundum quod es anima, scilicet in quantum habes corpus animare ; et cogeris ex hoc animam tuam, idest Deum amare. Vide tres status tui corporis ; animandi, animati, exanimis ; scilicet status in fieri, in esse, post esse. In animando tria sunt : potentia susceptiva animæ, naturalis appetitus ad habendum, virtus dispositiva organizans embrionem, et disponens tandem ad suscipiendum. Completa vero dispositione animatur corpus, et sequitur esse post fieri ; et est status secundus, in quo anima adveniens corpori ut forma materiæ, et ut perfectio perfectibili, dat ei tria, vivere, sentire et moveri : moveri non tantum secundum locum et situm, sed etiam secundum operationem et nutrimentum et augmentum. Ceterum si ex aliqua causa vel corrumpantur organa necessaria, vel solvatur harmonia in medio unionis, solvitur unio, et separatur anima, exanimatur corpus : et est status tertius, in quo corpus deterioris conditionis efficitur, quam [1] esset nondum animatum, amittens irrecuperabiliter in via naturæ tria prædicta, scilicet notum, sensum et vitam. Et quod in primo statu tendebat naturaliter ad esse completivum continua dispositione, relabitur nunc ad non esse continua corruptione. O anima mea, qualis es ad corpus, talis quodammodo ad te Deus tuus ; ab ipso habes in primo statu tria. Primo potentiam susceptivam, quia sui capax es, et ab ipso solo perfectibilis es : habes et naturalem appetitum, quoniam omne incompletum appetit suum complementum, et omne imperfectum perfectibile appetit suam perfectionem, omnis materia suam formam : habes et virtutem dispositivam, scilicet potentias naturales. Fac ergo anima tuæ vitæ habendæ quod facit corpus suæ. Sicut per virtutem dispositivam continue sine interpolatione se disponit ut suscipiat te suam vitam, sic tu per naturales potentias ad vitam tuam te dispone : quod si feceris, cum sufficienter te disposueris, animaberis, perficieris, compleberis. Augustinus : « Anima media est inter Deum et creaturas posita, conversione ad Deum illumi-

1. Al: « quoniam. »

natur, melioratur et perficitur : conversione ad creaturas obtenebratur, deterioratur, corrumpitur. » Eris ergo anima in statu secundo habens a Deo tuo tria quæ das corpori tuo, vitam, sensum, et motum moralem. Et quandocumque corpus te vult abjicere, tunc liceat et tibi vitam tuam, scilicet Deum, abjicere. Quod si hoc est impossibile, fac vitæ animæ tuæ, scilicet Deo, quod corpus suæ. Appete continuare conjunctionem, horre præ omnibus separationem. I Joan., IV: « *Deus caritas est,* etc. » Ceterum si solutum fuerit, quod absit, medium unionis, spiritualis harmoniæ temperantia, scilicet caritas et gratia, non abjicit te, sed abjicitur a te anima tua: et tunc sequitur status tertius miserabilis prorsus et longe deterior quam primus, in quo vita et sensu et motu debito careas, et de die in diem corruptione crescente vilior fias. Solvitur hic medium uniens extrema et contemperans caritas et gratia, cum prædominatur morbida et distemperans concupiscentia, quæ cum ex conversione ad sensibilia nata sit in anima, ex eisdem nutritur et augmentatur, donec tandem caritati prædominetur : et sic per ipsam anima corrumpitur. Augustinus : « Anima media inter Deum et creaturas posita, etc. » Miraculum est si redeat anima ad corpus quod ipsa deseruit : mirabilius quod ad animam quæ ipsum deseruit redit Deus : mirabilius quidem si esset rarius : sed nunc propter frequentiam mirabile desiit esse. Quæ nimirum frequentia probat, quod paratior est Deus uniri animæ qua penitus non indiget, quam anima corpori quo multipliciter eget. Taliter igitur ex anima Deus diligitur. Bernardus : Valde mihi amandus es, Domine, per quem sum, vivo et sapio : quasi diceret anima : valde a corpore amor, quod habet ista a me. Valde ergo mihi amandus es Domine cum habeam ista potiora a te.

CAPUT XXI.

Quid sit diligere ex tota mente.

« *Diliges Dominum Deum tuum ex tota mente,* » vel intellectu. Substantia illa quæ in quantum alligatur corpori quod amat, anima dicitur, secundum se ratione absolutionis, quia separabilis est, et separata manet ut angelus, spiritus vocatur ; qui spiritus a theologis mens, a philosophis intellectus vocatur. Aristoteles enim vocat spiritum angelicum intelligentiam in lib. *de Caus.* ut ibi : « Omnis intelligentia est plena formis ; » spiritum humanum intellectum in lib. *de Anim,* ut ibi : « Solus intellectus est ab extrinseco. » Quandoque etiam intellectus nominat potentiam ejusdem substantiæ : similiter mens quandoque est nomen potentiæ, quandoque autem substantiæ, ut ibi, « *Renovamini spiritu mentis vestræ,* » Glossa « Spiritu, » qui est mens : ita nunc sumimus. Ex hac ergo substantia jubetur diligere Deum : quoniam, in quantum spiritus est, primo proprie diligere Deum potest. Hæc enim divinæ imago substantiæ substantia est, aut substantiæ divinæ imago simplex invisibilis et incorruptibilis : et ideo valde nobilis, omne sensibile et omne corruptibile nobilitate et naturali bonitate transcendens, et ipsam solummodo summum bonum et simplex invisibile et immutabile complere et perficere potest. Hoc igitur ei solummodo propter se absolute amandum et desiderandum est. Aristoteles : « Nam uniuscujusque desiderare quod melius est. » Noli ergo, o homo, noli fieri *sicut equus et mulus*, *quibus non est intellectus :* et ideo involvuntur sensibilibus. Aristoteles: « Non habenti intellectum omnino insatiabilis est appetitus delectabilis. » Sed attende nobilitatem intellectualis substantiæ, et contemne sensibilia, et intellectuali bono intende clamans cum Propheta ps., XV : « *Benedicam Dominum qui tribuit mihi intellectum.* »

CAPUT XXII.

Quid sit diligere ex totis viribus.

« *Dilige Dominum Deum tuum ex omnibus viribus tuis,* » hoc quoad potentiam, quæ intercidit ad actum immediate. Sunt autem tres virium differentiæ in homine : scilicet rationabiles, sensibiles et vegetabiles : rationales sunt proprie hominis, hæ dividentur in intellectum et affectum, vel aliter in voluntatem et memoriam et intelligentiam : voluntas vel affectus summum est in anima et Deo simillimum, et proximum et immediatum : in hac enim libertas, quæ cogi non potest, imperium super alias vires omnes habet. Hæc subjectum caritatis est ; et ideo hujus est diligere primo et per se. Voluntate ergo Deum diligis dilectione concupiscentiæ, cum ipsum vis. Isa., XXVI :

« *Anima mea desideravit te in nocte.* » Hæc est bona voluntas, immo optima quæ vult summum bonum. Luc., II : « *In terra pax hominibus bonæ voluntatis.* » Pax eis, quia nemo diminuit quod volunt. Item dilectione amicitiæ, cum voluntatem tuam suæ conformas : quia amicorum est idem velle et nolle. Hæc est recta voluntas. Marc., III : « *Quicumque fecerit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse meus frater, soror et mater est.* » Voluntas et affectus idem sunt in re. Motus autem affectus affectio est : hæc quadruplex est, scilicet spes vel concupiscentia, gaudium, timor, et dolor. Istorum autem omnium radix est amor. Igitur si diligis Dominum ex affectu dilectione concupiscentiæ, primo concupiscis et speras, ut babeas. Psal., LXXXIII : « *Concupiscit et deficis anima mea in atria Domini.* » Sed quantum concupiscis, tantum secundo gaudes cum habueris. Joan., III : « *Amicus autem sponsi qui stat et audit eum, gaudio gauaet,* etc.» Galat., V « *Fructus spiritus, gaudium, pax.* » Augustinus : « Quis bene gaudet, quis bonum non diligit unde gaudet ? quantum gaudes, tantum tertio times amittere, et quarto doles si amiseris. » Gregorius : « Nihil [sine dolore amittitur, nisi quod sine amore possidetur. » Thren., I : « *Idcirco ego plorans, et oculus meus,* etc. » De his Augustinus super Joan.: « Affectiones nostræ motus animarum sunt, cupiditas animi progressio, lætitia animi diffusio, tristitia animi contractio, timor animi fuga est. » Item dilectione amicitiæ, si diligis Deum affectu, concupiscis et vis et appetis ei bonum scilicet gloriam et honorem et similia : et magis quam tibi, cum diligas eum plus quam te : Psal., CXIII : « *Non nobis Domine, non nobis,* etc. » Secundo quantum appetis, tantum gaudes : Philipp., I : « *Sive per veritatem Christus, sive per occasionem annuncietur, in hoc gaudeo sed et gaudebo.* » Tertio quantum gaudes, tantum times. Quarto doles tantum si vadit in contrarium : hic est zelus. Ezech., IX : « *Signa Tau super frontes virorum gementium et dolentium.* » Vis intellectiva dividitur in memoriam et intelligentiam, quæ vis affectui et voluntati immediate deservit et supponitur : unde et actus ejus præcedit voluntatis actum, ut Joannes Christum, præcursor Dominum. In hac ergo et in omnibus inferioribus viribus est dilectio et caritas ut in signo, non ut in subjecto ; et motus earum sunt caritatis imperativæ, non electivæ. Igitur penes intellectum est vis inquirens incognita, scilicet ingenium ; intelligens inquisita, hæc proprie intelligentia ; sed vis qua conservamus intellecta hæc est memoria. Sic igitur caritas fit in voluntate, et Deum diligis ex affectu, diligis et intellectu dilectione concupiscentiæ, ut inquiras voluntati et affectui ingenio tuo illud summum bonum, quid sit, quomodo et per quæ haberi possit ; et si plura, per quæ facilius. Facilius enim orando quam legendo. Boetius : « Quid nunc agendum censes, ut illius summi boni sedem invenire mereamur ? » Invocandum, inquit, omnium rerum Patrem, sine quo nullum rite fundatur principium. Item si amitti potest, quomodo conservari oportet ? Psal., XXXIII. « *Inquirentes Dominum, non minuentur omni bono.* » Anselmus : « Excita nunc, anima mea, totum intellectum tuum, et cogita quantum potes quale et quantum sit illud bonum. » Secundo ut inquisitum bonum intelligas. Tertio intellectum in memoria conserves, ut voluntas inveniat cui affici velit. Psal., CLIV : « *Memoriam abundantiæ suavitatis tuæ eructabunt.* » Item dilectione amicitiæ dilige ex intellectu, ut amicum inquiras ingenio si absens est. Cantic., III : « *In lectulo meo per noctem quæsivi.* » Augustinus : « Quærite quod petitis ; sed ibi non est ubi quæritis ; beatam vitam quæritis in regione mortis, non est illic. » Item ut inquisitum intelligas. Joan., III : « *Amicus sponi stat, et audit,* etc. » Quo contra Isai., I : « *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe Domini sui.* » Psal., CXLI : « *Considerabam ad dexteram, et videbam,* etc. » Item intellectum in memoria reponas : Eccl., XXXVII : « *Ne obliviscaris amici tui in animo tuo, nec immemor,* etc.» Vis sensibilis dividitur in apprehensivam et motivam : apprehensiva duplex : exterior quæ in quinque sensibus : interior, scilicet imaginatio, et sensus communis. Diliges ergo ex sensibili in actibus sensuum exteriorum dupliciter : scilicet cohibendo visum, ne videat non videnda, jubendo ut videat videnda, : ex auditu similiter dupliciter, et ex odoratu, gustu, et tactu. Item in actu sensus interioris dupliciter : cohibendo imaginationem ne imaginetur non imaginanda, et præcipiendo ut imaginetur imaginanda. Si vis scire quæ sint sentienda, quæ non, nota regulam : Sensus est propter intellectum, intellectus propter affectum, qui est caritatis subjectum, immediate se habens ad summum bonum et finem

ultimum. Sicut igitur ordinatur potentia ad potentiam, sic actus ad actum, objectum ad objectum. Nihil ergo debet sensus recipere, quod per intellectum receptum affectum ab objecto suo, scilicet summo bono, possit avertere. Gregorius : « Non licet intueri quod non licet concupisci : » Job., I : « *Pepigi fœdus cum oculis meis :* » Aristoteles., XI *Metaph. :* « Quædam non videre melius est, quam videre:» ea vero sensibus apprehendenda sunt, quæ licite et utiliter imaginari possunt, et quæ imaginatio intellectui offeratur, intellectus affectui, ad actum amoris fortius eliciendum, et objectum suum citius adipiscendum. In hac via amor et caritatis præceptum implet alia et affirmativa et negativa ad sensus pertinentia, ut est illud « *Si oculus tuus* nequam *scandalizat te*, » et similia. Motiva similiter duplex : interior, et ista imperans : et exterior exequens motum. Diligens igitur ex motivo exteriori, ut ex amore moveas pedes per vim gressibilem ad ambulandum debite, ex eodem amore cohibeas ne moveantur indebite. Item manus similiter amor moveat et contineat : linguam etiam et universaliter membra corporis. Sic implet caritas præcepta pleraque decalogi et affirmativa et negativa. « *Honora patrem et matrem, Non occidas, Non furtum facias, Non falsum testimonium dices*, etc. » Dilige etiam ex motiva interiori irascibili et concupiscibili, ut irascibilem amor mansuetudine temperet, ut dissimulet dissimulanda, ne irrationabiliter irascatur, quoniam caritas non irritatur. Humilitate premat, et timeat timenda, ne præsumptuose efferatur, quia caritas non inflatur, zelo inflammans animam : et confidentia corroboret, ut audeat audenda, ne terrore frangatur, quoniam caritas omnia sustinet, et audacem facit amor. Augustinus : « Fortitudo est amor facile tolerans omnia propter id quod amatur. » Diliges et ex concupiscibili dupliciter: scilicet cohibendo ne concupiscat quæ impediunt, jubendo ut concupiscat quæ nutriunt caritatem, I Corinth., XII : *Non simus concupiscentes malorum:* » Psal., CXVIII : » *Concupivit anima mea desiderare justificationes tuas in omni tempore.* » Diliges et ex vi vegetabili, ut ex amore ordines nutritivam per abstinentiam, et generativam per continentiam : nutritivam quidem temperabis ministrans necessitatem, ne corpus deficiat amantis animæ organum, amputans voluptatem, ne proterviat in Domini sui, scilicet spiritus, detrimentum. Eccl., XXXIII : « *Cibaria et virga et onus asino : panis et diciplina et opus servo*, » idest corpori proprio : ad Rom., XIII : « *Carnis curam ne feceritis.* » Generativa quæ nunquam bona fide mansuescit, cognata libidinis, semper suspecta est habenda caritati, quam fere facilius est violenter restringere, quam imperanter domare : cui amor caritatis adhibet continentiam castitatis, quæ conjugium permittit infirmis, ut minus bonum : post conjugium viduitatem consulit, ut magnum bonum : firmis autem virginitatem consulit, ut majus bonum. I Cor., VII : « *Beatior autem erit si sic permanserit secundum consilium meum. De virginibus præceptum domini non habeo, consilium autem do, tamquam misericordiam consecutus.* »

CAPUT XXIII.

Diligendus et Deus ex tota virtute.

« *Diliges Dominum Deum tuum ex tota virtute tua*, » Matth., XXII; et ibid.: *Et* « *ex tota fortitudine tua.* » Nota : differunt vis et virtus : vis enim idem est quod potentia ; sed secundum Philosophum, virtus est ultimum potentiæ : unde equus habet vim eundi, vitutem currendi. Verum ipsa potentia vis gressibilis dicitur , quasi a gradiendo, non a currendo. Quælibet igitur potentia habet ultimum, et ideo virtutem et fortitudinem : quæ licet secundum rem idem sint, tamen distingui secundum rationem possunt ; ut sit virtus ultimum potentiæ ad agendum, et fortitudo ultimum potentiæ ad sustinendum. Diliges ergo Dominum non tantum ex vi, sed etiam ex virtute, cum diligendo et laborando experiris summum potentiæ : quod si in hoc summo et ultimo termino actum dilectionis semper continuares, tunc non tantum ex virtute, sed etiam ex tota virtute diligeres. Verum hoc vis non est nec esse potest. Igitur, ut vides, potentia secundum aliquid quod potest etiam minimum, potentia est, vel vis : secundum autem summum vel maximum quod potest, virtus est. Inter vim et virtutem quantum proficias videris : quia etsi nec modum diligendi ex virtute in via contingat attingere, contingit tamen magis et magis propinquare, secundum quod in majoribus et pluribus actibus vires studueris exercere, ut proponas cum Propheta de futuro, dicens ; « *Omnia ossa mea dicent, Domine*

quis similis tibi? » et moriturus glorieris cum Jacob de præterito dicens : « *Nosti quod totis viribus meis servierim tibi.* » Pone ergo te in terminis extensionem potentiæ, ut RE MI FA SOL LA. Totum hoc extensum potentia vel vis est ; solum LA virtus est. In hac spirituali musica potentiarum tuarum actiones dijudica, et erubesce semper in gravibus et infimis Deo SOL FA RE cum videris multos in servitio diaboli etiam quasi voces mutare, qui non tantum LA tenent ut faciant totum quod possunt, sed mutando ascendunt, et cum diaboli adjutorio faciunt quodammodo plusquam possunt Jeremias : « *Plus fecit quam potuit, propterea periit* : » Isa., LXVIII : *Superbia ejus et arrogantia ejus plusquam fortitudo ejus, eo quod non sit juxta eam virtus ejus.* » O Simon, dormis, et Judas non dormit, sed festinat.

CAPUT XXIV.

Diligere ex tota fortitudine quid sit.

« *Diliges dominum ex tota fortitudine tua.* » Aristoteles : « Nullus magis sustinet terribilia quam fortis. » Augustinus : « Fortitudo est amor facile tolerans omnia propter id quod amatur.» Qui omnia dixit, nihil excepit. Quinque autem distinguit Aristoteles terribilia : scilicet malam opinionem, inopiam, ægritudinem, inimicitiam, mortem ultimum et maximum ; et in hoc sustinendo proprie patet fortitudo. Diliges ergo Dominum Deum tuum fortiter, primo ut pro ipso sustineas inopiam rerum, si oportuerit. Cant., VIII : « *Si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro caritate, quasi nihil despiciet eam:* » Matth., V : « *Inventa sapiens negotiator una pretiosa margarita, vendidit omnia quæ habuit, et emit eam.* » Sic fortis ille omnia arbitrabatur *ut stercora, ut Christum lucrifaceret,* Philipp., III. Nondum fortiter, sed heu nimis debiliter diligit Deum, qui mavult peccando perdere Christum summum bonum, quam modicum corruptibilis substantiæ necessario perituræ. Item diliges Deum fortiter, studendo, si oportebit, malam opinionem et infamiam patienter sustinere cum illo qui dixit : « *Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer aut ab humano die per infamiam et bonam famam.* » Nisi sic fortis fueris, detractorem falso te fama privantem et de infamia maculantem, amare vix poteris ; quem tamen nisi diligas, manes in morte. Item diliges Deum fortiter sustinendo pro ipso, si oportet, inimicitiam et damnum favoris. Omnes in Deo habeas amicos generaliter, quosdam et specialiter;sed inter hæc Deum diliges fortiter, ut pro nullius amicitia generali vel speciali acquirenda, ipsum offendas. Non sic fortiter dilexit Adam qui offendit Deum propter Evam. Augustinus : « Amicabili quadam benevolentia plerumque fit ut offendatur Deus, ne offendatnr amicus ; sed qui amat patrem aut matrem, filium aut filiam super me, non est me dignus. » Item diliges Dominum fortiter sustinendo pro ipso ægritudinem: hic jam agitur in personam. Vocatur autem ægritudo omne incommodum corporis citra mortem. Fortiter ursus mel diligit, a quo nec verberibus si immineant, nec spinis si interpositæ sibi obvient, avelli poterit: sic Deum fortiter dilexerunt et diligunt, qui cum Apostolo dixerunt et dicunt : « *Quis nos separabit a caritate Dei ? Tribulatio, an angustia an fames, an persecutio, an gladius,* etc. » Item ultimo Deum fortiter diliges, mortem pro ipso, si oportuerit, immo si locus fuerit , sustinendo : hoc est proprie ex fortitudine diligere. Cant., VIII : « *Fortis est ut mors dilectio :* » Joan., XV : « *Majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis.* » « *Certus sum*, inquit ille, *quod neque mors neque vita poterunt nos separare a caritate Dei* . » De hoc Bernardus : Disce, christiane, a Christo quomodo diligas Christum ; disce amare dulciter prudenter, et fortiter : dulciter ne illectus, prudenter ne deceptus, fortiter ne oppressus ab amore Christi avertaris. » Possumus ergo et debemus nunc in via diligere Dominum Deum nostrum ex corde et anima, ex mente et intellectu, quæ comprehendunt totam compositam diligentis substantiam : et ex viribus, et ex virtute, et ex fortitudine, quæ comprehendunt substantiæ potentiam. Possumus quidem diligere, sed ex parte ; quæ imperfectio essentialis est statui viæ : sed totum et omne, quæ secundum Aristotelem idem sunt quod perfectum est, possibilia et debita sunt patriæ : nam *cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* Propterea Augustinus dicit hoc præceptum non impleri in via, sed in patria. Datum tamen est viatoribus ut suo modo impleant, et sciant quo tendere debeant ; quia non recte curritur, si quo currendum est, nesciatur.

CAPUT XXV.

Quare in via nec Deum videre, nec plene in ipso possumus delectari.

Intellectus in viatore non potest Deum, quamvis sit præsens, videre in essentia propter suam debilitatem, quæ causatur ex tribus : scilicet conditione naturæ : nam ordo est inter esse primum, scilicet naturæ, et esse ultimum quod est esse gloriæ, ubi et intercidit esse gratiæ. Quia igitur creaturam rationalem creavit Deus talem, quæ beatitudinem haberet ex meritis, non ex natura ; cum in visione essentiæ beatitudo consistat et fruitio, non potest ad hoc natura intellectus de se ; et ideo per gratiam elevatur in via plus et plus, ut per gloriam consummatus plene videat in patria. In hoc communicat nobiscum intellectus angelicus in statu naturæ, licet major sit sua naturalis cognitio quam nostra. Item ex unione ad corpus. Licet enim non sit alligatus organo per quod agat, tamen propter unionem permistus est quodammodo phantasiæ. Aristoteles : « Dispositio intellectus qui est in anima, ad illud quod est in natura valde manifestum, similis est dispositioni oculorum vespertilionis ad lucem solis. » In hoc communicat nobiscum primus homo pro primo statu ; tamen secundum quod nobilius erat corpus, cui erat unitus, eo minus impediebatur intellectus. Sap., IX : « *Corpus quod corrumpitur, aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem.* » Item et tenebra culpæ, quæ quantulumcumque minima impedit, quia intellectum illi luci improportionabilem reddit. Augustinus : « Summum bonum non nisi purgatissimis membris cernitur. » Igitur anima separata a corpore, vel reunita eidem incorruptibili et non impedienti, mundata ab omni tenebra, etiam veniali, elevata per gratiam potest Dominum videre per essentiam.

CAPUT XXVI.

De dilectione affectus circa Deum.

Sicut Deus prima veritas est objectum intellectus et finis, et ideo quies ejus ; sic Deus summum bonum est objectum et finis affectus et quies : quod bonum cum sit præsens affectui, quia ubique, tamen affectus modo non delectatur usque ad quietem, sed parum. Causa hujus triplex. Imperfectio ex conditione naturæ, ex qua est improportionabilis per naturam, nisi elevetur super se, et perficiatur per gratiam creatam, scilicet caritatem, ut intellectus per fidem : et hoc est, quia creatus est quasi circa finem per meritum ascensurus in finem. Item alligatio ad corpus animale, in quo anima movens secundum indigentiam ejus, et consequens in termino motus delectationem sensibilem, retrahitur et impeditur ne tota virtute moveat potentias superiores ad sua objecta, et ideo minus consequitur delectationem spiritualem. Gregorius : « Tanto quisque a superno amore disjungitur, quanto inferius delectatur. » Augustinus : « Cetera creatura vilescat, ut creator in corde dulcescat. » Item infectio culpæ, quæ relinquit in affectu quasi contrariam qualitatem : quod patet sic. Corpus, quia animale concupiscit præter spiritum ; sed quia infectum et vitiatum concupiscit adversus spiritum ; ex primo est delectatio naturalis, quæ clausa terminis suis non est mala nec illicita sed necessaria et debita ; ex secundo est delectatio innaturalis ex adeptione superflui et voluptatis, non tantum necessitatis : hæc quandoque venialis, quandoque mortalis. Hinc palatus affectus inficitur, ne Deo delectabiliter pascatur. Augustinus : « Palato non sano pœna est panis, qui sano est suavis. » Primum commune nobis et Angelis in primo statu : secundum nobis et Adæ[1] in primo statu : tertium proprium huic statui, scilicet naturæ lapsæ. Primum impedimentum tollitur a caritate, secundum a morte ; quia licet anima in resurrectione uniatur denuo corpori, non tamen animali. Tertium habet duo : scilicet substantiam culpæ, et vestigia vel reliquias. Reliquiæ expurgantur per pœnam, substantia per caritatem vel gratiam. Sed substantiam delectationis mortalis tollit etiam caritas minima ; venialis autem perfecta, et magis secundum quod magis perfecta. Est autem secundum Philosophum, delectatio conjunctio convenientis cum convenienti ; et ideo major delectatio tripliciter : vel quia magis conjungitur cum magis convenienti, vel propter utrumque. Est autem, delectatio in Deo alia naturalis, alia gra-

1. Al. : « et adde. »

tuita: naturalis sequitur cognitionem naturalem, gratuita gratuitam. Intuenti patet ex his, quare delectatione naturali unus Angelus alio, Angelus homine, unus homo alio actualiter in Deo magis delectatur, et quare in Deo delectari possit creatura rationalis, et non irrationalis, cum tamen summum bonum essentialiter sit in utraque indissimiliter quoad se, licet dissimiliter participetur. Boetius : « Omne receptum est in recipiente per modum recipientis, non per modum recepti. » Aristoteles : « Primum uno modo se habet ad omnia, sed non omnia similiter se ad ipsum. » Ex his similiter patet conferenti, quare delectatione gratuita magis delectetur in Deo actualiter minimus comprehensor, quam maximus viator in quantum talis : magis actualiter imperfectus liber et sine venialibus, quam perfectus occupatus et contra habens venialia.

CAPUT XXVII.

De diversitate videntium Deum.

Deus lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ. Sicut ergo lux corporalis per seipsam visibilis indissimiliter lucet ubique, quam tamen quædam vident, quædam non vident, diversitatis causa in ipsis existente, non in luce, similiter Deum non videntium, quinque sunt differentiæ : non videt lapis et omne insensibile, cui tamen lux præsens est, item catulus ante diem nonum : item dormiens, vel aliter oculos clausos habens : item cæcus : quinto talpa. In lapide non vidente nec aptitudo nec potentia, nec pœna de non videndo. In catulo et talpa aptitudo, sed non potentia exquisita, expedita scilicet, nec pœna, sed differenter absque potentia ; quia catulo ad tempus, talpæ semper. In dormiente aptitudo et potentia, sed non pœna : in cæco aptitudo et pœna, sed non potentia, scilicet expedita. Tob., v : « *Quale mihi gaudium est, qui in tenebris sedeo, et lumen cœli non video ?* » Lux enim oculorum lætificat animam. Sic Deum verum solem, primam lucem, ubique fulgentem indissimiliter quantum in se est, non videt creatura irrationalis, ut lapis : anima vel intellectus parvuli noscentis, ut catulus : sine baptismo marientis ut talpa : adulti peccatoris viatoris, ut dormiens expergiscibilis : damnati ut cæcus. Videntium vero lucem alia vident ipsum in fonte, scilicet solem in sua sphæra, ut aquila ; alia tantum in subjecta natura, scilicet aere vel corpore resplendente. Similiter contingit videre Deum. Primum proprium est comprehensorum qui vident Deum facie ad faciem in sua essentia : secundum viatorum, qui vident per speculum et similitudinem. Videre autem corporale egreditur non a potentia visiva tantum, nec ab organo corporali tantum, sed a conjuncto : ab organo materialiter, a potentia formaliter. Melius igitur videre est tripliciter : vel propter melius organum, ut linx quam homo, juvenis quam senex : vel propter meliorem potentiam simpliciter [1] : sic melius homo quam brutum etiam linx : vel propter utrumque. Similiter est de intelligere Deum. Nota igitur regulas. Ex æqualibus causis æquales effectus, ex inæqualibus inæquales. Regula in comparatione ad cognoscendum Deum. Præeminentiam gratia est præeminentia simpliciter, in natura secundum quid. Videre igitur Deum non est gratiæ tantum, sed nec naturæ tantum ; sed naturæ vel intellectus gratificati. In quibus duobus, scilicet natura et gratia æquale, majus et minus faciunt multas differentias videntium : verbi gratia : Petrus comparatus ad alium, aut æqualis est in utroque, aut inæqualis in utroque, aut partim æqualis, partim inæqualis. Secundum membrum habet quatuor differentias : nam cui Petrus est inæqualis in utroque, aut est in utroque major, aut in utroque minor, aut major in naturalibus et minor in gratuitis, aut e converso, major in gratuitis et minor in naturalibus. Tertium similiter quatuor ; nam cui Petrus est partim æqualis, partim inæqualis : aut est æqualis in naturalibus et major in gratuitis, aut æqualis in naturalibus et minor in gratuitis, aut æqualis in gratuitis et major in naturalibus, aut æqualis in gratuitis et minor in naturalibus. Et secundum hoc differunt visiones et viatorum et comprehensorum. Hoc patere potest aliqualiter in proportione supposita. Sed nota : nobilitas intellectus alia essentialis a Creatore indita absolute, secundum quod unus Angelus excellit alium, et una anima aliam naturaliter : alia accidentalis : hæc duplex. Una ex unione ad corpus nobilius, unde Aristo-

1. Al. « similiter. »

teles: « Anima conjuncta corpori complexiones corporis imitatur. » Acutius enim quidam in vere, quidam in æstate, quidam in hyeme speculantur, secundum instrumenti complexionem. Aristoteles: « Fortes carne, duri mente: molles autem carne, bene apti mente. » Alia ex usu vel actu quo acquisita est ars vel habitus perficiens potentiam intellectus. Utraque accidentalis nobilitas viæ est; et, sicut opinamur, evacuabitur in patria cum corpus glorificabitur, et acquisita scientia destruetur, et remanebit sola nobilitas prima per gratiam perfecta, et habitus gloriæ de novo infusus in patria consummata. Nota: caritas aufert omne peccatum. Salomon: « *Universa delicta operit caritas:* » I Petr., IV: « *Caritas operit multitudinem peccatorum.* » Vel confert omne meritum. « *Si linguis hominum loquar et Angelorum.* » Hieronymus « Quilibet motus ejus valet regnum cœlorum. » *Qui dederit calicem aquæ frigidæ,* etc. Facit participare omne bonum per compassionem et gratitudinem, vel est finis omnium præceptorum. *Finis præcepti est caritas de corde puro.* Vel est summum donorum, etc. Augustinus: « Nullum donum majus est caritate: hoc solum est quod dividit inter filios regni et filios perditionis. » Dantur et alia per Spiritum sanctum munera, sed sine caritate nihil possunt. Vel est effectus sacramenti sacramentorum: corpus enim suum dedit nobis in augmentum caritatis: vel denominatur a summo choro Angelorum, vel est activa in summum bonum.

DE DECEM GRADIBUS AMORIS

SECUNDUM BERNARDUM

Ut dicit Bernardus, « Magna res est amor, » sed sunt in eo gradus. Loquendo ergo aliquantulum magis moraliter quam realiter, decem amoris gradus distinguere possumus per quos contingit a statu viæ ad statum patriæ scandere ordinate, quos gradus cognosces per actus. Primus, in quo facit languere utiliter. Secundus, in quo quærere incessanter. Tertius, in quo operari indesinenter. Quartus, in quo sustinere infatigabiliter. Quintus, in quo appetere impatienter. Sextus, in quo currere velociter. Septimus, in quo ardere vehementer. Octavus, in quo stringere inamissibiliter. Nonus, in quo ardere suaviter. Decimus, in quo assimilari totaliter.

Primus gradus.

Est igitur primus gradus, in quo caritas facit languere utiliter. Cant., V: « *Nunciate dilecto, quia amore langueo.* » Super hunc gradum anima pedem affectus ponit, cum primo amare Deum incipiens, a peccato languescit. Verum infirmitas hæc non est ad mortem, nisi forte ad mortem mortis, scilicet peccati mortalis. O infirmitas, Glossa « non periculosa. « Libenter ergo cum Apostolo gloriabor in infirmitatibus meis. Nimirum utilis infimitas hæc multipliciter. Primo quia animæ aufert gressum ad illicita. Secundo mutat situm, ut jaceat prona per humilitatem, quæ stabat erecta per elationem. Tertio mutat gustum, ut amarescat animæ peccatum quod ante libuit, sapiat aliquantulum summnm bonum quod ante non sapuit. Item mutat pulsum in brachio operis, cujus causa est spiritualis mutatio cordis. Cantic., VIII: « *Pone me ut signaculum super brachium tuum.* Igitur per brachium de corde datur judicium. Item mutat vultum. Poeta.

« Palleat omnis amans; color hic est aptus amanti. » Hic utique mutatio dexteræ Excelsi, omnis naturæ creatæ virtutem excellens, et ad illum solum pertinens, qui pluviam voluntariam gratiæ segregabit hereditati suæ ut infirmetur, et ipse perficiet eam, quoniam virtus in infirmitate perficitur.

Secundus gradus.

Secundus gradus est in quo facit quærere incessanter. Gregorius: Vis amoris intentionem multiplicat inquisitionis. » Super hunc gradum pedem anima ponit, cum per infirmitatem prius mutata, Deum quem quæsivit aliqualiter in lecto ægritudinis, convalescens ad bonum frequenti et diligenti discursu rationis inquirit dicens: « *In lectulo meo per noctes quæsivi quem diligit anima mea:* » quæsivi infirma infirmiter; « surgam et circumibo civitatem » totam creaturæ universitatem; « *per vicos et plateas quæram quem diligit anima mea.* » Ps., CXL: « *Quærite faciem ejus semper:* » semper quærite, sed non invenies ubique. Augustinus: « Quærite quod quæritis, sed ibi non invenietis ubi quæritis: beatam vitam quæritis in regione mortis, non est illic: quomodo enim

beata, ubi nec vita? » O anima mea, si sapienter, et cum hoc diligenter quæreres, hoc tribus signis ostenderes. Primo quia lumen peteres, ne tenebris impedireris. Ps., LXVI : « *Deus misereatur nostri, et benedicat nobis : illuminet vultum suum super nos, et misereatur nostri, ut cognoscamus in terra viam suam.* » Secundo scientes interrogares, ut ad inveniendum expedireris. Matth., II : « *Ubi est qui natus est Rex Judæorum ?* Cantic., III : « *Invenerunt me vigiles, num quem diligit anima mea vidistis?* » Tertio in nullo quod a requisito aliud est, sisteres ; sed sine mora transiens ad aliud oculos projiceres, donec tandem quæsitum invenires ; ut illa quæ inclinavit se, et videns in monumento dilecti sui etiam Angelos, nec alloquitur ipsos, nec diu intuetur ; sed respondens interrogantibus breviter ab ipsis se avertit. Et sequitur : « *Et conversa Maria vidit Jesum stantem.* » Cant., V : «*Paululum cum pertranssissem eos, inveni quem diligit anima mea.* »

Tertius gradus.

Tertius gradus est, in quo amor facit operari indesinenter, Gregorius : « Nunquam est amor Dei otiosus : operatur enim magna si est ; si autem operari renuit, amor non est. Nimirum probatio dilectionis exhibitio est operis. » « *Beatus vir*, inquit Propheta, *qui timet Deum*, *in mandatis ejus cupit nimis,* » Psal., CXI : Si vult nimis qui timet quantum volet in mandatis qui amat ? Dilectio enim primogenita est filia gratiæ, et ideo prior et potior timore. « *Ego*, inquit, *mater pulchræ dilectionis*, » et deinde « *timoris.* » Timor ergo amorem sequitur, ut posterior dignitate priorem. Et tamen qui timet, cupit nimis in mandatis opere implendis. Amor ergo amplius volet et amplius faciet. Nec primus quidem gradus sine opere est penitus ; sed valde dissimilis huic. Super hunc enim gradum anima proprie pedem ponit tripliciter, cum operatur magna et reputat parva ; operatur multa et reputat pauca ; operatur diu et reputat breve : et videntur ei pauci dies præ amoris magnitudine. Bernardus : « Labor meus vix est unius horæ ; et si plus est, non sentio præ amore. » Nec mirum si amor multa opera pauca reputet, cum in mandatis etsi multa faciat, plura tamen cupiat, quoniam in mandatis ejus cupit nimis. Si punctus ad omnia haberet concupiscentiam ad quæ habet potentiam, non reputaret multas de se fluentes centum vel mille lineas, cum habeat potentiam ad infinitas. Ceterum amor violentior est quam potentior. Nec mirum si non reputet amor opus magnum : non amanti enim aliquid magnum est, amanti nihil. Seneca : « Cogitare præter animum principaliter « nihil est mirabile, cui magno nihil est magnum. » Magnus autem est qui magnum amorem habet. Bernardus : «Qui magnam habet caritatem, magnus est ; qui modicam, modicus est ; qui nullam, nullus est. » Augustinus : « Nihil majus est animo habente caritatem, præter eum qui debit caritatem. » Nec mirum si non reputet se amor diu servisse, etiam multo elapso tempore, cum hoc appetat semper et sine fine facere ; nam in comparationem ævi omne tempus est sicut ad lineam punctus. Ubi nunc sunt qui in hoc tertio gradu pedem ponunt, qui non in hoc tertio gradu deficiant ? Pauca tamen est caritas, quæ opera sua numerat ut multa : parva, quæ ponderat ut magna vel difficilia : brevis amor qui mensurat ut longa. Sed vos qui tertium gradum calcatis, cum omnia bene feceritis, dicite, « servi inutiles sumus. » « Desidiam quippe, » ut dicit Gregorius, « facit in opere bono minor amor Dei, fraudem minus amor sui. Sed etsi non sit desidia in operando, caveatur superbia in reputando. »

Quartus gradus.

Quartus gradus est, in quo amor facit sustinere infatigabiliter. Augustinus : « Omnia gravia et immania, facilia et prope nulla facit amor. » Glossa super illud Joan., XXI : « *Ducet te quo tu non vis* : » « quantacumque sit molestia mortis, vincit eam vis amoris. » Mors, secundum Aristotelem, ultimum est et maximum inter terribilia et sustinenda. Igitur si vincit amor mortem, et infatigabiliter sustinet, quanto magis ea quæ circa mortem ? Verum hic gradus elevatus valde et prædictis satis altior ; et ideo ascensio rarior. Nam et ille præcipuus amator quia omnia reliquerat bene respondens, claviger deputatus fuerat, in montem ascenderat, in hoc gradu stare se credidit. « *Paratus sum,* inquit, *tecum in carcerem et in mortem ire :* » sed eadem nocte patuit, quod nondum in eo pedem posuerit. Probatio quidem dilectionis exhibitio est operis ; sed validior probatio sustinentia

tribulationis. In hoc gradu existentis Dominus specialiter semper meminit. Jer., II : « *Recordatus sum tui, miserans adolescentiam tuam et caritatem desponsationis tuæ, quando secuta es me in deserto.* » Meminit inquam, et visitat hic amicum. Psal,, XC : « *Cum ipso sum in tributatione.* » Utique gradus ille utilis est et necessarius, quia secundum Aristotelem difficile facili magis eligendum: magis enim amamus, cum habemus quod non est facile sumere.

Quintus gradus.

Quintus gradus amoris est, in quo facit appetere impatienter. Hieronymus: « Hoc habet impatiens amor, ut quod desiderat, semper invenire se credat. » Amor impatiens, non accipit ex difficultate remedium, neque ex impossibilitate solatium. Amor impatiens, quod amat, non potest videre. Nimirum enim ubi amor, ibi oculus. Sicut in naturalibus appetitus vehementiam causat inanitio et prægustatio. Stomachus enim sentiens se exinanitum appetit : quod si esca vel videri vel odorari contingat, appetitus crescit. Aristoteles : « Videbit quis aliquos, quando famescunt, lætari odore ciborum : quod si cibus appetibilis fuerit aliqualiter prægustatus, irritatur appetitus amplius. » Sic anima exinanita a bono sensibili et mutabili, et prægustans aliqualiter bonum immutabile, pedem cum impetu elevans de quarto gradu, quintum cogitur etiam impatienter appetere, secundum illud Eccl. XXIV. « *Qui edunt me, adhuc esurient.* » Imo hic non tantum esurit, sed et bolismum patitur summi boni ; hiat et inhiat, concupiscit et deficit. Ps. LXXXIII : « *Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini.* » Accipe Rachelem impatientis desiderii exemplar : «*Da mihi,* inquit, *liberos, alioquin morior.* » Præ impatientia flentes vidi, morientes vidisse me non memini. Quid vita carius, quid molestius morte ? Nonne ergo impatienter desiderat, qui minatur etiam vitam abjicere, si desiderium non obtineat, malens non esse quam sine eo quod appetit esse, et se, quam illo carere ? Sed vide, anima mea, mori vult illi, nisi detur quod quando datum fuerit morietur. Mortua est enim in partu Benjamin. Cum quanta ergo impatientia et vehementia ibi est appetendum, quo dato non morieris, sed vives in æternum ? Dicat ergo laudabiliter in hoc gradu impatiens anima : summum bonum, melius es tu mihi, quam decem filii. Da ergo te mihi, alioquin moriar.

Sextus gradus.

In sexto gradu facit currere velociter. Bernardus : « Qui amat ardentius, currit velocius, et apprehendit citius. » Nam quia in quinto gradu *famem* patiuntur *ut canes*, restat ut sextum ascendant et circumeant civitatem ; totum scilicet universum : nec tantum circumeant, sed circumcurrant, ut in creaturis moram non faciant, sed post creatorum discurrant. Ad hunc gradum pertinet illud Psal, CXC : « *Quemadmodum desiderat cervue ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea*, etc. » Velox est cervus, piger asinus. Desiderat ergo ut asinus, ille, de quo in Prov., XXII : « *Desideria occidunt pigrum.* » Desiderat ut cervus ille qui dicit : *Cucurri in siti* ; » sed quomodo cucurristi ? respondit, » « *sine iniquitate cucurri et direxi.* » Directus autem est cursus a summo deorsum, vel ab imo sursum. « *Exultavit* » enim quidem « *ad currendam viam, a summo cœli egressio ejus et occursus ejus.* » Igitur si desiderabis ut cervus ad fontes aquarum, si in hoc desiderio quasi in siti cucurreris, et direxeris [1] a summo usque deorsum, quinque in genere invenies differentias substantiarum, quasi quinque fontes aquarum: scilicet corpus quintum, quod quinta essentia a Philosophis dicitur, sub qua elementum ignis, sub quo aer, sub quo aqua, sub qua terra. Primus fons limpidissimus, ultimus turbidissimus : hos si transcurreris velociter, et rursum [2] currens direxeris ab imo sursum, invenies alia quinque genera substantiarum, velut quinque fontes aquarum ; primo mistum, secundo vegetabile, tertio sensibile, quarto rationale, quinto substantiam separatam, scilicet intelligentiam vel Angelum. Primus turbidissimus, ultimus limpidissimus : si in hoc gradu fueris, nusquam cum mora bibes, sed subito gustu quodammodo probans et experiens quia summum bonum non suut, et ideo siti tuæ non sufficiunt, transibis et dices : « *Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum.* »

Primus fons.

Primus fons a summo bono deorsum

1. Al. : « et dixeris. »

2. Al. : « et cursum. »

directe currenti occurrens est corpus quintum in quatuor cœlos distinctum: scilicet empyreum, crystallinum, sidereum et cœlum planetarum. Igitur, ut dicit Aristoteles, Substantia materiæ cum forma causa est omnium actuum et passionum. Fons igitur dicitur metaphorice omnis substantia, cum de ipsa fluunt accidentia, ut de causa effectus, de fonte rivus. Ad primi igitur fontis superficiem philosophi venerunt, secundum non invenerunt, quia crystallinum et empyreum ignoraverunt. De ipso tamen quod invenerunt, biberunt; de rivulis accidentium ex substantiæ fonte fluentium diversas scientias intellectui potabiles hauserunt. Et de unico rivulo motus hujus substantiæ et partium ejus bibit Ptolomæus Astronomiam hauriens mathematice, Aristoteles scientiam libri de cœlo et mundo hauriens physice. Verum quia omnia disposita sunt in numero, pondere et mensura, Euclydes in substantia et ista et alia considerans, quantitatem continuam mensuræ abstraxit mathematice, et hausit scientiam geometriæ. Alius autem ad rivulum discretæ quantitatis intellectum posuit, et de rerum numero Arithmeticam bibit. Alius, Gerosius scilicet, proportionem levitatis et gravitatis et harmoniam proportionalis substantiæ distrahere didicit, et Musicam bibit de pondere. Biberunt omnes hi de multis aliqua : et consopiti sunt, satiati non sunt. Impossibile enim est humano intellectui per scientiam creaturæ satisfieri. Verumtamen et parum est quod biberunt respectu ejus quod dimiserunt ; quia nec Geometer dimensus est cœli altitudinem, nec Arithmeticus dinumeravit stellarum multitudinem. Ceterum de crystallino non gustaverunt, cum et ipsum sidereo contiguum in substantia sit, et ideo sine virtute et operatione non sit, et aliis accidentibus scibilibus, et ideo intellectui potabilibus. Prorsus autem indigni fuerunt attingere fontis fundum limpidissimum, scilicet empyreum a fæce materiæ inter omnia corpora depuratissimun, quod sit tamen positione ultimum, et ideo locans non locatum. Nam primum nobilitate summum sine emanationibus non est, sed effluit virtute sua etiam usque ad intimum terræ centri punctum. Aristoteles : « Omnis causa primaria plus est influens super causatum, quam causa secundaria universalis. » Ceterum totum hoc finitum est, quia creatum est, et ideo intellectui sufficere non potest, quia solo Deo infinito ente perfici natus est : ex quo concludo, quod si totus fons iste cum omnibus suis rivulis totaliter in fauces animæ Deum sitientis flueret, sitim ejus nec ad modum guttæ extingueret. Stare ergo ibi non potest, sed ulterius currit in siti. Sed ex quo hic remedium sitis non invenit, currit deorsum et dirigit, et ad alium fontem venit.

Secundus fons huic contiguus, et ab ipso influentiam virtutis reaccipiens, nec tantum proprios, sed et primi fontis rivulos super inferiores fontes influens, est substantia ignis cum accidentibus ab ipsa derivatis ; valde quidem nobilis, sed valde inferior primo ut positione, sic et substantiali nobilitate, quantitate, et virtute, et breviter omnibus accidentium rivulis valde dissimilis. Nihilominus tamen etiam de hoc fonte naturales philosophi gustaverunt, qui naturalia ignis accidentia ex substantia manantia aliqua aliqualiter perceperunt, et sitim inquisitionis quodammodo etiam calore ignis refriguerunt, et quod biberant digerentes, aliqua de igne scripserunt, quod calidus, splendidus et levis, et sursum mobilis, inter elementa subtilissimus, ut activissimus, quia virtuosissimus loco et nobilitate supremus : aliqui sitibundi non contenti venis accidentium investigantes caput et principium venarum, ex partibus essentialibus, scilicet materia et forma, ipsum componi intellectu viderunt : alii in partes quantitativas ipsam fontis substantiam dividentes, hoc cœlum in ipso igneum et olympium distinxerunt. Sed et quidam non tantum biberunt, quinimo et in fonte isto submersi sunt, qui ignem pro Deo coluerunt, sicut in primo fonte quidam qui solem et lunam vel gyrum stellarum rectores terrarum Deos putaverunt. Venit ergo etiam ad hunc fontem in directo cursu suo anima, sitiens respicit, sed respuit ; non sitit talia, et ideo non moratur, sed cogente siti ad alia currit, sed directe currit, et ideo ad tertium fontem venit.

Tertius fons secundo contiguus, sed inferior ipso et in se et in rivis est elementum aeris cum suorum accidentium rivulis, qui quanto nobis vicinior, tanto ad hauriendum facilior. Ceterum fons iste non tam nobilis quam necessarius et utilis, nimirum est substantia, sine qua vivere non possunt animalia : hæc est enim quæ introcedit ad habendum vitalem flatum, cedit ad incessum, introcedit ad sensum, circumcedit ad locum. Et cum fons de eodem foramine aquas contrarias non so-

leat emanare, mirabiliter in hoc fonte secundum diversam necessitatem bibentium diversificantur rivuli accidentium: nam cum sit semper naturaliter calidus, fit quandoque actualiter nunc calidus, nunc frigidus, ut æstatem et hyemem habeamus. Et eodem tempore simul, sed in diversis partibus suis hic calidus hic frigidus fit, quandoque tenebrosus, quandoque luminosus, ut diem et noctem habeamus : ut utroque tempore nunc subtilior, et ideo clarior et effective lætior; nunc grossior et obscurior, et ideo tristior : fit quandoque quietus et tranquillus, quandoque concitus et tempestuosus, ut impressiones in ipso generabiles, nives scilicet et imbres, quandoque habeamus, quandoque his careamus. Dudum ad hunc fontem Aristoteles os aperiebat, ut potaret antequam secundum et tertium librum Meteororum ebiberet. Sed illi in fontehoc de quantitatis rivulo gustaverunt, qui cœlum aereum et cœlum æthereum distinxerunt, Sunt multa valde alia in hoc fonte, quæ intellectus bibit post inquisitionem inveniendo, et corpus realiter utens imbibit naturaliter delectando ; sed et quandoque inebriatur cum in his libidinose delectatur. Ad hunc ergo fontem in cursu suo veniens anima sitiens, corpori quidem suo velut equo indulget potum necessarium, sed dedignatur ut Jacob cum equo bibere, et ideo festinat transcurrere, cum sitiat fontem vivum.

Quartus fons, a quo et omnes alii metaphorice mutuant nomen fontis, est substantia aquæ quæ contiguatur aeri superius et terræ inferius, cujus naturam et nobilitatem in accidentibus manifestat locus ejus ; et ita ex his duabus ripis cognoscitur fontis fluxus, de cujus rivulis naturalibus bibit realiter animale corpus utendo: sed de occidentibus a substantia manantibus bibit figuraliter intellectus, post sitim investigationis in cognitione delectando . De quo aliquantulum Aristoteles biberat, cui, sicut patet in II *Meteororum*, maris et fluminum fluxus iufluxerat. Sitivit etiam hujus fontis rivulos, qui investigaverat quomodo fit aqua diaphana per naturam in proprio loco sphærica, per figuram fluxibilis, et ideo omnium liquabilium primordiale principium, male terminabilis proprio termino, bene alieno, habilis ad recipiendum impressiones magis quam ad retinendum, secundum qualitates primas frigida et humida, et ideo proprium appetibile sitis. Est enim sitis, ut ipse definit, appetitus frigidi et humidi. Item quod ignis extinctiva, sordium purgativa, vegetabilium irrigativa, natatilium proprie contentiva. Qui nimirum fons plus aliis fontibus ripas suas transiens, venas terræ penetrat ut subtilior et virtuosior, non ut gravior ; et per virtutem corporis quinti tractus sursum aliam ripam violenter transit, aerem intrans ut fortior, non ut levior, ibidem vel in naturam fontis illius mutatus aer efficitur, vel peregrinationis suæ signa referens in forma nivis vel grandinis, vel alterius impressionis, ad propria revertitur. Bibant hæc qui non sitiunt alia; sed transcurrat hæc et similia Deum fontem vivum sitiens anima.

Sequitur hunc fontem quintus et loco et natura ultimus omnium fontium turbulentissimus : hoc est elementum terræ quod secundum Aristotelem, minimum habet de specie, et plurimum de materia ; et ideo fæx elementorum omnium reputatur. Sine rivis tamen hic fons non est ; quia substantia creata sine accidentibus nulla est. De quibus rivulis Aristoteles aliquid gustare curavit, cum in libro *Meteororum* terræ motum investigavit. Verum multi quasi substantiam fontis quantumcumque fæculentam [1] glutire conantur, qui terrenam non tantum intellectu gustantes, sed et toto affectu haurientes bibunt, nec satiantur, sed ad ultimum suffocantur. Absit, absit ab anima has fæces non dico gustare, sed vel respicere, quæ fontem vivum cœpit, Deum scilicet, tanto cursu inquirere.

His decursis, quia fontem vivum anima non invenit, os patulum desiderii fauces affectus nusquam apponit. Nimirum ergo dilatione potus, et ex vehementia cursus sitis crescit, sed et ex siti cursus intenditur natura, quo amplius sitit, vehementius currere incipit. Non stat ergo anima, sed continuat cursum, et ab imo dirigit sursum : cui ascendenti primum occurrit fons primus nobilis valde, scilicet substantia mixti, in quo fluunt omnes fontes prædicti, elementa quatuor secundum substantiam, quinta essentia secundum virtutem : quoniam elementa cum sint contraria in mixto, non fœderarentur nisi per naturam lucis conciliarentur. Hic fons quamvis unus genere, multis tamen constat ex partibus, quæ partes sunt : aurum,

1. Al « facultatem. »

argentum et omnia mineralia, et generaliter singula mixta; quis autem investigabit omnia? Quod si propter infinitatem non contingit etiam dudum haurientes exhaurire species mixtorum, quanto minus rivulos accidentium, cum multa valde et pene innumera sint accidentia singulorum? Nihilominus tamen ad hunc fontem potandum, sed non epotandum, tres celebres potatores accedunt, physicus, mechanicus et avarus. Bibit ergo de purissimo physicus naturalis, qui intellectu speculando considerans haurit mixti præcedentem causam et subsequentem naturam : sic Aristoteles qui propinavit quod bibit in quarto *Meteororum* determinans naturam corporum mineralium. Propinaverunt et alii scribentes de virtutibus gemmarum, quomodo lapis alius ferrum trahit, alius sanguinem stringit. Verum infiniti rivuli transierunt, de quibus nunquam gustaverunt. Bibit post hinc de puro quidem, sed non tam puro, artifex manualis, qui intellectu practico hauriens et manum adhibens, de materia naturali formam extrahit artificialem, nunc deponendo, ut in figura incisionis et cælaturis, nunc apponendo, ut in picturis, nunc componendo, ut aurum cum gemmo, ut compleatur annuli forma; nunc alterando accidentia, remanente substantia, ut cum variat figuram et facit scyphum de massa argenti : nunc etiam, quod plus est, ipsam resolvendo, et mutando substantiam, ut faciat ex alia aliam : non aliam naturalem, quod est impossibile, quamvis præsumpserit hoc ars alchimiæ; sed aliam artificialem, ut vitrum ex cinere, panem ex aqua et farina. Bernardus : « Verum mechanici potatores bibunt in ordine, alius prius, alius post : prius enim ars molendinaria granum conterens farinam facit, post ars pistoria panem de farina : unus bibens ante lapidem de minera extrahit, et solutum calore artificialiter in æs vertit, alius haurit post, et arte sua æs in varia vasa convertit, alius arte miranda de cinere vitrum efficit, alius fenestram, quam amplius mireris, de vitro conficit. » Et cum propter necessitatem hominis ars tota mechanica sit inventa, posterior artifex semper fini propinquior, et ideo melior. Multi autem horum præter indigentiam necessitatis etiam curiositatis sitim patientes, bibunt et rebibunt quotidie, novas formas artificiales ex naturalibus materiis hauriunt, sed semper latitant infinitæ. Et quoniam, ut dicit Aristoteles, impossibile est infinita pertransire, necesse est ante potatores quam potum deficere : qui cum sitiant nova semper inquirere, testantur se inventione bibitis satiatos non esse. Bibet post hæc de grossissimo, et ideo turpissimo, possessor temporalis, qui non intellectu, sed corrupto affectu per avaritiam sitivit mixtorum substantiam, aurem scilicet et argentum et alia, ideo inquirens hausit ut biberet, sed hydropicus factus ex nimio potu aquæ, bibens amplius sit, quia quo plus habet, plus concupiscit. Unde : « Crescit amor nummi, etc. » Sitit miser iste mixtorum corpora, secundum quod sunt naturaliter, et aurum et aurea, et argentum et argentea, utpote cujus sitis major, et ideo insatiabilior : quoniam cum non possit adipisci solus et ebibere omnia multis æque sitientibus et secum bibentibus, crepabit miser ante et morietur quam satietur. Quapropter sapiens est anima quæ hunc fontem in cursu sitis suæ respicit quidem, sed despicit, quoniam alium incomparabilem concupiscit, « *Omnia* » inquiens « *detrimentum feci et arbitror ut stercora ut Christum lucrifaciam,* » et fontem vivum tandem bibam.

Fons secundus [1].

Sequitur fons in ascensu secundus primo contiguus, scilicet substantia vegetabilis, fons nimirum mirabilis, qui primum includat in se, sicut ternarius binarium. quadrangulus triangulum. Primi igitur fontis naturam secundus sorbet, nomen absorbet, et gloriatur nemine proprio, quod sibi non dat incorporea substantia, quæ in ipso mirabiliter unita commisto per naturam lucis melius temperato, sibi dat essentiam propriam et vegetabilem vitam; ex qua primo et per se duo celebres potentiarum rivuli derivantur, scilicet nutritiva qua se conservet, generativa qua simile generet. Gen., I : « *Germinet terra herbam virentem cujus semen,* etc. » Sed et hic fons etiam præter rivulos accidentium et naturalium proprietatum a substantia manantium late diffunditur per venas differentiarum in capite innumerabilium specierum; quoniam substantia vegetabilis una genere generali in multa dividitur genera subalterna. Ulterius subdividitur in species specialissimas plures, et pene innumeras : amplius vero in

1. Al. : « fons tertius. »

individua sine numero. Aristoteles in *Elench.*: « Sunt autem nomina finita, rerum vero multitudo infinita : » et quoniam impossibile est infinita pertransire, impossibile est et hunc fontem ebibere. Igitur anima non discurrens post hæc infinita deorsum, sed ad caput fontis cursum dirigens sursum, ut subito transire possit, miratur tamen prædictos tres præcedentis fontis potatores etiam hujus fontis venas et rivos cum maligno appetitu bibentes. Bibit enim primo philosophus naturalis de limpidissimo causas hujus substantiæ, differentias aliquas essentiæ et naturas ; hic physicus pura speculatione contentus. Sic Aristoteles bibit, et ut naturalis librum *de Plantis* aliis propinavit. Bibit ex eadem vena in parte aliter medicus qui speculationem intendit ad opus : sic Macer inter vires herbarum de quibus aliquid biberat, etiam aliis scribenda propinat. Sed et Galenus et Hippocrates multas propinaverunt vegetabilium naturas his qui non habuerunt per se in quo haurirent de ipso puteo naturæ. Qui nimirum pincernæ, quandoque de potu non sufficienter judicantes, falsum pro vero æstimaverunt : et sicut ipsi biberant, sic in vasis librorum suorum aliis miserunt. Bibunt post hos artifices mechanici prorsus ex eodem foramine, quia non de limpidissimo, ut Philosophi, nec de grossissimo, ut cupidi, sed de medio bibere sunt consueti. Eodem etiam modo, quia deponendo, apponendo, componendo facit de lignis lignea, sicut potator mechanicus primi fontis de lapidibus lapidea. Eodem etiam modo, quia nunc substantiam mutando ut in materia transeunte, nunc tantum accidentia alterando, ut in materia permanente. Eodem etiam ordine : quia unus bibit ante qui de lino fila facit, alius post qui de filis pannum texit, tertius adhuc posterius, qui de pannis vestem componit. Bibit tertio cupidus ex eodem foramine eodem modo cum eadem sitis ariditate, eadem insatiabilitate , eadem ebibendi impossibilitate qua prius. Nimirum autem ad augmentum sitis multum facit etiam ipsa delectabilitas, fontis amœnitas, substantiæ vegetabilitas, mirabilis diversitas, et diversa utilitas, virtutum naturalium diversitas et delectabilis speciositas, colorum mirabilis diversitas, et allectiva suavitas odorum in radicibus, in floribus, in fructibus. Ideoque *vidit mulier lignum*, *quod esset pulchrum visu et ad vescendum suave*, *et vidit et concupivit et dedit viro*, *et ipse comedit*. Heu si sic ad fontem istum se jam natura curvavit [1] non infecta, et recta, quid faciet curva et infecta ? nimirum ut æstimo, bibens bibit. Mirabile igitur in his quod natura dedit, mirabile et quod ars addidit ; ars, inquam, non tantum per industriam deserviens necessitati, sed per curiositatem superfluam blandiens voluptati, sed et idola fingens miserrimæ cæcitati. Quid ergo mirum si illiciunt hic et retinent animam vivi fontis ignaram ? Præsertim sistit et impedit et ad bibendum inclinat carnalitas, nisi erigatur et ad transcurrendum expediat illuminata caritas,

Fons tertius.

Sequitur continue fons tertius includens præcedentem, ut figura figuram, numerusque posterior priorem, substantia sensibilis : a qua præter nutritivam et generativam sibi cum vegetabili communes, sed in ipsa nobiliores, gemini rivi proprii derivantur, scilicet potentia apprehensiva et motiva. Igitur fons ille unus in ortu, multiplex in fluxu : et cum substantia sit causa sive subjectum sive fons accidentium, fit fons iste profundus generum et specierum et individuorum, latitudine ripas numeri transiens, et continuæ generationis latitudine usque ad mundi terminum se extendens. Dividitur tamen in quatuor principalia capita fons iste sensibilis substantiæ; scilicet in reptilia, gressibilia, natatilia, volatilia. Fons iste quanto nobilior, tanto potatoribus desiderabilior. Accedunt ergo sitibundi tres potatores prædicti etiam hunc experiri, quasi ab aliis nec dum satiati. Excipiunt a fonte, excipiunt sub trina foraminum distinctione de quorum summo haurit Philosophus : quorum unus, Aristoteles scilicet fontis hujus gustans dulcedinem, diutius immoratur quam in aliis fontibus ; sed plus hausit et amplius propinavit, scribens librum magnum *de Animalibus*, alium *de Sensu* et *Sensato*, aliud *de Somno et Vigilia*, alium *de Morte et Vita*. Dum autem secundum Ambrosium « Omnis mora longa sit desiderio. » Morosum esset animæ fontem vivum desideranti, de omnibus his non dico inebriari bibendo, sed vel hæc experiri gustando. Bibant ea qui nesciunt dulciora. Ex eodem quidem foramine, sed inferius,

1. Al. : « curavit. »

cum physico modicus, considerans sensibilia secundum convenientiam et disconvenientiam ipsorum ad suum rationalium, bibit in theorica, propinavit in practica. Bibunt ex secundo foramine artifices mechanici, modum et ordinem et gradum habentes : modum in componendo, apponendo, deponendo, mutando et alterando : ordinem secundum prius et posterius, secundum naturam graduum, secundum sub et supra, quantum ad dignitatem : nam alii biberunt artem sensibilia pascendi, alii capiendi, alii occidendi, alii ad esum præparandi. Quibus alii in ordine succedunt ; et partim animalis partes singuli singulas rapiunt ; et quod biberunt in theorica, propinant in practica ; operanturque alii de pilis, alii de pellibus, alii de cornibus, alii de ossibus, alii de aliis partibus. Quorum omnium Reipublicæ quidam propinant necessaria, quidam vero utilia, etsi non usquequaque necessaria : quidam pro parte utilia, sed pro majori parte superflua : quidam vero penitus superstitiosa facientes et vana, ut talos, et consimilia. Ad foramen ultimum ultimus ille cupidus potator accedit, qui nulli propinaturus, substantias sensibus haurit ; et quasdam ambit ex spirituali avaritia ad habendum ; quasdam et ex carnali concupiscentia ad sumendum. Quanta autem sit sitis avaritiæ, furta probant et rapinæ, et populus ille qui carnaliter flagravit desiderio carnium, fletu prodidit appetitum. Detinentur et morantur potatores primi et medii, et merguntur ultimi. « *Nam qui volunt divites fieri*, etc. *Quæ mergunt hominem in interitum*, etc. » I Tim., VI : Sed animæ currenti ad fontem vivum, facilius est per hunc fontem transitus, quoniam « omnia subjecta sunt sub pedibus ejus, oves et boves universi, insuper et pecora campi. »

Fons quartus.

Sequitur fons quartus immediate substantiæ sensibilis rationalis, quæ animal rationale dicitur, a quo per ordinem primus fons totaliter absorbetur. Nimirum fons iste mirabilis, et præ omnibus prædictis sitibilis, utpote cunctis nobilitate dissimilis, quem natura inchoat ponens fundum corporis, Creator solus consummat creans et infundens substantiam animæ rationalis : quæ præter communes sibi et præmissis fontibus intellectum et affectum quasi proprios ebullit rivos mirabiles. Fons iste etsi augustus videatur, eo quod in modo aliorum non dilatetur per species : nihilominus tamen latus est valde per individua plurima, et omnem speciem specialissimam excellit ac latitudine excedit, excedit et omnes prædictos accidentium profunditate inscrutabili, excedit et durationis longitudine interminabili ; præcedit non tantum per generationis continuæ lineam usque ad terminum mundi fluens, sed per regenerationem ultima tantum temporis ævi interminabilitate excedens. Hic est igitur homo ; qui cum sit species specialissima, et non habeat rivos specierum, quinque tamen scaturit mirabiles fluvios statuum : scilicet statum naturæ, statum culpæ, statum pœnæ, statum gratiæ et statum gloriæ. Quorum primus fluit cum omnibus ; secundus autem et tertius fluunt ex opposito contra quartum et quintum ; nam illi fluunt deorsum, isti saliunt sursum. De his fluviis omnibus multi multa quæ sitierant investigando, biberant inveniendo, in vasis verborum propinaverunt docendo. Tres tamen invenies generales hujus fontis potatores cum tribus diversis hauritoribus, substantiam sensibilem rationalem, scilicet hominem, haurientes ; quorum primus patiens sitim concupiscentiæ haurit cum affectu corrupto ; secundus sitibundus scientiæ, haurit cum intellectu studioso : tertius summus propter æstum caritatis et sitim amicitiæ, haurit cum affectu gratuito et virtuoso. Venit ergo primus, cujus affectus est per superbiam spiritualem, aut per concupiscentiam carnalem. Sed si tumet vas per superbiam, currit ad fontem, venit ad hominem, tentat modis omnibus haurire de fundo cordis placentiam et favorem de ore famam et laudem, de operis superficie reverentiam et honorem. Sed stultum nimis est hic sitire ; quoniam continue et de facili fons ille turbatur, ex quo oportet ut amarum pro dulci sumatur : nam homo nunquam in eodem statu permanet, sed mutatus subito reprobat quod approbavit, et vituperat quod laudavit. Infectus autem per concupiscentiam carnalem alia via et ex alia causa venit ad fontem ; scilicet ut hauriat ab homine voluptatem, quæ inchoatur in visu, progreditur in auditu, consummatur in tactu. Vilia hæc et fæculenta valde, et ideo brutis relinquenda, rationalibus contemnenda. Accedit ad fontem superius potator secundus, venit cum vase suo intellectu, studiosa sitit, haurit et sibi et aliis. Sed alius haurit de sub-

stantia animæ et potentiis secundum quod sunt absolute et propinat nobis in tertio *de Anima*, et in scientia metaphysica : alius haurit de corpore, et propinat scientiam medicinæ propter humanum corpus determinans ægrum et sanum : alius haurit de humanis moribus, et propinat utilem doctrinam *Ethicæ* distinguentis bonum et malum eligendum et spernendum : alius haurit de sermonibus, et propinat scientiam triviam, docens quod didicit distinguere per grammaticam congruum ab incongruo, per logicam verum a falso, per rhetoricam ornatum ab inornato. Horum igitur aliqua etiam currenti animæ utile est gustare : sed sitis vivi fontis non permittit ebibere, quia non patitur diu stare. Accedit tertio et summo loco potator ille cum affectu virtuoso ; considerансque in summo fontem, intuens hominis mentem, cognoscit vivi fontis imaginem. Nimirum delectatur et bibit, et ex potu sitis crescit, omniaque inferiora præ isto fonte parvipendit : nec tamen hic sistit, sed imaginem propter rem diligens, rem imaginis vehementius concupiscit. Augustinus : « Si placent corpora, Deum ex illis lauda, et in artificem eorum retorque amorem ; ne in his quæ tibi placent, tu displiceas. « Si placent animæ, in Deo amentur, quia et ipsæ mutabiles sunt, et ex illo fixo stabiliuntur : alioquin irent et perirent. In illo ergo amentur.

Fons quintus.

Sequitur fons quintus in ascensu summus, quartum non includens, sed limpiditate et nobilitate excedens, ad fontem vivum signaculo imaginis magis accedens : qui ab ipso simplicissimo simplex, a purissimo purus immediate sed inordinate profluit, statimque subito bipartitus est ; et pars una miserabiliter difluxit in mare mortuum, et pars alia mirabiliter refluxit in suum principium fontem vivum. Ceterum fons ille altus est, nec omnes in quo hauriant habent. Hausit tamen et aliis propinavit de hoc fonte Aristoteles, considerans et describens intelligentias quantum ad esse primum in libro *de Causis;* hausit et propinavit Dionysius in *Hierarchia sua* describens esse secundum. Sed et moderni multi multa propinaverunt, quæ magis gustaverunt opinando, quam biberent sciendo. Verum et hunc fontem transcurrit anima sitibunda dicens, Psal., XLI : « *Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum.* » Creaturæ magis proprie sunt rivi quam fontes aquarum : quorum veritas, bonitas et vita aliunde est derivata, ut vena, ab illa fontali veritate, bonitate et vita. Advertens ergo anima, quod per causam effectus plene et certe cognoscitur, et et hausto fonte de venis omnibus cognitio habeatur, venarum haustu non contenta clamat :

> « Da fontem lustrare boni ; da luce reperta,
> In te conspicuos animi configere vultus. »

Septimus gradus.

Septimus gradus est, in quo amor facit audere vehementer. De hoc nota : tres potentiæ partes rationalis animæ, scilicet rationalis, irascibilis, et concupiscibilis, sunt quasi tres sorores unius substantiæ, quasi ejusdem matris filiæ : quarum prior rationalis apprehensiva et cognitiva est, et ideo præcedere habet : aliæ duæ non tantum sorores, sed et gemellæ sunt, quia ambæ motivæ ; et ideo diligentius se adjuvant quam Maria et Martha, quarum una motiva et activa, altera quiescens et contemplativa. Potior tamen et dignior concupiscibilis. Hæ tres sorores tres habitus perfectivos ducunt, quasi tres maritos : nam rationalis scientiæ, concupiscibilis amori, irascibilis ausui nubit. Igitur concupiscibilis mota sororem movet, et audacia ex amicitia exultat : utrique autem rationalis apprehensiva cum sua cognatione deservit. Facta ergo apprehensione, irascibilis aut disconfortatur aut confortatur. Si apprehensum est disconfortativum, irascibilis statim in participio timens fugit. Augustinus : Timor animi fuga est. » In medio si continuatur et augetur disconfortatio, tunc crescit et pusillanimitas fit : quæ si intendatur, tandem in termino desperatio sequitur. Si autem apprehensum sit confortativum, irascibilis in principio sperat, in progressu audet, in termino summe confortata, certa et secura fit. Igitur anima Deum apprehendens, si apprehendat sub conditionibus disconfortativis, timet. Sunt autem sex species timoris secundum Damascenum : Segnities : hæc est timor futuræ operationis ; erubescentia est timor in expectatione convicii ; verecundia est timor in turpi actu ; stupor est timor ex re inconsueta ; admiratio est timor ex magna imaginatione ; agonia est timor per casum, scilicet per infortunium ; timentes enim infortunate accidens, agonizamus. Deus ergo

influens mediante rationali apprehensiva super irascibilem motivam, apprehenditur, aut in comparatione, aut absolute. Si in comparatione ; si ut jubens, sequitur segnities ; si ut cognoscens transgressionem, sequitur verecundia ; si ut redarguens, sequitur erubescentia; si ut puniens, sequitur agonia, sive respectu pœnæ damni, sive respectu pœnæ sensus. Si absolute : aut apprehenditur aliquod magnum, ut majestas Dei et similia, et sequitur admiratio : aut aliquod rarum, ut Trinitas in unitate et similia, et sequitur stupor. Omnia hæc timor. Timor animi fuga. Animæ igitur irascibilis disconfortatæ, et ideo non audentis[1] exemplum habes Exod., IV : « *Moyses perrexit ad videndum rubum*, etc., respondit Dominus, *ne appropies huc.* » Sic Dominus animæ loquitur ne appropiet, cum influit in apprehensivam, secundum conditionem irascibilis disconfortativam, majestatem scilicet, vel aliam; et ideo anima sistit quasi procedere non audens. Et ait Dominus, « *Solve calceamentum de pedibus tuis* : » quasi diceret animæ : Affectus tuus nisi nudetur ab habitu brutali pelle pecuali, disconvenit huic itineri. Et addit, « *Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob :* » quasi diceret : Ego sum cujus una essentia Deus, et Deus, et Deus ; cujus tres personæ : quod innuit copula, quæ diversitatem exigit : aliter enim suffecisset dicere, Ego sum Deus Abraham et Isaac et Jacob. Hæc igitur loquitur Deus cogitationi apprehendenti ipsum esse unum et trinum ; et sequitur stupor timoris irascibilis motivæ : unde abscondit Moyses faciem, nec audebat respicere contra Dominum. Hoc per se patet expertis. Quandoque etiam timor vel stupor intenditur, ut in anima contemplante. Ex pusillanimitate amentia sequitur, ut figuratur in Esther : viso enim rege in Throno majestatis, Regina corruit et pene exanimata est ; et III Reg. : « *Regina Saba videns et stupens sapientiam et gloriam Salomonis, non habebat ultra spiritum.* » Verum quando amor claudit oculum rationalis apprehendentem Deum ut disconfortantem, et Deus imprimit in apprehensivam secundum conditiones confortantes, post apprehensionem irascibilis confortata movetur progressione : et primo erigens se sperat : I Cor., XIII : « *Caritas omnia sperat :* » crescit confortatio, et fit audens. Poeta : Audacem faciebat amor. » Vide de hoc in amore libidinoso honoris, rerum, vel voluptatis. II Esdr. : *Accipit homo gladium, et facit furta*, etc., *et leonem videt*, etc., *et amabili suæ aufert.* Tandem quando summe confortatur, securatur. I Joan., IV : « *Perfecta catitas foris mittit timorem :* » Rom., III : « *Certus sum quod neque mors neque vita*, etc., *poterit nos separare a caritate Christi quæ est in Christo.* » In hac vita sperare multorum, audere paucorum, securitas paucissimorum, immo nullorum nisi excellentissime privilegiatorum. Augustinus : « In hac vita, quæ tota plena periculis est, nemo debet esse securus ; ne qui fieri potuit ex deteriori melior, fiat ex meliori deterior. » Vide exemplum hujus evidens in Genes., XLV : « *Non se ultra poterat cohibere*, etc., » usque illuc, « *post quæ ausi sunt loqui ad illum.* » Historiam oculus legat, affectus exponat. Sic omnino Deus facit animæ in hoc septimo gradu positæ. Stupet anima Christo imprimente in cognitivam se Filium Dei esse. Ego sum Joseph filius accrescens, filius naturalis, et ideo patri æqualis, non potens crescere, sed in tua apprehensione crescens et accrescens. Sed excrescens inde stupor qui est species timoris, sistens animam et ligans. Unde nec poterant respondere fratres Joseph, etc., timore perterriti. Variatur impressio invariato imprimente ; mutatur apprehensio immutato apprehendente. Apprehenditur Joseph secundum conditiones confortativas, verba, amplexus, oscula et fletus. Verba triplicia: quia primo advocat, ad quos ille clementer, « *accedite*, » inquit : hoc dissimile illi, « *ne appropies huc.* » Secundo consanguinitatem memorat. « *Ego sum frater vester :* » hoc dissimile illi, « *ego sum Deus patris tui.* » Tertio culpam excusat « *non vestro consilio, sed Dei voluntate*, etc. *Nec durum vobis videatur, quod vendidistis*, etc. : » hoc dissimile illi, « *Solve calceamentum de pedibus tuis.* » Ibi quasi inculpatur affectus interior pecualis; hic excusatur etiam actus exterior bestialis. Non contentus est amor movere linguam ad benigne loquendum ; movet et brachia ad amplexandum, et oculos ad flendum : vel potius cerebrum liquefacit, et resolvit ad lacrymandum : unde, « *Cumque amplextus recidisset in collum Benjamin*, flevit : » *recidisset*, inquit, quasi

1. Al. : « audientis. »

non accessisset ad collum, sed cecidisset; nec tantum cecidisset, sed iterum atque iterum cadens, recidisset. Movet et labia ad osculandum; unde « *osculatus est Joseph omnes fratres suos, et ploravit super singulos:* » et sequitur, « *Post quæ ausi sunt loqui ad eum.* » Cum illic dicatur, quod non audebat Moyses vel respicere contra Deum. Omnia tempus habent: tempus timendi, et tempus audendi. *Post quæ,* inquit, *ausi sunt loqui ad eum:* post quæ, non ante quæ. Cum ergo has impressiones a Christo interius senseris, aude[1] et loquere quod vis. Senseris inquam tripliciter ut illi, scilicet auditu, visu et tactu[2]. Cum audieris primo « *accedite ad me* » scilicet dissimulantem quod est lux inaccessibilis sistens Moysen, « *Ne appropies huc ad rubum,* » scilicet ubi lux est flamma sine combustione, sed clementer se tibi captabilem præbentem, et te ad se mulcebritate sua clementer allicientem. Cum audieris secundo. « *Ego sum frater vester,* » quasi tacentem relationem superpositionis, secundum quam est Deus patris tui, sicut dicit Moysi, et insonantem auribus cordis tui relationem quasi æquiparantiæ, secundum quam est similis tib homo hominis filius, et ideo frater tuus. Cum audieris tertio, « *Nec duorum vobis videatur, quod vendidistis me,* » quasi non solum non redarguentem affectum superficialiter brutalem sicut in Moyse « *solve calceamentum de pedibus tuis,* » sed conscientiæ tuæ remittentem et annihilantem actum quemlibet totaliter bestialem, sicut audivit Magdalena post lacrymas, « *Mulier, remittuntur tibi peccata tua.* » Beati certe, « *quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum,* » Psal., XXXI. Item cum videris visu spirituali qui non fallitur in objecto, non præsumptuose et phantastice imaginando, sed humiliter et certissime intelligendo oculos Jesu erga te distillare, non adhuc quidem curiose considerantes quid reliqueris, de quo in Job, XI: « *Videns iniquitatem nonne considerat?* » nec furiose flammantes in testimonium indignationis, ut ibi « *oculi ejus velut flamma ignis,* » et in Esther, XIII: « *Ardentibus oculis furorem animi indicavit,* » sed effluentia cujusdam miri humoris prodentis vehementiam intimi amoris, et ostendentis evidentissime summum arcanum divini capitis erga te liquefactum esse. Cum videris secundo brachia Jesu laxari ad amplexandum, quasi oblita percussionis quam merueris peccatis gravioribus, oblitaque et castigationis quæ debetur minoribus; gladio carentia, sed nec baculum nec virgam habentia, viresque suas in te non blactendo, non distringendo, sed astringendo exercentia. Postremo cum senseris tactu qui cognoscit de proximo et in conjunctione maxima, labia illa Jesu, labia distillantia myrrham primam, vel non myrrham, sed mellis stillam primam, polluta olim animæ tuæ labia non abominari, sed mirabiliter ipsis imprimi, ineffabiliter osculari, quasi oblita invectionis « *exploratores estis,* » oblita comminationis « *per salutem Pharaonis non exibitis*[3]; » deinde et quasi oblita jussionis, non judicem vel dominum, vel magnum scies prætendere metuendum, sed sponsum amantem tenerrime, et teneriter reamandum. *Post quæ,* inquit, *ausi sunt loqui ad eum:* sic audet illa quæ loquitur: « *Osculetur me osculo oris sui.* » Bernardus: « O sancta anima, reverentiam habe, quia ipse est Dominus Deus tuus fortasse non osculandus, sed adorandus, fateor: quia honor regis judicium diligit: sed præceps amor ne judicium præstolatur, nec consilio temperatur, nec pudore frænatur, nec rationi subjicitur. » Scito tamen quod ad præcipiium disponeris, si hunc septimum præsumpseris antequam sex priores transieris.

Octavus gradus.

Octavus gradus est in quo facit stringere indissolubiliter. Omnia quidem præcedentia fieri possunt in distantia, verum hic primum est conjunctio amantis cum amato. Qui enim stringit tenet, qui tenet tangit, qui tangit non distat. Languens distat, similiter et quærens: nec enim langueret et quæreret nisi distaret; sed et currens distat, et ideo currit ne distet, et sic de aliis. Stringens autem non adhuc distat, sed astat, vel magis instat. In præcedentibus ergo gradibus anima amat et amatur, quærit et quæritur, vocat et vocatur; in hoc autem gradu quodam miro et indissimili modo rapit et rapitur, tenet et tenetur, stringit et stringitur, et una uni per amoris copulam sociatur. Dionysius: « Amor

1. Al.: « audet. »
2. Al.: « et actu. »
3. Al.: « exhibitis. »

est copula amantis cum amato. » Trina quidem copula a tribus professoribus traditur : scilicet conjunctionalis a Grammatico, verbalis a Dialectico, carnalis a Jurista vel Ethico, qui judicare habet de matrimonio. Prima copulat dictionem dictioni, quandoque congrue, quandoque incongrue : secunda prædicatum subjecto, quandoque vere, quandoque false : tertia sexum sexui, feminam viro, quandoque bene, quandoque male. Nec talis copula hæc, sed omnem artem et facultatem transcendens, copulat animam Deo, creaturam creatori, finitum infinito, semper congrue, semper vere, semper bene. Hoc igitur est astringere. Sed nota : aliud est pedem ponere in gradu, aliud statuere : ponens enim nonnunquam retrahit et deponit, statuens autem figit : propter quod Dan., IX : « *Daniel vir desideriorum*, etc. » Et « *sta in gradu tuo* : » quasi dicat : Non tantum calca super gradum, sed sta et firmare super ipsum. In hoc gradu quidam sunt hospites et transitorii, quidam vero incolæ et mansionarii, ut hospites. Ad hoc gradum eunt et redeunt, qui stringunt et postea dimittunt. Mansionarii autem sunt, qui insolubiliter stringunt ut illa : « *Inveni quem diligit anima mea, tenui illum nec dimittam, donec introducam illum in donum matris meæ.... non offendat te donec*, etc.» Non enim ponit post, sed negat ante : nam non ideo vult introducere non dimissum, ut dimittat introductum ; quinimo quando hac cautela foris inventum introduxerit, plenius tenebit, fortius stringet et minus dimittet. Primi autem, scilicet hospites, sunt in triplici differentia : quia tribus modis dimittitur Christus. Primo enim dimittitur non volens a volente, cum brachia quæ strinxerat caritas, distringit carnalitas, vel remissa tepiditas. Sic dimittere est amittere. Augustinus : « Te nemo amittit, nisi qui dimittit, etc. » Sic autem dimissus et quasi coactus recedere, cogitur nimirum dimissorem dimittere. Psal., LXXX : « *Audi populus meus, et contestabor te. Israel, si audieris me, non* etc. *Ego enim sum Dominus Deus tuus qui eduxi te de terra Ægypti* » in præterito. « *Dilata os tuum, et implebo* » quicquid appetis in futuro : « et *non audivit populus meus vocem meam, et dimisi eos secundum desideria cordis eorum.* » Secundo dimittitur volens non a volente, cum brachia stringentis affectus corporis corruptibilis infirmitas laxat, necessitas relaxat. Genes., XXXII : « *Dixit Angelus ad Jacob : Dimitte me, jam enim ascendit aurora : respondit : Non dimittam te, nisi benedixeris mihi.* » Hoc dimittere est contemplationem ex carnis necessitate remittere. Sic tamen dimissus dimittenti benedictionem præstat, et nomen mutat. Quod totum tibi plenius exponet et planius modica experientia, quam longa verborum sententia. Tertio dimittitur volens a volente, cum prævidetur utilitas, et sequitur quasi tracta voluntas. Hoc tale dimittere est contemplationem ex utili causa intermittere, ut vel opposita juxta se posita et majora et minora clarius videantur, ut ferventius appetat jucundius recipiatur, firmius stringatur, cujus carentia qualis sit agnoscitur. Vide hoc evidenter in Tob., V : « *Heu me ! fili mi, ut quid te misimus peregrinari baculum senectutis nostræ, qui sustentat impotentiam nostram?* » Lumen oculorum nostrorum, quod illuminat ignorantiam, solatium vitæ nostræ, quod solatur tristitiam, et hoc in præsenti. Spem posteritatis nostræ, spem in futuro : et breviter omnia in te uno habentes, non te debuimus dimittere a nobis. Sic dimissus, sic cum fletu desideratus, cum desiderio expectatus, rediens refert antidotum cæcitatis, remedium paupertatis : qui legit intelligat. Omnia autem in unio habemus, de quo Roman., VIII : « *Proprio Filio suo non pepercit, quomodo autem non cum illo omnia nobis donavit ?* » Hunc igitur dimittere non debuimus : quod si dimittimus, sic dimittamus : sic rediturum expectemus, et tunc sic recipiemus.

Nonus gradus.

Nonus gradus est in quo facit ardere suaviter. Non omnis qui calet ardet, nec omnis qui ardet bene ardet : et bene ardet qui suaviter ardet. Nota ergo originem ardoris, et differentiam in esse naturali, et secundum hoc procede in esse morali. Origo ardoris est calor : nam omne ardens est calidum, sed non et converso. Calor autem est qualitas corporis inter primas elementares qualitates nobilissima, naturaliter sursum movens, homogenea congregans, heterogenea disgregans : quæ secundum se directe, sed non immediate frigiditati opponitur, quæ deorsum movet, homogenea disgregat, heterogenea congregat. Est enim calor in corpore quandoque naturalis et innatus, quandoque accidentalis vel adventitius, et illa, quandoque conveniens, quandoque disconveniens. Secundum hæc autem calor spi-

ritus est amor, et hic duplex: alius innatus, alius additus : et iste duplex : alius conveniens et hic est caritas; alius disconveniens, et ideo spiritum distemperans, et iste cupiditas. Plane ergo hæc qualitas spiritus, scilicet amor, inter primas spiritus qualitates prima et nobilissima I Corinth., XIII : « *Major horum est caritas.* » Primo sursum movet ut calor. Augustinus : « Unaquæque res suo pondere ad locum suum tendit. » Pondus ignis et olei, et universaliter calidorum secundum se sursum , lapidis et gravium omnium deorsum. Quod autem est pondus in corporibus, hoc est amor in spiritibus. Et in hoc motu, quod amor naturalis inchoat, caritas consummat, quæ non permittit spiritum quiescere extra Deum, sicut calor ignem citra horizonta extra naturalem, et locum proprium. Augustinus : « Fecisti nos Domine ad te, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te. » Item heterogenea iste calor disgregat. Heterogenea valde spiritus et corporalia, corruptibile et incorruptibilia, perpetuum et temporalia dissociat ergo hoc calidum caritatis. Sed homogenea congregat conjungens spiritum a corporalibus segregatum cum spiritu incorporeo, I Corinth., VI. « *Qui adhæret Deo, unus spiritus est,* » conjungens incorruptibile incorruptibili a corruptibilibus segregatum, scilicet animam intellectivam incorruptibili primo bono. Itemque perpetuum a temporalibus segregatum perpetuo æterno. Augustinus : « Junge te æterno, et æternus eris. » Nota ergo : sicut in naturalibus, ita et in moralibus tria sunt : scilicet frigus, et tepor, et calor. Tepidum est medium inter extrema quæ opponuntur ut contraria. Per tepidum est transitus a frigido ad calidum; et sic tepidum laudabile aliquantulnm et bonum, quia via est et dispositio ad generationem caloris; sed non sufficiens, quia frigus in ipso non moritur, sed remittitur. Augustinus, «Non moritur frigus, nisi in calore.» Frigus igitur est status culpæ prorsus amoris expers; tepor status gratiæ gratis datæ: calor status gratiæ gratum facientis. Ubi primo frigus expulsum a contrario perimitur, et non moritur. Est et per tepidum reditus a calido ad frigidum, etsi vituperabile. Apocal., III. « *Quia tepidus es, incipiam te evomere de ore meo.* » Item in calido tres sunt diversitates : scilicet calens, fervens et ardens. Calor initium, fervor incrementum, ardor complementum. Differunt ergo ut majus et minus : nam fervor est calor valde intensus : ardor est fervor summe intensus. Calor ergo in positivo, fervor in comparativo, ardor in superlativo. Calent incipientes, Psal., XXXVIII : « *Concaluit cor meum intra me* : » fervent proficientes, Rom., XII : « *Spiritu ferventes, Domino servientes :* » ardent perfecti. Psalm., XXXVIII : « *In meditatione mea exardescit ignis.* » In ardore jam, et tunc primo ignis forma et natura est. Unde in I *Metaph. :* « Ignis est in fine caliditatis· » Sunt autem tres species ignis, secundum Aristotelem : scilicet carbo in materia terræ, flamma in materia aerea, lux in materia propria. Tres ergo sunt ardoris differentiæ secundum tres status; scilicet pœnitentium, activorum et contemplativorum. Status pœnitentium habet ardorem carbonis, ubi est ignis in materia terrea. Joan., LXIV : « *Si habuerit Dominus sordes filias Sion, et sanguinem Jerusalem laverit de medio ejus in spiritu judicii et spiritu ardoris.* » Verum in hoc statu, scilicet pœnitentiæ, inveniuntur nonnulli tepentes, pauci vero calentes, pauciores fruentes, paucissimi ardentes. Accipe tamen exemplum ardoris a Magdalena, de qua Gregorius : « Incendit plene Maria peccati rubiginem, quæ ardet valde per amoris ignem. » Gregorius : « Disce quo dolore ardet, quæ flere inter epulas non erubescit. » Item status progredientium in itinere bonæ actionis habet ardorem flammæ, quæ magis sursum tendit; et de carbone quidem nascens, patre suo nobilior est in materia, clarior in forma. Verum et in hoc statu invenies non omnes ardentes, sed quosdam tepidos, alios calidos, paucos fervidos, rarissimos ardentes, de quibus Luc., XXIV : « *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis dum nobis loqueretur in via, et aperiret Scripturas ?* » Vide ibi, et disce quales itinerantes, et ex quibus causis ardent. Vide in his duo : scilicet motum et actum. In motu considera quatuor concurrentia : quod : ibant duo simul ; quales : ex discipulis ; quando : ipsa die ; quo ? in Emaus. In numero concors societas , Propheta : « *Numquid ambulabunt duo pariter nisi conveniat eis ?* » Utile melius est duos simul esse, quam unum. Unus enim quomodo calefiet ? et si non calefiet qui unus et singularis est, quomodo ardebit? In professione humilis docilitas : ex discipulis, inquit, non ex magistris. In tempore, lumen discretionis : ibant enim in die, non in nocte. Qui enim ambulat in tene-

bris, nescit quo vadat. In termino desiderium perfectionis. Ibant in Emaus, quod interpretatur desiderium consilii. Illic eunt, qui non contenti implere mandata, desiderio moventur etiam ad implenda consilia. Item actus eorum triplex describitur : scilicet quid cogitarent corde, quid dicerent ore, quid facerent opere. Cogitabant autem passionem Christi, et ideo tristes, non sæculariter gaudentes. Unde « *ambulantes, et estis tristes.* » Conferebant in verbo, non de vanis aliquibus, sed de his omnibus quæ acciderant : scilicet de passione Christi. Quo contra Joan., IX : « *Ipsi de mundo sunt, et ideo de mundo loquuntur.* » Exhibebant in facto hospitium peregrino, ut pateret ipsorum tristitiam non fuisse accidiam quæ tædium boni inducit. Nimirum talibus viatoribus Jesus propinquat, simul vadit, increpat nonnumquam, Scripturas aperit, et sic ardorem causat : nec tamen agnoscitur, donec panis frangatur. Tertius est status quiescentium in pace contemplationis : hic habet ardorem lucis ; sed tamen et inter contemplativos invenies calentes, ferventes, perpaucos autem ardentes. Tales illi in Jerusalem sedentes, et ignem divinum excipientes. De quibus Gregorius : « Dum Deum in ignis visione suscipiunt, per amorem suaviter arserunt. » Primi ergo ardent multum utiliter, sed et multum pœnaliter : secundi magis utiliter et minus pœnaliter : tertii maxime utiliter et minime pœnaliter, et ideo suaviter. Hi, scilicet suaviter ardentes, in hoc novo gradu sunt Seraphim, in proximo cognitionis gradu attinentes, de quibus dicit Dionysius : « Seraphim est calidum fervidum et superfervidum. » Hæc est visio magna, ardor sine pœna, suavis, non gravis, ita ut Moyses miraretur quod rubus arderet et non combureretur.

Decimus gradus.

In decimo gradu facit similari totaliter. Sed nota : tres sunt similitudinis differentiæ. Prima fundatur super proportionem : sic nigrum in comparatione ad congregare proportionabiliter, simile est albo comparato ad disgregare. Proportionalem ergo similitudinem disparata etiam opposita habere possunt. Secunda fundatur super communem qualitatem : sic album albo similatur. Aristoteles : « Similitudo est eadem rerum differentium qualitas. » Tertio fundatur super receptionem : sic cera similatur sigillo, speculum rei oppositæ, cujus speciem recipit, aqua rei objectæ, oculus rei visæ. Secunda similitudo expressior quam prima, tertia quam secunda. Similitudine proportionis similatur anima Deo per naturam, et hoc multipliciter : quod patet sic. Divina enim essentia potest considerari dupliciter : ut comparata ad personas, et ut comparata ad creaturas. Comparata ad personas quarum est, et in quibus est. Repræsenta anima in suprema sui portione tripliciter : scilicet trinitatem personarum in unitate essentiæ, trinitate [1] potentiarum in una mente. Item originem et ordinem origine et ordine : quia sicut Pater origo filii, et ambo simul Spiritus sancti, similiter memoria origo intelligentiæ, utraque voluntatis. Item æqualitatem æqualitate et circuminsessione, ut totum probat Augustinus. Item ad creaturas comparatur dupliciter : ut causans, et conservans. Ut causans, tripliciter : efficienter, et sic ab uno Deo omnia, et quodammodo similiter secundum tenuem proportionem ab uno homine omnis homo. Formaliter : sic idea omnium in Deo spiritualium et corporalium. Similiter intellectus aptus est omnibus similari ideas recipiendo, quas habet Deus non receptas ; Aristoteles : « Intellectus quodammodo est omnia. » Finaliter : Eccles., XXXVIII : « *Universa propter semetipsum creavit Altissimus.* » Aristoteles : « Sumus quodammodo nos finis omnium. » Item ut conservans : Sic Deus in universo totus, et in qualibet ejus parte totus : similiter anima in corpore. Sed nota hic : similitudo recipit majus et minus : est enim duorum similitudo parva convenientia proportionalis in aliquibus paucis vel modicis : magna in multis, major in pluribus, maxima in plurimis. Item similitudine qualitatis, similatur anima Deo partim per naturam, partim per gratiam. Sed prænotandum illud Augustini : « Credamus Deum sine qualitate bonum, sine quantitate magnum, etc. » Est ergo bonitate bonus, cujus bonitas non est qualitas accidentalis, sed veritas substantialis. Anima autem est bonitate, qualitate et accidente : tamen propter actum consimilem bonitatis hujus et illius, improprie et analogice, et exiliter valde, bono Deo bona anima similis

1. Al. : « trinitatem. »

dicitur : « *Fecit enim Deus hominem ad imaginem et similitudinem* » in gratuitis. Divinam igitur essentiam quam ut comparatam repræsentat anima similitudine proportionis, ut absolutam imaginatur aliqualiter similitudine qualitatis. Est enim Deus bonus, simplex, insensibilis, immortalis. « *Fecitque hominem ad suam imaginem* » secundum animam : bonam,[1] simplicem, insensibilem, quæ scilicet in substantia sua sentiri non possit : immortalem : Augustinus : « Anima non esset imago, si mortis termino clauderetur. » Naturalia hæc et ideo inamissibilia. Accedunt gratuita naturalibus, accrescit imagini similitudo. Deo sapienti, justo et benigno similis[2] fit anima sapiens, justa et benigna, et sic de aliis. Dionysius : « Oportet eum qui cum benigno Deo loquitur, configurare se maxime simillimum, ut est possibile, sibique conscium esse benignæ operationis. » Secundum hoc dicit Dominus Matth., v : « *Estote perfecti, sicut et Pater vester perfectus est. Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est ;* » et in Lege : « *Sancti eritis, quia ego sanctus sum.* » Hæc similitudo habet exordium in natura, incrementum in gratia, complementum in gloria, quando beati eritis, et ex hoc bene similes. Sed ex hoc secunda similitudinis species in qualitatibus et naturæ et gratiæ et gloriæ recipit magis et minus. Nam sicut albo summe parum album est parum simile, et minus minus, et minime minime, et multum album simile, et plus plus, et maxime maxime : sic cum Deus omnia in termino habeat, et in summo, immo et ultra termimum ; summe simplici anima per naturam simplex similis, et minus minus, et magis magis, etc., et sic de aliis naturalibus. Item summe benigno anima per gratiam benigna similis, et minus minus, et magis magis, et sic de aliis gratuitis. Item summe beato anima per gloriam beata similis, et minus minus, et magis magis. Excedit autem similitudo similitudinem tripliciter : scilicet quantitate continua tantum, vel discreta tantum, vel utraque. Proprie loquendo, primum dicitur magis simile, secundum plus simile, tertium magis et plus fortasse. Secundum hæc Angelus et anima in Dei similitudine habent se ut excedentia et excessa. In tertia similitudine quæ plenissima est, anima Deo similatur non jam imitatione sed receptione : hoc inchoat cognitio, consummat dilectio. Sed utrumque recipit magis et minus : hoc incipit in via, completur in patria, utrobique magis et minus. De cognitione II Corinth., III : « *Nos revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur.* » I Joan., III : « *Cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est,* » sicut est, non sicut facit ut modo videmus cum Deum non secundum essentiam, sed secundum effectum cognoscimus ; et ei similes modo non sumus, sed tunc erimus, cum in speculum animæ quasi propriam speciem projiciet, et in intellectum secundum essentia cadet. De amore, Hugo : « Scio anima mea, quia quidquid diligis, vi amoris in ejus similitudinem transformaris. » Fit autem hujusmodi assimilatio quandoque ex sola oppositione, ut patet in speculo et specie : quandoque ex impressione, ut patet in cera et sigillo. Prima assimilatio fieri potest inter distantia, secunda solum inter conjuncta. Primam gignit intellectus cognoscentis, secundam affectus amantis. Augustinus : « Anima eo imago Dei est, quo ejus capax et particeps esse potest : capax cognoscendo ; particeps amando. » Quoniam igitur intellectus præcedit affectum, cognitio amorem necessario ; necesse est ut prius speciem Dei capiat intellectus, Deo ut speculum assimilandus, quam participet affectus, a Deo præsente ut cera sigillandus. In primo diversificatur similitudo ut sit completior vel incompletior ex duplici causa ; scilicet qualitate recipientis, et distantia recepti. Trina ad minus qualitas in recipiente exigitur ad hoc ut aptum sit ad plenam et evidentem recepti similitudinem : prima, ut sit terminatum : quod deficit in aere : et ideo licet prius in ipso recipiatur species quæ ipso mediante defertur ad speculum vel ad oculum, non tamen evidens est in seipso. Quod autem sit in ipso, patet sic : Sit a, b, c, d, aer medius contiguus rei in a, speculo in d : non potest esse species in speculo, nisi prius fuerit et si in medio. Secunda, ut stabile et quietum, non mobile vel fluidum : quod deficit in aqua ; quæ licet evidenti similitudine receptam speciem repræsentet, propter motum tamen integram repræsentat ut fractam, quietam ut motam. Tertia, ut sit tersum : quod deficit in terra, et quolibet

1. Al. : « hominem. »

2. Al. : « simul ; et iterum infra. »

opaco corpore ; unde hæc recipit umbram, non speciem. Omnia hæc in speculo. In vita præsenti anima cognitiva divinæ speciei naturaliter receptiva est, quasi aerea per vacuum interminatum vanitatis. Psalm., XCIII : « *Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt :* » Rom., VIII : « *Vanitati subjecta est omnis creatura :* » Psal., XXXVIII : « *Universa vanitas, omnis homo vivens*, » et quasi aqua per motum, et fluxum instabilitatis ; Augustinus : « Cogitationes viatorum sunt volubiles ; » et quasi terra opaca et indetersa per grossitiem cujusdam materialitatis : sed in futuro erit ut speculum, quando vanitatem excludet complens, et terminans veritas, fluiditatem sistet quieta stabilitas. Non enim erunt tunc cogitationes volubiles, ut vult Augustinus. Opacitatem absterget, et superficiem tersam reddet mundissima limpiditas : de qua Matth., V : « *Beati mundo eorde, quoniam ipsi Deum videbunt.* » Distantia autem rei speciem projicientis et speculi recipientis causat etiam diversitatem similitudinis. Nam quo minor distantia, major similitudo. Vera enim facies resultat et tota secundum veritatem in speculo etiam distante ; sed in minus distante plenius secundum quantitatem. Cujus ratio patet in naturalibus : quia nulla res materialis projiciens speciem, projicit eam sub parallelis : unde oculus videt rem sub triangulo, cujus angulus est in oculo, basis in re visa : eodem modo et speculum recipit objecta. Causa hujus est, quia res habet quantitatem ratione materiæ, speciem autem ratione formæ, quæ simplex est, et indistensa secundum se : elongatio autem a materia, et in specie causat contractionem quantitatis. Quanto autem magis distat speculum, magis concurrunt lineæ terminales, sub quibus projicitur species, ex quo sunt æque distantes ; et tanto minor recipitur species Unde patet esse possibile, quod duorum speculorum speciem aliquam recipientium unum recipiat et repræsentet totam, aliud non totam ; et tamen secundum magis recipere quam primum. Igitur in proposito, etsi in Deo non sit quantitas materialis, est tamen quantitas virtualis, vel potius immensitas, quam speculum glorificati intellectus cum dimensum sit et finitum, non potest recipere infinite. Totam ergo secundum veritatem recipit Dei faciem, cum simplex sit non habens partem et partem ; sed recipit tamen non secundum infinitam quantitatem recepti, sed secundum aliquantam capacitatem recipientis. Et licet in omnibus speculis resultet Dei facies secundum plenitudinem veritatis, tamen secundum minorem vel majorem distantiam recipientis et recepti est major vel minor contractio quantitatis. Quod ergo minime distat, plenissime repræsentat ; et intellige distantiam non spatii localis, sed aptitudinis. Dionysius : « Quilibet ornatus circa Deum divinior est magis alio distante, et lucidiora simul et magis illuminativa quæ propinquiora sunt vero lumini : et non accipies hoc localiter, sed secundum divinam similitudinem et propinquitatem. » Verum, quia regulariter in comprehensoribus, quantum quisque cognoscit, tantum diligit ; quantum ergo recipit Dei faciem superficies tersi et specularis intellectus, tantum sigillatur ex impressione faciei ejusdem profunditas mollis et cerei affectus ; et sic similitudo consummatur, cum anima secundum intellectum et affectum in Deum transformatur. Gradus ergo decimus in quo amor facit assimilari totaliter ultra Seraphim, est qui tam similatur excellenter, utpote quibus in summo convenit Angeli definitio, quam ponit Dionysius : « Angelus est imago Dei, manifestatio occulti luminis, speculum clarum, clarissimum, immaculatum, incoinquinatum, incontaminatum, totam, si conveniens est dicere, suscipiens in se pulchritudinem omniformis deiformitatis, munde resplendere faciens in se bonitatem silentii. » Fecit ergo summus artifex in ostentationem pleniorem artis suæ speculum unum clarissimo clarius, Seraphim tersius et purius : et tantæ puritatis, ut purius intelligi non posset, nisi Deus esset : personam scilicet gloriosissimæ Virginis. De quo Anselmus : « Decebat ut illius conceptio hominis de matre purissima fieret ea puritate qua major sub Deo nequit intelligi. » De hujus speculi formatione Bernardus : « Hanc, Domine, fecisti imaginem bonitatis tuæ, in ea valde artifex ostendens magisterium pietatis tuæ. » Sed rursum ex isto mirabiliter produxit aliud nobilius, quod ineffabiliter in unitatem divinæ personæ assumptum ut conjuncta summæ et immediatissimæ faciei divinæ ipsam plenissima et totali similitudine repræsentat. Nec jam dicitur homo divinus ut a Deo sigillatus, sed homo Deus ; una persona, gemina natura. Sit ergo a, intellectus ani-

mæ Christi, b. anima beatæ Virginis, c. summus Angelns de Seraphim, d. summus de Cherubim, e. summus de Thronis, f. summus de Dominationibus, g. summus de Principatibus, h. summus de Potestatibus, i. summus de Virtutibus, k. summus de Archangelis, l. summus de Angelis. Divina igitur essentia per nudam cognitionem et intimam dilectionem recipitur, et aliquali similitudine repræsentatur ab omnibus his ut facies a speculis non secundum indifferentem essentiæ veritatem, sed differentem quantitatem. secundum capacitatis et aptitudinus diversitatem. Quamvis ergo in Deo unum sint essentialia omnia, et ideo idem virtus et essentia simplex, tamen essentia et virtus est infinita. Ex quo accidit ut etiam cognoscibilis sit et apprehensibilis non sit ; et ideo infinitum a finito totum cognoscitur et amatur, quia simplex ; sed non totaliter, quia non infinite : hoc enim solum ejus cujus tanta sapientia quanta virtus, qui tantum se novit quantus est, et tantum se diligit quantum cognoscit. Isidorus : « Trinitas sibi soli nota est, et homini assumpto. » Sed sicut nota, ita et amata sibi infinite ; et humanitati assumptæ, etiam infinite: sed sibi infinite simpliciter et absolute, hnmanitati vero infinite solum respective, scilicet in comparatione ad omnem creaturam. Omnis enim creaturæ esse et fines humanitas illa in essendo, cognoscendo et diligendo quodammodo infinite excessit, quæ ad ipsum vere infinitum in unitatem personæ accessit. Intellige igitur specula novem sub novem diversis gradibus faciem aliquam recipientia et repræsentantia. Ultimum repræsentabit vere faciem secundum quod est, sed non vere quanta est, quia et essentiam nasi, et essentiam et numerum et figuram oculorum, genas, faciei latitudinem, mentum et frontem longitudinem terminantes. Omnia hæc in secundo non plura; sed majora, nec in summo plura, sed maxima: sic omnimo in proposito. In l. recipit divina essentia, potentia, bonitas et omnia essentialia Trinitas personarum, et omnia ad beatitudinem facientia. Sed et ipsum c. eadem recipit et non plura, sed majora, quia majus est : sed tamen non infinite infinita re cipit, quia et ipsum finitum est. In g. autem univers communis est finis, et in cognitione et dilectione ejus communis est terminus divinæ similitudinis. Verum ipsum a. universo melius , quia finem hunc infiniti unione transcendit; ibi per copulam admittitur ubi omnis creatura excluditur, cum Trinitas sibi soli et homini assumpto nota, et per consequens amata esse dicitur. Pro solo igitur a. amore decimum gradum fecit ; quia infinita cognitione et dilectione amato non quidem æquavit, sed quodammodo totaliter similavit, cui ipsum personaliter univit. Sed et mirabiliter inter a. et c. b. medium intercessit, persona scilicet gloriosissimæ Virginis, quæ in cognoscendo et diligendo omnium quidem creatarum personarum communitatem inæstimabiliter excessit; sed ad personæ increatæ unitatem rationabiliter non accessit.

DE DILECTIONE PROXIMI

CAPUT PRIMUM.

Procœmium.

Vivit Dominus cujus ignis est in Sion, scilicet Ecclesia militante, per fidem speculante : et caminus in Jerusalem in Ecclesia triumphante, jam pacem vidente. Hic ignis, ibi locus ignis : non tamen vacuus locus, nec caminus extinctus. Dicit autem Augustinus : « Unaquæque res suo pondere ad locum suum tendit, pondus autem ignis sursum. » Ignis ergo amoris hic est quasi violenter , illic quasi naturaliter. Illinc vero mittitur huc : hinc : vero movetur illuc. Thren., I : « *De excelso misit ignem in ossibus meis :* » et in Ezech., X: Ignis de medio Cherubim accipitur, et datur manus viri lineis induti. Ignis vero inferius et ignis superius, quia Deum et in via amamus, et in patria amabimus : sed sursum solummodo proprius ignis locus : et ideo præcipitur, « *Diliges Dominum Deum tuum*, etc.» Quod mandatum, secundum Augustinum hic implere non possumus, cum non sit ignis locus. Sed ideo accipimus ut ad caminum tendere sciamus, ubi totaliter ardendo, mandatum quod hic accipimus et servare incœpimus, sine desertione impleamus. Nota ergo quinque conditiones illius ignis. Est in materia nobilis, in forma cognoscibilis, in quantitate magnus, in virtute inextinguibilis, in pondere stabilis. Primum quidem amor in patria, ignis in camino est, et in materia nobilis, cum ejus materia sit ipse

Deus, quem tunc sic amabimus, ut nihil amemus nisi quod ipse sit, vel ab ipso, in ipso, secundum ipsum, et ad ipsum sit. Hic vero diversorum ignium sunt diversæ materiæ. Alii enim aliud amant : et hoc quod est causa amoris, hoc materia ardoris. Vide ergo quomodo alii pro materia ignis fimum boum in larem cordis componunt, alii toruones, alii stramina, alii ligna viridia, alii carbones. Voluptuosi fimum boum incendunt, quia vitia et peccata, et ea quæ brutalia sunt ardenter diligunt. Verum hic ignis fœtidus, et tantum inficiens quantum calefaciens. Item in affectionibus avarorum congesti sunt in pabulum ignis cespites terrestrium, idest temporalium bonorum. Item alii de straminibus et calamis qui vacui sunt ignem faciunt, qui vanos honores diligunt. Ignis stramineus lætabilis quidem dicitur, sed durabilis non esse cognoscitur. In momento flamma in altum consurgit, sed continuo evanescit. Lux clara famæ sæcularis procul aspicitur, et repente non nisi favilla nigra et inutilis invenitur; quam sic ventus dispergit, ut locus ejus inveniri non possit. Psal., XXXVI : « *Vidi impium superexaltatum et elevatum sicut cedrus Libani, et transivi, et ecce erat : quæsivi, et non est inventus locus ejus.* » Nonnulli etiam de spinis et tribulis, quæ nec sine pœna tractari possunt, incendium faciunt: scilicet iracundi et invidi, qui vindictam appetunt, et pœnas aliorum ardenter concupiscunt. Item alii ligna viridia incendunt, qui uxorem filios nimis ardenter diligunt. Hic ignis fumum generat, qui et faciem animæ denigrat, et oculos cognitionis vehementer deturpat. Item alii carbonibus in lare cordis ignem affectionis nutriunt, qui bonos homines diligunt; qui more carbonum in oculis carnalium nigri sunt et despecti : sed siccitate laudabili et aliis conditionibus ad ignem sunt aptissimi. Verum ut audivi, et de igne carbonum caput frangitur, nisi sale aspergantur. O quantorum capita insensibiliter fracta sunt, et in quandam periculosam insaniam inciderunt! qui sine sale discretionis etiam bonos homines dilexerunt, qui spiritu cœperunt, et carne consumaverunt. Cæterum in camino patriæ ignis in materia nobilis est, ubi pure Deus diligitur in seipso, sed et forte nihil nisi Deus diligitur in proximo. Deuter., IV : « *Deus noster ignis consumens est.* » Mirares, materia ignis nostri tantum agit cum pati debeat. Deus noster non solum amatur, sed et amat : et quia ardenter amatur, ipse est materia ignem nutriens : sed quia ardentius amat, ipse est ignis consumens. Finitum enim quantumcumque magnum, infiniti comparatione consumitur. Item est et ille ignis in forma cognoscibilis, quia non in cineribus sepelitur, sed effusione flammea omnibus aperitur. Cant., VIII : « *Fortis est ut mors dilectio. Lampades ejus lampades ignis atque flammarum.* » Modo quidem ignis caritatis cinere coopertus invisibilis est adeo[1], ut et ipsum hospitem domus lateat, utrum super larem cordis aliquid de igne caritatis habeat : et timetur aliquoties non esse, ubi tamen est: et e converso nonnumquam præsumitur esse, ubi in veritate non est. Eccle., IX. *Sunt justi atque sapientes et opera eorum in manu Dei, et tamen nescit homo utrum amore an odio dignus sit.* Item est in quantitate magnus. Modo parum cognoscimus, et ideo parum diligimus, et ideo parvum igniculum habemus, vix manum plenam ut signatur in Ezech. : « *Præcipit Dominus viro qui indutus erat lineis, dicens : Sume ignem de medio rotarum quæ sunt inter Cherubim : et ingressus ille stetit juxta rotam, et extendit Cherub manum de medio Cherubim, ad ignem qui erat inter Cherubim, et dedit in manus ejus qui indutus erat lineis : qui accipiens ingressus est, et apparuit in Cherubim similitudo, et manus hominis subtus pennas eorum.* » Cherubim plenitudo scientiæ. Cherubim ergo nobis ignem mensurat, et vix manum plenam dat, qui parva cognitio, et ideo parva dilectio. I Corinth., XIII : « *Nunc cognosco ex parte ; sed cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est,* » et tunc perfecte videbimus, perfecte amabimus et vehementer ardebimus. Joan., XVII : « *Notum feci eis nomen tuum, et notum faciam, ut dilectio qua dilexisti me in ipsis sit, et ego in ipsis.* » Nec mirum, si magnus ignis efficitur, ubi de tot cordium millibus quasi infinitis laribus amoris flamma effunditur, et unum ignem caritatis inconfuse confunditur O si interim plenam nobis Cherub mensuret! Ut video, quatuor ad hoc habere oportet ; scilicet, ut viri simus, lineis induamur, ingrediamur, juxta rotas stemus. Esto igitur vir virilitate constantiæ, induere lineis continentiæ, ingredere in interiora

1. Al. : « a Deo. »

conscientiæ, sita juxta rotas Scripturæ : sic aliquid de igne accipies, quo accepto egredieris, et alios incendes. Item est in virtute inextinguibilis. Ignis extra caminum, ignis caritatis extra cœlum : virtuosus quidam valde, sed tamen extinguibilis est, et quam frequenter extinguitur ! nunc penuria lignorum, nunc inundantia aquarum, cum vel desunt necessaria, vel absunt contraria. Prov., XXVII : « *Si defecerint ligna bonorum operum, extinguitur ignis.* » Similiter ignem ardentem extinguit aqua fluida, scilicet concupiscentia. Ita quidem modo; sed quomodo in futuro? Ita hic : sed qualiter in camino virtus ignis inextinguibilis est, nota : Cant. VIII : « *Aquæ multæ non poterunt extinguere caritatem, nec flumina obruent illam.* » Ex isto sequitur alia conditio illius ignis, scilicet quod sit duratione perpetuus : et hoc est quod dicit Apostolus I Corinth., XIII: « *Caritas nunquam excidit.* » Item est in pondere stabilis. Pondus naturale quod rem ad locum proprium inclinat, in eodem loco rem sistit, ex extra illum quiescere non permittit. Sicut igitur lapis, quem pondus suum deorsum movet, in centro accipit quietem ; sic ignis semper in motu existens, et semper suo pondere sursum tendens, in horizonte sphæræ suæ eodem pondere fixus adipiscitur stabilitatem, ibique ab aliena materia absolutus, et propria contentus, in actione sua uniformiter se habet. Nam extra sphæram suam secundum diversas materias sortitur conditiones diversas, et pro diversis conditionibus multiformiter diversificatur in actionibus. Nunc enim impeditur, nunc expeditur : et secundum hoc motus ejus nunc tardior, nunc velocior : nunc minuitur, nunc augetur; et ex hoc actus ejus nunc debilior, nunc fortior. Sic omnino ignem amoris pondus suum movet et agitur, donec in camino patriæ sistat. Hic ergo caritas movet ad opera per quæ sursum veniatur; et sic est meritum præmii : ibi sine opere in amati præsentia delectatur, et sic est præmium meriti. Hic ergo locus motus et activi et passivi ; nam ignis caritatis et movere habet, et moveri potest : movere habet, ut dictum est, ad opera ; moveri etiam potest quinque speciebus motuum, motu generationis de non esse ad esse, motu corruptionis de esse ad non esse: motu augmenti cum intenditur, motu diminutionis cum habitus per peccatum corruptus in contritionem non revertitur, motu alterationis vel cum expedita fervet, vel impedita torpet; et secundum hoc in motu quem elicit, et in actu quem efficit, fortior vel debilior est. Nihil horum patitur ignis in sua sphæra, caritas in patria. In camino ergo patriæ locus est stabilitatis, ubi pondere suo ignis iste sistitur, ut nec moveat ulterius, nec moveatur. Non enim ibi ulterius movere habet ad operationem difficilem, sed beatificare habet per fruitionem Dei indicibilem : nec moveri potest, quia nec generari in non habente, nec corrumpi in habente, nec augeri in minoribus, nec minui in majoribus : quia nec illi de hypophania ad ephiphania ascendere per amoris augmentum, nec illi possunt descendere per ipsius detrimentum : sed nec alterari potest, cum nec impediri nec expediri valeat, semper æque expedita in eodem statu, in eodem actu, in eodem fervore stabilis perseverat. Hic est caminus Jerusalem, ad quem movet et elevat bonos ignis caritatis : cui proposito caminus Babylonis opponitur, ad quem permittit et agitat malos ignis cupiditatis, de quo Matth., XIII : « *Exibunt Angeli, et separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in caminum ignis ; ibi erit fletus et stridor dentium.* » Hic erit risus et jubilus gaudentium ; ibi pœnaliter ardent corpora damnatorum materiali igne inextinguibilis gehennæ : hic suaviter ardent animæ bonorum spirituali igne interminabilis amicitiæ. O si modo respicere detur oculis cordis, qualis erit ille respectus quo electi respicient sine timore gaudenter, de camino palatii regalis illos miseros sine spe dolentes in camino carceris gehennalis.

CAPUT II.

De convenientia duorum mandatorum.

Secundum autem simile est huic : « Diliges proximum tuum sicut teipsum. » Similitudo est rerum defferentium eadem qualitas. Mandatum igitur primum est quo jubemur diligere Deum, et secundum quo proximum : quoniam duo mandata sunt numero differentia, et ordine differunt non solum jubendi, sed etiam implendi : quoniam illud primum, et istud secundum prius et posterius in tempore, sed in dignitate et necessitate : quia dignius, potius, intensius et fructuosius diligimus rem, quam ejus imaginem, Deum quam hominem. Multa tamen convenientia ei simili-

tudo mandati secundi cum primo. Et est triplex convenientia : nam idem est actus in specie, qui utrobique recipitur, scilicet dilectio ; idem numero habitus caritatis, a quo uterque actus elicitur : et unus idemque, scilicet Deus, in quem uterque dirigitur, quia propter Deum et Deus et proximus diligitur. Cum ergo proximus diligitur propter Deum , solus Deus diligitur propter seipsum. Aristoteles : « Ubi unum propter alterum, utrobique unum tantum. » Primum igitur mandatum et actus quidem nobilitate et objecti dignitate et implendi necessitate præcedit omnia et excedit : ad cujus similitudinem secundum per multas communes cum ipso qualitates præ omnibus aliis mandatis plenius et propius accedit. Secundum ergo simile est primo. Primo quidem in obligatione. quia mandatum est sicut primum, non consilium ; et ideo non persuadetur ad placitum, sed imponitur ad debitum. Joan., XIII : « *Hoc est præceptum meum, ut diligatis invicem*, etc. » De virginibus, ait Apostolus, I Cor., VII, « *præceptum Domini non habeo , consilium autem do*, etc. » Et Dominus, Matth., XVI, juveni ait: «*Si vis perfectus esse, vade et vende*, etc. » Possessio ergo castitatis, et abdicatio proprietatis, et quædam similia consuluntur ut utilia. Dilectio autem proximi, sicut dilectio Dei, mandatur, et præcipitur ut necessaria. Itemque mandatorum aliud divinum, aliud humanum. Secundum simile est primo in auctoritate, quia divinum est non humanum, et ideo omnibus humanis præjudicat, cum minor in majorem imperium non habeat. I Joan., III : « *Mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum, diligat et fratrem suum :* » a Deo, inquit, non ab homine. Obedire autem oportet Deo magis quam hominibus : et ideo traditiones humanæ tamquam vanæ non obligant, quæ huic divino mandato directe vel indirecte obviant. Matth., XII : « *Quare vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram ? Nam Deus dixit, Honora patrem*, etc. *Vos autem dicitis, Munus quodcumque est ex me, tibi prodest :* et *irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram.* » Col., II: « *Si mortui estis ab elementis mundi hujus; quid adhuc tamquam vivi decernitis ? Ne tetigeritis*, etc. *Quæ sunt omnia in interitum secundum præcepta et doctrinas hominum.* » Item mandatorum divinorum aliud cæremoniale, ut de oblatione vitulæ rufæ et similia : aliud judiciale, et de emptione servi, et teleonaria, ut de eruitione oculi, et similia : aliud morale, directe pertinens ad veritatem morum et vitæ, ut decalogus : omnia hæc divina. Sed Christus Deus et homo legifer noster, rex noster et judex noster figuras per veritatis exhibitionem adimplens, cæremonialia generaliter abrogavit, judicialia derogavit, moralia prorogavit: et secundum hoc finis legis Christus ad justitiam omni credenti, rigorem mansuetudine temperans, judicialibus derogavit. Matth., V : « *Audistis quia dictum est, Oculum pro oculo*, etc. *Ego autem dico vobis, non resistere malo.* » Moralia equidem confirmando et amplians, interpretando , moralia prorogavit : unde : « *Audistis, quia dictum est, Non occides : Ego autem dico vobis, Nolite irasci*, etc. » *Non enim veni solvere legem, sed adimplere.* Moralia igitur inter mandata divina firmissima et dignisima sunt. Morale autem est mandatum primum ; sed et in hoc simile est illi secundum; et ideo non tollitur abrogatione, non stringitur vel minuitur derogatione, sed extenditur prorogatione. Matth., V : *Audistis quia dictum est: Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum. Ego autem dico vobis, diligite inimicos vestros.* » Hinc etiam mandatum diligendi proximum novum dicitur, non quia de novo mandatum, sed quia novis discipulis nova interpretatione appositum, et novis exemplis novi hominis evidentius declaratum. Novum, inquam, ad differentiam veterum, quæ et veteribus data sunt, et vetustate sua abrogata sunt. Joan., XIII: « *Mandatum novum do vobis*, etc. » Dicendo novum, veteravit prius. Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est. Item mandatorum novæ legis aliud est naturale, quia naturæ inditum, cum natura est conditum : aliud est positivum. Prima præcipiuntur quia bona ; secunda bona sunt quia præcepta, ut sunt mandata de Sacramentis, Baptismo, Confirmatione, et quibusdam aliis, quibus potentiam suam Deus præalligavit. In quibusdam etiam consuetudo bona pro lege habetur, et mandato æquivalet, quoniam longævæ et bonæ consuetudinis non est levis auctoritas. Inter hæc ergo naturale magis est firmum, et amplius necessarium. Et in hoc iterum primum mandatum et secundum similia sunt, quia origine conveniunt: utrumque enim naturale, non positivum, vel consuetudinale : id enim naturale est, quod natura docuit omnia animalia. Omne

animal, natura docente, diligit si mile sibi, et ipsa etiam volatilia conveniunt ad sibi similia. Unde Lælius philosophus : « Ipsi in nobis intelligimus a natura gigni sensum diligendi. » Ex his sequitur, quod mandatum hoc idem sit apud omnes. Nam ut dicit Boetius, quod natura est, idem apud omnes : consuetudine vero quod apud aliquos permutatur. Item mandatorum aliud conditionale, aliud absolutum : conditionale dicitur, quod sub conditione explicita vel implicita imponitur, ut illud, « *Vovete et reddite.* » et illud, « *Pœnitentiam agite :* » nam si voverimus, tenemur reddere, et si peccaverimus, præcipimur pœnitere ; et si conditio non existat, præceptum non obligat. Boetius : « Pœnitentia malum factum comitatur : quod quia in sapiente non contingit, non convenit nec pœnitentia. » Absolutum autem est, quod non conditione suspenditur, sed pure et præcipue indicitur. Si nimirum jubemur diligere Deum, sic et diligere proximum. In hoc ergo similia sunt mandatum primum et secundum, quia utrumque non conditionalibus præferendum. Item mandatorum aliud affirmativum, aliud negativum. Affirmativum, quod est de bono faciendo, et proprie vocatur præceptum : aliud negativum quod est de malo cavendo, et dicitur prohibitio . Primum autem mandatum affirmativum est ; sed et secundum simile est huic, quia et ipsum affirmativum est : et ideo negativis dignius est ; quia plus est bonum, facere, quam malum non facere. Omne etiam mandatum affirmativum infert et implicat negativum, sed non e converso. Unde qui jubetur diligere, consequenter prohibetur odire, non autem e converso : et sic de aliis. Affirmativum ergo dignius negativo. Item mandatorum aliud generale, quod omnes astringit , aliud speciale , quod aliquos tantum. Distinguitur enim in mandatis in sexu : quia quædam obligant mares, et non obligant feminas ; quædam e converso, ut illud , « *Mulieres in Ecclesia taceant.* » I Corinth., XIV. In statu, quia quædam Prælatos tantum, alia subditos tantum. In conditione, nam aliud dominos, aliud servos. In professione, aliud clericos, aliud laicos. In fortuna aliud divites, aliud pauperes ; et sic de aliis hominum differentiis. Sed mandatorum primum generale est, et secundum simile illi, et sine differentia et distinctione obligans omnes naturam rationalem participantes, et libero arbitrio utentes. I Joan., III : « *Qui non diligit, manet in morte.* » Nullus excipitur omnino: nec Angelus, nec homo. Huic generali nullum derogat speciale: nec solum generale est in subjectis, sed latum etiam in objectis . Generale respectu eorum quæ jubemur amare, latum respectu eorum quæ jubentur amari. Psalm., CXVIII : « *Latum mandatum tuum nimis.* » Glossa : « Latum mandatum caritas est, in qua nullæ sunt angustiæ, in qua universa lex pendet et Prophetæ. » Sicut igitur omnis homo sine exceptione jubetur diligere, ita et omnis diligatur, domesticus, extraneus amicus , et inimicus. *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Origenes : « Vos benigni, vos imitatores mei, diligite inimicos vestros , sive paganos, sive hæreticos : omnes amate, ergo omnes benigni estote. » Et cum terna sit dimensio, scilicet in longum, latum, profundum ; latum mandatum caritatis , et non profundum dicitur, quia ad damnatos amandos non extenditur. Item mandatum primum lucidum, ut et interpretatione non egeat , ut plerumque in simplicibus plenius quam sapientibus liqueat : et hoc ad differentiam mandatorum et legum obscuritate vel ambiguitate difficilium. Sed et secundum est simile huic, lucidum valde , nil obscurum continens , admonitione magis , quam expositione indigens. Ps., XVII : « *Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos.* » Item mandatum primum perpetuum, ut finem non habeat : et hoc ad differentiam temporalium. Temporalia autem sunt, quæ vel relaxantur pro tempore ut ea in quibus quandoque dispensatur ; vel mutantur in tempore ut mandatum de sabbato ; vel terminantur cum tempore, ut mandatum de fide, spe et patientia : a quibus absolvemur, cum videntes erimus quod credimus, tenentes quod speramus. Credere ergo et sperare ulterius non cogemur summo bono fruentes, et nihil de cetero mali patiemur. Secundum autem simile est huic : ad quod ita ligamur in via, ut non absolvamur in patria : ad quod sic tenemur omni tempore, ut teneamus illud etiam post omne tempus in æternitate ; et tunc amplius eo ligemur, cum a plerisque aliis absolvemur. Prov., XVII : « *Omni tempore diligit qui amicus est : sed non semper credet qui fidelis est.* » I Cor., XIII : « *Caritas nunquam excidit.* » Ex his patet aliqualiter quale sit mandatum primum, et huic quam simile sit secundum : quia, ut breviter epilogetur, utrumque est præ-

ceptum ad differentiam consiliorum, utrumque præceptum divinum ad differentiam humanorum, utrumque morale ad differentiam cæremonialium, utrumque naturale ad differentiam positivorum, utrumque absolutum ad differentiam conditionalium, utrumque affirmativum ad differentiam negativornm, utrumque generale ad differentiam specialium, utrumque lucidum ad differentiam obscurorum, utrumque perpetuum ad differentiam temporalium. Gregorius : « Cum cuncta sacra eloquia dominicis sint plena præceptis, de dilectione quasi de singulari mandato Dominus dicit Joan., XIII : *Hoc est præceptum meum ut diligatis*, etc. Quia quicquid præcipitur in sola caritate solidatur. » Præcepta ergo dominica et multa sunt, et unum : multa per diversitatem operis, unum in radice dilectionis.

CAPUT III.

Quomodo debeat homo seipsum diligere.

« *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* » Primum adverte quomodo teipsum diligere debeas, et consequenter quæ sunt proximi tui ex teipso cognoscas. Diligere aliquem, est velle ei bonum ; igitur diligere seipsum, est sibiipsi velle bonum. Sed refert non modicum quod bonum mihi velim, et unde, et quomodo velim, quod objectum terminet, quæ origo principiet, et quis modus ipsum velle formet. Primum ergo in objecto distingue ; quia aliud est bonum increatum, quod est primum et summum bonum, et ideo a diligente seipsum primo et summe volendum : aliud creatum, quod ideo bonum est, quia a summo bono profluit ut a principio, et ad ipsum refluit ut ad finem. Genes., I : « *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona.* » Dionysius : « Optimi est optima adducere. » Quamvis autem horum bonorum sit quædam analogica convenientia, multa tamen differentia : nam primum bonum est bonum essentialiter, secundum participative. Primum finis, secundum ad finem. Primo fruendum, et ideo illud propter se appetendum et volendum. Augustinus : « Frui est amore alicui rei inhærere propter seipsam. » Secundo utendum, et ideo propter aliud appetendum. Augustinus : « Uti est id quod in usum venerit referre ad optimum id quo fruendum est. » Verum inter utilia ordo est : nam quædam secundum se magis, quædam minus ad finem dirigent, et ideo secundum se quædam magis, quædam minus utilia et volibilia sunt. Unde sicut in scibilibus, secundum Aristotelem, plurima propter se nolumus quidam scire, propter aliud autem volumus, ut per hæc aliquid aliud cognoscamus : ita et in volibilibus aliqua non propter se, sed propter aliud volumus. Bonum autem creatum aliud naturæ, aliud fortunæ, aliud gratiæ ; quorum quodlibet multiplex esse cognoscitur, si a generibus ad species descendatur : sed bona hæc omnia, quoniam non summe bona sunt, magis et minus recipiunt, et regulariter unumquodque eorum tanto melius, quanto summo bono propinquius. Bonum aliud simplex bonum, aliud secundum quid ; ut quod bonum est cum determinatione diminuente, ut bonum nunc vel hic, vel huic. Nota ergo pro regula, cum diligere se sit sibi bona velle, velle sibi bonum simpliciter est diligere se simpliciter ; et velle sibi bonum secundum quid, est diligere se secundum quid : verbi gratia : Bonum est aurum, ut dicit Augustinus : Bonæ divitiæ, bonæ possessiones. Velle ergo sibi aurum et divitias, est bonum sibi velle : non tamen est hoc simpliciter se diligere, sed tantum secundum quid, quia et bonum volitum bonum est secundum quid : bonum hic non ubique, nunc non semper, huic bene utenti non cuilibet abutenti. Gratiam autem et gloriam sibi velle, cum hæc simpliciter bona sint, est simpliciter se diligere. Et quia bono creato malum opponitur ; cum multa sint bona, multa et mala : aliud enim est malum culpæ, aliud pœnæ, quorum quodlibet multiplex, ut patet speculanti. Et sicut est bonum bono melius, ita et malum malo pejus. Et est malum aliud simpliciter, aliud secundum quid. Nota ergo, accessus ad unum oppositorum est recessus ab alio ; unde si me diligens, bonum mihi volo, consequenter malum oppositum mihi nolo : et sicut inter bona quæ mihi volo, quædam propter se, quædam propter alia appeto, quædam magis, quædam minus volo ; ita et inter mala quæ nolo, quædam propter se, quædam propter alia, quædam magis, quædam minus fugio. Sed, ut dicit Aristoteles, in II *Cœli et Mundi*, quando unum contrariorum ponitur oppositum alteri, est cognitio eorum velocior. Nota ergo, ei quod est diligere contrarium est odire ; sicut ergo bonum sibi velle vel malum sibi nolle est se diligere, ita bonum sibi nolle et malum

sibi velle est se odire : nam si oppositum de opposito, et propositum de proposito. Sunt autem contraria mediata hæc duo habentia neutrum pro medio : sicut velle et nolle medium habent nec velle nec nolle. Et sicut volendo sibi bonum simpliciter vel secundum quid, contingit se simpliciter vel secundum quid diligere ; ita bonum tale vel tale nolendo, et malum simpliciter vel secundum quid volendo, contingit se odire simpliciter vel secundum quid. Nihil autem prohibet contraria eidem inesse, sed non eodem modo, sed alterum simpliciter, alterum secundum quid : ut patet quia Æthiops est albus dentem secundum quid, et niger simpliciter : et cygnus e converso albus simpliciter, et tamen secundum oculum niger secundum quid. Sic aliquando simpliciter me diligens, secundum quid odio, aliquando e converso. De primo Lucæ., XIV : « *Si quis venit ad me, et non odit. . . . adhuc autem et animam suam.* » Gregorius : « Bene animam nostram odimus, cum ejus appetitum frangimus, cum ejus desiderii non acquiescamus. » Joan., XII : « *Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam* ; » quam nisi simpliciter diligeret, ad tantum bonum non custodiret. De secundo Psal., X : « *Qui diligit iniquitatem, odit animam suam.* » Joan., XII : « *Qui amat animam suam, perdet eam.* » Augustinus : « Noli amare ne perdas ; noli amare in hac vita, ne perdas in vita æterna. » Cum diligere se sit sibi velle bonum, secundum multiplex velle, multiplex est diligere. Triplex autem velle distinguit Augustinus super illud Apost. « *Velle mihi adjacet :* » « Est enim velle naturæ, velle vitii, et velle gratiæ. » Velle naturæ per se impotens est, nec sufficit ad meritum, sed vincitur a velle vitii, nisi velle gratiæ subveniat ; sed velle vitii fugat, et velle naturæ liberat. Igitur secundum triplex velle triplex est dilectio : scilicet naturalis, libidinosa et gratuita. Prima indifferens, de qua Apostolus Ephes., V : « *Nemo unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit et fovet eam.* » Secunda mala, de qua Apostolus I Tim., III : « *In novissimis diebus instabunt tempora periculosa, et erunt homines seipsos amantes.* » Tertia bona, de qua dicitur, « *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* » Verum quodlibet velle geminum, et consequitur diligere bipartitum. Est enim naturam considerare dupliciter : primo ut natura est, et sic habet velle naturæ : secundo ut deliberativa, et sic habet velle rationale. Unde Damascenus distinguit voluntatem duplicem : naturalem qua volumus nobis bona naturalia, sicut esse, vivere, et intelligere et similia, quæ non possumus non velle : et rationalem qua possumus aliquid velle et aliquid nolle. Item vitium aliud sensualitatis, aliud rationis ; et secundum hoc velle vitii duplex ; vel vitiatæ sensualitatis, vel vitiatæ rationis. Item gratia duplex : scilicet gratis data et gratum faciens ; unde et duplex velle gratiæ. Sex ergo differentiæ ipsius velle, et sex constituunt differentias in diligere : quorum primum est pure naturale: Hoc indifferens est, quia propter naturalia nec laudamur nec vituperamur. Item necessarium est, quia potentiæ naturales non habent se ad opposita, sed ad alterutrum determinate. Unde sicut necessarium est se amare, sequitur quod impossibile est naturaliter se odire. Augustinus super illud Joan., ult. « *Ducet quo tu non vis* : » « Amorem vitæ, nec Petro senectus abstulit. » Item commune est rationabilibus et brutis, et etiam quodammodo inanimatis, quia sequitur naturam communem, de qua Aristoteles : « natura inquirimus desiderare quod melius est : » melius autem esse quam non esse : et cum esse sit quoddam bonum, et omnia naturaliter bonum appetunt, omnia suo modo se diligunt. Secundum deliberativum est sive rationale : hoc proprium est naturæ rationalis in quantum talis ; sic diligere se præcipitur naturali jure, cujus transgressio sufficit ad demeritum, sed observantia per se non sufficit ad meritum. Et quia potentiæ rationales habent se ad opposita, hoc modo possum me diligere, possum et odire : ut patet in his qui bonum, quod naturaliter necessario sibi volunt, hoc ex deliberatione nolunt, et malum oppositum sibi volunt, ut qui seipsos occidunt, vitam nolentes, et mortem volentes, naturæ legem se odiendo transgredientes, et de eo ipso mortaliter peccantes. Similiter omnes homines, secundum Aristotelem, naturaliter scire desiderant, et tamen quidam ignorantiam affectant. Quia vero natura non stetit in sua rectitudine et integritate, sed vitiata est et corrupta ; ex corruptione ejus surgit velle vitii, quo sibi homo bonum vult vitiose, et diligit se libidinose. Vult, inquam, sibi bonum sensibile, ut, honores ex vitio superbiæ, divitias ex vitio

avaritiæ, voluptates ex vitio carnalis concupiscentiæ, et sic de aliis: et hæc quidem omnia bona sunt, et ratione qua bona appetuntur, et delectant adepta : sed naturæ rationali mala, quia disconvenientia : natura enim rationalis non his sensibilibus bonis delectanda est, sed potioribus, scilicet intelligibilibus, a quibus se avertit, cum ad ista fruenda se convertit, et ideo peccat, quia male se amat, et verius se odit quam diligit, quia plus sibi nocet quam prosit. Joan., XII : « *Qui amat animam suam, perdet eam.* » Boetius : « Vos Deo mente consimiles, a rebus infimis excellentis naturæ ornamenta captatis, nec intelligitis quantam Conditori vestro injuriam faciatis. Ille genus humanum terrenis omnibus præstare voluit, et vos dignitatem vestram infra infima quæque detruditis. Nam si omne quod cujusque bonum est, id eo cujus est constat esse pretiosius ; cum vilissima rerum bona vestra esse judicatis, eisdem vosmetipsos vestra existimatione submittitis. » Augustinus in *Confes.* : « Bonum quod amatis a Deo est ; sed quoniam ad illud bonum non refertur quod bonum est et suave, sed amatum erit juste, quia injuste amatur deserto illo a quo est quicquid bonum est. » Sed quia semper accessus ad unum oppositum est recessus a reliquo ; quando si amans me volo mihi bonum sensibile, nolo et fugio malum oppositum, ut humiliationem, paupertatem, et similia. Est igitur tertium diligere, quo libidinose me diligo, cum sine consensu rationis per vitium sensualitatis hæc bona sensibilia mihi volo, non secundum exigentiam naturalis necessitatis, vel providentiam opportunæ utilitatis, sed secundum concupiscentiam voluptatis. Quartum est cum vitio sensualitatis ratio vitiosa consentit ; et hoc se diligunt, qui plena voluntate hæc omnia sibi non ad utendum, sed ad fruendum et abutendum improbe concupiscunt. Sapient., II : « *Venite et fruamur bonis quæ sunt.* » Utrumque horum malum est et peccatum : sed primum veniale, et ideo cohibitum. Secundum mortale, et ideo prohibitum. Hic est amor sui, de quo dicit Augustinus, quod est fundamentum civitatis diaboli. Ex eo enim quod diabolus privato amore nimis se amavit, bonum excellentiæ immoderate sibi appetivit, et sic æternæ confusionis Babyloniam sibi et suis imitatoribus inchoavit. Item de hoc Gregorius dicit, quod sicut in bono opere desidiam facit minor amor Dei, sic fraudem nimius amor sui. Fraudem enim facit in opere Dei, qui vel vires subtrahit, eo quod diligens se vult sibi bonum commodi per vitium accidiæ, vel opus ad utilitatem propriam convertit, volens sibi bonum laudis per vitium vanæ gloriæ. Cavendus igitur valde talis amor, qui et malum initiat, et bonum vitat. Ceterum gratia naturam vitiatam reparat, et elevat curvatam, et perficit imperfectam. Duplex autem est gratia : una gratis data : hæc et multiplex est, sed hic exempli causa [1] accipe pro gratis data virtutes informes ; alia gratum faciens, ut gratia caritatis : hæc vera gratia dicitur, quia per hanc primum homo Deo gratus efficitur. Quintum ergo diligere est secundum velle gratiæ gratis datæ, cum rationem naturalem et naturam rationalem virtus adjuvat, ut malas et deformantes circumstantias actui dilectionis per vitium additas abjiciat, et bonis aliquibus ipsum vestiat. Etsi enim virtus informis, quia informis, non usquequaque sufficit ad meritum ; eo tamen quod virtus est, arctat vitium, et cavet demeritum. Unde humilitas etiam informis non permittens hominem bonum pompæ per superbiam sibi velle, diminuit vitiosum diligere ; et inde est quod dicit Gregorius : « Qui non amat gloriam, non sentit contumeliam : et sic de virtutibus aliis et vitiis similiter judicamus. » Sextum autem diligere ex caritate procedit, quod primum filios regni a filiis perditionis dividit, et ad meritum sufficit. Virtus enim caritatis omni arte certiori velle vitii penitus fugans, et velle naturæ penitus liberans, vestit actum dilectionis omnibus circumstantiis debitis et necessariis, ut diligat homo quod debet, quantum et quomodo, et cujus gratia debet, et sic de aliis. Quod debet, quia se hominem, scilicet corpus et et animam, sed propter animam corpus, et ideo magis animam quam corpus ; quamvis dicat Gregorius : « Nemo proprie ad semetipsum habere caritatem dicitur, sed dilectionem, ipse in alterum tendit, ut caritas esse possit ; » quod supplendo verificatur, quia homo per caritatem non tantum seipsum, sed et proximum diligit; et etiam cum seipsum diligit, idem est secundum rem dilectum et diligens, alterum tamen secundum rationem ut agens et pa-

1. Al. : « ex causa. »

tiens. Item quomodo debet, ut sapienter, scilicet ut cum se diligens bonum sibi velit, magis bonum magis velit, et minus minus, et minimum minime, et maximum maxime. Tria autem distinguit Augustinus bonorum genera; scilicet bona magna, minima et mediocria. Virtutes, inquit, quibus recte vivitur, magna bona sunt. Species autem quorumlibet corporum, sine quibus recte vivi potest, minima bona sunt. Potentiæ vero animi sine quibus recte vivi non potest, media bona sunt. Quid ergo tibi et proximo eligas vel respuas, discreta edocet caritas. Unde etiam secundum Bernardum, « Zelus sine discretione errat ; « quod si errat, a caritate degenerat. » Item quantum, ne plus vel minus debito, scilicet ut minus diligat se quam Deum, et magis quam proximum, hoc spectat ad ordinem caritatis, de quo Augustinus : « Ille est qui inordinatam habet dilectionem, aut qui diligit quod non est diligendum, aut non diligit quod est diligendum, aut æque diligit quod minus vel amplius diligendum, aut minus vel amplius quod æque diligendum. » Item cujus gratia, idest propter quid, ut scilicet propter Deum, quem summe præ omnibus dilectis caritas diligat, etiam propter ipsum diligit quicquid amat. Cum diligere se sit bonum sibi velle, refert quomodo velis : utrum voluntate habituali, an actuali. Si actuali, utrum absoluta vel conditionali. Si absoluta, utrum semiplena, de qua dicitur Prov. v : « *Vult et non vult piger* ; » an plena, quæ pro facto reputatur, secundum illud Augustini : « Si desit facultas, non quæritur nisi voluntas. » Omnes igitur, ut ait Augustinus, volunt esse beati. Beatitudo autem est status omnium bonorum aggregatione perfectus. Omnes igitur sibi bonum volunt, et simpliciter bonum. et ita omnes simpliciter se diligunt : sed plerique non plene se diligunt, quia illud plenum bonum simiplene sibi volunt. Plenæ autem voluntatis hæc sunt experimenta. Aut enim est respectu habiti, aut respectu habendi. Si respectu habendi, quicquid actuali absoluta et plena voluntate mihi volo, id si possum acquirere acquiro ; et quo plenior voluntas, eo amplius quid possim examino ; quid possum per me, et quid per alium, quid possum viribus, quid ingenio et artibus, quid possum faciliter, quid vix vel difficiliter. Item si impeditus fuero, doleo ; et quo voluntas plenior, amplior et dolor. Item si adeptus fuero, gaudeo ; et plenitudo jucunditatis respondet plenitudini voluntatis. Item ejus oppositum nolo, et ideo si possum effugere effugio : quod vero habitum plena voluntate mihi volo ; id si possum conservare conservo, et quanto voluntas plenior, tanto solicitudo conservantis diligentior. Omnibus igitur præmissis collatis, patet esse tres divisiones generaliter dilectionis sui : nam alia simpliciter, alia secundum quid. Item alia naturalis, alia libidinosa, alia gratuita. Item alia plena, alia semiplena. Dilectio autem sui naturalis semiplena est, et non plena. Dilectio autem sui libidinosa, secundum quid est, et non simpliciter. Dilectio autem sui gratuita, et simpliciter est, et plena. Utrum ergo ex caritate teipsum diligas, et velle gratiæ bonum tibi velis, ex bono volito et ex volendi modo aliqualiter conjicere potes.

CAPUT IV.

De multiplici proximitate.

« *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* » Duplex est proximitas, vel propinquitas. Una extrinseca secundum convenientiam localem, secundum quam procul dicitur, quod in spatio locali distat multum, prope quod parum, propius quod minus, proximum quod minime. Alia intrinseca secundum convenientiam realem, secundum quod procul est quod parum convenit, prope quod multum, propius quod plus, proximum quod plurimum : de hac dicitur : « *Diliges proximum tuum*, etc. » Sed nota, quod superlativus quandoque idem significat quod suus positivus cum hoc adverbio « summe, » et tunc proprie ponitur, nec recipit magis et minus : quandoque idem quod positivus cum hoc adverbio « valde, » et tunc proprie recipit magis et minus, ita hic : unde inter proximos alius magis, alius minus proximus est. Est autem hæc realis convenientia generaliter in tribus : in natura, in mutua indigentia, et in gratia ; et secundum hæc multiplicatur proximitas. Natura autem hominis bipartitur, quia naturaliter ex corpore et anima componitur : hinc surgit duplex convenientia, et consequitur proximitas gemina. Una generalis, qua ratione spiritus cum omnibus rationalibus convenis, et conformitate naturæ proximi tibi proximus efficeris : quasi enim procul a te est natura entis inanimati, prope te

natura vegetabilis, propior natura sensibilis, proxima rationalis. Conformitate ergo naturæ rationalis mutuo sibi proximi sunt omnes naturam rationalem participantes, anima intellectiva et intelligentia, scilicet homo et Angelus, non distincto utrum bonus vel malus sit. Porphyrius : « Sumus enim rationales et nos et dii, sed mortale nobis additum separat nos ab his. » Sed hæc proximitas magis et minus recipit : nam cum spiritus angelicus et spiritus humanus specie differant, propior est homo homini et anima animæ quam Angelus animæ : similiter si Angelorum aliqui ab his specie differunt, si qui specie conveniunt, naturali convenientia mutuo sibi propiores sunt. Alia specialis, qua ratione corporis cum consanguineis convenis : quamvis enim omnes tecum ab eodem primo parente descendendo quodammodo generaliter cognati sint ; tamen quantum ad specialem sanguinis propinquitatem, quidam tibi quasi procul sunt, quidam prope, quidam propiores, quidam proximi: et proximi tripliciter : vel in linea ascendente, sicut pater et mater, vel in descendente, ut filius et filia, vel in transversali, ut frater et soror. Ad hanc proximitatem reducitur legitima affinitas velut ad suam originem. Sed hæc magis et minus recipit : comparamus enim interdum proximos lineæ ascendentis ad proximos descendentis, scilicet parentes nostros ; et nonnunquam hæsitamus quos præponere in diligendo vel postponere debeamus omnibus aliis circumstantiis paribus. Item in linea transversali proximus est frater. Sed differenter prope est mihi frater meus ex matre tantum, propior frater ex patre tantum, proximus frater ex utroque. Item sicut homo es per naturam, ita indigens es per necessitatem et carentiam. Unde sicut forma convenit materiæ quam perficit, et e converso ; sic tibi convenit et proximus fit qui beneficium impendit ; prope enim cogitando, propior volendo, proximus faciendo. Luc., x : « *Quis tibi videtur proximus fuisse illi qui incidit in latrones ?* » et ait : « *ille qui fecit misericordiam* » : qui fecit, inquit, non tantum cogitavit vel proposuit. Hac convenientia proximus est Angelus homini quem custodit, magister discipulo quem instruit, et generaliter quilibet alii cui beneficium impendit. Appellatio autem proximi relativa est : non enim aliquis proximus nisi proximo. Mutuo ergo proximi sunt et conveniunt, et qui impendit, et qui recipit beneficium. Potenti enim beneficium inpendere, quasi prope est qui indiget, propior qui magis, proximus qui maxime. Geminatur autem quodammodo hæc propinquitas, cum mutua est necessitas, et mutua benefaciendi facultas. Unde, cum uterque proximorum alterius beneficio in aliquo indiget et recipit, in aliquo abundat et indigenti impendit, secundum illud II Corinth., VIII: « *Vestra abundantia illorum inopiam suppleat.* » Secundum hanc proximitatem omnem contingit reducere societatem : beneficium enim mutuo impendit et recipit vir uxori, et uxor viro, dominus servo, servus domino, et sic de aliis omnibus aliqua societate convenientibus : de quibus Propheta Amos., III : « *Numquid ambulabunt duo pariter, nisi convenerit eis ?* » Sed nota : sicut secundum magis et minus diversificantur beneficia, sic et ista proximitas. Sicut es homo per naturam, sic gratus et bonus per gratiam : in qua qui tecum conveniunt, et boni sunt, et proximi tui sunt : tibi enim actualiter bono quasi prope est aliquis per potentiam nudam qua fieri potest bonus, propior per dispositionem, proximus per necessitatem, quæ conjuncta est actui. Sed et hic sunt gradus: quoniam inter bonos alius minus, alius magis bonus. Hoc modo proximi sunt comprehensores viatoribus bene justis, quia una est in specie, licet statu differens gratia gratificans utrosque. Item et Angeli hominibus: qui licet specie distent, et differant quaod naturalia, eadem tamen in specie sunt eorum gratuita. Large autem hoc modo tripliciter est tibi aliquis proximus : vel in re, sic quilibet vere bonus : vel opinione, sic quilibet qui nescitur malus, et ideo præsumitur bonus : vel spe ; sic quilibet viator malus, de quo cum non sit desperandum, et si modo sit malus speratur tamen futurus bonus ; et ita spe, conversionis est proximus. Secundum hoc dicit Magister in *Sententiis*, quia proximus dicitur quatuor modis ; conformitate naturæ, propinquitate sanguinis, beneficiorum exhibitione, spe conversionis. Prima proximitas et secunda ortum habent a natura, quæ est principium stabile, et ideo stabiles. Tertia et quarta, a voluntate et ideo mutabiles, quia voluntas est principium mutabile. Cum enim sit potentia rationalis, habet se ad opposita : et ideo qui nunc est proximus meus proximitate tertia in beneficium impendendo, potest fieri non proximus voluntate mutata malum mihi faciendo ; et similiter in

quarta proximitate contingit, cum bonus a bonorum similitudine se elongans, malus fit, et postmodum in malo finaliter perseverans, damnatione perpetua inconvertibilis factus, spe conversionis proximus esse desistit.

CAPUT V.

Quomodo diligendus proximus dilectione amicitiæ.

« *Diliges proximum tuum*, etc. » Dupliciter proximus : scilicet dilectione amicitiæ et concupiscentiæ. Primo ergo quantum ad dilectionem amicitiæ, secundum considerationes supra positas de dilectione tui, nunc procede regulariter in dilectione proximi. Et cum diligere proximum per amicitiam, sit velle ei bonum, ad cognoscendam dilectionem, et bonum volitum, et volendi modum, et voluntatis radicem vel principium distingue. Sicut enim simpliciter vel secundum quid, semiplene vel plene, naturaliter, gratuite, vel libidinose contingit diligere seipsum, similiter et proximum. Item consideratio radicis, et si difficilior, tamen principalior : *si enim radix sancta, et rami.* Secundo ergo tres radices volenti tripliciter distinguitur dilecto proximi, scilicet naturalis, gratuita et libidinosa. Quarum prima bona, sed nec meritoria nec demeritoria, et ideo indifferens quantum ad hoc ; secunda bona, tertia mala. Sed cum radicum quælibet sit gemina, sex inde pullulant generales motus dilectionis proximi logice convenientes, ethice differentes : quorum quatuor consequenter se habent : scilicet naturalis, deliberativus, gratuitus a gratia gratis data, et gratuitus a gratia gratum faciente ; quorum posterior semper addit super priorem , et completior est ipso, cum fortassis motus unus et idem in substantia sic diversificatur, sicut eadem linea aliter a physico , aliter a mathematico consideratur. Primus ergo motus dilectionis in proximum est pure naturalis, surgens ex natura ut natura ; quæ etiam in deliberatione circumscripta, tres primas proximitates cognoscit, et super eas motum facit, unde ratione conformitatis non solum animal rationale, sed *omne animal diligit sibi simile.* Matth., XIII . Ratione consanguinitatis non solum homo, sed etiam *gallina congregat pullos suos sub alas* potius quam alienos Joan., X. Ratione beneficii impensi ovis lupum fugiens sequitur pastorem. Catulus in extraneos latrans, domino suo cauda blanditur. Tob., XI. De quo Matth., V : « *Si diligitis eos qui vos diligunt*, etc. *Si salutatis fratres vestros*, etc. » Gregorius : « Sunt qui diligunt proximos, sed per affectum cognationis et carnis, etc. » Sed aliud est quod sponte impenditur naturæ ; aliud quod præceptis dominicis ex caritate debetur obedientiæ. Secundus et deliberativus vel rationalis, surgens ex natura in quantum collativa, quæ per deliberationem hæc eadem advertit, et plenius cognoscit : quicquid enim cognoscit virtus inferior, et superior, sed non e converso. Naturæ vero in quantum rationalis, indita est lex naturalis, quam conferendo legit, et exinde commonefacta fortius proximum diligit, quia debitum, quia naturale præceptum, quia non diligens omittit, odiens in legem committit, omittens et committens pœuæ reatum incurrunt. Sed quia potentiæ rationales habent se ad opposita, radix hæc una, sed non uno modo se habens, nunc motum dilectionis, nunc motum odii germinat, interdum etiam quasi prorsus a germine vocat, secundum illud Rom., I : « *Sine affectione.* » Isa., XLIX : « *Numquid oblivisci poterit mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui* ? » Glossa : « Duritia mentis vincens juri naturæ. « Tertius est imperfecte gratuitus, surgens ex natura mediante aliqua gratia gratis data, qualis est virtus informis, et similia ; quæ naturam disponit, ut præmissa intimius advertat, et insuper ad considerandam in proximo Dei imaginem, et similia deliberationis naturalis cognitionem transcendentia sublevat, eamdemque deliberationem adjuvat ad vestiendum motum dilectionis aliquibus circumstantiis bonis, ad quod per se deliberatione non sufficeret. Quartus est perfecte gratuitus et gratus, surgens a natura per gratiam gratum facientem perfecte, quem rationalis potentia, scilicet voluntas deliberativa, per habitum caritatis tres primas proximitates secundario, sed quartam principaliter considerantis adjuta, omnibus debitis circumstantiis vestit, et meritorium producit. Septem autem generales circumstantias enumerat Aristoteles in Ethic. : Quis, quid, circa quid, quo, cujus gratia, quantum, et quo modo. Hæc per ordinem in actu dilectionis hujus invenies. Primo quis agens ; quia anima gra-

tificata in quantum talis : in quo tangitur et subjectum agens, scilicet rationalis animæ natura, et forma cujus virtute agitur, scilicet caritas vel gratia, qua circumscripta non esset debitus agens : virtus enim est quæ habentem perficit, et ejus opus bonum reddit. Aristoteles : « Non quia bonum facimus boni sumus, sed quia boni sumus bonum facimus. » Secundo quid agat ; quia diligit : hæc est debita actio quam et natura docet, et lex jubet : lex naturalis, et lex scripta, et vetus et nova. Roman., XIII : « *Qui diligit proximum, legem implevit.* » Hæc est dilectio amicitiæ, quæ in duobus motibus intra consistit ; movetur enim amans in dilectum et pro dilecto. Primus motus est complacentia, qua affectus amantis amico per recordationem intellectum actualiter venienti statim occurrit, et ut placenti se aperit, et ut convenienti conjunctus est, et quadam dilectione stringit. Proverb., XXVII : « *Ne obliviscaris amici tui in animo tuo:* » Matth., XVII : « *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.* » Hoc tamen sic non in Deo intelligas ut in homine. Secundus est a concupiscentia, qua moveor pro amico, cum ipsi bonum volo. Aristoteles : « Amicos justos esse volumus. » Tertio circa quod agat, quia circa proximum ; hæc est debita materia. Sed nota, sicut visio habet unam materiam propriam, vel objectum super quod transit, scilicet colorem, et aliam communem, scilicet substantiam vel quantitatem colori substantem ; sic dilectio ex caritatis habitu prodiens, habet proximum proximitate quarta pro materia principali et propria, aliis autem proximitatibus proximos habet pro materia communi secundaria. Sicut ergo non coloratum non videtur ; sic omne illud in quo est proximitas deficit, si ex caritate non diligitur ; sicut sunt damnati, qui quantumcumque consanguinei vel benefici fuerint, ex caritate non diliguntur, quia beati non sunt nec fieri possunt : et ideo cum caritatem habentibus, nec potentia nec actu conveniunt, sed fortassis naturali amore amantur, ad quem et naturalis compassio sequitur, de qua dicitur Luc., XVI : « *Inter nos et vos*, etc. Et qui ad vos transire volunt, etc. » Actus ergo dilectionis initiatur a natura subjecti respectu conditionum naturæ objecti ; progreditur in gratiam in subjecto respectu conditionum gratiæ in objecto ; consummatur in gloria subjecti respectu conditionum gloriæ objecti. Caritas ergo facit diligere proximum in quantum justificabilis vel justus per gratiam, beatificabilis vel beatus per gloriam : et in hoc forsitan tenet regula Aristotelis : Si simpliciter simpliciter, etc., quamvis ex dilectione naturali feratur instantia. Quarto quo, videlicet instrumento. Nota : potentiæ animæ sunt veluti instrumenta ejus ad agendum. Augustinus : « Anima instrumenta cogitandi et diligendi habet a natura. » Duo autem sunt genera instrumentorum, secundum duas differentias potentiarum, scilicet animales et spirituales. Instrumentum igitur dilectionis est potentia voluntatis sive affectus ; signum autem dilectionis est operis effectus. Est autem affectus duplex, sicut voluntas : unus animalis sive sensibilis vel brutalis, qui conjungitur phantasiæ, et communis est homini et brutis : ex hoc est dilectio sensibilis ; alius rationalis, sive spiritualis, qui conjungitur intellectui, qui communis est Angelo et homini. Ex hoc est dilectio intelligibilis. Sed non sufficit potentia ad actum, nisi disponatur per habitum. Potentiam ergo voluntatis ad eligendum actum dilectionis disponit habitus amoris : Hic autem est duplex : unus naturalis, qui condividitur contra mentem et notitiam, secundum Augustinum : alius gratuitus, qui condividitur contra fidem et spem, secundum Apostolum, « *Hæc est caritas.* » Quo ergo diligendum est materialiter potentia voluntatis, et formaliter habitu caritatis? Augustinus in *Confess.* : « Aliter non est vera amicitia, nisi tu, Domine, eam agglutines inter hærentes tibi caritate diffusa in cordibus eorum. » Quintus, cujus gratia : hæc est causa finalis. Debito fine caritas motum nescit, quia proximum non fruens, sed ut utens diligit : hic non adhæret amore homini propter seipsum, sed refert ulterius ad finem ultimum, scilicet Deum, qui est summum bonum quo solo fruendum est, quia propter se amandum. Nam etsi dicat Apostolus homini, « *Ego te fruar*, » addit tamen « *in Domino.* » Augustinus : « Qui homine in Deo fruitur, Deo potius quam homine fruitur. » Sexto, quantum. Nota : duplex est quantitas in dilectione : una mensurans quasi extra, scilicet duratio : alia mensurans intra, scilicet magnitudo : et hæc duplex : intensionis et extensionis. Facit ergo caritas proximum diligi quantum debet. Quantum duratione, quia semper, idest finaliter. Prov., XVII : « *Omni*

tempore diligit qui amicus est. » Amplius quantum intensione, quia magis quam corpus proprium. Ubi quidam distinguunt inter corpus passibile et impassibile, dicentes proximum amandum [1] corpore proprio passibili, sed minus impassibili: sed indistincte dicit Augustinus : « Amplius autem homo diligendus est quam corpus nostrum, quia propter Deum omnia diligenda sunt : potest nobiscum Deo perfrui, quod non potest corpus, etc. » De hoc Joan., xv : « *Majorem hac dilectionem nemo habet,* etc. » Item quantum : quia multo magis quam res nostras. Gregorius : « Prædicatores sancti, ut possent proximos perfecte diligere, studuerunt in hoc sæculo nihil amare, nihil vel affectu possidere. » Gregorius : « Dum rem diligimus temporalem, veram amittimus caritatem : dum pro terrena re pax a corde cum proximo scinditur, apparet quod plus res quam proximus amatur. » Amplius quantum, minus quam nos. Augustinus de doctrina Christiana : « Quatuor diligenda sunt ex caritate : quod supra nos, scilicet Deus : alterum, quod nos sumus : tertium quod juxta nos est, scilicet proximus : quartum quod infra nos, scilicet corpus. » Sicut igitur Deum nobis, sic nos et proximo præponimus in amando, ad minus in via secundum omnes, quamvis secundum aliquos non sic forsitan in patria. Unde Anselmus : « In illa perfecta caritate innumerabilium Angelorum et hominum, ubi nullus minus diligit alium quam seipsum, non aliter quisque gaudebit pro singulis, quam pro seipso. » Ex hac positione plura sequuntur forsitan vera, sed valde inopinata, et ideo pertranseo. Amplius quantum, in infinitum minus quam Deum ; cum non sit diligendus nisi propter Deum ; et propter quod unumquodque tale, et ipsum magis. Augustinus : « Deus propter se omni homini amplius diligendus est. » Amplius quantum in comparatione unius ad alterum. Ex diversis causis alium alii æque, vel minus vel magis, et hoc tripliciter : vel secundum intensionem : et sic magis diligo illum cui magis volo bonum, et minus cui minus, et æque cui æque : vel secuncundum intensionem ; sic magis diligo illum cui magis volo bonum, vel plura, vel secundum utrumque. Super hoc quantum fundatur ordo caritatis ad proximum, quæ secundum diversas causas alios aliis magis, vel minus diligit, et secundum hoc præponit vel postponit. Augustinus : « Ille est qui ordinat, etc. » De hoc tamen ordine proximorum diligendorum, tam in via quam in patria, quædam superficialiter adversa a sanctis dicta inveniuntur, quæ secundum diversas opiniones diversimode determinantur. Septimo, quomodo. Nota : modus aliquando significat mensuram, et sic dicit quantitatem. Augustinus : « Modius modo nomen imposuit. » Aliquando dicit quodammodo formam, et sic dicit qualitatem : ita hic sumitur, unde contra quantum dividitur. Debito ergo modo caritas diligit proximum, secundum illud Joan., xii. « *Mandatum novum do vobis,* etc. » Christo ergo in amando proximum conformari debemus, ut eo modo quo ipse dilexit, diligamus. Hic autem modus in multis est. Quomodo igitur diligendus est ? primo diserete, non fatue : quæ discretio in tribus est : scilicet, ut discernas in amando inter substantiam et substantiam, inter substantiam et accidens, inter accidens et accidens. Primo inter substantiam et substantiam. Duplex enim est in homine proximo substantia, scilicet corpus et anima : anima propter Deum, corpus propter animam est amandum ; et ideo magis anima quam ipsum corpus. Aristoteles : « Propter quod unumquodque, etc. » Augustinus : « Si placent corpora, Deum, etc. » Si sic discrete diligis, et corpus non propter se, sed propter animam, indifferenter amas masculum et feminam, cum in anima conveniant, licet in sexu corporis differant. Iterum inter substantiam et accidens : substantia enim et natura semper bona, quia a Deo, et ideo semper amanda ; accidens aliquando malum et contra Deum, et ideo odiendum. Augustinus ; « Sic diligendi sunt homines, ut eorum non diligantur errores. » Gregorius : « Et diligamus in proximis quod sunt, et odio habeamus quod in itinere Dei nobis obsistunt. » Psal., cxxxviii. « *Nonne qui oderunt te Domine oderam* etc. » Cum igitur in eodem subjecto sit natura et culpa, opus Dei et opus hominis ; cavendum est discrete, ne vel propter malum bonum odias, vel propter bonum substantiæ malum diligas, sed discrete singula singulis reddas amorem naturæ, et odium culpæ. Luc., xiv ; « *Si quis venit ad me, et non odit patrem et matrem,* etc. » Gregorius :

1. Supple : « magis. »

« Constat quia amando debet odisse proximum, qui sic eum odit sicut semetipsum. » Item inter accidens et accidens : accidentium enim quædam sunt bona et ideo amanda, ut virtutes et gratia : quædam his contraria, et ideo mala, et non amanda, ut vitia : quædam indifferentia, ut naturalia, sicut pulchritudo, facundia, et similia : vel advenientia, ut opulentia, scientia et similia. Hæc omnia quæ in uno subjecto unum sunt, facile incautum decipiunt, ut nonnunquam aliquis credat se ex caritate diligere Susannam quia timet Deum, et diligit forsan ex carnalitate, propter id quod præmittitur, pulchram nimis. Sed si inter accidentia discernis hominem bonum, in quantum hujusmodi ex caritate diligis, non curans utrum senex, juvenis, pulcher vel deformis, pauper vel dives, et sic de aliis. I Joan., v : *Omnis qui diligit eum qui genuit, diligit et eum qui natus est ex eo.* » Hieronymus : « Illa necessitudo, etc. » Et hominem in quantum peccator non diligis, sed misericorditer odis. Boetius : « Dilige jure bonos, et miserere malis. » Augustinus : « Omnis peccator in quantum peccator, non est diligendus. » Sic Christus dilexit, qui Petrum amicissimum suum propter aliud et aliud accidens, nunc beatum dixit, nunc Satanam appellavit. Amplius, quomodo? spiritualiter, non carnaliter. Sic Christus dilexit, qui Petrum Joanni præposuit, et ad matrem vocatus respondit : « *Quæ est mater mea*, etc. *Quicumque fecerit voluntatem patris mei*, etc. » Sed et omnes amicos suos tribulationibus transitoriis exposuit, magis volens eis bonum spiritui utile, quam bonum carni delectabile. Apoc., III : « *Ego quos amo, arguo*, etc. » Proverb., III : « *Quem diligit Dominus, corripit*, etc. » Quomodo contra ; Gregorius : « Sunt qui diligunt proximos, etc. » Hi nimirum et proximos diligunt, et tamen illa supernæ dilectionis præmia non assequuntur, quia amorem suum non spiritualiter, sed carnaliter impendunt. Amplius, quomodo ? veraciter, non fictive vel simulate. Romam., VIII : « *Dilectio sine simulatione :* » II Corinth., VI : « *In caritate non ficta :* » Joan., IV : « *Non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate :* » Proverb., XI : « *Simulator ore decipit*, etc. » Joan. : « *Senior Gajo, quem ego diligo in veritate.* » Est autem veritas adæquatio signi ad signatum. Nota igitur, sicut intellectus habet signa, sic affectus sua. Notæ et signa intellectuum sunt voces. Aristoteles : « Sunt ea quæ sunt in voce, earum quæ sunt in anima passionum notæ. » In hoc signo veritas est, cum significat esse quod est, vel non esse quod non est. Aristoteles : « Contingit enuntiare quod est, etc. » Et quia, ut dicit lex, in majore minus, et in toto pars intelligitur ; et verum signum est quod esse partem significat, cum totum est. Unde si quatuor currentibus dicam quatuor currere : verum significo : similiter si dicam tres currere, verum significo, et adæquatur signum signato. Falsitas autem est in signo, cum deficit adæquatio : quod fit tripliciter. Vel cum significatur plus esse quam est, ut si tantum quatuor currentibus, dicam : sex currunt. Vel cum significatur esse quod non est, ut si non album, dicam album. Vel significatur id cui contrarium est, ut si album dicam nigrum esse. Sic omnino est in signis affectuum et amoris. In his enim est veritas, cum signum adæquatur signato, vel totum significat, vel partem in toto. Veraciter ergo diligit, qui vel tantum interius diligit quantum se diligere per familiaritatis signa exterius ostendit ; vel plus diligit quam ostendat, quia totum affectum significare vel non potest vel nescit, vel ob aliquam causam non vult. Unde nec fallaciter Christus dilexit, qui quædam signa dilectionis exterius majora Joanni, quem minus, quam Petro, quem magis dilexit, ostendit, quia Joannem non minus dilexit quam ostenderet, licet Petrum plus dilexit quam foris significaret. Nec signavit magis se diligere Joannem quam Petrum, sed magis signavit in quibusdam se magis diligere Joannem, quam significaret se diligere Petrum. Est autem falsitas in signo dilectionis tripliciter. Magna, cum significatur plus esse quam est, ut cum diligens significet se magis diligere quam diligat. Major, cum significatur quod non est, ut cum diligens se diligere significat. Psal., LXXVII : « *Dilexerunt Deum in ore suo.* » Maxima, cum ostenditur id cujus contrarium est, ut cum odiens amorem prætendit. Proverb., XXVII : « *Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta oscula odientis.* » Habac., II : « *Væ qui potum dat amico miscens fel.* » O quam veraciter Christus nos secundum utramque naturam amat, qui essentialem, et ideo infinitam dilectionem ostendit, qua ut Deus nos diligit beneficiorum effectibus magnis quidem valde et pene innumeris, sed tamen finitis, et ideo infinitum non plene significantibus ostendit : quinimo

hanc dilectionem totam, et tantam quanta est, plene significare creaturæ per effectum aliquem, etiam ipse omipotens potenter non potest, quia causæ immensæ effectus ex necessitate mensuram habens æquari non potest. Sed et humanæ dilectionis affectum, quamvis magnum esse erga nos plurima et maxima in nobis et pro nobis ut homo faciendo et patiendo significaverit, toto tamen et præcisa quantitas affectus ostensa non est, quia effectibus signantibus adhuc major est. Eccl., xxv : « *Beatus qui invenit amicum verum.* » Si beatus qui invenit, qualis est qui perdit? Amplius quomodo? Efficaciter, non tepide. Gregorius : « Probatio dilectionis exhibitio est operis. » II Reg., xv : « *Ostendisti amicitiam et fidem.* » O quam efficaciter Christus nos dilexit et diligit, qui humanæ dilectionis affectum tantis effectibus ostendit ! Joan., xv : « *Majorem hac dilectionem nemo habet*, etc. » I Joan., IV : « *Si Christus nos dilexit, et nos debemus invicem diligere. Si Christus pro nobis animam suam posuit, et nos debemus pro fratribus animas ponere.* » I Joan., III : *Qui habuerit substantiam*, etc. Amplius, quomodo ? Gratis, non mercenarie, ut non hominem propter res vel dona, sed potius e converso. Aristoteles : « Amicos justos esse volumus, etc. » Quo contra, Prov., XIX : « *Multi colunt personam potentis, et amici sunt dona tribuentis ;* » et ideo dicitur Eccl., XII : « *Non agnoscetur in bonis amicus.* » Poeta :

Cum fueris felix, multos numerabis amicos :
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Non ita Christus. Psal., xxv : « *Bonorum meorum non indiges.* » Amplius quomodo? Stabiliter, non mutabiliter vel transitorie. Sic Christus Joan., XIII : « *Cum dilexisset suos, in finem dilexit eos :* » Proverb., XVII : « *Omni tempore diligit qui amicus est.* » Si omni, ergo tempore prosperitatis propriæ, et tempore adversitatis alienæ. Quo contra, Eccl., VI : « *Est amicus qui convertitur ad inimicitiam.* » Vides igitur quemadmodum motus dilectionis amicitiæ in proximum producitur a natura : in quantum talis bonus bonitate naturæ. A natura deliberativa bonus in genere : a natura adjuta per gratiam gratis datam, bonus ex aliqua circumstantia : a natura elevata per gratiam gratum facientem, bonus meritorie. Verum ex natura vitio libidinis depravata, quasi ex radice corrupta oritur dilectio inordinata, qua proximum diligendo, peccamus : et si citra Deum, venialiter : si æque vel supra, mortaliter. Matth., x : « *Qui amat patrem aut matrem supra me*, etc. » Cum autem dilectio et amicitia in duratione sua habeat principium, medium et finem; quandoque in principio, quandoque in medio, et quandoque in fine vitiatur. Unde aliquando dilectio ex vitio libidinis nascitur. Nonnunquam etiam amicitia quæ sine vitio naturaliter vel spiritualiter inchoatur, subintrante vitio carnaliter terminatur. Galat., III : « *Sic stulti facti estis, ut cum spiritu cœperitis, carne consummemini ?* » Poeta :

Cœpisti melius quam desinis : ultima primis
Cedunt : dissimiles hic vir et ille puer.

Quandoque etiam, licet vix et raro, contingit e converso. Sic David Bersabee primum illicite in adulterio, postmodum debite dilexit in matrimonio. Sed vix bono peraguntur exitu, quæ malo sunt inchoata principio.

CAPUT VI.

Diligendus est proximus dilectione concupiscentiæ.

« *Diligitur etiam proximus dilectione concupiscentiæ.* » Nota : propinquitas secundum convenientiam realem duplex est : una logica, quæ est inter similia substantiali vel accidentali forma conformia: hanc operatur dilectio amicitiæ. Alia physica, qualis est inter materiam et formam, quæ mutuo appetitu ad invicem inclinantur, donec naturaliter in termino convenientiæ uniantur: hæc est inter masculum et feminam. Genes., II « *Erunt duo in carne una.* » Super hanc fundatur dilectio concupiscentiæ : sicut enim naturaliter concupiscit homo conveniens nutrimentum nutritivæ ad conservationem individui, sic et generativæ ordinatæ ad conversationem speciei. Hæc dilectio est appetitus vel desiderium, quod semper bonum est bonitate naturæ, sed in genere moris aliquando est bonum in genere ex circumstantia, vel meritorie ; aliquando malum venialiter vel mortaliter. Quando vero bonum vel malum, cognoscitur distinguendo principium a quo est, finem vel terminum ad quem est, materiam in quam, et modum vel formam secundum quam est. Princi-

pium a quo est motus iste, est natura. Hæc autem duplex est : scilicet sensualitas, et ratio. Sensualitas dupliciter consideratur: ut brutalis et ut humana. Humana tripliciter consideratur : ut instituta et innocens , ut vitiata formite et corrupta, ut reparata per gratiam et exercitium boni. Et consideratur dupliciter in motu : quia movet aut per se, aut imperio superioris virtutis, scilicet rationis. Ratio dupliciter consideratur : ut natura, et ut deliberativa. Hæc triplex in statu: ut instituta, vel vitiata fomite vel luxuria, vel ut reparata : hoc dupliciter : vel per gratiam gratis datam, scilicet per virtutem castitatis informis et politicæ, de qua agit Aristoteles in *Ethic.* Vel per gratiam gratum facientem, scilicet castitatem caritate formatam. Quoad terminum vel quoad finem distinguitur ; quia desiderium multiplex, secundum Aristotelem. Hujus ut finis , hujus ut ad finem.Finis duplex est: primus quid intentis facere, secundus quid consequi vel acquirere. Intentio faciendi terminari videtur in commixtione : intentio consequendi in prole , voluptate vel simili. Potest ergo esse appetitus et desiderium , vel ipsius finis , ut coeundi et generandi , vel similium : vel ejus quod ad finem, ut videndi, et alloquendi : versus :

Visus, alloquium, contactus et oscula, factum.

Regulariter, cujus finis malus et illicitus. et ipsum. Ubi ergo coitus illicitus, et igitur ipsum malum, et ad hunc finem relata : sed secus est si ad hunc finem non referantur, sed sistatur in ipsis : tunc enim judicabuntur secundum se ; secus si ad finem aliud fortasse bonum referantur, cum de se indifferentia sint. Unde dicitur. « *Qui viderit mulierem ;* » non absolute, « *sed ad concupiscendam eam, mœchatur.*» Augustinus : Feminas videre non prohibemini, sed appetere etc. Non solum affectu , sed aspectu appetitur et appetit concupiscentia feminarum, etc. » Regula Aristotelis : » « Quod fini bono propius est melius est in quantum tale ; quod malo pejus. » Bonum est igitur homini mulierem non tangere, sed et non sine causa audire vel videre: Vox enim blanda, et nequam digitos habet. Job., XXXI: « *Pepigi fœdus cum oculis meis*, etc. » Gregorius : « Non licet intueri non licet concupisci . » Quoad materiam , supposita unitate naturæ, diversitate personæ, una specie duobus individuis, distinguitur inter masculum et feminam sexu , inter suam et non suam lege ; et sic de aliis materiæ circumstantiis, ex quibus fit actio licita vel illicita. Ephes., V : « *Viri diligite uxores.* » Prov., V : « *Serva carissimam tibi, in amore illius delectare jugiter.* » Quo ad modum vel ad formam distinguitur inter voluntatem semiplenam et plenam, inter appetitum moderatum et immoderatum, et hoc vel parum vel multum, ut secundum hoc vel majus vel minus malum, veniale vel mortale. Regulariter idem est judicium generale plenæ voluntatis et actus. Unde prohibiti actus prohibita est voluntas, et cohibiti cohibita, liciti licita, debiti debita. Sed nota : hunc motum dilectionis proprie loquendo non elicit habitus caritatis, cum ipsum secundum diversitatem personarum et statuum imperat, tentat vel tolerat vel amputat vel fugiens declinat.

CAPUT VII.

De causis et effectibus dilectionis.

« *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* » Dilectio gratuita, cum sit actio vel motus, causas habet et effectus. Causarum quatuor sunt genera : efficiens, materialis, formalis et finalis. Efficiens causa est unde principium motus, secundum Aristotelem : hæc in motu dilectionis duplex est. Motor primus qui movet non motus, scilicet Deus. Boetius : « Stabilisque manens dat cuncta moveri. » Hic est Deus qui dat mandatum de diligendo , ut debeamus. Joan., XV : « *Hoc est præceptum meum.* » I Joan., I : « *Hoc mandatum habemus a Deo,* » non ab homine vel Angelo, sed a Deo, « *ut qui diligit Deum, diligat*, etc. » Item addit exemplum ut sciamus. Joan., XIII : « *Mandatum novum do vobis , ut diligatis invicem sicut dilexi vos.* » Item donat et spiritum et caritatis habitum , ut possimus. Augustinus: «In terra datur Spiritus sanctus ut diligatur proximus. » Idem promittit præmium ut velimus: comminatur supplicium ne omittamus: operatur motum, ut cooperantes agamus.Joan., XV: «*Sine me nihil potestis facere.*»Motor secundus qui movet motus , est anima rationalis in quantum talis, quæ a Deo grata per formam gratiæ quæ inest substantiæ, per potentiam liberi arbitrii vel voluntatis dispositam habitu naturalis. Cum ergo cognivita apprehendens objectum , vel

materiam debitam conferendo, advertit conditiones ejus ipsam disponentes respectu motivæ, et motum provocantes. Sunt enim decem moventia per modum efficientis : sex proprie et quatuor improprie. Proprie movet Deus Pater et Filius et Spiritus sanctus, qui tres sicut unus Deus, unus creator : et ita unus motor movens in hoc motu mirabiliter, insensibiliter, suaviter et utiliter. Item substantia animæ, forma gratiæ, potentia voluntatis. Voluntas enim est instrumentum seipsum movens, secundum Damascenum. Habitus naturalis amoris, habitus gratuiti amoris, scilicet caritas improprie et large movet objectum dispositum : delectabile enim apprehensum movet : sic et amabile, in quantum tale apprehensum intellectu, movet affectum: et fit intelligendo quasi motus ad animam, in diligendo quasi motus ab anima. Item finis. Aristoteles: Finis factivus non est nisi secundum metaphoram : principiat enim motum finis, prout est in intentione et spe ; termnat autem motum et quietat, prout est in adeptione et re. Item mandatum. Item exemplum. Poeta : « Segnius irritant animum demissa per aures, etc. » Utrumque ergo irritat, et ita movet, licet alterum magis altero. Seneca : « Homines magis, etc. » Ad Hebr., x : « *Considerantes invicem in provocatione caritatis.* » Circa materiam nota : Dilectio cum sit accidens, non habet materiam ex qua, sed in qua ; et in quantum est accidens vel forma accidentalis, sic subjectum in quo est, et quod informat, et est ejus materia. In quantum vero est actio vel motus, sic materia ejus dicitur objectum proprium in quo est. Objectum autem considerari potest dupliciter : scilicet secundum substantiam, vel secundum rationem objecti ; ut patet in colorato, quod est objectum visus et materia visionis in quantum coloratum, non in quantum substantia. Est autem duplex habitus amoris : scilicet naturalis et gratuitus : et secundum hoc duplex actus, et duplex materia vel objectum. Ex habitu naturalis amoris dilectione amicitiæ diligo me principaliter et summe, etiam plus quam Deum. Ex habitu amoris gratuiti, e converso Deum principaliter, et summe, et Deum plus quam me. Propria ergo materia amoris naturalis ego : gratuiti Deus. Uterque amor intuetur proximum: habet enim proximus convenientiam mecum, secundum hanc cedit in materiam amoris naturalis : habet convenientiam cum Deo, secundum hanc in materiam gratuiti, scilicet caritatis. Augustinus *de vera Religione* : « Non sic homo ab homine diligendus est, ut diliguntur carnales fratres, vel filii, etc. » Nec hoc inhumanum videri debet. Magis enim inhumanum est non amare in homine quod homo est, sed amare quod Filius est : hoc enim est non in eo amare quod ad Deum pertinet, sed amare illud quod ad se pertinet. Similiter si meipsum apprehendero tamquam alium, possum ad me vel ad Deum referre ; et secundum hæc pro materia amoris naturalis vel gratuiti habere. Nota tamen, quod sicut diversi artifices ex una eademque materia diversimode operantur, et sicut unam et eamdem lineam aliter considerat physicus, aliter mathematicus : sic amor naturalis et gratuitus conveniunt in substantia dilecti quasi in communi materia ; sed differunt in ratione diligendi et modo, quasi in operis forma. Nota etiam, quod sicut ignis aquam alterans naturaliter frigidam, actualiter contra naturam suam calidam facit, et tamen humidam dimittit, licet ipse sicut calidus, ita etiam siccus sit : et gratia caritatis naturam alterans in amore ejus quædam tollit, et ad contrarium actum ipsam elevat supra se et quasi contra se quædam secum compatitur, quæ etsi sint cum ea, non tamen ab ea : sicut ab igne est, quod aquam calefacit, calefacta autem humectat ; hoc tamen non est ab igne, sed a se. Cum igitur amor gratuitus primo et principaliter et summe diligat Deum pura caritate, nec in me ipso nec in proximo aliquid diligo nisi Deum ; quamvis naturalis amor quædam non quidem mala, sed imperfecta bona admisceat in statu viæ, quæ caritas non causat, sed tolerat et evacuat forsitan in statu patriæ. I Cor., XIII : « *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur*, etc. » Conditiones igitur proximi per relationem ad Deum sunt ratio gratuite diligendi ipsum. Hæ diversificantur secundum triplex esse, naturæ, gratiæ et gloriæ. Quoad esse naturæ, quatuor in proximo considero. Primum est, quod ille quem ex caritate summe diligo, eum fecit, et utique diligit quem fecit. Sap., XI. Diligitur autem effectus necessario ab eo qui causam efficientem diligit, ut liber vel scriptura ob amorem scriptoris, pictura ob amorem pictoris, et generaliter omne opus ob amorem amati opificis diligitur. Quamvis autem Deus omnia fecerit et omnia diligat ; ideo qui

gratuite et intime diligit ipsum, omnia generaliter diligat propter ipsum, hominem tamen specialiter et Angelum, idest rationalem creaturam ex arte generali quasi specialius factam, juxta illud Gen., I: « *Faciamus hominem ad imaginem*, etc. » Secundum quod amicissimi mei imago est ipsum mihi in multis repræsentans, ut patet supra in decimo gradu amoris, magis debeo amare. Cara igitur sunt mihi generaliter omnia etiam irrationabilia, quia dicuntur et sunt carissimi mei quasi vestigia, cum quodibet ipsorum sit ens, sit unum, verum et bonum : et ideo ducit ad illum qui summa et prima essentia est, unitas, et veritas et bonitas. Sed hæc differenter mihi sunt cara, sicut differenter, secundum magis et minus impressa sunt eis cari mei vestigia. Specialiter tamen carus Angelus et homo in quo carissimi mei imago est : sicut enim honor imaginis ad prototypum pertinet secundum Damascenum, ita et amor. Diligitur imago Christi per hominem picta in tabula vel panno debili, et hominem solum, non Deum, imo corpus hominis tantum, non animam, exiliter repræsentans. Similiter imago matris Mariæ cum puero incisa in ebore, vel fusa metallo. Quantum ergo diligenda est ab amatore Dei hæc indelebilis et incorruptibilis imago Dei facta secundum Deum et a Deo, repræsentans non puerum cum matre, sed filium cum Patre, et Spiritum sanctum cum utroque. Quam clarum speculum esset, quod amanti cernere semper amati speciem repræsentaret! Tertium, quod amicissimus meus in ipso est non tantum ut causa in effectu, quæ ingreditur aliquando secundum virtutem, non secundum substantiam, scilicet efficiens et finalis ; non ut rex in regno, qui est secundum potentiam solum, et non semper secundum personalem præsentiam ; non ut accidens in subjecto, quod separabile est et continetur et continet, indigetur et indiget : non ut sigilli forma in cera quæ deleri potest, non ut facies in speculo, non ut species rei cognitæ in cognoscente, sed verissime, plenissime et intime in substantia, virtute, et operatione intimius quam anima in corpore. Quod si in omnibus sit et ob hoc omnia mihi cara sunt ; quia tamen receptum est in recipiente per modum recipientis, in rationabilibus firmius inest, quia perpetua ; plenius, quia magis capacia, et ideo amabilia. Et licet omnino e converso in ipso sint, et ideo amabilia ; specialius et durabilius et plenius tamen rationabilia : et ideo magis amanda, quia in amicissimo meo, ad Rom., X : « *Ex ipso, per ipsum, et in ipso sunt omnia.* » Act., XVII : « *In ipso enim vivimus, movemur et sumus.* » Quoad esse gratiæ sunt quatuor, quæ super præmissa quatuor fundantur. Primum, quod amicissimus meus ipsum perfecit informando, et reformando per gratiam, qui ipsum fecerat formando per naturam. Ex quo sequitur quod sit amicissimi mei famulus, et filius : et ideo necessario amandus. I Joan., V : « *Omnis qui diligit eum qui genuit*, etc. » Item amicus amans et amatus. Joan., XVI : « *Jam non dicam vos servos*, etc. » Item sponsa. Oseæ, II : « *Sponsabo te mihi in fide*, etc. » I ad Corinth., VI : « *Qui adhæret Deo, unus spiritus est* » Secundum, quod amicissimo meo cujus imago est per naturalia, similis etiam est per gratuita ; per justitiam justo, per benignitatem benigno, et sic de aliis. I Cor., XV : «*Imitatores Dei estote sicut filii carissimi,* » Luc., VI : « *Estote misericordes,* etc. » Matth., V : « *Estote perfecti.* » Tertium, quod amicissimus meus in ipso est secundum effectus gratiæ multipliciter ut hospes in domo : cara mihi domus, cujus hospes carissimus : ut hortulanus in horto evellens et destruens : ut Pontifex in templo consecrans aspergendo, scribendo et ungendo, etc. : ut magister in schola docens : ut sponsus in thalamo quiescens : ut gemma in annulo ornans, et similia. Quartum est, quod ipse est in amicissimo meo speciali modo. I Joan., IV : «*Deus caritas est*, etc.» Manet, inquam, mirabiliter, quia multo conjunctius multoque utilius sibi quam membrum in corpore, palmes in vite, planta in terra, piscis in aqua, animal spirans in aere, carbo in igne, liquor in vase, scriptura in libro, locatum in loco conveniente et proprio. Et tamen in his omnibus non possum non diligere quod manet, si illum diligerem intime in quo manet. Augustinus : « Si placent animæ, in Deo amentur, etc. »

Ex præmissis collige quatuor conditiones in proximo quoad esse gloriæ, quæ sunt materia et ratio diligendi gratuite. Est enim gloria gratia consummata. Secundum hæc igitur video quod amicissimus meus ipsum perfecit ultima perfectione, et ipse amicissimo meo similis est ultima assimilatione, et amicissimus meus in ipso, et ipse in amicissimo meo, ultima, completissima, et inseparabili unione. His omnibus quoad amorem gratuitum tenet

regula. Si simplex ad simplex, etc. Præter hæc omnia ratio gratuite diligendi proximum est voluntas amicissimi mei hoc volentis et hoc jubentis, qui etsi catulum vel lapidem vel minus aliquid propter ipsum diligi non quidem mandasset, sed voluntatem suam tantummodo, vel nutu minimo insinuasset, caritati pure perfectæ et non impeditæ satis præceptum esset. I Petr., III : « *Castificantes corda vestra in obedientia caritatis :* » non tantum necessitatis. Unde etiam ob hoc caritas damnatos simpliciter non amat, quia amicissimi sui æternæ voluntati omnino concordat. Cantic., I : « *Recti diligunt te.* » Augustinus : « Recti sunt qui voluntatem suam dirigunt secundum voluntatem Dei, quæ regula est ; et voluntatem melioris præponunt voluntati suæ.» De qua forma nota: sicut substantiarum duplex est forma exemplaris secundum quam facta est : exemplar enim et idea cujuslibet rei factæ, sive artificialis sive naturalis, formaliter est in mente factoris, secundum quod distinguit Augustinus arcam in mente, et arcam in opere. Alia quæ est intra, est duplex : substantialis, dans esse primum et simplex, ut in homine anima vel humanitas : et accidentalis, dans esse secundum et secundum quid, ut quantitas, qualitas et similia. Sic et actionum. Dilectio igitur, cum sit actio, ad substantiam relata, cujus accidens est, est forma ejus : sed secundum se considerata, quasi triplicem formam habet : exemplarem in mente divina: videt enim Deus cum proximum diligo, et videt non solum intellectu speculativo, sed etiam practico : ipse enim facit me diligere, et scit utique quod facit, cum volens faciat, et ideo non ignorans. Scit autem per ideam non quæ sit in ipso ab actione creata, sed quæ sit actionis causa substantialis ; hæc est bonitas gratuita inseparabilis. Quod sic patet. Actionum alia bona, alia mala in genere moris, quamvis omnis bona in genere naturæ. Malarum alia mala in se, ut occidere hominem : alia secundum se, et hæc est mala formaliter, ut mendacium, furtum, et similia, quæ non solum dicunt actionem, sed concernunt deformitatem : et ideo hæc ita sunt mala ut non possint fieri bona, vel saltem non mala; licet aliqua magis, aliqua minus mala. Ita ex opposito in bonis. Cum igitur caritas sit forma omnium virtutum, actus ejus tantummodo bonus est formaliter in se et secundum se, et ideo non potest non esse bonus bonitate gratuita, quæ in viatore non est meritoria. Omnium autem aliarum virtutum actus informes esse possunt, nec necessario meritorii sunt. Augustinus : « Dilectio Dei et proximi, propria et specialis virtus est bonorum, cum ceteræ virtutes bonis et malis possint esse communes. » Accidentalem formam habet ; hic est fervor : et hic duplex, scilicet fervor in actu et in affectu. Fervor autem alius sensualis, alius intellectualis vel rationalis. Cant. ultim. « *Lampades ejus lampades ignis atque flammæ.* » Et videtur primus esse quasi accidens separabile, sed secundus quasi inseparabile. Stante ergo bonitate gratuita in actu dilectionis quasi substantiali forma, fervor secundum diversas causas ad modum accidentis nunc intenditur nunc remittitur, nunc adesse nunc abesse videtur. De fine loquitur Aristoteles in VII *Metaph.*, dicens, quod omne agens habens intellectum, non agit illud quod agit nisi propter rem aliquam, quæ est ultimum actionis : ultimum enim est finis ad quem intenditur. Dicitur autem finis dupliciter : respective, scilicet respectu præcedentis, hoc est secundum quid : absolute, hoc est simpliciter, et hoc est vere ultimum, quia non refertur nec ordinatur ulterius. Primo modo sic ipsum diligere est finis ; nam ad ipsum ordinari habent omnes actus cognitivæ et inferiorum potentiarum, sicut potentia ad potentiam, et habitus ad habitum : volo enim proximum noscere, ut agnitum diligam ; quia secundum Augustinum, invisa possumus diligere, incognita nequaquam. Sicut igitur secundum Aristotelem, somni finis est vigilia, sentire vero et sapere vigiliæ finis ; omnibus quidem inest alterum horum. Bona enim hæc, finis autem optimum. Sic diligere quod his melius, finis est horum. Ipsum autem diligere ulterius ordinatur, donec ad finem finium veniatur. Habet autem actio diligendi duplicem finem : primus est id quod intendo facere diligendo proximum. Intendo autem diligendo implere Dei mandata. Jacob., II : « *Si tamen legem perfeceris legalem ;* » ad Rom., XIII : « *Qui diligit proximum, implevit legem.* » Imitari Christi exemplum. I Corinth., XI : « *Estote imitatores Dei, sicut filii carissimi, et ambulate in dilectione.* » Exercitare in actum habitum donatum. II Corinth., VI : « *Videte ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.* » Dare exemplum, et provocare proximum ad bonum. I Timoth., IV : « *Exemplum esto fidelium in caritate :* » Ad Hebr., X : « *Considerantes*

invicem provocantes in caritate : » Lucæ, x : « *Vade et tu fac similiter.* » Et horum finis honorare Deum et Dominum meum carissimum. Honorate carissimi, Deum meum : ad cujus gratiam si referre debeo quod manduco et bibo, multo potius quod diligo. Ad hoc ultimum caritate ordinante tendunt omnia præcedentia, et uuiuntur in ipso. Nec ista ita in numerum ponuntur cum actu diligendi, sicut connumerantur in supposito genus cum specie, ut animal cum homine : nec sicut intentio vel intellectus cum re, ut homo cum Socrate : nam ubi unum propter alterum, in utroque unum. Secundus finis est id quod intendo consequi vel acquirere. Hoc est autem vitare supplicium, ut finis a quo : assequi præmium, ut finis ad quem. Vitatur autem per dilectionem supplicium vel poena duplex ; præsens, quæ est in odio et invidia : concomitans et annexa, ut accidens inseparabile. Versus :

Justius invidia nihil est, quia protinus ipsum
Auctorem rodit, cor cruciatque suum.

Futura, quæ infligetur pro dilectionis omissione et oppositi commissione : utraque multiplex valde. Præmium similiter duplex : præsens et futurum. In præsenti quidem multiplex est utilitas : primum quidem quoniam si gratuite diligatur proximus, habetur ex hoc certitudo vitæ æternæ : sicut enim vita naturalis quam habet corpus ab anima, cognoscitur et definitur sensu et motu ; sic et vita gratiæ, quam habet a Deo substantia animæ. I Joan., III : « *Nos scimus quoniam translati sumus de morte ad vitam.* » Nota : scitur effectus per causam demonstratione propter quid : sic scio quod luna eclipsatur, quoniam terra interponitur. Causa per effectum demonstratione quia : terram interponi scio, quoniam luna eclipsatur. Ita hic per motum gratuitæ dilectionis quasi per proprium effectum vitæ nos vivere cognoscimus. Dicitur ergo, « *Scimus quoniam translati sumus*, etc. : » quas; diceret : non opinamur tantum : opinio enim est acceptio unius partis contradictionis cum formidine alterius : scientia vero sine formidine. *Quoniam translati sumus, hæc* ergo *mutatio* non liberi arbitrii, sed *dexteræ Excelsi. De morte ad vitam*, cum a privatione ad habitum non sit regressus per naturam. *Quoniam diligimus fratres*, dilectione gratuita. I Joan., III : « *Qui non diligit, manet in morte.* » Amplius, operimentum culpæ. I Petr., IV : « *Ante omnia mutuam in vobismetipsis caritatem continuam habentes, quia caritas operit multitudinem peccatorum.* » Quod patet. Peccavimus in proximum ex eo quod non diligentes ipsum, omisimus facienda, et ex eo quod odientes, commisimus cavenda ; sed dilectio superveniens hæc omnia operit non solum ut appareant, sicut hypocrisis operit et abscondit peccata, sed etiam ut non existant ; forma enim superveniens deformitatem operit, ut nec appareat, nec existat. Prover., x : *Odium suscitat rixas, et universa delicta operit caritas,* » Amplius, illuminatio intellectus. I Joan., II : « *Qui odit fatrem suum, in tenebris ambulat,* etc. : » et e converso, « Qui diligit fratrem, in lumine est. » O quam utile est in hoc lumine esse ! non solum enim clarum, sed dulce lumen et delectabile, etc. In hoc lumine multa necessaria videt homo de faciendis et cavendis pro proximo : quid fieri vel non fieri conveniat ex debita necessitate, quid ex congrua æquitate, quid ex mera et libera voluntate. Videt quomodo diligendo sic prosit uni ut non obsit alteri, secundum illud. Noli fieri pro amico inimicus proximi. II Cor., VIII : « *Non ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio.* » Videt quomodo erga eumdem proximum non mutans caritatis affectum, pro loco, tempore et causa mutet vultum et exhibitionis effectum. Videt et plura his similia, in quibus virtus certior est omni arte, et unctio divina docens de omnibus, efficacior eruditione humana, quæ defici in pluribus. Sed nota, quod differunt lumen videre, et in lumine esse. Lumen quasi videt qui aliqua de dilectione cognoscit per litterarum scientiam, vel exempla dilectionis aspicit per diligentium præsentiam : in lumine vero est, qui diligit effectu, vel saltem affectu. Nota ergo quatuor differentias. Quidam enim vident lumen, sed non sunt in lumine : de quibus Isa., XLII : « *Qui vides multa, nonne custodies?* » Quidam et converso, Psal., LXX : « *Quoniam non cognovi litteraturam, introibo in potentias Domini.* » Augustinus : « Surgunt indocti et cœlum rapiunt, et nos cum litteris nostris sine corde sumus. » Quidam neutrum, qui dicere possunt : « *In tenebris sedeo, et lumen cœli non video.* » Tob., v : Quidam ntrumque. Psal., XV : « *In lumine tuo videbimus lumen.* » Amplius delectatio effectus : motui enim dilectionis quasi inseparabiliter adnexa est delectatio sicut

oppositum opposito, scilicet pœna odio. Galat., v: «*Fructus autem spiritus sunt caritas gaudium*, etc.» Amplius verum testimonium est, quod simus filii nobilissimi patris. I Joan., v: « *Qui diligit fratrem suum, ex Deo natus est.* » Matth., v : « *Diligite inimicos vestros, ut sitis filii patris vestri* : » filii, non servi. Servus non manet in domo in æternum, filius manet in æternum. Filii, non nepotes vel pronepotes, quasi attinentes gradu remoto, sed proximo. O vere appetenda nobilitas, cujus tam mira dignitas, tam multa utilitas! Nam si filii, et heredes. Amplius, proprium indicium, quod simus discipuli magistri sapientissimi. Joan., xiii : « *In hoc cognoscent omnes quia mei estis discipuli*, etc. : » quasi diceret : In aliis bonis operibus opinabuntur et præsument, sed in hoc cognoscent, quia mei estis discipuli, non mundi, non carnis vel diaboli, sed nec hominis vel Angeli, nec ipsius Cherubin, qui dicitur plenitudo scientiæ, sed mei qui sum fons sapientiæ. Sed nota : cognoscitur quandoque res per communia, et hæc cognitio est imperfecta: interdum per propria, hæc perfecta. Licet enim ignoratis communibus res ignoretur, non tamen scitis scitur, sed solis propriis. In hoc igitur quasi in proprio indicio cognoscent omnes qui mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem. Non in hoc si multum jejunaveritis, quia etiam pharisæi et discipuli Joannis jejunaverunt frequenter. Non in hoc si multas cæremonias servaveritis, ut discipuli Moysi. Joan., ix : « *Nos Moysi discipuli sumus.* » Nec etiam in hoc saltem si omnia reliqueritis. Hieronymus : « Hoc etiam Crates Philosophus fecit, et sui discipuli;» tamen Christus dicit : « *Nisi quis renuntiaverit omnibus quœ possidet, non potest esse meus discipulus*, etc.» Igitur renuntiare omnibus, ad minus affectu, superius est, quasi commune ad discipulem esse. Posito autem superiori, non ponitur inferius, quamvis destructo destruatur: nec cognito illo cognoscitur, licet ignorato ignoretur. Diligere autem gratuite proximum, est proprie proprium discipulorum Christi, sicut risibile hominis convenit omni, et soli, et semper, quia nunc et in futuro. Amplius est efficax meritum, ut augeatur mihi gratia et influentia datoris liberalissimi : sicut enim peccatum est pœna peccati præcedentis, sic et meritum causa sequentis meriti. De primo Apocal., xxii : « *Qui in sordibus est, sordescat adhuc.* » De secundo Joan., i., « *Plenitudine omnes accepimus gratiam pro gratia.* » Ratio autem merendi primo et principaliter consistit in actu dilectionis. Gregorius : « Non habet aliquid viriditatis ramus boni operis, etc. » Quia vero secundum *Ecclesiasticum*, amor proximorum probatus est non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus; etiam ipsi qui diliguntur intercedendo ad augmentum meriti adjuvant. Ad Ephes., i : « *Ego audiens fidem vestram quœ est in Christo Jesu, et dilectionem in omnes sanctos, non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis, ut Deus Domini Jesu Christi Pater gloriœ det vobis spiritum sapientiœ et revelationis in agnitione ejus, illuminatos oculos cordis vestri.* » Sub his septem generalibus utilitatibus dilectionis proximi, innumeras speciales invenies, si a genere ad species dividendo descendas, et ex adjunctis adjuncta, ex antecedentibus consequentia meditando perpendas. Hoc quidem in præsenti. Quis autem in futuro finis assequendus, quod præmium dilectionis proximi, quis æstimare potest? Magnum quidem et multiplex bonum creatum tibi, et in teipso pro amato etiam non electo, et in ipso si electus proinde datur. Augustinus : « Si quis alius esset quem omnino sicut te diligeres, eamdem beatitudinem haberet, duplicaretur gaudium tuum, quia minus pro eo quam pro te gauderes. » Si vero, triplicaretur, etc. Sed de bono simpliciter increato maximum erit gaudium omnibus. Aristoteles : « Summum et ultimum bonum finis est omnium finium : » quod secundum Augustinum, verius cogitatur quam dicitur, et verius est quam cogitatur et dicitur.

CAPUT VIII.

De duplici præcepto, affirmativo et negativo.

« *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* » Non dicit quantum. Rom., xii : « *Qui diligit proximum legem implevit.* » In duobus enim mandatis dilectionis universa lex pendet et Prophetæ. Naturalis, scripta vetus, et nova ; quorum unumquodque ad aliud naturali et artificiali ordine refertur sicut exemplar ad exemplatum, inter quæ assimilatio est, non necessaria adæquatio. Quod patet sic : quia sicut secundum exemplar domus aliquantæ et aliqualis

potest fieri domus similis, major tamen vel minor vel æqualis : et sic in istis non oportet, quod ista assimilatio sit per omnia adæquata. Item sicut domus perficitur tecto, et sermo ultimo verbo, et vas decem pugillos capiens impletur pugillo novissimo; sic tota lex in mandato secundo, dilecto proximo. Lex autem universalis in parte ultima duo habet generalia mandata, quæ ex hoc uno nascuntur, et proximum diligendo totaliter implentur. Unum affirmativum. Matth., XII : « *Quæcumque vultis ut faciant vobis homines*, etc. » « *Quæcumque* » licita decentia, expedientia, « *vultis* » voluntate rationali, ratione distinguente inter debita et indebita, debita necessitatis et honestatis; indebita, bona quæ consuluntur, et indifferentia quæ in lege non continentur, « *ut faciant* » vel dimittant, corde, ore vel opere, « *vobis* » vel pro vobis « *homines* » non bruta : homines in quantum homines : « *et vos facite illis* » in casu simili : facite, inquam, voluntarie et pleno affectu; et, si potestis, opere et effectu. I Joan., II : « *Non diligamus verbo*, etc. » Secundum hanc regulam dilectio proximi causat et efficit imperando omnes motus virtutum tendentes ad proximum, et interiores et exteriores : verbi gratia, motus misericordiæ : nam « *qui habuerit substantiam hujus mundi*, etc., *quomodo caritas Dei manet in eo?* » Amans enim proximum apprehendens per cognitivam miseriam ejus, secundum affectivam necessario movetur motu compassionis, et est hæc misericordia. Augustinus : « Cum ipsi patimur miseriam, ex compassione discimus misericordiam. » Ex hac compassione si sit sufficiens, est velle relevare pro posse : et hoc est relevare. Primi duo motus interiores sunt, tertius exterior; qui cum fiat per corpus, secundum diversitatem et multitudinem organorum fit multiplicatio motuum. Moventur enim oculi ad flendum. Job., XXX : « *Flebam quondam super eo qui affligit*, etc. » Aures ad audiendum, os et lingua ad consolandum et docendum; manus ad dandum vel ad juvandum, pedes ad ambulandum et visitandum, etc. Eccles., VII : « *Non te pigeat visitare infirmum*, etc. » Sed hoc exemplum vide etiam in humilitate et aliis virtutibus. Caritatis imperium et processum motuum. Ad Galat., V : « *Per caritatem spiritus servite invicem.* » Causat similiter omnes affectiones ad proximum : nam ei quam diligo bonum volo et cui bonum volo illud ei cupio; et quasi doleo dum ei abest, gaudeo dum adest. Timeo ne oppositum, scilicet malum, ei eveniat, doleo si evenerit : et omnia hæc proportionantur, secundum tantum et quantum. Augustinus : « Quantum quisque diligit alium, tantum ejus bono congaudeat. » Distingue tamen in affectione sicut in dilectione, inter ea quæ procedunt ex affectu partis sensitivæ conjuncto phantasiæ secundum se, et ea quæ ex affectu partis intellectivæ conjuncto intellectui secundum se, et quæ præcedunt affectum partis intellectivæ. Cognitio intellectiva secundum se est et quæ affectum naturalem et humanum præcedunt est cognitio humana, et rationis discernentis. Primum animale, et pene brutale. Secundum spirituale et quasi angelicum, quod sequitur animam separatam. Tertium humanum proprie : et ideo secundum Aristotelem corrumpitur corrupto homine. Aristoteles in primo libro *de Anima* : « Intelligere et amare ac odire, etc. » Eccl., IX : « *Viventes sciunt.* » Interdum igitur sensibiliter minus gaudeo vel doleo de eo quod intelligibiliter plus diligo. Aliud negativum. Quod ab alio rationabiliter odis fieri corde, ore, opere tibi, vide tu alteri ne facias voluntate, ore vel opere, affectu vel effectu, Tob., IV. Secundum hanc regulam dilectio proximi causaliter reprimit et cohibet omnes motus et actus vitiorum respectu ejus. Verbi gratia superbiæ, qua proximum de primo ut præcellam. Quo contra. « *Caritas non inflatur*, *non est ambitiosa.* » Avaritiæ, « *non quærit quæ sua sunt.* » Iræ, « *Non irritatur*, *omnia suffert*, *omnia sustinet.* » Ephes., IV : « *Supportantes invicem in caritate.* » Gregorius : « Quem minus amamus, minus etiam toleramus. » Gregorius : « Quia ab amore recedere læsa caritas nescit. » Invidiæ, « *congaudet autem veritati.* » Gregorius : « Semper invidia a bona voluntate discordat. « Et sic de aliis vitiis generalibus et specialibus respectu proximi deordinantibus. Cohibet enim dilectio motus omnium virium tam interiores quam exteriores, qui multiplicantur per genera secundum multitudinem organorum : ligat enim universaliter omnia membra officialia exteriora, ut oculos, aures, manus, linguam, pedes, etc. Et sic implet omnia præcepta negativa in exterioribus de proximo data. Matth., XIX : « *Non occides*, *non adulterabis,* etc. Et si quod aliud est mandatum, in hoc verbo instauratur, *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* » Ligat etiam interiores, quæ diversificantur secundum diver-

sitatem potentiarum. Ligat igitur potentiam motivam, scilicet voluntatem vel affectum, ne moveatur volendo malum proximo, et sic implet. « *Non concupisces uxorem proximi tui.* » et similia : vel afficiendo, ne de bono proximi quem diligo, timorem vel dolorem habeam, de malo spem vel lætitiam. I Cor., XIII : « *Non gaudet super iniquitate.* » Ligat etiam aliquo modo cognitivam. I Corinth., XIII : « *Non cogitat malum.* » pœnæ vel culpæ. Hoc perfectum est valde : si enim malum culpæ vel pœnæ proximo non cogitat, sequitur necessario quod non vult, nec facit, nec optat. Si malum culpæ proximi non cogitat, sequitur quod non judicat de malo dubio vel occulto, non despicit de præterito certo, non damnat de præsenti, non præsumit temere de futuro. Distingue tamen in hac regula inter prohibita quæ facere de proximo est morale, et cohibita quæ veniale, et dissuasa quæ facere non culpatur, sed non facere consulitur et laudatur, et indifferentia regulam non contingentia : caritas enim incipiens, diligendo proximum sufficienter, cavet prima ; proficiens, diligenter laborat contra secunda ; perfecta, etiam sollicita est circa sequentia. Et secundum hoc, quandoque unctione docente, a licitis quibusdam quasi ab illicitis cohibet, ne proximum quem diligit scandalizet. I Corinth., VIII : « *Si esca scandalizet fratrem meum*, etc., » et infra : « Jam non secundum caritatem ambulas. » Secundum hoc sententiat Apostolus generaliter Rom., XIII : *Nemini quicquam debeatis*, etc., » Glossa : « Cetera ita solvere debetis, ut nihil teneamini : caritatem autem ita ut semper teneamini. »

CAPUT IX.

De impedimentis caritatis.

« *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* » In terra, in cœlo, in vita, in patria : sed aliter hic ubi caritas multipliciter impeditur, aliter illic ubi penitus expedita : ibi enim semper pure et sinceriter, semper ferventer et uniformiter, semper actualiter, semper manifeste et efficaciter, semper mutuo et familiariter ; hic autem multiformiter, quia nunc minus, nunc magis, nunc nihil, minor ubi minor est spiritus, Caritatis habitus gratia incipiente, et major crescente, et nullus deficiente. Hic habens caritatem, licet semper diligas habitu, sæpius tamen impeditus non diligis actu. Est autem dilectio motus ab amante in amabile, a subjecto in objectum, sicut visio actus est visus super visibile. Sicut ergo visio, sic et dilectio impediri potest vel in subjecto, vel in objecto, vel in utroque ; quod patet sic : Diligere gratuite in via est actus partis motivæ humanæ, scilicet voluntatis vel affectus, quam necessario præcedit actus cognivitæ, scilicet rationis vel intellectus. Augustinus : « Invisa possumus diligere, incognita nequaquam. » Quia igitur impedito priori, et posterius ; regulariter omne quod impedit vel perpetuo vel ad tempus actualem cognitionem, impedit consequenter et dilectionem. Secundum hanc causam infantes, dormientes, dementes et occupati aliis actibus intendentes vel oppositis vel disparatis [1] impediuntur, ne actualiter diligant aliquem proximum ; et actu diligens unum, ne tunc actu diligat alium. Posita vero cognitione, aut apprehenditur proximus sub conditionibus affectum respicientibus, aut non. Et hoc aut quia fine, si fine ; aut quia in ipso simpliciter non sunt, sicut in damnatis : aut quia secundum quid sunt mali, ut in præsenti, aut quia sunt boni, ratio tamen avertit nec deliberat : sic super proximum non fit dilectionis motus, sicut abstracto colore super corpus non fertur visus. Si autem sub convenientibus affectui caritate informato, ut sunt illæ quæ dictæ sunt in causa materiali et consimiles, et sic actum cognitionis sequitur dilectio actualis. Aut sub oppositis et disconvenientibus, et tunc sequitur cognitionem motus oppositi, scilicet odire : diligere enim et odire sunt motus oppositi contrarie, qui causantur a contrariis, et causant effectus contrarios, et in eodem subjecto respectu ejusdem objecti mutuo se impediunt : inter hæc est medium per abnegationem utriusque, scilicet nec diligere nec odire. Igitur quoties dicitur unum oppositorum, et reliquum. Sicut ergo contingit diligere diligendum et non diligendum, sic et odire odiendum, licet bonum : Luc., XIV : « *Si quis venit ad me, et non oderit*, etc. » Gregorius : « Diligamus quod sunt, et odio habeamus quod in Dei nobis itinere obsistunt. » Et odire non odiendum, licet malum. Aliquando veniale

1. Al. : « desperatis. »

et sic cohibitum, et sic impedit fervorem dilectionis : aliquando mortale, et sic prohibitum, et sic impedit actum penitus, quia expellit habitum. Non diligere vero diligendum est dupliciter : negative : sic nec bonum nec malum : sic dormientis : privative : sic malum : sic omittentis. I Joan., I : « *Qui non diligit, manet in morte :* » I Joan., IV ; « *Qui non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt quomodo potest diligere ?* » Nota igitur ubicumque diligere est bonum, odire est malum : et e converso, ubicumque bonum diligere, non odire bonum, sed minus. Ubi odire malum, et non diligere privative similiter malum, sed minus. Regulariter igitur omne quod motum odii causat vel impedit, motum oppositum, scilicet dilectionis, impedit : et quicquid tollit odium, est hujus impedimenti remedium. Hic puritas et sinceritas plurimum impeditur, quia in dilectione proximi motui caritatis et gratiæ semper vel sæpissime motus naturæ animalis et quandoque motus fomitis admiscetur, ut proximus carus mihi primo quidem et principaliter propter Deum, sed aliquantulum plus carus secundario propter aliquam meam utilitatem et commodum, et adhuc aliquantulum plus propter quemdam carnalem affectum. Talis dilectio pro prima parte est omnino bona et laudabilis, pro tertia vitiosa et venialiter culpabilis, pro media indifferens. Aristoteles : « Propter naturalia nec laudamur, nec vituperamur. » Ac si in uno vase multo vino forti medicum vini debilis vel minimum aquæ effundatur, et ad pastam magnam faciendam multo tritico pars siliginis et modicum hordei componatur, et ad denarios fabricandos cupri vel plumbi minimum misceatur. Inter hæc quantum potes intente distingues, solicite cavens ne vel modica spernens, paulatim crescentibus ipsis, principale corrumpi negligenter permittas ; vel rursus nimis appetens purum, et abhorrens omne mixtum, sic modicum imperfectionis immoderate restringas, ut totum extinguas. « *Qui enim nimis emungit, elicit sanguinem,* Prov., XXX: Hic tepide proximus diligitur, quia fervor multipliciter impeditur. Fervet autem animus in diligendo proximum cum devotus est circa ipsum, et promptus et suo modo agilis propter ipsum, sicut in naturalibus calidum et fervidum naturaliter, et leve est consequenter. Hugo : « Devotio est fervor bonæ voluntatis, quem mens occultare non valens, certis manifestat indiciis.» Sed nota, fervor qualificans diligentis animum et dilectionis actum in patria est sicut fervor ignis existens in materia et sphæra propria, qui magnus purus et perpetuus. Sed fervor in via sicut calor ignis in materia aerea, quem quædam faciunt et generant vel per se, ut carbo incensus alium incendit : vel per accidens, ut collisio vel confricatio : quædam nutriunt, ut ligna et alia materialia ; quæ sicut diversa sunt, sic differenter nutriunt, ut patet, si in ignem mittas ligna, stipulam et oleum, et sic de aliis, hæc consequenter augent ignem : quædam excitant, ut flatus et motus : quædam conservant, ut cinis carbones. Hæc omnia circa fervorem dilectionis in via spiritualiter contingunt. Quandoque per sensibilia, ut sunt beneficia. Ad Rom., XII : « *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum,* etc., » usque carbones ignis, » Item per mutua obsequia, Ad Rom., XII : « *Honore invicem prævenientes :* » Glossa : « Aliter non est fraternus amor, nisi mutuis se præveniant obsequiis, » et sic de aliis. Quandoque per intelligibilia. Impeditur ergo fervor primum quidem ex absentia horum, deinde de præsentia [1] oppositorum. Sed nota, sicut cognitiva partis sensitivæ ordinatur ad cognitivam partis intellectivæ, ita et affectiva ad affectivam, et utrobique cognitiva ad affectivam. Unde sicut ratio per sensum quandoque procurat intellectui splendorem in cognoscendo, Rom., I : « *Invisibilia Dei a creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur ;* » ita et per affectum inferiorem quandoque superiorem fervorem in diligendo. Gregorius : « Regnum cœlorum idcirco terrenis rebus.... quasi confricatus incalescat, etc. » Sic Eliseus psaltem canere fecit, et ad harmoniam secutus est prophetia, Et sicut hi duo affectus quia coordinati sunt mutuo fervescunt, ita quandoque vicissim tepescunt : sicut de utroque simile potes videre in duabus candelis, quarum una ardens, aliam si adjungatur accendit, quæ ipsam si extincta fuerit, reincendit. Hic dato etiam quod actualiter proximum diligam sinceriter et ferventer, impedior tamen ne evidenter. Homo enim solum videt in facie : Deus autem intuetur cor ; et ideo hic an diligam aliquem et quan-

1. Al. : « pœnitentia. »

tum et quomodo, præsumptibile quidem est homini, sed evidens soli Deo. Sed in cœlo, secundum Augustinum, uniuscujusque mentem ab alterius oculis corpulentia non abscondet, et ideo ibi ubi nuda sunt omnia, nec simulatio nec præsumptio locum habent. Impedior autem etiam ne efficaciter ; quia multoties vel non possum vel nescio bonum facere proximo in effectu, quod tamen ei volo et vehementer desidero in affectu. Postremo impedior hic multipliciter ne diligam mutuo et familiariter : quandoque enim diligo me non diligentes ; ut bonos aliquos non cognoscentes me, et ideo non diligentes, ego ex fama vel aliter cognosco et diligo : vel malos aliquos etiam odientes me, quos tamen propter Deum diligo. Matth., v : « *Diligite inimicos vestros :* » Psal., xxxiv : « *Retribuebant mihi mala pro bonis*, etc. » Quosdam negative, non privative, non diligo actu me forsitan diligentes, cum non cognoscam : et tunc est dilectio tantum, sed non mutua ; et ideo proprie loquendo, non amicitia. Dilectio enim est motus ab amante in amatum, ab uno in alium : amicitia vero est copula, vinculum vel colligatio duorum vel plurium mutuo amantium secundum motum reciprocum. Unde videtur relationem dicere, et si superpositionis vel suppositionis, seu æquiparantiæ sicut societas, licet quandoque non æquiparetur dilectio hinc inde, secundum illud Apostoli., II Cor., i : « *Licet vos plus diligens, minus dilibar,* etc. » Sicut similitudo est relatio æquiparentiæ inter duos albos, licet alter magis, alter minus sit albus. Cum igitur super duos mutuo amantes fundetur amicitia, secundum illud Gergorii « minus quam inter duos caritas haberi non potest : » destructo uno relativorum, cessat relatio, scilicet amicitia, non autem dilectio ; sicut si duorum alborum similium unus desinit album esse, cessat similitudo, licet maneat alterius albedo. Quandoque etiam est mutua dilectio, sed quodammodo variatur mutuati solutio. Nam inter plures me amantes, et dilectionem quasi mutuo mihi dantes, quandoque plus amo eum qui minus amat me, quam alium qui magis, et e converso. Multos igitur hic diligo cum quibus proprie loquendo amicitiam non habeo, quamvis large omnis qui vel diligit vel diligitur, amicus voceter. Quorumdam autem proprie amicus sum, cum quibus diversis causis impedientibus hic familiaritatem habere non possum : plus enim est familiaritas quam amicitia, sicut amicitia plusquam dilectio : dilectio enim transformat amantem in amatum. Hugo : « Scio, anima mea, etc. » Quod si sit amicus, fit dupla conformitas et mutua : si autem familiaritas, fit multa conformitas : familiares enim amici conformantur pro posse et interius et exterius. Interius, quoad intellectum, quia idem sciunt, communicant enim secreta. Seneca : « Cum amico tuo omnes curas, omnes cogitationes tuas misce ; tam secure cum illo loquere quam tecum. » Joan., xv : « *Jam non dicam vos servos.... Vos autem dixi amicos*, etc. » Hoc impedit diffidentia. Eccl., xi : « *Non omnem hominem inducas in domum tuam: secretum extraneo non reveles.* » Quo contra, Seneca : « Ante amicitiam judicandum, post amicitiam credendum : tu quidem nihil tibi committe, quod non commitere etiam inimico possis. » Item idem sentiunt, quia conformant judicia. Matth., xviii : « *Si duo ex vobis consenserint*, etc. » I Cor., i : *Sitis perfecti in eodem sensu*, etc. : » hoc impedit proprii sensus pertinacia. Quo contra Jac., iii : « *Suadibilis, bonis consentiens.* » Item quoad affectum idem volunt et nolunt. Act., iv : « *Multitudinis credentium erat cor unum et anima una.* » Hæc est concordia non respectu finis ultimi, sed respectu eorum quæ ad finem. Hoc impedit voluntas propria, quam oportet flectere, et interdum amicitiæ causa frangere, salva semper voluntate Dei et summi amici. Item idem sperant et timent respectu futuri boni et mali. I ad Cor., iv : « *Sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ.* » Item idem dolent et gaudent respectu præsentis vel præteriti. Ad Philipp., i : « *Socios gaudii mei omnes vos esse.* » Thren., i : « *Audite, obsecro, omnes populi :* » Glossa : « Talis est humanæ naturæ affectus, ut doloris nostri et gaudii consortes quæramus quorum participatione levius feramus. » Multa in his utilitas est : et ideo consulit Apostolus Ephes., iv : « *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* » Conformantur etiam exterius pro posse, quia in eodem loco manent vel manere desiderant qui familiariter se amant. Joan., xviii : « *Pater, quos dedisti mihi, volo*, etc. Psal., cxxxii : « *Ecce quam bonum,* etc. » Ruth., i : « *Quæ te moriente terra susceperit, in ea moriar.* » Commansio autem hæc multis causis impeditur : quandoque spiritualibus, ut cum disjunctæ sunt localiter amantes familiariter pro malo cavendo.

Zach., XII : *Familiæ seorsum, et mulieres seorsum.* Vel pro majori bono faciendo, ut dicitur Tob., II : « *Confitemini Domino filii Israel.. ideo dispersit vos inter gentes.* » quandoque pro temporalibus, ut cum disjungitur præ magna temporalium copia, ut Abrahæ et Loth : vel nimia inopia, et sic de aliis. Item idem dicunt. I Cor., I : « *Idipsum dicatis omnes,* etc. » Hoc impedit contentio : quo contra ad Tim., II : « *Servum Dei non oportet litigare.* » Gregorius : « Ego melius credo salva fide alieno intellectui cedere, quam contentionibus deservire. » Item idem faciunt. Psal., LXVII : « *Qui habitare facit unius moris in domo :* » IV Reg., III : « *Ut ego et tu, populus meus, populus tuus.* » Hoc impedit singularitas. Item idem patiuntur. II ad Cor., VII : « *Si fueritis socii passionem,* etc. » I Reg., XXII : « *Qui quæsierit animam meam, quæret et tuam.* » I Mach., X : *Quæ nostra sunt sentias nobiscum :* » I Mach., VIII : « *Si institerit bellum Romanis,* etc. » Hoc impedit pusillanimitas. Item idem habent. Jo., XVII : « *Omnia mea tua sunt :* » Act., IV : « *Erant illis omnia communia.* » Seneca : « Nullius boni sine socio jucunda est possessio. » Utile est multipliciter talem familiaritatem habere, damnosum carere. Eccl., IV: « *Væ soli, si ceciderit,* etc. » Gen., II : « *Non est bonum esse hominem solum.* » Poeta : « Tristis eris, si solus eris, etc. : » sed vide cui conjungaris. Seneca : « Prius vide an tibi in amicitia aliquis recipiendus sit : cum placuerit fieri, toto illum pectore admitte. » Vide ergo ante contractum amicitiæ, qualis in se cui adhibes te : ne stultus, quia cum sapientibus gradieris : Prov., XIII : « *Amicus stultorum efficitur similis :* » ne impius quoad Deum: II Paral. : « *Impio præbes auxilium,* etc. » Item ne turpis quoad seipsum. Seneca : « Conciliari nisi turpi ratione amor turpium non potest. » Item ne iracundus quoad proximum. Eccl., IV : « *Noli esse amicus hominis iracundi.* » Vide quid id te diligat qui tecum fœderari desiderat: ne sit amicus temporalis felicitatis, ut multi sunt. Poeta :

Cum fueris felix, multos numerabis amicos.

Vel corporaliter convivantis. Eccl., VI : « *Est amicus solius mensæ,* etc. » : vel potens. II Mach. : « *Audivimus de te, quod vir potens . . . . aptus es ut sis amicus.* » Item vel donantis, Prov., XIX : « *Multi colunt personam potentis, et amici sunt dona tribuentis.* » Quem igitur pulsabis amando, ut aperiat redamando? Bonum virtuosum, Dei amicum, cui aperies pulsanti. Taliter amanti, ut consiliatrix amicitiæ sit virtus, medium uniens Deus : nihil enim diligitur nisi bonum ; et ideo verum bonum veræ amicitiæ nodus est et fundamentum. Verum autem bonum creatum, gratia vel virtus ; increatum Deus. Augustinus : « Aliter non est vera amicitia, nisi cum tu eam agglutines inter hærentes tibi caritate diffusa in cordibus eorum. » Hieronymus : « Illa vera necessitudo et Christi glutino copulata, quam non præsentia tantum corporum, non subdola et palpans adulatio, sed Dei timor, et divinarum Scripturarum studit conciliant. » I Joan., I : « *Et vos societatem habeatis nobiscum, et societas nostra sit cum Patre et Filio.* » Eccl., XXVIII : « *Quemcumque cognoveris observare timorem Dei, cum illo assiduus esto.* » Cujus animus est secundum animum tuum. Ezech., XXVII : « *Accesserunt ossa ad ossa,* etc. » Seneca : « Pares cum paribus facillime congregantur. » Hoc Christus, in cujus persona una familiarissime sunt unita, petivit simplicissime. Joan., XVII : « *Pater sancte, serva eos in nomine tuo . . . . ut sunt unum, sicut,* etc. » et infra : « *Non pro his rogo tantum,* etc., *ut omnes unum sint,* etc. *Et ego claritatem,* etc. *Ut unum sint*: et infra: « *Ego in eis, et tu in me, ut sint consummati in unum.* » Nota, quod quinquies repetit « unum. » Item meruit pœnalissime. Joan., XI : « *Jesus moriturus erat ut filios Dei qui dispersi fuerant, congregaret in unum* : » sicut lineæ juxta circumferentiam sparsæ congregantur in centricum punctum . Sic igitur amicitia initiatur in dilectione, completur in familiaritate. Familiaritas vero incipit et proficit in via, perficit in patria hæc enim mutabilis virtus, et per consequens amissibilis. Lælius: « Cum conciliatrix amicitiæ virtutis opinio fuerit, difficile est amicitiam manere, si a virtute defeceris. » Ibi immutabilis ubi non distringitur fibula constringens mentes, non antiquatur cæmentum compaginans voluntates, non solvitur bitumen affectus conglutinans, non dividitur punctus animos continuans.

CAPUT X.

De remediis contra impedientia caritatem.

Contra omne dilectionis impedimentum ex quatuor conjunctis sufficiens trahitur remedium, quæ sunt meditatio, doctrina, oratio et exercitium. Quoniam ergo « non intellecti nulla est curatio morbi », a meditando incipe. Meditare ergo primo dilectionis mandatum et debitum : exemplum diligentium Christi capitis et membrorum, diligendi fructum et præsentem et futurum ; quam justum et rationabile, quam facile et delectabile et utile sit proximum diligere. Augustinus : « Potest mihi aliquis dicere, « non possum vigilare, etc. : numquid potest dicere : non possum amare ? » Meditare postmodum tuum in diligendo defectum ; quam raro, quam puro, quam tepido affectu diligis, quam modico effectu affectum ostendis, quam diminute amantibus te vicem rependis. Dehinc meditare et causam defectus, scilicet ipsum impedimentum cum circumstantiis ejus quod sit, unde sit, quantum sit, magnum vel parvum, unum vel plura, et his similia. His propria meditatione inventis, præmissa oratione aliqua, hæc duo conquerere, dehinc ad doctrinam recurre, scriptam quæ in libris oculis legentis objicitur, dictam quæ ab ore loquentis per aures ingreditur. Lege ergo si scis, intellige et retine. Luc, x : « *In lege quid scriptum est, quomodo legis? Diliges.* » Verum, ut dicit Hieronymus, habet nescio quid latentis energiæ vivæ vocis actus, etc. » Gregorius : Collocutionis vox plusquam lectionis sermo corda torpentia excitat. » Et ideo a mortua pelle ad vivum hominem recurre, Deum in homine consule, aperi impedimentum, quære medicamentum, ausculta intente non hominem de se mendacem, sed per hominem Deum veracem respondentem, docentem, consulentem, exhortantem ; et disce diligenter, ne sensu proprio pro tollendo impedimento, tali forsitan utaris remedio, de quo postmodum nascatur impedimenti majoris occasio : sicut æstuans contra æstum aqua se infrigidat, et exinde postea magis æstuat. Post hæc orando ad Deum convertere penitus gratias agens, laudans et obsecrans; et ora desideranter, supplica humiliter, confidenter et frequenter ; ut qui mandatum dedit interpretetur tibi canonem quem condidit, det quod jussit, conservet quod dedit, augeat et perficiat quod incepit, expediat impeditum, compleat incompletum. Postremo quod aperitur discenti, quod datur oranti, exerce in actibus cordis, oris et operis. Exercitium enim est causa potentiæ, ut probat Aristoteles. Assueti enim contemnere terribilia et sustinere, fimus fortes, et flentes maxime possumus sustinere : sic et in castitate exemplificat similiter : ergo in caritate. Ad Rom., IX : « *Nemini quicquam*, etc. » Glossa : « Cetera ita solvite, ut non debeatis aliquid : caritatem ita solvite, ut semper eam debeatis. » Sola enim caritas est quæ etiam reddita semper detinet debitorem : redditur enim dum impenditur, debetur etiam eum reddita fuerit : quia nullum tempus est in quo impendenda non sit : nec cum redditur amittitur, sed potius reddendo multiplicatur : habendo enim redditur, non carendo, ut pecunia.

CAPUT XI.

Conclusio.

« *In his duobus mandatis tota lex pendet et Prophetæ.* » O caritas ordinis, regula electorum, lex universalis universos ligans virtus virtutum, canon canonum, lex legum, non constitutio populi, sed principis placitum ; sententia regis regum, quam non solum edidit vel condidit jubendo, sed et edixit et promulgavit personaliter docendo, et adimplevit servando. Isa., XXXIII : « *Dominus legifer noster, Dominus rex noster*, etc. » Deuter., XXXIII : « *Dominus de Sinai venit*, etc., in dextera ejus ignea lex. *Dilexit et populos*, etc, » quasi lex terrena, mandata judicialia ad modum terræ gravia, prementia non præmiantia, obruentia non eruentia : quasi lex aquea mandata cæremonialia, quasi lex aerea cetera moralia : sed amandi lex ignea, lucens, incendens, sursum movens, carbo incipientibus, flamma proficientibus, lux perfectis : hoc est lex in dextera, non tantum in corde ejus ad dictandum et dijudicandum : prius enim est, ut dicit Augustinus judicare de lege, quam secundum legem. « Erit autem lex, ut dicit Isidorus, justa, honesta, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinem patriæ, loco temporibusque conveniens, necessaria, utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captione contineat, nullo privato commodo, sed communi

utentium utilitate conscripta. » Quæ singula huic legi conveniunt singulari excellentia : non tantum in labiis ad jubendum, ad docendum, ad exhortandum, secundum illud Psal., XCIII : « *Beatus quem tu erudieris Domine, et de lege tua,* etc. » Job., XI : « *Utinam Deus loqueretur tecum . . . . et intelligeres quod multiplex sit lex ejus :* » sed in manu : et non in sinistra, sed in dextera, ad implendum, ad cooperandum, ad præmiandum. Psal., LXXXIII : « *Etenim benedictionem dabit legislator,* etc. » Ecce lex Domini convertens animas, mater et origo legum divinarum, magistra et domina humanarum rationabilium et æquarum, hostis iniquarum, cujus observantia per gratiam in hac vita initiatur, et continuata usque ad mortem in alia vita consummatur, cum in ea deserviente miles de novitio professus, de sponsa subharrata, fit conjux consummata, per Jesum principem summæ majestatis, Abbatem summæ sanctitatis, sponsum divinæ caritatis, qui cum Deo Patre et Spiritu Sancto vivit, etc.

OPUSCULUM LV

DE DIVINIS MORIBUS

(EDIT. ROM. LXII.)

Prologus.

« *Perfecti estote, sicut et Pater vester cœlestis perfectus est.* » In sacra Scriptura nihil nobis impossibile consulitur vel præcipitur. In hoc verbo Domini Jesu non sunt nobis præcepta facta divina vel mores divini, ad quos nemo perfecte potest attingere : sed invitamur ut ad eos imitandos pro possibilitate nostra accedere studeamus, quia hæc possumus mediante gra' a, et debemus : et nihil dignius, ut dicit Joannes Episcopus, quam ut homo sui Conditoris sit imitator, et secundum modum propriæ facultatis divini operis executor.

Deus immutabilis est.

Est igitur unus mos sive perfectio in Deo, quod immutabilis est in sua natura, ipso testante in propheta : « *Ego sum Deus, et non mutor :* » et beatus, Jacob., I : *Apud quem non est transmutatio.* » Et ideo immutabilia sunt opera ejus secundum essentiam, scilicet Angelus, anima, cœlum, et quatuor elementa : etsi quandoque mittit Angelos, quandoque non mittat : aliquando subtrahat gratiam hominibus, aliquando conferat : quandoque peccata vindicet, quandoque dissimulet: mutabilitas est in creaturis, nullatenus in creatore. Præcipue vero in novissimo die ordinatio sua circa bonos et malos immutabilis permanebit, cum bonis mercedem supra meritum, malis pœnam citra merita mensurabit. Et sic et nobis studendum esset ad mentis constantiam, ut nec adversis fracti, nec prosperis illecti aliquatenus a via rectitudinis flecteremur, si sicut beatus, Job., XXVII : « *Justificationem,* » inquit, « *quam cœpi tenere, non deseram.* » Sed et Apostolus, Roman., VIII : « *Certus sum, quod neque mors neque vita.... poterunt nos separare a caritate Dei.* » Sed, heu, nimis inconstantes sumus in sanctis meditationibus, ordinatis affectionibus, in conscientiæ securitate, in recta voluntate. Heu quam subito mutamur de bono in malum de spe in timorem injustum, et e contrario : de gaudio in dolorem injustum, et e contrario : de taciturnitate in loquacitatem, de maturitate in levitatem, de caritate in rancorem vel invidiam, de fervore in accidiam, de humilitate in vanam gloriam vel superbiam, de mansuetudine in iram, de spirituali lætitia vel amore in carnalem, ita quod numquam uno momento in eodem statu stabiles permanemus, nisi quod, heu, constantes sumus in inconstantia, in infidelitate, in ingratitudine, in spiritualibus defectibus, in imperfectione, in temporis amissione, in levitatibus, in cogitationibus et affectionibus impudicis. Instabilitas autem exteriorum sensuum et membrorum, mutabilitatem indicat affectionum et motuum interiorum. Ad hæc tamen merito niteremur, ut nos frequenter uno eodemque modo, idest mature et benigne in statu et in incessu, in omni conversatione nostra æqualiter haberemus.

Bonum Deo placet.

Alius est mos in Deo, sive perfectio, quod omne bonum sibi ex natura placet omni tempore et omni loco, sive in Angelis sive in hominibus sive in aliis creaturis, sive sit bonum naturale corporis, ut

est pulchritudo, fortitudo, suavitas, naturalis maturitas; aut animæ, ut est ingenii perspicacitas, tenax memoria, subtilis intelligentia, naturalis bona voluntas, arbitrii libertas et similia; sive bonum gratis datum, ut est bene legere, bene cantare, bene prædicare, facundum, continentem, abstinentem esse, compositos mores habere, et similia; sive bonum gratuitum, quod maxime Deo placet, ut est fides, spes, caritas, humilitas, patientia, obedientia, misericordia, veritas, temperantia, justitia, prudentia et scientia. Item omne malum sibi displicet, semper et ubique in quolibet, Sicut enim justitia injustitiæ, immunditia munditiæ inimica est, ita divinæ bonitati malitia contraria est, quia bonum gratiæ privat vel diminuit quod bonus Deus naturæ contulit. Similiter nobis placere debet omne bonum semper et ubique et in qualibet creatura, et deberemus bonum sollicite tueri et fovere, omnibusque bonum impugnantibus audacter resistere, malum quoque semper et ubique ex corde detestari, et quantum possimus quocumque consilio impedire propter injuriam Dei et damnum proximi, et multo amplius propter contumeliam creatoris quam propter periculum hominis: sed, heu, frequenter res vertitur in contrarium. Cum enim laudatur quis vel diligitur ad gratiam humilitatis, religionis, devotionis, prædicationis, vel alterius gratiæ, et nos ex hoc tristitiam concipimus, vel illius gratiam diminuimus; quid aliud quam quod bonum nobis non placeat demonstramus? aut cum quis otiosa loquitur, detrahit, ridet, et alias levitates seu peccata committit, et nos conridemus, colloquimur, aut cum delectatione cordis talia mala videmus et audimus; quid aliud facimus, nisi quod mala nobis non displicent testes sumus?

Deus prævidet omnia.

Alius mos sive perfectio est in Deo, quod omnia futura bona et mala prudenter prævidet, et antequam omnia fuerint cognoscit, et quid boni et quid mali possit ex eis oriri discernit: sicut casum Angeli et primi hominis præscivit, et tentari permisit, et quid sequi potuit præcognovit, scilicet generis humani et quid mali casus; et quid boni, scilicet Filii Dei incarnatione, et ex hoc major ex unione quam ante hominis glorificatio. Similiter prævidenda nobis essent omnia verba et opera nostra, nutus et incessus nostri, et quid boni, quid mali nobis, quid scandali, quid emendationis ex ipsis aliis possit evenire. Item præcogitandum esset, si tentationes fortassis in futurum insurgerent, sive a dæmonibus sive ab hominibus amicis carnalibus, sive spiritualibus, qualiter resistendum, qualiter tolerandum, qualiter evadendum, quia minus feriunt jacula quæ prævidentur. Item prævidendum quid futurum in separatione corporis et animæ: quantus dolor imminet corpori, quantus timor animæ, quantum periculum. Item ubi manendum, cum Deo vel cum diabolo, in cœlo vel in inferno: quanta jucunditas cum Deo manentibus, quanta infelicitas ab ipso recedentibus, utile esset omnibus in mente jugiter hoc versari: ideo Moyses optavit Deuter., XXXII: « *Utinam saperent et intelligerent, et novissima providerent!* »

Deus patiens est.

Alius mos sive perfectio est in Deo, quantumcumque a creatura sua offenditur et contemnitur, nunquam tamen ipsam naturam odit, sed vere eam diligit, et bonum ejus ferventer Deus desiderat, licet malum ejus detestetur, et providet ei temporalia absque suo desiderio, et spiritualia si ea concupiscit: *facit* enim *solem suum oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos.* Ad hanc perfectionem similiter tendere deberemus, ut quantumcumque nos homo læderet, numquam tamen naturam suam odiremus, sed omne bonum ei optaremus, et quantumcumque corporale vel spirituale auxilium a nobis expectaret, subsidium a nobis protinus inveniret. Perfectum enim odium habet Deus, et nobis licitum est, ut non propter hominis dilectionem, vitia diligamus, nec propter detestationem vitiorum naturam hominis detestemur, sed naturam diligamus, vitia detestantes.

Justitia Dei.

Alius mos in Deo, quod nunquam ex parte ipsius unus et alterius malitia recipit detrimentum. Nihil enim nocet sancto Michaeli casus Luciferi, nec Judæ malitia beato Petro caritatem diminuit. Sed, heu, nos miseri unius religiosæ personæ excessum in totum claustrum refundimus, immo in totum ordinem; sed et omnes religiosos pro peccato unius penitus condemnamus; et si ab uno inimico nostro

lædimur, totam progeniem et multos pauperes innocentes persequimur, et amicos et familiares ipsius quantum possumus indebite molestamus, quod Dominus in lege prohibuit dicens : « *Non portabit filius iniquitatem filii, sed unusquisque onus suum portabit,* » dicit Apostolus, Galat., VI. Heu, quoties contingit cum aliquis turbatus est, quod etiam ipse Deus, licet immerito, de hoc frequenter recipit detrimentum, ex eo quod tunc non vult cantare vel studere, nec legere nec orare.

Rectitudo Dei.

Alius mos est in Deo, quod nunquam propter misericordiam justitiam deserit, nec propter justitiam misericordiam derelinquit : nunquam enim aliquem judicat vel condemnat sine misericordia, nec alicujus miseretur sine justitia : sed nos miseri cum justitiam servare contendimus, misericordia extinguitur ; et cum alicui misericordiam exhibemus, justitia penitus sepelitur, licet Scriptura utrumque simul commendet, Proverb., III : « *Misericordia et veritas non te deserant,* » et Psal., C : « *Misericordia et judicium,* etc. »

Patientia Dei.

Alius mos est in Deo, cum omnes sancti et omnes creaturæ aliquando clament vindictam Dei contra, peccatorem, sicut in Apoc., VI, legitur quod omnes clamabant. « *Usquequo, Domine, verus et sanctus, non judicas, et vindicas sanguinem nostrum de his qui habitant in terra ?* » Deus tamen patienter et misericorditer expectat peccatorem usque ad mortem, ut misereatur sui, si converti velit a via sua mala, quia non delectatur misericors Deus in perditione vivorum. Sed nos impatientes in momento antequam ad plenum fodiatur peccatori fovea, maledicentes, et vindictam clamentes, eum proponimus sepelire, improperantes Deo, quare tamdiu sustineat peccatorum malitiam, contra bonos, non considerantes quanta bona sapiens Deus ordinavit de malitia impiorum : quia tantum laudandus est Deus, et tantæ misericordiæ est sustinere malum in malitia, ac si mundum conservaret a peccato, vel eriperet a peccatis : hoc enim commendat omnipotentiam suam : non enim est magnæ potentiæ iniquum in foveam inferni demergere, sed misericordiam suam parcendo maxime et miserando manifestare.

Liberalitas Dei.

Alius est mos Dei sive perfectio, quod creaturis communicat quicquid communicabile et ab eis receptibile est, et etiam singulis momentis communicat, cum habilitatem invenit, licet videat in eis non proficere : humanam naturam univit cum Filio suo in una persona, quod maximum est, et animam creavit capacem Trinitatis præter alia dona spiritualia reficiens eam carne et sanguine dilecti Filii sui. Item nihil incommunicatum reliquit. Hoc est proprium divinæ bonitatis : nam quod sibi naturale est, communicavit Deus per gratiam creaturis ; angelis communicavit beatitudinem, nunquam expertis miseriam, choro apostolorum potestatem, ut quicquid solvant vel ligent in terra, solutum et ligatum sit in cœlo : choro prophetarum sapientiam prænoscendi futura omnia quæcumque facere disposuit : choro martyrum fortitudinem contra adversa : choro confessorum inter prospera et adversa constantiam : choro virginum continentiam inter carnis illecebras. Item quibusdam spiritualer communicavit aliquod quod habet ex natura, ut Abrahæ largitatem, Moysi mansuetudinem, qui mitissimus hominum fuit ; Joseph providentiam super Ægyptum, Samsoni fortitudinem, Eliæ zelum justitiæ, patientiam Job et Tobiæ, Eliseo mortuorum suscitationem, Danieli judicii discretionem, Samueli fidelitatem, David contra persequentes misericordiam, Salomoni prudentiam, Joanni Baptistæ sanctitatis et veritatis amorem, beatæ Virgini humilitatem, Petro caritatem Joanni Evangelistæ castitatem, beato Paulo zelum animarum et cognitionem supernorum : singuli in istis aliis excellebant, licet omnes eamdem habuissent. Sic nos invicem communicare debemus, non solum oculos videre pro aliis, aures ad audiendum confessiones, os ad prædicandum, ad dandum consilia, pedes ad ambulandum, cor ad meditandum pro aliorum salute : verum etiam quicquid habemus in spiritualibus, sive in temporalibus, quicquid possumus exterius per opera, intus per desideria, et quicquid sumus in corpore et in anima, singulis in purgatorio et qui nunc vivunt et postmodum non erunt, ut secundum voluntatem Dei vivant in præsenti et in futuro.

Placabilitas Dei.

Alius est mos Dei, quod graves et multas injurias suas statim paratus est remittere, cum quis firmiter et veraciter emendare proponit : immo propter unicum gemitum cordis contriti obliviscitur, sicut dicit Scriptura , quod postea nunquam damnat ulciscendo, si sic permanserit, nec improperat confundendo, nec minus diligit imputando, nec alienatur eidem familiaritatem subtrahendo. Nos vero miseri, cum vestigia Dei sequi merito deberemus, vix etiam unquam petenti veniam, ut pro posse satisfacienti volumus ex corde modicam injuriam semel nobis illatam dimittere, aut si dimittimus, vix unquam tamen obliviscimur, quoniam de suo incommodo gaudemus : et si contingit adversitas, minime dolemus, aut minus quam ante diligimus : aut si non improperamus illatam injuriam vel non conquerimur, quæ duo rara sunt, familiaritatem tamen nostram sibi subtrahimus, et consilium aut auxilium necessitatis tempore denegamus , cum etiam veniam non petenti nec emendam exhibenti merito parceremus exemplo Jesu Christi, qui pro crucifixoribus suis veniam non petentibus sed irridentibus exoravit : cum nihil faciat Deo sic similem, sicut dicit Chrysostomus, quemadmodum malignis et lædentibus esse placabilem ; et cum sit cumulus perfectionis inimicos diligere et pro ipsis orare, sicut Dominus Jesus fecit, sicut dicit Glossa super Matthæum.

Misericordia vel sufficientia Dei.

Alius est mos in Deo, quod a nemine quicquam exigit supra posse in jejuniis, orationibus, vigiliis et eleemosynis, castigationibus corporalibus, disciplina regulari et similibus : et si deficit in magnis operibus ad diluenda peccata, sufficit Deo in minimis, scilicet in lacrymis ex corde procedentibus, ut de Ezechia legitur, cujus lacrymas respexit Dominus, et quindecim annos sibi adjecit, mutans sententiam mortis quam protulerat per Prophetam. Similiter lacrymas beati Petri pro peccato gravissimo misericorditer exaudivit, cum ex audito gallo flevit amare pro peccato negationis. Si vero lacrymas quis habere non posset, sufficit Deo in verbo ex corde contrito venienti, sicut legitur de latrone ; qui cum piceret Domino, « *Memento mei,* etc. » respondit : « *Hodie mecum eris*, etc. » Si vero usum linguæ amitteret, gemitum cordis contriti pro pleno Deus reciperet, sicut dictum est : « *Quacumque hora peccator ingemuerit, omnium iniquitatum ejus non recordabor.* » Sed si infirmitas omnium membrorum usum abstulisset, quod nec membrum movere posset, nec gemere præ debilitate ; adhuc sufficeret Deo in bona et sincera hominis voluntate pro offensa gravissima. Item et nos a nullo amplius desiderare quicquam debemus, sive sæculari sive religioso, quantumcumque sit astrictus voto, si fideliter fecerit pro suo posse.

Compassio Dei.

Alius est mos Dei, quod nulli imputat defectus corporis naturales, sicut est cæcitas, surditas, membrorum deformitas qualiscumque, vel defectus naturales in animat sicut est stoliditas, defectus intelligentiæ, ingenii, memoriæ, rationis, aut timor naturalis : propter hujusmodi defectus Deus neminem abjicit aut contemnit ; sed defectus spirituales, quos auxilio Dei ex facili quilibet posset evincere, graviter imputat; scilicet magnitudinem quorumlibet donorum, appetitum superfluorum, tristitiam de profectu bonorum, gaudium de afflictione justorum, bonorum operum perversionem seu detestationem, bonæ famæ aliorum denigrationem vel diminutionem, privatum amorem firmiter tenere, singularem sensum nullatenus relinquere ad placentiam hominum, frequenter studere, odire correctionem, amare adulationem, quærere extraneas consolationes, fovere carnales affectiones et similia. Ita et nos neminem debemus despicere, si non est in eo sanitas, membrorum integritas, corporis fortitudo, formæ pulchritudo, eloquentia vocis, habilitas ad cantandum et legendum ; quæ nullus per se habere potest, sed pro habentibus Deo gratias agere, pro non habentibus patientiam habere, et quantum possumus, defectus eorum supplere.

Largitas Dei.

Alius mos est in Deo, quod unicuique gratiam præstat secundum suam capacitatem, sicut legitur in Evangelio, quod « *uni dedit quinque talenta, alii duo, alii unum, unicuique secundum propriam virtutem.* » Unde quanto magis cor hominis per caritatem Dei et proximi dilatatur, et quanto amplius per bonas meditationes, per fer-

ventes orationes, per justa desideria, per opera humilitatis et supererogationis habilitatur, tanto majorem gratiam Deus omnipotens elargitur; et quanto diligentius collata gratia conservatur, et ea quisque ut itur ad laudem Dei et universitatis utilitatem, tanto ad ulteriorem gratiam præparatur in præsenti, et gloriam in futuro. Dilatandum est igitur cor nostrum, et frequenti desiderio præparandum, ut Deus dives in omnes qui invocant illum secundum suam magnificentiam, abundanter super nos possit effundere gratiam suam. Quemcumque etiam contingit dispensare bona spiritualia in prædicatione et in consiliis, advertat diligentissime ne sanctum det canibus, et margaritas projiciat ante porcos; sed dies diei eructet verbum, et nox nocti indicet scientiam, hoc est perfectis perfectiora, imperfectis minus perfecta, tamquam prudens dispensator provideat, sicut Apostolus I Cor., II: « *Sapientiam loquatur inter perfectos*, » sed simplicibus nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum. Temporalia vero unicuique indigenti secundum capacitatem, idest secundum puram necessitatem, et non amplius, subministret.

Discretio Dei.

Alius mos est Dei, quod ab eo plus exigit cui plus committit, sicut dicitur in Evangelio Luc., XII. Cui enim abundantius providet in temporalibus, ab eo exigit ut abundanter procuret eleemosynas pauperibus; et cui majorem confert sanitatem et corporalem fortitudinem, ab eo jejuniorum, vigiliarum magis expedit exercitium. Item cui plurima et gravia peccata dimittit, seu a peccatis custodit, majorem dilectionem et digniores pœnitentiæ fructus ab eo requirit. Item cui excellentiora dona gratuita, scilicet virtutes, et meliora naturalia, scilicet ingenium, intellectus, memoria, voluntas, arbitrii libertas et membrorum integritas, et spiritualia plura et digniora, scilicet devotio, securitas conscientiæ frequentior confidentia, spirituale gaudium, maturitas sermonis, ad perfectionem fidelitas, diligentia ad bona opera, pura intentio, zelus animarum, fervor orationis, a Deo frequentius conceduntur, ab eo frequentiusgratiarum actiones merito exquiruntur. Item quem plus benignus Deus ad cognitionem bonitatis, æternitatis, immensitatis, omnipotentiæ, largitatis, caritatis, sapientiæ, misericordiæ, justitiæ, veritatis, fidelitatis, patientiæ, humilitatis, suavitatis et nobilitatis suæ plenius et frequentius admittit, ab ipso abundantiorem laudem et frequentiorem et ferventiorem requirit. Item quem ad quærendam et cognoscendam majorem perfectionem illuminat, ut eam opere compleat, et in cognitam magis et magis proficiat, ab ipso magis expostulat: nihilominus necesse est, ut ipse ad eamdem cognoscendam et imitandam verbis et exemplis, orationibus, et desideriis, quoscumque habiles cognoscit quantum potest inducat. Providendum igitur nobis est, ut singula prædicta dona nobis commissa, eum usura Domino referamus, ne in ratione reddenda quod nobis commiserat auferri jubeat, et cum servo pigro recondente Domini talentum in sudario, in tenebras nos miserabiliter mitti jubeat exteriores.

Justum judicium Dei.

Alius est mos Dei, quod facta hominum non judicat sicut apparent exterius, sed secundum intentiones cordium interius omnia discernit in sua immensa et ineffabili sapientia, ideoque opera secundum intentionem punit graviter, vel remunerat excellenter. Similiter secundum visionem oculorum aut secundum auditum aurium judicare non convenit opera hominum; sed sive benignum vultum, sive seriosum nobis ostendant, sive blande, sive aspere nobis loquantur, sive dent munuscula, sive non dent; in omnibus quantum possumus, non tantum quod fiat, sed etiam qua intentione fiat studeamus advertere, et secundum talem intentionem regere nos debemus. Potius autem sustinenda sunt ab amicis veris qui bona intentione emendandi gratia, dura verba loquuntur, quam blanda verba et dulcia ab eis qui non vere diligunt, nec aliquem fructum intendunt, sed tantum placere contendunt: quia meliera sunt vulnera diligentis, dicit Salomon, quam fraudulenta oscula odientis.

Veritas Dei.

Alius mos est in Deo, sive perfectio, quod verax est in promissis. Facilius est enim, ipso teste, cœlum et terram transire, quam unicum verbum suum falsificari vel mutari: non enim accepit Dominus Jesus verba in vento, sicut nos facimus:

sed singula verba quæ loquebatur in tempore, dicta sunt ab æterno in sua sapientia. Sicut autem verificavit verba Prophetarum ardua de ipso prædicentium, scilicet incarnationem, nativitatem, passionem, resurrectionem, ascensionem, Spiritus sancti missionem ; ita complebit resurrectionem generalem promissam, et judicium futurum ; et solvet promissum pauperum, cum eos ad judicandum duodecim tribus Israel in judicio super sedes duodecim sublimabit ; et promissum lugentium, cum ipsos sicut mater filios personaliter consolabitur : et promissum humilium et superborum, cum eos secundum quod humiliati et despecti sunt, exaltabit, et promissum oppressorum, cum de mandato Dei colla opprimentium conculcabit : nam fidelis Deos in omnibus verbis suis, et quæcumque promisit, potens est facere. Sic et nos veraces esse decet, ut promissum quo nos in baptismo patrini nostri obligaverunt, fideliter servemus, scilicet tenere totam fidem catholicam, et renuntiare diabolo et pompis ejus, implere decem præcepta. Insuper quæ postea sponte promisimus, sive obedientiam, sive continentiam, sive abstinentiam, sive religionem et similia. Item veraces esse debemus ad proximum ut sit sermo noster, est, non est ; idest omne quod loquimur corde intendamus ; ut si quicquam alicui promisimus aut, si alicui mortuo aut vivo in aliquo obligati sumus, solvere non tardemus, quia veritatem requiret Deus, et retribuet abundante veritatem comtemnentibus. Heu heu quam odiosa est veritas, quæ optima est per quam est omnis salus : qui autem odit veritatem, odit Christum ; immo etiam sunt veritatis proditores : unde Joannes Chrysostomus : « Non solum ille proditor est veritatis qui palam pro veritate mendacium loquitur ; sed etiam ille qui veritatem libere non pronuntiat, quam libere pronuntiari oportet : aut non libere veritatem defendit, quam libere defendi convenit proditor veritatis. »

Deus non est personarum acceptor.

Alius mos est in Deo, quod non est personarum acceptor, sicut dicitur Act., x. Neque enim in veteri lege potentes et nobiles, sed humiles constituit judices super populum suum sicut Moysen et Josue, Gedeon, et similes: neque postea elegit ad regnum potentes et nobiles, sed de humili stirpe gemini Saul filium Cis, et David minimum inter fratres de pascuis ovium in regnem sublimavit. In primitiva etiam Ecclesia non potentes, sapientes et nobiles, sed piscatores ignobiles constituit principes super omnem terram, ipsis regimen Ecclesiæ committendo, et quæ stulta sunt mundo, elegit, scilicet idiotas, ut confundat sapientes, sicut dicit Apostolus Cor., I. Item hodie nulli confert gratiam gratuitam propter potentiam, nobilitatem, fortitudinem, aut pulchritudinem corporalem : « *sed in omni gente qui timet Deum et operatur justitiam, acceptus est illi,* » sicut dicit Petrus Act., x. Nec solum divites, potentes et formosos vocat ad cœlum, sed etiam pauperes, cœcos et claudos, debiles, infirmos et ignobiles compellit intrare, et humiles personæ maxime proficiunt in Ecclesia Dei, et in gratiis spiritualibus abundant. In postremo etiam judicio personas regum et principum non accipiet, sed magnum et parvum æqualiter judicabit : nec secundum potentiam, nobilitatem aut pulchritudinem, sed secundum humilitatem, caritatem, unumquemque in gloria sublimabit. Similiter nec nos personam cujusque debemus accipere : quia, ut dicit Gregorius, hominem ad hoc quod homo est, idest quia ad imaginem Dei factus est, debemus honorare, non ob aliquid quod circa ipsum est, idest propter divitias, vestes pretiosas, potentiam, nobilitatem, amicorum et cognatorum multitudinem : nam acceptio personarum in sacra Scriptura pro magna imperfectione reputatur. Absit etiam ut prædicator vitam divitum, nobilium et potentium habentium hic consolationem suam in prædicatione commendet : vitam vero pauperum et afflictorum hic gementium irrationabiliter repræhendat. Absit etiam ut confessor propter juventutem, pulchritudinem, potentiam, divititas et nobilitatem, et propter suum lucrum et commodum unum potius audiat quam alium, vel ad ipsum eat cum labore, aut plus temporis expendat cum ipso, quam cum sene, paupere, infirmo, ignobili, qui forte amplius indigeret ; sed talibus hac intentione amplius est insistendum, quia possunt magis quam alii peccare, et plures ad peccandum inducere. Absit etiam ut dantes eleemosynas pauperum personas accipiant ; sed ubi major est indigentia, major et frequentius detur eleemosyna : et qui ad majorem perfectionem proficere cognoscuntur, majori subsidio adjuventur. In

omnibus tamen, secundum doctrinam Apostoli, Rom., XIII : « *Cui debemus timorem, timorem, et cui honorem honorem,* » et cui amorem amorem, et cui familiaritatem familiaritatem, ratione majoris sanctitatis, vel prælationis, vel ratione ordinis clericalis.

Cura Dei de creaturis.

Alius est mos Dei, quod ipsi cura est de omnibus creaturis tam de minimis quam de maximis, animalibus natatilibus, volatilibus, etiam de passeribus, quorum duo veneunt dipondio, nec unus est in oblivione coram Deo. Item de magnis et parvis vermibus. Hæc enim omnia in esse conservat, eisque vitæ necessaria continue subministrat. Item de quatuor elementis curam habet, et omnium quæ ab eis nascuntur vel nutriuntur, sive vegetantur, ut herbæ et arbores, sive vivant, ut cetera animalia. Præcipue vero gerit curam hominum, quos ad imaginem et similitudinem suam fecit, quos membra dilecti Filii sui constituit, et templum Spiritus sancti ordinavit, singulis singulos ad custodiam deputans, in carne et sanguine pretioso Unigeniti sui reficiens ; quodque præstantius est, peccatoribus inimicis suis vitæ necessaria providet abundantius quam amicis. Item curam gerit animarum, quibus oblationes sacerdotum proficiunt ad pœnarum remedium, licet ipsis sacerdotibus ex ejusdem oblationibus indigne offerentibus damnatio generetur. Similiter per desideria triumphantis, et per suffragia militantis ecclesiæ adjuvantur. Et licet homines orationibus, eleemosynis, jejuniis, peregrinationibus extra caritatem factis propria peccata delere non sufficiant, pie tamen credi potest quod ex eisdem mitigationem et absolutionem pœnarum ex benignitate Dei suscipiunt, cum pro eis fiunt, si viventes in hoc sæculo meruerunt. Angelorum curam etiam magnam habet, quos in tanta beatitudine creans, absque omnis mali experientia conservavit immunes et conservat. Similiter et nos curam gerere debemus quarumlibet creaturarum, ut singulis secundum Dei ordinationem utamur, ne in die judicii ipsas in malitiæ nostræ testimonium habeamus. Item curam omnium hominum, ut commodum et incommodum singularum nobis medullitus sumamus, ipsosque ab justitia retrahentes, desideriis, orationibus et bonis exemplis in Domino confortemus. Item curam animarum in purgatorio, ut ipsarum pœnas operibus misericordiæ frequenter mitigare curemus. Item curam Angelorum, ut præmium quod ipsis ex eorum obsequio et custodia de nostro profectu debetur, ex culpa nostra ipsis nullatenus subtrahatur. Item curam Dei præ omnibus gerere debemus sollicite, ut semper et ubique quicquid ei de nobis maxime placcat, et ad quæ nos maxime ordinaverit, exequamur.

Æquanimitas Dei.

Alius est mos Dei, quod nunquam turbatur : et licet Scriptura sæpe referat de ira et furore Dei, nequaquam credendum tamen est ipsum posse turbari ; sed cum peccata vindicat, vel justitia gratiam subtrahit, dicitur irasci et turbari. Ipse vero impassibilis, non habens contrarium, est tantæ simplicitatis, et tanta sibi jucunditas et felicitas est in natura, quod in ipso nulla turbatio locum habet. Similiter et nos quantumcumque possumus, turbationem nostram vitare debemus, quia modica vel potius nulla gratia quiescere potest in anima turbata. Ad vitandum ergo turbationem, necessaria est vehemens circa Deum occupatio, et dilectio fortis ut mors, quæ virtutem mortis operetur in nobis, ut mala opera proximorum videntes non videamus, et verba noxia, vel nobis contraria audientes, non audiamus : nec corda nostra in talibus occupemus, sed simus quasi cæci et surdi, et quasi muti, et quasi non habentes corda, sicut David de se dicit, Psal., XXXVII : « *Ego tanquam surdus, et sicut mutus,* etc. » Instantes tantum fideliter et ferventer his quæ Dei sunt, et alios in omnibus propriæ conscientiæ relinquentes, sive judicio prælatorum, sive extremæ vindictæ Dei dicentis : « *Mihi vindictam, et ego retribuam eis in tempore.* » Similiter et aliorum turbationem quantumcumque possumus, vitare debemus, ne ipsi nos e contrario perturbent, ut sæpe fieri solet, ut ex hoc remordentem conscientiam ipsi habeamus. Quicquid in sanctis meditationibus, justis desideriis, orationibus, aliisque bonis operibus subtrahatur universitati, sive in cœlo sive in terra, bonis et malis, sive in purgatorio nobis turbationem ex justa causa promoventibus, omnipotens Deus amator justitiæ inultum in novissimo die non relinquet.

Deus non quærit commodum suum.

Alius est mos Dei, quod in omnibus operibus suis et ordinatione nihil commodi sui respicit, sed pure et principaliter æternæ et immensæ bonitatis suæ abundantiam, et hoc ad humanæ et angelicæ creaturæ utilitatem. In creatione quippe et conservatione cœlorum, quatuor elementorum, et omnium quæ in eis sunt, non considerat suum commodum, sed hominum et angelorum fructum. Similiter quicquid ordinat in creaturis quibuscumque, sive sit temperies sive intemperies, sive penuria fructuum sive abundantia, sive sanitas, sive pestilentia: quicquid etiam facit circa homines conferendo gratiam sive subtrahendo, sive permittit eos sanos esse, fortes, debiles vel infirmos pauperes sive divites, vivere sive mori, sive permittit regnare bonos, sive malos intueri, sive affligere pauperes, sive juste judicare, sive judicium pervertere; omnia ordinat, omnia facit, omnia permittit propter suam inæstimabilem bonitatem, et hominum communem utilitatem. Similiter in omnibus desideriis, orationibus, jejuniis, eleemosynis, verbis nostris, et in aliis omnibus quæ facimus, dimittimus, sustinemus a Deo, pura debet esse intentio nostra, ut nec placentiam nec displicentiam hominum aut nostrum commodum attendamus, aut gratiam in præsenti, aut gloriam in futuro; sed tantummodo pure et principaliter propter Dei admirabilem bonitatem, et secundario proximorum salutem. Sed quanto magis et purius partem Dei respicimus, et quanto minus nostram et aliorum utilitatem attendimus, tanto acceptabilius est Deo, et tanto universitati fructuosius opus nostrum. Heu quantum Deo deperit, et universitati, quod in factis nostris aliquid respicimus, nisi pure Dei bonitatem. Cum enim ventilabro suo separabit paleam a tritico, sicut dicitur, Matth., XIII, per sapientiam suam purum dividet ab impuro, tunc solum triticum in horreum assumet, palea comburente, idest solum id quod propter Deum factum est pure vel dimissum vel passum, in cœlo remunerabitur, et universitati utile redditur, dicente Propheta, XVII: « *Retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam, et secundum puritatem manuum mearum in conspectu oculorum ejus.* »

Deus omnia bene fecit.

Alius est mos Dei, quod omnia opera sua in summo bene fecit: opus quippe cœli et terræ, Angelorum et hominum et aliarum creaturarum adeo bene fecit, ut melius excogitari non posset. Similiter opus redemptionis, quod nemo alius in cœlo nec in terra facere potuit, sicut legitur in Apoc. In summo bene fecit, prudenter vincendo diabolum in ligno quo vicerat, sub humana fragilitate semper celans divinam potentiam: quia si dæmones cognovissent, ut dicit Apostolus I Cor., II: « *Nunquam Dominum gloriæ crucifixissent*, » idest crucifigi persuasissent. Similiter quicquid hodie facit, sive peccata vindicet, sive dissimulet propter pœnitentiam, sive gratiam subtrahat electis, sive conferat, sive fideli animæ quandoque se familiarem, quandoque alienum exhibeat, sive sit ventus, sive pluvia, sive aura frigida, sive calida, sive sicca sit via, sive madida, sive fructus terræ abundet, sive pereat, pro illo tempore melius fieri non posset; quia ex nimia caritate et benignitate immensa sua sapientia singula debito tempore operatur. Opus vero remunerationis in summo benefaciet, cum singulis peccatis, et singulis membris quæ fuerunt arma iniquitatis, reddet justam pœnam pro quantitate et qualitate commissionis, et tamen singulis bonis voluntatibus, verbis, factis, et exemplis justam mercedem restituet pro quantitate caritatis. Similiter et nos diligentiam apponere debemus ut singula opera nostra quantum unquam melius possumus, faciamus ex omni virtute Domini nostri Jesu Christi, et cum omni desiderio triumphantis et militantis ecclesiæ, et sub nomine creatoris, quasi tota salus nostra et omnis laus Dei et universitatis utilitas ex uno opere dependeat, quasi nunquam ad id opus reversuri, neque opus aliud postmodum incepturi. Quoties enim aliquod opus facimus, aut ad aliud opus ferventer properantes ex solo desiderio alterius operis, statim flacescit animus in opere in quo sumus; verbi gratia, cum sumus in oratione vel in alio opere, et proponimus scribere vel aliud opus facere, statim orationem minuit noster affectus, et citius absolvimur ab incœpto.

Benignitas Dei.

Alius est mos Dei, quod nullum judicat secundum præteritam vel futuram malitiam vel bonitatem quam ipse cognoscit in homine, sed secundum præteritam justitiam : sicut Paulum non damnavit propter præteritam malitiam, nec Judam salvavit propter præteritam justitiam. Sed nos miseri, quantumcumque aliquis proficiat in virtutibus vel sanctitate, frequenter tamen præteritæ recordamur injustitiæ: si autem justus cadens a via justitiæ in aliquo semel excidit, et si resipiscat, nequaquam tamen sanctitatis præteritæ recordamur.

Misericordia Dei.

Alius est mos Dei, quod nunquam bis punit in idipsum, si una pœna sufficiat, et si sequitur correctio inter flagella. Nos autem miserrimi pro una nobis illata injuria, centum si esset possibile, graviores molestias inferremus.

De conformatione animæ ad Deum.

Fidelis anima toto nisu conformare se debet prædictis divinis moribus pro posse suo : quanto enim conformior erit in istis anima creatori suo in sæculo, tanto conformior erit in futuro : et quanto conformior, tanto beatior, et tanto laudabilius Deo, et universitati utilius. Jam gaudendum est fideli animæ, quia prædictos mores Dei habebit in æterna vita, cum ei similes erimus, et videbimus eum sicuti est.

Oratio.

Eja piissime Deus, qui animæ nostræ tuam imaginem absque nostro desiderio impressisti, petimus per omne quod tu es, cum omni quod tu es, prædictos mores misericorditer imprimere nobis digneris, ne in vanum circa nos laboraveris, ne in vacuum, immo periculose vivamus, si non tuum servitium circa nos ad finem debitum perducamus.

In omnibus non possumus Deum imitari.

Sunt et alii mores in Deo, in quibus non est imitandus, sed potius admirandus : scilicet quod ipse solus occulta cordium scrutatur, solus seipsum perfecte cognoscit et amat, et fruitur ac laudat, ipse sibi solus sufficit, et non indiget extrinseco : ab ipso solo omne bonum procedit, omnium beatitudo in ipso solo consistit, ipse solus habet immortalitatem et inhabitat lucem inaccessibilem, ipse solus de nihilo aliquid fecit, ipse solus omnia in esse conservat, ipse solus peccata condonat, ipse solus scit horam judicii, ipse solus scit numerum electorum; benedictus Deus, Amen.

OPUSCULUM LVI

DE BEATITUDINE

(Edit. Rom. LXIII.)

PROLOGUS

« *Beati qui habitant in domo tua Domine.* » Domus Dei est æterna beatitudo, quam naturaliter omnis homo desiderat, ut dicit Augustinus. Illa beatitudo consistit in Dei cognitione, dilectione, fruitione, unione, laude, gratiarum actione et congratulatione. In præsenti vita cognoscitur Deus per speculum et in ænigmate,, ut dicit Apostolus I Cor., XIII : per fidem vel per creaturas obscure : nam magnitudine, pulchritudine, bonitate creaturæ, ut dicitur in lib. Sap., cognoscibiliter creator poterit intueri : unde dicit Augustinus : « Qui fecit magna, major est : qui fecit pulchra, pulchrior est : qui fecit bona, optimus est. »

CAPUT I.

Primum principale cognitionis per Deum.

Sed in illa beatitudine cognoscitur Deus facie ad faciem sicut est, hoc est, Deus per Deum : unde Psal., XXXV : « *In lumine tuo videbimus lumen,* » hoc est Deum Patrem in Filio Deo, et Filium Deum in Patre Deo, et Spiritum Sanctum in utroque. Hæc tanta res est, ut dicit Augustinus, ut in ejus comparatione nihil sit totum. De isto dicit Apostolus I Cor., XIII : *Tunc cognoscam sicut cognitus sum.* » Deus enim cognoscit nos non per creaturam, sed per se Deum : ita et ipsum similiter cognoscemus. Tunc oculo ad oculum Deus manifestabitur in omni divina natura sua, scilicet potentia, sapientia, bonitate, etc. : de quo dicit Isa., XLV : « *Vere tu es Deus absconditus.* » Hanc cognitionem non operabitur Angelus in Angelo vel in homine, vel homo in Angelo vel homine, dicente Domino per Jerem., XXXI : « *Non dicet vir fratri suo, Cognosce Dominum, A minimo enim usque ad maximum omnes cognoscent me, dicit Dominus.* » Sed solum Filius Dei operabitur in quolibet Angelo et homine illam cognitionem, quia, ipso teste, « *Nemo novit patrem nisi Filius, et cui voluerit Filivs revelare,* » sicut dicit in Joan., XV : « *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, et illi sint mecum, ut videant claritatem meam.* » Claritas Filii est claritas Patris. Hæc ergo beata cognitio jnstitiam consummatam facit et immortalitatem adducit, juxta illud Sapien., XV : « *Nosse te consummata justitia est,* » scire justitiam virtutem tuam, idest totam divinam naturam, totam sapientiam, potentiam, bonitatem tuam, quæ radix est immortalitatis. De hac sola cognitione gloriandum est electis, juxta illud Jer., IX : « *Non glorietur sapiens in sapientia sua, nec dives in divitiis suis, nec fortis in fortitudine sua ; sed in hoc glorietur qui gloriatur, scire et nosse me.* »

Secundum principale cognitionis ad Deum.

Item cognoscitur ibi Deus ad Deum. In illa beata cognitione quicquid cognoscitur in Deo vel de Deo, ducit ad Deum et in Deum, sive sit potentia, sapientia, bonitas, caritas et similia. Tanta est enim in Deo jucunditas et amabilitas, ut cognitus ab anima statim ipsam ad se trahat, eamque vehementer in se absorbeat ad similitudinem adamantis, qui virtute sua fortiter ferrum ad se trahit. Hoc testatur Spiritus sanctis in Canticis : « *Oleum effusum no-*

men tuum : ideo adolescentulæ dilexerunt,» hoc est, tanta est suavitas quæ a te, Domine, incessanter effunditur, qood ad amorem tuum ferventes et fortes animæ pertrahuntur. Sic cognoscens Dominum Saulus per vocem dicentem : « *Ego sum Jesus Nazarenus,* » mox tractus fuit ad obediendum divinæ voluntati, dicens : « *Domine, quid me vis facere?* » Sic et beata Maria Magdalena, ut cognovit quod Jesus accubuit in domo Pharisæi, statim venit in fervore, afferens alabastrum unguenti pretiosi.

Tertium principale cognitionis propter Deum.

Item cognoscitur ipse Deus propter Deum : nam finis cognitionis ipse est. Licet enim anima ex illa cognitione percipiat æternam beatitudinem, sicut Dominus testatur Joan., XVII : « *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum, et quem misisti Jesum Christum :* » illam beatitudinem non percipit finaliter pro utilitate sua, sed pro manifestatione gloriæ Dei, ut glorificetur in anima beata Trinitas. Ibi limpide cognoscit anima quod intellectus capare non potest, videlicet quomodo æternus Deus et immensus, Deus unus est in substantia, et trinus in personis. Item lucide cognoscit quomodo Filius æternaliter nascitur a Patre, et quomodo Spiritus sanctus continue procedit æqualiter ab utroque. Nec tamen una persona major vel minor est altera, nec dignior vel prior, nec posterior est altera, sed in singulis æternitas vera, coæqualis majestas: Item ibi perspicue cognoscit anima quomodo divinitas et humanitas inseparabiliter unita est in una persona Jesu Christi, et quicquid Deus habet per naturam, habet ille homo per gratiam. Et in hac cognitione trinitatis et unitatis, divinitatis et humanitatis Christi, maxima ejus beatitudo consistit. Item teste Salomone, omnium operum Dei nemo rationem aliquam invenire poterit in hac vita : et quanto magis investigare laborat, tanto minus inveniet : illic vero manifeste cognoscit anima omnia opera divina et maxima, et omnium rationem, creationem cœli et terræ et omnium elementorum, ex nihilo distinctionem ordinum angelicorum, sapientissimam doctrinam donorum gratuitorum naturalium : nam singuli Angeli specie et numero differunt sicut stellæ. Et in singulis operibus divinis delectabitur anima supra modum, cognoscens opera Dei esse optima suo tempore, et optimo modo facta, teste Damasceno ; « Si divina voluntas est providentia, omnino necesse est quæ providentia fiunt, secundum certam rationem, et ut optima et Deo decentissima fieri, et ut non est melius fieri. » Item aperte videbit anima singula dona et fonte divino fluentia, non sic effluere tamquam ab ipso recedant, sicut rivus a fonte recedit ; sed semper in ipso integraliter manent, sicut lucerna non amittit suam plenitudinem ex eo quod lucerna alia accenditur ab ipsa, et sine sui diminutione omnibus lumen communicat, et dividitur in multa sine omni sua mutatione et sui diminutione. Ideoque sine damno omnibus desiderantibus dat affluenter, ut dicit beatus Jacobus. Alioquin si ex donatione pauperior fieret, sicut homo qui quod dat non retinet, jam non esset summe perfectus, immo continue sua perfectio minueretur. Similiter dona sua semper nova sunt, quia non est ibi præteritum et futurum, sed semper præsens ; et quod semel dat, semper dat : alioquin mutatio esset apud Deum : ideoque semper merito gratitudo debet esse tanta nobis de singulis donis Dei, sicut cum ipsa percipimus prima hora. Ex eadem ratione singula opera Dei nova sunt, et quicquid semel facit, semper facit, propter immutabilitatem suam : unde Pater dicit ad Filium, Psal., II : « *Ego hodie genui te,* » licet multis annis ante fuerit facta divina generatio et humana. Ideo cum eadem gratitudine nobis semper debet esse præ oculis, sicut quando primitus fecit, et ea gratitudine omnia opera sua facit. Item lucidabit anima quod hic occultum est, quomodo Deus ipse idem immutabilis, simplex et indivisibilis, secundum magis et minus participatur ab Angelis et Sanctis, secundum quod magis et minus divinis moribus similantur : ad instar Solis, qui unum magis, alium minus calefacit, similiter ad instar cibi, qui uni est occasio infirmitatis, alii sanitatis, qui uni est sapidus, alteri insipidus, secundum quod plus vel minus natura illorum cum cibo illo convenit, vel cum sole. Item, ibi cognoscet anima summam bonitatem et sapientiam Dei principium esse omnium creaturarum et operum divinorum. Nam bonitas Dei producit in esse creaturas : sapientia vero constituit doctrinam inter ipsas : Ex summa igitur sapientia et bonitate inscrutabili facit auram nunc frigidam, nunc

calidam, nunc siccam, nunc madidam, nunc procellosam, nunc tranquillam. Ex eadem sapientia et bonitate facit unum divitem, alium pauperem, unum fortem, alium debilem et infirmum, et alium deformem. Ex eadem sapientia et bonitate modo facit unam creaturam sensibilem, aliam rationalem, aliam sine ratione; uni dat unam formam, alteri aliam: ideoque teste Ecclesiastico, I: « *Opera Dei omnia bona sunt, et non est dicere, Hoc est nequius illo.* » Omnia enim tempore suo comprobabuntur, nec est infernus pejor cœlo, dicente Isidoro: « Sicut cœlum sideribus, ita infernus damnatis hominibus et dæmoniis ornabitur: æqualiter enim commendat justitiam judicis iniquorum devastatio, sicut innocentum defensio. » Item, licet teste Apostolo, incomprehensibilia modo sunt judicia Dei de damnandis, et investigabiles viæ ejus de salvandis: ibi tamen comprehendet anima quod universæ viæ Domini fuerunt misericordia et veritas ad judicandum. Misericordia restrinxit justitiam. ne minis [1] severe ageret, juxta illud Tob., III: « *Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis.* » Et justitia temperavit misericordiam, ne nimis parceret: nam facultas veniæ incentivum tribuit delinquendi. Justitia semper misericorditer punit, et misericordia semper secundum justitiam parcit. O quam occulta sunt in præsenti divina judicia! Quis enim investigare potest, cum dixerit Dominus Malach., I: « *Jacob dilexi et Esau odio habui,* » antequam nati essent, quod vitium detestaretur in Esau, et quam virtutem diligeret in Jacob? cum nullum judicet, nisi secundum præsentem justitiam. Similiter cum duo pueri portantur ad baptismum, unus natus de fideli moritur ante baptismum descendens in limbum, alter natus de infideli post baptismum moriens, statim evolat ad cœlum. Similiter quare Dominus Jesus uni latroni tantam gratiam dedit, alteri vero nullam. Similiter quare Judam finaliter cadere permisit, et nullum alium Apostolorum. Et quare ab uno diu gravia et multa peccata sustinet ut a David, alium vero post primum peccatum damnat sicut Saul. Hæc solvit Glossa super Genes. dicens: « Novit Dominus cui parcat usque ad commutationem in melius, sicut pepercit Aaron, quem non perdidit cum aliis in conflatione vituli aurei: sic pepercit Ezechiæ, contra quem dederat sententiam mortis, et tamen postea quindecim annos ad vivendum dedit. Item novit cui parcat ad tempus, quamvis præscierit eum in melius non mutari: sicut peccatoribus ante diluvium dedit centum annorum spatium pœnitendi, et postea omnes homines perdidit per diluvium, præter octo. Item novit cui non parcat, ut nec mutationem ejus expectet, sicut igne et sulphure cito perdidit Sodomitas, Datan et Abiron terra vivos absorbuit in momento. Hæc omnia lucide videbit in speculo æternitatis, et quicquid augere potest suam beatitudinem, et de singulis habebit gaudium cum electis. » Item cognoscet ibi anima quomodo sapiens Deus omnia opera divina, angelica et humana semper convertit ad optimum, hoc est manifestationem gloriæ suæ, et Angelis et hominibus ad fruitionem divinæ naturæ vel sapientiæ. Et licet malum in se nec speciem habeat nec ordinem [2], singula tamen mala opera ordinat ad magnum bonum sapientissimus Deus, qui in domo sua nil inordinatum derelinquit. Mirabilem et irrecuperabilem casum Angelorum, et obstinatam malitiam eorum ordinavit ad exercitium et coronam justorum, juxta illud Bernardi: « Jucundum Dei judicium est, quod superbus ille humilium malleator, ipso nesciente fabricat eis coronas perpetuas, ipsos impugnando. » Similiter unicum casum solius hominis Adæ convertit in admirabilem totius humanæ naturæ exaltationem. Ex hoc enim humana natura divinæ inseparabiliter unita est in persona Domini Jesu, non conversione divinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deum. De quo Chrysostomus: « Revera magnum et mirabile est carnem nostram sursum sedere, et ab Angelis et Archangelis adorari, quod nequaquam factum fuisset, si Adam non peccasset. » Unde Leo Papa: « Si homo ad imaginem Dei factus in suæ naturæ honore perstitisset, nec diabolica fraude deceptus a lege sibi posita deviasset, creator mundi creatura non fieret, nec sempiternus temporalitatem subiret Deus, nec æqualis Deo Patri Filius formam servi et similitudinem carnis peccati assumeret. » Similiter iniquam venditionem Joseph mutavit in salutem maximam fratribus venditoribus et Ægypto: qui si venditus non fuisset, tota Ægyptus et circumjacentes provinciæ

1. Al.: « minus. »

2. Al.: « originem. »

inedia periissent: quod propriis fratribus venientibus in Ægyptum pro annona comparanda testabatur dicens: « *Nolite timere, pro salute*, etc.: » et ipsi similiter testabantur respondentes ei: « *Salus nostra*, etc. » Similiter gravissimum peccatum quod ab initio factum fuit, cum de consilio et invidia promotione Judæorum venditus fuit Filius Dei, et traditus, et blasphematus, ad mortem turpissimam condemnatus, crucifixus, inter latrones suspensus. Hoc malum pessimum ordinavit Dominus Jesus ad peccati destructionem, angelicæ reparationem, diabolicæ potestatis diminutionem, captivorum in limbo ereptionem, cælestis januæ aperitionem et reserationem et ut quilibet peccator multo facilius quam antiqui patres sanctissimi promereri posset immediatum transitum post præsentem miseriam ad divinam fruitionem. O ineffabilis sapientia, quæ tantum malum convertit in tantum bonum! Similiter illud grave peccatum beati Petri pro prima negatione Domini convertit ad bonum magnum peccatoribus, ut apud eum quem ecclesia caput habere debebat, uberiorem compassionem et misericordiam invenirent. Dicit enim Eccles., xxxv: « *Qui non est tentatus; qualis sit. Et qui non est expertus, pauca cognoscit.* » Quomodo enim medicus qui non patitur, compati potest ægroto? Non compatitur famelico saturatus, neque peccatori justus. Ex eodem casu beati Petri Dominus Jesus præsumptionem omnibus hominibus amputavit. Similiter grave peccatum infidelitatis beati Thomæ redegit Dominus Jesus ad bonum totius Ecclesiæ. Magis enim credi oportebat de resurrectione Dominica beati Thomæ ex visu et tactu cicatricum, quam beatæ Mariæ Magdalenæ, quæ solis verbis crediderat Angelorum. Similiter pertinaciam Sauli convertit Deus in salutem omnibus ecclesiis, cum prostratus sævissimus persecutor, factus est evangelii fidelissimus predicator. Valde enim laudabile fuit nomen Domini Jesu coram regibus, Judæis et gentibus constanter annunciare, quod tanto fervore in Damasco cxpugnare venerat et delere. Similiter grave peccatum et contumeliam quam sustinuit in nuntiis suis Prophetis, Apostolis, matyribus, convertit in fulcimentum nostræ spei cunctis fidelibus. Nisi enim fidem catholicam suo sanguine defendissent, nequaquam Domini Jesu nomen ad nos cum fide catholica cum tanto robore persevenisset. Unde Isa., I: « *Nisi Dominus reliquisset nobis semen*, » supple in Apostolis et martyribus, « *sicut Sodoma fuissemus, et quasi Gomorrha*, etc, » Ita etiam sapiens qui olim convertit aquam in vinum, mutabit omnem tentationem et tribulationem hujus miseriæ in statum æternæ gloriæ, et reponderabit æterna et immensa mercede, juxta illud Apostoli, II Cor., v: « *Id enim quod in præsenti momentaneum et leve est tribulationis, supra modum in sublimitate æternum pondus gloriæ operatur in nobis.* » Ibi enim cognoscet anima vehementem diligentiam creatoris circa salutem generis humani, quæ in primo apparuit cum unumquemque hominem ad imaginem et similitudinem suam fecit. Deinde unicuique angelum deputavit, qui eum in materno utero custodiret, natum ab insultu dæmonum defensaret: necessaria corporis singulis momentis convenientissima ministravit, deinde ab originali peccato unda[1] baptismatis animam emundavit conferens Spiritum sanctum cum omnibus donis suis et singulis virtutibus; in filium quoque adoptavit: postmodum in adolescentia, quandoque in somno, quandoque interna inspiratione ad æternam salutem mutavit. Foris autem per creaturas quas singulis sic instituit, ut ad invisibilem creatorem animam introducant efficacissima exempla mortuorum hominum et vivorum. Similiter per sacram Scripturam que nobis viam cælestem lucidissime demonstrat, qualiter homo se habere debeat ad Deum, qualiter ad proximum, qualiter ad amicos, quomodo ad inimicos, qualiter ad prælatos, qualiter ad subditos, qualiter ad vivos, qualiter ad mortuos. Sed quia non omnes Scripturam intelligunt, addidit Doctores et nuntios fidelissimos, qui eam exponunt universis fideliter et devote. In eadam Scriptura per prædicatores nunc minis terret, nunc blanditiis et promissis allicit miseros peccatores ad salutem. Qui nuntii dum quandoque ad exteriorem sollicitudinem in contemplatione divina quiescunt, quod Deo placet super omnia; ad innuendam tamen diligentiam suam circa peccatores, qui forte nunquam curant salvari, advocat multitudinem nuntiorum ab ea quiete quæ sibi delitias facit, ad sollicitudinem peccatorum, dicens in Cant., v: « *Aperi*

1. Al.: « unde. »

mihi soror mea, quia caput meum plenum est rore. » Quæ Gregorius exponit dicens : « Dum sponsa dormit, dilectus ei ut aperiat pulsat: quia dum mens sibi per otium intendit, Christus multa opera peccatorum in hoc mundo tolerat: quia nisi spirituales viri ad doctrinam se accingant, nunquam seipsos carnales cognoscunt, vel corrigere curant. Vult igitur sponsus ut aliquando otium dimittatur ; et ad ædificationem proximorum spirituales quique sollicitantur ; quia dum perfecti viri sibi solum per interiorem quietem intendunt, dolet sponsus quod sæculares magis ac magis, ac ad pejora corruunt, dum eum propter silentium spiritualium minus ac minus cognoscunt.» Quoniam autem hæc omnia pro salute minime suffecissent propter diversa et gravia vulnera peccatorum; ideo Deus pater inffabili motus diligentia, misit unicum Filium suum; qui diligenter [1] considerans quomodo in singulis membris omnipotentem Deum peccatores offenderent , abundantiorem emendam quam meruerat genus humanum, exhibuit in cruce in membris singulis Deo Patri : in qua cum clamore valido et lacrymis in membris singulis vulneratus, salutem perditam humano generi restituat, a Patre pro sua reverentia exauditus. Et ne salus obtenta periret, verba sua, mores et exempla conscribi fecit in quatuor Evangeliis, ex quorum imitatione salutem perpetuam meremur. Super hæc omnia pro manifestatione diligentiæ suæ, sanctissimum Corpus suum et Sanguinem consecravit, et vim dedit consecrandi non tantum uni homini bono, nec tantum uno tempore vel uno loco, immo sacerdotibus criminosis eamdem contulit potestatem, ut omni tempore et loco Eucharistia et sacramentis ceteris consolationem spiritus et peccatorum medicinam homines invenirent. Si enim tantum perfecti Episcopi et sacerdotes, Chrisma, et Corpus Dominicum consecrare possent, innumerabiles homines sine extrema unctione et viatico morerentur. Insuper prælatos spirituales et sæculares constituit, qui etiam invitos cogerent ad observantiam præceptorum ; et manifestis criminibus, pœnis variis, et sententiis mortis subditos coercerent. Hæc omnia sine adjutorio nostro et desiderio facere potuit et fecit, et nihil omisit eorum quæ necessaria fuerunt ad nostram salutem, teste Domino in Isaia, II : « *Quid ultra debui facere tibi, et non feci?* » præter hoc solum quod non violenter ad cœlum nos [2] trahit. Hoc ideo dimittit, quia justitiæ suæ non convenit invitum aliquem coronare, cui liberum arbitrium dederit; in hoc hominem sibi assimilans quod a nemine cogi potest. Unde Augustinus : « Qui creavit te sine te, non justificabit te sine te. Creavit te nolentem, non justificabit nisi volentem. » Et quia consensum liberæ voluntatis exigit, ideo fere tota salus hominum perit. Veniet tempus cum apparebit innocentia creatoris circa salutem humani generis (licet Deus apud plurimos judicetur reus, quasi salvare nolit quos redemit), quando manifestabit cum quanto serio Filius Dei pro salute suorum inimicorum laboravit. In tota enim machina mundi, teste Bernardo, non tantum laboravit. In aliis enim operibus dixit, et facta sunt : pro hominis vero salute sustinuit in verbis contradictores, in factis observatores, in morte illusores. Qui etiam in testimonium diligentiæ suæ cicatrices vulnerum ad cœlum duxit, quibus iram Patris fortius mitigaret, et gratiam peccatoribus impetraret.

CAPUT II.

Primum principale dilectionis per Deum.

Ex illa cognitione beata amabitur Deus per Deum ab anima glorificata, hoc est per Spiritum sanctum. Quicquid autem creatura facit sub nomine creaturæ, imperfectum est. Istud enim impetravit Dominus Jesus fidelibus suis, cum dixit ad Patrem : « *Notum feci eis nomen tuum* » per fidem, « *et notum faciam* » per speciem, « *ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit.* » Et dilectio qua Pater diligit Filium, est æterna et immensa, scilicet per Spiritum sanctum, qui est nexus utriusque. Eadem dilectio, dicit Glossa, qua Pater diligit Filium, est in omnibus justis : per eamdem enim anima glorificata diligit Deum et diligitur a Deo : alioquin anima, teste Augustino, quæ non quiescit nisi in Deum, ad quem facta est, nunquam vere et perfecte quiesceret, nisi creatori suo in amore vicem rependeret. Cum autem, teste Bernardo, Deus animam amet. æternitas amat, immensitas amat, cujus magnitudinis non est finis, cujus sapientiæ non est nume-

1. Al. : « qui diligeret. »

2. Al. : « repetitur non. »

rus : necesse est animam Deum immense et æternaliter reamare, si debet in Deo perfecte quiescere. Hoc non fit nisi per Spiritum Sanctum, de quo dicit Apostolus Roman., v : « *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris Spiritum Sanctum, qui datus est nobis* : » ubi dicit Glossa : « Caritas Dei et Deus est, et donum Dei est. » Et quia Deus dilexit nos ut a nobis diligeretur, Spiritum sanctum dedit nobis. Si autem in caritate, quæ virtus est, in illa beatitudine diligeremus Deum, superflue dedisset sapientissimus Deus Spiritum sanctum. Hæc fuit olim opinio Magistri in *Sententiis*. Moderni autem aliter sentiunt : tene quod placet. Sed ad hoc dedit Spiritum sanctum, ut anima beati ipsi vicem rependeret in amore, et sic in ipso quietem omnimodam reperiret. Ad intelligentiam hujus notandum est, quod in Joanne scriptum est, quod Pater diligit Filium. Et iterum scriptum est in persona Christi, Joan., xvii : « *Ego diligo Patrem.* » Hæc dilectio non est minor quam diligens et dilectus ; quia Spiritus sanctus est amor Patris et Filii ; nec minus amatur ab amante et amato ipse amor, quam amans ab amato, vel amatus ab amante. Et hæc est illa serenissima, jucundissima et perfectissima trium personarum in una substantia dilectio, ubi amans est idem quod amatus, et amatus idem quod amans, amor idem quod amans et amatus, amatus et amans idem quod amor ; ubi amans, amatus et amor penitus unum esse communicant, in uno velle conveniunt, unum nolle habent, idem posse participant immo totum possident. Ibi unum summum quod est omne bonum, in communi, et tamen in solidum possidetur. Nullius ibi boni sine dilectione est possessio. In hac dilectione nullus defectus, nulla omissio, nulla unquam turbatio, nulla interpolatio : de hac dilectione totum mutum est quod loquimur, etiam si summo studio loqueremur. Hæc est cujus unio animam sibi unitam vere beatam facit : hæc est gaudium de quo dicitur Joan., xv : « *Ut gaudium meum in vobis sit, et gaudium vestrum impleatur.* » Quod est gaudium Patris et Filii nisi amare et amari, et taliter amari ? Quomodo anima famelica saturabitur, nisi huic gaudio uniatur, ut ipsa in hoc gaudio, et gaudium hoc in ipsa sit, et ejus sic gaudium impleatur cum amanti ita unita fuerit et amato, quod se in tam felicissima unione amare sentiat et amari.

Secundum principale dilectionis ad Deum.

Ibi etiam amatur Deus ad Deum. Nam amor Dei vehementer ducit Deum in animam, et animam in Deum, juxta illud I Joan., iv : « *Qui manet iu caritate, in Deo manet, et Deus in eo.* » Quare ? « *quia Deus caritas est.* » O quam felix anima, quæ se absque interpolatione ex omni virtute sanctæ Trinitatis ad omne et propter omne quod ipsa sentit se amari, et Deum tanto amore circa se occupari quasi omnium creaturarum sit oblitus : cujus beatitudo augetur, cum e converso amore sanctissimæ Trinitatis cum omnibus viribus suis penitus se immergit. Tunc implebit illud beatissimum præceptum, quod secundum expositionem beati Augustini in hac vita impossibile est impleri : « *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde,* » idest intellectu sine errore : « *ex tota anima,* » idest memoria sine oblivione : « *ex tota mente,* » idest voluntate sine contradictione. Tunc enim anima nunquam errabit in amore Dei, ut Deo aliquam creaturam æquet vel præponat : nunquam obliviscetur ad momentum amoris divini, qui semper præsens est : nunquam contrarium sentiet amori Dei, sicut, heu, in ista vita frequenter aliquid æquiparat Deo vel præponderat, vel aliquid diligit propter quod Deum minus diligit, et sæpe Dei obliviscitur, vel appetit aliquid divinæ voluntati contrarium. Ibi etiam implebitur hoc præceptum, secundum expositionem Chrysostomi dicentis : « Quid est Deum diligere ex toto corde, nisi ut cor tuum ad nullius rei dilectionem magis inclinatum sit quam Dei, nec delecteris in specie amplius quam in Deo, non in honoribus, non in auro, non in amicis, etc., sed præ his omnibus Deum ames. Si autem in aliquo horum occupatus fuerit amor cordis tui, jam non ex toto corde Deum amas. » Pro quanta enim parte fuerit cor tuum ad aliquam rem, pro tanta parte minus est ad Deum. Quid est Deum diligere tota anima ? certissimum habere animum in veritate, et firmum esse in fide. Quid est Deum diligere tota mente ? ut omnes sensus tui Deo vacent, intellectus, sapientia cognitio, memoria. Qui ergo aliquid horum occupat circa temporalia, jam non ex tota mente diligit Deum. Hoc etiam impossibile est hic impleri.

Tertium principale dilectionis propter Deum.

Ibi etiam diligitur Deus propter Deum. Anima enim ibi diligit Deum non ob hoc solum quod sibi bonus est, largus et misericors; sed ob hoc multo fortius, quod simpliciter in se bonus, largus, et misericors est. Et quanto sincerius amat Deum propter innatam sibi bonitatem, et non propter participationem beatitudinis ipsius, tanto beatior est anima; licet communicatio beatitudinis divinæ nequaquam ipsam moveat ad illam sinceritatem amoris. Eia quantæ jucunditatis animæ nascitur quanto creatori vicem rependit in sinceritate amoris, quam nulla sanctitas vel bonitas in anima, vel utilitas traxit ad amorem animæ; sed innata bonitas, ut communicaret animæ æternam beatitudinem in se ipso, pro qua conferenda cum diligentia maxima laboravit. De hac diligentia dicit Episcopus Parisiensis: « Hoc est proprium bonitatis ubique, ut ad sui fruitionem aliquos associet, et se eorum malis portandis atque dolendis omnino exponat. » Tanta autem bonitas Dei, cui non est mensura, vel numerus, tantam requirebat societatis conjunctionem, ut de omnibus bonis suis nullum incommunicatum retineret, et de malis suorum nullum insusceptum relinqueret: ipsa enim bonitatis ejusdem immensitas pro ipsa fontis abyssali copiositate fluxus habere debuit usque ad ultimum et supremum, ut essent opera misericordiæ et benevolentiæ ab ipso fluentia, ultra quæ et supra quæ quo se extenderet non haberet: et hoc indubitanter erat sui ipsius largitio, quo nihil magis in bonis habeat ut conferat, et mortis amicorum susceptio quo nihil amici in malis magis habent ut ipse suscipiat. Vehementer ibi accenditur ad amorem Dei anima ex singulis quæ in Deo sunt naturaliter, scilicet potentia [1], sapientia, bonitate, etc. Specialius tamen inflammatur, cum fervore totius Trinitatis, quasi omnium oblitus totaliter sit, et continue sentiet se infundi [2], teste Ezechiele: « *Vultus animalium,* » idest omnium sanctorum « *sunt ut carbonum ignis ardentium:* » nam teste David, Psal., XVIII: « *Carbones succensi sunt ab eo, et non est ibi quisquam qui se abscondere valeat a calore ejus.* » In præsenti vita nuntiavit sponsa sponso, quia amore tuo langueo, ut dicitur in Canticis. In patria [3] vero præsentialiter dicitur: Amore tuo incessanter ardeo. Languor homini somnum subtrahit, cibum delicatum insipidum reddit, vires corporis et decorem adimit, omnem ornatum postponit, carnalis amicitiæ oblivionem inducit. Hæc omnia verus amor in anima similiter operatur. Ardor etiam humorem exiccat, materiam sibi conjunctam penetrat; ita etiam in patria fidelis anima per caritatem ab omni carnali concupiscentia separatur, et incessanter divinis gaudiis penetratur. Et valde mirabile est, cum teste Moyse, Deus noster ignis consumens sit, et natura ignis sit consumere omnia in se et juxta se posita, quod anima ex tanto fervore non consumitur. Item licet anima ex singulis Dei operibus parvis et magis amore Dei accendatur, specialius tamen ex quibusdam Dei operibus Domini Jesu Christi vehementius inflammatur, ut est incarnatio, nativitas, circumcisio, baptismus, jejunium, corporis et sanguinis sui consecratio, in cœna humilis pedum ablutio, mirabilis passio, gloriosa resurrectio, mirabilis ascensio, Spiritus sancti missio, sui ipsius frequens in Sacramento exhibitio, æquitas circa omnes in extremo judicio: nam hæc omnia quælibet anima propter se solam reputat esse facta. Est ibi aliud inflammans animam ad amandum Deum; scilicet divina humilitas, de qua nimis admiratur anima: nam Deus omnipotens singulis sanctisque animabus in tantum se subjicit, quasi sit servus emptitius singulorum, quilibet vero ipsorum sit Deus suus. Ad hoc innuendum transiens ministrabit illis, dicens in Psalm., LXXXI: « *Ego dixi, dii estis.* » Summe quippe perfectus Deus ibi [4] complebit quod hic docuit: quanto major es, humilia te omnibus: qui quamvis præsit omnibus dignitate et divina majestate, omnibus tamen subjicitur humilitate. O quam raro conveniunt ista duo, omnibus præesse per justitiam, et tamen omnibus subesse per humilitatis gratiam: ideo numeratur hæc anima cum amore. Valde autem inflammat amicitiam et conservat, nunquam velle præesse vel parem esse, sed omnibus et in omnibus velle subesse. Hæc autem humilitas causatur ex multitudine bonitatis et divinæ nobilitatis, sicut arbor ex multitudine

1. Al.: « potentialiter. »
2. Al.: « in se fundi. »
3. Al.: « in prima. »
4. Al.: « sibi. »

fructuum inclinatur. Similiter inflammat ad diligendum Deum specialiter humilitas Christi, qui cum in forma Dei esset æqualis Deo Patri, non solum minorari voluit ab Angelis, sed et carnis peccati similitudinem assumens, immo etiam excelsus super omnes homines, factus est abjectio plebis, et opprobrium pessimorum hominum. O immensa humilitas, quæ Deus impassibilem et immortalem coegit creatorem Angelorum et hominum inclinari ad infimam partem corporis piscatoris, hoc est ad pedes Apostolum in lotura. Eadem humilitas incomprehensibilem Dominum majestatis coegit frequenter venire sub specie panis ad consolationem fidelium in Sacramento. Est et aliud inflammans animam ad amandum Deum; scilicet patentia divina, quæ ibi apparuit, quando inimicis suis centum annorum spatium ad vivendum dedit, quamvis in eadem malitia eos perdurare præsciverat. O quanta dissimulavit in illo tempore in paganis et Judæis, quando electi sui et Judæi præcepta sua contempserunt ipsumque in deserto variis malis et novis inventionibus irritaverunt, et cum carissimos Prophetas suos nuncios occiderunt, et ipsum morte turpissima damnaverunt et memoriam ipsius de terra penitus delere disposuerunt, et Apostolos suos, quibus mundus non erat dignus, miserabiliter tractaverunt. Heu quantas injurias dissimulat a paganis, judæis, hæreticis et falsis christianis, qui etiam ab his qui christiani videntur, et boni christiani, immo etiam religiosi, et in sanctis religionibus constituti, tamquam inimicus continue impugnatur. Sub veste enim religiosa diversa crimina infidelium committere non verentur: et Glossa dicit *super Matth.*, quod « detestabilior est qui sub nomine fidei agit opera infidelium, quam aperte paganus. » Pro singulis vicibus patientiæ divinæ a principio mundi usque ad finem provocatur anima valde ad amandum Deum æternaliter: quia tanta lucet virtus divina cum vitia peccatorum dissimulat, quanta lucet cum peccatores a vitiis emundat: et tanta fulget cum damnatos æternaliter cruciat, quanta fulget cum electos in æternum remunerat. Est ibi aliud animam inflammans ad amandum Deum, videlicet cognitio divinæ fidelitatis, quæ in hoc apparuit, quod super multiplicem consolationem spiritualem provenientem ex scripturis et lacrymis, ex desideriis sanctis, et divinis officiis, ex Sanctorum doctrinis et exemplis, et laude et gratiarum actione, et oratione et confessione et similibus, Deus Pater corpus et sanguinem unigeniti dilecti Filii sui Domini nostri Jesu Christi sub specie panis et vini ad delectabilem refectionem animarum tam continue ministravit, in quo totum quod ipse est et habet cum Spiritu sancto, in summo dedit. Nihil enim est extra corporalem et spiritualem, et divinam naturam. Corporalis vero apprehendit omne quod quinque sensibus percipitur. Spiritualis natura continet Angelos, animas, et omnia dona spiritualia et virtutes: divina natura totum quod est optimum naturaliter in se habet. Cum ergo corpus et sanguinem Filii sui Deus Pater sub Sacramento dedit, tunc corporalem substantiam in summo contulit: quando vero animam ejusdem Filii dedit, tunc spiritualem substantiam in summo tradidit, cujus anima omnibus Angelis et sanctis animabus perfectior gratia in omni sanctitate fuit. Insuper in eo totam divinam naturam obtulit omne bonum in se naturaliter et æternaliter continentem: nec hoc semel tantum aut bis in tota hominis vita fecit: immo quocumque tempore, quocumque loco, a quocumque sacerdote fideli bono vel malo salutare illud sacrificium in forma Ecclesiæ oblatum fuerit, toties Deus Pater cum Spiritu sancto singulis animabus se totum ad fruendum exhibet. Sed heu, pauci sunt qui hanc fidelitatem perspicaciter recognoscunt: et heu, pauciores sunt qui ad perceptionem tanti muneris, ut in eis secundum ordinationem Dei continue proficiant, cum debita gratitudine se habilitare contendant. O admirabilis fidelitas Jesu Domini nostri! qui mille ducentis annis et amplius ab indigne conficientibus et sumentibus, et incantantibus, in Sacramento tantam elegit contumeliam sustinere, ut in hoc tempore posset corpore et sanguine suo unam animam satiare, cui nihil sufficit, teste Augustino, quod sit Deo minus. Est et aliud inflammans animam ad amandum Deum totis viribus: scilicet divini mores perfectissimi, de quibus est alia materia specialis. Similiter vehementer accendunt animam ad diligendum Deum exempla sanctissima Jesu Christi, videlicet exempla castitatis, humilitatis, altissimæ paupertatis, obedientiæ, constantiæ, innocentiæ, diligentiæ, patientiæ, sollicitudinis, taciturnitatis, asperitatis, pœnalitatis, fidelitatis, gratuitatis, despectionis, puræ intentionis, perfe-

ctionis, zeli animarum, dilectionis inimicorum. Singula exempla gratissima sunt hic animæ, et omne desiderabile in terris his comparari non potest in conspectu ipsius, qui valde æternaliter in singulis delectatur. Et quanto magis despecta et pœnalia in sæculo hoc reputantur, tanto ea amici Dei in præsenti et in futuro majori gratitudine venerantur. Et quicquid bonum et perfectum est, et ab omnibus collaudatur, hoc non tantum ex gratia, immo etiam naturaliter appetitur, et ideo ex facili et hominum propria placentia coram Deo illius boni præmium minoratur : et quod bonum et vere perfectum est, et non solum a malis, sed etiam a bonis vituperatur et despicitur, hoc ex gratia tantum appetitur, et non ex natura; ideoque merces ejus coram Deo integra reperitur. Et ideo appetenda sunt magis exempla Jesu Christi et bona opera, quæ ab hominibus reprobantur, sed a Deo laudantur. De hoc dicit Hieronymus : « Quis se maledici non desideret, ut mereatur voce Christi laudari, et cœlesti copiosaque mercede remunerari? » Utinam ob Domini mei nomen atque justitiam cuncta infidelium turba me persequatur et tribulet! Utinam in opprobrium meum stolidus hic mundus exurgat tantum ut ego a Christo merear laudari, et suæ pollicitationis sperare mercedem! Hinc opprobria et detractiones patienter toleremus, ut Dei laudibus digni esse possimus : nam si humanam laudem inquirimus, divinam amittimus. Quisquis enim ab hominibus laudatur, a Christo culpatur, sicut scriptum Luc., VI : « *Væ vobis divitibus*, etc. » Eia, quam beata est illa anima, in qua apparent singula vestigia Jesu Christi! Sic e converso maledicta est anima illa, in qua vestigia diaboli locum habent. Diaboli vestigia sunt singula peccata mortalia. In quacumque anima singula exempla Christi expressius apparebunt, de illius animæ præsentia omnipotens Deus et omnes electi Dei abundantius æternaliter exultabunt. Est et aliud ibi inflammans animam vehementer ad amorem Dei : scilicet miserabilis et veneranda passio Domini nostri Jesu Christi : de qua Bernardus : « Hoc est quod magis movet, magis accendit, calix, Domine Jesu Christe, quem bibisti; opus redemptionis, nostræ, quod opus nemo alius neque in cœlo neque in terra perficere potuit. » In quo opere inæstimabilis fidelitas apparuit amoris in mente punitus fuit tædio, tristitia et pavore : in corpore incomparabili dolore, juxta illud Thren., I : « *Attendite omnes si est dolor sicut est dolor meus.* » « Caput enim tremendum, » dicit Bernardus, « Angelicis spiritibus, spinarum densitate coronatur. Facies pulchra præ filiis hominum sputis peccatorum deturpatur. Oculi lucidiores sole caligant in morte. Auris quæ audit in cœlis angelicos cantus, audivit in terris peccatorum insultus : *Crucifige, crucifige!* Os quod docuit Angelos, potatur aceto et felle. Manus quæ fundaverunt cœlos, extenduntur in cruce. » Dorsum virgarum et flagellorum percussionibus plenum fuit, miles latus lancea perforavit, nec erat aliquod membrum in eo, quin speciali pœna innocenter pro nostris reatibus plecteretur. De hoc innocentia exclamat Ambrosius : « Quid commisisti, dilectissime puer, ut judicareris? Ego sum culpa occisionis tuæ. O ineffabilis mysterii dispositio ! peccat iniquus, et punitur justus : quod perpetrat servus, exsolvit Dominus : quod committit homo, sustinet Deus. Ego inique egi, tu pœna mulctaris. Ego superbivi, tu humiliaris. » Eia, quantus in patria animæ amor accenditur, ubi in singulis lacrymis Jesu Christi, opprobriis, irrisionibus, colaphis, alapis, afflictionibus, vulneribus, livoribus, guttis sanguineis in omni vita sua effusis, æternaliter anima delectatur. Hanc enim passionem quælibet anima totam pro se sola reputat factam esse, secundum quod dicit Apostolus de Domino Jesu, Gal., II : « *Qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me :* » non dicit, pro nobis, sed pro me ; pro se solo reputans passum Dominum Jesum Christum. In præsenti vita singulorum prædictorum memoria cordibus nostris infixa esse deberet cum amaritudine continua ad provocandum in nobis divinum fervorem, juxta illud sponsæ in Cant. I : « *Fasciculus myrrhæ,* » idest cumulus amaritudinis, « *dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur.* » Quanto enim inest hic animæ de prædictis tristitia, tanto major de eo animæ et cunctis amicis Dei erit lætitia, quando juxta verbum Christi tristitia in gaudium convertetur. Similiter jugis recordatio prædictorum cedit in cumulum meritorum. Unde Bernardus : « Ego, fratres, ab ineunte mea conversione pro acervo meritorum quem mihi deesse sciebam, hunc mihi fasciculum colligare, et inter ubera mea collocare curavi, collectum ex omnibus anxietatibus et amaritudinibus Domini Dei, » Primum quidem infantiæ ejus necessita-

tem, deinde laborum quos pertulit in prædicando, fatigationum in discurrendo, vigiliarum in orando, in jejunando, lacrymarum in compatiendo, insidiarum in colloquendo, postremo periculorum in falsis fratribus, convitiorum, sputorum, colaphorum, subsannationum, clavorum, horumque similium quæ in salutem nostri generis in silva evangelica copiosa legitur pertulisse. Similiter horum frequens memoria monumentum est cuilibet animæ ad rependendam Domino Jesu vicissitudinem in hac vita, quæ etiam ex sola voluntate vicissitudinis nimium beatificatur, teste Hieronymo : « Vere illa anima felix est, et angelis exæquanda, quæ nomine et opere Christi tanta quanta pro nobis ille sustinuit, voluerit sustinere. » Est ibi aliud inflammans animam ad amandum Deum : scilicet veritas divina in promissis. Quicquid enim figuris, scripturis, figuraliter seu expresse, per se vel per sanctos suos, bonis vel malis Deus omnipotens repromisit, hoc totum absque ambiguitate complebit, sicut omnia complevit quæ de eo scripta fuerant usque ad turpissimam mortem crucis : ideo in fine gustato felle dixit : « *Consummatum est*, supple quicquid de me scriptum est. Promisit autem malis in Deuteron., XXXII, dicens : « *Congregabo super eos mala.* » Nunquam tot stillæ pluviarum descenderunt in terram, sicut diversa mala impios æternaliter occupabunt : de quibus beatus Augustinus scribit apertius : « Væ his quibus paratus est dolor vermium, ardor flammæ, sitis sine extinctu, fletus et stridor dentium, oculorum lacrymæ, tenebræ, exteriores, pœna interminabilis : ubi nullus ordo, sive cognitio proximi, sed continuus dolor et gemitus : ubi mors optatur, et non dabitur : ubi non est honor senioris et regis, nec dominus super suum servum, nec mater diligit filium nec filiam, nec filius honorat patrem : ubi omne malum, omnis indignatio et fœtor et amaritudo abundat. » De hac amaritudine dicit Job., III : « *Quare data est misero lux, et vita his qui in amaritudine animæ sunt?* » qui quærunt mortem propter acerbitatem mortis : ibi autem mori desiderant propter amaritudinem vitæ, et fugiet mors ab eis. Eia quanta miseria ubi mors depascet eos, tamen mori nequeunt! Ibi in veritate sine fine vivunt, sine fine moriuntur : ibi odiunt Deum et seipsos, et nunquam venient in memoriam ante Deum, sicut vulnerati dormientes in sepulchris, quorum non est memor amplius. Anselmus : « Ibi tormenta sine fine, sine intervallo, sine temperamento : ibi tortores horribiles, qui nunquam lassescunt, nunquam miserentur. Timor conturbat reum, conscientia confundit, cogitationes increpant ; fugere non licet ; ligatis manibus projiciuntur in tenebras exteriores. » De hoc dicitur in Eccl., XL : « *Factus est super impios cataclysmus.* » idest diluvium universale pœnarum. Promisit etiam bonis in Evangelio quod super omnia bona sua constituet eos, et unumquemque. Quæ ista bona sint, dicit Isaias, LXIV : « *Oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti expectantibus te.* » Sed de his nemo scit nisi qui accipit, et qui dat : unde Augustinus : « Facilius invenitur in æterna vita quid ibi non sit, quam quid ibi sit. Non erit ibi lassari et dormire, non erit ibi esurire et sitire, non erit quiescere, senescere et crescere : quia nasci non erit ibi, ubi vivi integri manent. » Tamen alibi aliquantulum tangit quid sit in vita æterna, in libro *de corporis et animæ misera vita.* « O caro, inquit, illam vitam amplecti debuisti, ubi vita est sine morte, juventus sine senectute, lux sine tenebris, gaudium sine tristitia, pax sine discordia, voluntas sine injuria, regnum sine disjunctione, hoc est Deus summum et incommutabile bonum carens principio et fine, in quo omne bonum et immensum naturaliter et æternaliter, a quo omne bonum fluit temporaliter. » Ibi dicit Augustinus : « Nihil extra quod appetatur, nihil intus quod fastidiatur. Nullum bonum deerit neque bonis neque malis. » Ex his prædictis patet quia fidelis Deus in omnibus verbis suis. Modo etiam multa latent sub pallio, et infinita quæ videntur valde bona et non sunt, et infinita videntur mala quæ justa et bona sunt : sed in judicio in omnibus veritas patefiet, quando Deus manifestabit consilia cordium. Unde in Eccl., XI : « *In fine hominis denudatio operum ejus.* » De quo Augustinus dicit : « Multa facta quæ ab hominibus improbanda videntur, testimonio tuo, Domine, probata sunt ; et multa ab hominibus laudata te teste damnantur : cum sæpe se aliter habeat species facti, et aliter animus facientis, atque aliter articulus occulti temporis. » Est ibi aliud animam inflammans ad Dei amorem ; scilicet divina misericordia : de qua in Eccl., II : « *Secundum magnitudinem ejus, sic et misericordia ejus cum ipso est.* » Sed « *magni-*

tudinis ejus non est finis » dicit Psal., CXIV. Et Dominus Jerem., XXIII : *Cœlum et terram ego impleo.* » Ita et misericordia sua mensuram non habet, et omnia implet quæ sunt in cœlo et in terra et sub terra. In cœlo apparet ejus in misericordia in Angelis et Sanctis, quia singulis contulit beatitudinem plusquam meruerunt, quam speraverunt, quam desideraverunt, quam cogitaverunt. In terra lucet ejus misericordia circa bonos, quia eos prævenit per gratiam ut bonum velint, et subsequitur per gratiam ut bonum volitum perficiant, et in bono opere perseverent : quibus tantum unitus est per misericordiam, ut quicquid eis fit in bono vel malo, sibi reputet esse factum ; juxta quod ipse dicit : « *Qui tangit vos, quasi qui tangit pupillam oculi mei.* » Item « *Qui vos recipit, me recipit : et qui me recipit, recipit eum qui me misit : et qui vos spernit, me spernit. Et quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.* » Ubi dicit Glossa : « Minimi sunt, qui nihil penitus habent in hoc mundo, et judices erunt cum Christo. » Et Saulo persequenti christianos dixit : «*Quid me persequeris ?* » cum ipsum nunquam tangeret, sed fideles. Circa malos in terra similiter lucet ejus misericordia, cum eis diu parcit, quos juste subito damnare deberet pro primo peccato : et quandocumque necessitas cogit ad pœnitentiam, nec vitæ enormitas, nec horæ extremitas, si pura sit voluntatis commutatio, excludit a venia : sed mater caritas in sinus amplissimos filios prodigos recipit pœnitentes. Immo dicit Bernardus : « Plene et misericorditer indulget Deus : non damnat ulciscendo, nec improperat confudendo, nec minus diligit imputando. » In inferno etiam lucet ejus misericordia circa dæmones et damnatos homines, eo quod singulos punit citra condignum. In tantum enim contrariatur vitium summo bono, quod Deus sapientissimus excogitare non potest pœnam aliquam mortali peccato digne respondentem. Cum Deus immensus sit, et omnipotens, qui gratissime per peccatum offenditur, cumque omnis pœna texari debeat secundum conditionem ejus qui offenditur et cum Deus omnia disponat in numero, pondere et mensura, nequaquam possent ad digne puniendum mille inferni unico vitio respondere. In Purgatorio similiter apparet ejus misericordia ex eo quod ibi purgat animas, quæ sine purgatione claritatem vultus ejus minime ferre possent : qui etiam ex immensa misericordia ordinavit, ut quibus propria desunt merita, alienis suffragiis adjuventur. In hoc apparet maxima ejus misericordia, cum Deus non exaudiat peccatores pro seipsis, sicut dicit in Evangelio. Omnia tamen valent eis qui sunt in Purgatorio, quæ a peccatoribus inimicis Dei fiunt pro ipsis. Et cum sacerdos in mortali peccato missam celebrat pro defunctis, licet in tali opere damnationem æternam mereatur, ipsis tamen valet ad pœnarum diminutionem : Deus enim non recipit illud sacrificium in persona sacerdotis mali, sed in persona eorum qui in caritate de sæculo migraverunt. Similiter lucet ejus misericordia circa eos qui sunt in limbo, quia nulla pœna corporali punit illos, videlicet fame, siti, vel frigore, calore, lassitudine, labore vel ægritudine, quia etiam potius volunt esse quam non esse : nec isti, nec illi qui sunt in inferno Deum non possunt arguere, quia non fecit eis injuriam, quibus non tenetur dare gloriam sempiternam. Unde dicit Glossa super illud, « *An non habet potestatem figulus,* etc. » « Totum genus humanum in apostolica radice damnatum est ; ut etiam si nullus inde liberaretur, nemo tamen posset vituperare Dei sententiam. » Unde tamen Dominus dispensavit, ut nec omnes damnaret, nec omnes liberaret. Si enim omnes liberarentur, lateret quid peccato per justitiam deberetur : si vero damnarentur, lateret quid gratia largiratur. Est et aliud animam ad amandum Deum inflammans : scilicet Dei justitia, quæ primo ibi apparuit, cum quosdam Angelos sponte avertentes se a summo et æterno bono, nullo extrinseco impellante, in miseriam æternam dejecit : alios vero adhærentes summo bono mox in gratia confirmavit. Post hæc justitia Dei apparuit, quando ex prævaricatione Adæ solius totum genus humanum pœnalitatibus diversis et morti subjecit. Et merito quidem : nam sicut omnes homines, si solus Adam in præcepto Dei continuo perstitisset, æternæ vitæ gloriam percepissent, ita omnes homines de limbo ejus procedentes merito mortis sententiam acceperunt. Sed in hoc etiam apparuit divina justitia, quod angeli a nullo juvari poterant nec debebant, qui per se absque ulla extrinseca tentatione ceciderunt. Homo vero per virtutem alterius juvari poterat et debebat, qui per fraudulentam alterius suggestionem ceciderat. Et hoc est factum per Dominum nostrum Jesum Christum. Bene-

dictus Deus in æternum. Item ibi apparebit justitia Dei, quæ nunc occulta est, quare uni dat gratiam, alteri negat : sicut dicit Apostolus de Esau, quod propter unam escam vendidit primogenita sua, et postea cupiens hereditare benedictionem, reprobatus est, quamvis cum lacrymis inquisisset eam. Sed propter lacrymas Ezechiæ regis, sententiam mortis quam contra ipsum tulerat, subito revocavit, quindecim annos vitæ ipsius adjiciens, faciensque magnum prodigium in sole, quod per decem lineas quas iverat, retrocessit. Similiter David petenti veniam, peccatum indulsit; Sauli vero cum peteret, non indulsit, sed pro vindicta peccati regnum illi tradidit quem odivit. Similiter quibusdam dat ex occulto judicio quandoque magnam et multiplicem gratiam, quos scit secum æternaliter non mansuros, ut Judæ, de quo dicit Petrus : « Sortitus est sortem ministerii hujus » in signis et prodigiis faciendis. Aliis vero dat minorem gratiam, quos scit secum finaliter permansuros. Unde Glossa, super illud, Rom., II : « *Quem vult indurat :* » « obdurat non impartiendo malitiam, sed non impartiendo misericordiam his quibus non esse impartiendam occulta æquitate et ab humanis sensibus remotissima judicat. » Circa eos qui sunt in Purgatorio lucet Dei magna justitia, quod electos suos tantam asperitatem permittit ibi pro suis reatibus sustinere, qui in hæc vita brevi tempore per modicam sententiam omnia peccata, teste Augustino, poterant abolere, de qua asperitate dicit Augustinus : « Ignis purgatorius, etsi æternus non sit, excellit tamen omnem pœnam. Nunquam in carne inventa est tanta pœna, licet martyres innumerabiles passi sunt tormenta. » Item justitia summa apparebit in extremo judicio, cum nullius personam accipiet, sed judicabit parvum et magnum ; cum nullius acquiescet precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima. De quo in Eccl., XI : « *Cuncta quæ fiunt adducet Deus in judicium pro omni errato, sive bonum sive malum sit.* » Ubi dicit Glossa, quod « etiam pro verbo otioso etiam ignoranter prolato. » Unde Augustinus in II lib. *de domo disciplinæ Dei* : dicit « Quid faciemus in die illa, cum cœperit sedere adversus nos, et disceptare, atque ante faciem nostram peccata nostra statuere, accusatores acerbissimos adhibere, et omnia sua quæ nobis contulit beneficia, comparare cum nostris sceleribus ? » Omnia enim appendentur in statera justitiæ, verba et facta et cogitationes nostræ. Non erit tempus olei mutuandi a prudentibus virginibus, vel comparandi a vendentibus : non erit tempus ullius dilationis, sed terribile et justum judicium de omnibus prædictis. In hac vita merito esset Deus ab anima super omnia diligendus.

CAPUT III.

Primum principule fruitionis per Deum.

Ibi etiam fruetur omnia Deo per Deum. Fruitio est delectatio proveniens ex conjunctione intellectus et affectus in Deum. Cum etiam anima figit intellectum in æternitatem, immensitatem, omnipotentiam sapientiam, bonitatem, largitatem, caritatem, nobilitatem Dei, etc., statim effectus animæ delectatur in singulis intellectis. Non solum autem delectatur in singulis quæ in Deo sunt ; immo etiam fruitur Deo in singulis Angelis et Sanctis, et singulis virtutibus et donis eorum gratuitis et naturalibus. Et ita secundum Apostolum, I Corinth., XV : « *Deus erit omnia in omnibus,* » idest ipse in omni quod ipse plene et proprie, possidebitur in singulis quæ ab ipso sunt, scilicet in Angelis et Sanctis. De hac fruitione dicit Isa., L : « *Tunc videbis et afflues et mirabitur et dilatabitur cor tuum.* » Videbis intellectu divinam naturam et divina opera ; et afflues delitiando in singulis, et mirabitur cor tuum Trinitatem in unitate, et unitatem in Trinitate, et singula opera divina, et quomodo in singulis ipse sit totus : et dilatabitur cor tuum ad suscipiendam Trinitatem cum omni quod habet et potest. Hanc delectationem non operabitur in anima neque fides, neque spes, neque devotio, neque aliqua virtus, sicut modo operatur delectationem in anima : sed ipse Deus, sicut ipse per Isaiam testatur. » « *Quomodo si cui mater blandiatur, ita ego ipse consolabor vos :* » quia delitiæ meæ esse cum filiis hominum. Ad hanc delectationem vocabat Dominus olim per prophetam Isaiam, dicens, LV : « *Omnes sitientes venite ad aquas : et qui non habetis pretium, venite, bibite absque ulla commutatione vinum et lac.* » Vinum divinitatis, et lac humanitatis. Et postea cum magno desiderio personaliter invitavit. Stabat enim in die magnæ festivitatis, ubi multi convenerant : et clamabat, Jo., VII ; « *Si quis sitit, veniat ad me, et bibat :* » et in

Matth., xi : « *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego ipse reficiam vos,* » non per aliquos ministros, sed per meipsum. Et in Apoc., gratis affert delectationem, dicens : « *Qui vult, accipiat aquam vitæ gratis,* » neminem ad hoc cogens. Quod in hac vita tam frequenter exhibuit, fideliter ibi dabat.

Secundum principale fruitionis ad Deum.

Ibi anima fruetur Deo ad Deum. Omnis quippe delectatio quam percipit anima in creaturis in hac vita quamplurimum elongat a Deo, quia non tota revertitur in Deum, sed hæret aliquantulum in creaturis, juxta illud Gregorii : « Anima sine delectatione nequaquam esse potest. Aut enim delectatur in infimis, aut in summis: et quanto acriori cura inardescit ad infima, tanto torpore damnabili frigescit a summis. » Cessante vero omni delectatione circa creaturas, in futuro introducet Dominus Jesus fidelem animam in delectatione solius creatoris, per illud verbum Psal., xxxvi : « *Delectare in Domino*, etc. » Quæ delectatio hic tam modica est quod tota intrat in animam ; illic vero tanta est quod non potest tota in animam intrare, sed anima intrabit in illam, juxta illud Augustini : « Non totum gaudium intrabit in gaudentes, sed toti gaudentes intrabunt in gaudium. » Quod autem ex delectatione creaturarum anima impediatur a delectatione creatoris, hoc præfiguratum est in Judæis, quibus nequaquam dedit manna durante farina circa triginta dies quam tulerant ex Ægypto : qua cessante præstitit eis panem de cœlo habentem in se omne delectamentum, et omnem saporem suavitatis, et cujuscujusque voluntati deserviens ad id quod quisque volebat convertebatur. Eia quanta erit delectatio in Creatore, qui tantam delectationem posuerat in pane? Hoc manna promittit Dominus Jesus in Apocal., ii : « *Nemo novit nisi qui accipit,* » idest experitur, hoc est ille solus qui gustat, juxta illud Psal., xxxiii : « *Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus.* » Amantibus nota est dulcedo quæ timentibus est abscondita et incognita. Aliquantulum tamen explicat Augustinus quæ sit illa multitudo dulcedinis : hæc est summus Deus, de quo sic dicit in lib. de Trin. : « Quicquid amabitur aderit, et summum bonum erit ; atque fruendum amantibus præsto erit : quodque omnino beatissimum erit, ita semper fore [1] certum erit. » O quanta jucunditas ex Dei præsentia, ubi tanta est ex Dei memoria in hac vita ! Unde Augustinus : « Quid est quod in dilecti mei recordatione quandoque me tangere solet, et tam vehementer et tam suaviter me afficit, ut a meipso quodammodo alienari et attrahi incipiam ? subito totus innovor et immutuor, et bene mihi esse incipit plus quam dicere sufficio. » Ambrosius de eod.: « Memoria tua super mel dulcis, meditatio de te plus quam cibus suavis. »

Tertium principale fruitionis propter Deum.

Ibi etiam anima fruetur Deo propter Deum. Hoc proprium est fruiti rei amore inhærere propter seipsam, non propter aliud commodum. Delectatio qua anima Deum comprehendit, accendit eam ad desiderandum multo vehementius divinæ gloriæ manifestationem quam propriam beatitudinem. Valde enim manifestatur divina gloria, dum se fideli animæ Deus exhibet ad fruendum ; et tanta puritate afficitur anima circa Deum, si quod unum deberet eligere de duobus, vel æterna carere beatitudine, vel divinam voluntatem in se vel in aliis impedire, multo libentius vellet æterna felicitate privari, quam Dei voluntatem in aliquo retardare ; et magnam sibi reputaret beatitudinem cum proprio detrimento divinam in omnibus implere voluntatem. Sic Eleazarus, sicut scriptum est in lib. Mach., potius voluit in inferno puniri, quam præ timore mortis mandatum legis transgredi. Eia quam justum est ut creatura multo abundantius intendat in omnibus Creatori quam sibi, qui tam fideliter curam generis humani peregit, qui pro homine factus homo, ut per hoc fieret homo Deus, qui tam dura sustinuit vulnera, qui in verbis habuit contradictores, in factis observatores, in morte illusores. Unde Apostolus : « *Qui vivit, jam non sibi vivat, sed ei qui pro omnibus mortuus est.* » Cui si vellet homo vicem rependere, non posset, teste Job, unum pro mille respondere. Hoc etiam testatur Bernardus dicens : « In optere creationis me mihi dedit, in opere redemptionis ubi se mihi dedit, me mihi reddidit. Datus ergo et redditus me pro me debeo

1. Al. : « forte. »

et bis debeo. » Quid ergo retribuam Deo digne pro se ? Nam si millesies me rependere possem, quid sum ego ad Deum ? Ibi etiam fruitur anima bonitate Dei. Deus bonus est, et valde bonus, et solus bonus, et super omnia bonus. Quod bonus sit, et multum bonus, testantur pariter omnes creaturæ ad ipso procedentes : nam scriptum est Gen., I : « *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant* » singula per se bona, in universo « *bona valde.* » Unde sicut unaquæque arbor ex fructu bono bona cognoscitur, ita omnis creatura bona et multum bona Deum bonum et valde bonum efficaciter protestatur. Item, ipse solus bonus est, juxta illud verbum Domini Jesu, cum cuidam responderet. « *Nemo bonus, nisi solus Deus,* » seipsum et Spiritum sanctum non excludens, cum uterque sit solus et verus Deus, et solus Deus naturaliter est bonus. Bonitas creaturarum visibilium et invisibilium non est ipsis innata, sed ab ipso solo duxit originem, juxta illud Jac., I: «*Omne datum optimum,*» scilicet naturale, « *et omne datum perfectum,* » scilicit gratuitum. « *descendens a Patre luminum.*» Item super omnia bonus est, juxta illud Augustini : « Neque ulla anima poterit cogitare vere aliquid quod sit te melius, qui es summum bonum et optimum bonum. « Omnis enim bonitas cælestium et terrestrium comparata divinæ bonitati, malitia est. » Hæc immensa bonitas neque scribi neque dici potest neque cogitari : si enim omnes cœlestes spiritus et maligni, et omnes animæ creatæ et creandæ scribere vellent bonitatem divinam, et si quilibet haberet maris abundantiam pro incausto, et cœlum pro pergameno, tam immensius est Deus, quod antequam mediam partem bonitatis scriberet, mare cujuslibet esset siccum, et cœlum cujuslibet esset repletum quod nec capere unam literam posset. Sed verbum citius est dictum quam scriptum : et si omnes stellæ et singulæ guttæ pluviarum essent linguæ, et proponerent divinam bonitatem eloqui, tam ineffabilis est bonitas Dei quod antequam tertiam partem bonitatis enarrarent, omnes pariter essent mutæ. Citus vero est aliquid cogitatum, quam vel dictum vel scriptum. Unde si tota arena maris, et singula semina orta de terra essent corda, et vellent scrutari bonitatem Dei, tam sumper bonus est, antequam decimam partem bonitatis ejus investigarant, omnia corda citius scinderentur. Hæc immensa et æterna bonitas principium est et causa omnium creaturarum, ad cujus frutionem æternam angeli et homines creati sunt. Unde Augustinus : « Credimus rerum creatarum, visibilium et invisibilium, cœlestium, terrestrium, non esse causam nisi bonitatem creatoris, qui est Deus unus et verus. » Cujus tanta est bonitas, ut summe bonus beatitudinis suæ, qua æternaliter beatus est, aliquid velit esse particeps, qua vidit communicari posse, et minui omnino non posse. Illud ergo bonum quod ipse erat et beatus erat, sola bonitate, non necessitate aliis communicare voluit, quia summi boni erat prodesse velle, et omnipotentissimi nocere non posse ; quia non valet aliquis beatitudinis ejus particeps existere nisi per intelligentiam, quæ quanto magis intelligitur, tanto plenius habeatur. Fecit Dominus rationalem creaturam quæ summum bonum intelligeret, et intelligendo amaret, amando possideret, possidendo frueretur, et sic æternaliter beatificaretur. Ibi etiam fruetur anima condelectatione Patris et Filii et Spiritus sancti, quæ summum bonum est, et Vita æterna. Deus Pater supra modum delectatur in beatitudine Filii, et Filius similiter in beatitudine Patris, et Pater et Filius in beatitudine sancti Spiritus, et similiter Spiritus sanctus in beatitudine utriusque. Quælibet trium personarum delectatur tantum in altera quantum in seipsa, nam omnium trium una est et eadem beatitudo. Et hæc condelectatio est eis ex mutua et verissima caritate. Unaquæque trium personarum dicit alteri verbum illud in Joan., quod dixit Dominus Jesus Patri, « *Omnia mea tua sunt, et tua mea sunt :* » ideo quicquid tu es, ego sum. Et quicquid ego sum, et vere tu es. Ad desiderium hujus condelectationis invitat fideliter fideles suos Dominus Jesus, « *Petite,* » inquit, « *ut gaudium vestrum plenum sit, et accipietis.* » Plenitudo æterni gaudii est fruitio condelectationis sanctæ Trinitatis. Hæc est torrens voluptatis, de quo David dicit Psalm., XXXV: « *De torrente voluptatis tuæ potabis eos.* » Qui torrens dicitur propter abundantiam quæ in Deo est. Unde vero producat iste torrens, dicit Psal., ibid.: « *Apud te est fons vitæ.* » Fons vitæ est Dei æterna et immensa largitas, a qua fontis est gaudium sempiternum. Nec sufficit semel aut bis aut millesies potare de isto fonte : ideo fidelis anima æternam habebit in illo fonte quietem et beatissimam mansionem, cum

unicuique dicet Dominus : « *Intra in gaudium Domini tui.* » In hac vita gaudium totum divinum intrat in gaudentes, quia modicum est et momentaneum quod hic percipitur. Illic vero non totum gaudium intrabit in gaudentes, sed toti gaudentes intrabunt in gaudium, ut dicit Augustinus. Qui in hac delectatione sanctæ Trinitatis fruitur semper, quid est quod illi erit, et quid est quod illi non erit? Certe « quicquid volet erit, et quicquid nolet non erit, » dicit beatus Augustinus. Ibi etiam anima valde delectabitur in continua visione delectabilis vultus Dei : de qua dicit Glossa *super Psalm.*, quod « visione nihil delectabilius, quia semper amabunt quem semper videbunt. » In ea tanta est delectatio, quod teste Augustino « si possent, mali mallent esse in pœnis et Deum videre, quam esse extra pœnas et Deum non videre. » Illa enim facies delectabiliter mirabilis est, et plena gratiarum. Itaque omnis pœna eorum citius deleretur ex intuitu faciei, quam una scintilla in medio maris extingueretur. Similiter nimis delectabitur [1] in vultu corporeo Jesu Christi, in quem, teste beato Petro, Angeli desiderant prospicere. Ubi causam desiderii ponit Glossa dicens : « Tanta est ejus qui pro nobis passus est, hominis gloria posterior, ut etiam angelicæ virtutes in cœlo, cum sint æterna felicitate perfectæ, non solum immortalis deitatis magnificentiam, sed assumptæ ejus humanitatis claritatem semper aspicere gaudeant. » Sed cur cernere ejus faciem desiderant, et nunquam cernere cessant ? nisi quod contemplatio divinæ præsentiæ adeo angelos beatificat, ut semper ejus visa gloria satientur, et semper ejus dulcedinem quasi novam insatiabiliter esuriant. Ibi ergo angelicæ virtutes et beatæ animæ semper esuriunt, et semper satiantur. De qua satietate Gregorius : « Ne in desiderio sit anxietas satiantur ; ne autem in satietate sit fastidium, satiari desiderant. Desiderant ergo sine labore, quia desiderium satietas comitatur ; et satiantur sine fastidio, quia satietas ex desiderio semper accenditur. » Ibi singula sputa, singulæ guttæ sanguinis, quæ tempore passionis per illam venerandam faciem defluebant, singulis Angelis et Sanctis gerebant specialem delectationem æternam. De hac facie passibili et mortali dixit olim Dominus Jesus discipulis Luc., x : « *Beati oculi qui vident,* etc. » Ergo beatissimi sunt oculi qui continue gloriosam eamdem faciem intuentur.

Notandum : de claritate vultus Jesu Christi, in Evangelio scriptum est. In resurrectione fulgebunt singularia corpora sanctorum sicut sol, et animæ justorum multo amplius fulgebunt, et anima lucidior lucidius corpus habebit ; insuper singuli Angeli clariores sunt sole. Omnem istam claritatem congregatam excellit claritas vultus Jesu Christi, sicut dies clarissima excellit noctem tenebrosam : et « *civitas cœlestis non eget sole neque luna neque stellis, sed claritas* vultus illius *Agni,* » teste Joanne in Apoc. « *illuminabit eam.* » Vultus istius Agni « *est candor lucis æternæ, et speculum sine macula,* » ut dicitur in libro Sapientiæ. Qui olim dixit ad Patrem, Joan., XVII : « *Quos dedisti mihi, volo ut ibi ego sum, et illi sint mecum, ut videant claritatem meam.* » Ibi dicit Glossa: « Claritatem quam dedisti mihi, des singulis ad fruendum æternaliter. » Similiter in hac vita continue deberemus frui Deo tamquam re plenissime propria in omnibus operibus, et ad omnia opera ; in omnibus donis, et ad omnia dona. Ad hoc enim, teste Isaia, Filius Dei datus est nobis proprie ad fruendum. Magna cæcitas et nimia stultitia est in multis qui semper Deum quærunt, continue ad Deum suspirant, frequenter Deum desiderant, quotidie in oratione ad Deum clamant et pulsant, cum ipsi, secundum verbum Apostoli, sint templum Dei vivi, et Deus veraciter habitet in eis, cum anima ipsorum sit sedes Dei, in qua continue requiescit. Quis unquam nisi stultus quærit instrumentum foris scienter quod habet reclusum ; aut quis utiliter uti potest instrumento quod quærit, aut quis confortatur cibo quem appetit sed non gustat ? Sic etiam vita cujuslibet justi Deum semper quærentis, sed nunquam fruentis ; et omnia opera ejus minus perfecta sunt.

CAPUT IV.

Primum principale unionis per Deum.

Ibi etiam unitur Deo per Deum, cum consuetudines et mores Dei non [2] incessanter tenere vel habere dignoscitur, cum divinæ voluntati et exemplis Jesu Christi

1. Al. : « delectabiliter. »

2. Al. : « nos dubia. »

sanctissimis conformatur, cum singulis virtutibus et donis Spiritus sancti secundum ordinationem Dei æternam perfruitur, cumque divinæ potentiæ, sapientiæ, bonitatis, veritatis et totius divinæ beatitudinis particeps efficitur. Hæc unio præfigurata est in lib. Reg. ubi anima Jonathæ conglutinata est animæ David, et dilexit eum quasi animam suam: quando fidelis anima sic Deo conjungitur, quod omne communicabile percipit per gratiam quod Deus per naturam; quia Deus Pater dicet unicuique fideli: fili, tu mecum semper es, et mea omnia tua sunt. Ideoque singuli electi fiunt dii; juxta quod in Psal., LXXXI dicit: « *Ego dixi, dii estis.* » Hæc unio fidelis animæ ad Deum fit per Dei Filium, quia ideo naturam assumpsit humanam, ut per ipsam eamdem transiret ad unionem divinam. Hanc unionem impetravit Filius Dei in oratione devotissima, dicens ad Patrem: « *Sicut tu, Pater, in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint, et iterum ego in eis, et tu in me, ut sint consummati in unum.* » Ibi est consummata unio, ubi Pater et Filius unum sunt, et Filius existens caput Ecclesiæ cum membris suis, idest cum cunctis fidelibus, ad paternam transit unionem.

Secundum principale unionis ad Deum.

Ibi anima unitur Deo ad Deum, et illa unio animæ fidelis cum Deo non habet interpolationem, sed jugiter fidelem animam constringit ad Deum, quia per Deum fit. De qua dicit Dominus « *iterum videbo vos,* » scilicet in morte vel in extremo judicio, « *et gaudium vestrum nemo tollet a vobis.* » Videre Jesu Christi nihil aliud est, quam fidelem animan inseparabiliter uniri Deo Patri. Gaudinm animæ est quod nemo aufert, delectabiliter uniri, et taliter uniri ut prædictum est, sanctæ Trinitati. In mundo vero unio ad Deum miserabilis et inconstans est, quæ nunquam in eodem statu permanet, teste Job, quæ ex facili levissimis tentationibus a Deo penitus separatur, quæ etiam a familiaritate Dei, peccatis venialibus elongatur. Eia quam vehementer suspirandum esset ad illam beatam unionem! Quantam putas delectationem anima fidelis sentiet in illa beatissima unione, quæ tantam percipit suavitatem in Domini recordatione! de qua Psal.. LXXVI: « *Renuit consolari anima mea,* » in aliquibus transitoriis. « *Memor fui Dei, et delectatus sum.* » Sed qui sequitur illam delectationem? Respondit Isaias: « *Memoria memor ero,* » de illius unionis delectatione, « *et tabescet in me anima mea* » in eo quod elonger ad ejus fruitione. Unde Gregorius super illud Cant.: « *Meliora sunt ubera tua vino:* » « Quia in æterna per speciem et per sublimitatem contemplationis transcenditur quicquid de te modo per fidem vel per Scripturam scitur. » Et « *odor unguentorum tuorum super omnia aromata*: » idest bona illa quæ per contemplationem præparas, omnia hujus vitæ transcendunt munera.

Tertium principale unionis propter Deum.

Item anima fidelis unitur ibi Deo propter Deum. In illa namque unione non attendit anima principaliter quod sibi utile est, sed pure super omnia quod Deo magnificum est. Valde enim magnificum est Deo et honorificum homini uniri Deo in æterna beatitudine. Unde Job, VII: « *Quid est homo, quia magnificas eum?* » Istam magnificentiam manifeste pronuntiabunt omnes electi Dei, juxta illud Psal., CXIV: « *Magnificentiam gloriæ sanctitatis tuæ loquentur, et mirabilia tua narrabunt.* » Mirabilia sunt infimum unire summo, et æternaliter conjungere veritatem æternam vanitati. « *Est autem Deus verax,* » secundum Apostolum Rom., III: « *Et omnis homo mendax:* » et « *vanitas* » secundum Psalmum. Magna mirabilia sunt, quod illa unione obliviscitur naturæ suæ, hoc est quod semper super se reflectitur quærens propriam utilitatem suam, et non alterius: ubi vero nihil quærit, nisi quod est laudabile creatori. Ibi anima unitur Deo in libertate, quæ est de præcipuis donis inter omnia Dei dona, licet libertas in hoc mundo sit initium omnis mali. De hæc dicit Apostolus Rom., VIII: « *Creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem filiorum Dei.* » Vera libertas est in cœlis, ubi nemo ligatur peccatorum vinculis, quæ vera vincula sunt, juxta illud Prov., VIII: « *Iniquitates suæ capient impium, et funibus peccatorum suorum quisque constringetur.* » Quod autem peccatis involuti liberi non sint, omnino testatur Dominus in Joanne: « *qui facit peccatum,* » non est liber; sed « *servus peccati.* » Unde dicit Anselmus: « Peccare non est libertas, nec pars libertatis: posse enim peccare potius est non esse, quam posse. Quisquis enim hoc potest quod ei non expedit, quanto magis hoc potest, tanto magis adversitas et per-

versitas possunt in illum. » Heu quanta facit et sustinet miser homo pro explenda libidine, quæ gravissima essent ei qui ex corde peccata odiret ! non in promptu est, quia graviter peccatorum vinculis constrictus est. Item ibi facit quilibet quicquid vult, quia nihil mali vult, sed omne bonum quod Deo placet, quia radix omnium operum est ibi caritas : de qua dicit Augustinus : « Habe caritatem, et fac quicquid vis. » Item ibi habet quilibet quicquid vult, quia nihil mali vult : nam velle quod non decet, est esse miserrimum, ut dicit Augustinus in lib. *de Trinit.* Item ubicumque vult unusquisque, ibi est in Deo, qui est vera quies animæ, de qua nunc dicit anima aliquando, « *In pace in idipsum,* » idest in eo qui est immutabilis, « *dormiam et requiescam :* » et Psal., CXIV : « *Convertere, anima mea, in requiem tuam,* » idest in Deum. Similiter ubi volet esse spiritus, protinus erit et corpus, dicit Augustinus. Item ibi nemo turbat alium, sed « *sedebit* » dicit Dominus per Isaiam « *populus meus in pulchritudine pacis,* etc. » Quoniam teste Psal., CXLVII : « *Confortavit seras portarum Jerusalem, et benedixit filiis suis in ea.* » Item ibi nullus alteri subjicitur : nam teste Apostolo, ibi cessabit omnis prælatio ; sed soli Deo omnes subjecti sunt, cui subjicere, et servire est vere regnare. Item ibi nihil extra Deum desideratur : « nam ipse est finis omnium desideriorum , » ut dicit Bernardus. Item ibi voluntas cujusque per omnia semper et ubique complebitur, juxta illud Augustini : « Omnipotentes erunt voluntates suæ, sicut Deus suæ : quia nihil aliud volunt quam quod Deus vult : et quod ipse vult, non potest non esse. » In his omnibus vera libertas comprehenditur. Differt autem libertas unius ab alterius, sicut differunt claritas corporum, et incrementa virtutum. Quanto enim amplius in hoc mundo quisque fit servus omnium propter Deum, sicut Apostolus qui cum esset liber, fecit se servum omnium, quanto magis homo seipsum stringit sponte in viis præceptorum, et semitis consiliorum sacræ Scripturæ observatione regulari, castigatione corporali, tanto liberior erit in patria cœlesti : et quanto minus quilibet occupatur vanitatibus, sollicitudinibus, officiis, administratione rerum temporalium : et quanto quis minus appetit dignitatem et honorem, sæcularem prælationem, hominum laudem, inimicorum vindictam, temporalium rerum affluentiam, carnalem amicitiam, sæcularem lætitiam, hominum placentiam, et similium, quæ ablegant a Deo ; tanto liberior in mundo, et tanto liberior fit in cœlo. Horum singulorum appetitus hic et in futuro valde cujuslibet diminuit libertatem. Item anima Deo unitur in perfectione, ipso Deo jubente : « *Perfecti estote, sicut et Pater vester,* etc. » In duobus divina perfectio comprobatur : in odio vitiorum, et in amore virtutum. Bonus Deus odit vitium, quia bono malum contrarium est, sicut lux tenebris et aqua igni ; et quia vitia Dei habitationem polluunt in anima, scilicet conscientiæ puritatem ; quia lumen mentis obscurant, scilicet rationem, ne verum a falso discernatur, vel limpide veritas cognoscatur secundum quam vivere oportet ; quia liberum arbitrium subvertunt, ne melius bonum a viatore eligatur ; omnia gratuita dispergunt, scilicet virtutes, quibus homo Deo gratus efficitur, quia dona naturalia corrumpunt, in quibus est imago Dei in anima, scilicet memoriam, intelligentiam, voluntatem : quia affectiones animæ a Deo avertunt, scilicet spem, timorem, etc., per quas Deus delicias habet in anima, ipso teste Prov., VIII : « *Deliciæ meæ esse cum filiis hominum ;* quia omnia bona opera viva in caritate facta mortificant. Similiter Deus amat virtutes et omne bonum semper et ubique, quia quilibet diligit naturaliter sibi simile ; et quia ipse summe bonus est, ideo summe amat bonum. Amat autem ideo virtutes, quia vitium enecant, quia firmiter Deo animam jungunt, quia ad omnem gratiam spiritualem habilitant, quia opera peccatis mortificata vivificant, quia hominem interius in affectionibus, exterius in moribus secundum divinam voluntatem ordinant. Ita etiam sancta et perfecta anima vehementer in patria odit vitia et amat virtutes et omne bonum. Sed hic oportet addiscere in hac vita, ut sciat in æterna vita. Aliquis abstinet a vitiis, qui tamen ea non odit. Ille vero peccata odit, qui ea nunquam nisi cum amaritudine mentis recogitat, qui semper cum dolore cordis de peccatis loquitur et audit loqui, cui gravis est pœna videre delinquentes, vel ipsos audire, vel cum ipsis conversari, vel cum eis sedere ; qui nunquem sponte præsens est ubi vitia committuntur : et si quandoque cogitur ibi esse, ex hoc gravis sibi crescit afflictio spiritus : qui detestatur omnia incitamenta peccantium, sicut sunt superflua ornamenta, et organica instrumenta. Idem nun-

quam in vita sua præstat doctrinam, et similiter auxilium vel favorem, exemplum vel occasionem aliquam ad peccandum; sad semper et ubique peccata dissuadet et prohibet quantum potest. Hæc omnia verba signa sunt odii. Qui vero delectabiliter cogitat de peccatis vel audit loqui, vel de ipsis loquitur, aut videt delectabiliter delinquentes, vel ibi libenter sedet ubi exercentur, vel aliquos excitat doctrina, consilio, auxilio aut favore, exemplo vel aliqua occasione ad peccandum, nec omnes etiam a peccatis prohibet aut dissuadet quantum potest, ille nullatenus adhuc odit peccatum. Anima autem in hac vita debet addiscere virtutes amare et bona opera, ut statim sciat in æterna vita. Aliquis exercet se in operibus virtutum, nec tamen amat virtutes. Ille solus amat virtutes et opera virtutum, qui non propter timorem alicujus pœnæ, nec propter favorem vel placentiam hominum, nec propter aliquod temporale lucrum, sed pure et simpliciter propter Deum in bonis operibus continue se exercet; qni pro virtutibus obtinendis incessanter toto nisu laborat; qui mente vehementer affligitur eo quod in virtutibus incessanter crescere se non sentit, et quod bona opera secundum voluntatem suam et secundum ordinationem divinam semper et ubique non perficit: qui veraciter congratulatur omnibus spirituales gratias et virtutes habentibus, et in virtuosis operibus jugiter se exercentibus : qui omnia impedimenta virtutum et bonorum operum quasi venenum fugit, qui nullum a virtutibus quacumque occasione retrahit, nec bona opera cuiquam prohibet vel dissuadet : sed omnes ad hoc promovet doctrinis, consiliis, auxiliis, exemplis minis, promissis, orationibus, desideriis quantum potest. Quanto amplius quidam in amore virtutum et odio vitiorum crescit, tanto se perfectiorem esse cognoscat in hac vita præsenti et futura. Ibi etiam unitur in beatitudine; nam quicquid beatitudinis habet Deus per naturam, ipse habet per gratiam. Hoc impetravit Dominus Jesus dicens : « *Fratres, quos dedisti mihi volo ut ubi ego sum, et ipsi sint mecum, ut videant claritatem meam quam dedisti mihi, et dedi eis.* » Claritas a Patre Filio collata est beatitudo, quam dedit singulis electis suis. Deus autem summe perfectus est in beatitudine, quia omne bonum immensum naturaliter et æternaliter in se habet, et nullum bonum extra seipsum quærere oportet, et nullius bono, nullius auxilio, aut consilio indiget., cum nihil boni sibi desit, et nemo quicquam boni sibi auferre possit : nam bonum suum sibi innatum est, et natura nullum sibi subjectum ex facili derelinquit : et a nemine cogi potest, quia omnipotens est : et nemo super ipsum est, nemo sibi æqualis est, et a nullo turbari potest, quia mitissimus : et nihil contrarietatis habet, et nunquam mutari potest in sua beatitudine, quia idem semper est, sicut ipse dicit Malach,, XIII : « *Ego Deus et non mutor,* » et nihil sibi præteritum est aut futurum, sed semper præsens. Singula horum pertinent ad beatitudinem veram. In hac ergo beatitudine anima unum fit cum Deo, quæ ibi nullius indiget creaturæ : nam omne bonum in se continentem continet. Cui nemo aliquid boni auferre potest, promittente Domino Jesu, Joan., XVII : « *Gaudium vestrum nemo tollet a vobis.* » Gaudium animæ est unio ad Deum in illa beatitudine. Item ibi nullus cogere potest, quia nihil adversitatis est ibi, nam omnia adversa superavit : ibi nunquam mutari potest, nam semper in eodem fervore beatitudinis est : sicut heu, in hac vita anima misera nunquam in eodem statu permanet, sed semper mutatur de spe in timorem et e contrario, de amore in odium et e contrario, de bono in malum et e contrario : de facili turbatur, ex facili amore vel timore vel favore cogitur, ex facili gratia sibi aufertur. Indiget etiam continue consilio et auxilio Angelorum et hominum, et nihil boni per se habet, nec quid boni per se potest. Ideo misera anima semper suspirare deberet ad illam beatitudinem, cum Apostolo dicens Rom., VII : « *Quis me liberabit de corpore mortis hujus?* » et cum David Psal., XLI : « *Quando veniam, et apparebo ante faciem Dei mei?* »

CAPUT V.

Primum principale laudis per Deum.

Ibi etiam anima laudat Deum ex omnibus viribus suis. Ad hoc enim creata est, ut dicit Dominus per Isa., XLIII : « *Populum istum formavi mihi, laudem meam narrabit.* » Ad hoc movet Eccle., XLIII : « *Laudate Deum quantum potestis ; adhuc supervalebit, adhuc dignior est omni laude.* » Ad hoc movet Joannes in Apoc., V : « *Laudem dicite Deo nostro, omnes sancti ejus.* » Ista laus erit per Deum unigenitum Filium

Dei, per quem etiam majestatem Dei omnes Angeli laudant, ut cantatur in præfatione, quia unionem habent cum ipso in quantum est creatura, sicut et ipsi. Hæc laus est tanto amabilior sanctæ Trinitati, tanto utilior communitati quam facit anima per Dei Filium, quam si faceret per seipsam, quanto creator dignior est creatura. Ista laus est animæ refectio, cui nulla similis videtur delectatio, ut dicit Cassiodorus. Hæc laus procedit ab anima ex nimio fervore caritatis, et ex nimia delectatione ad Deum. O quanta jucunditas ubi omnibus Sanctis una erit lingua jubilationis indefessa! ut dicit Bernardus : « Ubi omnes Sancti et Angeli concorditer Deum laudant, et tamen dissimiliter. » Sicut enim differunt in cognitione et amore, ita etiam in laude. Hoc opus laudis divinæ non abstrahit nec elongat a Deo, nec generat laudanti fastidium, licet sit opus continuum, sicut alia opera ex continuatione sæpe ingerunt tædium in hac vita : et hæc est ratio, quia laus Dei non tantum est operatio, sed et remuneratio, ut dicit Cassiodorus *super Psalm.* : et de perceptione muneris et premii nemo lassatur. In laude vero Dei ipse actus est merces, ut dicit Glossa quædam *super psalterium.*

Secundum principale laudis ad Deum.

Laus ista ducit animam incessanter propter sui detestationem in Deum et ad Deum ; et fidelis anima vere tanto est beatior, quanto in laude Dei frequentior. Ideoque sicut homines naturaliter semper appetunt beatitudinem, ita et laudem. Hanc laudem continuam promittit Dominus per Isaiam, LXII : « *Tota die ac nocte non tacebunt laudare nomen Domini.* »

Tertium principale laudis propter Deum.

Ibi etiam anima laudat Deum propter Deum. Licet enim anima fidelis in laude Dei sine delectatione magna nequaquam esse posset, nullatenus tamen ibi Deum desiderat laudare propter proprium commodum, sed pure et simpliciter propter Deum, qui æternaliter ordinavit ab anima se semper laudari non propter suam sed propter animæ beatitudinem ampliandam. Illa puritas æterna causatur ex hujus vitæ puritate. Quanto enim anima fidelis in laude Dei propriam partem minus respicit, et quanto amplius Dei partem quærit in hoc mundo, tanto laus ejus apparet hic purior, tanto erit excellentior, tanto erit utilior communitati et jucundior, et tanto consequenter Deus qui talem dedit puritatem, apparebit gloriosior. Eia quantum delectabitur anima in Deo, et Deus in anima, quando secundum divinam generationem singula membra corporis et singulæ vires animæ in laude Dei continue movebuntur. Ibi laudabit anima singula per se quæ sunt in Deo per naturam, scilicet potentiam, sapientiam, bonitatem, etc. Et totam virtutem suam effundet super singula in laude. Similiter laudabit singula in omnibus simul, scilicet solam potentiam in sapientia, bonitate, caritate, etc. Et sic singula in omnibus conjunctim. Item laudabit omnia simul in singulis singillatim ; scilicet potentiam, sapientiam, bonitatem, largitatem, misericordiam et justitiam. In potentia singillatim, in sapientia singillatim, in bonitate singillatim, et de aliis. Hæc signata sunt quatuor Alleluja in Apoc., XIX. Alleluja est laus humanis verbis inexplicabilis. Ibi non laudabit anima omnia quæ in Deo sunt successive, scilicet modo potentiam, modo sapientiam, modo bonitatem, et sic de aliis : quia ibi non est successio temporis, et quia omnia videt simul et cognoscit in Deo, et amat, et fruitur, ideo etiam simul omnia laudabit. Item non laudabit anima ea quæ in Deo sunt, unum minus, aliud magis ; sed æqualiter omnia, quia æque immensa sunt singula in Deo, et æqualiter laude digna. Similiter anima cognoscit ibi et amat singula per se, quæ in Deo sunt, et singula in aliis singillatim, et singula in omnibus communiter, et omnia simul in singulis. Similiter fruitur ibi et unitur singulis per se, et singulis in aliis singillatim, et singulis in omnibus in communi, et communiter omnibus in singulis singillatim. Ex hoc delectabitur anima supra modum, ita quod hoc similiter hic esset faciendum. Ibi laudabit anima Deum in singulis actibus et in singulis momentis secundum dignitatem suam, ut impleatur illud Propheticum Ps,, XXXVII : « *Secundum nomen tuum, Deus, sic et laus tua.* » Si enim non sufficeret digne laudare Deum in uno actu laudis, similiter nec in alio posset, nec in tertio, et sic de aliis ; et sic careret pleno gaudio, quod promisit Dominus Jesus fidelibus suis : « *Petite et accipietis, ut gaudium vestrum plenum sit.* » Joan., XV. Gaudii plenitudinem anima percipit, quando Deum in singulis actibus suis et singulis

momentis secundum condecentiam suam laudat. Etiam ibi non compleretur desiderium animæ, quod promittit Psalm., CII: « *Replebitur in bonis desiderium tuum.* » Fidelis igitur anima hic semper desiderat ut Deum secundum majestatem suam in futuro æternaliter laudare valeat. Ibi laudabit anima divinam potentiam, quæ in sua natura nobis incognita in hoc mundo, aliquantulum tamen est divinis operibus patefacta. Primo magna Dei potentia manifesta fuit, cum Deus ex nihilo cuncta fecit: « *Dixit enim et facta sunt.* » Idem tanta velocitate fecit omnia, sicut si aliquis unicum proferret verbum: et licet omnes mirentur potentiam et magnitudinem Creatoris ex magnitudine creaturæ, magis admirandum est quod ex tanta potentia tam modica processerunt: et nimis mirabile est quod superbonus Deus, cujus natura est diffundi et communicare bonitatem sibi innatam, tamdiu potuit continere, quod non fecit creaturas quæ bonitate sua et beatitudine fruerentur. Postea apparuit eadem potentia, cum omnia viventia delevit aquis diluvii præter ea quæ in arca, ipso jubente, pro semine salvabantur. Item lucebat potentia sua in diversis miraculis in Ægypto; et cum populum suum per mare rubrum transvexit sicco vestigio cunctis Ægyptiis insequentibus, descendentibus in profundum quasi lapis: et cum eum populum, scilicet sexcenta millia et amplius, per annos quadraginta uno cibo pavit, scilicet manna. Item centum octaginta quinque millia quasi una hora per unicum Angelum interfecit. In novissimis vero temporibus valde eluxit divina potentia, quando creator potuit fieri creatura impassibilis potuit pati, immortalis potuit mori, invisibilis potuit videri, immutabilis potuit et potest sub speciebus panis et vini ab homine sacramentaliter manducari et bibi: hæc enim non sunt impotentiæ, sed verissimæ et maximæ potentiæ argumenta. Similiter in hoc tempore valde clarescit divina potentia in hoc, quod Deus omnipotens detestans peccata, et vindicans in tertiam et quartam generationem, continere potest vindictam contra tot paganos, Judæos, hæreticos, falsos christianos, quorum nihil indiget, ipsum continue tam graviter offendentes; quos in uno momento delere posset sine suo damno; unde illud: « Deus qui omnipotentiam tuam parcendo maxime et miserando manifestas, etc. » Et in lib. Sapien., XII. « *quod omnium Deus es, omnibus te parcere facit.* » Fragilitatis indicium est subito contra inimicos expetere vindictam, sicut fortissimus Samson fecit; sed « *melior est patiens viro forti: et qui dominatur animo suo,* » dicit Salomon. « *expugnatore urbium.* »

CAPUT VI.

Primum principale gratiarum actionis per Deum.

Ibi anima fidelis refert gratias Deo pro singulis donis naturalibus et gratuitis animæ et corporis, pro singulis spiritualibus et temporalibus, specialibus et communibus collatis et conservatis in terra, et conservandis in patria. Nec gratias aget modo pro istis modo pro illis donis successive, sed pro omnibus simul quæ unquam effluxerunt a Deo, et effluxissent si habilitatem alicubi reperissent. Hæc gratiarum actio erit per Deum Dei Filium, sicut Apostolus dicit: « *Gratias ago Deo meo per Jesum Christum.* » Per ipsum solum gratias referre præsumo, cui sola veraciter cognita est magnitudo et multitudo donorum, et nobilitas et utilitas ipsorum: et per magnitudinem virtutum suarum respondere præsumo magnitudini donorum, et per multitudinem virtutum suarum multitudini donorum, et utilitatem donorum digne offerre præsumo Deo Patri placentiam Filii, cui olim dixit Matth., XII: « *Tu es Filius meus dilectus, in te complacui mihi,* » idest beneplacitum meum summe perfeci. Beneplacitum Dei Patris in Filio est pro universis donis suis digna gratiarum actio.

Secundum principale gratiarum actionis ad Deum.

Ista gratiarum actio vehementer ducit ad Deum. Quanto enim amplius dantis qualitas et affectus sinceritas, quantitas donorum et utilitas ipsorum ibi ab anima ponderatur, tanto anima Deo gratior efficitur: et quanto omnipotentt Deo fit gratior, tanto fit. Omnipotenti semper propinquior. Ibi tantum anima gratulatur divinæ sapientiæ, quæ singulis creaturis convenientissime singula dona reddit et distribuit, quod pro singulis donis Angelorum et Sanctorum uberiores gratias reddit quam si ipsa sola percepisset, et potius singula dona esse vult in singulis quam omnia in se sola: sicut nemo in aliqua parte cor-

poris membrorum aliud esse vellet quam divina providentia ordinavit, teste Apostolo I Cor., XII : « *In uno corpore multa membra habemus omnia autem membra actum non habent*, » ita corpus Christi mysticum, quod est Ecclesia, ex diversis Angelis et Sanctis, et ex diversitate donorum constituitur. Si ergo totum corpus ? et si unus tantum haberet omnia dona et officia, ubi esset Ecclesia ? Nec tamen sequitur ex hoc, quod animam amplius afficias præmium accidentale, idest gratitudo quam habet ex donis aliorum, quam substantiale, idest gratitudo quam habet ex donis propriis, cum ex uno substantiali magis beatificetur, quam ex omnibus accidentalibus : sed ex parte qua considerat ordinationem Dei sapientissimam et optimam, vult singula dona esse in singulis potius quam in se sola : sed ex ea parte qua bonum proprium naturaliter magis appetit quam aliorum, potius vellet omnia se habere quam alios : sed ubi gratia superat naturam, fidelis anima divinam ordinationem magis quam propriam utilitatem amplectitur.

Tertium principale gratiarum actionis propter Deum.

Ibi etiam anima gratias aget Deo propter Deum. Non enim fidelis anima principaliter ad gratias agendum ibi movebitur, eo quod ex gratiarum actione grata Deo efficitur ; sed pure movebitur ex divina largitate, ex qua omnia dona effluxerunt ab initio et effluent absque fine ; et quanto anima minus sibi et magis Deo intendit in gratiarum actione, tanto beatior erit, licet illam beatitudinem principaliter non intendat ; et tanto ejus beatitudo communitati jucundior, et tanto Deo gloriosior. Ibi anima gratias aget Deo, qui ei imaginem sanctæ Trinitatis impressit, juxta illud Psal., IV : « *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.* » Et quia spiritum sanctum cum donis suis et omnibus virtutibus in baptismo contulit, et quia eam Corpore et Sanguine suo delectabili sæpe reficit, et quia ei sacram Scripturam concessit divinam naturam occultam manifestantem, omnem voluntatem suam manifestantem, indicantem nobilitatem. et utilitatem omnium donorum demonstrantem, viam certissimam ad cœlestia ostendentem per exempla sanctissima Jesu Christi : et quia sine meritis suis fidem Christianam sibi dedit, qua credere posset sacræ Scripturæ promissis et minis, consiliis et doctrinis.

CAPUT VII.

Primum principale congratulationis per Deum.

Ibi etiam anima continue congratulatur Deo in omnibus operibus sui parvis et magnis, in omnibus judiciis circa bonos et malos, in omnibus moribus suis perfectissimis, in omnibus exemplis Jesu Christi, sanctissimis, in omni beatitudine et perfectione sua, quæ consistit in potentia, sapientia, bonitate æterna et immensa, etc. Similiter in omnibus non successive, nam hæc omnia prædicta perfectissima in Deo esse cognoscit ; et hæc gratulatio erit per Deum Dei Filium, in quo solo vere gaudere Deo possumus, qui solus beneplacitum Patris semper in summa perficit et perfecit, sicut ipse testatur Joan., VIII : « *Quæ placita sunt ei facio semper :* » et David dicit de omnibus aliis, Psal., XVIII : « *Omnes declinaverunt*, etc. » usque ad unum, idest Jesum Christum : et Salomon Eccl., VII : « *Unum virum ex omnibus reperi, qui supplex Deo Patri per omnia et in omnibus complaceret. Mulierem autem non inveni.* »

Secundum principale gratulationis ad Deum.

Hæc congratulatio vehementissime ducit in Deum et ad Deum, propter delectationem quæ in ipsa est. Si enim omnia corda essent unum cor, investigare non posset quantam delectationem habet anima in congratulatione Dei. Specialiter congratulatur Deo de redemptione generis humani, ad quam invitat Dominus Jesus omnes amicos, dicens Luc., XV : « *Congratulamini mihi omnes, quia inveni drachmam quam perdidi.* » Drachmæ perditio fuit totius generis humani a congratulatione separatio : drachmæ inventio fuit Christi per passionem ejusdem congratulationis recuperatio. Et notabile est, quod non dicit se emisse, sed invenisse, licet pretioso sanguine et aspera passione genus humanum comparaverit : quia intantum desideravit salutem generis humani, quod inventionem reputavit tali modo se posse hominem a potestate diabolica liberare, et ad beatitudinem æternam ad quam creatus

fuerat, revocare. Similiter notabile est, quod etiam omnes Angelos convocat ad congratulandum, non drachmæ, non homini, sed sibi, quasi homo Dei Deus esset, et tota salus divina in ipsius inventione dependeret, et quasi sine ipso beatus esse non posset.

Tertium principale congratulationis propter Deum.

Ibi etiam anima congratulatur Deo, non propter se, sed pure propter Deum. Tanta enim puritate anima afficitur in congratulatione Dei, quod potius vult ipsum esse beatum, quam seipsam esse beatam: immo anima fidelis mallet eligere omni beatitudine se semper carere, quam Deum alicujus beatitudinis et perfectionis defectum habere. In omnibus his septem membris prædictis Deus ipse est causa efficiens, materialis, formalis, et finalis ; ipse est causa movens animam ad cognoscendum, ad amandum, ad fruendum, vivendum, laudandum, gratias agendum, et congratulandum : similiter ipse est materia in se habens totum quod provocare potest animam ad cognoscendum, amandum, etc. hoc est sapientiam, etc. Item ipse est causa formalis informans animam qualiter se habere debeat in Dei cognitione, amore dit rationis cognitio, etc. De his septem potest intelligi illud Salomonis Prov., IX : « *Sapientia divina ædificavit sibi domum, excidit columnas septem.* » Domus est cœli empyrei creatio : septem columnarum excisio est septiformis prædicta gratia, in qua consistit plenissima vera beatitudo. Qualiter autem unusquisque se habere debeat in hac vita ut ad illam beatitudinem perveniat, docet Anselmus, dicens : « Tantum desiderium tibi esse debet in hac vita perveniendi ad quod factus es, tantus dolor quod nondum ibi es, et tantus timor quod non pervenies, quod nullam debes sentire lætitiam, nisi tantum de his quæ dant spem vel auxilium perveniendi. » Circa prædicta debet versari intentio nostra et totum negotium nostrum in hac vita, sicut servis suis fidelibus committit Dominus Jesu in Luc., XIX dicens : « *Negotiamini dum venio,* » singulis de commissis sibi negotiis singulos judicare. Obsecro ergo te, Domine, propter omnem beatitudinem tibi innatam, præsta cunctis fidelibus in hac misera vita in prædictis crescere de hora in horam, ut manifestetur abundantia gloriæ tuæ per infinita sæcula sæculorum. Amen.

OPUSCULUM LVII

DE MODO CONFITENDI, ET PURITATE CONSCIENTIÆ

(Edit. Rom. LXIV.)

Prologus.

Quoniam fundamentum et janua virtutum, omnisque gratiæ ac spiritualis consolationis principium est conscientiæ puritas ac cordis munditia, ad quam principaliter et præcipue per puram et veram ac integram et perfectam confessionem peccatorum acceditur, nobis qui vocati sumus ad statum gratiæ et ad acquirendas virtutes ac vitanda vitia, de sufficienti confessione, ac modo confitendi, ut decet viros ad statum perfectionis electos, cum summa diligentia et sollicitudine continua præ ceteris mortalibus principaliter est videndum.

Confessio debet esse pura.

Est igitur primo videndum, quod confessio debet esse pura; quia peccata debent simpliciter dici absque duplicitate et excusatione, sicut homo credit ea manifesta esse coram Deo. Nec debent verba dici palliantia, aut cooperientia vel minuentia peccatum, sicut faciunt multi, magnas phylacterias et historias longas dicentes antequam peccatum explicent, ut sic per illas ostendant se minus culpabiles de peccato, quod quidem peccatum in fine illorum verborum, superfluorum excludent. Vitanda sunt igitur superflua et excusatoria verba, sed pure dic peccata tua ac simpliciter te accusa. Similiter non debet dici quod cadat in infamiam alicujus, aut quod possit præbere confessoris occasionem turbationis contra aliquem, aut materiam contemnendi. Unde si expediret nominare peccata alterius confitendo propria, tunc taliter explicentur, quod confessor nullo modo possit intelligere personam cum qua peccasti, nec possit venire in notitiam complicis in peccato : sicut si dedisti Petro occasionem peccandi cum peccavit, non debes nominare ; sed sufficit tibi dicere : Fui causa committendi tale peccatum cuidam personæ.

Vera.

Confessio debet esse vera, ita quod nulla falsitas dicatur scienter, nec aliquod dubium affirmetur ; sed certa ut certa, et dubia ut dubia sunt dicenda. Et ideo quando confiteris, non dicas : Dico meam culpam si feci tale quid, aut si dedi materiam turbationis tali, aut fecissem tale peccatum si potuissem ; sed dic simpliciter : feci sic et sic, et appetivi sic et sic : habui voluntatem deliberatam faciendi tale peccatum, et non dimisi nisi quia non potui vel quia nescivi, vel quia timui verecundiam aut pœnam temporalem. Sunt tamen quidam qui nescientes, aut verecundantes, aut non curantes specificare peccata, aperte mentiuntur in confessione quam faciunt, dicendo quædam generalia ad quamdam cautelam, quibus comprehendant peccata omnia quæ fecerunt. Dicunt enim : Dico culpam meam de quinque sensibus meis male custoditis, scilicet, visu, auditu, etc. Et tamen si interrogarentur de quolibet per se, invenirentur non offendisse in altero præmissorum istorum prædictorum, maxime postquam confessi fuerint : et sic dicunt etiam de septem vitiis capitalibus ; cum tamen non offenderint in omnibus, sicut sonant verba eorum. Talis ergo modus, ab his maxime qui sæpe confitentur, est vitandus: sed dicant vera et necessaria, et dimittant falsa et superflua. Similiter ante confessionem diligenter seipsos examinent, et

dicant primo omnia vitiosa et gravia quæ pro certo noverint se fecisse, ita quod sub humilitatis specie aut causa quacumque nullatenus mentiantur ; sed postea possunt dicere generalia et levia quæ non possunt specialiter explicare, sicut sunt cogitationes otiosæ, verba otiosa, negligentia et pigritia circa orationem, amissio temporis, distractio cordis dicendo horas vel orando, ingratitudo beneficiorum Dei, superflua cura de corpore et de rebus temporalibus, turbationes leves contra proximum, judicium leve alieni cordis, despectio proximi quoad personam et vitam sive mores, non contentari de omnibus quæ Deus facit aut fecit, aut fieri facere permittit ; et his similia, quæ cum sint inevitabilia ab anima infirma, non possunt in numero declarari, sed potius expedit ea quotidie delere cum lacrymis, aut per ipsam infirmitatem animæ recognoscere, et in humilitate debita permanere.

Integra.

Confessio debet esse integra, aut omnia peccata quæ habes in memoria, aut quæ oblitus fueras confiteri, et modo recordaris, integre confitearis ; nec dicas partem uni confessori et partem alteri, quia nullo modo debes dividere. Hoc faciunt illi qui timent despici a confessore, vel reputari minus boni, plus timentes humanam verecundiam quam divinam offensam : et plus amantes laudem extrinsecam, quam intrinsecam pacem mentis et conscientiæ puritatem. Similiter si oblitus es quando confiteris, aliqua peccata, et postea die sequenti vel alia die recordaris, si potes, debere recurrere ad eumdem confessorem, ut confitearis si potes habere copiam, aut alium ; alioquin sufficit tibi bona voluntas ; quod si non ex oblivione, sed ex malitia et verecundia oblitus es vel omisisti confiteri aliquod peccatum, teneris recurrere ad primum confessorem : et si vis recurrere ad alium, teneris confiteri omnia peccata prius confessa, et illud quod prius omiseras, et omnia quæ postea commisisti prima confessione facta : et teneris confiteri de mendacio aut simulatione quam commisisti, quia dedisti intelligere confessori tuo quod primo integre fuisti confessus.

Locus.

Item confessio debet esse plena, quia debet continere circumstantias aggravantes peccata : quæ sunt : locus in quo peccasti, quia gravius est peccare in Ecclesia aut in loco sacro quam in domo : et gravius est cogitare aliquod inhonestum quando dicis missam vel officium, vel quando horas, quam quando scribis : et gravius est respicere vel tangere animo impudico corpus hominis sub pannis, quam manum vel pedem ; quia magis libidinosa delectatio est ibi. Et sic facies differentiam inter locum et locum.

Tempus.

Tempus in quo peccasti ; quia gravius est caveri a Missa vel otiari in die dominico vel in festo solemni, quam in die alio simplici : et gravius est quodcumque peccatum in magna solemnitate quam alio tempore : est gravius et non vacare orationi vel esse dissolutum in lingua vel relaxatum in gula quando homo debet communicare, et in die quo homo communicat, quam in alio tempore.

Coram quo.

Gravius est dicere et facere aliquid coram eo qui potest ex hoc sumere occasionem peccandi, quam illud dicere et facere occulte : et gravius est simulare se esse patientem habendo iram in corde, quam ostendere se esse turbatum sicut est, non dando tamen alicui per hoc turbationis vel mali exempli occasionem, ut dicit Gregorius. Et ideo non sufficit dicere : Fui iratus de verbo mihi dicto : sed debet dicere et addere : Et simulavi me esse patientem in verbis et signis exterioribus, ut reputarer humilis ubi eram superbus ; ita quod cum illa simulatione addidi mendacium ad iram quam occultavi. Adhuc est gravius tangere Bertam osculando, quam ipsam in eodem loco tangere cum pede : quia iste modus tangendi est magis impudicus. Unde non sufficit dicere : Tetigi Bertam impudice ; sed oportet dicere locum corporis : si tetigisti manum vel pectus ; supra pannos vel ad nudum ; et dicas modum : scilicet cum ore, manu, vel cum pede et cetera.

Mora quæ contrahitur.

Quoniam ibi majus est peccatum ubi major mora contrahitur, sive sit delectatio corporalis, sive mentalis, sive iram

sive odium tenear per mensem aut annum: et diligenter est mora examinanda in peccato cogitationis; quia videndum est si in ipsa mora ratio succumbat sensualitati consentiendo in opus voluntate deliberata si posset: et tunc non est minor culpa quam si peccatum opere perfecisset, quia sic voluntas pro facto reputatur. Si autem succumbat ratio consentiendo in delectationem sensualitati tantum, quam non vult in opus procedere sed vult tantum interius in delectatione voluptari: tunc licet ibi non sit plenus consensus, tamen est ibi peccatum mortale, sicut dicit Augustinus: sed est minus grave quam primum, ubi et consensus in delectationem et in opus. Si vero in neutrum consentit, sed ibi facit moram invite, quia scilicet nescivit vel non potest expellere, tunc dicat occasionem datam: quamvis hæc sententia satis dura locum habeat in peccatis carnalibus sive criminalibus, potest etiam notificari in homicidio, et in aliis multis peccatis. Quicquid autem est, expedit conscientiæ mundæ facere prædictam examinationem in quibuscumque cogitationibus vitiosis morose multum pertractis.

Quoties.

Nam gravius est facere quodcumque peccatum cum corde aut cum aliquo sensu corporis bis quam semel; et ideo si potes recordari, debes specificare vices cogitationum malarum, aut motus libidinosos in carne et voluntatem faciendi aliquod peccatum: aut quoties iterasti respicere in faciem alicujus propter delectationem visus: aut quoties turbasti aliquem aut murmurasti, et sic de aliis. Quod si non es memor de numero, dic bona fide, secundum quod judicas te toties iterasse peccata. Et attende quod cogitationes leves et levia verba non sunt numero explicanda, nisi essent occasiones alicujus gravis peccati vel vitii, aut essent de se in aliquo genere septem vitiorum capitalium. Si tamen propter aliquam cogitationem levem haberes nimis longam distractionem mentis in oratione vel in psalmodia, credo quod bonum esset explicari si esses menor, propter magnum dispendium quod facit. Si etiam propter aliquod verbum solatiosum vel leve aliquando turbaris, aut oriretur aliqua mala suspicio, aut aliquod malum, tunc debet specificari propter malum ipsius effectus: sic quod talia otiosa et levia sunt specificanda, quando propter ea incurritur aliquod grave vitium vel delictum, aut datur alicui materia peccandi. Sufficit ergo dicere simul omnes distractiones mentis habitas in oratione et in officio propter cogitationes leves, sic dicendo: Dico meam culpam de nimia distractione et mentis evagatione quam habui in oratione, audiendo Missam et dicendo horas, propter cogitationes inutiles et otiosas, in quibus cor meum nimis occupavi, sic quod ibi non fuit intentus ut debui et potui. Cogitationes autem vitiosæ procuratæ, et cum delectatione receptæ, omnes sunt explicandæ quantum potest homo, quantum ad quantitatem, moram et vices, ut supra dictum est. Cogitationes vero quantumcumque malæ et vitiosæ, si non sunt studiose procuratæ, nec cum delectatione receptæ, nec cum mora servatæ in corde, nec dedisti occasionem veniendi propter cibi et potus intemperantiam, aut propter occasionem, sed subito venerunt et recesserunt, et displicentiam habuisti in illis, et statim quando sensisti, ut potuisti, expulisti aut expellere procurasti occupendo te in lectione aut in meditatione sancta, tales dico non sunt confitendæ, quia non solum in istis homo non offendit, sed multum meretur tanquam pugil, pugnator et victor. Unde Hieronymus: « Ille prædicatur beatus, qui statim ut cœpit cogitare, cogitatus interficit, et allidit ad petram, » idest Christum. Sed hodie quidam tales cogitationes confitentur potius ad laudem et vanam gloriam, ut confessor reputet eos spirituales, cum tamen talia essent occultanda et in confessione tacenda, quia solum confitens debet se simpliciter ostendere peccatorem: unde tales sunt thesauri Dei latrones, quia vanæ gloriæ appetitores, et ideo pœna latronum sunt puniendi: nam de talibus cogitationibus, quibus sic resistitur, dicit Apostolus I Cor. x, quod « *Deus facit cum tentatione proventum:* » quod ideo dicit, quia homo talibus resistendo meretur: et ideo intelligo quod digni sunt suspendio, qui sub specie caritatis, aut petendi consilii, aut alterius causæ coloratæ, quæ soli Deo sunt aperta manifestant et aperiunt malitiose et sub dolo.

De motibus vanæ gloriæ.

Quia gravius est habere vanam gloriam de gratia spirituali a Deo recepta, quam de hominis opere manuali. Unde confiteri habes de vana gloria, aut spirituali aut corporali: et gravius est dolere de bono

spirituali alterius, quam de bono corporali ipsius : quia primus dolor est de invidia fraternæ gratiæ, quæ est peccatum in Spiritum sanctum, quia est irremissibile ; secundus dolor ex simplici procedit invidia. Et ideo non sufficit dicere : Dolui de bono alterius propter invidiam ; sed debes specificare si de bono spirituali vel temporali : et eadem ratione gravius est gaudere de spirituali damno proximi, sicut de peccato quod fecit, aut de ipsius infamia, aut quia amisit Dei gratiam quam habebat, quam gaudere de temporali damno ipsius. Cavendum tamen est qualiter confitearis prædictum peccatorum vanæ gloriæ de gratia spirituali, ne forte incurras majorem vanam gloriam in confitendo illum defectum : nam dando intelligere confessor[1] quod habuisti vanam gloriam, quia fuisti visus orare, vel in Missa plorare, vel laudatus quod bene prædicaveris, quod ex hoc potest incurrere vanam gloriam, sive peccatum vanæ gloriæ, quod confessor ex hoc reputet te spiritualem. Debes igitur caute explicare confessori tuo gratiam tibi a Deo datam in oratione seu lacrymis, et hujusmodi. Potes tamen dicere sic : Dum dicerem vel audirem missam, vel prædicarem, feci actum aliquem propter quem personæ aliquæ me videntes, cogitavi quod crederent me habere aliquam spiritualem gratiam ibidem. Et quia in ipsa cogitatione habui complacentiam et consensum, nec dolui, ideo me accuso. Vel sic : Appetivi quod aliqui sic crederent me habere, cum non haberem ; et ad hoc credendum feci aliquos actus cum simulatione : et idem intelligas de aliis peccatis. Similiter caute confitearis vanam gloriam quam habuisti in exercendo aliquos actus virtuosos. Sufficit tibi non explicando dicere : Feci aliquemactum, propter quem non appetivi in totum laudem Dei, sed potius hominum ; quia non solum volui reputari ab illo qui feci vel dixi quoddam bonum, sed etiam appetivi ut aliis publicaretur. Et nota, quod cogitationes de vana gloria non sunt confitendæ, nisi quando est ibi complacentia et consensus et delectatio morosa. Si autem quando veniunt, cognoscis eas non debere venire, et ex hoc statim displicet tibi quod veniant, ac per hoc statim recurris ad Deum ut eas expellat, aut saltem te con sentire non sinat, sis certus quod in eis non peccans, sed potius per eas coronam acquiris. Dic ergo statim in corde tuo quando sentis eas, « *Deus in adjutorium meum intende :* » vel, « Domine vim patior, responde pro me. » Et caveas ne per hujusmodi tempestuositates seu tempestuosas cogitationes dimittas aliquod bonum opus incipere, vel incœptum continuare, ex quo principale motivum est bonum : sicut hodie multi faciunt credentes spiritui diffidentiæ, qui facit credere quod perdunt quicquid agunt, quod in bonis actibus suis cogitationes vanas contrahunt. Respondeas ergo tali spiritui : Nec propter te facio nec facere volo istud bonum, nec propter te dimittam. Unde quantumcumque habeas in istis cogitationibus aliquando complacentiam et consensum, doleas et pure confitearis, nec propter hoc cesses a bono propter Deum principaliter incœpto ; sed pugna viriliter et constanter, orando Deum, ut custodiat suum opus. Si autem naturaliter est passionatus, et stimulatus de vana gloria, sicut sunt quidam qui nihil boni quasi faciunt aut dicunt sine ipsa, tunc consulo tibi ut non delecteris in loquendo multum de Deo aut de vita spirituali, docendo alios sub specie caritatis, quia pro certo sub hoc velo caritatis latet dulce venenum ; sed puto esse securius et magis expediens humiliare et silere a bonis, ne forte curando infirmeris ; quia mens tua adhuc eget custodia, et frænum necessarium est linguæ tuæ, donec illa pestis in corde tuo fluctuare non cessat : alioquin, sicut dixi, salvando et sanando alios, tuam destruis sanitatem. Experto crede : nam docere et curare alios, est cibus perfectorum. Si vero necessitas inevitabilis vel magna, vel rationabilis congruentia loquenti occurrat, tunc loquendum est taliter, quod ita te sicut et alios videaris arguere et docere. Et quia ibi etiam non deerit spiritus vanæ gloriæ, cupiens per hunc modum loquendi reputaberis humilis et discretus, si etiam occurrit tibi loqui quando tacebis, vel quando de locutione humiliter excusabis ; nescio aliud tibi remedium nisi confessionem puram, et lacrymas adhibere contra hanc maledictam pestilentiam. Est autem valde timendum, ne timore despectionis humanæ toties hoc vitium confiteri negligas, quoties ab ipso te noveris superari ; nec ut minus verecunderis, mutes sæpius confessorem ; imo ut plus confundaris, studeas eidem sæpius et clarius solito confiteri. Sic enim virtute humilis confessionis spiritus ille citius expellitur. Et si etiam tuæ confessioni se ingerat, ut de pura et humili confessione appetas com-

mendari; certe si te senseris vulneratum, non timeas in fine confessionis detegere ipsum vulnus.

De inobedientia.

Et est sciendum, quod gravius est esse inobedientem vel irreverentem patri vel matri propriæ, quam illi cui non sic tenetur obedientiam vel reverentiam exhibere: et gravius est turbare unum sanctum hominem, aut deridere ipsum, quam hominem vitiosum : et gravius et provocare unam personam religiosam ad aliquod peccatum, quod est contra professionem ejus, quam unam personam sæcularem inducere ad idem peccatum. Et gravius est inspicere unam juvenem impudia religiosam mulierem, quam sæcularem; quia secundum beatum Gregorium : « Non licet intueri, quod non licet concupisci. » Et ideo dico esse gravius illud vitiose respicere, quod est gravius concupiscere vitiose. Hoc item intelligo de tactu, et quocumque actu et verbo impudico. De conditione personæ cum qua peccasti, sufficit exemplum jam dictum. Non ergo sis contentus dicere : Non bene custodivivisum, aut dicere : Iteravi pluries aspectum in faciem cujusdam personæ cum complacentia et imaginatione impudica; sed qualitatem et conditionem personæ. Et si de visu sic expedit dicere, multo magis de verbo impudico dante provocationem ad peccatum, et de tactu aut commotione carnis libidinosa habita ex allocutione vel appropinquatione ad corpus alicujus.

De intentione habita in peccatis.

Gravius est facere quodcumque peccatum cum intentione peccandi, seu provocandi aliquem ad simile aut aliquod aliud peccatum, quam ad faciendum sibi ipsi tantum, ut si noveris defectum alicujus, facias ipsum despici aut minus reputari propter invidiam tuam, vel aliam malitiam. Aut si fecisti aliquem actum cum oculis aut manibus adversus aliquem, vel aliquam personam, ut provocares eam ad malum : et sic de aliis peccatis studiose factis, non tantum in damnum facientis, sed etiam in proximi detrimentum. Quæ quidem peccata non sufficit confiteri, nisi explicentur intentiones malitiosæ. Tales recte assimilantur dæmonibus, et sunt inimici Christi, quia student animas perdere, pro quarum salute Christus sanguinem suum effudit. Item descensus de peccato in peccatum est diligentius perscrutandus. Non est ita grave unum peccatum simplex, sicut est illud cujus occasione plura alia peccata sunt commissa. Unde, si studiose fecisti aliquem defectum tali modo quod alius fuit culpatus de hoc, et non excusasti innocentem, sed permisisti eum injuste pati : vel si pro defensione unius mendacii verba injuriosa protulisti, aut incurristi plura alia mendacia aut prò excusatione unius mendacii, commisisti perjurium, et ob hoc fuit suspicio de alio, vel facta injusta punitio super aliquem, aut ortum est odium aut turbatio aliqua inter aliquos, omnia hæc et similia quæ ex peccato primo sunt consecuta, debent cum primo principali peccato plenius explicari.

De occasione et causa peccatorum.

Similiter de plenitudine confessionis est dicere non solum circumstantias prædictas vel similes, sed etiam occasiones et causas peccatorum, propter quas incurristi ipsa peccata; videlicet quia neglexisti ea vitare, sicut potuisti et scivisti. Hujusmodi autem causæ sunt taliter dicendæ, quod te cum peccatis accuses et non excuses, sicut quidam faciunt imponentes culpam diabolo, sicut Eva quæ dixit, « *Serpens decepit me.* » Dicunt enim : Me tantum tentavit de tali peccato, quod oportuit me consentire, nec potui me defendere ullo modo. Sed ista non est confessio. nec expressio causæ peccati ; immo est excusatio tui et accusatio diaboli illius, qui forte non est culpabilis tibi : non enim omne peccatum fit semper ex suggestione diaboli, nec omnis tentatio est a dæmone; sed secundum beatum Jacob., I : « *Unusquisque tentatur a concupiscentia sua abstractus vel illectus.* » Multi ergo mentiuntur dicentes, Dæmon me seduxit ad tale peccatum, quod sibi consensi, qui a sola sua concupiscentia tentatus cecidit. Et ideo oportet dicere : Cum sentirem me stimulari ad tale peccatum perpetrandum, fui negligens in evitando occasiones me incitantes ad hoc, scilicet locum, tempus et personam : et fui negligens in adjuvando me cum jejunio et oratione et aliis necessariis sicut scivi et potui. Unde propter negligentiam et malitiam meam commisi ipsum peccatum, potius eligens servire diabolo, superbiæ et carni meæ hoc suggerenti, cum Spiritui sancto mihi per illud non fa-

cere inspiranti. Aliqui vero imponunt culpam proximo, sicut fecit Adam quando dixit Deo, « *Mulier quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, et comedi.* » Dicunt enim : Quædam persona tantum instetit mihi rogando et blandiendo et aliqua dona dando, quod nullus de mundo potuisset se defendisse ; sic quod oportuit me finaliter consentire. Aliqui dicunt: Quidam dixit mihi tantum malum de quodam, quod fecit me murmurare de illo, et illum despicere. Sed hæc est vitiosa confessio. Dic ergo sic de primo : Cum viderem expresse, quod locutio et conversatio cum quadam persona esset mihi inutilis et periculosa, et sentirem affectum cordis ad ipsam personam, aut ipsius ad me, non esse purum, nec secundum Deum, sed potius secundum carnem, et in conspectu et in præsentia ejusdem haberem nimiam complacentiam et sensualem, et ex hoc semper haberem imaginationes impudicas de illa cum libidinosis motibus carnis, et ita propter hoc debebam fugere eam, nihilominus fui secutus voluptatem carnis in tantum, quod ad talem actum deveni cum ea, unde me et ipsam illaquæavi. De secundo sic dices : Audiens dici aliqua mala de quadam persona, facilius ea credidi quam credidissem bona si audissem, propter levitatem cordis mei et defectum caritatis : et quando debui compati murmuranti, et excusare in corde meo omnia de quo ille murmurabat, ego statim murmuravi cum illo, confirmando malum de quo dicebat, vel addendo ad illud quod dicebat; ac per hoc dedi sibi occasionem magis murmurandi. Et nota, quod hic non debet quis murmurantem nominare, nec factum de quo murmuravit, nec personam de qua murmuravit, quando scilicet talis nominatio esset in excusationem sui vel infamium proximi. Item si te accuses de turbatione proximi aut de turbatione habita contra aliquem principaliter propter defectum ejus non debes exprimere illum defectum, ne per hoc ostendas te habuisse rationabiles causas turbationis, et sic videaris minus peccasse, aut motus zelo justitiæ. Sunt enim quidam qui dicunt in confessione : Vidi fieri talem defectum, vel audivi dici tale verbum, et de hoc fui valde turbatus, quia erat contra honorem Dei, contra bonos mores, et in malum exemplum aliorum. O stulte hypocrita quid dicis? nam te simpliciter laudas, et nihil penitus confiteris : taces peccatum tuum quod fecisti videndo alienum defectum, et non tuum qui forte fuit gravior quam iste defectus alterius, quia despexisti peccantem cui debebas compati, et mentiris dicendo te fuisse turbatum propter amorem Dei et proximi, cum tamen fueris turbatus propter superbiam tuam, et quia non habes caritatem proximi quæ non permittit aliquem contra proximum turbari. Sic ergo dicas : Videns vel audiens fieri vel dici aliquod quod judicavi esse malum, et forte esse pejus quam fuit, propter malitiam meam, quæ non permisit me excusare factum vel intentionem dicentis vel facientis sicut poteram et debebam, non fui motus ad compatiendum illi, vel ad orandum pro ipso, sicut debui ex caritate ; sed magis fui commotus ad iram contra ipsum, contemnendo et judicando ipsum et appetendo statim punitionem ejus, vel habere potestatem puniendi : et hoc accidit mihi propter duritiam cordis mei, et quia non recognosco patientiam Dei quæ supportavit me in gravioribus peccatis absque ulla punitione, et sic de aliis. Sunt alii qui se clarius laudant in confessione dicentes. Per gratiam Dei satis bene custodivi me a tali tempore vel citra a tali et tali peccato : nam bene continuavi officium, missas, prædicationes et orationes meas : faciant qui volunt facere mala, quia ego intendo bene facere facta mea, et me custodire a peccatis melius quam facit major pars vicinorum meorum. Et quia prius me permitterem occidi quam facere tale peccatum, et in me non sentio alium defectum, nisi quia sum ingratus de beneficiis Dei, nec sum sufficiens ad regratiandum Deo, qui me liberavit ab his peccatis, quæ faciunt multi alii. O Deus, isti sunt similes Pharisæo, qui ascendit in templum ut oraret, cujus ratio fuit tota sui exaltatio super alios. Sic et isti qui debent se simpliciter accusare in confessione, super alios se laudant narrando bona quæ faciunt. De superbia autem et præsumptione quæ latet interius, nihil dicunt. Sunt alii qui confitendo peccata sua, totam culpam imponunt Deo : sic enim dicunt : Dominus Deus dedit mihi naturam ita perversam et promptam ad tale peccatum, quod non possum mihi cavere. Isti dicunt cum Adam qui dixit : « *Mulier quam dedisti mei*, etc.» Quasi diceret : Si non dedisses mihi, non peccassem. Sed isti aperte mentiuntur : nam secundum Gregorium, « Diabolus non potest vincere, nisi volentem ; cum tamen de ipso dicatur quod non est potestas super terram quæ illius potestati valeat

comparari : ergo multo minus potest quis violentari a concupiscientia naturali. » Sunt alii qui dicunt, Fui deceptus a tali tentatione, quia Deus noluit me adjuvare, cum tamen sæpe jejunarem et orarem, et ad ipsum recurrerem. Sed isti non accusant pigritiam suam et negligentiam, qua noluerunt vitare occasionem peccandi, et perseverare in oratione : asserunt enim Deum impium et mendacem; qui tamen dicit in Psal., xc : « *Clamabit ad me, et exaudiam eum :* » et alibi Matth., xi : « *Venite ad me omnes qui laboratis :* » et alibi : « *Petite et accipietis :* » et Apostolus I Cor., x : « *Fidelis Deus qui non patietur vos tentari ultra quam potestis, sed faciet cum tentatione proventum.* » Sciant ergo quod ideo relinquuntur a Deo, quia insipide et sine fide orant, nec volunt pugnare contra seipsos, nec perseverare patienter postulantes auxilium Dei sicut decet, sed volunt habere gratiam statim sine labore, petentes etiam illam a Domino non humiliter, sed præsumptuose tamquam digni, ac si esset Deus obligatus eis. Orant etiam cum securitate quadam, ut exaudiantur statim ut ipsi volunt, et non sicut ipse vult; sicque putantes ipsum ducere ad auxiliandum, potius provocant ad derelinquendum, quia superbe et præsumptuose accedunt ad ipsum. Causa ergo lapsus eorum est superbia et negligentia sua, quam debent simpliciter accusare.

Occasiones quæ dantur aliis in peccando.

Sunt etiam in confessione explicandæ occasiones datæ aliis ad peccandum; quia omnium peccatorum homo est particeps, quibus occasionem præbuit malitiose vel non malitiose. Unde confiteri debes, si malitiose vel ignoranter dedisti alicui occasionem peccandi; nec nominare debes directe vel indirecte personam cui dedisti causam, sed sola occasio est dicenda. Peccatum vero quod factum est ab alio occasione tui, potest dici explicite, quando est notum confessori; non illum qui fecit. Alioquin dic solam qualitatem delicti, sic dicendo : Feci fieri peccatum quoddam mortale vel grave propter talia verba quæ dixi, aut propter tale malum exemplum quod dedi. Item si habuisti turbationem cum socio in itinere, vel in aliquo opere, aut propter socium dixisti male officium, quia male proferebat, non debes dicere : Socius meus turbavit me in tali facto, aut dixi male officium meum propter defectum socii mei; quia sic accusas socium, in cujus notitiam confessor potest venire. Dic ergo : Turbationem habui cum aliquo propter meam superbiam, quia ipsi dixi verba injuriosa, et ipsum provocavi ad dicendum mihi. Et si est illius culpa, dic : Habui turbationem cum quodam propter impatientiam meam quia nolui supportare eum in caritate propter aliqua verba ab eo dicta : vel : Dixi male officium cum aliquo in tali hora, et dicente mihi conscientia ut redicerem, propter pigritiam meam non redixi.

De pollutione.

Si habuisti pollutionem carnis vigilando, dic causam expresse. Si dormiendo, dic causam quam dedisse te credis. Causæ possunt esse cibus et potus, intemperantia diei præcedentis, aut alio modo, cogitationes inhonestæ habitæ ante dormitionem, quas explicare potes, potissime quando somnias ea quæ præcogitasti. Nec sunt recitanda somnia vitiosa vel inhonesta, nisi ante cogitasses ea, aut post somnum cum delectatione et mora et motu carnis cogitasses. Et sunt dicenda tamquam cogitata, magis quam somniata. Si vero somniasti te habere aliquem actum impudicum cum persona ad quam habes sensualem affectum, aut quam ante conspexisti oculo impudico, hoc debes exprimere, ut causam illius somnii. Et quia homo plus in talibus delectatur, et multi post somnum gaudent se talia somniasse : ubi vero non fuerit aliqua de prædictis causis vel similibus, nihil de somnio est dicendum, quia nulla culpa est ibi, sufficit dolere in corde. Et ad quietandum conscientiam, potes dicere : Inhonestum habui somnium; cui si dedisserem causam, quam nescio, tunc dico culpam meam.

De causa pollutionis.

Secundum sanctos Patres triplex est causa pollutionis nocturnæ. Primo provenit ex voracitate gulæ, et superabundantia cibi et potus, quæ est diligenter examinanda ab illis qui vocati sunt ad spirituale exercitium: nam quandoque accidit aliquos relaxari in gula nimis aliquo tempore, et postea quando abstinent polluuntur in somnis : credunt quod hoc non accidat ex culpa immoderantiæ, sed potius ex debi-

litate et necessitate naturæ; sed errant; quia debent cavere et judicare an venerit ex nimietate saturitatis præteritæ. Quod enim fuerat per voracitatem et ingluviem congregatum in medullis, necesse est ut aliquando per pruritum vel per insensibilitatem corporis jejunio afflicti egeratur; propter quod non solum abstinendum est a delicatis cibis, verum etiam a vilibus, et cum æquali continentia temperandum est: imo panis et aquæ satietas est timenda, ut possit in nobis acquisita puritas permanere. Isti ergo qui nondum æqualis continentiæ et moderantie gratiam sunt adepti, non minus perfectam pollutionem considerant, quæ ipsis etiam hominibus abstinentibus sic accidit. Secunda causa est, quando per incuriam et immunditiam mentis elabitur: nam mens spiritualibus exercitiis vacua, et disciplinis interioribus non intenta, sensu corporis per vanas et immundas cogitationes evagatur, ex quibus merito culpæ eliciuntur humores. Et ideo volentibus obviare, necesse est privare, et hanc causam eradicare, videlicet mentis torporem excutere, et sensus rafrænare, ne mens ad vana et noxia discurrat, et illis assuefacta excessibus ad immundissima incitamenta luxuriæ somnians perturbetur. Prædicta ergo negligentia acquirendi munditiam et evitandi immunditiam, in confessione pure explicetur. Tertia causa potest esse, quando illudentis inimici invidia pollutio procuratur. Dum enim videt sanctum virum per sollicitam victus moderationem, et integram et perfectam ac frequentem peccatorum confessionem, perpetuam munditiæ puritatem acquirere, conatur ejus conscientiam perturbare, et maxime in diebus illis quibus considerat divino aspectui complacere fluxus illius emissione polluere, ut sic a sancta communione trahatur. Quibusdam vero contingere dicitur ex debilitate naturæ, quæ non est ita fortis et valida sicut antiquitus dicitur extitisse. Hanc causam potest quis in seipso abvertere, quando in illo turpi, moderamine victus frequentius plus solicito polluitur absque turpis somnii interventu; sicut ego quosdam cognovi hac peste certis temporibus ter et quater in hebdomada sordidari, quamvis non minus prædictæ illusioni possit ascribi.

Utrum propter pollutionem nocturnam sit vitanda sacri altaris perceptio.

Secundum Patrum sanctorum sententiam, vigilanti circumspectione cavendum est ad communionem salutaris convivii accedere tempore, quo sentimus nos somnii illusione pollutos. Sed si hostis invidus taliter menti nostræ illuserit ut nobis cœlestis remedii subtrahat medicinam; dummodo nullus reprehensibilis interveniat pruritus, aut oblectationis assensus; si fluxus ille fuerit naturali necessitate profusus, aut impugnatione hostis antiqui procuratus, et absque sensu voluptatis adductus, debemus ad gratiam salutaris cibi nihilominus accedere confidenter. Quod si creditur evenisse occasione vitiosa, die illa debet se humiliter subtrahere ab altari, ne in nobis verificetur sententia Apostoli I Cor., XI: « *Qui manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini,* » idest non faciens differentiam inter perceptionem cibi cœlestis et carnalis; nec judicans ipsum corpus Domini esse tale, quod non nisi pura mente et carne liceat manducare. Et ideo subinfert idem Apostolus: « *Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi;* » quasi diceret: Multi ex hac præsumptione et manducatione indigna spiritualiter infirmantur, et somno mortali dormiunt multi per peccatum quod ex ipsa indigna manducatione et assumptione incurrunt. « *Probet autem seipsum homo*, » idest examinet seipsum homo antequam sacramentum percipiat et diligenter se videat utrum sit mundus vel immundus, utrum devotus vel indevotus, utrum reverens vel irreverens, utrum timens vel præsumens; accedat etiam si certus sit, vel certum se putet quod non sit vitiose pollutus, vel aliquo tali peccato infectus: non enim debet volens istum cœlestem panem sumere esse contentus se non habere peccatum mortale, neque præcedenti nocte vitiosa occasione fuisse pollutum; quia licet hæc duo reddant quemlibet ipso cibo indignum, alia tamen plura sunt quibus se homo debet ab hoc subtrahere reverenter, quæ explicare non audeo, quia a sanctis et doctoribus ipsa expressa non reperi; atque illustratione gratiæ Dei ea securius simpliciter relinquenda decrevi. Id tamen quod pro meipso retineo, est verbum illius qui hoc instituit sacramentum, quem non

credo illud frustra protulisse : dixit enim : « *Hæc quotiescumque feceritis, in meam commemorationem facietis.* » Ex quo quidem verbo arguo mihi ipsi, quod quoties volo id agere quod ille instituit, et modo prædicto reliquit, nequaquam sine remorsu conscientiæ ac præjudicio animæ timeo ad illum posse accedere, nisi præmemorata ipsius instituentis caritate, ac ejus passione et morte; in cujus memoriam perpetue recolendam, illud sacramentum debere confici et perfici ipse clare asseruit et injunxit. Considerans insuper circa hujus sacramenti primordia lotionem pedum factam non absque mysterio et sacramento, et ibidem fuisse dictum a Domino : « *Si non lavero te, non habebis partem mecum*; » agnosco per hæc, et judico, non sine præsumptionis et gravis offensæ periculo aliquem velle habere partem secum ipsum Sacramentum sumendo, non præhabita alicujus gratiæ spiritualis lotione. Quam quidem lotionem non solum per compunctionem et lacrymas puto fieri, verum etiam per intentionem mentis, devotionem et fidem, in qua ipse Dominus vocat et invitat animam et trahit, et quodammodo cogit ad ipsum cibum angelicum et cœlestem. Unde et ipse dixit illis quos laverat : « *Jam mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis :* » non dixit propter aquam qua loti estis. sed « *propter sermonem. Hoc autem est verbum fidei, quod prædicamus,* » secundum Apostolum. Unde in Actibus Apostolorum legitur, « *Fide purificans corda eorum.* » Hanc autem devotionem et fidem celebrantis seu Sacramentum sumentis credo esse illam quæ celebrat et quæ facit ipsum Sacramentum percipi cum effectu, sicut et verba Christi sunt illa quibus consecratur et transsubstantiatur panis et vinum in corpus et sanguinem Christi. Quam quidem devotionem voco Dei gratiam quæ prævenit et disponit, subsequitur et infundi. Ad hoc ergo Sacramentum cum instantia ferventis et assiduæ orationis procuremus modo prædicto vocari a Domino; videlicet præhabita ipsius memoria, atque compunctionis et devotionis et fidei lotione, ad quæ nos præparari oportet per mentis et corporis munditiam, et per linguæ et sensuum refrenationem, et per nostrarum passionum continentiam ac moderationem.

De fluxu libidinis.

Prætermittendum quoque non est, quod quibusdam contingit interdum conscientiæ dubietas et perturbatio magna, unde ipsis vigilantibus absque ulla commotione carnis et cogitatione immunda, humor quidam per membrum secretum egreditur sine delectatione, et quasi insensibiliter; ita ut multi de hoc non perpendunt nisi cum pannos senserunt madefactos. Cujus causam aliqui ignorantes, turbantur et errant, putantes se pollutos esse. Et ideo sciendum, quod illius humoris effusio non est pollutio : quia, ut dicunt medici, sine libidinosa delectatione et carnis motione nullus potest pollui vigilando. Ad ipsius tamen effusionem humoris, videtur naturalis conditio causam exhibere primariam : sed deinde id aliud quod ad naturam disponit, causa vitiosa et evitabilis perficit et consumit. Quibusdam hoc provenire agnovi propter solam præsentiam et allocutionem alicujus personæ, in cujus conspectu habuit complacentiam sensualem et vanam, seu ad quam inordinato amore afficitur, aut per tactum impudicum levem, aut imaginando aliquos actus impudicos fortiter et morose : in his enim casibus et aliis similibus, multi inveniuntur habere calefactiones et commotiones carnis libidinosas, dictumque humorem emittere velint nolint. Sed eas causas, et similes quæ sunt evitabiles, debet quilibet fugere et evitare pro posse ; maxime qui sentit de hoc se passionatum, seu ad hoc naturaliter inclinatum sive ex vitio mentis sive ex debilitate naturæ. Et qui occasiones hujusmodi non evitaverit pro posse, relinquendo amicitiam et familiaritatem personarum ad quas inordinate afficitur, fugiendo etiam allocutiones et aspectum personarnm ; licet non credam ipsum per dictam effusionem peccare mortaliter, nisi forte aliter concupisceret, aut impudice tangeret personam quæ est causa istius effectus; tamen credo eum graviter peccare, et magno peccati mortalis periculo : et ideo consilium do quod absque dilatione morosa ipse sibi violentiam faciat in hac parte fugiendo personas hujusmodi, atque cum eis omnem opportunitatem loci et temporis evitet. Hic itaque prædictus fluxus, qui a quibusdam vocatur libido, si potest evitari ipsius occasio, et si studiose non evitetur, est omnino confitendus cum suis occasionibus, et negli-

gentia habita circa ipsas. Si vero contingit ex causa quæ vitari non potest, sicut quando audiuntur verba impudica ex casu vel loquitur cum persona, vel sedet juxta eam, de cujus præsentia habet complacentiam vanam, et ab ea separari non valet : in his et similibus credo sufficere, quod tam de occasione habita et impotentia vitandi, quam de fluxu illius libidinis dolor est simpliciter habendus : quia tamen dubitare de talibus quæ spectant ad conscientiæ puritatem est quandoque valde proficuum , poteris hoc confiteri propter quietudinem mentis et pacem, quamvis expedire non credam.

De complacentia habita in memoria peccati.

Sciendum est, quod quando cogitas de injuriis recepis, et in illa memoria turbaris intra te cum aliqua mora, et appetis vindictam fieri, aut factam esse, aut doles quod non fuit facta per te aut per alium : aut imaginaris aliquid facere, aut aliquem motum tenere animo vindicativo; hæc omnia sunt confitenda, et alia quæcumque similia, si sentis in mente tua ratione istius injuriæ. Si autem rememorando mala præterita quæ fecisti, non haberes dolorem, sed potius delectationem in eis, et propter hanc delectationem facis moram ibidem, non credo expedire quod specifices ipsa peccata rememorata, si aliqua integre confessus es ea : et si non habuisti aliud quam delectationem in mente, sufficit dicere. Mihi venerunt ad memoriam quædam vindictæ vel injuriæ quas feci, vel quædam peccata gravia quæ commisi, de quibus non solum non habui dolorem in tali cogitatione, sed de ipsis cum multa complacentia cogitavi: et si aliud tibi occurrit in carne vel in mente propter dictam complacentiam quod tibi videtur aggravare peccatum , ipsum etiam debes confiteri : verbi gratia, si de peccato luxuriæ per te facto habuisti memoriam, et de hoc habuisti motum carnis et pœnitudinem quia ipsum peccatum non fecisti pluries vel cum pluribus ; tunc enin debes sic decere. Ex imaginatione quam habui de quodam peccato luxuriæ, habui motum carnis et complacentiam in mente, et appetivi illum fecisse multoties, et cum multis personis. Et sic non oportet te indicare confessori te jam fecisse illud peccatum, nisi forte alias idem indicasses, et nisi pro majori humilitate et merito velis ipsum ei similiter explicare. Si autem recordaris te habuisse opportunitatem faciendi aliquod peccatum quod non fecisti, et in illa recordatione non gaudes te evasisse illud peccatum, nec regratiaris Deo qui custodivit te ab ipso, et abstulit opportunitatem et voluntatem faciendi ipsum, omnia ista sunt plenius referenda: videtur enim in hoc magna ingratitudo, et peccati commissio voluntaria. Sed si in prædicta recordatione peccatorum, et maxime carnalium, non posses vitare complacentiam et motus carnis, dum velles ea studiose recolere causa te ipsum excitandi ad compunctionem et dolorum, consulo tibi quod non ea specialiter recolas, nec etiam alia peccata quæ non potes sine complacentia recolere, sicut est vindicta facta per te vel per alium de inimico tuo, aut damnum aut mors ejus quem occidisti. Debes ergo omnia peccata tua, si vis, confiteri generaliter sub duobus, scilicet superbia et delectatione carnis, confitendo sic corde meditando et ore proferendo: Dico meam culpam de superbia quam habui contra Deum et proximum, irascendo, invidendo, alios provocando, mundi gloriam appetendo, proximos judicando, Dei creaturam contemnendo, meipsum bonum reputando alios vilificando, de Dei operibus ac judiciis et ejus permissionibus murmurando, bonas ejus inspirationes et omnia beneficia negligendo, impetus vitiosos sectando, blasphemando, et nomen Dei in vanum proferendo, et linguam meam contra veritatem per mendaciones et simulationes, per duplicitates et adulationes, per juramenta et multa alia verba vitiosa laxando, otiose ac accidiose vivendo, de me nimis confidendo, de fide dubitando, de occultis Dei operibus rationem præsumptuose quærendo, plus quam oportet sapere de Deo et de proximo et de sæculo scire cupiendo, gratiam Dei non humiliter affectando, bona Dei occulta temerarie propalando, non in veritate, sed in hypocrisi et falsitate coram Deo et hominibus ambulando, et multa alia per superbiam mentaliter et corporaliter exercendo.

De tempore mortis.

Postquam confessus es, dic animæ tuæ, maxime quando te vides proximum morti : O anima mea, egressus tuus appropinquat, et prope est terminus tuæ superbiæ, et finis delectationis hujus mundi, et miseræ

carnis tuæ, quam delectationibus corporalibus pertulisti plus ipsam amando quam Deum, plus sibi compatiendo quam tibi, plus laborando pro ipsa quam pro te, plus obediens ejus concupiscentiis quam divinis inspirationibus et consiliis, scilicet dum consensisti tibi satisfacere in delectationibus gulæ et luxuriæ multis diversis modis opere et voluntate, atque satiare ejus visum, auditum, gustum, tactum et adoratum, quantum et qualiter potuisti consensisti amore ipsius carnis amittere partem maximam tui temporis superflue dormiendo et acquiescendo in multis operationibus vitiosis ac occupando, in nimia cura et sollicitudine rerum temporalium et corporalium te exercendo plus propter avaritiam et delectationem, quam propter necessitatem. Consensisti ejus pigritiei quam habuit semper ad operandum bonum, et ejus sollicitudini quam habuit ad peragendum malum quod potuit : in his fuit vita mea, in his expendi tempus meum. Ubi ergo es, o vanitas mea et superbia mea : quo perrexistis delectationes carnis meæ? quid mihi attulistis? quid mihi reliquistis pro subjectione et obedientia, qua vobis tot annis deservivi? Pro vobis commutavi vitam æternam, amisi Deum et acquisivi infernum, perdidi gaudia infinita et lucratus sum lamenta æterna. Privatus sum societate Sanctorum et Angelorum, et merui fieri socius civium infernorum. Considera ergo, o anima mea, qualem te fecit Deus, quia ad imaginem et similitudinem suam, et modo sic es denigrata peccatis, nec aliquam virtutem in te agnoscis. Considera in te potius imaginem tentatoris tui, qui te depinxit colore superbiæ, gulæ, luxuriæ, avaritiæ, vanæ gloriæ, invidiæ, accidiæ et ingratitudinis et negligentiæ, odii et vindictæ. Tibi suasit contemptum Dei, et opposuit amorem sæculi : te induxit contra proximum ad murmurandum, judicandum, decipiendum, despiciendum, contemnendum, detrahendum et aliorum defectus ponderandum, et tua gravia vitia non videndum. Non video ergo, o anima mea, nisi ut provoceris ad gemitum, fletum, planctum, tristitiam et lamentum, et clames humiliter et ferventer ad Dominum. « *Domine, ne in furore tuo arguas me*, etc. *Miserere mei Deus secundum*, etc. »

De cogitationibus inhonestis.

Plerique dubitant, si cogitationes inhonestæ sint exterius explicandæ. Credo quod hoc facere sit puritatis et perfectionis et magni meriti, sed non credo esse necessitatis semper, nisi quando ex nimia mora facta in cogitatione illa homo sentiret se inclinari ad faciendum et perficiendum cogitatum, si opportunitatem haberet quam vellet, aut si pollueretur ex illa vehementi cogitatione morosa, aut si inordinate afficeretur ad aliquam personam, et de ipsa multo molestaretur in cogitatione habendo motus carnis, et imaginando habere aliquos actus impudicos cum ipsa persona : hunc enim affectum inordinatum debes exprimere cum cogitationibus et motibus carnis procedentibus, dicendo ex ipso affectu sic : Habui affectum sensualem et inordinatum ad quamdam mulierem vel quemdam juvenem talis conditionis, et hunc affectum concepi ex complacentia habita in aspectu et collocutione ac præsentia corporali ipius de ipso vel de ipsa. Habui tot vicibus ac multoties imaginationes turpes, respiciendo cum oculis corporeis vel mentis faciem vel aliam partem corporis ejus, et imaginando cum ipsa persona habere amplexus et oscula, vel talem actum impudicum; et in his feci moram per magnum spatium habendo ibi motus carnis libidinosos. Et specialiter accidit mihi in oratione existendo, aut missam dicendo; et semper fui negligens ad laborandum pro posse ad expellendum talia propter nimiam delectationem quam habebam ibidem, nec curavi quantum potui refrænare oculos ab aspectu illius personæ, quando habui præsentiam ejus. Quicumque igitur tales et tali modo cogitationes et affectus exprimeret vitiosos, ab eis cito liberaretur, dummodo cum tali confessione continuaret orationem et custodiam sensuum : quia dæmon non potest sustinere humilitatem puræ confessionis, cum sit superbus et immundus, et omnis humilitatis et immunditiæ inimicus. Et ideo non est melior et facilior via ad evadendum tentationes superbiæ et luxuriæ, et omnes cogitationes vitiosas cum suis circumstantiis concurrentibus in carne vel in mente, quod sæpe et clare detegere confessori, et toties exprimere quoties renovantur.

De motibus carnis.

Sciendum est quod motus in carne qui non provenit ex cogitatione impudica absque voluntate et sine causa, scilicet visus vel auditus, sine aliqua causa extrinseca inhonesta, sine dubio provenit ex nimia repletione prius facta in cibo et potu. Quidam tamen putant quod provenit ex nimia vigilia; quod potest esse, maxime quando constat eis quod non provenit eis ex aliqua causa prædicta. Et ideo oportet hominem esse parcum in diæta quoad qualitatem et quantitatem, quando de talibus molestatur contra voluntatem et cum displicentia : nam intra corpus oritur causa, quia secundum Hieronymum, « venter et genitalia proxima sunt. » Et hoc intelligo, quando non a causa exteriori ; et tunc oportet cavere ipsum ab aspectibus, collocutione, et ab approximatione personarum, in quarum præsentia sensit se sensualiter delectari ; alioquin ille qui videtur motus naturalis, fieret vitiosus. Et quamvis sit securum confiteri tales motus procedentes sine causa vitiosa, quorum intemperantia videtur causa ; dum tamen per ipsos non turbetur amor et desiderium puritatis in corde. corporalis castitas non maculatur. Si vero procedunt a causa vitiosa, confitenda sunt, causæ, locus et tempus, mora contracta in eis, et vices motuum, sicut supra de circumstantiis peccatorum dictum est : non enim sufficit generaliter dicere culpam de motibus ; sed debes dicere sic : Dum essem in Ecclesia vel in oratione, vel dum audirem missam aut prædicationem, cogitavi talem actum turpem, aut habui memoriam alicujus personæ, in cujus aspectu jam habui unam concupiscentiam, aut inordinatum amorem : aut aspexi in Ecclesia talem personam cum complacentia impudica, cujus causa habui motus carnis impudicos toties, et per tantam moram. Et si dixisti illi aliqua verba gratiosa prolixe, aut fecisti aliquod servitium malitiose, ut scilicet haberes complacentiam libidinosam et motus carnales per majorem moram, totum confiteri debes ; maxime quia si verba non dixisses, aut servitium non fecisses sic prolixe, de istius præsentia delectationem non habuisses.

De periculo familiaritatis dominarum, vel mulierum.

Quoniam multi videntur negligere ut agnoscunt affectus suos vitiosos, et per consequens non curant confiteri, cum tamen diligenter sunt perscrutandæ, et cum suis vitiis orientibus ex ipsis exprimendæ ; ideo prætermittere non intendo, quod multi nimis afficiuntur ad seipsos, quidam ad aliquas personas, quidam ad honores, quidam ad divitias temporales. Et quia hæc sunt sicut murus inter Deum et animam, ideo nullus homo habens aliquid de prædictis, potest in via Dei proficere, nec habere puram orationem, et maxime quando est carnalis affectio ad personam : et de hac intendo loqui modo : nam talis affectio multos spirituales sub specie amicitiæ spiritualis a statu orationis impedit et impedivit. Hæc est inquietudo mentis pestifera, orationem mentis et oris inficiens et dispergens, et affectus contrarios orationi in mente generat et exercet : nam sicut oratio pura mentem purificat et illuminat, lætificat, fortificat et impinguat ; sic carnalis affectio et immunda mentem inficit et obscurat, contristat, debilitat et siccat, et corpus ejusdem maledictionibus implicatur. Et quoniam spiritualibus loquor, propter quos ista scribuntur ; noverint ipsi, quod licet carnalis affectio sit omnibus periculosa et damnosa, eis tamen perniciosa est magis, maxime quando conversantur cum persona quæ spiritualis videtur : nam quamvis eorum principium videatur esse purum, frequens tamen familiaritas domesticum est periculum, delectabile detrimentum, et malum occultum bono colore depictum : quæ quidem familiaritas quanto plus crescit, tanto plus infirmatur principale motivum, et utriusque puritas maculatur. Non tamen de hoc statim perpendunt, quia sagittarius a principio non mittit sagittas venenatas, sed solum aliqualiter vulnerantes, et amorem augmentantes. Ad tantum vero in brevi deveniunt, ut jam non velut Angelus sicut cæperant se invicem alloquantur et videant, sed tamquam carne vestitos se mutuo intueantur, et sentiant mentes quibusdam commendationibus ac verbis blanditoriis, quæ videntur ex prima devotione procedere. Exinde unus incipit appetere alterius præsentiam corporalem, quia forma vel species corporis in utriusque mente concepta incitat

eos ad volendum præsentiam corporalem, qua insit eis præsentia mentalis; sicque spiritualis devotio paulatim convertitur in corporalem et carnalem, et sic ipsorum mentes quæ solebant in oratione cum Deo absque intermedio loqui, nunc inter se et Deum alter ponit alterius corporalem effigiem, quam velant et obtenebrant ponentes sibi ipsis faciem Dei cum facie creaturæ. Et non minus horrendum est, cum hi proprium errorem percipere et emendare deberent, in ipsius potius nutrimento erroris totum illud judicant ex maxima caritate procedere, cujus merito puto et sibi invicem mentientes, referunt quod in oratione unus alteri præsentatur magis eis delectabile, ac si pro se invicem orare cogantur gratia et virtute divina; ac per hoc consolationem simpliciter sensualem, quam habent in illarum præsentatione de se invicem facta in oratione prædicta, æstimant et affirmant ac asserunt esse spiritualem gratiam et divinam. Quales autem illusiones recipiunt a sagittario supradicto specialiter mulieres, quæ citius fidem adhibent illusioni mentali, esset horribile et quasi impossibile declarare. Sentiunt namque in oratione præfata et repræsentatione mentali calorem quemdam ignitum a sagittario illo illatum, quem credunt et dicunt esse ignem caritatis a Spiritu sancto transmissum, volentem conjungere spiritum unius spiritui alterius vinculo caritatis, cum inde sit ignis libidinosi amoris, prout sequentia manifestant : et tamen deliberant se tamquam spirituales unitos posse securius ac prolixius simul loqui, atque in hoc tempus non perdere, sed lucrari. Proinde modos insolitos et cautelas mirabiles adinvenerunt, quibus procurant simul colloqui et frequenter, allegantes unus alteri causas utilitate ac necessitate depictas, cum tamen in veritate nihil aliud sit causa, nisi onus cui ratio jam succumbit. Sic itaque carnali concupiscentia, seu complacentia excæcati, tempus, quod olim consueverunt in oratione expendere ac spiritualiter occupare, nunc in hujusmodi familiaritatibus et colloquiis perdunt; et sic, quod dolendum est, allocutiones divinas pro carnalibus commutantes, amodo nisi mora serotina cogente, aut alia inevitabili causa, non possunt ab invicem discedere, et tunc invite et tristes discedunt. Hæc autem tristitia est certissimum indicium, quod carnis vinculo sunt alligati; et per hoc visitationes et consolationes divinæ a carnalibus et diabolicis discernuntur. Denique quamvis se multis exponant periculis, et multa mala incurrant, dum eorum obtenebratis conscientiis judicant tamquam spiritualibus sibi quædam esse licita, quæ fieri nequeunt absque periculo et peccato ; putavi tamen melius esse non multa de hoc calamo exarare : hæc tamen tacere non valeo, quin aliqualiter referam; maxime quia non longe a temporibus istis similia contigerunt. Tandem spirituales prædicti quandoque se deduci permittunt, ut se invicem familiariter tangant sub specie caritatis, reserantes sibi invicem immensum cordis amorem, quod impudenter caritatem appellant. Sed in hac reseratione amoris est summum periculum, quia ex hoc fabricantur sagittæ, quæ mentes eorum vulnerant mortaliter, ac venenant. Et quod super omnia videtur mihi horrendum, Deo, Angelis, hominibus ac dæmonibus, fuerunt vel aliquæ spirituales nomine spiritu luxuriæ imbutæ, quæ in excusationem suæ libidinis præsumpserunt dicere se habuisse in illis actibus impudicis magna sentimenta de Deo : qnod nihil aliud judico esse, nisi quoddam incitamentum inductivum ad similia securius intrandum, et pejora perpetrandum. Dic mihi qui talibus credis et adhæres : Si isti sunt vere spirituales ut asseris, quid aliud loqui aut facere deberent, nisi quod a Spiritu sancto procedere potest, vel procedit ? Ab illo autem nihil procedit noxium, sed solum quod utile et honestum. Quid enim ad Spiritum sanctum de tactibus et osculis, aut qualem honorem inde consequitur Deus, et quæ utilitas aut quæ necessitas tibi ad salutem vel alteri, ut hos tactus facias vel patiaris ? Quæ conventio spiritus ad libidinem carnis ? Quæ igitur tua præsumptio, ut hanc contumeliam inferas Spiritui sancto, scilicet attribuendo sibi tuæ impudicitiæ fœtorem, quem vix dæmones patiuntur? Quæ, inquam, temeritas tua, mulier hypocrita a facie Dei projecta, ut dicas delectationem carnis libidinosam esse gratiam et consolationem divinam? Recede ergo, fera pessima, de finibus meis, quia dæmones nequeunt tuam præsentiam sustinere. Hæc itaque, fratres carissimi, non incongrue huic operi sunt inserta, ut sciat unusquisque quod hæc venenosa affectio sub colore spiritus acquisita, summe impedit puritatem confessionis et cordis munditiam, ut sic hanc fugiat tamquam vitiosam nubiginem, quæ vix potest aboleri de mente, si alicui

fuerit applicata; præcipue quia tales personæ quamdiu sunt hac sagitta percussæ, quasi nunquam pure et integre confitentur, eo quod ipsum morbum despectabilem in persona spirituali verecundantur toties detegere plene et integre confessori, quia verentur exprimere aliquas circumstantias tali affectioni annexas, quas vel tacent vel exprimunt imperfecte, utentes verbis operientibus dictum morbum, sicut occupationem mentis quasi continuam circa personam dilectam et in oratione et in cunctis actibus suis, et imaginationes turpes de ipsa vana complacentia cordis in memoria et aspectu mentali ipsius, et negligentia in evitando ejus præsentiam, et non loquuntur quæ ipsi experiuntur. Propterea sæpe mutant confessorem, aut vellent mutare si possent, sic quod tristes sunt et accidiosi frequenter tam ratione affectionis fluctuantis in mente, quam ratione confessionis imperfectæ, de qua ipsimet contristantur. Sed quod pejus est, cum ipsi deberent quærere medicos spirituales cautos et peritos ac expertos, qui scirent illam ægritudinem et causas ejus agnoscere et congruum remedium adhibere; non solum non faciunt; sed potius si semel ad aliquem talem pervenerint, ipsum ex tunc fugiunt, nec revertuntur ad ipsum. Quærunt ergo confessores idiotas et simplices, qui nec morbum intelligunt, nec causas ejus agnoscunt, nec ideo sciunt congruam adhibere medicinam. Tantum de hac materia dixisse sufficiat, ut per hoc animentur per viam puram et immaculatam incedere, et fugere periculosam pestem familiaritatem mulierum spiritualium, quæ non melius quam fugiendo vitatur. Satis enim posset quis hac sagitta percussus se jejuniis, vigiliis ac disciplinis affligere et orare, quia si non fugiat personam, et omnem occasionem despiciat, nunquam curabitur ab illo morbo, sed magis augebitur illud vulnus. Propter quod sequamur auxilium sive consilium B. Hieronymi dicentis: « Feminam quam vides bene conversantem, mente dilige, non corporali frequentia: quia initium libidinis in visitatione mulierum est, et mundus cum mulieribus non melius quam fugiendo vincitur; quia cum ceteris vitiis et morbis quis posset resistere, huic tamen non potest nisi per fugam. » Et alibi: « Si mulier potuit vincere eum qui jam erat in paradiso, non est mirum si eos impediat qui nondum ad paradisum pervenerunt. » Et idem: « Solus cum sola non sedeas in secreto absque arbitro et teste. » Et iterum: « Ne sub eodem tecto cum muliere manseris: nec in præterita castitate confidas: quia nec tu Samsone fortior, nec Salomone sapientior. Si forte dicas: jam corpus mortuum est, dicam tibi quoniam diabolus vivit, cujus flatus prunas extinctas ardere facit. » Item idem dicit: « Omnes virgines Christi et puellas aut æqualiter dilige, aut æqualiter ignora. » Item B. Augustinus dicit: « Sermo brevis et rigidus cum mulieribus est habendus. Nec tamen quia sanctiores fuerint, ideo minus cavendæ. Quo enim sanctiores fuerint, eo magis alliciunt, et sub prætextu blandi sermonis immiscet se viscus impiissimæ libidinis. Crede mihi, Episcopus sum, Episcopo loquor, non mentior. Cedros Libani, idest contemplationis altissimæ homines, et gregum arietes, idest magnos Prælatos Ecclesiæ sub hac specie corruisse reperi, de quorum casu non magis præsumebam, quam Hieronymi et Ambrosii. » Sicut etiam ait Bernardus: « Quotidie conversaris cum muliere, et continens vis putari? Esto quod sis, maculam tamen suspitionis portas, scandalum mihi es. Tolle materiam et causam scandali: quia væ homini illi per quem scandalum venit. »

De verbis otiosis.

Sciendum quod verba vitiosa et gravia distincte sunt confitenda secundum differentias suas, et cum circumstantiis et occasionibus eorumdem. De murmuratione quæ fit quando narratur defectus personæ absentis si confiteri habes, dic utrum vere vel false, et propter quam causam, scilicet propter odium vel vindictam; si induxisti vel inducere cogitasti aliquem ad hoc, vel despexisti ex hoc, si alicui ex hoc nocuisti, vel alicui audiendi generasti tædium de illo de quo dixisti, vel aliquid male accidit aut velle accidere desiderasti. Non ergo sufficit dicere: Multoties murmuravi, et de multis, nisi ista explices. Non tamen dicas defectum de quo murmurasti si est verum, nec nomen personæ; sed dicatur qualitas personæ aggravans peccatum, sicut si de patre tuo, de sancto viro, de prælato, et propter quam causam. Et si defectus est falsus, confiteri debes defectum et personam cui falsum imposuisti. Et debes revocare coram illis coram quibus propalasti, maxime si defectus illi esset gravis. Sunt tamen quidam, qui ut minus displiceant

confessori, exprimunt personam cui fecerunt injurias, vel de qua murmuraverunt, quando ipsa persona reputatur mala quasi ab omnibus, vel quasi omnibus odiosa, ut per hoc judicentur minus peccasse. Sed hoc est vitiose dictum ; quia debent in corbus suis reputare et per confessionem ostendere seipsos esse pejores, quam illa persona, quam in sui excusationem nominare præsumunt. Quidam adhuc pejus faciunt ; qui ut placeant confessori, personam exprimunt de qua murmuraverunt, aut offenderunt, auferendo rem, aut impediendo ejus bonum, quia sciunt illam personam displicibilem confessori. Isti gravius peccant sic confitendo, quam sit peccati confessio, quia contra caritatem proximi dupliciter peccant, quia faciunt confessorem de peccato gaudere quod confitentur, et de injuria quam alteri inferunt, et sequitur quod non doleant de peccato quod confitentur, sed potius gaudeant, putantes per hoc captare benevolentiam confessoris quæ gravior quam detractio est : quoniam detractio est quoddam homicidium spirituale occultum : sicut quando aliquis audit aliquem laudari de aliqua virtute et fiducia, conatur auferre de corde laudantis aut cujuslibet audientis, illam bonam opinionem quæ habetur de illo, negando illud, et potius defectum istius declarando, aut hypocritam appellando : quia dicit quod quicquid facit pro humana laude facit. Hoc autem vitium facit propter invidiam aut vanam gloriam : nam detractor quærit laudari super alios, et potissime super illum cui detrahit, aut timet minus reputari quam ille qui laudatur. Et inde oritur grave peccatum, quia affectant mortem, aut expulsionem aut tribulationem aut casum illius de cujus laude tristantur. Et statim sunt dispositi ad audiendum hoc de ipso cum gaudio : quod vitium nonnullos spirituales pulsat, qui nondum paracletum receperunt. Quidam autem ore non murmurant, nec detrahunt aliis, ne et ipsi despiciantur aut murmuretur de ipsis ; appetunt tamen illud ab aliis fieri. Et omnia talia cum motivis et causis sunt confitenda integre.

De mendacio.

De duplicitate quæ dicitur mendacium, quædam est quando lingua et intentio non concordant, quia facit intelligi et credi quod non est. Tales duplicitates sunt quandoque proditoriæ, sicut fuerunt in Juda, quando dixit : *Ave Rabbi.* Isti mel in ore gerunt, et retro pungere quærunt, sicut fecit Judas : nam post osculum fecit capi Christum.

De simulatione.

De simulatione quæ est in verbis, signis, et operibus exterioribus, cujus contrarium est in mente. Hoc est proprium hypocritæ. Est autem simulatio falsitas veritate depicta, vel vitium verbis et actibus virtuosis opertum. Simulatio in verbis est, quando dicis te insipientem et vitiosum, ut per hoc humilis reputeris, et cum hoc præeligis ut sic non credatur nec reputeris, quia appetis virtuosus et sufficiens reputari, et e contrario turbaris si talis reputareris. Est ergo humilitas in verbis, superbia in mente. Simulatio in opere est, quando fit actus virtuosus, ut acquiratur fama solum. Simulatio in signo est, quando prætenditur honestas in sensibus, sed cor est plenum inhonestate ; nec trahitur quis ab opere, nisi quia caret opportunitate quam vellet. Sic quidam religiosi de die quando videntur, ut putentur sancti et honesti, sensus suos valde componunt, et maxime in officio et in choro inclinationes profundas et similia faciendo ; sed de nocte nulla signa devotionis ostendunt, dum non sentiunt se videri. Sic quidam se macerant abstinendo, ut religiosi appareant et judicentur. Aliqui exterius apparent patientes subridendo, qui tamen pleni ira et tristitia dolent de injuria eis facta. Et sic omnis hypocrita est simulator, duplex et falsus, et per consequens proditor et inimicus veritatis. Et ideo quia hic vitio multa sunt adnexa alia, cum diligenti examinatione debent in confessione evomere virus suum. Mendacia sunt secundum suas species confitenda. Quædam sunt aliis noxia, et hæc graviora non noxiis : quædam deliberate prolata, graviora illis quæ proferuntur a casu : quædam jocosa ad gaudium provocantia : quæ tamen a viris perfectis sunt arcenda. Qui vero dicunt mendacia per quamdam inadvertentiam, sicut narrantes historias, aut multum aut prolixe loquentes, debent confiteri quæ noscunt falsa. Qui vero in prædicationibus narrant miracula non vera, aut historias derisivas seu fabulas, aut textum sanctæ Scripturæ trahunt indebite, ut coaptent verba, male faciunt et confiteri debent, quia tot veritates sunt in sacra Scriptura, quæ possunt dici, quoniam mendacio non eget

Deus. Adulator verba blanditoria ad complacendum proferens, vel ut commendetur, vel ut benevolus fiat, vel ut servitium recipiat, sunt confitenda tanquam mendacia, exprimendo intentionem quam habuerunt in prædictis, et potissime qui adulantur gestibus corporis et actibus manuum et oculorum, ut ostendant affectionem et compassionem ad aliquem; quia tales omnes mendaces et falsi.

Eruditio utilis ad omnia ista supradicta.

Ut autem scias melius confiteri, studeas semel in die examinare quomodo tempus expendisti, et discurre per singulas horas cogitando in quibus fuisti aut quibus personis; quid cogitasti, quid dixisti, quid audivisti, quid fecisti, ut cognoscas relaxationes linguæ, cordis et sensuum in quibus et quoties offendisti, aut dedisti aliis materiam offendendi, et sic ordina in mente tua, sicut ea fueris memor commisisse, quia memor explicabis omnia quorum fueris memor, et illa pluries pertracta et ordinate repete in mente tua, nec te pigeat in tali examinatione exercere, quia pax et lætitia mentis, quam inde consequeris, excedit omne mundanum gaudium. Quod si absque difficultate magna et cum multa tranquillitate animi istum modum volueris observare, stude in paucis delinquere, ut pauca possis recolere et confiteri. Confessorem eligas compassivum, probatum in tentationibus, et in via continentiæ se exercitantem, cui sæpe confitearis, et aperias omnes defectus clare et lucide, et stimulos quibus molestaris. Sit ille caritativus et humilis, discretus et intelligens, sic quod possis ad ipsum confidenter recurrere, et sciat tibi remedium adhibere. Aliter autem si cæcus cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt. Ad ista melius obtinenda, necessaria est tibi solitudo, quæ est via primaria ad cordis munditiam, et tutela ad custodiam. Unde si es religiosus, si pacem quæris, hinc minus egredieris. Versus :

Cella quasi cælum tibi sit, qua cælica cernas
Hic legas, hic ores, mediteris, crimina plangas.
Pax est in cella, foris autem plurima bella.

Si autem est sæcularis, fuge consortia quantum potes, nisi pro evidenti utilitate aut necessitate. Expedit etiam ut portes in corde propositum tibi cavendi pro posse ab omni offensa Dei et proximi; et debes armare te cum oratione dicendo, Deus in adjutorium meum intende, quia sine auxilio Dei impossibile est te a quantocumque peccato liberari. Et quamvis Deus permittat, quantumcumque ipsum rogaveris in oratione, ne in aliqua peccata incidas, non tamen propter hoc desistas a bono proposito bene operandi; quia hoc Deus permittit, ut cognoscas te infirmum, et continue divino auxilio indigere, nihilque boni per te ipsum posse perficere, quantumcumque cupias et proponas. Propter quod oportet semper orare, et non deficere. Ille autem semper orat, qui non cessat bene facere et mala vitare desiderat. Si autem ab incœpto bono desisteres eo quod in oratione non exaudireris, tunc est signum, quod spiritualis ædificii, quod est conscientiæ puritas, cares principio, cui est adnexa cognitio propriæ utilitatis, ad quod consequitur virtus humilitatis quæ mentem in bono confirmat, et facit hominem contentari de omnibus judiciis et permissionibus divinis, circa omnes creaturas et se. Dum enim in veritate te ipsum agnoscis, omnibus compateris, nullum odis, nulli inimicaris, plus gaudes de passionibus et pœnis corporalibus quam de consolationibus carnalibus, quia te vides ista meruisse, esse utilia, hæc autem periculosa. Si ergo omnia præter peccatum diligis, nihil præter peccatum timeas, nihil te præter Deum afficiat, nihil te nisi culpa contristet. Et quoniam cognitio et accusatio suiipsius quæ acquiritur per mentis munditiam, in solitudine et mentali oratione acquiritur, necesse est, ut quisquis ad hanc puritatem pervenire affectat, solitudinem velut matrem omnis munditiæ amplectatur, et ibi in lectione et sui cordis scrutatione, sic se quotidie exerceat, quod omni otiositate vitata, omnique humana verecundia postposita et despecta, ad puram et integram et plenam confessionem, nunc se præparet et disponat.

Modus cognoscendi seipsum.

Postremo qui vult ad sui perfectam cognitionem cito et faciliter venire, ac perfecte pacem conscientiæ possidere, primo cor suum spoliet omni amore et affectione sensuali a quacumque persona et re temporali, sic quod intra Deum et cor suum nullum sit medium impediens, et nihil diligat extra Deum; et tunc talis affectio non erit medium impediens, sed adjuvans

et coaptans. Secundo exuat cor suum ab amore inordinato ad seipsum, videlicet quod non sit fur et latro honoris et laudis, appetendo aliquid de his quæ debentur soli Deo simpliciter : nihil etiam terrenum appetat, nisi pro Dei servitio, et utilitate animæ suæ vel proximi; abneget propriam voluntatem, cupiat alienum velle potius quam suum perficere, nec a voluntate Dei ac ejus permissione animus suus discordet. Tertio ad suæ conscientiæ stimulum frequenter se exerceat, memorando præterita delicta, se ipsum arguendo de negligentia, concupiscentia et nequitia. De negligentia quidem se arguat, si cor suum non bene custodivit, si tempus suum inutiliter expendit, si opera sua in finem debitum non reduxit. Adhuc si fuit negligens in oratione et in lectione et boni operis executione ; quorum unum non sufficit sine altero. Adhuc si fuit negligens ad agendum pœnitentiam de commissis, ad resistendum tentationibus a Deo permissis, ad proficiendum in bonis sibi ostensis. De concupiscentia autem se reprehendat, cogitando si in se vivit aut vixit concupiscentia et voluptas, appetendo dulcia et mollia, et cibaria sapida, vestimenta delitiosa, et oblectamenta luxuriosa, cum omnia in primo motu sint fugienda. Item si vivit in se vel vixit concupiscentia curiositatis, appetendo scire occulta Dei aut creaturarum, videre pulchra, habere pretiosa, et similia, quæ omnia procedunt ex avaritia. Item si in se vivit aut vixit concupiscentia vanitatis, appetendo humanum favorem, vel honorem, laudem, propriam gloriam. Hæc omnia quæ faciunt hominem vanum sunt fugienda a quocumque, et maxime religioso, qui debet ambulare in veritate coram Deo et hominibus in cunctis bonis operibus suis, et ordinare cor, verba et opera in laudem Dei, et ædificationem proximi, et utilitatem sui, nihil extra Deum ullatenus appetendo. De nequitia vero se arguat, cogitando si in se vivit aut vixit iracundia in verbo, in animo, vel in exteriori signo ; et si aliquem ad iracundiam provocavit. Hoc autem vitium non potest corrigi, nisi per spiritum veritatis : ut scilicet homo consideret quid meruit per peccatum mortale, ac per hoc bonitatem Dei attendat et patientiam, quæ ipsum sustinuit usque nunc, nec adhuc eum damnare vult, cum juste possit ac poterit quoties mortaliter deliquit. Cum ergo veritas ingreditur animam et ibi permanet, omne cor impatiens et furiosum efficitur humile et mansuetum, et omne cor durum, et ipsum efficitur pium et compassivum. Hæc autem virtus ingreditur solummodo in cor mundatum. Item cogitet si in se vivit, aut vixit nequitia invidiæ, quæ de bono alterius contristatur, et de malo jucundatur ; quod vitium directe contradicit Spiritui sancto : et ideo ex invidia oritur peccatum in Spiritum sanctum, quod dicitur invidentia : contra quod scriptum est in Matth : « *An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum ?* » et ideo peccatum hoc non remittitur in hoc sæculo neque in futuro. Item cogitet si in eo est vel fuit nequitia accidiæ quæ consurgit ex tædio boni, aut ex otiositate nimia, aut ex timore, vel dolore alicujus mali. Et ex hoc oriuntur pessimæ suspiciones, malignæ cogitationes, blasphemiæ, diffidentia de Deo, et finalis desperatio. Ad hanc sæpissime veniunt insolentiæ dediti, et qui se negligunt in bonis exercere, et tempus suum utiliter expendere : necnon qui nimis est vitiosus, ambitiosus appetendo excessive honorem: talis qui appetit supra meritum suæ sufficientiæ, nunquam habet quod appetit : sed pejus est quod justo Dei judicio, tanto magis ad ima trahuntur, quanto magis seipsos elevarerunt et procuraverunt per alios trahi sursum. Qui ergo hoc vitium vitare desiderat, studeat otium evitare, ac mentis et corporis superare pigritiam, eorumque occasiones præscindere, quæ sunt amor quietis, et immoderantia victus. Propter has duas causas et peccata pessima perpetrata sunt. Ex his occasionaliter venit ira Dei super Sodomam et Gomorrham. Idcirco sancti Patres fugientes de hoc sæculo ad desertum, contra illud vitium accidiæ, quæ inficit et dissipat omne bonum, statim armis temperantiæ et occupationis et continentiæ, ne otiositatem radicem omnis mali incurrerent, se principaliter muniebant.

Peccatorum origo

Omnium vitiorum capitalium unum est initium, scilicet ingratitudo. Duplex enim radix est : scilicet timor male humilians, et amor male inflammans. Triplex fomentum est ; scilicet concupiscentia carnis et oculorum, et superbia vitæ. Septiforme caput est superbia, ira, invidia, accidia, avaritia, gula, luxuria.

Inter quæ sunt quinque peccata spiritualia et duo carnalia, cum tamen peccatum mortale non sit aliud quam recessus a Deo per ipsius contemptum in se vel in suo præcepto. Contemptus autem Dei fit superbia : igitur necesse est, ut omnis peccati mortalis culpa sumat initium a superbia. Quia vero nullus contemnit Deum vel suum præceptum, nisi quia aliquid ab ipso timet perdere aut vellet acquirere ; ideo oportet quod omne peccatum actuale trahat originem ab hac duplici radice aut amoris aut timoris. Omnis autem timor habet ortum ab amore : quia nullus timet perdere nisi quod amat : et ideo amor et timor ab eodem foventur. Et quia amor inordinatus est respectu boni temporalis, et illud est interius excellentia, et exterius pecunia, inferius carnis lascivia ; ideo tria sunt fomenta peccatorum et vitiorum actualium, et radicalia ; ad quæ dum anima inordinate fertur, omnia peccata actualia ordinantur. Et quia hoc fit secundum septiformem modum : ideo sunt septem peccata capitalia, ex quibus generatur universitas peccatorum.

Peccata in Spiritum sanctum.

Quamvis omne peccatum sit contra Deum trinum et unum, appropriatur tamen Deo aliquod peccatum esse in Patrem, aliquod in Filium, aliquod in Spiritum sanctum. Peccatum autem in Spiritum sanctum est irremissibile in hoc sæculo et in futuro : non quia in hoc sæculo non possit dimitti ; sed quia non dimittitur nisi raro aut vix in hoc sæculo quantum ad culpam, et modicum in futuro quantum ad pœnam. Hujus autem peccati sex sunt differentiæ : invidia fraternæ gratiæ, impugnatio veritatis agnitæ, desperatio, præsumptio, obstinatio, et finalis impœnitentia. Primum est contra caritatem Dei, in quantum dolet quod Dominus Deus est bonus, qui ex bonitate sua dat gratiam : et est contra caritatem proximi. Secundum est contra veritatem fidei, quæ est fundamentum nostræ salutis. Tertium est contra misericordiam Dei, quia credit se plus peccasse, quam Deus possit parcere. Quartum est contra justitiam Dei, quia tantum præsumit de misericordia Dei, quod credit se non debere puniri de peccatis, ac per hoc se relaxat ad peccandum, et pænitere non curat. Quintum est contra gratiam pænitentialem quæ facit resilire a peccatis commissis. Sextum est contra gratiam pænitentialem quæ facit præcavere a committendis, secundum quod ipsa finalis impœnitentia dicitur propositum non pœnitendi ; sic enim est species peccati in Spiritum sanctum ; secundum autem quod finalis impœnitentia dicit continuationem peccati usque in finem, sic est sequela omnium mortalium peccatorum quæ in hac vita non remittuntur, et maxime omnium specierum peccati in Spiritum sanctum. Et sic omne peccatum initium sumit a superbia, et finem habet a finali impœnitentia : in quam qui devenit, ponitur in gehennam, a qua finali impœnitentia nullus peccans mortaliter potest liberari, nisi interveniat gratia mediatoris Christi.

Peccati descriptio.

Cum omne peccatum dicat recessum voluntatis a suo primo principio, in quantum ipsa voluntas nata est agi ab ipso, et secundum ipsum, et propter ipsum ; ideo omne peccatum est inordinatio mentis sive voluntatis, circa quam natæ sunt esse virtutes et vitia. Peccatum igitur actuale est actualis inordinatio voluntatis. Vel secundum Augustinum : « Peccatum actuale est dictum vel factum vel concupitum contra legem Dei. » Inordinatio autem ista, aut est tanta quod ordinem exterminat justitiæ; et sic dicitur peccatum mortale, quod natum est auferre vitam ab anima ipsam separando a Deo, per quem vivificatur anima justi : aut est tam modica quod ordinem istum non perimit, sed aliquantulum perturbat, et sic dicitur veniale peccatum, quia de ipso cito possumus veniam obtinere pro eo quod ipsum non tollit gratiam, nec per ipsum incurritur inimicitia Dei. Ordo autem justitiæ est, ut bonum æternum præferatur bono temporali, et bonum honestum præferatur utili, et Dei voluntas præferatur voluntati propriæ, et judicium rationis præsit sensualitati humanæ. Et quia lex Dei præcipit hoc et vetat oppositum : ideo quando æterno temporale, honesto utile, sensualitas rationi et voluntas propria præfertur Dei voluntati, committitur peccatum mortale, de quo dicit Ambrosius. quod « est prævaricatio legis dei et cœlestium « inobedientia mandatorum. » Hæc autem committitur, quando omittitur quod lex præ-

cipit, sive fit quod lex vetat. Ex quo oritur duplex genus peccati; scilicet delictum et omissum. Quando vero bonum temporale plus debito modo diligitur, sed non præfertur æterno, et honesto præfertur utile, et voluntas naturalis plus debito amatur, sic tamen quod non præfertur divinæ, et caro concupiscit, non tamen præfertur judicio rectæ rationis, tunc est peccatum tantum veniale : quia licet hoc sit præter legem divinam, non tamen est directe contra eam. Sensualis autem appetitus non præfertur rectæ rationi, nisi quando ratio ei consentit; et ideo peccatum mortale non committur sine consensu. Si autem sensualitas inordinate moveatur, cum ista inordinatio ad malum declinet, et hic ratio non consentiat ad aliquod peccatum, quia aliquo modo lædit ordinem justitiæ, et quia in statu innocentiæ non movebatur sensualitas nisi secundum motum rationis; ideo stante hoc non poterat ibi esse veniale peccatum. Nunc autem quia rationi repugnat sensualitas velimus nolimus, ideo necesse habemus committere veniale peccatum aliquod per primos motus. Et licet quædam particulariter ac singillatim possint devitari, omnia tamen nullo modo possunt caveri; quia sicut peccata sunt, ita et pœnæ peccati originalis et actualis : et ideo merito dicuntur venialia, quia hæc ipsa digna sunt venia. Verum quia ratio his consentire non compellitur; si post consensum delectationis consentiatur in opus, tunc est plenus consensus ac per hoc est peccati consummatio, quæ provenit usque ad supremam portionem rationis, ex qua pendet plenitudo consensus. Quia vero non solum consensus in opus, verum etiam in delectationem consensus est, in quo inferior pars sequitur sensualitatem; ideo si in delectationem sensualem ratio sensualitati consentiat et succumbat, propterea fit subversio ordinis recti, et sic fit subversio justitiæ propter quod committitur peccatum mortale, quamvis minus grave, quia non solum imputatur inferiori parti rationis, sed etiam superiori, quæ debuit compescere et cohibere inferiorem ne consentiat.

Confessio, seu humiliatio suipsius.

Ecce descripsi cor mundum et conscientiam puram. Vir ergo immundus et maculatus multum me sciens ostendere, et meipsum nesciens, alienos defectus dijudicans, et meos non incipiens, vitia et occasiones vitiorum vobis aperiens, et ipsa vitia in meipso corrigere negligens, festucam in oculo alieno prospiciens, et in meo trabem non considerans, alienæ vitæ dux esse præsumens, et moderamina vitæ propriæ non tenens, omnium mores discutiens, et meos non deserens, erga meipsum cæcus permanens, et circa alios oculatus existens : fraterna tamen caritate coactus : quia omnium fratrum animas sincere amplector, eo maxime quo eos sentio perfectam cordis affectare munditiam mundumque cor sollicite ac studiose perquirere, quo ipsam attingere valeatis, ut supra scriptum est, vestra caritativa dilectio humiliter et benigne suscipiat ubique, et sicut in speculo et exemplo verissimo viam et januam per quam ingreditur anima in atrium domus Domini, quod est conscientiæ puritas, diligentissime speculetur, firmiter attendens, quod ad dictum atrium nullus unquam in hac vita pervenit, nisi modo prædicto seipsum agnoscere studeat secundum notitiam sibi datam a Domino, suamque conscientiam mundam et immaculatam servare, et per confessionem puram, veram et integram superius memoratam. Ipse namque modus confitendi super humilitate perfecte fundatur procedens ex filiali Dei timore, qui non patitur in corde habitare peccacatum, nec circumstantias peccati, quibus putet Deum offensum : dummodo statim evomat per confessionem secundum sui possibilitatem et notitiam habitam de offensa. Et hujusmodi sollicitudo servandi cor mundum et conscientiam puram, est signum congruum et evidens, quod quis inter Dei electos filios computetur. Unde talis anima secure potest dicere, Domine, dilexi decorem domus tuæ, idest, munditiam animæ meæ, et locum habitationis gloriæ tuæ, idest puritatem conscientiæ : et ratio, quia in voluntate tua præstitisti decori puritatis meæ virtutem, et in justitia apparebo purus et mundus in conspectu tuo, et satiabor cum apparuerit gloria tua, ad quam nos perducat ipse Deus qui vivit et regnat, etc.

OPUSCULUM LVIII

DE OFFICIO SACERDOTIS

(Edit. Rom. LXV.)

Prologus.

Quia Sacerdotis officium circa tria principaliter versatur : videlicet circa divinorum officiorum celebrationem, ecclesiasticorum Sacramentorum collationem, et populi instructionem ; de his omnibus aliqua per ordinem sub brevitate ad laudem et gloriam Dei et Salvatoris Domini nostri Jesu Christi et communem utilitatem et maxime simplicium sacerdotum eruditionem, prout occurret nobis ex inspiratione Domini, et de Sanctis et sanctorum Patrum et sanctarum constitutionum regulis melius et subtilius describemus.

De horis canonicis.

Divina quidem officia in septem horas canonicas distinguuntur ; scilicet Matutinum, Primam, Tertiam, Sextam, Nonam, Vesperas et Completorium. Has septem horas debet sacerdos quilibet die Domino reddere horis competentibus, ut XCI *distinct. :* « Presbyter mane, » et extra. de celeb. Miss. : « Presbyter » nisi esset infirmus, in quo casu excusatur XCI *dist. :* « Clericus victum. » Ex quo patet, quod non debet miscere horas sub una oratione, sicut quidam faciunt et male ; sed singulas horas dicat et distincte. Si vero justo impedimento detentus, horis competentibus non possit reddere, reddat postea quando poterit, arg. de do. et contu. : « Cum dilecti. » Debet autem ipsas reddere in Ecclesia si potest, juxta illud, « *In Ecclesiis benedicite Deum :* » aliter reddat ubique et honeste, quando commode poterit. Ad has septem horas tenetur sacerdos et alii clerici constituti in sacris ordinibus, sive habeant beneficium sive non et omnes illi qui percipiunt ecclesiastica stipendia in quocumque ordine sint ; arg. *Extra.* de pos. cap. I, et ad Hebr., II. Sunt autem ecclesiastici redditus deputati, ut ex eis sustententur qui in Ecclesia reddunt Domino divina officia, ut *Extra.* de cleric. resid. in Eccles. vel præl. cap. : « Cum ad hoc, » et vit. et honest. cleric. cap. : « Cum ab omni. » In modo vero et ordine officiandi, quælibet Ecclesia se conformare debet Ecclesiæ matrici, idest Metropoli, ut de Cons., *dist.* II : « Instit., » et XXII *dist. :* « De his. » Diebus tamen dominicis, XVIII Psalmos et IX Lectiones, et IX Psalmos dicimus ; aliis diebus minus solemnibus et profestis, XII Psalmos et tres Lectiones. In septimana vero Paschali et in septimana Pentecostes, III Psalmos et III Lectiones dicimus. Illi vero qui in aliis diebus tantummodo, III Psalmos et III Lectiones celebrare volunt, non ex regula sanctorum Patrum, sed ex fastidio et negligentia probantur hoc facere, et de Cons., *dist.* ,V : « In die Resurrectionis. » Nec debet prætermittere officium mortuorum, quando dies solemnis non impedit, ut *Extra.* de celeb. Miss.: « Quidam,» cap. « Cum creatura. » Missas quidem nullus celebret nisi jejunus, et semel in die, excepto die Natalis Domini, in quo tres Missæ celebrantur, ut de Cons., *dist.* II : « Nocte nativitatis sanctæ. » Si vero necessitas immineat, puta quia oportet sacerdotem celebrare pro defuncto, vel pro sponsalibus, vel scrutinio, et pro die : tunc potest bis celebrare, ut de Cons., *dist.*, I: « Sufficit, » et *Extra.* de celeb. Miss. : « Consuluisti. » Debet autem vino Sacerdos perfundere digitos postquam accepit totum Eucharistiæ Sacramentum, et illud sumere, nisi eodem die aliam Missam debuerit celebrare ; quia si vini perfusionem eodem

die perciperet, non posset postea celebrare, utpote non jejunus, ut *Extra.* de celeb. Miss. : « Ex parte vestra. » Debet autem sacerdos ponere in sacrificio Missæ panem azymum infermentatum, scilicet hostiam de puro frumento, non de alio blado, et vinum aqua mistum, ut de Consecr., *distinct.*, II : « In Sacramento : » et debet plus ponere de vino, et longe minus de aqua, ut extra, de celeb. Miss. : « Perniciosus. » Et quoties celebrat sacerdos, toties sanguinem et corpus Domini accipiat, ut de Cons., *dist.* I : « Relatum. » Paret autem sacerdos calicem per se, vel paretur ipso præsente, vel faciat parari coram se, non committat ulli scholari suo tantum, ne omittat vinum vel aquam ex oblivione, sicut jam plures stulti fecerunt. Si vero non habeat vinum, potest uvas maturas in calice comprimere, et illud expressum aqua mistum conficere, ut de Consecr., *dist.*, II : « Cum omne crimen. » Missam tamen celebret in jejunio in hora nona ; alias, Missas celebret in mane ab aurora usque ad tertiam, ut de Cons., *dist.*, I : Jejunus, » et cap. « Solent. » Celebret autem in Ecclesia, et non in aliis locis, ut de Cons., *dist.*, I : « Sicut non alii. » Si vero cogat necessitas, puta quia est in itinere, potest celebrare sub divo. Ita tamen, quod habeat supra altare, tabulam per Episcopum consecratam, ut de Consec., *dist.* II : « Concedimus. » Debet autem illa tabula esse lapidea, non lignea, ut de Cons , *dist.* I : « Altaria. » Calix vero in quo conficitur, debet esse aureus, argenteus vel stanneus, ut de Consecr., *dist.* I : « Calix. » Corporale vero debet esse album, nullo colore tinctum, ut de Cons,, *dist.* I : « Consulto, » Debent etiam omnia ista, scilicet calix, vestes et ustensilia altaris in quibus sacrificatur, consecrari, et per Episcopum benedici, ut de Consec., *dist.* I, cap. I, ut extra. de sacra unctione : « Cum venissent. » Quæ postquam fuerint nimia vetustate consumpta, comburantur et cineres in loco mundo jactentur, ut pedibus transeuntium non coinquinentur, ut Cons., *dist.* I : « Altaris palla. » Habeat autem sacerdos crucem ad altare cum celebrat, quia in illo mysterio passio Christi repræsentatur in memoriam dominicæ passionis, sicut in reverentiam passionis Christi facimus festum de sancta Cruce, ut de Cons., *dist.* III : « Crucis Domini », et cap. « Sextam. » Debet autem Sacerdos verba canonis Missæ ab illo loco « qui pridie quam pateretur, » usque in finem consecrationis, cum summa diligentia et sollicitudine proferre, ut non erret in eis, et non omittat aliquid ibi, nec reiteret ; quia cetera quæ præcedunt et quæ sequuntur, sunt de solemnitate Missæ, sed illa sunt de substantia Missaæ, utpote in quibus fit consecratio corporis et sanguinis Christi : illis omissis non fieret consecratio, ut de Cons., *dist.* II : « Panis in altari est. » Debet autem Sacerdos perficere totam formam verborum illorum in consecratione panis, scilicet usque hic, « Hoc enim est corpus meum : » et tunc, scilicet, quia jam facta est consecratio corporis Christi et ipse Dominus noster Jesus Christus est in altari inter manus sacerdotis, cum Angelis sanctis, ut de Consecr., *distinct.* II : « Quid sit sanguis » : Sacerdos se reverenter inclinet adorans verum corpus Christi. Et postea elevet in altum spectante populo, ut populus simul adoret. Alias, si ante consecrationem elevaret, faceret idololatrare populum, et populum idololatria deciperet. Habeat autem sacerdos lumen accensum, quando conficit et cum sumit Sacramentum. Eucharistiæ in Missa, et quando portat illud ad infirmum communicandum, *Extra.* de celeb. Miss : « Sane, et cap. « Litteras. » : et si distillaverit aliquid de sanguine, lambat illud si potest ; et si ceciderit in ligno vel lapide, vel in terra, radat illud sacerdos et comburat, et intus altare abscondat. Si vero ceciderit in pannum, lavet illud tribus vicibus, sumens loturam in calice, et ponat pannum juxta altare, ut de Consec., *distinct.* II : « Si per negligentiam. » Debet autem abstinere a celebratione, si habet conscientiam mortalis peccati, nisi confiteatur primo, ut I, quæst. I : « Sacerdos. » Si vero ex culpa sua ceciderit in pollutionem nocturnam, puta quia cogitavit peccatum ex delectatione, et ex hoc pollutus est, debet abstinere donec confiteatur. Si vero sine culpa sua, puta ex naturæ superfluitate, eodem die celebrare potest. Si vero ex alia levi causa, puta ex superflua potatione, seu ingurgitatione, eodem die abstinere debet, nisi immineat necessitas, et non habeat alium sacerdotem, ut de Cons,, dist. VI : « *Testamentum.* » Abstineat etiam sacerdos si sit in notoria fornicatione, ut XXI *dist.* : « Qui sciunt, » quia peccat ipse mortaliter celebrando, peccant etiam qui audiunt Missam ab eodem, ut XXII *dist.* : « Nullus cle« ricorum, » et cap, « Quæsitum. » Abstineat autem omnino si sit suspensus vel interdictus, aut excommunicatus, quia

efficeretur irregularis per hoc. Et quia talis suspensus est quoad se et quoad alios, peccat qui a tali recipit ecclesiastica Sacramenta scienter; si tamen sit ligatus minori excommunicatione, non est suspensus quoad alios; quia licet ipse peccet in conferendo ecclesiasticum Sacramentum, non tamen peccat in hoc, qui ex fide ab ipso recipit, ut *Extra.* de cleric. excomm. min. simon.: « Celebrat », de cohabit. cleric. et mulier: « Vestra. » Et propter hoc, quandocumque Sacerdos communicat excommunicato in verbis vel in aliis, faciat se absolvere a quocumque sacerdote si potest. Si vero sacerdos in ipsa celebratione recordatur alicujus peccati mortalis, confiteatur si potest, vel saltem conteratur et perficiat. Si vero non potest confiteri, nihilominus conficiat, quia gravius peccaret, si deluderet populum, ut *Extra.* de celeb. Miss., cap. «Cum homine.» Si vero in ipsa celebratione sacerdos intercipitur in aliqua passione, et non possit perficere, alius sacerdos incipiat ubi ipse dimisit, et perficiat, ut VII, quaest. I.: « Nihil. » Debet etiam sacerdos habere scholarem in Missa, qui juvet ipsum, quia illud officium facere non potest solus, extra. de fil. Presbyt.: « Proposuit, » Immo debet habere duos, si potest, ad minus, ut illa salutatio, Dominus vobiscum, verificetur; *Extra.* de Const., *dict.* I: « Hoc quoque. » Potest autem sacerdos pro pecunia celebrare, et locare operas suas ad annum vel mensem, vel ad diem, sicut voluerit, si ad hoc non tenetur ratione beneficii vel officii: *Extra.* de præ.: « Signatum », et XII quæst. II: « Caritatem; » quia si tenetur, non potest sine peccato pecuniam petere, vel aliquo modo exigere, ut *Extra.* de simon.: « Cum in Ecclesiæ corpore: » tamen sponte oblatam potest pecuniam recipere, ut I, quæst., II: « Quam pio. » Unde sacerdos pro diaconis Ecclesiæ suæ non potest ex pacto exigere, nec pignora petere, ut I, quæst., I: « Placuit ut unusquisque. » Sed pro diaconis aliquarum Ecclesiarum potest, quia ad hoc non tenentur: sed si volunt solvere, solvant quod in talibus est consuetum. Sacerdos postquam fecerit suum officium, libere et absolute potest illud petere, et ab solvendum illud per superiorem compellere, *Extra.* de sim.: « Ad audientiam. » Tamen non potest sacerdos illa intentione celebrare vel officiare, ut ex hoc pecuniam consequatur, quia peccaret mortaliter, licet non sit simonia, ut *Extra.* de simon.: « Tua nos. » Pecunia ergo non debet esse causa celebrandi, sed occasio excitans et inducens. Causa enim debet esse id ad quod talia sunt inducta seu instituta. Si vero offerentes habeant corruptam intentionem, credentes talia obtinere pro pecunia, non obest sanæ intentioni sacerdotis, ut I, quæst. I: « Judices. » Ita tamen, quod sacerdos intentione sua, vel in usu pecuniæ non offendat. Caveat autem sacerdos ne recipiat oblationes pro defuncto excommunicato vel præciso, vel qui decessit in peccato mortali notorio, quia pro talibus non debet orare, CX *dist.*, cap. « Oblationes,» et XIII, quæst. II: « Pro obeuntibus. » Si vero in confessione veræ fidei decessit, etiam si sit in inferno, quia dubium est, tamen licet orare pro ipso, quamvis non possit proficere ei XIII, quæst. II: « Non extimemns. » Tales enim non debent sepeliri in cœmeterio Ecclesiæ; immo si possent discerni sepulti, deberent exhumari et ejici extra cœmeterium: *Extra.* de sepulcris sacris. Cœmeteria in quibus corpora mortuorum excommunicatorum sunt sepulta, debent reconciliari aspersione aquæ benedictæ, sicut fit in dedicationibus Ecclesiarum, *Extra.* de cons. Eccl. vel altar.: « Consuluisti. » Soli et enim catholici sepeliendi sunt apud Ecclesias, ut fideles euntes et redeuntes orent pro ipsis, ut XIII, quæst. II: « Non extimemus. » Utrum autem celebrare quotidie, vel ex reverentia aliquando abstinere sit melius sacerdoti, hoc relinquitur intentioni suæ, ut faciat in quo Deo credat magis vel melius placere: et ponitur exemplum de Zachæo et Centurione, quorum unus placuit recipiendo, alter propter reverentiam abstinendo, dicens: « *Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum*, » de Cons., *dist.* II. « Quotidie. » Sicut mulier quæ patitur menstruum, si vult communicari, et intrare Ecclesiam ex devotione, non est prohibenda; sed si ex reverentia vult abstinere, est laudanda, ut V *dist.*: « Ad ejus vota. » Ex negligentia tamen nunquam sacerdos debet omittere, ut *Extra.* de celebr. Miss.: « Cum creatura. »

De Sacramentis Ecclesiasticis.

Viso de officiis Ecclesiasticis, videndum est de Sacramentis ecclesiasticis, quæ sunt septem, scilicet Baptismus, Confirmatio, Pœnitentia, Eucharistia, Extrema Unctio, Ordo, Conjugium seu Matrimonium. Et

primo de Baptismo, qui ordine prior est, et necessarium est. XVII *dist.* : « Verum. » Est enim janua, seu fundamentum Sacramentorum, *Extra.* de Presb. non bapt. : « Veniens. » Unde si quis omisso Baptismo ordinatur, non reciperet characterem, ut I, quæst. I. « Si quis confugerit : » ut si quis presbyter deprehenderet se non esse baptizatum, debet baptizari, et iterum ordinari, *Extra.* de Presbyt. non baptizatis : « Veniens. » Consistit autem hoc Sacramentum in duobus : in elemento aquæ, et forma verborum, ut I, quæst. I : « Detrahe » et *Extra.* de Baptismo et ejus effectu : « Non ut apponeret. » In aqua enim debet baptizari, non in alio liquore ; et undecumque sit illa aqua, sufficit, sive de mari, sive de fonte, sive de imbribus, sive de glacie resoluta. Forma verborum est illa quam Dominus dedit Apostolis dicens : « Ego baptizo te in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, » *Extra.* de Baptis. et ejus effectu : « Non ut apponeres » ita quod nihil omittatur de his verbis ; et si omiserit aliquam de tribus personis, non dicitur baptizatus, de Cons., *distinct.* IV. « In synodo. » Nec debet omitti hoc verbum, dum dicitur, ego baptizo te, *Extra.* de baptismo et ejus effectu : « Si quis puerorum. » Si tamen corrumpat verba sacerdos ex ignorantia latinæ locutionis, non nocet Sacramento : de Cons., *dist.* IV : « Retulerunt. » Ex satisfactione autem debet immergere ter, secundum hujus nostræ regionis consuetudinem, de Cons., *dist.*, IV : « De terna. » Et debet formam verborum ore exprimere : et dum dicit verba baptizando, debet immergere in aquam, ut I, quæst. I : « Detrahe. » Cetera verba quæ adhibentur ante et post oleum et chrisma, non sunt de substantia baptismi, sed de solemnitate. Si tamen sacerdos illa omittat ex contemptu, peccat graviter, quia sunt introducta ex generali consuetudine Ecclesiæ, de Cons., *dist.* IV : « Sive parvuli, » et generales consuetudines servari debent, sicut evangelia, ut XI, *dist.* : « Ecclesiasticarum. Sit autem sacerdos cautus, ut per sese immergat, et per se elevet puerum de sacro fonte, propter contingens periculum pueri ; et postea tradat eum astantibus, et sciat se patrem spiritualem pueri et compatrem parentum ex sola immersione, sicut alii elevantes : XX, quæst. I : « Omnes, » ita quod filia carnalis sacerdotis contrahere non potest cum baptizato ab ipso, et matrimonium contractum et consummatum dissolvetur, sicut inter filios duorum compatrum. *Extra.* de cognat. spirit. : « Ex litteris. » Si vero immineat necessitas, vel infirmitas baptizandi, ut non possent solemnitates observari, quia timetur de morte baptizandi ; tunc sacerdos habeat aquam paratam in fonte vel in vase, et immergat puerum ter in aqua dicendo : « Ego baptizo te in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, » et postea, si habeat opportunitatem, repetat ea quæ omisit, *Extra.* de sacr. unct. cap. « Pastoralis, » et cap. « Presbyter. » Si vero contingat imminente necessitate, quod puer baptizatus sit per aliquam mulierem vel laicum, quia sic fieri aliquando consuevit presbytero absente, sacerdos in tali casu, quia probabiliter dubitat, baptizet eumdem sub ista forma verborum : « Si tu es baptizatus, non te baptizo : sed si non es baptizatus, ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, » ut *Extra.* de Baptismo et ejus eff. : « De quibus. » Si autem puer inveniatur in platea vel coemeterio, et dubitetur utrum sit baptizatus, sicut sæpe fit de expositis et projectis, baptizari debet. de Consecr., *dist.* IV : « Parvulos. » Si vero aliquis magnus et adultus venit ad baptizandum, quem sacerdos præ mole corporis non possit immergere, tunc sacerdos fundat aquam super corpus ejus dicens « ego baptizo te in nomine Patris et Fili et Spiritus sancti ; » et sic recipit Baptismum. Tali enim adulto non imponitur pœnitentia de commissis ante Baptismum : sufficit enim tali peccatori Baptismi Sacramentum ad remissionem peccatorum omnium tam originalium quam actualium, ut de Cons., *dist.* IV : « Sine pœnitentia. » Requiritur tamen in eo cordis contritio, sine qua non sequeretur veniam de actualibus peccatis, ut de Consec., *dist.* IV : « Omnis. » Et talis adultus debet respondere de fide per se, non per alium, cum sacerdos quærit de articulis fidei, dicens : « Credis in Deum Patrem, etc. Credis et in Jesum Christum, etc., » ut de Consecr., *dist.* IV : « Parvulus. » Sed parvuli respondent per alios, quia per se non possunt hoc proferre : de Consecr., *dist.* IV : « Parvulus. » habeat autem sacerdos orarium sive stolam ad collum cum baptizat, XIII *dist.* : « Eccl. » Habeat etiam cereum accensum, ut ostendatur sub typo luminis corporalis lux illa quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, sicut XXI *distinct.* : « Clericos, » vel cleros, ut ex hoc apud homines fides augeatur : similiter *Extra.* de celebr. Miss. :

« Sane. » Admoneat autem sacerdos parochianos suos, ut in septimana ante passionem Domini Nostri mittant pueros suos ut instruantur de symbolo : de Consec., *dist.* IV : « Ante Baptismum, etc., » ante XX dies. Credo quod si sacerdos sit in tali loco quod non possit habere aquam de fonte vel de rivo, vel aliam, defodiat terram, si possit invenire ; et si non poterit habere, imploranda est bonorum omnium largitoris gratia, ut XX *dist.* : « De quibus. » Si enim sacerdos facit quod potest, et quod non potest committit Deo ; tunc ipse supplet defectum, ut XXII *dist.* : « Qui quæritur. » Parvuli delati ad Baptismum respondeant per alios, qui per se non possunt. Idem est de mutis, surdis et ægrotis, quia per se non possunt, ut de Cons., *dist.* IV : « Parvuli. » Potest autem dari Baptismus quandoque eadem hora quando natus est puer, ne interveniente morte, paganus mori valeat, qui redimitur per Baptismum, ut de Cons., *dist.* IV : « Beati. » Generalis autem Baptismus non debet celebrari, nisi in Sabbato sancto, et Sabbato Pentecostes, ut de Cons., *dist.* IV : « Duo tempora. » Nemo autem potest baptizare seipsum : sed alter debet esse baptizans, et alter baptizatus, ut *Extra.* de Baptismo et ejus effectu : « Debitum. » Ista duo sunt necessaria homini ad salutem, fides et Sacramentum ; sed ubi alterum deest ex necessitate, ipse Deus supplet quod deest : in puero supplet fidem, in adulto supplet Sacramentum : ubi utrumque deest, anima in æternum damnatur, ut de Cons., *distinct.* IV : « Firmissime. » Compaterni vero qui confitentur fidem pro puero in Baptismo, tenentur instruere ipsum puerum jam adultum de fide et caritate, ut de Cons., *dist.* IV : « Vos autem omnia. » Cavere autem debet sacerdos, ne vir teneat filium uxoris suæ ad Baptismum, sive habeat de se sive de alio, neque uxor filium viri sui. Si tamen factum fuerit ex simplicitate vel ex malitia, non sunt propter hoc separandi, ut XXX, quæst. prima : « Dictum, » et *Extra.* de cognat. de spir. capitul. « Si quis. » Si tamen pater vel mater filium suum baptizaverit in mortis articulo, cum non potest habere alium qui baptizaret, non sunt separandi : nec aliquo modo peccaverunt, ut XXX, quæstione prima : « Ad limina. » Potest autem ille idem qui tenuerit puerum ad Baptismum tenere ad Chrisma, cum ex pluribus filiis aliquis compater fieri possit. de Cons., *dist.*, IV : « In catechismo, » Ille tamen qui non baptizatur vel chrismatur, nec ad Baptismum nec ad Chrisma tenere potest, ut de Consecr., *dist.* IV : « In baptismo. »

De Sacramento Confirmationis.

De Sacramento Confirmationis, sive chrismationis, breviter transeamus, prout spectat ad sacerdotem, quia illud Sacramentum spectat ad collationem Episcopi. Presbyter enim ungit puerum sacro chrismate jam baptizatum in vertice, sed Episcopus ungit cum sacro chrismate in fronte, ut de Cons., *dist.* V : « Novissime. » De hoc plene tractatur *Extra* de sacr., unct. cap. « Cumque venisset; » et in hoc sacramento contrahitur compaternitas, sicut in Baptismo, ut de Cons., *dist.* IV : In catechismo. » XXX, quæst. IV : « Si quis ex uno. « Debet enim sacerdos monere parochianos suos, ut filios suos chrismari faciant, quia in Confirmatione vel chrismatione plene efficiuntur christiani : de Cons., *dist.* I : « Omnes fideles ; » quia licet omissio Sacramenti non obsit puero morienti ad salutem, prodest tamen viventibus, quia dat robur ad agones et prælia hujus mundi : de Cons., *dist.* V : « Spiritus sanctus. « Obest tamen præsentibus si omittant ex contemptu, quia peccant graviter, cum sit Sacramentum necessitatis.

De cautela in confessione habenda.

De Pœnitentia multa in libris sanctorum Patrum et scriptis inveniuntur Doctorum declarata. Quædam tamen quæ in usu ordinario magis occurrunt, duximus prælibanda ; debet namque sacerdos advertere utrum jurisdictionem habeat in illum vel in illam, quando audit ejus confessionem, puta si est parochianus ejus ; alias si esset alterius, non posset ipsum absolvere, sine petita et obtenta licentia illius sacerdotis cujus parochianus existit, ut de Cons., *dist.* V : « Placuit, » et *Extra.* de pœn. et remis.; « Omnis utriusque sexus, » nisi in articulo necessitatis : puta si pœnitens est percussus vel infirmus ad mortem et non possit haberi proprius sacerdos, in tali casu potest cuilibet confiteri etiam laico, et obtinere veniam ex desiderio sacerdotis, confitendo laico turpitudinem criminis, ut de pœn. *dist.* VI, cap. I. Circa pœnitentiale judicium, duo sunt necessaria sacerdoti : scilicet munditia vitæ, et scientia discernendi inter lepram et lepram. Munditia vitæ necessaria est, ut in nullo

eorum sit judicandus, quæ in aliis est judicare paratus, juxta illud Domini: « *Qui sine peccato est, prius in illam lapidem mittat.* » Scientia judicandi similiter necessaria est, ut cognoscat quid debet judicare, ut de pœnitent. *dist.* V, cap. I, circa medium, ut ex errore non imponat falsas pœnitentias, per quas animæ ad inferna trahuntur, ut de pœnit. *distinct.* V : « Fratres ; » quia juxta sententiam Veritatis, si cæcus præsumat ducere cæcum, « in foveam ductor primus cadit; inde secutor. » ut XXVIII *dist.*, cap; « Ipsis, » et de pœn., *dist.*, VI, cap., I. In primo autem inquirat sacerdos diligenter in confessione peccata et circumstantias peccatorum, scilicet tempus, modum, locum, et causam, etc. Ut pœnitentes ex ignorantia vel verecundia non celent in confessione peccata, ut de pœn. *distinct.*, cap., I circa finem, *Extra.* de pœnit., et remis.: « Omnis utriusque sexus. » Et dum pœnitens confitetur, sacerdos se exhibeat benevolum et affabilem et humanum, ut pœnitens non impediatur in confessione sua ex austeritate sacerdotis; et audita confessione, confortet ipsum utendo diversis experimentis ad sanandum ægrotum, nunc leviando et consulendo per spem veniæ, et gaudium æternæ vitæ postea terrendo per pœnas æternas, et incendia gehennæ ostendendo, sicut viderit expedire, ut de pœn., *distinct.* VI, cap. I in fine, et *Extra.* de pœnitent., et remis.: « Omnis utriusque sexus : » sicut videmus in medico corporali, qui phræneticum per levia mitigat et ad sanitatem reducit, et gulosum animum a vino et a carnibus aspere prohibet, ne per ea incurrat mortem. In quolibet autem peccato pœnitentia est ad arbitrium, ut sacerdos consideret qualitatem peccati et peccantis, ut si est senex aut juvenis, aut dives aut pauper, debilis aut fortis, si est bene compos, ant compunctus, et alia ; et omnibus bene consideratis, imponat ei pœnitentiam, et prout in arbitrio suo viderit expedire, ut XXVI quæst., VII: « Tempora : » et de pœn., *dist.* « In mensuram, » ita tamen, quod juvenibus, maxime mulieribus, non imponantur itinera et vagationes propter ætatis fragilitatem, ut L *dist.*, : « Pœnitentes, » quia in eundo et redeundo audit et videt aliquid per quod mulier juvenis colligit venenum mortis, et infundit aliis ; quia non solum tactu et ejus effectu, sed etiam aspectu quæcumque appetitur, et quisque appetit concupiscentiam feminarum, ut XXXII, quæst. V : « Non solum. » Masculis autem injungat pœnitentiam, scilicet, genuflexiones et alias satisfactiones in Ecclesia faciendas, ad tollendam malam consuetudinem de non veniendo ad Ecclesiam diebus dominicis et festivis. Sit autem sacerdos ita cautus, ut non imponat pœnitentiam ita gravem et austeram pœnitenti, ut pœnitens totam dimittat ; sicut adolescens qui fascem dejecit a tergo, quem super humeros portare non potuit, ut XXVI, quæst. IV : « Alligant. » Sed non ita levem imponat, ne peccator contemnat peccatum, et ut ex levitate pœnitentiæ relabatur libentius ad peccatum, ut L *dist.*, cap., I. Faciat ergo quoddam temperamentum ex misericordia et severitate, ut pœnitentia non sit nimis dissoluta, nec nimis rigida, ut X quæst. V: « Sunt namque : » tamen tutius est ponere minorem debito, quam majorem: quia melius excusamur apud Deum propter multam misericordiam, quam per nimiam severitatem, ut XXVI, quæst., IV : « Alligant » in fin ; quia talis defectus in Purgatorio supplebitur, XXV *dist.*: « Qualis, » et cap., « Se.: » tamen reiteranti peccatum gravior est pœnitentia injungenda. Vulnus enim iteratum si incurratur, gravius est ad sanandum, ut de pœnitent. *distinct.* IV : « Inanis est pœnitentia. » Ut autem sacerdos ad ista sit doctus et cautius, meditetur Scripturas sacras et dicta Sanctorum, in quibus ista inveniat : nam propter hoc Dominus ponit verba sua in ore prophetæ, et post committit sibi curam animarum, dicens ad Jeremiam : « *Ecce dedi verba mea in ore tuo, Ecce constitui te super et gentes et regna,* » ut XXXXI *distinct.*, cap., « Ecce. » Certe cum videamus medicos corporum revolvere quotidie et legere libros physicales et medicinales corporum in quibus docentur curare corpora moritura ; magna stultitia est non legere libros Sanctorum medicinales animarum in quibus docemur curare animas in æternum victuras. Majus est damnum unius animæ, quam de morte innumerabilium corporum, ut XXIV, quæst. III : « Si habeas, » circa finem. Instruat sacerdos confitentem, ut confiteatur omnia peccata pure et sinet palliatione, ut sicut peccata sunt in conscientia confitentis per memoriam, ita sint in ore ipsius per confessionem ; nec dividat confessionem propter verecundiam, ut unum confiteatur uni et aliud alteri, ut de pœnit, *dist.* V, cap. I : « Ut cautus, » et ut confiteatur per se non per nuntium

vel per scripturam, ut de pœn., *dist.* I : « Quem pœnitet » in principio. Verumtamen dum sacerdos inquirit de peccatis aut de circumstantiis peccatorum, ita caute inquirat, ut non instruat eum ad peccandum, quia nulli debemus parare laqueum, XVII *dist.:* » De viduis sub nullo. » Debet autem sacerdos monere parochianos suos et si opus fuerit cogere, ut saltem semel confiteantur in anno, et communicent in Resurrectione Domini : *Extra* de pœn., et rem.; « Omnis utriusque sexus : » Si vero sacerdos timeat scandalum alicujus potentis de populo, et timet probabiliter ut pejus inde oriatur, saltem denuntiet rectoribus ac superioribus, ut per illos tales potentes inducantur ad pœnitentiam, ut quæ non potest facere per se, faciat per alium : sufficit enim sacerdoti ut faciat quod potest. Si autem pœnitens voluerit de aliquo peccato satisfacere, et in aliquo peccato remanere, puta ab usuris, et non a fornicatione; sacerdos non debet omnino illam confessionem spernere, et sic secretum dimittere a se inconsultum : sed ipsam audire et dare sibi consilium ut jejunet, vel eleemosynas et alia bona faciat et exerceat. Non tamen illum absolvat, nisi de omnibus confiteatur et satisfaciat; *Extra.* de pœn. et remiss. : « Quod quidem. » Dominus enim noster totum hominem sanavit quem omnino non liberavit : de pœn., *dist.* III : « Sunt plures. » Denuntiet tamen, quod illa bona quæ facit in mortali peccato, non prosunt sibi ad vitam æternam ; sed ad hoc prosunt, ut disponant et habilitent ad pœnitentiam, ut legitur de Cornelio, XXVI *dist.* Deinde prosunt etiam ad præmium temporale : de pœn. *dist.* III : « Quid ergo. » Vel ad supplicium in inferno, de pœn., *dist.* III : « Si quis autem. » Curet autem sacerdos residere in tali loco, quando audit confessionem, maxime mulierum, quod ab aliis videatur manifeste, sed a nemine audiatur, ne laici qui clericis oppido sunt infesti, et sunt proni ad suspicandum malum, ex sinistra suspicione cordis percutiantur; sed a nullo audiantur quæ ibi dicuntur, ut illud judicium soli sacerdoti confessori, et pœnitenti confitenti sit notum. Sufficit autem in illo divino officio testimonium Dei et sanctorum Angelorum qui illic assistunt, et coram quibus illud judicium agitur, ut de pœn., *distinct.* I : « Quem pœnitet, » et L *dist.* : « De his vero.» Sacerdos autem summa cura et sollicitudine curare debet, ne revelet aliquid de his quæ dicta sunt sibi in confessione, neque per verbum, neque per aliud signum; sed si dubitat de aliquo peccato, et super hoc vult consulere magis peritum, ita caute quærat consilium de peccato, ut nullus aliquid perpendat de peccatore : alias esset in causa depositionis, ut de pœn., *dist.* VI : « Sacerdos, » et *Extra.* de pœn. et remiss. : « Utriusque sexus. » Exhibeat se sacerdos multa maturitate, ne verbosus aut loquax sit, ne propter hoc videatur ut suspectus in confessione; nec sedeat in conviviis in multitudine frequenter loquentium, ne aliquod verbum exeat ex ore suo quod noceat ipsi de revelatione confessionis; et si audiat verbum injuriosum a parochianis suis, non reddat eis vicem pro vice, ne propter hoc insinuetur revelasse confessionis peccatum. Caveat autem sacerdos ne dum audit confessionem mulierum, respiciat vultum earum, nec advertat qualitatem membrorum : propter quod bonum est et congruum, ut mulier teneat in confessione locum magis imum, et sacerdos magis altum, ut non de facili se videant mutuo, ne insidiante diabolo illa impediatur in confessione propter verecundiam, vel sacerdos insidietur ex illicita cogitatione : propter quod etiam sacerdos expedita confessione juvencularum mulierum non immoretur illa intermiscere verba quæ confessionem perturbant vel non adjuvent, nec ultra quam necesse est excogitare confessionem earum, inquirendo vitiose motus membrorum suorum et usus; quia ubi talis esca jacet, antiqui hostis stimuli non desunt ad tentandum, LXXXI *dist.* : « Oportet. » Nec recipiat sacerdos manus mulierum inter manus suas, sicut aliqui stulti faciunt vel fecerunt, nec aliquo modo tangat mulierem : quia bonum est omnino sacerdoti non tangere, ut XXXII *dist.* : « Hospitiolum. « Timeat autem sacerdos instigationem versuti hostis, qui cum habeat mille nocendi modos, conatur a principio ruinæ suæ caritatem hominum et bona opera perturbare, ut XVI, quæst. II : « Visus. » Debet autem sacerdos omni tempore dare pœnitentiam postulanti, et in ultimo articulo vitæ : de pœn. *dist.* VI in princip., et XXXVI, quæst. VI : « Si presbyter. » Nec contrahat moram quandocumque advocatus fuerit ad pœnitentiam imponendam; aliter puniri debet. Sed si infirmus petit pœnitentiam, et antequam sacerdos veniat ad eum sit mortuus, vel amiserit loquelam, sacerdos habeat eum pro confesso, et post mortem absolvat eum, ut de pœn.,

dist. I : « Multiplex, » ut *Extra.* de sent. excom. : « A nobis. » Si autem aliquis confiteatur aliquod peccatum de quo satisfacere non potest, puta rapuit aliena quæ præ nimia paupertate reddere non potest, sacerdos injungat sibi pœnitentiam ; dicat tamen sibi quod si veniat ad pinguiorem fortunam restituat ablatum, si restitui potest, ut XIV, qu. VI : « Si res aliena. » Item si mulier sibi supposuit partum alienum, ne bona viri sui convolverentur ad alias, vel suscepit filiam de adulterio quæ nutritur de bonis viri sui, in hoc casu audiat confessionem ejus sacerdos, et similibus casibus, si qui tales occurrant, et absolvat eam, ut *Ext.* de pœnit. et rem. : « Officii. » Item si mulier habeat certam et discretam conscientiam ex causa probabili et vera, quod vir ejus sit consanguineus ejus, et ad hoc non vult contra conscientiam reddere debitum viro suo excommunicato, sacerdos audiat confessionem suam, et absolvat eam, et communicet illi in occulto judicio animarum : vitabit ipsam in publico, *Extra.* de restit. spol. : «Littera, » *Extra.* de sent. excom. : « Inquisitum. » Si autem aliquis confiteatur sacerdoti aliquod peccatum vel furtum, de quo satisfacere non possit aut non vult, et mulier, aut dominus rei furtivæ petat excommunicationem inde fieri, sacerdos debet excommunicare in genere, non in specie; sed dicat : « Excommunico illum vel illam qui fecit tale furtum, non nominando personam. Persona non debet nominari expresse, nisi convictus sit aliquis in judicio ; *Extra.* de offic. jur. ord. : « Si sacerdos. » Et quandocumque sacerdos excommunicat aliquem, scribat causam quare excommunicat, et in scriptis proferat ; aliter incidit in illam constitutionem, ut *Extra.* de sent. excommunic. : « Medicinalis. » Caveat autem sacerdos ut non recipiat ad confessionem excommunicatos et interdictos, antequam absolvantur : quia cum tales sunt remoti a Sacramentis Ecclesiæ, non posset eos absolvere durante vinculo interdicti vel excommunicationis : sed si sit excommunicatus ab ipso sacerdote, vel ab antecessore suo, potest ipsum absolvere præmissa satisfactione, et pœnitentiam impendere, ut XI, qu. III : « Si Episcopus. » Si autem sit excommunicatus a sacerdote alio, non posset ipsum absolvere jure ordinario, sicut nec posset aliorum parochianos excommunicare, ut *Extra.* de sent. excom. : « A nobis. » Tamen in articulo mortis potest vel posset simplex sacerdos a quacumque excommunicatione absolvere : *Extra.* de sepulchr., cap. ult. Potest autem sacerdos de omnibus peccatis venialibus et mortalibus privatam pœnitentiam injungere, et absolvere fideliter confitentes, ut *Extra.* de pœn. et remiss. : « Deus, » nisi prohibeatur ab homine vel a jure ; ut si sint enormia crimina, in quibus requiritur major pœnitentia, et illa pro quibus requiritur solemnis pœnitentia. Solemnem enim pœnitentiam imponit Episcopus, non simplex sacerdos : L *distinctione*, in capite : « Quadragesimæ. » Instruet autem sacerdos parrochianos suos, ut addiscant symbolum, scilicet Credo in Deum, et Pater noster, et confessionem : ista tria debent scire qui nesciunt legere, *Extra*, de pœnit, et remiss. : « Deus qui Ecclesiam. » Et quando homines intrant Ecclesiam, aspergantur aqua benedicta, quam sacerdos habet semper in Ecclesia paratam, quia in conspersione aquæ benedictæ remittuntur per gratiam peccata venialia, et debilitatur potentia inimici, ut de Consecr., *dist.* III , « Aquam. » Et quando sacerdos audit confessionem alicujus, post auditam confessionem injungat ei pœnitentiam salutarem: deinde faciat confessionem generalem , scilicet, Confiteor Deo. Et dum facit confessionem, instruat confitentem stare flexum ad terram pro reverentia absolutionis, ut ex hoc fides et devotio augeatur pœnitenti. Finita confessione, dicat sacerdos : «Misereatur tui omnipotens Deus, etc. Indulgentiam, etc. » Et absolvat eum a peccatis ex ab excommunicatione, restituens, ipsum Ecclesiæ Sacramentis. Caveat autem sacerdos, ut si quis vult confiteri ei alio audiente, non recipiat eum, sed quemlibet audiat separatum, ne unus audiat confessionem alterius nisi solus sacerdos, ut *Extr.* de pœn. et remiss. : « Omnis. »

De Sacramento Eucharistiæ.

De Sacramento Eucharistiæ plura dicam sub eruditione simplicium sacerdotum. Videamus ergo, quoniam iste tractatus excedit intellectum humanum, et hoc sacramentum percipitur potius fide quam doctrina, juxta illud dictum Domini. « *Nisi credideritis, non intelligitis :* » plus enim in eo operatur credulitas mentis quam perceptio corporis, ut de Cons. *distinct.* II : « Ad quid. » Hoc sacramentum Eucharistiæ sequitur pœnitentiam, quia non debet sacerdos vere pœnitentibus

illud denegare, ut de Cons., *dist.* I : « Neminem. » Est enim sacramentum humanæ reconciliationis ad Deum, in eo quod Filius Dei assumpsit carnem humanam, et fecit se unum nobiscum ; unde dicitur *Emmanuel*, quod est « *nobiscum Deus.* » In eo vero quod nos suminus corpus Domini et sanguinem ejus, efficimur unum cum ipso, et sic per ipsum tendimus ad unitatem cum Patre, et sic per Christum mediatorem reconciliamur æterno Patri ; ut de Cons., *dist.* III : « Sic ipse Salvator dicit ad Patrem : *Volo Pater*, *quod* fideles *sint unum nobiscum sicut unum nos sumus*, » ut *Extra.* de summa Trinit. et fide cathol.: « Damnamus. » Nec debet solum istud sacramentum ministrari per Episcopum vel per presbyterum ; potest enim per diaconum ministrari, ut de Consecr., *dist.* II : « Pervenit » et XCIII, *dist.*, cap. « Præsente, » et cap. « Diaconos. » Est enim sacramentum necessitatis, sicut baptismus et pœnitentia ; unde dicitur viaticum a sanctis Patribus, ut XXVI, quæst. VI : « Qui recedunt : » quia maxime dari debet morientibus, sicut viatoribus transeuntibus, ut *Extra.* de pœn. et remiss. : « Quod vitæ. » Unde sacerdos debet esse sollicitus, ut post pœnitentiam receptam communicet infirmum, ut sine communione non recedat, ut *Extra.* de pœn. et remiss. « Deus qui Ecclesiam. » Ideo sacerdos debet servare Eucharistiam, et habere paratas hostias consecratas pro infirmis communicandis : de Consec., *dist.* II : « Presbyter : » quam reponat in loco mundo et singulari, ubi alia communia non ponuntur, de quibus communicet infirmum quandocumque fuerit opportunum. Et quando ibit sacerdos ad communicandum, portet plures hostias in eundo et redeundo, ut populus se inclinans adoret verum corpus Christi, quod portatur manibus sacerdotis. Portet autem sacerdos illud publice, honeste et honorifice ante pectus, indutus veste sacerdotali, cum reverentia et timore, cum gausape mundo et decenti, præcedente ministro cum lanterna cum lumine, vel cum candela. Doceat autem sacerdos populum in Ecclesia, ut quando levatur corpus Domini manibus sacerdotis in altari, et quando portatur ad infirmum, omnes se reverenter inclinent flexis genibus adorantes, ut *Extra.* de celeb. Miss. : « Sane. » Reponat autem sacram Eucharistiam et chrisma et oleum in loco clauso, et consignato clavi, ut non possit aliqua temeraria manu extrahi, ut *Extr.* de custodia. Euchar., cap., I. Curet autem sacerdos hostias consecratas reponere in loco decenti ubi non marcescant : et si locus esset adeo humidus quod non possent ibi durare, recenseat eas et revolvat frequenter, quia ex hac causa sacerdos potest etiam in tempore generalis interdicti semel in hebdomada celebrare, januis tamen clausis, campanis non pulsatis, interdictis et excommunicatis exclusis, ut *Extra.* de sent. excomm. : « Permittimus. » Quod si marcescerent et veterascerent, sicut in aliquibus locis aliquando factum est, prout audivimus, jam desineret ibi esse corpus Christi, ut de Consecr., *dist.* II : « Qui bene. » Unde talis hostia non debet dari communicanti. Item dari debet corpus Christi jejuno stomacho ante cibum in honore tanti sacramenti, non post : de Consecr., *dist.* II : « Liquido. » Si vero timeatur de morte, dari potest quandocumque, ante et post. Quando vero oportet sacerdotem veteres hostias renovare, et consecrare de novo, sumat hostias veteres, et comedendo consumat jejuno stomacho, vel post missam celebratam antequam sumat perfusionem, seu ablutionem. Illud idem faciat quando supersunt hostiæ consecratæ communicationi populi, sicut in festo Natalis Domini vel Resurrectionis, vel in aliis festivitatibus, quibus communicant, ut de Consecr., *dist.* II : « Tribus gradibus. » Debet autem sacerdos dare panem seorsum, et calicem seorsum ; nec debet Eucharistiam vino intingere, ut de Cons., *dist.* II : « Cum omne. » Caveat autem sacerdos ut nunquam porrigat sano vel infirmo hostiam non consecratam pro corpore Christi, quia non debet populum deludere, cum falsa remedia sint veris periculis graviora, ut *Extra.* de celebratione Missæ : « De homine. » Habeat autem sacerdos orarium sive stolam ad collum suum, quando communicat aliquem, ut XXIII *dist.* : « Ecclesiastica. » Si vero aliquis sit infirmus, ita quod non possit hostiam totam sumere, quia forte patitur in gutture, sacerdos frangat hostiam et sumat inde aliquam particulam, et det ei aliam particulam, quia pro qualibet parte sumitur corpus Christi, qui in sacramento per partes manducatur, et manet totum integrum, ut de Consecratione, *distinct.* II : « Qui manducat. » Sive plus sive minus quis inde percipiat, omnes æqualiter integerrime sumunt generaliter, et specialiter unusquisque, ut de Consecratione, *distinct.* II : « Quid sit sanguis. »

Cum autem sacerdos communicat sanum vel infirmum, debet in porrectione sacræ Eucharistiæ facere signum crucis cum ipsa hostia in facie recipientis dicens : « Corpus et sanguis Domini nostri Jesu Christi conservet et custodiat te in vitam æternam. » Cum vero porrigit calicem, dicat : « In nomine Domini nostri Jesu Christi : » quia illud est purum vinum cum aqua, et non sanguis, cum non sit consecratum mystica prece sacerdotis : sanguis enim datur cum corpore per modum unionis, quia non est corpus sine sanguine; ideo debet dicere sacerdos qui porrigit Eucharistiam : « Corpus et sanguis Domini nostri Jesu Christi conservet te in vitam æternam, Amen. » Secus est in sacramento Altaris, ubi sacerdos recipit seorsum sanguinem sub specie vini; tunc ipse recipit verum sanguinem Christi prece mystica consecratum : nam ante consecrationem erat vinum, post consecrationem vero est sanguis, quia benedictio consecravit, ut de Consecratione, *distinct.* II : « Nos autem. » Debet autem sacerdos monere communicantes, ut sumant de calice tribus vicibus ad minus, non propter aliquod mysterium, sed ut bene laventur ora sumentium, ne remaneant aliquæ reliquiæ inter dentes communicantium vel gingivas, et ut maleficæ mulieres non possint ita de facili reservare in ore corpus Christi ad aliquod earum maleficium perpetrandum, sicut sæpius intelleximus quod plures maledictæ fecerunt. Debet autem teneri dum communicant aliquod gausape ante pectus sub mento, saltem ante caput illius gausapis in quo sacerdos tenet Eucharistiam, ambabus manibus expansis, ut si tota ceciderit hostia vel aliqua particula, non possit cadere in terram vel conculcari : non est enim sine culpa, quando corpus Christi ex negligentia cadit in terram, ut de Consecratione, *dist.* II « Qui bene, » et I, quæst. I : « Interrogo. » Si vero aliqui pueri de parochia sacerdotis venerint ad communicandum in festo Nativitatis vel Resurrectionis Domini, et tantæ adhuc innocentiæ sint, quod nullo adhuc gravati sint gravi peccato, et sint tantæ discretionis et compunctionis, quod sumant cum aliqua reverentia et timore, potest sacerdos dare eis corpus Christi post aliqualem confessionem, quæ inducit in illis devotionem et assuefactionem confitendi : quia licet non habeant actualem discretionem confitendi et conterendi, tamen in ipsis operatur sacramentum, cum non inveniat obicem malitiæ in eis, ut *Extra.* de Baptismo, et ejus effectu : « Majores in fine. » Si autem indiscreti fuerint et malitiosi, utpote in quibus malitia excedit ætatem, non debet sacerdos indistincte talibus dare corpus Christi. Parvulis vero ita teneris quod sumere illud non possunt, debet sacerdos in mortis articulo vinum cum aqua in calice pro confirmatione porrigere, non quod sit sacramentum, sed fides et assuefactio sacramenti. Illud autem credo, et rogo omnino vitandum, quod quidam sacerdotes facere consueverunt, ut videlicet quando portant Eucharistiam ad infirmum, non portant vinum de ecclesia sua, sed accipiunt de domo infirmi. Portet ergo sacerdos vinum de Ecclesia sua cum ipsa Eucharistia de segete sua si habet, ad domum infirmi : si vero non habet, acquirat unde possit vel emat, et ab Ecclesia sua deferat ad infirmum; ne per hoc lædatur in tanto Sacramento fides illius infirmi, qui sic mortaliter et perniciose sumeret, cum in illo sacramento plus operetur fides percipientis quam sacramenti perceptio, ut de Consec., *dist.* II : « Ut quis. » In omnibus enim sacramentis, et in isto præcipue, quia magis caligat oculus rationis, debemus informare viros et mulieres ad fidem et devotionem non solum per verba, sed etiam per actus nostros exteriores, ut *Extra.* de celebratione Missæ : « Sane. » Sed si sacerdos sit suspensus vel excommunicatus aut interdictus, vel remotus a collatione et perceptione hujus sacramenti, in hoc casu peccat sacerdos in conferendo, et peccat ille qui scienter recipit ab eo. Si vero probabiliter ignoret de facto, non peccat, ut *Extra.* de clericis interdictis vel excommun. : « Ministrum Apostolicum. » Si vero sacerdos ligatus sit minori excommunicatione tantum, peccat sacerdos in conferendo, sed non peccat ille qui recipit; quia in casu sacerdos, etsi sit remotus a perceptione sacramentorum, non tamen a collatione, ut *Extra.* de clericis interdictis vel excommunic. : « Celebrationis. »

De Sacramento Unctionis.

Extrema Unctio debet dari adultis infirmis, pœnitentibus, et petentibus, de quorum morte timetur : sanis enim et pueris et non pœnitentibus dari non debet : et debet dari ab Episcopis, vel presbyteris, et non ab aliis, ut XCV *dist.* : « Quod illud »

et c. sequenti. Consistit autem hoc sacramentum in unctione quæ fit ex oleo sancto, et oratione quæ funditur a presbytero super infirmum, ut cap. prællegato. Debet autem adhiberi in hac unctione oleum benedictum per Episcopum, quod dicitur oleum infirmorum, et non oleum catechumenorum, quia illud adhibetur in sacramento baptismi, *Extra.* de sacra unctione: « Cum venissent. » Unde peccant sacerdotes qui inungunt de alio oleo : peccant etiam in illa capitula, qui volunt dare illud oleum capellanis suis cum alio oleo, facientes quamdam divisionem sacramentorum ex avaritia vel ex jactantia, quia faciunt illos errare, dum ungunt infirmos de oleo catechumenorum. Si vero sacerdos deprehenderit se errasse, et ex errore de alio oleo unxisse, debet adhuc de alio oleo debito ungere, et supplere quod omisit, ut *Extra.* de sacra unctione, cap. I. Et ille sacerdos qui inungit, debet super infirmum fundere orationem : non enim unus debet inungere et alius orationem dicere, sicut quidam fatui sacerdotes facere consueverunt, ut non sit divisio sacramenti, ut XXIII *dist.* : « Quorumdam. » Possunt tamen alii sacerdotes simul cum ipso sacerdote inungente et orante orare. Et debent etiam plures sacerdotes adhiberi in collatione hujus sacramenti, si fieri potest nec hic est taxatus numerus quot sacerdotes debeant interesse ; quia sufficiunt duo, si plures haberi non possunt : possunt etiam communicare centum si volunt ; sed quando non possunt esse plures sacerdotes, potest unus sacerdos cum scholare suo, et ex causa potest solus sacerdos illud sacramentum conferre infirmo, ut *Extra.* de verborum significatione, « Quæ sunt. » Debet autem sacerdos istud oleum, et aliud oleum et chrisma in die quintæ feriæ hebdomadæ sanctæ per singulos annos de anno in annum renovare ad sacramenta conferenda, et vetus in Ecclesia concremare, ut de Consecr., *dist.* III: « Litteris : » et de oleo novo per Episcopum benedicto baptizare et inungere, et non de veteri ; alias esset graviter puniendus, nisi hoc faceret ex gravi necessitate, ut de Consecratione, *distinct.* IV : « Si quis de oleo. » Et si oleum vel chrisma ex frequenti usu deficeret, potest sacerdos adhibere oleum non consecratum oleo consecrato, et totum efficitur consecratum, ut *Extra.* de cons. Ecclesiæ vel altaris : « Quod in dubiis. » Nec debet sacerdos in collatione hujus sacramenti pecuniam exigere, nec aliquo modo petere, quoniam hoc esset simoniacum ; sponte tamen oblatum potest recipere. In nullo enim sacramento permittitur pecuniam postulare, sed dari, ut I, quæstione v, cap. ultimo. Si vero infirmus voluerit alios clericos præter clericos Ecclesiæ suæ convocare ad ipsum inungendum, sacerdos parochialis Ecclesiæ licet non debeat pecuniam petere potest tamen denuntiare sibi, et dicere : Ego et socii mei nihil petimus, parati sumus sine aliqua satisfactione. Aliis vero cum sint extranei est honestum et consuetum ut aliqua eleemosyna tribuatur. Item potest illud sacramentum iterari, sicut et pœnitentia : nam ista tria sacramenta, scilicet baptismus, confirmatio et ordo, iterari non possunt ; reliqua possunt iterari, quæ sunt quatuor : quia enim iteratur morbus peccati, necesse erat ut posset iterari medicina sacramenti. Prodest autem istud sacramentum ad duo : primo quia citius sanantur infirmi si sint convalituri : secundo quia tollit peccatum veniale, sicut patet auctoritate Jacobi, unde sumitur istud sacramentum : ubi dicitur Jacobi v : « *Alleviabit eum Dominus, et si in peccatis fuerit, dimittentur sibi.* « Si autem infirmus qui petit unctionem, amisit notitiam vel loquelam antequam sacerdos veniret ad eum, nihilominus ungat eum sacerdos, quia in tali casu debet etiam baptizari, et a peccatis absolvi, ut *Extra.* de baptismo et ejus effectu : « Majores. » Potest autem corpus defuncti lavari, ut moris est apud quosdam, etiam si eadem die qua natus decesserit ; quia talis lotio non obest defuncto nec prodest, sed prodest vivis qui per hoc reddnnt testimonium fidei suæ, quia tale corpus in generali resurrectione habet resurgere, ut XII, quæst. II : « Non extimemus. »

De Sacramento Ordinis.

De Sacramento Ordinis dicendum est, quod novem sunt ordines ecclesiastici, ad quos clericus finaliter promovetur, ut XXV *dist.* : « Perlectis. » In quorum collatione talis est ordo : in primis enim tonsura efficitur clericus, ut *Extra.* de ætate et qualitate ordinandi præd. : « Cum contingat », qui aliter dicitur psalmista, XXV *distinct.* : « Perlectis », ubi ad « Psalmistam : » deinde efficitur ostiarius, deinde exorcista, deinde lector, deinde acolythus, deinde subdiaconus, deinde diaconus, deinde presbyter, deinde Episcopus, ut

LXXVII *distinct.*, cap. I. Ad instar cœlestis militiæ ubi sunt novem ordines Angelorum, in quibus alii majores, alii minores; et dum minores exhibent reverentiam majoribus, et majores minoribus dilectionem impendunt, fit in eis vera concordia ex diversitatis contentione, ut LXXIX *distinct.* : « Ad hæc autem. » Possunt autem semper recipi minores ordines; sed sacri ordines non possunt recipi nisi septies in anno; videlicet in quatuor sabbatis temporum, et in sabbato sancto, et in sabbato ante Dominicam de passione Domini, ut *Extra.* de tempore et dispensat. : « De eo ». Sacros autem ordines dicimus a subdiaconatu et supra, ut XXXII *dist.* : « Erubescant. » Isti enim qui ad hos ordines promoventur, coguntur omnino continere, et profiteri castitatem, ut XXXVIII *dist.* : « Nullum facere subdiaconum. » Debet autem quilibet clericus a suo Episcopo ordinari, vel de licentia sui Episcopi, ut IX, quæst., II lug. Si vero aliquis clericus de ignorantia vel oblivione omisso aliquo medio fecerit se ad altiorem ordinem promoveri, debet se abstinere ab executione illius ordinis, donec tempore debito et statuto ad hoc receperit ordinem quem omisit, ut LII *dist.* : « Sollicitudo. » Et nota, quod quilibet prædictorum ordinum habet privilegium fori sui et enormitatis, unde non potest conveniri nisi in foro Ecclesiæ. Et quicumque percutit aliquem clericum, eo ipso incidit in excommunicationem, a qua non potest absolvi nisi in articulo mortis, vel auctoritate Papæ, ut XVII, quæst., IV : « Si quis suadente. » Et debet deferre tonsuram rotundam, non quadratam vel fenestratam, desuper caput ad modum sphæræ, alias debet puniri, ut XXIII *dist.* : « Prohibete. » Aliter non conceditur ei ministrare ad altare, nisi cum tonsura et veste congrua, ne faciat inde scandalum aliis; XXIII *distinct.*, cap. : « Presbyter. » Debent etiam benedicere mensam, quandocumque comedunt, et cibo sumpto gratias referre Deo, ut LXIII *dist.* : « Non liceat. »

De Sacramento Matrimonii.

De Sacramento Matrimonii pauca dicemus, quæ spectant ad officium sacerdotis. Est enim sacramentum laicorum; laicis enim concessum est uxores ducere, filios procreare, terram colere, et temporalia possidere. Clericis convenit ab omni strepitu temporalium cessare, vacare contemplationi et orationi, quod designat rasura capitis, et corona quam habent in signum regni quod expectant in Christo, utpote in sorte Domini electi, ut XXII, quæst., I : « Duo sunt; » tamen quidam clerici possunt habere temporalia ad communem utilitatem indigentium, exemplo Domini; XII, quæst., I : « Habebat et Dominus, » et XII, quæst., II : « Aurum Ecclesia habet. » Quicquid enim habent clerici de redditibus, debet esse pauperum, et domus eorum debent esse communes ad susceptionem peregrinorum, ut XVI, quæst., I, cap. ult. Aliter autem si ex avaritia retinent et accumulant, apud strictum judicem rei sunt omnium illorum quibus convenire possunt, ut LXVII *distinct.* : « Sicut hi. » Clerici in minoribus constituti possunt contrahere matrimonium si contrahere volunt; sed in sacris ordinibus a subdiaconatu et supra nunquam, ut XXXII *distinct.* : « De illo clerico. » perdit tamen beneficium clericus conjugatus : quia non potest habere Ecclesiam et uxorem, seu beneficium ecclesiasticum cum uxore, et *Extra.* de clericis conjug. : « Joan. ». Potest autem redire ad clericatum si habuerit unicam uxorem, tamen virginem, ut XXXII *distinct.* : « Nemo. » Ad sacerdotem pertinet curare ne in parochia sua contrahantur clandestina matrimonia et incestuosa; et ideo inveniri debent publica sponsalia, et aliæ solemnitates consuetæ, per quas excluduntur et revelantur ista impedimenta. Propter quæ celebrat sacerdos Missam specialem : in qua benedicit sponsam cum sponso, ut XXX, quæst., V, per totum. Requiritur tamen quod sponsa benedicatur per sacerdotem si sit virgo, ut habeat in se signaculum sacramenti : signat enim Ecclesiam quæ virgo Christo nupsit, et virgo in fide permansit, juxta illud Apostoli II Corinth., XI : « *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo,* » ut notatur *Extra.* de bigamis : « Debitum; » propter quod etiam mulier corrupta non potest in sacram virginem consecrari, ut XII, quæst. V : « Ille autem, » et XXVI *distinct.* : « Acutius : » et ita quantum ad hoc requiritur major castitas in muliere quam in viro. Prius tamen quam sponsalia contrahantur, sacerdos denutiet publice in Ecclesia personas inter quas matrimonium debet contrahi; ut quicumque sciverit aliqua impedimenta, infra certum terminum dicat; aliter sacerdos non celebret sibi Missam, quia graviter puniretur a jure : *Ex-*

tra. de clandestinis sponsalibus : « Cum inhibitio. » Illud autem non omitto, quod quando sacerdos celebrat Missam sponsalium, facta consecratione, antequam dicat « Pax Domini, » benedicat sponsam cum sponso, et peracta benedictione redeunt ad altare recepturi Corpus et sanguinem in altari. Ego autem laudo, et tutius reputo meo judicio, ut sacerdos prius sumat Corpus et Sanguinem Domini, propter periculum quod posset intervenire in tanto strepitu hominum de Corpore Christi, et propter periculum conscientiæ sacerdotis; et sic peracto illo divino mysterio, sacerdos vadat ad benedicendum illos : sed ante benedictionem sacerdos interroget illos utrum unus consentit in alteram per verba de præsenti, et velit ipsam in conjugem habere : et hoc facto fundat benedictionem super capita amborum, principaliter tamen super mulierem, ratione cujus celebratur Missa, et datur benedictio, sicut patet ex verbis et forma ipsius benedictionis. Et data benedictione, sicut moris est, sacerdos accipiat manum dexteram sponsæ in manu sua involuta pallio quo induitur, et assignet eam sponso per verba consueta; et facto signo crucis dimittat eos in pace. In his solemnitatibus maxime attenditur consuetudo; quia in quibusdam Ecclesiis hæc solemnitas non servatur. Debet etiam sacerdos curare, ut aliquis de parochia non contrahat cum consanguinea sua vel affine sua usque ad quartum gradum, nec in ipso gradu, ut *Extra.* de consang. et affin.: « Non debet,» et XXXIII, quæst., III : « Æqualiter. » Si autem ab una parte in quinto gradu, ex altera vero in secundo, vel in tertio, vel quarto; possunt contrahere : quia quoto gradu remotiar quis distat a stipite, tanto gradu differt a quolibet per aliam lineam descendentium ab eodem, ut *Extra.* de consang. et affin. cap. ult. Nec debet aliquis contrahere cum affine data consanguineo suo; et hoc si sponsalia contracta fuerint post septennium; quia tale matrimonium non potest contrahi, et contractum dirimitur, *Extra.* de spons. imped. cap. : « Litteras. » Ne inter filios duorum compatrum potest contrahi matrimonium, si per eos vel per alterum eorum compaternitas est contracta, ut *Extra.* de con. spirituali : « Super eo. » Nec debet contrahere cum adultera quam duxit de facto vivente uxore sua, vel cui dedit fidem contrahendi post mortem uxoris suæ, ut *Extra.* de eo qui duxit in matrimonium quam polluit per adulterium, cap. ult. Secus si uxor secunda nescia fuit de prima uxore : nam in hoc casu post mortem primæ uxoris remanet matrimonium cum secunda, nec dissolvitur ad petitionem viri, ut *Extra.* de eo qui duxit in matrimonium, cap. V et penult. Nec debet quis contrahere mortua uxore cum illa cujus filium uxor sua dum viveret de sacro fonte levavit : secus si aliqua levavit alium ipsius uxoris suæ tantum, quia cum illa posset contrahere, ut XXXIX, quæst., IV : « Qui spiritualem, » et cap. « Post uxoris ; » quia vir et mulier communicant sibi actiones, et non passiones, ut ibidem notatur : uxor enim viro acquirit compaternitatem, et vir uxori post contractum matrimonium et consummatum tam in baptismo quam in confirmatione sacri chrismatis agendo, idest tenendo filium alterius ad baptismum vel ad chrisma, secus patiendo, idest si ejus filius vel filia teneatur. Dicit enim magister Hugo, quod non solum in baptismo, sed in omnibus præludiis contrahitur compaternitas, ut III quæst. cap., I : «Vin.» et alii dixerunt, quod non, ut *Extra.* de cognatione spirit.: « Contracto. » Sed quia adhuc sub judice lis est, ideo de ipsis præludiis quæ præcedunt baptismum, et eorum causis, aliqua disseramus. Cum puer defertur ad Ecclesiam baptizandus, sacerdos primo sufflat in modum crucis in faciem ipsius pueri, ut proprium sacerdotis mysterium Spiritui sancto cedat fugiens malignus spiritus, ut de Consecratione. *dist.* IV: « Postquam. » Post sufflationem vero signatur baptizandus signaculo sanctæ Crucis tam in fronte quam in toto corpore, et ut tunc diabolus recognoscens signaculum suæ mortis, sciat eum jam esse signatum per signaculum alienum, ut de Consecratione, *distinct.* IV : « Postea » Signatur deinde pabulo salis in ore, ut sapientiæ sale conditus, fœtore careat iniquitatis, ne putrefiat vermibus peccatorum, ut de Consecratione, *distinct.* IV. Ex hinc postea tanguntur nares et aures baptizandi de saliva sacerdotis, et dicitur ei verbum quod Dominus dixit quando sanavit infirmum mittens digitum suum in auriculam dicens : « Ephpheta, » quod est « aperire, » ut aperiantur nares ad recipiendum notitiam Dei, et aperiantur ei aures ad audiendum mandata Dei, ut de Consecratione, *dist.* IV : « Postea. » Deinde ungitur in pectore de oleo sanctificato, ut cor illius confortetur in fide sanctæ Trinitatis, ut nullæ reliquæ latentis

inimici remaneant in ipso. Ungitur etiam inter scapulas seu spatulas de eodem oleo sanctificato, ut per Dei gratiam roboretur ad bona opera facienda, ut de Consecratione, *distinct.* IV, Deinde post baptismum jam receptum ungitur in vertice sive cerebro chrismate, ut regni Christi particeps fiat, et sit paratus reddere rationem de fide quam suscipit in baptismo, ut de Consec. *distinct.* V : « Postquam. » Et nota quod ante baptismum ungitur oleo sancto, sed post baptismum de chrismate sacro, quia sic est christianus a Christo, ideo ungitur chrismate quia dicitur a Christo : ob hoc etiam omnes baptizati dicuntur christiani, quasi uncti : *Extra.* de sacra unctione : « Cum venisset. »

Circa instructionem populi duo sunt necessaria : scilicet doctrina, et vita pura ; ut doceat populum verbo et opere, ædificet exemplo. Debet enim frequenter exponere verba Sacræ Scripturæ, idest sanctorum Patrum exempla, prout juxta congruitatem temporis et moris viderit expedire ad cognitionem veritatis ; et per exempla suæ conversationis et vitæ ædificare auditores, et approbare quod dicit in cordibus auditorum ad amorem et affectionem veritatis : ad quod designandum in Exodo vestimentis sacerdotis tintinnabula inserta leguntur, ut audiantur sonitus, quando ingrediuntur sanctuarium in conspectu Domini, ut non moriatur, quia contra se iram judicis cœlesti erigit, nisi vita sacerdotis simul cum linguæ sonitu uniformiter clamitet : modumque teneat in prædicando, ut juxta capacitatem audientium prædicet utilia et intelligibilia, non alta quæ non possunt intelligi, vel quæ aliquo errore vulnerent conscientias audientium : neque superflua, quæ fastidium generant aut tædium in animas auditorum, XLIII *dist. :* « Sit rector : » non enim sufficit vita bona sine doctrina. Si enim sacerdos ex ignorantia vel negligentia non prædicet populo suo veritatem, nec exponat eis viam salutis, reus erit apud Deum animarum illarum quæ sub ipso perierunt ex defectu doctrinæ, XLIII *distinct. :* « Fessus, » et L *distinct.:* « Si quis diaconus. » Si vero sacerdos diligenter doceat populum, et quantum in se est annuntiat eis viam salutis, et illi non acquiescentes ei pereant, sacerdos sine culpa erit in die judicii apud Deum, et illi soli remansuri sunt in pœnis, ut XLVII *distinct.* cap. ult. Aliter autem quantumcumque sacerdos sit bonæ vitæ, non sufficit ei ad salutem, si curam habeat animarum : ex sola enim negligentia quam habet ad subditos, damnaretur, ut XL *distinct.:* « Sic propterea. » Heli sacerdos in se sanctus fuit, sed quia filios non erudivit in omni disciplina et correctione, cecidit, et mortuus est, ut *Extra* de simon. : « Licet Heli in principio. » Nec iterum sufficit doctrina sine vita. Si enim sacerdos malæ vitæ sit, perdit fructum doctrinæ : quia cum ipse sit criminosus, non habet frontem corripiendi criminosum, ut XXV *distinct.* cap. ult. Laici enim de facili corrumpuntur per exempla malæ vitæ sacerdotis, et ex hoc contemnunt verbum Dei et sacrificium, et ex pravis exemplis sacerdotis pejores fiunt, ut L *distinct. :* « De his vero. » Cujus enim vita despicitur, restat ut ejus prædicatio contemnatur, ut in qu. IV testatur. Tot enim sacerdotes digni sunt mortibus, quot ad subditos perditionis exempla transmittunt, ut XI quæst. IV : « Præcipue. » Sacerdos autem qui nec habet regimen in se nec rationem, nec delicta detersit, nec filiorum crimen correxit, canis impudicus dicendus est magis quam Episcopus ; II, quæst. IV : « Qui nec. » Sic ergo patet, quod sacerdos debet utrumque habere, scilicet puritatem vitæ, et doctrinam, quantumcumque sit hoc difficile. Nam, ut dicit Augustinus : « Nihil in hac vita, et maxime in hoc tempore difficilius officio Episcopi vel presbyteri, si perfunctorie vel adulatorie res agatur ; sed apud Deum nihil beatius, si eo modo militent, quo noster imperator jubet, » ut XL *distinct. :* « Ante omnia. » Dominus noster Jesus Christus, qui est fons omnium bonorum, de cujus plenitudine omnes accipimus, tales faciat sacerdotes nostris temporibus, quales descripti sunt, qui cum Patre et Filio et Spiritu sancto vivunt et regnant per infinita sæcula sæculorum. Amen.

OPUSCULUM LIX

EXPOSITIO MISSÆ. QUID SIGNIFICANT ILLA QUÆ FIUNT IBI

(EDIT. ROM. LXVI.)

Prologus.

In virtute sanctæ Crucis, et Sacramenti altaris magna est convenientia et magna efficacia, cum per utrumque excludantur contraria. et renovetur et sanctificetur Ecclesia. Duplici autem ratione renovamur ; ut scilicet prius exuamur a vetustate, deinde induamur novitate. Septem sunt quæ in Sacramento altaris attenduntur universaliter : scilicet quæ sit causa Missæ, quæ differentia, quis finis, quæ virtus, quis ordo, quæ ratio, et quæ utilitas.

De causa Missæ.

Causa Missæ est tripartita, scilicet honor sanctorum, salus vivorum, et requies defunctorum. Præmittitur autem quasi prologus oratio et invocatio Trinitatis, in quo prælibatur et ostenditur quæ sit causa Missæ sequentis : « Suscipe sancta Trinitas, etc. » Ibi continetur, ut sanctis proficiat ad honorem, nobis autem ad salutem, defunctis ad requiem.

De differentia Missæ.

Tripartita est ergo differentia : nam secundum differentiam partium Ecclesiæ tres sunt missarum differentiæ : ut scilicet alia dicatur pro sanctis, alia pro vivis, alia pro defunctis fidelibus. Sunt enim tres partes Ecclesiæ : scilicet pars in exultatione, pars in peregrinatione, et pars in expectatione. In exultatione sunt sancti qui Christi vestigia sunt secuti : in peregrinatione sunt vivi, subjacentes vanitati et tribulationi : in expectatione sunt fideles defuncti, qui expectant opem et requiem.

De fine Missæ.

Secundum harum trium partium differentiam sunt tres differentiæ finium missarum et officiorum : alium enim finem habet Missa pro sanctis, quia : Ite Missa est ; alium finem Misso pro vivis, quia : Benedicamus Domino ; et alium finem Missa pro defunctis, quia : Requiescant in pace. In fine Missa pro sanctis invitamur ad illam gloriam in illud in qua sancti jam requiescunt, per Ite Missa est, quasi dicat : hostia a patre nobis Missa est, vel a nobis ad Patrem remissa est, ideo festinate ingredi ad illam requiem. Finis vero Missæ pro vivis hortatur nos qui sumus in hac peregrinatione, ut demus jugiter Deo benedictionem et gloriam, juxta illud Ps., CXIII : « *Nos qui vivimus, benedicimus Domino*, etc. » In fine Missæ pro defunctis, eis optamus requiem per Requiescant in pace, quod in principio petimus similiter per Requiem æternam. etc.

De virtute Missæ.

Crux Christi est, quæ sacramentum est altaris, et quæ sacramentum Ecclesiæ consecrat et sanctificat.

De ordine crucis in serie canonis.

Et nota quod septem ordines crucis in serie canonis sunt, quos Spiritus sanctus multa sapientia ordinavit. Primus ordo, a « Te igitur clementissime Pater, » usque ad. « Quam oblationem ; » secundus est a « quam oblationem , » usque

ad : « Qui pridie : » et tertius est a « Qui pridie » usque ad « unde et memores : » quartus est ab « Unde et memores, » usque ad « Per quem hæc omnia : » quintus est a « Per quem hæc omnia, » usque ad « Per ipsum. » Sextus est a « Per ipsum,» usque ad « Pax Domini : » septimus est a « Pax Domini, » usque ad finem Missæ. In singulis autem ordinibus sunt causæ profundæ, et rationes, quæ rationabiles movent quæstiones quas spiritus cui vult aperit. In primo ordine canonis tria apponimus, et pro tribus rogamus Deum, et tria petimus : et ideo tres cruces facimus.

Quare ibi ponimus panem, vinum et aquam.

Tria apponimus, idest panem, vinum et aquam. Quare autem ista tria potiusquam alia apponentur, quæstio oritur. Tripartita vero causa. Prima causa, quia inter omnia humanæ vitæ sustentandæ necessaria, præcipua sunt panis, vinum et aqua, et magis communia, et utiliora, et magis necessaria : propterea potius debuerunt apponi quam alia, et in quod melius et utilius est omnibus et super omnia ad vitam capessendam magis necessarium transformari, idest in Corpus et Sanguinem Christi. Secunda causa est, quia in his res ipsa et virtus sacramenti intelligitur, sine qua ad hoc sacramentum indigne acceditur, et ad judicium non ad salutem sumitur : in aqua enim intelligitur fides quæ latet, et nutritur in aquis ; in vino, quod lætificat et accendit, intelligitur spes ; in pane, qui confirmat et reficit, intelligitur caritas. Vel in pane qui corroborat, intelligitur Pater, qui est omnium fortitudo. In vino, quod lætificat, intelligitur Filius qui est gaudium omnium nostrum, quod nemo tollet a nobis. In aqua quæ mundat et lavat intelligitur Spiritus sanctus. Unde Ezech., XXXVI : « *Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris.* » Vel in aqua intelligitur munditia castitatis, in pane fortitudo et opera pietatis, in vino quod accendit, rectitudo intentionis. Hæc enim tria accedentibus ad altare, ita necessaria sunt, ut sine his cum salute nemo accedere possit : ideo in eminentiori loco paratur altare, ut ascensuri his gradibus studeant seipsos præparare. Unde in quarto ordine canonis antequam dicamus, « Panem sanctum vitæ æternæ, et calicem salutis perpetuæ, » pro necessario offerimus hostiam puram, hostiam sanctam, hostiam immaculatam. Sed de his in consequentibus dicendum est. Tertia causa est, quare prædicta tria apponuntur, scilicet panis, vinum et aqua : quia pro tribus generibus hominum rogamus, etiam trina nobis donari petimus. Igitur secundum hoc, tria, panem vinum et aquam ponimus : pro tribus autem rogamus. Primo simul generaliter pro omnibus, ubi dicimus, « In primis quæ tibi offerimus pro Ecclesia, etc. » Secundo pro familiaribus nostris absentibus, ubi dicimus, « Memento, Domine, famulorum famularumque, etc. » Tertio pro circumstantibus, ubi dicimus, « Et omnium circumstantium. » Tria etiam petimus : primo ut dies nostri disponantur in pace : secundo, ut eruamur ab æterna damnatione : tertio, ut mereamur numerari in dominico grege. Quæ omnia ibi habemus ubi dicimus, « Diesque nostros in tua pace disponas, atque ab æterua damnatione nos eripi, et in electorum tuorum jubeas grege numerari. » Quia ergo tria ponimus, tria rogamus, tria petimus, propterea tres cruces facimus, ut per virtutem crucis primo quæ apposita sunt benedicantur : secundo, ut hi pro quibus apponuntur roborentur : tertio autem, ut quæ petimus, impetrentur.

Quare primo tres cruces facimus.

Soluta ergo est hæc quæstio, quare in hoc ordine tres cruces fiant : ut quando dicimus, « Hæc dona, hæc munera, hæc sancta sacrificia illibata, » scilicet majestati divinæ, ut hæc dona referantur ad naturam, hæc munera ad gratiam, hæc sancta sacrificia illibata ad incorruptionis gloriam. Quare autem hoc sacramentum iteretur, vel quomodo bene sumatur, vel quid bene sumptum operetur, vel quare sub hac specie sacramenti veritas lateat, rationabiles quæstiones oriuntur.

Causa quare hoc sacramentum iteretur.

Quare hoc sacramentum iteretur, triplex est causa. Prima est, ut qui quotidie labimur per hoc quotidie relevemur. Secundo, ut sicut in medio paradisi erat lignum vitæ, ita sit corpus Christi assidue in medio Ecclesiæ, quo criminaliter peccantes arceantur, donec per pœnitentiam satisfacientes ad hoc, et per hoc reconciliati

revertantur vel redeant. Tertia est, ut per hoc unum corpus efficiamur cum Christo, et mediante Christo, unum efficiamur cum Deo : Jo., v : « *Qui manducat carnem meam, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in eo.* »

Quomodo bene sumatur.

Deinde bene sumitur, si quis per fidem integram, confessionem puram et pœnipotentiam dignam ad hoc præparatur.

Quid bene sumptum operetur.

Deinde sumptum tria operatur. Primo peccata purgat, secundo virtutes roborat, tertio in vitam æternam resuscitat., Joan., vi : « *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die.*

Quare hoc Sacramentum speciebus sit velatum.

Quare sub specie sacramenti veritas lateat vel veletur, triplex est causa. Prima est interrogatio fidei. Secunda augmentum meriti. Tertia defectus infirmi. Primo enim homo fidem interrogat, ut interrogando probet et consentiat. Secundo, ut per fidem probatam majus meritum acquirat. Tertio, ut nostræ infirmitati parcat, dum seipsum in suæ majestatis claritate non manifestat, sed sub quodam velamine occultat. In primo ordine petimus ut quæ apposita sunt benedicantur. In secundo vero petimus, ut quæ in primo benedicta sunt, in verum et summum sacrificium transformentur.

Quare secundo facimus quinque cruces.

Quinque vero cruces facimus : quia quæ benedicta sunt, in id transformari petimus, quod in quinque præcellit omnibus : scilicet in triplici prærogativa et caritate gemina : ideo dicimus, « benedictam, » omni scilicet plenitudine gratiarum, et « adscriptam, » summa dignitate et honore, « ratam, » summa et æterna potestate. Sed quia hæc triplex prærogativa parum nobis prodesset, nisi caritatem geminam exhiberet: propterea dicimus, « ut nobis corpus et sanguis fiat dilectissimi filii tui Domini nostri Jesu Christi : » cujus caritas gemina fuit, quam habuit ad Patrem et gregem, Patri obediendo, et pro grege moriendo ; vel caritas gemina, qua corpus et animam posuit. Aliter : vel ideo quinque cruces facimus, ut ex prædictis quinque necessaria nobis impetremus : scilicet ex participatione sanguinis remissionem peccatorum, ex participatione corporis,unitatem et societatem sanctorum,ex summa et æterna potestate, timorem et sollicitudinem mandatorum, ex summa dignitate et honore, honestatem vitæ et morum, et ex plenitudine gratiarum impetremus plenitudinem præmiorum.

Quare tertio duas cruces facimus.

In tertio ordine petimus, ut quæ in primo et secundo benedicta sunt, in verum et summum sacrificium Corporis et Sanguinis Christi transformentur : et ideo duas cruces facimus. Et nota, quod iste ordo brevior est quam alius, sed profundior et magis sapientia plenus. Unde in hoc duplex quæstio movetur : prima est quare non nisi duæ cruces fiant : secunda quare in hoc ordine potius quam in ceteris substantia panis et vini in verum corpus Christi et sanguinem transeat. Solutio primæ quæstionis est : quia nulla alia nisi hominis natura sola duplex redimenda erat : scilicet corpus et anima. In hoc autem ordine nostra redemptio et reparatio celebratur, per quam humana natura liberatur; et ideo duplex crux fit hic propter redemptionem duplicis naturæ. Solutio secundæ quæstionis est : quia triplex est ordo, scilicet naturæ, justitiæ et gratiæ. Ordine naturæ flos præcedit fructum, ordine justitiæ pœna sequitur peccatum, ordine gratiæ superabundat gratia peccatum, et misericordia impenditur, ubi nullum præcedit meritum. Et ideo nec natura potuit, nec justitia debuit, ut panis et vinum fieret corpus vel caro et sanguis; sed sola gratia divina hoc potuit et voluit, hoc fecit. Sicut autem sunt tria tempora, scilicet tempus ante legem, tempus sub lege, et tempus post legem, vel tempus gratiæ. Venit Dominus Jesus Christus, qui hoc sacramentum celebravit et instituit, sicut et in hoc tertio ordine canonis de pane et vino, corpus et sanguinem consecrat et conficit. Et nota, quod hæc tria ad hoc sacramentum sunt necessaria : scilicet ordo, actio, et intentio. Ordo, ut sit sacerdos; actio, ut verba proferat, quæ Christus dixit in cœna; intentio, ut ad hoc proferat : et hæc tria requiruntur in aliis sacramentis, præterquam in baptismo qui

est necessitatis. Quandoque vero proferuntur jocose verba pertinentia ad sacramenta, vel ad instruendum ignaros, et non habet tunc efficaciam illam vel effectum sacramenti. In quarto ordine, præsente vero et summo sacerdote, jam apud Patrem innotescunt preces nostræ; præsente summa et vera hostia, jam minor prætenditur mora; trium magnalium quæ fecit celebratur memoria, ut tam per eum, quam per ea quæ fecit, Patris flectatur clementia.

Quare quarto fiunt quinque cruces.

Quinque ergo cruces facimus, non quod eum qui præsens est sanctum sanctorum sanctificemus, sed ut per ejus pœnitentiam offeramus et sumamus hostiam salutarem, et eidem confirmati sanctorum consortiis mereamur admitti. Dominus enim Jesus Christus in passione sua fuit hostia pura, in resurrectione fuit hostia sancta, in ascensione hostia immaculata, panis vitæ æternæ esurientibus, calix salutis perpetuæ justitiam facientibus. Ei ergo assimilari et conformari debemus, qui ad ipsum offerendum et sumendum accedimus.

Quare sacerdos extendit brachia per modum crucis.

Sed quia hoc non potest fieri nisi passionem, resurrectionem et ascensionem ejus studeamus imitari, propterea trium istorum memoriam facimus, cum dicimus : « Unde et memores, Domine, nos servi tui, sed et plebs tua sancta ; ejusdem Christi Filii Domini Dei nostri tam beatæ passionis, nec non ab inferis resurrectionis, sed et in cœlos gloriosæ ascensionis, » ut scilicet ex imaginatione passionis per munditiam castitatis simus puri, et offeramus hostiam puram, ex imitatione resurrectionis obtineamus rectitudinem intentionis, et offeramus hostiam immaculatam, ex perceptione panis sancti vitæ æternæ obtineamus virtutem et fortitudinem caritatis, ex participatione calicis salutis perpetuæ obtineamus magnitudinem et æternitatem. Tria ergo in hoc ordine sancto præcedere invenimus, quia tria prædicta necessario primum offerre debemus, ut ad panem sanctum vitæ æternæ et ad calicem salutis perpetuæ digne perveniamus.

Alia ratio quare quinque fiant cruces in hoc quarto ordine.

Vel ideo quinque cruces facimus, quia propter quinque rogamus, et quia quinque petimus. Propter quinque rogamus. Primo generaliter pro fidelibus vivis omnibus ibi, « Supra quæ propitio ac sereno vultu respicere digneris. » Secundo specialiter pro altaris sacrificio participantibus : ibi, « Supplices te rogamus, etc., ut quotquot, etc. » Tertio pro defunctis familiaribus, ibi, « Memento etiam, Domine, famulorum famularumque tuarum, etc. » Quarto generaliter pro fidelibus defunctis omnibus, scilicet « ipsis et omnibus in Christo, etc. » Quinque petimus : duo scilicet nobis, idest vivis, et tria fidelibus defunctis. Duo nobis, scilicet « ut omni benedictione cœlesti et gratia repleamur. » Tria fidelibus defunctis : scilicet refrigerii sedem, quietis beatitudinem, et luminis claritatem. Ideoque in hoc quarto ordine de omnibus Patribus qui ante legem fuerunt, scilicet Abel, Abraham, Melchisedech præcipue ponitur memoria : quia in eorum personis et sacrificiis, persona et sacrificium Christi præfigurabatur.

Quare ponuntur duo ordines Sanctorum novi testamenti, primo et quarto ordine, et majores in primo, et plures.

Sed quare in hoc ordine et in primo ordine canonis duo ordines Sanctorum novi testamenti ponuntur, in primo vero ordine plures et majoris auctoritatis sancti commemorantur ? Quia cum isto officio et ministerio, mirabilia et incomprehensibilia agantur, idest substantia panis et vini in veram carnem et verum sanguinem Christi consecretur, majoribus et pluribus auxiliis indigemus. In hoc vero, idest in quarto ordine, idest post consecratione et pauciores, idest quindecim, et minores sancti ordinantur, ut per virtutem sacramenti, quod tractamus et offerimus, eorum adjuti precibus et meritis, quindecim caritatis gradibus ascendamus, et invicti ad sanctorum consortium transeamus. Multo ergo majus est et mirabilius substantiam panis et vini in verum corpus et sanguinem Christi converti quam in sanctorum consortium admitti.

Quare quinto fiunt tres cruces.

In quinto ordine, ut petitionum nos-

trarum consequamur efficaciam, captamus benevolentiam triplicem : quia commendamus personam Patris, personam Filii, et personam Spiritus sancti. Commendamus personam Patris per ineffabilem potestatem, ubi dicimus, « Domine sancte Pater, etc. » : personam Spiritus sancti per multiplicem largitatem, ubi dicimus, « et præstas nobis ; » personam Filii, ubi dicimus, « per quem hæc omnia, » per mirabilem sapientiæ profunditatem ! quia ita ordinavit canonem, ut ad verbum creationis crucem non faciamus, ad tria autem consequentia faciamus, scilicet « sanctificas, vivificas, benedicis. » Et quare ter ? hæc est causa ; quia humana natura ex statu pristinæ conditionis, nec habuit profectum virtutis, nec stabilitatem boni operis, nec consummationem beatitudinis. Ex prima ratione creationis pollebat naturali ratione, gaudebat arbitrii libertate, per se autem non poterat stare nec proficere sine gratia adjutrice et sanctæ Crucis virtute. Ex virtute autem sanctæ Crucis et gratiæ adjutricis stabilis efficitur et benedicta. Propterea ad primum verbum creationis non facimus signum crucis. Et adhuc tria facimus : « sanctificas, » scilicet fide et remissione peccatorum, « vivificas », scilicet sacramento fidei et virtute bonarum operum ; « benedicis, » scilicet plenitudine gratiarum et consummatione bonorum. Ideo ergo tres cruces facimus : quia per ejus virtutem et amorem tria obtinemus, quibus super omnia indigemus : vel commendamus personam Filii per multiplicem potestatem, ostendentes eum esse primo Deum naturæ, secundo Deum veniæ, tertio fontem vitæ, quarto regem gloriæ. Prima potestas est, quia potest omnia ex nihilo creare : secunda est, quia potest gratiam et virtutem dare et augere : quarta, quia potest emendatos vel perseverantes in bono gloria et beatitudine coronare. Et « per quem Domine hæc omnia semper bona creas ; » ecce Deus naturæ : « sanctificas, » ecce Deus veniæ : « vivificas, » ecce Deus fons vitæ, et plenitudo virtutis et gratiæ : « benedicis, » ecce rex corona æternæ gloriæ.

In sexto ordine per eum qui venit in sexta ætate, et per virtutem crucis ejus, jam plenius omnem veritatem cognoscimus, et per eum Deum Patrem honoramus et glorificamus, ubi majori sumpta fiducia et audacia, ut ad summam pacis omnium petitionum pertingamus et bravium, colligimus orationem, Pater noster, etc.

Quare est ibi tanta diversitas in crucibus.

In hoc enim ordine quinque cruces facimus, ut per virtutem et amorem crucis, quinque gradus in cognitionem veritatis ascendamus, sine quibus salvi esse non possumus. Primus gradus est fidei de æternitate Patris ; secundus de æqualitate Filii : tertius de unitate essentiæ ; quartus est de modo essendi ; quintus de unitate Spiritus sancti cum utroque, idest cum Patre et Filio. Et nota, quod in hoc ordine longe alius modus et alia ratio quam in aliis ordinibus observatur : eo quod in crucibus faciendis magna diversitas ostenditur, et corpus Domini integrum manu tenetur, et in eodem oratio dominica continetur, unde et inde multæ quæstiones oriuntur. Prima quæstio est, quare in crucibus faciendis tanta diversitas ostenditur. Sed quæ diversitas ostenditur ? prima est quia crux ex utraque protenditur ultra calicem : secunda quia calici coæquatur, tertia est quia infra calicem coarctatur, quarta et quinta quia ante calicem deprimitur. In cruce æternitas Filii cum Patre intelligitur, in secunda æqualitas, in tertia unitas Spiritus sancti, in quarta et quinta quod est æternus et unus Deus. In eo autem quod dicitur, « Per ipsum, » intelligitur creatio ; in eo quod dicitur, « Cum ipso, « intelligitur operatio ; in eo quod dicitur, » In ipso, » intelligitur conservatio. Per Filium enim Pater creavit et creat universam creaturam, cum Filio Pater, et cum Spiritu sancto regit et disponit, et conservat : unde dicitur, « Est tibi Deo Patri omnipotenti in unitate Spiritus sancti omis honor et gloria. »

Quare corpus Christi integrum tunc manu teneatur.

Secunda quæstio est, quare corpus Christi integrum in eisdem crucibus faciendis manu teneatur : quod ideo fit, quia in sexta ætate ita integer et perfectus homo apparuit, et ipsum perfectum et integrum exhibuit, et pro nobis se obtulit : ideo in sexto ordine eum integrum manu tenemus, quem fide et opere perfecte imitari debemus.

Quare oratio dominica dicatur hic.

Tertia quæstio est, quare in hoc ordine potius quam in aliis dicatur oratio dominica? Dicendum, quod ideo fit, quia in sexta ætate Dominus iste veniens orationem dominicam docuit: et ideo in sexto ordine convenientius quam in aliis ponenda fuit.

Septimus ordo a pace incipit, et ad pacem tendit: unde, « Pax Domini. » Est enim pax inordinata superborum, qui contempto superiori obediunt inferiori. Est pax simulata proditorum, Jerem., xx, Eccles., XII: est pax immunda fornicatorum, est pax celebrata rebellium et schismaticorum ; est pax gratiosa justorum. Hæc est pax Domini ordinata quæ ordinem diligit, vera quæ neminem fallit, munda quæ omnia inquinamenta refugit, pudica et æterna quæ finem nescit. In hoc autem ordine quæstiones multæ oriuntur, quæ Spiritu sancto revelante solvuntur. Prima quæstio est, quare tres cruces fiant ibi, « Pax Domini, etc. » Solutio hæc est, quia tres sunt vitæ hnmanæ naturæ ; prima est animæ simul cum corpore: secunda est animæ relicto corpore: tertia est resumpto corpore. In prima vita pax est necessaria, quæ longe facit a crimine; in seeunda quæ longe facit a terrore; in tertia quæ longe facit ab utroque consummata gloria et beatitudine, et ideo dicimus, « Pax Domini sit semper vobiscum. » Secunda quæstio est, quare ista non supra vel extra calicem, sed tantum intra fiant? Solutio: quia nec in septima ætate, quando accipietur ab octava pax consummata, non erit quidem unde exterius sit dolendum, sed unde interius potius sit gaudendum : propterea cruces non extra, sed intra facimus. Tertia quæstio est, quare tertia particula dominici corporis manu teneatur in crucibus faciendis? Solutio: tertia pars dominici corporis quam manu tenemus cum cruces facimus, pars est Ecclesiæ quæ est in exaltatione, et gaudet cum Christo in æterna beatitudine. Quarta quæstio est, quare eadem particula factis crucibus descendit in calicem? Solutio : Dicendum, quod quia laborem signat et imitationem dominicæ passionis, habet suum interius et suum exterius : exterius pressuram et tribulationem, interius gaudium et consolationem : propterea tertia particula descendit in calicem, quia post laborem cum Christo æternam recipiet requiem. Quinta quæstio est, quare duæ partes extra calicem remaneant? Solutio : Duæ partes dominici corporis quæ extra calicem remanent, duæ partes sunt Ecclesiæ : una pars quæ est in peregrinatione, alia quæ est in expectatione. Sexta quæstio est, quare Agnus Dei dicitur ter, et quare in duobus primis est convenientia, et quare in uno sit differentia, ibi, « Dona nobis pacem? » Solutio : Tria sunt tempora, quorum duo sunt tempora misericordiæ, tertium est pacis et justitiæ. Quia ergo in tempore tribulationis, speratur et expectatur misericordia, in tempore vero resurrectionis pax conservatur atque justitia : propterea quando dicitur Agnus Dei, etc., in duobus primis est convenientia , in tertio vero est differentia.

OPUSCULUM LX

DE EMPTIONE ET VENDITIONE AD TEMPUS

(Edit. Rom. LXVII.)

Carissimo in Christo fratri Jacobo Viterbiensi, Lectori Florentino, frater Thomas de Aquino salutem. Recepi litteras vestras in quibusdam casibus, super quibus Electi Capuani et meam sententiam petebatis, super collatione habita cum Electo Capuano eodem, et post, cum Domino Hugone Cardinali. Duxi ad primum casum taliter respondendum, quod supposito quod ista consuetudo de dilatione solutionis usque ad spatium trium mensium, sicut proponitur, sit ad commune bonum mercatorum, scilicet pro expediendis mercantiis sive mercationibus, et non in fraudem usurariam introducta, videtur esse distinguendum : quia aut vendit venditor mercationes ad terminum prædictum ultra quantitatem justi pretii propter expectationem, aut secundum justi pretii quantitatem. Si primo modo, non est dubium, usurarium esse contractum, cum expectatio temporis sub pretio cadat. Nec potest esse excusatio, si secundus venditor sit primi minister ; cum ad nullam causam liceat pro tempore expectationis pecuniæ pretium augeri. Si autem secundo modo, non est usura. Non obstat si pro minori daret, si statim sibi pecunia solveretur : quod per simile potest in aliis debitis videri. Quia si alicui debeatur aliquid ad certum terminum ; quandocumque de eo quod est sibi debitum dimitteret si sibi citius solvatur, immunis esset a peccato usurarum talis. Licet enim plus debito accipere propter temporis dilationem usuram sapiat, minus tamen accipere ut sibi citius solvatur, usuram non sapit, maxime ex parte ejus qui minus recipit : quamvis ex parte ejus qui minus dat ubi citius solvat, videatur esse aliquis modus usuræ, cum spatium temporis vendat. Unde etiam in casu proposito, plus esset de usura timendum emptori, qui ut ante tres menses minus solvat, justa æstimatione pannos emit, quam venditori qui minus appetit ut citius solvatur.

Ex quo patet quid sit ad secundum casum respondendum vel dicendum : quia si mercatores Tusciæ portantes pannos de nundinis Litinati, ut usque ad tempus Resurrectionis expectent pretium, plus vendant pannos quam debeant secundum commune forum, non est dubium esse usuram ; si autem non plus quam valent, plus tamen quam acciperent si eis statim solveretur, non est usura.

In tertio casu similiter videtur, si illi qui pecuniam mutuo cum usuris accipiunt, illam usuram recuperare volunt plus vendendos pannos quam valeant propter expectationem prædictam, non est dubium esse usuram, cum manifeste tempus vendatur. Nec excusantur propter hoc quod volunt se conservare indemnes ; quia nullus debet servare indemnitatem mortaliter peccando. Et licet alias expensas licite factas, puta in portatione pannorum, possint licite recuperare de eorum venditione, non tamen possunt recuperare usuras quas dederant, cum hæc fuerit injusta datio ; et præsertim etiam cum dando usuras peccaverint tanquam occasionem peccandi usurariis præbentes : cum necessitas quæ ponitur, scilicet ut honorabilius vivant et majores mercationes faciant, non sit talis necessitas, quod sufficiat ad excusandum peccatum prædictum. Patet enim a simili, quia non posset quis in venditione pannorum recuperare expensas quas incaute et imprudenter fecisset.

Patet etiam ex prædictis, quod in quarto

casu quærebatur : nam ille qui ad certum terminum debet, si ante terminum solvit ut ei de debito aliquid dimittatur, usuram committere videtur : quia manifeste tempus solutionis pecuniæ vendidit, unde ad restitutionem tenetur. Nec excusatur per hoc, quod solvendo ante terminum gravatur, vel quod ad hoc ab alio inducitur : quia eadem ratione possent usurarii excusari omnes. Valete.

OPUSCULUM LXI

EPISTOLA EXHORTATORIA AD QUEMDAM

in qua proponit idoneum modum salubriter acquirendi scientiam sive humanam sive divinam [1].

(Edit. Rom. LXVIII.)

Quia quæsisti a me, in Christo mihi [2], charissime Joannes, qualiter incedere [3] oporteat in thesauro scientiæ acquirendo : tale a [4] me tibi super hoc traditur consilium, ut per rivulos in mare [5], et non statim in mare eligas introire, quia per faciliora ad difficiliora oportet devenire. Hæc est ergo monitio mea [6] et instructio tua : Tardiloquum te esse jubeo, et tarde ad locutorium accedentem [7] : conscientiæ puritatem amplectere, orationi vacare non desinas, cellam frequenter diligas, si vis in cellam vinariam introduci. Omnibus te amabilem exhibe, nihil quære penitus de factis aliorum, nemini te multum familiarem ostendas, quia nimia familiaritas parit contemptum, et subtractionis a studio materiam subministrat. De verbis et factis sæcularium, nullatenus te intromittas. Discursus super omnia fugias : sanctorum et proborum [8] imitari vestigia non omittas : non respicias a quo audias, sed quicquid boni dicatur, memoriæ recommenda. Ea quæ legis [9] fac ut intelligas de dubiis te certificans [10]; et quicquid poteris in armariolo mentis reponere satage, sicut cupiens vas implere. *Altiora te ne quæsieris* : Illius [11] sequens vestigia qui frondes et fructus in vinea Domini Sabaoth utiles, quamdiu vitam comitem habuit, protulit et produxit [12]. Hæc si sectatus fueris, ad id attingere poteris quod affectas.

1. Cod. Reg. : « Epistola fratris Thomæ de Aquino ad quemdam fratrem de modo studendi.» Cod. Mazarin. : « Instructio sancti Thomæ de Aquino de ordine fratrum Prædicatorum de profectu studii ad studentes benedictos et attentos. »

2. Nec Cod. Reg., nec Mazarin. habent : « Charissime Joannes. »

3. Sic Codd. — Parm. : « te studere. »

4. Codd. : « Hoc a me (super hoc à me) tibi datur consilium. »

5. Sic Cod. Regius. — Cod. Mazarin. : « Sed non statim in mare. » — Parm. : « Ut per rivulos non statim in mare. »

6. Cod. Reg. hæc omittit. — Cod. Mazarin. : « Hæc sunt ergo monita mea, et vita tua. »

7. Non, ut in Parm. : « Ascendentem. »

8. Sic Cod. Reg. et Mazarin. — Parm. : « Bonorum. »

9. Sic Cod. Reg. et Mazarin. — Parm. : « Agis et audis. »

10. Sic Cod. — Parm. : « Certifices. »

11. Reg. : « Si cupieris. » — Mazarin. : « Si cupis. »

12. Sic Codd. — Unde conjector hanc Epistolam cuidam vel quibusdam Sacri Ord. FF. Prædicatorum fuisse directam ; illisque S. Thomas Evangelici Patris Dominici proponebat exemplum. — Sed Parm. habet : « Illa sequens vertigio, frondes... quamdiu vitam humeris proferes ac produces. »

OPUSCULUM LXII

IN LIBRUM BOETII DE HEBDOMADIBUS, EXPOSITIO

(Edit. Rom. LIX.)

PROLOGUS SANCTI THOMÆ

Præcurre prior in domnm tuam, et illuc advocare et illic lude, et age conceptiones tuas.
Eccli. xxxii, 15.

Habet hoc privilegium sapientiæ studium, quod operi suo prosequendo magis ipsa sibi sufficiat. In exterioribus enim operibus indiget homo plurimorum auxilio ; sed in contemplatione sapientiæ tanto aliquis efficacius operatur, quanto magis solitarius secum commoratur. Et ideo Sapiens in verbis propositis hominem ad seipsum revocat, dicens : « *Præcurre prior in domum tuam,* » idest ad mentem tuam ab exterioribus sollicite redeas, antequam ab alio occupetur, per cujus sollicitudinem distrahatur : unde dicitur Sapient., viii, 16 : « *Intrans in domum meam, conquiescam cum illa,* » idest cum sapientia. Sicut autem requiritur ad contemplationem sapientiæ quod mentem suam aliquis præoccupet, ut totam domum suam contemplatione sapientiæ impleat ; ita etiam requiritur quod ipse totus per intentionem interius adsit, ne scilicet ejus intentio ad diversa trahatur : et ideo subdit : « *Et illuc advocare ;* » idest totam intentionem tuam ibi congrega. Sic igitur interiore domo totaliter evacuata, et homine totaliter per intentionem in ea existente, quid agendum sit exponit subdens, « *Et illic lude.* » Ubi considerandum est, quod sapientiæ contemplatio convenienter ludo comparatur, propter duo quæ est in ludo invenire. Primo quidem, quia ludus delectabilis est, et contemplatio sapientiæ maximam delectationem habet : unde Eccl., xxiv, 27, dicitur ex ore sapientiæ : « *Spiritus meus super mel dulcis.* » Secundo, quia operationes ludi non ordinantur ad aliud, sed propter se quæruntur. Et hoc idem competit in delectationibus sapientiæ. Contingit enim quandoque quod aliquis apud seipsum delectatur in consideratione eorum quæ concupiscit, vel quæ agere proponit. Sed hæc delectatio ordinatur ad aliquid exterius, ad quod nititur pervenire : quod si deficiat vel tardetur, delectationi hujusmodi adjungitur non minor afflictio. secundum illud Proverb., xiv, 13 : « *Risus dolore miscebitur.* » Sed delectatio contemplationis sapientiæ in seipsa habet delectationis causam : unde nullam anxietatem patitur, quasi expectans aliquid quod desit. Propter quod dicitur Sap., viii, 16 : « *Non habet amaritudinem conversatio illius, nec tædium convictus illius,* » scilicet sapientiæ. Et ideo divina sapientia suam delectationem ludo comparat, Proverb., viii, 30 : « *Delectabar per singulos dies, ludens coram eo :* » ut per diversos dies, diversarum veritatum considerationes intelligantur. Unde et hic subditur : « *Et illic age conceptiones tuas,* » per quas scilicet homo cognitionem accipit veritatis.

CAPITULUM I[1].

Postulas a me [2] ut ex hebdomadibus nostris, ejus quæstionis obscuritatem quæ continet modum quo substantiæ in eo quod sunt, bonæ sunt [3], cum non sint substantialia bona, digeram, et paulo evidentius monstrem. Idque eo dicis esse faciendum cum non sit omnibus notum iter hujuscemodi descriptionum. Tuus vero testis ipse sum, quam hæc vivaciter fueris ante complexus. Hebdomadas vero ego ipse mihi commentor, potiusque ad memoriam meam speculata conservo quam cuiquam participo : quorum lascivia ac petulantia, nihil a joco risuque patitur esse conjunctum [4]. Pro hinc tu ne sis obscuritatibus brevitatis adversus : quæ cum sint arcani fida custodia, tamen [5] id habent commodi quod cum his solis qui digni sunt loquuntur. Ut igitur in Mathematica fieri solet, ceterisque disciplinis [6] proposui terminos regulasque quibus cuncta quæ sequuntur efficiam. Communis animi conceptio est enuntiatio quam quisque probat auditam. Harum duplex modus est. Nam una ita communis est ut omnium sit hominum : veluti si hanc proponas : « si a duobus æqualibus æqualia demas [7], quæ relinquantur, æqualia esse; » nullus id intelligens negat [8]. Alia vero est doctorum tantum, quæ tamen ex talibus communibus animi conceptionibus venit, ut est ea « quæ incorporalia sunt, in loco non esse ; » et cætera quæ non vulgus, sed docti comprobant.

Igitur[9], exercitationis, sectator Boetius in suis contemplationibus librum nobis edidit, qui de Hebdomadibus dicitur, idest de editionibus : quia in Græco hebdomada idem est quod edere. In quo quidem libro Boetius duo facit. Primo enim præmittit procemium ; secundo procedit ad operis tractatum, ibi, « Diversum est esse, et id quod est. » Circa primum tria facit. Primo ostendit de quo sit intentio ; secundo quomodo sit tractatum, ibi, « Idque eo dicis esse faciendum quod non sit omnibus notum iter hujusmodi descriptionem ; » tertio tradit ordinem quo procedendum est, ibi, « Ut igitur in mathematica fieri solet.» Scribit autem hunc librum ad Joannem diaconum Romanæ Ecclesiæ, qui ab eo petierat ut ex suis hebdomadibus, idest editionibus, dissereret, ex exponeret quamdam difficilem quæstionem , per quam solvitur quædam apparens contrarietas. Dicitur enim , quod substantiæ creatæ, inquantum sunt, bonæ sunt ; cum tamen dicatur, quod substantiæ creatæ non sunt substantialia bona, sed hoc dicitur solius Dei proprium esse. Quod enim convenit alicui inquantum est, videtur ei substantialiter convenire ; et ideo si substantiæ creatæ, inquantum sunt, bonæ sunt, consequenter videtur quod sint substantialia bona.

Deinde cum dicit, « Idque eo dicis esse faciendum, quod non sit omnibus notum iter hujuscemodi descriptionum, » ostendit per quem modum hic tradere velit, idest non plane, sed obscure : et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod intendit obscure dicere; secundo ostendit hunc modum esse sibi assuetum, ibi, « Hebdomadas vero ego ipse mihi commentor ; « tertio ostendit quod hic modus debeat ei esse acceptus, ibi, « Pro hinc, ut ne sis obscuritatibus brevitatis adversus. » Dicit ergo primo, quod ille ad quem scribit hæc, ita petebat prædicta esse scribenda, quod via eorum quæ hic scribenda sunt, non esset omnibus nota, qui non eodem desiderio ad hæc afficiebantur quo ipse, cui Boetius testimonium perhibet quod prædicta fuerit vivaciter ante complexus, idest vel perspicaciter intelligendo, vel ferventer desiderando.

Deinde cum dicit, « Hebdomadas vero ego ipse mihi commentor, » ostendit hunc modum etiam sibi esse consuetum ; et dicit, quod ipse solitus erat sibi commentari, idest componere vel excogitare quasdam hebdomadas, idest editiones, seu conceptiones, quas potius conservabat eas considerans ad sui memoriam, quam participem eorum faceret aliquem illorum qui propter sui lasciviam et petulantiam, idest luxuriam, et levitatem, « nihil » aliud « a joco et risu patiuntur esse conjunctum, » id est ordinatum vel constructum . Detestantur enim si quis aliquem sermonem conjunxerit aut ordinaverit non ad ludum sed ad seria pertinentem.

Deinde cum dicit, « Pro hinc tu ne sis obscuritatibus brevitatis adversus, » concludit et præmissis, quod obscurum sermonem debeat gratanter suscipere, utpote qui talem sermonem ipse petierat ; et hoc est quod dicit : « Pro hinc, » quia scilicet hoc fecisti, ne iter nostrarum des-

1. Parm. : « Lectio et sic deinceps. »
2. Al. deest : « a me. »
3. Al. : « quod sint, bonæ sint. »
4. Al. : « disjunctum. »
5. Al. : « tum. »
6. Al. additur : « etiam. »
7. Al. : « auferas. »
8. Al. : « neget. »
9. Parm. : « Hujus ergo exhortationis... in suis conceptionibus. »

criptionum esset omnibus pervium, « ne sis adversus, » idest contrarius, « obscuritatibus brevitatis, » idest obscuritati præsentis libri, qui est brevitati conjuncta. Ex hoc enim quod aliqua breviter dicuntur, magis solent esse obscura. Obscuritas, autem cum secretum fideliter custodiat, hoc affert utilitatis quod loquitur « solum cum illis qui digni sunt, » idest cum intelligentibus et studiosis, qui digni sunt ad secreta sapientiæ admitti.

Deinde cum dicit, «Ut igitur in mathematica fieri solet, ceterisque disciplinis, proposui terminos regulasque, quibus cuncta quæ sequuntur efficiam, » ostendit quo ordine sit procedendum, utpote [1] per ea quæ sunt per se nota : et circa hoc duo facit. Primo ponit ordinem procedendi ; secundo notificat illa ex quibus procedere intendit, ibi, « Communis animi conceptio est enuntiatio quam quisque probat auditam. » Dicit ergo primo, quod ipse intendit primo proponere quædam principia per se nota, quæ vocat « terminos et regulas. » «Terminos » quidem, quia in hujusmodi principiis stat omnium demonstrationum resolutio ; « regulas » autem, quia per eas dirigitur aliquis in cognitionem sequentium conclusionum. Ex hujusmodi autem principiis intendit concludere et facere nota omnia quæ consequenter tractanda sunt, sicut fit in geometria, et in aliis demonstativis scientiis; quæ ideo dicuntur disciplinæ, quia per eas discipulis aggregatur scientia ex demonstratione quam magister proponit.

Deinde cum dicit, « Communis animi conceptio est enuntiatio quam quisque probat auditam, » notificat principia per se nota : et primo per definitionem; secundo per divisionem ibi, « Harum autem duplex est modus. » Circa primum considerandum est, quod hujusmodi principia, quæ sunt termini, quia regulæ demonstrationum sunt, vocantur communes animi conceptiones. Definit ergo animi conceptionem communem, dicens : « Communis animi conceptio est enuntiatio quam quisque probat auditam, » idest quam quilibet approbat statim ut eam audit. Aliæ enim propositiones quæ his demonstrantur, non statim ex ipso auditu approbantur, sed oportet ut per alia aliqua fiant nota. Hoc autem non est procedere in infinitum : unde oportet pervenire ad aliqua quæ statim per se sunt nota : unde dicuntur communes animi conceptiones, et communiter cadunt in conceptione cujuslibet intellectus : cujus ratio est, quia prædicatum est de ratione subjecti; et ideo statim nominato subjecto et intellecto quid sit, statim manifestum est prædicatum ei inesse.

Deinde cum dicit, « Harum autem duplex est modus. » dividit prædicta principia, dicens, quod prædictarum communium animi conceptionum duplex est modus. Quædam enim animi conceptiones sunt communes hominibus omnibus; sicut ista, Si ab æqualibus æqualia auferas, quæ relinquuntur sunt æqualia. » Alia vero animi conceptio est communis solum doctis, quæ derivatur a primis animi conceptionibus, quæ sunt omnibus hominibus communes : et hujusmodi est, «incorporalia non esse in loco : » quæ non approbantur a vulgo, sed solum a sapientibus. Hujus autem distinctionis ratio est, quia cum communis animi conceptio, vel principium per se notum, sit aliqua propositio ex hoc quod prædicatum est de ratione subjecti; si illud idem quod significatur per subjectum et prædicatum, cadat in cognitionem omnium; consequens est quod hujusmodi propositio sit per se nota omnibus; sicut quid sit æquale, notum est omnibus, et similiter quid sit subtrahi; et ideo prædicta propositio est [2] omnibus per se nota : et similiter, « omne totum est majus sua parte », et aliæ hujusmodi. Sed ad apprehendendam rem incorpoream solus intellectus sapientum consurgit : nam vulgarium hominum intellectus non transcendunt imaginationem, quæ est solum corporalium rerum; et ideo ea quæ sunt propria corporum, puta, esse in loco circumscriptive, intellectus sapientum statim removet a rebus incorporeis; quod vulgus facere non potest.

CAPITULUM II.

Diversum est esse, et id quod est : ipsum enim esse nondum est. At vero id quod est, accepta essendi forma, est, atque consistit. Quod est, participare aliquo potest, sed ipsum esse [1] nullo modo aliquo participat. Fit enim participatio, cum aliquid jam est. Est autem aliquid cum esse susceperit. Id quod est, habere aliquid, præterquam quod ipsum esse [2], potest; ipsum vero

1. Al. : « ut patet. » in Cod. S. G. : « ut videlicet. »
2. Al. : « in omnibus. »

3. Al. : « deest esse. »
4. Al. : « est. »

esse nihil aliud præter se habet admixtum. Diversum est tamen esse aliquid in eo quod est [3], et esse aliquid : illic enim accidens, hic substantia significatur. Omne quod est, participat eo quod est esse, ut sit ; alio [4] vero participat ut aliquid sit ; ac per hoc id quod est, participat eo quod est esse, ut sit ; est vero [5] ut participare alio quolibet possit [6]. Omni composito aliud est esse, aliud ipsum est. Omne simplex, esse suum, et id quod est, unum habet. Omnis diversitas discors ; similitudo vero appetenda est. Et quod appetit aliud, tale ipsum naturaliter esse ostenditur quale est illud [7] ipsum quod appetit. Sufficiunt igitur quæ præmisimus : a prudente vero interprete rationis suis unumquodque aptabitur argumentis.

Supra Boetius dixerat, hoc ordine se processurum ut prius præmitteret quosdam terminos et regulas, ex quibus ad ulteriora procederet ; et ideo secundum ordinem prætaxatum, primo incipit præmittere quasdam regulas, sive conceptiones quasdam sapientum ; secundo ex illis incipit argumentari, ibi, « Quæstio vero hujusmodi est. » Sicut ante dictum est, illæ propositiones sunt maxime notæ quæ utuntur terminis quos omnes intelligunt. Ea autem quæ in omni [8] intellectu cadunt, sunt maxime communia ; quæ sunt ens, unum et bonum. Et ideo ponit hic Boetius primo quasdam conceptiones pertinentes ad ens ; secundo quasdam pertinentes ad unum, ex quo sumitur ratio simplicis et compositi, ibi. « Omni composito aliud est esse, aliud ipsum est : » tertio ponit quasdam conceptiones pertinentes ad bonum, ibi, « Omnis diversitas discors. » Circa ens autem consideratur ipsum esse quasi quoddam commune et indeterminatum : quod quidem dupliciter determinatur : uno modo ex parte subjecti, quod esse habet ; alio modo ex parte prædicati, utpote cum dicimus de homine, vel de quacumque alia re, non quidem quod sit simpliciter, sed quod sit aliquid, puta album vel nigrum. Primo ergo ponit conceptiones quæ accipiuntur secundum comparationem esse ad id quod est ; secundo ponit conceptiones quæ accipiuntur secundum comparationem ejus quod est esse simpliciter, ad id quod est esse aliquid, ibi, « Diversum est tamen « esse aliquid in eo quod est, et esse aliquid. » Circa primum duo facit. Primo ponit differentiam ejus quod est esse, ad id quod est ; secundo manifestat hujsmodi differentiam, ibi, « Ipsum enim esse nondum est . » Dicit ergo primo, quod diversum est esse, et id quod est. Quæ quidem diversitas non est hic referenda ad res, de quibus adhuc non loquitur, sed ad ipsas rationes seu intentiones. Aliud autem significamus per hoc quod dicimus esse, et aliud per hoc quod dicimus id quod est ; sicut et aliud significamus cum dicimus currere, et aliud per hoc quod dicitur currens. Nam currere et ens significantur in abstracto, sicut et albedo : sed quod est, idest ens et currens, significantur sicut in concreto, velut album.

Deinde cum dicit, « Ipsum enim esse nondum est, » manifestat prædictam diversitatem tribus modis : quorum primus est, quia ipsum esse non significatur sicut ipsum subjectum essendi, sicut nec currere significatur sicut subjectum cursus : unde, sicut non possumus dicere quod ipsum currere currat, ita non possumus dicere quod ipsum esse sit : sed sicut id ipsum quod est significatur sicut subjectum essendi, sic id quod currit significatur sicut subjectum currendi : et ideo sicut possumus dicere de eo quod currit, sive de currente, quod currat, inquantum subjicitur cursui et participat ipsum ; ita possumus dicere quod ens, sive id quod est, sit, inquantum participat actum essendi : et hoc est quod dicit : « Ipsum esse nondum est, » quia non attribuitur sibi esse sicut subjecto essendi ; «sed id quod est, accepta essendi forma, » scilicet suscipiendo ipsum actum essendi, « est, atque consistit, » idest in seipso subsistit. Non enim ens dicitur proprie et per se, nisi de substantia, cujus est subsistere. Accidentia enim non dicuntur entia quasi ipsa sint, sed inquantum eis subest aliquid, ut postea dicetur.

Secundam differentiam ponit ibi, « Quod est, participare aliquo potest : » quæ quidem differentia sumitur secundum rationem participationis. Est autem participare quasi partem capere ; et ideo quando aliquid particulariter recipit id quod ad alterum pertinet, universaliter dicitur participare illud ; sicut homo dicitur participare

3. Al. : « diversum est, tantum esse aliquid, et esse aliquid in eo quod est.
2. Al. : « alia. »
3. Al. : « est vero, ut participat alio quodlibet. »
4. Al. hæ duæ sententiæ inverso ordine ponuntur.
5. Al. additur : « hoc. »
6. Al. : « in omnibus. »

animal, quia non habet rationem animalis secundum totam communitatem; et eadem ratione Socrates participat hominem; similiter etiam subjectum participat accidens, et materia formam : quia forma substantialis vel accidentalis, quæ de sui ratione communis est, determinatur ad hoc vel ad illud subjectum; et similiter effectus dicitur participare suam causam, et præcipue quando non adæquat virtutem suæ causæ; puta, si dicamus quod aer participat lucem solis, quia non recipit eam in ea claritate qua est in sole. Prætermisso autem hoc tertio modo participandi, impossibile est quod secundum duos primos modos ipsum esse participet aliquid, Non enim potest participare aliquid per modum quo materia vel subjectum participat formam vel accidens : quia, ut dictum est, ipsum esse significatur ut quiddam abstractum. Similiter autem nec potest aliquid participare per modum quo particulare participat universale : sic enim ea quæ in abstracto dicuntur, participare aliquid possunt, sicut albedo colorem; sed ipsum esse est communissimum : unde ipsum quidem participatur in aliis, non autem participat aliquid aliud. Sed id quod est, sive ens, quamvis sit communissimum, tamen concretive dicitur; et ideo participat ipsum esse, non per modum quo magis commune participatur a minus communi; sed participat ipsum esse per modum quo concretum participat abstractum. Hoc est ergo quod dicit, quod « id quod est, » scilicet ens, « participare aliquo potest; sed ipsum esse nullo modo participat aliquo : » et hoc modo probat ex eo quod supra dictum est, scilicet quod ipsum esse nondum est. Manifestum est enim quod id quod est, non potest aliquo participare : unde consequens est quod participatio conveniat alicui cum jam est. Sed ex hoc aliquid est quod suscipit ipsum esse, sicut dictum est. Unde relinquitur quod id quod est, aliquid possit participare; ipsum autem esse non possit aliquid participare.

Tertiam differentiam ponit ibi, « id quod est, habere aliquid, præterquam quod ipsum est, potest. » Sumitur ista differentia per admixtionem alicujus extranei. Circa quod considerandum est, quod circa quodcumque abstracte consideratum, hoc habet veritatem quod non habet in se aliquid extraneum, quod scilicet sit præter essentiam suam, sicut humanitas, et albedo, et quæcumque hoc modo dicuntur. Cujus ratio est, quia humanitas significatur ut quo aliquid est homo, et albedo quo aliquid est album. Non est autem aliquid homo, formaliter loquendo, nisi per id quod ad rationem hominis pertinet; et similiter non est aliquid album formaliter, nisi per id quod pertinet ad rationem albi; et ideo hujusmodi abstracta nihil alienum in se habere possunt. Aliter autem se habet in his quæ significantur in concreto. Nam homo significatur ut qui habet humanitatem, et album ut quod habet albedinem. Ex hoc autem quod homo habet humanitatem vel albedinem, non prohibetur habere aliquid aliud, quod non pertinet ad rationem horum, nisi solum quod est oppositum his : et ideo homo et album possunt aliquid aliud habere quam humanitatem vel albedinem. Et hæc est ratio quare albedo vel humanitas significantur per modum partis, et non prædicantur de concretis, sicut nec aliqua [1] pars de suo toto. Quia igitur, sicut dictum est, ipsum esse significatur ut [2] abstractum, id [3] quod est ut concretum; consequens est verum esse quod hic dicitur, quod « id quod est, potest aliquid habere, præterquam quod ipsum est, » scilicet præter suam essentiam [4], sed « ipsum esse nihil habet admixtum præter suam essentiam. »

Deinde cum dicit, « Diversum tamen est esse aliquid in eo quod est, et esse aliquid, » ponit conceptiones quæ accipiuntur secundum comparationem ejus quod est esse simpliciter, ad id quod est esse aliquid : et primo ponit utriusque diversitatem; secundo assignat differentias, ibi, « Illic enim accidens, hic substantia significatur. » Circa primum considerandum est, quod ex quo id quod est, potest aliquid habere præter suam essentiam, necesse est quod in eo consideretur duplex esse. Quia enim forma est principium essendi, necesse est quod secundum quamlibet formam habitam, habens aliqualiter esse dicatur. Si ergo forma illa non sit præter essentiam habentis, sed constituat ejus essentiam; ex eo quod habet talem formam, dicetur habens esse simpliciter, sicut homo ex hoc quod habet animam rationalem. Si vero sit talis forma quæ sit extranea ab essentia habentis eam, secundum illam formam non dicetur esse

1. Parm. : « sua. »
2. Parm. omittit : « ut. »
3. Parm. addit : « autem. »
4. Al. : « præter quod essentiam. »

simpliciter, sed esse aliquid: sicut secundum albedinem homo dicitur esse albus: et hoc est quod dicit, quod « diversum est esse aliquid, » quod non est esse simpliciter, et quod aliquid sit « in eo quod est, » quod est proprium esse subjecti. »

Deinde cum dicit, « Illic enim accidens, hic substantia significatur, » ponit tres differentias inter præmissa : quarum prima est quod « illic, » idest ubi dicitur de re quod sit aliquid, et non sit simpliciter, significatur « accidens, » quia forma quæ facit hujusmodi esse, est præter essentiam rei; « hic » autem cum dicitur esse aliquid in eo quod est, « significatur substantia, » quia scilicet forma faciens esse constituit essentiam rei. Secundam differentiam ponit ibi, « Omne quod est, participat eo quod est esse, ut sit : » ubi dicit, quod, ad hoc quod aliquid sit simpliciter subjectum, participat ipsum esse; sed ad hoc quod sit aliquid, oportet quod participet alio aliquo; sicut homo ad hoc quod sit albus, participat non solum esse substantiale, sed etiam albedinem. Tertiam differentiam ponit, ibi, « Ac per hoc id quod est, participat eo quod est esse, ut sit; est vero, ut participare alio quolibet possit : » quæ quidem accipitur secundum ordinem utriusque, et concluditur ex præmissis. Est autem hæc differentia quod primo oportet ut intelligatur aliquid esse simpliciter, et postea quod sit aliquid; et hoc patet ex præmissis. Nam aliquid est simpliciter per hoc quod participat ipsum esse; sed quando jam est [1], scilicet per participationem ipsius esse, restat ut participet quocumque alio, ad hoc scilicet quod sit aliquid.

Deinde cum dicit, « Omni composito aliud est esse, aliud ipsum est, » ponit conceptiones de composito et simplici, quæ pertinent ad rationem unius. Est autem considerandum, quod ea quæ supra dicta sunt de diversitate ipsius esse et ejus quod est, est secundum ipsas intentiones; hic autem ostendit quomodo applicetur ad res : et primo ostendit hoc in compositis; secundo in simplicibus, ibi, « Omne simplex, esse suum et id quod est, unum habet. »

Est ergo primo considerandum, quod sicut esse et quod est differunt in simplicibus secundum intentiones, ita in compositis differunt realiter: quod quidem manifestum est ex præmissis: dictum est enim supra, quod ipsum esse neque participat aliquid, ut ejus ratio constituatur ex multis; neque habet aliquid extraneum admixtum, ut sit in eo compositio accidentis; et ideo ipsum esse non est compositum. Res ergo composita non est suum esse : et ideo dicit, quod in « omni composito aliud est esse, et aliud ipsum » compositum, quod est participatum [2] ipsum esse. »

Deinde cum dicit, « Omne simplex, esse suum et id quod est, unum habet, » ostendit qualiter se habet in simplicibus; in quibus necesse est quod ipsum esse, et id quod est, sit unum et idem realiter. Si enim esset aliud realiter id quod est et ipsum esse; jam non esse simplex, sed compositum.

Est tamen considerandum, quod cum simplex dicatur aliquid ex eo quod caret compositione, nihil prohibet aliquid esse secundum quid simplex, inquantum caret aliqua compositione, quod tamen non est omnino simplex : unde ignis et aqua dicuntur simplicia corpora; inquantum carent compositione quæ est ex contrariis, quæ invenitur in mixtis; quorum tamen unumquodque est compositum tum ex partibus quantitatis, tum etiam ex forma et materia. Si ergo inveniantur aliquæ formæ non in materia; unaquæque earum est quidem simplex quantum ad hoc quod caret materia, et per consequens quantitate, quæ est dispositio materiæ; quia tamen quælibet forma est determinativa ipsius esse, nulla earum est ipsum esse, sed est habens esse. Puta, secundum opinionem Platonis, ponamus formam immaterialem subsistere, quæ sit idea et ratio hominum materialium, et aliam formam quæ sit idea et ratio equorum : manifestum erit quod ipsa forma immaterialis subsistens, cum sit quiddam determinatum ad speciem, non est ipsum esse commune, sed participat illud : et nihil differt quantum ad hoc, si ponamus illas formas immateriales altioris gradus quam sint rationes horum sensibilium, ut Aristoteles voluit: unaquæque enim [3] illarum, inquantum distinguitur ab alia, quædam specialis forma est participans ipsum esse; et sic nulla earum erit vere simplex. Id autem erit solum vere simplex, quod non participat esse, non quidem inhærens, sed

1. Al. : « sed qui est. »
2. Al. : « participandum; » in Cod. S. G. : « participando. »
3. Al. omittitur : « enim. »

subsistens. Hoc autem non potest esse nisi unum; quia si ipsum esse nihil aliud habet admixtum præter in quod est esse, ut dictum est; impossibile est id quod est ipsum esse, multiplicari per aliquid diversificans : et quia nihil aliud præter se habet admixtum, consequens est quod nullius accidentis sit susceptivum. Hoc autem simplex unum et sublime est ipse Deus.

Deinde cum dicit, « Omnis diversitas discors; similitudo vero appetenda est; » ponit duas conceptiones pertinentes ad appetitum, ex quo definitur bonum. Nam bonum dicitur quod omnia appetunt. Est ergo prima conceptio, quod « omnis diversitas est discors, et similituo est appetenda. »

Circa quod considerandum est, quod discordia importat contrarietatem appetitus : unde illud dicitur esse discors quod repugnat appetitui. Omne autem diversum, inquantum hujusmodi, repugnat appetitui : cujus ratio est, quia simile augetur et perficitur suo simili. Unumquodque autem appetit suum augmentum et perfectionem; et ideo simile, inquantum hujusmodi, est unicuique appetibile; et pari ratione diversum repugnat appetitui, inquantum diminuit, et perfectionem impedit : et ideo dicit, quod « omnis diversitas » est « discors, » idest ab appetitu discordans; « similitudo vero est appetenda. » Contingit tamen per accidens quod aliquis appetitus abhorret simile et appetit diversum sive contrarium. Nam sicut dictum est, unumquodque primo et per se appetit suam perfectionem, quæ est bonum uniuscujusque, et est semper proportionatum suo perfectibili, et secundum hoc habet similitudinem ad ipsum. Alia vero quæ sunt exterius, appetuntur vel refutantur inquantum conferunt ad propriam perfectionem : a qua quidem deficit quandoque aliquid per defectum, quandoque autem per excessum. Nam propria perfectio uniuscujusque rei in quadam commensuratione consistit : sicut perfectio corporis humani consistit in commensurato calore; a quo si deficiat, appetit aliquod calidum per quod calor augetur : si autem superexcedat, appetit contrarium, scilicet frigidum per quod ad temperamentum reducatur, in quo consistit perfectio conformis naturæ. Et sic etiam unus figulus abhorret alium, inquantum scilicet aufert ei perfectionem desideratam, scilicet lucrum.

Secundum autem conceptionem ponit ibi. « Et quod appetit aliud, tale ipsum naturaliter esse ostenditur quale est illud ipsum quod appetit : » quæ concluditur ex præmissis. Si enim similitudo per se est appetenda, consequenter id quod appetit aliud, ostenditur tale naturaliter esse quale est hoc quod appetit, quia scilicet naturalem inclinationem habet ad id quod appetit : quæ quidem naturalis inclinatio quandoque sequitur ipsam essentiam rei, sicut grave appetit esse deorsum secundum rationem suæ essentialis naturæ; quandoque vero consequitur naturam alicujus formæ supervenientis, sicut cum aliquis habet habitum acquisitum, desiderat id quod convenit ei secundum habitum illum. Ultimo autem epilogat, et dicit, quod sufficiunt ad propositum ea quæ præmissa sunt; et quod ille qui prudenter interpretatur rationes dictorum, poterit unumquodque eorum adaptare congruis argumentis : applicando scilicet ea ad debitas conclusiones, ut patebit in sequentibus.

CAPITULUM III.

Quæstio vero hujusmodi est. Ea quæ sunt, bona sunt : tenet enim omnis [1] sententia doctorum, omne quod est, ad bonum tendere. Omne autem tendit ad simile. Quæ igitur ad bonum tendunt, bona [2] sunt. Sed quemadmodum bona sint, inquirendum est, utrumne participatione, an substantia. Si participatione, per seipsa nullo modo sunt bona : nam quod participatione album est, per se, idest eo quod ipsum est, album non est; et de ceteris qualitatibus eodem modo. Si igitur participatione sunt bona, ipsa per se nullo modo bona sunt. Non igitur ad bonum [3] tendunt. Sed concessum est. Non igitur participatione bona sunt, sed substantia. Quorum vero substantia bona est, id quod sunt, bona sunt. Id autem quod sunt, habent ex eo quod est esse. Esse igitur ipsorum bonum est. Omnium igitur rerum ipsum esse bonum est. Sed si esse bonum est, ea quæ sunt, in eo quod sunt, bona sunt, idemque est illis esse quod bona esse [4]. Substantialia igitur bona sunt, quoniam non participant bonitatem. Quod si ipsum esse in eis bonum est, non est dubium quin [5] substantialia, cum bona sint, primo sint bono similia; ac per hoc ipsum bonum [6] erunt : nihil enim illi præter seipsum

1. Al. : « communis. »
2. Al. additur : « ipsa. »
3. Al. : « ad bona. »
4. Al. : « illud est esse quod bonum esse. »
5. Al. additur : « etiam. »
6. Al. : « bona. »

simile est. Ex quo fit ut omnia quæ sunt, Deus sint : quod dictu nefas est. Non sunt igitur substantialia bona, ac per hoc non in [7] his est esse bonum. Non igitur in eo quod sunt, bona sunt [8]. Sed nec participant bonitate : nullo enim modo ad bonum tenderent. Nullo igitur modo bona sunt.

Præmissis quibusdam principiis quæ sunt necessaria ad propositæ quæstionis discussionem, hic accedit ad quæstionem propositam; et circa hoc tria facit. Primo proponit quæstionem; secundo adhibet solutionem, ibi, « Huic questioni talis poterit adhiberi solutio : » tertio excludit quasdam objectiones contra solutionem, ibi, « At non alba in quod sunt alba, esse oportebit ea qua alba sunt. » Circa primum duo facit. Primo præmittit quod quæstio præsupponit; secundo quod in quæstione versetur dubium, ibi, « Sed quemadmodum bona sint, inquirendum est. »

Dicit erga sic esse ad propositam quæstionem accedendum, ut præsupponamus quod omnia ea quæ sunt, bona sint : et ad hoc probandum inducit rationem secundum præmissa, quæ talis est. Unumquodque tendit ad suum simile. Unde supra præmissum est : Quod appetit aliud, tale ipsum esse naturaliter ostendit, quale est hoc ipsum quod appetit. Sed omne quod est, ad bonum tendit. Et hoc quidem inducit secundum communem doctorum sententiam. Unde et in principio *Ethic.*, Philosophus dicit, quod bonum enuntiant sapientes esse quod omnia appetunt. Est enim proprium objectum appetitus bonum, sicut sonus proprium objectum est auditus. Unde sicut sonus est qui percipitur ab omni auditu ; ita oportet bonum esse in quod tendit omnis appetitus : et ita, cum cujuslibet rei sit aliquis appetitus, vel intellectivus, vel sensitivus, vel naturalis ; consequens est quod quælibet res appetat bonum : et ita concluditur quod omnis res sit bona : quod quæstio intenta supponit.

Deinde cum dicit, « Sed quemadmodum bona sint, inquirendum est, » ostendit quid dubium in quæstione versetur ; et circa hoc tria facit. Primo proponit quæstionem ; secundo objicit contra utrumque membrorum quæstionis, ibi, « Si participatione per se ipsa nullo modo sunt bona;» tertio ex hoc ulterius procedit ad excludendum primam suppositionem, « Non igitur in eo quod sunt, bona sunt [1]. » Dicit ergo, primo, quod, supposito omnia esse bona, inquirendum est de modo, quomodo scilicet bona sint. Dicitur autem aliquid de aliquo dupliciter, Uno modo substantialiter, alio modo per participationem. Est ergo quæstio ulrum entia sint bona per essentiam, vel per participationem.

Ad intellectum hujus quæstionis considerandum est, quod in ista quæstione præsupponitur quod aliquid esse per essentiam et per participationem sint opposita [2]. Et in uno quidem supradictorum participationis modorum manifeste verum est : scilicet secundum illum modum quo subjectum dicitur participare accidens, vel materia formam (est enim accidens præter naturam subjecti, et forma præter ipsam substantiam materiæ) : sed in alio participationis modo, quo scilicet species participat genus. Hoc etiam verum est secundum sententiam Platonis, qui posuit aliam esse ideam animalis, et bipedis hominis. Sed secundum sententiam Aristotelis, qui posuit quod homo vere est id quod est animal, quasi essentia animalis non existente præter differentiam hominis ; nihil prohibet, id quod per participationem dicitur, substantialiter prædicari. Boetius autem hic loquitur secundum illum participationis modum quo subjectum participat accidens ; et ideo ex opposito dividitur id quod substantialiter et participative prædicatur, ut patet per exempla quæ subsequenter inducit.

Deinde cum dicit, « Si participatione, per seipsa nullo modo sunt bona, » objicit contra utrumque membrum quæstionis : et primo contra hoc quod res sint bonæ per participationem ; secundo contra hoc quod sint bonæ secundum suam substantiam, ibi, « Quorum vero substantia bona est, id quod sunt, bona sunt. » Dicit ergo primo, quod si omnia sunt bona per participationem, sequitur quod nullo nullo modo sint bona per se. Et hoc quidem verum est, si per se accipiatur inesse quod ponitur in definitione ejus de quo dicitur, sicut homo per se est animal : quod enim ponitur in definitione alicujus, pertinet ad essentiam ejus ; et ita non dicitur de eo per participationem de qua

1. Al. deest : « in. »
2. Al. : « non sunt igitur in eo quod sunt bona. »
3. Al. : « non ergo sunt in eo quod sunt. »
4. Al. : « proposita. »

nunc loquimur. Si vero accipiatur per se secundum alium modum, prout scilicet subjectum ponitur in definitione prædicati, sic esset falsum quod hic dicitur: nam proprium accidens secundum hunc modum per se inest subjecto, et tamen participative de eo prædicatur. Sic igitur Boetius hic accipit participationem, prout subjectum participat accidens; per se autem quod ponitur in definitione subjecti; et sic ex necessitate sequitur quod si res sint bonæ per participationem, non sint bonæ per se: et hoc manifestat per exemplum: « nam id quod est album per participationem, non est album per se, idest in eo quod est ipsum, » quod pertinet ad primum modum dicendi per se: et simile est de aliis qualitatibus. Sic igitur si omnia entia sunt bona per participationem, sequitur quod non omnia sunt bona per se, idest per suam substantiam. Ex hoc ergo sequitur quod substantiæ entium non tendant ad bonum; cujus contrarium superius est concessum, scilicet quod omnia in bonum tendant. Videtur ergo quod entia non sint bona per participationem, sed per suam substantiam.

Deinde cum dicit, « Quorum vero substantia bona est, id quod sunt, bona sunt, » objicit in contrarium in hunc modum. Illa quorum substantia bona est, necesse est quod bona sint secundum id ipsum quod sunt: hoc enim ad substantiam cujuscumque rei pertinet quod concurrit ad suum esse. Sed quod aliqua sint, hoc habent ex eo quod est esse: dictum est enim supra, quod est aliquid cum esse susceperit. Sequitur igitur ut eorum quæ sunt bona secundum subjectum, ipsum esse sit bonum. Si igitur omnia sunt bona secundum suam substantiam, sequitur quod omnium rerum ipsum esse sit bonum. Et quia præmissa ex quibus argumentando processit sunt convertibilia, procedit e converso: sequitur enim e converso si esse omnium rerum sit bonum, quod ea quæ sunt, inquantum sunt bona sint; ita scilicet quod idem sit unicuique rei esse, et bonum esse: sequitur igitur quod sint substantialia bona ex hoc quod sunt bona, et tamen non per participationem bonitatis. Ex hoc autem quod inconveniens sequatur, ostendit subdens, et dicit quod si ipsum esse rerum omnium sit bonum; cum ex hoc sequatur quod sint substantialia bona, consequens est etiam quod sint primo bono similia, quod est substantiale bonum, et cui idem est esse et bonum esse: et ex hoc ulterius sequitur quod omnia sint ipsum primum bonum, quia nihil præter seipsum est simile illi, scilicet quantum ad modum bonitatis. Nihil autem aliud præter primum bonum eodem modo est bonum sicut ipsum, quia ipsum [1] solum est primum bonum. Dicuntur tamen aliqua ei similia, inquantum sunt secundario bona derivata ab ipso primo et principali bono. Si ergo omnia sunt ipsum primum bonum; cum ipsum primum bonum nihil sit aliud quam Deus, sequitur quod omnia entia sunt Deus: quod dicere nefas est. Sequitur igitur et ea quæ præmissa sunt, esse falsa. Non igitur entia omnia sunt substantialia bona, neque in eis ipsum esse est bonum, quia ex his conclusum est quod omnia sunt Deus: et ulterius sequitur quod non omnia sint bona inquantum sunt.

Deinde cum dicit, « Sed neque participant bonitatem, » procedit ulterius ad removendam primam suppositionem; et dicit, quod si huic quod est entia non esse substantialiter bona, adjungatur alia conclusio quæ supra inducta est, scilicet quod entia non sunt participative bona, quia per hoc sequeretur quod nullo modo ipsa ad bonum tenderent, ut supra habitum est; videtur ulterius posse concludi, quod nullo modo entia sunt bona: quod est contra id quod supra præmissum est.

CAPITULUM IV.

Huic quæstioni talis poterit adhiberi solutio. Multa sunt quæ, cum actu separari non possint, animo tamen et cogitatione [1] separantur; ut triangulum vel cetera a subjecta materia nullus actu separat, mente tamen segregans ipsum triangulum proprietatemque ejus, præter materiam speculatur. Amoveamus igitur primi boni præsentiam paulisper ex animo, quod quidem esse constat [2]: idque ex omnium doctorum indoctorumque sententia, barbararum quoque gentium religionibus cognosci potest. Hoc igitur paulisper amoto, ponamus omnia esse quæ sunt bona; atque ea consideremus [3], quemadmodum bona esse possent, si a primo bono minime defluxissent. Hic intueor in eis aliud esse quod bona sunt, aliud quod sunt. Ponatur enim una eademque sabstantia bona esse, gravis, alba, rotunda:

1. Al. omittitur: « quia ipsum. »
2. Al.: « cum cogitatione. »
3. Al.: « contingit. »
4. Al.: « quæ consideramus. »

tunc aliud esset illa ipsa substantia, aliud ejus rotunditas, aliud color, aliud bonitas. Nam si hæc singula idem essent quod ipsa substantia, idem esset gravitas quod color, bonum quod album, et quod rotundum [1] : quod fieri natura non sinit. Aliud igitur tunc in eis esset esse, aliud aliquid esse ; ac tunc quidem bona essent, esse tamen ipsum minime haberent bonum. Igitur si nullo modo essent non a bono, bona quidem essent, ac non idem essent quod bona ; sed eis aliud esset esse, aliud bona esse. Quod si nihil omnino aliud essent nisi bona, neque gravia, neque colorata, neque spatii dimensione distincta [2], neque ulla in eis qualitas esset, nisi tantum bona essent ; tunc non res sed rerum viderentur esse principium ; nec potius viderentur, sed videretur : unum enim solumque est hujusmodi, quod tantum est bonum, aliudque nihil sit. Quæ quoniam non sunt simplicia, esse omnino non poterant nisi ea id quod solum bonum est, esse voluisset. Idcirco quoniam esse eorum a boni voluntate defluxit, bona esse dicuntur. Primum enim bonum in eo quod est, bonum [3]; secundum vero bonum, quod [4] ex eo fluxit, cujus ipsum esse [5] est bonum, ipsum quoque bonum est ; sed ipsum esse omnium rerum ex eo fluxit quod est [6] primum bonum, et quod bonum tale est ut recte dicatur : In eo quod est, bonum est : Ipsum igitur eorum esse bonum est. Tunc enim in eo quod essent, non essent bona, si a primo bono minime defluxissent.

Præmissa quæstione, et rationibus hinc inde inductis, hic Boetius adhibet solutionem : et circa hoc tria facit. Primo determinat veritatem quæstionis ; secundo solvit objectionem, ibi, « Qua in re soluta est quæstio ; » tertio inducit quasdam objectiones contra solutionem, et solvit eas, ibi, « At non alba, in eo quod sunt alba, esse oportebit ea quæ alba sunt. »

Circa primum tria facit. Primo præmittit quamdam suppositionem ; secundo ostendit quid illa suppositione facta sequatur circa bonitatem rerum, ibi, « Hoc igitur paulisper amoto, ponamus omnia esse quæ sunt bona ; » tertio ostendit qualiter se habeat bonitas rerum secundum rei veritatem, nulla suppositione facta, ibi, « Quæ quoniam non sunt simplicia, esse omnino non poterant, nisi ea id quod solum bonum est, esse voluisset. » Circa primum duo facit. Primo præmittit quiddam quod est necessarium ad ostendendum quod possit fieri talis suppositio ; secundo suppositionem inducit, ibi, « Amoveamus igitur primi boni præsentiam paulisper ex animo. »

Dicit ergo primo, quod multa sunt quæ non possunt actu separari, quæ tamen animo et cogitatione separantur : cujus ratio est, quia alio modo sunt res in anima, et alio modo sunt in materia. Potest ergo esse quod aliquid ex eo ipso modo quo est in materia, habeat inseparabilem conjunctionem ad aliud ; et tamen secundum quod est in anima, non habeat inseparabilem conjunctionem ad ipsum, quia scilicet ratio unius est distincta a ratione alterius : et ponit exemplum de triangulo, et aliis mathematicis quæ a materia sensibili actu separi non possunt, cum tamen mathematicus abstrahendo mente consideret triangulum et proprietatem ejus præter materiam sensibilem, quia scilicet ratio trianguli non dependet a materia sensibili.

Deinde cum dicit, « Amoveamus igitur primi boni præsentiam paulisper ex animo, » ponit suppositionem quam intendit, ut scilicet consideratione mentis removeamus ad tempus præsentiam primi boni a ceteris rebus : quod quidem possibile est secundum ordinem cognoscibilium quo ad nos. Quamvis enim secundum naturalem ordinem cognoscendi, Deus sit primum cognitum, tamen quo ad nos prius sunt cogniti effectus sensibiles ejus ; et ideo nihil prohibet in consideratione nostra cadere effectus summi boni, absque hoc quod ipsum primum bonum consideremus. Ita tamen primum removeamus a consideratione mentis, quod omnino constet [7] nobis illud esse. Hoc enim « cognosci potest ex communi omnium sententia tam doctorum quam indoctorum, » et ulterius etiam « ex ipsis religionibus gentium barbararum, » quæ nullæ essent, si Deus non est.

Deinde cum dicit, « Hoc igitur paulisper amoto, ponamus omnia esse quæ sunt bona, » ostendit quid hac suppositione facta sequatur circa bonitatem rerum : et circa hoc duo facit. Primo manifestat quod intendit ; secundo probat quiddam quod supposuerat, ibi, « Quod si nihil aliud omnino essent nisi bona... tunc non res,

1. Al. : « quod bonum , et bonum quod gravitas : quod fieri, etc. »
2. : Al. : « distenta. »
3. Al. : « quoniam est, eo quod est, bonum est.
4. Al. : « quoniam. »
5. Al. deest : « esse. »
6. Al. omittitur : « est hic, et infra. »
7. Al. : « ita tamen quod primum bonum removeamus a consideratione mentis, quod omnino constat nobis illud, etc.

sed rerum viderentur esse principium. » Dicit ergo primo, quod remoto per intellectum primo bono, ponamus quod cetera sint bona : quia ex bonitate effectuum devenimus in cognitionem boni primi. Consideremus ergo qualiter possent [1]esse bona, si non processissent a primo bono. Hac autem suppositione facta, videtur in eis aliud esse ipsa bonitas, et ipsum eorum esse. Si enim « ponatur uno et eadem substantia esse bona, alba, gravis, rotunda, » sequetur quod « aliud » in illa re esset ejus « substantia, aliud rotunditas, aliud color, aliud bonitas. » Intelligitur enim bonitas uniuscujusque rei virtus ipsius, per quam perficit operationem bonam. Nam virtus est quæ bonum facit habentem, et opus ejus bonum reddit, ut per Philosophum patet in lib. *Ethic.* Quod autem ista sit aliud quam substantia rei, probat per hoc quod singula præmissorum si essent idem quod rei substantia, sequeretur etiam quod omnia illa essent eadem ad invicem ; scilicet quod idem esset gravitas quod color, et quod bonum, et quod album, et quod rotunditas : quia quæ uni et eidem sunt eadem, sibi invicem sunt eadem. Hoc autem natura rerum non patitur quod omnia ista sunt idem. Relinquitur igitur quod, præmissa suppositione facta, aliud esset in rebus ipsum esse, et aliud aliquid esse, puta vel bonum, vel album, vel quidquid taliter dicitur : et sic, prædicta positione facta, res essent quidem bonæ, non tamen ipsum eorum esse esset bonum. Sic ergo si aliquo modo essent non a primo bono, et tamen in se essent bonæ, sequeretur quod non idem esset in eis quod sint bonæ; sed aliud esset in eis esse, et aliud bonum esse.

Deinde cum dicit. « Quod si nihil aliud omnino essent nisi bona... tunc non res, sed rerum viderentur esse principium, » probat quod supposuerat, scilicet quod prædicta suppositione facta, aliud esset in eis bonum esse, et aliud simpliciter esse, vel quidquid aliud esse : quia si nihil aliud esset in eis nisi quod sunt bona, ita scilicet quod « neque essent gravia, neque colorata, neque distincta aliqua spatii dimensione, » sicut sunt omnia corpora, nec esset in eis ulla qualitas, » nisi hoc solum quod bona essent ; tunc non videretur quod essent res creatæ, sed quod essent ipsum primum rerum [2] principium : quia id quod est ipsa essentia bonitatis, est primum rerum principium : et per consequens sequeretur quod non oporteret dicere pluraliter de omnibus eis quod viderentur esse principium rerum, sed singulariter quod videretur esse primum rerum principium, tamquam res bonæ omnes essent simpliciter unum : quia solum unum est quod est hujusmodi ut sit tantummode bonum, et nihil aliud. Hoc autem patet esse falsum. Ergo et primum ; quod scilicet res creatæ, amoto primo bono, nihil aliud essent quam hoc quod est esse bonum.

Deinde cum dicit, « Quæ quoniam non sunt simplicia, esse omnino non poterant, nisi ea id quod solum bonum est, esse voluisset, » ostendit quid sit judicandum de bonitate rerum secundum veritatem; et dicit, quia res creatæ non habent omnimodam simplicitatem, ut scilicet nihil aliud sit in hic quam essentia bonitatis; nec etiam omnino esse possent in rerum natura, nisi voluisset ea esse Deus, qui est id quod solum est, inquantum scilicet est ipsa essentia bonitatis ; sequitur quod quia esse rerum creaturarum effluxit a voluntate illius qui est essentialiter bonum, ideo res creatæ bonæ esse dicuntur. Primum enim bonum, scilicet Deus, in eo quod est, bonum est, » quia est essentialiter ipsa bonitas ; sed secundum bonum, quod est creatum, est bonum secundum quod fluxit a primo bono, quod est per essentiam bonum. Cum igitur esse omnium rerum fluxerit a primo bono, consequens est quod ipsum esse rerum creatarum sit bonum, et quod unaquæque res creata, inquantum est, sit bona. Sed sic solum res creatæ non essent bonæ in eo quod sunt, si esse earum non procederet a summo bono. Redit ergo ejus solutio ad hoc quod esse primi boni est secundum propriam rationem bonum, quia natura et essentia primi boni nihil aliud est quam bonitas ; esse autem secundi boni est quidem bonum, non secundum rationem propriæ essentiæ, quia essentia ejus non est ipsa bonitas, vel aliquid aliud hujusmodi ; sed esse ejus habet quod sit bonum ex habitudine ad primum bonum, quod est ejus causa : ad quod quidem comparatur sicut ad primum principium et ad ultimum finem ; per modum quo aliquid dicitur sanum, quo aliquid ordinatur ad finem sanitatis ; ut dicitur

1. Sic Cod. — Parm. omittit. : « eadem » sed in notula dicit supple : « eadem. »

2. Al. : « iterum. »

medicinale secundum quod est a principio effectivo artis medicinæ.

Est enim considerandum secundum præmissa, quod in bonis creatis est duplex bonitas. Una quidem secundum quod dicuntur bona per relationem ad primum bonum; et secundum hoc esse eorum, et quidquid est eis [1] a primo bono, est bonum. Alia vero bonitas consideratur in eis absolute, prout scilicet unumquodque dicitur bonum, inquantum est perfectum in esse et in operari: et hæc quidem perfectio non competit creatis bonis secundum ipsum esse essentiæ eorum, sed secundum aliquid superadditum, quod dicitur virtus eorum, ut supra dictum est; et secundum hoc, ipsum esse non est bonum, sed primum bonum habet omninodam perfectionem in ipso suo esse, et ideo esse ejus est secundum se et absolute bonum.

CAPITULUM V.

Qua in re soluta est quæstio. Idcirco enim licet in eo quod sunt, bona sint, non sunt tamen similia primo bono, quoniam non quoquo modo sint res, ipsum esse earum bonum est. Sed quoniam non potest esse ipsum esse rerum, nisi a primo esse defluxerit [2], idest a bono, idcirco ipsum esse bonum est, nec est simile ei a quo est. Illud enim quoquo modo sit, bonum est in eo quod est : non enim aliud est præter quam bonum [3] : hoc autem nisi ab illo esset bonum, fortasse esse non posset [4]; sed bonum in eo quod est esse non posset : tunc enim participaret forsitan bono ; ipsum vero esse quod non haberet a bono, bonum habere non posset. Si [5] igitur sublato ab his primo bono, mente et cogitatione, ista, licet essent bona, tamen in eo quod essent bona, esse non possent : et quoniam actu non potuerunt existere, nisi ea [6] quod vere bonum est produxisset : idcirco et esse eorum bonum est, et non est simile substantiali bono id quod ab eo effluxit : et nisi ab eo fluxisset, licet essent bona, tamen in eo quod sunt bona esse non possent : quoniam et præter bonum, et non ex bono essent, cum illud ipsum primum bonum [7], et ipsum esse sit et ipsum bonum, et ipsum esse bonum. At non [8] alba, in eo quod sunt alba, esse oportebit ea quæ alba sunt, quoniam ex voluntate Dei fluxerunt, ut essent alba? Minime [9] : aliud enim est esse, aliud album esse : hoc ideo, quoniam qui ea ut essent effecit, bonus quidem est, minime vero albus. Voluntate igitur boni communicatum est [10] ut essent bona in eo quod sunt; voluntate vero albi non communicatum ut talis esset proprietas [11], ut esset album in eo quod est : neque enim ex albi voluntate defluxerunt. Itaque quia voluit ea esse alba qui erat non albus, sunt alba tantum; quia vero voluit ea esse bona qui erat bonus, sunt bona etiam [12] in eo quod sunt. Secundum igitur hanc rationem cuncta oportet justa esse, quoniam justus est ipse qui ea esse voluit. Nec hoc quidem : nam bonum esse ad essentiam, justum vero esse ad actum respicit. In Deo autem idem est esse quod agere [13] : igitur idem est esse bonum quod justum. Nobis vero non est idem esse quod agere : non enim simplices sumus. Non igitur nobis idem est bonos esse quod justos; sed idem nobis est esse omnibus in eo quod sumus [14]. Bona igitur omnia sunt, non autem [15] justa. Amplius : Bonum quidem generale est, justum vero [16] speciale ; nec species descendit in omnia : idcirco alia quidem justa , alia aliud. Omnia igitur bona [17].

Postquam determinavit veritatem præmissæ quæstionis, hic solvit objectionem, ex qua concludebatur quod bona creata sunt bona in eo quod sunt similia primo bono ; et circa hoc duo facit. Primo solvit objectionem ; secundo colligit quæ dicta sunt, ibi, « Si igitur sublato ab his primo bono mente et cogitatione, ista licet essent bona, tamen in eo quod essent bona, esse non possent... idcirco et esse eorum bonum est, et non est simile substantiali bono id quod ab eo effluxit. »

Dicit ergo primo, quod ex præmissis patet hanc quæstionem esset solutam ; ideo enim non sunt similia primo bono, per hoc quod sunt bona in eo quod sunt, quia ipsum esse rerum creatarum non est bonum absolute, quocumque modo se

1. Al. : « in eis. »
2. Al. : « ut ipsum esse rerum non a primo esse defluxerit. »
3. Al. : « præterquam quod bonum est. »
4. Al. : « hoc autem, nisi ab illo, nisi esset bonum fortasse esse potest.
5. Al. omittitur : « si. »
6. Al. additur : « illud. »
7. Al. : « illud ipsum bonum primum est. »
8. Al. additur : « etiam. »
9. Al. : vel essent alba minime. »
10. Al. : « voluntatem igitur boni comitata sunt. »
11. Al. : « voluntatem vero albi non sunt comitata, ut talis ejus esset proprietas. »
12. Al. deest : « etiam. »
13. Al. . « idem autem est in eo esse quod agere. »
14. Al. ordine aptiori. : « Sed idem esse est nobis omnibus in eo quod sumus. »
15. Al : « etiam. »
16. Al. : « non speciale. »
17. Al. : « alia non ; omnia vero bona. »

habeat; sed solum secundum habitudinem ad primum bonum. Sed quia ipsum esse rerum creatarum non potest esse nisi deriventur a primo bono, idcirco ipsum [1] eorum esse bonum est; nec est tamen simile in bonitate primo bono: quia illud absolute est bonum, quomodocumque se habeat, quia nihil est in eo aliud nisi ipsa essentia bonitatis: et hoc ideo est, quia non est in eo perfectio per additionem, sed in suo simplici esse habet omnimodam perfectionem, ut dictum est. Sed bonum creatum forsitan posset esse bonum etiam in se consideratum [2], etiam si detur per impossibile quod non procederet a primo bono, scilicet bonitate quæ sibi competeret absolute; sed sic non esset bonum in eo quod est, quia tunc esset bonum per participationem bonitatis superadditæ; sed ipsum esse ejus non esset bonum, si a bono non derivaretur, ex cujus habitudine ipsum esse rerum creatarum est bonum.

Deinde cum dicit. « Si igitur sublato ab his primo bono mente et cogitatione, ista, licet essent bona, tamen in eo quod essent bona, esse non possent.... idcirco et esse eorum bonum est, et non est simile substantiali bono id quod ab eo effluxit, » colligit in unum quæ dicta sunt: et dicit, quod si a rebus per intellectum removeatur primum bonum, omnia alia, licet detur quod essent bona, non tamen possunt esse bona in eo quod sunt. Sed quia non poterunt esse in actu, nisi inquantum sunt producta a primo bono, quod est vere bonum; ideo etiam esse eorum est bonum; et tamen esse fluens a primo bono non est simile primo quod est substantialiter bonum; a quo nisi fluxissent, licet essent bona, non tamen essent bona in eo quod sunt, inquantum scilicet non essent ex primo bono; cum tamen ipsum bonum primum sit ei ipsum esse, quia ejus esse est substantia sua; et ipsum bonum, quia est ipsa essentia bonitatis: et ipsum esse bonum, quia in eo non differt esse et quod est.

Deinde cum dicit, « At non alba, in eo quod sunt alba, esse oportebit ea quæ alba sunt, » movet duas objectiones contra prædicta: quarum secundam ponit ibi, « Secundum igitur hanc rationem cuncta oportet justa esse, quoniam justus est ipse qui ea esse voluit. » Circa primum ponit talem objectionem. Dictum est, quod omnia in eo quod sunt, bona sunt, quia ex voluntate primi boni processit ut essent bona. Numquid ergo omnia alba, in eo quod sunt, alba sunt, quia ex voluntate Dei processit ut alba essent? Sed ipse respondet quod minime hoc oportet: quia his quæ sunt alba, aliud est esse simpliciter, quod competit eis secundum principia essentialia, et aliud est ex quo sunt alba: et hujusmodi differentiæ inter album et bonum ratio est, quia Deus qui fecit creata bona, et alba, est quidem bonus, non est autem albus. Sic igitur ad voluntatem primi boni consecutum est ut creata essent bona, inquantum voluit ea esse bona, et quod essent bona in eo quod sunt, inquantum sunt a bono producta, quia esse rerum creatarum ex ipso quod est a bono, habet rationem boni ut dictum est; sed voluntatem Dei non est consecuta talis proprietas, ut id quod est creatum, in eo quod est, sit album, propter hoc quod non defluxit ex voluntate albi, sicut bona fluxerunt ex voluntate boni; ut posset dici quod esse eorum est album, inquantum sunt a primo albo. Sic igitur manifestum est quod quia Deus, qui non est albus, voluit aliqua esse alba; potest quidem hoc solum dici de eis quod sunt alba, non autem in eo quod sunt; sed quia Deus qui est bonus, voluit omnia esse bona, ideo sunt bona in eo quod sunt, inquantum scilicet esse eorum habet rationem boni propter hoc quod est a bono.

Deinde cum dicit, « Secundum igitur hanc rationem cuncta oportet justa esse, quoniam justus est ipse qui ea esse voluit, » ponit secundam objectionem. Posset enim aliquis dicere: Omnia sunt bona in eo quod sunt, quia ille qui est bonus, voluit ea esse bona: pari ratione omnia oportet esse justa, quia ille qui est justus, voluit ea esse justa. Sed ipse respondet, quod hoc non sequitur, duplici ratione. Primo quidem, quia hoc quod est bonum, significat naturam quamdam sive essentiam. Dictum est enim quod Deus est ipsa essentia bonitatis, et unaquæque res secundum perfectionem propriæ naturæ dicitur bona: sed justus dicitur per respectum ad actum, sicut et quælibet virtus. In Deo autem idem est esse quod agere, unde in ipso idem est bonum esse quod justum esse: sed nobis non est idem esse quod agere, quia deficimus a simplicitate Dei: unde nobis non est idem esse bonos et justos; sed esse

1. Al. deest: « eorum. »

2. Al. « considerandum. »

convenit nobis omnibus inquantum sumus, et ideo etiam bonitas omnibus nobis convenit; sed actus quem respicit justitia, non convenit omnibus, nec in his quibus convenit, est idem quod esse ipsorum: unde relinquitur quod non omnia sunt justa in eo quod sunt.

Secundam rationem ponit ibi, « Amplius. Bonum quidem generale est, justum vero speciale. » Bonum enim est quoddam generale, cujus quædam species est justitia sicut et ceteræ virtutes. In Deo autem invenitur omnis ratio bonitatis; et ideo non solum est bonus, sed justus. Non autem omnes species bonitatis inveniuntur in omnibus, sed diversæ in diversis; et ideo non oportet quod species, quæ est justitia, derivetur ad omnia entia, sicut derivatur bonitas. Unde entium quædam sunt justa, quædam vero habent aliam speciem bonitatis; et tamen omnia sunt bona, inquantum derivantur a primo bono. Et in hoc terminatur expositio hujus libri. Benedictus Deus per omnia. Amen.

1. Sic Cod.— In Parm. : « recipit. » et in notula : forte : « recipit. »

OPUSCULUM LXIII

IN LIBRUM BOETII DE TRINITATE EXPOSITIO

(Edit. Rom. LX.)

PROLOGUS SANCTI THOMÆ

Ab initio nativitatis investigabo, et ponam in lucem scientiam illius. Sap., vi, 24.

Naturalis mentis humanæ intuitus pondere corruptibilis corporis aggravatus in prima veritatis luce, ex qua omnia sunt facile cognoscibilia, defigi non potest: unde oportet quod secundum naturalis cognitionis progressum ratio a posterioribus in priora deveniat, et a creaturis in Deum. Rom., I, 20: « *Invisibilia ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur:* » et Sap., xiii, 5: « *A magnitudine speciei et creaturæ cognoscibiliter poterit Creator horum videri:* » et hoc est quod dicitur Job, xxxvi, 25: « *Omnes homines vident eum, unusquisque intuetur procul.* » Creaturæ enim, per quas naturaliter cognoscitur Deus, in infinitum ab ipso distant. Sed quia in his quæ procul videntur, facile visus decipitur, idcirco ex creaturis in Deum cognoscendum tendentes, in errores multiplices inciderunt: unde Sap., xiv dicitur quod *creaturæ factæ sunt muscipulæ pedibus insipientium:* et in Psal., lxiii, 7: « *Defecerunt scrutantes.* » Et ideo Deus humano generi aliam tutam viam cognitionis providit, suam notitiam per fidem mentibus hominum infundens: unde dicitur I Corinth., xxi, 11: « *Quæ Dei sunt nemo novit nisi Spiritus Dei: nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum:* » et hic est spiritus quo efficimur credentes. II Corinth., iv, 13: « *Habentes eumdem spiritum fidei* (*sicut scriptum est: Credidi, propter quod locutus sum*) *et nos credimus, propter quod et loquimur.* » Sicut ergo naturaliter cognitionis principium est creaturæ notitia a sensu accepta, ita cognitionis desuper datæ principium est primæ veritatis notitia per fidem infusa; et hinc est quod diverso ordine hinc inde proceditur. Philosophi enim, qui naturalis cognitionis ordinem sequuntur, præordinant scientiam de creaturis scientiæ divinæ, scilicet naturalem metaphysicæ; sed apud theologos proceditur e converso, ut creatoris consideratio considerationem præveniat creaturæ. Hunc ergo ordinem secutus Boetius, ea quæ sunt fidei tractare intendens, in ipsa summa rerum origine principium suæ considerationis instituit, scilicet de Trinitate unius simplicis Dei: unde ei competunt verba præmissa: « *Ab initio nativitatis investigabo, et ponam in lucem scientiam illius.* » In quibus verbis circa præsens opusculum, quod ad Symmachum patritium urbis composuit, tria possunt notari: scilicet materia, modus et finis. Materia quidem hujus operis est in una divina essentia Trinitas personarum, quæ consurgit ex prima nativitate, qua divina Sapientia a Patre æternaliter generatur. Prov., viii, 24: « *Nondum erant abyssi, ego jam concepta eram:* » et Ps., xi, 7: « *Ego hodie genui te.* » Quæ quidem nativitas initium est omnis nativitatis alterius, cum ipsa sola sit naturam perfecte capiens generantis: omnes autem aliæ imperfectæ sunt; secundum quas

genitum aut partem substantiæ generantis accipit, aut solam similitudinem : unde oportet quod a prædicta nativitate omnis alia nativitas per quamdam imitationem derivetur. Ephes., III, 15 : « *Ex quo omnis paternitas in cælo et in terra nominatur.* » Et propter hoc dicitur Filius *primogenitus omnis creaturæ*, Col., I, ut nativitatis origo et imitatio designetur, non eadem generationis ratio : et ideo convenienter dicitur : « *Ab initio nativitatis investigabo.* » Proverb., VIII, 22 : « *Dominus possedit me in initio viarum suarum.* » Nec solum creaturarum est initium prædicta nativitas, sed etiam Spiritus sancti, qui a generante genitoque procedit. Per hoc autem quod non dicit, Initium nativitatis investigabo, sed « *Ab initio*, » designatur quod in hujusmodi nativitatis initio ejus perscrutatio non finitur, sed quod ab hac incipiens ad alia procedit : ejus namque doctrina in tres partes dividitur. Prima namque de Trinitate personarum, ex quarum processione omnis alia nativitas et processio derivatur, continetur in hoc libro quem præ manibus habemus, tantum ad id quod de Trinitate et Unitate sciendum est. In alio vero libro quem ad Joannem diaconum Ecclesiæ Romanæ scribit, agit de modo prædicandi, quo utimur in personarum distinctione, et essentiæ unitate : qui sic incipit, « Quæro an Pater. » Secunda vero pars est de processione bonarum creaturarum a Deo bono, in libro qui ad eumdem Joannem scribitur *de Hebdomadibus*, qui sic incipit, « Postulas a me. » Tertia vero est de separatione creaturarum per Christum : quæ quidem in duo dividitur. Primo namque proponitur fides quam docuit Christus, qua justificamur, in libro qui intitulatur *de Fide christiana*, qui sic incipit, « Christianam fidem; » secundo explanatur quid de Christo sentiendum sit, scilicet quomodo duæ naturæ in una persona conveniant, et hoc in libro *de duabus Naturis* et una persona Christi, ad eumdem Joannem scripto, qui sic incipit, « Anxie te quidem. » Modus autem tractandi de Trinitate duplex est, ut dicit Augustinus in I *de Trinitate ;* scilicet per auctoritates, et per rationes ; quorum utrumque Augustinus complexus est, ut ipsemet dicit. Quidam enim sanctorum Patrum, ut Ambrosius et Hilarius, alterum tantum prosecuti sunt, scilicet per auctoritates ; Boetius vero elegit prosequi secundum aliud modum, scilicet secundum rationes, præsupponens hoc quod ab aliis fuerat per auctoritates prosecutum. Et ideo modus hujus operis designatur in hoc quod dicit, « *investigabo ;* » in quo rationis inquisitio designatur. Eccli., XXXIX : « *Sapientiam*, » scilicet Trinitatis notitiam, « *antiquorum*, » scilicet quam antiqui sola auctoritate asseruerunt, « *exquiret sapiens*, » idest ratione investigabit. Unde in prooemio præmittit : « Investigatam diutissime. » Finis vero hujus operis est ut occulta manifestentur, quantum in via possibile est. Eccli., XXIV, 31 : « *Qui elucidant me, vitam æternam habebunt.* Et ideo dicit, « Ponam in lucem scientiam illius. » Job, XXVIII, 2 : « *Profunda fluviorum scrutatus est et abscondita produxit in lucem.* »

PROŒMII TEXTUS ET EXPLANATIO

Investigatam diutissime quæstionem, quantum nostræ mentis igniculum illustrare lux divina dignata est, formatam rationibus, litterisque mandatam, offerendam vobis communicandamque curavi, tam vestri cupidus judicii, quam nostri studiosus inventi. Qua in re quid mihi sit animi, quoties stylo excogitata commendo, tum ex ipsa difficultate materiæ, tum ex eo quod viris [1], idest vobis, tantum colloquor, intelligi potest. Neque enim famæ jactatione, et inanibus vulgi clamoribus excitamur; sed si quis est fructus exterior, hic non potest aliam nisi veri similem sperare sententiam. Quocumque igitur a vobis dejeci oculos, partim ignava segnities, partim callidus livor occurrit; ne contumeliam videar divinis tractatibus irrogare, qui talibus hominum monstris non agnoscenda hic potius quam conculcanda projecerim. Idcirco stylum brevitate contraho, et ex intimis sumpta philosophiæ disciplinis novorum verborum significationibus velo; ut ut hæc mihi tantum, vobisque, si quando ad ea converteritis oculos, colloquantur; ceteros vero ita submovimus, ut qui capere intellectu nequiverint, ad ea etiam legenda videantur indigni. Sane tantum a nobis oportet quæri, quantum humanæ rationis intuitus ad Deitatis valet excelsa conscendere. Nam ceteris quoque artibus idem finis [2] est constitutus, quousque potest via rationis accedere. Neque enim medicina ægris semper affert salutem. Sed nulla erit culpa medentis, si nihil eorum quæ fieri oportebat, omiserit : idemque in ceteris [3]. At quantum hæc difficilior quæstio est, tantum facilior debet esse ad veniam. Vobis tamen illud etiam inspiciendum est an ex beati Augustini scriptis semina rationum [4] in nos venientia fructus attulerint [5]. Nunc de proposita quæstione hinc sumamus initium.

Huic ergo operi proœmium præmittit, in quo tria facit. Primo breviter causas operis prælibat, in quo reddit auditorem docilem ; secundo excusationem subjungit, in quo reddit auditorem benevolum, ibi, « Idcirco stylum brevitate contraho : » tertio ostendit sui operis originem et quasi doctrinam esse S. Augustini , in quo reddit auditorem attentum, ibi, « Vobis tamen id inspiciendum an ex beati Augustini scriptis semina rationum in nos venientia fructus attulerint. »

Proponit autem quatuor causas operis in prima parte. Primo materialem, cum dicit, « Investigatam diutissime questionem, » scilicet de Trinitate personarum unius Dei : in quo et difficultatem materiæ insinuat, quæ diutina investigatione indiguit, et studii diligentiam, qua ipse eam diutissime investigavit, ut intelligatur « investigatam » a nobis, quamvis etiam intelligi possit « investigatam » a pluribus, quia a principio nascentis Ecclesiæ hæc quæstio ingenia fidelium maxime fatigavit. Secundo tangit causam efficientem et proximam, sive secundariam, cum dicit, « Quantum mentis nostræ igniculum : » et primam, sive principalem, ibi, « illustrare lux divina dignata est. » Proxima quidem causa hujus investigationis fuit intellectus auctoris ; qui recte igniculus dicitur. Ignis enim, ut dicit Dionysius, XV *cœlest . Hier.*, maxime competit ad significandas divinas proprietates, tum ratione subtilitatis , tum ratione luminis, tum ratione situs et motus. Quæ quidem maxime Deo conveniunt, in quo est summa simplicitas et immaterialitas, perfecta caritas, omnipotens virtus et altissima sublimitas ; Angelis autem competit mediocriter ; sed humanis mentibus infimo modo, quarum propter corpus conjunctum puritas inquinatur, et lux obscuratur, et virtus debilitatur, et motus in summo retardatur. Unde humanæ mentis efficacia recte igniculo comparatur. Unde nec ad hujus quæstionis veritatem inquirendam sufficit nisi divina luce illustretur: et sic divina lux est causa principalis, mens autem humana, causa secundaria. Tertio tangit causam formalem, cum dicit, « Formatam rationibus : » et tangit modum agendi quantum ad tria. Primo quantum ad hoc quod argumentando procedit ; et ideo dicit, « Formatam racionibus. » Quæstio namque quamdiu probabilibus rationibus sub dubio agitatur, quasi informis est, nondum ad veritatis certitudinem pertingens ; et ideo formata dicitur quando ad eam ratio additur per quam certitudo de veritate habetur : et in hoc providit intelligentia ; quia quod credimus, debemus auctoritati ; quod intelligimus, rationi, ut Augustinus dicit. Secundo in hoc quod

1. Al. : « caris. »
2. Al. : « quasi quidam finis. »
3. Al. : « idem quoque sit in ceteris. »
4. Al. additur : « aliquos. »
5. Al. : « intulerint, ac de proposita. »

non solum verbis disseruit, sed etiam scripto mandavit : unde dicit, « Litterisque mandatam : » in quo providit memoriæ. Tertio in hoc quod non ad præsentem per modum doctrinæ, sed ad absentem per modum epistolæ conscripsit. Sic enim et Aristoteles diversimode libros suos composuit : quosdam quidem ad præsentes qui ab ipso audiebant, et hi libri dicuntur auditus, sicut dicitur liber *de naturali Auditu :* quosdam autem ad absentes scribens, sicut libros *de Anima* conscriptos esse significatur in I. *Eth.*, ubi nominantur exteriores locutiones, ut Commentator Græcus ibidem dicit. Unde sequitur : « Offerendam vobis, » quasi majori ad judicandum, « communicandamque curavi, » quasi socio ad profectum : et in hoc judicium requirit : unde sequitur : « Tam vestri cupidus judicii, quam « mei studiosus inventi. » Ex hoc enim quod fuit studiosus ad inveniendam prædictam quæstionem, rationibus formavit : ex hoc vero quod fuit cupidus judicii Symmachi, ei formatam obtulit. Quarto tangit causam finalem, cum dicit : « Qua in re quid mihi sit animi, » idest quem finem intendam ex supradicta re, « quoties excogitata » animo de prædictis, vel quibuscumque aliis, stylo commendo, intelligi potest » ex duobus : « tum ex difficultate materiæ, tum ex eo quod colloquor » non multitudini, « sed viris » sapientibus, idest « vobis tantummodo. » Non enim hunc librum scripsit ut recitaret multitudini, quod quandoque fit propter vulgi favorem ; sed tantum uni sapienti : unde sequitur : « Neque enim excitamur, » scilicet ad scribendum « famæ jactatione, » idest commendatione, « et clamoribus vulgi, » sicut poetæ recitantes carmina in theatris « inanibus, » quia tales clamores frequenter sine ratione sunt. Et sic removet finem inconvenientem, et subjungit finem debitum ; insinuans quidem finem principalem, qui est interior, scilicet perceptio divinæ veritatis; et explicans finem secundarium, scilicet judicium sapientis : unde dicit : « Sed si quis est fructus exterior [1] : » quasi dicat : principaliter incitat me fructus interior : « sed si aliquis est exterior, hic non potest aliam expectare, » vel « sperare, nisi sententiam verisimilem [2], » idest convenientem ; quasi dicat : Non aliud necessarium requiro [3] pro fructu exteriori, nisi quod deceat tantam materiam ; de qua judicium concedi non debet neque ignaviter pigris, neque callide invidis, sed solum benevolo sapienti : unde sequitur : « Quocumque igitur a vobis dejeci oculos, » idest ad quoscumque respexi, non ad vos tantum, « considerationi meæ occurrit partim, » idest in aliquibus, « ignava, » idest stulta, « segnities, » idest pigritia ; « partim livor, » idest invidia, « callidus, » idest astutus ad nocendum ; intantum « ut contumeliam videatur irrogare divinis tractatibus, qui hæc, » scilicet divina, « projecerit, » idest inordinate exposuerit, « talibus monstris hominum. » Monstra dicuntur homines qui in corpore humano cor gerunt bestiale, per peccatum similes effecti bestiis in affectu. « Non agnoscenda potius quam conculcanda projecerim ; » quia non tam quærunt agnoscere, quam vituperare quæcumque dicuntur, propter invidiam : unde Matth., VII : « *Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas.* »

Ne ergo si aliter facerem, videar quod projecerim conculcanda, « idcirco stylum brevitate contraho. » Hæc est secunda pars proœmii, in qua subjungit excusationem : et primo excusat operis difficultatem ; secundo operis imperfectionem, ibi, « Sane tantum a nobis oportet quæri, quantum humanæ rationis intuitus ad Deitatis valet excelsa conscendere. » Tangit autem triplicem difficultatem, quam sponte huic operi adhibet. Prima est ex brevitate scripturæ : unde dicit : « Idcirco stylum brevitate contraho, » secundum illud Horatii :

> Dum brevis esse laboro,
> Obscurus fio.

Secunda ex subtilibus rationibus quas inducit : unde dicit : « Ex intimis disciplinis philosophiæ sumpta : » quæ sunt disciplinæ a sensibus abstrahentes, quarum principiis et conclusionibus utitur, et metaphysicæ et logicæ. Tertia ex novitate verborum : unde dicit : « Velo significationibus novorum verborum. » Quæ quidem nova dicuntur vel quantum ad materiam, quia alii tractatores hujus quæstionis non sunt usi talibus verbis ; vel quantum ad illos qui legunt, qui talibus verbis non

1. Al. : « interior. »
2. Parm. : « materiæ similem. »
3. Al. : « acquiro. »

sunt assueti. Tres autem has difficultates quartæ addit, quam supra tetigit, quæ est materiæ difficultas ; ut in his quæ in hoc libro scribuntur, tantum sapientibus colloquatur, qui hæc intelligere poterunt, sicut est auctor ipse, et ille ad quem liber scribitur ; alii vero qui capere intellectu non possunt, a lectione excludantur. Non enim libenter leguntur quæ non intelliguntur. Et quia ratio ex præcedentibus connectitur, præmisit, « Idcirco, » quæ est nota conclusionis. Littera plana est.

« Sane tantum a nobis oportet quæri, quantum humanæ rationis intuitus ad Deitatis valet excelsa conscendere. » Hic excusat operis defectum, quia scilicet non debet requiri ab eo in hoc opere plus certitudinis quam quantum ratio humana valet ad alta Deitatis conscendere : quod probat per locum a minori in aliis artibus, in quibus iste terminus unicuique artifici constituitur ut tantum faciat quantum humana ratio sinit. Non enim semper medicus curat ; sed si non omittit de his quæ facere debet. sine culpa erit ; et similiter est in aliis artibus. Unde in hoc opere, ubi est materia difficilis, sensum humanæ naturæ excedens, magis debet auctori venia dari, si non ad perfectam certitudinem quæstionem deducat.

Deinde cum dicit, « Vobis tamen illud etiam inspiciendum est, an ex beati Augustini scriptis semina rationum in nos venientia fructus attulerint, » dicit cujus auctoritatem instruendo sequatur, scilicet Augustini ; non ut ea tantum dicat quæ in libris Augustini inveniuntur ; sed quia ea quæ Augustinus *de Trinitate* dixit, scilicet quod in absolutis divinæ personæ conveniunt, et in relativis distinguuntur, accipit quasi semina et principia, quibus utitur ad quæstionis difficultatem enodandam ; et sic ipsa veritatis explicatio per multas rationes sunt fructus ex seminibus Augustini in ipso provenientes. Qui autem sint convenientes et uberes, ei ad quem scribit, inspiciendum committit, ad propositam quæstionem accedens.

QUÆSTIO I.

DE DIVINORUM COGNITIONE.

Hic incidit[1] duplex quæstio ; prima de divinorum cognitione ; secunda de eorum manifestatione.

Circa primum quæruntur quatuor.

Primo, utrum mens humana ad cognitionem veritatis nova illustratione divinæ lucis indigeat.

Secundo, utrum possit ad Dei notitiam pervenire.

Tertio, utrum Deus sit primum quod a mente cognoscitur.

Quarto, utrum ad divinæ Trinitatis cognitionem pervenire per se sufficiat[2].

ARTICULUS I.

Utrum mens humana ad cognitionem veritatis indigeat nova illustratione divinæ lucis.

Ad primum sic proceditur. I. Videtur quod mens humana in cognitione veritatis cujuslibet indigeat nova illustratione divinæ lucis. II Corinth., III, 5 : « *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis ; sed sufficienta nostra ex Deo est.* » Sed perceptio cujuslibet veritatis non potest esse sine cogitatione. Ergo humana mens non potest veritatem aliquam cognoscere, nisi de novo *illustretur* a Deo[3].

2. Item. Facilius est aliquam veritatem ab alio addiscere quam per seipsum inspicere : unde qui per seipsos sciunt, præferuntur aliis qui ab aliis addiscere possunt, in I *Ethic.* Sed non potest homo ab alio addiscere, nisi mens ejus interius doceatur a Deo, ut dicit Augustinus in libro *de Magistro*, et Gregorius in *hom. Pentec.* Ergo nec per seipsum potest aliquis veritatem inspicere, nisi de novo lumine mens ejus illustretur a Deo.

3. Item. Sicut se habet oculus corporalis ad corporalia intuenda, ita intellectus ad intelligibilem veritatem inspiciendam, ut patet in III *de Anima.* Sed oculus corporalis non potest videre corporalia, nisi illustretur a sole materiali. Ergo nec intellec-

1. Cod. S. G : « incipit. »
2. Parm. : « mens humana... per naturalem rationem. »
3. Parm. : « de novo lumine illustretur. »

tus potest veritatem inspicere, nisi lumine solis invisibilis, qui est Deus, illustretur.

4. Item. Illi actus in nobis esse dicuntur ad quos exercendos in nobis principia sufficienter habemus. Sed in nobis non est omnino cognoscere veritatem, cum quandoque multi laborent ad veritatem cognoscendam, qui tamen eam cognoscere nequeunt. Ergo non habemus in nobis sufficientia principia ad veritatem cognoscendam ; ergo oportet, ad hoc quod eam cognoscamus, ab exteriori nos juvari ; et sic idem quod prius.

5. Item. Magis dependet operatio mentis humanæ a luce divina quam operatio creaturæ sensibilis vel inferioris a luce corporis cœlestis. Sed corpora inferiora quamvis habeant formas quæ sunt principia naturalium operationum, non tamen possent operationes suas perficere, nisi lumine stellarum superveniente juvarentur : unde Dyonisius in IV cap. *de div. Nomin.* dicit, quod lumen solis ad generationem corporum visibilium confert, et ad vitam ipsa movet, et nutrit, et auget. Ergo nec menti humanæ sufficit ad videndam veritatem lumen naturale, quod est quasi forma ipsius, nisi aliud lumen superveniat, scilicet divinum.

6. Item. In omnibus causis ordinatis per se, et non secundum accidens, effectus non procedit a secunda causa nisi per operationem primæ causæ, ut habetur in prima propositione *de Causis*. Sed mens humana ordinatur sub luce increata ordine essentiali, et non accidentali. Ergo operatio mentis humanæ, quæ est ejus effectus proprius, scilicet cognitio veritatis, non potest provenire ex ea nisi operante prima luce increata. Ejus autem operatio non videtur esse aliud nisi illustratio : ergo, etc.

7. Item. Sicut se habet voluntas ad bene volendum, ita intellectus ad recte intelligendum. Sed voluntas non potest bene velle nisi divina gratia adjuvetur, ut dicit Augustinus. Ergo nec intellectus potest veritatem intelligere nisi divina luce illustretur.

8. Item. Id ad quod vires nostræ non sufficiunt, reprehensibiliter nostris viribus adscribimus. Sed reprehensibile est quod aliquis scientiam veritatis suo adscribat ingenio ; quinimmo jubemur illam Deo adscribere secundum illud Eccl. ult. 23 : « *Danti mihi sapientiam, dabo gloriam.* » Ergo ad cognoscendum veritatem vires nostræ non sufficiunt ; et sic idem quod prius.

Sed contra. Mens humana illustrata est divinitus lumine naturali, secundum illud Psal., IV, 7 : « *Signatum est super nos lumen vultus tui. Domine.* » Si igitur hoc lumen, quod creatum est, non sufficit ad veritatem cognoscendam, sed requirit novam illustrationem ; pari ratione lumen superadditum non sufficiet, sed indigebit alio lumine ; et sic in infinitum : quod nunquam compleri potest ; et sic impossibile est cognoscere aliquam veritatem. Ergo oportet stare in primo lumine ; ut scilicet mens lumine naturali sine aliquo lumine superaddito possit veritatem videre.

Item. Sicut visibile in actu sufficiens est ad hoc ut moveat visum, ita intelligibile sufficiens est ut moveat intellectum, si sit proportionatum. Sed mens nostra habet in se unde possit facere intelligibile in actu, scilicet intellectum agentem, et tale intelligibile est ei proportionatum. Ergo non indiget aliqua nova illustratione ad hoc quod veritatem cognoscat.

Item. Sicut se habet lux corporalis ad visionem corporalem, ita se habet intellectus ad intelligibilem visionem. Sed quælibet lux corporalis, quantum cumque sit parva, facit aliquid videri corporaliter, ad minus seipsam. Ergo et lux intelligibilis, quæ est menti connaturalis, sufficit ad veritatem aliquam cognoscendam.

Item. Omnia opera artificialia ex cognitione alicujus veritatis dependent, cum eorum principium sit scientia. Sed quædam sunt opera artificialia in quæ potest liberum arbitrium per seipsum, secundum Augustinum, ut ædificare domos, et hujusmodi. Ergo ad aliquam veritatem cognoscendam sufficit homo sine nova illustratione divina.

Respondeo dicendum , quod hæc est differentia inter virtutes activas et passivas : quod passivæ non possunt exire in actum propriæ operationis nisi moveantur a suis activis, sicut sensus non sentit nisi moveatur a sensibili : sed virtutes activæ possunt operari sine hoc quod ab aliquo moveantur, sicut patet in viribus animæ vegetabilis. Sed in genere intellectus invenitur duplex potentia activa, scilicet intellectus agens, et passiva, scilicet intellectus possibilis. Quidam igitur posuerunt, quod solus intellectus possibilis est potentia animæ, intellectus vero agens erat quædam substantia separata, et hæc est opinio Avicennæ : secundum quam opinionem sequitur quod anima humana non possit

in actum propriæ operationis, qui est cognitio veritatis, exire, nisi lumine exteriori illustretur, illius scilicet substantiæ separatæ, quam dicunt intellectum agentem. Sed quia verba Philosophi in III *de Anima*, magis videntur sonare quod intellectus agens sit potentia animæ, et huic etiam auctoritas Scripturæ consonat, quæ lumine intellectuali nos insignitos esse profitetur, cui Philosophus comparat intellectum agentem : ideo in anima ponitur respectu operationis intelligibilis, quæ est cognitio veritatis et potentia activa et potentia passiva. Unde sicut aliquæ potentiæ activæ naturales suis passivis conjunctæ sufficiunt ad operationes naturales ; ita etiam anima hominis habens in se potentiam activam et passivam sufficit ad perceptionem [1] veritatis. Cum autem quælibet virtus creata sit finita, erit ejus efficacia ad determinatos effectus limitata. Unde in aliquos affectus non potest, nisi nova virtus addatur. Sic igitur sunt quædam intelligibiles veritates ad quas se extendit efficacia intellectus agentis ; sicut principia quæ naturaliter homo cognoscit, et ea quæ ab his deducuntur: et ad hæc cognoscenda non requiritur nova lux intelligibilis, sed sufficit lumen naturaliter inditum. Quædam vero sunt ad quæ principia prædicta non se extendunt: sicut sunt ea quæ sunt fidei , et rationis facultatem excedentia, ut futura contingentia, et alia hujusmodi; et hæc cognoscere mens humana non potest, nisi divinitus novo lumine illustretur, superaddito lumini naturali. Quamvis autem non requiratur novi luminis additio ad cognitionem eorum ad quæ naturalis ratio se extendit, requiritur tamen divina operatio : præter operationem enim qua Deus naturas rerum instituit, singulis formas et virtutes proprias tribuens, quibus possent suas operationes exercere , operatur etiam in rebus opera providentiæ , omnium rerum virtutes ad actus proprios dirigendo et movendo. Ita enim universa creatura divinæ gubernationi subjicitur, sicut instrumenta subduntur gubernationi artificis, et qualitates naturales virtuti animæ nutritivæ, ut dicitur II *de Anima*. Unde sicut ex calore naturali sequitur opus digestivæ secundum regulam quam imponit calori ipsa vis digestiva, et omnes virtutes inferiores corporum operantur secundum quod diriguntur et moventur ex virtutibus corporum cœlestium ; ita omnes virtutes activæ creatæ operantur secundum quod diriguntur et moventur a Creatore. Sic igitur in omni cognitione veritatis indiget mens humana divina operatione : sed in naturaliter cognitis non indiget nova luce, sed solo motu et directione ejus ; in aliis autem etiam nova illustratione. Et quia Boetius de talibus loquitur, ideo dicit : « Quantum divina lux igniculum nostræ mentis illustrare dignata est. »

Ad primum ergo dicendum, quod quamvis nihil simus sufficientes cogitare ex nobis sine operatione Dei, non tamen oportet quod in qualibet nostra operatione novum lumen nobis infundatur.

Ad secundum dicendum, quod secundum hoc Deus nos interius docet in naturali cognitione quod naturale lumen in nobis causat, et illud dirigit in veritatem ; in aliis vero etiam lumen novum infundendo.

Ad tertium dicendum, quod oculus corporalis ex illustratione solis corporalis non consequitur lumen aliquod sibi naturale, per quod possit facere visibilia in actu, sicut consequitur mens ex illustratione solis increati ; et ideo oculus indiget semper exteriori lumine, et non mens.

Ad quartum dicendum, quod lumen intellectuale ubi est purum, sicut in Angelis, sine difficultate omnia cognita naturaliter demonstrat, ita quod in eis est omnia naturalia cognoscere ; in nobis autem lumen hujusmodi est obumbratum per conjunctionem ad corpus et ad vires corporeas ; et ex hoc impeditur, ut non possit libere veritatem etiam naturaliter cognoscibilem inspicere, secundum illud Sapient., IX, 15 : « *Corpus quod corrumpitur, aggravat animam, et terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem.* » Et ex hoc est quod non est in nobis omnino veritatem cognoscere, scilicet propter impedimenta. Sed unusquisque hoc magis vel minus habet in potestate, secundum quod lumen intellectuale est in ipso purius.

Ad quintum dicendum, quod corpora inferiora quamvis indigeant ad hoc quod operentur, corporibus superioribus, ut ab eis moveantur ; non tamen indigent ad proprias operationes perficiendas, quod novas formas ab eis recipiant : et similiter non oportet quod mens humana, quæ mo-

1. Al. : « ad perfectionem. »

vetur a Deo ad cognoscendum naturaliter cognita, nova luce perfundatur.

Ad sextum dicendum, quod sicut dicit Augustinus, VIII, *super Gen. ad litteram*, sicut aer illuminatur a lumine præsente, quod si fuerit absens continuo tenebratur; ita mens illustratur a Deo : et ita etiam lumen naturale semper Deus in anima causat, non aliud et aliud, sed idem : non enim est causa fieri ejus solum, sed etiam esse ipsius. In hoc ergo continue Deus operatur in mente quod in ipsa lumen naturale causat, et ipsum dirigit; et sic mens non sine operatione causæ primæ in suam operationem procedit.

Ad septimum dicendum, quod voluntas nunquam potest bene velle sine divino instinctu; potest autem bene velle sine gratiæ infusione, sed non meritorie : et similiter intellectus non potest sine divino motu veritatem quantumque cognoscere; potest autem sine novi luminis infusione, quamvis non ea quæ naturalem cognitionem excedunt.

Ad octavum dicendum, quod hoc ipso quod Deus in nobis lumen naturale conservando causat et ipsum dirigit ad videndum, manifestum est quod perceptio veritatis sibi præcipue debet ascribi; sicut operatio artis magis ascribitur artifici quam arti.

ARTICULUS II.

Utrum mens humana possit ad Dei notitiam pervenire.

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Deus nullo modo possit cognosci a nobis. Illud enim quod in summo gradu nostræ cognitionis nobis incognitum remanet, nullo modo est a nobis cognoscibile. Sed in perfectissimo gradu nostræ cognitionis Deo non conjungimur nisi quasi ignoto, ut dicit Dionysius, I cap., *mysticæ Theologiæ*. Ergo Deus nullo modo est a nobis cognoscibilis.

2. Item. Omne quod cognoscitur, per aliquam formam cognoscitur. Sed, sicut dicit Augustinus, Deus omnem formam nostri intellectus subterfugit. Ergo nullo modo est a nobis cognoscibilis.

3. Item. Cognoscentis et cognoscibilis oportet esse aliquam proportionem, sicut et potentiæ cujuslibet ad suum objectum. Sed inter intellectum nostrum et Deum nulla potest esse proportio, sicut nec inter infinitum et finitum. Ergo intellectus nullo modo potest Deum cognoscere.

4. Item. Cum potentia et actus reducantur in idem genus, utpote quæ dividunt omnia genera entis, nulla potentia potest in actum qui est extra genus suum, sicut sensus non potest cognoscere substantiam intelligibilem. Sed Deus est extra omne genus. Ergo non poterit aliquo intellectu cognosci, qui sit in genere aliquo. Sed noster intellectus est hujusmodi : ergo, etc.

5. Item. Remoto primo, necesse est omnia consequentia removeri. Sed primum intelligibile est quidditas rei : unde quod quid est, dicitur esse proprium objectum intellectus in III *de Anima;* et quid est, est medium demonstrandi an est, et omnes alias rei conditiones, Sed de Deo non possumus scire quid est, ut dicit Damascenus. Ergo nihil possumus de Deo cognoscere.

Sed contra, Rom., I, 20 : « *Invisibilia Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas.* »

Item. Jerem., IX, 24 : « *In hoc glorietur qui gloriatur, scire et nosse me.* » Sed hoc esset inanis gloria, nisi eum cognoscere possemus. Ergo Deum cognoscere possumus.

Item. Nihil diligitur nisi cognitum, ut patet per Augustinum in II *de Trinit.* Sed Deum diligere jubemur. Ergo eum cognoscere possumus; cum non præcipiatur impossibile.

Respondeo dicendum, quod dupliciter aliqua res cognoscitur. Uno modo per formam propriam, sicut oculus videt lapidem per speciem lapidis : alio modo per formam alterius similem sibi, sicut cognoscitur causa per similitudinem effectus, ut homo per formam suæ imaginis. Per formam autem suam aliquid dupliciter cognoscitur. Uno modo per formam quæ est ipsa res, sicut Deus cognoscit semper essentiam suam et Angelus seipsum; alio modo per formam quæ est aliud ab ipso, sive abstracta sit ab ipso, quando scilicet forma est immaterialior quam sit ipsa res, sicut forma lapidis abstrahitur a lapide; sive sit impressa intelligenti ab eo, utpote quando res est simplicior quam similitudo per quam cognoscitur; sicut Avicenna dicit quod intelligentia cognoscimus per impressionem earum in nobis. Quia igitur intellectus noster secundum statum viæ habet determinatam habitudi-

nem ad formas quæ a sensu abstrahuntur cum comparetur ad phantasmata ut visus ad colores, ut dicitur in III *de Anima*, non potest ipsum Deum cognoscere in hoc statu per formam quæ est essentia sua : sed sic cognoscitur in patria a beatis. Similitudo etiam quæcumque impressa ab ipso in intellectum humanum, non sufficit ad hoc ut faciat ejus essentiam cognosci, cum in infinitum excedat quamlibet formam creatam : ratione cujus intellectui non potest esse Deus per formas creatas pervius, ut Augustinus dicit. Nec etiam in statu viæ hujus cognoscitur Deus a nobis per species pure intelligibiles quæ sint aliqua similitudo ipsius, propter connaturalitatem intellectus nostri ad phantasmata, ut dictum est. Unde relinquitur quod solum per formam effectus cognoscatur. Effectus autem est duplex. Quidam qui adæquatur virtuti suæ causæ et per talem effectum cognoscitur plene virtus causæ ; et per consequens quidditas ejus : alius effectus est qui deficit a prædicta æqualitate ; et per talem effectum non potest comprehendi virtus agentis, et per consequens nec essentia ejus ; sed cognoscitur de causa tantum quod est. Et sic se habet cognitio effectus ut principium ad cognoscendum de causa an est, sicut se habet quidditas ipsius causæ, cum per forman suam cognoscitur. Hoc autem modo se habet omnis effectus ad Deum ; et ideo non possumus in statu viæ pertingere ad cognoscendum de ipso nisi quia est. Et tamen, cognoscentium quia est, unus alio perfectius cognoscit ; quia causa tanto ex effectu perfectius cognoscitur, quanto ex effectu magis apprehenditur habitudo causæ ad effectum. Quæ quidem habitudo in effectu non pertingente ad æqualitatem suæ causæ, attenditur secundum tria : scilicet secundum progressum effectus a causa, et secundum hoc quod effectus consequitur de similitudine causæ suæ, et secundum hoc quod deficit ab ejus perfecta consecutione. Et sic tripliciter mens humana proficit in cognitione Dei; quamvis ad cognoscendum quid est non pertingat, sed an est solum. Et primo secundum quod[1] cognoscitur ejus[2] efficacia in producendo res. Secundo prout nobiliorum effectuum causa cognoscitur ; quia cum ejus similitudinem altiori modo gerant, magis eminentiam ejus commendant. Tertio quod magis ac magis cognoscitur elongatus ab his omnibus quæ in effectibus apparent. Unde dicit Dionysius *de div. Nom.*, quod cognoscitur ut omnium causa ex excessu et ablatione. In hoc autem profectu cognitionis maxime juvatur mens humana, cum lumen ejus naturale nova illustratione confortatur; sicut est lumen fidei et doni sapientiæ et intellectus, per quod mens supra se in contemplatione elevatur, inquantum cognoscit Deum esse supra omne id quod naturaliter apprehendit. Sed quia ad ejus essentiam videndam penetrare non sufficit, dicitur in seipsum quodammodo ab excellenti lumine reflecti ; et hoc est quod dicitur Genes., XXXII, 30, super illud, « *Vidi Dominum facie ad faciem*, » in Glossa Gregorii : « Visus animæ, cum in Deum intenditur, immensitatis coruscatione reverberatur. »

Ad primum igitur dicendum, quod secundum hoc dicimur in fine nostræ cognitionis Deum tamquam ignotum cognoscere, quia tunc maxime mens in Dei cognitione perfectissime invenitur quando cognoscitur ejus essentiam esse supra omne id quod apprehendere potest in statu hujus viæ ; et sic quamvis maneat ignotum quid est, scitur tamen quia est.

Ad secundum dicendum, quod ex hoc quod divina essentia formam nostri intellectus subterfugit, apparet quod non potest cognosci quid est, sed solum an est.

Ad tertium dicendum, quod proportio nihil aliud est quam habitudo duorum ad invicem convenientium in aliquo, secundum quod conveniunt aut differunt. Possunt autem intelligi aliqua esse convenientia dupliciter. Uno modo ex hoc quod conveniunt in eodem genere quantitatis vel qualitatis, sicut habitudo superficiei ad superficiem; aut numeri ad numerum, inquantum unum excedit aliud vel æquatur ei, vel etiam caloris ad calorem: et sic nullo modo potest esse aliqua proportio inter Deum et creaturam, cum non conveniant in aliquo genere. Alio modo possunt intelligi convenientia, ita quod conveniunt in aliquo ordine ; et sic attenditur proportio inter materiam et formam, faciens et factum ; et talis proportio requiritur inter cognoscentem et cognoscibile, cum cognoscibile sit quasi actus potentiæ cognoscentis: et sic est proportio creaturæ ad Deum ut

1. Parm. addit : « perfectius. »

2. P. : « cognoscitur ejus productio et efficacia. »

causati ad causam et cognoscentis ad cognoscibile. Sed secundum infinitum excessum creatoris super creaturam, non est proportio creaturæ ad Creatorem, ut recipiat influentiam ejus secundum totam virtutem ejus, neque ut ipsum perfecte cognoscat, sicut ipse seipsum perfecte cognoscit.

Ad quartum dicendum, quod intellectus et intelligibile sunt unius generis, sicut potentia et actus. Deus autem quamvis non sit in genere intelligibilium quasi sub genere comprehensus, utpote generis naturam participans, pertinet tamen ad hoc genus ut principium. Ejus autem effectus non sunt extra genus intelligibilium : unde et hic per effectus, et in patria per essentiam cognosci poterit. Et præterea intelligibile videtur magis dici per remotionem quam per positionem. Ex hoc enim unumquodque est intelligibile quod est a materia immune et separatum. Negationes autem in divinis verificantur, quamvis affirmationes sint incompactæ, ut Dionysius dicit in II cap. *cœlest. Hierarch.*

Ad quintum dicendum, quod quando aliquid cognoscitur non per suam formam sed per suum effectum, forma effectus supplet locum formæ ipsius rei ; et ideo ex ipso effectu scitur an causa sit.

ARTICULUS III.

Utrum Deus sit primum quod a mente cognoscitur.

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod primum quod a mente cognoscitur sive percipitur, sit ipse Deus. Illud enim in quo omnia alia cognoscuntur, et per quod de omnibus[1] quæ cognoscimus judicamus, est primo cognitum a nobis ; sicut lux est prius nota oculo quam quæ per lucem videntur, et principia intelliguntur prius quam conclusiones. Sed omnia in prima veritate cognoscuntur, et per ipsam de omnibus judicamus, ut Augustinus dicit in lib. *de Trin.* et *de vera Religione*. Ergo prima veritas est primum cognitum a nobis.

2. Item. Quando sunt plures causæ ordinatæ, prima causa influit prius in causatum quam causa secunda, et ultimo dimittit ipsum, ut dicitur in lib. *de Causis*. Sed cum scientia humana sit causata a rebus, scibile vel intelligibile est menti humanæ causa intelligendi. Ergo primum intelligibilium prius influit in ipsam. Sed influxus intelligibilis in intellectum, inquantum hujusmodi, est ut intelligatur : ergo Deus, qui est primum intelligibilium, ab intellectu nostro prius intelligitur.

3. Item. In omni cognitione in qua ea quæ sunt priora et simpliciora prius cognoscuntur, id quod est primum et simplicissimum, primo cognoscitur. Sed in cognitione humana ea quæ prius occurrunt, sunt priora et simpliciora, ut videtur ; quia ens est illud quod primo cadit in conceptione humana, ut Avicenna dicit : esse autem est primum inter creata. Ergo et cognitioni humanæ primo occurrit Deus, qui est simpliciter primum et simplicissimum.

4. Item. Finis qui est ultimus in consecutione, est primus in intentione. Sed Deus est ultimus finis humanæ voluntatis, ad quem omnes alii fines ordinantur. Ergo est primus in intentione. Sed hoc non potest esse nisi sit cognitus : ergo quod primo occurrit cognoscendum, est Deus.

5. Item. Id quod non indiget aliqua præcedente operatione ad hoc quod circa ipsum sit operatio alicujus operantis, prius cadit sub operatione illius operantis, quam hoc quod indiget aliqua operatione alia ; sicut lignum jam dolatum prius cadit sub operatione facientis scamnum quam lignum adhuc non dolatum. Sed res sensibiles indigent quod abstrahantur a materia per intellectum agentem, antequam intelligantur ab intellectu possibili : Deus autem per seipsum maxime est a materia separatus. Ergo ipse prius intelligitur ab intellectu possibili quam res sensibiles.

6. Item. Naturaliter cognita, et quæ non possunt intelligi non esse, sunt illa quæ primo nostræ cognitioni occurrunt. Sed cognitio existendi Deum omnibus est naturaliter inserta, ut Damascenus dicit : nec potest Deus cogitari non esse, ut Anselmus dicit. Ergo Deus est primum quod a nobis cognoscitur.

Sed contra. Secundum Philosophum, omnis nostra cognitio ortum habet a sensu. Sed Deus est maxime remotus a sensu. Ergo ipse non est primo cognitus a nobis, sed ultimo.

Item. Secundum Philosophum, ea quæ

1. Al. : « ex omnibus. »

sunt posteriora secundum naturam, sunt prius nota quo ad nos ; et minus nota secundum naturam, sunt magis nota quo ad nos. Sed creaturæ sunt posteriores et minus notæ secundum naturam quam ipse Deus. Ergo ipse posterius est notus quo ad nos.

Item. Id quod promittitur ut ultimum præmium, non est primum, quod præcedit omnia merita. Sed cognitio Dei promittitur nobis ut ultimum præmium omnis cognitionis et actionis. Ergo Deus non est primo a nobis cognitus.

Respondeo dicendum quod quidam dixerunt quod primum quod a mente humano cognoscitur etiam in hac vita, est ipse Deus, qui est veritas prima, et per hunc omnia alia cognoscuntur. Sed hoc aperte falsum : quia cognoscere Deum per essentiam est hominis beatitudo : unde sequeretur omnem hominem beatum esse. Et præterea, cum in divina essentia omnia quæ dicuntur de ipsa, sint unum, nullus erraret circa ea quæ de Deo dicuntur : quod experimento patet esse falsum. Et iterum ea quæ sunt prima in cognitione intellectus, oportet esse certissima : unde intellectus certus est se ea intelligere : quod patet in proposito non esse. Repugnat etiam hæc positio auctoritati Scripturæ, Exod., xxxiii, 20 : « *Non videbit me homo et vivet.* » Unde alii dicunt, quod divina essentia non est primum cognitum a nobis in via, sed influentia luminis ipsius; et secundum hoc Deus est primum quod a nobis cognoscitur. Sed hoc etiam stare non potest : quia prima lux influxa divinitus in mentem est lux naturalis, per quam constituitur vis intellectiva. Hæc autem lux non est primum cognita a mente, neque cognitione qua scitur de ea quid est, cum multa inquisitione indigeat ad cognoscendum quid est intellectus ; neque cognitione qua cognoscitur an est, quia intellectum nos habere non percipimus, nisi inquantum percipimus nos intelligere, ut patet per Philosophum XI *Ethic.* Nullus autem intelligit se aliquid intelligere nisi inquantum intelligit aliquod intelligibile. Ex quo patet quod cognitio alicujus intelligibilis præcedit cognitionem qua quis cognoscit se intelligere, et per consequens cognitionem qua quis cognoscit se habere intellectum. Et sic influentia lucis intelligibilis naturalis non potest esse primum cognitum a nobis et multo minus quælibet alia influentia lucis. Et ideo dicendum, quod primo cognitum homini potest accipi dupliciter : aut secundum ordinem diversarum potentiarum ; aut secundum ordinem objectorum in una potentia. Primo quidem modo, cum cognitio intellectus nostri tota derivetur a sensu, id quod cognoscibile est a nobis a sensu, est primo notum nobis quam id quod est cognoscibile ab intellectu, scilicet singulare vel sensibile intelligibile. Alio modo, scilicet secundum ordinem objectorum in una potentia cuilibet potentiæ est cognoscibile primo suum proprium objectum. Cum autem in intellectu hamano sit potentia activa et passiva, objectum potentiæ passivæ, scilicet intellectus possibilis, erit id quod est actu per potentiam activam, scilicet intellectum agentem : quia potentiæ passivæ debet respondere suum activum. Intellectus autem agens non facit intelligibilia formas separatas, quæ sunt ex seipsis intelligibiles ; sed formas quas abstrahit a phantasmatibus ; et ideo hujusmodi sunt quæ intellectus noster intelligit. Et inter hæc illa sunt priora quæ intellectui abstrahenti primo occurrunt. Hæc autem sunt quæ plura comprehendunt, vel per modum totius universalis, vel per modum totius integralis ; et ideo magis universalia sunt primo nota intellectui, et composita componentibus, ut definitum partibus definitionis. Et secundum hoc quædam imitatio intellectus in sensu est, qui etiam quodammodo abstracta a materia recipit. Etiam apud sensum singularia magis communia sunt nota primo. ut hoc corpus quam hoc animal. Uude patet quod Deus et illæ substantiæ separatæ nullo modo possunt esse primo intellecta, sed intelliguntur ex aliis, ut dicitur Rom., i, 20, « *Invisibilia Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspicientur.* »

Ad primum ergo dicendum, quod ex verbis illis Augustini, et similibus, non est intelligendum quod ipsa increata veritas sit proximum principium quo intelligimus et judicamus ; sed quia per lumen nobis inditum, quod est ejus similitudo, cognoscimus et judicamus. Nec hoc lumen habet aliquam efficaciam nisi ex prima luce; sicut in demonstrationibus secunda principia non certificant nisi in virtute primorum. Nec tamen oportet quod etiam ipsum lumen inditum, sit primo a nobis cognitum. Non enim eo alia cognoscimus sicut cognoscibili quod sit medium cognitionis : sed sicut eo quod facit alia cognoscibilia :

unde non oportet quod cognoscatur nisi in ipsis cognoscibilibus, sicut lux non oportet quod videatur ab oculo nisi ipso colore illustrato.

Ad secundum dicendum, quod non omnium causarum ordinatarum est influentia unius rationis in ultimum effectum. Unde non oportet quod primum intelligibile hoc modo influat in intellectum nostrum quod intelligatur, sed quod præstet intelligendi virtutem. Vel dicendum, quod quamvis Deus sit in ordine intelligibilium primum simpliciter, non tamen est primum in ordine intelligibilium nobis.

Ad tertium dicendum, quod quamvis illa quæ sunt prima in genere eorum quæ intellectus abstrahit a phantasmatibus, sint prima cognita a nobis ut ens et unum; non tamen oportet quod illa quæ sunt prima simpliciter, quæ non continentur in genere proprii objecti, sicut et ista.

Ad quartum dicendum, quod quamvis Deus sit ultimus finis in consecutione, et primum in intentione appetitus naturalis, non tamen oportet quod sit primum in cognitione mentis humanæ, quæ ordinatur in finem; sed in cognitione ordinantis; sicut et in aliis quæ naturali appetitu tendunt in finem suum. Cognoscitur tamen a principio et intenditur in quadam generalitate, prout mens appetit se bene esse et bene vivere, quod tunc solum est et cum Deum habet.

Ad quintum dicendum, quod substantiæ separatæ quamvis abstractione non indigeant ad hoc quod intelligantur, tamen non sunt intelligibiles per lumen intellectus agentis: unde non primo ab intellectu nostro cognoscentur.

Ad sextum dicendum, quod Deum esse, quantum est in se, est per se notum, quia sua essentia est suum esse; et hoc modo loquitur Anselmus: non autem nobis, qui ejus essentiam non videmus. Sed tamen ejus cognitio nobis innata dicitur esse inquantum per principia nobis innata de facili percipere possumus Deum esse.

ARTICULUS IV.

Utrum ad divinæ Trinitatis cognitionem mens humana per naturalem rationem pervenire sufficiat.

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod ad cognitionem divinæ Trinitatis mens humana per naturalem rationem pervenire sufficiat. Quidquid enim convenit enti inquantum est ens, oportet maxime in primo ente inveniri. Sed trinitas convenit enti inquantum est ens, cum in omnibus entibus inveniatur, eo quod omnia habeant speciem, modum et ordinem, ut Augustinus dicit. Ergo naturali ratione sciri potest quod in Deo sit Trinitas.

2. Item. Nulla perfectio est subtrahenda Deo. Sed ternarius est numerus perfectionis omnis rei, ut dicitur I *Cœli et Mundi*. Ergo Trinitas Deo est attribuenda: et sic idem quod prius.

3. Item. Omnis inæqualitas ad æqualitatem reducitur priorem, sicut multitudo ad unitatem. Sed inter Deum et primum ens creatum est inæqualitas. Ergo oportet præcedere aliam æqualitatem: quæ cum non sit nisi plurium, oportet esse aliquam pluralitatem in divinis.

4. Item. Omne æquivocum reducitur ad univocum. Sed exitus creaturæ a Deo est æquivocus. Oportet ergo ante hunc ponere processionem univocam qua Deus procedit a Deo, ex qua Trinitas personarum sequitur.

5. Item. Nullius boni sine consortio potest esse jucunda possessio. Sed in Deo est æterni jucundissima boni possessio. Ergo habet æternum consortium; quod non est nisi divinarum personarum, quia nulla creatura est æterna: ergo oportet in Deitate plures personas ponere.

6. Item. Quod Deus sit intelligens, ratione naturali potest haberi. Sed ex hoc quod est intelligens sequitur quod Verbum concipiat, quia hoc est commune omni intelligenti. Ergo naturali ratione potest cognosci Filii generatio, et eadem ratione amoris processio.

7. Item. Richardus de S. Victore in lib. *de Trin.* dicit: « Credo sine dubio ad quorumlibet explanationem quæ necesse est esse, non modo probabilia, sed etiam necessaria argumenta non deesse. » Sed Deum esse trinum et unum est necesse, quia est æternus. Ergo ad hoc sunt rationes necessariæ, et sic idem quod prius.

8. Item. Platonici non habuerunt cognitionem de Deo nisi per rationem. Sed ipsi posuerunt ad minus duas personas, scilicet Patrem et Mentem ab ipso genitam, qui omnium rerum rationes continet, quod nos dicimus de Filio. Ergo et ratione naturali potest personarum pluralitas cognosci.

9. Item. Philosophus in I de *Cœlo et*

Mundo dicit : «Per hunc quidem numerum adhibuimus nosmet ipsos magnificare Deum Creatorem:» et sic idem quod prius.

10. Item. De Deo in statu viæ nullo modo possumus cognoscere quid est, sed solum an est. Cognoscimus autem aliquo modo Deum esse trinum et unum, quia per fidem. Ergo hoc non pertinet ad quidest Dei, sed ad an est ipsius; sed an est, possumus naturali ratione cognoscere de Deo : ergo et Deum esse trinum et unum naturali ratione sciri potest.

Sed contra : Fides est de non apparentibus rationi, ut patet Hebr., XI. Sed Deum esse trinum et unum est articulus fidei. Ergo ad hoc videndum ratio non sufficit.

Item. Omnis ratio naturalis ex primis principiis naturaliter cognitis efficaciam habet. Sed Deum esse trinum et unum, non potest deduci ex principiis naturaliter cognitis quæ a sensu accipiuntur ; cum in sensibilibus nihil simile inveniatur, ut sint tria supposita unius essentiæ. Ergo Deum esse trinum et unum non potest sciri per rationem.

Item. Ambrosius : « Cuicumque impossibile est generationis scire secretum. Mens deficit, vox silet, non solum mea, sed etiam Angelorum. » Ergo ratio naturalis non sufficit ad cognoscendam generationem divinam, et per consequens nec Trinitatem personarum.

Respondeo dicendum, quod Deum esse trinum, est solummodo creditum, et nullo modo potest demonstrative probari ; quamvis ad hoc aliquales rationes non necessariæ, nec multum probabiles, nisi credenti, haberi possint : quod patet ex hoc quod Deum non cognoscimus in statu viæ nisi ex effectibus, ut ex dictis patere potest. Et ideo naturali cognitione de Deo cognoscere non possumus nisi quod percipitur de Deo ex habitudine effectuum ad ipsum; sicut ea quæ designant causalitatem ipsius et eminentiam supra creata, et quæ removent ab ipso imperfectas conditiones effectuum. Trinitas autem personarum non potest percipi ex ipsa causalitate divina, cum ipsa causalitas communis sit toti Trinitati : nec etiam dicitur secundum remotionem tantum. Unde nullo modo potest demonstrative probari Deum esse trinum et unum.

Ad primum ergo dicendum, quod ea quæ in creaturis sunt plura, in Deo unum sunt secundum rem : et ideo quamvis in quolibet ente creato inveniatur aliqua trinitas, ex hoc tamen non potest necessario concludi quod in Deo sint aliqua tria nisi secundum rationem; et hæc pluralitas non sufficit ad distinctionem personarum.

Ad secundum dicendum, quod perfectio ternarii invenitur in Deo etiam secundum essentiæ unitatem ; non quia ipsa essentia numeretur, sed quia virtute continet omnis numeri perfectionem, ut dicitur in *Arithmetica* Boetii.

Ad tertium dicendum, quod etiam remota distinctione personarum est æqualitas in divinis, secundum quod ejus sapientia ejus potentiæ æquatur. Vel potest dici, quod in æqualitate est duo considerare : scilicet pluralitatem suppositorum inter quæ attenditur æqualitas et unitatem quantitatis, quæ est causa æqualitatis. Reductio igitur inæqualitatis ad æqualitatem non fit ratione pluralitatis suppositorum, sed ratione causæ : quia sicut unitas est causa æqualitatis, ita inæqualitas est causa pluralitatis. Et ideo oportet quod causa æqualitatis sit ante causam inæqualitatis, non quod ante quælibet inæqualia sint aliqua æqualia : alias oporteret in ordine numerorum esse aliquid ante unitatem et dualitatem quæ sunt inæqualia; vel in ipsa unitate inveniri pluralitatem.

Ad quartum dicendum, quod quamvis omne æquivocum reducatur ad univocum, non tamen oportet quod generatio æquivoca ad univocam reducatur, sed ad generans quod est in se univocum. In rebus enim naturalibus videmus quod generationes æquivocæ sunt priores generationibus univocis: eo quod causæ habent influentiam super totam speciem, non autem causæ univocæ, sed individuum solum super unum : unde sunt quasi instrumenta cau sarum æquivocarum, sicut corpora inferiora corporum superiorum.

Ad quintum dicendum, quod ex hoc non potest homo habere vitam jucundam sine consortio, quia non habet in se unde sibi quantum ad omnia sufficiat ; et propter hoc animalia quæ habent in se omnia unde sibi sufficiant consortium vitæ non requirunt, sed sunt solitaria. Deus autem est maxime sibi sufficiens : unde remota distinctione personarum, adhuc manet in eo jucunditas summa.

Ad sextum dicendum, quod in Deo idem est intellectus et intellectum; et ideo non oportet quod ex hoc quod intelligit ponatur in eo aliquid conceptum realiter distinctum ab ipso , sicut est in nobis. Trinitas autem personarum requirit distinctionem realem.

Ad septimum dicendum, quod intellectus illius verbi apparet ex hoc quod sequitur : « Quamvis contingat nostram industriam latere. » Omnia ergo necessaria in seipsis sunt vel per se nota, vel per alia cognoscibilia ; non tamen oportet quod ita sint quo ad nos : unde possumus ad omnia necessaria probanda secundum nostram industriam rationes necessarias invenire.

Ad octavum dicendum, quod Platonicorum positio nihil facit ad propositum secundum rei veritatem, quamvis videatur facere secundum verba. Non enim posuerunt quod illa mens esset ejusdem essentiæ cum Deo Patre, sed quod esset quædam alia substantia separata a prima procedens : et tertiam ponebant animam mundi, ut patet per Macrobium. Et quia omnes substantias separatas deos vocabant, inde est quod istas vocabant seu dicebant tres deos, ut dicit Augustinus X *De civ. Dei*. Quia tamen non ponebant aliquid Spiritui sancto simile, sicut Patri et Filio (anima enim mundi non est nexus illorum duorum secundum eos, sicut Spiritus sanctus Patris et Filii) ; ideo dicuntur in tertio signo defecisse, idest in cognitione tertiæ personæ. Vel dicendum, sicut communiter dicitur, quod cognoverunt duas personas quantum ad appropriata potentiæ et sapientiæ, non autem quantum ad propria. Bonitas autem quæ Spiritui sancto appropriatur, maxime respicit effectus quos illi non cognoverunt.

Ad nonum dicendum, quod Aristoteles non intendit dicere quod Deus sit magnificandus ut trinus et unus ; sed quia ternario numero sacrificiorum et orationum ab antiquis honorabatur propter ternarii numeri perfectionem.

Ad decimum dicendum, quod omnia quæ in Deo sunt, una et simplex ejus essentia sunt ; sed ea quæ sunt in ipso unum, sunt in intellectu nostro multa ; et propter hoc intellectus noster potest apprehendere unum illorum sine alio. Inde est quod in statu viæ de nullo eorum possumus cognoscere quid est, sed solum an est ; et contingit quod cognoscatur an est unum eorum, et non alterum ; sicut scit aliquis an sit sapientia in Deo, qui tamen non cognoscit an insit omnipotentia : et similiter potest ratione naturali sciri an Deus sit, non autem an sit trinus et unus.

QUÆSTIO II.

DE MANIFESTATIONE DIVINÆ COGNITIONIS.

Deinde quæritur de manifestatione divinæ cognitionis : et quæruntur quatuor.

Primo, utrum divina liceat investigando tractare.

Secundo, utrum de divinis possit esse aliqua scientia.

Tertio, utrum in scientia fidei quæ est de Deo, liceat rationibus philosophiæ uti.

Quarto, utrum divina sint velanda novis et obscuris rationibus vel verbis.

ARTICULUS I.

Utrum divina liceat investigando tractare.

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod divina investigare non liceat arguendo. Eccl., III, 22 : « *Altiora te ne quæsieris, et fortiora te ne scrutatus fueris.* » Sed divina sunt maxime homine altiora, et præcipue ea quæ sunt fidei. Ergo hujusmodi scrutari non licet.

2. Item. Pœna non infertur nisi pro culpa. Sed, sicut dicitur Proverb., XXV, 27, « *qui scrutator est majestatis, opprimetur a gloria.* » Ergo perscrutari ea quæ ad divinam majestatem pertinent, est illicitum.

3. Item. Ambrosius : « Tollo argumenta ubi fides quæritur. » Sed in divinis, maxime circa Trinitatem, requiritur fides. Ergo in hac materia non licet per argumenta veritatem inquirere.

4. Item. Ambrosius de generatione divina loquens, dicit : « Scrutari non licet mysteria superna. Licet scire quod natus sit, non licet discutere quomodo natus sit. » Ergo eadem ratione nec aliquid eorum quæ ad Trinitatem pertinent, licet argumentis investigare.

5. Item. Gregorius in hom. in oct. *Pasch.* : « Fides non habet meritum, ubi humana ratio præbet experimentum. » Sed malum est fidei meritum evacuare. Ergo non licet rationibus de his quæ sunt fidei perscrutari.

6. Item. Omnis honorificentia Deo debetur. Sed secreta per silentium honorifi-

1. Parm. addit. : « quæ fidei sub sunt. »
2. Parm. : « philosophicis. »
3. Parm. omittit : « rationibus vel. »

cantur : unde dicit Dionysius in fine *cœl. Hier.* : « Super nos secretum silentio honorificantes : » et huic consonat quod dicitur in Psalm., LXIV, secundum litteram Hieronymi : « Tibi silet laus, Deus; » idest ipsum silentium est laus tua, Deus. Ergo debemus a perscrutatione [1] divinoram silere.

7. Item. Nullus movetur ad infinitum, ut Philosophus dicit I *de Cœl. et Mund.;* quia omnis motus est propter consecutionem termini, qui non invenitur in infinito. Sed Deus in infinitum distat a nobis. Cum ergo perscrutatio sit quidam motus rationis in id quod perscrutatur, videtur quod divina perscrutari non debeamus.

Sed contra est quod dicitur I Petr., III, 15 : « *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea quæ in vobis est fide et spe.* » Sed hoc non potest fieri, nisi ea quæ sunt fidei argumentis perscrutemur. Ergo perscrutatio per argumenta de his quæ sunt fidei est necessaria.

Item, ut dicitur ad Titum I, ad Episcopum pertinet *ut sit potens exhortari in doctrina sana, et* contradicentes revincere. Sed hoc non potest fieri nisi argumentis. Ergo in his quæ sunt fidei, argumentis oportet uti.

Item. Augustinus dicit I, *de Trinit.* : « Adjuvante Domino Deo nostro suscipiamus et eam quam flagitant rationem, quod Trinitas sit unus Deus. » Ergo Trinitatem potest homo rationibus perscrutari.

Item. Augustinus [2] *contra Filicianum* (cap. II) : « Quia non nimis inconvenienter [3] duo ista discernis, cum ratione præmissa etiam testimonia non omittis. . . . fateor secuturum quod ipse probaveris, » scilicet quod rationibus et auctoritatibus utar. Et sic item quod prius.

Respondeo dicendum, quod cum perfectio hominis consistat in conjunctione ad Deum, oportet quod homo ex omnibus quæ in ipso sunt quantum potest ad divina innitatur et addicatur, ut intellectus contemplationi, et ratio inquisitioni divinorum vacet, secundum illud, Psal., LXXII, 27 : « *Mihi adhœrere Deo bonum est.* » Et ideo Philosophus in X, *Ethic.*, excludit dictum quorumdam, qui dicebant quod homo non debebat se de rebus divinis intromittere, sed solum de humanis : sic dicens : « Oportet autem non secundum suadentes humana sapere hominem, ut mortalia mortalem ; sed inquantum convenit mortale facere, et omnia facere secundum optimum eorum quæ in ipso. »

Tripliciter tamen potest homo in hoc peccare. Primo ex præsumptione, quia scilicet sic ea scrutatur aliquis quasi ea perfecte comprehensurus ; et hujusmodi præsumptio arguitur, Job., XI, 7 : « *Forsitan vestigia Dei comprehendes, et usque ad perfectum Omnipotentem reperies?* » et Hilarius dicit : « Ne te inseras in illud secretum et arcanum inopinabilis nativitatis, ne te immergas, summam intelligentiæ comprehendere præsumens ; sed intellige incomprehensibilia esse. » Secundo ex hoc quod in his quæ sunt fidei, ratio præcedit fidem, non fides rationem ; dum scilicet aliquis hoc solum vult credere quod ratione potest invenire, cum debebat esse et converso. Unde Hilarius : « Credendo inspice (scilicet inquire) percurre [4], persiste. » Tertio ultra modum suæ capacitatis ad divinorum perscrutationem se ingerendo. Unde Roman., XII, 3 : « *Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, et unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei.* » Non enim omnes eamdem mensuram sunt consecuti : unde aliquid est ultra modum unius quod non est ultra modum alterius.

Ad primum ergo dicendum, quod illa dicuntur altiora homine quæ capacitatem ejus excedunt, non quæ sunt digniora secundum naturam : quia his quæ sunt digniora quanto magis homo, servato suo modo, intendit, tanto magis proficit. Sed etiam in minimis considerandis, dum aliquis modum suæ capacitatis excedit, de facili incidit in errorem : unde Glossa ibidem dicit : « Hæretici duobus modis fiunt : scilicet cum de Creatore vel de creaturis ultra modum intendentes, in errores incidunt, et a veritate discedunt. »

Ad secundum dicendum, quod perscrutari est quasi ad finem scrutari. Hoc autem illicitum et præsumptuosum est, ut aliquis sic divina scrutetur, quasi ad finem comprehensionis venturus.

Ad tertium dicendum, quod ubi fides quæritur, argumenta tolluntur quæ fidei adversantur, et eam præcedere conantur ; non illa quæ eam modo debito sequuntur.

1. Al. : « a persecutione. »
2. Liber S. Augustino attributus. — In cod. S. G. augius soliloq. »
3. Al. inconsequenter. — In cod. S. G. : « et convenienter. »
4. Al. : « credendo inquire, percurre etc.

Ad quartum dicendum, quod non licet hoc modo scrutari divina mysteria, ut ad eorum comprehensionem intentio habeatur ; ut patet ex hoc quod sequitur : « Licet scire quod natus sit, non licet « discutere quomodo natus sit. » Ille enim modum nativitatis discutit qui quærit quid sit ipsa nativitas ; cum de divinis possimus scire quid non sint, et non quid sint.

Ad quintum dicendum, quod duplex est humana ratio. Una demonstrativa, cogens intellectum ad credendum ; et talis non potest haberi de his quæ sunt fidei, sed potest haberi ad evacuanda ea quæ fidem destruunt vel impossibilem asserunt. Quamvis enim ea quæ fidei sunt, demonstrari non possint, non tamen possunt demonstrative improbari. Si autem talis ratio ad probandum ea quæ sunt fidei, induceretur, evacuaretur meritum fidei : quia jam assentire his non esset voluntarium, sed necessarium. Ratio autem persuasoria sumpta ex aliquibus similitudinibus ad ea quæ sunt fidei inducta, non evacuat fidei rationem, quia non facit ea esse apparentia ; cum non fiat resolutio usque ad prima principia, quæ intellectu videntur : nec iterum meritum fidei evacuat, quia non cogit intellectum ad consentiendum ; unde assensus remanet voluntarius.

Ad sextum dicendum, quod Deus honoratur silentio, non quod de ipso nihil dicamus vel inquiramus : sed quia intelligimus nos ab ejus comprehensione defecisse. Unde Eccli., XLIII, 32 : « *Glorificantes Dominum quantumcumque potueritis, supervalebit adhuc, et admirabilis magnificentia ejus. Benedicentes Dominum, exaltate illum quantum potestis : major est enim omni laude.* »

Ad septimum dicendum, quod cum Deus in infinitum a creatura distet, nulla creatura movetur in Deum ut ipsi adæquetur, vel recipiendo ab ipso, vel cognoscendo ipsum. Hoc igitur quod creatura in infinitum distat, non est terminus motus creaturæ ; sed quælibet creatura movetur ad hoc quod Deo assimiletur plus et plus quantum potest : et sic etiam humana mens debet semper moveri ad cognoscendum de Deo plus et plus secundum modum suum. Unde dicit Hilarius : « Qui pie infinita persequitur, etsi non contingat aliquando, tamen proficiet prodeundo. »

ARTICULUS II.

Utrum de divinis quæ fidei subsunt possit esse scientia.

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod de divinis quæ fidei subsunt, scientia esse non possit. Sapientia enim contra scientiam dividitur. Sed sapientia est divinorum. Non ergo scientia.

2. Item. Sicut dicitur I *Posteriorum*, in qualibet scientia oportet de subjecto supponere quid est. Sed de Deo nullo modo possumus scire quid est, ut dicit Damascenus. Ergo de Deo scientia haberi non potest.

3. Item. Cujuslibet scientiæ est, partes et passiones sui subjecti considerare. Sed Deus, cum sit forma simplex, nec partes habet in quas dividatur, nec passionibus aliquibus subjici potest. Ergo de Deo non potest esse scientia.

4. Item. In qualibet scientia ratio præcedit assensum. Demonstratio enim facit in scientiis scibilibus assentiri. Sed in his quæ fidei sunt, oportet esse e converso ; scilicet quod assensus fidei præcedat rationem, ut dictum est. Ergo de divinis, præcipue quæ fide capiuntur, non potest esse scientia.

5. Item. Omnis scientia procedit ex principiis per se notis, quæ quisque probat audita, aut ex principiis quæ ab his fidem habent. Sed articuli fidei, qui sunt prima principia in fide, non sunt hujusmodi : quia nec sunt per se nota, neque ad per se nota resolvi possunt demonstrative, ut dictum est. Ergo de divinis quæ fide tenentur, non potest esse scientia.

6. Item. Fides est de non apparentibus. Sed scientia est de apparentibus ; quia per scientiam apparent ea quæ per scientiam traduntur. Ergo de divinis quæ fide tenentur, non potest esse scientia.

7. Item. Cujuslibet scientiæ principium est intellectus, quia ex intellectu principiorum venitur in scientiam conclusionum. Sed in his quæ sunt fidei, intellectus non est principium, sed finis : quia ut dicitur Isaiæ, VII, 9. « *Nisi credideritis, non intelligetis.* » Ergo de divinis quæ fide tenentur, non potest esse scientia.

Sed contra est quod dicit Augustinus, XII *de Trinitate :* « Huic scientiæ tribuo illud tantum quo « fides saluberrima, quæ ad veram beatitudinem « ducit, gignitur,

defenditur, roboratur. » Ergo de his quæ sunt fidei est scientia.

Item. Sap., x, 10: « *Dedi illi scientiam sanctorum,* » idest fidei : quia de alia intelligi non potest nisi de ea qua sancti ab impiis discernuntur, quæ est scientia fidei.

Item. Apostolus de cognitione fidelium loquens I Corinth., VIII, 7, dicit : « *Non omnium est scientia.*» Et sic idem quod prius.

Respondeo dicendum, quod cum scientiæ ratio consistat in hoc quod ex aliquibus notis alia ignotiora cognoscantur, hoc autem in divinis contingat ; constat quod de divinis potest esse scientia. Sed divinorum notitia dupliciter potest æstimari. Uno modo ex parte nostra ; et sic nobis cognoscibilia non sunt nisi ex creaturis, quarum notitiam a sensu accipimus. Alio modo ex natura ipsorum ; et sic ipsa sunt ex seipsis maxime cognoscibilia ; et quamvis secundum modum suum non cognoscantur a nobis, tamen a Deo cognoscuntur et a beatis secundum modum suum, Et sic de divinis duplex scientia habetur. Una secundum modum nostrum, quæ sensibilium principia accipit ad notificandum divina : et sic de divinis philosophi scientiam tradiderunt. Philosophiam primam divinam scientiam dicentes. Alia secundum modum ipsorum divinorum, ut ipsa divina secundum seipsa capiantur: quæ quidem perfecte nobis in statu viæ est impossibilis, sed fit nobis in statu viæ quædam illius cognitionis participatio, et assimilatio ad cognitionem divinam, inquantum per fidem nobis infusam inhæremus ipsi primæ veritati propter seipsam. Et sicut Deus ex hoc ipso quod cognoscit se, cognoscit alia modo suo, idest simplici intuitu, non discurrendo ; ita nos ex his quæ fide capimus, primæ veritati inhærendo, venimus in cognitionem aliorum secundum modum nostrum, scilicet discurrendo de principiis ad conclusiones. Unde primo ipsa quæ fide tenemus, sunt nobis quasi prima principia in hac scientia, et alia sunt quasi conclusiones. Ex quo patet quod hæc scientia et altior illa divina quam Philosophi tradiderunt, cum ex altioribus principiis procedat.

Ad primum ergo dicendum, quod sapientia non dividitur contra scientiam, sicut oppositum contra oppositum ; sed quia se habet ex additione ad scientiam. Est enim sapientia, ut dicit Philosophus VI, *Ethic.*, caput omnium scientiarum, regulans omnes alias, inquantum de altissimis principiis est : propter quod etiam dea scientiarum dicitur I *Metaph. :* et multo magis hæc quæ non solum de altissimis, sed ex altissimis est. Sapientis autem est ordinare ; et ideo ista scientia altissima, quæ omnes alias ordinat et regulat, sapientia dicitur : sicut in artibus mechanicis sapientes dicimus illos qui alios regulant, ut architectos ; scientiæ vero nomen aliis inferioribus relinquitur. Et secundum hoc scientia dividitur contra sapientiam, sicut proprium contra definitionem.

Ad secundum dicendum, quod, sicut supra dictum est, quando causæ cognoscuntur per suos effectus, effectus cognitio supplet locum cognitionis quidditatis causæ, quæ requiritur in illis scientiis quæ sunt de rebus quæ per se ipsa cognosci non possunt : et sic non oportet quod ad hoc quod de divinis scientiam habeamus, præsciatur de Deo quid est. Vel potest dici, quod hoc ipsum quod scimus de Deo quid non est, supplet in divina scientia locum cognitionis quid est : quia sicut per quid est distinguitur res ab aliis, ita per hoc quod scitur quid non est.

Ad tertium dicendum, quod partes subjecti in scientia non solum sunt intelligendæ partes subjectivæ vel integrales ; sed partes subjecti sunt omnia illa quorum cognitio requiritur ad cognitionem subjecti cum omnia hujusmodi non tractentur in scientia[1], nisi in quantum habent ad subjectum ordinari. Passiones etiam dicuntur quæcumque de aliquo probari possunt, sive negationes, sive habitudines ad alias res. Et talia multa de Deo probari possunt et ex principiis naturaliter notis, et ex principiis fidei.

Ad quartum dicendnm, quod in qualibet scientia sunt aliqua quasi principia, et aliqua quasi principia, et aliqua quasi conclusiones. Ratio ergo quæ inducitur in scientiis, præcedit assensum conclusionis, sed sequitur assensum principiorum, cum ex eis procedat. Articuli autem fidei in hac scientia non sunt quasi conclusiones, sed quasi principia, quæ etiam defenduntur ab impugnantibus, sicut et Philosophus IV, *Metaph.,* disputat contrat negantes principia : et manifestantur per aliquas similitudines contra principia naturaliter nota per inductionem, non autem ratione demonstrativa probantur.

1. Parm. omittit : « nisi. »

Ad quintum dicendum, quod etiam in scientiis humanitus traditis sunt quædam principia in quibusdam earum quæ non sunt omnibus nota, sed oportet ea supponere a superioribus scientiis, sicut in scientiis subalternatis supponuntur et creduntur aliqua a superioribus scientiis subalternantibus ; et hujusmodi non sunt per se nota nisi superioribus scientiis. Et hoc modo se habent articuli fidei qui sunt principia hujus scientiæ, ad cognitionem divinam : quia ea quæ sunt per se nota in scientia quam Deus habet de seipso, supponuntur in scientia nostra ; et creditur ei nobis hoc indicanti per suos nuntios, sicut medicus credit physico quatuor esse elementa.

Ad sextum dicendum, quod apparentia scientiæ procedit ex apparentia principiorum. Unde scientia non facit apparere principia ; sed ex hoc quod apparent principia, facit apparere conclusiones : et per hunc modum scientia de qua nunc loquimur non facit apparere ea de quibus est fides ; sed ex eis facit apparere alia per modum quo de primis certitudo habetur.

Ad septimum dicendum, quod cujuslibet scientiæ principium est intellectus, semper quidem primum, sed non semper proximum ; immo aliquando fides est proximum principium scientiæ : sicut patet in scientiis subalternatis : quia earum conclusiones sicut ex proximo principio procedunt ex fide eorum quæ supponuntur a superiori scientia ; sed sicut a principio primo, ab intellectu superioris scientis, qui de his creditis per[1] intellectum habet certitudinem. Et similiter hujus scientiæ principium proximum est fides ; sed primum est intellectus divinus, cui nos credimus ; sed fides est in nobis, ut perveniamus ad intelligendum quæ credimus ; sicut si inferior sciens addiscat superioris scientiam, tunc fiunt ei intellecta et scita quæ prius erant tantummodo credita.

ARTICULUS III.

Utrum in scientia fidei, quæ est de Deo, liceat rationibus physicis uti.

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod in his quæ sunt fidei, non liceat rationibus physicis uti. I Cor., 1, 17 : « *Non misit me Christus baptizare, sed evangelizare, non in sapientia verbi :* » Glossa : « In doctrina Philosophorum. » Et super illud I Corinth., I, 20 : « *Ubi inquisitor hujus sæculi ?* » dicit Glossa : « Inquisitor est qui naturæ secreta rimatur : tales non recipit Deus inter prædicatores. » Et super illud I. Corinth., XI, 4 : « *Sermo meus et prædicatio mea, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis,* » dicit Glossa : « Etsi persuasibilia fuerint verba, non tamen per humanam sapientiam, ut verbum pseudoapostolorum. » Ex quibus omnibus videtur quod in his quæ sunt fidei non liceat uti rationibus physicis.

2. Item., Isai. XV, 1, super illud, « *Nocte vastata est Ar,* » dicit Glossa : « Ar, idest adversarius, scilicet scientia sæcularis, quæ adversaria est Deo. » Ergo, etc.

3. Item. Ambrosius dicit : « Secretissimum fidei a physicis argumentis est liberum. » Ergo ubi de fide agitur, philosophorum rationibus et dictis uti non licet.

4. Item. Hieronymus refert in *epistola ad Eustochium*, se in visione divino judicio verberatum, pro eo quod in libris legerat Ciceronis ; et qui astabant precabantur ut veniam tribueret adolescentiæ, exacturus deinde cruciatum, si in libris Gentilium aliquando legisset : unde obtestans nomen Dei clamavit : « Si unquam habuero sæculares codices, si legero, te negavi. » Si ergo non licet in eis studere, ergo multo minus licet eis in divinis tractatibus uti.

5. Item. Sapientia sæcularis in Scriptura per aquam frequenter significatur, sapientia vero divina per vinum. Sed Isai., I, vituperantur caupones aquam vino miscentes. Ergo vituperabiles sunt doctores sacræ Scripturæ physica documenta miscentes.

6. Item. Sicut dicit Hieronymus *in Glossa Osee*, XI, « cum hæreticis nec nomina debemus habere communia. » Sed hæretici utuntur ad fidei corruptionem physicis argumentis, ut habetur in Glossa Proverb., VII, et Isai., XV. Ergo catholici eis in suis tractatibus uti non debent.

7. Item. Quælibet scientia principia habet propria ; ita et sacra doctrina ; articulos scilicet fidei. Sed in aliis scientiis non recte proceditur, si sumantur alterius scientiæ principia ; sed oportet in unaquaque ex propriis procedere, secundum doctrinam Philosophi I *Posteriorum*. Ergo nec in sacra doctrina recte proceditur.

1. Al. additur : « creaturis. » — Parm. omittit « creditis. »

8. Item. Si alicujus doctrina in aliquo repudiatur, ejus auctoritas invalida erit ad aliquid confirmandum : unde dicit Augustinus, quod si in sacra doctrina concesserimus aliquid esse falsitatis, peribit ejus auctoritas ad fidei confirmationem. Sed sacra doctrina philosophorum doctrinam in multis repudiat, quia in multis errasse inveniuntur. Ergo eorum auctoritas non est efficax ad aliquid confirmandum.

Sed contra, Apostolus, Tit., I, 12, utitur Epimenidis poetæ versiculo, dicens : « *Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri :* » et I Corinth., XV, 33, verbis Menandri : « *Corrumpunt bonos mores colloquia mala :* » et Act., XVII, 28, verbis Arati : « *Ipsius* (scilicet Dei) *et genus sumus.* » Ergo et aliis divinæ Scripturæ doctoribus licet physicis argumentis uti.

Item. Hieronymus in epistola *ad Magnum urbis Romæ oratorem*, enumeratis pluribus Scripturæ doctoribus, ut Basilio, Gregorio, subjungit : « Qui omnes intantum philosophorum doctrinis atque sententiis suos resperserunt libros, ut nescias quid in eis primum mirari debeas ; utrum eruditionem sæculi, vel scientiam Scripturarum : » quod non fecissent, si non licuisset, vel inutile fuisset.

Item. Hieronymus in *epistola ad Pammachium de dormitione Paulæ* : « Si adamaveris mulierem captivam, scilicet sapientiam sæcularem, et pulchritudine ejus captus fueris, decalva eam, et illecebras crinium atque ornamenta verborum cum tenacibus unguibus seca : lava eam prophetali nitro[2] : et requiescens cum illa dicito : Sinistra ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me : et multos tibi captiva fetus dabit, ac de Moabitide efficietur tibi Israelites. » Ergo fructuosum est ut aliquis sapientia sæculari utatur.

Item. Augustinus II *de Trinit.* dicit : « Non ero segnis ad inquirendam scientiam Dei sive per Scripturam, sive per creaturam. » Sed cognitio Dei per creaturam in philosophia proponitur. Ergo non est inconveniens quod aliquis in sacra doctrina rationibus philosophicis utatur.

Item. Augustinus lib. II *de doctrina Christiana :* « Philosophi autem si qua forte vera et fidei nostræ accommoda dixerunt, non solum formidanda non sunt, sed ab eis tamquam ab injustis possessoribus in nostrum usum assumenda. » Et sic idem quod prius.

Item. Super illud Daniel., I, 8 : « *Proposuit autem Daniel in corde suo, ne pollueretur de mensa regis,* » Glossa : « Si quis imperitus mathematicæ artis contra mathematicos scribat, aut expers philosophiæ contra philosophos agat ; quis etiam ridendus, vel ridendo non rideat ? » Sed oportet doctores sacræ Scripturæ quandoque contra philosophos agere. Ergo oportet eos philosophia uti.

Respondeo dicendum, quod dona gratiarum hoc modo naturæ adduntur quod eam non tollunt, sed magis perficiunt ; unde et lumen fidei, quod nobis gratis infunditur, non destruit lumen naturalis cognitionis nobis naturaliter inditum. Quamvis autem naturale lumen mentis humanæ sit insufficiens ad manifestationem eorum quæ per fidem manifestantur, tamen impossibile est quod ea quæ per fidem nobis traduntur divinitus, sint contraria his quæ per naturam nobis sunt indita : oporteret enim alterum esse falsum: et cum utrumque sit nobis a Deo, Deus esset nobis auctor falsitatis quod est impossibile, Sed magis, cum in imperfectis inveniatur aliqua imitatio perfectorum, quamvis imperfecta ; in his quæ per naturalem rationem cognoscuntur, sunt quædam similitudines eorum quæ per fidem tradita sunt. Sicut autem sacra doctrina fundatur super lumen fidei, ita philosophia super lumen naturale rationis. Unde impossibile est quod ea quæ sunt philosophiæ, sint contraria iis quæ sunt fidei, sed deficiunt ab eis ; continent tamen quasdam similitudines eorum, et quædam ad ea præambula, sicut natura præambula est ad gratiam. Si quid autem in dictis philosophorum inveniatur contrarium fidei, hoc non est philosophiæ, sed magis philosophiæ abusus ex defectu rationis. Et ideo possibile[1] est ex principiis philosophiæ hujusmodi errorem refellere, vel ostendendo omnino esse impossibilem, vel non esse necessarium. Sicut enim ea quæ fidei sunt, non possunt demonstrative probari ; ita quædam contraria his non possunt demonstrative ostendi esse falsa, sed potest ostendi non esse ea necessaria. Sic igitur in sacra doctrina philosophia possumus tripliciter uti. Primo ad demonstrandum ea quæ sunt præambula fidei, quæ necessaria sunt in fidei scientia, ut ea quæ naturalibus rationibus de Deo probantur, ut Deum esse, Deum esse unum, et hujus-

1. Al. : « vitro. »

2. Al. : « impossibile. »

modi de Deo vel de creaturis in philosophia probata, quæ fides supponit. Secundo ad notificandum per aliquas similitudines ea quæ sunt fidei, sicut Augustinus in libris *de Trinitate* utitur multis similitudinibus ex doctrinis philosophicis sumptis ad manifestandum Trinitatem. Tertio[1] ad resistendum his quæ contra fidem dicuntur ; sive ostendendo esse falsa, sive ostendendo non esse necessaria. Tamen utentes philosophia in sacra Scriptura possunt dupliciter errare. Uno modo utêndo his quæ sunt contra fidem, quæ non sunt philosophiæ, sed potius error vel abusus ejus, sicut Origenes fecit. Alio modo, ut ea quæ sunt fidei, includantur sub metis philosophiæ ; ut si nihil aliquis credere velit nisi quod per philosophiam haberi potest ; cum e converso philosophia sit ad metas fidei redigenda, secundum illud Apostoli II Corinth., x, 5 : « *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.* »

Ad primum ergo dicendum, quod ex omnibus illis verbis ostenditur quod doctrina philosophorum non sit utendum quasi principali, ut scilicet propter eam credatur fidei ; non tamen removetur quin ea possint uti sacri doctores quasi secundaria. Unde ibidem super illud I Corinth. I, 19 : « *Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo,* » Glossa : « Non ideo hoc dicit, ut veritatis intelligentia possit a Deo reprobari ; sed quia eorum prudentia reprobatur qui in sua eruditione confidunt. » Ut tamen totum quod est fidei, non humanæ potentiæ aut sapientiæ tribueretur, sed Deo, voluit Deus ut primitiva Apostolorum prædicatio esset in infirmitate et simplicitate cum tamen potentia et sæcularis sapientia postea superveniens ostenderit per victoriam fidei mundum esse Deo subjectum et quantum ad potentiam, et quantum ad sapientiam.

Ad secundum dicendum, quod sapientia sæcularis dicitur contraria Deo quantum ad ejus abusum, sicut ea hæretici abutuntur ; non quantum ad ejus veritatem.

Ad tertium dicendum, quod sacramentum fidei pro tanto dicitur esse liberum a philosophicis dictis, quia sub philosophiæ metis non coarctatur.

Ad quartum dicendum, quod Hieronymus adeo afficiebatur ad aliquos libros Gentilium quod sacram Scripturam quodammodo condemnabat : unde ipse dicit : « Si quando in memet reversus Prophetas legere cœpissem, sermo horrebat incultus. » Et hoc esse reprehensibile nullus ambigit.

Ad quintum dicendum, quod ex tropicis locutionibus non est assumenda argumentatio, ut dicit Magister VI *dist.* libr. I : et Dionysius dicit in *epistola ad Titum*, quod symbolica Theologia non est argumentativa, et præcipue cum hoc non sit expositio alicujus auctoris. Et tamen potest dici, quod quando alterum duorum transit in naturam alterius, non reputatur mixtum ; sed quando utrumque a sua natura alteratur. Unde illi qui utuntur philosophicis documentis in sacra Scriptura redigendo in obsequium fidei, non miscent aquam vino, sed convertunt aquam in vinum.

Ad sextum dicendum, quod Hieronymus loquitur de illis rationibus quæ ab hæreticis sunt inventæ, accommodæ suis erroribus. Philosophicæ autem doctrinæ non sunt tales, immo eorum abusus solum in errorem duciit.

Ad septimum dicendum, quod scientiæ quæ habent ordinem ad invicem, hoc modo se habent quod una potest uti principiis alterius, sicut scientiæ posteriores principiis priorum scientiarum, sive sint superiores, sive inferiores. Unde Metaphysica, quæ est omnibus superior, utitur his quæ in aliis scientiis sunt probata : et similiter Theologia, cum omnes aliæ scientiæ sint ei quasi famulantes et præambulæ in via generationis, quamvis sint dignitate posteriores, potest uti principiis omnium aliarum.

Ad octavum dicendum, quod inquantum sacra doctrina utitur physicis documentis propter se, non recipit ea propter auctoritatem dicentium, sed propter rationem dictorum : unde bene dicta recipit et alia respuit. Sed quando utitur eis propter aliquos errores refellendos, utitur eis inquantum sunt in auctoritatem aliis qui refelluntur, quia testimonium adversarii efficacius est.

2. Al. : « ergo. »

1. Parm. omittit : « earum abusus » et habeat : « immo solum in errorem ducunt » — Addit insuper : « Et ideo non sunt propter hoc vitandæ. »

ARTICULUS IV.

Utrum divina sint velanda novis et obscuris verbis.

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod divina in scientia fidei non sint obscuritate verborum velanda : quia, ut dicitur Proverb., xiv, 6, « *Doctrina prudentum facilis.* » Ergo sine obscuritate verborum proponi debet.

2. Item. Eccl., iv, 28 : « *Non abscondas sapientiam tuam in decore suo :* » et Proverb., xi, 26 : « *Qui abscondit frumenta.* (Glossa prædicationis) *maledicetur in populis.* » Ergo verba sacræ doctrinæ non sunt velanda.

3. Item. Matth., x, 17 : « *Quod dico vobis in tenebris* (Glossa, in mysterio) *dicite in lumine :* » Glossa, aperte. Ergo obscura fidei sunt magis reseranda, quam occultanda difficultate verborum.

4. Item. Doctores fidei sunt sapientibus et insipientibus debitores, ut pátet Rom., i. Ergo ita debent loqui ut a magnis et parvis intelligantur, idest sine obscuritate verborum.

5. Item. Sap., vii, 13, dicitur : « *Quam sine fictione dedici, et sine invidia communico.* » Sed qui occultant, non communicant. Ergo videntur invidiæ rei.

6. Item. Augustinus, IV *de doctrina Christiana :* « Expositores sacræ Scripturæ non ita loqui debent tamquam seipsos exponendos simili auctoritate proponant ; sed omnibus sermonibus suis primitus et maxime ut intelligantur laborent ea quantum possunt perspicuitate dicendi, ut multum tardus sit qui non intelligat. »

Sed contra est quod dicitur Matth., vii, 6 : « *Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos.* » Glossa : « Res absconsa avidius quæritur, celata venerabilius conscipitur, diu quæsita carius tenetur. » Cum igitur sacra documenta expediat summa veneratione intueri, videtur quod expediat ea obscure tradi.

Item. Dionysius, i cap. *eccl. Hierar. :* « Omnem sanctam laudem non tradas alteri : præter æque ordinatas Dei formas (idest divinas laudes) quibus omnia sacramenta complectitur, non tradas nisi tibi similibus. » Sed si verbis conspicuis scriberentur , omnibus paterent. Ergo secreta fidei sunt obscuritate verborum velanda.

Item. Luc., viii, 10 : « *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei,* » idest intelligentiam Scripturarum, ut patet per Glossam ; *ceteris autem in parabolis.* » Ergo oportet verborum obscuritate aliqua a multitudine velare.

Respondeo dicendum, quod verba docentis ita debent esse moderata ut proficiant et non noceant audienti. Quædam autem sunt quæ audita nulli nocent, sicut ea quæ omnes scire tenentur; et talia non sunt occultanda, sed manifeste omnibus proponenda. Quædam vero sunt quæ proposita manifeste auditoribus nocent : quod quidem contingit dupliciter. Uno modo, si arcana fidei infidelibus fidem abhorrentibus denudentur : eis enim venient in derisum; et propter hoc dicitur Matth., vii, 6 : « *Nolite sanctum dare canibus :* » et Dionysius, ii cap. *cœl. Hierar.:* « Audi sancte dicta, divinus divinorum, in doctrina factus, et mentis occulto sancta circumabscondens ab immunda multitudine ut quam uniformia custodi. » Secundo autem modo si aliqua subtilia rudibus proponuntur, ex quibus perfecte non apprehensis materiam sumunt errandi. Unde I Corinth., iii, 1 : « *Non potui vobis loqui tmaquam spiritualibus, sed quasi carnalibus : tamquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam.* » Unde super illud Exod., xxi, 33 : « *Si quis aperuerit cisternam,* » dicit Glossa Gregorii : « Qui in sacro eloquio jam alta intelligit, sublimes sensus eorum non capientibus per silentium legat, ne per scandalum interius aut fidelem parvulum, aut infidelem qui credere potuisset, interimat. Hæc ergo ab eis quibus nocent, occultanda sunt ; sed in collocutione potest fieri distinctio, ut eadem sapientibus seorsum manifestentur, in publico taceantur. » Unde Augustinus, IV *de doctr. Christ.:* « Sunt quædam quæ vi sua non intelliguntur, aut vix intelliguntur, qualibet, et quantumlibet dicentis plenissime versentur eloquio : quæ in populi audientia vel raro, si aliquid urget, vel nunquam omnino mittenda sunt. Sed in scribendo non potest talis distinctio adhiberi; quia liber conscriptus ad manus quorumlibet pervenire potest; et ideo sunt occultanda verborum obscuritatibus, ut per hoc prosint sapientibus qui ea intelligunt, et occultentur simplicibus qui ea capere non possunt. » Et in hoc nullus gravatur : quia qui intelligunt, lectione detinentur; qui vero non intelligunt non coguntur ad legendum. Unde Augustinus in eodem : « In libris autem qui ita scri-

buntur, ut ipsi sibi quodammodo lectorum teneant cum intelliguntur; cum autem non intelligentur, molesti non sint nolentibus legere; non est hoc officium deserendum, ut vera, quamvis ad intelligendum difficillima, ad aliorum intelligentiam perducamus. »

Ad primum igitur dicendum, quod auctoritas illa non est ad propositum. Non enim intelligitur quod doctrina prudentium sit facilis active, idest quod faciliter doceant; sed passive, quia faciliter docentur, ut patet per Glossam.

Ad secundum dicendum, quod auctoritates illæ loquuntur de illo qui abscondit ea quæ manifestanda sunt: unde Eccl., IV, 28, præmittitur: « *Ne timeas verbum in tempore salutis.* » Per hoc autem non removetur quin ea quæ sunt occulta, debeant obscuritate verborum celari.

Ad tertium dicendum, quod doctrina Christi est publice et plane docenda, ita quod unicuique sit planum id quod expedit ei scire, non autem ut publicentur illa quæ scire non expedit.

Ad quartum dicendum, quod doctores sacræ Scripturæ non sunt ita sapientibus et insipientibus debitores, ut eadem proponant utrisque; sed ita quod utrisque proponant quod eis expedit.

Ad quintum dicendum, quod non ex invidia subtilia multitudini occultantur, sed magis ex debita discretione.

Ad sextum dicendum, quod Augustinus loquitur de expositoribus qui ad populum loquuntur, non de his qui scripto tradunt, ut patet ex consequentibus.

CAPITULUM I[1].

Christianæ religionis reverentiam plures usurpant; sed ea fides pollet maxime ac solitarie, quæ tum propter universalium præcepta regularum quibus ejusdem religionis intelligitur auctoritas, tum propterea quod ejus cultus per omnes fere mundi terminos emanavit, catholica vel universalis vocatur cujus hæc de Trinitate sententia est[2]. Pater, inquiunt, est[3] Deus, Filius est Deus, Spiritus sanctus est Deus. Igitur Pater, Filius et Spiritus sanctus Deus unus, non tres dii: cujus conjunctionis ratio est differentia. Eos enim differentia comitatur qui vel augent vel minuunt; ut Ariani, qui gradibus meritorum Trinitatem variantes, distrahunt, atque in pluralitatem deducunt. Principium enim pluralitatis, alteritas est. Præter alteritatem enim nec[4] pluralitas quid sit, intelligi potest. Omnium[5] namque rerum, vel quotlibet, tum genere, tum specie, tum numero diversitas constat. Quoties enim dicitur idem, toties et diversum prædicatur. Idem vero dicitur tribus modis; aut genere, ut idem homo quod equus, quia his idem genus, ut animal: vel specie, ut idem Cato quod Cicero, quia eadem species, ut homo; vel numero, ut Tullius Cicero, quia unus est numero. Quare diversum etiam vel genere vel specie vel numero dicitur. Sed numero differentiam facit accidentium varietas. Nam tres homines neque genere neque specie sed suis accidentibus distant. Nam si vel animo cuncta ab his accidentia separemus, tamen locus cunctis diversus est, quem unum fingere nullo modo possumus. Duo enim corpora unum locum non obtinent, qui est accidens: atque ideo sunt numero plures, quoniam accidentibus plures fiunt.

Post procemium hic Boetius incipit tractatum de Trinitate personarum, et unitate divinæ essentiæ: et dividitur liber iste in duas partes. Primo prosequitur ea quæ pertinent ad unitatem divinæ essentiæ contra Arianos: secundo ea quæ pertinent ad Trinitatem personarum, contra Sabellium, ibi, « Sed hic interim ad eam dictum sit significationem monstrationemque qua ostenditur, non omnem unitatum repetitionem, numerum, pluralitatemque perficere. » Prima in duas. Primo proponit catholicæ fidei sententiam de unitate divinæ essentiæ: secundo investigat propositæ sententiæ veritatem, ibi, « Age igitur, ingrediamur, et unumquodque, ut intelligi atque capi potest, discutiamus. » Prima in duas. Primo describit fidei conditionem, cujus sententiam prosequi intendit; secundo proponit descriptæ fidei sententiam de proposito ibi, « Cujus hæc de Trinitate sententia est. » Describit autem eam dupliciter; scilicet ex comparatione hæresum quibus præpollet, et proprio nomine, quia « catholica vel universalis vocatur. »

Dicit ergo: « Plures, » idest diversarum hæresum sectæ, « usurpant, » idest indebite sibi attribuunt, « reverentiam christianæ religionis, » idest quæ christianæ religioni debetur, ut scilicet ei omnes subdantur. I Joan., V, 4: « *Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra.* » Vel « reverentiam » quam christiana

1. Hic addit Parm.: « Lectio II. »
2. Al. hæc est de Trinitatis unitate sententia.
3. Al. hic et infra omittit: « est. »
4. Al. hæc.
5. Al. trium. »

religio Deo exhibet, credendo his quæ divinitus sunt prædicata. « ed ea fides pollet maxime et solitarie. » Hæc duo adjungit ut descriptionem faciat ejus quod est secundum veritatem, et ejus quod est secundum opinionem. Secundum enim rei veritatem hæretici Christiani non sunt, cum a doctrina Christi recedant : et quantum ad hoc catholica fides solitaria pollet ; sed secundum apparentiam et hominum opinionem, hæretici Christiani dicuntur, quia saltem voce nomen Christi confitentur ; et quantum ad hoc fides catholica non sola, sed magis pollet. Ipsa enim communius et diffusius est recepta. Unde subdit : « Quæ vocatur catholica » in Græco, « vel universalis » in Latino, quod idem est : catholicum enim Græce, Latine universale dicitur. Cujus nominis assignat duas rationes, dicens : « Tum propter præcepta universalium regularum : » præcepta enim quæ fides catholica proponit, non uni tantum genti observanda, sed omnibus proponit : in quo præcipue differt a lege Moysi, quæ uni tantum populo præcepta proponebat. Similiter etiam singulæ hæreses suis tantum sectatoribus præcepta accommoda tradunt ; sed fides catholica de omnibus curam gerens, omnibus præcepta accommoda tribuit, non solum continentibus, ut Manichæi, sed etiam conjungatis ; et non solum innocentibus, ut Novatiani, sed etiam pœnitentibus, quibus illi salutem denegant. Unde subdit : « Quibus, » scilicet universalibus regulis, « intelligitur auctoritas ejusdem religionis, » per quas omnes ei subditi esse debent. Vel dicuntur universales regulæ quia nihil eis falsitatis aut iniquitatis admiscetur in quocumque articulo, sive in quocumque casu. Deinde subjungit aliam causam, dicens : « Tum propterea quod ejus cultus per omnes fere mundi terminos emanavit; » quod planum est, secundum illud Psalm., XVIII, 5 : « *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.* »

« Cujus hæc de Trinitate sententia est. » Hic ponitur prænotatæ fidei sententia de proposita quæstione : et circa hoc tria facit. Primo proponit catholicæ fidei sententiam de unitate Trinitatis ; secundo ejusdem sententiæ rationem, ibi, « Cujus conjunctionis ratio est indifferentia ; » tertio ostendit prædictæ rationis convenientiam, ibi, » Principium enim pluralitatis, alteritas est. » Proponit autem catholicæ fidei sententiam per modum cujusdam argumenti, eo quod *fides* dicitur *argumentum non apparentium*, Hebr., XI. In quo quidem argumento ex hoc quod Divinitas singulis personis conformiter attribuitur, concluditur quod de omnibus non pluraliter, sed singulariter, hoc nomen Deus prædicatur.

Deinde hujus sententiæ rationem assignat : et primo ponit rationem ; secundo per contrarium exponit, ibi, « Eos enim differentia comitatur qui vel augent vel minuunt. » Dicit ergo : « Cujus conjunctionis, » idest conjunctæ argumentationis, ratio est indifferentia ; » scilicet Deitatis in tribus personis, quam fides catholica confitetur. Ex hoc enim est quod ex præmissis prædicta conclusio sequitur, quia indifferens Deitas tribus personis indifferenter attribuitur. Quam quidem rationem per contrarium exponit, dicens : « Eos enim comitatur differentia, » Deitatis scilicet, « qui vel augent vel minuunt, » idest qui ponunt unam personam majorem alia vel minorem, « ut Ariani, » ponentes Patrem majorem Filio : unde subdit : « Qui, » scilicet Ariani, « variantes Trinitatem gradibus meritorum ; » idest dignitatum, dum Patri Filium subjiciunt, Spiritum sanctum utrique, « distrahunt, » idest in diversa trahunt, Deitatem in eis dividendo, » atque « in pluralitatem deducunt : » ex divisione enim sequitur pluralitas. E converso vero catholici æqualitatem personarum confitentes, indifferentiam profitentur, et per consequens unitatem.

Deinde ostendit præmissam rationem esse convenientem, dicens : « Principium enim pluralitatis, « alteritas est ; » et primo [1] præmonstrat præassignatæ rationis necessitatem : secundo quiddam quod in sua demonstratione suppositum fuerat, probat, ibi, « Omnium namque rerum, vel quodlibet, tum genere, tum specie, tum numero diversitas constat. » Circa primum duo facit. Primo ostendit quod alteritas est principium pluralitatis, alteritatem intelligens differentiam qua aliqua inter se altera constituuntur, Et mavult dicere alteritatem quam alietatem ; quia non solum substantiales differentiæ pluralitatem constituunt, quarum est facere aliud ; sed etiam accidentales, quarum est facere alterum ; ad alietatem vero sequitur alteritas, non e converso. Ex hoc autem

1. Al. : « deest primo. »

habetur ratio arianicæ deductionis. Si enim alteritas est principium pluralitatis, et posita causa ponitur effectus : ergo ponentibus eis alteritatem per augmentum et diminutionem, sequitur pluralitas Divinitatis. Secundo proponit alteritatem esse proprium principium pluralitatis : quia præter eam pluralitas intelligi non potest, ex quo habetur ratio catholicæ conjunctionis : remota enim propria causa, tollitur effectus. Si igitur in tribus personis non est alteritas aliqua Deitatis, non erit pluralitas aliqua, sed unitas.

Deinde probat quod supposuerat, scilicet alteritatem esse proprium principium pluralitatis, cum dicit : « Omnium namque rerum, vel quodlibet, tum genere, tum specie tum numero diversitas constat : » et est ratio sua talis. Omnium rerum genere vel specie ad numero differentium, est aliqua alteritas sive differentia causa pluralitatis vel diversitatis. Sed omnes res plures, sive sint tres, sive quotlibet, sunt diversæ vel genere, vel specie, vel numero. Ergo omnium plurium principium est aliqua alteritas.

Circa hanc rationem tria facit. Primo ponit minorem ; secundo probationem, ibi, « Quoties enim dicitur idem, toties et diversorum prædicatur ; » et est probatio. Quoties dicitur idem, toties dicitur diversum. Sed idem dicitur tribus modis, scilicet genere et specie et numero. Ergo et diversum. Primam supponit ex hoc quod dicitur I *Topic.* quod quoties dicitur unum oppositorum, totiens et reliquum ; et ex hoc quod dicitnr X *Metaph.*, quod idem et diversum sunt opposita. Secundum manifestat per exempla, et supponit eam per hoc quod dicitur I *Topic.* Tertio vero probat majorem quantum ad id quod circa eam poterat esse dubium, ibi, » Sed numero differentiam facit « accidentium varietas, » Quos enim diversitatis illorum quæ sunt diversa genere vel specie, principium sit aliqua alteritas, manifestum est ex ipso nomine. Ex hoc enim aliqua sunt diversa genere, quod est eis genus alterum; et diversa specie, quod sub altera specie continentur. Sed in his quæ dicuntur esse diversa numero, non est manifestum ex ipso nomine quod aliqua alteritas sit principium pluralitatis ; immo videtur magis e converso secundum nomen, quod pluralitas quæ in numero designatur sit principium diversitatis, cum ita dicantur esse aliqua diversa numero secundum nomen, sicut genere vel specie. Et ideo ad verificandam majorem sui syllogismi, ostendit quod hanc etiam differentiam qua aliqua dicuntur differre numero, facit aliqua alteritas sive varietas : quod probat per hoc quod in tribus hominibus, qui conveniunt genere et specie, et differunt numero, inveniuntur altera accidentia, sicut in homine et bove species altera, et in homine et lapide genus alterum. Unde sicut homo et bos distant specie, ita duo homines distant accidentibus. Et quia posset aliquis dicere quod varietas accidentium non est causa pluralitatis secundum numerum : quia remotis accidentibus vel secundum rem, ut separabilibus, vel animo et cognitione, ut inseparabilibus, adhuc remanet substantia ; cum accidens sit quod adest et abest præter subjecti corruptionem : ideo huic responsioni obviat dicens, quod quamvis omnia accidentia possint saltem animo separari, tamen alicujus accidentis diversitas nullo modo potest etiam animo a diversis individuis separari, scilicet diversitas locorum. Duo enim individua non possunt esse in eodem loco nec secundum rem nec secundum animi fictionem : quia hoc nec intelligi nec imaginari potest. Unde concludit quod ex hoc sunt aliqui homines plures numero, quod sunt accidentibus plures idest diversi : et et hoc terminatur sententia hujus partis.

QUÆSTIO III.

DE HIS QUÆ PERTINENT AD COGNITIONEM FIDEI.

Hic est duplex quæstio : prima de his quæ pertinent ad fiei commendationem[1] ; secunda de his quæ pertinent ad causam pluralitatis.

Circa primum quæruntur quatuor.

Primo, utrum humano generi sit fides necessaria.

Secundo, quomodo se habet fides ad religionem.

Tertio, utrum convenienter vera fides catholica vel universalis nominetur.

Quarto, utrum hæc sit veræ fidei confessio, quod Pater et Filius et Spiritus sanctus singulus est Deus, et tres sunt unus Deus absque omnis inæqualitatis distantia.

1. Parm. : « communionem. »

ARTICULUS I.

Utrum humano generi fides sit necessaria.

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod non fuerit necessarium humano generi fidem habere. Ut enim dicitur Eccl., VII, 1, « *Quid necesse est homini majora se quœrere ?* » quasi dicat, nihil. Sed ea quæ fide creduntur, majora sunt homine, utpote rationem ejus excedentia: alias ad ea cognoscenda sufficeret ratio causans scientiam, nec requireretur fides. Ergo non fuit necessarium homini ut ea quæ sunt fidei, extra doceretur.

2. Item. Naturaum humanam Deus in sua conditione perfecte instituit. Deut., XXII, 4 : « *Dei perfecta sunt opera.* » Sed ex his quæ menti humanæ in sua conditione sunt indita, non potest homo pertingere ad ea quæ sunt fidei cognoscenda : alias posset, per scientiam haberi, quæ causatur ex eo quod conclusiones resolvuntur in principia naturaliter nota. Cum ergo perfectum dicatur aliquid cui nihil deest eorum quæ debet habere, ut dicitur V *Metaph.*, videtur quod homo fide non indigeat.

3. Item. Unusquisque sapiens ad perveniendum in finem viam eligit breviorem. Sed difficilius videtur creaturæ ea quæ super rationem sunt credere, et valde periculosum hominibus, cum multi a statu salutis decidant per hoc quod non credunt. Ergo videtur quod Deus, qui est sapientissimus, non debuit viam fidei præpare hominibus ad salutem.

4. Item. Ubicumque est acceptio aliquorum cognitorum sine judicio, est via facilis ad errorem. Sed non habemus aliquid in nobis per quod possimus judicare de his quæ per fidem accipimus, cum naturale judicium ad hujusmodi non se extendat, utpote rationem excedentia. Ergo patet via facilis ad errorem ; et ita videtur homini potius esse noxium quam utile ut dirigatur in Deum per fidem.

5. Item. Ut dicit Dionysius, malum hominis est præter rationem esse. Sed homo fidei inhærens a ratione discedit, et in hoc etiam assuescit rationem contemnere. Ergo videtur quod via illa sit hominibus mala.

Sed contra. Hebr., XI, 6 : « *Sine fide impossibile est placere Deo.* » Sed hoc est maxime homini necessarium ut Deo placeat, sine quo nihil potest boni facere vel habere. Ergo fides est maxime homini necessaria.

Item. Homini est maxime necessarium cognoscere veritatem, cum gaudium de veritate cognita sit beatitudo ut Augustinus dicit. Sed fides collocat credentes in veritate, et in eis veritatem, ut dicit Dionysius VII cap. *de div. Nomin.* Ergo fides homini maxime necessaria.

Item. Id sine quo non potest conservari humana societas, est homini maxime necessarium, et toti generi humano, cum homo sit animal politicum, ut dicitur VIII *Ethic.* Sed sine fide humana societas servari non potest, quia oportet ut unus homo alteri credat in promissis et in testimoniis, et in aliis hujusmodi quæ sunt necessaria homini ad commanendum. Ergo fides humano generi est maxime necessaria.

Respondeo dicendum, quod fides habet aliquid commune cum opinione, et aliquid cum scientia et intellectu; ratione cujus ponitur medium inter opinionem et intellectum sive sive scientiam, ab Hugone de sancto Victore. Cum intellectu autem, et scientia commune habet certum et fixum assensum: in quo ab opinione differt, quæ accipit alterum oppositorum cum formidine alterius, et a dubitatione quæ fluctuat inter duo contraria. Sed cum opinione commune habet quod est de rebus quæ non sunt intellectui naturaliter possibiles : in quo differt a scientia et intellectu. Quod autem aliquid non sit apparens humano intellectui, potest contingere ex duobus, ut dicitur in II *Metaph.:* scilicet ex defectu ipsarum rerum cognoscibilium et ex defectu intellectus nostri. Ex defectu quidem rerum, sicut in singularibus et contingentibus quæ a nostri sensibus sunt remota, sicut sunt facta hominum, et dicta et cogitata : quæ quidem talia sunt ut uni homini possunt esse nota, et alii ignota. Et quia in convictu hominum unus homo oportet quod alio utatur sicut seipso in quibus ipse sibi non sufficit, ideo oportet quod stet illis quæ alius scit, et sunt sibi ignota, sicut his quæ ipse cognoscit : et inde est quod in hominum conversatione et fides necessaria, qua unus homo dictis alterius credit; et hoc est justitiæ fundamentum, ut Tullius dicit in lib. *de Officiis:* et inde est quod nullum mendacium est sine peccato, cum per omne mendacium huic fidei tam necessariæ derogetur. Ex defectu vero nostro sunt non apparentia,

ut res divinæ et necessariæ, quæ sunt secundum naturam maxime notæ. Unde ad horum inspectionem non sumus statim in principio idonei, cum oporteat ex minus notis et posterioribus secundum naturam ad magis nota et priora naturaliter pervenire. Sed quia ex nullo horum quæ ultimo cognoscimus, sunt nota ea quæ primo cognoscimus, oportet nos etiam primo aliquam notitiam habere de illis quæ sunt per se magis nota : quod fieri non potest nisi credendo. Et hoc etiam patet in ordine scientiarum : quia scientia quæ est de causis altissimis, scilicet Methaphysica, ultimo occurrit homini ad cognoscendum ; et tamen in scientiis præambulis oportet quod supponantur quædam quæ in illa plenius innotescunt. Unde quælibet scientia habet suppositiones, quibus oportet addiscentem credere. Cum igitur finis humanæ vitæ sit beatitudo, quæ consistit in plena cognitione divinorum, necessarium est ad humanam vitam in beatitudinem dirigendam statim in principio fidem divinorum habere, quæ plene cognoscenda expectantur in ultima perfectione humana. Ad quorum quædam cognoscenda plene possibile est homini pervenire per viam rationis in statu viæ : et horum quamvis possit haberi scientia, et a quibusdam habeatur, tamen necessarium, est habere, propter quinque rationes, quas Rabbi Moyses ponit. Primo propter profunditatem et subtilitatem materiæ, per quam occultantur divina ab hominum intellectu. Unde ne sit homo sine qualicumque horum cognitione, provisum est ei, ut saltem per fidem divina cognoscat. Unde Eccle., VII, 25 : « *Alta profunditas : quis cognoscet illam?* » Secundo propter imbecillitatem intellectus humani a principio. Non enim provenit ei sua perfectio nisi in fine ; et ideo ut nullum tempus sit vacuum a Dei cognitione, indiget fide, per quam ab ipso principio divina accipiat. Tertio propter multa præambula quæ exiguntur ad habendum cognitionem de Deo secundum viam rationis : exigitur enim ad hoc fere omnium scientiarum cognitio, cum omnium finis sit cognitio divinorum : quæ quidem præambula paucissimi comprehendunt vel consequuntur. Unde ne multitudo hominum a divina cognitione remaneat vacua, provisa est ei divinitus via per fidem. Quarto quia multi hominum ex naturali complexione sunt indispositi ad perfectionem intellectus consequendam secundum rationem, vel viam rationis. Unde ut hi divina cognitione non careant, provisa est via fidei. Quinto propter occupationes plurimas, quibus oportet homines occupari : unde impossibile est quod omnes consequantur per viam rationis id quod est de Deo necessarium ad cognoscendum ; et propter hoc est via fidei procurata ; et hoc quantum ad illa quæ sunt ab aliquibus scita, et aliis proponuntur ut credenda. Quædam vero divinorum sunt, ad quæ plene cognoscendo nullatenus ratio humana sufficit ; sed eorum plena cognitio expectatur in futura vita, ubi erit plena beatitudo ; sicut Trinitas et Unitas unius Dei : et ad hanc cognitionem homo perducitur non ex debito suæ naturæ, sed ex sola divina gratia. Unde oportet quod ad hujusmodi etiam scientiæ perfectionem quædam suppositiones ei primo credendæ proponantur, ex quibus dirigatur in plenam cognitionem eorum quæ a principio credit, sicut etiam in aliis scientiis accidit, ut dictum est : et ideo dicitur Isa., VII, 9, secundum aliam translationem : « *Nisi credideritis, non intelligetis.* » Et hujusmodi suppositiones sunt illa qua sunt credita quantum ad omnes, et a nullo in hac vita sunt scita vel intellecta.

Ad primum igitur dicendum, quod licet ea quæ sunt fidei, sint majora homine, viribus naturæ consideratis ; non tamen sunt majora homine divino lumine illustrato : et ideo non est necesse homini ut hujusmodi propria virtute quærat ; sed est ei necessarium ut ea divina revelatione cognoscat.

Ad secundum dicendum, quod Deus in prima rerum conditione hominem perfectum instituit perfectione naturæ : quæ quidem in hoc consistit ut homo habeat omnia quæ sunt suæ naturæ debita : sed supra debitum naturæ adduntur postmodum humano generi aliquæ perfectiones ex sola gratia divina, inter quæ est fides, ut patet Ephes., II, ubi de fide dicitur, quod est Dei donum.

Ad tertium dicendum, quod cuilibet in beatitudinem tendenti necessarium est cognoscere in quibus beatitudinem quærere debeat, et qualiter : quod quidem facilius fieri non potest quam per fidem ; cum rationis inquisitio ad talia pervenire non possit, nisi multis præcognitis, quæ non est facile scire. Nec etiam potuit cum minori periculo, cum humano inquisitio propter imbecillitatem intellectus nostri sit facilis ad errorem : et hoc etiam aperte ostenditur ex ipsis philosophis, qui per

viam rationis finem humanæ vitæ quærentes et modum perveniendi in ipsum non invenientes, in errores multiplices et turpissimos inciderunt, adeo sibi invicem dissentientes, ut vix duorum aut trium esset de his per omnia communis una sententia : cum tamen per fidem videamus in unam sententiam etiam plurimos convenire populos.

Ad quartum dicendum, quod quandocumque acceptis aliquo modo assentitur, oportet esse aliquid quod inclinet ad assensum ; sicut lumen naturaliter inditum in hoc quod assentitur primis principiis per se notis, et ipsorum principiorum veritas in hoc quod assentitur conclusionibus scitis, et aliquas verisimilitudines in hoc quod assentimur his quæ opinamur ; quæ si fuerint aliquantulum fortiores, inclinant ad credendum, prout fides dicitur opinio juvata rationibus. Sed id quod inclinat ad assentiendum principiis intellectis aut conclusionibus scitis, est efficiens inductivum : unde cogit ad assensum, et est sufficiens ad judicandum de illis quibus assentitur. Quod vero inclinat ad opinandum qualitercumque, vel etiam fortiter, non est sufficiens ductivum rationis; unde non cogit ; nec per hoc potest haberi perfectum judicium de his quibus assentitur. Unde et in fide qua in Deum credimus, non solum est acceptio rerum quibus assentimur, sed aliquid quod inclinat ad assensum ; et hoc est lumen quoddam, quod est habitus fidei, divinitus menti humanæ infusum : quod quidem sufficientius est ad inducendum quam aliqua demonstratio, qua etsi nunquam falsum concludatur, tamen frequenter in hoc homo fallitur quod putat esse demonstrationem quod non est. Sufficientius etiam quam ipsum lumen naturale, quo assentimur principiis; cum lumen illud frequenter impediatur ex corporis infirmitate, ut patet in mente captis. Lumen autem fidei, quod est quasi sigillatio quædam primæ veritatis in mente, non potest fallere, sicut Deus non potest decipere vel mentiri. Unde hoc lumen sufficit ad judicandum. Hic tamen habitus non movet per viam intellectus, sed magis per viam voluntatis : unde non facit videre illa quæ creduntur, nec cogit assensum, sed facit voluntarie assentiri. Et sic patet quod fides ex duabus partibus est ; a Deo scilicet ex parte interioris luminis, quod inducit ad assensum : et ex parte eorum quæ exterius proponuntur, quæ ex divina revelatione initium sumpserunt : et hæc se habent ad cognitionem fidei, sicut accepta per sensum ad cognitionem principiorum, quia utriusque fit aliqua cognitionis determinatio. Unde sicut cognitio principiorum accipitur a sensu, et tamen lumen quo principia cognoscuntur est innatum ; ita fides est ex auditu, et tamen habitus fidei est infusus.

Ad quintum dicendum, quod vivere secundum rationem est bonum hominis inquantum est homo ; vivere autem præter rationem potest uno modo sonare in defectum, sicut est in illis qui vivunt secundum sensum, et hoc est hominis malum ; alio modo sonare in excessum, ut cum homo divina gratia adducitur in id quod est supra rationem; et sic præter rationem vivere non est hominis malum; sed bonum supra hominem. Et talis est cognitio eorum quæ sunt fidei ; quamvis et ipsa fides non omnibus modis sit præter rationem. Hoc enim naturalis ratio habet quod assentiendum est his quæ a Deo dicuntur.

ARTICULUS II.

Utrum fides sit distinguenda a religione.

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod fides a religione distinguenda non sit : quia, ut dicit Augustinus in *Ench.*, fide et spe et caritate colendus est Deus. Sed cultus Dei est actus religionis ; ut per definitionem Tullii patet, qui dicit : Religio est quæ cuidam superiori naturæ, quam divinam vocant, cultum cæremoniamque affert. » Ergo fides ad religionem pertinet.

2. Item. Dicit Augustinus *de vera Relig.* quod vera religio est qua unus Deus colitur, et purgatissima pietate vel puritate cognoscitur. » Sed cognoscere Deum est fidei. Ergo fides sub religione continetur.

3. Item. Offerre Deo sacrificium, est opus vel actus religionis. Sed hoc pertinet ad fidem : quia, ut dicit Augustinus IV, *de Civ. Dei :* « Verum sacrificium est omne opus quod agitur ut sancta societate inhæreamus Deo. » Prima autem inhæsio hominis ad Deum est per fidem. Ergo fides præcipue ad religionem pertinet.

4. Item. Joan., IV, 24 : « *Spiritus est Deus ; et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare.* » Magis autem adoratur Deus cum ei prosternitur intellectus, quam cum ei prosternitur corpus. Sed per fidem ei substernitur intellectus, dum se omnino subjicit ad assentiendum

his quæ de Deo dicuntur. Ergo fides ad religionem maxime pertinet.

5. Item. Omnis virtus quæ Deum habet pro objecto, est virtus theologica. Sed religio habet Deum pro objecto : non enim nisi Deo cultum debitum offert. Ergo est virtus theologica. Sed magis videtur pertinere ad fidem quam ad aliquam aliarum, cum non dicantur esse extra religionem christianam nisi qui sunt extra fidem. Ergo religio videtur esse idem quod fides.

Sed contra est, quod Tullius in II, *veteris Rhetoricæ*, ponit religionem partem justitiæ, quæ est virtus moralis. Ergo cum fides sit virtus theologica, religio erit alterius generis quam fides.

Item. Religio consistit etiam in actu qui ad proximum, ut patet Jac., I, 27 : « *Religio munda et immaculata apud Deum et Patrem hæc est, visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum.* » Sed fides habet actum nisi qui est ad Deum. Ergo religio est omnino a fide distincta.

Item. Religiosi dicuntur communiter, qui quibusdam specialibus votis astringuuntur; non autem solli illi dicunt fideles: ergo non est idem fidelis et religiosus : ergo nec idem fides et religio.

Respondeo dicendum, quod, sicut patet per Augustinum, X *de Civit. Dei*, theosebia, quæ cultus Dei dicitur, religio, pietas et latria, ad idem pertinere intelliguntur, scilicet ad Deum colendum. Cultus autem cuilibet rei impensus nihil aliud esse videtur quam debita operatio circa id adhibita; et ex hoc diversimode dicuntur aliqui colere agros, parentes, patriam et alia hujusmodi, quia diversis diversæ operationes coaptantur. Deus autem non hoc modo colitur quod ei nostra operatio aliquid prosit aut subveniat, sicut in prædictis est; sed solum inquantum ei nos subdimus, et subditos demonstramus. Hic ergo cultus divinus absolute theosebia nomine designatur. Sed religio importat quamdam religationem, secundum quod homo se astringit quodammodo ad cultum istum : unde dicit Augustinus in lib. *de vera Relig.* : « Religio a religando dicta creditur : » vel etiam recte eligendo, ut dicit IV *de Civit. Dei.* Ex propria enim electione aliquis ligat se ad aliquid faciendum. Oportet etiam nos reeligere quæ amissimus negligentes, ut ibidem dicit: et inde est quod illi qui vitam suam totam et seipsos ad divinum obsequium votis quibusdam obligant, religiosi dicuntur. Sed pietas animum colentis respicit, qui non ficte nec mercenario affectu ei obsequitur. Et quia his quæ sunt supra nos, quasi quædam veneratio divina debetur ; beneficia etiam quæ miseris exhibentur, sunt quasi quædam sacrificia Dei, secundum illud Hebr., ult. XVI : « *Beneficientiæ et communionis nolite oblivisci : talibus enim hostiis promeretur Deus :* » hinc est quod nomen pietatis et religionis ad opera misericordiæ transfertur, et maxime ad beneficia quæ in parentes et patriam exhibentur. Sed latria importat debitum colendi, sive rationem cultus, ex hoc scilicet quod sumus servi ejus quem colimus : non hoc modo quo homo servus hominis dicitur propter quodcumque accidentale debitum ; sed quia totum quod sumus, ei debemus tamquam Creatori : unde et latria servitus dicitur, non quælibet, sed illa tantum qua homo servus Dei est. Sic ergo religio consistit in operatione qua homo Deum colit, se ei subjiciendo : quæ quidem operatio debet esse conveniens et ei qui colitur et colenti. Ipse autem qui colitur, cum sit spiritus, non potest corpore, sed sola mente contingi : et sic cultus ejus principaliter in mentis actibus consistit, quibus mens ordinatur in Deum ; et hi sunt præcipue actus theologicarum virtutem ; et secundum hoc dicit Augustinus, quod Deus colitur fide, spe et caritate ; et eis adjunguntur actus donorum ordinantium in Deum, ut sapientiæ et timoris. Sed quia nos qui Deum colimus, corporei sumus, et per corporeos sensus cognitionem accipimus, inde est quod ex parte nostra requiruntur ad cultum prædictum etiam aliquæ corporales actiones ; tum ut ex toto quod sumus Deo serviamus, tum ut per hujusmodi corporalia nosmetipsos et alios excitemus ad actus mentis ordinatos in Deum. Unde dicit Augustinus, lib. *de Cura pro mortuis habenda :* « Orantes de membris sui corporis faciunt quod supplicantibus congruit, cum genua figunt, cum manus extendunt, vel etiam se prosternunt solo, et si quid aliud visibiliter faciunt ; quamvis eorum invisibilis voluntas et cordis intentio Deo nota sit, nec ille indigeat his indiciis, ut animus pandatur humanus ; sed hinc magis seipsum incitat homo ad orandum et gemendum humilius atque ferventius. » Sic ergo omnes actus quibus se homo subjicit Deo, sive sint mentis, sive corporis, ad religionem pertinent. Sed quia ea quæ proximis propter Deum impenduntur ipsi Deo impenduntur, constat quod ad eamdem

pertinent subjectionem, in qua cultus religionis consistit ; et sic diligenter consideranti apparet omnem actum bonum ad religionem pertinere. Unde Augustinus (loc. cit.) dicit, quod « verum sacrificium est omne opus quod agitur ut sancta societate inhæreamus Deo, tamen quodam ordine. » Primo enim et principaliter ad cultum prædictum pertinent actus mentis ordinati in Deum ; secundo actus corporis qui ad hos excitandos vel designandos fiunt, ut prostrationes, sacrificia et hujusmodi ; tertio ad eumdem cultum pertinent omnes actus alii in proximum ordinati propter Deum. Et tamen sicut magnanimitas est quædam virtus specialis, quamvis omnium virtutum actibus utatur secundum specialem rationem objecti, utpote conjectans magna in actibus omnium virtutum ; ita etiam religio est specialis virtus, in actibus omnium virtutum specialem rationem objecti considerans, scilicet Deo debitum : sic enim est justitiæ pars. Illi tamen actus specialiter religioni assignantur qui nullius alterius virtutis sunt, sicut prostrationes, et hujusmodi, in quibus secundario cultus Dei consistit. Ex quo patet quod actus fidei pertinet quidem materialiter ad religionem, sicut et actus aliarum virtutum, et magis inquantum fidei actus est primus motus mentis in Deum ; sed formaliter a religione distinguitur, utpote aliam rationem objecti considerans. Convenit etiam fides cum religione præter hoc, inquantum fides est religionis causa et principium. Non enim aliquis eligeret cultum Deo exhibere, nisi fide teneret Deum esse creatorem, gubernatorem et remuneratorem humanorum actuum. Ipsa tamen religio non est virtus theologica : habet enim pro materia quasi omnes actus, ut fidei, vel virtutis alterius, quos Deo tamquam debitos offert ; sed Deum habet pro fine. Colere enim Deum est hujusmodi actus ut Deo debitos offerre.

Et per hæc patet responsio ad objecta omnia.

ARTICULUS III.

Utrum fides christiana convenienter nominetur catholica, vel universalis.

Ad tertiam sic proceditur. 1. Videtur quod fides christiana, catholica non debeat nominari : quia cognitio debet esse cognoscibili proportionata : non enim quodlibet quolibet modo cognoscitur. Sed fides est cognitio Dei, qui non est universalis neque particularis, ut Augustinus dicit in lib. *de Trin.* Ergo nec fides debet dici universalis.

2. Item. De singularibus non potest haberi cognitio nisi singularis[1]. Sed fide quædam singularia facta tenemus, ut passionem Christi, resurrectionem, et hujusmodi. Ergo fides non debet dici universalis.

3. Item. Ab eo quod est commune multis, non debet alicui eorum nomen proprium imponi, cum nomen causa innotescendæ rei imponatur. Sed quælibet traditio vel secta proponit ea quæ tradit ut universaliter[2] ab omnibus credenda vel observanda, ut universaliter vera. Ergo non debet fides christiana specialiter catholica dici.

4. Item. Idololatria ad omnes mundi angulos pervenit. Sed christiana fides nondum invenitur ad omnes mundi fines pervenisse, cum aliqui barbari sint qui fidem Christi non cognoscunt. Ergo secta idololatriæ magis debet dici catholica quam christiana fides.

5. Item. Quod non convenit omnibus, non potest dici universale. Sed fides christiana a multis non recipitur. Ergo inconvenienter universalis vel catholica dicitur.

Sed contra est quod dicit Augustinus lib. *de vera Religione :* « Tenenda est nobis christiana religio, et ejus Ecclesiæ communicatio quæ catholica nominatur, non solum a suis, verum etiam ab omnibus inimicis. »

Item. Universale et commune idem videntur. Sed fides christiana ab Apostolo fides communis dicitur. Tit., I, 4 : *Tito dilecto filio secundum communem fidem.* » Ergo convenienter catholica dicitur.

Item. Quod universaliter omnibus proponitur, maxime debet dici universale. Sed fides christiana omnibus universaliter proponitur, ut patet Matth. ult. XIX : « *Docete omnes gentes.* » Ergo ipsa merito debet dici catholica vel universalis.

Respondeo dicendum, quod fides, sicut quælibet alia cognitio, duplicem habet materiam : scilicet in qua, idest ipsos credentes, et de qua, idest res creditas : et ex parte utriusque materiæ fides christiana catholica dici potest. Ex parte quidem credentium : quia illam fidem veram asse-

1. Al. : « universalis. »

2. Al. : « ut singularis. »

rit Apostolus Rom., III, quæ testificata est a lege et prophetis. Cum autem prophetarum temporibus diversæ gentes diversorum deorum cultibus insisterunt, solus vero populus Israel Deo vero cultum debitum exhiberet, et sic non esset una universalis religio ; prædixit per eos Spiritus sanctus cultum veri Dei ab omnibus esse assumendum : unde Isai., XIV, 24 : « *Mihi curvabitur omne genu, et confitelitur omnis lingua :* » quod quidem per fidem et christianam religionem impletur. Unde merito catholica nominatur, utpote a cujuslibet conditionis hominibus recepta. Et sic illi qui ab hac fide et religione communiter promissa et recepta in quasdam sectas declinaverunt, non catholici, sed quasi a communione divisi, hæretici nominantur. Sed ex parte etiam rerum creditarum in fide christiana veritas catholica invenitur. Fuerunt namque antiquitus diversæ artes et viæ, quibus hominibus quantum ad diversa providebatur, vel provideri credebatur. Quidam namque bonum hominis in solis corporalibus ponebant, vel in divitiis, aut honoribus, aut voluptatibus. Quidam autem in solis animæ bonis, ut in virtutibus moralibus vel intellectualibus, Quidam autem, ut Augustinus dicit lib. *de civit. Dei*, existimabant deos esse colendos propter corporalia bona istius vitæ ; quidam vero propter bona quæ sunt post hanc vitam. Porphyrius etiam ponebat, quibusdam gentilibus teletis[1] animæ imaginativam partem purgari, et non totam animam ; dicebatque, ut Augustinus dicit X *de civit. Dei*, nondum receptam esse unam sectam, quæ universalem viam contineat animæ liberandæ[1]. Hæc autem est religio christiana, ut Augustinus dicit ibidem : ipsa enim docet Deum esse colendum non solum propter æterna, sed etiam propter temporalia beneficia ; nec solum in spiritualibus, sed etiam in usu corporalium hominem dirigit, et beatitudinem animæ et corporis repromittit. Et ideo regulæ ejus universales dicuntur, utpote totam vitam hominis, et omne quod ad ipsum[3] quolibet modo pertinet, continentes et ordinantes. Et has duas rationes universitatis assignat Boetius, ut in *Littera* patet.

Ad primum igitur dicendum, quod quamvis Deus in se nec universalis nec particularis sit, est tamen universalis omnium rerum causa et finis ; et sic cognitio quæ de ipso habetur, ad omnia quodammodo universalis est.

Ad secundum dicendum, quod illa particularia facta tenet fides ut universalia remedia ad totum genus humanum redimendum et liberandum.

Ad tertium dicendum, quod aliæ sectæ hoc sibi vindicare nituntur quod est proprium fidei christianæ ; sed non possunt pertingere : unde eis proprie universalitatis non competit nomen.

Ad quartum dicendum, quod idololatria non erat una religio, sed apud diversos diversa, cum diversi diversos deos colendos sibi instituerent : nec iterum ipsa ab omnibus nationibus est recepta, cum a veri Dei cultoribus fuerit reprobata, et etiam a sapientibus gentilium, qui dicebant hujusmodi cæremonias esse observandas tamquam legibus jussas, non tamquam diis placitas, ut de Seneca dicit Augustinus in lib. *de civit. Dei*.

Ad quintum dicendum, quod christiana fides non dicitur catholica vel universalis propter singula generum, sed propter genera singulorum : quia ex omni conditione hominum ei aliqui adhæserunt.

ARTICULUS IV.

Utrum hæc sit vera confessio, quod Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt unus Deus.

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod non sit fidei catholicæ confessio, quod Pater et Filius et Spiritus sanctus sint unus Deus : quia, ut ipse Boetius dicit, ad inæqualitatem sequitur pluralitas deorum. Sed catholica Scriptura quæ est caput catholicæ religionis, ut dicit Augustinus *de vera Religione*, ponit inæqualitatem Patris et Filii, ut videtur per hoc quod dicit Joan., XIV, 28 : « *Pater major me est,* » ex persona Filii. Ergo non est confessio catholicæ fidei quam dicit.

2. Item. I Corinth., XV, 28 : « *Cum subjecta fuerint illi omnia* (scilicet Filio), *tunc et ipse Filius subjectus erit illi* (scilicet Patri) *qui sibi subjecit omnia.* » Et sic idem quod prius.

3. Item. Orare non est nisi inferioris ad superiorem. Sed Filius ora pro nobis. Roman., VIII, 34 : « *Christus Jesus, qui etiam*

1. Teletas vocabant expiationes, ut sacrificia quædam perfecta, quibus nihil deesset.

2. Al. : « libertatem. »

3. Al. : « ad ipsam. »

interpellat pro nobis : » similiter et Spiritus sanctus : ibidem, 26 : « *Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* » Ergo Filius et Spiritus sanctus sunt Patre inferiores, secundum confessionem catholicæ fidei : et sic idem quod prius.

4. Item. Joan., XVII, 3, dicit Filius loquens ad Patrem : « *Ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum.* » Ergo solus Pater est verus Deus : non ergo Filius et Spiritus sanctus: ergo videntur esse creaturæ : et sic idem quod prius.

5. Item. I ad Timoth., ult. XV, dicit Apostolus : « *Quem* (scilicet Christum) *suis temporibus ostendet beatus et solus potens, Rex regum, et Dominus dominantium, qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem.* » Ergo hæc omnia soli Patri conveniunt : et sic idem quod prius.

6. Item. Marc., XIII, 32, dicitur : « *De die autem illa vel hora nemo scit, neque Angeli in cœlo, neque Filius, nisi Pater.* » Ergo major est scientia Patris quam Filii : ergo et major essentia : et sic idem quod prius.

7. Item. Matth., XX, 23 : « *Sedere ad dexteram meam vel ad sinistram meam, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo.* » Ergo Filius non est æqualis potestatis Patri : ergo, etc.

8. Item. Coloss., I, dicitur de Filio, quod *est primogenitus omnis creaturæ.* Sed comparatio non est nisi eorum quæ sunt unius generis. Ergo Filius est creatura.

9. Item. Eccli., XXIV, 14, dicitur ex persona divinæ Sapientiæ : « *Ab initio et ante sæcula creata sum :* » et sic idem quod prius.

10. Item. Ille qui clarificatur, minor est illo qui clarificat. Sed Filius clarificatur a Patre, ut patet Joan., XII. Ergo Filius est minor Patre.

11. Item. Mittens major est eo qui mittitur. Sed Pater mittit Filium, ut patet Galat., IV, 4 : « *Misit Deus Filium suum :* » et etiam mittit Spiritum sanctum : Joan., XIV, 26: « *Paraclitus Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo.* » Ergo Pater major est Filio et Spiritu sancto. Et sic ista sententia quam dicit, non videtur esse fidei catholicæ.

Sed contra est quod dicitur Joan., I, 1 : « *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum :* » et : « *Omnia per ipsum facta sunt*, etc. » Ex quo habetur quod Filius sit æternus, alias non esset in principio ; et quod sit Patri æqualis, alias non esset Deus ; et quod non sit creatura, alias per se ipsum omnia facta non essent.

Item, Cum Filius sit veritas, de se mentitus non est. Sed Filius dicebat se Patri æqualem. Joan., V, 18 : « *Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.* » Ergo ipse est æqualis Patri.

Item. Philipp., XI, 6 : « *Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo.* » Esset autem rapina si arbitraretur, et non esset. Ergo est æqualis Deo. Item. Joan., X, 30 : « *Ego et Pater unum sumus :* » et ibid., XIV, 11 : « *Ego in Patre, et Pater in me est.* » Ergo unus alio major non est.

Item. Roman., XI, 5 : « *Ex quibus Christus, qui est super omnia Deus benedictus.* » Ergo nullus superior eo est ; et sic non est minor Patre.

Item. I Joan. ult. XX : « *Dedit nobis sensum ut cognoscamus verum Deum, et simus in vero Filio ejus : hic est verus Deus, et vita æterna.* » Ergo non est minor Patre.

Item. Ostenditur quod Spiritus sanctus sit verus Deus, et æqualis Patri, per hoc quod dicitur Philip., III, 3, secundum Græcam litteram : « Nos sumus circumcisio, qui Spiritui Deo servimus : » et intelligitur de servitute latriæ, ut in Græco patet : et talis nulli creaturæ debetur : Deut., VI, et Matth., IV, 10 : « *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* » Ergo Spiritus sanctus non est creatura.

Item. Membra Christi non possunt esse templum alicujus qui sit minor quam Christus. Sed *corpora nostra* quæ sunt *membra Christi*, secundum Apostolum, sunt *templum Spiritus sancti*, ut dicitur I Corinth., VI. Ergo Spiritus sanctus non est minor Christo, et sic nec Patre. Et ita verum est quod auctor dicit esse catholicæ fidei sententiam.

Respondeo dicendum, quod Arianorum positio, inæqualitatem in divinis personis constituens, non est catholicæ fidei confessio, sed magis gentilis impietas : quod sic patet. Apud gentiles enim omnes substantiæ immortales dii dicebantur. Inter has autem dicebant vel ponebant Platonici tres personas principales, ut patet per Augustinum de *civ. Dei* lib. X, et per Macrobium *Super somnium Scipionis :* scilicet Deum omnium creatorem, quem dicebant tantum Patrem propter hoc quod ab ipso omnia deducebantur ; et quamdam inferiorem substantiam, quam paternam mentem, sive paternum intellectum dicebant, plenam omnium rerum ideis, et hanc

factam a Deo Patre dicebant; et post hæc ponebant animam mundi quasi spiritum vitæ totius mundi. Et has tres substantias tres principales deos nominabant, et tria principia, per quæ animæ purgarentur. Origenes autem Platonicis documentis insistens, arbitratus est, hoc modo in fide ponendum esse; quia dicitur I Joan., ult. vii: « *Tres sunt qui testimonium dant in cælo:* sicut Platonici tres principales substantias posuerunt: unde posuit Filium esse creaturam et minorem Patre in lib. qui dicitur *Periarchon,* idest de principiis, ut patet per Hieronymum, in quadam epistola *de erroribus Origenis.* Cum ipse Alexandriæ docuerit, ex ejus scriptis suum errorem Arius hausit et per hoc dicit Epiphanius, quod Origenes fuit pater Arii et fons. Tantum ergo christianæ catholicæ fidei positio Arii est contraria de Trinitate, quantum error gentilium, qui creaturas deo, dicentes, eis latriæ servitutem exhibebant. Quod arguit Apostolus Rom., i 25. dicens, quod « *coluerunt et servierunt creaturæ potius quam Creatori.* »

Ad primum ergo dicendum, quod, sicut dicit Augustinus, II *de Trinit.*, de Patre et Filio dicitur aliquid in Scripturis tripliciter. Quædam namque unitatem substantiæ et personarum æqualitatem ostendunt, ut Joan., x, 30: « *Ego et Pater unum sumus.* » Quædam vero Filium minorem ostendunt propter formam servi, secundum quam factus est seipso minor, secundum illud Philipp., ii, 7: « *Semetipsum exinanivit, formam servi accipiens.* » Quædem vero ita dicuntur ut neque minor neque æqualis ostendatur, sed tantum quod Filius sit de Patre, sicut Joan., v, 26: « *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso.* » Ipsæ autem primæ auctoritates sunt catholicis in adminiculum ad defensionem veritatis. Sed ea quæ secundo et tertio modo dicuntur in Scriptura, assumpserunt hæretici ad sui erroris confirmationem, sed vane. Non enim quæ de Christo dicuntur secundum humanam naturam, sunt referenda ad ejus Divinitatem: alias sequeretur quod secundum Deitatem esset mortuus, cum hoc de ipso secundum humanitatem dicatur. Similiter nec ostenditur Patre minor Filius, quamvis Filius sit ex Patre: quia Filius omnia a Patre quæ Pater habet, accepit, ut habetur Joan., xvi, et Matth., xi. Unde per hoc ordo originis, non inæqualitas Divinitatis astrui potest. Quod ergo dicitur, « *Pater major est me,* » dictum est de Filio secundum humanam naturam, secundum Augustinum; vel secundum Hilarium, secundum divinam, ita quod majoritas non importet inæqualitatem (quia Filius non est minor Patre, cui datum est nomen super omne nomen), sed importat auctoritatem principii, secundum quod hoc quo Filius est æqualis Patri, habet a Patre.

Ad secundum dicendum, quod Filio subjecit omnia non solum Pater, sed etiam ipse sibi ipsi, secundum illud Philipp., iii, 21: « *Secundum virtutem qua potens est subjicere sibi omnio,* » hoc est secundum Deitatem, qua æqualis est Patri. Unde cum dicitur quod Christus erit subjectus, non fit comparatio Filii ad Patrem secundum Deitatem, sed magis secundum humanitatem Filii ad Deitatem Patris, quæ toti Trinitati communis est. Et tunc apparebit maxime secundum humanam naturam divinæ subjectus, quando divina natura perfecte cognoscetur: non tali subjectione, sicut quidam hæretici dixerunt, quod ipsa natura humana a divina assumpta transeat in divinam; sed secundum quod minor est Patre humanitate: quod maxime apparebit cum regnum, idest fideles, tradet Patri, non sibi adjiciens, sed ad Patris visionem adducens, qua visione etiam ipsius Deitas videbitur.

Ad tertium dicendum, quod, secundum Augustinum III *de Trinit.*, ex hoc Filius orat quo minor est Patre; ex quo vero æqualis est Patri, exaudit cum Patre. Sed Spiritus sanctus interpellare dicitur, inquantum nos interpellantes facit, et nostris orationibus efficaciam præstat.

Ad quartum dicendum, quod secundum Augustinum VI *de Trinit.*, solus unus verus Deus non est tantum de Patre intelligendum, sed similiter de Patre et Filio et Spiritu sancto, qui dicuntur solus unus verus Deus: quia nihil præter Trinitatem illam est verus Deus. Unde sic est intelligendum: *Ut cognoscant te Patrem, et quem misisti Jesum,* esse unum solum verum Deum. Et tacet de Spiritu sancto, quia cum sit nexus amborum, ex utroque intelligitur.

Ad quintum dicendum, quod, secundum Augustinum, I *de Trinitate,* verbum illud non est intelligendum de sola persona Patris, sed de tota Trinitate: tota enim Trinitas est beata et potens; tota etiam Trinitas Filium ostendit. Si tamen dixisset: Quem ostendet Pater beatus et solus

potens, non propter hoc separaretur Filius, sicut nec Pater separatur, cum dicitur Eccl., xxiv, 8, ex persona Filii qui est Dei Sapientia : « *Gyrum cœli circuivi sola.* » Et hoc ideo quia in his quæ ad essentiam pertinent, Pater et Filius sunt omnino unum ; et ideo quod de uno dicitur per dictionem exclusivam, non removetur ab alio, sed solum a creaturis.

Ad sextum dicendum, quod Filius non solum secundum divinam naturam scit diem et horam illiam, sed etiam secundum humanam : quia anima ejus scit omnia. Dicitur autem ideo diem illam nescire, ut dicit Augustinus I *de Trinit.*, quia non facit nos scire eam : ut de hoc quærentibus, dixit : « *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate :* » Act., I, 7 : per quem modum dicit Apostolus I Corinth., II, 2 : « *Non judicavi me scire aliquid inter vos nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum :* » quia scilicet alia eis dicere noluerat, quia capaces non erant. Vel hoc intelligendum est de Filio, non in persona capitis, sed in persona membrorum : quia Ecclesia nescit, ut Hieronymus dicit. In hoc autem quod Pater solus dicitur scire, ostenditur etiam Filius scire secundum prædictam regulam.

Ad septimum dicendum, quod, sicut dicit Augustinus I *de Trinit.*, sic exponendum est verbum illud : « Non est meum dare vobis ; » idest, non est humanæ potestatis hoc dare ; ut per hoc intelligatur illud dare per quod est Deus et æqualis Patri.

Ad octavum dicendum, quod, secundum Augustinum I *de Trin.*, hunc Apostolicum locum hæretici non intelligentes, in contumeliam Filii Dei sæpe prorumpunt, dicentes et astruentes quod creatura sit, minus considerantes verborum vim. Primogenitus quippe dictus est, et non primus creatus ; ut et genitus pro natura divina quam habet, et primus propter perpetuitatem credatur. Quamvis autem Filius non sit de genere creaturarum, tamen secundum Basilium habet aliquid cum creaturis commune, scilicet accipere a Patre ; sed hoc habet præ creaturis, quia per naturam habet quæ a Patre accepit ; et propter hoc potest ordo inter genituram Filii et creaturarum productionem notari.

Ad nonum dicendum, quod illud verbum et omnia similia quæ de sapientia Dei leguntur, vel sunt referenda ad sapientiam creatam, sicut sunt Angeli, vel ad ipsum Christum secundum humanam naturam ; et sic dicitur ab initio vel initio creatus quasi ab æterno prædestinatus creaturam assumere.

Ad decimum dicendum, quod sicut dicit Augustinus II *de Trin.*, ex hoc quod Pater clarificat Filium, non ostenditur Filius minor Patre : alias esset etiam Spiritu sancto minor, quia dicit Filius de Spiritu sancto, Joan., XVI, 14 : « *Ille me clarificabit.* » Illa enim clarificatio non ostendit aliquid in persona Filii fieri ; sed vel in notitia hominum, secundum quod clarificare est ipsius notitiam claram facere ; vel in corpore assumpto, prout refertur ad claritatem resurrectionis.

Ad undecimum dicendum, quod Filius et Spiritus sanctus dicuntur missi a Patre, non quod essent ubi prius non fuerant, sed ut aliquo modo quo prius non fuerunt ; quod est secundum aliquem effectum in creatura. Unde per hoc quod Filius et Spiritus sanctus dicuntur a Patre missi, non ostenditur Trinitatis inæqualitas, sed ordo originis, quo una persona est ab alia. Unde Pater non mittitur, quia non est ab alio ut efficientiam ab alio habens respectu illius effectus secundum quem persona divina mittitur.

QUÆSTIO IV.

DE HIS QUÆ AD CAUSAM PLURALITATIS PERTINENT.

Deinde quæritur de his quæ ad causam pluralitatis pertinent ; et quæruntur circa hoc quatuor.

Primo, utrum alteritas sit causa pluralitatis.

Secundo, utrum varietas accidentium faciat diversitatem secundum numerum.

Tertio, utrum duo corpora possint esse vel intelligi simul esse in eodem loco.

Quarto, utrum varietas loci aliquid operetur ad differentiam secundum numerum.

ARTICULUS I.

Utrum alteritas sit causa pluralitatis.

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod pluralitatis causa non sit alteritas. Ut enim dicitur in *Arithmetica* Boetii, omnia quæcumque a summa rerum natura

constructa sunt, numerorum videntur esse ratione formata; hoc enim fuit principale in animo conditoris exemplar. Et hoc consonat ei quod dicitur Sapient. XI, 21: « *Omnia in pondere, numero et mensura disposuisti.* » Ergo pluralitas sive numerus est primum inter res creatas, et non est ejus aliqua causa quærenda.

2. Item, ut dicitur in lib. *de Causis*, prima rerum creatarum est esse. Sed ens primo dividitur per unum et multa. Ergo multitudine nihil potest esse prius nisi ens et unum. Ergo non videtur esse verum quod aliquid sit ejus causa.

3. Item. Pluralitas vel circuit omnia genera, secundum quod dividitur contra unum, quod est convertibile cum ente: vel est in genere quantitatis, secundum quod condividitur uni quod est principium numeri. Sed alteritas est in genere relationis: relationes autem non sunt causæ quantitatum, sed potius e converso: multo etiam minus relatio est causa ejus quod est in omnibus generibus, quia sic esset causa substantiæ. Ergo alteritas nullo modo est causa pluralitatis.

4. Item. Centrariorum contrariæ sunt causæ. Sed identitas et alteritas, sive diversitas, sunt oppositæ. Ergo habent oppositas causas. Sed unitas est causa identitatis, ut patet in V *Metaph.* Ergo pluralitas vel multitudo est causa diversitatis: ergo alteritas non est causa pluralitatis.

5. Item. Alteritatis principium est accidentalis differentia. Hujusmodi enim differentiæ, secundum Porphyrium, faciunt alterum. Sed non in omnibus in quibus est pluralitas, invenitur accidentalis differentia, nec etiam differentia qualiscumque: quædam enim sunt quæ accidentibus subjici non possunt, ut formæ simplices: quædam vero sunt quæ in nullo conveniunt, unde non possunt differentia dici, sed diversa, ut patet per Philosophum X *Metaph.* Ergo non omnis pluralitatis causa est alteritas.

Sed contra est quod Damascenus dicit, quod divisio est causa numeri. Sed divisio in diversitate vel alteritate consistit. Ergo diversitas vel alteritas principium pluralitatis est.

Item. Isidorus dicit, quod numerus dicitur quasi nutus nemeris, idest divisionis; et sic idem quod prius.

Item. Pluralitas non constituitur nisi per recessum ab unitate. Sed ab unitate non recedit aliquid nisi per divisionem; cum ex hoc aliquid dicatur unum, quod est indivisum, ut patet X *Metaph.* Ergo divisio pluralitatem constituit; et sic idem quod prius.

Respondeo dicendum, quod, sicut dicit Philosophus X *Metaph.*, plura dicitur aliquid ex hoc quod est divisibile vel divisum. Unde omne illud quod est causa divisionis, oportet ponere causam pluralitatis. Causa autem divisionis aliter accipienda est in posterioribus et compositis, et in primis et simplicibus. In posterioribus namque et compositis causa divisionis quasi formalis, idest ratione cujus fit divisio, est diversitas simplicium et primorum; quod patet in divisione quantitatis: dividitur enim una pars lineæ ab alia per hoc quod diversum habent situm, quod est quasi formalis differentia quantitatis continuæ positionem habentis. Patet etiam in divisione substantiarum: dividitur enim homo ab asino per hoc quod habet diversas differentias constitutivas. Sed diversitas qua dividuntur posteriora composita secundum priora et simpliciora, præsupponit pluralitatem primorum et simplicium: ex hoc enim homo et asinus habent diversas differentias, quod rationale et irrationale non sunt una, sed plures differentiæ. Nec potest semper dici quod illius pluralitatis sit alia diversitas aliqua prior et simplicior causa quia sic esset abire in infinitum. Et ideo pluralitatis et divisionis priorum et simplicium oportet alio modo causam assignare. Sunt enim hujusmodi secundum seipsa divisa. Non potest autem esse quod ens dividatur ab ente inquantum est ens. Nihil autem dividitur ab ente nisi non ens. Similiter etiam ab hoc ente non dividitur hoc ens, nisi per hoc quod in hoc ente includitur negatio illius entis. Unde in primis terminis propositiones negativæ sunt immediatæ, quasi negatio unius sit in intellectu alterius. Primum etiam causatum in hoc facit pluralitatem cum causa, quod non attingit eam. Et secundum hoc quidam posuerunt, quodam ordine pluralitatem ab ipso uno causari: ut ab uno procedat primo unum, quod cum causa pluralitatem constituat; et ex eo jam possunt duo procedere; unum secundum ipsum, aliud secundum conjunctionem ejus ad causam: quod dicere non cogimur, cum unum aliquid possit primum in aliquo imitari, in quo alterum deficit ab eo: et deficere in quo alterum imitatur: et sic possunt inveniri plures primi effectus in quorum quolibet est et negatio causæ, et

negatio effectus alterius secundum idem, vel secundum remotiorem distantiam in uno et eodem. Sic igitur patet quod pluralitatis vel divisionis ratio prima sive principium est ex affirmatione et negatione, ut talis ordo originis pluralitatis intelligatur quod primo sint intelligenda ens et non ens, ex quibus ipsa prima divisa constituuntur, ac per hoc sunt plura. Unde sicut primum ens inquantum indivisum est, statim invenitur unum; ita post divisionem entis et non entis statim invenitur pluralitas primorum simplicium. Hanc autem pluralitatem sequitur ratio diversitatis, secundum quod manet in ea suæ causæ virtus, scilicet oppositionis entis et non entis. Ideo enim unum plurium diversum dicitur alteri comparatum, quia non est illud. Et quia causa secunda non producit effectum nisi per virtutem causæ primæ, ideo pluralitas principiorum non facit divisionem et pluralitatem in secundis compositis, nisi inquantum manet inter ea virtus oppositionis primæ, quæ est inter ens et non ens, ex qua habet rationem diversitatis : et sic diversitas primorum facit diversitatem secundorum : et secundum hoc verum est quod Boetius dicit, quod alteritas est principium pluralitatis. Ex hoc enim alteritas in aliquibus invenitur quod eis diversa insunt. Quamvis autem divisio præcedat pluralilatem primorum, non tamen diversitas : quia divisio non requirit utrumque condivisorum esse, cum divisio sit per affirmationem et negationem ; sed diversitas requirit utrumque esse ens, unde præsupponit pluralitatem. Unde nullo modo potest esse quod pluralitatis primorum causa sit diversitas, nisi diversitas pro divisione sumatur. Loquitur ergo Boetius de pluralitate compositorum ; quod patet ex hoc quod inducit probationem de his quæ sunt diversa vel genere, vel specie, vel numero ; quod non est nisi compositorum. Omne enim quod est in genere, oportet esse compositum ex genere et differentia. Eos autem qui ponunt Patrem et Filium inæquales Deos, sequitur compositio saltem ratione inquantum ponunt eos convenire in hoc quod sunt Deus, et differe in hoc quod sunt inæquales.

Ad primum igitur dicendum, quod numerus in verbis illis ostenditur esse prior rebus aliis creatis, ut elementis, et aliis hujusmodi ; non autem aliis intentionibus, utpote affirmatione et negatione, aut divisione et hujusmodi. Nec tamen quilibet numerus est prior creatis omnibus, sed numerus qui est causa omnis rei, scilicet ipse Deus, qui secundum Augustinum est numerus omni rei speciem præbens.

Ad secundum dicendum, quod pluralitas, communiter loquendo, immediate sequitur ens : non tamen oportet quod omnis pluralitas : et ideo non inconveniens, si pluralitas posteriorum causetur ex diversitate primorum.

Ad tertium dicendum, quod sicut unum et multa, ita idem et diversum non sunt propria unius generis, sed sunt passiones entis inquantum ens : et ideo non est inconveniens si aliquorum diversitas aliorum pluralitatem causet.

Ad quartum dicendum, quod omnem diversitatem præcedit aliqua pluralitas ; sed non omnem pluralitatem præcedit diversitas, sed aliquam pluralitatem aliqua diversitas. Unde utrumque verum est : scilicet et quod multitudo, diversitatem facit communiter loquendo, ut dicit Philosophus, et quod diversitas in compositis facit pluralitatem, ut dicit Boetius hic.

Ad quintum dicendum, quod Boetius accipit alteritatem pro diversitate quæ constituitur ex aliquibus differentiis, sive sint accidentales, sive substantiales. Illa autem quæ sunt diversa et non differentia sunt prima, de quibus hic Boetius non loquitur.

ARTICULUS II.

Utrum varietas accidentium facit diversitatem secundum numerum.

Ad secundum sic proceditur· I. Videtur quod varietas accidentium non possit esse causa pluralitatis secundum numerum. Philosophus enim dicit V *Metaphys.*, quod numero sunt unum quorum est materia una. Ergo et numero plura quorum materiæ plures ; ergo diversitatem in numero non facit varietas accidentium, sed magis diversitas materiæ.

2. Item dicit Philosophus IV *Metaphys.* quod idem est rebus causa substantiæ et unitatis. Sed accidentia non sunt individuo causa substantiæ. Ergo nec unitatis : ergo per consequens nec pluralitatis secundum numerum.

3. Item. Omnia accidentia cum sint, formæ, ex seipsis sunt communicabilia vel communia et universalia. Sed nihil hujusmodi potest alteri esse causa individuationis vel principium. Ergo accidentia

non possunt esse individuationis principium. Sed aliqua sunt secundum numerum diversa, inquantum in sua individuatione dividuntur. Ergo accidentia non possunt esse causa diversitatis secundum numerum.

4. Item. Sicut ea quæ in genere substantiæ sunt genere vel specie, differunt secundum substantiam, et non solum secundum accidens ; ita et ea quæ differunt secundum numerum. Sed aliqua dicuntur diversa genere vel specie per id quod est in genere substantiæ, non per accidentia. Ergo similiter dicuntur diversa numero secundum illud quod est in genere substantiæ, et non secundum accidentia.

5. Item. Remota causa removetur effectus. Sed omne accidens contingit a subjecto removeri vel actu vel cogitatione. Si igitur accidens esset principium pluralitatis secundum numerum, et diversitatis, contingeret eadem esse quandoque unum secundum numerum, quandoque diversa actu vel cogitatione.

6. Item. Posterius nunquam est causa prioris. Sed inter omnia accidentia primum locum tenet quantitas, ut Boetius dicit in lib. *Prædicam.* Inter quantitates autem numerus prior est, cum sit simplicior et magis abstractus. Ergo impossibile est quod aliquid aliud accidens sit principium pluralitatis secundum numerum.

Sed contra est quod dicit Porphyrius, quod individuum facit collectio accidentium, quæ in alio reperiri non possunt. Sed id quod est principium individuationis est principium pluralitatis secundum numerum. Ergo accidentia sunt principium pluralitatis secundum numerum.

Item. In individuo non inveniuntur nisi materia, forma, et accidentia. Sed diversitas formæ non facit diversitatem secundum numerum, sed secundum speciem, ut dicitur X *Metaph.* Diversitatem vero secundum genus facit diversitas materiæ: dicit enim Philosophus X *Metaph.*, quod in genere differunt quorum non est materia communis, nec generatio ad invicem. Ergo diversitatem secundum numerum non potest facere nisi diversitas secundum accidentia.

Item. Id quod invenitur commune in pluribus specie differentibus, non est causa diversitatis secundum numerum, quia divisio generis in species præcedit divisionem speciei in individua. Sed materia invenitur communis in diversis secundum speciem, quia eadem materia contrariis formis subditur : alias hebentia contrarias formas ad invicem non trans mutarentur. Ergo materia non est principium diversitatis secundum, numerum nec forma, ut primo tactum est : ergo relinquitur quod accidentia sunt hujus diversitatis causa.

Item. In genere substantiæ nihil invenitur nisi genus est differentia. Sed individua unius speciei non differunt genere, nec substantialibus differentiis. Ergo non differunt nisi accidentalibus differentiis.

Respondeo : Ad evidentiam hujus quæstionis, et eorum quæ in *Littera* dicuntur, oportet videre quæ sit causa hujus triplicis diversitatis quæ in *Littera* assignatur. Cum enim in individuo composito in genere substantiæ non sint nisi tria, scilicet materia, forma et compositum, oportet ex aliquo istorum cujuslibet harum diversitatum causas invenire. Sciendum igitur, quod diversitas secundum genus reducitur in diversitatem materiæ : diversitas vero secundum speciem in diversitatem formæ; sed diversitas secundum numerum partim in diversitatem materiæ, et partim in diversitatem accidentis. Cum autem genus sit principium cognoscendi, utpote prima definitionis pars, materia autem secundum se sit ignota ; non potest secundum se ex ea accipi diversitas generis, sed solum illo modo quo cognoscibilis est. Est autem cognoscibilis dupliciter. Uno modo per analogiam, sive per comparationem, ut dicitur in I *Phys.* : hoc est, ut dicamus hic esse materiam, vel quod materia hoc modo se habet ad res naturales, sicut lignum ad lectum. Alio modo cognoscitur per formam per quam habet esse actu. Unumquodque enim cognoscitur secundum quod est actu, non secundum quod est in potentia, ut dicitur, X *Metaph.* Et secundum hoc sumitur duplex diversitas generis ex materia. Uno modo ex diversa analogia ad formam; et sic penes materiam distinguuntur prima rerum genera. Id enim quod est in genere substantiæ comparatur ad materiam sicut ad partem sui : quod vero est in genere quantitatis non habet materiam partem sui, sed comparatur ad ipsam sicut mensura ; et qualitas, sicut dispositio. Et his duobus generibus mediantibus omnia alia genera consequuntur diversas comparationes ad materiam, quæ est pars substantiæ ex qua substantia habet rationem subjecti, secundum quam ad accidentia comparatur. Alio modo penes

materiam sumitur generis diversitas, secundum quod materia est perfecta per formam. Et cum materia sit potentia pura, et Deus sit actus purus, nihil aliud est materiam perfici in actu, qui est forma, nisi quatenus participat aliquam similitudinem actus primi, licet imperfecte; ut scilicet id quod est jam compositum ex materia et forma, sit medium inter potentiam puram et actum purum. Non autem materia ex omni parte æqualiter recipit similitudinem actus primi; sed a quibusdam imperfecte, a quibusdam vero perfectius, utpote quædam participant divinam similitudinem, secundum quod tantum subsistunt, quædam vero secundum quod cognoscunt, quædam vero secundum quod intelligunt. Ipsa igitur similitudo primi actus in quæcumque materia existens, est forma ejus. Sed forma talis in quibusdam facit esse tantum, in quibusdam esse et vivere; et sic de aliis in uno et eodem : similtududo enim perfectior habet omne id quod habet similitudo minus perfecta, et adhuc amplius. Aliquid igitur invenitur commune in utraque similitudine, quod in una substernitur imperfectioni, et in alia perfectioni; sicut materia substernitur [1] actui et privationi : et ideo materia simul accepta cum hoc communi, est adhuc materialis respectu perfectionis et imperfectionis prædictæ : et ex hoc materiali sumitur genus ; differentia vero ex perfectione et imperfectione prædicta. Sicut ex hoc communi materiali quod est habere vitam, sumitur hoc genus quod est animatum corpus ; ex perfectione vero superaddita, hæc differentia, sensibile ; ex imperfectione vero hæc differentia, insensibile : et sic diversitas talium materialium inducit diversitatem generis, sicut animalis a planta. Et propter hoc dicitur materia esse principium diversitatis secundum genus. Et eadem ratione forma est principium diversitatis secundum speciem : quia a prædictis formalibus quæ habent addita materialia, unde genera sumuntur, per comparationem formæ ad materiam sumuntur differentiæ quæ constituunt species. Sciendum tamen, quod cum illud materiale unde sumitur genus, habeat in se formam et materiam, logicus considerat genus solum ex parte ejus quod formale est, unde ejus definitiones dicuntur formales ; sed naturalis considerat genus ex parte utriusque. Et ideo contingit quandoque quod aliquid communicat in genere secundum logicum, quod non communicat secundum naturalem. Contingit enim quandoque quod illud de similitudine primi actus quod consequitur res aliqua in materia tali, aliud consequitur sine materia, aliud in alia materia omnino diversa. Sicut patet quod lapis in materia, quæ est secundum potentiam ad esse, pertingit ad hoc quod subsistat ; ad quod idem pertingit sol secundum materiam quæ est in potentia ad ubi et non ad esse, et Angelus omni materia carens. Unde logicus inveniens in his omnibus illud ex quo genus sumebat, ponit omnia hæc in uno genere substantiæ ; naturalis vero et metaphysicus qui considerant principia rerum, omnia non invenientes convenientia in materia : dicunt ea differre genere, secundum hoc quod dicitur X *Metaph.*, quod corruptibile et incorruptibile differunt genere ; et quod illa conveniunt genere quorum est materia una, et generatio ad invicem.

Sic igitur patet quomodo materia facit diversitatem in genere, forma diversitatem in specie. Inter individua vero ejusdem speciei hoc modo consideranda est diversitas secundum Philosophum VII *Metaph.*, quia sicut partes generis et speciei sunt materia et forma ; ita individui sunt hæc materia et hæc forma. Unde sicut diversitatem in genere vel specie facit diversitas materiæ vel formæ absolute ; ita diversitatem in numero facit hæc forma et hæc materia. Nulla autem forma, inquantum hujusmodi, est hæc ex seipsa. Dico autem inquantum hujusmodi, propter animam rationalem, quæ quodammodo ex seipsa est hoc aliquid, sed non inquantum forma. Intellectus vero quamlibet formam quam possibile est recipi in aliquo sicut in materia vel sicut in subjecto , natus est attribuere pluribus : quod est contra rationem ejus quod est hoc aliquid. Unde forma fit hic per hoc quod recipitur in materia. Sed cum materia in se considerata sit indistincta, non potest esse quod formam in se receptam individuet, nisi secundum quod est distinguibilis. Non enim forma individuatur per hoc quod recipitur in materia, nisi quatenus recipitur in hac materia vel illa distincta, et determinata ad hic et nunc. Materia autem non est divisibilis nisi per quantitatem; unde Philosophus dicit I *Physic.*, quod submota quantitate, remanet substantia

1. Al. : « substernebatur. »

indivisibilis. Et ideo materia efficitur hæc et signata, secundum quod est sub dimensionibus. Dimensiones autem istæ possunt dupliciter considerari. Uno modo secundum earum terminationem : et dico eas terminari secundum terminatam mensuram et figuram ; et sic ut entia[1] perfecta collocantur in genere quantitatis, et sic non possunt esse principia individuationis : quia cum talis dimensionum terminatio varietur frequenter circa individuum, sequeretur quod individuum non remaneret idem numero semper. Alio modo possunt considerari sine ista determinatione in natura dimensionis tantum, quamvis nunquam sine aliqua determinatione esse possint : sicut nec natura coloris sine determinatione albi et nigri, et sic collocantur in genere quantitatis ut imperfectum. Et ex his dimensionibus interminatis efficitur hæc materia signata ; et sic individuat formam, et sic ex materia causatur diversitas secundum numerum in eadem specie. Unde patet quod materia secundum se considerata non est principium diversitatis secundum speciem nec secundum numerum : sed sicut est principium diversitatis secundum genus, prout subest communi formæ ; ita est principium diversitatis secundum numerum, prout subest dimensionibus interminatis. Et ideo, cum hæ dimensiones sint de genere accidentium, quandoque diversitas secundum numerum reducitur in diversitatem materiæ, quandoque in diversitatem accidentium ; et hoc ratione dimensionum prædictarum. Alia voro accidentia non sunt principium individuationis, sed sunt principium cognoscendi distinctionem individuorum : et per hunc modum etiam aliis accidentibus individuatio attribuitur.

Ad primum igitur dicendum, quod cum dicit Philosophus, quod numero sunt unum quorum est materia una, intelligendum est de materia signata, quæ subest dimensionibus : alias oporteret dicere, quod omnia generabilia et corruptibilia sunt unum numero, cum eorum sit materia una.

Ad secundum dicendum, quod dimensiones, cum sint accidentia, per se non possunt esse principium unitatis individuæ substantiæ ; sed materia, prout talibus dimensionibus subest, intelligitur esse principium talis unitatis et multitudinis.

Ad tertium dicendum, quod de ratione individui est quod sit in se indivisum, et ab aliis divisum ultima divisione. Nullum autem accidens habet in se propriam rationem divisionis, nisi quantitas. Unde dimensiones ex seipsis habent quamdam rationem individuationis secundum determinatum situm, prout situs est differentia quantitatis : et sic habet duplicem rationem individuationis : unam ex subjecto, sicut et quolibet aliud accidens ; aliam ex seipsa, inquantum habet situm, ratione cujus in abstrahendo a materia sensibili imaginamur hanc lineam et hunc circulum. Et ideo recte materiæ convenit individuare omnes alias formas ex hoc quod subditur illi formæ, quæ ex seipsa habet individuationis rationem ; ita quod etiam ipsæ dimensiones terminatæ quæ fundantur in subjecto jam completo, individuantur quodammodo ex materia individuata per dimensiones interminatas præintellectas in materia.

Ad quartum dicendum, quod illa quæ differunt numero in genere substantiæ, non solum differunt accidentibus, sed etiam forma et materia. Sed si quæratur quare hæc forma differt ab illa, non erit alia ratio nisi quia est in alia materia signata. Nec invenitur alia ratio quare hæc materia sit divisa ab illa, nisi propter quantitatem. Et ideo materia subjecta dimensioni intelligitur esse principium hujus diversitatis.

Ad quintum dicendum, quod ratio illa procedit de accidentibus complectis, quæ sequuntur esse formæ in materia : non autem de dimensionibus interminatis, quæ præintelliguntur ante ipsam formam in materia. Sine his enim non potest intelligi individuum, sicut nec sine forma.

Ad sextum dicendum, quod numerus, formaliter loquendo, est prius quam quantitas continua ; sed materialiter quantitas continua est prior, cum numerus ex divisione continui relinquatur, ut dicitur IV *Physic.;* et secundum hanc viam causat diversitatem secundum numerum divisio materiæ secundum dimensiones.

Ad rationes in contrarium patet qualiter sunt concedendæ, et qualiter falsum concludunt.

1. Al. : « ut etiam. »

2. Parm. : « principium. »

ARTICULUS III.

Utrum duo corpora possint esse, vel intelligi simul esse in eodem loco.

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod duo corpora possint intelligi simul esse in eodem loco. Omnis enim propositio videtur esse intelligibilis, in cujus subjecto non' includitur oppositum prædicati; quia talis propositio non habet repugnantiam intellectuum. Sed hæc propositio : Duo corpora sunt in eodem loco, non est hujusmodi : alias nunquam posset fieri miraculose : quod patet esse falsum in corpore Dominico, quod exivit clauso Virginis utero, et intravit ad discipulos januis clausis. Non enim Deus potest facere quod affirmatio et negatio sint simul vera, ut dicit Augustinus *contra Faustum*. Ergo potest aliquis intelligere, vel saltem in intellectu fingere duo corpora simul esse in eodem loco.

2. Item. A corporibus glorificatis non removetur natura corporeitatis, sed solum corpulentiæ. Sed removetur ab eis ista conditio, quod non possint esse cum aliis in eodem loco [1] per dotem subtilitatis, ut a multis dicitur. Ergo hæc conditio non sequitur naturam corporeitatis, sed corpulentiæ, sive grossitiei cujusdam : ergo non est impossibile intelligi duo corpora simul esse in eodem loco.

3. Item. Augustinus dicit *super Genes. ad litteram*, quod lux in corporibus primum locum tenet. Sed lux est simul in eodem loco cum aere. Ergo duo corpora possunt esse simul in eodem loco.

4. Item, quælibet species ignis: ut dicit Philosophus V *Topic.* Sed ignis est corpus. Ergo idem quod prius.

5. Item. In ferro ignito simul est ignis et ferrum. Utrumque autem est corpus. Ergo possibile est simul esse duo corpora in eodem loco.

6. Item. Elementa in mixto non sunt corrupta; alias mixtum non sequeretur dominantis motum. Sed omnia quatuor elementa sunt corpora, et simul sunt in qualibet parte mixti. Ergo possibile est duo corpora simul esse in eodem loco.

7. Item. Quod duo corpora non sint simul in uno loco, hoc non potest convenire corporibus ratione materiæ, cum materiæ secundum se non debeatur locus, nec ratione formæ propter idem, nec ratione dimensionis, cum dimensiones non repleant locum : quod patet ex hoc quod quidam locum ubi non erant nisi solum dimensiones, dicebant vacuum esse. Ergo hoc non convenit corpori nisi ratione aliquorum accidentium posteriorum; quæ non sunt omnibus communia, et quæ possibile est a corporibus separari; et sic videtur quod duo corpora possint simul esse in eodem loco.

8. Item. Secundum astrologos qui sequuntur Ptolomæum, sex planetarum corpora moventur in epicyclis, qui sunt circuli intersecantes sphæras extrinsecas planetarum. Ergo oportet quod planetæ corpus aliquondo perveniat ad locum sectionis. Sed non potest dici quod ibi sit aliquid vacuum, cum vacuum natura non patiatur ; neque quod substantia sphærarum sit divisibilis, ut intelligatur cedere corpori planetæ quando pervenit illuc, sicut cedit aer lapidi; cum cœli sint *solidissimi quasi ex aere fusi*, ut dicitur Job., XXXVII. Ergo oportet quod corpus planetæ sit simul cum corpore sphæræ in eodem loco; et sic falsum dicit Boetius, quod nunquam duo corpora obtinent locum unum.

Sed contra est quod si duo corpora sint in eodem loco, eadem ratione et qualibet. Sed aliquod corpus quantumcumque magnum potest dividi in parva cujuslibet quantitatis secundum aliquem numerum. Ergo sequitur quod in parvissimo loco continebitur maximum corpus: quod videtur absurdum.

Item impossibile est inter duo puncta signata esse plures lineas rectas. Hoc autem sequetur, si duo corpora sint in eodem loco. Signatis enim duobus punctis ex duabus partibus loci oppositis, erunt inter ea duæ lineæ rectæ signatæ in duobus corporibus locatis. Non enim potest dici quod inter illa duo puncta nulla sit linea, neque quod unius locati linea magis sit inter ea quam alia, neque quod sit ibi aliqua una linea præter corpora locata quæ sit inter duo puncta loci; quia sic illa linea esset non in subjecto. Ergo impossibile est duo corpora simul esse in eodem loco.

Item. Demonstratum est in geometria, quod duo circuli non se contingunt nisi in puncto. Sed si ponamus duo corpora simul esse in eodem loco, sequetur quod

1. Al. « sed non removetur ab eis ista conditio quod possunt esse etc. »

duo circuli contenti in eis se secundum totum contingant. Ergo impossibile est duo corpora simul esse in eodem loco.

Item. Quæcumque uni et eidem sunt eadem, ipsa sibi inviceem sunt eadem. Sed cum oporteat unam esse dimensionem loci et locati, ex eo quod non est ponere dimensionem sine subjecto; si duo corpora sint simul in eodem loco, sequetur dimensiones utriusque corporis esse easdem cum dimensionibus loci: ergo sequetur eas esse easdem ad invicem : quod est impossibile.

Respondeo dicendum, quod in his quæ apud nos sunt, quæ omnes esse corpara confitentur, ad sensum videmus, quod adveniente uno corpore ad aliquem locum, aliud corpus ab illo expellitur. Unde experimento patet talia corpora duo in eodem loco esse non posse. Quidam autem dicunt, quod non prohibentur duo horum corporum ab hoc quod sint simul propter corporeitatem, vel propter aliquid quod sit de ratione corporis inquantum corpus : sic enim omnino sequeretur duo corpora prohiberi ab hoc quod est esse simul : sed dicunt [quod prohibentur ab hoc propter corpulentiam ipsorum. Sed quidquid sit hoc quod corpulentiam nominant, sive impuritas, sive corruptibilitas aliquorum corporum, vel etiam aliqua natura specialis naturæ generali corporeitatis superaddita, non potest esse causa hujusmodi prohibitionis. Invenitur enim duplex comparatio corporis ad locum. Una secundum quam ponitur in hoc loco vel illo determinato; et hæc comparatio sequitur naturam specialem hujus vel illius corporis : sicut quod gravia ex natura gravitatis sint deorsum, levia autem sursum. Alia vero comparatio est secundum quam dicitur simpliciter in loco esse; et hæc comparatio sequitur corpus ex ipsa natura corporeitatis, non propter aliquid additum. Secundum hoc enim corpus est in loco quod se loco commetitur. Hoc autem est secundum quod est dimensionatum dimensionibus æqualibus et similibus dimensionibus loci. Dimensiones autem insunt cuilibet corpori ex ipsa corporeitate. Esse autem plura corpora in eodem loco vel non esse, non respicit locum determinate, sed absolute. Unde oportet quod causa hujus impedimenti referatur ad naturam corporeitatis, ex qua corpori omni, inquantum est corpus, natum sit esse in loco. Et si ultima sphæra non sit in loco, hoc non est nisi quia nihil potest esse extra ipsam; non autem propter defectum prædictæ aptitudinis. Et ideo alii concedunt simpliciter quod nulla duo corpora possint esse in eodem loco; et rationem ejus referunt ad principia mathematica, quæ oportet salvari in omnibus naturalibus, ut videtur III *de Cœlo et Mundo*. Sed hoc non videtur conveniens; quia mathematicis non competit esse in loco nisi improprie et similitudinarie, ut dicitur II *de Generatione*. Et ideo ratio prædicti impedimenti non est sumenda ex principiis mathematicis, sed ex principiis naturalibus, quibus proprie locus debetur. Præterea rationes mathematicæ non sufficienter concludent in materia ista. Etsi enim mathematica salventur in naturalibus; tamen naturalia addunt aliquid super mathematica; scilicet materiam sensibilem : et ex hoc addito potest assignari ratio alicujus in naturalibus, cujus ratio in mathematicis non poterit assignari. In mathematicis enim non potest assignari ratio diversitatis harum duarum linearum, nisi propter situm : unde remota diversitate situs, non remanet pluritas linearum mathematicarum, et similiter nec superficierum aut corporum. Et propter hoc non potest esse ut corpora mathematica sint plura, et sint simul; et similiter de lineis et superficiebus. Sed in corporibus naturalibus posset ab adversario assignari alia ratio diversitatis, scilicet ex materia sensibili, etiam remota diversitate situs. Et ideo ratio illa quæ probat duo corpora mathematica non esse simul, non est sufficiens ad probandum duo corpora naturalia non esse simul. Et ideo accipienda est via Avicennæ, qua utitur in sua Sufficientia in *Tractatu de loco*, per quam assignat causam prohibitionis prædictæ ex ipsa natura corporeitatis per principia naturalia. Dicit enim, quod non potest esse causa hujus prohibitionis, nisi illud cui primo et per se convenit esse in loco. Hoc autem est quod natum est replere locum. Formæ autem non competit esse in loco, nisi per accidens; quamvis aliquæ formæ sint principium quo corpus inclinatur ad hunc vel illum locum : similiter nec materia per se considerata, quia sic intelligitur præter omnia illa genera, ut dicitur VII *Metaph.* Unde oportet quod materia, secundum quod subest ei per quod habet primam comparationem ad locum, hoc prohibeat. Comparatur autem ad locum, prout subest dimensionibus; et ideo ex natura materiæ subjectæ dimensionibus prohibentur plura

corpora esse in eodem loco. Oportet enim plura esse corpora, in quibus forma corporeitatis inveniatur divisa : quæ quidem non dividitur nisi per divisionem materiæ : cujus divisio cum sit solum per dimensiones, de ratione quarum est situs, impossibile est hanc materiam esse distinctam ab illa nisi quando est distincta secundum situm, quod non est quando duo corpora ponuntur esse in eodem loco; unde illa duo corpora essent unum corpus, quod est impossibile. Cum igitur materia dimensionibus subjecta inveniatur in quibuscumque corporibus ; oportet quælibet duo corpora prohiberi ex ipsa natura corporeitatis ne simul sint in eodem loco.

Ad primum igitur dicendum, quod dupliciter potest dici aliqua propositio non intelligibilis. Uno modo ex parte intelligentis, qui deficit intellectu ; sicut hæc propositio, in tribus personis divinis est una essentia; et hujusmodi propositio non oportet quod implicet contradictionem. Alio modo ex parte ipsius propositionis : et hoc dupliciter. Uno modo quia implicat contradictionem absolute, sicut, Rationale est irrationale ; et hujusmodi, nullo miraculo verificari possunt. Alio modo quia implicant contradictionem aliquo modo, sicut ista, Mortuus redit ad vitam, virtute scilicet propria ; cum ponatur per hoc quod dicitur mortuum, omni principio vitæ destitutum : et talia possunt verificari miraculo superiori virtute operante : et similiter est in proposito. Sicut enim duobus corporibus non in eodem loco positis potest aliqua naturalis causa diversitatis inveniri; sic divina virtus potest ea, quamvis sint unita in situ, in sua distinctione conservare ; et sic miraculose fieri potest duo corpora esse in eodem loco.

Ad secundum dicendum, quod quidquid sit illa corpulentia quæ dicitur removeri a corporibus gloriosis, tamen planum est quod corporeitas ab eis nunquam removebitur ; et ideo nec causa naturaliter prohibens aliquod eorum simul esse cum alio in eodem loco; sed solum miraculose hoc esse poterit quod sint simul cum aliis corporibus in eodem loco.

Ad tertium dicendum, quod lux non est corpus, sed qualitas quædam, ut Damascenus dicit, et etiam Avicenna. Augustinus autem lucem nominat ignem ipsum : quod patet ex hoc, quod lucem condividit contra aerem, aquam et terram.

Ad quartum dicendum, quod tres species ignis a Philosopho assignatæ sic sunt intelligendæ, ut per lucem intelligatur ignis in propria materia existens, dato etiam, ut quidam dicunt, quod ignis in propria sphæra non luceat. Lucis enim non est lucere, sed quod ejus participatione alia luceant. Et similiter ignis etsi in propria sphæra non luceat, tamen ejus participatione alia fulgentia fiunt. Per flammam autem intelligitur ignis in materia aerea, per carbonem in materia terrea. In materia autem aquea non potest ignis invalescere intantum quod ignis naturam habeat : quia aqua habet omnes qualitates oppositas igni.

Ad quintum dicendum, quod in ferro ignito non sunt duo corpora, sed unum corpus habens quidem speciem ferri, sed aliquas proprietates ignis.

Ad sextum dicendum, quod etsi ponantur elementa in corpore mixto remanere secundum suas formas substantiales, non tamen ponentur esse plura corpora in actu : alias nullum corpus mixtum esset vere unum ; sed est plura potentia, et unum actu. Probabilior tamen videtur opinio Commentatoris, III *de Cœlo et Mundo*, qui hanc opinionem Avicennæ improbans, ait, elementorum formas in mixto non remanere, nec totaliter corrumpi, sed fieri ex eis unam mediam formam, inquantum suscipiunt magis et minus. Sed cum formæ substantiali suscipere magis et minus sit absonum, videtur ejus dictum intelligendum hoc modo, quod formæ elementorum suscipiunt magis et minus, non secundum se, sed secundum quod manent virtute in qualitatibus elementaribus quasi in propriis instrumentis ; ut sic dicatur : Formæ secundum se non remanent, se solum prout sunt virtute in suis qualitatibus, ex quibus fit una media qualitas.

Ad septimum dicendum, quod quamvis dimensiones secundum se non possint replere locum, tamen corpus naturale ex hoc quod ejus materia intelligitur subjecta dimensionibus, habet quod repleat locum.

Ad octavum dicendum, quod opinio Ptolemæi de epicyclis et excentricis non videtur consonare principiis naturalibus, quæ Aristoteles ponit, et ideo illa opinio sectatoribus Aristotelis non placet. Si tamen sustineatur, nulla necessitas fit quod duo corpora sint in eodem loco ; quia secundum tenentes illam opinionem, triplex in corporibus cœlestibus substantia distinguitur : scilicet substantia stellarum quæ

est luminosa, et substantia sphærarum, quæ est diaphana et solida non divisibilis, et substantia alia quæ est inter sphæras, divisibilis, et impassibilis ad modum aeris, quamvis incorruptibilis. Et per hanc substantiam defenduntur, ne oporteat eos ponere substantiam sphærarum dividi, aut duo corpora esse in eodem loco.

ARTICULUS IV.

Utrum varietas loci aliquid operetur ad differentiam secundum numerum.

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod loci varietas nihil faciat ad diversitatem secundum numerum. Causa enim diversitatis secundum numerum est in ipsis quæ numero differunt. Sed locus est extra locata. Ergo ex diversitate locorum non potest esse causa diversitatis secundum numerum.

2. Item. Res non est completa in esse nisi per hoc quod est ab aliis distincta. Sed locus advenit post esse completum : unde et motus ad locum est motus perfecti secundum substantiam ut dicitur X *Phys.* Ergo non potest ex loco sumi aliqua causa distinctionis in corporibus locatis.

3. Item. Distinctio secundum numerum est invariabilis circa ipsa distincta. Sed a causa variabili non procedit effectus invariabilis. Ergo cum locus varietur circa locatum, non potest esse quod diversitas secundum locum sit causa diversitatis secundum numerum.

4. Item. Remota causa removetur effectus. Sed aliquando a duobus corporibus removetur per miraculum distinctio secundum locum, ut prius dictum est, et tamen non removetur distinctio secundum numerum. Ergo distinctio secundum locum non est causa diversitatis secundum numerum.

5. Item. Diversitas secundum numerum non solum invenitur in corporibus, sed etiam in substantiis incorporeis. Sed in eis diversitas secundum locum non potest esse causa diversitatis secundum numerum, cum ipsa incorporalia in loco non sint, ut ipse Boetius dicit in lib. *de Hebdomadibus*. Ergo diversitas secundum locum non potest poni causa diversitatis secundum numerum naturaliter, ut ipse videtur dicere.

1. Sed contra est quod ea quæ differunt secundum numerum, differunt accidentibus. Sed nullius accidentis diversitas ita inseparabiliter se habet ad diversitatem in numero, sicut diversitas locorum. Ergo diversitas in loco maxime videtur facere ad diversitatem in numero.

2. Item. Diversitas locorum secundum speciem concomitatur diversitatem corporum secundum speciem, sicut patet in gravibus et levibus. Ergo et diversitas locorum secundum numerum indivisibiliter comitatur diversitatem corporum secundum numerum : et sic idem quod prius.

3. Item. Sicut tempus et mensura motus, ita locus est mensura corporis. Sed motus dividitur numero secundum tempus, ut dicitur V *Phys.* Ergo et corpus dividitur numero secundum locum.

Respondeo dicendum, quod sicut ex supradictis patet, diversitas secundum numerum causatur ex divisione materiæ sub dimensionibus existentis. Ipsa etiam materia secundum quod sub dimensionibus existit, prohibet duo corpora esse in eodem loco, inquantum oportet duorum corporum distinctas esse secundum situm materias. Et sic patet quod ex eodem causatur diversitas secundum numerum ex quo causatur necessitas diversitatis locorum in diversis corporibus. Et ideo ipsa diversitas locorum in se considerata, est signum diversitatis secundum numerum, sicut et de aliis accidentibus, præter dimensiones primas interminatas, supra dictum est. Sed si diversitas loci consideretur secundum suam causam, sic planum est quod diversitas loci est causa diversitatis secundum numerum : et ideo Boetius dicit, quod varietas accidentium facit diversitatem secundum numerum. Omnibus enim aliis remotis, in locorum diversitate hoc inevitabiliter verificari constituit : quia scilicet nullum aliud accidentium quæ exterius apparent in re completa, est ita propinquum ad causam diversitatis secundum numerum, sicut diversitas locorum.

Ad primum igitur et secundum et tertium dicendum, quod rationes illæ concludunt quod diversitas loci non est causa diversitatis individuorum secundum se; sed per hoc non removetur quin causa diversitatis locorum sit causa diversitatis secundum numerum.

Ad quartum dicendum, quod omnes effectus causarum secundarum magis dependent a Deo, quam etiam ab ipsis causis secundis : et remotis ipsis causis secundis,

ipse miraculose producere potest effectus quos vult.

Ad quintum dicendum, quod in substantiis incorporeis diversitatem secundum numerum sequitur diversitas secundum speciem, excepta anima rationali, quæ sequitur divisionem materiæ sibi dispositæ. Hic autem loquitur de diversitate secundum numerum, ubi est eadem species.

Ad primum in contrarium dicendum, quod varietas accidentium propter dimensiones interminatas non facit diversitatem in numero sicut causa, sed dicitur facere sicut signum demonstrans ; et sic maxime diversitas loci facit, inquantum est propinquius signum.

Ad secundum dicendum, quod diversitas locorum secundum speciem, est signum diversitatis corporum secundum speciem, sed non causa.

Ad tertium dicendum, quod cum divisio temporis causetur ex divisione motus, diversitas etiam temporis non est causa diversitatis motus, sed signum : et similiter est de loco in comparatione ad corpus.

CAPITULUM II [1].

Age igitur, ingrediamur, et unumquodque, ut intelligi atque capi potest discutiamus. Nam, sicut optime dictum videtur, eruditi est hominis unumquodque, ut ipsum est, ita de eo fidem capere tentare [2]. Nam cum tres sint [3] speculativæ partes : Naturalis, in motu, inabstracta. Considerat enim corporum formas cum materia, quæ a corporibus actu separari non possunt : quæ corpora in motu sunt : ut cum terra deorsum, et ignis sursum fertur : habetque motum forma materiæ conjuncta. Mathematica sine motu inabstracta. Hæc enim formas corporum speculatur sine materia, ac per hoc sine motu : quæ formæ cum in materia sint, ab his separari non possunt. Theologia sine motu abstracta, atque inseparabilis : nam Dei substantia et materia et motu caret. In naturalibus igitur rationabiliter, in mathematicis disciplinabiliter, in divinis intellectualiter versari oportebit ; neque deduci ad imaginationes, sed potius ipsam inspicere formam.

Proposuit supra Boetius sententiam catholicæ fidei de unitate Trinitatis, et rationem sententiæ prosecutus est : nunc intendit procedere ad inquisitionem prædictorum : et quia secundum sententiam Philosophi, II *Metaph.*, ante scientiam oportet inquirere modum sciendi, ideo pars hæc dividitur in duas. In prima ostendit Boetius modum proprium hujusmodi inquisitionis, quæ est de rebus divinis ; in secunda vero secundum modum præassignatum procedit ad propositum inquirendum, ibi, « Quæ vero forma vere forma, neque imago est, et quæ esse ipsum est. » Prima dividitur in duas. Primo ponit necessitatem ostendendi modum inquisitionis : secundo modum congruum inquisitionis præsenti ostendit, ibi, « Nam cum tres sint speculativæ partes. » Dicit igitur : Ex quo constat hanc esse sententiam catholicæ fidei de unitate Trinitatis, et indifferentiam esse rationem unitatis, age, adverbium exhortandi, « ingrediamur, » idest inquiramus interius, ipsa intima rerum principia considerantes, et veritatem quasi velatam et absconditam perscrutantes, et hoc modo convenienti : unde subdit : « Et unumquodque dicendorum discutiamus, ut possit intelligi atque capi, » idest per modum quo possit intelligi et capi. Et dicit hæc duo, quia modus quo aliqua discutiuntur, debet congruere et rebus, et nobis. Nisi enim rebus congrueret, intelligi non posset ; nisi congrueret nobis, nos capere non possemus, utpote quia res divine ex natura sua habent quod non cognoscantur nisi intellectu. Unde si aliquis vellet alter sequi imaginationem in consideratione eorum, non posset intelligere, quia ipsæ res non sunt sic intelligibiles. Si autem aliquis velit res divinas per seipsas videre, et ea certitudine comprehendere, sicut comprehendentur sensibilia et demonstrationes mathematicæ ; non posset hoc modo capere propter defectum intellectus sui, quamvis ipsæ res sint secundum si hoc modo intelligibiles. Et quod modus congruus est in inquisitione qualibet observandus, probat inducendo auctoritatem Philosophi in I *Ethicor.*, cum dicit : « Nam, sicut optime dictum videtur, » ab Aristotele in principio *Ethic.*, « eruditi hominis est unumquodque ut ipsum est, » idest per modum congruum ipsius rei, « ita de eo fidem capere tentare. » Non enim de omnibus potest æqualis certitudo et evidentia demonstrationis servari ; et sunt hæc verba Philosophi I *Ethic.*: « Disciplinati enim est intantum certitudinem inquirere circa

1. Al. ; « atque tentare. »
2. Al. : « Forte nam tres sunt. »
3. Parm. hic addit : « Lectio II. »

unumquodque genus, inquantum natura rei recipit. »

Deinde cum dicit, « Nam cum tres sint speculativæ partes, » inquirit modum congruum suæ inquisitioni per distinctionem a modis qui in aliis scientiis servantur : et quia modus debet esse congruus rei de qua est perscrutatio, ideo dividitur hæc pars in duas. Primo enim distinguit scientias secundum res de quibus determinant ; secundo ostendit modos singulis rebus congruos, ibi, « In naturalibus igitur rationabiliter, in mathematicis disciplinabiliter, in divinis intellectualiter versari oportebit. » Circa primum tria facit. Primo ostendit de quibus considerat naturalis Philosophia ; secundo de quibus mathematica, ibi, « Mathematica sine motu inabstracta ; » tertio de quibus considerat divina scientia, ibi, « Theologia autem sine motu abstracta atque inseparabilis. » Dicit ergo : Benedictum est, quod unumquodque ut est, ita de eo debet fides capi : « nam cum tres sint partes speculativæ, » scilicet philosophiæ (hoc dicit ad differentiam ethicæ, quæ est operativa, sive practica) in omnibus requiritur modus competens materiæ. Sunt autem tres partes prædictæ, physica, sive « naturalis, mathematica, » et divina, sive « theologia. » Cum, inquam, sint tres partes, « naturalis, » quæ est una de tribus, « est in motu inabstracta ; » idest, versatur ejus consideratio circa res mobiles a materia non abstractas : quod probat per exempla, ut patet in *Littera*. Quod autem dicit, « Habetque motum forma materiæ conjuncta, » sic est intelligendum. Ipsum compositum ex materia et forma, inquantum hujusmodi, habet motum sibi debitum ; vel ipsa forma in materia existens est principium motus : et ideo eadem est consideratio de rebus secundum quod sunt materiales, et secundum quod sunt mobiles.

Deinde exponit de quibus sit mathematica, dicens : « Mathematica est sine motu, » idest sine motus et mobilium consideratione, in quo a naturali differt, « inabstracta ; » idest, considerat formas quæ secundum suum esse non sunt a materia abstractæ, in quo convenit cum naturali : quod quomodo sit exponit. Hæc, scilicet mathematica, speculatur formas sine materia, ad per hoc sine motu : quia ubicumque est motus, est materia, ut probatur, X *Metaph.* Eo modo enim quo habent materiam, ibi est motus, et sic ipsa speculatio mathematici est sine materia et sine motu : « quæ formæ » scilicet de quibus mathematicus speculatur, « cum sint in materia, non possunt ab his separari » secundum esse, etsi secundum speculationem sint separabiles.

Deinde ostendit de quibus est divina, ibi, « Theologia, idest tertia pars speculativæ, quæ dicitur divina, vel metaphysica, vel prima philosophia, est sine motu, in quo convenit cum mathematica, » et differt a naturali, « abstracta, » scilicet a materia; « atque inseparabilis ; » per quæ duo differt a mathematica. Res enim divinæ sunt secundum esse abstractæ a materia et motu ; sed mathematicæ non abstractæ, sunt autem consideratione separabiles ; sed res divinæ inseparabiles, quia nihil est separabile nisi quod est conjunctum. Unde res divinæ non sunt consideratione separabiles a materia, sed secundum esse abstractæ ; res vero mathematicæ e converso. Et hoc probat per Dei substantiam de qua devina scientia considerat principaliter, unde et nominatur inde.

Deinde cum dicit. « In naturalibus igitur rationabiliter, in mathematicis disciplinabiliter, in divinis intellectualiter versari oportebit, » ostendit quis modus sit congruus prædictis partibus : et circa hoc duo facit. Primo concludit modos congruos singulis partium prædictorum, et hujus partis dispositio relinquitur disputationi ; secundo exponit ultimum modum, qui est proprius præsenti inquisitioni ; et hoc dupliciter. Primo removendo id quod est impedimentum, ibi. « Neque oportet in divinis deduci ad imagines, » ut scilicet de eis judicandis sequamur judicium imaginationis ; secundo ostendendo id quod est proprium, ibi. « Sed potius ipsam inspicere formam » sine motu et materia : cujus conditionem consequenter exponit ingrediens ad propositam quæstionem.

QUÆSTIO V.

DE DIVISIONE SPECULATIVÆ SCIENTIÆ.

Hic est duplex quæstio : prima de divisione speculativæ, quæ in *Littera* ponitur ; secunda de modis quos speculativæ scientiæ attribuit.

Circa primum quæruntur quatuor.

Primo, utrum sit conveniens divisio,

qua dividitur speculativa in has tres partes, naturalem, mathematicam et divinam.

Secundo, utrum naturalis philosophia sit de his quæ sunt in motu et materia.

Tertio, utrum mathematica consideratio sit sine motu et materia.

Quarto, utrum divina scientia sit de his quæ sunt sine materia et motu.

ARTICULUS I.

Utrum sit conveniens divisio, qua dividitur speculativa in has tres partes, naturalem scilicet, mathematicam et divinam.

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod speculativa inconvenienter in has tres dividatur. Partes enim speculativæ sunt illi habitus qui partem animæ contemplativam perficiunt. Sed Philosophus in VI, *Ethic.*, ponit quod scientificum animæ, quod est pars ejus contemplativa, perficitur habitibus tribus, scilicet sapientia, scientia et intellectu. Ergo ista tria sunt partes speculativæ, et non illa quæ in *Littera* ponuntur.

2. Item. Augustinus dicit VIII, *de Civ. Dei*, quod rationalis philosophia, quæ est logica, sub speculativa philosophia, vel contemplativa, continetur. Cum igitur mentionem de ea non faciat, videtur divisio insufficiens.

3. Item. Communiter dividitur philosophia in septem artes liberales, inter quæ neque naturalis, neque divina continentur, sed sola rationalis et mathematica. Ergo naturalis et divina non debuerunt poni partes speculativæ.

4. Item. Scientia medicinæ maxime videtur esse operativa : et tamen in ea ponitur una pars speculativa et alia practica. Ergo eadem ratione in omnibus aliis scientiis operativis aliqua pars est speculativa ; et ita debuit in hac divisione fieri mentio de Ethica, sive morali, quamvis sit activa propter partem ejus speculativam.

5. Item. Scientia medicinæ quædam pars philosophiæ est ; et sunt quædam aliæ artes quæ dicuntur mechanicæ, ut scientia de agricultura et alchimiæ et hujusmodi. Cum igitur istæ sint operativæ, non videtur quod debuerit naturalis absolute sub speculativa poni.

6. Item. Totum non debet dividi contra partem. Sed divina scientia videtur esse ut totum respectu physicæ et mathematicæ, cum subjecta illarum sint partes illius scientiæ, scilicet divinæ, cujus subjectum est ens, cujus pars est substantia mobilis, quam considerat naturalis ; et similiter quantitas, quam considerat mathematicus ; ut patet, III *Metaph.* Ergo scientia divina non debet dividi contra naturalem et mathematicam.

7. Item. Scientiæ dividuntur sicut res, ut dicitur, III *de Anima*. Sed philosophia est de ente : est enim cognitio entis, ut dicit Dionysius in *epistola ad Polycarpum*. Cum ergo ens primo dividatur in potentiam et actum, per unum et multa, per substantiam et accidens, videtur quod per hujusmodi deberent partes philosophiæ distingui.

8. Item. Multæ aliæ divisiones sunt entium de quibus sunt scientiæ magis essentiales quam illæ per mobile et immobile, per abstractum et non abstractum ; utpote per corporeum et incorporeum, animatum et inanimatum, et alia hujusmodi. Ergo divisio partium Philosophiæ magis debet accipi per hujusmodi differentias quam per illas quæ hic tanguntur.

9. Item. Illa scientia a qua aliæ supponuntur, debet esse prior eis. Sed omnes aliæ scientiæ supponuntur a scientia divina, quia ejus est probare principia aliarum. Ergo debuit scientiam divinam aliis præordinare.

10. Item. Mathematica prior occurrit addiscenda quam naturalis, eo quod mathematicam facile possunt addiscere pueri, non autem naturalem, nisi provecti, ut dicitur VI *Ethic.* Unde et apud antiquos hic ordo in adipiscendis scientiis fuisse dicitur observatus, ut primo logica, deinde mathematica, tertio naturalis, postea moralis addisceretur et tandem divinæ scientiæ homines studerent. Ergo mathematicam naturali scientiæ præordinare debuit.

Sed contra : Quod hæc divisio sufficiens sit, probatur per Philosophum VI *Metaph.*, ubi dicit, quod tres erunt philosophiæ et theoricæ, mathematica, physica et theologia.

Item. II *Phys.*, et communiter secundum Philosophum ponuntur tres modi scientiarum, qui etiam ad has tres videntur pertinere.

Item. Etiam Ptolomæus in principio *Almagesti* hac divisione utitur.

Respondeo dicendum, quod theoricus sive speculativus intellectus, in hoc proprie ab operativo sive practico distinguitur, quod speculativus habet pro fine verita-

tem quam considerat, practicus autem veritatem consideratam ordinat in operationem tamquam in finem ; et ideo dicit Philosophus III *de Anima*, quod differunt ad invicem fine ; et in II *Metaph.*, dicitur, quod finis speculativæ est veritas, finis operativæ sive practicæ actio. Cum igitur oporteat materiam fini esse proportionatam, oportet practicarum scientiarum materiam esse res illas quæ a nostro opere fieri possunt, ut earum cognitio in operationem quasi in finem ordinari possit. Speculativarum vero scientiarum materiam oportet esse res quæ a nostro opere non fiunt ; unde earum consideratio in operationem ordinari non potest sicut in finem : et secundum harum rerum distinctionem oportet scientias speculativas distingui.

Sciendum tamen, quod quando habitus vel potentiæ penes objecta distinguuntur, non distinguuntur penes quaslibet differentias objectorum, sed penes illas quæ sunt per se objectorum inquantum sunt objecta. Esse enim animal vel plantam, accidit sensibili inquantum est sensibile ; et ideo penes hoc non sumitur differentia sensuum, sed magis secundum differentias coloris et soni. Et ideo oportet scientias speculativas dividi per differentias speculabilium inquantum sunt speculabilia. Speculabili autem, secundum quod est objectum speculativæ potentiæ, aliquid competit ex parte potentiæ intellectivæ, et aliquid ex parte habitus scientiæ quo intellectus perficitur. Ex parte quippe intellectus competit ei quod sit immateriale, quia et ipse intellectus est immaterialis ; ex parte vero scientiæ competit ei quod sit necessarium, quia scientia de necessariis est, ut probatur I *Posteriorum*. Omne autem necessarium, inquantum hujusmodi, est immobile quia omne quod movetur, inquantum hujusmodi, possibile est esse et non esse, vel simpliciter, vel secundum quid, ut videtur X *Metaph.* Sic igitur speculabili, quod est objectum speculativæ scientiæ, per se competit separatio et a materia et a motu, vel applicatio ad ea : et ideo secundum ordinem remotionis et a materia et a motu, scientiæ speculativæ distinguentur. Quædam igitur sunt speculabilium quæ dependent a materia secundum esse, quia non nisi in materia esse possunt ; et hæc distinguuntur, quia dependent quædam a materia secundum esse et intellectum, sicut illa in quorum definitione ponitur materia sensibilis : unde sine materia sensibili intelligi non possunt : ut in definitione hominis oportet accipere carnem et ossa : et de his est physica, sive scientia naturalis. Quædam vero sunt quæ quamvis dependeant a materia secundum esse, non tamen secundum intellectum, quia in eorum definitionibus non ponitur materia sensibilis, ut linea et numerus : et de his est mathematica. Quædam vero sunt speculabilia quæ non dependent a materia secundum esse, quia sine materia esse possunt ; sive nunquam sint in materia, sicut Deus et Angelus, sive in quibusdam sint in materia, et in quibusdam non, ut substantia, qualitas, potentia, et actus, unum et multa et hujusmodi : de quibus omnibus est theologia, idest divina scientia, quia præcipuum cognitorum in ea est Deus. Alio nomine dicitur metaphysica, idest transphysica, quia post physicam discenda occurit nobis, quibus ex sensibilibus competit in insensibilia devenire. Dicitur etiam philosophia prima, inquantum scientiæ aliæ ab ea principia sua accipientes eam sequuntur. Non est autem possibile quod sint aliquæ res quæ secundum intellectum dependeant a materia, et non secundum esse : quia intellectus, quantum est de se, immaterialis est : et ideo non est quartum genus philosophiæ præter prædicta.

Ad primum igitur dicendum, quod Philosophus VI *Ethic.*, determinat de habitibus intellectualibus inquantum sunt virtutes intellectuales. Dicuntur autem virtutes, inquantum perficiunt intellectum in sua operatione : virtus enim est quæ bonum facit habentem, et opus ejus reddit bonum. Et ideo scundum quod diversimode perficitur per hujusmodi habitus speculativos, diversificat hujusmodi virtutes. Est autem alius modus quo pars animæ speculativa perficitur per intellectum, qui est habitus principiorum, quo aliqua ex seipsis nota fiunt ; et alius quo cognoscuntur conclusiones ex hujusmodi principiis demonstratæ ; sive demonstratio procedat ex causis inferioribus, sicut scientia ; sive ex causis altissimis, sicut sapientia. Cum autem distinguuntur, scientiæ, ut sint habitus quidam, oportet quod penes objecta distinguantur, idest pense res, de quibus sunt scientiæ : et sic distinguuntur hic et in metaphycica tres partes philosophiæ speculativæ.

Ad secundum dicendum, quod scientiæ speculativæ, ut patet in principio *Meta-*

phys., sunt de illis quorum cognitio quæritur propter seipsas. Res autem de quibus est logica, non quæruntur ad cognoscendum propter seipsas, sed ut adminiculum quoddam ad alias scientias. Et ideo logica non continetur sub philosophia speculativa quasi principalis pars, sed quasi quoddam reductum ad eam, prout ministrat speculationi sua instrumenta, scilicet syllogismos et definitiones et alia hujusmodi; quibus in speculativis scientiis indigemus. Unde et secundum Boetium in *Comment. super Porphyrium*, non tam est scientia quam scientiæ instrumentum.

Ad tertium dicendum, quod septem liberales artes non sufficienter dividunt Philosophiam theoricam; sed, ut dicit Hugo de Sancto Victore in III sui *Didascalon*, pætermissis quibusdam allis connumerantur; quia his primum erudiebantur qui discere volebant philosophiam: et ideo in trivium et quadrivium distiguuntur, eo quod his quasi quibusdam viis vivax animus ad secreta philosophiæ intræat. In hoc etiam consonat verbum Philosophi, qui dicit in II *Metaph.*, quod modus scientiæ debet quæri ante scientias: et Commentator ibidem dicit, quod logicam, quæ docet modum omnium scientiarum, debet quis ante omnes aliis scientias addiscere, ad quam pertinet trivium. Dicit etiam in VI *Ethic.*, quod mathematica potest sciri a pueris; non autem physica, quæ experimentum requirit. Ex quo datur intelligi quod primo logica, deinde mathematica debet addisci, ad quam pertinet quadrivium; et ita his quasi quibusdam viis præparatur animus ad alias physicas disciplinas. Vel ideo hæ inter ceteras scientias artes dicuntur, quia non solum habent cognitionem, sed opus aliquod, quod est immediate ipsius rationis, ut constructionem, syllogismos et orationem formare, numerare, mensurare, melodias formare, cursus siderum computare. Aliæ vero scientiæ vel non habent opus, sed cognitionem tantum, sicut scientia divina et naturalis: unde nomen artis habere non possunt, cum ars dicatur ratio factiva, u dicitur VI *Ethic.*: vel habent opus corporale sicut medicina, alchimia, et hujusmodi. Unde non possunt dici artes liberales, quia hujusmodi actus sunt hominis ex parte illa qua non est liber, scilicet ex parte corporis. Scientia vero moralis, quamvis sit propter operationem; tamen illa operatio non est actus scientiæ, sed actus virtutis, ut patet V *Ethic.*: unde non potest dici ars, sed magis in illis operationibus se habet virtus loco artis: et ideo veteres definierunt virtutem esse artem bene recteque vivendi, ut dicit Augustinus X *de Civit. Dei.*

Ad quartum dicendum, quod sicut dicit Avicenna in princ. suæ Metaph., aliter distinguitur theoricum et practicum cum philosophia dividitur in theoricam et practicam; aliter cum artes dividuntur in theoricas et practicas; aliter 'cum medicina. Cum enim philosophia vel artes per theoricum et practicum distinguuntur, oportet accipere distinctionem eorum ex fine, ut practicum dicatur id quod ordinatur ad operationem, theoricum vero quod ordinatur ad solam cognitionem veritatis. Hoc tamen interest, cum in hoc dividitur philosophia totalis, et artes, quia in divisione philosophiæ habetur respectus ad finem beatitudinis, ad quam tota humana vita ordinatur. Ut enim dicit Augustinus X *de Civit. Dei*, ex verbis Varronis, nulla est homini alia causa philosophandi nisi ut sit beatus. Unde duplex felicitas a philosophis ponitur: una contemplativa. et altera activa, ut patet X *Ethic.* Secundum hoc philosophiam in duas partes distinxerunt, moralem dicentes practicam; naturalem et rationalem dicentes theoricam. Cum vero dicuntur artium quædam speculativæ, quædam practicæ, habetur respectus ad aliquos speciales fines illarum artium; sicut si dicamus agriculturam esse artem practicam, dialecticam vero theoricam. Cum autem medicina dividitur in theoricam et practicam, non attenditur divisio secundum finem: sic enim tota medicina sub practica continetur, utpote ad operationem ordinata: sed attenditur prædicta divisio secundum quod ea quæ in medicina tractantur, sunt propinqua vel remota ab operatione. Illa enim pars medicinæ dicitur practica quæ docet modos operationis ad sanationes, sicut quod talibus apostematibus sunt talia remedia adhibenda; theorica vero dicitur illa pars quæ docet principia ex quibus homo dirigitur in operatione, sed non proxime; sicut quod virtutes sunt tres, et quod genera febrium sunt tot. Unde non oportet ut si alicujus activæ scientiæ aliqua pars dicatur theorica, quod propter hoc illa pars sub speculativa scientia ponatur.

Ad quintum dicendum, quod aliqua scientia continetur sub alia dupliciter. Uno modo ut pars ipsius, quia scilicet subjectum ejus est aliqua pars subjecti illius,

sicut planta est quædam pars corporis naturalis : unde et scientia de plantis continetur sub naturali scientia ut pars. Alio modo continetur una scientia sub alia ut ei subalternata, quando scilicet in superiori scientia assignatur propter quid eorum de quibus scitur in scientia inferiori solum quia : sic musica continetur sub arithmetica. Medicina igitur non ponitur sub physica ut pars. Subjectum enim medicinæ non est pars subjecti scientiæ naturalis secundum illam rationem qua est subjectum medicinæ. Quamvis enim corpus sanabile sit corpus naturale, non tamen est subjectum medicinæ prout est sanabile a natura, sed prout est sanabile per artem. Sed quia in sanatione quæ fit per artem ars est ministra naturæ, quia ex aliqua naturali virtute sanitas perficitur auxilio artis ; inde ex quod propter quid de operatione artis oportet accipere ex proprietatibus rerum naturalium : et propter hoc medicina subalternatur physicæ, et eadem ratione alchimia, et scientia de agricultura, et omnia hujusmodi. Et sic relinquitur quod physica secundum se et secundum omnes partes ejus est speculativa, quamvis aliquæ operativæ subalternentur ei.

Ad sextum dicendum, quod quamvis subjecta aliarum scientiarum sint partes entis, quod est subjectum metaphysicæ, non tamen oportet quod aliæ scientia sint partes ejus. Accipit enim unaquæque scientiarum unam partem entis secundum specialem modum considerandi, alium a modo quo consideratur ens in metaphysica : unde, proprie loquendo, subjectum illius non est pars subjecti metaphysicæ ; sed hac ratione considerata ipsa est specialis scientia aliis condivisa. Sic autem possit dici pars ipsius scientiæ, scentia quæ est de potentia vel de actu, vel quæ est de uno, aut aliquo hujusmodi : quia ista habent eumdem modum considerandi cumente, de quo tractatur in metaphysica.

Ad septimum dicendum, quod illæ partes entis exigunt eumdem modum tractandi cum ente communi, quia etiam ipsa non dependent a materia ; et ideo scientia de ipsis non distinguitur a scientia quæ est de ente communi.

Ad octavum dicendum, quod illæ diversitates rerum quas objectio tangit, non sunt differentiæ per se earum, inquantum sunt scibiles ; et ideo penes eas scientiæ non distinguuntur.

Ad nonum dicendum, quod quamvis scientia divina sit prima omnium scientiarum, naturaliter, tamen quo ad nos aliæ scientiæ sunt priores : unde dicit Avicenna in princ. suæ *Metaph.* : « Ordo illius scientiæ est ut addiscatur post scientias naturales, in quibus sunt multa determinata, quibus ista scientia utitur, ut generatio et corruptio et motus et hujusmodi. Similiter etiam post mathematicam. Indiget enim hæc scientia ad cognitionem substantiarum separatarum cognoscere numerum et ordinem orbium cælestium : quod non est possibile sine astrologio, ad quam tota mathematica præexigitur. Aliæ vero scientiæ sunt ad bene ipsius, ut musica et morales et hujusmodi.

Nec tamen oportet quod sit circulus, quia ipsa supponit ea quæ in aliis probantur, cum ipsa aliarum principia probet : quia principia quæ accipit a naturali alia scientia, scilicet naturalis, a prima philosophia, non probant ea quæ idem primus philosophus accipit a naturali ; sed probantur per aliqua principia per se nota ; et sic philosophus primus non probat principia quæ tradit naturali per principia quæ ab eo accipit, sed per aliqua principia per se nota : et sic non est aliquis circulus in definitione. Præterea, effectus sensibiles, ex quibus procedunt naturales demonstrationes, sunt notiores quo ad nos in principio ; sed cum per eos pervenerimus ad cognitionem causarum primarum, ex illis apparebit nobis propter quid illorum effectuum, ex quibus probabantur[1] demonstratione quia : et sic scientia naturalis aliquid addit scientiæ divinæ ; et tamen per se sua principia notificantur. Et inde est quod Boetius ponit ultimo scientiam divinam, quia est ultima quo ad nos.

Ad decimum dicendum, quod quamvis naturalis philosophia post mathematicam discenda occurat, eo quod universalia ipsius documenta indigent experimento et tempore ; tamen res naturales, cum sint res sensibiles, sunt naturaliter magis notæ quam res mathematicæ a materia sensibili abstractæ.

1. Al. : « probabuntur. »

ARTICULUS II.

Utrum naturalis philosophia sit de his quæ sunt in motu et materia.

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod scientia naturalis non sit de his quæ sunt in motu et materia. Materia enim est individuationis principium. Sed nulla scientia est de individuis, sed de solis universalibus, secundum sententiam Platonis, quæ ponitur in Porphyrio. Ergo scientia naturalis non est de his quæ sunt in materia.

2. Item. Scientia ad intellectum pertinet. Sed intellectus cognoscit abstrahendo a materia et conditionibus materiæ. Ergo de his quæ non sunt a materia abstracta, nulla scientia esse potest.

3. Item. In scientia naturali agitur de primo motore, ut patet VIII *Physic.* Sed ipse est immunis ab omni materia. Ergo scientia naturalis non est de his solum quæ sunt in materia.

4. Item. Omnis scientia de necessariis est. Sed omne quod movetur, inquantum hujusmodi, est contingens, ut probatur IX *Metaph.* Ergo nulla scientia potest esse de rebus mobilibus, et sic nec scientia naturalis.

5. Item. Nullum universale movetur: homo enim universalis non sanatur, sed hic homo, ut dicitur in principio *Metaph.* Sed omnis scientia de universalibus est. Ergo naturalis scientia non est de is quæ sunt in motu.

6. Item. In scientia naturali determinatur de quibusdam quæ non moventur, sicut est anima, ut probatur in principio de *Anima;* et terra, ut probatur in II *Cœli et Mundi;* et omnes formæ naturales non fiunt nec corrumpuntur, et eadem ratione non moventur nisi per accidens, ut probatur in VII *Metaph.* Ergo non omnia de quibus est philosophia, sunt in motu.

7. Item. Omnis creatura est mutabilis, cum natura immutabilis soli Deo conveniat, ut Augustinus dicit. Si igitur ad naturalem pertinet consideratio de his quæ sunt in motu, ejus erit considerare de omnibus creaturis: quod expresse falsum esse apparet.

Sed contra: Ad philosophiam naturalem pertinet de rebus naturalibus determinare. Sed res naturales sunt in quibus est principium motus: ubicumque autem est motus, oportet esse materiam, ut dicitur in X *Metaph.* Ergo scientia naturalis est de his quæ sunt in motu et materia.

Item. De his quæ sunt in motu et materia oportet esse aliquam scientiam speculativam: alias non esset perfecta traditio Philosophiæ, quæ est cognitio entis. Sed nulla alia scientia speculativa est de his, quia nec mathematica, nec metaphysica. Ergo de his est scientia naturalis.

Item. Hoc apparet ex his quæ dicit Philosophus VI *Metaph.* et II *Physic.*

Respondeo dicendum, quod propter difficultatem hujus quæstionis coactus fuit Plato ponere ideas. Cum enim, ut dicit Philosophus I *Metaph.*, crederet omnia sensibilia semper in fluxu esse, secundum opinionem Cratuli Eracliti, et ita æstimaverit scientiam de ipsis esse non posse, posuit quasdam substantias a sensibilibus separatas, de quibus essent scientiæ, et darentur definitiones. Sed hic defectus accidit ex eo quod non distinxit quod est per se ab eo quod est secundum accidens; et ideo secundum accidens falluntur plerumquem etiam sapientes, ut dicitur in *Elenchis.* Ut autem probatur in VIII *Metaph.*, cum in natura sensibili inveniatur et ipsum integrum, idest compositum et ratio, idest forma ejus; per se quidem generatur et corrumpitur ipsum compositum, non autem ratio sive forma, sed per accidens. Non enim fit domum esse, sed hanc domum, ut ibi dicitur. Unum quodque autem potest considerari sine omnibus his quæ ei non per se comparantur; et ideo formæ et rationes rerum, quamvis in motu existentium, prout in se considerantur, sine motu sunt; et sic de eis sunt scientiæ et definitiones, ut ibidem Philosophus dicit. Non autem scientiæ sensibilium substantiarum fundantur super cognitione aliquarum substantiarum separatarum a sensibilibus, ut ibidem probatur. Hujusmodi autem rationes quas considerant scientiæ quæ sunt de rebus, cum considerentur absque motu, oportet etiam quod considerentur absque illis secundum quæ competit motus rebus mobilibus. Cum autem omnis motus tempore mensuretur, et primus motus sit motus localis, quo remoto nullus alius motus inest; oportet quod secundum hoc sit aliquod mobile quod est hic et nunc. Hoc autem sequitur rem ipsam mobilem, secundum quod est individuata per materiam existentem sub dimensionibus designatis. Unde oportet quod hujusmodi rationes, secundum quas de rebus mobilibus possunt esse scientiæ,

considerentur absque materia signata, et absque omnibus his quæ consequuntur materiam signatam; non autem absque materia non signata, quia ex ejus notione dependet notio formæ quæ determinat sibi materiam: et ideo ratio hominis quam significat definitio, secundum quam procedit scientia, consideratur sine his carnibus et his ossibus, non autem sine carnibus et ossibus absolute. Et quia singularia includunt in sui ratione materiam signatam, universalia vero materiam communem, ut dicitur VII *Metaph.*; ideo prædicta abstractio non dicitur formæ a materia absolute, sed universalis a particulari. Possunt igitur hujusmodi rationes sic abstractæ dupliciter considerari. Uno modo secundum se, et sic considerantur sine motu et materia signata; et hoc non invenitur in eis nisi secundum esse quod habent in intellectu. Alio modo secundum quod comparantur ad res quarum sunt rationes, quæ quidem res sunt in materia et motu; et sic sunt principia cognoscendi illa, quia omnis res cognoscitur per suam formam: et ita per hujusmodi rationes immobiles et sine materia particulari consideratas, habetur cognitio in scientia naturali de rebus mobilibus et materialibus extra animam existentibus.

Ad primum igitur dicendum, quod materia non est individuationis principium nisi secundum quod est sub dimensionibus signatis existens; et sic enim scientia naturalis a materia abstrahit.

Ad secundum dicendum, quod forma intelligibilis est quidditas rei; objectum autem intellectus est quid; ut dicitur III *de Anima*. Quidditas autem compositi universalis, ut hominis vel animalis, includit in se materiam universalem, non particularem, ut dicitur VII *Metaph*. Unde intellectus communiter abstrahit a materia signata et conditionibus ejus, non autem a materia communi in scientia naturali; quamvis etiam in scientia naturali non consideretur materia nisi in ordine ad formam: unde etiam forma per prius est de consideratione naturalis quam materia.

Ad tertium dicendum, quod de primo motore non agitur in scientia naturali tamquam de subjecto vel parte subjecti, sed tamquam de termino ad quem naturalis scientia perducit. Terminus autem non est de natura rei cujus est terminus, sed habet aliquam habitudinem ad rem illam; sicut terminus lineæ non est linea, sed habet aliquam habitudinem ad eam. Ita et motor primus habet aliquam habitudinem ad res naturales, est tamen alterius naturæ ab eis. Habet enim habitudinem ad eas inquantum influit eis motum; et sic cadit in consideratione naturalis, non secundum ipsum, sed inquantum motor.

Ad quartum dicendum, quod scientia est de aliquo dupliciter. Uno modo primo et principaliter; et sic scientia est de universalibus rationibus, super quas fundatur. Alio modo est de aliquibus secundario, et quasi per reflexionem quamdam; et sic de rebus illis est quarum sunt illæ rationes, inquantum rationes illas applicat ad res etiam particulares quarum sunt, adminiculo inferiorum virium. Ratione enim universali utitur sciens et ut re scita, et ut medio sciendi. Per universalem enim hominis rationem possum judicare de hoc vel de illo. Rationes autem universales rerum sunt omnes immobiles; et ideo quantum ad hoc omnis scientia de necessariis est: sed rerum quarum sunt illæ rationes, quædam sunt necessariæ et immobiles, quædam contingentes et mobiles: et quantum ad hoc de rebus contingentibus et mobilibus dicuntur esse scientiæ.

Ad quintum dicendum, quod quamvis universale non moveatur, est tamen ratio rei mobilis.

Ad sextum dicendum, quod anima et aliæ formæ naturales, quamvis non moventur per se, moventur tamen per accidens, et insuper sunt perfectiones rerum mobilium: et secundum hoc cadunt in consideratione naturalis. Terra autem quamvis secundum se totam non moveatur, quod accidit ei inquantum est in loco naturali, in quo quiescit per eamdem naturam per quam movetur ad locum: tamen partes ejus moventur ad locum, quando sunt extra locum proprium: et sic terra ratione quietis totius et motus partium, cadit in consideratione naturalis.

Ad septimum dicendum, quod mutabilitas illa quæ competit omni creaturæ, non est secundum aliquem motum naturalem, sed secundum dependentiam ad Deum, a quo si desererentur, deficerent ab eo quod sunt. Dependentia autem ista pertinet ad considerationem metaphysicæ potius quam naturalis. Creaturæ autem spirituales non sunt mutabiles nisi secundum electionem. Talis vere mutatio non pertinet ad naturalem, sed magis ad divinum.

ARTICULUS III.

Utrum mathematica consideratio sit sine motu et materia.

Ad tertium sic proceditur. 1 Videtur quod mathematica consideratio non sit sine materia de his quæ habent esse in materia. Cum enim veritas consistat in adæquatione rei ad intellectum, oportet esse, quandocumque res aliter consideratur quam sit, falsam considerationem. Si ergo omnes res quæ sunt in materia, considerantur sine materia in mathematica, ejus consideratio erit falsa: et sic non erit scientia, cum omnis scientia sit verorum.

2. Item. Secundum Philosophum I *Poster.*, cujuslibet scientiæ est considerare subjectum, et partes subjecti. Sed omnium materialium secundum esse materia pars est. Ergo non potest esse quod aliqua scientia consideret de his quæ sunt in materia absque hoc quod materiam consideret.

3. Item. Omnes lineæ rectæ sunt ejusdem speciei. Sed mathematicus considerat lineas rectas numerando illas: alias non consideraret triangulum et quadrangulum. Ergo considerat lineas secundum quod differunt numero et conveniunt specie. Sed principium differendi his quæ secundum speciem conveniunt, est materia, ut ex supradictis patet. Ergo materia consideratur a mathematico.

4. Item. Nulla scientia quæ penitus abstrahit a materia, demonstrat per causam materialem. Sed in mathematica fiunt aliquæ demonstrationes quæ non possunt reduci nisi in causam materialem, sicut cum demonstratur aliquid de toto ex partibus. Partes enim sunt materia totius, ut dicitur II *Physicor.*: unde et in II *Posterior.*, reducitur ad causam materialem demonstratio, qua demonstratur quod angulus qui est iu semicirculo, est rectus, ex eo quod utraque pars ejus est semirecta. Ergo mathematica non omnino abstrahit a materia.

5. Item. Motus non potest esse sine materia. Sed mathematicus debet considerare motum; quia cum motus mensuretur secundum spatium, ejusdem rationis et scientiæ videtur considerare quantitatem spatii, quod pertinet ad mathematicum et quantitatem motus. Ergo mathematicus non omnino dimittit considerationem materiæ.

6. Item. Astrologia quædam pars mathematicæ est; et similiter scientia de sphæra mota, et de ponderibus, et musica: in quibus omnibus fit consideratio de motu et rebus mobilibus. Ergo mathematica non abstrahit totaliter a materia et motu.

7. Item. Naturalis cosideratio tota est circa materiam et motum. Sed quædam conclusiones demonstrantur communiter a mathematico et naturali; puta, utrum terra sit rotunda, et utrum sit in medio cœli. Ergo non potest esse quod mathematica abstrahat omnino a materia.

Si dicatur quod abstrahit tantum a materia sensibili; contra. Materia sensibilis est materia particularis, quia sensus particularium est, a qua omnes scientiæ abstrahunt. Ergo mathematica consideratio non debet dici magis abstracta quam aliqua aliarum scientiarum.

8. Item. Philosophus in II *Physic.* dicit, tria esse negotia. Primum est de mobili et corruptibili; secundum de mobili et incorruptibili; tertium de immobili et incorruptibili. Primum autem est naturale, secundum mathematicum, tertium divinum, ut Ptolomæus exponit in principio *Almagesti*. Ergo mathematica est de mobilibus.

Sed contra est quod Philosophus dicit in VI *Metaph.*

Item. Quædam res sunt quæ quamvis sint in materia, non tamen recipiunt in sui definitione materiam, et curvum in hoc differt a simo. Sed philosophiæ est de omnibus entibus considerare. Ergo oportet de hoc ente esse partem aliquam; et hæc est mathematica, cum ad nullam aliam pertineat.

Item. Ea quæ sunt priora secundum intellectum, possunt sine posterioribus considerari. Sed mathematica sunt priora naturalibus, quæ sunt in motu et materia: habent enim se ex additione ad mathematica, ut dicitur in III *Cœli et Mundi*. Ergo mathematica consideratio potest esse sine motu et materia.

Respondeo: Ad evidentiam hujus quæstionis oportet scire, quomodo intellectus per suam operationem abstrahere potest. Sciendum igitur, secundum Philosophum III *de Anima*, quod duplex est operatio intellectus. Una quæ dicitur intelligentia indivisibilium, qua cognoscitur de unaquaque re quid est. Alia vero est qua componit et dividit, scilicet enuntiationem

negativam vel affirmativam formando : et hæ quidem duæ operationes duobus quæ sunt in rebus respondent. Prima quidem operatio respicit ipsam naturam rei, secundum quam aliqua res intellecta aliquem gradum in entibus obtinet ; sive sit res completa ut totum aliquod, sive incompleta ut pars vel accidens. Secunda operatio respicit ipsum esse rei, quod quidem resultat ex aggregatione principiorum rei in compositis, vel ipsam simplicem naturam rei concomitatur, ut in substantiis simplicibus. Et quia veritas intellectus et ex hoc quod conformatur rei, patet quod secundum hanc secundam operationem intellectus abstrahere non potest vere quod secundum rem conjunctum est, quia in abstrahendo significatur esse separatio secundum ipsum esse rei ; sicut si abstraho hominem ab albedine, dicendo, Homo non est albus, significo separationem esse in re. Unde si secundum rem homo et albedo non sunt separata, erit intellectus falsus. Hac igitur operatione intellectus vere abstrahere non potest nisi ea quæ sunt secundum rem separata ; ut cum dicitur : Homo non est asinus. Sed secundum primam operationem potest separare ea quæ secundum rem separata non sunt ; nec tamen omnia, sed aliqua. Cum enim unaquæque res sit intelligibilis secundum est actu, ut dicitur X *Metaph.*, oportet quod ipsa natura sive quidditas rei, intelligatur vel secundum quod est actus quidam, sicut accidit de ipsis formis, et substantiis simplicibus, vel secundum id quod est actus ejus, sicut substantiæ compositæ per formas suas ; vel secundum id quod est ei loco actus, sicut materia prima per habitudinem ab formam, et vacuum per privationem locati : et hoc est illud ex quo unaquæque natura suam rationem sortitur. Quando ergo hoc per quod constituitur ratio naturæ, per quod ipsa natura intelligitur, habet ordinem et dependentiam ad aliquid aliud, tunc constat quod natura illa sine illo alio intelligi non potest ; sive sit conjuncta conjunctione illa qua pars conjungitur toti sicut pes non potest intelligi sine intellectu animalis, quia id a quo pes habet rationem pedis, dependet ab eo a quo animal est animal ; sive etiam sit conjuncta per modum quo forma conjungitur materiæ, sicut pars composito, vel accidens subjecto, sicut simum non potest intelligi sine naso ; sive etiam sint secundum rem separata, sicut pater non potest intelligi sine intellectu filii, quamvis illæ relationes inveniantur in diversis rebus. Si vero unum ab altero non dependeat secundum id quod constituit rationem naturæ, tunc unum non potest ab altero abstrahi per intellectum, ut sine eo intelligatur ; non solum si sint separata secundum rem, ut homo et lapis, sed etiam si secundum rem conjuncta sint, sive ea conjunctione qua pars et totum conjungitur, sicut littera potest intelligi sine syllaba, et animal sine pede, sed non e converso ; sive etiam sit conjuncta per modum quo forma conjungitur materiæ, et accidens subjecto, sicut albedo potest intelligi sine homine, et e converso. Sic igitur intellectus distinguit unum ab altero aliter et aliter secundum operationes : quia secundum illam qua componit et dividit, distinguit unum ab alio per hoc quod intelligit unum alii non inesse; in operatione vero qua intelligit quid est unumquodque, distinguit unum ab alio, dum intelligit quid est hoc, nihil intelligendo de alio, neque quod sit cum eo, neque quod sit ab eo separatum. Unde ista distinctio non proprie habet nomen separationis, sed prima tantum. Hæc autem distinctio recte dicitur abstractio; sed tunc tantum quando ea quorum unum sine alio intelligitur, sunt simul secundum rem. Non enim dicitur animal a lapide abstrahi, si animal absque intellectu lapidis intelligatur. Unde cum abstractio non possit esse, proprie loquendo, nisi conjunctorum secundum rem, secundum duos modos conjunctionis prædictos, scilicet qua pars et totum conjunguntur, sive forma et materia ; duplex est abstractio : una qua forma abstrahitur a materia, alia qua totum a partibus. Forma autem illa potest abstrahi a materia cujus essentiæ ratio non dependet a tali materia. Ab illa autem materia non potest forma abstrahi per intellectum a qua suæ essentiæ ratio dependet. Unde, cum omnia accidentia comparentur ad substantiam sicut forma ad materiam, et cujuslibet accidentis ratio dependeat a substantia [1], impossibile est aliquam talem formam a substantia separari. Sed accidentia adveniunt substantiæ quodam ordine. Nam primo advenit ei quantitas, deinde qualitas, deinde passiones et motus. Unde quantitas potest intelligi in substantia antequam intelligantur in ea

1. Al. : « ad substantiam. »

qualitates sensibiles, a quibus dicitur materia sensibilis; et sic secundum rationem suæ substantiæ non dependet quantitas a materia sensibili, sed intelligibili tantum. Substantia enim remotis accidentibus non remanet nisi intellectu comprehensibilis, eo quod sensibiles potentiæ non pertingunt usque ad substantiæ comprehensionem. Et de his abstractis est mathematica, quæ considerat quantitates, et ea quæ quantitates consequuntur, ut figuram et hujusmodi. Totum etiam non a quibusdam partibus abstrahi potest. Sunt enim quædam partes a quibus totius ratio dependet; quando scilicet hoc est esse toti tali quod ex talibus partibus componit; sicut se habet syllaba ad litteram, et mixtum ad elementa: et tales partes dicuntur speciei, et formæ, sine quibus totum intelligi non potest, cum ponantur in ejus definitione. Quædam vero partes sunt quæ accidunt toti inquantum hujusmodi, sicut semicirculus se habet ad circulum. Accidit enim circulo quod sumantur per divisionem duæ ejus partes æquales vel inæquales vel etiam plures; non autem accidit triangulo quod in eo designentur tres lineæ, quia ex hoc triangulus est triangulus. Similiter etiam per se competit homini ut inveniatur in eo anima rationalis, et corpus compositum ex quatuor elementis: unde sine his partibus homo intelligi non potest: sed hæc oportet poni in definitione hominis; unde sunt [1] partes speciei et formæ; sed digitus, pes, manus et hujusmodi sunt præter intellectum hominis: unde ex illis ratio essentialis hominis non dependet, unde sine illis intelligi potest: sive enim habeat pedes, sive non, dummodo ponatur conjunctus ex anima rationali et corpore composito ex quatuor elementis propria commixtione quam requirit talis forma, est homo. Et hæ partes dicuntur partes materiæ, quæ non ponuntur in definitione totius, sed magis e converso; et ita se habent ad hominem omnes partes signatæ, sicut hæc anima, et hoc corpus, et hoc os, et hujusmodi. Hæ enim partes sunt partes materiæ: quæ quidem sunt partes Socratis et Platonis, non tamen hominis inquantum est homo: et ideo potest homo abstrahi per intellectum ab illis partibus: et talis abstractio est universalis a particulari. Et ita sunt duæ abstractiones intellectus. Una quæ respondet unioni formæ et materiæ, vel accidentis et subjecti: et hæc est abstractio formæ a materia sensiblii. Alia quæ respondet unioni totius et partis: et huic respondet abstractio universalis a particulari, quæ est abstractio totius, in qua consideratur absolute natura aliqua secundum suam rationem essentialem ab omnibus partibus, quæ non sunt partes speciei, sed sunt partes accidentales. Non autem inveniuntur abstractiones eis oppositæ, quibus pars abstrahatur a toto, vel materia a forma: quia pars non potest abstrahi a toto per intellectum, si sit de partibus materiæ, in quarum definitione ponitur totum: vel potest etiam sine toto esse, si sit de partibus speciei, sicut linea sine triangulo, vel littera sine syllaba, vel elementum sine mixto. In his autem quæ secundum esse possunt esse divisa, magis habet locum separatio quam abstractio. Similiter autem cum dicimus formam abstrahi a materia, non intelligitur de forma substantiali, quia forma substantialis et materia sibi correspondens dependent adinvicem, ut unum sine alio non possit intelligi, eo quod proprius actus in propria materia fit: sed intelligitur de forma accidentali, quæ est quantitas et figura, a qua quidem materia sensibilis per intellectum abstrahi non potest, cum qualitates sensibiles non possint intelligi non præintellecta quantitate, sicut patet in superficie et colore: nec etiam potest intelligi esse subjectum motus, quod non intelligitur quantum. Substantia autem quæ est materia, intelligibilis esse potest sine quantitate: unde considerare substantiam sine quantitate, magis pertinet ad genus separationis quam abstractionis. Sic igitur in operatione intellectus triplex distinctio invenitur. Una secundum operationem intellectus componentis et dividentis, quæ separatio dicitur proprie; et hæc competit scientiæ divinæ, sive metaphysicæ. Alia secundum operationem quæ format quidditates rerum, quæ est abstractio a materia sensibili; et hæc competit metaphysicæ. Tertia secundum compositionem universalis a particulari; et hæc competit etiam physicæ, et est communis omnibus scientis: quia in omni scientia prætermittitur quod est per accidens, et accipitur qnod est per se. Et quia

1. Al.: « sed hic oportet poni in definitione hominis unde sunt, etc. ». — Parm.: « Et sic opportet poni... in definitione hominis: quæ sunt. »

quidam non intellexerunt differentiam duorum ultimorum a primo, inciderunt in errorem, ut ponerent mathematica et universalia a sensibilibus separata, ut Pythagorici et Platonici.

Ad primum igitur dicendum, quod mathematicus abstrahens non considerat aliter quam sit. Non enim intelligit lineam esse sine materia sensibili ; sed considerat lineam et ejus passiones sine consideratione materiæ sensibilis : et sic non est dissonantia inter intellectum et rem : quia etiam secundum rem id quod est de natura lineæ, non dependet ab eo quod facit materiam esse sensibilem, sed magis e converso : et sic patet quod abstrahentium non est mendacium, ut dicitur II *Physic.*

Ad secundum dicendum, quod materiale non solum dicitur cujus pars est materia, sed etiam id quod in materia esse habet, secundum quem modum linea sensibilis materiale quoddam dicit potest. Unde per hoc non prohibetur quin linea sine materia sensibili intelligi possit. Non enim materia sensibilis comparatur ad lineam sicut pars, sed sicut subjectum, in quo esse habet ; et sic est de superficie et corpore. Non enim mathematicus considerat corpus quod est in genere substantiæ, prout ejus pars est materia ; sed secundum quod est in genere quantitatis tribus dimensionibus perfectum ; et sic comparatur ad corpus quod est in genere substantiæ, cujus pars est materia physica, sicut accidens ad subjectum.

Ad tertium dicendum, quod materia non est principium diversitatis secundum numerum, nisi secundum quod in multas partes divisa, in singulis partibus formam recipiens ejusdem rationis, plura individua ejusdem speciei constituit. Materia autem dividi non potest nisi ex præsupposita quantitate ; qua remota, substantia omnis indivisibilis remanet ; et sic prima ratio diversificandi ea quæ sunt unius speciei, est penes quantitatem. Quod quidem quantitati competit inquantum in sua ratione situm quasi differentiam constitutivam habet, quod nihil est aliud quam ordo partium. Unde etiam abstracta quantitate a materia sensibili per intellectum, adhuc contingit imaginari diversa secundum numerum unius speciei, sicut plures triangulos æquilateros, et plures lineas rectas æquales.

Ad quartum dicendum, quod mathematica non abstrahit a qualibet materia, sed solum a materia sensibili. Partes autem quantitatis a quibus demonstratio sumpta quodammodo sicut a causa materiali sumi videtur, non sunt materia sensibilis, sed pertinent ad materiam intelligibilem, quæ etiam in mathematicis invenitur, ut patet VII *Metaph.*

Ad quintum dicendum, quod motus secundum naturam suam non pertinet ad genus quantitatis, sed participat aliquid de natura quantitatis aliunde, secundum quod divisio motus sumitur ex divisione spatii, vel ex divisione mobilis : et ideo considerare motum non pertinet ad mathematicum ; sed tamen principia mathematica ad motum applicari possunt : et ideo secundum hoc quod principia quantitatis ad motum applicantur, naturalis considerare debet de divisione et continui et motus, ut patet in VI *Physic.* Et in scientiis inter mathematicam et naturalem tractatur de mensuris motuum, sicut in scientiis de sphæra mota, et in astrologia.

Ad sextum dicendum, quod in compositis simplicia salvantur, et proprietates eorum ; licet per alium modum : sicut propriæ qualitates elementorum, et motus ipsorum proprii, inveniuntur in mixto ; quod tamen est compositorum proprium, non invenitur in simplicibus. Et inde est quod quanto scientia aliqua abstractiora et simpliciora considerat, tanto ejus principia sunt magis applicabilia aliis scientiis. Unde principia mathematicæ sunt applicabilia naturalibus, non autem e converso ; propter quod Physica est ex suppositione mathematicæ, sed non e converso, ut patet in III *Cœli.* Et inde est quod de rebus naturalibus et mathematicis ordines scientiarum tres inveniuntur. Quædam enim sunt pure naturales, quæ considerant proprietates rerum naturalium inquantum hujusmodi, sicut physica et agricultura et hujusmodi. Quædam vero sunt pure mathematicæ, quæ determinant de quantitatibus absolute, ut geometria de magnitudine, arithmetica de numero. Quædam vero sunt mediæ, quæ principia mathematica ad res naturales applicant, ut musica et astrologia : quæ tamen magis sunt affines mathematicis, quia in earum consideratione id quod est physici, est quasi naturale ; quod autem mathematici, quasi formale : sicut musica considerat sonos non inquantum sunt soni, sed inquantum sunt secundum numeros proportionabiles ; et sic est in aliis : et propter hoc demonstrant conclusiones suas circa

res naturales, sed per media mathematica; et ideo nihil prohibet si inquantum cum naturali communicant, materiam sensibilem respiciunt. Inquantum enim cum mathematica communicant, abstractæ sunt.

Ad septimum dicendum, quod scientiæ mediæ, de quibus dictum est, communicant cum naturali, secundum id quod est materiale in earum consideratione; differunt autem secundum id quod in earum consideratione est formale : et ideo nihil prohibet has scientias interdum cum naturali easdem habere conclusiones; non tamen per eadem demonstrant, nisi secundum quod scientiæ sunt mixtæ, et una interdum utitur eo quod est alterius; sicut rotunditatem terræ naturalis probat ex motu gravitum, astrologus per considerationem lunarium eclypsium.

Ad octavum dicendum, quod sicut dicit Commentator ibidem, Philosophus non distinguere intendit ibi scientias speculativas quia de quolibet mobili, sive sit corruptibile, sive incorruptibile, determinat naturalis; mathematica autem, inquantum hujusmodi, non considerat aliquod mobile, Intendit autem distinguere res de quibus scientiæ speculativæ determinant, de quibus seorsum et secundum ordinem agendum est; quamvis illa tria genera rerum tribus scientiis applicari possint. Entia enim incorruptibilia et immobilia præcise ad metaphysicum pertinent. Entia vero mobilia et incorruptibilia propter sui uniformitatem et regularitatem possunt determinari et quantum ad suos motus per principia mathematica, quod de immobilibus corruptibilibus dici non potest. Et ideo secundum genus entium attribuitur mathematicæ ratione astrologiæ; tertium vero remanet proprium soli naturali : et sic loquitur Ptolomæus.

ARTICULUS IV.

Utrum divina scientia sit de his quæ sunt sine materia et motu.

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod scientia divina non sit de rebus a motu et materia separatis. Scientia enim divina maxime videtur esse de Deo. Sed ad Dei cognitionem pertingere non possumus nisi per effectus visibiles qui sunt in materia et motu constituti Rom., I, 30. ut « *Invisibilia Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.* » Ergo scientia divina non abstrahit a motu et a materia.

2. Item. Illud cui motus aliquo modo convenit, non est omnino a motu et a materia separatum. Sed motus aliquo modo Deo convenit : unde dicitur de Sapientia divina, Sap., VII : quod est mobilis et *mobilior omnibus mobilibus :* et Augustinus dicit VIII *super Genes.*, quod Deus movet se sine tempore et loco : et Plato posuit primum movens movere seipsum. Ergo scientia divina, quæ de Deo determinat, non est omnino a motu separata.

3. Item. Scientia divina non solum habet considerare de Deo, sed etiam de Angelis. Sed Angeli moventur secundum electionem, quia de bonis facti sunt mali; et secundum locum, ut patet in illis qui mittuntur. Ergo illa de quibus scientia divina considerat, non sunt omnino separata a motu.

4. Item. Ut videtur Commentator dicere in principio *Physic.*, omne quod est, aut est materia pura, vel forma pura, vel compositum ex materia et forma. Sed Angelus non est forma, quia sic esset actus purus, quod est solius Dei; nec est materia pura. Ergo compositum ex materia et forma : et sic scientia divina non abstrahit a materia.

5. Item. Scientia divina quæ ponitur pars tertia speculativæ philosophiæ, est idem quod mathephysica, cujus subjectum est ens, et specialiter ens quod est substantia, ut patet in *Metaphysica.* Sed ens et substantia non abstrahit a materia : alias nullum ens inveniretur quod haberet materiam. Ergo scientia divina non est a materia abstrahens.

6. Item. Secundum Philosophum I *Poster.*, ad scientiam pertinet considerare non solum subjectum, sed etiam partes et passiones subjecti. Sed ens est subjectum scientiæ divinæ, ut dictum est. Ergo ad ipsam pertinet considerare de omnibus entibus. Sed materia et motus sunt quædam entia. Ergo scientia divina ab eis non abstrahit.

7. Item. Sicut dicit Commentator I *Physic.*, scientia divina demonstrat per tres causas, scilicet efficientem, formalem et finalem. Sed causa efficiens non potest considerari sine consideratione motus; similiter nec finis, ut dicitur in III *Metaph.:* unde in mathematicis, quia sunt immobilia, nulla demonstratio per hujusmodi

causas datur. Ergo scientia divina non abstrahit a motu.

8. Item. In theologia determinatur de creatione cœli et terræ, in actibus hominum, et multis hujusmodi, quæ in se materiam et motum continent. Ergo non videtur theologia a materia et a motu abstrahere.

Sed contra est quod dicit Philosophus, VI *Metaph.*, quod prima philosophia est circa separabilia, scilicet a materia, et immobilia. Prima autem philosophia est scientia divina, ut ibidem dicit. Ergo ipsa est abstracta a motu et a materia.

Item. Nobilissima scientia est de nobilissimis entibus. Sed scientia divina est nobilissima scientia. Cum igitur entia immaterialia et immobilia sint nobilissima, de eis erit scientia divina.

Item. Philosophus dicit in principio, *Metaph.*, quod scientia divina est de primis principiis et causis. Hujusmodi autem sunt immaterialia et immobilia. Ergo de talibus est scientia divina.

Respondeo : Ad evidentiam hujus quæstionis scire oportet, quæ scientia debeat dici scientia divina. Sciendum igitur, quod quæcumque scientia considerat aliquod genus subjectum, oportet quod considereat principia illius ; cum scientia non perficiatur nisi per cognitionem principiorum primorum, ut patet per Philosophum in principio, *Physic.* Sed principiorum sunt duo genera. Quædam enim sunt quæ sunt in seipsis quædam naturæ completæ, et sunt nihilominus principia aliorum ; sicut corpora cœlestia sunt quædam principia corporum aliorum inferiorum, et corpora simplicia corporum mixtorum : et ideo ista non solum considerantur in scientiis ut principia sunt, sed etiam ut sunt in seipsis res quædam : et propter hoc de eis non solum tractatur in scientia quæ considerat ipsa principiata, sed habent etiam scientiam per se separatam ; sicut de corporibus cœlestibus est quædam pars scientiæ naturalis præter illam [1] in qua determinatur de corporibus inferioribus ; et de elementis est quædam scientia præter illam in qua determinatur de corporibus mixtis. Quædam autem sunt principia quæ non sunt naturæ completæ in seipsis, sed solum sunt principia naturarum, sicut unitas numeri et punctus lineæ, et forma et materia corporis physici. Unde hujusmodi principia non tractantur nisi in scientia quæ agit de principiatis. Sicut autem uniuscujusque generis determinati sunt quædam communia principia quæ se extendunt ad omnia principia illius generis ; ita et omnia entia secundum quod in ente communicant, habent quædam principia, quæ sunt principia omnium entium : quæ quidem principia possunt dici communia dupliciter secundum Avicennam in sua *Sufficientia.* Uno modo per prædicationem ; sicut cum dico, quod forma est communis ad omnes formas, quia de qualibet prædicatur. Alio modo per causalitatem, sicut dicimus solum unum numero esse principium ad omnia generabilia. Omnium autem entium sunt communia principia non solum secundum primum modum, quod appellat Philosophus in II *Metaph.*, omnia entia habere eadem principia secundum analogiam ; sed etiam secundum [2] secundum modum, ut sint quædam res eædem numero existentes onium rerum principia ; prout scilicet principia accidentium reducuntur in substantias, et principia substantiarum corruptibilium in substantias incorruptibiles : et sic quodam gradu et ordine in quædam principia omnia entia reducuntur. Et quia illud quod est principium essendi omnibus, oportet esse maxime ens, ut dicitur, II *Metaph.*, ideo hujusmodi principia oportet esse completissima ; et propter hoc oportet ea esse maxime actu, ut nihil vel minimum habeant de potentia, quia actus est prior et potentior potentia, ut dicitur, X *Metaph.* Et propter hoc oportet esse ea sine materia, quæ est potentia, et absque motu, qui est actus existentis in potentia, et hujusmodi sunt res divinæ : quia si divinum alicubi existit, in tali natura immateriali et immobili maxime existit, ut dicitur, VI *Metaph.*. Hujusmodi ergo res divinæ, quia sunt principia omnium entium, et sunt nihilominus in se naturæ completæ, dupliciter tractari possunt. Uno modo prout sunt principia communia omnium entium ; alio modo prout sunt in se res quædam. Quia autem hujusmodi prima principia quamvis sint in se maxime nota, tamen intellectus se habet ad ea sicut oculus noctuæ ad lumen solis, ut dicitur, II *Metaph.;* per lumen naturalis rationis pervenire non possumus in ea nisi secundum quod in ea per effectus ducimur : et hoc

1. Deest. : « responsio ad instantiam. »
2. Al. : « in qua determinatur de corporibus mixtis, aliis omissis. »

modo Philosophi in ea pervenerunt, sicut dicitur, Roman., I, 20 : « *Invisibillia Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.* » Unde et hujusmodi res divinæ non tractantur a philosophis nisi prout sunt rerum omnium principia ; et ideo pertractantur in illa doctrina in qua ponuntur illa quæ sunt communia omnibus entibus, quæ habet subjectum ens inquantum est eus ; et hæc scientia divina dicitur. Est autem alius modus cognoscendi hujusmodi res non secundum quod per effectus manifestantur, sed secundum quod ipsæ seipsas manifestant : et hunc modum ponit Apostolus, I Corinth., II, 11 : « *Quæ Dei sunt nemo novit nisi Spiritus Dei. Nos autem non spiritum hujus mundi habemus, sed spiritum qui ex Deo est :* » et ibid. 10: « *Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum.* » Et per hunc modum tractantur res divinæ secundum quod in seipsis subsistunt, et non solum prout sunt rerum principia. Sic igitur theologia, sive scientia divina, est duplex. Una in qua considerantur res divinæ, non tamquam subjectum scientiæ, sed tamquam principium subjecti ; et talis est theologia quam philosophi prosequuntur, quæ alio nomine metaphysica dicitur. Alia vero quæ ipsas res divinas considerat propter seipsas, ut subjectum scientiæ ; et hæc est theologia quæ sacra Scriptura dicitur. Utraque autem est de his quæ sunt separata a materia et motu secundum esse; sed diversimode, secundum quod dupliciter potest aliquid a materia est separatum et motu secundum esse. Uno modo sic quod de ratione rei quæ separata dicitur, sit quod nullo modo in materia et motu esse possit : et hoc modo Deus et Angeli dicuntur esse a materia et motu, sed possit separati. Alio modo sic quod non sit de ratione ejus quod sit in materia et motu, esse sine materia et motu, quamvis quandoque inveniatur in materia : et sic ens et substantia et potentia et actus sunt separata a materia et motu : quia secundum esse a materia et motu non dependent, sicut mathematica dependent, quæ nunquam sine materia esse possunt, quamvis sine materia sensibili possint intelligi. Theologia ergo philosophica determinat de separatis secundo modo, sicut scilicet de principiis subjecti ; theologia vero sacræ Scripturæ tractat de separatis primo modo, sicut de subjectis ; quamvis in ea tractentur aliqua quæ sunt in materia et motu, secundum quod requirit rerum divinarum manifestatio.

Ad primum igitur dicendum, quod ea quæ non assumuntur in scientia nisi ad manifestationem aliorum, non pertinent per se ad scientiam, sed quasi per accidens: sic enim in mathematica quædam naturalia assumuntur : et per hunc modum nihil prohibet in scientia divina esse quædam quæ sunt in materia et motu.

Ad secundum dicendum, quod moveri Deo non attribuitur proprie, sed metaphorice: et hoc dupliciter. Uno modo secundum quod improprie operatio intellectus vel voluntatis motus dicitur; et secundum hoc dicitur aliquis movere seipsum, quando intelligit et diligit se. Et per hunc modum potest verificari dictum Platonis, qui dicit, quod primus motor movet seipsum, quia scilicet intelligit et diligit se, ut Commentator dicit in VIII *Physic.* Alio modo secundum quod ipse effluxus causatorum a primis causis potest nominari processio sive motus quidam causæ in causatum, inquantum in ipso effectu relinquitur similitudo causæ ; et sic causa quæ prius erat in seipsa, postmodum fit in effectu per similitudinem suam. Et hoc modo Deus, qui suam similitudinem omnibus creaturis impartitus est, quantum ad aliquid per omnia moveri, vel ad omnia procedere dicitur: quo modo loquendi utitur frequenter Dionysius : et secundum hunc modum videtur intelligi quod dicitur Sap., VII, quod *omnibus mobilibus mobilior est sapientia, et quod attingit a fine usque ad finem.* Hoc autem non est proprie moveri ; et ideo ratio non sequitur.

Ad tertium dicendum, quod scientia divina quæ est per inspirationem divinam accepta, non est de Angelis sicut de subjecto, sed solum sicut de his quæ assumuntur ad manifestationem subjecti. Sic igitur in sacra Scriptura agitur de Angelis, sicut et de ceteris creaturis ; sed in scientia divina quam Philosophi tradunt, consideratur de Angelis, quos intelligentias vocant, eadem ratione qua et de causa prima, quæ est Deus ; inquantum scilicet ipsi etiam sunt principia secunda saltem per motum orbium : quibus nullus quidem motus physicus accidere potest; motus autem qui est secundum electionem, inducitur ad illum modum quo operatio voluntatis vel intellectus motus dicitur : quod est improprie dictum, sumpto motu quasi metaphorice. Motus autem quo dicuntur secundum locum moveri, non est secundum circumscrip-

tionem localem, sed secundum operationem quæ exercetur in hoc vel in illo loco, aut secundum aliquam aliam habitudinem quam habent ad locum, omnino æquivocam ad illam habitudinem quam habet corpus locatum ad locum. Et ideo patet quod eis non convenit motus secundum quod naturalia in motu esse dicuntur.

Ad quartum dicendum, quod actus et potentia sunt communiora quam materia et forma: et ideo in Angelis etsi non inveniatur compositio materiæ et formæ, potest tamen in eis inveniri potentia et actus. Materia enim et forma sunt partes compositi ex materia et forma : et ideo in illis invenitur tantum compositio materiæ, et formæ quarum una pars se habet ad aliam ut potentia ad actum. Quod autem potest esse, potest etiam non esse ; et ideo possibile est unam partem inveniri cum alia et sine alia : et ideo composito materiæ et formæ non invenitur, secundum Commentatorem I *Cœli et mundi*, et VII *Metaph.*, nisi in his quæ sunt per naturam corporalia. Nec obstat quod aliquod accidens in aliquo subjecto perpetuo conservetur, sicut figura in cœlo, cum tamen corpus cœleste impossibile sit esse sine tali figura: quia figura et omnia alia accidentia consequuntur substantiam sicut causam ; et ideo subjectum se habet ad accidentia non solum ut potentia passiva, sed etiam quodammodo ut potentia activa ; et ideo aliqua accidentia naturaliter perpetuantur in subjectis suis. Materia autem non est hoc modo subjectum formæ ; et ideo omnis materia quæ substat alicui formæ, potest etiam non subesse, nisi fortassis a causa extrinseca contineatur ; sicut virtute divina ponimus alia corpora quæ ex contrariis composita sunt, esse incorruptibilia, ut corpora resurgentium. Essentia autem Angeli secundum suam naturam est incorruptibilis: et ideo non est in eo compositio formæ et materriæ. Sed quia Angelus non habet esse a seipso, ideo se habet in potentia ad esse, quod accipit a Deo; et sic esse a Deo acceptum comparatur ad essentiam ejus simplicem, ut actus ad potentiam. Et hoc est quod dicitur, quod sunt compositi ex quo est et quod est; ut ipsum esse intelligatur quod est, ipsa vero natura Angeli intelligatur quod est. Tamen si ex materia et forma essent Angeli compositi, non tomen ex materia sensibili, a qua oportet mathematica esse abstracta et metaphysica separata.

Ad quintum dicendum, quod ens et substantia dicuntur esse separa a materia et motu, non propter hoc quod de ratione eorum sit esse sine materia et motu, sicut de ratione asini est sine ratione esse; sed propter hoc quia de ratione eorum non est in materia et motu esse, quamvis quandoque sint in materia et motu ; sicut animal abstrahit a rationali, quamvis aliquod animal sit rationale.

Ad sextum dicendum quod metaphysicus considerat etiam de singulis entibus, non secundum proprias rationes per quas sunt tale vel tale ens, sed secundum quod participant communem entis rationem ; et sic etiam pertinet ab ejus considerationem materia et motus.

Ab septimum dicendum quod agere et pati non convenit entibus secundum quod sunt in consideratione, sed secundum quod sunt in esse. Mathematicus autem considerat res abstractas in consideratione tantum ; et ideo illæ res prout cadunt in consideratione mathematici, non possunt esse principium et finis motus ; et ideo mathematicus non demonstrat per causam efficientem et finalem. Res autem quas considerat Divinus, sunt sparatæ, existentes in rerum natura. Tales autem possunt esse principium et finis motus: unde nihil prohibet quin per causam efficientem et finalem demonstret.

Ad octavum dicendum quod sicut fides, quæ est quasi habitus theologiæ, habet pro objecto ipsam veritatem primam et tamen quædam alia ad creaturas pertinentia in articulis fidei continentur, inquantum contingit aliquo modo veritatem primam : per eumdem modum theologia est principaliter de Deo sicut de subjecto; de creaturis autem multa assumit ut effectus ejus, vel quomolibet hobentia habitudinem ad ipsum.

QUÆSTIO VI.

DE MODIS QUOS SPECULATIVÆ SCIENTIÆ ATTRIBUIT.

Deinde quæritur de modis quos speculativæ scientiæ attribuit ; et circa hoc quæruntur quatuor.

Primo, utrum oporteat versari in naturalibus rationabiliter, et in mathematicis disciplinabiliter, et in divinis intelligibiliter.

Secundo, utrum in divinis sit omnino imaginatio relinquenda.

Tertio, utrum intellectus noster possit ipsam divinam formam inspicere.

Quarto, utrum hoc possit fieri per viam alicujus scientiæ speculativæ.

ARTICULUS I.

Utrum oporteat versari in naturalibus rationabiliter, in mathematicis disciplinabiliter, et in divinis intelligibiliter.

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod non oporteat in naturalibus rationabiliter versari. Philosophia enim rationalis contra naturalem dividitur. Sed rationabiliter procedere videtur ad rationalem pertinere proprie. Ergo inconvenienter attribuitur naturali.

2. Item. Philosophus frequenter in *libris Physic.* distinguit processus ad aliquas conclusiones rationales et physicas. Ergo non est proprium naturalis scientiæ rationabiliter procedere.

3. Item. Quod commune est omnibus scientiis, non debet uni appropriari. Sed quælibet scientia procedit ratiocinando, discurrendo, vel ex effectibus in causas vel ex causis in effectus, vel ex aliquibus signis. Ergo non debet naturali appropriari.

4. Item. Ratiocinativum contra scientificum dividitur in VI *Ethic.* Sed scientia naturalis ad scientificum pertinet. Ergo ei non convenienter attribuitur procedere rationabiliter.

Sed contra est quod dicit Boetius V *de Consolatione :* « Ratio cum quid universale respicit, nec imaginativa nec sensu utens, imaginabilia et sensibilia tamen apprehendit. » Sed imaginabilia et sensibilia comprehendere ad solum naturalem pertinet. Ergo rationalis processus convenienter naturali attribuiter.

Item. Dicitur in lib. *de Spir. et Anima*, quod ratio circa formas corporum versatur. Sed considerare corpora maxime pertinet ad naturalem. Ergo rationabiliter procedere convenienter attribuitur naturali.

1. Ulterius videtur quod inconvenienter dicatur, mathematicam disciplinabiliter procedere. Disciplina enim nihil aliud videtur quam acceptio scientiæ. Sed in qualibet parte philosophiæ accipitur scientia, quia omnes demonstrative procedunt. Ergo procedere disciplinabiliter est commune omnibus partibus philosophiæ ; et ita non debet appropriari mathematicæ.

2. Item. Quanto aliquid est certius, tanto facilius videtur ut de eo sit disciplina. Sed naturalia sunt certiora. ut videtur, quam mathematica ; quia capiuntur sensu, a quo omnis nostra cognitio oritur. Ergo hic modus convenit magis naturali, quam mathematico.

3. Item. Ut videtur V *Metaph.*, initium scientiæ est a quo fit facilior disciplina. Sed initium addiscendi accipitur a logica, quam oportet præaddiscere mathematicæ et omnibus aliis. Ergo disciplinalis modus magis convenit logicæ.

4. Item. Modus scientiæ naturalis et divinæ assumitur a potentiis animæ, scilicet a ratione et intellectu. Ergo similiter et mathematicus modus ab aliqua potentia animæ assumi debet; et sic non convenienter ponitur modus ejus disciplinabiliter procedere.

Sed contra : Disciplinabiliter procedere est demonstrative procedere et per certitudinem. Sed ut dicit Ptolomæus in principio *Almagesti*, solum mathematicum genus, si quis huic diligentiam adhibeat, inquisitionis firmam stabilemque fidem intendentibus necessariam dabit, velut demonstratione per indubitabiles vias facta. Ergo disciplinabiliter procedere, maxime proprium est mathematicæ.

Item. Hoc patet per Philosophum in pluribus locis librorum suorum, in quibus mathematicas scientias disciplinas vocat.

1. Ulterius videtur quod non sit conveniens modus divinæ scientiæ intelligibiliter procedere. Intellectus enim, secundum Philosophum, est principiorum, scientia conclusionum. Sed non omnia quæ traduntur in scientia divina, sunt principia, sed quædam etiam conclusiones. Ergo intellectualiter procedere non est conveniens scientiæ divinæ.

2. Item. In illis quæ omnem intellectum excedunt, intellectualiter versari non possumus. Sed divina excedunt omnem intellectum, ut Dionysius dicit I cap. *de div. Nom.*, et Philosophus in lib. *de Causis*. Ergo intellectualiter tractari non possunt.

3. Item. Dionysius, VII cap. *de div. Nomin.*, dicit, quod Angeli habent intellectualem virtutem, inquantum divinam cognitionem non congregant ex sensibilibus, aut a rebus divisis. Sed hoc est supra potestatem animæ, ut ibidem dicitur. Cum igitur divina scientia de qua hic agitur sic scientia humanæ animæ videtur

quod non sit proprius modus ejus tractare intellectualiter.

4. Item. Theologia præcipue videtur esse de his quæ sunt fidei. Sed de his quæ fidei suni, intelligere est finis : Isai., VII, 9, secundum aliam litteram : « *Nisi credideritis, non intelligetis :* » Ergo hic modus non debet poni sicut modus theologiæ, sed sicut finis.

Sed contra est quod dicitur lib. *de Spiritu et Anima*, quod intellectus est Spiritum creatorum intelligentia vero ipsius Dei. De his autem est præcipue scientia divina. Ergo intellectualiter procedere videtur esse ipsius proprium.

Item. Modus scientiæ debet respondere materiæ. Sed res divinæ sunt res intelligibiles per seipsas. Ergo modus conveniens divinæ scientiæ est intellectualiter procedere.

Respondeo dicendum ad primam quæstionem, quod processus aliquis quo proceditur in scientiis, dicitur tripliciter rationalis. Uno modo ex parte principiorum quibus proceditur, ut cum aliquis procedit ad aliquid probandum ex operibus rationis : cujusmodi sunt genus et species et oppositum, et hujusmodi intentiones, quas logici considerant : et sic dicitur aliquis processus rationalis, quando aliquis utitur in aliqua scientia propositionibus quæ traduntur in logica, prout scilicet utimur logica, prout est docens, in aliis scientiis. Sed hic modus procedendi non potest competere proprie alicui particulari scientiæ, in quibus peccatum accidit, nisi ex propriis procedatur. Convenit autem hæc proprie fieri in metaphysica et logica, eo quod utraque scientia communis est, et idem subjectum quodammodo habent. Alio modo dicitur processus rationalis ex termino in quo sistitur procedendo. Ultimus enin terminus ad quem rationis inquisitio perducere debet est intellectus principiorum, in quæ resolvendo judicamus ; quod quidem quando fit, non dicitur processus vel probatio naturalis, sed demonstratio. Quando autem inquisitio rationis usque in ultimum terminum non perducit, sed sistitur in ipsa inquisitione, quando scilicet quærenti adhuc manet via ad utrumlibet (et hoc contingit quando per probabiles rationes proceditur, quæ natæ sunt facere opinionem et fidem, non autem scientiam) sic rationalis processus distinguitur contra demonstrativum. Et hoc modo procedi potest rationabiliter in qualibet scientia, ut ex probabilibus paretur via ad necessarias conclusiones : et hic est alius modus logicæ, quo logica utitur in scientiis demonstrativis, non quidem ut est docens, sed ut utens : et his duobus modis denominatur processus rationalis a scientia nostra : his enim duobus utitur logica, quæ rationis dicitur scientia, in scientiisdemonstrativis, ut dicit Commentator I *Physic.* Tertio modo dicitur aliquis modus rationalis a potentia rationali, inquantum scilicet procedendo sequitur proprium modum animæ rationaceslis in cognoscendo ; et sic rationalis processus est proprius scientiæ naturalis. Scientia enim naturalis in suis processibus servat proprium modum rationalis animæ quantum ad duo. Primo quantum ad hoc quod sicut anima rationalis a sensibilibus quæ sunt magis nota quod ad nos, accipit cognitionem intelligibilium, quæ sunt magis nota secundum naturam, ut patet I *Physic.;* ita scientia naturalis procedit ex his quæ sunt nota magis quo ad nos, et minus nota secundum naturam : et demonstratio quæ est per signum vel per effectum, magis usitatur in scientia naturali. Secundo, quia habet id quod est proprium rationis, sicut est de uno in aliud discurrere : et hoc magis in scientia naturali servatur, ubi ex cognitione unius in cognitionem alterius devenitur, sicut ex cognitione effectus in cognitionem causæ. Et non preceditur solum ab uno in aliud secundum rationem, quod non est aliud secundum rem, sieut si ab animali proceditur ad hominem. In scientiis enim mathematicis proceditur per ea tantum quæ sunt de essentia rei solum cum demonstrent per causam formalem : et ideo non demonstratur iu eis aliquid de una re per aliam rem, sed per propriam definitionem illius rei. Etsi enim demonstrentur aliquæ demonstrationes de circulo ex triangulo, vel e converso, hoc non est nisi inquantum in circulo est potentia trangulus, et e converso. Sed in scientia naturali, in qua fit demonstratio per causas extrinsecas, probatur aliquid de una re per aliam omnino extrinsecam : et ita modus rationalis in scientia naturali maxime observatur ; et ideo scientia naturalis inter alias est intellectui hominis magis conformis. Attribuitur igitur rationabiliter procedere scientiæ naturali, non quia ei soli conveniat, sed quia ei præcipue competit.

Ad primum igitur dicendum, quod ratio illa procedit de processu qui dicitur rationalis secundum primum modum : sic

enim rationalis modus proprius est rationali scientiæ et divinæ, non autem naturali.

Ad secundum dicendum, quod ratio illa procedit de processu illo qui dicitur rationalis secundo modo.

Ad tertium dicendum, quod in omnibus scientiis servatur quantum ad hoc modus rationis, quod procedatur de uno in aliud secundum rationem, non autem quod procedatur de una re in aliam; sed hoc est proprium naturalis scientiæ, ut dictum est.

Ad quartum dicendum, quod Philosophus ibi pro eodem ponit ratiocinativum et opinativum : unde patet quod pertinet ad secundum modum assignatum. Ratiocinativo vero vel opinativo attribuit Philosophus ibidem agibilia humana, de quibus est scientia moralis ratione suæ contingentiæ. Unde potest ex dictis colligi, quod primus modus rationabilitatis est maxime proprius scientiæ rationali, secundus morali, tertius naturali.

Ad secundam quæstionem dicendum, quod procedere disciplinabiliter attribuitur mathematicæ, non quia ipsa sola disciplinabiliter procedat, sed quia ei præcipue competit. Cum igitur discere nihil aliud sit quam ab alio scientiam accipere, tunc dicimur procedere disciplinabiliter, quando processus noster ad certam cognitionem perducit, quæ scientia dicitur : quod quidem contingit in mathematicis scientis. Cum enim mathematica sit media inter naturalem et divinam, ipsa est utraque certior. Naturali quidem, quia ejus consideratio est a motu et a materia absoluta : cum naturalis consideratio in materia et motu versetur. Ex hoc autem quod consideratio naturalis est circa materiam, a pluribus dependet; scilicet a consideratione materiæ et formæ, et dispositionum materialium, et proprietatum quæ consequuntur formam in materia. Ubicumque autem ad aliquid cognoscendum oportet considerare plura, est difficilior cognitio : unde in I *Posteriorum* dicitur, quod minus certa scientia est quæ est ex additione, ut geometria ad arithmeticam. Ex hoc vero quod ejus consideratio est circa res mobiles, et quæ non uniformiter se habent; ejus cognitio est minus firma, quia ejus demonstrationes ut in majori parte sunt ex hoc quod contingit aliquando aliter se habere ; et ideo quando aliqua scientia magis appropinquat ad singularia, sicut scientiæ operativæ, ut medicina, alchimia et moralis, minus possunt habere de certitudine propter multitudinem eorum quæ consideranda sunt in talibus scientiis, quorum quodlibet se omittatur, frequenter erratur ; et propter eorum variabilitatem. Est autem processus mathematicus certior quam processus divinæ scientæ, quia ea de quibus est scientia divina, sunt magis a sensibus remota, a quibus nostra cognitio ortum sumit, et quantum ad substantias separatas, in quarum cognitionem insufficienter inducunt ea quæ a sensibus accipiuntur, et quantum ad ea quæ sunt communia omnibus entibus, quæ sunt maxime universalia, et sic maxime remota a particularibus cadentibus sub sensu. Mathematica autem ipsa sub sensu cadunt, et imaginationi subjacent, ut linea, figura, numerus et hujusmodi ; et ideo intellectus humanus a phantasmatibus accipiens, facilius eorum cognitionem accipit et certius quam intelligentiæ alicujus, vel etiam quidditatem substantiæ, potentiam et actum et hujusmodi. Et sic patet quod mathematica consideratio est facilior et certior quam naturalis et theologica, et multo plus quam aliæ scientiæ operativæ : et ideo ipsa maxime dicitur disciplinabiliter procedere ; et hoc est quod dicit Ptolomæus in principio *Almagesti :* « Alia duo genera theorici potius quis opinionem quam conceptionem scientialem dicat : Theologum quidem propter inapparens ejus et incomprehensibile ; physicum vero propter materiæ instabile et immanifestum. Solus autem mathematicus inquisitionis firmam stabilemque fidem intendentibus dabit, velut utique demonstrationes per indubitabiles rationes manifestans. »

Ad primum ergo dicendum, quod quamvis in qualibet scientia disciplina accipiatur, tamen in mathematicis facilius et certius, ut dictum est.

Ad secundum dicendum, quod quamvis naturalia sensui subjaceant, non tamen propter sui fluxibilitatem habent magnam certitudinem, cum extra sensum fiunt, sicut habent mathematica, quæ sunt extra motum in materia secundum esse, et sic sub sensu et imaginatione cadere possunt.

Ad tertium dicendum, quod in addiscendo incipimus ab eo quod est magis facile, nisi necessitas aliud requirat : quandoque enim necesse est in addiscendo non incipere ab eo quod est facilius, sed ab eo a cujus cognitione cognitio sequentium

dependet : et hac positione oportet in addiscendo a logica incipere : non quia ipsa sit facilior scientiis ceteris, habet enim maximum difficultatem, cum sit de secundo intellectis ; sed quia aliæ scientiæ ab ipsa dependent, inquantum ipsa docet modum procedendi in omnibus scientiis. Oportet enim primo scire modum scientiæ quam scientiam ipsam, ut dicitur II *Metaph.*

Ad quartum dicendum, quod a potentiis animæ sumitur modus scientiarum propter modum quem habent potentiæ animæ in agendo. Unde modi scientiarum non respondent potentiis animæ, sed modis quibus potentiæ animæ procedere possunt; qui non solum diversificantur penes potentias tantum, sed etiam penes objecta; et sic non oportet quod modus cujuslibet scientiæ denominetur ab aliqua potentia animæ. Potest tamen dici, quod sicut modus physicæ denominatur a ratione, secundum quod a sensu accipit, modus autem scientiæ divinæ ab intellectu, secundum quod in Deo aliquid considerat; ita etiam modus mathematicæ attenditur secundum quod accipit ab imaginatione.

Ad tertiam quæstionem dicendum, quod sicut rationabiliter procedere attribuitur naturali philosophiæ, quia in ipsa observatur maxime modus rationis ; ita intellectualiter procedere attribuitur divinæ scientiæ, eo quod in ipsa observatur maxime modus iutellectus. Differt autem ratio ab intellectu, sicut multitudo ab unitate : unde dicit Boetius VI *de Consol.*, quod similiter se habet ratio ad intellectum, sicut tempus ad æternitatem et circulus ad centrum. Est enim rationis proprium circa multa diffundi, et ex eis unam simplicem cognitionem colligere : unde dicit Dionysius VII cap. *de div. Nomin.*, quod animæ secundum quod habent rationabilitatem, diffusive circumeunt veritatem, et in hoc deficiunt ab Angelis ; sed inquantum convolvunt multa ad unum, quodammodo Angelis æquantur. Intellectus autem e converso per prius unam et simplicem veritatem considerat, et in illa totius multitudinis cognitionem capit : sicut Deus intelligendo suam essentiam omnia cognoscit : unde Dionysius dicit ibidem, quod Angelorum mentes habent intellectualitatem, inquantum uniformiter intelligibilia divinorum intelligunt. Sic igitur patet quod rationalis consideratio ad intellectualem terminatur secundum viam resolutionis, inquantum ex multis ratio colligit unam et simplicem veritatem : et rursum intellectualis consideratio est principium rationalis secundum viam compositionis et inventionis, inquantum intellectus in uno multa comprehendit, Illa igitur consideratio, quæ est terminus totius humane ratiocinationis, maxime est intellectualis consideratio. Tota autem rationis consideratio resolventis in omnibus scientiis, ad cognitionem divinæ scientiæ terminatur. Quandoque enim [1] ratio, ut prius est dictum, procedit de uno in aliud secundum rem, ut quando est demonstratio per causas, vel per effectus extrinsecos ; componendo quidem proceditur a causis ad effectum, quasi resolvendo, cum proceditur ab effectibus ad causas, eo quod causæ sunt effectibus simpliciores, et magis immobiliter et uniformiter permanentes, resolvendo autem quando e converso. Ultimus igitur terminus resolutionis in hac via est cum pervenitur ad causas supremas maxime simplices, quæ sunt substantiæ separatæ. Quandoque vero proceditur de uno in aliud secundum rationem, ut quando est processus secundum causas intrinsecas : componendo quidem, quando a formis maxime universalibus in magis particularia proceditur ; resolvendo autem, quando e converso, eo quod universalius est simplicius. Maxime autem universalia sunt quæ sunt communia omnibus entibus : et ideo terminus resolutionis in hac via ultimus est consideratio entis, et eorum quæ sunt entis inquantum hujusmodi. Hæc autem sunt de quibus divina scientia considerat, ut supra dictum est ; substantiæ scilicet separatæ, et communia omnibus entibus. Unde patet quod sua consideratio est maxime intellectualis. Et inde etiam est quod ipsa largitur principia omnibus aliis scientiis, inquantum intellectualis consideratio est principium rationalis, propter quod dicitur prima philosophia : et nihilominus ipsa addiscitur post physicam et ceteras scientias, inquantum intellectualis consideratio est terminus rationalis : propter quod dicitur metaphysica quasi transphysica, quia post physicam resolvendo occurrit.

Ad primum igitur dicendum, quod intellectualiter procedere non attribuitur scientiæ divinæ, quasi non ipsa ratiocine-

1. Al. : « quandoquidem. »

tur procedendo de principiis ad conclusiones; sed quia ejus ratiocinatio est intellectuali considerationi propinquissima, et conclusiones ejus principiis.

Ad secundum dicendum, quod Deus est supra intellectum omnem creatum quantum ad comprehensionem, non autem supra intellectum increatum, cum ipse seipsum intelligendo comprehendat. Est vero supra omnem intellectum viatoris quantum ad cognitionem qua cognoscitur quid est, non autem ad cognitionem qua cognoscitur an est. A beatis autem cognoscitur etiam quid est, quia vident ejus essentiam. Et tamen scientia divina non est solum de Deo, sed etiam de aliis quæ intellectum humanum etiam secundum statum viæ non excedunt, quantum ad quid est cognoscendum de ipsis.

Ad tertium dicendum, quod, sicut supra dictum est, humana cognitio vel consideratio quantum ad sui terminum pertingit quodammodo ad angelicam cognitionem, non secundum æqualitatem, sed secundum quamdam assimilationem: unde dicit Dionysius, VII cap. *de divin Nom.*, quod « animæ multorum ad unum convolutione ex intellectibus æqualibus Angelis, inquantum animabus est proprium et possibile, sunt dignæ habitæ. »

Ad quartum dicendum, quod cognitio etiam fidei maxime pertinet ad intellectum. Non enim eam rationis investigatione accipimus, sed simplici acceptione intellectus ei assentimur. Dicimur autem ea non intelligere, inquantum intellectus plenam eorum cognitionem non habet: quod quidem nobis in præmium repromittitur.

ARTICULUS II.

Utrum in divinis sit omnino imaginatio relinquenda.

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod in divinis oporteat ad imaginationes[1] deduci. Scientia enim divina nunquam competentius traditur quam in sacra Scriptura. Sed in sacra Scriptura in divinis deducimur ad imagines, dum divina nobis sub figuris sensibilibus describuntur. Ergo oportet in divinis ad imaginationes deduci.

2. Item. Divina non capiuntur nisi in intellectu; unde et in eis intellectualiter versari oportet, ut dictum est. Sed non est intelligere sine phantasmate, ut dicit Philosophus I et III *de Anima*. Ergo in divinis oportet ad imaginationes deduci.

3. Item. Divina nobis maxime innotescunt per illustrationem divini radii. Sed, sicut dicit Dionysius I cap. *cœlest. Hierarch.*, « impossibile est nobis aliter superlucere divinum radium, nisi varietate sacrorum velaminum circumvelatum;» et sacra velamina vocat sensibilium imagines. Ergo in divinis oportet ad imaginationes deduci.

4. Item. Circa sensibilia oportet imaginabiliter versari. Sed divinorum cognitionem ex sensibilibus effectibus accipimus, secundum illud Rom., I, 20: « *Invisibilia Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque ejus virtus et divinitas.* » Ergo in divinis oportet ad imagines deduci.

5. Item. In cognoscitivis maxime regulamur per id quod est cognitionis principium, sicut in naturalibus per sensum, a quo nostra cognitio incipit. Sed principium intellectualis cognitionis in nobis est imaginatio, cum phantasmata hoc modo compareant ad intellectum nostrum sicut colores ad visum, ut dicitur III *de Anima*. Ergo in divinis oportet ad imagines deduci.

6. Item. Cum intellectus non utatur organo corporali ex læsione organi corporalis, non impeditur actio intellectus, nisi quatenus ad imaginationem convertitur. Sed per læsionem organi corporalis, scilicet cerebri, impeditur intellectus in consideratione divinorum. Ergo intellectus divina considerans, ad imagines deducitur.

Sed contra est quod dicit Dionysitus, I cap. *mysticæ Theologiæ*, ad Timotheum loquens: « Tu (inquit) amice Timothee, circa mysticas visiones sensus derelinque.» Sed imaginatio non nisi sensibilium, cum sit motus factus a sensu secundum actum, ut dicitur, II *de Anima*. Ergo cum divinorum considerationes sint maxime mysticæ, in eis non debemus ad imagines deduci.

Item. In cujuslibet scientiæ consideratione vitandum est id quod errorem facit in ea. Sed sicut dicit in lib. *de Trinitate*, primus error circa divina est eorum qui ea quæ de corporibus noverunt, ad res divinas transferre conantur. Cum ergo imaginationon sit nisi corporalium rerum,

1. Al.: « tantum secundum modum. »

videtur quod non debeamus ad imagines deduci.

Item. Virtus inferior non se extendit ad id quod superioris est proprium, ut patet per Boetium, V *de Consolatione*. Sed cognoscere divina et spiritualia ad intellectum, pertinet, et ad intelligentiam, ut dicitur in lib. *de Spiritu et Anima*. Cum igitur, ut ibi dicitur, imaginatio sit infra intelligentiam et intellectum, videtur quod in divinis et spiritualibus non debeamus ad imaginationes deduci.

Respondeo dicendum, quod in qualibet cognitione duo est considerare : scilicet principium et finem, sive terminum. Principium quidem ad apprehensionem pertinet, terminus autem ad judicium ; ibi enim cognitio perficitur. Principium igitur cujuslibet nostræ cognitionis est in sensu, quia ex apprehensione sensus oritur apprehensio phantasiæ quæ est motus a sensu factus, ut dicit Philosophus : a qua iterum oritur apprehensio intellectivæ animæ ut objecta, ut dicitur, III *de Anima*. Sed terminus cognitionis non semper est uniformiter : quandoque enim est in sensu, quandoque in imaginatione, quandoque in solo intellectu. Quandoque enim proprietates et accidentia rei quæ sensu demonstrantur, sufficienter exprimunt naturam rei ; et tunc oportet quod judicium de re vera, quod facit intellectus, conformetur his quæ sensus demonstrat de re : et hujusmodi sunt omnes res naturales, quæ sunt determinatæ ad materiam sensibilem : et ideo in scientia naturali terminari debet cognitio ad sensum, ut scilicet hoc modo judicemus de rebus naturalibus secundum quod sensus ea demonstrat, ut patet, III *Cœli et Mundi ;* et qui sensum negligit in naturalibus, incidit in errorem. Et hæc sunt naturalia quæ sunt concreta cum materia sensibili et motu et secundum esse et secundum considerationem. Quædam vero sunt quorum judicium non dependet ex his quæ sensu percipiuntur ; quia quamvis secundum esse sint in materia sensibili, tamen secundum definitivam rationem sunt a materia sensibili abstracta. Judicium autem potissimum de unaquaque re fit secundum definitivam rationem, Sed quia secundum definitivam rationem non abstrahunt a qualibet materia, sed solum a sensibili ; et remotis conditionibus sensibilibus, adhuc remanet aliquid imaginabile ; ideo in talibus oportet quod judicium sumatur secundum id quod demonstrat imaginatio. Hujusmodi autem sunt mathematica. In mathematicis enim oportet cognitionem secundum judicium terminari ad imaginationem, non ad sensum, quia judicium mathematicum superat apprehensionem sensus : unde non est idem judicium quandoque de linea mathematica quod est de sensibili ; sicut in hoc quod linea recta tangit sphæram solum secundum punctum : quod convenit rectæ [1] lineæ separatæ, non autem rectæ lineæ in materia, ut dicitur in I *de Anima*. Quædam vero sunt quæ excedunt et id quod cadit sub sensu, et id quod cadit sub imaginatione ; sicut illa quæ omnino a materia non dependent neque secundum esse, neque secundum considerationem : et ideo talium cognitio secundum judicium non debet terminari ad imaginationem neque ad sensum. Sed tamen ex his quæ sensu vel imaginatione comprehenduntur, in horum cognitionem devenimus : vel per viam causalitatis ; ut cum ex effectu causam cognoscimus, quæ non est effectui commensurata, sed excellens : vel per excessum, vel per remotionem, quando omnia quæ sensus vel imaginatio apprehendit, ab hujusmodi rebus separamus : quos modos cognoscendi divina ex sensibilibus ponit Dionysius lib. *de divinis Nominibus*. Uti ergo possumus in divinis sensu et imaginatione sicut principiis nostræ considerationis, sed non sicut terminis ; ut scilicet talia judicemus esse divina, qualia sunt quæ sensus et imaginatio apprehendit. Deduci autem ad aliquid est ad illud terminari ; et ideo in divinis neque ad sensum neque ad imaginationem debemus deduci : in mathematicis autem ad imaginationem, et non ad sensum ; in naturalibus autem etiam ad sensum. Et propter hoc peccant qui uniformiter in tribus speculativæ partibus procedere nituntur.

Ad primum igitur dicendum, quod sacra Scriptura non proponit nobis divina sub figuris sensibilibus ut intellectus noster ibi maneat, sed ut ab his ad invisibilia ascendat : unde etiam per vilium rerum figuras tradit, ut minor præbeatur in talibus occasio remanendi, ut Dionysius dicit II cap. *cœlest. Hierarch.*

Ad secundum dicendum, quod intellectus

1. Al. : « omittur rectæ lineæ. »

nostri operatio non est in præsenti statu sine phantasmate quantum ad principium cognitionis ; non tamen oportet ut semper nostra cognitio ad phantasmata terminetur ; ut scilicet illud quod apprehendimus, judicemus esse tale quale est phantasma per quod apprehendimus.

Ad tertium dicendum, quod auctoritas illa Dionysii loquitur quantum ad principium cognitionis, non quantum ad terminum ad quem ex effectibus sensibilibus venimus tribus modis prædictis, scilicet in cognitionem divinorum ; non autem ita quod oporteat judicium formari de divinis secundum modum quem habent ipsi sensibiles effectus.

Ad quartum dicendum, quod ratio procedit quando principium cognitionis est sufficienter ducens in id cujus cognitio quæritur ; et sic est principium sensus in naturalibus, non autem in divinis, ut dictum est.

Ad quintum dicendum, quod phantasma est principium nostræ cognitionis, ut ex quo incipit intellectus operatio, non sicut transiens, sed sicut permanens, ut quoddam fundamentum intellectualis operationis ; sicut principia demonstrationis oportet manere in omni processu scientiæ, cum phantasmata comparentur ad intellectum ut objecta, in quibus inspicit omne quod inspicit, vel secundum perfectam repræsentationem, vel secundum negationem. Et ideo quando phantasmatum cognitio impeditur, oportet totaliter impediri cognitionem intellectus in divinis. Patet enim quod non possumus intelligere Deum causam corporum esse, sive supra omnia corpora, sive absque corporeitate, nisi imaginemur corpora ; non tamen judicium divinorum secundum imaginationem formatur. Et ideo quamvis imaginatio in qualibet divinorum cognitione sit necessaria secundum statum viæ, nunquam tamen ad eam deduci oportet in divinis [1].

ARTICULUS III

Utrum intellectus noster possit ipsam divinam formam inspicere.

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod non possumus ipsam formam divinam, ad minus in statu viæ, inspicere. Dicit enim Dionysius in prima *epistola ad Cajum :* « Si aliquis videns Deum intellexit quod vidit, non ipsum vidit, sed aliquid eorum quæ sunt ejus, quæ existunt et cognoscuntur. » Sed forma divina est ipse Deus. Ergo non possumus ipsius formam divinam inspicere.

2. Item. Forma divina est ipsa divina essentia: Sed Deum per essentiam nemo in statu viæ videre potest. Ergo nec ejus formam inspicere.

3. Item. Quicumque inspicit formam alicujus rei, aliquid de ipsa re cognoscit. Sed secundum Dionysium, I cap. *mysticæ Theologiæ*, intellectus noster secundum quod melius potest Deo unitur, quando ejus nihil omnino cognoscit. Ergo non possumus divinam formam inspicere.

4. Item. Sicut dictum est, totius nostræ cognitionis principium est a sensu. Sed ea quæ per sensum cognoscimus, non sunt sufficientia ad demonstrandum formam Dei, nec etiam aliquarum substantiarum separatarum. Ergo non possumus ipsam divinam formam inspicere.

5. Item. Secundum Philosophum II *Metaph.*, intellectus noster se habet ad rerum manifestissima sicut oculus noctuæ ad solem. Sed oculus noctuæ nullo modo potest videre solem. Ergo intellectus noster nec formam divinam, nec alias formas separatas, quæ sunt naturæ manifestissimæ.

Sed contra est quod dicitur Rom., I, 20 : « *Invisibilia Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur : sempiterna quoque ejus virtus et divinitas.* » Nihil autem aliud est forma divina quam ipsa Deitas. Ergo ipsam formam divinam cognoscere intellectu aliquo modo possumus.

Item. Genes., XXXII, 30, super illud, « *Vidi Dominum facie ad faciem,* » dicit Glossa Gregorii : Nisi homo illam (scilicet veritatem divinam) utcumque conspiceret, non eam conspicere se non posse sentiret.» Sed nos sentimus divinam essentiam non posse perfecte cognoscere. Ergo aliquo modo ipsam conspicimus.

Item. Dionysius II cap. *cœlest. Hierarch.*, dicit, quod humanus animus assuescit extendi per visibilia in supermundanas altitudines, quæ nihil aliud sunt quam formæ separatæ. Ergo formas separatas possumus aliquo modo cognoscere.

Respondeo dicendum quod dupliciter aliquid cognoscitur. Uno modo dum scitur de eo an est ; alio modo, dum scitur de eo quid est. Ad hoc autem quod de re aliqua

1. Solutio ad sextum in priore ad quintum satis continetur.

sciamus quid est, oportet quod intellectus noster feratur in ipsius rei quidditatem sive essentiam, vel immediate, vel mediantibus aliquibus quæ sufficienter ejus quidditatem demonstrant. Immediate autem ferri non potest intellectus noster secundum statum viæ in essentiam divinam et alias separatas essentias, quia immediate extenditur ad phantasmata, ad quæ comparatur sicut visus ad colorem, ut dicitur, III *de Anima:* et sic immediate potest concipere intellectus quidditatem rei sensibilis, non autem alicujus rei intellectualis; unde Dionysius, II *cœlest. Hierarch.*, quod nostra analogia non valet immediate extendi in invisibiles contemplationes. Sed quædam invisibilia sunt, quorum quidditas et natura perfecte exprimitur ex quidditatibus rerum sensibilium notis; et de talibus intelligibilibus possumus scire quid est, sed mediate; sicut ex hoc quod scitur quid est homo et quid est animal, sufficienter innotescit habitudo unius ad alterum; et ex hoc scitur quid est genus et quid est species. Naturæ autem sensibiles intellectæ non sufficienter exprimunt divinam essentiam, neque etiam aliquas essentias separatas, cum non sint unius generis, naturaliter loquendo; et quidditas, et omnia hujusmodi nomina fere æquivoce dicuntur de sensibilibus, et de illis substantiis. Unde similitudines rerum sensibilium ad substantias immateriales translatas vocat Dionysius, II cap. *cœl. Hierar.*, dissimiles similationes, alio modo intellectualibus habentibus quæ aliquo modo sensibilibus distributa sunt; et sic per viam similitudinis non sufficienter illæ substantiæ ex his innotescunt. Neque etiam per viam causalitatis; quia illa quæ ab illis substantiis inveniuntur effecta in his inferioribus, non sunt effectus adæquantes eorum virtutes, ut sic perveniri possit ad sciendum quod quid est de causa. Unde de substantiis illis immaterialibus secundum statum viæ nullo modo possumus scire quid est, non solum per viam naturalis cognitionis, sed nec etiam per viam revelationis: quia divinæ revelationis radius ad nos pervenit secundum modum nostrum, ut Dionysius dicit. Quamvis enim per revelationem elevemur ad aliquid cognoscendum, quod alias esset nobis ignotum; non tamen ad hoc quod alio modo cognoscamus nisi per sensibilia: unde Dionysius, I cap. *cael. Hierarch.*, dicit, quod impossibile est nobis aliter superlucere divinum radium, nisi circumvelatum varietate sacrorum velaminum. Via autem quæ est per sensibilia non sufficit ad ducendum in substantias supernaturales secundum cognitionem quid est. Et sic restat quod formæ immateriales non sunt nobis notæ cognitione quid est, sed solum cognitione an est, sive naturali ratione ex effectibus creaturarum, sive etiam ex revelatione quæ est per similitudines a sensibilibus sumptas.

Est tamen sciendum, quod de nulla re potest sciri an est, nisi quoquo modo de ea sciatur quid est, vel cognitione perfecta, vel cognitione confusa. Unde dicit Philosophus, I *Physic.*, quod definita sunt præcognita partibus definitionis. Oportet enim scientem hominem esse et quærentem quid est homo, per definitionem, scire quid hoc nomen « homo » significat. Nec hoc esset aliquo modo nisi aliquam rem conciperet quam scit esse, quamvis nesciat ejus definitionem. Concipit enim hominem secundum cognitionem alicujus generis proximi vel remoti, et aliquorum accidentium quæ, extra apparent de ipso. Oportet enim definitionum cognitionem, sicut et demonstrationum, ex aliqua præexistenti cognitione initium sumere. Sic ergo de Deo et de aliis substantiis immaterialibus non possemus scire an est, nisi sciremus quodammodo de eis quid est sub quadam confusione. Hoc autem non potest esse per cognitionem alicujus generis proximi vel remoti, eo quod Deus in nullo genere est, cum non habeat quod quid est aliud a suo esse, quod requiritur in omnibus generibus, ut dicit Avicenna. Aliæ autem substantiæ immateriales creatæ [1] sunt quidem in genere. Et quamvis logice considerando conveniant cum istis sensibilibus in genere remoto, quod est substantia; naturaliter tamen loquendo non conveniunt in eodem genere, sicut nec etiam corpora cœlestia cum istis inferioribus. Corruptibile enim et incorruptibile non sunt ejusdem generis, ut dicitur X *Metaph.:* logicus enim considerat absolute intentiones, secundum quas nihil prohibet convenire materialia immaterialibus et incorruptibilia corruptibilibus. Sed naturalis et philosophus primus considerant essentias secundum quod habent esse

1. Al.: « creaturæ. »

in rebus; et ideo ubi inveniunt diversum modum potentiæ et actus, et per hoc diversum modum essendi, dicunt esse diversa genera. Similiter etiam Deus non habet aliquod accidens, ut infra probabitur. Aliæ vero immateriales substantiæ si habent aliqua accidentia, non sunt nobis nota; et ideo non possumus cognoscere, quod confusa cognitione cognoscantur a nobis substantiæ immateriales per cognitionem generis et apparentium accidentium; sed loco cognitionis generis habemus in istis substantiis cognitionem per negationem, et cum scimus quod hujusmodi substantiæ sunt immateriales et incorporeæ, non habentes figuras, et alia hujusmodi. Et quanto plures negationes de ipsis cognoscimus, tanto minus est confusa earum cognitio in nobis; eo quod per negationes sequentes prior negatio contrahitur et determinatur, sicut genus remotum per differentias. Unde etiam corpora cœlestia, inquantum sunt alterius generis ab istis inferioribus, a nobis ut plurimum per negationes cognoscuntur, utpote quia neque sunt gravia neque sunt levia, neque calida neque frigida. Loco autem accidentium habemus in prædictis substantiis habitudines earum ad substantias sensibiles, vel secundum comparationem causæ ad effectum, vel secundum comparationem excessus. Ita ergo de formis immaterialibus cognoscimus an est, et habemus de eis loco cognitionis quid est, cognitionem per negationem [1], per causalitatem et per excessum : quos etiam modos Dionysius ponit in lib. *de divinis Nominibus*. Et hoc modo Boetius intelligit inspiciendam divinam formam per remotionem omnium phantasmatum; non ut sciatur de ea quid est.

Et per hæc patet solutio ad objecta : quia primæ rationes procedunt de cognitione quid est perfecta; aliæ vero de cognitione imperfecta, qualis dicta est.

ARTICULUS IV.

Utrum hoc possit per viam alicujus scientiæ speculativæ.

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod ad formam Dei inspiciendam per scientias speculativas perveniri possit. Theologia enim pars est scientiæ speculativæ, ut hic Boetius dicit. Sed ad theologiam pertinet ipsam formam divinam inspicere, ut hic dicitur. Ergo ad cognoscendam divinam formam potest perveniri per scientias speculativas.

2. Item. De substantiis immaterialibus in aliqua scientia speculativa determinatur, quia in scientia divina. Sed quæcumque scientia determinat de aliqua substantia, inspicit formam; et omnis demonstrationis principium, secundum Philosophum, est quod quid est. Ergo inspicere formas separatas possumus per scientias speculativas.

3. Item. Ultima felicitas hominis secundum Philosophum consistit in intelligendo substantias separatas. Cum enim felicitas sit operatio perfectissima, oportet quod sit optimorum sub intellectu cadentium, ut potest accipi ex Philosopho in X *Ethicor*. Est enim felicitas illa de qua philosophi loquuntur, operatio a sapientia procedens, cum sapientia sit perfectissima virtus perfectissimæ potentiæ, scilicet intellectus; et hæc operatio est felicitas, ut dicitur X *Ethicor*. Ergo per sapientiam intelliguntur substantiæ separatæ. Sed sapientia est scientia quædam speculativa, ut patet in principio *Metaphys.* et in VI *Ethicor*. Ergo per scientias speculativas possumus intelligere substantias separatas.

4. Item. Frustra est quod non potest pertingere ad finem propter quem est. Sed omnium scientiarum speculativarum consideratio ordinatur sicut ad finem in cognitionem substantiarum separatarum, quia perfectissimum in quolibet genere est finis. Ergo, si per scientias speculativas hujusmodi substantiæ intelligi non possent, omnes scientiæ essent frustra; quod est inconveniens.

5. Item. Omne quod ordinatur naturaliter in finem aliquem habet præindita aliqua principia, quibus potest pervenire in illum finem : naturalium enim motionum principia sunt intra [2]. Sed homo naturaliter est ordinatus ad cognitionem substantiarum immaterialium sicut ad finem, ut a sanctis Prophetis et philosophis traditur. Ergo habet in se aliqua principia illius cognitionis naturaliter indita. Sed omne illud in quod possumus devenire ex principiis naturaliter notis, pertinet ad considerationem alicujus scientiæ speculativæ. Ergo cognitio substantiarum imma-

1. Al. deest : « per negationem. »

2. Parm : « principium est natura. »

terialium [1] ad aliquas scientias speculativas pertinet.

Sed contra est quod Commentator dicit III *de Anima*, quod ad hanc positionem sequitur vel quod scientiæ speculativæ nondum sint perfectæ, cum illæ scientiæ nondum sint inventæ quibus possumus substantias separatas intelligere : et hoc si contingat ex ignorantia aliquorum principiorum, quod nondum substantias prædictas intelligamus ; vel si contingat ex defectu nostræ naturæ, quod non possumus scientias illas invenire, sequitur, si aliqui nati sunt hujusmodi scientias invenire, quod nos et ipsi æquivoce simus homines : quarum primum est improbabile, secundum impossibile. Ergo non potest hoc esse per aliquas scientias speculativas, quod hujusmodi substantias intelligamus.

Item. In scientiis speculativis investigantur definitiones, quibus rerum essentiæ intelliguntur, per viam indivisionis [2] generis in differentias, et per investigationem causarum rei et accidentium ipsius, quæ magnam partem conferunt ad cognoscendum quod quid est hæc [3] non possumus de substantiis immaterialibus cognoscere : quia, ut dictum est, naturaliter loquendo, non conveniunt in genere cum istis sensibilibus substantiis nobis notis : causam autem vel non habent, ut Deus, vel est nobis occultissima, sicut causa Angelorum : accidentia etiam ipsorum sunt nobis ignota. Ergo non potest aliqua scientia speculativa esse per quam veniamus ad intelligendum substantias immateriales.

Item. In scientiis speculativis rerum essentiæ per definitionem cognoscuntur. Definitio autem est sermo quidam compositus ex genere et differentiis substantiarum. At [4] illarum essentiæ sunt simplices, nec incidit in earum quidditatibus aliqua compositio, ut habetur per Philosophum et Commentatorem IX *Metaph.* Ergo per scientias speculativas non possumus prædictas substantias intelligere.

Respondeo dicendum, quod in scientiis speculativis semper proceditur ex aliquo prius noto tam in demonstrationibus conclusionum, quam in inventionibus etiam definitionum. Sicut enim ex propositionibus præcognitis aliquis devenit in cognitionem conclusionis ; ita ex conceptione generis et differentiæ et causarum rei aliarum devenit in cognitionem speciei. Hoc autem non est possibile in infinitum procedere : quia sic omnis scientia periret et quantum ad demonstrationes et quantum ad definitiones, cum infinita non sit pertransire. Unde omnis consideratio scientiarum speculativarum reducitur in aliqua principia : quæ quidem homo non habet necesse addiscere aut invenire, ne oporteat in infinitum procedere, sed eorum notitiam naturaliter habet : et hujusmodi sunt principia demonstrationum indemonstrabilia, ut est « Omne totum est majus sua parte, » et hujusmodi, in quæ omnes demonstrationes scientiarum reducuntur : et etiam primæ conceptiones intellectus, ut entis, unius et hujusmodi, in quæ oportet reducere omnes definitiones scientiarum prædictarum. Ex quo patet quod nihil potest sciri in scientiis speculativis neque per viam definitionis neque per viam demonstrationis, nisi ea tantum ad quæ prædicta naturaliter cognita se extendunt. Hujusmodi autem naturaliter cognita homini manifestantur ex lumine intellectus agentis, quod est homini naturale : quod quidem lumine nihil manifestatur nobis nisi inquantum per ipsum phantasmata fiunt intelligibilia in actu. Hic est enim actus intellectus agentis, ut dicitur III *de Anima*. Phantasmata autem a sensu accipiuntur : unde principium cognitionis prædictorum principiorum est ex sensu et memoria, ut patet per Philosophum in fine *Poster.* : et sic hujusmodi principia non ducunt nos ulterius, nisi ad ea quorum cognitionem acquirere possumus ex his quæ a sensu comprehenduntur. Quidditas autem substantiarum separatarum non potest cognosci per ea quæ sensu percipimus, ut ex prædictis patet : quamvis pervenire possimus per sensibilia ad cognoscendum hujusmodi substantias esse, et aliquas earum conditiones : et ideo per nullam scientiam speculativam potest sciri de aliqua substantia separata quid est, quamvis possimus scire ipsas esse, et aliquas earum conditiones, utpote quod sint intellectuales et incorporales et hujusmodi. Et hæc est sententia Commentatoris III *de Anima*, quamvis Avempace contrarium dixerit ex hoc quod æstimabat quidditates rerum sensibilium sufficienter exprimere quidditates immateriales : quod

1 Al. : « materialium. »
2. Al. : « definitionis. »
3. Al. : « hic. » — Parm. : « sic. »
4. Al. : « aut. »

patet esse falsum, ut ibidem Commentator dicit, cum quidditas de utrisque dicatur quasi æquivoce.

Ad primum ergo dicendum, quod Boetius non intendit dicere quod per scientiam Theologicæ possimus contemplari ipsam formam divinam quid est, sed solum ipsam esse ultra omnia phantasmata.

Ad secundum dicendum, quod quædam res sunt a nobis per seipsas cognoscibiles ; et in talibus manifestandis scientiæ speculativæ utuntur earum definitionibus ad demonstrandum earum proprietates, sicut accidit in scientiis quæ demonstrant propter quid. Quædam vero res sunt quæ non sunt nobis cognoscibiles ex seipsis, sed per effectus suos. Et si quidem effectus sit adæquans causam, ipsa quidditas effectus accipitur ut principium ad demonstrandum causam esse, et ad investigandum quidditatem ejus, ex qua iterum proprietates ejus ostenduntur. Si autem sit effectus non adæquans causam, tunc effectus efficitur principium ad demonstrandum causam esse, et aliquas conditiones ejus ; quamvis quidditas causæ semper sit ignota: et ita accidit in substantiis separatis.

Ad tertium dicendum, quod duplex est felicitas hominis. Una imperfecta quæ est in via, de qua dicit Philosophus; et hæc consistit in cognitione substantiarum separatarum per habitum sapientiæ : imperfecta tamen, et talis qualis est in via possibilis, non ut sciatur ipsa quidditas. Alia est perfecta in patria, qua ipse Deus per essentiam videbitur, et aliæ substantiæ separatæ: et hæc felicitas non erit per aliquam scientiam speculativam, sed per lumen gloriæ.

Ad quartum dicendum, quod scientiæ speculativæ ordinantur in cognitionem substantiarum separatarum imperfectam, ut dictum est.

Ad quintum dicendum, quod nobis sunt indita principia, quibus possumus nos præparare ad illam cognitionem perfectam substantiarum separatarum, non autem quibus ad eam possumus pertingere. Quamvis enim homo naturaliter inclinetur in finem ultimum, non tamen potest naturaliter illum consequi, sed solum per gratiam; et hoc est propter eminentiam illius finis.

OPUSCULUM LXIV

DE VIRTUTIBUS ET DE VITIIS

deque aliis numero quaternario procedentibus

(Edit. Rom. LXXI.)

CAPUT I.

De speciebus virtutum.

Quatuor sunt virtutum species : scilicet prudentia, ex hac memoria, intelligentia, providentia, dignitas : justitia, ex hac religio, pietas, gratia, veritas : fortitudo, ex hac magnificentia, confidentia, potentia, perseverantia : temperantia, ex hac continentia, obedientia, clementia et modestia. Prima prædictarum virtutum hominem ad agnitionem perducit : secunda dilectionem Dei et proximi servat : tertia vincit adversa, mortemque contemnit : quarta voluntatem reprimit et temperat omnia. Prima intelligit, secunda diligit, tertia victoriam præstat, quarta modum ponit in omnibus. Hæ quatuor virtutes mores ornant, merita præbent, diabolum vincunt, cœlum aperiunt. Quod agit prudentia in præcavendis insidiis, hoc temperantia in subveniendo miseriis. Quod agit fortitudo in tolerandis molestiis, hoc agit justitia in coercendis vitiis. Possumus autem et aliter dicere, quod quatuor sunt honestatum species : nam virtus et honestum, licet nomina sint diversa, res tamen et substantia prorsus est eadem : et est honestum, quod sua vi nos trahit et sua dignitate nos allicit : virtus vero, secundum Senecam, est habitus animi in modum naturæ rationi consentaneus.

Quatuor sunt virtutes cardinales, scilicet prudentia, fortitudo, temperantia et justitia. Quatuor sunt quæ prudentia nos edocet : scilicet præterita recordari, disponere præsentia, futura prævidere, et dubia suspendere. In quatuor fortitudo nos instruit : scilicet prosperos in superbiam non erigi, adversos ad ima non detrudi, injuriæ non sumere vindictam, et jucundam non deducere vitam. In quatuor temperantia nos admonet : scilicet circumcidere superflua, restringere desideria, ab illicitis abstinere, et blandimenta rejicere. In quatuor justitia nos edocet : scilicet honeste vivere, alterum non lædere, sobrie judicium discurrere, et unicuique jus suum tribuere.

De his quæ ex fide et spe et caritate proveniunt.

Quatuor sunt quæ ex fide proveniunt : scilicet vitæ rectitudo, animæ pabulum, Dei cultus et Paradisi præmium. Quatuor sunt quæ ex spe procedunt : scilicet lætitia cordis, animæ sobrietas, relevatio laboris, et vitæ longinquitas. Quatuor sunt quæ ex caritate proveniunt : scilicet reverentia erga Deum, et proximum diligere, relevare oppressum, et errantem corrigere.

De his quæ proprie virtutes inducunt.

Quatuor sunt quæ prudentiam inducunt : scilicet in sententiis sive scientiis studium, in rebus experimentum, nocturna discussio et prudentium imitatio. Quatuor sunt quæ temperantiam inducunt ; scilicet ægritudinis formido, acquirendi cupido, Dei obsequium, et hypocrisis vitium. Quatuor sunt quæ constantiam inducunt : scilicet timor pudicus, timor supplicii, spes laudis, ac spes compendii. Quatuor sunt quæ prudentiam, justitiam

et temperantiam gignunt : scilicet amor, odium, timor, compendium, scilicet brevis, utilis et levis sermo. Quatuor sunt quæ perfectum hominem reddunt : scilicet Deum colere, proximum diligere, facere quod sibi vellet fieri, et alteri non inferre quod sibi nollet inferri.

De his quæ ex vitiis proveniunt.

Quatuor sunt quæ ex ira proveniunt : scilicet mentis turbatio, sui ignorantia, indecens factio, et iniqua sententia. Quatuor sunt quæ ex superbia prodeunt : scilicet ingratitudo servitii, oppressio proximi, linguæ detractio et rixæ promotio. Quatuor sunt quæ ex invidia procedunt : scilicet dolor invidi, invidiosi exitium, dissensio populi, et eversio urbium. Quatuor sunt quæ ex avaritia procedunt : scilicet rapina, perjuria, fraudes et homicidia. Quatuor sunt quæ ex luxuria proveniunt : scilicet corporis et animæ pollutio, sensuum debilitas, diminutio patrimonii et acceleratio senii. Quatuor sunt quæ ex vitio gulæ emergunt : scilicet corporis ægritudo virium vel opum consumptio, delectatio nimia, et mors præmatura. Quatuor sunt quæ ex accidia prodeunt : scilicet vita tristis, calamitas, contemptus et egestas.

De his quæ vitia generant et minuunt.

Quatuor sunt quæ hominem in superbiam provehunt : scilicet census, potentia, dignitas, et parentela. Quatuor sunt quæ superbiam minuunt : scilicet paupertas, oppressio, senium et ægritudo. Quatuor sunt quæ iram pariunt : scilicet derisio, contumelia, ingratitudo et injustitia. Quatuor sunt quæ iram minuunt : scilicet dulce colloquium, vindicta, satisfactio et penuria. Quatuor sunt quæ avaritiam inducunt : scilicet penuriæ formido, senectutis oppressio, alieni invidia et filiorum copia. Quatuor sunt quæ avaritiam minuunt : scilicet divitiarum copia, salubris juventus, cum largis conversatio et prolis defectus. Quatuor sunt quæ luxuriam alliciunt : scilicet vitia grandia, delicata cibaria, mulierum familiaritas et suavis otiositas. Quatuor sunt quæ luxuriam minuunt : scilicet aquæ usus et ciborum frigiditas, mulierum sævitia, sanguinis minutio et laboris assiduitas. Quatuor sunt quæ vitium gulæ inducunt : scilicet assuetudo tabernæ, imitatio gulosorum, redituum copia et quies continua. Quatuor sunt quæ gulæ vitium minuunt : scilicet lucri anxietas, famis invasio, fatigatio corporis et penuriæ afflictio. Quatuor sunt quæ invidiam pariunt : scilicet honoris cupido, desiderium lucri, alterius felicitas et cum vitio odium. Quatuor sunt quæ invidiam evellunt : scilicet ab homine, potentiæ privatio, penuriæ eventus, sensuum elisio et virtutum defectus. Quatuor sunt quæ accidiam producunt : scilicet loca obscura, quies solitaria, rumor displicibilis et cogitatio debilis. Quatuor sunt quæ accidiam minuunt : scilicet conversari cum delitiis, assuescere cum gaudentibus, insistere conviviis, et interesse dulcibus melodiis.

CAPUT II.

De his quæ rite diversis hominibus conveniunt et primo de his quæ conveniunt cuilibet præsidenti.

Quatuor sunt quæ rite cuique regnanti conveniunt : scilicet paterno regimine subditos regere, meritis amicos acquirere, placabilem vel affabilem se præbere quibuscumque orantibus, cum clementia justitiam ministrare delinquentibus. Quatuor sunt quæ ab advocatis servari congruunt : scilicet adversarium patienter audire, audita pervigili mente discutere, discussis congruentem exhibere responsionem, objecta pro parte sua allegando concludere.

De litigante.

Quatuor sunt quæ per litigantem servari congruunt : scilicet in proponendo humilitas, in respondendo suavitas, in litigando curialitas, in exponendo largitas. Quatuor sunt quæ per tabellionem servari congruunt : scilicet in officio assiduitas, in scribendo velocitas, in mercede curialitas, in notando veracitas. Quatuor sunt quæ per rectorem loci servari expediunt : scilicet pacis observatio, victualium procuratio, condecens prolatio et justitiæ exhibitio. Quatuor sunt quæ per rectorem familiæ observari conveniunt : sub timore congruo familiam retinere, alimenta juxta reditus exhibere, mores quoscumque justos docere, et in docendo hilarem se temporaliter exhibere. Quatuor sunt quæ militi congruunt : scilicet sensus, probitas, census, et largitas.

Quatuor sunt quæ conveniunt præcipue domicello : scilicet in serviendo curiositas, in agendis velocitas, in dativis affabilitas, in gestis hilaritas. Quatuor sunt quæ dominæ præcipue congruunt : scilicet in facie membrisque formositas, in corpore castitas, in gestigus honestas, et in domo curiositas. Quatuor sunt quæ domicellæ maxime congruunt, scilicet dominæ suæ curam habere, secreta non pandere, pudicitiam conservare, et domus negotia fideliter procurare. Quatuor sunt quæ medico congruunt : scilicet morbi causam diligenter inquirere, sæpius ægrotantem visitare, medicinas prout congruit exhibere, et ægrum instantius confortare. Quatuor sunt quæ per ægrum præcipue servari expediunt : scilicet ut medico sive medenti obediat, in necessariis largiter expendat, ut fidem medico adhibeat, et ut se confortet non morando in otio, et quinto ipse æger medicum sollicite exploret, et supplicando. Quatuor sunt quæ potissime prælato conveniunt : scilicet in ministeriis assiduitas, in gestis honestas, in regimine curiositas, in correctione benignitas. Quatuor sunt quæ subjecto religioso conveniunt : scilicet ut monasterio sollicite immaneat et obedientiam prælato præstet, otia devitet et orationibus vacet. Quatuor sunt quæ scholari maxime congruunt : scilicet doctori reverentiam exhibere, attentionem sedulam in scholis habere. audita sæpius repetere et retinere, et in dubiis attente prudentiores consulere. Quatuor sunt quæ doctori congruunt : scilicet dicenda prævidere, cui dicat inspicere, quantum dicat animadvertere, et dicta ordinate proferre. Quatuor sunt quæ præcipue conveniunt cuilibet auditori : scilicet dicentem audire patienter, audita discutere sapienter, et sapida aliis tradere, et insipida confestim oblivisci. Quatuor sunt quæ maxime prudenti conveniunt : scilicet virtuosos colere, bonos attollere, oppressos relevare et errantes corrigere. Quatuor sunt quæ maxime prudentis famam elidunt : scilicet enormia scienter fari et committere, justitiam negare mœrentibus, alios indecenter dispicere et passim referentibus credere.

De consulentibus.

Quatuor sunt quæ cuilibet consulenti expediunt ; scilicet dicta partium audire, actos solemniter discutere, salarium a partibus æqualiter et congrue exigere, et consulari legaliter consilium impendere. Quatuor sunt quæ concionatori præcipue congruunt : scilicet placita suaviter populo et dulciter pandere, dictis dicenda seriatim adnectere, idem non sæpius dicendo repetere et uti brevitate. Quatuor sunt quæ potissime mercatoribus conveniunt : scilicet ut in contrahendo sit discretus, in vendendo curiosus, in mercibus legalis et contrahentibus sit affabilis. Quatuor sunt quæ adolescenti congruunt : scilicet audire patienter, respondere prudenter, neminem lædere et cuilibet servire libenter. Quatuor sunt quæ ductori guerræ plurimum expediunt : scilicet census magnos ad expendendum, multitudo gentium, victualium armorumque copia, et conditionum adversariorum notitia. Quatuor sunt quæ gerentibus guerram maxime considerari congruunt : scilicet quis est qui guerram gerit, contra quem gerit, causam propter quam gerit, et quis effectus guerræ quæritur. Quatuor mala præcipua procedunt ex guerra : scilicet rerum et bonorum consumptio, et destructio personarum, periclitatio prolis nascituræ, impedimentum, et error mulierum. Quatuor sunt quæ maxime expediunt duci sive magistro militum : scilicet generis nobilitas, patriæ dilectio, cordis securitas, et in bello discretio. Quatuor sunt quæ præcipue conveniunt pacis cultori vel salvatori : scilicet non invadere, habere patientiam, fœdera colere, de cunctis justis constantiam, injustis justitiam exhibere. Quatuor sunt quæ subjectis potissime congruunt : scilicet in licitis rectori parere, civitati recte consulere, bonos niti attollere, et malos conari opprimere. Quatuor sunt quæ tyranno subjectis omnino expediunt : scilicet proceres et milites honorare, neminem offendere, sobrie loqui et sollicite demorari. Quatuor sunt quæ inter cetera a petitore sive petenti considerari expediunt : scilicet quis est, a quo petitur, causam quare petitur, quis effectus sequitur si fiat quod petitum est, vel negatur. Quatuor sunt quæ petitus in petente maxime considerare habet : scilicet quis est qui petit, quid est quod petit, et quare petit, et affectum negatæ vel concessæ petitionis.

CAPUT III.

De diversitate hominum.

Quatuor sunt hominum genera faciliter beneficia obliviscentia : scilicet puer cum adoleverit, humilis cum sublimatus fuerit, superbus superbia innodatus, incarceratus a carcere liberatus. Quatuor sunt genera hominum aliis rite ex merito præeminentium : scilicet reges in subditos, parentes in liberos, mariti in uxoribus et magistri in scholaribus. Quatuor sunt genera hominum aliis injustæ præsidentium : scilicet pecuniosi, fallaces, superbi et audaces. Quatuor sunt genera hominum plusquam lucrentur afferentium : scilicet rector ex regimine, cultor agrorum ex semine, mercator avarus ex mercimonia, sacerdos ex officio. Quatuor sunt genera hominum Deo et mundo displicentium : scilicet pauper elatus, dives serens mendacia, senex luxuriosus, et seminans inter fratres discordias. Quatuor sunt genera hominum summa egentium providentia : scilicet sacerdos in pœnitentia, judex in sententia, medicus in ægroto, dives in thesauro. Quatuor sunt opera eleemosynaria : scilicet erogare pauperibus, vindictam dimittere lædentibus, correctionem adhibere peccantibus, errantem revocare ab erroribus. Quatuor sunt genera hominum in penuriam delabentium : scilicet prodigus, gulosus, piger et rixosus. Quatuor sunt genera hominum divitias acquirentium : scilicet fallaces, avari, discreti et curiosi. Quatuor sunt genera hominum pertinaciter obstinatorum : scilicet tyrannus in retentione dominii, hæreticus in pravitate fidei, assuetus verbis improperii, et possessor alienæ rei. Quatuor sunt genera amicorum præcipuorum vel principalium : scilicet amici fortunæ, amici mensæ, amici fidei et amici servitii. Primi fortuna recedente profugiunt, secundi mensa cessante evanescunt, tertii perdurant perpetuo, ultimi perdurant servitio durante. Quatuor sunt genera hominum principatum acquirentium : scilicet pecuniosi, audaces, curiosi et sagaces. Quatuor sunt genera hominum faciliter amicitias acquirentium : scilicet largi, potentes, mites et affabiles. Quatuor sunt genera hominum quibus invitis confertur beneficium : scilicet debitor cum ultimo liberatur debito, puer cum verberatur debito, letargus cum excitatur a somno ; phreneticus cum paraliticatur membro. Quatuor sunt genera hominum amicos immerito perdentium : scilicet dives oppressus penuria, potens privatus potentia, senex gravatus senio, et fortunatus pressus infortunio : hos etiam juvenes despiciunt. Quatuor sunt quæ rite congruunt jejunanti : scilicet manducare cum modestia, devitare vitia, reminisci cœlestium et erogare pauperibus. Quatuor sunt genera hominum diversimode felicium : felix qui cum servitio efficaciter incumbit, felix qui rerum causas patenter intelligit, felix qui mundi munera devitare potuit, felix quem alterius pericula cautum fecerunt. Quatuor sunt genera hominum quadrifarie infelicium : scilicet infelix qui in enormi peccato succumbit, infelix qui dum benefacere potuit desiit, infelix qui doceri potuit et doceri sprevit, infelix qui docere novit et facere neglexit.

CAPUT IV.

De his quæ impellunt hominem ad regimen.

Quatuor sunt quæ ad regimen unumquemque impellunt : scilicet honor, compendium, vindicta et servitium ; honor ut acquiratur, compendium ut extorqueatur, vindicta ut sumatur, servitium ut conferatur beneficium. Quatuor sunt quæ homini dolorosissima existunt : scilicet filiorum interemptio, possessionum perditio, inimicorum exaltatio et amicorum oppressio. Quatuor sunt quæ ad delictum hominem impellunt : scilicet lucrum, timor, spes et amor. Quatuor sunt homini omnino necessaria : scilicet ignis, ferrum, aqua et tabernaculum. Quatuor sunt quæ ex singulis elementis vivunt : scilicet hallec ex aqua, salamandra ex igne, talpa ex terra, galmeon ex aere. Quatuor sunt quæ plus aliis conferunt quam sibi : scilicet aves cum nidificant, apes cum mellificant, boves cum arant et oves producendo vellera. Quatuor sunt animalia plus homini conferentia : scilicet sues, boves, gallinæ et anseres. Quatuor sunt quorum defectus plurimum obest : scilicet victualium inopia, census indigentia, sensus penuria et amicorum carentia. Quatuor sunt quorum copia frequenter affligit : scilicet mulierum abundantia, ciborum affluentia, verborum copia et malorum adhærentia. Quatuor sunt quæ homini gravia existunt :

scilicet servire et non gratificari, rogare et non exaudiri, benefacere et non præmiari, expectare et non venire. Quatuor sunt quæ homini durissima sunt, scilicet jacere in ægritudine, in summa paupertate degere, imprudentia subjacere domino, et in carcere commorari.

CAPUT V.

De his quæ homini grata existunt.

Quatuor sunt quæ homini gratiora persistunt : scilicet prudentibus lætari filiis, nitidis abundare divitiis, excelsam dignitatem assequi, et inimicorum vindictam nancisci. Quatuor sunt quæ ante rei factum expediunt : scilicet examinatio principii, discussio medii, prævisio finis et consilium sapientis. Quatuor sunt quæ post factum nihil possunt : scilicet sensus, pœnitentia, examinatio et tristitia. Quatuor sunt quæ homini levia sunt et digna laudibus : scilicet verbis quemcumque honorare, veritate frui, neminem offendere et cum bonis ambulare. Quatuor sunt quæ infelicitatem sæpe afferunt : scilicet filiorum multitudo, divitiarum affluentia, violentus dominatus, et læsa conscientia. Quatuor sunt quæ laudabilem rei affectum ostendunt : scilicet consilii petitio, proprio sudore nutriri, tribulatis compati et eleemosynas elargiri. Quatuor sunt quæ subito homini auferri et nunquam restitui possunt : scilicet cum fama alicujus falsa religione denigratur, virginitas cum assensu perditur, anima cum a corpore separatur per mortem, et membrum cum abscinditur. Quatuor sunt quæ nunquam homini auferri possunt : scilicet scientiæ thesaurus, animi voluntas, corporis contactus et gustus sapidus : vel sic et brevius, scientia, voluntas, tactus et sapiditas. Quatuor sunt quæ conferri possunt et conferenti non desunt : scilicet scientia cum docetur, flamma cum impenditur, assurrectio corporalis et curialitas verbalis. Quatuor sunt quæ in omni negatione discutiendo necessaria existunt : scilicet quid oporteat secundum necessitatem, quid liceat secundum æquitatem, quid deceat secundum honestatem et quid expediat secundum utilitatem. Quatuor sunt quæ collegam respuunt : scilicet dominatus in urbe, amplexus conjugis, quæstus acquisitio et in scutella sive in scissorio famelicus. Quatuor sunt quæ socium cupiunt : scilicet in discrimine versans, in supplicio afflictus, in itinere means, in dignitate præditus. Quatuor sunt quæ conveniunt plurimum puerili ætati : nam irascuntur repente, reconciliantur sermonibus, obliviscuntur facile et celebrantur coæqualibus. Quatuor sunt quæ adolescentes faciunt : scilicet abutuntur patrimonio, castigari spernunt, involvuntur vitiis et lucra negligunt. Quatuor sunt quæ juvenes peragunt : scilicet quærunt divitias, delectantur honoribus, quærunt amicitias et abstinent se a turpibus. Quatuor sunt quæ maxime senes peragunt : scilicet salubriter consulunt, petentibus gelide vel tepide tribuunt parentibus, præterita referunt laudibus, et præsentia opprimunt affatibus. Quatuor incommoda senes principaliter assequentur : scilicet sensuum elisio, sæva tenacitas, virium oppressio et vana timiditas. Quatuor sunt quæ lædunt vel nil conferunt : scilicet luxuria sterilis, ridens tristitia, colligatus in vanis et mordens invidia. Quatuor sunt quæ communiter insunt hominibus : scilicet displiciti afflictio, habendi cupiditas, sensus proprii credulitas et habitus parilitas in duello. Quatuor sunt quæ senioribus proprie congruunt : scilicet verba promere fructifera, consilia præbere salubria, concordiam procurare discordibus, doctrinam largiri simplicibus. Quatuor sunt quæ junioribus potissime congruunt : scilicet seniorum verba menti recondere, ipsis fideliter parere, sobrie dicenda pandere et obsequium præstare mœrentibus. Quatuor sunt quæ ducibus belli expediunt : scilicet hostium acies discutere, prærogativa belli grandis præeligere, in bello suos alacriter exhortari et hostes expugnare viriliter. Quatuor sunt quæ communiter hominibus insatiabilia existunt : scilicet acquirendi voluntas, oculi intuitus, scientiæ cupiditas et aurium placidus auditus. Quatuor sunt mundi opera valde abusiva : scilicet christianus contentiosus, pauper superbus, senex sine religione et femina sine pudore. Quatuor sunt valde in sæculo abusiva : scilicet dominus sine veritate, plebs sine disciplina, populus sine lege et adolescens sine obedientia. Quatuor sunt quæ terram concutiunt : scilicet servus cum regnaverit, stultus cum saturatus fuerit, mulier otiosa cum nupserit, et ancilla cum dominæ hæres extiterit. Quatuor sunt quæ hominibus summe gravia existunt : scilicet cum familia demente vivere, iniquis filiis abundare,

solitum lucrum perdere et solitum dominari subsistere. Quatuor sunt quæ forinseco principaliter expediunt : scilicet patentia in auditu indisciplinabilium, affabilitas in verborum relatu, honorem ut congruit deferre cuilibet, amicitiam cujuscumque nancisci.

CAPUT VI.

De scientiis utilioribus.

Quatuor sunt scientiæ præ ceteris addiscendæ ; scilicet theologia, leges, philosophia et decreta : prima est animæ pabulum et pontificatus viaticum : secunda defectus unius : tertia contra morbos subsidium, ingenii remedium et amicorum præsidium : quarta sublimatio humilium et dignitatis seu honoris initium. Quatuor sunt artes homines in assidua penuria et miseria nutrientes : scilicet grammatica, dialectica, arithmetica et geometria : prima artium est principium, sed sensus claudit ostium : secunda verum a falso instruit sive discernit, sed in persona est ridiculum : tertia docet numerum, sed nummorum nescit computum ; quarta mensuram terræ variat, sed nummis privata exulat. Quatuor sunt quæ inducunt hominem ad scientias : scilicet amor inanis gloriæ, legendi delectatio, acquirendi cupiditas et divina inspiratio. Quatuor sunt præcipua dona fati sive fortunæ : scilicet uxor prudens, linguæ facundia, naturalis sensus et mundana gratia. Quatuor sunt quæ doctorem ad bene legendum alliciunt : scilicet multitudo scholarium intelligentium, salarii stipendium, scientiæ acquisitio et honoris consecutio. Quatuor sunt quæ præcipue in ore sapientis disconveniunt : scilicet enormia sublimare laudibus, decentia supprimere affatibus, super ignotum scienter contradicere, et impertinens cum vitio delectare. Quatuor sunt quæ hominis sensum perimunt : scilicet mulierum dilectio, crudelis et subita adversitas, timoris oppressio, et nimia prosperitas. Quatuor sunt materies hominum, quæ in divitiis dominari nequent : scilicet rixosus, imprudens, tyrannus injuste obtinens, et effrene diffundens gratiam. Quatuor sunt quæ sensum acuunt : scilicet lucrandi desiderium, nocturna discussio, conferre cum prudentibus, muneris oblatio vel temperatus victus. Quatuor sunt quæ nos in delictis nutriunt : scilicet delicti delectatio, conversatio peccantium, reatus impunitas et gulæ indulgentia vel commissi compendium. Quatuor sunt quæ præcipue verecundiam inducunt : scilicet accessio penuriæ, illatio injuriæ, alium deprecari, et a turba depelli. Quatuor sunt quæ verecundiam propellunt : scilicet paucitas sensus, divitiarum cumulus, eminens scientia, expellens potentia, vel nitida conscientia. Quatuor sunt quæ pater circa filium procurare debet : scilicet ipsum moribus instruere, artibus edocere, sub jugo retinere et competenter alere. Quatuor sunt quæ filius tenetur facere suo patri : scilicet illum revereri, eidem totaliter obedire, illum in nullo contristari et senem optime procurare. Quatuor sunt quæ hominis fortunæ prosunt ; scilicet in acquirendo curiositas, in conservando parcitas, justitia potiri et in offensis abstinentia. Quatuor sunt quæ quilibet considerare debet in uxore accipienda : scilicet pulchritudo, nobilitas, pulchri mores et divitiæ. Quatuor sunt in quibus homines potissime delectantur : scilicet in voce jucunda et suavi, venusta facie, cibis et potibus exquisitis et locis amœnis. Quatuor sunt quæ nobis bona subito auferunt : scilicet incendium, tyrannus, diluvium et grando. Quatuor sunt prærogativæ dotes hominis : scilicet corporis pulchritudo, animi scientia, fama laudabilis, et facundia. Quatuor sunt quæ ante tempus hominem occidunt : scilicet uxor formosa, tristis famulus, immoderatus cibus et potus, et aer corruptus. Quatuor sunt quæ vitam producunt : scilicet sobrie vivere, cum dilectis habitare, motus corporis exercitio moderato, et locus amœnus et purus. Quatuor sunt quæ abscondi nequeunt : scilicet tussis, amor ignis, ira immoderata sive dolor. Quatuor sunt quæ ex lingua discreta prodeunt : scilicet amoris inductio , viri præconium , vivendi instructio , et salutis præmium. Quatuor sunt quæ ex lingua prava proveniunt : scilicet zizaniæ semen , famæ detractio , nequam interpretatio , et malorum instructio. Quatuor sunt quæ visum delectant : scilicet venusta facies , colorum varietas, ornatus exterior, et aeris serenitas. Quatuor sunt quæ auditum delectant : scilicet vox suavis, ornata locutio, rumor placidus, et honesta prædicatio. Quatuor sunt quæ gustum delectant : scilicet sapor dulcis, aer bonus, coctio referta, et stomachus exoneratus. Quatuor sunt inter cetera

reprobanda crimina : scilicet proximum sine causa odire, lingua aliis detrahere, aliena injuste tollere, et injuriam alteri irrogare. Quatuor sunt inter cetera enormia crimina : scilicet civitatis desolatio, maris et feminæ fœda conjunctio, homicidii perpetratio, et socii detractio. Quatuor sunt quæ periculosa persistunt : scilicet sub tyranno vivere, ventis se committere, in acie debellare, et cum furioso conversari. Quatuor sunt quæ homini difficillima existunt : scilicet aliena possidere, et ea restituere ; contumelias audire, et tacere ; injustitiam irrogari, et hoc debere pati ; et desiderabilia tractare, et non frui. Quatuor sunt in mundo præcipue mirabilia : scilicet solem diei spatio mundum gyrare, aquam terram inundare, tot facies hominum dissimiles sub eadem effigie cernere, et tot vita dissidentes eumdem finem petere. Quatuor sunt quæ ad guerram hominem inducunt : scilicet thesauri abundantia, ambitio dominandi, vindictæ desiderium, et rerum conjunctio. Quatuor sunt quæ guerram avertunt : scilicet vindictæ consumptio, defectus victualium, pecuniæ penuria, et guerrandi tædium. Quatuor sunt quæ homines plurimum cupiunt, nec habere queunt ; scilicet sufficientia pecuniæ, scientiæ perfectio, quies continua, et perenne gaudium. Quatuor sunt excellentes et repentinæ lætitiæ : scilicet de carceribus egredi, sponsæ copulari, miles fieri, et dignitatem ingredi. Quatuor sunt opera stupenda : scilicet quod tyrannus odiosus populum ingentem suspenderet, quod in belli conflictu minimus numerus obtineat, quod pauperes auferant divitias divitibus, et quod multitudo gentium invigilet fraudibus. Quatuor sunt circa quæ quasi omnes insistunt : scilicet in quæstu pecuniæ, in potestatis ascensu, in familiæ regimine, et in malorum accusatione. Quatuor sunt in quibus homines maxime in curam afflictionum detruduntur : scilicet ut diu vivant, ut penuriam evitent, ut fugiant dedecus, et ut prolem habeant. Quatuor sunt quæ in plurimum devitari expediunt : scilicet passim credere cuilibet, nec frustra fatigari quibuslibet, non dolore sæpius præteritis, nec optare quod nequit haberi. Quatuor sunt quæ valde sanitati officiunt : scilicet superflua mulierum commixtio, nimia cibi ac potus assumptio, nimium frigus, et nimietas laboris. Quatuor sunt difficilis cognitionis homini : scilicet avium volatus per aera, navium processus per æquora, via colubri per nemora, et via pueri in sua adolescentia. Quatuor sunt quæ nullo modo ab homine devitari possunt : scilicet adventus senectutis, mortis accessus, familiaris elisio, et displicibilium invasio. Quatuor sunt quæ suo cultori male retribuunt, scilicet ovum cum in pera recluditur, ignis cum in sinu reconditur [1], serpens cum in gremio gubernatur, et nequam cum beneficio elevatur. Quatuor sunt quæ serviendo inimicitiam pariunt : scilicet amico pecuniam mutuare et eam repetere, pro eo fidejubere et solutum requirere, annuatim largiri et desistere, servire alicui, et ab eo similiter servitium non posse percipere. Quatuor sunt quæ plura [2] reperiuntur quam opinentur : scilicet inimici, peccata animi, ætatis, et debita. Quatuor sunt quæ minus reperiuntur quam opinentur : scilicet amicorum numerus, bonitas, potentia, et sensualitas. Quatuor sunt insatiabilia : scilicet ignis, terra, infernus et vulva. Quatuor sunt quæ hominem de propria sede depellunt : scilicet fumus, stillicidium, fœtor et feminæ litigium. Quatuor sunt quæ maxime hominem attrahunt ad civitatis habitaculum : scilicet justitiæ conservatio, civium bonitas, quæstus adveniens, et victualium copia. Quatuor sunt quæ hominem ad propriam reducunt patriam : scilicet uxoris dilectio, domus amœnitas, defectus sodalium, et temporis adversitas. Quatuor sunt quæ hominis conditionem ostendunt : scilicet sermonis prolatio, corporis habitus, animi promotio, et gestorum exteriorum effectus. Quatuor sunt quæ virum prudentem esse imminent : scilicet discretus sermo, honesta conversatio, consecutio scientiæ, et moderatio sui ipsius. Quatuor sunt quæ maxime hominis vitia tegunt : scilicet in expendendo largitas, in dictis affabilitas, in gestis honestas, et in actibus calliditas. Quatuor sunt quæ veritatem aperiunt : scilicet rei aspectus, substantiæ tactus, auditus veridici, et tentatio gustus. Quatuor sunt quæ virum curialem efficiunt : scilicet divitiarum copia, honoris ambitio, sensus integritas, et servitii receptio vel amoris modus. Quatuor sunt quæ maxime hominem incurialem reddunt : scliicet nimia paupertas, avaritia, pecunia, et invidia. Quatuor sunt vitia quæ virtutes simulant : scilicet astudia simulat prudentiam, obsti-

1. Al. : « recluditur. »

2. Al. : « plurima. »

natio simulat constantiam, avaritia simulat continentiam, et crudelitas simulat justitiam. Quatuor sunt quæ præcipue conveniunt dominanti; scilicet virtuosos attollere, maleficos opprimere virtutes colere, et relevare oppressos. Quatuor sunt bona quæ maxime ex pace proveniunt: scilicet civitatis augmentum, ubertas victualium, divitiarum acquisitio, et lætitia civium : et his contraria quatuor ex guerra prodeunt. Quatuor sunt quæ maxime divitiæ peragunt : scilicet fidem acquirunt, gentes augmentant, infimum extollunt, et inimicum opprimunt. Quatuor sunt mala præcipua quæ ex penuria prodeunt : scilicet sceleris imitatio, personæ contemptus, corporis afflictio, et familiæ interitus sive perditio. Quatuor sunt quæ præcipue amicitiam generant : scilicet beneficium, familiaritas, similitudo, et facundia sive affabilitas. Quatuor sunt quæ maxime odium pariunt : scilicet turpiloquium, offensio, avaritia et derisio. Quatuor sunt quæ ad dignitatem quemquam provehunt : scilicet sensu, scientia, vis, astutia. Quatuor sunt quæ cæcant oculos judicis : scilicet amor, odium, lucrum, et timor. Quatuor sunt quæ subvertunt animi rationem : scilicet amor inordinatus, ebrietas vini, avaritia, et odium. Quatuor sunt quæ divitias afferunt : scilicet fundus sive possessiones, scientia, negotiatio, et casus sive fortuna. Quatuor sunt quæ divitias acquisitas destruunt : scilicet guerra, gulositas, ludus et luxuria. Quatuor sunt quæ civitatem summe defendunt : scilicet pax, scientia, amor et justitia. Quatuor sunt quæ urbem citissime destruunt : scilicet guerra, invidia, defectus victualium, et justitiæ exilium. Quatuor sunt opera maxime laudanda : scilicet pacis inductio, justitiæ observatio, relevare oppressum, et egenum sustentare. Quatuor sunt in quibus nobiles quondam præcipue delectantur : scilicet ire venatum, delectari honoribus, servire quibuslibet, insudare laudibus. Quatuor sunt in quibus nobiles maxime nunc insistunt : scilicet invadere aliena, dominari affinibus, invigilare quæstionibus, et largitatem spernere. Quatuor sunt quæ scholarem potissime ad scientiæ apicem perducunt : scilicet aure vigili audita percipere, solerti studio discutere, discussa memorative mente recondere, recondita, cuilibet dicendo doctrinaliter diffundere. Quatuor sunt quæ faciunt nobilem esse civitatem : scilicet antiqua constructio, civium nobilitas, campestres victoriæ, et conservatio fœderum. Quatuor sunt quæ rem rite perficiunt : scilicet artis doctrina, prudentium imitatio, usus observantia, et decora prolatio. Quatuor sunt liquores præ ceteris necessarii et utiliores : scilicet aqua, vinum, mel et oleum. Quatuor sunt quæ absque assiduo usu ab aliquo sciri non possunt : scilicet fari grammatice, ornate scribere, rite ratiocinari, et metricos versus componere. Quatuor sunt quæ rite pœnitentibus sunt summe necessaria : scilicet oris confessio, cordis contritio, operis satisfactio, et boni continuatio sive perseverantia in bono. Quatuor sunt quæ mutationem sæpe recipiunt : scilicet voluntas in muliere, ventus in vere, sors in prosperis, et turbatio in adversis. Quatuor sunt quæ hujusmodi prælato conveniunt sive expediunt : scilicet lapsorum statum conspicere, in melius sperari dari, stipendia modica peragere, utiliter niti ad lucra. Quatuor sunt verba a quolibet præcipue notanda : quod scilicet largitas non durat, sensus non semper securat, curialitas nonnunquam fallit, et mensura nil omittit. Quatuor sunt quæ in proditore semper reperies : scilicet mel in ore dulcissimum, fel in opere mortiferum, subrisus blandissimus in vultu, et sagacissimus in actu. Quatuor sunt quæ sæpissime hominem decipiunt : scilicet verborum dulcedo, lucrandi cupiditas, receptio mulieris, et paucitas intellectus. Quatuor sunt quæ morte pejora existunt : scilicet senem paupertate opprimi, hominem carere sensibus corporeis, peccatorem involutum peccatis, et ægrum in carceribus detentum. Quatuor sunt in quibus delectantur maxime populares : scilicet artium claritudo, victualium utilitas, nobilium oppressio, et varietatum novitas. Quatuor sunt loquelæ præ aliis placabiles : scilicet Francigena in Gallia, in Lombardia Pedemontis prolatio metrica, et prosaica in Alemania, compositio dictaminis in Apulia. Quatuor sunt urbes ceteris præeminentes : scilicet Parisius in scientiis, Salernum in medicinis, Bononia in legibus Aurelianis in actoribus. Quatuor sunt urbes præ aliis grandiores : scilicet Parisius in Francia, Mediolanum in Lombardia, Florentia in Tuscia, Roma in Italia. Quatuor sunt maximæ civitates inter alias excellentes : scilicet Janua, Venetia, Constantinopolis et Pisa. Prima gaudet divitiis : secunda victualibus non ex se, sed aliunde : tertia in mercimoniis : quarta magnis civibus. Quatuor fuerunt homines

ceteros alios excellentes : scilicet Salomon universali sapientia, Aristoteles in philosophia, Virgilius in poetis, et Hyppocrates in physica vel Gratianus in decretis. Quatuor fuerunt strenuissimi milites præ aliis excellentes : scilicet temporibus Alexandri Magni, Popinus cursor : tempore quo Galli capta Roma Capitolium obsidebant, Furius Camillus ; tempore belli punici Scipio, deinde Julius Cæsar. Quatuor sunt quæ tyranni præcipue peragunt : scilicet bonos destruunt, pauperes odiunt, malos extollunt, virtutes enervant. Quatuor fuerunt olim crudelissimi tyranni : scilicet Herodes in Judæa, Nero in Roma, Attila in Gallia et Italia, et Aicelinus in Marchia et Lombardia. Primus proprio se occidit gladio. Secundus occisus fuit a populo. Tertius subito mortuus. Quartus in bracha nuda Medionali læthifere sauciatus, et in Soncino castro Cremonæ est sepultus. Quatuor sunt homines qui ut plurimum dominari satagunt : scilicet pauperes ut aliena rapiant, divites ut acquisita defendant, læsi ut se ulciscantur, boni ut urbem a malis tueantur. Primi cuilibet sunt læthiferi, secundi possunt tolerari, tertii sæpe damna inferunt, ultimi utilitatem conferunt. Quatuor sunt quæ præcipue tyrannos regnare impediunt ; scilicet civium concordia divitum copia, provisio prudentum, et audacia potentum. Quatuor sunt opera tyranni inter alia ; scilicet inter cives schismata producere, prudentes opprimere, exinanire divites, et depellere potentes. Quatuor sunt mores qui præcipue tyrannis insunt : scilicet in crudelibus actionibus sunt præcipites, in decentium auditione in patientes ; omnia progredi volunt ex se et a nemine volunt redargui. Quatuor sunt quæ mulieres inter alia summe cupiunt : scilicet a formosis amari juvenibus, filiis pluribus pollere, pretiosis ornari vestibus, et domui præ ceteris dominari. Quatuor sunt quæ mulieribus valde dura persistunt ; scilicet maritum suum extraneis uti amplexibus, domui tumultum sæpius promovere, filios egere victu et vestitu, et ipsorum mortem prævidere. Quatuor sunt quæ optime judici conveniunt : scilicet benigne audire, prudenter respondere, sobrie discutere, et solemniter judicare. Quatuor sunt quæ Deo et hominibus summe placida existunt : scilicet fratrum concordia, proximorum amor, conjugum consensus, et lapsorum reparatio. Quatuor sunt quæ rei eventum pravum manifeste indicant : scilicet concilium deserere, male inchoare, ultra vires aggredi, et communia consequi. Quatuor sunt quæ pretio comparari vel æstimari non possunt : scilicet scientia, sanitas, libertas et virtuositas. Quatuor sunt quæ absque gravi labore acquiri non possunt : scilicet grandis laus, excellens in moribus scientia, magnus census, et potentia. Quatuor sunt quæ sine pretio et difficultate acquiri possunt : scilicet contemptus sui, fatuitas, vilis penuria et infirmitas.

OPUSCULUM LXV

DE CONCORDANTIIS

in quo concordat seipsum in passibus apparenter contrariis

(EDIT. ROM. LXXII.)

CAPUT I.

Quæ sit auctoris intentio.[1]

« *Pertransibunt plurimi, et multiplex erit scientia :* » Daniel., XIII. In visione prophetica, quæ usque ad tempus statutum signari et claudi præcipitur, docemur in Christo omnes thesauros sapientiæ et scientiæ esse absconditos, donec se manifestaverit electis : unde tunc non erit multiplex scientia, cum medium fuerit unum, et sufficiens ad alia cognoscenda. Secundum numerum enim mediorum invenitur numerus scientiarum. Medium enim erit essentia divina cui omnes beati sine medio creaturæ conjungentur : unde uni non aderit alio mediante, quod unus alium doceat, unde Jeremi, scriptum est : « *In illa die non docebit vir fratrem suum, et proximum suum dicens : Cognosce Dominum : a minore enim usque ad maximum omnes cognoscent me, dicit Dominus ;* » et hoc in plena luce perficietur, quæ nihil tenebrarum[2] et errorum patitur. Unde propter hujus luminis virtutem, nulla opinio locum habebit ; sed erit una scientia omnium certissima, quæ erit gloria beatorum ; in hoc enim gloriabitur qui gloriatur, scire et nosse me. Prædictum igitur lumen dupliciter nobis in via communicatur. Uno modo modice, et quasi sub parvo radio ; et hoc est lumen naturalis intellectus, quod est quædam participatio illius lucis æternæ, multum tamen distans et ab illa deficiens. Unde propter nimiam distantiam est quasi umbra, cui modicum luminis est admixtum : et ideo in hominibus ratio invenitur quæ est umbra intelligentiæ : et inde est, quod sunt diversæ opiniones apud homines propter defectum plenæ lucis in cognoscendo : quæ tamen penitus auferentur, cum illa lux radiare cœperit. Alio modo communicatur nobis in abundantia quadam, et quasi in quadam solis præsentia, et ibi acies mentis nostræ reverberatur, quia supra nos est et super sensum hominis quod nobis ostensum est ; et hoc est lumen fidei quæ nullam patitur opinionem infra suos terminos : totum enim certissimum est quod fides habet : ex quacumque enim parte ad fidem acceditur, omnis intellectus captivatur in obsequium Christi : nec mirum, cum etiam veritas creata cogat intellectum sibi assentire. Diversitas igitur opinionis si qua fuerit, extra terminos fidei teneamur[3] : infra terminos enim fidei unius et unius moris habitant[4] fideles Christi. Duæ namque offensæ in Scripturis hominum inveniuntur. Error scilicet contra ipsam veritatem, sicut in doctrinis hæreticorum contra fidem invenitur, de quibus est certum quod falluntur in ratione humana, quia argumenta contra fidem non sunt fundata super prima principia vel lumen naturale, quia Deus et fidem et naturalem scientiam homini tradidit. Est et alia offensa in Scripturis, et quidem satis frequens : difficultas scilicet deveniendi in mentem auctoris, quod habet esse inten-

1. Parm. non dividit opusculum illud per capitula.
2. Parm. : « tenebratum et erroncum. »
3. Parm. : « veneatur. »
4. Parm. : « habitent. »

tum a quolibet studioso. Pauci enim vel nulli aliquid scripserunt qui ab hoc immunes sint: quia secundum Augustinum, V *de Trinit.*, nunquam fuit aliquis qui in omnibus ab omnibus intelligeretur. Sperantes igitur cum Dei adjutorio in operibus nostris primam offensam evasisse, alteram quantum possibile est vitare desideramus. Unde quæ in diversis locis posita sunt, eadem dumtaxat quæ occurrerunt nobis, quæ inter se aliquibus videntur dissona, quibus mens nostra non satis est nota, sic concordare intendimus, ut quomodo unumquodque in suo loco accipi debeat, sine difficultate sciri possit. Supplicantes ut si quid aliquis invenerit a nobis non concordatum, si ei sit magna causa discendi, ex qua secundum Hilarium accipienda est intelligentia dictorum discretorum, magis exercitatum consulat. Si vero non fuerit inventum quod simul utrumque stare possit, id illorum eligat quod magis veritati consonum judicaverit; alterum vero revocaremus, si talis nobis discordia occurreret.

CAPUT II.

Utrum Deus sit subjectum theologiæ.

In primo igitur *Sententiarum* diximus subjectum theologiæ posse sic accipi, si quis hoc vellet: in prima vero parte Deum esse subjectum theologiæ memoravimus: quod verum est, cum formalis ratio objecti in theologia sit a Deo, et tale verum est subjectum. Aliud vero de his quæ materialia sunt intelligi potest, non id dicendum esse subjectum, vel nisi forte per accidens. Sed quia reverentiæ doctorum qui talia dixerunt, in aliquo derogare oderim.

CAPUT III.

Utrum[1] *frui sit actus voluntatis.*

Consequenter in eod. lib. diximus frui esse actum voluntatis in ordine ad intellectum: in IV vero *Sentent.* et in II part. *Sum.* et *in Sum. cont. Gent.* et in aliis quasi frequenter posuimus beatitudinem consistere in actu intellectus essentialiter; quæ sibi in nullo repugnant: sed addendum fuisset, quod frui non est ille actus absolute in quo consistit beatitudo, sed supra ipsum addit: frui enim complectitur actum intellectus in quo est essentia beatitudinis, et omnem actum qui sequitur, quasi perfectionem aliam addens super actum intellectus, ut puta delectationem, et hujusmodi quæ perficit operationem intellectus beati, sicut pulchritudo juventutem: unde fruitio est de rebus cognitis, quibus voluntas delectata quiescit, secundum Augustinum.

CAPUT IV.

Utrum uti sit actus voluntatis.

Rursum quæstione immediate sequente ubi de uti diximus, quod uti est actus voluntatis, cum tamen ejus essentia magis sit in executione quam in imperio, ut ibid. dictum est: sed hoc dictum est ideo, quia voluntas solum est imperans etiam exequens, ut patet in actionibus quas per seipsam facit, et sic uti est actus ejus. Vel hoc ideo dictum est, quia conjungitur cuilibet virium inferiorum, quarum est exequi, sicut motor conjungitur mobili.

CAPUT V.

Utrum[2] *eadem actione intelligatur intelligere intelligibile.*

Consequenter in solutione unius arg. II *distinct.* art. 3, dictum est, quod eadem actione intelligitur intelligibile, et ipsum intelligere. In prima vero parte *Summæ*, et in III *Sent.*, ostensum est actionem reflexam differre ab actione secundum rectum, et iterum in lib. *de Anim.* illud manifestum est; sed illius dicti ratio est, quia actio reflexa includit rectam; quia non potest ipsum intelligere intelligi, nisi intelligatur ipsum intelligibile; et ideo licet ipsum intelligere primum possit esse sine secundo, secundum tamen non erit sine primo.

CAPUT VI.

Utrum[3] *diversitas rationis attributorum, sit tantum a parte.*

Consequenter cum quæritur, utrum in

1. Parm.: « utrum beatidudo est. »
2. Parm.: « utrum actio reflexa, etc. »
3. Parm.: « utrum diversitas, est. »

divina essentia possit esse pluralitas attributorum, dictum est quod diversitas rationis quæ est in attributis, non tantum est a parte nostra, sed a proprietate rei ipsius, et hoc verum est : sed quomodo hoc debet intelligi, in prima parte *Summæ* ostensum est, ubi quæsitum est utrum nomina dicta de Deo et de creaturis dicantur univoce; ibi enim invenitur quod unum quid simplex respondet omnibus conceptionibus quas de Deo habemus, et illud semper relinquitur post quamlibet conceptionem: unde non apprehensum bene nomen quod imponitur, semper exceditur ab ipsa re. Et ideo cum dictum est quod diversitas rationum reperitur ex parte Dei, distinguendum est duobus modis posse aliquid correspondere rationibus diversis [1] quæ de hac habentur. Uno modo quando in re ipsa plures naturæ reperiuntur, supra quas fundantur rationes diversæ, sicut patet de homine albo et musico, in quo est diversitas rationum ex parte ipsius; et talis diversitas ponit compositionem in re ipsa, et determinate illud supra quod una conceptio fundatur, respondet illi conceptioni, et non alii; talis autem modus correspondentiæ non est in Deo. Alio autem modo potest aliquid correspondere conceptionibus diversis; non quod in re sit diversitas aliqua naturarum, sed una natura simplex conceptioni nulli proportionata, sed excedens omnem conceptionem, et sic non derogat simplicitati : sicut enim in aliis diversitas naturæ, ita in Deo summa perfectio respondet multis et diversis conceptionibus. Et isto modo ista diversitas non tantum est in ratiocinante, sed in ipsa re; quia semper accipitur eadem natura simplex in conceptione posteriori ut excedens priorem; unde pluralitas rationum ex parte Dei est ut quoddam excedens in perfectione, et non ut habent diversas naturas. In eadem vero quæstione dictum est, quod bonitas et sapientia et hujusmodi in Deo sunt secundum verissimam sui rationem; et ideo bonitas non est ratio sapientiæ, secundum quod hujusmodi ; unde concludebatur, quod absolute sunt in Deo secundum diversam rationem, quæ diversitas non est tantum apud ratiocinantem, sed apud proprietatem rei. In prima autem parte *Summæ*, ubi scilicet quæritur an nomina dicta de Deo, et de creaturis dicatur univoce, illud satis declaratum est, quia non fuit intentum, ibid., ponere in Deo aliquam diversitatem rationum absolutarum, sed hoc invenitur in ipsa proprietate rerum etc.; et ideo positum est, secundum quod hujusmodi. Nihil autem est accipere a proprietate rerum quod non sit in Deo multo nobiliori modo. Et ideo connotatio in creaturis non est causa quod talia sunt in Deo, sed e converso : non enim ideo Deus bonus est quia hoc reperitur in creatura ; sed creatura bona est, quia Deus bonus est.

CAPUT VII.

Utrum [2] Deus cognoscatur per speciem.

Quod Deus et Angeli cognoscantur a nobis per species impressas, et non abstractas. non ostendit quod Deus videatur in patria per speciem suam : nam in prima parte *Summæ* ostensum est hoc esse impossibile: sed in via cognoscitur quandoque Deus non per speciem a creaturis acceptam, sed interius a Deo formatam. Unde in responsione ad quæstionem dicebatur, quod non quærebatur de visione Dei per essentiam.

CAPUT VIII.

Utrum [3] individua multiplicantur sub specie

In quæst. de Unitate [4] Dei, *dist.*, II, arg. II, diximus in una specie non posse multiplicari individua, nisi ratione materiæ, vel alicujus potentiæ : ubi innuitur multiplicationem individuorum ejusdem speciei fieri posse per aliquam potentiam quæ non sit materiæ, quæ quamvis possit reperiri sine materia ut in Angelis, tamen secundum eam non fit multiplicatio individuorum in eadem specie, cum tot sint species quot individua in eis, ut ostensum est frequenter. Hoc enim dictum est ideo, quia nondum inventum erat aliquid ad ostendendum potentiam non multiplicare individua in eadem specie, quod tamen multi tenebant.

1. Parm. omittit : « quæ de eo habentur. »
2. Parm. : « utrum Deus. »
3. Parm. : « utrum in unâ, etc. »
4. Parm. : « Trinit. »

CAPUT IX.

Utrum[1] *aliquis articulus possit demonstrari.*

Quod autem in responsione ejusdem quæstionis dictum est, Deum esse unum demonstrari ratione, et fide teneri, non ostendit aliquid ad fidem pertinere quasi articulus ejus, quod etiam posset demonstrari ; cum fides sit de non apparentibus, secundum Apostolum. Sed hoc ideo dictum est, quia ratio naturalis subservit fidei : unde est dictum per fidem acceptum hoc, scilicet quod fides supponit Deum esse unum tanquam ratione ostensum, Deum scilicet esse unum : vel ideo dici potest ut fiat resolutio ad diversos, quia uni posset de hoc fieri demonstratio, alteri vero non, quem per fidem necesse est ad hoc accedere. In eadem iterum quæstione dicta sunt duo , quæ sibi videntur repugnare.

CAPUT X.

Utrum omnia nobiliori modo sint in causa quam in se.

Unum est, quod omnia nobiliori modo sunt in causa sua quam in suo causato[2] . Aliud est, quod non oportet quod illud quod est de nobilitate creaturæ sit de nobilitate creatoris: quæ non sunt opposita, quia primum dictum est causaliter, aliud vero formaliter.

CAPUT XI.

Utrum[3] *materia multiplicetur per formam vel e converso.*

Iterum ibid. in fine quæst., dictum est, quod materia multiplicatur per adventum formarum: quod verum est de multiplicatione specierum, quarum principia sunt formæ: alias enim ostensum est frequenter formas multiplicari per materiam, quæ est multiplicatio individuorum in eadem specie.

CAPUT XII.

Utrum Deum esse sit per se notum.

Infra autem dictum est Deum esse non esse per se notum, et idem positum est in prima parte, et in libro *contra Gentil.*, ubi actum est de ratione Anselmi, qui ex significatione ipsius termini processit, ut videtur : quam tamen significationem non ponit Dionysius, qui nominum divinorum significationem pertractavit, ut credimus, nec aliquis excepto Anselmo. Unde suffecisset ibi dicere quod dicit Augustinus in lib. *de doctrina Christiana*, quod licet omnes latini, cum audierint illud nomen, excitentur ad cogitandam quamdam naturam, quod potius factum videtur ex quodam usu quam ex ipsa vi vocabuli. Et ideo ibid. præmisit, quod non in strepitu istarum duarum similitudinum Deus cognoscitur ipse, quod tamen convenit in prolatione terminorum principii per se noti; nisi fuerit tale per se notum, quod non nisi paucis et sapientibus est per se notum, ut incorporalia non esse in loco, ut dicit Boetius in lib. *de Hebd.;* de quo tamen alii rudes, scilicet per rationem doceri possunt, quos tamen ipsa prolatio vocabuli non docet hæc, per quem modum posset dici sapientibus de Deo, Deum esse per se notum, non autem simpliciter ex ipsa prolatione nomen suum omnibus manifestavit, ut scriptum est.

CAPUT XIII.

Utrum[4] *memoria quæ est pars imaginis sit præteritorum.*

Quod autem postea scriptum est, memoriam quæ est altera pars imaginis, non esse præteritorum, abstrahit ab omni tempore, cum sit in intellectu, et non in parte sensitiva ; dissentire videtur ei quod dictum est in *Quæstionibus disputatis*, ubi dictum est eamdem memoriam respicere præterita ; sed hoc dictum est per similitudinem quamdam, quia respicere quod est talis memoriæ, præsupponitur intuitioni intellectus ordine quodam, sicut inter præteritum et futurum præsens ordo invenitur. Vel ideo dictum intelligi potest, quia intellectus possibilis species retinet

1. Parm. : « utrum Deus. »
2. Parm. : « utrum oporteat, etc. »
3. Parm. : Utrum materia, etc. »
4. Parm. : « Utrum memoria. »

per tempora, cum sit locus specierum, secundum Philosophum ; sed ad eas non redit nisi per phantasmata, quæ sunt in parte sensitiva, ubi etiam illa memoria ponitur.

CAPUT XIV.

Utrum esse sit accidens.

Consequenter[1] dictum est, esse non esse accidens, et ideo immediate divinam quia ostensim fuit effectum immediatum proportionari suæ causæ[2]. Sequi essentiam. In *Quæstionibus* vero *Disputatis*, dictum est esse Angeli esse accidens: et talia frequenter inveniuntur esse dicta in diversis locis, quæ sic intelligi habent : esse enim habet compositionem ad principium essendi et ad ipsum quod est, si scilicet sit suum esse, quod in Deo solum habet locum. Et hoc patet, quia esse album, album non est accidens habito respectu ad albedinem, sed est principium esse albi, in quo solum essentialiter est albedo. Ad ipsum vero subjectum comparatum, esse album est accidens ; per quem modum esse rei animatæ habito respectu ad principium ut est principium talis esse, esse non est accidens, quia natura ejus ut principium est, in homine salvatur, scilicet esse. Primum enim principium formale essendi est ipsum esse, per quod quælibet forma dicitur causare esse. Unde forma non dat esse suæ materiæ, quæ dicitur actu s, nisi per ipsum esse, quod es etiam actus ipsius formæ; quod tamen dicitur sequi ipsam formam, quia in ordine unionis ita se habet, quod esse absolutum nulli materiæ unitur, cum in nullius compositione cadat. Et ideo per formam necesse est esse tribui materiæ et non per se. Inde est quod respiciendo ad ordinem inhærentiæ, forma est principium ipsius esse ; respiciendo vero ad ipsam actualitatem materiæ sive compositi, esse est prius quam ipsa forma. Sic igitur si fiat respectus ad ipsum principium essendi in composito , esse non est accidens; si vero fiat respectus ad ipsum quod est, ut ad Angelum vel ad quodcumque aliud, illud esse est accidens ; quia ipsum quod est intelligi potest et definiri per propositionem indicantem quod quid est, etiam si non sit ; nec per aliquam dici posset ipsum esse, cum suum esse non sit ipsum ens. Unde in Angelo licet idem sit id quod est, suppositum scilicet, et ipsum principium essendi ; non tamen propter hoc quod accidentaliter se habet respectu unius, est accidens respectu alterius : differunt enim in Angelo esse et suppositum secundum rationem ; et hoc sufficit ad propositum.

CAPUT XV.

Utrum[3] *quia potentia et actus ad idem genus reducuntur, anima non sit sua potentia.*

Quod autem dictum est ibid. ad idem genus pertinere potentiam et actum, et per hoc ostensum est potentiam animæ esse accidens, quia operatio sua est accidens, plus concludere videtur ; per hoc enim non solum potentia animæ accidens esse ostenditur, sed ad prædicamentum actionis pertinere : quod verum est, sic enim principium actionis per reductionem ad idem genus cum actione pertinebit. Sed hoc non sufficit ad propositum ostendendum ; quia nihil prohibet aliquid esse per se in genere aliquo, et per reductionem in alio : sicut albedo vel scientia est per se qualitas, sed per naturam alterius ad relationem pertinet seu spectat.

Ex quo ostendi videtur potentiam animæ, ut operans est esse in genere actionis per se, tamen in genere qualitatis ; sed ubi ponuntur duo principia secundum ordinem ad essendum, alterum necessario est accidens, ut patet de forma substantiali in igne, et de ejus calore. Cum ergo esse animæ sit primum essendi principium et potentia proximum, ex quo esse animæ est in genere substantiæ, potentia erit in genere accidentis, scilicet qualitatis.

CAPUT XVI.

Utrum unus articulus fidei possit probare alium articulum.

Quod autem positum est pro exemplo quomodo ex articulis fidei potest argumentum sumi ad probandum ipsos articulos fidei, sic facit Apostolus I Corinth., xv, ubi ex resurrectione Christi probavit

1. Parm. addit. : « in quæstione etc. »
2. Parm. : « in mente sequitur essentia animæ, » et addit : « quia ostensum, etc. »
3. Parm. : « utrum potentia sit. »

resurrectionem communem futuram, non ita intelligitur quin resurrectio communis sit articulus fidei, cum in Symbolo Apostolorum ponatur inter articulos fidei unde resurrectio probari non potest, licet per unum articulum alius defendi possit apud illum qui unum concedit alio negato : unde non placet nobis, quod dictum est in prima parte *Summæ,* quod Apostolus arguit ex resurrectione Christi ad resurrectionem communem probandam, quia ejus oppositum expresse dictum est paulo ante, ubi dictum est, quod theologia non argumentatur ad principia sua probanda, quæ sunt articuli fidei, et hoc verum est : ideo hic super primum librum melius dictum est.

CAPUT XVII.

Utrum [1] *liber de Spiritu et Anima sit Augustini.*

Ubi autem de frui dictum est, intitulatur liber *de Spiritu et Anima* Augustini : in quæst. vero de anima, dictum est, quod ille liber cujusdam Cisterciensis est; quia [2] simul stare non possunt, ideo ultimum veracius dictum putamus.

CAPUT XVIII.

Utrum [3] *res sit de transcendentibus.*

Postea dictum est, quod res est de transcendentibus, et ideo communiter se habet ad relativa et ad absoluta, unde possunt dici tres res in divinis propter diversitatem relationum quæ ibi possunt inveniri, et non propter absoluta : quod non ideo dictum est, quod in Deo sint transcendentia inquantum transcendentia; sed ideo dictum est quod sicut alia nomina transsumptive dicuntur de Deo, ita et illa; et tanto convenientius, quanto indeterminatius se habent ad res.

CAPUT XIX.

Utrum [4] *materia sit individuationis principium vel accidentia.*

In prima parte dictum est materiam individuare per accidentia quædam, cum tamen frequenter inveniatur dictum materiam esse principium individuationis : quæ sic intelligi habent. Certum enim est ibi individuationem originari ubi terminatur actio ipsius intellectus abstrahentis ; hoc autem est quidditas ipsa singularis ut singularis est, quæ accipitur a ratione particulari quæ est infima hominis, loco cujus in brutis est æstimativa ; ipsa vero accidentia a sensu capiuntur. Unde apud nos duo participant ad individuum in genere substantiæ : scilicet subsistere in primo gradu subsistendi, quod est fundamentum omnium aliorum proprium, unde et prima substantia a Philosopho vocatur, quia non est aliqua substantia prior de qua prædicetur, sed sola materia per quam individuatur : divisio enim formalis est per supposita ejusdem speciei : aliud est quod sensu demonstratur hic et nunc. Eadem vicinitas quæ est inter rationem particularem nominis, et sensum suum, cujus solius est differentias loci et temporis percipere, necessario erit inter quidditatem particularis, ut particulare est, et sua accidentia per quæ ad locum et tempus determinatur. Quantum igitur ad hic es nunc pertinet, quantitas individuationis est principium ; quantum vero ad ipsam talem quidditatem spectat, materia est principium individuationis. Impossibile est tamen materiam uniri formæ sine quantitate, quia primus gradus materiæ per formam est corpus, licet ipsa quantitas non sit principium essendi suisubjecti.

CAPUT XX.

Utrum [5] *dimensiones interminatæ incedant in materia.*

Consequenter cum de simplicitate animæ ageretur in primo *Sententiarum,* materiam nudam ad omni forma nullam diversitatem habere dictum est, quia esse substantiale præcedit omne esse accidentale. In II vero *Senten.* et IV, et in lib. *cont. Gentil.* dictum est dimensiones indeterminatas esse in materia : aliter enim non possunt diversæ formæ in materia recipi, si nulla penitus in ea diversitas esset; has autem dimensiones, VII *Metaph.,* removimus. Hic autem ita accipi debent. Cum enim de

1. Parm. addit : « aut alicui ; ut Cisterciensis. »
2. Parm. : « quæ. »
3. Parm. : « utrum in Deo sint. »
4. Parm. : « utrum materia. »
5. Parm. : « utrum dimensiones. »

resurrectione ageretur in quarto, et quantitas dimensiva sit principium individuationis, ut dictum est, non resurgeret idem individuum numero, nisi redirent eadem dimensiones numero; quod non posset contingere per agens naturale, sed per agens divinum. Unde, cum non sit in homine nisi una forma tantum, anima scilicet, quæ quanta non est per se vel per accidens, sicut aliæ formæ naturales sunt solum a parte materiæ, ponendæ sunt dimensiones hæ non aliter constare quam in potentia. Et ideo non placet, quod usi sumus materia Commentatoris in II *sent.*, cum de eis esset sermo, ne propter hoc videamur eas ponere modo Commentatoris. De hoc etiam in nostris quæstionibus agitur, ubi quæritur de Veritate, utrum divina providentia disponantur corpora inferiora per corpora cœlestia. Ibi enim arguitur super opinionem Commentatoris, et respondetur, quod dimensiones intelliguntur in materia ante formas naturales non actu completo, sed in actu incompleto; et ideo sunt prius in via generationis. Cujus ratio est, quia cum forma aliqua perficit materiam secundum diversos gradus, in gradu primo qui est imperfectior, sequuntur dimensiones. Et quia hic gradus incompletus actus est respectus gradus perfectioris, erit prior in via generationis; ideo prædictæ dimensiones in via generationis præcedunt formas naturales secundum gradus perfectos: propter gradum enim naturæ perfectum dicuntur formæ naturales secundum quod in gradu naturæ perfectioris est principium motus et actionis: nihil enim movet et agit aliquid nisi in gradu naturæ perfecto existens, cum natura sit principium motus. Et licet dimensiones tales originentur in tali gradu tantum; tamen ut in subjecto sunt in ipsa re perfecta, et non tamen in ipso gradu imperfecto. Et isto modo posset opinio Commentatoris salvari, si tamen opinatus fuisset illas per generationem rei resultare, et non præcedere omnem formam substantialem. Et per hunc modum posset salvari quod dicit materiam non posse spoliari his dimensionibus; quia cum materia non sit sine forma, impossibile est eam esse sine primo gradu quem facit forma. Primus autem gradus est corporeitatis: unde non est materia nisi in corporibus. Sed ponere aliquam essentiam quantitatis sequi materiam, et ab ea non spoliari materiam, impossibile est, et opinio antiquorum degantiam formas substantiales, ut dicitur in VII *Metaph.* Isto igitur modo ubicunque aliquid de hoc invenitur, exponatur.

CAPUT XXI.

Utrum[1] *materia disponatur secundum formas, vel e convero.*

Consequenter dictum est, quod in omni materia secundum capacitatem suam perfectio infunditur: in quo innui videtur formam ordinari ad materiam, et e converso, cum tomen forma sit finis propter quem materia sic vel sic disponitur: et hoc frequenter invenitur dictum: utrumque enim horum verum est: nam agens disponit materiam ut si apta recipere formam, et illo modo forma finis est: et iterum receptum est in recipiente per modum recipientis: et sic limitatur forma secundum capacitatem materiæ, et sic est ordo formæ ad materiam.

CAPUT XXII.

Utrum[2] *anima sit tota in qualibet parte.*

Consequenter, cum quæreretur utrum anima sit in qualibet corporis parte tota, in solutione secundi argumenti dictum est quod perfectibile debet esse proportionatum suæ perfectioni. Et ideo sunt partes in animali perfecto distinctæ propter distinctionem potentiarum animæ perfectæ, quasi potentiæ illæ essent perfectiones talium partium. Quod verum est de perfectione accidentali, per quam partes immeritæ se habent ad operandum; non autem de perfectione substantiali, quia illæ potentiæ non sunt formæ substantiales, immo quælibet pars habet esse ab ipsa essentia animæ: unde licet unum sit esse ipsius totius et cujuslibet partis, quia una tantum est forma; diversæ tamen sunt perfectiones in diversis partibus quæ sunt principia immediata operationnm determinatarum. Unde visiva potentia non est forma substantialis oculi dans ei esee substantiale, licet perficiat eum ad videndum; sed ipsa essentia animæ propter sui perfectionem: unde

1. Parm.: « utrum in omni materia, etc. »

2. Parm.: « utrum anima, etc. »

una forma est constituens animal omnibus modis quibus constitui potest : unde nisi fuerint diversa organa, quot ipsa necessario requirit, non fieret animal per aliquid ejus : unde nulla pars animalis perfecti est animal nec actu nec potentia. Anima vero in animalibus imperfectis non requirit tantam diversitatem in partibus vel in organis, quia non est in eis multitudo operationum : et quia non requirit tantam diversitatem in partibus, ideo talium corpus non est omnino unius formæ, ut ibid. dictum est, quia non constitui animal omnibus modis quibus constituit potest, quia animal potest fieri per aliquid ejus : si enim dividatur animal annulosum, ut ibi dicitur, forma quæ prius erat in actu una, jam fit multæ in actu : unde certum est quod partes in toto erant animalia in potentia, quod non contingit in animali perfecto : et ideo non est tanta unitas talis formæ, quanta animæ perfectæ. Et propter hoc dictum est, quod corpus in talibus est quasi unius formæ ; non quod intellexerimus ibi esse plures formas nisi in potentia, quæ ad actum per divisionem ducuntur. Quod ergo de unitate formæ in diversis locis diximus, necessarium credimus, et ejus contrarium impossibile : sed de hoc qui in uno loco [1] vel duobus nos respexit, non statim sententiam ferat, imo [2] cum multa in unum contulerit, nihil inconveniens reperiret.

CAPUT XXIII.

Utrum [3] forma uniatur materiæ mediantibus dispositionibus.

In prima parte dictum est, animam [4] non uniri corpori mediantibus quibusdam dispositionibus ; in I vero *Sent.* distinct. II, solutionis generalis arg. ult. dictum est dispositiones manere cum forma substantiali. Et frequenter sermo de hac materia reperitur ; et hæc sibi repugnare videntur. Invenitur etiam quod dispositiones præcedentes in adventu formæ substantialis corrumpantur. Primo ergo sciendum, quod prima duo sibi non repugnant ; quia quando agens intendit suam similitudinem in materiam aliquam imprimere, virtus sua immediatior est ipsi materiæ, quam accidens quod agit in virtute formæ substantialis ; quia viatus agentis conjungit secundum cum passo, forma autem substantialis sequitur suam virtutem, et non ipsum accidens. Et ideo si quando ex aere generatur ignis, diceretur idem calor manere qui disponit aerem ad ignem, quod tamen impossibile est : nam propter hoc sequeretur formam ignis recipi in materiam mediante calore. De secundo, scilicet quomodo dispositio maneat, cum frequenter inveniatur dictum, dispositionem corrumpi in adventu formæ substantialis, in solutione primi argumenti prædictæ quæstionis sufficienter dictum est.

CAPUT XXIV.

Quia divina essentia non comprehenditur, ideo æterna generatio non cognoscitur.

Consequenter cum quæreretur utrum Pater genuit Filium natura, nam *dist.* VI, in sol. tert. arg. dictum est, philosophi ideo non cognoverunt divinam generationem, licet cognoscerent divinam naturam, quia non comprehenderunt eam. Si autem comprehendissent naturam, Dei, et generationem novissent. Ex quo videtur quod nec beati in patria illam generationem sciant, quia constat quod non comprehendunt naturam Dei ; licet idem in prima parte *Summæ* et in quæstionibus nostris docuimus. Quod posset concordari per hoc ut videtur, quia comprehendere dicitur, ut dicitur in I part. *Sum.*, pro termino scilicet insecutionis, quando scilicet tenetur : et sic beati in patria habent meritum spei, et noscunt illam ineffabilem generationem : et sic philosophi non comprehenderunt divinam naturam, unde non attigerunt ad illam generationem. Alio modo dicitur comprehendere proprie, quod est concludere aliquid in terminis continentis. Et ideo illo modo nihil comprehendit Deum, quia ipse excedit omnem intellectum ; et licet sic non comprehendatur, tamen generatio illa per primam comprehensionem satis manifestatur beatis ; et sic in prima part. *Sum.* dictum est de comprehensione. Sed hoc non sufficit ad illa concordandum : quia in prima parte dictum est, quod qui ipsum comprehende-

1. Parm. omittit : « vel duobus. »
2. Parm. omittit : « imo. »
3. Parm. : « contulerit, inconveniens reperiet. »
4. Parm. : « utrum anima. »
5. Parm. : « utrum Philosophi, etc. »

ret, sciret rationes omnium rerum quæ ab ipso productæ sunt : quod necesse est intelligi de illa comprehensione qua nullus eum comprehendit sicut ipse seipsum : unde beati in patria omnes rationes quæ in ipso sunt, non cognoscunt, etsi ipsum comprehendant primo modo ; et idem dictum est in primo *Sententiarum ;* per quod manifestum est comprehendere non posse accipi primo modo, sed secundo. De hoc enim dicitur ibid. quod, tunc omnia opera divina cognoscent. Unde melius fuisset sic distinctum esse, quod cognoscere naturam divinam est duplex. Uno modo per revelationem ; et sic non cognoverunt philosophi, quia tunc cognovissent ipsam generationem, quia fides dicit Deum esse æternum, trinum et unum.

CAPUT XXV.

Utrum una pars sit in potentia ad aliam, vel omnes partes sint in potentia respectu totius.

Alio modo per effectus et cetera quæ dicuntur ibidem, invenitur in prima parte *Summæ*, ubi de divina simplicitate agitur quæstion III, sol. gen. 7 arg., quandoque una pars est in potentia ad aliam, sicut materia ad formam, vel omnes partes sunt in potentia respectu totius : alibi reperitur frequenter ; ideo omnes partes dicit in potentia esse in toto, non respectu totius, sed ut per se sint actu : et utrumque verum est : omnis enim potentia ad actum ordinatur. Actus autem dupliciter : participative et simpliciter. Unde cum partes dicuntur esse in potentia respectu totius, non est intelligendum quod partes se habeant potentialiter ad actum participatum ; nam in toto existentes habent illum actum ; respectu enim ejusdem nihil est simul actu et potentia. Hoc igitur per similitudinem dictum est, quia imperfectum respectu perfecti se habet sicut potentia respectu actus ; partes enim sunt deficientes a perfectione totius. Respectu vero actus absoluti, proprie sunt in potentia, quia nulli nondum habent in toto existentes ; et hoc modo in I *Phys.* expositum est e nobis quomodo partes sunt in potentia respectu totius.

CAPUT XXVI.

Utrum potentia generandi significat tantum essentiam [1].

Consequenter, ubi de potentia generandi quæsitum est, dictum est quod essentia ut est paternitas, est principium quo Pater generat ; et ideo potentia est quasi medium inter essentiale et respectivum. In primo vero parte *Summæ* eodem argumento dictum est potentiam generandi esse essentiam principaliter, nec etiam essentiam inquantum est idem relationi, ut ex æquo utrumque significet ; quia ut ibid. dicitur, paternitas non est quo Pater generat, cum sit quasi quædam forma individualis, et ita illa valde sibi repugnare videntur ; nec solum illa, immo etiam ea quæ in eadem parte dicuntur, nisi intelligantur. Eadem namque quæstione arg. IV dicitur, quod potentia nihil aliud est nisi principium actionum notionalium : et cum Pater sit principium generationis, et Pater et Filius principium spirationis ; in Patre erit potentia generandi, in Patre et Filio potentia spirandi. In quæst. vero XXXVI, arg. IV dicitur, quod sicut Pater et Filius sunt unus Deus propter unitatem formæ significatæ per hoc nomen « Deus » ; ita sunt unum principium propter unitatem proprietatis significatæ per hoc nomen « principium ; » ubi expresse dicitur principium significare proprietatem, non essentiam. Si igitur sic arguatur, principium significat proprietatem, non essentiam, cujus oppositum dicitur directe argumendo ejusdem quæstionis, ut allegatum est prius. Ad horum igitur evidentiam considerandum est, quod proprietas personalis est semper constituens primo, et distinguens postea naturaliter : et prout est constituens, se habet per modum differentiæ, sive formæ particularis, cujus est esse incommunicabilis. Et isto modo idem est cum essentia, sed ratione differens ; unde non potest esse principium quo aliquid producatur, quia in ipso non fit assimilatio, cum sit incommunicabilis : et ideo dicitur in *Summa*, quod essentia non est principium quo Filius generatur secundum quod est cum paternitate : paternitas namque constituit et distinguit Patrem, ut dictum est. Inquantum autem consti-

1. Parm. : « utrum potentia. »

tuit, ut proprietas particularis est, et sic nullo modo erit principium quo Pater generat, aliter generaret Patrem; inquantum vero distinguit, est relatio originis. Sed in relatione est duo considerare: id scilicet unde relatio est; et hoc sequitur actionem ipsam secundum modum intelligendi in divinis. Unde nec est sic paternitas principium quo Pater generat, quia sic paternitas sequitur ejus generare. Aliud autem est intelligere in relatione: scilicet quod est præter quod in omni relatione reperitur. In divinis tamen idem est utrumque; in creaturis vero realiter differunt. Essentia igitur divina est id quod est id paternitate præter id quod est in filiatione præter id quod refertur: et certum est, quod alia ratione est essentia in paternitate præter in quod refertur, et alia in filiatione. Essentia igitur secundum quod est in quod est in paternitate præter id quod refertur, est principium quo Pater generat: non autem omnino secundum quod est præter id quod refertur, sed secundum quod est præter id quod refertur in paternitate tantum. Unde essentia est quasi principium primum, paternitas vero proximum, sicut humanitas: apud nos enim humanitas et potentia generativa semper communicatur, sed potentia generativa non est semper. Et deo potentia ex æquo significat essentiam et relationem; immo principaliter essentiam, quia essentia communicatur, et hoc pertinet ad naturam principii generationis. Quod autem et Pater et Filius dicuntur unum principium, non est eo quod conveniant in aliquo quod personas eorum constituat: sed quia conveniunt in una relatione respectu Spiritus sancti. Ex quo manifestum est quod id in quo conveniunt, cum non sit particulare constituens, potest esse principium productionis personarum, licet forma particularis constituens non possit. Ista autem notio licet sequatur relationem inquantum est relatio fundata super actum, præcedit tamen inquantum est idem cum Patre et Filio: sed quia non particulariter se habet ad eos, quia non constituit eorum personas, potest esse principium quo spirant, sed non communicatur, quod est propter oppositionem ad spirationem passivam. Et ideo essentia non est id quod est præter relationem in communi; tamen spiratione est principium, quo Pater et Filius spirant Spiritum sanctum. Ibidem ibi in scripto in fine ejusdem artic., dictum est eamdem esse actionem essentiæ et proprietatis Patris: ubi nomine proprietatis non est intelligenda forma particularis: sed magis hoc est dictum ad similitudinem proprietatis speciei; talis enim proprietas magis convenit cum essentialibus rei, quam proprietas individui: paternitas enim in Deo similitudinem habet cum forma particulari rei iuquantum talis est, non est de intellectus essentiæ rei, sicut hæc anima non est de intellectu hominis. Haberet etiam convenientiam cum proprietate speciei quæ concomitatur essentiam semper; et hoc modo ultimo potest esse eadem actio essentiæ et proprietatis Patris: sed essentia communicatur, proprietas vero non; quod est propter oppositionem quam habet in se cum sit relatio. Diligenter igitur ibi talia inveniuntur, hoc modo distinguantur, et nihil dubietatis erit deinceps.

CAPUT XXVII.

Qualiter cognoscitur veritas [1].

Consequenter cum de æternitate agetur in primo *Sententiarum* per etymologiam nominis ipsius et per naturam interminabilitatis processum est. In prima vero parte *Summæ* per naturam immutabilitatis et temporis perventum est ad naturam æternitatis: et in I lib. *contra Gentiles* ex immutabilitate Dei ostensa in XIV art. et in XXV, statim enim æternitatem intulimus, uterque enim modus satis conveniens est doctrinæ.

CAPUT XXVIII.

Utrum [2] *Spiritus sanctus distinguatur a Filio, sive procedat ab eo.*

Consequenter, cum de Spiritu sancto ageretur, dictum est *dist.* X, art. ult., quod esse ab altero per generationem, et esse ab eo per spirationem non possunt uni convenire, ut per hoc solum differret Filius a Spiritu sancto, licet Spiritus sanctus non sit ab eo. Et statim post, *distinct.* XI, art. 1, ostensum est Filium et Spiritum sanctum non posse ab invicem distingui per diversum modum procedendi

1. Parm.: « Utrum per naturam, etc. »

2. Parm.: « utrum spiritus sanctus, etc. »

a Patre; sed requiritur ad eorum distinctionem quod alter eorum sit ab altero. Et iterum *distinct.* XIII, art. 2, dictum et ostensum est, quod non esset differentia inter processiones ipsas, nisi alter eorum esset ab altero. De hoc etiam in *lib. contra Gentiles*, sufficienter disputatum est. In prima vero parte *Sum.*, qu. XXXVI, art. 2, videtur recte contrarium dici ei quod dictum est *distinct.* X, art. ult., idest *Sent.* : In summa autem dicitur, quod si in Filio et Spiritu sancto non esset invenire nisi duas relationes quibus uterque referretur ad Patrem, illæ quidem invicem non essent oppositæ, sicut nec duæ quibus Pater refertur ad Filium et Spiritum sanctum : unde distinguerentur Filius et Spiritus sanctus præter illas duas relationes quæ oppositas : et hoc firmiter tenemus. Cum enim oppositæ relationes quæ tantum in una persona sunt, Patre scilicet, ad invicem non opponantur, non est sufficiens ratio quare aliæ duæ in alia persona esse non possint. Nunquam autem hoc melius ostendimus, quam *distinct.* XIII, art. 2 : ubi necessario ostensum est ipsas processiones non posse differre a se nisi per personas præcedentes. Ex quo manifestum est personas non differre per processiones ipsas; alias foret circulus in demonstratione ipsius. Quod ergo dictum est *distinct.* X, art. ult. Anselmi concordat, et verum est secundum quod personæ differunt penes attributa; ad quæ etiam pervenerunt philosophi, licet attributa proprie sint naturæ non personarum, vel penes appropriata etiam : dicere enim generationem differre a processione Spiritus sancti, quia generatio est actus naturæ, processio vero voluntatis, cum natura et voluntas sint de absolutis, in quibus nulla est differentia realis, sed tantum rationis, nihil aliud est, quam Filium et Spiritum sanctum differre secundum attributa : ea enim quæ naturæ sunt, attribuuntur Filio, quia de ratione Filii est similitudo in natura : et ea quæ amoris, Spiritui sancto. Unde secundum hoc non differt Filius a Spiritu sancto, nisi secundum rationem tantum : quæ diversitas rationis non causabit majorem diversitatem quam ipsa sit. Si vero dicatur quod est differentia secundum appropriata, quia ea quæ sunt intellectus vel naturæ appropriantur Filio, et ea quæ voluntatis sunt, Spiritui sancto; et sic differunt ab invicem secundum appropriata : adhuc sequitur quod aliunde differant realiter; quia differentia per appropriata supponit differentiam secundum propria. Verbum igitur Anselmi intelligi debet de differentia illa quæ est penes attributa vel appropriata. Addendum est ergo in I *Sent.*, *dist.* X, articulo ult., ubi dicitur illa duo uni non posse convenire, uni videlicet secundum rationem : et non erit ad id quod dicitur in prima parte *Summæ* aliqua oppositio. Unde exempla posita non sunt convenientia, quia natura et ars differunt realiter, similiter putrefactio et seminatio. In divinis autem non est aliqua realis differentia absolute.

CAPUT XXIX.

Utrum [1] *Pater et Filius sint unus spirator.*

Consequenter dictum est Patrem et Filium esse spiratores Spiritus sancti, non spiratorem. In prima vero parte *Summæ* concessum est eos esse unum spiratorem. Utrumque namque verum est : spirator enim nomen verbale est, et nomen substantivum : nomen autem substantivum sequitur formam a qua imponitur in unitate et pluralitate; in divinis autem una est forma; sive sit essentia, sive natura, sive notio illa communis Patri et Filio. Unde Pater et Filius debent dici unus spirator propter naturam nominis substantivi. Et quia idem nomen est verbale, trahitur magis ad significandum per modum actus. Actus autem distinguuntur penes supposita quorum sunt. In divinis autem duo supposita spirant : unde Pater et Filius sunt duo spiratores, non unus.

CAPUT XXX.

Utrum [2] *beatitudo consistat in actu intellectus vel voluntatis.*

Consequenter *distinc.* XXV, ubi quæritur an divinæ personæ mittantur ad beatos in patria, dictum est in respons. ad quæst. quod caritas pertinet ad præmium essentiale : in IV vero lib. *Sentent*, in II-II, et in III *contra Gentiles*, quod essentia beatitudinis posita est in actu intellectus : frequenter etiam in alits locis, ubi de hoc principaliter non intendebatur, idem dic-

1. Parm. : « utrum Pater. »

2. Parm. : « utrum caritas. etc. »

tum est. De hoc in nullo dubitamus, cum et veritas evangelica hoc doceat, Joan., xvii: «*Hæc est vita æterna,* etc.» Hoc etiam non solum ordo intellectus ad voluntatem, sed etiam ordo meriti ad præmium ostendit : meritum enim et præmium se habent per modum dati et accepti : in comparatione enim ad illum a quo est meritum in ratione accepti, præmium vero in ratione dati : in comparatione ad ipsum qui meretur meritum est ut datum, et præmium ut acceptum : datum enim dicit diversitatem inter dantem et eum cui datur, sed non inter dantem et id quod datur, quia idem potest dare se : acceptum vero non dicit diversitatem inter accipientem et id quod accipitur, quia aliquid potest accipere se, sicut omnis creatura accipit se a Deo. Angelus autem non solum esse suum, sed etiam seipsum accipit a Deo, idest essentiam suam, cum tamen ipse sit essentia sua. Præmium igitur æternam necessario erit ut acceptum ab eo qui meruit, meritum vero ut datum ab eodem. Unde cum actus intellectus sit ab intellectu, actus vero voluntatis sit a voluntate, ratio videtur docere meritum principaliter consistere in voluntate, præmium vero in intellectu. Quanto vero plus bonæ voluntatis habuimus et amoris, tanto capacior erit intellectus, et plus præmii recipiet : amor enim dilatat intellectum et voluntatem. Cum autem aliquis amat intelligere aliquid, quanto plus amat, tanto plus et facilius intelligit. Et ideo Angeli superiores nomen acceperunt non ab eo per quod acceperunt quod habent, sed ab eo per quod id meruerunt : per hoc enim excitamur ad merendum gradum quem ipsi habent. Hoc tamen nomen specialiter impositum est propter accessnm quemdam specialem illius ordinis ad divina : sic enim dicitur ult. cap. *de divinis Nominibus :* «Ordo divinæ sapientiæ est conjungere fines primorum «principiis secundorum :» et hoc patet discurrendo a summo rerum usque ad infimum. In divinis autem personis non est ultimum, cum non sit ibi ordo prioris et posterioris ; tamen Spiritus sanctus dicitur tertia persona, inquantum est a duobus. Ideo ordo supremus in creaturis per similitudinem quamdam ad Spiritum sanctum quasi vicinior ostenditur, unde a proprietate Spiritus sancti nominatur, ipse enim amor dicitur. Vel ideo sic nominatur, quia ignis divinas proprietates maxime significat, ut dicitur in fin., *cœl. Hier. :* et ideo vocantur Seraphim, idest ardentes, propter accessum ad Deum. Unde ex nominibus Angelorum non potest sumi ratio cogens ad ostendendum in qua potentia beatitudo essentialiter consistat. Quod ergo dictum est I *Sent.*, *distinct.*, XV, non ostendit quod essentia beatitudinis sit in voluntate ; sed quod caritas pertinet ad substantiam gaudii, quia inseparabiliter concomitatur illam visionem beatam : quod tamen non est verum de multis aliis gaudiis accidentalibus, sicut est de notitia illorum quæ scientur per species creatas, et ideo sibi succedunt. Et ideo dilectio et amor non ita distant a gaudio essentiali, sicut notitia talium rerum ; et pro tanto dictum est caritatem pertinere ad præmium essentiale et spirituale.

CAPUT XXXI [1].

Consequenter, cum de æternitate [2] mundi ageretur, diximus in II *Sent.*, neutram partem habere rationes necessarias : et idem in prima parte *Sum.* asseruimus, et in *libro contra Gentiles :* et de hoc etiam specialem tractatum fecimus, in quo ostendimus non sibi repugnare esse a Deo secundum totam substantiam, et non habere durationis principium : hoc enim maxime impediret processum Philosophi, qui dicit ad neutram partem rationes haberi. Ex repugnantia enim intellectuum est potissima demonstratio ducens ad impossibile, sicut potissima demonstratio ostensiva est per intellectum fieri rationem indicantem quod quid est. Unde cum ventum fuisset ad solutionem rationum utriusque partis, illam de infinitate animarum aliis prætulimus in difficultate : non quod difficile sit ei respondere, sed quia tot in ejus solutione passi majus inconveniens, quam ipsa prætendat : magis enim fidei derogat unum esse intellectum, quod ponit Averrois, quia sic periret diversitas præmiorum (et in hunc defectum venerunt Averroistæ Parisiis nostris temporibus, contra quos scripsimus de unitate intellectus), quam ponere infinitas animas actu, quod posuit Algazel in *Metaphysica sua :* quia licet essent infinitæ, non propter hoc æquipararentur Deo in ordine rerum infinitarum

1. Absque titulo in Cod. S. G.
2. Non insulse, ut in Parm. : « de Trinitate mundi. »

in infinitum, foret ista infinitas subjecta infinitati divinæ. Nihilominus et hoc contra fidem est, et contra Scripturam generis a qua fides in hoc exordium sumpsit. Unde opinio Philosophi erronea fuit, ponendo mundum æternum; non tamen habuit eam tamquam conclusionem demonstrationis, sed erravit putans eam veram, non auferens titulum creationis a Deo. Prædictæ igitur rationis responsionem aliorum in II *Sent.* et in II *cont. Gentil.* attulimus. In prima vero parte *Sum.* post alias responsiones, et in prædicto diximus eam esse particularem; et propter hoc non concludere intentum : quæ quidem responsio non consentit dictis ibid. : quia hæc responsio ad minus supponit posse demonstrari hominem non esse ab æterno, et ejus oppositum esse impossibile : cum tamen in sol. dictæ quæst. dictum sit, quod non potest demonstrari quod homo, aut cœlum, aut lapis non fuerint. Quod quidem dictum de homine, non stat cum prædicta responsione. Unde scire debent adversarii, quod hæc responsio non fuit intentionis nostræ : diversitas enim rationum ad hoc inductarum ostendit, quod nulla sufficiens est vel demonstrativa. Unde contingit, quod cum unus unam, alius aliam intulit rationem, quare huic dissentit iste, et ille alteri, ex fatuitate dicentium irrisio oriatur apud infideles. Maneant igitur ipsi in rationibus quas putant sufficere, quod verum est si sint demonstrationes; mihi autem solummodo sufficit fides Christi : nec rationi humanæ præsto aurem, ubi Deus loquitur : *antequam quicquam foret a principio*, *cum ipso eram cuncta componens.*

De prædicta ratione in *Quæstionibus* nostris *Disputatis* ubi possit quæritur, An Deus infinita facere, et in alia quæstione ubi quæritur, An possit infinita scire, diximus quod si esse actu repugnat ei quod est infinitum esse in actu, non potest Deus infinita actu facere. Si autem non repugnat, potest. Sed utrum possint esse actu, diximus differendum usque alias : et idem diximus in prædicto tractatu, quod nondum erat ostensum infinita actu esse non posse, nec adversarii nobis hoc ostenderunt, quod tamen nos postea in prima parte *Summæ* ostendimus recitata opinione Algazelis, et certum habuimus quod infinita esse possunt etiam per accidens, ut ibi ostensum est. Si igitur prædicta responsio non placet eis, quæ nunc nobis sufficit, ut dictum est, quia Aristoteles ponit mundum omnes species rerum habuisse a principio, unde non mundus ab æterno potuit poni perfectus, nisi homo esset qui est species perfectissima universi. Et iterum cum nesciam quid Aristoteles respondeat huic rationi, non enim habemus quicquid fecit de substantiis separatis, licet certum sit ipsum infinita nisi potentia tantum posuisse, ut patet in I et II *Phys.* Cogitent adversarii quid huic rationi objiciant ; omnes enim fideles dicunt, quod in principio creavit Deus cœlum et terram, quod beatus Gregorius prophetiam de præterio esse dicit, et Apostolus II Petr. dicit, quod « *non voluntate humana aliquando allata est prophetia, sed Spiritu sancto inspirante*, *locuti sunt sancti Dei homines.* » Unde constat fidelibus, quod non ratione humana, sed Spiritu sancto inspirante, locuti sunt sancti Dei. Unde constat fidelibus quod non ratione humana, sed inspiratione Spiritus sancti allatum sit : « *In principio creavit Deus cœlum et terram.* » Quia ergo hoc ratione humana sciri non potuit, si videtur inconveniens mundum ab æterno sine homine esse, qui postea factus est in tempore, dicatur quod natura universalis non patitur aliquod inconveniens in universo, quæcumque sit illa virtus, ut Deus, sicut nos ponimus, sive anima mundi, ut alii posuerunt, sive quævis alia talis, quam semper necesse est talem habere potestatem in universum, ut ipsum ab omni inconvenienti custodiat : quia defectus qui accidit in particulari, ut mors animalis vel hujusmodi, ad perfectionem universi pertinet; defectus autem qui redundat in universo ut est infinitas in actu, secundum eos non possibile est esse in universo. Posito ergo, quod ad perfectionem universi esset homo ab æterno, sicut alia animalia, et quod non generaret nisi in tempore, ne accideret inconveniens de actu per virtutem universalis agentis, cujus est universum perficere, et omnia inconvenientia ab eo excludere, non remaneret quid objiceretur, nisi quod homo perfectus generare potest, sicut et alia animalia. Sed huic respondet Philosophus, quod generatio non est nisi ad salvandam speciem quæ in uno salvari non potest. Natura igitur universali conservante hominem ne inconveniens accideret de infinitate propter bonum universi, differre potuit generationem ab eo : et tamen universum perfectum foret in omnibus speciebus, secundum Aristotelem : per

Scripturam enim sacram docemur Adam immortalem factum per originalem justitiam. Unde licet eum Deus fecisset ab æterno, quia non repugnat ab æterno habere esse ab alio, ut frequenter ostendimus, potuisset Adam existere ad perfectionem universi, et non generare, nisi usque ad tempus a Deo sibi statutum, ne in universo inordinatio aliqua sequeretur. Cujus contrarium sola fides docet, et non aliqua humana ratio. Quod igitur in quæstione ubi quæritur, an Deus posset infinita facere, dictum est post exemplum de circulo plumbeo, qui non movetur, non quia circulus, sed quia plumbeus. Si igitur infinitum actu esse posset secundum rei naturam et secundum meam opinionem non placet nobis : non enim opinamur hoc possibile esse, cum ejus oppositum docuerimus in prima parte *Summæ.*

(*a*) Consequenter D. XVI, art. 3, dictum est columbam illam in qua spiritus sanctus apparuit verum animal non fuisse et naturale. Nuper autem diximus ipsam verum animal esse. Quæ et si secundum intellectum nostrum sibi non repugnent, quia in primo *Sententiarum* volumus quod illa columba non esset verum animal et naturale sicut alia sunt quæ per generationem naturalem esse habent, operatione divina vel angelica non negamus ; melius tamen potest indiscussum relinquere ei qui in ea apparuit, quamvis utrumque disposuit. In apparitionibus vero veteris testamenti, in quibus effigies hominum inserviunt, certum est veros homines non esse, nec uno nec altero modo. Effigies enim tales, secundum Anselmum, formatæ sunt ad officium tale exequendum, quo peracto, redeunit in materiam pristinam ; quod non posset dici de hominibus, cum animæ maneant immortales. Unde si novo modo homines fierent in quibus animæ a Dei crearentur sine peccato aliquo, si statim morerentur, peracto officio, animæ illæ non essent redemptæ per verum ; nec credendum est eos homines mortuos suscitasse, et in eis apparuisse, licet Deus hoc posset. Immo deferendum est incarnationi verbi Dei, et solus Christus dicendus est hominem verum assumpsisse, et in eo apparuisse, et verus homo esse.

Consequenter D. XVII, articulo 7, dictum est quod Deus inchoationes quasdam materiæ in creatione indidit, propter quas qualitates naturales educuntur de potentia materiæ, per quod non habet tamen aliquas potentias activas quæ sunt inchoationes formarum substantialium, ut quidam voluerunt quod intendebamus ponere in materia ; sæpius namque hoc improbamus, tum quia forma substantialis, cum sit indivisibilis, tota simul et in instanti inducitur ; tum quia non suscipit magis et minus. Sed differentiam assignare volentes inter virtutes acquisitas et infusas, quia virtutes infusæ sunt in anima in potentia tantum materiali ; virtutes vero acquisitæ sicut in principio activo ; (et hoc dictum est eadem quæstione, articulo 3, ubi quæritur utrum dentur secundum capacitatem naturalium ;) sed hoc completius hic ostensum est, quia non sic sunt virtutes infusæ in potentia materiæ sicut formæ naturales ; quia virtutes infusæ sunt tantum in potentia receptiva, sicut lux in aere, qualitates autem naturales sunt in materia sicut in origine ex qua educatur, et hoc hic expressum est. Illas ergo inchoationes pro ipsis qualitatibus originalibus posuimus. Et hoc in II libro D. XIX, et expresse habetur. Ibi enim dicitur quod habilitas materiæ est talis inchoatio.

Eadem quæstione dicitur, articulo 3, quod mensura per quam datur charitas est capacitas animæ simul et dispositio per conatum operum; in prima vero parte *Summæ*, ubi de visione Dei agitur, dictum est quod ille plus habiturus est de gaudio, qui majorem habuerit charitatem ; item de eadem, in solutione tertii articuli dictum est quod in angelis non est aliquid quod contendat cum conatu naturæ, et ipsum retardans, sicut in homine est ; et ideo gratia collata est angelis secundum capacitatem naturalium. Contra ista objici potest quod dicitur de Joanne Baptista quod inter natos mulierum non surrexit major, et tamen minor angelus in natura sua major est eo ; ex quo videtur quod major charitas, et per consequens quod major sit gloria minimi angeli quam Joannis Baptistæ, et cujuscumque alterius sancti : ex quo sequitur quod homines non assumuntur ad æqualitatem angelorum. Sed hoc solvitur, quia licet naturalia angeli sint meliora naturalibus hominis communiter, tamen homo in charitate existens potest mereri augmentum charitatis suæ, cum sit in statu merendi, ut sic posset transcendere multos in charitate et gloria quia angeli non sunt in statu

(*a*) Quæ sequuntur usque ad finem hujus opusculi anecdota sunt.

mirendi, sicut nec animæ mortuorum.

Consequenter de eodem dictum est quod ad augmentum charitatis requiritur actus ex tota natura et ex toto habitu charitatis simul, licet alius actus disponere possit augmentum ejus. In *Secunda* vero secundæ partis dictum est ejus oppositum, ut videtur. Sed hæc sibi non repugnant. Per quemlibet enim actum egredientem ab habitu, quodcumque subjectum magis habilitatur et subjicitur habitui. In habitibus enim acquisitis necessarii sunt actus ad conservationem ipsorum habituum, sicut erant necessarii ad eorum acquisitionem. Sed Deus habitus infusos conservat, sicut eos infundit. Tamen per quemlibet actum qui a charitate egreditur, efficitur homo magis gratus Deo; et hoc intelleximus in *Secunda secundæ*. Sed non quolibet actu charitatis efficitur novus gradus in ipsa essentia charitatis : ad cujus evidentiam considerandum quod per actum semper acquiritur aliquid agenti, nisi in actione fidei solummodo; et id quod acquiritur per actionem, quandoque est æquale ipsi actioni, quandoque majus, quandoque vero minus. Sicut patet in actu cytharizandi qui est in plus quam cytharizare simpliciter. Quandoque vero est in minus, sicut qui habet habitum unius harmoniæ difficilis et arduæ, ex ea potest harmonias faciliores acquirere. Quandoque vero per actum suum nec plus nec minus acquirit, sed id quod habet per actum conservat. Eodem modo est de habitu charitatis, quia qui habet habitum charitatis quandoque per actum charitatis minus acquirit quam ipse habitus sit, quandoque magis, quandoque vero æquale. Verbi gratia : si quis ad tantam charitatem venerit quod omnia propter Christum relinquat, perfectum gradum attingit. Hinc si aliquod opus de genere bonorum fecerit, puta, si jejunaverit vel hujusmodi, meretur quidem, sed hoc minus est quam charitas quam habet. Unde per hoc non augetur charitas in eo. Deo tamen plus placet quam si hoc non faceret. Si vero respuit sibi oblata quæ prius etiam reliquit, hoc æquale est ei quod primo attigit, et est quasi conservatio. Si vero morti seipsum pro Christo tradat, nemo enim majorem charitatem habet hac, jam plus charitatis attigit, quam quando solum pro Christo omnia reliquit. Et ideo in quolibet actu aliquis plus placet Deo. In habentibus enim æquales habitus, non æque frequenter elicitur actus : Unde licet aliqui æquales habuerunt habitus charitatis, non tamen oportet quod æque frequenter actus exerceant; et tamen actus charitatis exercere meritorium est. Positis enim duobus qui pro Christo mori parati sunt æqualiter, ille qui moritur aliquid meretur quod alter non meretur, et in aliquo placet Deo, in passione sua, in quo alius non placet. Explicit.

OPUSCULUM LXVI

DE USURIS IN COMMUNI, ET DE USURARUM in contractibus

(Edit. Rom. LXXIII.)

PROŒMIUM

Omnis homo a natura non degenerans veritatem amat, et eam scire super omnia desiderat. Quam si quis concupiscit vero corde, et eam quæsierit in simplicitate cordis sui, ipsa seipsam manifestabit; et Deus qui hoc promittit, verax est, et eam præbet diligentibus se, sicut scriptum est Sap., VI: «*Prœoccupat eos qui se concupiscunt, ut illis se prior ostendat:*» Eccles., I: «*Fili, concupiscens sapientiam accede ad illam, et Dominus præbebit eam tibi.*» Invoco ergo ipsam, ne me errare permittat in periculum animæ meæ, et in laqueum aliorum; sed illuminare dignetur oculos caliginosos ipso suo lumine, sine quo meo valet ad lumen veritatis usquequaque pertingere. Amen.

Quoniam vero in dubiis quorum veritas agnita salutaris est, et incognita periculum ingerit humanæ saluti, admodum utile est veritatem investigare, et temporibus nostris audivimus multas controversias inter Doctores, non solum in naturalibus quæstionibus, verum etiam in moralibus, in quibus periculum est diversa sentire et opinari, et præcipue in illa parte justitiæ quæ commutativa dicitur a Philosophis, et in ista parte ejusdem, quæ vitium usuræ cohibet; ideo circa hanc materiam veritatem declarare et dubia elucidare, quantum Deus donaverit, et noster labor conamine pauperis investigationis nostræ attingere poterit, in hoc opere propositum nostrum est. In primis igitur inquirendum est, quid nomine usuræ in communi significetur, et quot modis accipiatur apud Doctores. Secundo de materia ejus propria, et diversis modis et speciebus pisius. Tertio de actibus humanis, circa quos et per quos incidit. Quarto an semper sit per se malum, et unde malum in ea. Quinto de translatione usurarum, scilicet utrum transferatur in eis dominium. Sexto utrum ratio dubii vel periculi valeat excusare vitium usuræ in istis contractibus in quibus secundum aliquos est usura. Septimo quando conditiones personales et reales habeant excusare usuram.

Deinde inquirendum est de vitio usuræ. Et primo quomodo incidit et quando, non solum in mutuo, sed etiam in communi, in contractibus venditionis et emptionis. Secundo, utrum in emptione reddituum ad vitam incidat vitium usuræ. Tertio, de divitibus qui sylvas vendunt ad terminum, carius quam valeant in tempore venditionis. Quarto, de his qui committunt aliis mercatoribus suam pecuniam et alia bona, ut lucrentur ex eis pro tertia vel media portione lucri. Quinto, de bonis orphanorum quæ committuntur tutoribus, vel parentibus, vel communitatibus villarum ad lucrum salva sorte. Sexto de campsoribus et commutatione campsoria, utrum in ea sit vitium usuræ. Septimo de mercatoribus, qui permittunt se soluturos in nundinis pro sociis remanentibus, quia paratam pecuniam acceperant ab eis alterius generis, quæ in nundinis tantum valebat. Post hæc quæretur de restitutionibus usurarum. Et primo quare fieri debent. Secundo cui vel quibus. Tertio a quibus. Quarto qualiter, scilicet utrum publice vel privatæ. Quinto utrum eædem res numero, aut tantum æquivalens. Sexto utrum fructus et proventus ipsarum sunt restituendi. Septimo utrum cogi debeant, et quomodo.

CAPUT I

Quid nomine usuræ significetur.

Quoniam autem scientia humana a signis ad res, et a sensibilibus ad intelligibilia procedit, sicut experientia docet, et auctoritas philosophica confirmat; et modicus error in principiis, seu ignorantia ipsorum maximum in prosequutione ad finem generat errorem; ideo de usura veritatem scire volentes, necesse habemus prius intelligere, quid nomine usuræ significetur apud auctores. Cum enim nomina sint signa rerum, et ipsas res nobiscum ferre non possimus in disceptatione veritatis ipsarum; ideo ipsis nominibus pro rebus utentes, necesse habemus scire quid ipsa nomina significent. Usuræ vero nomen secundum grammaticos ab usu dicitur: et significat primo suo intellectu rem quæ per usum alicujus rei acquiritur, sicut rasura ab actu radendi, et tonsura ab actu tondendi est dicta. Sed quia grammaticus circa signa principaliter versatur, non propter res quæ significantur, sed propter modum significandi quem ex se denotant, verbi gratia quod aliquando per modum substantiæ, aliquando per modum accidentis substantiæ, aliquando per modum actus, aliquando per modum accidentis, actui signum attribuitur; ideo ipsæ voces a physicis auctoribus magis referentur ad designandas res aliquas determinate has vel illas in aliquo genere rerum; propter quod cum frequenter a physico vel a logico non instituantur voces significantes secundum numerum rerum, quia ars non coæquat naturam, contingit quod physicus vel logicus una voce res plures designat; et sic fit æquivocatio vocum. Aliquando vero ipsam vocem quæ ex vocis suæ proprietate aliquid generaliter et universaliter significat, ad aliquam rem specialem ipse physicus designandam determinat: et hoc est aliquando per similitudinem aliquam, aliquando per contrarium: verbi gratia, Nomen Apostoli ab actu mittendi generaliter dicitur; et tamen theologus hoc nomen determinat ad missos speciale Christi, et adhuc singulariter ad personam Pauli, quando sine objectione dicitur. Physicum vero vel philosophum nominamus, qui de rebus philosophatur, sive naturaliter, sive mathematice, sive theologice. Et logicum nominamus, qui de sermonibus et signis qualitercumque considerat. Et per istum modum nomen usuræ accipitur a naturalibus vel moralibus philosophis et ab auctoribus divinis ad designandum rem determinatam ex usu rerum provenientem, secundum quamdam singularem usus rei rationem. Cum autem jure naturali omnis res quæ in usum hominis venit, ex natura usus minuatur magis quam incrementum pariat, et maxime in materia æris hoc apparet: ideo et usura secundum rationem propriam dicta est res quæ ex usu æris acquiritur; propter quod dicunt philosophi usuram dictam, quasi usu æris acquisitam: unde et illud Psalm., XIV: « *Pecuniam suam non dedit ad usuram.* » Theologi vero considerantes justi et injusti rationes, subtilius exponentes nomina hæc designantia, large extendunt hujus nominis significationem ad incrementa quæ proveniunt ex usu omnium rerum per similem usum et rationem, et non tantum pecuniæ. Et ideo vocant doctores usuram omnem superabundantiam cujuslibet rei quam parit usus, similis ei a quo primo dicitur usura: sicut habetur Ezech., XXII: « *Usuram et superabundantiam accepisti, et avare proximos tuos calumniaberis, meique oblita es, dicit Dominus Deus.* » Et sic accipit ibi usuram, et superabundantiam cujuscumque rei, quæ usuræ rationem habet. Significat ergo primo nomen usuræ incrementum[1], quod parit pecunia ex usu suo. Secundario autem etiam significat superabundantiam quam parit quælibet rex ex usu suo simul cum usu pecuniæ. Et ideo, quia talis superabundantia aliquando oritur ex usu contra legem, aliquando vero ex usu legaliter; ideo et nomen usuræ in Scripturis sacris multipliciter accipitur. Aliquando enim accipitur in malo, sicut quando fit ex usu contra legem; aliquando vero in bono sicut quando fit ex usu legaliter. In bono etiam invenitur acceptum tripliciter. Uno modo quando est secundum legem divinæ caritatis, ut illud Matth., XXV. « *Oportuit te committere pecuniam meam nummulariis, ut et veniens ego recepissem utique quod meum est cum usura.* » Alio modo quando secundum legem est fraternæ caritatis, ut illud Prov., XXVIII. « *Qui coacervat divitias usuris et fœnere liberali, in pauperes congregat eos:* » et illud Prov., XIX. « *Fœneratur Domino, qui miseretur pauperi.* » Tertio modo quando secundum legem est justitiæ et æquitatis, ut illud Psal., LXI. *Et usuris et iniquitate redimet animas eorum, et appropinquaverunt usque ad*

portas mortis.» Primo modo usuræ nomine designatur superabundantia præmiorum in futura vita, respectu meritorum vitæ præsentis. Secundo modo designatur superabundantia meritorum in præsenti vita respectu gratiæ datæ. Tertio modo designatur superabundantia pœnarum juste debitarum respectu culpæ præsentis et his tribus modis dicitur usura spiritualis magis quam corporalis. Alio vero modo dicitur usura superabundantia rerum corporalium et temporalium, etc., secundum quam nomen usuræ significat vitium quoddam de genere avaritiæ, quod gignit cupiditas, quæ radix est omnium malorum. Et secundum istum modum accipiendi nomen usuræ, condemnatur communiter a doctoribus. Ex his ergo patet quid significetur nomine usuræ, et quot modis nomen usuræ accipiatur a sacris doctoribus.

CAPUT II.

De materia propria usuræ, de speciebus et modis ejus.

Nunc autem ad eam significationem usuræ, qua superabundantiam vel incrementum rerum corporalium vel temporalium significamus, investigationem convertentes, dicamus quæ primo sit ejus materia propria, et quæ species, et qui modi. Materiam vero ejus propriam secundum auctores invenimus determinatam tribus conditionibus : quia omne quod in usum hominis venit, determinabile numero, pondere et mensura, est proprie et per se materia usuræ. Et hoc ita declaratur. Jam enim declaratum est quod nomen usuræ, secundum quod ipsa utuntur doctores sacræ doctrinæ in condemnationem, significat superabundantiam sive incrementum ex usu alicujus rei proveniens. Quare cum superabundantia sit extremum respectu alicujus æqui et justi dictum in moribus, oportet quod æquum et justum in moribus sint determinata in rebus, ex quibus superabundantia innascitur, quæ vocatur usura. Si enim ipsæ res ex quarum usu dicitur superabundantia damnabilis, determinatæ non essent in ratione justi et æqui, nec ipsa superabundantia determinari posset in ratione injusti et inæqui. Res vero quæ in usum hominis veniunt, determinari tantum possunt in ratione justi et æqui secundum tria prædicta : scilicet secundum numerum, per quem æquale et inæquale determinantur generaliter in omnibus rebus, quæ discreto numero distinguuntur : et secundum mensuram per quam æquale et inæquale communiter determinantur in rebus continuis, secundum quod in usum hominis veniunt, ut triticum, vinum, oleum, et hujusmodi : tertio secundum pondus, per quod æquale et inæquale determinantur specialiter in aliis rebus, quæ nec numero, nec mensura ita prompte possunt æquari et dividi, sicut præcipue sunt metalla et æra. Nec aliis modis, nec pluribus nec paucioribus possunt res quæ in usum hominum veniunt, ad æquitatem determinari : quia omnis res talis aut est distincta et discreta ad invicem, aut non. Si sit discreta, cum omnium discretorum prima ratio discretionis sit numerus, tunc necessario secundum æquitatem, quæ per numeros demonstratur, oportet ipsas res inquantum sunt discretæ, æquitate determinari. Verbi gratia, si volumus æquitatem determinare inter domum et lectum, quæ sunt res distinctæ et discretæ, oportet quod in aliquo numero ponamus æstimationem utriusque : et si sint domus quinque, et lectus unus, tunc æquitas erit, si quinque lecti addantur domibus quinque : quinque enim cum quinque æqualia sunt; et sic est in omnibus rebus a se invicem distinctis et divisis. Si autem res sint indistinctæ, jam non possunt distingui et determinari ad æqualitatem, nisi duobus modis : scilicet aut per mensuram aliquam determinatam, sicut quando res habet quantitatem per se divisibilem et tractabilem, sicut agri, panni et fructus terræ : aut per pondus æquale, sicut quando res non est facile divisibilis et tota ejus bonitas consideratur in ratione sui ponderis, ut sunt æs, ferrum, stannum, aurum et argentum. Et ideo quia superabundantia, quam vocant auctores usuram, extremum dicit respectu æquitatis in rebus venientibus ad usum hominis, oportet quod materia usuræ per hæc tria prædicta cognoscatur et determinatur, quia extrema communicant in materia cum mediis. Et ex hoc apparet, quod non tantum pecuniæ sive numismata dicuntur materia usuræ, sed etiam omnes res quæ numero, pondere et mensura determinari possunt, et in usu hominis veniunt : propter quod dicit Scriptura Deut., XXIII : « *Non fœnerabis fratri tuo ad usuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem.* »

Sunt autem species usuræ corporalis secundum leges communiter duæ : una quæ dicitur communiter usura sortis, quæ est quando aliquod incrementum ex sorte mutuata tantum quæritur : alia quæ dicitur usura usurarum, quæ proprie dicitur improbum fœnus, quæ etiam hominem reddit infamem. De qua tertia, *quæst.* VII : « Infames fine ponderis, » distinctione *quæst.*, VII : « Tria. » Et hæc dicitur usura usurarum, quia etiam ipsæ usuræ quæ sorti accidunt, alias usuras pariunt secundum proportionem ad partum sortis. Sunt etiam duo modi usurarum, alii a prædictis, a jure condemnati, scilicet usura quæ dicebatur centesima, quæ per annum æquabatur sorti tantum. Alia vero dicebatur emiola, ab emi, quod est medium vel malum, et olon, quod est totum annum, quia per annum pariebat medietatem sortis tantum. De his habetur XLVII *dist.*, cap. : « Quoniam multa. » Ex his ergo liquet in qua materia usura contingat, et quæ et quot sunt species sive modi ejus secundum auctores.

CAPUT III.

Quomodo in solo actu mutui primo per se accidit usura.

Cum autem videamus superabundantias particulares ex multis rebus quæ nec nomen nec vitium tenent usuræ, ut ea quæ multiplicantur ex seminibus, et etiam quæ aliqui lucrantur humanis laboribus et justis contractibus, jam declarandi sunt actus, per quos et in quibus superabundantia rerum, nomen et vitium usuræ sibi acquirat. Quod autem principaliter ex actu et per actum commutativæ justitiæ, qui dicitur mutuo rem dare vel accipere, superabundantia nomen habeat usuræ, probatur primo per doctores sacræ Scripturæ. Legitur enim in Exod., XXII, sic : « *Si pecuniam mutuo dederis populo meo pauperi qui habitat tecum, non urgebis eum quasi exactor :* » et sequitur : « *Nec usuris opprimes eum.* » Item Deut., XXIII : « *Fratri autem tuo absque usura id quo indiget commodabis.* » Ratione vero sic declaratur. Quia cum de usura sit sermo, secundum quod dicit incrementum ex usu alicujus rei elicitum ; attendendum est, quod uniuscujusque rei possessæ ab homine, duplex potest esse usus, ut dicitur I *Polit.* Unus et proprius est ipsius rei usus, quo ipsa res refertur ad necessitatem humanæ vitæ ; verbi gratia, calceamenti calceatio. Alius est usus non proprius rei, licet per se insit ; sed quo per ipsam rem commutative acquiritur alia. Verbi gratia calceamenti commutatio per venditionem vel permutationem; ut cum pecunia vel alia res per ipsam acquiritur. Cum igitur usus primo modo dictus per finem fini convenientem determinetur, eo quod omnia quæ possideri possunt, propter hominis utilitatem et vitam facta sunt et creata : consequitur, quod omnis excrescentia rerum, ex usu hujusmodi rerum genita, boni rationem habet et non mali de se : propter quod ex tali usu usura quæ est excrescentia habens rationem mali, per se non innascitur. Est ergo consequens, quod ex usu rei secundo modo dictæ est usus, qui est ex commutatione rei ad alterum. Hic autem modus adhuc dupliciter contingit : quia aut est ad finem convenientem, aut præter finem convenientem. Si primo modo, tunc adhuc potest fieri commutatio per modum debitum et convenientem fini. Et hoc est dupliciter. Unus et primus modus est, per modum liberalitatis solum, ut in datione gratuita : et iste modus de se nullam parit excrescentiam, eo quod liberaliter transfertur ad alterum possessio rei et usus ejus. Alius modus et debitus est per modum æquitatis et justitiæ ; ut quando aliqua res et usus ejus commutatur et transfertur per adæquationem justam alterius rei vel usus, sive sit pro numismate, sive pro alia re, sive pro labore corporali. Et notandum, quod res quandoque simul cum usu ejus transfertur juste, ut in venditione et emptione et permutatione ; aliquando vero solus rei usus, et non possessio rei, sicut et in accommodatis rebus et locatis. In his ergo quæ liberaliter transferuntur juste, si ad finem convenientem sibi transferantur, nihil reprehensibile naturaliter invenitur. Finem autem convenientem dicimus, utile et necessarium vitæ humanæ. Ex his concluditur, quod omnis superabundantia, ex usu rerum per modos prædictos innata, in relatione ad finem convenientem, caret ratione usuræ. Si autem sit præter finem convenientem vel debitum modum, sic est usura. Quare oportet, quod ratio usuræ inveniatur primo et per se in actu aliquo prædictorum, inquantum caret modo debito, vel fine conveniente, vel utroque. Constat autem, quod proprius usus rei et

per se est in relatione ad finem convenientem. Quare cum in relatione ad finem convenientem omnis usus sortiatur rationem boni simpliciter, consequens erit, quod in abstractione a fine convenienti sortiatur rationem mali communiter, non hujus vel illius vel illius specialiter. Specialis ergo ratio usuræ secundum quod condemnatur ut vitium, non erit ex relatione usus rei ad finem : potest enim quis usuras quærere, sicut et furari, ut habeat necessaria vitæ humanæ. Sed non propter hoc excusatur a vitio usuræ vel furti. Quare ex modo indebito circa aliquem usum rerum, accidit ratio usuræ.

Præterea per superabundantiam quæ ex mutuo ratione mutui accidit, usura utrumque modum debitum corrumpit simul; quia illa, scilicet superabundantia quæ ex collatione gratuita accidit, non habet vitium, quia non corrumpit liberalitatem : si enim corrumperet liberalitatem, jam non fuisset collatio gratuita. Similiter illa superabundantia quæ ex justa permutatione seu venditione accidit, non habet vitium inæqualitatis : alias enim non fuisset venditio justa vel permutatio; illa vero sola superabundantia quæ ex mutuo ratione mutui procedit, liberalitatem et justitiam corrumpit : liberalitatem quidem, quia mutuum gratuitum fieri debet de natura mutui : hoc enim significatur Lucæ, VI : « *Mutuum date, nihil inde sperantes.* » Item hoc significatur ratione nominis, quia mutuum datur, quando meum vel tuum mihi vel tibi datur. Item justitiam corrumpit, quia in mutuo dati redditio designatur. Et idcirco ubi plus redditur, inæqualitas paritur. Ex his apparet, quod in solo actu mutui, circa commutationem rerum, primo et per se inest ratio usuræ, secundum quod a doctoribus proprie accipitur, ut superabundantia ex usu rerum condemnabilis. Invenitur autem similitudo vitii hujus et in aliis contractibus, per quamdam assimilationem superabundantiarum ad hoc vitium, ut infra dicetur.

CAPUT IV.

Quomodo usura est peccatum mortale secundum legem divinam.

Jam ex dictis potest adverti, unde ratio vitii in usura hujusmodi sit. In omni enim actu hominis malum accidit, aut natura, aut lege. Natura, quando præter naturam actus factus ad finem convenientem naturæ non refertur : ratio enim boni a fine convenienti inest omnibus; lege vero malum incidit quando contrarium fit legi scriptæ vel infusæ. Et utroque prædictorum modorum invenitur malum in usura : nam si proprius usus rerum ad finem convenientem determinetur per naturam ipsarum, etiam commutatio ipsarum quæ inventa est propter usum proprium ipsarum, ad eumdem finem referri debet de natura ipsius. Quare si fiat præter finem convenientem et non referatur ad finem propter quem est, erit de natura sua habens rationem mali. Ubicumque vero fit permutatio rerum propter augmentationem ipsarum et multiplicationem, jam fit præter finem convenientem; quia ubi intenditur augmentatio et multiplicatio, ibi finis conveniens esse non potest. Quod facile videre possumus in homine avaro et usurario, qui semper aliquid desiderat ad divitiarum suarum cumulos magis ac magis semper augendos et multiplicandos, et tamen nunquam satiatur : quanto enim locupletior est, tanto pecuniarum sitibundior; et si scriptis Philosophi credimus, tam illi deest quod habet, quam quod non habet; et ideo in opibus cumulandis per usuram nullus finis reperiri potest conveniens. Et in usura in infinitum intenditur : quia quanto magis acquiritur, tanto magis intenditur, et magis infiniti rationem habet, sicut etiam determinat Philosophus in I *Polit.*, cap. V. Quæcumque enim sunt ad finem aliquem, finita sunt. Cum ergo usura dicat superabundantiam et incrementum ex usu rei productum, per intentionem et rationem ipsius nominis, necessario dicet id quod est præter finem commutativæ naturalis, quæ tantum est propter necessitatem vitæ humanæ, quæ de se finita est in suis indigentiis. Et hanc rationem ponit Philosophus non tantum in usura proprie dicta, quam vocant Thokon, idest partum numismatis; sed etiam in omni commutativa, in qua tantum lucrum et multiplicatio rerum intenditur propter necessitatem vitæ. De qua dicit Philosophus in I *Polit.*, cap., V, in fin., ubi sic dicit : duplici quidem existente lucrativa, quam vocat crismaticam, hac quidem Kalipica, idest augmentativa pecuniarum propter ipsam pecuniam : hac autem iconomica, idest quæ servit ad regimen domus et civitatis, vel ad bonum commune ; et hac quidem natiocica, idest quæ acquirit ut iconomice servet laudata, quia finita, et ad debitum

finem secundum naturam ordinatur; translativa autem vituperata juste. Translativam dicit alteram commutativam per quam res transfertur de uno ad alium, non propter proprium usum rerum et necessarium vitæ, sed solum gratia lucri, ut semper multiplicentur divitiæ. Et quia translationis hujus gratia factum est numisma, sicut dicit ibid. Philosophus, ideo hujusmodi vitium magis apparet in translatione numismatum, pro multiplicatione ipsorum. Et ideo sequitur, quod non est secundum naturam translatio hujusmodi, quæ est ad congregandum pecuniam, per translationem pecuniæ : et hoc est quod sequitur : Sed ad invicem est : quia scilicet translatio fit pecuniæ pro pecunia, et non pro alia re necessaria vitæ humanæ : et ideo rationabilissime odio habetur talis commutatio, quæ dicitur oboletica, idest ubi datur obolus, idest parvum pondus et determinatum pro alio ejusdem generis ad augmentum. Et hæc odio habetur, quia ab ipsa fit possessio numismatis et usus ejus ad aliud ad quod non est factum per naturam, quia factum est translationis gratia, idest ut per ipsum fieret translatio aliarum rerum secundum quod ad vitam necessariæ sunt, et non secundum quod ad congregationem et ad affectum sunt avaritiæ. Et statim Philosophus descendit ad hujusmodi lucra, secundum quod specialiter fiunt per usuram proprie dictam, quam vocant Thokon græce, idest partum latine, eo quod numisma seipsum parit in usura, idest quia propter translationem suis ipsius multiplicatur et augmentatur. In mutuo vero transfertur numisma propter se tantum, et non propter finem necessarium vitæ, de ratione mutui. Unde Philosophus ibid. dicit : Thokos autem fit numisma etiam numismate. Itaque et maxime præter naturam et rationem ista pecuniarum acquisitio est, scilicet quæ est per Thokos, idest in mutuo pecuniæ pro augmento pecuniæ. Et ideo dicit maxime respectu illius acquisitionis quæ fit in contractibus aliis, causa cupiditatis tantum, quæ mala est et contra naturam, adhuc pejor est quæ fit per exercitium turpitudinum corporalium ; sed ista est maxime contra naturam, quia obligat reum ad restitutionem acceptorum, quod non faciunt primi duo modi. Sic ergo patet, quomodo natura inest malum in usura, et propter materiam secundum Philosophum. Alia ratione possumus ostendere in usura malum incidere specialiter propter naturam actus proprii ex quo incidit, qui est dare mutuo. Cum enim mutuo dare sit actus proprius, ex cujus corruptione generatur usuræ vitium, ut in præcedenti capitulo declaratum est, et hujusmodi actus sit actus liberalitatis et gratiæ, ut ostendemus, necessario quicquid actui accidit quod liberalitatem tollit, ipsum actum a natura sua avertit, et per consequens virtutem justitiæ universalis corrumpit. Quare rationem injuriæ habet ; et sic rationem culpæ. Quod autem dare mutuo rem suam alteri sit liberalitatis et gratiæ actus proprius, patet primo ex genere actus qui est ipsa datio, quia designat liberalitatem dantis. Quod autem liberalitatem tollit, aut violentiam exterioris agentis, aut necessitatem naturæ interioris aut debitum importat æquitatis : quicquid enim transfertur ab uno in alium per violentiam, non datur, sed aufertur. Quod autem similiter transfertur per necessitatem naturæ, sicut in successionibus heredum, non datur, sed relinquitur. Item quod transfertur per debitum æquitatis, sicut in justis venditionibus et permutationibus rerum, et remuneratione laborum, magis redditur quam datur. Quare in illa translatione in qua actus dandi proprie debet attendi, nullo modo liberalitas debet corrumpi. Sed hujusmodi actus, scilicet dandi, vere attenditur in actu mutui, sicut probant auctoritates utriusque legis. Quare si aliqua circumstantia additur hujusmodi actui, quæ liberalitatem dandi corrumpat, erit hujusmodi actus malus et vitiosus et peccatum. Talis autem circumstantia additur, quandocumque datio mutui fit pro alio lucro, sive in spe, sive in re : eo quod illud quod pro lucro fit, non pro pura liberalitate fit. Ex quod sequitur, quod semper ibi malum et peccatum est, non solum ex natura finis et materiæ suæ, sed etiam ex natura actus proprii, circa quem fieri habet. Tertia ratio etiam non minor assignatur ab aliis, scilicet ex parte injustæ possessionis usurarum: quicquid etim acquiritur ut possideatur, et juste possideri non valet, male acquiritur et male possidetur, et peccatum in acquirente et in possidente generat. Sed sic est in usura. ut declarabitur. Quare usura peccatum est: quicquid enim fit suum de non suo, sine justo titulo et per fraudem rei non suæ, injuste acquiritur et injuste possidetur. Sed in usura est res facta sua de non sua, sine justo titulo et per fraudem rei non suæ, ut patebit sta-

tim. Quare injuste acquiritur et injuste possidetur. Hujus autem ostensio est : quia translatio rei de domino in dominum non potest fieri justo titulo, nisi tribus viis: scilicet aut per jus naturæ, quando scilicet res devolvitur a patribus vel parentibus in filios et heredes per mortem ; qui modus non est in translatione usuræ. Aut per jus gratiæ et liberalitatis, quando scilicet dominus rei dat gratis alteri quod suum erat. In hac autem via videtur aliqualiter usura excusabilis eo quod voluntarie dicitur dare dominus incrementum usuræ usurario. Sed hoc non valet excusare ; eo quod usurarium vocamus eum qui non mutuat gratis, sed pro spe alicujus incrementi, quod tunc accipit, vel sperat accipere. Et licet accipiens mutuo libenter det ei aliquod incrementum, vel dare velit ; tamen ex parte accipientis vel sperantis hujusmodi incrementum, tollitur ratio gratiæ et liberalitatis, quantum ad ipsum a quo est actus hujusmodi: et ideo non fit suum jure liberalitatis, quod accipit, quantum est in parte ipsius accipientis: et ideo quantum ad ipsum non servatur jus gratiæ. Aut potest fieri suum de non suo, jure æquitatis: quod est, quando secundum æquitatem juris fit recompensatio alicujus rei, sicut in venditionibus et emptionibus rerum ; vel laboris, sicut quando laborantibus redditur merces laboris. Constat autem, quod etiam in hac via non potest inveniri usura in ratione justæ possessionis et acquisitionis. Primo, quia hujusmodi contractus non habet rationem venditionis et emptionis, nec permutationis, sicut apparet ex forma verborum, et ex translatione pecuniæ, vel rei datæ mutuo ; quæ de sui natura data est sive determinata numero, pondere et mensura. Et non pendet ex voluntate transferentis : propter quod si ultra exigitur quam datur, injusta est commensuratio : nihil enim in re data coæquatur ipsi incremento quod ultra accipitur, non gratis, nec jure naturæ. Secundo etiam apparet iniquitas in acquisitione usuræ, quia fraude fit de non suo suum. In usura ergo est vitium sive malum per viam fictæ æquitatis. Quod sic patet. Fœnerator enim rem vel pecuniam transferens, ut per translationem aliquid plus recipiat quam dederit, semper aliquam æquitatem in acceptione superabundantiæ prætendit : quæ non potest esse nisi tempus illud in quo hujusmodi gratiam facit, et expectat receptionem sortis. Et hoc patet; quia secundum prolongationem temporis vel abbreviationem augmentatur superabundantia usuræ vel minuitur. Ergo fœnerator de tempore recompensare intendit illud quod plus accipit quam dederat. Tempus autem commune est, nec est propria possessio alicujus, sed a Deo datur æqualiter. Quare hujusmodi fœnerator de re non sua, et quæ est æqualiter accipientis et dantis, et gratis a Deo omnibus datur, intendens æquare et recompensare rem acceptam, fraudem facit et proximo cujus est tempus, quod sibi vendit, et Deo cujus rem gratis datam sub pretio ponit. Constat autem, quod nec labore aliquo fit recompensatio in contractu vel acquisitione usuræ ; qui tantum lucratur fœnerator dormiens sicut vigilans, et in diebus solemnibus sicut in feriis communibus. Quare ex his omnibus consequens est, quod superabundantia usuræ nullo jure vel justo titulo acquiritur vel possidetur. Quare et malum est de sui natura et vituperabile, quia voluntate fit humana. Ex prædictis etiam liquet, quare quædam usuræ in sacra Scriptura et etiam in legibus humanis concessæ sunt tamquam licitæ ; quia quandocumque usura potest accipi ut sua res aliquo justo titulo, erit sine scrupulo inculpabilis acceptio. Et hoc est, quando res violenter detinentur, et sunt aliorum secundum veritatem, et per usuram acquiruntur vel detinentur.

Quod autem malum vituperabile sit usura, et quare, jam dictum est. Sed quantum et quale sit, erit declarandum. Nam secundum Theologiam usura condemnatur tamquam peccatum mortale et grave. Unde Ezechiel., XVII : « *Qui universa hæc detestanda fecerit, morte morietur :* » et enumeratur in prædictis usura. Ergo usuræ vitium est detestandum, et æterna morte dignum. Præterea. Ambrosius in lib. *de bono mortis*, et habetur XVII, quæst., IV, « Si quis usuras acceperit, et rapinam facit, vita non vivet. » Sed advertendum est, quod usura differt a furto et rapina : quia furtum et rapina nullam habent speciem æquitatis, eo quod per violentiam occultam et apertam committuntur : nec prætendunt in republica aliquam utilitatem, sed potius pacis reipublicæ subversionem : usura vero aliquam speciem æquitatis prætendit : quia videtur æquum et justum ut beneficio exhibito reddatur aliquod emolumentum, quamvis secundum rei veritatem non debeatur tali beneficio aliquid ex justitia, nisi tantum ex

gratia, quod est benevolentia et gratiarum actio. Similiter in usura aliqua utilitas videtur prætendi reipublicæ, quia per ipsam retinentur multæ hereditates, et vitantur damna quamplura ; propter quod etiam leges humanæ eam permittunt et non puniunt, sicut puniunt et prohibent furta et rapinam. Ex his igitur patet, quod usura sit malum vituperabile secundum legem naturæ, et peccatum mortale secundum legem divinam; et quod sit species quædam sive modus de genere rapinæ et furti.

CAPUT V.

Quomodo in usura non transfertur dominium secundum legem divinam.

Cum autem dictum sit, quod usura in genere furti et rapinæ contineatur ut specialis modus, et hujus non potest habere rationem nisi propter detentionem alicujus rei alienæ invito domino ; non immerito quæritur a peritis, utrum usura sit vera res aliena, et non sit vera possessio accipientis. Et ex hoc communiter a doctoribus solet quæri, utrum in usura transferatur dominium. Et quia hujus quæstionis duplex reperitur determinatio inter doctores : quia quidam eorum qui theologice magis procedunt, simpliciter affirmant in usura non transferri dominium; alii vero qui jura scripta et humanas leges attendunt, simpliciter transferri dominium dicunt. Ut autem veritas secundum nostram intentionem appareat, hoc capitulum subjungimus. Quæ autem movere possunt theologos asserentes non transferri dominium, sunt quædam auctoritates, et ex his rationes consequentes. Dicit enim beatus Augustinus ad *Macedonium*, et habetur XIV quæst., cap. v : « Quid dicam de usuris, quas etiam ipsæ leges et judices reddi jubent? An crudelior est qui subtrahit vel eripit aliquid diviti, quam qui trucidat pauperem fœnore? in hæc itaque atque hujusmodi, male utique possidentur. » Ecce quomodo beatus Augustinus dicit, quod sicut furta et rapinæ male possidentur, sic et usuræ: et subdit ibid. : « Et vellem ut restituerentur. » Sed non est restituendum nisi quod est alienum et non suum : quare usuræ non sunt in dominio possidentis : alienum enim et suum contraria sunt, et non incidunt in idem simul. Item Augustinus in lib. *de verb. Dom.*, tract. XXX : « Nolite velle eleemosynas facere de fœnore et usura. » Sed constat quod quilibet de suo potest eleemosynas facere. Quare videtur quod usuræ non sint in proprietate et potestate possidentis. Præterea. Nulla res est restituenda alicui, nisi illi qui est verus dominus ejus. Quare cum una res simul habere duos dominos non valeat a se invicem diversos et æquales, et omnis usura restituenda sit secundum legem divinam ei a quo accepta est sicut vero domino, sequitur quod restituens non habeat verum ejus dominium; et sic non erat translatum in accipientem usuram.

E contrario vero movet quosdam legistas et jurisperitos, scilicet quod secundum omnem legem res aliena cujus dominium non transfertur, semper est restituenda vero domino eadem numero, a quocumque possideatur. Sed in usura etiam secundum legem divinam hoc non judicatur. Si enim aliquis accepit equum vel pecuniam, vel aliam quamcumque in usuram alio, rem non tenetur eamdam rem numero restituere secudnum leges, sed tantum sufficit si valorem rei restituat. Præterea. Si fœnerator equum acceptum in usuram vendiderit alteri, vel dederit, constat per leges quod transfertur dominium, et quod non competit repetitio ejusdem equi illi qui fœneratori equum dederat pro usura. Sed si non esset translatum dominium in fœneratorem, non posset fœnerator alteri dare vel vendere transferendo dominium quod non habebat. Quare videtur in usura transferri dominium. Et alia ratione naturali videtur idem : qui accipiens mutuo una et eadem voluntate mutuum petit, et lucrum sive incrementum de suo promittit. Cum ergo penitus sit voluntas qua petit mutuum libera et non coacta, erit similiter et voluntas qua promittit incrementum libera. Sed reddi debet promissum æqua voluntate qua promittitur. Quare et libere incrementum hujusmodi redditur ab eo qui est verus dominus rei. Sed si verus dominus rei transferat dominium in quemcumque possessorem vere transfert dominium. Quare videtur in usura vere transferri dominium etiam jure naturali. Et sic lege divina, quæ non compellit ad restitutionem ejusdem rei numero, et legibus humanis quæ non compellunt ad restitutionem usurarum, et non puniunt accipientes usuras sicut accipientes res alienas et lege naturæ conantur ostendere, qui sunt hujus opinionis, quod in usura

transfertur dominium. Quare ergo restitui debent, si non sunt res alienæ ? si sunt res alienæ, quo modo vendi vel dari possunt tamquam propriæ? Ex his itaque surgit non immerito dubitatio.

Ad quod ut declaretur, oportet præscire quod aliter judicat lex divina alienum, aliter lex humana. Lex enim divina alienum dicit quicquid possidetur contra legem Dei, qui solus est vere dominus. Et ideo omnia quæcumque possidentur ad aliquo, si præter voluntatem Dei possidentur injuste possidentur, et invito domino quasi res alienæ possidentur : et hoc expresse dicit beatus Augustinus *ad Macedonium ;* et habetur XIV quæst. cap., v : « Quid dicam ? Nonne omnes qui sibi gaudere videntur conquisitis, eisque uti nesciunt, alienum possidere convincimus ? » Hoc enim certe alienum non est quod pure possidetur. Hoc autem jure, quod juste : et hoc juste, quod bene. Omne igitur quod male possidetur, alienum est ; male autem possidet, qui male utitur. Sic ergo patet, quod fœnerator non est verus dominus usurarum, sicut nec raptor rapinarum, quia uterque male possidet : et ideo alienum possidet ut non suum : sed verus dominus, in quod possidet ut Domiuus, possidet ut suum. Ex quo patet, quod secundum legem Dei, in usura non est translatum dominium : et ideo lex divina jubet restitutionem usurarum fieri sicut et rapinarum. Et voco legem divinam, quæ in canone sacræ Scripturæ et in decretis sanctorum Patrum et conciliis continetur. Lex autem humana alienum judicat id solum, quod præter voluntatem hominis qui dominus rerum est, secundum leges humanas accipitur vel detinetur. Quare cum in furto vel rapina appareat rerum acceptio vel detentio contra illius hominis voluntatem qui putatur dominus ab omnibus hominibus, juste lex humana illa punit, et tanquam vere aliena restitui compellit. Sed id quod in usura accipitur vel detinetur, non videtur esse contra voluntatem dantis, eo quod nec per ignorantiam datur, nec per violentiam tollitur. Quare lex humana usura non judicat res alienas.

Sed dubitatur adhuc ex dictis. Si lex divina judicat usuram vere rem alienam, quare non compellit ad restitutionem ejusdem rei numero ? Ad quod respondemus, quod quantum est ex lege divina, debet compelli fœnerator ad eamdem in numero restitutionem, si manet ipsa res in potestate fœneratoris eadem, nisi per assensum repetentis liberetur ; alias tenetur pro ipsa valorem restituere. Si autem res non manet in potestate fœneratoris, sed consumpta est, vel translata in ulterius dominium, qui est veræ fidei possessor ; tunc compelli debet fœnerator ad restitutionem æquivalentis.

Sed adhuc dubitatio oritur, quo modo fœnerator rem alienam possit transferre in dominium alterius. Respondeo dicendum, quod secundum id quod aliena sibi judicatur, non potest ; sed secundum quod sua est. Verum quia lege divina judicatur aliena, debet et eadem lege judicari non posse juste transferri in alium sine consensu domini veri. Quomodo ergo quis potest retinere res datas vel emptas a fœneratore, quas scit fuisse res usurarum ? Vel quare non compelletur ad restitutionem, sicut qui retinet rapinas vel furta qualitercumque data vel empta sine consensu veri domini? Ad quod dicendum, quod lex divina principaliter considerat justum cujuscumque personæ, vel justum, inquantum per hoc ordinatur ad finem, qui est vita æterna. Lex vero humana considerat hoc prout ordinantur homines inter se in bene esse civile, quod est vivere in honestate et pace communi. Lex autem divina utitur lege humana sicut instrumento, ubicumque per opera civilia homo potest ordinari vel deordinari a fine vitæ æternæ : sicut etiam tota natura instrumentum est divinæ virtutis, et non propter indigentiam, sed propter divinæ virtutis excellentiam, quæ per se operatur aliqua, et quædam per naturam. Quia ergo res per usuram acquisitæ corrumpunt dominium justum in persona tantum acquirente et detinente, non autem proprie corrumpunt bonum civile humanum, idest pacem, quia non contra voluntatem dantis simpliciter sunt acceptæ ; ideo sufficit judici qui secundum legem Dei judicat, quod fœnerator tantum satisfaciat quantum ad Deum, scilicet ut tantum restituat, quantum accipit contra legem Dei. Sed quia res accepta non est faciens injustum ex parte dantis in lege humana, sed neque etiam in lege Dei, nisi propter rationem solam ex parte fœneratoris ; ideo eamdem rem non compellit judex per legem aliquam restituere, nec est necesse propter causam dictam. Propter hæc ergo quæ dicta sunt, credimus in usura non transferri dominium secundum legem divinam, sed tantum lege humana translatum judicamus.

CAPUT VI.

Quomodo ratio dubii vel periculi valeat excusare vitium usuræ in mutuo et aliis contractibus, et quando.

Quia autem quædam verba juris inveniuntur, quibus ratio dubii et pericula eventuum videntur omnino excusare usuræ vitium in quibusdam permutationibus et contractibus; ideo considerandum est, quando et in quibus contractibus et quomodo valeant excusare ; et quando et in quibus non valeant. Sciendum igitur in primis, quod regula est generalis apud omnes doctores, et firma esse debet, quod nulla conditio sive circumstantia potest excusare aliquem actum vitiosum sive habitum, nisi secundum quod potest tollere rationem vitiositatis ab eo. Cum enim Hæbræi excusantur a furto de spoliis Ægyptiorum, hoc non est nisi quia præcepto superioris domini res non suæ factæ sunt suæ. Si igitur dubium vel periculum excusare valeant, hoc non erit nisi habeant virtutem tollendi rationem usuræ vere dictæ. Et quia in mutuis vitium usuræ adnexum est ex eo quod fiant spe lucri, quod est contra naturam mutui; ideo quia dubium et periculum de sua natura non tollunt hanc vitiositatem a mutuo quando fit spe lucri, nee dubium nec periculum excusare possunt vitium usuræ. Et hoc probatur per illam *Decretalem*, « Naviganti. » Si enim quis pecuniam alicui naviganti commiserit mutuo propter spem alicujus lucri, licet periculum etiam sortis super se receperit, nihilominus judicatur usurarius, etiam si totum amiserit. Et similiter si quis alicui aliquam pecuniam dederit mutuo, verbi gratia centum libras ad decem annos, ita quod si infra hoc tempus mortuus fuerit, alter ipsorum liberatus sit a debito, et a mutuo qui ipsum acceperit; si vero supervixerint ambo, dabit post decem annos qui mutuum accepit ducentas quinquagenta libras ei qui mutuum dederat, non excusatur propter dubium et periculum ab usura. Sed ubicumque possunt tollere rationem vitii usuræ, ibi possunt excusare: et hoc est in quibusdam contractibus. Et ad sciendum specialiter, quomodo et in quibus hoc contingere potest, considerandum est circa illos contractus vel permutationes rerum in quibus aliquid plus accipitur quam datur, quod si causa temporis permutatio hæc fiat, jam speciem usuræ vitiosæ committit, eo quod hujusmodi superabundantia, nec ex labore licito, nec ex usu rei propriæ, nec per recompensationem alterius substantiæ valet reduci ad æqualitatem justitiæ. Si vero non causa temporis hæc superabundantia accipiatur vel intendatur, saltem ratio dubii sive periculi potest supplere æquitatem justitiæ. Verbi gratia, si quis rem aliquam emat pro pretio minori quam valeat tempore emptionis, vel pro æquali, rem tamen percepturus in tempore quo sperat eam plus valituram : vel etiam si quis vendat rem pro pretio majori quam valeat tempore venditionis, sperans tamen, quod tantum valitura erit tempore solutionis ; si verisimiliter dubitatur utrum plus vel minus possit valere pro tempore illo pro quo venditur vel emitur res, in talibus ratio dubii excusare potest, et facere æquitatem justitiæ, licet plus accipiatur quam detur ; eo quod ratio hujus dubii ponit æstimationem valoris in rebus ex ipsa natura rerum, quæ in tali tempore plus vel minus possunt valere. Unde non causa temporis tantum ibidem plus expectatur, sed propter ipsam naturam rei, quæ plus valet aliquando in uno tempore quam in alio, et aliquando minus. Et hoc modo ratio dubii et periculi etiam localis possunt excusare contractus aliquos, qui alias judicarentur usurarii. Et hoc probatur per illud capitulum, « Naviganti. » Declaratio quoque prædictorum per exempla magis patebit. Ponamus igitur, quod aliquis post Augustum multa de blado vel de vino habeat venalia, et pro illo tempore mensura bladi tres solidos tantum valeat, et modius vini decem, et vendet bladum pro quatuor solidis, et vinum pro duodecim, recepturus tamen pecuniam in festo S. Jeoannis, quia nec volebat dare pro minori pretio etiam si statim reciperet, eo quod rem suam æstimabat tantum valituram prohabiliter in prædicto tempore solutionis ; dico quod non committit usuram, licet plus accipiat in spe quam det tempore venditionis, quia illud non accipit causa temporis, sed pro natura rei, quam probabiliter et verisimiliter dubitari potest tantum valituram in tempore pro quo vendidit, etiam si non valuit tantum in tempore pro quo vendidit. Et hæc ratio potest applicari ad aliquos alios contractus, etiam quando res minus emitur quam valeat tempore emptionis, recipienda tamen in alio tempore. in quo verisimiliter potest

dubitari utrum plus vel minus sit valitura quam empta sit. Sicut autem dictum est de ratione dubii in mutuo et in contractibus aliis, ita dicendum est de ratione periculi : quia ratio periculi etiam circa sortem non tollit rationem usuræ in mutuo, ut probatur in capitulo. «Naviganti.» Et hujus ratio patet per prædicte. In contractibus vero aliis in quibus videtur superabundare acceptum super datum ; potest excusare scilicet quando ipsa ratio periculi potest recompensare hujusmodi superabundantia. Res enim quæ extra periculem possidentur ejusdem speciei, plus æstimantur, quam eædem existentes in periculo: et ideo ad naturam rei convertitur recompensatio, quæ propter periculum æstimatur plus vel minus valere.

CAPUT VII.

Quomodo ratio dubii vel periculi, valeat excusare hoc vitium, secundum conditiones personales[1] vel reales.

Quoniam autem videmus quasdam conditiones, quæ secundum jura videntur excusare contractus simpliciter usurarios, sicut videtur primo per illud Deuter., XVIII: « *Non fœnerabis fratri tuo ab usuram ;* » et sequitur, « *sed alieno.* » Quare videtur usura quæ accipitur ab alienigena, et maxime qui est disparis cultus, non haberet rationem culpæ : et sic videtur quod conditio personæ, per quam est in dispari cultu, excuset usuram. Similiter secundum beatum Ambrosium XIV, quæst., IV: « Ab illo exige usuram, cui merito nocere desideras : cui jure inferuntur arma, jure auferuntur usuræ. » Ex quo patet, quod conditio quæ facit hostem dignum morti, excusat vitium usuræ. Tertia etiam conditio sumitur atque reperitur in jure ratione dotis, vel paternæ promissionis: sicut cum aliquis accipit cum uxore in dotem aliquam hereditatem vel fundum vel redditus annuos, pro aliqua certa summa pecuniæ in pignore, potest hujusmodi fructus percipere sine diminutione dotis, quamdiu ratio impignorationis manet. Et hoc habetur *extra.* de usuris. cap. «Salubriter.» Quarta conditio potest accipi ex natura rei : scilicet quando res quæ accipitur in pignore est illius qui accipit in pignore de jure, sed de facto detinetur violenter ab alio, tunc potest ille percipere fructus pignoris ultra sortem, eo quod ut suum recipit, et non ut alienum. Et hoc habetur in prima decr. de usuris, capit. «Pluris.» Quinta conditio etiam potest excusare, quæ dicitur interesse, sive damni recompensatio, et non spes lucri, ut si quis mutuo dederit gratis, usque ad terminum aliquem determinatum, in quo indiget sua pecunia pro aliqua necessitate, et mutuum non fuerit redditum ad prædictum terminum, potest mutuans repetere ultra sortem quicquid damni incurrit, propter defectum solutionis. Et hoc modo potest fidejussor repetere usuras a debitore quas persolvit creditori, propter defectum debitoris. Et hoc confirmatur *extra.* de fidejuss. in duab· decretalibus. Excusatur etiam sexto usura, quando gratis aliquid offertur ultra sortem; quia secundum Gregorium in *Registro*, et habetur in I, quæst. V: « Oblatio nullam culpæ maculam alicui ingerit, quæ non ex ambientis petitione procedit. » Causa vero propter quam hujusmodi conditiones excusant usuram et quando, satis liquet et patet, si advertatur quod in præcedenti capitulo dictum est, quia scilicet nulla potest circumstantia transmutare in moribus de bono in malum, vel e converso, nisi quæ tollit de natura sui rationem bonitatis vel malitiæ. Usura autem secundum quod vitiosa, contingere potest primo et per se in mutuis, et secundario in aliis contractibus. Usura autem in mutuis vitium est. Primo, quia corrumpit liberalitatem, cujus est mutuum dare gratis : et hanc rationem vitii tollit ultima conditio, scilicet quando gratis aliquid ultra sortem datur vel accipitur. Corrumpit etiam usura in mutuis debitum finem; quia accipitur spe lucri, et sine recompensatione justa; et etiam hanc malitiam tollit prima conditio, et secunda et quinta. Prima enim est, per quam ostenditur solus Deus esse Dominus omnium rerum, et omnia esse data ad cultum Dei promovendum : et ideo virtute fidei tollitur in illo casu malitia usuræ : qui tunc non fit spe lucri. Similiter in secundo fit zelo justitiæ et caritatis, quæ quantum potest, inimicos fidei, scilicet tyrannos et hæreticos conatur destruere, etiam eodem jure, quando non potest aliter res ipsorum quam per usuram requirere. In quinto vero patet ratio justitiæ, quia non spe lucri accipitur, sed pro recompensatione damni: et ideo illa superabundantia juste acquiritur. Contingit etiam aliquando usuram

accipere in aliis contractibus, in quibus aliquid petitur plus quam detur sine causa. Et hoc etiam excusari potest omnibus modis prædictis, et duobus etiam aliis. Et hoc potest contingere, quando illud quod ultra sortem recipitur, fit suum jure naturæ; sicut fructus pignorum pro dote uxoris, vel pro provisione filiorum. Vel potest fieri suum jure æquitatis, sicut res ipsa quæ impignoratur, quando secundum æquitatem erat illius qui fructus percipit. Hæc dicta sufficiant de conditionibus excusantibus a vitio usuræ: et quot sunt, et quando valeant excusare, et quando non.

CAPUT VIII.

Quomodo vitium usuræ incidit in contractibus venditionis et emptionis in communi.

Quoniam autem antiqui hostis superseminata humanæ naturæ zizania cupiditatis et avaritiæ, usuræ vitium produxit, non tantum in mutuis, quæ luce divinæ veritatis in Scriptura sacra manifeste condemnata eradicatur : sed etiam in aliis contractibus diffudit, in quibus sub species æquitatis et justitiæ humanæ, quasi abscondita fœneratur, idcirco in hac parte quærentes detegere hanc malitiam, de his contractibus in quibus latet, dicemus. Primo autem dicimus, quod a principio dictum est, quod usura est quicquid præter sortem accidit, sine justo titulo, sive sit in mutuis, sive in contractibus aliis. Quod autem tantum causa temporis accidit in contractibus, sicut in mutuis, sorti accidit sine justo titulo ; quia ipse facit suum per fraudem, scilicet vendendo tempus, quod Dei est, et datum communiter omnibus. Et non potest habere titulum successionis naturalis, seu gratuitæ donationis, seu justi lucri per meritum liciti et proprii laboris, vel per recompensationem rei propriæ. Et hinc est, quod omnis contractus in quo aliquid plus accipitur quam detur sive in spe sive in re, et hoc tantum propter causam temporis, vocatur contractus usurarius : et hoc est quod dicitur in illis decretalibus *Extra.* de usuris : « In civitate. Et consuluit. » Advertendum est autem, quid proprie dicatur hic sors, et quid sit accidens sorti : sors enim in Scriptura sacra duobus modis accipitur. Uno modo pro signo dato, per quod distinguantur res confusæ ab invicem, secundum illud Proverb., XVIII cap. « *Contradictiones comprimit sors :* » et iterum Prov., XVI : « *Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur :* » et illud Act., I : « *Cecidit sors super Matthiam.* » Alio modo accipitur sors pro officio, vel re propria juste possessa, vel debita in divisione aliquarum personarum vel possessionum : sicut vocantur sortes filiorum Israel, justæ portiones distinctæ cuilibet tribui vel personæ assignatæ. Et hoc modo accipitur etiam hic pro juste possessa, vel debita alicui personæ. Hoc autem dicitur sorti accidere, quod non pertinet ad proprietatem sortis. Ex quo patet, quod usus proprius rei alicujus et fructus ejusdem non accidunt sorti : quia qui habet proprietatem in alia re sive possessione, habet et fructum et usum illius de jure : et ideo qui emit agrum vel equum ut plus percipiat in fructibus ratione fructuum, et ratione usus equi quem emit, nihil accipit plus quam accidat sorti, quia totum est de sorte, scilicet fructus et usus. Est etiam secundo advertendum, quod fructus et usus rerum possunt augeri et minui in pretio secundum diversitatem temporum. Et hoc potest accidere ipsis rebus tripliciter, sine eo quod tempus sit causa per se. Uno modo quando non fuerit ratio hujusmodi augmenti in usu rei. Alio modo propter ipsarum rerum paucitatem et abundantiam : res enim quæ per usum suum minuuntur, secundum tempus naturaliter consumuntur, et sunt pauciores : quoniam magis elongantur a sua origine : sicut bladum naturaliter magis abundat in autumno quam in vere. Alio modo hoc accidit ex ipsarum rerum natura, quæ secundum tempus recipiunt incrementum valoris, ut apparet in satis, sylvis et animalibus. Tertio modo ex natura rei relata ad loci conditionem. Est ergo generaliter tenendum, quod in omnibus contractibus in quibus accipitur plus a vendente vel emente quam dederit, et non fuerit ratio hujusmodi augmenti in usu rei sive in natura ipsius rei, nec producta fuerit ex temporis aliqua conditione existente in ipsis rebus, sicut apparet in tribus modis prædictis, sed accidit incrementum ex dilatione temporis concessa a vendente vel emente, ut per hoc plus accipiat; tunc talis superabundantia accepta super datum usura dicitur, et usuræ tenet vitium, quia sine justa ratione generatur in talibus contractibus et mutuis : et hoc vocatur apud jurisperitos, et etiam vulga-

riter, vendere vel emere ad credentiam. Si autem accipiatur plus quam detur simpliciter propter æstimationem vendentis vel ementis ampliorem in uno tempore quam in alio, propter aliquam trium causarum prædictarum, vel etiam propter dilationem rei in uno tempore quam in alio, tunc potest fieri sine vitio usuræ, quia superabundantia hujusmodi recompensatur ex ampliori valore rei in se pro tempore pro quo accipitur hujusmodi superabundantia et non accipitur pro temporis dilatione. Est tamen advertendum, quod in his contractibus, licet excusari possint a vitio usuræ secundum rationem dictam, tamen non excusantur omnino a vitio cupiditatis : propter quod dicitur in canone turpe lucrum, ut habetur XIV quæst. cap. IV : « Si quis clericus, » et cap. « Quæcumque temporum messis. » Et dicitur turpe lucrum, quia ratione temporis accidit sicut usura, licet differenter. Vel turpe lucrum dicitur ratione finis, quia tales contractus non fiunt ut in pluribus propter vitæ humanæ necessitatem seu utilitatem, sed magis propter divitiarum augmentationem, quam cupiditas facit, quæ non habet finem, quia avarus non impletur pecunia : et ideo rationem vitii habent. Si tamen hujusmodi contractus ordinentur ad usum vitæ humanæ, excusantur ab omni turpitudine, sicut habetur in capitulis allegatis, XIV, quæst., IV. Et per hoc etiam ostenditur, quod in hujusmodi non sit usura, quia usura non excusatur etiam quantumcumque ordinetur ad vitæ necessitatem. Ex his etiam potest patere, quod non tantum ex dilatione temporis, sed ex natura rei relata ad temporis conditionem potest accidere usura. Et similiter ex natura rei relata ad loci conditionem : scilicet quando aliquæ res dantur mutuo, sive pecunia, æquales reddendæ in specie et numero, pondere et mensura. Et tamen quia mutuans sperat eamdem rem numero plus valituram in tempore determinato quo debet reddi, vel in loco, et propter hoc ipse mutuavit reddendam ad tale tempus vel talem locum, ut in tempore determinato, vel in determinato loco sibi reddatur, dico quod ibi manifeste est vitium usuræ : quia plus speratur ex mutuo, vel causa mutui, quam detur. Et eadem ratione potest incidere vitium usuræ in aliis contractibus, in quibus plus accipitur quam detur simili ratione, ut verbi gratia, si quis bladum vel vinum vendiderit vel emerit in aliquo tempore ut plus accipiat in alio quam dederit tantum ratione temporis vel loci, licet etiam res pro tempore illo tantum valeant, jam propter intentionem usurariam fit vitium usuræ. Quod tamen poterat fieri bene, si tantum rei natura attenderetur, et non temporis vel loci causa, quæ nullo modo sunt aliquid de re : et ideo nec vilitatem neque caritatem faciunt in rebus per se. Hinc liquet, quod in eodem contractu secundum speciem potest incidere vitium usuræ ex intentione corrupta et vitium avaritiæ sine vitio usuræ ex turpitudine lucri, et alias etiam potest fieri sine omni vitio, quando fit propter necessitatem vitæ.

Ex dictis etiam dissolvitur dubitatio, quæ a quibusdam movetur : utrum scilicet per anticipationem temporis generari possit vitium usuræ, sicut per dilationem vel prolongationem : ut verbi gratia : aliquis debet alteri centum solidos persolvendos post annos, vel annuatim ad duos vel tres terminos, et creditor vult remittere debitori tertiam vel quartam vel quintam partem, si solvat ei in principio anni, sive ante terminos positos, quando petierit. Constat autem quod in hoc casu plus accipitur quam datur ratione temporis. Verbi gratia, debitor juste debebat centum solidos, et propter anticipationem temporis tantum solvit octoginta. Accipit ergo ultra id quod dat, scilicet ultra octoginta, viginti : quia creditoris erant illi viginti, et sunt facti debitoris ratione temporis anticipati. Ratione ergo regulæ datæ de censa vitii in usura, quæ est quando plus accipitur quam datur causa temporis, videtur quod hujusmodi casus sit usurarius. Sed hic potest cadere excusatio usuræ dupliciter. Uno modo quando gratis et liberaliter creditor hujusmodi superabundantiam tribuit debitori, et debitor non causa temporis accipiat. Alio modo quando debitor per damnum propriæ rei recompensat hujusmodi superabundantiam : ut quando non potest habere pecuniam sine alicujus rei propriæ alienatione et damno, ex qua solvat creditori quod petit ante terminum solutionis : alias casus usurarius. Specialis autem difficultas videtur in contractibus illis, in quibus res emuntur vel venduntur, quæ ex temporis processu recipiunt incrementum valoris vel vilitatis; sicut sunt sata, fructus animalium, fructus arborum, spolia sylvarum : quia enim hujusmodi res venduntur et emuntur ut frequenter ante

tempus suæ utilitatis vel usus, et minus emuntur quam sint valituræ in tempore suæ receptionis et usus, quæstio est non immerito, utrum plus accipere pro eis vel sperare pro tempore suæ receptionis faciat usurarium contractum. Quam quidem determinantes distinguunt : quia aut emens ex tempore emptionis jam habens dominium talis rei qualiscumque sit, recipit periculum supra se, aut periculum remanet in sorte vendentis. Si primo modo, volunt contractum esse licitum propter periculum : sicut locans rem suam et aliquid ultra recipiens excusatur propter hoc, quia periculum rei remanet in locante ut habetur *distinct.*, LXXXVIII : «Emens.» Si vero secundo modo, tunc condemnant contractum. Sed si rei veritas attendatur, hujusmodi distinctio hic non habet locum: si enim locans accipit aliquid ultra rem locatam, hoc habet rationem æquitatis, quia illud recompensatur per usum rei locatæ qui est proprietas locantis, et pertinet ad ejus sortem, idest ad rem locatam, cujus proprietas simpliciter manet apud locantem ; et ideo periculum etiam ipsius remanet apud locantem. Sed quando quis vendit rem aliquam, non usum tantum ipsius, sed proprietatem ejus; constat quod transfertur de jure periculum rei in ementem. Quando ergo sic vendens res hujusmodi tenet periculum penes se, jam sic non transfertur dominium, et ideo non est permutatio venditionis justæ. Sed constat quod emens jam transtulit dominium pecuniæ quam dedit : quare magis habet rationem mutui : et si plus speratur propter tempus futurum determinatum quam sit datum, sequitur quod sit vitium usuræ. Et ideo sine præjudicio aliter mihi videtur esse distinguendum in prædictis contractibus : et præcipue quia videmus non de facili imminere periculum rei in venditione spoliorum, sive nemorum, sicut in aliis. Possunt enim hujusmodi res emi, vel tamquam necessariæ ad usum vitæ ementium, vel causa lucri tantum. Si primo modo, nullum est vitium, quamvis plus valituræ sint probabiliter tempore suæ receptionis : dum tamen æstimatio justa sit facta tempore contractus, quæ est secundum legem naturæ, et etiam consuetudinem humanam in hoc, quod tantum juste æstimari potest res vitæ humanæ, quantum necessarius est ejus usus : et hoc vel simpliciter, vel pro tempore aliquo determinato. Et quia simpliciter apud sapientes plus æstimatur res perfecta quam imperfecta, et pro tempore determinato æstimatur res quantum vendi potest inter homines; et ideo licet tales res minus vendantur imperfectæ quam sint valituræ perfectæ, non videtur mihi quod aliquis præter sortem amplius accipiat, quia sors vendita est ipsius ementis, cum incremento suæ valitudinis atque utilitatis. Si autem secundo modo, idest causa lucri fiant hujusmodi contractus, potest adhuc in eis tantum turpe lucrum judicari causa cupiditatis, quæ oritur ex conditione temporis sicut supra dictum est de aliis. Et potest iterum in eis incidere vitium : et hoc quando hujusmodi lucrum quæritur tantum ex tempore, et periculum tollitur, vel verisimiliter dubitari non potest de periculo, utrum magis minusve ratione temporis res possint valere. Hæc intantum dicta sint universaliter circa naturam contractuum, in quibus videtur posse aliqua liter usuræ vitium incidere.

CAPUT IX.

Quomodo in emptione redituum ad vitam incidat vitium usuræ.

Quoniam autem in præcedenti capitulo de æquitate et justitia contractuum simpliciter secundum propositum nostrum discussum est, nunc post hæc videtur justum de contractibus ad tempus factis et non simpliciter discutiendum. Et circa hoc investigatio duplex est perutilis. Primo, utrum emere aliqua bona, ut reditus vel possessiones ad vitam, quæ est tempus indeterminatum, liceat. Secundo, utrum emere aliqua prædictorum ad tempus determinatum, verbi gratia, decem annos vel ad viginti, sit licitum ; quæ duo frequenter fiunt inter homines nostri temporis. Circa primum advertenda sunt dicta quorumdam, et rationes ipsorum, qui hujusmodi contractum condemnant tamquam usurarium. In primis autem fatemur nos nusquam legisse auctoritatem nec audivisse seu in canone seu in epistolis extravagantibus, seu in corpore legis, pro hac opinione facientem aliquid. Sed in scriptis quorumdam magistrorum vidimus quæ subjungemus : et circa hoc ratione, quantum poterimus, dicta confirmare conabimur. Goffredus siquidem magnæ auctoritatis in jure canico *Summam* faciens super titulos *Decretalium*,

ita dicit in titulo de usuris, cap. « Is qui naviganti : » ibi expresse dicit, quod dare certam pecuniam sive summam pecuniæ alicui Ecclesiæ pro aliqualibus possessionibus tenendis ad vitam dantis pecuniam et post mortem tenentis redituris ad ipsam Ecclesiam, est usurarius contractus. Et hujusmodi causam reddit dicens, quod dans habet spem vivendi ultra id tempus quo receperit de proventibus totam sortem quam dederat et ultra. Sola autem spes facit usurarium. Hæc est ratio dicti magistri et sententia ejus. Hoc etiam quidam alius doctor theologus asserens pro sententia addit rationes : primo ostendens, quod hujusmodi contractus non potest excusari per rationem dubii vel periculi, quia non est alterius rationis contractus in quo aliquis dat centum libras ut annuatim recipiat decem quamdiu vixerit, et sperat se victurum ad undecim annos et ultra : vel ut in undecimo anno recipiat simul centum et decem libras; addita etiam conditione, quod si ante moriatur, quod nihil accipiat de tota summa. Constat autem in hoc secundo contractu esse vitium usuræ; nec tollitur propter rationem dubii vel periculi, sicut probatur per illud cap. « Naviganti. » Quare similiter in primo contractu erit vitium usuræ : nec tollitur ratione dubii, cum semper sit ibi spes accipiendi plus. Per hanc rationem vult idem doctor, quod tam vendens quam emens peccent vitio usuræ; quia secundum hanc rationem, sicut emens accipit in spe plusquam dederat, sic et vendens, quia sperat, vel saltem optat cito finem ementis. Et si acciderit in primo anno eum mori, vel secundo, constat quod plus accepit quam dederit. Hoc autem vitium in vendente nullus quidem quem audierim verbo, vel scripta viderim, usque ad usuram extendit. Idem etiam doctor theologus opinionem hujusmodi quasi sententiam confirmare videtur ex Philosophi dictis, qui in duobus locis, videlicet, X *Ethic.* et in I *Polit.*, loquitur de ratione numismatis, ostendens quod inventio numismatis facta est translationis gratia hoc est, ut per ipsum aliæ res quæ necessariæ sunt ad vitam hominis transferantur : et ideo quando fit numismatis translatio ad alterum ut seipsum augeat et multiplicet, fit thocos, idest vitium usuræ, ut apparet ex dictis Philosophi. Quare cum in emptione redituum ad vitam fiat translatio pecuniæ ad hoc ut seipsam multiplicet, videtur semper et naturaliter esse vitium usuræ. Præterea ex lege divina videtur hæc sententia data, Levit., XXIV, ubi ducitur : « *Quando vendes quippiam civi tuo, vel emes ab eo, non contristes proximum tuum ; sed juxta numerum annorum jubilæi emes ab eo, quod juxta susceptionem fructuum vendit tibi.* » Hoc autem exponens Glossa ibid. sic loquitur. « Quando vendes, etc. » « Hic secundum *Litteram* moraliter informat, ut in contractibus proximis compatiamur, ne quis nimium molestus de pauperum necessitatibus negocietur, ne studeat possessiones aliorum acquirere, sed indigentibus commodare, et commodata paulatim ex fructibus agrorum recipere. » Ex hac auctoritate et Glossa videtur quod quando quis emit possessiones proximi sui percepta sorte ex proventibus fructuum, non liceat ementi aliquid ultra recipere. Sed omnis emens ad vitam possessiones vel reditus, sperat ultra sortem datam aliquid accipere, et recipit si vivat ultra secundum quod sperat. Ergo illicitus est contractus, etiam secundum legem divinam. Hoc idem videtur per ea quæ dicta sunt de causa usuræ : quia in talibus contractibus semper aliquid separatur vel accipitur ultra quam detur, causa solius temporis; sed hæc causa facit contractum usurarium.

Horum autem et tantorum virorum sententiam non audentes falsam asserere, cum tantorum et multorum antiquorum et modernorum dissimulatione contraria sententia teneatur, videtur congruum etiam ratione circa hanc quæstionem discutere veritatem, quantum nostræ Deus dederit parvitati. Sciendum autem in primis, quod cujusdam famosi doctoris in jure vidimus sententiam, qui hujusmodi contractum condemnabat non tanquam usurarium, sed tamquam vitiosum propter circumstantiam peccati adnexam, scilicet in vendente ; quia vendens optabat mortem emptoris. Sed etsi hoc malum sit, non tamen est ex natura contractus , sed accidit ab extra ; et ideo propter hoc non debet condemnari contractus : unde secundum prædictum doctorem, si fierent hujusmodi contractus ad vitam vendentium, non essent mali. Investigando ergo quid injustitiæ possit inesse in hujusmodi contractibus, et utrum licite fieri possint, et quomodo, contradicentium rationes solvantur. Dicimus primo, quod qui dominus est alicujus rei, dominus est et usus ejusdem rei. Dicimus etiam secundo, quod dominus verus alicujus rei potest eam transferre in alterum gratis, vel etiam

pro pretio et pro commutatione alterius rei. Dicimus insuper tertio, quod dominus potest transferre usum et fructum propriæ rei. Dicimus etiam quarto quod verus dominus rei, sicut potest dare vel vendere proprietatem rei, vel usum, seu fructus alicujus possessionis simpliciter quantum ad omne tempus, sic potest dare vel vendere quantum ad tempus determinatum vel particulare. Omnia ista probantur per veram rationem domini. Est etiam animadvertendum, quod in mutuo pensari debet tantum rei substantia et valor ejus secundum rationem substantiæ, et non secundum rationem usus rei vel fructus; eo quod gratis fieri debet secundum rationem mutui; et ideo nihil ultra valorem rei sperare debet mutuans ex usu rei mutuatæ, quia ratione substantiæ transfertur mutuum, et non ratione usus. Alias est autem in accommodatis ad usum. Substantia enim rei in se non recipit magis et minus: sed in contractu venditionis et emptionis pensatur non tantum substantia rei, sed etiam ejus fructus et usus. Sed ex fructu rerum et usu ipsarum accidit quod valor ipsarum naturaliter inter homines augetur et minuitur : quare de natura hujusmodi contractus potest quis sperare ultra id quod datur, vel etiam timere ne minus accipiat quam dederit; et ideo mercatores sperare possunt lucrum ex mercatione, quod non possunt dantes mutuo. Advertendum est etiam, quod sicut Philosophus dicit, et pertractat in sua *Polit.* in I, omnis rerum commutatio inter homines fit propter necessitatem vitæ humanæ : et ideo requiritur quod commensuratio ipsarum fieri debeat in magis et minus habere in valore, secundum quod magis et minus habent de utilitate et necessitate ad vitam humanam. Variatur autem hujusmodi utilitas multipliciter in magis et minus : uno modo ex tempore; alio modo ex loco; alio modo ex ipsarum conditione; alio modo ex ipsarum rerum natura. Quia ergo in venditione tranfertur rei substantia cum usu ejus vel simpliciter, vel ad tempus, et quando simpliciter constat quod plus recepturus sit emens sine culpa, propterea quia utilitas rei et fructus ejus translata sunt quantum ad omne tempus cum rei substantia. Quando autem in venditione transfertur tantum rei substantia cum utilitate ejus ad aliquod tempus, et non simpliciter, non est justum secundum rei naturam, quod tanti res æstimetur, cujus rei substantia ad tempus possidetur, sicut illa quæ semper possidetur; quia non sequitur ex ea tanta utilitas humanæ vitæ possidenti : etiam si plus accipiatur vel speretur accipi quam datum sit, non sequitur aliqua injustitia : et præcipue quando emens habet intentionem emendi pro necessitate et utilitate vitæ, e on ad lucrum vel augmentum pecuniæ; quod etiam in emptionibus aliis facit peccatum, secundum Philosophum. Vendentes autem ut in pluribus semper attendunt aliquam utilitatem, vel domus suæ, vel Ecclesiæ, vel civitatis; et non causa lucri hoc faciunt, quare magis excusantur. Dicimus etiam quinto, quod eo jure quo quis recipit aliquid plus ultra quam dederit in possessionibus emptis simpliciter, eo jure recipit aliqua plusquam dederit in possessionibus emptis, vel reditibus ad vitam : quia totum est de sorte, quicquid plus accipit; eo quod substantiam rei cum usu et fructu ejus emit, sicut et ille qui ad omne tempus emit. Sed dubium est adhuc secundum hanc sententiam, utrum vendens retinere possit substantiam quam accepit, quando nihil aut parum emens supervixit post emptionem. Cujus determinatio est, quare ratione dubii et periculi, quod erat de natura hujusmodi contractus, fit suum. Et hæc ratio excusat in contractibus quandoque de natura ipsorum : quod non facit in mutuis, quia ibi accidit ex alio quam ex ratione mutui. Quando enim de natura contractus incidit periculum vel dubium æqualiter, tam ex parte vendentis quam ementis, tunc etiam juste fieret res quæ emitur vel venditur minoris æstimationis in valore, quam si periculum vel dubium non incideret de natura contractus : et ideo de natura sui justus est contractus, cum ex utraque parte similiter dubium sit, utrum minus magisve recipiant vel recepturi sint. Si enim equum homo emat, et centum libras pro eo solvat; constat quod si eadem hora post solutionem equus moriatur, nihilominus vendentes centum libras juste detinent, quamvis nihil utilitatis emptor consecutus fuerit, eo quod rem suam juste transtulerit in ipsum ementem. Similiter ille qui possessiones vendit ad tempus indeterminatum, cujus determinatio pendet a natura, et non ab homine, et tempus determinatur præter hominis intentionem, quantum est de jure rem suam transtulit, et translatio jam ad ipsum redit ex natura contractus. Præterea considerandum est, quod in hujusmodi vendi-

tionibus et emptionibus ad vitam, æque libera voluntas vendentis et ementis de natura contractus invenitur, et maxime quando divites vendunt, et pauperes emunt : quod est frequentius de natura contractus, quia uterque talia facit pro utilitate sua propria : neque enim dives cogitur vendere, neque pauper emere, neque etiam pauper tenetur gratis dare aliquid diviti vel mutuare, neque dives tali pauperi tenetur de suo aliquid dare. Quare et omnis translatio facta libera voluntate dominorum juste fit. Et his sequitur, quod quicquid emens vel vendens amplius accipiant quam dederint, juste accipiunt, et ut suum factum, libera voluntate dominorum; sed in mutuis non potest ista justitia inveniri, quando amplius accipitur in lucro ex mutuo : nam accipiens mutuum libera voluntate accipit, sicut et in qui mutuum dat; sed accipiens mutuum non libera voluntate amplius promittit vel dat, sed quasi coactus ex perversitate mutuum dantis, quia quod gratis tenetur facere, non vult sine spe lucri facere : et ideo non potest fieri illud amplius ejus qui accipit eodem jure quo mutuum, quod sibi redditur, nec aliquo justo titulo. Ex prædictis infertur, quod tum propter justam ætimationem rerum in tempore contractus, quia tantum res æstimatur juste quantum ad utilitatem possidentis refertur, et tantum juste valet quantum sine fraude vendi potest; tum etiam propter periculum æqualiter adnexum ipsi contractui per naturam ejus ex parte utriusque domini, tum etiam propter liberam voluntatem dominorum res transferentium cum suis proventibus, fit hujusmodi contractus de natura sui a vitio usuræ liber. Diximus autem de natura sui; quia per accidens potest in ipso contractu vitium turpis lucri incidere, et etiam aliquando vitium usuræ. Vitium autem turpis lucri sine ratione usuræ tunc in ipso incidit, quando aliquis dives sibi sufficiens ad vitam, et secundum rei naturam et personæ, et secundum statum personæ, tales redditus emit ut divitior fiat, et ut plures divitias sine justa et pia necessitate acquirat : et ideo turpe lucrum tunc dicitur, quia non propter finem debitum humanæ vitæ, sed propter avaritiam, cujus non est finis, exercetur. Vitium vero usuræ tunc ex hujusmodi contractu potest incidere, quando homo attenuatus paupertate tales redditus invitus vendit, vel possessiones suas pro necessitate cogente : et hoc propter defectum mutui, quod non invenit in divitibus. Et tunc etiam incidit usura, quando divites hanc proximorum necessitatem considerantes, minus justa æstimatione dant pro possessionibus pauperum sibi acquirendis, quorum necessitates si possunt sine damno, ex caritate fraterna tenentur relevare per mutuum. : et in hoc casu loquitur lex Moysi Levit., xxv, sicut apparet ex textu, et Glossa inducta, quæ dicit : « Necessitati proximorum compatiendum, et ne quis de necessitatibus pauperum negotietur, sed indigentibus commodare, et commodata paulatim de fructibus agrorum recipere. » Ex his patet, quod in tali casu venditio propter defectum mutui, et emptio fit quasi loco mutuationis : et etiam quod æstimatio ementis est minus justa propter necessitatem vendentis : et ideo id quod plus accipit emens quam dederit, non habet justum titulum possessionis. Unde in hac consideratione non tantum in emptionibus ad vitam incidere potest vitium usuræ, sed etiam in emptionibus simpliciter, quantum ad omne tempus. Est ergo universaliter advertendum, quod quandocumque aliquis emit aliquam possessionem sive ad tempus sive simpliciter causa lucri, quod tantum expectatur ex ipsa tantummodo ratione temporis, et non ex natura rei possessæ; in tali contractu est vitium; et hujusmodi lucrum dicitur turpe in jure. Si vero ematur hujusmodi possessio causa lucri, et fuerit justum ex caritate fraterna dari mutuum proximo pauperi, ne ad summam paupertatem deveniat, sicut lex antiqua præcipiebat, tunc hujusmodi lucrum ex emptione vitium usuræ habet per æquipollentiam mutuationis; quia ibi plus accipitur quam detur sine justo titulo possidendi rem. Si vero aliquis rem alterius emat non causa lucri, sed propter necessitatem seu utilitatem vitæ suæ, etiam si plus accipiat processu temporis quam dederit tempore contractus; cum hoc accipiat ex natura contractus per se, et per accidens ratione temporis, nullum credo fore vitium.

Quomodo autem satisfaciamus dictis et rationibus adversariorum, exponamus nunc, dicentes primo, quod dictum Goffredi nulla auctoritate canonis confirmatur : secundo quod exemplum ejus tunc veritatem habere dicitur, quando Ecclesia aliqua necessitate impulsa cogitur impignorare possessiones suas, quas non potest nec vult simpliciter alienare : tunc enim non

est venditio proprie, sed impignoratio; quia qui non potest rem vel possessionem aliquam vendere simpliciter, nec potest vendere eo jure ad tempus. Constat enim quod licet quædam Ecclesiæ multa possideant, tamen alienare jus possidendi non possunt sine auctoritate et consensu superioris prælati nec simpliciter nec ad tempus: et ideo hujusmodi venditiones Ecclesiarum sunt impignorationes, propter quod secundum hanc viam usurarius est hujusmodi contractus, quia fructus pignorum non licet recipere ultra sortem, eo quod non sunt de natura sortis. Ad rationem vero dicti Magistri de spe vivendi tantum quod amplius recipiat quam dederit, dicendum quod hujusmodi spes vel receptio amplioris non facit vitium usuræ, nisi quando illud quod speratur vel recipitur, amplius sorti accidit, et non est natura sortis: aliter enim omnis emens agros vel animalia ut plus recipiat in proventibus processu temporis, vel in ipsis rebus venditis in alio tempore, esset usurarius. Sed in venditionibus justis, quando ali quis dominus transfert dominium suæ rei cum usu ejus et fructu simpliciter sive ad tempus, constat quod omnis proventus rei venditæ est de natura sortis, et non accidens sorti: quare talis spes vel amplior acceptio non facit contractum usurarium: et hoc dico salva reverentia tanti magistri. Ad id vero quod adducitur ab alio doctore theologo, videtur nobis respondendum, quod est dubium duplex: scilicet excusans, et dubium non excusans: dubium enim tunc excusat, quando tollit inæqualitatem, et justam æstimationem dati et accepti facit quantum ad rerum commutatarum natura et usum; verbi gratia, quando aliquis emit decem annuatim pro centum, quos statim solvit, ad vitam suam vel alterius accipiendos. Et considerata utilitate cujuslibet respectu possidentis, dubitatur verisimiliter quæ sit major minorve propter indeterminationem temporis: et ideo fit æstimatio æquivalens propter dubium. Ex his jam patet, quod ratio dubii facit justitiam æstimationis: et ideo quidquid plus ultra datur vel accipitur sive ab emente sive a vendente, tamquam de propria sorte recipitur. Dubium vero quod tantum respectu lucri vel damni potest incidere ex determinato tempore illud non potest æstimari, quia ex ejus dubio non innascitur aliqua justa æstimatio: quia speratur aliquid plus proventurum gratia temporis determinati tantum, quod non valet facere justam recompensationem: et ideo patet, quomodo extra posita, non sunt ejusdem rationis: nam in eo qui sperat centum et decem simul se accepturum in undecimo anno, jam gratia temporis determinati tantum, fit recompensatio inæqualitatis, et sic facit usurarium contractum; sed in alio qui non sperat se plus accepturum nisi in tempore indeterminato, et ex re empta juste secundum naturam, tunc, ut ostensum est, nihil accipitur ultra sortem, sed totum speratur ut suum, et de sorte sua non factum suum propter rationem temporis, sed propter naturam contractus. Illud etiam quod secundo adducitur pro confirmatione hujus opinionis de dictis Philosophi, sic dissolvendum est. Primo quod intentio Philosophi, ut apparet ex dictis suis, est quod numisma inventum est causa translationis aliarum rerum, quarum usus vitæ humanæ est necessarius: et ideo quandocumque aliquis utitur translatione numismatis ut per numismata alia ejusdem generis multiplicentur, fit abusus numismatis et inhonestus contractus, et vocatur thokos, idest parens rei. Hinc constat mihi, quod hujusmodi contractus, de quo est sermo, non est thokos. Primo, quia etsi redditus pecunia emantur ad vitam, tamen ex natura contractus non habetur quod ad hoc emantur ut pecunia pecuniæ addatur, sed ut de ipsa pecunia empta res necessariæ vitæ humanæ emantur. Et hic finis contradicit fini propter quem fit thokos. Alia etiam ratione adhuc purgatur a vitio thokos, quia ut in pluribus in hoc contractu non pecunia numerata, sed ipsæ res emuntur, quæ vel per fructus suos referuntur ad hominis usum, ut ager et possessiones aliæ, vel per seipsas, ut triticum, vinum, oleum et hujusmodi. Thokos autem est, ut dicit Philosophus, numisma numismatis. Tertia ratio etiam quod thocos non sit in hujusmodi contractu, ex hoc accipitur, quia tunc secundum Philosophum thocos est, quando acquiritur pecunia per pecuniam ad similitudinem generantium similia sibi. Constat autem quod quando similia ex similibus generantur ad multiplicationem, quod generantia salvantur, et non corrumpuntur in generationibus suis. Sed qui dat centum libras, ut habeat decem annuatim quamdiu vixerit, constat quod non est ibi ratio generationis ex eo quod non manent centum libræ, vel in potestate vel dominio dantis cum sua genitura, sed penitus sunt trans

latæ ab ipso : nec manent etiam in jure repetendi sicut fit in thocos : quare magis debet vocari hujusmodi contractus transmutatio rei pro re, quam generatio alicujus rei ex re. Ex his apparet quod ratio de thocos nihil est ad propositum in hujusmodi contractibus. Ad id vero quod de lege divina contra hujusmodi contractum propositum fuit, dicendum est primo, quod lex illa secundum litteram intellecta dicitur divina, sed tamen est temporalis, sicut et aliæ leges multæ, quæ tantum secundum litteralem sensum in figura datæ sunt illi populo ; et ideo sicut observantia jubilæi non manet in populo christiano, ita et leges quæ propter jubilæum datæ erant, quarum una erat lex adducta, sicut apparet ex textu. Et iterum si consideretur id quod morale est in lege ista, quam exponit Glossa inducta, invenitur nihil facere contra naturam horum contractuum ; sed tantummodo contra perversas intentiones divitum ementium, qui, secundum quod dicit Glossa Molesti, de pauperum necessitatibus negotiantur, et student possessiones aliorum acquirere, quando tenentur ex fraterna caritate eis indigentibus accommodare, et accommodata paulatim de fructibus agrorum recipere. Et sic evidenter apparet quod hoc accidit in hujusmodi contractibus, et non est de natura contractus, in quo frequenter sine indigentia non vendunt, sed emunt. Et nec lex nec Glossa de se inficit vitio usuræ hujusmodi contractum per naturam, sed tantum per accidens. Ad istud autem quod dicitur de ratione temporis, patet veritas, si prædicta ad memoriam revocantur ; quia tempus potest referri ad aliquas rerum permutationes, ut conferens aliquid justi valoris, vel auferens. Et hoc modo si causa temporis plus vendatur vel minus, non erit hujusmodi contractus usurarius : pluris enim æstimatur et juste mensura tritici in æstate quam in autumno ceteris paribus, hoc est quantum est de natura temporis ; et ideo si quis accipiat plus de blado vendito pro tempore æstatis, quam dederit in autumno, quando bladum emit, non judicatur usurarius, dum tamen pro illo tempore solo velit bladum vendere et non pro alio. Hoc modo etiam patet, quod plus et juste appretiantur decem libræ ad omne tempus annuatim, quam ad aliquod tempus particulare : vel plus et juste eadem ratione ad tempus equi juvenis, quam senis ; et hoc ex natura temporis. Et tamen non judicatur usura, si quis emit decem libras ad omne tempus, id quod plus recipit vel speratur recipere quam dederit, licet ex tempore illud plus sibi accidat et certitudinaliter. Quare nec similiter is qui plus recipit de eo quod ad tempus aliquod particulare emit, debet judicari usurarius. Et hæc est una causa, quia per naturam temporis facta est res sua cum suis proventibus : et ideo totum est de sorte propria. Potest etiam in contractibus tempus considerari ut nihil conferens vel auferens de valore rei ex natura temporis, sed tantum consideratur ut mensura durationis extrinseca. Quando ergo ratione temporis sic accepti aliquid plus accipitur vel speratur quam detur, jam patet vitium usuræ vel injustitiæ : quia illud plus quod ultra datum accipitur, nec ex natura rei recompensatur, nec gratis datur vel accipitur : et ideo nullo justo titulo potest fieri proprium, sed semper est alienum. Hæc intantum de emptione et venditione redituum et possessionum ad vitam dicta sint a nobis. Rogantes universos quos contingeret hoc opus videre, quatenus parcant, si per ignorantiam male diximus, et corrigant, quia sine præjudicio et hic et alibi semper intendimus quæ scribimus et dicimus affirmare.

PARS SECUNDA

HUJUS CAPITULI.

Quomodo liceat emere reditus ad certum tempus.

Post hæc autem investigandum est de secunda parte hujus capituli, scilicet de contractibus, in quibus certi reditus vel possessiones emuntur ad tempus determinatum. Verbi gratia, aliquis habet reditus certos, ut ex parochia vel præbenda, vel ex patrimonio, vel aliunde, et hujusmodi reditus vult vendere ad sex annos vel ad decem, vel ad aliquod tempus determinatum, ut simul habeat paratam pecuniam. Et quæritur utrum hæc licite possint emi pro minori pretio quam valeant in annis tot acceptis. Et videtur quod sic : quia secundum quod jam dictum est in præcedentibus, pluris valoris æstimatur res aliqua præsens et collecta, quam futura et divisa. Et iterum vendens hujusmodi reditus tantam utilitatem aut frequenter am-

jorem recipit ex tali venditione, quantam ex tentione rerum. Præterea : Ecclesia indulget clericis cruce signatis, quod possint vendere fructus beneficiorum per triennium : hoc autem non esset, si in hujusmodi contractibus esset vitium. Sed contra hoc est aperte, quod de usura dictum est : quod in hujusmodi contractu plus accipitur, vel saltem certitudinaliter speratur ab emente quam detur : nec periculum nec dubium jam in hoc contractu ex natura sui accidit : quare simpliciter videtur usurarius ex parte ementis. Sentimus autem sine præjudicio, quod in hujusmodi contractibus ex parte vendentis non incidit vitium quantum est de natura ipsius contractus. Quantum autem ex natura temporis, potest videri quibusdam, quod ex parte ementis sit contractus usurarius, eo quod plus recepturus est, non tantum in spe, sed etiam in re, quam dederit, et hoc tantum ratione temporis. Quando autem minus quod est in dato respectu accepti, recompensatur illi respectu superabundantiæ accepti ex solo tempore, tunc judicamus contractum usurarium, eo quod hujusmodi superabundantia transfertur sine justo titulo. Mihi autem videtur etiam ex parte ementis justum posse fieri contractum, et justum esse quantum est de natura contractus. Potest autem fieri injustus per accidens dupliciter. Uno modo, quando corrumpit caritatem debitam fratri : scilicet quando emens videt fratrem in necessitate pro salute corporis seu pro salute animæ, propter quam necessitatem oportet eum vendere reditus seu possessiones suas, tunc emens si dives fuerit, potens sine damno proximo subvenire, dico sine præjudicio, quod tenetur ei mutuo dare, et loco pignorum prædictos reditus vel possessiones accipere, donec receperit quod accommodaverat. Et hoc probatur per legem illam, Levit., XXIV, et Glossam ejus. Alio modo potest fieri injustus contractus ex parte ementis propter corruptionem finis debiti, qui est ad utilitatem vitæ humanæ. Unde quando causa lucri tantum et augmentationis divitiarum fit, tunc est turpe lucrum : sed priom modo reducitur ad usuræ vitium. Sed de natura contractus habet in se tria, quæ ipsum justum ostendunt. Unum est ipsa vendentis liberalitas, qua potest rem suam dare gratis, vel permutare pro re minoris pretii quam sit sua res : et secundum hoc nullum incidit vitium in emente, quia id quod accipitur, totum est de voluntate libera domini. Aliud est ipsa æquitas permutationis rerum : quia quando res venditur pro tanto quanto æstimatur juste, sive a venditore et emente, sive ab his qui sunt legis positivæ, tunc est justitia in permutatione. Sed constat quod vendens non potest plus habere pro tempore pro quo vendidit, et etiam res futuræ per tempora non sunt tantæ æstimationis, sicut eædem collectæ in instanti, nec tantam utilitatem inferunt possidentibus : propter quod oportet quod sint minoris æstimationis secundum justitiam. Tertium est ipsa ratio sortis : quia quod plus accipitur quam datur, est de ratione sortis, eo quod emens totum emit quod eventurum erat tempore determinato, et ideo non ultra sortem propriam accipit, sicut nec ille qui emit reditus ad omne tempus. Hæ sunt rationes hujusmodi contractus justitiam ostendentes : per quas etiam dissolvitur ratio contraria, quæ videbatur ostendere usurarium contractum : quia etsi plus accipitur quam detur, hoc fit de natura rei permutatæ, et illud plus non est accidens sorti, sed est de ipsa sorte ementis : sicut etiam plus accipitur quam detur in his possessionibus quæ ementur hereditarie quantum ad omne tempus : et hæc in tantum sint dicta de his quæ ad tempus venduntur et ementur.

CAPUT X.

Quomodo est vitium usuræ in vendentibus carius propter dilatam solutionem.

Quia jam diximus quod in contractibus vitium usuræ tunc incidit, quando res cariores venduntur propter temporis dilationem tantum, quam æstimentur in tempore venditionis, et videmus hanc rationem fere in omnibus venditionibus fascellorum lignorum, qui per centenarios et millenarios generaliter venduntur ; idcirco non immerito circa hujusmodi contractus investigandum est, utrum justitia possit inveniri in hujusmodi contractibus, an simpliciter sint usurarii : Et videtur quod simpliciter sint usurarii: quia propter tempus tantum carius venduntur, vel pro tempore in quo venduntur : verbi gratia, in æstate vel in vere minoris utilitatis sunt, et ideo minoris valories ; quare si tunc pars illorum pro parata pecunia detur pro minori pretio, quod videtur frequenter factum, quam si non esset decunia parata, ergo tantum propter tem-

poris dilationem reliqua pars carius venditur. Sed hoc facit usurarium contractum. Ergo, etc. Item hæc dubitatio duplicatur, quia invenitur in dominis principalibus, qui sylvas et nemora vendunt per mensuras terræ. Et invenitur etiam in mercatoribus, qui ab ipsis dominis emunt sylvas per mensuras, et ex ipsis fascellos faciunt, quos ulterius vendunt per numerum. Utrique ergo propter credentiam quam faciunt usque ad tempus, vendunt carius ligna, quam valeat tempore venditionis. Si ergo ea quæ venduntur sive tunc sive ad messium tempus a mercatoribus, in tempore venditionis sint minoris æstimationis secundum justitiæ æquitatem quam vendantur, et ultra justam æstimationem injuste aliquid accipiatur pro credentia ad tempus futurum, videtur sine omni excusatione esse contractus usurarius: quod potest probari *Extra.* eod., cap. « Consulit : » ubi expresse dicitur contractus usurarius, quando aliquis merces suas longe majori pretio distrahit, si ad solutionem prolixi temporis dilatio prorogatur, quam si in continenti pretium persolvatur ; et quod eorum quæ taliter sunt accepta, compellendi sunt ad restitutionem. Sed contra hoc est consuetudo generalis, quæ videtur et toleratur ab Ecclesia. Præterea secundum j ustitiam unaquæque res pluris debet esse pretii et æstimationis et in tempore et pro tempore usus ipsius quam in alio tempore in quo non est ita conveniens et necessarius usus ejus. Sed vendentes sylvas et fascellos et hujusmodi, vendunt persolvenda in tempore quo est ipsorum usus convenientior, quam sit in tempore venditionis ipsorum. Quare carius possunt æstimari et vendi, quam valeant pro tempore venditionis. Et per hanc rationem credo sine præjudicio, posse excusari hujusmodi contractus a vitio usuræ: et quando verisimiliter est dubium res hujusmodi plus minusve valituras tempore solutionis. Et hoc probatur *Extra.* eod., cap. « In civitate.» Non ergo propter dilationem solutionis in prolixo tempore hujusmodi res carius venduntur, sed propter justam æstimationem rerum, quæ in tempore futuro quo determinata est solutio, sunt plus valituræ probabiliter, quam in tempore venditionis carius venduntur ; et sic non plus accipitur quam datur ratione temporis tantum, sicut prætendebant rationes in contrarium; sed servatur æquitas justitiæ inter datum et acceptum pro tempore pro quo fit venditio. Unde advertendum est, quod credentia pretii persolvendi in tempore futuro post aliquem contractum, potest incidere in contractibus sine vitio, tribus de causis. Uno modo per gratiam et liberalitatem venditoris : scilicet quando res venditur secundum æstimationem justam pro tempore venditionis et commutationis ipsius rei, et ipse vemditor expectat solutionem in prolixo tempore liberaliter, propter gratiam quam habet ad emptorem. Et hoc modo caret credentia omni vitio, nec facit contractum vitiosum. Alio modo potest incidere credentia in aliquo contractu sine vitio secundum meritum et jutitiam ipsius contractus, et non per gratiam venditoris ; ut verbi gratia, si qua res vendatur in aliquo tempore in quo non habet tantam utilitatem et necessitatem humanæ vitæ, sicut in futuro aliquo tempore habitura est secundum naturam temporis, et venditor rem suam intendat vendere pro illo tempore in quo habet majorem necessitatem seu utilitatem, et in quo plus valitura sit quam valeat in tempore quo venditur, justum est ex natura contractus, quod venditor saltem expectet tempus illud pro quo facit majorem æstimationem pretii : et ideo talis credentia adhuc nullum vitium generat in contractu, nec in contrahentibus. Et hoc probatur *Extra* eod., cap. « Naviganti. » Tertio modo potest incidere credentia per accidens, scilicet ex malitia vel paupertate seu impotentia emptoris. Et hoc modo vendere carius rem suam quam valeat tempore venditionis, vel etiam quam valitura sit probabiliter in futuro tempore, quo solummodo determinatur , potest excusari a vitio, per intentionem venditoris, licet ipse contractus de se sit vitiosus. Si enim ven ditor rem suam intendat vendere carius , non propter tempus tantum, sed tantum propter damnum quod sibi videt imminere ex dilatione persolutionis recuperandæ, seu propter vexationem suam redimendam quam probabiliter timet futuram sibi in repetitione debiti sui, propter malitiam vel impotentiam debitoris , tunc excusatur a vitio, et fit æquitas æstimationis in hujusmodi contractibus , per recompensationem damni , vel quando probabiliter timentur hæc in credentia accidere : et tunc rectitudo hujusmodi intentionis apparet, quando venditor optaret potius non vendere talibus, quam vendere ad credentiam ; et quando libentius daret aliis pro minori pretio in conti-

nenti persolvendo, quamt vendere ad credentiam talibus pro pretio majori. Uno autem modo credentia facit contractum usurarium : scilicet quando propter ipsam credentiam res venditur carius quam valeat simpliciter vel esset valitura probabiliter tempore solutionis : vel etiam si tantum sit valitura verisimiliter, tamen ipse venditor alias res suas non venderet, nisi plus acciperet propter ipsam credentiam. Et ex hoc liquet quando de sylvis prædicti contractus per mensuras, et de lignis per fascellos possunt licite fieri, et quando et quomodo sunt usurarii.

Sed de secunda parte hujus capituli videtur dubitatio : scilicet utrum liciti sunt contractus, quando pro minori pretio in continenti persolvendo, aliquæ res emuntur; verbi gratia, bladum in terra in tempore hyemis et sylvæ adhuc per tres annos vel amplius crescituræ, ante aptum tempus incisionis quam valituræ sint juste in tempore suæ collectionis et receptionis; verbi gratia, bladum in terra tempore hyemis datur pro minori pretio, quam valiturum sit juste tempore Augusti quando colligitur : et sic de sylvis et de nemoribus. Et videtur contractus usurarius ex parte emptoris ; quia pro dilatione temporis plus est recepturus quam dederit, ut patet ex propositis exemplis. Et hæc ratio facit contractus usurarios, ut sæpe prædictum est. Præterea, hujusmodi contractus non possunt excusari propter rationem dubii vel periculi, quia non dubitatur verisimiliter, quin valituræ sint hujusmodi res amplius in tempore suæ receptionis, quam sit pretium quod datum est pro eis in tempore emptionis. Sed contra hoc est, quod uniuscujusque rei æstimatio justa dependet ab utilitate vel necessitate ipsius rei. Sed constat quod non est tanta utilitas vel necessitas alicujus rei imperfectæ, sicut est ejusdem perfectæ : quare nec recte tanti pretii æstimanda est, cum adhuc est imperfecta, et longe a perfectione sua, sicut cum jam est perfecta. Sed hujusmodi res ementur in tempore suæ imperfeetionis, quare debent æstimari minoris pretii quam sint valituræ in tempore suæ perfectionis. Præterea illud quod per naturam temporis accressit rei alicui, juste est illius cujus est ipsa res : ut si quis emit terras fructiferas vel arbores, vel animalia fructifera, quicquid evenit per naturam temporis, et non tantum per exercitium laboris, juste fit illius cujus sunt hujusmodi terræ, etc. Quare cum per naturam temporis segetes in terra satæ, veniant ad majorem valorem, et similiter sylvæ ; sequitur quod quicquid provenit ultra pretium datum, juste fit illius qui emit ipsa, et cedit in propriam sortem : quare nihil accipit ultra sortem, licet plus accipiat emens quam dederit. Et hæc credimus sine præjudicio melioris sententiæ. Hoc autem dicimus quantum ad naturam contractus ; licet tamen per accidens, per intentionem ementis posset esse turpe lucrum, quando scilicet tantum intenditur ab emente augmentatio lucri et divitiarum, proveniens ex natura temporis, sine exercitio laboris et sine dubio periculi probabiliter possibilis evenire. Et alio etiam modo potest esse contractus usurarius : quando scilicet aliquis cogitur talia vendere ante tempus congruum ex necessitate, propter quam emptor fraterna caritate tenetur venditori mutuum dare, si indiget et voluerit; sed si attendatur natura contractus secundum se non pro dilatione temporis plus accipitur ab emente, sed pro natura et utilitate rei facta vel ducta ex natura temporis.

CAPUT XI.

Quomodo in his qui committunt mercatoribus pecuniam vel aliam rem pro certa parte lucri, est vitium usuræ.

Nunc de his quæ committuntur bonæ fidei aliorum ad lucrum quæstio est. Et hæc quæstio duplicatur : quia aut quæritur de commissione numismatum, aut de commissione aliarum rerum quæ per se veniunt in usum hominis, ut sunt agri, animalia et horti. Quantum ad primam quæstionem , videtur quibusdam usuræ vitium incidere. Primo, quia nihil videtur differe secundum naturam rei committere pecuniam bonæ fidei alterius, et mutuare eamdem. Sed qui dat mutuo pecuniam propter lucrum aliquod, etiam si periculum propriæ sortis super se accipiat, usuræ vitum committit, ut habetur *Extra.*, eodem capit. « Naviganti. » Quare similiter qui committit pecuniam suam bonæ fidei alterius spe lucri, usuram committit. Hoc etiam secundo videtur ; quia qui accipit quod ex lucro sic speratur vel accipitur ultra sortem, accipit quod nullo justo titulo possidere potest ; quia nec gratis datur, nec labore proprio redditur, nec per rem aliam recompensatur : quare simpliciter injuste possi-

deri vel sperari potest. Præterea, et si in commissione aliarum rerum quæ ex se fructum pariunt, potest excusatio valere: tamen quia pecunia de se nihil parit utilitatis ultra seipsam, videtur quod saltem in commissione pecuniæ propter lucrum, semper sit thocos, quod est vitium usuræ secundum Philosophum, hoc est partus sex numismatis ex numismate, quod est contra naturam ejus. Ad hoc mihi videtur dicendum, quod aut commissio fit pecuniæ, ita quod transfertur dominium in toto vel parte rei commissæ in potestatem ejus cui committitur ; aut ita fit commissio, quod non transeat dominium, sed remanet tota res commissa in dominio committentis. Primo modo est vitium usuræ, eo quod sperat lucrum jam de re non sua, quia jam erat translata per commissionem in dominium alterius : et in hoc assimilatur mutuo, ut ratio prima approbat. Sec secundo modo potest sperari lucrum sine vitio usuræ, quia tunc commissa est pecunia vel res alia sicut servo et ministro, qui de re domini negotiantur ab utilitatem domini sui ; et ideo committens potest sperare lucrum sicut ex re sua et sic non accidit sorti, nec possidetur sine justo titulo quia sicut rei propriæ partem recipit, non tamen partum numismatis ex numismate immediate, sed partum ipsarum rerum, quæ per numismata sua sunt acquisitæ justa commutatione. Quia autem supra dictum est « in toto vel in parte, » ideo dictum est, quia si aliquis committit centum alicui, ita quod medietatem et mutuet et aliam medieiatem suo retineat dominio, ita tamen quod de illis centum debeat negotiari ad lucrum ille cui committitur ; dico quod hoc lucrum jam habet vitium usuræ, propter hoc quod non tantum ex re commissa speratur, sed etiam pariter ex re mutuata et commissa. Sicut enim in logica, locutio falsa judicatur propter subjectionem, licet veritatem directe significet; sicut si dicatur, homo volans est animal; ita in moralibus actio vitiosa judicatur, quando vitio permiscetur, ut est in proposito casu Ex dictis jam liquet veritas secundæ quæstionis, scilicet quando res fructuosæ ad lucrum committuntur. Notandum tamen, quod in his rebus commissis ad lucrum magis et minus liquet justitia permutatira: quia quando ager vel terræ committentur excolendæ ad lucrum, satis apparet justitia, eo quod ibi non transfertur dominium, et nihil ultra percipitur de fructu propriæ rei. In animalibus vero, ut quando oves vel boves vel porci committuntur nutrienda propter lucrum, non ita liquet justitia : quia aliquando solet in hujusmodi commissionibus fraus usuraria permisceri, ut quando excluditur periculum principalis commissi a committente. Verbi gratia, aliquis dat centum oves ad nutriendum propter lucrum, ita tamen quod centum oves sibi semper salvæ maneant quicquid contingat. In hoc casu potest incidere fraus usuræ : et hoc quando ultra justam æstimationem taxat ipse committens sibi portionem lucri, propter quam non recompensatur labor et sollicitudo nutrientis secundum justam æstimationem Solet etiam et alia fraus in talibus fieri, quando dives alicui pauperi mutuat centum libras, ut ex eis oves vel boves nutriendos emat ad lucrum illius qui mutuum dedit, et ad lucrum ipsius alumni : dico ibi fraudem usuræ permixtam esse, eo quod jamm radix hujusmodi lucri ex mutuo oritur : et ideo vitio usuræ inculpatur hujusmodi commissio. Tunc ergo hujusmodi commissiones licite fieri possunt, quando mutuum vel similitudo mutui non permiscetur in talibus, sed dominium retinetur cum periculo quod communiter accidere potest : vel quando etiam dominium rei commissæ communicatur ei qui eam suscipit ad lucrum nutriendam, et simile periculum communicatur utrique. Et quando secundum justam æstimationem taxatur lucrum, per quod juste recompensatur labor et sollicitudo alumni. Et hæc de materia dicta ad præsens sufficiant.

CAPUT XII.

Quomodo bona pupillorum licite committantur communitatibus ad lucrum.

Quia vero quædam in consuetudinem deducta habentur pro justis legibus, quæ magis deberent dici corruptelæ quam consuetudines approbatæ, et hoc videmus in hac materia usurarum secundum regiones et civitates diversas quantum ad pupillorum et orphanorum cautelam : et ideo non immerito investigandum censemus, utrum a vitio usuræ excusari valeant pupilli, cum ad ætatem perfectam pervenerint, in qua sunt actu domini rerum suarum, et liberati secundum leges a tutoribus, et tunc proprias hereditates et bona in quibus successerant, aucta per usurarium ac-

tum et exercitio tutorum recipiunt, vel saltem integra et non imminuta, per hujusmodi exercitium conservata. Solent etiam quandoque hujusmodi tutores ex bonis pupillorum lucrari, et hujusmodi etiam sub certa portione supra sortem aliquid tribuere pro parvulis nutriendis, vel etiam pro sorte augmentata : solet etiam aliquæ villæ sive civitates sive oppida pupillorum bona recipere, etiam exclusis propinquis pupillorum de tutela ; et pro bonis pupillorum detentis solent certam superabundantiam tribuere tutoribus puerorum annuatim, salva semper sorte pupillorum. Videntur autem in talibus pupilli excusari a vitio usuræ dupliciter. Primo, quoniam non est actio ipsorum, non enim dederunt res suas vel pecunias ad usuram : quare quicquid ultra sortem eis isto modo provenit, non ex mutuo, nec ex dato ab eis sub spe lucri, sed sicut gratis datum accipiunt, et sic justo titulo retinere possunt : unde Gregorius, et habetur I, quæstione II : « Sic nulla oblatio suscipienti maculam culpæ ingerit, quæ non ex ambientis petitione procedit, etc. » Secundo quia *cum sit parvulus, nihil differt a servo*, secundum Apostolum Galat., IV : et ideo penes tutores residet usus justus vel abusus rerum parvuli, quare videtur parvulis non imputanda culpa usuræ ; sed ubi non est culpa in possidendo, non competit restitutio facienda ab illo. Contra hoc autem est, quia quod per servum acquiritur injuste, tamquam alienum, non potest fieri res domini sui juste propter ejus ignorantiam, quin semper teneatur ad restitutionem, quandocumque sciverit veritatem. Non possunt ergo pupilli, quando sciunt veritatem, retinere superabundantias suarum rerum sibi per usuras acquisitas. Ad hæc determinanda distinguendum est. Primo de causa et origine hujusmodi superabundantiæ ; quia aut acquiritur per fructus ipsarum rerum quæ sunt pupillorum, ut sunt agri, animalia et cætera ; aut acquiritur per solam translationem rerum, et propter ipsam translationem : et quia pecunia sola translationis causa instituta est, ut dicit Philosophus, ideo hujusmodi causa præcipue apparet in usu pecuniæ, cujus usus est in translatione rerum fructuum. Et si primo modo aliquæ superabundantiæ acquirantur pupillis, nullum de se habent vitium usuræ : tum quia in hoc non invenitur lucrum ex mutuo speratum vel acceptum : tum quia nihil accidit sorti, eo quod fructus ex talibus rebus partus naturaliter ipsas res comitatur, et est de natura sortis, et non accidens sorti. Secundo autem modo adhuc distinguendum est : quia superabundantia hujusmodi, quæ ex translatione rerum vel pecuniæ, datur, vel oritur pupillis ut lucrum ex detentione rerum suarum ortum habens, et hoc modo non licet eis retinere, quia detentio rerum non parit rationem alicujus lucri in quantum detinentur, nisi secundum quod utilitatem habent et fructus afferunt. Si autem non datur hujusmodi superabundantia ut lucrum, sed ut gratia vel ut donum, tunc licet retinere eis : et hoc modo procedunt duæ primæ rationes. Et per illam rationem excusat consuetudo usurarium vitium in multis civitatibus : et hujus signum, quod gratis sit datum, accipitur ex eo quod præter voluntatem pupillorum determinant sibi superabundantiam quam dant eis, et quod nunquam repetunt nec repeti faciunt a pupillis aliquid. Ex his liquet, quod si tutores pupillorum scienter pecuniam pupillorum dederint ad usuram per se vel per alios, quod hujusmodi superabundantia rei est aliena, et injuste possidetur etiam a pupillis, quandocumque sciverint : quod si pupilli nolunt restituere, tutores ad id faciendum compellendi sunt.

CAPUT XIII.

Quomodo in commutatione campsoria committatur usura.

Est autem inter hominum commutationes quoddam genus commutationis in rebus, quod campsoria dicitur : quod nec mutui rationem habet, eo quod in tali commutatione lucrum non speratur ex temporis dilatione, nec iterum campsori redditur eadem sors in specie vel in numero vel in pondere. Dat enim Parisienses, et recipit sterlingos, vel monetam alterius generis. Similiter nec habet proprie rationem commutationis, quæ dicitur venditio et emptio ; quia hoc genus fit in appretiabilibus, quarum pretia determinantur et mensurantur numismate : sed hoc genus est in sola commutatione numismatum diversorum generum : propter quod sequitur quod ars campsoria, quæ est species commutationis, simpliciter permutatio dicatur. Sed permutatio dicitur generaliter quando aliquid accipi-

tur loco alterius dati, et sic comprehendit omnem commutationem. Dicitur etiam permutatio, quando res determinata ad utilitatem hominum pro re altera similiter habente ex sua natura aliam utilitatem commutatur. Et sic agitur de permutationibus in jure civili et canonico : et sicut si quis velit permutare parochiam pro præbenda vel præbendam pro præbenda, et similia. Tertio modo potest dici permutatio magis determinate ad materiam numismatis, ipsa numismatum commutatio. Et hoc modo dicimus campsoriam esse permutationem numismatum, quæ causa lucri exercetur communiter. Sed de hoc lucro est quæstio in isto capitulo, utrum juste vel injuste acquiratur. Et videtur tripliciter esse injustum secundum naturam. Primo, quia ex indebito usu rei procedit, eo quod numisma, secundum Philosophum, non parit numisma, sed campsor utitur numismate causa lucri. Secundo, quia actus campsorius videtur quod esse debeat ad utilitatem accipientis a campsore, si est justus, vel quod debeat fieri gratis. Tertio, quia secundum Evangelium, Dominus ejecit tales de templo. Dicendum igitur quod ars campsoria de se est justa. Unde dicendum est ad primum, quod ars campsoria utitur de se numismate ad idoneum usum. Et est ratio, quia illud plus quod accipitur a campsoribus in tali permutatione monetæ, non accipitur ratione pecuniæ quæ de se est invendibilis, sed ratione periculi vel interesse, ut subveniatur salariis pensionum, domorum, ministrorumque, et laboribus et expensis in arte necessaria et licita, ne frustra ponant operam et sudorem suum in re licita ad utilitatem aliorum. Ad secundum dicendum, quod ars campsoria est justa ex duplici via. Primo, quia dicit actum justitiæ et liberalitatis per ampliorem utilitatem dati apud accipientem a campsore quam accipit ab ipso. Et iterum quia actus campsorius non debet fieri gratis ex natura sua, sicut actus mutui ; ideo illud quod plus accipi videtur, transit in dominium accipientis per simplicem voluntatem dantis. Ad id quod tertio persuadetur per Evangelium, dicendum est, quod Dominus ejecit tales de templo ratione loci, qui tantum spiritualibus erat deputatus : et ideo contra reverentiam loco debitam faciebant suas mercationes, et apparebat in talibus turpitudo suæ cupiditatis. Vel dicendum, quod de templo sunt tales ejiciendi, quia non licet ministris templi, idest viris ecclesiasticis, talia exercere mercimonia.

CAPUT XIV.

Quomodo liceat committere pecuniam eunti ad nundinas, vel res alias ad lucrum.

Est igitur quæstio rursum de mercatobus. Primo, utrum liceat alicui committere pecuniam suam alteri eunti ad nundinas ad lucrum sine vitio usuræ. Et distinguendum est circa hoc : quia aut est simpliciter commissio, quæ fit propriæ rei bonæ fidei alterius, et sic non incideret usuræ vitium, sicut ostendimus supra cap. XI : aut est commissio secundum quid, sed simpliciter translatio, sicut est in mutuo : commissionem vero secundum quid dico, in quantum committens non retinet periculum super se rei commissæ. Et hoc modo propter rationem translationis, quæ debuit fieri gratis sine spe lucri, incidit vitium usuræ : et in hoc casu loquitur illa *Decretalis*. « Naviganti. » Propter hoc ulterius si quæratur de his qui dant pecuniam aliquam determinatam mutuo aliis mercatoribus, tali pacto quod similem et æqualem in numero et pondere persolvent creditoribus illorum a quibus accipiunt in nundinis aliquibus determinatis secundum locum et tempus : verbi gratia, Balduinus a Gualtero accipit centum libras sterlingorum mutuo in Francia in mense Augusti, ita quod centum libras sterlingorum solvet Balduinus pro Gualtero in Januario sequenti, in quibus tenebatur Gualterus suis creditoribus : vel si non creditoribus, ipsi mutuanti in tali loco et tempore; circa hoc distinguendum est : quia aut mutuans tempore translationis æstimat dictam monetam plus valituram in loco aut in tempore quibus est persolvenda; verbi gratia, sterlingi plus valent in Angelia quam in Francia : et tunc nihil est ibi culpabile. Vel timet probabiliter minorationem pretii sterlingorum futuram ante tempus determinatum. Et tunc dicendum, quod mutuans committit usuram, quia lucrum sperat ex mutuo. Aut mutuans nihil lucri in mutuando intendit, sive ex tempore sive ex loco, sed tantum ob favorem et gratiam proximi hoc mutuat, et tunc nihil culpabile ex hoc incurrit.

Est etiam aliud quod dubitari potest circa hujusmodi materiam. Dictum est

enim quod spes lucri in mutuo facit usuræ vitium. Quare videtur quod si aliquis habens pecuniam aliquam specialem, quam timet in tempore futuro minorandam in suo pretio secundum statuta legis positivæ, et propter hoc hujusmodi pecuniam dat mutuo sibi reddendam in æquali pretio quod erat tempore mutui, respectu pecuniæ terræ communis æstimationis; videtur, cum hujusmodi mutuum videatur factum spe lucri, quod sit in eo vitium usuræ. Verbi gratia, aliquis habens sterlingos valentes quatuor turonenses, timet ne in futuro tempore, per auctoritatem legis positivæ, tantum sint valituri tertium turonem, propter quam causam dat mutuo sterlingos, et post diminutionem pretii ipsorum non tot penitus vult recipere sterlingos in numero et pondere quot dederat mutuo, sed secundum pretium in turonibus, cujus pretii erant tempore mutui. Ad hoc dicendum est, quod aliud est vitare damnum, et aliud sperare lucrum : quicumque enim ex mutuo speraret lucrum, peccat usuræ vitio, secundum auctoritatem Exangelii Luc.. vi : « *Mutuum date nihil inde sperantes ;* » sed non sic qui ex mutuo vitat damnum. Primum enim non potest fieri sine injuria Dei, qui hoc prohibuit fieri : nec sine injuria proximi, cui gratis debuit fieri illud ex quo lucrum speratur, quod est contra gratiam ; sed secundum potest juste fieri, eo quod per hoc non fit Deo injuria, eo quod non prohibetur aliqua lege : nec etiam proximo, quia nihil minus accipit pro tempore mutuationis quam reddere teneatur, eo quod tempore quo mutuatur, tantum valebat quantum reddere tenetur. Neque etiam propter hoc vitiaretur, si tempus a mutuante determinetur, in quo verisimile est pecuniam mutuatam minus valituram, quam valeret tempore mutuationis : quia ex sola dilatione temporis non accidit vilificatio, sed magis vel ex voluntate legis positivæ, vel ex natura pecuniæ. Nec in hoc damnificatur qui mutuum accipit : quia non ad hoc accipit, ut ipsum usque ad tempus illud conservet, in quo verisimiliter minus valitura esset ; sed ut ipsa uteretur pro tempore illo pro quo valorem suum reservaret, quem habebat cum eum in mutuo acceperat.

Quæritur etiam juxta hoc de eo qui dat mutuo bladum vel vinum vel oleum, ad certas mensuras, et hoc in tempore quo minus valeat, ut sibi reddatur in æqualibus mensuris et ponderibus et speciebus in alio tempore, quo verisimile est res prædictas plus valituras. Et videtur ex eo quod jam diximus, quod licitum sit sic mutuum dare ; quia ibi nihil plus accipitur quam datur, eo quod hujusmodi res numero, pondere et mensura realiter redduntur. Præterea in hoc dans mutuo videtur tantum vitare damnum et non sperare lucrum : quia si res hujusmodi venderentur in tempore quo minus valent, ex hoc damnificaretur dominus ipsarum. Unde etiam et licite potest eas vendere pro tempore illo in quo sunt valituræ verisimiliter, nec est usura, ut habetur *Extra.*, cap. « Naviganti. » Quare videtur similiter, quod licite possit eas res numero dare reddendas sibi in tempore quo verisimiliter plus sunt valituræ. Ad quod dicimus, quod in hoc casu conscientia aut excusat aut accusat, quia vero mutuum debet fieri gratis et sine spe lucri, quandocumque in mutuo et ex mutuo intenditur spes lucri, tunc non caret vitio usuræ ; sed sic non est in emptione et venditione. Potest autem excludi spes lucri ab intentione dantis mutuo modo prædicto, dupliciter. Uno modo, quando dans mutuo paratus est omni tempore accipere rem mutuatam, etiam ante illud tempus determinatum quo res verisimiliter deberent esse cariores : hoc modo spes lucri, et si per accidens intendatur, non tamen per se, quia non tollit rationem gratuiti a mutuo. Alio modo quando dans mutuo, etiam tempus illud determinavit in quo verisimiliter plus valituræ erant, propter solam damni vitationem ; tunc enim damnum vitat, quando necessitati propriæ consulens intendit conservare res suas sibi magis necessarias ad usum vitæ, quas si tunc non haberet, oporteret eas alibi emere, et sic reportaret damnum de gratia mutui facta proximo : et sic intendens in mutuando excusatur ab omni vitio usuræ.

PARS TERTIA.

CAPUT XV.

Quomodo et quare est restitutio usurarum facienda.

Nunc autem ad id quod tertio in hoc opere declarandum proposuimus acceden-

tes, de restitutionibus usurarum inquirendo prosequamur. Quod autem ad restitutionem usurarum jura obligent, satis liquet ex natura ipsarum. Quia enim superius in prima parte hujus operis, cap. IV, declaratum est quod superabundantia usurarum nullo justo titulo possideatur, ideo juste retinere non potest et injuste possidetur. Sed ut dicit beatus Augustinus LXXIV, quæst. IV, quod injuste possidetur et alienum est alicui, alteri proprium esse debet. Quare cum omnis superabundantia usurarum sit tanquam res alieno ipsi usurario injuste possidenti, sequitur quod sit propria alterius qui ipsa destitutus est. Sed hoc est justum secundum omnia jura, quod omnis res destituta contra justitiam restituatur : restitutio enim semper respicit destitutionem. Quare secundum omnem justitiam naturalem usuræ restituendæ sunt. Sed forte dicetur, quod hujusmodi res non sunt ab aliquo destitutæ contra omnem justitiam : præcipue quia videtur destitutio facta voluntarie. Et etiam quia leges humanæ non puniunt, quæ tamen injurias punire debent : quare non videtur esse contra justitiam humanam. Ad quod advertendum est, quod voluntas hominis aliquando respicit volitum propter se, aliquando propter aliud. Quando autem propter se, tunc si illud volitum sit simpliciter justum et bonum, tunc voluntas bona est, et opus ex eis procedens bonum est et justum ; si autem sit injustum et malum, tunc similiter voluntas est mala. Si vero respiciat volitum non propter se, sed propter aliud : verbi gratia, aliquis vult projicere merces in mari, ut sic evadet periculum : illud iterum propter quod volitum dicitur aliquid aut habet rationem justi, aut injusti, aut indifferenter. Et hoc modo primo judicatur adhuc voluntas justa et bona comparative, sed tamen potest esse injusta simpliciter, ut si aliquis vult furari ut pauperibus tribuat. Sed secundo modo potest judicari voluntas justa et libera absolute, quando illud volitum est ex natura sua justum et bonum ; sed est comparative injusta et non libera, quando illud volitum habet malum finem. Unde quod aliquis vult dare superabundantiam de suo, de se non est malum nec injustum : et ideo quantum ad hoc voluntas est absoluta et libera ; sed quando hoc vult dare propter rationem mutui, quod non aliter potest habere, jam hujusmodi voluntas comparata ad finem, qui de se est injustus, contrahit rationem injustitiæ, et cadit a ratione libertatis. Et quia hujusmodi injustitia patiendo magis quam agendo incurritur, ideo in ipso dante est pœna et non culpa. Leges vero hanc aliquando considerant justitiam, prout est conservativa pacis exterioris inter homines : et ideo leges tales non puniunt, nisi secundum quod hanc pacem destruunt. Aliquando etiam prout magis illustrantur lumine fidei et juris divini, considerant etiam justitiam veram et interiorem : et sic leges etiam canonicæ prohibent et puniunt usuras. Sic enim scriptum est, Isa., XXXII : « *Opus justitiæ pax :* » et ideo qualem pacem quærunt qui leges condunt, talem sibi vindicant justitiam. Dicimus ergo, quod jure divino principaliter facienda est restitutio usurarum, quia in Scriptura sacra quantum ad legem veterem condemnantur dantes pecuniam ad usuram : et ideo contra legem divinam accipiuntur usuræ. Lex autem nova prohibet sperare aliquid ex mutuo : quare magis accipere erit contra legem Evangelicam. Sed quod est contra legem divinam, secundum nullam aliam legem potest esse verum aut justum ; eo quod lex divina sit prima et universalis origo omnium legum justarum, sicut Deus est origo omnium entium. Nihilominus tamen etiam contra legem naturæ, quia in hoc finis conveniens secundum naturam actus humanæ vitæ corrumpitur. Huic enim actui qui est mutuum dare, conveniens finis ostenditur naturaliter, scilicet communis societas et fraterna caritas in subveniendo proximorum necessitatibus : et ideo gratis fieri debet naturaliter. Quare quandoque hujus actus fit propter spem alicujus commodi vel lucri, tunc ab eo tollitur finis qui naturaliter competit ei, et fit contra naturam, quare juri naturæ repugnat : ideo non tantum fit injustum contra legem divinam, sed etiam contra jus naturale.

CAPUT XVI.

Quibus restitutiones sunt faciendæ.

Quoniam autem usuræ sunt restituendæ, jam oportet investigare, quibus sunt restitutiones faciendæ. Et videtur quod soli Deo et ministris Dei facienda sit restitutio. Quia secundum ea quæ dicta sunt prima parte capit. V, in usura non transfertur dominium jure divino, sed tantum jure humano : sed secundum rationem in jure

facienda est restitutio ejus quod detinetur injuste. Quare videtur quod soli Deo et Ecclesiæ facienda sit restitutio. Sed contra hoc est, quod *Domini est terra et plenitudo ejus*, a quacumque possidetur juste vel injuste : quare nulla re potest secundum veritatem destitui. Ex quo etiam colligitur regula generalis, quod illi soli aliqua res est restituenda, qui ipsa re vel æquivalenti destituitur injuste. Sicut enim restitutio facienda non est nisi ejus rei quæ injuste possessa est, sic nec alicui, vel aliquibus restituenda est nisi illi vel illis qui ea injuste destituti sunt. Et ex hoc concluditur primo quod illis solis facienda est restitutio, qui juste illarum rerum domini erant, quæ restituendæ sunt, ante destitutionem injustam. Ex quo ulterius concluditur, quod defunctis illis qui expoliati fuerant, jam restitutio facienda est eorum filiis et successoribus, qui juste succedunt bonis defuncti expoliati. Si vero forte defunctus legavit omnia bona sua pauperibus vel Ecclesiis vel personis aliis, tunc sicut per virtutem testamenti acquiritur jus in bonis præsentibus et paratis ipsius defuncti, pauperibus, vel aliis quibus legata sunt, et sic eis est jus acquisitum in his quæ jure debentur ei quocumque jure: et ideo in hoc casu ab executoribus prædicti defuncti, sive illis locis vel personis quibus omnia bona sua legavit, debet fieri restitutio quæ sibi viventi facienda erat. Quod si forte ignorentur successores, et verisimiliter quibus facienda sit restitutio nescitur, vel forte noscuntur esse locis et regionibus longinquis, et sine spe reversionis, et sine facultate mittendi vel accedendi ad eos, tunc in primo casu Ecclesiæ consilium et auctoritas requiri debet : quia jam ratione juris divini pertinet restitutio quæ debebatur homini qui erat membrum et filius Ecclesiæ, ad ipsam Ecclesiam : unicuique vero sua Ecclesia dicitur suus Episcopus. In secundo etiam faciendum est de consilio Ecclesiæ : hoc tamen superaddito, quod debet ei Ecclesia promittere restitutionem faciendam, si necesse fuerit aliquando in futuro tempore per inopinatam reversionem ipsorum quibus de jure erat facienda. Ex prædictis igitur concluditur, quod si a servo vel ancilla, vel a filio vel a filia, sive a raptore vel fure, sive ab alio usurario, sive Christiano sive Judæo acceptæ fuerint usuræ talium bonorum, de quibus constat ei quid vult restituere quod non erant veri domini illarum rerum; quod restitutio talium non est facienda eis a quibus acceptæ sunt, sed ipsis veris dominis et successoribus eorum, si haberi possunt. Debet tamen fieri hujusmodi restitutio caute, ne cum scandalo fiat personarum prædictarum. Si autem credatur probabiliter quod prædicti. scilicet filius de conscientia patris, et servus de voluntate domini sui, et monachus etiam Abbatis sui, et raptor et usurarius de bonis juste possessis hæc fecerunt, tunc etiam potest fieri restitutio ipsis personis injuriatis : et similiter dicendum est de uxore vivente marito.

CAPUT XVII.

A quibus restitutio sit facienda.

Nunc a quibus restitutiones usurarum fieri debeant, consideratio nostra necessaria est. Quod siquidem dominus omnis qui rem ab alio injuste destitutam detinet, juste vel injuste detinuit, aliquando ipsam rem vel æquivalentem restituere teneatur, manifestum ex utroque jure tam divino quam naturali. Primo, quia non dimittitur peccatum jure divino, nisi restituatur ablatum, si restitui possit. Ergo ab eo cui peccatum hujusmodi imputatur, debet fieri ablati restitutio. Sed non imputatur peccatum nisi ei qui abstulit vel detinet rem alterius, quæ non est sua aliquo justo titulo. Ergo ab illo facienda est restitutio. Item ex præcepto juris naturalis habemus quod *quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos illis* eadem *faciatis*. Sed justa voluntate vult spoliatus re propria ut spoliator rei restituat. Quare similiter spoliator debet juste restituere spoliato. Sed quis possit dici spoliator rei alienæ, sive detentor in materia usuræ, ita quod teneatur ad restitutionem, in quibusdam casibus non est ita clarum. Propter quod quæritur primo de uxore usurarii, utrum teneatur ad restitutionem pro marito usurario defuncto. Secundo, utrum teneatur ad restitutionem eorum quæ cedunt in usum vitæ suæ in domo mariti. Tertio, utrum hoc possit licite facere ignorante marito, et adhuc vivente. Et quarto de filiis et filiabus. Quæritur similiter de servis et mercenariis usurariorum. Eodem modo quæritur quinto de laborantibus et operariis et mercatoribus, qui labores et suas operas et suas res dant usurariis pro lucro, utrum teneantur ad restitutionem acceptorum ab eis. Sexto de accipientibus

ab eis oblationes et eleemosynas vel munera, utrum teneantur ad restitutionem. Septimo etiam de fautoribus, qui fovent eos et defendunt in exercitio fœnerandi, sicut aliquæ civitates et aliqui principes fovent et defendunt hujusmodi qui dicuntur caursini, qui alias non auderent exercere hujusmodi actum fœnerandi.

Ad hoc ultimum primo sciendum, quod sicut socii forum, et hi cui dicuntur currere cum fure, furti judicio condemnantur in sacra Scriptura; ita omnes prædicti inquantum agunt aliquid ad vitium usuræ perpetrandæ, vel ut motores, vel ut auctores, vel ut participes lucri, vel ut fautores et defensores talium, usuræ vitio condemnandi sunt. Et sicut non satisfit Deo de injuria sibi illata, nisi per pœnitentiam, ita nec proximo de re injuste spoliata nisi per justam restitutionem. Unicuique vero secundum gradum sui delicti competit restitutio ablati. Verbi gratia, alius peccat in hoc tantum ut motor, quare et ipse tenetur movere autorem ad faciendam restitutionem : quod si non sufficit ad hoc inducendum, debet invocare superioris auxilium : quod si non sufficit, vel forte negligit hoc facere, puto sine præjudicio, quod in hoc casu tenetur is qui promotor fuit, ad restitutionem ablatorum per ipsius motionem. Et si fuerit actor vel ut principalis, vel ut adjutor, uterque tenetur ad restitutionem, ablatorum omnium in solidum : ita tamen quod altero restituente, alter absolutus est quantum ad injuriam proximi. Si vero ut particeps fuerit tantum lucri, aut scienter, aut ignoranter. Si scienter, tunc iterum potest fieri juste, aut pro necessitate corporali, quando alias commode non potest inveniri remedium, sicut accidit pauperibus mendicantibus. Et sic aliquando etiam per hoc possunt excusari filii et filiæ in domo parentum usurariorum, qui alias nequeunt victum sibi necessarium invenire : et similiter uxor eadem necessitate potest excusari. Aut hoc fit pro utilitate spirituali, sicut et dominus cum publicanis manducabat pro conversione ipsorum. Et hoc fit iterum juste, aut propter recompensationem jam factam, vel saltem in spe fiendam : et primo modo artifices et laborantes et servientes possunt juste aliquando percipere de bonis usurariorum, quæ acquirunt ab usurariis : quia quantum accipiunt ab usurariis, tantumdem reddunt ipsis per recompensationem operis vel laboris vel artificii, ita quod per hoc non sunt usurarii impotentes effecti ad restitutionem faciendam. Nihilominus tamen hujusmodi artifices, si credant usurarios nihil habere de bono, et eadem facilitate possunt ab aliis lucrari, peccant scienter usurariis communicando opera sua pro lucro quod sciunt esse rem alienam, et maxime propter scandalum. Sed modo secundo etiam possunt participare filii et filiæ et uxor in spe recompensandi in aliquo futuro tempore, quando sperant se probabiliter facultatem habituros, quamquam tunc non habeant quando participant. Quicumque vero participes fuerint scienter extra aliquam trium causarum dictarum, sive etiam ignoranter, et aliquando hujusmodi notitiam habuerint, tales ad restitutionem tenentur pro parte illa in qua participes existunt rei alienæ. Ita ergo per hoc generale documentum potest responderi ad quæsita. Ad primum et secundum de uxore, dicendum est quod uxor usurarii tenetur ad restitutionem pro marito defuncto, secundum quod ad eam bona male acquisita devoluta sunt, vel quantum ipsa, vivente marito, talibus bonis usa est. Quod si nihil de talibus bonis ad eam devolvitur, vel si forte de bonis quæ in matrimonio attulerat, fructus erat sufficiens ipsius necessitatibus, et pro omnibus quæ expendit in vita mariti; tunc non tenetur ad restitutionem aliquam faciendam, nisi fuerit usa rebus mariti in spe recompensandi, vel nisi aliquid alienum post mortem mariti sui retinuit : nihil autem est restituendum nisi alienum. Ad tertiam quæstionem dicendum, quod cum uxor non sit domina rerum, sed tantum vir, est tamen conjuncta viro in adjutorium et in usum rerum : quare sicut nec potest alienare res viri ipso non volente, ita nec aliena viri potest restituere ipso nolente. Sed sicut in adjutorium est viro data ad generationem, ita ad rerum conservationem et multiplicationem honestam et utilem, et super hoc etiam ad salutis viri promotionem : unde Apostolus, I, Cor. vii: « *Salvabitur vir infidelis per mulierem fidelem.* » Quare sicut de rebus propriis viri usurarii potest facere eleemosynas moderatas, viro ignorante et non prohibente, et sic agit causam viai, id ad quod tenetur ad salutem suam promovendam, et etiam ad bonorum suorum conservationem et multiplicationem : sic puto sine præjudicio, quod possit facere restitutiones de rebus alienis, viro ignorante et non prohibente, quia sic agit causam viri. Quod si

vero sciente sed dissimulante fecerit, tanto securius agere potest, quia jam est argumentum quod vir approbat, ex quod non reprobat. Si vero viro prohibente, vel aut postmodum puniente, ita mulier fecerit, vel facere voluerit, jam non licet ei : quia sicut res sunt sub potestate viri ita et uxor : quare oportet eam sic subditam viro obedire per omnia secundum Apostolum. Et si non in faciendo malum, tamen obedire debet in omittendo bonum, quia non est necessarium ad propriam salntem : unde si uxor non faciat quod sibi videtur bonum non imputatur ei ad peccatum, sed ei qui hoc ei prohibet. Ad ea quæ quarto et quinto adducta sunt patet responsio ex dictis prius de participantibus. Ad id autem quod sexto quæritur de accipientibus eleemosynas et oblationes et munera, dicendum quod tales qui ab eis recipiunt, aut sciunt eos usurarios, aut nesciunt nec tunc quando accipiunt, nec post : et si sic nesciunt, non peccant accipiendo, nec tenentur ad restitutionem. Si vero sciverint tunc vel post ; vel necessitate compelluntur ad accipiendum, aut non : si necessitate, non peccant, nec tenentur ad restitutionem. Si vero necessitas non fuerit, adhuc aut sunt usurarii notorii, aut non notorii : si notorii, tunc omnis accipiens ab eis peccat propter scandalum, et quia ipso jure sunt excommunicati : et ideo semper restituendum est, sed non eis semper. Si vero non sunt notorii, aut aliquid creduntur habere de bono proprio præter usuras, aut nihil : si nihil, tunc restitutio facienda est ab his qui aliquid acceperunt ; si vero aliquid, tunc etiam accipi possunt sine peccato ab eis munera et hujusmodi, et ad restitutionem non obligantur. Ad ultimam quæstionem dicendum, quod ille solus tenetur ad restitutionem qui accipit vel detinet rem alienam injuste : unde et si usurarius qui sola spe lucri dat mutuum, nihil ultra acceperit, licet superaverit, etsi sit reus vitio usuræ, tamen non tenetur ad aliquam restitutionem. Unde ille solus ad restitutionem tenetur, qui aliquid detinet vel accepit de alieno injuste. Unde fautores et defensores usurariorum, inquantum hujusmodi sunt tantum, non tenentur ad restitutionem alicujus, nisi inquantum sunt participes lucri ; scilicet quia propter hoc sunt fautores, ut ab usurariis aliquam portionem recipiant : tamen in hoc peccant contra Deum, etiam quantumcumque utilitatem regionis vel civitatis intendant, quia fovent peccatores in peccatis suis. Nec est simile de illis quorum auctoritate fit aliquid, et de his qui fovent, et defendunt, et recipiunt actores : quia illi sunt causa per se actus mali ; isti vero non sunt causa ipsius actus, sed accidentium ipsi actui ad ejus conservationem et fructuum ampliorem.

CAPUT XVIII.

Qualiter restitutiones fieri debent, et quo ordine.

Quoniam autem in omni re modus habendus est, nunc de modo quo restitutio usurarum facienda est, restat inquirendum. Et primo, utrum publice, vel private. Deinde utrum prius vel posterius quam solutio debitorum, vel legatorum. Tertio, utrum prius facienda sit restitutio uni personæ quam aliæ. Et utrum æqualiter secundum proportionem ablatorum, vel inæqualiter possint fieri propter conditiones et necessitates personarum. Circa primum sciendum est, quod aliud necessarium est loquendo de necessitate satisfactionis, et aliud loquendo de perfectione ipsius. Ad necessitatem vero satisfactionis duo sufficiunt : unum quantum ad Deum, scilicet humilitas veræ pœnitentiæ contra contemptum Dei ; et aliud quoad proximum, scilicet restitutio plena ablati injuste contra injuriam proximi. Sed de perfectione satisfactionis ultima exiguntur signa : scilicet et testimonia prædictorum, in quibus est meritum perfectæ humilitatis quantum ad Deum, et restitutio famæ personalis contra scandalum ex peccato innatum quantum ad Ecclesiam. Et quantum ad hoc etiam usurario notorio non tantum est perfectionis, sed etiam necessitatis, saltem publice et in manu Ecclesiæ restitutiones faciendas promittere et firmare ; quia alias privaretur de jure Sacramento salutis, et Christiana sepultura. Et propter hoc etiam dicit Apostolus, I ad Timoth., v : « *Peccantem coram omnibus argue.* » De secundo vero quod propositum erat de ordine, sciendum est quod consuetudo fere in omnibus apud nos habet, quod prius persolvantur debita quæ clara sunt, et postea fiant restitutiones, et ultimo legata solvantur. Et hujus consuetudinis potest esse ratio : quoniam legata sunt secundum quid donata, et non simpliciter donata. Ratio enim legati duo im-

portat : scilicet quod non est res data simpliciter, nisi per mortem legatoris, unde semper vivente legatore potest revocari : et quod sint legata propter utilitatem aliquam legantis post mortem. Et ex his potest patere, quod legata, inquantum hujusmodi sunt, non obligant secundum necessitatem justitiæ, sed secundum devotionem et utilitatem legantis. Quare cum necessaria ad salutem præcedant ea quæ sunt devotionis et supererogationis, juste solvuntur debita ante legata. Sed majori justitia restituenda sunt ablata quam debita sint solvenda, cum in hoc impleatur justitia tollens injuriam factam Deo et proximo : sed in solutione debitorum nulla tollitur injuria, sed tantum solvitur justitia : quare secundum hoc videntur prius restituenda ablata quam solvenda debita. Sed contrarium fit ut in pluribus : quod tamen habere potest rationem ex duobus. Uno modo scilicet, quando debita sunt clara et manifesta, sed restitutiones non sic, sed inquirendæ sunt; et clarum semper præcedit obscurum in jure humano. Alio modo quando res quæ debetur, est determinata, scilicet centum vel decem, sed restituenda non sic. Sed determinatum jure præcedit indeterminatum, inquantum hujusmodi. Et ex hoc concluditur quod quando restituenda sunt clara et aperta et determinata per apertam confessionem restituentis, debent jure præcedere omnia debita : quod tamen raro observatur, quia quod juris est, a paucis advertitur. Et secundum dicta patet quando prius potest restitutio fieri uni personæ quam alteri : scilicet quando restitutio unius est clara et determinata, et alterius non sic, ceteris paribus. Sed iterum si unus sit dives, et alter pauper, et plus indigens his de quibus restitutio facienda est, et æqualiter sit clarum in utroque, adhuc prius pauperi potest restitutio juste fieri quam diviti, eo quod plus læsus est in ablatione suorum, et quia plus indiget. Tamen si uterque sit æqualis conditionis, scilicet in paupertate vel divitiis. et æqualiter clarum sit de utroque; si uni prius facta sit injuria quam alteri, adhuc illi prius est restituendum ordine juris naturalis, cui prius facta fuit injuria. Itemque, si per partes facienda est restitutio, unicuique proportionabiliter restituendum est secundum quantitatem ablati : ita quod si tantum est tertia pars ablatorum, vel media, vel alia quælibet pars, ceteris paribus facienda est omnibus restitutio tertiæ partis omnium restituendorum. Cujus ratio est ut omnibus ostendatur bona voluntas restituendi omnia, si adesset facultas : et sic fit pronior quilibet ad condonandum injuriam sibi factam, quando videt voluntatem ad emendandum paratam.

CAPUT XIX.

Quomodo res eadem vel æquivalens restitui debeat.

Sed ex dictis quæstio oritur de materia et quantitate restituendorum. An scilicet si quis ovem vel bovem, vel aliam quamlibet rem acceperit ultra sortem, teneatur eamdem rem restituere, aut sufficiat pretium rei acceptæ restituere. Ex quibus potest videri, quod ipsam rem eamdem et non tantum solam, sed duplicatam restituere teneatur, propter illud præceptum legis Moysi Exod., XXII ; ubi dicitur, quod fur *tenetur restituere eamdem rem in duplo, et ovem in quadruplo, bovem vero in quintuplo.* Quibus dicendum est, quod aliter judicandum est de furto et rapina, et aliter de usura : quia in usura aliqualiter transfertur dominium jure fori, licet non jure poli ; sed nullo modo in aliis. Unde equus furto ablatus, in cujuscumque manum transierit, semper est restituendus, etiam in jure fori. Secundum vero non sic, si est equus per usuram acceptus. Quare aliter judicandum est in usura : et dicendum quod sufficit si fiat restitutio pretii. Cujus ratio est duplex. Una est jam dicta : quia quod accipitur ultra sortem, non aufertur per violentiam aliquam illatam domino, sicut est in furto et rapina : et ideo proprie non dicitur ablatum, sed potius acceptum contra justitiam naturalem et divinam de voluntate dantis : sed quod ablatum est, idem numero restituendum est, etiam si melioratur. Alia causa etiam et ratio est ex natura permutationis, in qua ultra sortem accipitur, quæ est natura mutui. Sicut enim in mutuis non est necesse quod idem numero reddatur, sed tantum æquale in pretio ; ita nec superabundantia accepta ratione mutui est necesse idem restituere, sed sufficit æquivalens in pretio. Quod autem in lege scriptum est de duplo, quadruplo et quintuplo, non habet locum in usuris, sed tantum in furtis vel rapinis, eo quod hujusmodi usuræ non destruunt bonum reipublicæ de sua ratione, sicut faciunt furta et rapi-

næ; sed tantum corrumpunt bonum personale, sive fraternum bonum ; et hoc non inferendo malum, sed tantum in non faciendo bene fieri debitum. Et de his alias scripsimus in septimo præcepto decalogi diffusius : et ideo hæc ad præsens sufficiant.

CAPUT XX.

Quomodo usuræ fructus et proventus sint restituendi.

Quoniam autem, ut dicit Dominus, non potest arbor mala fructus bonos facere : et quidquid ex mala radice nascitur, radicis naturam trahere videtur; visum est quam pluribus quod non tantum restituenda sunt ablata vel injuste accepta, sed etiam quod omnis proventus et omnia lucra ex his provenientia sint restituenda : quia quod ex alieno venit alicui, rationem de jure accipit alieni. Hæc videntur expressa *Extra.* de rest. spol. cap. « Gravis :» ubi videtur quod oportet reddi res cum fructibus perceptis, et quæ percepissent spoliati si ipsa possedissent : et hoc etiam expresse habet lex *Extra.* de rei venditione, cap. « Majus : » ubi dicitur quod talis tenetur ad omnia lucra percepta et percipienda. Sed contra prædicta videtur esse ratio usuræ. Primo, quia simpliciter ibi non est ratio spoliationis violentæ vel furtivæ, de qua loquuntur prædicta jura; secundo, quia in usuris ipsa superabundantia primo et per se est in pecunia, quæ non habet fructum quantum est de natura sua, eo quod causa tantum translationis aliarum rerum facta est. Tertio etiam generaliter in ipsa restitutione facienda tantum restituendum est damnum quod illatum est : sed tantum non est illatum damnum, ut in pluribus, quantum provenit commodum furi de re furtiva et spoliata, eo quod fur labore proprio et solertia rem furtivam multiplicavit, quod non fecisset possessor verus. Quid autem videtur mihi super his dicendum ? Dico sine præjudicio, quod aliter est judicandum est de restitutionibus usurarum, et aliter de restitutionibus furti et rapinæ. Illud enim est restituendum, quod nullo jure fit suum, nec divino nec humano. Et ideo injuria fit non tantum apud Deum retinere res sic ablatas, et rerum fructus et usus ; sed etiam apud hominem fit injustum tam jure fori communis, quam jure conscientiæ personalis. Sed non sic est in usuris, quia licet sint contra jus divinum, et contra jus naturale naturæ spiritualis, quod respicit solum debitum gratiæ et caritatis ; tamen non est directe contra jus humanum, quod respicit generaliter reipublicæ utilitatem et justitiam : et ideo quoad hoc transfertur in eis dominium, nec habent rationem ablatorum. Constat autem quod jura allegata de rebus per violentiam ablatis loquuntur, in quibus nulla radix justæ possessionis invenitur. Hoc tamen generaliter advertendum est, quod in omni restitutione facienda omnis fructus et omnia lucra, ex eo quod proveniunt ex re restituenda secundum quod injuste possidentur hujusmodi fructus et lucra, et ex eo quod proveniunt ex re male detenta secundum justitiam divinam, habent rationem alieni, secundum rationem beati Augustini. Quare secundum Deum retineri non possunt, nisi auctoritate divina. Iterum secundo advertendum est, quod hoc solum restituendum est homini, in quo facta est ei injuria de re sua. Sunt autem quædam res quæ de natura sua habent in possidendo fructum et utilitatem ; aut quia multiplicantur et augentur ex natura temporis, aut quia excoluntur solertia humani ingenii et laboris, ut terræ et agri : et hujusmodi res restituendæ sunt homini cum suis proventibus : quia in hoc homo cui facta est injuria de re sua ablata damnificatur non solum quantum ad rei substantiam, sed etiam quantum ad rei usum et fructum ex usu provenientem : et sic possunt et debent intelligi jura allegata. Tertio etiam est advertendum, quod illi semper facienda est restitutio qui passus est injuriam et damnum. Si ergo aliquis passus sit injuriam et non damnum, illi non est facienda de jure restitutio realis, sed tantummodo secundum genus injuriæ facienda est emendatio per similem satisfactionem. Unde qui proximum verberat in nullo eum damnificando, non tenetur ad aliquam restitutionem realem : quia omnis restitutio realis facienda alicui commensurari debet secundum quantitatem damni illati. Hinc est quod lex Moysis generaliter omnem furem cujuscumque rei, quæ usum habet et utilitatem, condemnabat ad restitutionem dupli : unum scilicet propter rei substantiam, et aliud propter rei ablatæ usum. Ex quo concluditur quod in omni restitutione facienda homini, debet considerari damnum tam rei, quam usus qui ex re provenit ex natura rei. Si ergo ali-

quod lucrum provenit usurario ultra rem et rei usum naturalem ex propria operatione et solertia ejus. in quo non est alius damnificatus, dico sine præjudicio, quod non tenetur restituere homini hujusmodi lucrum. Verbi gratia, homo usurarius centum marchas argenti habuit ex usuris ex quibus formavit imaginem quam vendidit centum et decem marchis : credo sine præjudicio, quod illas decem marchas supererescentes non tenetur restituere ei a quo prædictas centum marchas habuit : tamen non potest eas retinere secundum Deum, quia contra Deum de re aliena sibi acquisivit. Et ideo sola auctoritas Ecclesiæ ad restituendum vel distribuendum talia requirenda est. Ex his autem oritur quæstio. Si quis quamcumque rem furtivam statim vendat post furtum, aut convertat in usum proprium, ipsam totam consumendo, et non statim restituat, sed post tempus eam velit restituere, utrum teneatur ad omnes fructus usuum quos percepisset verus dominus in tempore illius moræ. Verbi gratia, aliquis furatus est pullum equinum, aut vitulum, quem verus dominus usque ad annos perfecti valoris custoditurus erat, sed fur statim vendidit, et liberavit se a futuro. Quæritur utrum fur teneatur restituere pulli valorem tantum, vel etiam equi perfecti valorem. Quod videtur secundum jura allegata. Præterea, tenetur restituere lucra secundum legem, ergo multo magis damna illata. Juxta hoc etiam quæritur de pecunia ablata, aut etiam injuste possessa : quare potest contingere, quod ille a quo est ablata sive injuste accepta, mercando ex ea auxisset eam, aut fortasse propter ejus defectum vendidit possessionem suam, et ex hoc damnum multum accepit. Utrum detinens et accipiens hujusmodi pecuniam sine justo titulo, teneatur ad omnia lucra quæ verus posessor ex ea fecisset, sive ad omnia damna quæ exinde accidunt vero domino ad plenam restitutionem. Ad hæc duo dicimus sine præjudicio, quod ad restitutionem alicujus rei faciendam, duo principaliter consideranda sunt : scilicet valor rei quæ principaliter ablata est vel accepta injuste, et damnum quod illatum est injuriam passo. Propter primum dico quod eadem res quæ ablata fuerat restituenda est, aut æquivalens et similis in specie et valore. Sed quantum ad secundum est notandum, quod aliquando dicitur damnum illatum proprie et per se, et aliquando per accidens tantum et non per se : et si primo modo, tunc tenetur reus ad restitutionem damni cujuscumque sit; secundo modo non tenetur ipsi passo damnum. Et ad intelligendum prædicta, ponamus exempli causa casus. Si quis damnum passus pro pecunia sibi ablata in hoc quod ex ea volebat emere necessaria sibi ad vitam, sive solvere empta, sive debita, pro cujus spoliatione incurrit damnum, quia propter ejus defectum oportuit eum vendere possessiones suas sibi utiles, aut accipere pecuniam mutuo ad usuram, aut aliud incommodum incurrisset, dico quod hujusmodi damnum per se incidit ex furto vel rapina, et ideo restituendum est ipsi qui passus est. Præter hæc, potest incidere ibi damnum per accidens : quando scilicet ex pecunia ablata lucrum quod intendebat non acquisivit, et nihil aliud passus est damnum : dico sine præjudicio, quod lucrum tale non est restituendum ei qui passus esse dicitur hujusmodi damnum. Si vero sint res quæ sunt ablatæ, quæ ex sui natura possunt secundum naturam temporis augeri et crescere in pretio, tunc tenetur spoliator restituere pretium ipsarum rerum, quod valituræ erant secundum naturam et rei et temporis, in tempore quo vult restituere eos. Et per hoc patet responsio ad prædictas quæstiones. Et istud etiam in usuris est semper advertendum, quantum ad res quæ accipiuntur pro usuris.

CAPUT XXI.

Quomodo et quis cogendus sit ad restitutionem usurarum.

Quoniam autem restitutiones usurarum, et a quibus et quibus et ex quibus et quomodo faciendæ sunt, superius diximus, in hoc ultimo capitulo quomodo cogendi sunt a legibus et a canone declarare volumus. Et primo supponendum est, quod culpa secundum quod est contra caritatem Dei, coactione non tollitur nec expiatur, sed solum pœnitentia voluntaria, et valet emendari : sed culpa quæ contra caritatem proximi directe committitur, etiam legibus tam divinis quam humanis coercenda est. Quia ergo vitium usuræ directe est contra caritatem Dei, qui ipsam in lege sua prohibet et condemnat, et etiam contra caritatem proximi; quibus pœnis sit coercendum, videamus. Ad

quod intelligendum sciendum est, quod generaliter pœnæ publicæ solum vitiis publicis sunt infligendæ ; et ideo usurarii publici pœna juris coercendi sunt : et aliquando propter contumaciam comitantem, est etiam pœna judicis adjugenda. Pœna vero juris triplici coercentur : scilicet quod prohibentur ad sanctam communionem recipi, et ne similiter recipiantur eorum oblationes in altari, et ne recipiantur in Christianorum sepultura ; et hæc tria habentur *Extra.* cap. : « Quare in omnibus fere. » Et insuper additur pœna his qui contra fecerunt, scilicet suspensionis, nisi per arbitrium Episcopi sui prius satisfecerunt, et insuper etiam per accidens consequitur tales nota infamiæ. Unde et usurarii publici quando propter usuras pecunias ab alio, quas dederant, repetunt, repelli possunt per exceptionem, donec prius ipsi de usuris satisfecerint, *Extra.* eodem cap. : « Quia frustra legis. » Specialiter autem super his pœnis possunt clerici jure ab officiis suspendi, si fuerunt usurarii, *Extra.* eodem cap. « Plerique clericos. » Contumaces vero qui nec propter pœnas prædictas corriguntur, debet et potest judex per suspensionis et depositionis sententiam cœrcere : laicos vero per excommunicationis sententiam cohibere, ut habetur *Extra.* eodem cap. « Prædicta. » Item si non sufficit justitia Ecclesiastica, debet justitia laicalis in auxilium advocari : *Extra.* « Deinde. » Cum vero ab homine, *distinct.* XVII : « Nec licuit. » In foro autem pœnitentiali, ubi de correctione peccati agitur, maxime in quantum est contra legem Dei, sic compellendi sunt usurarii ad restitutionem, ut beneficius absolutionis eis denegetur, nisi restitutionem faciant plenam quantum potuerint, aut dilationem petierint ab his quibus tenentur restituere. Aut si pauperes et impotentes sunt ad restitutionem faciendam, promittant Deo et confessori suo, quod si aliquando ad frugem prosperitatis venirent, se restituturos pro sua facultate. Aut certe remissionem postulabunt ab his, quibus restituere tenentur : alias non debent absolvi in foro pænitentiæ. Et hæc omnia probantur beati Augustini auctoritate, qua dicitur quod non remittitur peccatum, nisi restituatnr ablatum. Sicut ergo confessor ostendit absolutum a Deo quem absolvit verbo, ita non debet absolvere verbo nisi cum videt signa restitutionis fiendæ in confitente : quæ signa determinata sunt in his quæ prædiximus secundum diversos status restituentis. Hæc sunt dicta circa usurarum vitium quantum ad ipsas usuras in communi, et usurarios contractus, et usurarum restitutiones, quantum Deus meæ parvitati dignatus est donare. Quod si quis male, vel minus bene dictum est, veniam peto, correctionem sustineo : scio enim quod homo sum infirmus, minor ad intellectum justi judicii, et legum et ignorantiæ tenebris circumdatus et involutus. Quare ipsum lumen vitæ, quod in tenebris lucet, semper imploro, ut illuminando cor meum, tenebras peccatorum et errorum in me purget, et ad perfectionem æternæ vitæ perducere dignetur Qui vivit et regnat cum Patre luminum, æterno connexus et consubstantiali sancti Spiritus amore, Deus unus in sæcula sæculorum. Amen.

OPUSCULUM LXVII

DE QUO EST, ET QUOD EST

(Edit. Rom. LIV.)

In omnibus in quibus est compositio ex materia et forma, est compositio ex quo, et quod est. Dicere autem quod, est in materia, quia quod dicitur suppositum habens esse, materia autem non habet esse, sed compositum ex materia et forma in talibus compositis. Quo est, potest dici tripliciter : potest enim quo est, dici ipsa forma quæ dat esse materiæ : potest etiam dici ipse modus essendi quo est : ipsa natura quæ relinquitur ex conjunctione formæ cum materia, ut humanitas, præcipue secundum ponentes quod forma quæ est totum, est quidditas, non autem forma partis, de quibus est Avicenna. Cum autem ratione quantitatis essentiæ cum sit composita vel compositionem sequens, poterit inveniri et intelligi quidditas aliqua simplex non consequens compositionem formæ et materiæ. Si autem invenimus aliquam quidditatem quæ non sit composita ex materia et forma, illa quidditas aut est esse, aut non esse. Si est esse, sic est essentia divina, quæ est suum esse, et omnino simplex : si non est esse, oportet quod habeat suum esse acquisitum ab alio, et sic est omnis quidditas creata. Et quia quidditas posita est non subsistere in materia, non acquiritur ei esse in altero, sicut quidditatibus compositis; immo acquiritur ei esse in se, et ipsa quidditas erit hoc quod est suum esse, et quo est. Et quia omne quod habet aliquid non a se est possibile respectu illius, hujusmodi quidditates, cum habeant esse ab alio, erunt possibiles respectu illius esse, et respectus ejus a quo habent, in quo nulla eadem potentia, et ita in tali quidditate invenitur potentia et actus, secundum quod ipsa quidditas est possibilis, et est esse ejus compositio potentiæ et actus, de quo est et quod est; unde Angelus vel anima potest dici quidditas vel natura vel forma simplex, in quantum eorum quidditas non componitur ex diversis, cum advenit ei compositio horum duorum, scilicet quidditas, et esse.

OPUSCULUM LXVIII

DE ADVENTU ET STATU ET VITA ANTICHRISTI

(Edit. Rom. 1840 a P. Hyac. De-Ferraris.)

« *Tunc videbunt filium hominis venientem in nube cum potestate magna et majestate;* Luc., xxi, 27. » In prima Dominica Adventus cantavit Ecclesia Domino misericordiam, et hoc propter hilarem et humilem adventum ejus. In ista Dominica propter adventum terribilem cantat Domino judicium. Unde dicitur in Psal., c, 1 : « *Misericordiam et judicium cantabo tibi Domine;* » misericordiam quantum ad primum adventum, et judicium quantum ad secundum. Et hoc merito : quia secundum consilium Sapientis, Prov., xix, 12 : « *Sicut fremitus leonis, ita et regis ira.* » In quo tangitur adventus judicii. « *Et sicut ros super herbam, ita et hilaritas ejus :* » in quo tangitur adventus misericordiæ. Notantur ergo in præmissis verbis quatuor.... ex quibus futurus ejus adventus terribilis et admirabilis redditur : primo tempus, secundo habitus, tertio locus, quarto ultio et comitatus. Tempus quidem describitur incertum ex eo, quod hæc dictio « *tunc* » indeterminate relinquitur Matth., xxiv, 36 : « *De die autem illa* (*et hora*) *nemo scit.* » Habitus describitur humilis, cum dicitur « *filium hominis*, » quia in eadem forma secundo, glorificata tamen, judicabit, in qua judicatus est. Job, xxxvi, 17 : « *Causa tua quasi impii judicata est : et ideo judicium causamque recipies.* » Et hoc indicatur (ex illis verbis) « *in quem compunxerunt* » Apoc., xvii : « *Videbit eum omnis oculus et qui eum pupugerunt.* » Joan., v, 27 : « *Potestatem dedit ei judicium facere, quia filius hominis est.* » Idest in quantum homo, judicabit ministerio Trinitatis, non autem auctoritate. Locus subjungitur sublimis, cum subditur « *venientem in nubibus.* » Non enim in valle Josaphat descendet, ut dicit Glossa super illo verbo Joel., iii, 2 : « *Congregabo omnes gentes*, etc... Hoc quidam pueriliter intelligunt, quod in valle quæ est in latere montis Oliveti descensurus sit Dominus ; quod frivolum est ; quia non in terra, sed in spatio hujus aeris sedebit contra locum montis Oliveti, unde ipse ascendit, » ut impleatur quod dicitur Act., i : « *Sic veniet quemadmodum vidistis eum*, « nobis » *obviantibus in re aere* » sicut dicitur Thes., iv, 16, impiis autem remanentibus in terra quam dilexerunt : et dicetur eis tunc illud Matth., xxv, 35 : « *Esurivi*, etc. » Comitatus subjungitur honorabilis cum dicitur « *cum potestate magna et majestate.* » Prov. ultimo v, 23 : « *Nobilis in portis vir ejus.* » Et quia in primo adventu venit in signis amoris et mansuetudinis, secundum illud Luc., ii, 12 : « *Hoc vobis signum : invenietis infantem*, etc., » et contemptus fuit; Isai., cap. liii, 2 et 3 : « *Consideravimus eum novissimum virorum... unde nec reputavimus eum :* » ideo in secundo adventu veniet in signis furoris et potestatis, ut contemnentes videant et confundantur. Eccles., xxxvi, 6 : « *Innova signa et immuta mirabilia :* » et quomodo mutabis sequitur « *excita furorem*, » ibid., 8, scilicet in signis, « *et effunde iram*, » scilicet in sententiis. Ps., lxiv, 8 : *Turbabuntur gentes, et timebunt qui habitant terminos, a signis tuis.* » Ponuntur autem in evangelio signa potestatis, ut melius pateat potestas hujus judicii in omnibus creaturis. Primo in creatura superiori, et hoc dupliciter; scilicet quantum ad ornatum cœli empyrei ; et hoc notatur cum dicitur : « *Nam virtutes cœlorum movebuntur* » scilicet Angeli, qui sua virtute movent sphæras secundum philosophos. De quorum commotione Job., xxvi, 11 : « *Columnæ cœli contremiscunt, et pavent*

ad nutum ejus » Isa., XXXIII, 7 : « *Angeli pacis amare flebunt;* » in quos licet non cadat passio, tamen signa turbationis et mœroris ostendent. Et quantum ad ornatum siderum, quod notatur cum dicitur Luc., XXI, 25 : « *Erunt signa in sole et luna et stellis ejus;* » Ezech., XXXII, 7 : « *Operiam cœlos et nigrescere faciam stellas ejus;* » Psal., XXVIII, 1 : « *Cœli enarrant gloriam Dei,* » item ibid. Ezech., « *Solem nube tegam, et luna non dabit lumen suum.* » Ezech., XXXII, 8 : « *Omnia luminaria cœli mœrere faciam super te, et dabo tenebras super terram tuam.* » Secundo in creatura inferiori ; et hoc dupliciter : scilicet quantum ad elementum aquæ, quod notatur cum dicitur « *præ confusione sonitus maris ;* » et quantum ad elementum terræ, quod notatur cum dicitur « *in terris pressura gentium.* » Ps., LVI, 4 : « *Sonuerunt aquæ et turbatæ sunt abyssi.* » De secundo Isai., XXIV, 3, et 19 et 20, etc. : « *Dissipatione dissipabitur terra, confractione confringetur terra , contritione conteretur terra... agitatione agitabitur terra sicut ebrius et concutientur fundamenta terræ.* » Tertio in creatura media : et hoc dupliciter : scilicet quantum ad elementum ignis per ardorem undique inflammantis; Ps., XXXVI, 3 : « *Ignis ante ipsum præibit,* » et quantum ad elementum aeris undique luce carentis propter privationem solis, et apparitionem horrendi judicis, quæ erit in nubilus aeris : quod notatur cum dicitur : « *Venientem in nubibus cum potestate et majestate.* » De his tribus Aggeæ, 2, VII: « *Adhuc unum modicum est, et ego commovebo cœlum,* » quantum ad creaturam superiorem, « *et terram* » quantum ad inferiorem, « *et mare* » quantum ad mediam, et « *commovebo omnes gentes* » quantum ad omnia. Isai., XXIV, 6 : *Maledictio vorabit terram.. et insanient cultores ejus, et relinquentur homines pauci. . . clamor erit in plateis.* » Is., XXIV, 17 : « *Formido* » scilicet superiori, et inde apparebit judex iratus : « *fovea* » scilicet ab inferiori, ubi patebit profundum inferni ; « *laqueus* » scilicet quia indique circumdabit ignis accensus. Job., II, 20 : « *Effugium peribit ab eis;* » unde Ps., CXXXVIII, 8 : « *Si ascendero in cœlum,* etc. » Rogemus ergo etc.

Et quia materia se offert in præsenti evangelio, ut de adventu ad judicium aliquam notitiam habeamus, secundum quod ex Scripturis colligi potest, distinguenda sunt nobis tria : scilicet præcedentia, concomitantia et subsequentia ad judicium. Præcedentia autem sive præambula ad judicium distinguuntur secundum triplicem statum prædicationis, quæ fiet per Enoch et per Eliam, Malach., ult. V : « *Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam antequam veniat dies Domini magnus et horribilis.* » Item secundum statum persecutionis quæ fiet per Antichristum et pseudoprophetas et prædicatores, Apoc., XIII, 15 : « *Et faciet, ut quicumque non adoraverit imaginem bestiæ, occidatur.* » Quod signatum fuit Dan., III, ubi datum est edictum quod omnes interficerentur qui non adorarunt statuam quam erexerat Nabuchodonosor. Item statum purgationis quæ fiet per ignem. Psal. : « *Ignis ante ipsum præcedet.* » II Petri, III, 10 : « *Elementa vero calore solventur.* » Et hæc tria sumi possunt secundum illa tria quæ ponuntur Dan., XII, 1 et 2, de statu judicii : « *In tempore autem illo consurget Michael princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui, et veniet tempus quale non fuit ab eo ex quo gentes esse cœperunt usque ad tempus illud ; et in tempore illo salvabitur populus tuus omnis qui inventus fuerit scriptus in libro (vitæ), et multi de his qui dormierunt in terræ pulvere evigilabunt; alii vero in vitam, alii in opprobrium,* » intelligitur enim « *eligentur* » Joan., XIII, 18 : « *Ego scio quos elegerim :* » Matth., XX, 16 : « *Multi enim sunt vocati, pauci vero electi,* » et hic propter prædicationem, scilicet Eliæ et Enoch dealbabuntur, scilicet propter persecutionem Antichristi. Ps., L, 9 : « *Lavabis me et super nivem dealbabor.* » Probabuntur scilicet per ignem, qui præcedet faciem judicis ; unde dicitur : « *et quasi ignis probabuntur multi.* » Job., XXIII, 10 : « *Probavit me quasi aurum, quod per ignem transit.* » Ps., XVI, 3 : « *Igne me examinasti, et non est,* etc. » Quilibet autem istorum actuum vel statuum distinguitur muitipliciter. Circa statum prædicationis notatur, quod ante prædicationem Eliæ et Enoch præcedent quatuor. Primo, dissidium regnorum a Romano imperio II Thess., II, III, et VII : « *Nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis :* » et ex Glossa Ambrosii « *discessio* » græce dicitur « apostasia ; » nisi scilicet ab imperio romano primum gentes discesserint. Et infra « *qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat.* » « *Qui tenet,* scilicet, romanum imperium « *teneat illud donec ipsum fiat de medio.* » Quia medium est dum universis circumquaque gentibus imperat ; quibus ab ipso recedentibus, de

medio auferetur, et tunc ille iniquus opportuno sibi tempore revelabitur. Daniel., VII, 7 : « *Habebat cornua decem :* » ubi dicit Glossa, quod imperium Romanum, appropinquante die judicii scindetur in decem regna. Secundo, inobedientia ecclesiarum Romanæ Ecclesiæ, Dan., XII, 7 : *Cum consummata fuerit dispersio populi sancti, complebuntur universa hæc.* »

Tertio, hypocrisis religiosorum et hæreticorum II Tim., IV, 1 et 2 : « *In novissimis temporibus discedent quidam a fide attendentes spiritibus erroris et doctrinis dæmoniorum in hypocrisi loquentium mendacium, et cauterizatam habentium conscientiam*, etc. » Matth., VII, 15 : « *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces :* » et Matth., XXIV, 23 : « *Surgent (pseudochristi) et pseudoprophetæ, et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri possit, etiam electi.* » Quarto, universalis concitatio populorum. Matth., XXIV, 7 et 8 : « *Consurget enim gens contra gentem, et regnum adversus regnum, et erunt pestilentiæ et fames et terræ motus magni per loca : hæc autem omnia initia sunt dolorum.* » Post hæc sequitur prædicatio Eliæ et Enoch, et persecutio Antichristi; et primo dicendum est de prædicatione Eliæ et Enoch, qui commendabiles reddentur a multis in novem : primo ab eorum prædicationis diuturnitate, scilicet quantum prædicabunt, Apoc., XI, 3 : « *Dabo duobus testibus meis, et prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis.* » Secundo habitu corporis eorum, « *amicti saccis.* » Tertio habitu mentis, ibi, 4 : « *Hi sunt duæ olivæ.* » Quarto, fiducia, et constantia eorum, ibi 5 : « *Si quis voluerit*, etc. » Quinto, de potentia eorum, ibi, « *Hi habent potestatem.* « Sexto, de morte eorum, ibi 7 : « *Cum finierint*, etc. » Septimo, de resurrrectione eorum, ibi, 11 : « *Et post tres dies*, etc. » Octavo, de eorum assumptione in cœlum, ibi 12 : « *Et audierunt vocem magnam*, etc. » Nono, de plaga futura mundo in assumptione eorum, ibi 13 : « *Et in illa hora factus est terræmotus*, etc. : » quæ omnia continentur Apoc., XI. Dicitur ergo quantum ad primum « *dabo;* » numquid dicitur ad signandum quod inestimabile est quod dabit eis? Luc., XXI, 15 : « *Ego dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri.* » Unde dicitur Matth., X, 20 : « *Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis.* » « *Duobus* » dicit propter sufficientiam testimonii, quia, ut dicitur Matth., XVIII, 16 : « *In ore duorum vel trium testium stat omne verbum.* » Vel « *duobus* » dicit, quia de duobus prædicabunt, scilicet de divinitate Christi, et humanitate : vel de « *duobus* » scilicet de Christo, ipsum commendando et magnificando, et de Antichristo, ipsum reprobando et damnabilem ostendendo. Vel « *duobus,* » quia de utroque testamento accipient, quod ipsi prædicabunt. Vel « *duobus,* » scilicet præmia bonorum, et pœnas damnatorum.

« *Testibus meis,* » primo prædicando Act., I, 8 : « *Eritis mihi testes in Jerusalem et in omni Judæa et Samaria, et usque ad ultimum terræ;* » secundo moriendo, Apocal., II, 13 : « *In diebus illis Antipas testis meus fidelis qui occisus est apud vos :* » quasi dicat : in hoc et propter hoc est testis meus, quia occisus pro me. Et in hoc quod dicit « *dabo,* » notatur, quod magnam gratiam facit Deus cui dat ut pro eo sit martyr, sicut dicit Glossa *interlinearis.* Sequitur de tempore prædicationis eorum. Apoc., XI : « *Et prophetabunt diebus* 1260. *idest tribus annis et dimidio,* » ut dicit Glossa. Sed contrarium dicere videtur alia Glossa dicens : « Notat quod hi dies non perficient tres annos cum dimidio; » et hoc est verum, quia ad hoc quod tres annos cum dimidio perfecerint, oporteret ut adhuc adderentur XIX dies. Sed non est contrarietas : quia prædicabunt solummodo tanto tempore, quanto Christus prædicavit. Christus enim postquam fuit baptizatus supervixit annis tribus et dimidio, non tamen integro; quia pro dimidio anno computatur tantum temporis quantum est ab Epiphania usque ad Pascha. Unde sicut Christus in prædicatione omnino et præcise non perfecit tres annos et dimidium, sic isti non perficient. Et hoc significatur per numerum dierum qui hic ponitur, qui non perficit præcise tres annos et dimidium, sicut dicit Glossa. Et hoc solummodo habetur de intellectu, qui dicit « sicut ipse Christus ipse prædicavit. » Hic etiam est notandum, quod de illis tribus annis et dimidio, idest, eo quod fuit ab Epiphania usque ad Pascha, Christus nec aperte prædicavit, nec aperte fecit miracula, sed tantum occulte deferens Joanni; quia adhuc Joannes Baptista non erat incarceratus, sed libere prædicabat; quia in Paschate quod fuit

post annum et dimidium a baptismo Christi fuit incarceratus; et tunc Dominus publice cœpit prædicare et docere, et in fine duorum annorum fuit crucifixus. Joannes vero Baptista uno anno ante Dominum fuit occisus: propter quod uno anno fuit in carcere detentus. Alia etiam solutio posset dari: scilicet quod Scriptura non facit vim in minutiis numerorum; et propter hoc per prædictum numerum intelliguntur tres anni et dimidium; etsi numerus ille non perficiat totum; quia posito majori numero, non fit vis in minori. Sed prima solutio verior est et melior. Sequitur de habitu corporis eorum; « amicti saccis; » ubi notatur, quod Ecclesia in sua senectute revertetur ad dies juventutis. Idem enim legis de præcone primi adventus; scilicet de Joanne Baptista, Matth., III, 4: « *Et erat Joannes vestitus de pilis camelorum et zona pellicea circa lumbos suos.* » Hoc etiam de Isaia legitur, qui non propheta sed evangelicus prænunciator fuit dominicæ passionis. Isai., XX, 2: « *Solve saccum de lumbis tuis.* » Unde Isai. L, 3: « *Induam cœlos tenebris, et saccum ponam operimentum eorum:* » quasi diceret: sancti præcones ultimi adventus lux sunt cœli splendentes virtutibus, tamen reputabuntur viles et miseri. Qui ergo pretiosis et mollibus induuntur non videntur esse nuntii vel præcones adventus Christi, sed magis recessus. Infra eod. (Apoc., XI, 10): « *Hi sunt duæ olivæ, et duo candelabra.* » « *Olivæ* » propter bona opera, quæ in se habebunt. Eccl., XXIV, 19: « *Quasi oliva speciosa in campis.* » Vel propter opera misericordiæ, quæ exercebunt consolando desolatos, Zachar., IV, 14: « *Isti sunt duo filii olei* » idest splendoris, « *qui assistunt dominatori universæ terræ.* » Sed candelabra dicuntur propter lumen doctrinæ quod exhibebunt aliis, exhortando bonos et confortando et arguendo malos, Matth., V, 14: « *Vos estis lux mundi;* » et postea sequitur ibid., 16: « *Sic luceat lux vestra coram hominibus.* » Et in nullo inclinabunt se Antichristo. Unde sequitur Apoc., XI, 4: « *In conspectu Domini terræ stantes,* » idest Dei. Et si casuri sint, scilicet corporaliter in conspectu Antichristi, stantes dicit, quia in nullo obedient ei. Sequitur de fiducia et consstantia eorum, infra (Apoc., II, 5): « *Et si quis eis voluerit nocere, ignis exiet de ore illorum, et devorabit inimicos eorum.* » Antichristus enim blandimentis et comminationibus conabitur eos attrahere, sed non prævalebit, ut a proposito prædicationis eos cohibeat. Quia ignis, idest scientia spiritualis, exibit de ore illorum, cui non poterunt resistere adversarii Jerem., XXIII, 29: « *Nonne verba mea quasi ignis* » et sermo meus « *quasi malleus conterens petras.* » Eccles., XLVIII, 1: « *Et surrexit Elias quasi ignis, et verbum ipsius quasi facula ardebat;* » Luc., XXI, 13: « *Dabo vobis os et sapientiam cui,* etc. *Et devorabit inimicos eorum.* » Idest devorandos eos ostendet, scilicet a dæmonibus; Deuter., XXXII, 24: « *Devorabunt eos aves* » idest dæmones « *morsu amarissimo;* » et damnandos in ignem æternum, ubi in perpetuum cruciabuntur. Matth. XXV, 41: « *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo,* » idest Antichristo « *et Angelis ejus,* » idest ministris: quod quidem fuit signatum, IV Regum I, in duobus quinquagenariis, qui consumpti sunt ab igne, qui ad preces Eliæ descendit de cœlo. Sic Antichristus quum videbit eos inflexibiles esse, tentabit eos occidere. Unde sequitur: si quis voluerit eos lædere, idest occidere, morte corporali, idest Antichristus. Sic et simili sententia sicut præmisi, oportet eos occidi, idest condemnari, qui Antichristum et suos prædicabunt et ostendent esse damnandos.

Sequitur de potestate eorum: infra eod. (Apoc., XI, 36): « *Hi habent potestatem claudendi cœlum ne pluat diebus prophetiæ eorum,* » quæ durabit per tres annos et dimidium; et hoc fuit signatum III Reg., XVII, ubi ad preces Eliæ clausum fuit cœlum, ne daret rorem nec pluviam annis tribus et mensibus sex. Vel cœlum potest appellari sacra Scriptura, quæ celat nobis arcana Dei, quam illi quum volent aperient. Non enim semper prædicabunt; sed tempore opportuno: quia, ut dicitur Ecclesias., VIII, 6: « *Omni negotio tempus est et opportunitas.* » Habent etiam potestatem « *super aquas convertendi eas in sanguinem;* » ad litteram sicut factum est in Ægypto per manum Moysis, Exod., VIII: « *Et percutere terram omni plaga quotiescumque voluerint* » sicut Ægyptus plagis percussa fuit; sed hac potestate non utentur ipsi, quia actus miraculi est ad utilitatem; tunc vero non erunt utilia propter hominum incredulitatem, et quia Antichristus etiam faciet multa miracula. Sequitur de morte illorum, et de illusione, quam facient eis mali. Apoc., XI, 7: « *Cum finierint testimonium suum,* » idest prædicationem suam, scilicet post tres annos et dimidium;

« *bestia quæ ascendit de abysso,* » idest Antichristus « *faciet adversus eos bellum et vincet illos et occidet eos* » cum bello, scilicet multis diversisque disputationibus et miraculorum operationibus, et vincet et occidet eos, scilicet corporaliter, « *et corpora eorum jacebunt in plateis diversis* (*civitavis magnæ*). » Vel quia simul occisi de una platea portabuntur in diversas plateas, ut videant eos homines et timeant illos imitari vel conformari eis. Vel forsitan in diversis locis occidentur. Secundo ponitur locus ubi sunt occidendi; quia in Jerusalem. Unde dicitur : « *Civitatis magnæ,* » idest Jerusalem, quæ dicitur magna propter duo. Primo, quia semper pro magna est habita; unde civitas regalis appellatur Isai. , LII, 1 : « *Jerusalem civitas sancta.* » In ea enim erant omnia sanctuaria : in ea enim celebratur Deus. Ps., LXXXVI, 2: «*Gloriosa dicta cunt de te, civitas Dei.* » Secundo dicitur magna propter multa vitia et peccata quæ in ea facta sunt et fient, sicut quondam erat magna in virtutibus. Unde sequitur « *quæ vocatur spiritualiter Sodoma,* idest « *multa* » a laude Dei Isai., I, 10 : « *Audite verbum Domini principes Sodomorum, et percipite auribus legem Dei nostri populus Gomorrhæ.* » Hoc dicit Isaias pro tempore Antichristi ; quia, cum tunc essent mali, non tamen tantum quantum erunt tempore Antichristi. Thren., IV, 6: *Major effecta est iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum,* » et « *Ægyptus,* » idest tenebrosa et flebilis, quia ibit in tenebras exteriores « *ubi erit fletus et stridor dentium,* » Math., VIII, 12. « *Ubi et Dominus illorum crucifixus est ; cui ipsi servient* » ad litteram temporali passione; et spiritualiter crucifigetur in servis suis. Hebr., VI, 6: *Rursus crucifigentes sibimetipsis filium Dei.* » Unde dictum est Petro : vado Romam iterum crucifigi : quia quod fit servis suis sibi reputat Christus fieri. Math., XXV, 40:» *Quamdiu uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis:* » et Act., IX, 4, Paulo dictum est : « *Saule, Saule, quid me persequeris* ? etc.» Tertio ponitur crudelitas quam exercebunt in eos, et timor quem incurrent multi propter hoc : « *et videbunt multi de populis et tribubus et linguis et gentibus:* » quidam propriis oculis, quidam fama, «*corpora eorum per tres dies et dimidium,* » jacere super terram; et hoc fiet ut magis terreantur homines, ne eis acquiescant. Sed quare hoc permittet Dominus, ut scilicet tam crudeliter et sic inhumane tractentur? Respondeo, ut notetur mirabilis Dei dispensatio, quia per hoc erit magis evidens eorum resurrectio. Unde sequitur, « *et corpora eorum non sinent poni in monumentis.* » Ecce magna illusio, ne scilicet eorum memoria habeatur. Sed cum terra illa sit calida, nunquam putrescent corpora illorum, eo quod per tantum temporis erunt in humanitate? et si fœtebunt, quomodo poterunt sustineri ? Respondeo : non putrefient, quia solidata erunt propter usum ligni vitæ, quo ipsi modo vescuntur et vivunt in paradiso terrestri ; tamen tamdiu possent sic esse, quod putrefierent. Vel potest dici, quod eorum corpora conservabuntur solida virtute divina, ut eorum bonitas magis appareat, et melius cognoscantur cum resurrexerint. Quarto ponitur gaudium quod mali habebunt de morte istorum; idest « inhabitantes terram, » idest mali terrena amantes gaudebunt super illos , quia occisi sunt, et jucundabuntur, et munera mittent invicem præ gaudio , putantes se esse liberos et securos, illis occisis qui eorum vitæ et malitiæ contradicebant. Sap., II, 1, et 6 et 8: « *Dixerunt cogitantes apud se non recte : venite ergo, et fruamur bonis quæ sunt; coronemus nos rosis antequam marcescant.* » Et hoc facient gaudentes, ut dictum est de morte eorum. Unde sequitur (Apoc., XI, 10: «*Quoniam hi duo prophetæ* » scilicet Enoch et Elias « *cruciaverunt eos qui habitant super terram :* » idest malos, quorum damnationes prædixerunt, et ita cruciandos annunciaverunt ; vel « *cruciaverunt eos* » contradicendo iniquitati eorum. Sap., II, 12 et 16 : « *Circumveniamus ergo justum, quoniam inutilis est nobis, et contrarius est operibus nostris, et improperat nobis peccata legis, et diffamat in nos peccata disciplinæ ;* » ibid.. 16 : « *Tamquam nugaces æstimati sumus ab illo ;* ibid., 19 ; « *Contumelia et tormento interrogemus illum,* etc. » postea sequitur mors turpissima. Tunc enim mali cruciantur cum boni exaltantur. Vel cum eis sua prædicatione contradicunt. Sed cum deberet dicere « *inhabitantes Jerusalem,* » quare dicit « *terram* ? » Respondeo ; per hoc spiritualiter intelligitur, quod omnes sancti qui terram universam inhabitant, gaudebunt spiritu, et jucundabuntur corpore, et mittent invicem scilicet munera congratulationum quum « *hi duo prophetæ cruciaverunt* » etc., idest audacter restiterunt malitiæ eorum. Prov., XXVIII , 1: « *justus quasi leo confidens absque terrore*

erit. » Sequitur de eorum resurrectione, inf. eod. Ap., xi : « *Et post tres dies et dimidium spiritus vitæ,* » idest anima, quæ dat vitam « *a Deo* » scilicet missa, « *intrabit in eos.* » Ezech., xxxvii, 6 : « *Ecce ego mittam in vos spiritum, et vivetis.* » Cum dicitur *a Deo* » notatur quod resurgent corpora, et quod non naturaliter, sed miraculose.

Sed quæritur de istis quomodo resurgent? aut sicut Lazarus, aut sicut Christus ? Si primo modo, idest sicut Lazarus, fiet eis quodammodo injuria, quia iterum morientur ; si secundo modo, idest sicut Christus, igitur in corporibus glorificatis ; et sic resurgent ante alios ; quod est contra Apostolum Heb., xi, 40 : « *Deo nobis melius* (*aliquid*) *providente ut non sine nobis consumarentur.* » Respondeo, non resurgent morituri iterum. Quod quæritur : utrum in corporibus glorificatis? dici potest quod sic ; sed hoc erit eis speciale privilegium specialiter datum propter speciale testimonium propter quod occiduntur. Sed si in corporibus glorificatis, quomodo ergo videbuntur ab hominibus ? Respondeo quod corpus glorificatum cum vult et cui vult offert se : et cum vult potest fieri palpabile, et sic etiam potest se visibile exhibere ; et hoc habet corpus glorificatum a natura glorificationis. Dicunt tamen aliqui, quod cum se offert corpus glorificatum palpabile vel visibile, hoc est per miraculum. Vel potest dici quod anima intrabit corpora eorum non ut organa, sed in materiam. Sed tamen magis videtur quod corporabitur, ut ad organa, per hoc quod dicitur, quod spiritus vitæ intrabit in eos. Unde sequitur Apoc., xi, 11, « *Et steterunt super pedes suos* » vivi postquam surrexerunt. Sed quia superius dictum est quod corpora eorum non fœtebunt, sed erunt multum solida propter esum ligni vitæ, habetur ergo, quod difficilius morientur quam alii homines ; et hoc est verum, quia gravissima erit eis mors, quia maxime vigebit in eis sensus, et sic maxime sentient. Quod etiam contingit in membris corporis humani, in quibus quanto magis viget sensus, tanto est major dolor si percutiantur vel vulnerentur. Timor magnus etiam erit ex hoc, ex tam subita eorum resurrectione (Apoc., xi, 11) : « *timor magnus cecidit,* » sicut pondus opprimens, vel pro Dei reverentia, vel pro inferni pœna : « *Super eos qui viderunt eos,* » scilicet jam gloriose resurrexisse. Job., xxxi, 23, « *Semper enim quasi tumentes fluctus super me timui Deum, et pondus ejus ferre non potui.* « Sequitur de mirabili assumptione eorum (Apoc., xi, 12) : « *et audierunt* » Enoch et Elias « *vocem magnam* » de cœlo, idest magnæ potestatis, « *ascendite huc,* » scilicet ad consortium justorum de medio hominum improborum : « *ascendite,* » qui prius descendistis humiliati et saccis amicti. Luc., iv, 11 : « *Qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur ;* » unde sequitur (Apoc., xi, 12) : « *Et ascenderunt in cœlum in nube* » sicut Christus, quia maxime ipsum imitati sunt in sustinenda pro eo tribulatione ; sic et fient ei conformes in ascensione ejus; sed Christus propria virtute, illi vero in virtute Christi. Vel in nube, idest in corporibus subtiliatis et levibus super ventum factis. Vel in nube, idest Christo duce. Michæ, ii, 13 : « *Ascendit pandens iter ante eos ;* » nec ascenderunt occulte sed publice : ideo sequitur « *et viderunt illos inimici eorum,* » scilicet cum gloria ascendentes, et cum honore deductos ante sedem Dei et Agni, idest Christi ; unde poterunt dicere illud Sapien., v, 4, « *Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam et finem illorum sine honore ; ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum.* » Sequitur de plaga futura mundo propter eorum ascensionem, ibidem 13 : « *et in illa hora* » scilicet mortis, vel glorificationis eorum « *factus est terrœmotus magnus* » ad litteram. Vel terræmotus, idest magna commotio in hominibus terrena amantibus, qui in morte eorum audacius commovebuntur ad destructionem fidelium, ad suam majorem damnationem et punitionem in inferno. « *Et decima pars civitatis cecidit,* » idest multi justi ad litteram ceciderunt gladio Antichristi. Unde sequitur « *et occisa sunt in terrœmotu nomina hominum,* » idest homines digni honore, usque ad « *septem millia* » hominum, qui non curvaverunt genua sua ante Baal, idest Antichristum. Unde ad litteram occidentur ab Antichristo, qui eum nollent adorare : « *Et reliqui in timorem sunt missi* » hoc scilicet videntes. Psal., xlvii, 6 : « *Ipsi videntes sic admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt, tremor apprehendit eos.* »

Circa statum Antichristi notanda sunt sex ; primo de ortu ejus ; secundo de progressu ejus ; tertio de potestate ejus ; quarto de cultu et simulatione ejus; quinto de conflictu et persecutione ejus ; sexto de

morte et pœna ejus. Circa primum notantur quatuor : primo unde nascetur ; secundo quomodo nascetur; tertio quomodo nutrietur in utero matris; quarto ubi nascetur. Circa primum sciendum est, quod nascetur de Judæis de tribu Dan. Genes. ult. 17 : « *Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens ungulas equi, ut cadat ascensor ejus retro.* » Apoc., xv, 1 : « *Vidi de mari bestiam ascendentem*, etc., » idest Antichristum, nihil omnino secundum rationem gerentem, sed omnia per crudelitatem; et ideo vocatur bestia. Gen., xxxvii, 33, « *Fera pessima devoravit eum.* » Ascendentem de mari, idest de Judæis nascentem. Judæi autem dicuntur mare, quia etsi prius terra fuerunt culta, Jerem., ii, 21 : « *Vinea mea electa ego te plantavi*, » et alibi « *vinea de Sabaoth domus Israel est culta* » scilicet per legem et prophetas « *et amœna*; » tamen quia peccatum maximum fecerunt Christum occidentes, propterea instabiles et vagi facti sunt super terram incurrentes illam maledictionem Cain, Gen., iv, 12, « *Vagus et profugus eris super terram:* » et sic sunt mare, quod fluidum est et amarum. Unde Thren., i, 8, « *Peccatum peccavit Jerusalem*, » scilicet crucifigendo Christum ; « *propterea instabilis facta est.* » De mari ergo ascendit, idest de Judæis de tribu Dan, quæ fuit in Israel vilissima tribus. Et propter hoc dicit « *ascendentem,* » quia de vili tribu veniet ad magnam potestatem « *Dan coluber in via,* etc. » Et hoc dicitur de Antichristo, quia ipse insidiabitur et nocebit obviantibus per præcepta et consilia. Cum dicit « *aseendentem* » ostendit, quod multum tolletur in altum per superbiam et potentiam. Sed in fine dejicietur, ut lapsu graviori ruat. Prov., xxix, 23 : « *Superbum* » idest Antichristum « *sequitur humilitas* » idest dejectio. In hoc, quod dicitur « *ascendet de mari,* » signatur quod cito erit casurus, quasi de instabili et fluxibili fundamento, super quod ædificium diu stare non potest; unde Apoc., xii, 18, dicitur : « *Stetit super arenam* (maris) ; » Matth., vii, 26, 27, « *Similis est viro stulto qui ædificavit domum suam super arenam. Et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et cecidit, et fuit ruina illius magna.* »

Sequitur secundum, scilicet quomodo nascetur. Nascetur enim de fornicatione, non de virgine, sicut quidam finxerunt. Apoc., xi, 7 : « *Bestia ascendit de abysso,* » idest de fornicatione et peccato « *faciet adversus eos bellum.* » Vel secundum aliam expositionem : « *De abysso,* » idest de profunda et obscura tenebrositate malitiæ, qua erit plenus totus. Apoc., xvii, 8 : « *Bestia quam vidisti, ascensura est de abysso et in interitum ibit:* » etsi in principio antequam sublimetur videatur bonus ; et tyranni impii et hypocrite ponent eum in regno, quod signatum fuit Dan., vii, 7, ubi dicitur : « *Ecce bestia quarta,* » idest regnum Romanum, « *terribilis* » scilicet ante fidem, atque « *mirabilis* » post fidei susceptionem « *dentes ferreos habebat magnos.* » Hoc dicitur quia omnes domuit et sibi subjugavit. Et paulo post, « *et ecce cornu aliud parvulum,* » idest Antichristus « *ortum est de medio eorum* » qui tempore regni romani nascetur, et cum fiet discessio a romano imperio revelabitur. II Thes., ii, 2. « *Nisi venerit discessio primum,* » idest a Romano imperio, et « *revelatus fuerit homo peccati,* » idest de peccato conceptus « *filius perditionis,* » idest Antichristus, qui de perditione, idest de fornicatione nascetur. Vel « *filius perditionis* » secundum Augustinum, quia ipse est fons peccati, et perditio omnium malorum et sui ipsius.

Sequitur tertium, quomodo nutrietur in utero matris, quia operatione diaboli. Nam, sicut dicit Augustinus, spiritus malignus descendet in uterum matris, et ex virtute diaboli confovebitur et implebitur Antichristus ; non tamen erit in Antichristo diabolus, ut in dæmoniacis; quia tunc non imputaretur ei peccatum, sed quia sic possidebit eum quod pro sua voluntate inclinabit eum cum consensu liberi arbitrii Antichristi ; vel super illud II Thessal., ii, 9 : « *Cujus est adventus secundum operationem Satanæ.* » Glossa : non tamen sine consensu ut phreneticus, qui culpam non habuit : quia si sic vexaretur a diabolo, non imputaretur quodcumque ageret. Quod autem incipiat esse malus ex utero matris, probatur per illud Is., xlviii, 8 : « *Transgressorem de ventre vocavi te :* » sicut de Joanne dicitur Jer., i, 5 : « *Priusquam te formarem in utero novi te.* » De matre Antichristi, dicitur Apoc., xvii, 3 : *Vidi mulierem sedentem super bestiam coccineam plenam nominibus blasphemiæ.* »

Sequitur quartum, de loco scilicet ubi nascetur, quia in Babylon magna mater fornicationum et abominationum terræ. Et statim sequitur de Antichristo Apoc., xvii, 6 : « *Vidi mulierem ebriam de san-*

guine sanctorum et martyrum Jesu. » Plenam, etsi non satiatam ; velut enim ebria exultavit, cum sanctos occidendo se vicisse existimaverit. Per sanctos intelliguntur illi qui ante adventum Christi fuerunt occisi : IV Reg., XXI, 16 : « *Sanguinem innoxium fudit Manasses multum nimis, donec impleret Jerusalem usque ad os.* » Idest martyres, qui in tempore testes intelliguntur, sancti, qui propter adventum Christi et propter ejus fidem, et testimonium fuerunt occisi. Ideo dicitur « martyrum Jesu. » Hebr., II, 37 : « *Lapidati sunt, et occisi sunt in occisione gladii*, etc., » de utrisque dicitur Matth., XXIII, 34 : « *Mitto ad vos prophetas et sapientes et scribas, et ex illis occidetis et crucifigetis, et ex eis flagellabitis in synagogis vestris, ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effusus est super terram*, etc. » Unde bene dicitur ebria ; sicut enim ebrius et si non habeat necesse bibere, tamen appetitum non amittit ; sic mali etsi multis bonis noceant, sitis tamen nocendi non extinguitur, sed crescit potius appetitus.

Sequitur de progressu Antichristi. Circa quod notatur primo, ubi nutrietur ; secundo, a quibus ; tertio, qui primi ei adhærebunt ; quarto, qua ætate incipient hæc omnia.

1. Circa primum sciendum est, quod nutrietur in illis duabus civitatibus in « *Chorozain et Bethsaida ;* » unde super illo verbo : « *Væ tibi Bethsaida*, » Matth., XI, 21, dicit Augustinus : ideo imprecatur et improbat Dominus istis civitatibus, quia in eis conversabitur filius perditionis, idest Antichristus.

2. A quibus nutrietur ; quia a maleficis et magis Babylonis, qui docebunt eum omnem artem magicam ; sicut enim dicit Augustinus, nutrietur enim aspibus malignis, qui propter incantationes suas continuo ei famulabuntur, et assistent ei.

3. Sciendum est, quod primo adhærebunt ei Judæi et populus Judæorum, Joan., V, 43 : « *Si alius veniet in nomine suo et illum accipietis.* »

4. In qua ætate erit cum hæc incipient, quia in adolescentia : Ecclesiastes., IV, 15 : « *Vidi cunctos viventes qui ambulant sub sole cum adolescente secundo,* » idest cum Antichristo. Nam primus adolescens fuit Christus, cui adhærere debemus.

Sequitur de potestate Antichristi ; circa quod notantur sex : primo, de potestate quam habebit, nequitia instigante ; secundo, de potestate quam habebit a principibus ; tertio, de potestate quam habebit ad omnes nationes ; quarto, de potestate violenta quam exercebit per suos subjectos ; quinto, de potestate quam habebit a diabolo ; sexto, de usu dictæ potestatis. Circa primum sciendum est, quod potentia Antichristi erit maxima, quam propria instigante malitia habebit : de qua dicitur Apoc., XIII, 2 : « *Et bestia quam vidi similis erat pardo,* « propter varios modos decipiendi, quia valde erit perversus et plenus omni nequitia. Jer., XIII, 23 : « *Si mutare potest Æthiops pellem suam, et pardus varietatem suam.* » Assimilatur autem pardo propter varietatem fraudulentiarum suarum. Fraudulentus valde erit, Eccles. XI. 31 : « *Multæ insidiæ sunt dolosi,* » idest Antichristi. Notatur, ergo in pardo ars decipiendi quam habebit ; quia illos quos decipiet, tales faciet, ut sint digni igne gehennæ. Vel comparatur pardo, propter variam philosophorum et magorum affectionem quam tenebit. Item erit potentia sua quantum ad carnis lasciviam. Job., XL 11 : « *Virtus ejus in lumbis ejus*, et fortitudo ejus, *in umbilico.* » Et ideo assimilatur urso. Apoc., XIII, 2 : « *Et pedes ejus sunt pedes ursi,* » qui est luxuriosum et immundum animal. Unde Dan XI, 37 : « *Et erit in concupiscentia feminarum nec quemqam deorum timebit.* » Item erit superbissimus et crudelis ut leo. Apoc., XIII, 2 : « *Et os ejus sicut os leonis.* » Jerem. VI, 7 : « *Ascendit leo,* » idest Antichristus, « *de cubili suo et prædo gentium se levavit. Egressus est de loco suo, ut ponat terram tuam in solitudinem.* »

Sequitur secundum, scilicet de potentia quam habebit a principibus, qui adhærebunt ei, et erunt de familia Antichristi. Et non solum principes, sed optimates et capita populorum. Amos, VI, 1 : « *Væ qui estis in Sion, et confiditis in monte Samariæ,* » idest in vana spe et confidentia vestra : *optimates capita populorum ingredientes pompatice* (*domum Israel*), » idest superbe contra Christum ad servitium Antichristi. Et « *separati estis* » scilicet ab electis et sanctis « *in diem malum,* » idest in diem tribulationis et afflictionis tempore Antichristi : et « *appropinquatis solio iniquitatis,* » idest obsequio et dominio Antichristi. Apoc., XIII, 1 : « *Vidi de mari bestiam habentem capita septem et cornua decem,* per quam intelliguntur universi principes mali qui adhærebunt ei, et impugnabunt observantes decalogum, idest legem Dei, inter quos erunt multi

apostatæ christiani veritati resistentes, et prohibebunt fieri Baptismum. Apoc. XVI, 12: « *Et sextus Angelus effudit phialam suam in flumen* (*illud*) *magnum Euphratem, et siccavit aquam ejus*, » idest baptismum fieri impedivit, « *ut præparetur via*, » scilicet Antichristo et dæmonibus in « *regibus* » idest in falsis christianis, qui in baptismo fuerunt ut reges uncti; « *ab ortu solis* » recedentibus scilicet a baptismo, in quo sol, idest illuminatio gratiæ datur : et de multis habebunt victoriam, corporaliter tamen, quia eos occident et flagellabunt.

Sequitur tertium scilicet de potestate ejus quantum ad omnes rationes, Apoc., XIII, 7 et 8 : « *Data est* (*illi*) *potestas in omnem tribum* » quoad judæos majores, « *et populum* » quoad judæos minores; « *et linguam* » quoad malos christianos, « *et gentem* » quoad paganos; « *et adoraverunt eum*, » scilicet bestiam, idest Antichristum, se illi humiliando « *omnes qui habitant in terram*, » quorum, quia sunt reprobi, nomina non sunt scripta in libro vitæ Agni, idest Christi. Hic liber est ipse Agnus, in quo erant ipsa nomina, antequam fierent, Joan., I, 3 et 4 : « *Quod factum est, in ipso vita erat, et vita erat lux hominum;* » ipse enim est mens Dei et sapientia. Unde sicut domus est in mente artificis priusquam fiat actu, sic omnia fuerunt in Filio Dei, qui omnium erat exemplar et idea. Sic est ergo liber (vitæ) inquantum Deus; inquantum homo est etiam liber vitæ, quia dedit nobis exemplum vivendi. Eccles., XXIV, 32: « *Hæc omnia liber vitæ et testamentum Altissimi, et agnitio veritatis.* » « *Agni,* » dico, qui occisus est in Abel, et in ceteris membris suis. Vel signatur occidi in morte Abel ab origine mundi, idest statim post originem. Vel occisus est et prævisus et præordinatus occidi ab æterno in tempore. Unde ab origine, idest ante originem mundi. Eccl., XXIV, 14 : « *Ab initio et ante sæcula creata sum,* » idest prævisa creari, quantum ad humanitatem, cujus pars fuit anima a Deo creata. Sic ergo potestatem habebit quantum ad omnes nationes, quia de omnibus nationibus mundi habebit multos.

Quarto sequitur de potentia violenta quam exercebit per suos, et potentia inducente. Potentia inducens erit operatio miraculorum. Apoc., XIII, 13 : « *Et faciat signa magna ut etiam ignem faciat de cœlo descendere in terram* » ad litteram, per dæmonum operationem; nec est hoc incredibile, cum hoc alia vice fecerit Job., I, 16 : « *Ignis venit, et cunctas oves puerosque consumpsit.* » Et hujus ratio est, quia in iis quæ sunt naturæ habet diabolus potestatem, permissione Dei. Vel ignem faciet de cœlo descendere, quia spiritus malignus descendet in falsos apostolos, et nuncios Antichristi; sicut Spiritus sanctus descendit in Christi Apostolos. Et hoc publice faciet : unde sequitur in præmissa auctoritate Apoc. : « *In conspectu hominum.* » Unde jactabunt, se esse meliores quam Apostoli Christi fuerint, qui spiritum receperunt in conclavi (Act., II, 2 : « *Factus est repente de cœlo sonus*, etc. »), et per hoc multos ad se convertet. Unde dicitur, Apoc., XIII, 14 : « *Et per hoc seducet multos habitantes in terra*, » idest finaliter amantes terrena et divina postponentes. I Mach., I, 43 et 44: « *Ut relinqueret unusquisque legem suam; et consenserunt omnes gentes secundum verbum regis Antiochi*, » idest Antichristi. « *Et faciet multa signa;* » ideo sequitur, Apoc., XIII, 14 : « *Propter signa quæ data sunt eis,* » scilicet permissione divina ipsis falsis apostolis. Quare in conspectu bestiæ, idest Antichristi, ad ejus invocationem miracula facient ejus Apostoli. Et ideo faciet se idem Antichristus adorare ab hominibus. Unde dicitur, Apoc., XIII, 14 : « *Et dicet*, » idest præcipiet « *habitantibus in terram*, *ut faciant imaginem bestiæ*, » idest Antichristi, conformando se ipsius malitiæ. Sed heu! quot sunt hodie, qui portant imaginem bestiæ idest Antichristi, secum impressam in cordibus suis per prava opera! Quibus dicitur, Matth., XII, 20 : « *Cujus est imago hæc et superscriptio?* » Et propter hoc bonum est, quod faciamus consilium, Apostoli, I, Cor., XV, 49 : « *Sicut portavimus imaginem terreni, portemus imaginem cœlestis.* » Ipse etiam Antichristus faciet fieri imaginem suam statuam, quæ dabit responsa potestate dæmonis, XIII, 15; « *Et datum est illi* » scilicet Antichristo (data est) potestas « *ut dare spiritum imagini bestiæ, et ut loquatur* » ipsa « *imago bestiæ.* » Et in hoc apparebit magna ejus potestas, quia ipsam imaginem faciet loqui. Ergo videtur quod habebit spiritum? Respondeo. Verum est quod habebit spiritum inhabitantem vel residentem, non unitum, ut ipsa imago bestiæ loquatur, sed ad litteram per spiritum præsidentem sicut antiquitus de idolis dæmones dabant responsa. Vel spiritualiter exponendo « *imagini bestiæ*, » idest illis, qui conformabuntur bestiæ, idest Antichristo, per consensum imitando ipsum, dabit spiritum, idest ut

variis linguis possint loqui. Sed quomodo hoc dabit diabolus qui etiam non potest dare scientiam? Respondeo : Diabolus autem faciet eos loqui secundum visionem hominum, vel quia ipse in eis loquetur.

Item sequitur de potestate violenta quam exercebit per suos apostolos. Apoc., XIII, 11 : « *Vidi aliam bestiam ascendentem de terra,* » idest pseudo apostolos, ubi notatur eorum crudelitas in eo quod dicit « *bestiam,* » quia nihil facient aut intelligent secundum usum rationis ; sed crudeliter sævient in sanctos. Deuter., XXXII, 24 : « *Dentes bestiarum immittam in eos,* » idest falsos apostolos Antichristi, qui eorum mala doctrina corrodent fideles. Qui ut serpentes furebunt in sanctos. Ps., LVII, 5 : « *Furor illis secundum similitudinem serpentis.* » Vel « *dentes bestiarum,* » idest malorum christianorum et apostatarum, qui deterius Ecclesiam persequuntur quam gentiles : de quibus in Ps., LVI, 5 : « *Dentes eorum arma,* » scilicet ad defendendum suum principem, idest Antichristum et suum errorem ; et « *sagittæ* » ad fidelium percussionem, « *et lingua eorum gladius acutus;* » corda siquidem seducentes per pravæ et damnabilis doctrinæ eruditionem. Falsi enim christiani et apostatæ apostolos Antichristi falsos fovebunt, et nutrient et defendent. Et ideo signanter dicit « *ascendentem de terra,* » idest nutritam et defensam ab amatoribus terrenorum. Sed eorum finis descensus est, cum in principio per superbiam et operationem diaboli ascendant. Ps., LXXII, 18 : « *Dejecistis eos dum allevarentur.* »

Sequitur de potestate quam habebit Antichristus a diabolo, Deo permittente : et hæc potestas erit quantum ad miracula facienda : Apoc., XIII, 2 : « *Et dedit illi* » scilicet Antichristo, « *draco virtutem* (*suam*), » idest diabolus, faciendi miracula secundum quod dicit Glossa. Sed miracula fiunt ad manifestationem Dei ; sed Deus non manifestabitur per opera Antichristi ; ergo non erunt miracula. Item diabolus non habet potestatem nisi in naturalibus, et non in libero arbitrio. Respondeo : verum est quod non erunt miracula, sed magis mirabilia ; miraculum enim, ut dictum est, fit ad cognoscendum Dei virtutem. Habebit etiam posse ad seducendum multos. Unde sequitur : « *Et dedit illi draco virtutem et potestatem* (magnam) » seducendi, scilicet multos : ita quod dum dicit « *virtutem* » referatur ad potentiam miraculorum ; cum autem dicit « *potestatem,* » ad potestatem seductionis.

Sexto quæritur de usu potestatis Antichristi, et de progressu, quantum ad duo : primo quantum ad se, secundo quantum ad suos. De primo dicitur, Apoc., XIII, 7 : « *Et datum est illi,* » scilicet Antichristo, « *bellum facere cum sanctis et vincere eos.* » « *Datum,* » idest permissum a Deo, quia nihil habebit nisi quantum ei dabitur permissione divina. Et ex seipso nihil nisi propria malitia (poterit) facere bellum cum sanctis per blandimenta et promissiones, et comminationes, et exhortationes, et vincere eos, corporaliter tantum si sunt prædestinati ; vel spiritualiter aliquos, qui non sunt prædestinati. Quos enim per fraudulentiam non poterit frangere, aperte debellabit per violentiam. Dan., XI, 40 : « *Ingredietur terras et conteret et pertransiet,* » quia scilicet non inveniet resistentiam ; et ibidem dicitur, 41 : « *Et introibit in terram gloriosam, et multi corruent;* » quia ei resistere non poterunt propter ipsius potentiam. Dan., XI, 21 et 22 : « *Obtinebit regnum in fraudulentia et brachia pugnantis expugnabuntur a facie ejus et conterentur.* » Secundo de usu potestatis ejus quantum ad suos. Apoc., XVI, 13 : vidi « *De ore draconis, et de ore bestiæ,* » idest Antichristi « *exire tres spiritus immundos* » per quos intelliguntur pseudoprophetæ et pseudoapostoli, qui ab Antichristo mittentur in orbem terrarum. Qui dicuntur spiritus propter subtilitatem et astutiam malitiæ quam in decipiendo habebunt. Sed immundi dicuntur per sordida opera nequitiæ et iniquitatis. Exire dicuntur non quocumque modo, sed in modum ranarum exeuntium scilicet de luto : sic et isti lutosi erunt per luxuriam et pravam operationem. Ps., LII, 1 : *Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitatibus.*» Oseæ, I, 10 : « *Facti sunt abominabiles sicut ea quæ dilexerunt.* » Assimilantur etiam ranis propter eorum loquacitatem et verbositatem, et propter fidei quietem, quam auferent per fœtentis doctrinæ Antichristi disseminationem. Hi sunt inimicus homo, qui in agro domini superseminavit zizaniam, Matth., XIII, 25. Job, XVI, 21 : « *Verbosi amici mei.* » Et alibi (Job, XI, 2) : « *Numquid vir verbosus justificabitur?* » quod idem est ac : non, sed damnabitur. Et bene dicuntur « *tres* » propter infelices tres miserias mundi, quas sequentur : de quibus I Joan., II, 16 : « *Omne quod est in mundo concupiscentia*

carnis est et concupiscentia oculorum et superbia vitæ. » Vel tres dicuntur quia sacramentum Trinitatis impugnabunt, et spiritualiter et principaliter Baptismum fieri prohibebunt. Dan., II, 27, 30 et 31 : « *Cor eorum erit ut malefaciant, mendacium loquentur adversum testamentum sanctum, et polluent sanctuarium fortitudinis, et auferent jure sacrificium, et dabunt,* » idest prædicabunt « *abominationem, in desolationem,* » id est Antichristum.

Item potest exponi prædicta autoritas de malis advocatis. Dicit ergo « *vidi de ore draconis et de ore bestiæ,* » idest diaboli « *exire tres spiritus immundos in modum ranarum :* » per quos spiritus possunt significari tria genera advocatorum, qui ut ranæ pacem et quietem hominum perturbant; viventes in luto deliciarum, et falsas leges fingunt et allegant : contra quos dicitur Isa., X, 1 : « *Væ qui conditis leges iniquas.* » Alii veras male exponendo depravant, ut possint vincere quæstiones per falsam legum expositionem, ut postea melius ab eis remunerentur, et manus eorum muneribus impleantur. Contra quos Isai., V, 20 et 23 : « *Væ qui dicitis bonum malum,* etc., *væ qui justificatis impium pro muneribus et justitiam justi aufertis ab eo.* » Tertii, qui per deceptiones frivolas et inutiles, causas ampliant et dilatant, et fovent causas injustas scienter. Sap., I, 1 : « *Diligite justitiam qui judicatis terram.* » Item de ore bestiæ dicuntur exire, causa superbiæ et vanitatis quam habent : superbiunt enim in suis advocationibus, et clamant et inflantur ut ranæ; scilicet ut videantur ab adversariis frangi. Item fovent causas et defendunt causa laudis, ut scilicet per hoc possint magni æstimari, et laudari ab hominibus, et honorari. Et omnium istorum efficacia a quo sit ostendit evangelista dicens Apoc., XVI, 14 : « *Sunt enim spiritus dæmoniorum,* » idest a dæmonibus ducti. Sed qui erit de istis prophetia dicit, Isa., V, 24 : « *Sicut stipulam et ligna devorat flamma ignis, et calor flammæ exurit; sic radix eorum quasi favilla erit, et germen eorum ut pulvis ascendit.* » Et quare? « *abjecerunt enim legem Domini exercituum et eloquium,* » idest justitiam « *sancti Israel blasphemaverunt.* » Isa. cap., V, 13 : « *Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam ;* » idest habere noluit.

Viso de potestate Antichristi, sequitur videri de cultu et simulatione ejus. Circa quod videamus tria: primo quem cultum, et quam simulationem exercebit, ut trahat ad se judæos ; secundo quem cultum exercebit ut trahat ad se paganos ; tertio quem cultum exercebit, et quam simulationem, sive fraudem, ut trahat ad se christianos. Et circa hoc quatuor videbimus : primo de simulatione quam per se exercebit ; secundo quam exercebit per pseudoprophetas et apostolos ; tertio de efficacia sive effectu simulationis quantum ad se ; quarto quantum ad alios. Circa primum sciendum est quod ad hoc ut attrahat ad se judæos, dicet et simulabit se esse Messiam promissum in lege, quem Judæi adhuc expectant verum Deum et verum hominem. Et reædificabit templum Salomonis, dicens, se velle ritum Moysis, II Thess., II, 4 : « *Qui adversatur tollitur super omne quod dicitur Deus aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus* » gloriosus. Augustinus « quod dicitur » scilicet ficte ab idolatris « aut quod colitur in veritate a fidelibus : dicet in Judæis se velle destruere omnem idololatriam. Dan., II, 36 : « *Elevabitur et magnificabitur adversus omnem Deum, et adversus Deum Deorum, et loquetur magnifica et dirigetur donec compleatur iracundia perpetrata.* » Verumtamen secundum veritatem cor ejus erit ad destruendum cultum Dei. Dan. « *Cor ejus* » erit, intentio scilicet, adversus testamentum sanctum : usque ad principem « *fortitudinis magnificatus est, et ab eo tollet juge sacrificium.* » Secundo ut attrahat ad se gentiles et paganos et idololatras, faciet simulacrnm et statuam, et per incantationem mittet in eam spiritum malignum ad dandum responsa. Et vocabit eam *Deum Maozim* [1]; Apoc. (loc cit.) « *Et datum* » est scilicet permissione divina « *ut daret spiritum imagini bestiæ.* » Dan., II, 37 : « *Deum patrum suorum non reputabunt.* » 38 : « *Deus autem maozim in loco suo venerabitur, et Deum quem ignoraverunt patres sui colet.* » « *Maozim* » autem in tempore præsidium ; quia ponetur edictum et mandatum : quod quicumque fugerit ad statuam illam sit securus, et non occidatur ob reverentiam statuæ. Hanc etiam statuam faciet ab hominibus adorari, Apoc.,

1. In Hebr. כועןים, id « fortitudinem. »

II, 14 : « *Et faciet ut quicumque non adoraverit imaginem bestiæ occidatur.* » Tertio sequitur de cultu, simulatione et fraude quam exercebit per se ut trahat ad se et decipiat christianos. Nam ipse filius perditionis dicet et affirmabit se esse Christum, et venisse ad judicium, sicut promisit in evangelio, et ostendet se mortuum et resurget. Apoc., XIII, 3 : « *Vidi unum de capitibus suis,* » idest diaboli, scilicet Antichristum « *quasi occisum in mortem, et plaga mortis ejus curata est,* » Bene igitur dicitur esse unum de suis capitibus, sive caput suum, quia dicet se esse principium sui ipsius, sicut dicebat Christus de se, Joan., VIII, 25 : « *Principium qui et loquor vobis.* » Isai., XLVII, 8 : « *Ego Dominus, et non est præter me alter Deus.* » Sic dicet Antichristus de se, II Thess, II, 4 : « *Ostendens se tamquam sit Deus, et extollitur super omne quod dicitur Deus.* » Dan., XI : « *Et elevabitur, et magnificabitur adversus omnem Deum.* » Et simulabit se occisum, quia ad litteram per artem magicam simulabit se esse mortuum, et ideo « *in mortem.* » Hoc dicitur ne credatur loqui secundum communem usum loquendi et modum quo aliquis quasi occisus vel quasi mortuus dicitur, quia proximus est morti. Post simulationem mortis ejus sequitur simulatio resurrectionis. Unde dicitur, « *et plaga mortis ejus curata est* » quia arte magica feretur a dæmonibus in aera quasi ascendat in cœlum, et sic putabitur ab omnibus resurrexisse qui prius mortuus putabatur, ut conformet se fraudulenter resurrectioni Christi. Tamen ipse non occidit mortem sicut Christus, sed postea mors absorbet eum.

Sequitur de cultu et simulatione quam exercebit per pseudoprophetas et apostolos ; Apoc., XIII, 11 : « *Vidi aliam bestiam ascendentem de terra , et habebat cornua duo similia Agni ;* » per quam intelliguntur nuncii Antichristi et falsi christiani, qui simulabunt se habere duo testamenta per scientiæ cognitionem, non per vitæ sanctitatem ; Et ideo signanter dicit « similia Agni » scilicet cornibus, idest Christum prædicantia. Sunt enim duo cornua Christi vetus testamentum et novum. Ista simulabunt et affirmabunt se habere et servare falsi apostoli Antichristi. Unum quidem per signationem, aliud vero per exhibitionem. Vel duo cornua, sunt simulata dilectio Dei et proximi. Vel secundum Glossam duo cornua, scilicet doctrina et gratia faciendi miracula sicut habuit Christus, qui et vera docuit : Joan., XVIII, 27 : « (*Ego*) *in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum ut testimonium perhibeam veritati.* » Et vera miracula fecit : et propter hoc dicit « *similia Agni ;* » et quod bene dixerit « *similia* » et non vera « *Agni* » , ostenditur in eo quod sequitur in præmissa auctoritate. « *Et loquebatur sicut draco,* » scilicet locutus erat in Antichristo, idest per impiam suasionem concordans draconi, hoc est diabolo : quasi diceret : doctrinam habebat similem doctrinæ Agni, idest Christi, et miraculorum Agni similitudinem ; sed veritatem cornuum diaboli, scilicet doctrinam fœtentem, et virtutem miraculorum phantasticam. Et inde aperitur falsitas bestiæ, idest Antichristi : quia apostoli ejus simulabunt se bonos, et tamen mala suadebunt. Unde sequitur, Apoc., XIII, 12 : « *Et potestatem prioris bestiæ omnem faciebat,* » idest omnibus modis decipiendi utentur quibus utetur Antichristus : et hoc « *in conspectu ejus,* » scilicet Antichristi, ut ipse notabilis et magnus reddatur. Vel ut ipsi falsi apostoli videantur et commendentur, quia illa erit eorum intentio et finis malitiæ ipsorum, scilicet laus et commendatio Antichristi. Et ideo tamquam suum caput in omnibus præponent et extollent, sicut nos præponimus et extollimus Christum. Unde eorum simulatio et prædicationis malitia magnum effectum habebit in hominibus. Apoc., XIII, 12 : « *Fecit terram et inhabitantes in ea adorare bestiam* (primam) *cujus curata est plaga mortis.* » « *Terram* » idest terrenos in amore terrenorum perseverantes ; « *adorare bestiam* » scilicet « *primam* » et Antichristum, quem resurrexisse a mortuis prædicabunt. Sicut enim superius dictum est , simulabit se esse mortuum , et divina virtute resuscitatum ; et hoc prædicabunt sui Apostoli, quos ipse mittet per mundum. Unde dicitur Apoc., V, 3 : « *De fumo putei,* » idest de malitia Antichristi « *exierunt locustæ in terram,* » idest prædicatores mittentur ab eo in terram. Sequitur de efficacia simulationis et fraudis ejus quantum ad se : quia ex eo quod videbit quod homines credent eum fuisse mortuum et resurrexisse, orietur in eo magna præsumptio, et ex præsumptione prorumpet in apertas blasphemias. « *Datum* » scilicet permissione divina, dicendo se esse Deum. Dan., loc. cit. : *Adversus Deum Deorum loquetur magnifica.* » Psal., XI, 4 : « *Disperdat Dominus universa labia dolosa et linguam*

magniloquam. » Et blasphemias, negando Christum esse Deum. Ad hoc pertinent omnes illi, de quibus dicitur in Psal., LXXII, 9 : « *Posuerunt in cœlum os suum, et lingua eorum transivit in terra.* » Quia, sicut dicitur Dan., XI, 27, « *erit in concupiscentia feminarum.* » Et istas blasphemias non dicet solum apud se in occulto, sed in publico coram omnibus. Apoc., XIII, 6 : « *Aperuit os suum in blasphemias ad Deum, blasphemare nomen ejus* (*et tabernaculum ejus*), *et eos qui in cœlo habitant.* » In blasphemias actuales ad Deum, non tamen contra, sed usque ad Deum procedens blasphemare nomen ejus, idest fidem et doctrinam et miracula Christi, quibus nobis redditur magnus et admirabilis Deus, et nominabilis, quia ipse Christus fecit nos venire per suam sacram doctrinam in cognitionem Dei : Joan., I, 18 : « *Unigenitus* (*Filius*) *qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* » Et non solum Deum blasphemavit, sed et « *tabernaculum ejus,* » idest humanam naturam in Christo homine, quia divinitas in Christo habitavit corporaliter secundum Apostolum. Et non solum Christum, sed et Sanctos ejus blasphemabit. Unde dicit « *et eos qui in cœlum habitant,* » idest Sanctos, qui jam sunt in cœlo secundum animam uniti et conjuncti Deo per gloriam, dicet esse damnatos in inferno. Quem quidam hæreticorum jam sequentes dicunt, beatum Nicolaum et omnes Confessores qui fuerunt in Ecclesia a tempore Silvestri Papæ, esse damnatos et in inferno. De quibus dicitur in Ps., XVI, 10 : « *Adipem suum concluserunt, os eorum locutum est superbiam,* » dicendo injuriam sanctis, eos blasphemando.

Sequitur de efficacia simulationis quantum ad alios; quæ simulatio magnum effectum habebit in hominibus per operationem diaboli : quod patet auctoritate Apoc., XIII, 3 : « *Et admirata est universa terra* (post bestiam) », et talis admiratio consurget in eis ex Antichristi phantastica, idest apparente resurrectione. Quia credent eum resurrexisse, et inde admirabuntur homines habitantes in terra, permissione Dei, et peccatorum suorum meritis, et per magicas artes illius decepti. Et ei conformabuntur per operationem, serviendo illi, et ipsum sequendo. Unde sequitur : et vadent scilicet « *post bestiam et* (ibid., 4) *adoraverunt draconem,* « idest diabolum in Antichristo, quem putabunt resuscitatum, sicut illi qui videbant Christum facientem miracula glorificabant Deum. Et adorabunt diabolum, qui dedit ei potestatem resurgendi, scilicet bestiæ, idest Antichristo. « *Et adoraverunt bestiam,* » idest Antichristum, se illi humiliando. Sicut discipuli adoraverunt Christum post resurrectionem Christi. Matth., ult. 16 : « *Undecim discipuli abierunt in Galilæam in montem ubi constituit illis Jesus, et videntes eum adoraverunt.* » Sic et illi facient Antichristo, et admirabuntur de potentia ejus, ut sequitur in prædicta auctoritate : ubi notatur quod ex admiratione prorumpent in laudem, dicentes : « *quis similis bestiæ?* » idest quis poterit tanta facere, et « *quis poterit pugnare cum ea?* » idest voluntati ejus resistere? Ecce laus quam ei exhibebunt. Unde quatuor notantur hic, quæ isti facient circa bestiam, et efficaciam simulationis Antichristi : primo admirabuntur ; secundo confirmabunt se illi ; tertio adorabunt eum ; quarto laudabunt eum et vitam ejus.

Postquam dictum est de cultu et simulatione Antichristi, et de efficacia simulationis ejus quantum ad se et quantum ad alios, dicendum est de conflictu et persecutione ejusdem Antichristi. Circa quod videbimus tria ; primo duritiam et crudelitatem persecutionis ejus ; secundo modum quem in persecutione tenebit ; tertio tempus ipsius persecutionis, idest quanto tempore durabit. Circa primum duo videbimus : primo de persecutione quam per se faciet ; secundo de persecutione quam faciet per alios, idest suos principes et pseudo apostolos et prophetas.

Affliget enim homines per multas tribulationes et tormenta, et tandem persequentur usque ad mortem. Apoc., XVI, 8 : « *Quartus Angelus effudit phialam suam in solem, et datum est illi æstu affligere homines et igne. Et æstuaverunt homines æstu magno, et blasphemaverunt nomen Dei habentis potestatem super has plagas.* » Dicitur ergo « *effudit phialam suam in solem,* » idest Antichristum, qui se solem existimabit : et dicet mundum illuminatum per eum esse. Ipse enim sibi usurpabit nomen veri solis et veri hominis, idest Christi : de quo dicitur Joan., VIII, 12 : « *Erat lux vera,* etc. » et infra 12 : « *Ego sum lux mundi.* Et datum est illi, » idest permissione Dei concessum est Antichristo affligere homines æstu et igne, idest minori et majori tribulatione, Isa., XIV, 16 : « (*Numquid*) *iste est vir qui conturbavit terram, qui concussit regna, qui posuit orbem desertum et urbes ejus des-*

truxit, vinctis non aperuit carcerem?» ad litteram. Multos incarcerabit, et interficiet: infra 20. «*Tu* (enim) *terram tuam disperdisti, tu populum* (tuum)» occidisti. Unde dicitur «*et æstuaverunt homines*» scilicet fideles «*æstu magno,*» scilicet laborantes et afflicti graviter in tribulationis ardore. Psal., XLIII, 22: «*Propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oves occisionis;*» propter quod in impatientiam multi vertentur et deficient in tribulationibus. Jonæ, IV, 8: «*Percussit sol supra caput Jonæ, et æstuabat, et petiit animæ suæ ut moreretur.*» Et ideo in impatientia blasphemabunt nomen Dei. Et hoc est quod dicitur: «*Et blasphemaverunt nomen Dei habentis potestatem super has plagas,*» ut a quo vult amoveat, et cui velit tribuat. Apoc., I, 18. «*Ipse qui habet claves mortis et inferni.*» Rom., XVIII, «*ergo cui vult miseretur et quem vult indurat.*» Unde dicitur Apoc., XVI, 11: «*Neque egerunt pœnitentiam*» ut darent gloriam Deo, qui scilicet damnandi erant per prava opera perpetua pœna, nec permittebuntur pœnitere; quia etsi aliqui iterum dolebunt, tamen exterius confiteri non audebunt. Unde talis contritio et dolor eis non sufficiet ad salutem. Rom., X, 9: «*Si confitearis in ore tuo Dominum Jesum* (*Christum*) *et corde tuo credideris quod Deus illum susctiavit a mortuis, salvus eris.*» Unde non sufficit homni credere solum corde, sed oportet ad hoc ut salvus fiat, quod fidem et Christum ore confiteatur; infra 10: «*Corde* (*enim*) *creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.*» Sed quia non erunt in fide firmi et stabiles, cadent. Nahum. III, 17: «*Parvuli tui*» (o Ecclesia), idest infirmi qui cadent in illa persecutione «*sicut locustæ locustarum, quæ confidunt in sepibus in die frigoris.*» Idest tenent fidem tempore pacis et prosperitatis. Luc. VIII, 13: «*Ad tempus credunt et in tempore tentationis recedunt.*» Unde sequitur in prædicta auctoritate Nahum: «*Ortus est sol, et avolaverunt, et non est cognitus locus earum ubi fuerunt.*» «*Ortus est sol,*» scilicet in Antichristo a quo tribulatio excitata est, «*et avolaverunt a fide,*» scilicet recedentes, quam tenuerant. Sap. IV, 4: «*Etsi in ramis in tempore.*» pacis scilicet «*germinaverint,*» idest fidem tenuerunt, infirmitate posita a «*vento commovebuntur, et a nimietate ventorum*» idest persecutionem Antichristi «*eradicabuntur*» a Christo, a fide scilicet et cultu Dei. Sed e contrario boni et electi et æstum sustinebunt et ignem. Gen. XXXI, 40, «*die noctuque æstu urebar et gelu.*» Secundum Glossam aliam ad litteram habetur: «Et datum est illi æstu affligere homines,» exponit sic; quod afflicti fideles suos tortores æstu iracundiæ afficient, quia erunt insuperabiles, et propter hoc ipsi tortores blasphemabunt et impœnitentes morientur.

Sequitur de persecutione quam Antichristus faciet per suos principes et pseudo prophetas et apostolos. Quia igitur non poterit per propriam malitiam omnes sibi subjugare, mittet satellites per mundum, et persequentur fideles per suos principes. Apoc., XIII, 16: «*Et facient*» scilicet per principes sæculi, qui homines cogent ut bestiam adorent, idest Antichristum, «*et quicumque non adoraverit imaginem bestiæ occidatur:*» hoc faciet præconizari et ordinari per firmum statutum quod facient sui principes, quod fuit signatum Dan., III, ubi datum est edictum ut omnes interficerentur qui non adorarent statuam auream quam fecerat Nabuchodonosor rex: unde multi timore ducti obedient eorum mandatis et adjungent se eis, inter quos erunt multi magni et parvi, pauperes et divites. Apoc., XIII, 16: «*Et facient omnes pusillos et magnos et divites et pauperes et* (*liberos et servos*) *habere characterem in dextra manu sua aut in frontibus suis.*» Quod autem dicit «*omnes*» non est intelligendum, quod singuli et de quolibet hominum genere convertantur; sed quia de quolibet genere hominum habebit aliquos et divites et pauperes et liberos et servos: quasi diceret, communiter recipiet omnes. Unde dicent meliorem esse doctrinam suam quam doctrinam Christi, qui solum venit ad pauperes et ipse pauper fuit. Hos igitur qui ad Antichristum convertentur faciet «*habere characterem,*» scilicet signum aliquod apertum et patens, et imitationem bestiæ «*in dextera manu,*» idest in potioribus operationibus. Sicut est in latria, quæ est cultus qui soli Deo debetur, et in sacrificiis: et hoc, ut non videantur manifeste ministri Antichristi. Aut «*in frontibus,*» ubi maxime est locus apparentiæ, ut sic et verbo et opere confiteantur Antichristum. Sed quia per ista non poterunt omnes ad se trahere, alium modum persecutionis et crudelitatis invenient, scilicet quod nullus sit ausus vendere alicui fidelium aliquod, aut emere aut eisdem, nisi obedient Anti-

christo. Apoc., XIII,17: faciet scilicet Antichristus per principes suos hoc servari « *ne quis possit emere* (*aut vendere*), *nisi qui habent characterem bestiæ.* » Aliter exponitur sic. Et faciet ne quit possit emere veritatem spiritualis scientiæ per meditationem et studium. Prov., XXIII, 23,« *Veritatem emere aut vendere*, » idest distribuere temporalia in eleemosynas et pios usus pro spiritualibus thesauris. Matth., XIX, 21 : « *Vende quæ habes* (*et da pauperibus*), *et habetis thesaurum in cœlo.* » Vel vendere aut emere non poterunt sancti viri, idest servos Dei acquirere, ut dicit Glossa. Vel sic « *ne quis possit emere* » gladium, scilicet prædicationis divinæ, quia emitur studendo et audiendo a sanctis doctoribus et prædicatoribus, quia Apostoli Antichristi hoc multum impedient, ne scilicet Scriptura secundum veritatem exponatur a catholicis doctoribus et prædicatoribus, et a fidelibus audiatur. Et tunc verificabitur verbum Apostoli, II Timoth., IV, 3, « *Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sudstinebunt, sed a sua desideria coacervabunt sibi mogistros.* » « *Aut vendere* » idest deponere tunicam mundanæ conversationis per castigationem carnis in operibus pœnitentiæ. Ipsi enim falsi apostoli dicent, non esse pœnitendum, sed vacandum deliciis et divitiis, juxta illud Isai, XXII, 13, « *Comedamus et bibamus, cras enim moriemur.* » Vel ab litteram : boni et electi habebuntur quasi excommunicati, ut nec eis vendatur aliquid, nec ematur ab eis. Et ex hoc erit magna anxietas et dolor bonorum, nisi habeant characterem in fide cordis; aut nomen bestiæ idest Antichristi in confessione oris. Vel characterem, idest signum aliquod ad litteram, ut sui cognoscantur, et alii interficiantur. Et affirmabunt se ex hoc adimplere Scripturam, Exod., XII et IX, 4, ubi dicitur : « *Signa tua super frontes virorum gementium et dolentium super cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio ejus.* » Et postea sequitur, 5, « *non parcat oculus vester neque misereamini ;* » (ibid. 6), « *senem et adolescentulum et virginem et parvulum et mulieres interficite ; omnem autem super quem videritis tau ne occidatis.* » Hanc ergo Scripturum dicent se illi complere cum persequentur omnes illos qui non habent signum bestiæ, idest Antichristi. Unde illi qui signati erunt signo bestiæ, idest filii perditionis, non interficientur.

Sequitur de modo quem in persecutione tenebit. Ubi notandum est, quod pugnabit contra duplicem populum : scilicet contra potentem populum, nobilem et divitem; secundo contra populum ignobilium et simplicium. Populus autem major sive fortior distinguitur in tria genera hominum : scilicet in clericos et litteratos, in principes et milites, in mercatores et burgenses. Clericos autem et litteratos expugnabit et ad se trahet per rationes naturales et per auctoritates Scripturæ, quæ fraudulenter exponet et depravabit. Erit enim Antichristus valde instructus in scripturis philosophorum , et antiquorum paganorum. Dan., VIII, 23 : « *Cum creverint iniquitates, consurget rex impudens facie,* » idest Antichristus, « *et intelligens propositiones,* » ibid. 24, « *et roborabitur fortitudo ejus.* » Job., IV, 10 : « *De ore ejus lampades procedent ,* » idest rationes philosophorum. Principes autem et milites et alios nobiles expugnabit, et ad se trahet per distributionem terrarum et dignitatum. Dan., XI, 39. « *Multiplicabit gloriam, et dabit eis potestatem in multis, et terram dividet gratuito.* » Ezech., XXVII, 33 : « *In multitudine divitiarum tuarum et populorum* (*tuorum*) *ditasti reges terræ,* » idest principes et alios nobiles, et ex hoc laudabunt dicentes illud, Zach,, XI, 5 : « *Benedictus Dominus, divites facti sumus.* » Sed revera pauperes erunt et miseri, quia istæ divitiæ cito deficient, et peribunt in afflictione maxima. Job., XX, 4 : « *Hoc scio a principio, ex quo positus est homo super terram , quod laus impiorum brevis sit, et gaudium hypocritæ ad instar puncti.* » Ibid., XXI, 10 : « *Ducunt in bonis dies suos , et in puncto ad inferna descendunt.* »

Mercatores autem, et alios burgenses et alios divites, qui multum pecuniam diligunt, expugnabit et attrahet ad se per aurum et argentum et pecuniam. Dan., XI, 43 : « *Dominabitur thesaurum auri et argenti, et in omnibus pretiosis Ægypti ;* » et Dan., XI, 25 : « *In copia rerum omnium occidet plurimos.* » Dæmones enim revelabunt et omnes thesauros occultos. Nam antiquitus cum moriebatur homo abscondebat thesaurum suum, sperans se redire post longum tempus, secundum quod aliqui philosophi posuerunt ad eumdem locum, et vivere carnaliter sicut prius. Et ideo in sepulcris antiquorum paganorum frequenter invenitur thesaurus. Hæc sepulcra aperiet et manifestabit diabolus Antichristo. Job., XXI, 32 : « (*Ipse*) *ad sepulchra ducetur et in congerie mortuorum*

vigilabit. » Job., LXI, 21 : « *Sternet sibi aurum quasi lutum.* »

Populus autem minor distinguitur similiter in tria genera hominum : scilicet primo in simplices, secundo in fortes et firmos, tertio in perfectos et pœnitentes. Simplices trahet ad se, et expugnabit eos per falsos prophetas et apostolos, qui decipient et seducent eos suis blandis prædicationibus. De quibus dicitur Matth., VII, 15 : « *Attendite a falsis prophetis qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* » Fortes autem et firmos coget per tyrannos, et tribulationes multas, et metum mortis. Dan., VIII, 24 : « *Supra quam credi potest universa vastabit et prosperabitur et faciet et interficiet robustos et populum sanctorum secundum voluntatem suam, et dirigetur dolus in manu ejus, et cor suum magnificabit.* » Apoc., XVII, 6 : *Vidi mulierem,* » idest Antichristum, qui mulier dicitur propter malitiam et promptitudinem quam habebit ad exercendum omne malum contra homines sanctos : « *ebriam de sanguine sanctorum, et de sanguine martyrum Jesu.* » Perfectos vero et pœnitentes expugnabit et ad se trahet per falsa miracula et similitudinem signorum Christi ; faciet enim ut videatur ignis descendere de cœlo : sicut factum fuit super apostolos Christi in die Pentecostes. Apoc., XIII, 13 : « *Fecit signa* (magna), *ut etiam ignem faceret de cœlo descendere.* » Simulabit se jam resurrexisse et fuisse mortuum, ut superius dictum est. De istis tribus dicit Dominus Matth., XXIV, 24 : « *Surgent enim pseudo Christi et pseudo prophetæ* » quantum ad simplices inducendos, et decipiendos per falsam doctrinam, idid. 9, et « *tradent vos in tribulationem, et occident vos* » quantum ad firmos et fortes, contra quos pugnabit per tormenta multa, ibid., 24, « *et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in tentationem inducantur* (*si fieri potest*) *etiam electi;* » quantum ad perfectos et pœnitentes commovendos. Et ideo propter has tribulationes et persecutiones Satanas prædicitur solvendus circa diem judicii ; quia dabitur ei libera potestas nocendi et tentandi. Apoc., XX, 7 : « *Et cum consummati fuerint mille anni, solvetur Satanas de carcere suo, et exibit et seducet gentes, quæ sunt per quatuor angulos terræ : et congregabit eos in prœlium, quorum numerus est sicut arena maris.* » Dicit Glossa, cum consummati fuerint mille anni, idest tempus præsentis sæculi, solvetur Satanas de carcere suo, idest relaxabitur ejus potestas, quæ modo ligata est, ne tantum noceat quantum vellet. Sed quid est quod dictum est, non solvetur nisi tempore Antichristi ? Constat quod sic saltem tribus annis cum dimidio ante finem. Quomodo ergo expositum est quod mille annos, idest post finem sæculi ? Respondeo. Verum est quod solvetur tempore Antichristi saltem tribus annis et dimidio ante mundi finem. Sed quia illud est parva positio [1] temporis totius sæculi, propter hoc non excipit illud beatus Evangelista Joannes, secundum morem Scripturæ, quæ sic consuevit facere ; scilicet non excipitur, ubi est parvus numerus respectu majoris. Ita videtur Augustinus dicere, XX libro *de civitate Dei*, cap., XIII. Sed postea Satanas religabitur, et iterum cruciabitur ipse cum sociis : de cujus pœna dicetur infra.

Dicto de persecutione Antichristi per se et per suos, et de modo persecutionis, dicendum est de duratione persecutionum, scilicet quanto tempore durabit ejus persecutio. Ubi sciendum est, quod Antichristi persecutio durabit parum, secundum quod habetur Apoc., XIII, et Dan., XII. Dicitur autem in Apocalypsi, XIII, 5 : « *Data est ei potestas* » scilicet Antichristo « *facere* » scilicet mala prædicta « *menses 42,* » qui sunt tres anni cum dimidio : et licet futura sit maxima tribulatio et persecutio, tamen propter brevitatem temporis minus timebitur. Idem quasi habetur Apoc., II, 2, ubi dicitur : « *Atrium autem, quod est foris templum, ejice foras* (*et ne metiaris illud*) *quoniam datum est gentibus, et civitatem sanctam,* » idest Ecclesiam « *conculcabunt* » Antichristus scilicet et principes sui, et omnes de parte sua, « *mensibus quadraginta duobus,* » idest tribus annis cum dimidio. Quod etiam facient falsi christiani similes gentilibus in conversatione, conculcabunt Ecclesiam tempore Antichristi ; et plus satis nocebunt, quam gentes : quod fuit signatum I Machab., VII, 23, ubi dicitur, quod Alcimus, qui erat de judæis, plus nocuit judæis quam gentes. De duratione autem persecutionis dicitur in Dan., XII, 6 et 7 : « *Et dixi viro qui indutus erat lineis : usquequo finis horum mirabilium ?* » idest quanto tempore durabit persecutio Antichristi ? « *Et audivi cum levasset dexteram et sinistram suam in cœlum, juravit*

1. Fortasse : « portio. »

per viventem in æternum, quia in tempus et tempora, et dimidium temporis. » idest usque ad tres annos et dimidium. Hebræus enim nomine temporis accipit unum annum, per tempora duos annos, et per dimidium temporis medium annum, sicut dicit Magister.

Viso de persecutione Antichristi per se et per suos, de modo persecutionis, et persecutionis duratione, videndum est de ipsius Antichristi morte. Ubi quinque videbimus. Primo de tempore mortis ejus. Secundo de persona quæ eum interficiet. Tertio de loco ubi interficietur. Quarto de modo mortis ejus. Quinto de pœna ejus et suorum sequacium post mortem.

Circa primum sciendum est, quod Antichristus interficietur postquam prædicaverint Enoch et Elias tribus annis cum dimidio, ut dictum est superius. Quod colligitur ex verbis Dan., VII, 25, ubi dicitur quod « (*Sermones*) *contra Excelsum loquetur, et sanctos Altissimi conteret; et putabit quod possit mutare tempora et leges. Et tradentur in manu ejus usque ad tempus et tempora, et dimidium temporis,* » sicut expositum est superius. Et postea sequitur ibid., 26 : « *Ut auferatur potentia, et conteratur et dispereat usque in finem.* »

Secundo sequitur de persona quæ Antichristum interficiet; quia Christus Filius Dei, vel ministerio (alicujus), Christus vero auctoritate. II Thess., II, 8 : « *Tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui eum.* » Isai., XI, 4 : *Spiritu labiorum suorum interficiet impium,* » idest Antichristum. Magister tamen dicit in historicis, quod audietur vox in aere dicens « *morieris,* » et statim fulminabitur Antichristus.

Tertio sequitur de illo loco ubi interficietur; quia in monte Oliveti. Congregabit enim multitudinem exercitus sui; et cum fuerit jam in supremo gloriæ suæ præ multitudine exercitus sui, interficietur ibidem in papilione. Danielis, II, 44 : « *Veniet in multitudine magna, ut conterat et mortificet plurimos, et figet tabernaculum suum inter maria super montem inclytum et sanctum.* » « *Maria* » appellat mare mortuum et circumadjacentia maria, secundum consuetudinem judæorum ; quoniam congregationes aquarum appellant maria. « *Montem inclytum et sanctum* » appellant montem Oliveti propter dignitatem passionis et mortis Domini. Sequitur « *et veniet,* » scilicet Antichristus « *usque ad summitatem ejus.* » Hoc est montis Oliveti, « *et nemo auxiliabitur ei :* » quum scilicet interficietur a Christo.

Quarto sequitur de modo mortis Antichristi, qui erit triplex : primo interficietur subito. Job, XXXIV, 20 : « *Subito morietur, et in media nocte turbabuntur populi;* » secundo interficietur absque manu hominis. Dan., VIII, 25 : « *Contra principem principum consurget,* » scilicet Antichristus contra Christum, « *et sine manu conteretur.* » Job, XXXIV, 20 : « *Auferent violentum,* » idest Antichristum « *absque manu;* » tertio interficietur cunctis videntibus. Job., XL, 28 : « *Videntibus cunctis præcipitabitur.* » Et sic morietur et deficiet ille iniquus spiritu Dei percussus et vulneratus, a quo vulnere nunquam sanabitur. Jer., XXX, 12 : « *Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua.* » Ibid., 14 : « *Omnes amatores tui obliti sunt tui, teque non quærent; plaga enim inimici percussi te castigatione crudeli propter multitudinem iniquitatis tuæ; dura facta sunt peccata tua ; feci hæc tibi,* etc. » Infra, 15: « *Insanabilis est dolor tuus propter multitudinem iniquitatis tuæ, et propter dura peccata tua feci hæc tibi,* etc. » Item notatur quod ex dolore mortis Antichristi principes et sequaces ejus erunt obstinati in malo, et multi ex eis habebunt excæcatum intellectum, et ex nimio dolore blasphemabunt Deum, et cum videbunt quod non poterunt tenere homines in servitio Antichristi et eos ad eum trahere, erit eis magna pœna, et ex nimia invidia ascendent in furias, ut quasi videantur comedere carnes proprias. Apoc., XVI, 10 : (*Quintus*) « *Angelus effudit phialam super sedem bestiæ, et factum est regnum ejus tenebrosum, et manducaverunt linguas suas præ dolore, et blasphemaverunt Deum cœli præ doloribus suis et vulneribus.* » Sedes bestiæ sunt gentes et falsi christiani consentientes Antichristo, in quibus sicut in sede conquiescet. Unde dicitur, quod « *factum est regnum ejus tenebrosum,* » idest cor eorum excæcatum est et obscuratum amplius quam prius fuerat. Isai., VI, 10 : « *Excæca cor populi hujus, et aures ejus aggrava,* » quia tunc fidei veritatem audire non poterunt, immo detrahent veritati. Unde dicitur, quod manducaverunt linguas suas, scilicet detrahendo Christo, qui est summa veritas, et mutuis sermonibus malis se invicem reficiendo. Unde consumentur præ dolore, et invidia quam erga sanctos habebunt pro eorum constantia, dolentes ex invidia et

dolore blasphemabunt Deum cœli, quia dicent Christum fuisse magnum, quia ipse est Filius Dei verus et naturalis; unius potentiæ unius majestatis cum Patre. Et hoc facient quia præ doloribus et vulneribus erunt excæcati, et vertentur in furias, ut videantur quasi comedere linguas suas : et potissime ex hoc dolebunt, quia non poterunt omnes copulare Antichristo; sicut et justi facient et sancti viri, cum vident aliquos a Christo recedere, donec eos Christo reconcilient. Galat., IV, 19 : « *Filioli mei, quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis.* »

Viso de morte Antichristi, dicendum est de pœna ejus, et suorum omnium, qui erit magna post mortem. Ubi notandum est quod pœna ejus et suorum omnium erit magna post mortem, et crudelis, propter quatuor. Primo, propter pœnarum diversitatem. Secundo, propter pœnarum acerbitatem. Tertio, propter pœnarum continuationem. Quarto, propter omnium consolationum privationem. Nam dignum et justum est, quod qui multos occidit et captivos duxit, scilicet sanctos corporaliter, et alios multos corporaliter et spiritualiter, et ipse captivus ducatur et affligatur. Apoc., XIII, 10 : « *Qui in captivitatem duxerit, in captivitatem vadat.* » Antichristus scilicet et sui, qui in captivitatem ducent alios « *flagellando sanctos, vel spiritualiter* » ad peccatum trahendo multos, in captivitatem vadent, idest in pœnas inferni, contra quos jam data est sententia. Joan., XVI, 10 : « *Princeps hujus mundi* » pro suo corpore « *jam judicatus est.* » Ezech., XII, 11 : « *In transmigrationem et captivitatem ibunt.* » Scilicet omnes increduli et famuli Antichristi. Et dux, scilicet Antichristus, portabitur in humeris dæmoniorum in infernum, in caligine egredietur, idest in obscuritate rapietur Isa., XXXIII, 1 : « *Væ qui prædaris, nam et ipse prædaberis :* » et oportet eos, scilicet Antichristum et suos, gladio sententiæ Dei occidi, quia et ipsi multos occiderunt. Apoc., XIII, 10 : « *Qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi.* » Gladio enim æterni judicii occidentur Antichristus et sui. Job, XIX, 29 : « *Fugite si potestis, a facie gladii, quia ultor iniquitatis gladius est.* » Idest sententia Dei. Ezech., II, 28 : « *Mucro, mucro, evagina te ad occidendum, lima te, ut interficias et fulgeas.* » « *Evagina* » dicitur, quia tempore Antichristi latebit sententia Christi, sed postea apparebit.

Sequitur de pœnarum acerbitate de qua dicitur Apoc., XX : « *Descendet ignis a Deo de cœlo et devorabit eos,* » idest gravis pœna, quæ signatur per ignem; quia sicut igni nihil resistit, ita illi pœnæ. Ps., XCVI, 3 : « *Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus.* » Unde dicitur « *devorabit eos* » idest totus indique occupabit, scilicet Antichristum et suos. Matth., XXV, 41 : « *Ite maledicti in ignem æternum,* » adhuc erit acerbior pœna. Apoc., XX, 9 : « *Et diabolus qui seducebat eos,* » idest Antichristus « *missus est in stagnum ignis et sulphuris.* » Fraus enim sua et dolus non patrocinabuntur sibi, cum et gravius punientur quam alii. Ezech., XXXVIII, 22 : « *Ignem et sulphur pluam super eum, et super exercitum ejus, et super populos multos qui sunt cum eo,* » ubi et bestia, idest Antichristus et pseudoprophetæ, idest complices ejus, et apostoli tormentabuntur inferius, idest omnes impii, qui fecerunt de cordibus suis loca tenebrarum, in quibus diabolus damnatus est, et mors, idest diabolus eorum caput, missi sunt in stagnum simul utrumque, scilicet membra et caput. Hic ponitur pœnarum Antichristi continuatio et æternitas. Apoc., XX, 9 et 10, et diabolus missus « *in stagnum ignis, ubi et bestia et pseudoprophetæ,* » idest Antichristus et omnes sequaces ejus « *cruciabuntur die ac nocte,* » idest continuo et sine interpolatione. Et hoc « *in sæcula sæculorum.* » Ubi notatur pœnarum æternitas. Unde « *in sæcula sæculorum,* » idest in perpetuum et sine fine. Apoc., XIV, 11 : « *Fumus tormentorum eorum ascendet in sæcula sæculorum.* » Ps., X, 7 : « *Ignis et sulphur et spiritus procellarum pars calicis eorum,* » et hoc in æternum. Isa. ult. 24 : « *Ignis eorum non extinguetur.* »

Sequitur quinto de omnium consolationum privatione Antichristi et suorum, et quantum ad animam, et quantum ad corpus, et quantum ad omnes corporis sensus. Auferetur enim ab eis quantum ad animam omne delectabile, quod est duplex : scilicet virtus, quæ perficit practicum intellectum, et scientia, quæ perficit speculativum. Apoc., XVIII, 22 : « *Et omnis artifex,* » idest virtus quantum ad primum, et « *omnis artis,* » idest scientia quantum ad secundum « *non invenietur in ea.* » idest in illa pœna « *amplius.* » Et hoc est argumentum satis probabile, quod philosophi et omnes damnati non habent scientiam in inferno; quia, si adhuc vivente homine aliqua infirmitas facit eum

amittere scientiam, multo ergo fortius pœna inferni, quæ omnem temporalem infirmitatem et pœnam excedit. « Eccl., IX, 10 : « *Nec sapientia nec scientia erit apud inferos, quo tu properas.* » Tamen hoc non asserimus. Unde ponatur quod scientiam habeant, tunc exponitur sic : Omnis ars, idest scientia inveniatur in ea, verum est non ad consolationem, sed potius ad dolorem. Eccl., I, 18 : «*Qui addit scientiam, addit dolorem.* » Sed quia possunt aliqui dicere : habebunt aliquam consolationem vel solatium quantum ad corpus ; et ideo excluditur, quod nullam habebunt. Apoc., XVIII, 21 : « *Et unus Angelus,* » idest Christus qui est magni consilii Angelus. Isa., XI, « *fortis,* » Job, IX, 19 : « *Si fortitudo quæritur, robustissimus est,* » « *sustulit lapidem quasi molarem magnum,* » idest Antichristum, et omnes malos, qui dicuntur lapides propter duritiam obstinationis molaris : quia mala voluntas est circa temporalia et malas operationes. Ps., XI, 9 : « *In circuitu impii ambulant.* » « *Et misit in mare,* » idest in amaritudinem inferni; « *et ultra jam non invenietur,* » scilicet postquam ceciderint in infernum, de omnibus intellectus nullus invenietur, qui ad pœnitentiam redeat. Quod est contra quosdam hæreticos qui sic exponunt istud verbum « *et ultra* » idest, intra mille annos « *non invenietur,* » scilicet in inferno, quia pœnitebunt tunc, et liberabuntur, sicut ipsi dicunt. Sed mentiuntur. Et hoc est, quod dicitur intellectus; sicut quidam hæretici putant, quod debeant scilicet pœnitere et liberare, sed decipiunt : quia Job., IV, 20, dicitur : « *De mane usque ad vesperam succendentur.* » « *Et quia nullus intelligit, in æternum peribunt.* » Matth., XXV, 41 : « *Discedite a me maledicti in ignem æternum.* » Apoc., XX, 1, 2 et 3 : « *Vidi Angelum,* » idest Christum, « *descendentem de cœlo, habentem clavem abyssi, et catenam magnam in manu sua, et apprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est diabolus et satanas, et ligavit eum* (*per annos mille*), *et misit eum in abyssum, et clausit, et signavit super illum, ut non seducat amplius gentes.* » Sed quia consolatio quædam est in particularibus sensibus, a proportionatis sensibilibus, sicut est in auditu et in ceteris ; ideo ad excludendum omne delectabile ab eis, incœpit a sensu auditus. Apoc., XVIII, 22 : « *Et vox citharœdorum et musicorum et tibia canentium et tuba non audientur in te amplius.* » Item removebitur ab eis delectabile quantum ad gustum : unde Apoc., ibidem : « *Vox molæ,* » quæ scilicet est ad victualia præparanda « *non audietur in te amplius.* » Isa., LXV, 13 : « *Ecce servi mei comedent, et vos esurietis.* » Item auferetur ab eis delectabile quantum ad sensum visus. Apoc., XVIII, 23 : « *Lux lucernæ non lucebit in te amplius,* » ne scilicet oculi tui in aliquo delectentur. Ps., LXXXI, 5 : « *Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant.* » Job, X, 21 : « *Terram tenebrosam et opertam mortis caligine,* » ibid., 22 : « *Ubi umbra mortis et nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat.* » Amen.

OPUSCULUM LXIX

DE PRÆAMBULIS AD JUDICIUM, ET DE IPSO JUDICIO
Et ipsum concomitantibus

(Edit. Rom. 1840 a P. Hyac. De-Ferraris).

Circa statum purgationis, quæ fiet per ignem, (consideranda sunt ea) [1] quæ sequentur statum Antichristi, et præcedent ignem purgationis mundi, quæ sunt quatuor præambula. Primo enim præcedet prædicatio Evangelii ; secundo, spatium pœnitendi ; tertio, status securitatis ; quarto, status quindecim signorum, quæ dicit Hieronymus se invenisse in *Annalibus Hebræorum*. Circa primum notandum est, quod post mortem Antichristi, quum jam persecutio et tribulatio cessabit, quibus affligentur, prædicabitur evangelium per sanctos prædicatores publice. Apoc., xi, 15 : « *Et Angelus septimus cecinit tuba,* » idest ordo prædicatorum prædicavit, idest prædicabit : quia per præteritum prophetali certitudine intelligitur de futuro. « *Et factæ sunt voces magnæ in cælo*, idest in sancta Ecclesia cœlesti conversatione sublimata ; « *voces,* » idest exultationes bonorum laudantium Deum de vita et pace collata eis, et de damnatione Antichristi et suorum. Isa., li, 3 : « *Consolabitur Dominus Sion,* » idest Ecclesiam fidelium post mortem Antichristi, « *et consolabitur omnes ruinas ejus,* » idest tribulationes, quas perpessi sunt ab Antichristo. Et consolabitur eos de privatione bonorum spiritualium, quibus privati fuerunt tempore persecutionis. Unde « *consolabitur*, » quia Ecclesia tempore Antichristi duplicem desolationem habebit et sustinebit : unam quidem, quia erit multis dæmonibus vexata ; aliam, quia non faciet tunc miracula. Et propter hoc post mortem Antichristi duplex erit consolatio ; scilicet pax, et multiplicatio fidei ; tunc enim omnes judæi convertentur ad fidem Christi, videntes se fuisse deceptos, Jerem., xxiii, 6: « *In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter : et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster.* » Vere enim tunc confitebuntur Christum, quem patres eorum crucifixerunt, verum Deum esse, et verum hominem, unius potentiæ et majestatis cum Patre secundum divinitatem. Unde et in laudem prorumpent et magno gaudio ipsi judæi, cum aliis fidelibus, cum in Christi cognitionem devenient. Psal., ix, 7 : « *Cognoscetur Dominus judicia faciens.* » Ideo dicent illud Apoc., xi, 15 : « *Factum est regnum hujus mundi,* » idest universitas fidelium, « *Domini nostri* » scilicet Dei Patris, « *et Christi ejus,* » idest Filii : ut dicit intellectus hujus regni. Tranquillitas etiam tunc in mundo incipiet, cum Christus Filius Dei spiritu oris sui Antichristum interficiet. Et statim Ecclesia quasi dimidiæ horæ silentio, scilicet tempore quod sequitur usque ad finem mundi, pacificata conquiescet. Et hoc est quod dicitur Apoc., viii, 1 : « *Factum est silentium in cælo,* » idest in Ecclesia, « *quasi media hora.* » Et propter hoc etiam dixit : « *factum est regnum,* » et diu fiet, quia ex tunc fraudulentia et sævitia diaboli penitus deficiet, et Deus in suis fidelibus universis perpetua pace et tranquillitate regnabit. Unde sequitur in prædicta auctoritate Apoc., xi : « *Et regnabunt,* » scilicet ipsi fideles in Deo, et Deus in eis : « *in sæcula sæculorum.* » Et in eodem capitulo paulo ante de Christo dicitur : « *potestas ejus potestas æterna quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur,* » et de hoc Joannes jurat, ideo dicit « *amen,* » idest verum fiet quod dictum est.

Sequitur status, in quo dabitur homini-

[1] Hæc verba desunt in codice amanuensis vitio, sed omnino erant addenda, ut sensus periodi haberetur.

bus spatium pœnitendi. Nam post mortem Antichristi dabitur spatium quadraginta-quinque dierum ad pœnitendum illis qui in persecutione Antichristi negaverunt Deum. Dan., XII, 11 : « *In tempore autem cum posita fuerit abominatio desolationis,* » idest Antichristi, qui abominabiliter exhibebit se adorandum, idest faciet se adorari « *dies mille ducenti et nonaginta,* » qui sunt tres anni et dimidium, quia tanto tempore durabit persecutio Antichristi. Et postea sequitur : ibid. 12 : « *Beatus qui expectat et pervenit ad dies mille trecentos triginta quinque :* » in hoc numero invenitur spatium quadraginta quinque dierum datum ad pœnitendum. Nam si diebus mille ducentis nonaginta addantur dies quadraginta quinque, fient dies mille tercentos triginta quinque. Est ergo sensus ; beatus, qui post hos dies persecutionis Antichristi, qui sunt mille ducenti nonaginta, perveniet ad dies quadraginta quinque superadditos, et datos ad pœnitendum, qui simul collecti faciunt dies mille trecentos triginta quinque, sicut dicit Magister in *Historiis* in ultima visione Danielis.

Post hunc statum sequitur tertius, scilicet status securitatis. Dicent enim tunc ministri Antichristi : licet princeps noster mortuus sit, tamen pacem et securitatem habemus; et ducent uxores et convivia celebrabunt. Sed subito superveniet eis augustia et tribulatio, a qua liberari non poterunt : I Thess., ult. 3 : « *Cum dixerint pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus sicut dolor parturientis, et non effugient.* » Matth., XXIV, 38 : « *Sicut erant in diebus Noe ante diluvium comedentes et bibentes, nubentes et nuptui tradentes usque ad eum diem quo introivit Noe in arcam, et non cognoverunt donec venit diluvium, et tulit* (*omnes*). » Ita erit adventus filii hominis. Unde sequitur : « *Vigilate quia nescitis diem neque horam, qua Dominus vester venturus sit.* » Unde « *sicut fur in nocte, ita veniet,* » secundum quod dicitur I Thess., ult. II.

Sequitur de statu XV, signorum quæ dicit Hieronymus se invenisse in *Annalibus Hebræorum;* quæ signa XV, diebus fient ; sed utrum continuo vel interpolate non determinat. Prima die eriget se mare XV, cubitis super altitudinem montium, et erit quasi murus, et omnes aquæ simul. Isai., LI, 14 : « *Ego Dominus qui conturbo mare, et intumescunt fluctus ejus.* » Exod., XV, 22 : « *Erat autem aqua quasi murus ad dexteram eorum et lævam.* » Secunda die descendet ad ima in tempore quo vix conspici possit. Psal,, LXXVI, 17 : « *Sonuerunt et turbatæ sunt abyssi.* » Unde dicitur, Exod., XV, quod Moyses extendit virgam super mare, et Dominus vertit illud in siccum. Isa., XIX, 5 : « *Arescet aqua de mari et fluvius siccabitur.* » Isai., LI, 10 : « *Quis siccavit aquam abyssi vehementis?* Hoc admirando dicit propheta, videns in spiritu mare quasi siccum. Tertio die erit in æqualitate sicut a principio. Eccli., XLIII, 25 : « *Cogitatione sua placavit abyssum.* » Quarto die omnes pisces et belluæ marinæ super aquas congregabuntur et dabunt voces et rugitus usque ad cœlum. Sap., XVII, 18 : « *Mugientium valida bestiarum vox.... deficientes faciebat illos præ timore.* » Ezech., XXVIII, in illa die erit commotio magna. « *Et commovobuntur a facie mea pisces maris et volucres cœli, et bestiæ agri, et omne reptile quod movetur super humum cunctique homines, qui sunt super faciem terræ.* » Quinto die ardebit mare, et omnes aquæ : Sap., XVI, 17 : « *Quod enim mirabile erat, in aquis, quæ omnia extinguunt, plus ignis valebat.* » Sexto herbæ et arbores sanguineum rorem dabunt. Isai., XXVI, 21 : « *Revelabit terra sanguinem suum.* » Isai., XXXIV, 7 : « *Inebriabitur terra* (*eorum*) *sanguine.* » Septimo omnia ædificia ruent. Matth., XIV, 2 : *Videtis hœc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur.* » Ezech., XXXVIII, 20 : « *Subvertentur montes, et cadent sepes et omnis murus in terram corruet.* » Octavo die bellabunt petræ ad invicem et collidentur. Isai., XXX, 30 : « *Allidet in turbine et in lapide grandinis.* » Sap., XVII, 18 : « *Sonus validus præcipitatarum petrarum.... deficientes faciebat illos præ timore.* » Habac., II, 11 : « *Lapis de pariete clamabit.* » Nono die fiet generalis terræmotus. Isai., XXIX, 6 : « *Visitabitur in tonitruo a Domino et in commotione terræ.* » Isai., XXIV, 18 : « *Concutientur fundamenta terræ.* » Eccli., XLV, 18 : « *Vox tonitrui ejus verberavit terram.* » Matth., XXIV, 7 : « *Erunt terræmotus magni per loca.* » Decimo die æquabitur terra, et omnes montes et colles in planitiem convertentur. Isai., XL, 4 : « *Omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa et aspera in vias planas.* » Psal., XCVI, 5 : « *Montes sicut cera fluxerunt a facie Domini.* » Undecimo exibunt homines de cavernis, et ibunt velut amentes, et non poterit alter

alteri respondere præ timore. Isai., XXIV, 20 : « *Agitatione agitabitur terra sicut ebrius,* » idest homines habitantes in terra. Isai., LIX, 10 : « *Vix palpavimus quasi cœli parietem . . . Impegimus in meridie quasi in tenebris.* » Psalm., CVI, 17 : « *Turbati sunt et commoti sunt sicut ebrius.* » Duodecimo cadent omnes stellæ de cælo. Dicuntur autem cadere, eo quod obscurabuntur. Matth., XXIV : « *Stellæ cadent de cælo; sol convertetur in tenebras et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et terribilis.* » Amos., VIII, 9 : « *In die illa, dicit Dominus* (Deus), *occidet sol in meridie, et tenebrescere faciam terram in die luminis.* » Ezech., XXXII, 8 : « *Omnia luminaria cœli mœrere faciam, et dabo tenebras super terram.* » Decimo tertio die exurgent omnia ossa mortuorum, et congregabuntur ad ora sepulchrorum. Ezech., XXXVII, 8 : « *Ecce ego aperiam tumulos vertros, et educam vos de sepulchris vestris;* » ibidem parum superius : « *hæc dicit Dominus* (*Deus*) *ossibus his : Ecce ego intromittam in vos spiritum et vivetis, et dabo super vos nervos, et succrescere faciam super vos carnes et superextendam in vobis cutem.* » Et postea sequitur : « *Et vidi et ecce commotio, et accesserunt ossa ad ossa unumquodque ad juncturam suam : et ecce super ea nervi et carnes ascenderunt, et extenta est in eis cutis desuper.* » Illi etiam qui mortui sunt in mari, educentur. Unde Apoc., XX, 13 : « *Mare dedit mortuos,* » idest corpora mortuorum. Decimoquarto die morientur omnes vivi, ut simul cum mortuis resurgant. I Thess., IV, 14 : « *Non præveniemus eos qui dormierunt.* » Sed propter hoc verbum non aperte habetur quod omnes debent mori, sed magis in immortalitem mutandi, ut dicit Glossa Augustini. Sed amplius alibi dicit I Cor., XV, 15 : « *Omnes quidem resurgemus.* » Et secundum quod dicit Augustinus super illud I Thess., IV : « *Nos qui vivimus, qui residui sumus*, etc. » Si nulli codices habent « *omnes dormiemus ;* » et idem dicit ibidem : resurrectio autem ubi mors non præcessit nulla est. Quintodecimo die ardebit terra usque ad inferni novissima, devorabitque terram cum germine suo, et montium fundamenta comburet. Psalm., XCVI, 3 : « *Ignis ante ipsum præcedet.* » Isai., ult., XV : « *Dominus in ignet veniet.* » Hæc autem signa quæ sunt XV, utrum fiant per ordinem sicut posui, an quod omnino non fiant, non assero; sed sicut inveni, ita recito.

Circa statum ergo purgationis quæ fiet per ignem, quod est quintum decimum signum, (dicendum est) primo quis erit ille ignis qui purgabit mundum ; secundo quam virtutem habebit; tertio quantum ascendet ; quarto quid fiet de eo ; ut sic cognoscamus quæ sit ejus essentia, quæ virtns, quis ascensus, et quis finis. Circa istius ignis essentiam sunt quatuor opiniones. Nam quidam dixerunt, quod erit ignis elementaris ; quod videtur ; quia sicut prima purgatio facta est per aquam, seu elementum aquæ, sic et secunda purgatio fiet per elementum ignis. Glossa super illo verbo Psal., XVII, 9, « *Ignis in conspectu ejus exardescet,* » « iste ignis materialis erit, quo facies hujus mundi comburetur, » Alii dicunt, quod sit ignis spiritualis a Deo ad hoc spiritualiter reservatus, et nescitur ubi sit. Unde Augustinus : « Quis sit iste ignis, aut in qua parte mundi sit, neminem scire arbitror, nisi cui Deus revelaverit. » Hoc etiam videtur ex Beda, qui dicit : « Elementa quatuor, quibus hic mundus constat, ignis maximus ille ardebit. » Ergo est aliud corpus ab elementis. Alii dicunt quod sit ignis purgationis, quia habebit vim purgativam ad venialia et mortalia facta purganda per contritionem. Glossa super illud verbum, « *Ignis ante ipsum præcedet :* » « ignis in quem mittendi sunt mali non ante eum, sed post eum erit ; iste non præibit, qui est pœna malorum et salus bonorum. » Quarti dicunt quod sit congregatio omnium ignium mundanorum, sicut prima purgatio facta est per inundationem omnium aquarum. Augustinus *de civit. Dei :* « Tunc figura hujus mundi mundanorum ignium conflagratione præteribit, sicut factum est mundanarum aquarum inundatione diluvium. » Circa virtutem istius ignis nota similiter quatuor : nam quædam purgabit, quædam comburet, quædam innovabit, quædam non lædet. Prima tria sumuntur secundum tria quæ sunt in igne : scilicet lux, flamma et carbo. Igneum luminosum pertinet quantum ad bonos purificandos ; igneum terrestre, quod est in carbone, pertinet ad malos comburendos ; igneum flammeum pertinet ed elementa innovanda. Vel aliter : lnx ignis erit ad illuminandos bonos et perfectos, qui tunc erunt; flamma ad purgandum peccata infirmorum, qui secum habebunt cremabilia. Carbo erit ad innovandum elementa, et fumus ad torquendum reprobos. Sic ergo primo purgabit bonos, qui tunc vivi inve-

nientur. Augustinus : « Cum futura erit resurrectio mortuorum, quosdam vivos repertos invenio quoties de verbis Apostoli volui cogitare : similiter rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in æra. » Hoc etiam dicitur in Glossa super illo verbo I Cor., III, 13, « *Dies Domini declarabit :* » ignis qui in judicio præcedet purgabit quosdam salvandos. Item secundum comburet malos, sive damnandos. Glossa super illo verbo Isa., ult., xv : « *Dominus in igne veniet,* » « in igne, qui æternus erit malis, quos involvet, et quo purgabitur quidquid in bonis erit purgandum. » Gregorius : « Sub uno eodemque igne aurum rutilat, et palea fumat. » Tertio innovabit elementa : II Petr., ult., II, 12 : « *Cœli calore solventur.* » Glossa : Qui consumpti per ignem meliorem, et pulchriorem speciem reassument. » Augustinus : « Conflagratione mundana elementorum corporalium qualitates quæ in nostris corporibus corruptibilibus congerebantur, ardendo penitus interibunt. » Sybilla : « Exuret terras ignis pontumque polumque. » Quarto perfectos non lædet. Prov., VI, 28 : « *Quis ambulabit super ignem, et non comburentur plantæ ejus? Ceteri sancti et viri perfecti.* » Isa., XLIII, 2 : « *Cum ambulaveris super aquas, tecum ero.* » Augustinus : « Neque ignem illum pertimescant immortales : quia sicut virorum tria corpora corruptibilia in camino ardenti illæsa permanserunt, sic et ipsi illæsi permanebunt. » De quibus dicitur Dan., III, quod ambulabant in medio flammæ, laudantes Deum ; sed Angelus Domini descendit et fecit medium fornacis quasi ventum roris flantem, et non tetigit eos ignis omnino, neque contristavit, neque quidquam molestiæ intulit. Hic nota triplicem purgationem mundi : prima fuit corporalis, quæ facta est per aquam in diluvio : et hæc potest dici lavatio. Eccl., XL, 10 : «*Propter impios factus est cataclysmus :* » secunda fuit spiritualis quæ facta est per sanguinem in Passione. Hebr., I, 3 : « *Purgationem peccatorum faciens :* » tertia erit corporalis et spiritualis, quæ fiet per ignem in judicio. Item in prima, aqua a terra ascendit ad aerem contra naturam aquæ; in secunda corpus Christi crucifixum est aere, et sanguis defluxit in terram. Item in tertia ignis contra naturam descendet ad terram, et ardebit usque ad inferni novissima.

Circa ascensum istius ignis notantur similiter quatuor : primo quomodo ascendet: nam potius deberet dici descendere quam ascendere, cum ignis sit super omnia elementa. Respondeo dicendum est quod non descendet motu naturali, sed jussu Dei, sicut aqua diluvii ascendit super alitudines montium non quidem natura sua, sed jussu Dei. Job., XXXVII. « *in maribus.* » Secundo quantum ascendet determinat Beda dicens , quod aqua quodammodo diluvii de locis terrestribus transcendendo perdidit : hic ignis extremi judicii ejusdem mensuræ spatio percrescens occupando disperdet. Item super illo verbo, II, Petr. , III. « *Elementa colore solventur* , » dicit Glossa : « Tantum ascendet ignis illius incendii, quantum ascendit aqua diluvii. » Tertio utrum ascendet ad cœlum empyreum et paradisum terrestrem : quod videtur, quia in empyreo commissum est peccatum primi Angeli, et in paradiso terrestri primi hominis. Respondeo : dicendum est, quod infectio elementorum nihil aliud est quam pœnalitas quam Deus indidit elementis propter peccata nostra, ut possit nos punire in loco pœnitentiæ hic. Nam paradisus terrestris et cœlum empyreum non erant loca pœnitentiæ, ideo non indidit Deus ejus qualitates nocivas. Et ideo purgatio quæ fiet per ignem illum non ascendet ad ipsum. Per peccatum enim in paradiso factum infecta sunt elementa inferiora, non ipsum paradisum infecit. Quarto utrum ascendet usque ad cœlum sydereum : quod videtur per illud, Isai., LI, 6 : « *Cœli sicut fumus liquescent, et terra sicut vestimentum atteretur.* » Ex quo videtur, quod ille ignis ascendet usque ad cœlum ipsum sydereum. Hoc autem solvitur ex verbis Bedæ, qui ait : « Cœlum inquantum sydereum illo igne quamvis maximo non est tangendum ; sed cœlum aereum igne marcescet; sydereum autem manebit illæsum. » Circa finem istius ignis, quidnam scilicet fiet de eo, notandum est quod ponit Basilius super illo verbo Psal., XXVIII, 7 : « *Vox Domini intercidentis flammam ignis,* » ut electis luceat, et reprobos urat. Quod quadrupliciter potest; primo sic quod dividatur ignis secundum usum, non secundum substantiam; ut usus lucis sit in regione bonorum, usus caloris sit in regione damnatorum. Secundo potest dici, quod duplex est caliditas vel luciditas, scilicet potentialis et accidentalis. Ergo dividetur sive purgabitur, sed potentialis remanebit, quia potentialiter est lux in igne, qui est in regione malorum ; et potentialis

calor in luce, quæ est in regione vivorum et bonorum. Tertio potest dici quod in virtute Dei suspendentur actus istarum qualitatum, ut in cœlo suspendatur caliditas ab igne, sicut factum est in camino ignis trium puerorum. Dan., III : « *In inferno suspendatur luciditas,* » « ab igne. » Quarto potest dici, quod ignis carebit non solum suis qualitatibus, sed etiam radicibus qualitatum suarum, secundum illud quod dicitur super illo verbo II Petr. III : « *Elementa calore solventur :* » ubi dicit Glossa Bedæ, quod ignis ille maximus duo elementa ex toto absumet, scilicet aquam (et terram vel aerem) secundum illud Apoc., ultimo, « *Et mare jam non est.* »

Positis superius præambulis ad judicium, sequitur de concomitantibus judicium ; propter quod notatur, quod concomitantia judicium sive statum judicii, sic ordinantur. Primo enim præcedet citatio ; secundo post citationem citatorum resurrectio ; tertio post resurrectionem sequitur resuscitatorum congregatio ; quarto post congregationem sequitur judicis congregantis disceptatio. Circa primum ergo, scilicet citationem quam Dominus faciet in die judicii, notantur tria : primo numerus citationis, secundo tempus citationis, tertio modus. Circa primum notandum est, quod citatio erit trina : prima per Eliam et Enoch, qui erunt præcones proximi judicii : de quibus Apoc., XI : « *Dabo duobus testibus meis,* etc., » quod erit ante mortem Antichristi, de quo satis dictum est supra ; secunda citatio fiet prædicatores qui prædicabunt evangelium post mortem Antichristi ; et isti erunt magis propinqui ad judicium Marc., XIII, 10 : « *Oportet primum prædicari evangelium ;* » tertia citatio fiet per Angelos. Matth., XXIV, 31 : « *Mittet Angelos suos cum tuba et voce magna, et congregabunt omnes electos ejus a quatuor ventis cœli, a summis cœlorum usque ad terminos eorum.* » Circa tempus citationis nota tres differentias. Nam Augustinus dicit super illo verbo, « *media nocte clamor factus est,* » quod non pro hora temporis accipiendum est, sed quia tunc veniet cum non speratur. Cassiodorus autem dicit quod potest non incongrue intelligi mediæ noctis tempore venturus Dominus, quia hoc tempore primogenita Ægypti percussa sunt, cum sponsus venturus speratur. Apostolus autem, et aliæ plures Scripturæ ponunt eum venturum in die. I Cor., III, 13 : « *Dies enim Domini declarabit;* quod non pro qualitate temporis, sed quia cogitationes et consilia singulorum patebunt, sicut ait Augustinus. Tertio notandum est de modo citationis ; circa quod nota differentias ; plures enim ponuntur formæ citationis. Apostolus enim I Thess., IV, 15, ponit, quod citatio erit per vocem Archangeli : unde dicit : « *Ipse Dominus in jussu et in voce Archangeli, et in tuba Dei descendet de cœlo ; et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi.* » Hieronymus ponit, quod erit per illa verba, « *surgite mortui et venite ad judicium.* » In Matth., XXV, 6, ponit Dominus hanc formam : « *Ecce sponsus venit, exite obviam ei.* » Videtur enim quod hæc erit vox Angelorum ad homines congregandos. Augustinus autem dicit, quod tubæ nomine aliquod evidens et præclarum signum intelligitur, quod vox Archangeli et tuba Dei ab Apostolo nominatur, et in Evangelio vox filii Dei, et clamor appellatur. Post citationem sequitur resurrectio. Circa quam notanda sunt quatuor : primo causa resurrectionis mortuorum ; secundo errores qui sunt circa resurrectionem ; tertio probatio resurrectionis per rationes et auctoritates Scripturarum : quarto miraculum resurrectionis. Circa causam resurrectionis nota tria verba Apostoli : scilicet « *in jussu et voce Archangeli, et in tuba Dei :* » tria namque erunt in resurrectione : scilicet collectio pulverum, reformatio membrorum, et unio, sive unitio animæ ad corpus. Causa primi notatur per hoc quod dicitur « *tuba :* » causa secundi (per hoc) quod dicitur « *voce :* » causa tertii per hoc quod dicitur « *jussu.* » Et bene competit : quia per turbam designatur commotio rei inanimatæ a re animata procedens, quod pertinet ad congregationem pulverum insensibilium et inanimatorum. Vox autem est sonus sensibilis animati. In quo notatur recte calamitas respectu corporis sensibilis reformandi. Jussus autem est sonus rationabilis, in quo notatur potestas rationabilis super partem rationabilem super corpora uniendam. In collectione ergo pulverum jam dispersorum ostenditur potentia Patris, in reformatione membrorum ostenditur sapientia filii, in unione animæ ad corpus notatur bonitas Spiritus sancti, qui est nexus utriusque : propter hoc dicit Psalm., LXVII, 14 : « *Dabit vocem suam vocem virtutis.* » Ubi notatur quod ipse filius, sive Christus, erit causa efficiens resurrectionis corporum mortuorum.

Circa errorem resurrectionis nota decem

opiniones falsas, et errores quorumdam philosophorum, et aliorum plurium hæreticorum. Primus error est Aristotelis et suorum sequacium, qui proponendo et sophistice probando æternitatem mundi, et per consequens (dicunt) generationem et successionem esse æternam, quia antecessit in infinitum, et non habebit finem generatio hominis : quod est contra Scripturam. Gen., I : « *In principio creavit Deus cœlum et terram ;* » Luc., XXI : « *Cœlum et terra transibunt.* » Quod si hoc esset, scilicet quod generatio esset æterna, essent infiniti homines ; et si essent infiniti homines, infiniti resurgerent ; et si infinita corpora replerent, essent infinita loca, et ita locatum esset et cresceret in infinitum, et locus similiter : et ita essent aliqua infinita simul actu, quod repugnat veritati. Secundus error est quorumdam aliorum philosophorum, et eorum sequacium, qui ponunt animas multum fuisse ante creatas, quam essent infusæ corporibus ; et dixerunt quod peccaverunt ante infusionem, et propter hoc detrusæ sunt in corporibus tamquam in carcere : quæ opinio impugnat resurrectionem ; quia si hoc esset, anima non appeteret naturaliter et secundum sui naturam iterum uniri corpori, et ideo non jungeretur corpori ad gloriam, sed magis ad pœnam, si corpus esset carcer animæ ; et ita vacuaretur ratio unionis animæ ad corpus, quæ unitur ei ut forma et perfectio ejus ; contra quod est, quia si anima esset in corpore tamquam in carcere, non esset anima perfectio corporis, quia incarceratus non est perfectio carceris : propterea non inesset animæ naturalis appetitus perpetuæ ligationis cum corpore. II Cor. v, 4 : « *Nolumus expoliari sed supervestiri.* » Tertius error Pythagoræ est et suorum sequacium, qui dicunt animas devolvi de corpore in corpus : quam opinionem habuit, quia habuit morbum memoriæ, putans vera esse quæ accepit in somnis. Somnians enim de bello, putavit, animam suam vidisse factum illius belli in alio corpore. Quæ opinio destruit resurrectionem corporum : quia si resurgeret anima, nesciretur in quo corpore resurgeret, an in uno, an in omnibus ; quia si in uno, non esset generalis resurrectio ; si in omnibus, oporteret quod divideret se, alioquin non posset implere plura corpora. Quartus error est Epicureorum, qui dixerunt animam interire cum corpore. Unde dicunt impii, Sap., II, 1, *apud se non recte cogitantes : non est refrigerium in fine hominis, et non est qui agnitus sit reversus ab inferis, quia ex nihilo nati sumus, et post hoc erimus tamquam non fuerimus ; quia extinctus cinis erit cor nostrum, et spiritus diffundetur tamquam mollis aer.* » Sed quod anima non pereat cum corpore, probatur sic : substantia, cujus esse dependet a corpore, et virtus ejus et operatio ejus dependet a corpore ; unde e contrario si virtus vel operatio non dependet a corpore, nec substantia dependet a corpore. Sed constat quod operatio virtutis intellectivæ non dependet a corpore : quod patet, quia non habet instinctum corporeum : intelligit enim quædam non per abstractionem a phantasmatibus, sed per se ipsam intelligit, ut sunt prudentia et justitia ; ergo nec ejus esse dependet a corpore. Hoc etiam patet in raptu et in prophetia, Præterea omne mortale sua duratione paulatim debilitatur et deficit donec deveniat ad ultimum defectum, qui est mors. Sed virtus intellectiva sua duratione invalescit et proficit ; quanto enim diuturnior et antiquior, tanto est validior ad intelligendum ; quia sicut dicitur, in antiquis est sapientia, et in multo tempore prudentia ; ergo est incorruptibilis. Quintus error est Valentini qui simpliciter carnis resurrectionem negavit ; contra quod dicitur I Cor., XV, 12 : « *Si Christus prædicatur quod resurrexit a mortuis, quomodo dicunt in vobis quidam quod resurrectio mortuorum non est ?* » Sextus est error Hymenei et Phyleti, contra quos Apostolus dicit II Timoth., II, 18, quod *a veritate ceciderunt dicentes resurrectionem* (*esse*) *jam factam.* » Vel quia non credebant resurrectionem esse nisi spiritualem, vel quia non dicebant alios resurrecturos nisi illos qui cum Christo resurrexerunt. Septimus est quorumdam hæreticorum modernorum qui dicunt resurrectionem futuram, non tamen eorumdem corporum, sed animæ resument quædam corpora cœlestia. Contra quos Apostolus dicit I Cor., XV, 53 : « *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem.* » Octavus error est Eutychi Patriarchæ Constantinopolitani, qui posuit, quod corpora nostra in resurrectione erunt aerea, vel vento similia, sicut narrat Gregorius XIV lib. *Moralium:* contra quod est quod Dominus post resurrectionem suam corpus suum discipulis palpandum præbuit, dicens Luc. ultimo, 39 : « *Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere ;* » et Aposto-

lus Philip., III, 21 : « *Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ.* » Nonus error est quorumdam dicentium, quod corpora humana in resurrectione vertentur in spiritum. Contra quos dicitur Luc. ultimo, 39 : « *Spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere.* » Decimus est error Cerinthi, qui mille annos post resurrectionem in terreno regno Christi fabulabatur futuros, in quibus homines carnales ventris ac libidinis voluptates habebunt ; contra quod dicitur Matth., XXII, 30. « *In resurrectione neque nubent neque nubentur.* » Quidam etiam dixerunt quod post resurrectionem mortuorum in eodem statu in quo nunc est, mundus manebit ; contra quod dicitur Apoc., XXI, 1 : « *Vidi cœlum novum et terram novam;* » et Apostolus dicit Roman., VIII, 21, quod « *ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.* » Et contra istos omnes errores dicitur I Cor., XV, 51 : « *Omnes quidem resurgemus.* » Et in symbolo Apostolorum dicitur : « Carnis resurrectionem ; » et in alio symbolo Patrum dicitur : « Expecto resurrectionem mortuorum. »

Circa assertionem et resurrectionis probationem, notatur quod resurrectio potest probari quadrupliciter : primo per rationes, secundo per similitudines rerum naturalium, tertio per auctoritates sacræ Scripturæ, quarto per inconvenientia quæ sequerentur si non esset resurrectio. Rationes autem ad probandam resurrectionem corporum aliæ sumuntur de ordine Creatoris, a quo est resurrectio ; alia ex ordine creaturarum, cum quibus est resurrectio (idest) animæ ad corpus, ad cujus perfectionem est resurrectio.

Ex ordine vero Creatoris tripliciter : aliæ sumuntur ab ejus justitia, aliæ ab ejus sapientia, aliæ ab ejus bonitate. Ab ejus justitia sic. Certum est, quod divina justitia tribuit unicuique juxta opera sua Sed hoc non fit in hac vita ; ergo in alia ; unde restat, quod post hanc vitam retribuetur corpori et animæ bonum vel malum, quia anima non peccavit sine corpore, nec corpus sine anima. Psal., XCIII, 15 : « *Quoadusque justitia convertatur in judicium.* » Ab ejus sapientia sumitur sic. Quia summi artificis sapientiæ est disponere omnia ordinatissime. Sed omnis natura habet nobilissimum esse in homine ; habet enim esse cum lapidibus, vivere cum plantis, sentire cum animalibus, intelligere cum Angelis, etc., sicut dicit Gregorius ; ergo vel resurget homo in quo est status universitatis ordinatissimus et pulcherrimus, vel artifex erit insipiens, qui est Deus ; quod est falsum , quia sapientissimus est. Psal., CXLVI, 5 : « *Sapientiæ ejus non est numerus.* » Propter quod vocatur homo omnis creatura ; Marci, ult., 15 : « *Prædicate evangelium omni creaturæ.* » Ab ejus bonitate sumitur sic. Si corpus non resurget, non est perfecta bonitas apud ipsum ; quia illi, qui duce sapientia reguntur in bono invenirent se deceptos ; illi vero qui male vivunt, sapienter agerent I Corinth., XIII, 19 : « *Si in hac vita sperantes sumus tantum in Christo, miserabiliores sumus omnibus hominibus.* » Malach., III, 14 : « *Vanus est qui servit Deo : et quod emolumentum quia custodivimus præcepta ejus?* » Et postea sequitur 15 : « *Ergo nunc beatos dicimus arrogantes.* »

Ex ordine creaturarum sumitur ratio resurrectionis tripliciter : primo ab earum esse ; quia est substantia omnino corporalis, ut ista corporalia ; quædam omnino incorporalis, ut Angelus ; rectum ergo erit, ut quædam sit partim corporalis et partim incorporalis, ut homo ; corporalis ex parte corporis, spiritualis ex parte animæ. Secundo ex earum compositione ; quia secundum auream catenam Pythagoræ, quæ est connexio et ordo rerum, est quædam creatura composita corporalis non cognitiva, ut corporalis ; quædam simplex et incorporalis cognitiva ut intelligentia ; sic congruum erit, ut sit quædam media partim simplex et partim composita ; partim cognitiva, et partim non cognitiva, homo partim sic, et partim sic. Tertio ex comparatione ejus ad universitatem ; quia omnis natura habet nobilissimum esse in homine ; habet enim esse cum lapidibus, vivere cum arboribus et plantis, sentire cum animalibus, intelligere cum Angelis. Sed si homo non resurgeret, non participaret omnis creatura divinam bonitatem, nec frueretur ea, sed homo resuscitatus et glorificatus frueretur Deo, et in eo, scilicet in homine, frueretur Deo omnis creatura, cum omnis creaturæ nomine designetur homo secundum Gregorium, ut dictum est supra.

Ex ordine animæ ad corpus probatio sumitur sic. Habet enim anima quasdam potentias ei dependentias in comparatione ad corpus quæ non possunt perfici nisi in corpore : beatitudo autem est perfectio plena ; ergo aut nunquam erit beata, aut

oportet eam incorporari. Secunda simitur sic : quia animæ inest naturalis appetitus perpetuæ ligationis cum corpore ; sed si naturaliter inest ei, non privabitur suo desiderio naturali, quia natura nihil facit frustra, et nullus appetitus cassus a Deo creatus est ; ergo pervenire potest ad perpetuam ligationem cum corpore ; sed non in hac vita, ergo in alia. Tertia sumitur sic : anima est perfectio corporis, sed perfectio ordinatur ad perfectibile, et perfectibile dependet a perfectione ; ergo non potest esse perfecta beatitudo sine altero. Apoc., VI, 11 « *Datæ sunt illis singulæ stolæ,* » scilicet beatitudo animæ : « *Et dictum est illis* » idest a Deo inspiratum, « *ut requiescerent tempus adhuc modicum* patienter expectando ; » et dicitur « *modicum*, » quia brevis est cursus hujus temporis respectu æternitatis, «*donec impleatur numerus* etc., » quia anima naturaliter appetit suum corpus vivificare, et hujusmodi appetitus affligeret eam, nisi speraret aliquando se hoc consecuturam, scilicet suum corpus vivificare. Quarto probatur resurrectio per similitudines rerum naturalium quadrupliciter. Prima similitudo sumitur a re inanimata, quia de pulvere fit vitrum lucidissimum per artem et ministerium hominis ; sed si hoc potest artifex homo, qui est creatura, multo fortius et nobilius et pulchriori modo Creator artificis et pulveribus nostris reformabit corpora lucidissima et gloriosa. Matth., XIII, 43 : « *Fulgebunt justi sicut sol in regno Patris eorum.* » Et ideo Apostolus admirans incredulitatem talium ait Rom., «*An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quiden vas in honorem, aliud quidem in contumeliam* ? » Secunda similitudo sumitur a re animata vegetabili, quæ mortua in grano resurget in herbam vec spicam., I Cor., XV, 36: « *Inspiciens tu quod seminas, non vivificatur nisi prius moriatur.* » Tertio sumitur per similitudinem rei animatæ sensibilis, quæ redacta in cineres ex eisdem cineribus resurgit in phœnicem ; sed hoc potest natura, multo fortius et nobilius in corpore nostro Dominus naturæ. Quarta sumitur per similitudinem rei cœlestis, quæ oritur et occidit, et ad locum suum revertitur, ibique renascens gyrat per meridiem, et flectitur ad aquilonem. Augustinus : « Si cursum rerum naturalium inspiciemus, certius est nobis resurrectionem futuram, quam cras oriri solem. »

Tertio probatur et ostenditur resurrectio mortuorum per inconvenientia quæ sequuntur si resurrectio non esset. Primum inconveniens surgit ex comparatione corporum nostrorum ad corpus Christi ; quia si corpus Christi, quod est caput, resurrexit, inconveniens esset quod nos, qui sumus membra, non resurgeremus. I Cor., XII,26 : «*Sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra;* » I Cor., XV, 16 : « *Nam si mortui non resurgunt, Christus nonresurrexit.* » Secundum inconveniens sumitur ex comparatione corporis nostri ad animam ; quia cum corpus fuit socius in passione, inconveniens esset si non esset socius in consolatione, quoniam existentiam, neque quoad virtutem, neque quoad malitiam separatim anima pertransivit sine corpore. Ideo ambo simul retributionibus fruentur. II Cor., V, 10 : « *Omnes stabimus ante tribunal Christi recepturi prout in corpore gessimus,* etc. » Tertium inconveniens simitur ex comparatione corporis nostri ad alia corpora ; quia alia corpora innovabuntur in melius. Inconveniens esset si corpora nostra non reciperent meliorem statum quam nunc habeant. Quod autem alia corpora innoventur, patet Apoc., XXI, 1 : « *Vidi cœlum novum et terram novam.* » Quartum inconveniens sumitur ex comparatione musicæ, quæ est in numeris sensibilibus ad musicam quæ est in numeris exemplaribus. Quia dicit Augustinus : Omnis musica quæ est hic in numeris sensibilibus erit delectabilior in numeris exemplaribus. Sed anima erit conformis Deo ; ergo in anima erit musica jucundissima. Sed diffusius est gaudium interius quum progreditur exterius, quam cum gaudium intus retinetur. Ergo musica quæ erit in mente, erit etiam in corpore ; alioquin esset inconveniens. Apoc., V, 9 : « *Cantabant sancti canticum novum ante sedem Dei et Agni, et resonabat terra in voces eorum.* » Augustinus : « Vacabimus, amabimus, laudabimus. »

Quarto probatur et ostenditur resurrectio per auctoritates sacræ Scripturæ novi et veteris testamenti. Dicitur autem Isai., XXVI, 19 : « *Vivent mortui tui ; interfecti mei resurgent.* » Job., XIX, 35 : « *Scio quod Redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrecturus sum, et in carne mea videbo Deum, et rursum circumdabor pelle mea, et videbo salvatorem meum, quem visurus sum ego ipse, et non alius.* » Ezech., XXXVII, 5 : « *Hæc dicit Dominus*

ossibus his; Ecce ego immittam in vos spiritum et vivetis, et infra aperiam tumulos vestros, et educam vos de sepulchris vestris, et scietis quia ego Dominus. Cum aperuero sepulchra vestra, et eduxero vos de tumulis vestris, et dedero spiritum in vobis, et vixeritis, et requiescere vos faciam super humum vestram, » idest super corpus vestrum. Dan., XII, 2: « *Et multi de iis qui dormiunt in terræ pulvere evigilabunt.* » Hæc autem omnino intelliguntur de resurrectione secundum carnem. Matth., X, 28: *Eum timete qui potest animam et corpus perdere in gehennam.* » Matth., XII, 42: « *Regina austri resurget in judicio cum generatione ista,* etc. » Sed constat, quod regina austri non resurget a peccato ulterius, ergo resurget in carne. Matth., XXIV, 51: « *Ibi erit fletus et stridor dentium.* » Sed hos actus non potest exercere nisi corpus: Matth., XXII, ita ut Sadducæi qui negant resurrectionem carnis quæruut a Christo de muliere quæ habuit septem viros, et omnes isti septem fuerunt mortui, cujus istorum in resurrectione esset uxor? Et Christus respondit de resurrectione mortuorum: ibid. 31: « *Non legistis quia dictum est* « a Domino dicente vobis. » *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob? non est Deus mortuorum sed vivorum.* » Et non erat hic quæstio de animabus, sed de corporibus. Joan., V, 28: « *Venit hora, in qua omnes qui in monumentis sunt audient vocem filii Dei et qui audierint vivent,* » et infra: « *et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, qui vero mala in resurrectionem judicii.* » Jean VI, 55: « *Ego resuscitabo cum in novissimo die; Joan.,* XI, 24: *Scio quia resurget in resurrectione in novissimo die.* » Hoc non potest intelligi de resurrectione a peccato, quia hoc non potest fieri in novissimo die. Non enim erit tunc tempus pœnitentiæ, sed justitiæ. Psalm., LXXIV, 3: « *Cum accepero tempus,* etc. » Rom., VIII, 23: « *Non ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei expectantes redemptionem corporis nostri.* » I Cor., XV, 51: « *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur.* » Hæc auctoritas nullomodo potest exponi de resurrectione spirituali a peccato, scilicet, quia non omnes resurgunt a peccato; ergo intelligitur omnino de resurrectione carnis. Infra eod., 53: « *Oportet corruptible hoc induere immortalitatem.* » II Cor., IV, 14: « *Qui suscitavit Jesum a mortuis, et nos cum Jesu suscitabit.* » Eph., IV, 13: « *Donec occurramus omnes in unitatem fidei, et agnitionis filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.* » Phil., III, 8: « *Omnia detrimentum feci (et arbitror) ut stercora ut Christum lucrifaciam.* » Et postea sequitur ibid., 10 « *Ad cognoscendum illum;* ibid. 11, « *si quomodo occurram ad resurrectionem quæ est ex mortuis*; hoc enim non potest intelligi de resurrectione a peccato, quia ipse sanctus erat et jam resurrexerat a peccato; ideo non expectabat a peccato resurgere, sed expectabat resurrectionem carnis Phil., III, 20 et 21: « *Salvatorem expectamus Dominum Jesum Christum qui reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ.* » Jacob., V, 3: « *Aurum et argentum vestrum æruginaxit, et ærugo eorum erit vobis in testimonium, et manducabit carnes vestras sicut ignis.* » Hæc auctoritas non potest exponi in præsenti vita, quia ærugo aurum non comedit divitum; ergo erit in alia vita, Apoc., XI, 11: « *Spiritus vitæ intrabit in eos.* » Apoc., XVIII, 6: « *Carnes ejus manducabunt et ipsam igni concremabunt.* » Apoc., XX, 12: « *Vidi mortuos magnos et pusillos stantes in conspectu throni, et libri aperti sunt.* »

Circa miraculum resurrectionis notantur quatuor, quæ faciunt ipsam resurrectionem miraculosam. Primo mortis definitio; quia mors est privatio vitæ; sed de privatione ad habitum non est regressus nisi miraculose. Secundo naturæ definitio, quia natura est vis insita rebus ex similibus similia procreans, ut ex homine homo, et ex asino asinus; sed postquam insonuerit tuba nullus erit homo qui possit hominem generare: ergo quod homines erunt non erit a natura. Tertio per operationem naturæ, quia natura operatur successive; sed resurrectio erit subita, quia in momento et in ictu oculi, sicut dicit Apostolus; hoc autem fieri non posset nisi per miraculum. Quarto per impossibile naturæ. Nam idem corpus numero resurget. Natura vero non idem numero facit, nec idem in individuo; nec potest supra se, ut faciat corpora immortalia et splendidiora quam fuerint. Potest autem dici, quod quoad quædam resurrectio erit naturalis; nam in tantum resurgent corpora ex eisdem pulveribus in quos resoluta sunt, in quantum anima naturaliter appetit conjungi corpori suo et in quantum erit naturalis obedientia in istis pulveribus ut de eis fiant corpora, sicut in costa Adæ fuit potentia ex qua posset fieri Eva; sed non ex qua fieret, quia in

ea non erat actus vel potentia activa, sed potentia susceptiva.

Post resurrectionem sequitur suscitatorum congregatio, quæ fiet ministerio Angelorum ; circa quam notantur tria. Nam quidam congregabuntur in terra in valle Josaphat, ut omnes mali, sicut Magister sententiarum IV *distinct.*, XLVI. Joel., III, 13: *Congregabo omnes gentes* (*et deducam*) *in valle Josaphat.*» Matt., III,41: « *Mittet filius hominis Angelos suos*, *et colligent de regno ejus omnia scandala et eos qui faciunt iniquitatem et mittet eos in caminum ignis, ibi erit fletus et stridor dentium.* » De manu omnium bestiarum exquiram sanguinem animarum vestrarum, quia etiam comesti bestiis omnes resuscitabuntur, et submersi etiam in mari. Apoc., XX, 13: « *Et mare reddidit mortuos suos,* » idest corpora mortuorum; quia illi qui in mari mortui sunt resurgent, de quibus tamen minus videtur ; et sic per locum a minori probat quod omnes resurgent. Notandum est etiam, quod animæ quæ sunt in inferno, ad corpora sua redibunt. Apoc., XX, 13 *:* « *Mors,* » idest diabolus « *et infernus,* » scilicet locus tenebrarum «*dederunt mortuos suos,* » idest animas mortuorum, quæ in ipsis erant, et quas tenebant. « *Dederunt,* » dico, ut ad sua corpora redirent et judicarentur in ipsis. Et ideo simul congregabuntur, ut postea simul factis de eis fasciculis in ignem mittantur . Isai. , XXIV , 22 : « *Congregabuntur in congregatione unius fascis in lacum*; » Jerem., XII , 13 , « *congrega eos sicut gregem ad victimam.* » Quidam autem rapientur in aera jam resuscitati, ut omnes boni, qui tunc invenientur mortui, qui resuscitabuntur, et postea rapientur. Matth.,XXIV, 31 : «*Mittet Angelos suos cum tuba* (*et voce magna*) *et conqregabunt omnes electos.*» Quidam vero rapientur antequam moriantur ut illi qui tunc invenientur vivi, qui rapientur vivi, et in ipso raptu morientur et resurgent. Mira enim celeritate legimus eos passuros mortem et recepturos immortalitatem. Ambrosius : In ipso raptu eorum qui vivi rapientur mors erit et resuscitatio, ut anima, quasi per soporem egressa de corporo eidem in momento reddatur. » Sed contra dicit Hieronymus, quosdam in fine sæculi non esset mortuos, sed vivos repertos in immortalite mutandos. Contra cujus opinionem est illud Apostoli I Cor., XV, 22 : «*In Christo omnes vivificabuntur*» quod esse non posset nisi prius morerentur. I Thess., IV, 17 : « *Simul rapientur cum illis in nubibus obviam Christo in aera.* »

Post congregationem sequitur congregantis disceptatio ; circa quam notatur quod Dominus disceptabit cum reprobis ; primo de magnitudine Passionis suæ, unde ostendet omnia instrnmenta mortis suæ, scilicet Crucem, clavos et lanceam, sicut dicit Magister in historiis. Item ostendet cicatrices. Apoc., I, 7 : *Videbit eum omnis populus et qui eum pupugereunt.* » Item Apoc., XIX, 13: « *Indultus erat veste aspersa sanguine.* » Vexillum autem Crucis apparebit ante illum. Matth., XXIV : 30 : «*Tunc apparebit signum filii hominis in cœlo.*» De quibus etiam dicit[1] ; « Quid dices, quid facies o peccator ? contra te loquetur conscientia, te accusabunt omnia elementa. Crux Christi plorabit, Christus per vulnera allegabit. Cicatrices loquentur, et clavi conquerentur. » Secundo de omissionibus. Matth., XXV, 42 : «*Esurivi et non dedistis mihi manducare ; sitivi et non dedistis mihi bibere. Hospes fui, et non collegistis me ; nudus et non cooperuistis me, infirmus et in carcere, et non visitasis me.* » Tertio de cogitationibus impiis interrogatio erit. Quarto de intentionibus. Hebr., IV, 12 : « *Discretor cogitationum et intentionem cordis.* » Quinto de verbis otiosis. Matth., XII, 36 : « *De omni verbo otioso quod locuti fuerint homines reddent rationem in die judicii.* » Sexto de malis operibus. Sap., VI, 4 : « *Interrogabit opera vestra, et cogitationes scrutabitur.* » Septimo de rebus temporalibus. Luc., XVI, 2 : « *Redde rationem villicationis tuæ.* » Octavo de custodia familiæ tuæ.... ubi est grex qui datus est tibi ? Nono de annis et de tempore quod otiose pertransivit tecum, idest vocavit adversus me tempus. Job., XLIV, 23: «*Cedit ei Dominus pœnitentiæ tempus, et ipse abutitur eo in superbia.* »

Post diceptationem sequitur causæ discussio ; circa quam nota quatuor : scilicet qui erunt accusatores, qui testes, qui assessores, et qui executores. Accusatores erunt tres : primo accusabit hominem conscientia. Rom., II, 15 : « *Testimonium reddente illis conscientia ipsorum ; et inter se invicem cogitationibus accusantibus...*

1. Hic in Codice, adnotante Cl. Editore, indicatur nomen Auctoris sub signa dubiæ interpretationis, cum ad B vel R accedere videatur

in die, qua judicabit Deus occulta hominum secundum evangelium meum per Jesum Christum. » Item dæmon qui datus est ei ad exercitium, qui continue observavit eum et opera ejus ut accusaret. Apocal., XII, 10 : « *Projectus est accusator fratrum nostrorum qui accusabat illos die ac nocte.* » Psal., XXXVII, 13 : « *Vim faciebant qui quærebant animam meam.* » Item locus et creatura ubi peccavit. Job., XX, 27 : « *Revelabunt cœli iniquitatem. ejus, et terra consurget adversus eum.* » Habac., II, 11 : « *Lapis de pariete clamabit;* » et quod etiam pater accusabit filium, et filius patrem. Conquereтur filius de malo patre, quoniam propter ipsum est in opprobium. Sap., IV, 6 : « *Ex iniquis omnes qui nascuntur filii testes sunt nequitiæ adversus patrem.* » Testes similiter erunt tres. Primus erit Creator, quem offendimus. Job., XVI, 20 : « *Ecce in cœlo testis meus* (*et conscius*) *meus in excelsis.* » Jerem., XXIX, 23 : « *Ego sum judex et testis.* » Secundus erit bonus angelus, qui datus est homini ad custodiam, qui accusabit eum de multa ingratitudine servitii sui. Unde dicet in judicio illud Jerem., LI, 7 : « *Curavimus Babylonem et non est curata vel sanata.* » Tertius erit macula peccati, quæ relucebit in facie. Jerem., II 19 : « *Arguet te malitia tua.* » Job., XVI, 9 : « *Rugæ meæ dicunt testimonium contra me.* » Et sic erunt tres testes contra hominem, juxta illud : « *In ore duorum vel trium testium stat omne verbum.* » Assessores erunt quatuor. Et primi erunt chorus Apostolorum. Ipsi enim aderunt in judicio quasi senatores. Prov. ult., 23 : « *Nobilis in portis vir ejus cum sederit cum senatoribus terræ.* » Secundi assessores erunt chorus martyrum, ipsi enim aderunt in judicio quasi principes victoriosi, et quasi milites invicti. Apoc., III, 21 : « *Qui vicerit dabo ei sedere mecum in throno meo.* » Sap., III, 8 : « *Judicabunt sancti nationes.* » Tertii assessores quodammodo erunt chorus Patriarcharum et Prophetarum, de quibus dititur Isa., III, 14 : « *Dominus ad judicium suum ad judicandum veniet cum senioribus populi sui.* » Quarti assessores erunt chorus pauperum, quia omnia dimiserunt propter Christum, et secuti sunt eum ; sicut sunt prædicatores evangelii, et defensores fidei et eorum similes qui sunt pauperes spiritu, idest voluntate : de quibus dicit Dominus Matth., V, 3 : « *Beati pauperes spiritu.* » Istis ergo dabitur potestas judicandi. Job, XXXVI, 6 : « *Judicium pauperibus tribuit.* » Matth., XIX., 28 : » *Vos qui reliquistis omnia et secuti estis me, sedebitis super sedes, judicantes duodecim tribus Israel.* » Sic ergo judicanti Christo aderunt Apostoli ut senatores, martyres quasi milites, Patriarchæ, et prophetæ ut seniores, et pauperes quasi judices.

Executores illius terribilis judicii et sententiæ erunt quatuor, secundum quatuor quæ sunt in executione sententiæ in foro sæculari. Sunt enim primo ibi aliqui qui præcipiunt ; secundo tortores et carnifices qui torquent, quibus præcipiunt ; tertio sunt ibi acclamatores, qui laudant et confirmant sententiam et dicunt : fiat fiat ; quarto sunt ibi instrumenta, quibus torquentur, et exercent vindictas. Sic in illa sententia ultimi judicii præerunt executioni, scilicet Michael et omnes Angeli, qui præerunt malis Angelis ad torquendum. Qui et religabit Satanam et omnem virtutem ejus. Apoc., XX, 1 : « *Vidi Angelum descendentem de cœlo habentem clavem abyssi,* » idest potestatem super abyssum ; « *et catenam magnam,* » idest invicibilem potentiam qua constringit omnia. Sicut dicit Glossa, « In manu sua, » idest in operatione passionis, et propter meritum passionis ubi abscondebatur fortitudo sua, et potentia, qua diabolus ligari debeat, sicut dicitur Habac., III. Apoc., XX, 2 : « *Et apprehendit draconem serpentem antiquum,* (qui a principio nocere incepit. Joan., VIII, 88 : « *Ille homicida erat ab initio.*» « *Qui est diabolus, et Satanas*): *et ligavit eum* (*per annos mille*) *in abyssum, et clausit et signavit,* » scilicet signo crucis, « *ut non seduceat amplius gentes.* « Item Apoc., XIV, 15 et 18, de executione bonorum Angelorum divinæ sententiæ. « *Et alius Angelus exivit de templo,* » quod est de cœlo, habens falcem acutam ; et infra dicet ei Christus : « *Mitte falcem tuam acutam, et vindemia botros vineæ terræ, quoniam maturæ sunt uvæ ejus,* » idest eorum malitia completa est. Et postea sequitur : « *Et misit Angelus falcem suam* (*acutam*) *in terram et vindemiavit vineam terræ*, (idest omnes qui delectationes suas finaliter posuerunt in bonis terrenis. Luc., VI, 24 : « *Væ vobis divitibus, qui habetis hic consolationem vestram,*) *et misit in lacu iræ Dei :*» secundum torcular magnum, idest in infernum, in lacum scilicet miseriæ, et in lutum fæcis. Sicut materialiter in adventu alicujus magni regis plateæ civitatis mundantur, sic in adventu Domini ad judicium mundus

purgabitur de malis, et ipsi in lacu inferni projicientur, Psal., xvii, 43, « *Ut lutum platearum delebo eos.* » (Apoc., xiv, 20.) « *Et calcatus est lacus extra civitatem,* » idest mali puniti sunt extra Ecclesiam et consortium justorum. Nota quod Dominus habet duplex torcular ; scilicet purgatorii et inferni. De illo, scilicet purgatorio, emittitur purum vinum, et homo non est extra civitatem, quia meritis et suffragiis Ecclesiæ vinum istud citius depuratur. Sed aliud est extra civitatem, quia nunquam mali inde exibunt, sed in pressura perpetua remanebunt. Matth., xxv, 46 : « *Ibunt hi in supplicium æternum.* » Isa. ultimo 24, « *Ignis eorum non morietur.* » Et (Apoc., xiv, 20), pro vino exivit sanguis, « *De lacu usque ad frenos equorum per stadia mille sexcenta.* » Pro vino ergo exivit sanguis, idest crudelitas pœnæ infernalis exuberabit de lacu, idest a minoribus, « *Usque ad frenos equorum,* » idest usque ad majores, scilicet prælatos et reges et alios. Omnes enim ibi crudeliter cruciabuntur secundum merita culparum. Sed majores amplius et acrius tormentabuntur. Sap., vi, 6 : « *Judicium durissimam in his qui præsunt fiet. Et hoc per stadia mille sexcenta,* » idest per diversas pœnas angustiari secundum quod fecerunt diversa peccata. Matth., xiii, 49 : « *Exibunt Angeli, et separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in caminum ignis ; ibi erit fletus et stridor dentium.*

Secundo tortores et carnifices : et hi erunt omnes Angeli mali, qui torquebunt malos in inferno. Apoc., ix, 5 : « *Et datum est illis,* » idest mandatum a Deo, « *ne occiderent eos,* » sed ut cruciarentur, quia mali et damnati mori non poterunt, sed deducentur per pœnarum diversitatem et acerbitatem usque ad mortem. Psal., xlviii, 15 : « *Mors depascet eos.* » Unde sicut herba quæ a bestiis pascitur iterum pullulat ut pascatur, sic damnati nunquam totaliter deficiunt, nec radicitus destruentur, ut in æternum et continue torqueantur (Apoc., ix, 5) : *Et cruciatus eorum ut cruciatus scorpionis cum percutit hominem.* » Et quilibet carnifex habet super se alium tortorem, qui torquet eum et tormentat, ut sicut ipse tormentatur, ita torqueat et tormentet, et torqueat animas damnatorum et corpora. Et propter hoc sequitur, ibi, 11 : « *Habebant semper super se regem Angelum abyssi.* Nec tamen, ut dictum est, mori poterunt. Apoc., ix, 6 : « *Quærent homines mortem, et non invenient (eam) et desiderabunt mori, et fugiet mors ab eis.* »

Tertio erunt ibi acclamantia, et laudatores divinæ sententiæ, qui congaudebunt divinæ justitiæ. Apoc., xviii, 20. « *Exultate super eam cœli;* » idest cœlestes spiritus secretorem Dei conscii concordantes divino judicio ; « *et sancti Apostoli et prophetæ.* » idest majores sancti et minores. Omnes enim illi prophetæ possunt dici, quia mala prævident per circumspectionem et cautelam, et prævisa cavent : « *Quoniam judicavit Deus judicium vestrum de illa,* scilicet societate malorum. Item de ista acclamatione. Apoc., xix, 1 : « *Laus et gloria et virtus Deo nostro, qui judicavit de meretrice magna,* » idest de societate peccatorum, « *quæ corrupit terram,* » scilicet malo exemplo, « *in prostitutione sua,* » quia ipsa in se vilis fuit. *Et iterum dixerunt alleluia,* » qui est cantus lætitiæ. Per hanc iterationem debemus intelligere laudem esse æternam. Primo dictum est pro vindicta peccatorum quæ fecerunt, alios corrumpendo malo exemplo : nunc iterum dicitur pro vindicta peccatorum quæ fecerunt male operando. Unde Eccles., xii, 7, « *Impiis* » et peccatoribus, « *reddet vindictam,* » custodiens eos in die judicii ; unde in prædicta auctoritate, Apoc., xix, 3, « *Et fumus ejus,* » idest pœna, « *ascendet,* » idest nunqum remittetur saltem post diem judicii, « *in sæcula sæculorum,* » idest in æternum. Unde intelliguntur æternaliter puniri isti. Per « fumum » autem designatur pœna ; quia fumus relinquitur ex applicatione ignis inferni ad peccata. Per hoc igitur, quod fumus semper est continuus, igni applicato ad ligna, designatur, quod pœna malorum est æterna. Apoc., ix, 2 : « *Ascendit putei fumus, sicut fumus fornacis magnæ.* » Et Apoc., xiv, 11 : « *Fumus tormentorum suorum in sæcula sæculorum ascendet.* » Sic igitur sancti gaudebunt de justo Dei judicio. Psal., lvii, 11 : « *Lætabitur justus cum viderit vindictam.* » Psal., cxlix, 6 : *Exaltationes Dei in gutture eorum, ad faciendam vindictam in nationibus et incret pationes in populis, ut faciant in eis judicium conscriptum : gloria hæc est omnibus sanctis ejus.* »

Quarto erunt ibi instrumenta multiplicia ad torquendum, scilicet ignis et sulphur et fumus. Psalm., x, 7 : « *Ignis sulphur et spiritus procellarum,* etc., » item vermis et tinea. Isa., xiv, 11 : « *Subter te sternetur tinea, et operimentum tuum erunt vermes.* » Et omnia alia genera pœnarum : et maxima pœnarum erit perpetua privatio

visionis divinæ. Isa. : « *Tollatur impius ne videat gloriam Dei.* »

Post causæ discussionem sequitur sententiatio justa quoad bonos et quoad malos. Matth., XXV, 34 : « *Venite, benedicti Patris mei,percipite regnum,* etc., » et hoc quantum ad bonos. « *Et ite maledicti in ignem æternum,* » quantum ad malos. Utrum autem voce sensibili hæc verba proferantur, an virtute judicis ita fiat, singulorum conscientiis attestantibus, dubium relinquit Magister in *Sententiis.* Erit autem justa hæc quadrupliciter; idest ex causa, ex ordine, ex animo, ex æquitate ; his enim quatuor modis in foro sæculari potest esse justa sententia. Ex causa (est injusta) quum judex condemnat innocentem. Prov., XVII, 15 : « *Qui justificat impium, et qui condemnat justum* (*abominabilis est uterque apud Deum.*) » Isai., V, 23 : « *Væ qui justificatis impium pro muneribus.* » Ex animo, cum condemnat aliquem ex ratio animo vel ex odio. Jac., I, 20 : « *Ira enim viri justitiam Dei non operatur.* » Ex ordine, quum scilicet condemnat aliquem juris ordine prætermisso, dimittendo scilicet litis contestationem vel receptionem testium et hujusmodi : tunc enim injusta esset sententia, etiam si ille qui condemnatus est malus sit, et dignus tali sententia. Deuter., XVI, 20 : « *Juste quod justum est exquires.* » Isai., LIX, 14 : « *Conversum est judicium retrorsum.* » Ex æquitate, quum scilicet judicat sine misericordia ; quia in justitia debet esse comes misericordia ; alioquin erit crudelitas. Jac., II, 13 : « *Judicium sine misericordia fiet illi qui non fecit misericordiam.* » Ibid.: « *Superexaltat misericordia judicium.* » Sententia ergo Christi erit justa primo ex causa : quia sicut dicitur Psalm., LXI, 13 : « *Reddet unicuique juxta opera sua.* » Job., XXXV, 13 : « *Non enim frustra audiet Deus, et Omnipotens singulorum causas intuebitur.* » Job., XXXIV, 11 : « *Opus hominis reddet ei et juxta vias singulorum restituet.* » Rom., II, 5 : « *Secundum duritiam autem tuam.... thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis justi judicii Dei.* » Item erit justa ex animo, quia in ipsum non cadit ira vel odium. Unde non judicabit animo irato vel odioso. Jac., I, 17 : « *Apud quem non est transmutatio vicissitudinis.* » Sap., XI, 25 : « *Nihil odisti eorum quæ fecisti.* » Item erit justa ex ordine juris, secundum Job, XXXIV, 12 : « *Vere Deus non condemnabit frustra, nec Omnipotens subvertet judicium.* » Item erit justa ex æquitate quia proveniet citra condignum. Psalm., LXXVI, 10 : « *Non continebit in ira misericordias suas.* » Psal., XXXII, 5 : « *Diligit misericordiam et judicium.* » Erit autem sententia ejus damnatis intolerabilis propter quatuor, quæ erunt in ea : primo erit ibi pœnarum acerbitas. Psal., XLVI, 7 : « *Ibi dolores ut parturientis.* » Isai., XIII, 8 : « *Torsiones et dolores tenebunt.* » Job, XXIV, 19 : « *Transibunt de aquis nivium ad calorem nimium.* » Secundo erit ibi pœnarum diversitas, quia erit ibi omnis timor. Isai., XIII, 8 : « *Unusquisque ad proximum suum stupebit, facies combustæ vultus eorum.* » Item erit ibi pessima societas. Isa., XIII, 21 : « *Requiescent ibi bestiæ,* » idest dæmones, « *et replebuntur domus eorum draconibus, et habitabunt ibi struthiones, et pilosi saltabunt ibi.* » Job, XXIV : « *Transibunt de aquis nivium,* etc. » Tertio erit ibi pœnarum durabilitas, sive æternitas, Isai., ultimo ibid. 24 : « *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur,* etc. » Matth., XXV, 46 : « *Ibunt hi in supplicium æternum,* etc. » Quarto erit ibi continuitas. Apoc., XX, 15 : « *Omnis qui non est inventus in loco vitæ, missus est in stagnum ignis;* » ibid., 10: « *Et cruciabitur die ac nocte in sæcula sæculorum.* » Job, XXX, 17 : « *Qui me comedunt non dormiunt.* » Ab ista ergo sententia tam crudeli quo fugiet miser peccator? in cœlo non. Isai., XXXIV, 30 : « *Inebriatus est in cœlo gladius meus.* » Deut., XXXII, 42 : « *Inebriabo sagittas meas sanguine,* etc. » In terra non, Deut., XXXII : « *Ignis accensus est in furore meo et ardebit,* etc., *devorabitque terram cum germine suo, et montium fundamenta comburet.* » Item ad austrum non. Habac., III, 2 : « *Deus ab austro veniet et sanctus,* etc. » Item ad aquilonem non. Jerem., I, 14 : « *Ab aquilone pandetur omne malum.* » Item ad orientem non, ad occidentem non, ad sylvam non, ad deserta, non. Psal., LXXIV, 5, 7 : « *Dixi iniquis, nolite inique agere; quia neque ab oriente neque ab occidente neque a desertis montibus,* etc. » Item in aere non. Abdias, I, 4 : « *Si exaltatus fueris ut aquila, et inter sydera posueris nidum tuum, inde extraham te.* » In mari non, neque cum aliqua creatura securi erunt. Sap. V, 18 : « *Armabit creaturam ad ultionem inimicorum,* » contra insensatos. Ps., CXXXVIII, 7 : « *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? si ascendero in cœlum,* etc., » usque ibi, « *et tenebit me dextera tua,* »

idest potentia, Job, XI, 20, « *Peribit effugium ab eis.* »

Expeditis præambulis ad judicium, expeditis etiam concomitantibus in judicio; sequitur tertium, scilicet de subsequentibus post judicium. Circa quod sciendum est, quod innovabitur microcosmus et macrocosmus, idest major et minor mundus, secundum illud Apoc., XXI, 5 : « *Ecce nova facio omnia.* » Minor ergo mundus, idest homo, innovabitur dupliciter : primo quantum ad animam, secundo quantum ad corpus. Quantum ad animam tripliciter : scilicet quantum ad potentiam vegetabilem, sensibilem et rationabilem. Quantum ad vegetabilem tripliciter secundum tres vires ejus quæ sunt, scilicet nutritiva quæ conservat, augmentativa quæ augmentat, generativa quæ multiplicat. Hæ tres innovabuntur in generatione; quia ibi erit nutritiva sine actu et necessitate, alimento et digestione non indigens, et satietate non fastidiens. Tob., XII, 19, *ego cibo utor invisibili :* » Isa., XLIX, 10 : « *Non esurient neque sitient amplius.* » Gregorius : « Longe erit a satietate fastidium quia sitientes saturabuntur, et satiati sitiemus. » Ibi erit augmentativa sine necessitate et actu suo, superfluitate increscens, diminutione non retrahens. Non enim erit necessarium augumentari vel diminui corpus, quoniam habebit juxta illud Luc., VI, 38, « *Mensuram bonam, et confertam, et coagitatam, et supereffluentem.* » Ezech. : « *Mensura hominis quæ est Angeli.* » Ibi erit generativa sine necessitate et actu suo, fecunditate non fœdans, sterilitate non vituperans; sed erit ad decus ; quoniam *neque nubent neque nubentur, sed erunt sicut Angeli Dei*, etc. Actus ergo istarum potentiarum et corruptiones cessabunt, sed non veritas naturæ, quæ in ipsis est. De primis duabus potentiis dicit Augustinus, quod non potestas, sed egestas comedendi et bibendi detrahetur corporibus glorificatis; quoniam servata partium congruentia, integritas substantiæ in nostris corporibus remanebit. Quantum ad potentiam sensibilem fiet innovatio secundum quinque vires interiores quas habet, quæ sunt : sensus communis, imaginatio, vis imaginativa seu informativa, quæ in homine dicitur cogitativa, æstimatio et memoria. Sensus communis vertit se super actum sensus exterioris aliquantum, prout dicimus : video me videre. Hæc etiam vis discernit inter sensibilia diversorum sensuum, ut inter album et dulce, eo quod apprehendit omnia sensibilia quinque sensuum, quod non potest facere aliquis sensus particularis : unde visus non potest discernere inter album et dulce. Imaginatio convertit se supra similitudinem rei, quæ similitudo dicitur esse « *idolum* » vel phantasma ; et recipit hanc similitudinem a sensu communi, et servat in absentia rei. Unde imaginatio dicitur arca formarum. Post hanc sequitur vis imaginativa, cujus actus est moveri ab una forma posita in imaginatione in aliam, et componere eas et dividere in chimæras et (ideas veras). Hæc autem dicitur informativa quantum ad formationes quæ fiunt in somniis. Hæc etiam dicitur cogitativa in homine ; per hanc enim et disponitur in posterum ex consideratione præsentium et præteritorum. Post hanc sequitur æstimatio : hujus est apprehendere intentiones ; et differt forma et intentio : quia forma cadit sub forma exteriori, qualia (sunt) sensibilia. Intentio dicitur res quæ non cadit sub aliquo sensu, tamen innititur rebus sensibilibus, ut bonitas, malitia, amicitia, nocumenta, honor, dedecus et similia. Per hanc judicat ovis sibi lupum esse inimicum, et asinus leonem amicum et aquam inimicam, quia reputant horridam imaginem suam. Cum tamen a leone occidatur, et per aquam salvetur. Post hanc sequitur memoria. quæ habet se ad æstimationes sicut imaginatio ad sensum communem. Recipit enim intentionem ab æstimatione, et conservat eas. Unde dicitur thesaurus intentionum. Et sic secundum ista quinque sunt vires potentiæ sensibilis : scilicet sensitiva, imaginativa, informativa, æstimativa et memorativa. Ut ergo congrua fiat innovatio in regeneratione, ibi erit sensitiva in brutali dispositione nihil communicans, spirituali in incorruptibilitate subsistens. I Cor., XV, 43 : « *Seminatur corpus animale, resurget spirituale.* » E contra vis ista modo communis est nobis et brutis. Eccle., III, 19 : « *Nihil habet homo jumento amplius.* » Sap., IX, 15 : « *Corpus quod corrumpitur aggravat animam.* » Gen., VIII, 21 : « *Sensus et cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua.* » Ibi imaginativa rerum ad sensum molestia carens, cuncta sibi præsentia cernens. Gregorius : quid est quod non judicant, qui videntem omnia vident? Unde dicit : Deum nunc nisi in creatura intelligimus. Ita et tunc creaturam nonnisi in Ccreatore cognosemus. Rom., XI, 36 :

« *Ex ipso, per ipsum et in ipso sunt omnia.* » E contra vis imaginativa modo multas phantasias patitur Eccl., XXXIV, 6 : « *Sicut parturientis cor tuum phantasias patitur, nisi ab Altissimo missa fuerit visitatio.* » Ibi informativa rerum fictione non errans, felici revelatione et somno quiescens. Prov., III, 24 : « *Quiesces, et suavis erit somnus tuus.* » Psal., IV, 9 : « *In pace, in idipsum dormiam et requiescam.* » E contra modo informativa fictiones patitur, et maxime in somnis. Isa., XXIX, 8 : « *Sicut somniat esuriens et comedit, cum autem fuerit expergefactus vacua erit anima ejus.* » Job., IV, 13 : « *In horrore visionis nocturnæ, cum sopor solet occupare homines, pavor tenuit me ac tremor.* » Ibi ejus æstimativa malorum opinione non terrens, felici jucunditate consistens. Nahum., I, 15 : « *Celebra Juda festivitates tuas.* » E contra modo patitur multos timores. Sap., XVII, 10 : « *Semper præsumit sæva perturbata conscientia.* » Prov., XXVIII, 1 : « *Fugit impius nemine consequente.* » Ibi memorativa rerum præteritarum oblivione non subsistens, quia nihil erit ibi præteritum vel futurum, sed omnia præsentia erunt. Unde Angelus in Apoc., IX, *juravit, quod tempus amplius non erit;* omnia enim beneficia memoriter tenebit. Psal., CXI, 7 : « *In memoria æterna erit justus.* » E contra modo est ad beneficia labilis. Thren., LXXVII, 3 et 17 : « *oblitus sum bonorum.* » Psalm., XI : *Oblitus sum benefactorum ejus ;* » et ad injurias tenax. Quantum ad potentiam rationalem fiet innovatio quoad intellectum. Intellectus autem distinguitur triplex : intellectus agens, intellectus possibilis, et intellectus materialis. Hæc autem distinctio fit secundum agere, non secundum esse. Intellectus materialis considerat species in phantasmatibus ; itaque apprehendit species, et præparat intellectui separabili. Intellectus agens est potentia, cujus actus est abstrahere species a phantasmatibus, quas præparavit ei intellectus materialis, et facere eas quodammodo resultare in intellectu possibili. Est autem comparatio intellectus agentis ad possibile, qualis est comparatio lucis ad visum. Lux enim facit resultare species coloris de ipso colorato in oculum. Intellectus possibilis est potentia habens aptitudinem, sicut tabula rasa nullam habens picturam, nec etiam magis aptitudinem ad unam quam ad aliam ; quia quantum ad scientiam acquisitam ex principiis disserit. Intellectus adeptus habet etiam aliquas formas, quas non præparat ei intellectus agens, sed anima acquirit eas per rectam operationem, ut sunt prophetiæ. In regeneratione ergo innovabitur potentia rationalis, quia ibi erit intellectus materialis, virtute animi deiformis secundum receptionem imaginum sensibilium res cognoscens. Cant., XLVI, 6 : « *Donec aspiret dies,* » scilicet æternitatis, « *et inclinentur umbræ,* » scilicet imaginabilis mortalitatis. Sicut enim Angelus non cognoscit sensibilia per receptionem imaginum, sic et homo glorificatus. Joan., IV, 42 : « *Jam non propter tuam loquelam credimus, sed quia ipsi vidimus.* » Verbum est intellectum ad sensum. Ibi erit intellectus agens quietus, et sine collatione et deliberatione dijudicans, sicut et intellectus Angelicus. E contra modo confert utramque partem, ut eligat quod verius et melius sit. Gen., XXV, 22 : « *Collidebantur in utero ejus parvuli ;* » idest motus ad utramque partem. Job, XX, 2 : « *Idcirco cogitationes meæ variæ succedunt sibi.* » Ibi erit intellectus possibilis aptitudinem habens ad omnia sicut tabula rasa, qui etiam propter omnium scientiam acquisitam et infusam dicitur intellectus adeptus et illuminatus. Isa., LVIII, 11 : « *Implebit splendoribus animam tuam.* » Psal., XXXV, 10 : *In lumine tuo videbimus lumen.* » Quantum ad alias potentias erit ibi liberum arbitrium sine coactione. Job, XVII, 3 : « *Pone me Domine, juxta te, et cujusvis manus*, etc. » Erit ibi voluntas sine contrarietate. Ps., CXXVI, 5 : « *Beatus vir qui implevit desiderium suum ex ipsis.* » Erit ibi synderesis sine murmuratione. Job, VIII, 6 : « *Pacatum reddet habitaculum tuum.* » E contra in damnatis murmurabit et reclamabit, Isa., ult., 24 : « *Vermis eorum non morietur,* » idest remorsus conscientiæ. Sap., V, 3 : « *Dicentes intra se, pœnitentiam agentes...* » ib., 8 : « *quid profuit nobis superbia, aut quid divitiarum janctantia contulit nobis?* » Hoc etiam patet in divite qui erat in inferno, cui remurmurabat synderesis de culpa. Gregorius : « Servatur diviti ad pœnam cognitio pauperis, quem despexit, et memoria fratrum, quos reliquit, ut de visa gloria desperet, et de pœna inutiliter amatorum amplius torqueatur. » Habent ergo displicentiam mali in collatione ad pœnam. Erit etiam ibi concupiscibilis sine fomitis molestia. Job, III, 18 : « *Vocem exactoris non audivit,* » idest fomitis. Isa., LXII, 5 : « *Habitabit juvenis cum virgine.* » Ad litteram enim non sentient motus concupiscentiæ.

Erit etiam ibi irascibilis sine turbatione, sicut et de Deo dicitur, « *irasceris et tranquillus es;* » sicut ait Augustinus in libro *Confessionum*, Psal., IV, 5 : « *Irascimini et nolite peccare.* » Ibi erit rationalis sine errore. Isa., XXXV, 8 : « *Hæc erit vobis directa via, ita ut stulti non errent per eam;* » quia ille Deus concupiscibili fruitio bonitatis, rationali aspectus veritatis, irascibili protectio potestatis. Hæc tria notantur Isa., XXXII, 18 : « *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis,* » quantum ad aspectum veritatis, « *in requie opulenta* » quantum ad fruitionem bonitatis, « *in tabernaculis fiduciæ,* » quantum ad protectionem potestatis.

Post innovationem animæ et potentiarum ejus, sequitur de innovatione corporum, et partium eorum. Ubi notatur, quod fiet innovatio corporum tripliciter : scilicet in his quæ sunt ad ejus esse, in his quæ sunt ad bene esse, et in his quæ sunt ad ejus decorem. Quantum ad ejus esse fiet innovatio ejus in principiis ex quibus constat : videlicet elementis, humoribus, membris, ossibus et hujusmodi. Quantum ad bene esse fiet innovatio in quinque sensibus, qui ipsum informant; videlicet in auditu, visu, gustu, odoratu et tactu. Quantum ad decorem fiet innovatio in extremitatibus et accidentibus ex quibus ornatur, scilicet capillis, ungulis, cicatricibus et hujusmodi. Fiet ergo innovatio quantum ad esse; primo quia resurget corpus ex iisdem elementis quantum ad substantiam et harmoniam, et radicem elementorum, elementari qualitate contrarietate et corruptibilitate exclusis. Augustinus loquens de elementis, « omnia, inquit, sic redibunt, ut servata integritate substantiæ, deformitas pereat. » Actus tamen, vel proprietates elementorum quæ nostris corporibus corruptibilibus congruebant, omnino cessabunt : et B. [1] dicit, quod quatuor dotes erunt in quatuor elementis. Secundo resurget ex eisdem humoribus inquantum pertinet humor ad integritatem et stabilimentum et vitam corporis, digestione tamen et corruptibilitate et multiplicatione spiritus vitalis ad fomentum vitæ, exclusis; quod patet per hoc quod simpliciter dicitur, Ezech., XXXVII, 5 : « *Immittam in vos spiritum et vivetis,* » supple sine actibus et fomite et hujusmodi. Augustinus : « Puto facile intelligi in corporis cognitione dignitatem necessitati fuisse copulatam : transitura quippe est necessitas, tempusque venturum, cum invicem sola pulchritudine sine ulla libidine perfruemur. » Et infra, loquens de humoribus et hujusmodi « permanebunt hæc, inquit, ad actum decoris et dignitatis, non ad actum necessitatis. » Tertio resurget in eisdem membris quantum ad organisationem, harmoniam et congruentiam, deformitate tamen et diminutione et superfluitate exclusis. Augustinus : « Si quid minus est quam decet Creatorem, novit : unde supplebit, et si quid plus est quam decet manere, servata integritate, subtrahetur. » Item Augustinus : « Omnes harmoniæ corporis per cuncta dispositi interius exteriusque patebunt, ut subjecta sint nobilia membra nobilioribus. » Item Augustinus : « Quidquid fuit vel futurum fuerat secundum conditionem naturæ bene institutæ de integritate substantiæ, servata membrorum congruentia, redibit : vitia quippe detrahentur, et servabitur natura. » Ezech., XXXVII, 4 : « *Ossa arida, audite verbum Domini : ecce ego immittam in vos spiritum et vivetis, et dabo super vos nervos, et succrescere faciam super vos carnes, et superextendam in vobis cutem, et dabo vobis spiritum et vivetis.* »

Quantum ad bene esse corporis licet innovatio in quinque sensibus. Et primo in visu, qui revera innovabitur, quia videbimus sine obstaculo. Videbimus enim mentes et corda aliorum, et harmoniam corporis, et dispositionem membrorum interiorem. Commentatio super *Hierarchiam :* « postquam Jesus reformaverit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ in illa beata immortalitate, justorum corda sibi invicem erunt fulgentia, et puritate translucentia; ibi uniuscujusque mentem ab alterius oculis membrorum corpulentia non abscondet, sed patebit animus corporalibus oculis. Ipsa etiam corporalia harmonia uniuscujusque erit conspicabilis alteri, sicut nunc non potest esse conspicabilis sibi. » Item quia videbimus si voluerimus etiam oculis clausis; videbimus enim Antonium si esset in oriente, et nos in occidente; quia videbimus rem de longe, sicut de prope. Isa., LX, 5 : « *Videbis et afflues; et mirabitur et dilatabitur cor tuum.* » Isa., LXIV, 4 : « *Oculus non vidit, Deus, absque te quæ præparasti diligentibus te.* » Delectabi-

1. Forte « Beda ».

tur autem visus in tribus. Primo et principaliter in splendore corporis Christi. Apoc., XXI, 23 : « *Civitas illa non eget sole neque luna ut luceant in ea : namque claritas Dei illuminabit eam.* » Ad litteram ; non egebunt ibi sancti nec sole nec luna, sicut faciunt in præsenti vita ; quia Deus eos plenissime illuminabit, non solum in mente, sed quoad corpora. Unde Apoc., XXI, 23 : « *Lucerna ejus erit agnus.* » idest Christi humanitas continens divinitatem, Erit lumen omnium etiam quoad corporum illuminationem. Psal., LXXXVIII, 16 : « *Domine, in lumine vultus tui ambulabunt.* » Et alibi, Psal., XXXV, 10, « *in lumine tuo videbimus lumen.* » Isa., XXXV, 17 : « *Regem in decore suo videbunt ;* » et infra Apoc., XXII, 5, « *et nox non erit amplius illic.* » Secundo in fulgore corporum glorificatorum. Matth., XIII, 43 : *Fulgebunt justi sicut sol.* » Tertio in pulchritudine et varietate et irradiatione cœlestis Jerusalem, et omnium creaturarum. Apoc., XXI, 18 : « *Ipsa vero civitas similis auro mundo*, quod est transparens.

Secundo fiet innovatio in auditu, qui revera innovabitur, quia audiet sine reverberatione aeris, sine turbatione tympanorum, qui sunt in auribus, et sine obturatione, et sine obstaculo, quæ omnia in auribus concurrunt. Delectabitur autem auditus in triplici melodia. Primo in laudibus sanctorum. Apoc., XIX, 1 : « *Post hæc audivi vocem dicentium alleluja, laus et gloria et virtus Deo nostro.* » Alleluja est quædam laus, quæ humanis verbis explicari non potest, ut dicit Glossa, « et est verbum græcum, ut dicit Beda[1], quod idem est quod laus ; interpretatur enim : laudate, Dominum. » Sed quare ponitur ibi laus, cum idem sit alleluja quod laus? Solutio : ad significandum quod duplex lingua, græca videlicet et latina, Dominum laudare debebit tacente tertia, scilicet hebræa. Dicitur autem laus pro operibus Creatoris et gloria, pro operibus Redemptoris. Luc., II, 14 : « *Gloria in altissimis Deo.* » Et virtus in judicio : quia tunc videbunt filium hominis in majestate sua, etc. Isa., LI, 3 : « *Gaudium et lætitia invenientur in ea, gratiarum actio et vox laudis,* » Secundo in consonantiis firmamenti et orbium, idest septem planetarum. Est namque in planetis dulcis harmonia, cujus sonus ad nostras aures ideo non pervenit, quia super aerem fit ; et ejus magnitudo nostrum angustum auditum excedit. Nullus enim sonus a nobis percipitur nisi qui in hoc aere fit. Unde notatur quod a terra usque ad firmamentum cœlestis musica mensuratur, et septem toni reperiuntur secundum philosophos. A Terra enim usque ad Lunam est tonus ; a Luna usque ad Mercurium semitonus ; a Mercurio usque ad Venerem semitonus : inde tunc usque ad Solem tres semitoni. A sole usque ad Martem tonus, a Marte usque ad Jovem semitonus ; a Jove usque ad Saturnum semitonus ; inde usque ad Signiferum tres semitoni : quæ simul juncta, septem tonos efficiunt. Philosophi enim novem musas finxerunt, quæ a terra usque ad cœlum novem consonantias deprehenderunt, quas homini naturaliter inditas invenerunt. Has autem consonantias distinxerunt secundum quantitatem distantiæ. A Terra enim usque ad Lunam sunt XV millia CLCXXV milliaria ; a Luna usque ad Mercurium VII millia CCCCXII milliaria et semisse ; a Mercurio usque ad Venerem VII millia CCCCXII milliaria et semisse. A Venere usque ad Solem XXIII millia CCCCXXXVI milliaria ; a Sole usque ad Martem XV millia DCCCX milliaria ; a Marte usque ad Saturnum XV millia DCCCX milliaria ; a Saturno usque ad firmamentum XXII millia CCCCXXXVI milliaria. Sunt itaque a terra usque ad cœlum milliaria centum millia, et novem millia et CCCLXXV milliaria, secundum quod habetur in mappa mundi. Hæc autem non sunt prædicanda sed scienda. De hac melodia loquitur Job, XXXVIII, 37 : « *Concentum cœli quis dormire faciet?* » Psal., CXLVIII, 4 : « *Laudate Dominum cœli cœlorum.* » Secundo delectabitur in concordantia et harmonia quatuor elementorum. Sap. ult., 17 : « *In se enim elementa dum convertuntur, sicut in organo æqualitatis sonus immutatur, et omnia suum sonum custodiunt.* »

Tertio fiet innovatio in odoratu, qui revera immutabitur et innovabitur, quia delectabitur in omnibus odoriferis ; et hoc tripliciter. Primo sine cerebri resolutione. E contra modo non potest sentiri odoratus, nisi fiat aliqua resolutio in cerebro. Secundo sine terrestri fumositate. Odor enim rei est quidam vapor terrestris ab ea progrediens : unde nisi teneatur clausa evaporat, et perdit odorem. Tertio sine

1. Neque « alleluja » vox Græca est, neque id unquam a Beda assertum est.

putrefactione rei odoratæ. E contra modo per multam odorationem et applicationem putrescit pomum, quia fit attractio odoris. Delectabitur autem odoratus primo et principaliter in odore corporis Christi Cant., I, 3 : « *Curremus in odorem unguentorum tuorum.* » Secundo in odore Virginis Matris ejus, Eccl., XXIV, 20 : « *Quasi myrrha electa dedi suavitatem odoris.* » Cant., III, 6 : *Quæ est ista quæ ascendit* (per desertum) *sicut virgula fumi ex aromatibus* (mirrhæ), etc. » Tertio in omnium sanctorum et odorum et rerum fragrantia, quibus disponetur curia cœlestis sponsi. Apoc., VIII, 4 : « *data sunt ei incensa multa* ; » et Apoc., V, 8, « *habentes singuli cytharas et phialas aureas plenas odoramentorum*, etc. »

Quarto fiet innovatio in gustu, qui revera innovabitur, quia fiet sine esurie et fastidio, sine digestione et amaritudine. Delectabitur autem gustus si voluerit, quia cibus erit invisibilis et incorruptibilis. Tob., XII, 19, dicit Angelus : « *Ego cibo et potu invisibili utor, qui ab hominibus,* » supple mortalibus, « *videri non potest.* » Erit enim cibus multiplicabilis, quia sapiet in ore cujuscumque sicut appetitus. Sap., XVI, 20 : « *Paratum panem de cœlo præstitisti illis omne delectamentum in se habentem, et omnis saporis suavitatem.* » Erit enim animabus infastidibilis. Eccli., XXIV, 29 : « *Qui edunt me adhuc esurient.* » Isai., LXV, 13 : « *Servi mei comedent et vos esurietis.* » Hæc non sunt referenda ad cibum carnalem, sed ad cibum qui decens erit corpori glorificato in vita æterna. Non enim detrahetur corpori potestas comedendi, sed necessitas, sicut dicit Augustinus : nam et Angelus comedit missus ad Tobiam ; et Christus post resurrectionem; unde ponit ipse exemplum, dicens, quod aliter absorbet aquam radius solis, et aliter terra sitiens.

Quinto fiet innovatio in tactu, qui revera innovabitur. Fiet enim absque asperitate et difficultate et obstaculo. Poterit enim homo si voluerit manu penetrare murum, sicut penetrat aerem solis radius sicut patet in corpore Christi glorificato, qui resurrexit clauso sepulchro, et intravit ad discipulos janius clausis, ut habetur Joan., XX, Delectabitur autem ipse tactus primo quia (poterimus) tangere ipsum Christum, si voluerimus. Et si magnum fuit tangere hic fimbriam, majus erit tangere ipsum regnantem. De hoc tactu loquitur beata Agnes dicens : quem cum tetigero munda sum. Poterimus etiam, si voluerimus, osculari ei manus et pedes. Cant., VIII, 1 : « *Quis det te fratrem meum, ut deosculer te, et jam me nemo despiciat?* » Notatur autem quod omnes hi quinque sensus manebunt in patria secundum actus qui congrui erunt et decentes vitæ beatæ. Erunt etiam ibi quinque sensus interiores et spirituales, de quibus Augustinus : cum amo Deum meum, amo lucem, vocem, odorem, cibum et amplexum interioris hominis. Ibi fulget quod non capit locus ; ibi sonat quod non potest corpus ; ibi redolet quod non spargit flatus ; ibi satiat quod non diminuit edacitas; ibi hæret quod non divellit satietas.

Quantum ad ea quæ sunt ad decorem corporis, fiet innovatio in tribus ; scilicet in coloribus, et in cicatricibus, et in extremitatibus, ut sunt capilli et ungues : in coloribus, quia corpus non habebit aliquem turpem colorem quem modo habet, sed totum clarum et lucidum erit. Et volunt quidam dicere, quod omnia corpora erunt ejusdem coloris secundum majus et minus. (Sed hoc videtur falsum, quia dicitur) I Cor., XV, 41 : « *Alia claritas solis, et alia claritas lunæ; sic et resurrectio mortuorum.* » In cicatricibus, quæ modo videntur esse ad indecentiam, tunc erunt ad decorum in martyribus. Unde Augustinus : decebit in illo novo sæculo ut indicia gloriosorum vulnerum in illa immortali carne cernantur, quamvis omnia quæ tunc apparebunt vitia non erunt reputanda, sed virtutis insignia, sicut dicit Apostolus, quod resurget in virtute. Ipse etiam Dominus retinuit cicatrices quas ostendet in judicio. Zach., XIII, 6 : « *Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? et dicet : his plagatus sum in domo eorum, qui diligebant me,* » idest, qui videbantur, vel qui debebant me diligere. In extremitatibus, quia de capillis remanebit numerus, non longitudo ; similiter de unguibus. Matth., X, 30 : « *Capilli capitis vestri omnes numerati sunt.* » Augustinus : « Quod dictum est, capillus de capite vestro non peribit,» multo aptius de numero quam de longitudine dictum intelligitur. Utrum autem capilli ad capillos, ungues ad ungues redeant, an quicumque eorum qui prius erat in carne, et inter alias partes corporis, revocentur, curabit artificis providentia ne quid fiat indecens vel inveniatur in illa beata gloria. Isai., XL, 18 : « *Vivo ego, dicit Dominus, quia omnibus his velut ornamento vestieris, et circumdabis tibi eos quasi*

sponsam. » Notatur autem, quod corpora resurgent in tali statura et magnitudine, qualem habuerunt vel habitura erant secundum naturam bene institutam. Augustinus : « In resurrectione carnis easdem habebit mensuras corporum magnitudo, quas habebit perfectæ vel perficiendæ cujusquam indita corpori ratio juventutis. » Unde puer qui statim post ortum moritur, in illa statura resurget quam habiturus esset si viveret usque ad ætatem triginta annorum, nullo naturæ vitio impeditus. Huic concordat istud verbum Job, III, 19 : « *Parvus et magnus ibi sunt.* » De ætate autem notatur, quod omnes resurgemus in ætatem triginta annorum. Ephes., IV, 13 : « *Donec occurramus omnes in unitatem fidei... in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.* » Ubi dicit Glossa : « His verbis non eadem resurgentibus assignatur statura, sed ætas. » Non autem fas est dicere, quod in resurrectione accedat corpori magnitudo quam nec habuit nec unquam fuerat habiturum : cum nec majora corpora redigenda sint ad modum dominici corporis. Item Glossa Augustini : « *in mensuram ætatis et plenitudinis Christi,* » idest ad quam usque pervenit Christus, hoc est circa annos triginta. Non enim fas est dicere quod in communi resurrectione vel corpori Christi sit accessura magnitudo quam non habuit, quum et ante passionem discipulis notus erat, et suscitatus apparuerit, qua scilicet tunc longissimis hominibus fiat æqualis, vel ad modum dominici corporis majora ceterorum corpora dectractione aliquarum partium redigenda, qualiter deperiret de corporibus plurimum; cum ipse Christus nec capillum periturum esse promisit. Restat erge ut quisque suam recipiat mensuram, quam vel habuit in juventute, etsi senex mortuus est, vel fuerat habiturus si est ante defunctus. Nihil enim quolibet modo detractum humano corpore periturum est; et si quid in præsenti aliqua enormitate abundavit, per totum spargetur. Similiter si quid minus fuit, addetur. Si quis contendat in ea quemquam statura corporis resurrecturum esse in qua defunctus est, non procaciter seu pugnanter resistendum est; tamen absit omnis deformitas.

Circa innovationem mundi exterioris nota duo : scilicet innovationem supernorum et infernorum. In superioribus innovabitur primo firmamentum. Et hoc tripliciter. Primo, quia quadam resurrectionis virtute clarebit. Isai., LI, 6 : « *Cœli sicut fumus liquescent;* » Glossa : « cœli novi et terra nova quasi quadam resurrectionis virtute glorificata clarebunt. » Secundo quia non movebitur ulterius, sed consistet invertibile et immobile. Isai., ultimo 22 : « *Sicut cœli novi et terra quæ ego stare facio coram me;* » Glossa : « stare immobilia. » Tertio quia erit lucidum et perspicuum et transparens. Dan., XII, 2 : « *Sicut splendor firmamenti.* » Secundo innovabitur sol, et hoc tripliciter : primo quia lucebit septempliciter sicut lux septem dierum, idest sicut lux ante peccatum; quia per peccatum deteriorata sunt omnia. Isai., XXX, 26 : « *Lux solis erit septempliciter sicut sol septem dierum,* » quia septuplum lucebit plusquam splenduerit ante peccatum, sicut dicit Glossa. Secundo quia stabit immobilis in ordine in quo creatus est. Habac., III, 17 : « *Sol et luna steterunt in habitaculo suo.* » Ponit autem præteritum certitudine prophetali, quasi diceret : ita certi sitis quod erit, quasi jam fuisset. Tertio quia non veniet ad occasum, nec unquam patietur eclypsim : propter hoc dicitur totum tempus futurum una dies, Zach., ultim. 7 : « *Erit dies una, quæ nota est Domino; non dies neque nox :* » una, idest uniformis, quasi tanta erit, ut solus Deus eam comprehendere possit. Et de ista die potest intelligi, quod dicitur, Matth., XXIV, 36 : « *De die illa nemo scit, neque Angeli cœlorum, nisi Pater solus.* » Quia non erit dies neque nox, quia non erit necessitudo a die in noctem, neque e converso. Illuminatur etiam luce mirabili. Isai., LX, 19 : « *Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, neque splendor lunæ illuminabit te, sed erit (tibi) Dominus in lucem sempiternam.* »

Tertio innovabitur luna, et hoc tripliciter. Primo quia habebit lumen a se, non a sole ut nunc. Psalm., LXXXVIII, 30 : « *Et luna perfecta in æternum.* » Secundo quia habebit tantam lucem quantam habuit sol ante peccatum. Isai., XXX, 26 : « *Erit lux « lunæ sicut lux solis.* » Tertio quia non minuetur, nec decrescet, nec patietur eclypsim. Isai., LX, 20 : « *Non occidet ultra sol tuus, et luna tua non minuetur.* » Sed contra istud est illud Isai., LX, 19 : « *Non erit tibi amplius sol ad lucendum.* » Sed Glossa solvit, quia his verbis non negat solem lucere, sed iis qui in æterna beatitudine sunt, lucem non præbere, significat. Ex his, quæ diximus patet quod post judicium

non erit tempus, quia firmamentum non movebitur, cujus motus est causa temporis ; et tempus est mensura motus. Unde Apoc.,x, 5 : « *Angelus levavit manum suam ad cœlum, et juravit per viventem in sæcula sæculorum, qui creavit cœlum et terram ; quia amplius non erit tempus,* » idest mutabilitas vitæ. Sed contra ponitur : « *et erit tempus eorum in sæcula.* » Solutio : tempus prout mensura motus primi mobilis non erit, quia sol et luna stabunt, sicut dicit Habacuc, III, 17, « *In habitaculo suo,* » idest in loco in quo creata fuerunt in principio. Sed notatur quod tempus est mensura motus rerum mutabilium ; sic erit tempus, et hoc solum quantum ad malos ; unde verbum præmissum proprie intelligitur de malis. Item non erit generatio et corruptio quarum causa est motus cœli ; quia cessante causa, cessabit effectus : et ideo cessante motu, cessabit generatio et corruptio. Item non erit necessitudo temporis, ut dies et nox, hyems et æstas. Basilius in inferioribus innovabuntur quatuor elementa. Et primo ignis, qui, sicut dicit Basilius, intercidetur ut aliis, luceat, et alios urat. Quod est intelligendum quantum ad usum ignis, non quantum ad substantiam. Voluerunt etiam quidam dicere quod luciditas et caliditas non sunt substantialia ignis. Potest etiam dici, quod caliditas accidentalis destruetur, sed potentialis remanebit. Sed per quid innovabitur ignis, cum plus non ascendat ille maximus ignis quam ascenderit aqua diluvii, et illa non ascenderit usque ad ignem qui est elementum, quia usque ad illum non ascenderunt opera hominum? Potest dici quod forte ille ignis qui est elementum, se ipsum purgabit et innovabit. Ignis enim virtutem habet purgativam. Secundo innovabitur aer. Et hoc tripliciter. Primo quia erit sine turbine, tonitruis, et pluviis, (Isai., v) : « *Mandabo cœlis ut non pluant imbrem super terram.* » Secundo quia in illa alteratione quæ fiet per ignem non communicabit aer et ignis et cœlum et aqua, ut omnia ista dicantur cœlum. Unde Apoc., XXI, 1, sumitur cœlum pro tribus elementis, cum dicitur : « *Vidi cœlum novum et terram novam,* » idest innovatam. Hæc autem innovatio fiet per illum maximum ignem qui præcedet faciem judiciis, secundum quod dicit Glossa super II Petr., III, 10 : « *Elementa* » quatuor quibus mundus consistit « *magno calore solventur,* » et ille maximus ignis exuret. Quis sit autem ille maximus ignis dicit Augustinus XX *de civ. Dei*, c. XVI. quod ille ignis erit conflagratio mundanorum ignium, idest mundani ignes conflagrati, idest simul ardentes ; sicut diluvium fuit inundatio mundanarum aquarum. Omnes enim materiæ ignibiles tunc incendentur et comburentur. Ex hoc videtur quod aqua omnino peribit : quia cum aqua non sit combustibilis, sed potius per ignem evaporabilis, videtur quod tunc non erit. Præterea Augustinus, XX *de civ. Dei*, cap. XVI ; « Cœlum quippe novum et terram novam futuram legimus, II Petr., III, 13 : Cœlos novos et terram novam secundum promissa expectamus in quibus justitia habitat. De mari autem novi aliquid me unquam legisse non recolo. » Item hoc idem videtur de igne, quia subtractis et consumptis membris ignibilibus deficiet ignis, secundum illud, « subtrahe ligna foco, protinus ignis abest. » Sed hoc fiet in illa conflagratione ignium, quia aliter semper duraret ille ignis, nisi consumeretur materia ignibilis. Sic ergo videtur, quod duo elementa, scilicet ignis et aqua, omnino consumentur. Et hoc videtur expresse dicere Glossa super illud II Petr., III, quæ talis est : « Nec cuncta intantum consumet ille maximus ignis, ut non sint ; sed duo in totum consumet, duo vero in meliorem restituet faciem. » Solutio : Omnia elementa innovabuntur, et manebunt innovata in substantia sua, et præteribit et deficiet eorum figura ; qualitates etiam eorum manebunt inquantum sunt, et non inquantum sunt agentes vel patientes. Hoc enim, scilicet agere eorum et pati, competit hominibus existentibus in statu vitæ hujus mortalis, quamdiu indigent elementis et qualitatibus suis. Sed tunc non indigebunt eis. Et hoc est quod dicit Augustinus, XX *de civ. Dei*, cap. XVI « elementorum corruptibilium qualitate, quæ corporibus nostris corruptibilibus congruebant, ardendo penitus interibunt. » Atque illa substantia eas qualitates habebit, quæ corporibus immortalibus mirabili mutatione conveniant, ut mundus in melius innovatus apte accommodetur hominibus in carne in melius innovatis. Apoc., XXI, 1 : « *Primum cœlum et prima terra abiit,* » scilicet a priori statu, quia jam ille necessarius non erit. Sed quia nihil dicit de igne, potest dici quod ignis minus habet corruptionis quam cetera elementa. Tertio innovabitur, quia carebit qualitatibus corruptibilibus, scilicet caliditate et humiditate, ut dictum est : remanebunt tamen radices

qualitatum, scilicet calidi et frigidi.

Tertio innovabitur aqua, et hoc tripliciter. Primo quia aqua non erit fluxibilis; et quia ista est principalis proprietas aquæ, propterea dicitur Apoc., XXI, 1: *Et mare jam non est.* » Quod verum est secundum priorem statum, quia amaritudo aquæ et grossitudo auferetur, et remanebit in primo statu suo, meliorato tamen et innovato. Sed per quid purgabitur aqua, cum ipsa non sit ignibilis, sed potius evaporabilis per ignem? dicit Glossa hoc « et mare, etc. » quod est dubium, dicens; « immutatio aeris et terræ dubitabilis non est quin per ignem fiat. Sed de aqua dubitatur. Nam purgationem in seipsa habere creditur. » De hac innovatione loquens, II, Petr., III, dicit « elementa calore solventur: » per quod videtur, quod omnia per ignem debeant innovari, et aqua et alia. Voluerunt autem quidam dicere, quod non solum carebit qualitatibus, sed etiam radicibus qualitatum suarum, quæ nobis frequentius serviunt. Et ignis similiter, unde nobilius remunerabuntur. Secundo quia carebit potestate extinguendi. Sap. ult., XIX: « *Aqua extinguentis naturæ obliviscebatur.* » Tertio quia carebit corruptione et potentia corrumpendi, quia corruptio est ab humiditate. Unde Augustinus tripliciter exponit illud Apoc., XXI, 1: « *Et mare jam non est.* » Primo, ut per mare intelligatur corruptio elementorum. Secundo, ut per mare intelligatur cor impii, juxta illud Isaiæ « *Cor impii quasi mare fervens, quod quiescere non potest.* » Tertio potest exponi secundum illam Glossam superius alligatam super illud II Petr., III: « *Elementa quibus mundus hic constat*, etc.» quod quidam exponunt de aere et aqua, quæ ex toto dicuntur consumi, quoad usum illarum qualitatum; scilicet caliditatis et humiditatis: aqua enim non habebit potestatem extinguendi vel fluendi quoad bonos, neque ignis comburendi.

Quarto innovabitur terra, et hoc tripliciter: primo quia non erit obscura sed lucida; secundo quia usum germinandi (amittet) nec erunt in ea vegetabilia. Eccl., I, 4: « *Generatio præterit, terra autem in æternum stat;* » tertio, quia erit tota plana et apta ad habitandum. Isai., XL, 4: *Omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera*, etc. »

Hanc innovationem expectant naturaliter omnes creaturæ. Rom., VIII, 19: « *Expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat;* » quia sicut ibidem subditur: « *ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis.* » Et subdit idem Apostolus: « *Omnis creatura ingemiscit et parturit usque adhuc.* » Omnis creatura vocatur ab Apostolo rerum visibilium et materialium collectio, quæ liberabitur a mutabilitate, cum filii Dei glorificabuntur. Quia autem calor in tantum possit intendi, ut faciat istam rarefactionem et innovationem in elementis usque ad summum, potest patere per triplex experimentum, licet dicatur, quod ignis sit calidus in termino. Primo per experimentum speculi, quia lux cadens in speculum concavum quemvis panem et lignum comburet per congregationem radiorum quia lux multiplicata facit ardorem, et sic augmentando lucem per speculi qualitatem augmentatam, potest fieri disgregatio usque ad summum. Potest enim lux sic semper augmentari; et sic rarefactio fiet per ignem verum, cum sit a luce, quæ nobilior est igne elemento. Secundum experimentum est per corpus sphæricum vitreum plenum aqua clara. Si quis ponat ampullam vitream plenam aqua ad solem, congregantur radii, et incendunt, in tantum quod fit rei appositæ combustio, si debito modo apponatur. Tertium experimentum est per opus artificis; quia si artifex apponeret corpus subtilizandum in vase solido et forti, quod esset undique bene obturatum et compactum; et tunc poneretur vas tale cum contento in igne forti, subtilizatur corpus illud multum. Et dicitur quod intantum posset comburi, quod fieret quinta essentia; non tamen majorem locum occuparet; et tunc in illa rarefactione esset itaque illud quod grossius est in fundo vasis; quod autem erit subtilius erit superius. Et talis erit rarefactio elementorum. Grossum enim separabitur a subtili, et descendet ad imum vasis, idest ad imum inferni. Talis autem depuratio non potest esse in corporibus damnatorum, quia in eis nihil est de puro; et ideo non poterit separari purum ab impuro, licet ignis ille sit fortissimus. Potest etiam esse experimentum de hoc quod lux possit augeri et ignis, quia per conjunctionem unius stellæ cum alia ut Martis cum Sole fit combustio. Et si hoc possunt duæ stellæ, quid si omnes conjungerentur? Item posset esse experimentum per magnam nubem sphæricam et concavam, in qua fit reflexio radiorum et magna combustio.

Purgatis ergo et renovatis omnibus elementis, et purgatis et renovatis omnibus, Apoc., XIV, 19 : « *Misit Angelus falcem suam in terram, et vindemiavit vineam terræ;* » idest omnes qui finaliter posuerunt delectationes suas in bonis terrenis. Luc., VI, 24 : « *Væ vobis divitibus qui habetis hic consolationem vestram.* » Apoc., XIV, 19 et 20 : «*Et misit in lacum iræ Dei, et calcatus est lacus extra civitatem.* » Et pro vino « *exivit sanguis.* » « *In lacum iræ Dei,* » idest in infernum, in lacum miseriæ, et in lutum fæcis. Sicut enim materialiter in adventu alicujus magni regis plateæ civitatis mundantur, et fæces et immunditiæ in lacum vel in aquam mittentur ; sic in adventu Domini mundus purgabitur de malis,et ipsi in lacum inferni projicientur. Psal., XVII, 43 : « *Ut lutum platearum delebo eos. Et calcatus est lacus extra civitatem,* » idest puniti sunt damnati *extra* consortium beatorum. Et notatur quod habet Dominus nunc duplex torcular ; purgatorii scilicet, et inferni. De primo emittitur purum vinum, et hoc non est *extra* civitatem, idest *extra* consortium bonorum, quia meritis et suffragiis. Ecclesiæ vinum istud citius depuratur. Psal., CXVIII, 63: « *Particeps ego sum omnium timentium te.* » Sed aliud est infernus et est *extra* civitatem, quia nunquam inde exibunt, sed in pressura et tristitia perpetua remanebunt, et ibidem calcabuntur ; et pro vino « *exivit sanguis,* » idest crudelitas pœnæ infernalis exuberavit «*de lacu,*» idest de inferno, a minoribus scilicet « *usque ad frenos,* » idest usque ad majores prælatos, scilicet reges et episcopos. Omnes enim sine misericordia ibi punientur secundum merita culparum. Sed majores amplius et vilius conculcabuntur quam minores. Sap., VI, 6 : « *Judicium durissimum in his qui præsunt fiet.*» Durum fiet minoribus, qui non præsunt ; durius illis qui præsunt et infrænant homines, quia cum ipsis hominibus cruciabuntur. Matth., XXV,41: «*Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus.* » Sic erunt in mœrore et luctu et tristitia in æternum, sine spe alicujus consolationis seu solatii. Isa., XXIV, 7 et 8: « *Ingemuerunt omnes qui lætabantur corde* ; *cessavit gaudium tympanorum*, *quievit sonitus lætantium, conticuit dulcedo cytharæ. Cum gaudio non bibent vinum. Amara erit potio bibentibus illam.* » Dabitur justa tribulatio illis quibus peccatum est dulce, et illud abscondent et celant ; qui in fine amaritudine et dolore implebuntur. Job., XX, 12: « *Cum dulce fuerit in ore ejus malum, abscondet illud sub lingua sua :* et postea sequitur : « *panis ejus,* » idest dulcedo peccati « *in utero illius vertetur in fel aspidum. Divitias quas devoravit, evomet, et de ventre ejus extrahet eas Deus. Vadent et venient super eum horribiles, omnes tenebræ in occultis ejus*; *devorabit eum ignis. Luet quæ fecit omnia, nec tamen consumetur.* » Psal., XLVIII, 15 : «*Mors depascet eos.* » Quibus autem generibus hominum pœna perpetua debeatur, expresse dicitur Apoc., XXI, 8:«*Timidis autem et incredulis et execratis et homidicis et fornicatoribus et veneficis et idololatris et omnibus mendacibus; pars eorum erit in stagno ardenti, igne et sulphure, quod est mors secunda.* » Ubi notandum est quod evangelista ponit octo genera hominum non desiderantium nec laborantium venire ab istam innovationem superius positam, et ad gloriam beatorum, sed magis peccantium contra octo beatitudines quæ ponuntur a Domino Matth., V : « *Beati pauperes spiritu* etc.» Et consequenter eorum pœnam subjungit. Dicit ergo timidis, idest his qui propter malum vel humanum, seu mundanum, fidem non recipiunt, quod est contra illud, « *Beati pauperes,* etc. » Contra quos dicitur I Joan., IV, 18: « *Perfecta charitas foras imittit timorem.* » Matth., X, 28: « *Eum timete, qui potest animam et corpus nittere in gehennam.* » « *Incredulis,* » id est desperatis de hac innovatione, qui scilicet fidem non recipiunt superbi et elati ; quod est contra illud, « *Beati mites,* » mites enim humiliant intellectum in obsequium fidei, secundum consilium Apostoli II Cor., X, 5: « *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.* » Luc., XVIII, 14: *Qui se humiliat exaltabitur.* » Joan., III, 18 : « *Qui non credit jam judicatus est,* » quia ut dicit Apostolus (Hebr., XI, 6): « *Sine fide impossibile est placere Deo.* » « *Excæcatis,* » idest excommunicatis et derisoribus peccantibus contra illud, « *Beati qui lugent*, etc., » illi enim lugere contemnunt, Eccles., I, 26: « *Execratio peccantibus sapientia;* » et ideo dicebat Psal., VI, 7: « *Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis*, etc. » « Ego idcirco, » Thren., I, 16, « *plorans et oculus meus deducens aquam.*» Luc., VI, 21 : « *Beati qui nunc fletis.* » « Homicidis, » qui scilicet peccant contra jus naturale, et etiam contra justitiam positivam, quia justitiam non diligunt,

quod est contra illud, « *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam.* » Contra quos dicitur Exod., XXI, 12 : « *Qui percusserit hominem volens eum occidere, morte moriatur.* » I Joan., III, 15, «*Omnis homicida non habet partem in regno Christi et Dei.* » « *Fornicatoribus,* » qui scilicet propter amorem carnalium delectationum, seu quarumcumque rerum temporalium, Deum relinquunt. Et hi sunt immisericordes sibi, contra illud «*parce animæ tuæ beneplacens Deo.* » Vel etiam quia male acquirunt, vel male expendunt, vel utrumque. Et secundum hoc accipietur hic fornicatio large pro quocumque peccato, per quod homo separatur a Deo Job., XX : « *Divitias quas devoravit evomet, et de ventre ejus extrahet eas Deus ;* » et hoc est contra illud, « *Beati misericordes*, etc. » « *Veneficis,* » qui verbo et exemplo venenum corruptionis immittunt. Psal., CXXXIX, 4 : «*Acuerunt linguas suas sicut serpentis, venenum aspidum sub labiis eorum.* » Psal., XI, 3 : «*Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum, labia dolosa in corde et corde locuti sunt.* » Psal., LXI, 5 : «*Ore suo benedicebant, et corde suo maledicebant.* » Matth., XV, 8 : « *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me :* » quod est contra istud, « *Beati mundo corde.* » «*Idololatris,* » hi sunt qui pacem unitatis Ecclesiæ turbant per alienum cultum : contra quos dicitur Exod., XX, 3 : « *Non habebis Deos alienos coram me.* » Et hi etiam qui movent dissensiones, et discordias ponunt inter homines. Prov., VI, 16 : « *Sex sunt quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus : oculos sublimes,* » et postea subdit, « *et eum qui seminat inter fratres discordias.* » Et talis maledictionem Dei incurrit. Eccl., VXXVIII, 5 : « *Susurro et bilinguis maledicetur.* » Et hoc est contra illud, «*Beati pacifici*, etc. Et mendacibus.» Hi sunt qui ne aliquid patiantur mali, parati sunt affirmare et negare, et frequenter cum juramento : contra quos dicitur Sap., I, 11 : « *Os quod mentitur occidit animam.* » Psal., V, 7 : « *Perdes omnes qui loquuntur mendacium :* » quod est contra illud, *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam.* » I Petr., III, 14 : « *Si quid patiemini propter justitiam.* » Bene his omnibus sic fiet quod pars illorum erit, sicut supra dictum est, in stagno ardenti igne et sulphure, quod est mors secunda. Et dicitur « pars, » quia unusquisque participabit ibi de pœna secundum qualitatem culpæ plus vel minus recipiens, quod innuit Psal., X, 7, dicens : *Ignis, sulphur et spiritus procellarum pars calicis eorum.* » Sic ergo Antichristus et homines omnes damnati et dæmones cum eorum capite, scilicet diabolo, quem pro capite habuerunt, pœnis et cruciatibus deputabuntur æternis. Et hoc est quod dicitur Apoc., XX, 9: « *Et diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis et sulphuris, ubi et bestia et pseudoprophetæ,* » idest complices ejus, « *et cruciabuntur die ac nocte,* » hoc est continue sine interpolatione « *in sæcula sæculorum,* » idest in perpetuum sine fine. Et hoc etiam dicitur Apoc., XXIV, 11 : « *Fumus tormentorum eorum ascendet in sæcula sæculorum.* Amen. »

Deputato Satana cum omnibus membris suis, scilicet dæmonibus et hominibus damnatis, pœnis æternis, et missis in lacum ignis et sulphuris æternaliter cruciandis, homines glorificati in anima et corpore, et induti nova glorificationis veste, destructo penitus mortalitatis sacco, introducentur in gloriam. Non enim decebat veste mortalitatis indutum in regis gloriæ palatium introire. Et ideo homo pulcherrimis vestibus indutus, et totaliter renovatus quantum ad animam et quantum ad corpus, ut dictum est, intrabit beatitudinem indutus etiam nova glorificationis veste. Zach., III, 3 : « *Induite mutatoriis.* » Matth., XXI, 23 : « *Intra in gaudium Domini tui.* » Ubi videbunt Sancti Dominum Deum aperte et per essentiam: I Cor., XIII, 11 : « *Videmus nunc per speculum*, etc., *tunc autem facie ad faciem.* » I Joan., III, 2 : « *Videbimus eum sicut est.* » Joan., XIV, 21 : « *Manifestabo ei meipsum.* » Ex cujus visione sancti beatificantur.

Consistit autem beatitudo sanctorum in duobus: scilicet in affluentia omnis boni, et in remotione omnis mali. Affluentia autem omnis boni consistit in quatuor; primo quia sancti habebunt ibi jucundam Christi hominis societatem. Quanta autem erit gloria videre hominis hominem conditorem ut dicit B. quasi videns Evangelista Joan. Apoc., XXI, 3, ait : « *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus.* » Christus enim eadem gloria quam ipse habet, ditabit homines qui eum fuerint imitati. Et notatur quod dicit « *tabernaculum* : » non quod ibi sit tempus militandi, sed ad significandum familiaritatem quæ erit inter homines et Deum ; sicut solet esse in hominibus quamdiu simul in tabernaculis et expeditionibus inveniuntur, Isa.,

XXXIII, 20: « *Oculi tui videbunt Jerusalem civitatem opulentam, tabernaculum quod transferi nequaquam potest, nec auferentur clari ejus in sempiternum; quia solummodo ibi magnificus est Deus noster.* » Secundo quia habebunt ejusdem gloriæ quam ipse habet communitatem firmam et stabilem. Unde subjungit Evangelista ibidem (Apoc., XXI, 3): «*Et habitabit cum eis.* » Immobiliter enim gloriam possidebunt justi. Sicut enim Christus secundum humanam naturam militavit in mundo, et jam est in gloria; ita et justi qui eum imitati sunt, in eadem gloria cum ipso erunt. Joan., XVII, 24: « *Volo, Pater, ut ubi sum ego ibi sit et minister meus.* » Luc., XVII, 37: « *Ubi fuerit corpus, ibi congregabuntur et aquilæ.* » Tertio, quia non habebunt peccandi potestatem, quod notatur ibi: » *et ipsi populus ejus erunt,* » in nullo scilicet eum offendentes, quod hic omnino esse non potest. Psal., XCIV, 3: *Ipse est Dominus Deus noster; nos autem populus ejus,* etc.» Quarto, quia facie revelata intuebuntur divinitatem, hoc est quod ibidem subditur: « *Et ipse Deus cum eis erit eorum Deus.* » Etiam et secundum divinitatem existens cum eis principaliter et maxime tunc apparebit quod eorum erit Deus, quia nunquam ab eis de cetero repelletur: nec ipsi peccabunt amplius propter quod Deus ab eis debebat elongari. Levit., XXVI, 11: « *Ponam tabernaculum meum in medio vestri, et non abjiciet vos anima mea; ambulabo inter vos, et ero Deus vester, vosque eritis mihi populus.* » Luc., XII, 37: « *Præcinget se et faciet illos discumbere, et transiens ministrabit illis.* » Istam gloriam desiderabat Psalmista, cum dicebat: «*Sitivit anima mea ad Deum vivum; quando veniam, et apparebo ante faciem Dei?* » Et Augustinus I lib. *Confessionum:* fecisti nos, Domine, ad te, et inquietum est cor nostrum donec requiescat in te.

Consistit etiam beatitudo sanctorum in remotione omnis mali. Erit enim ibi affluentia omnis boni sine aliqua miseria, secundum quod dicitur Prov., I, 33: « *Abundantia perfruetur omnium malorum timore sublato;* » quod apertius dicitur Apoc., XXI, 4: « *Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis sanctorum.* » Quæ scilicet possunt esse quacumque causa. B. « felices lacrymæ, quas manus Conditoris absterget! » Et quia dixit « *omnem* » subdivit, ostendens, quod solum quatuor modis possunt esse lacrymæ, quas omne absterget. Primo pro necessitate moriendi: quod removet cum dicit « *et mors,* » idest dissolutio animæ et corporis, ultra « *non erit.* » I Cor., XVI, 54: «*Absorpta est, mors, victoria tua,* » quam scilicet habebis in sanctis, qui recepti in aula regia omnes incursus peccatorum et dæmonum vicerunt. Isa., 25, 8: «*Præcipitabit mortem in sempiternum, et auferet omnem lacrymam Dominus Deus ab omni facie, et opprobrium populi sui auferetur de universa terra.* » Secundo pro peccatis propriis vel alienis: quod removet cum dicit, « *neque luctus,* etc. » Isa., LXI, 19: « *Non audietur ultra in ea vox fletus et vox clamoris.* » Tertio pro incolatu ejus: quod removet cum dicit « *neque clamor;* » aliqua scilicet inquietatio. Isa. LIV, 4: *Noli timere, quia non confunderis, neque erubesces; fundabo te sapphyris et ponam jaspidem propugnacula tua.* Isa., LVIII, 14: «*Sustollam te super altitudines terræ, et cibabo te hereditate Jacob patris tui.* » Quarto pro desiderio cœlestis patriæ: quod removet dicens, « *neque dolor:* » quia sancti ipsam patriam perpetuo possidebunt, nec unquam amittent: Isa., LX, 18: « *Non audietur ultra iniquitas in terra tua, vastitas et contritio in terminis tuis; et occupabit salus muros tuos, et portas tuas laudatio.* » Et postea sequitur: « *Populus tuus omnes justi in perpetuum hereditabunt terram.* » De ista terra, scilicet vita æterna, dicitur in Psal., XXVI, 13: *Credo videre bona Domini in terra viventium.* » De istis quatuor dicitur Isa., XXXII, 18: «*Sedebit populus meus,* » scilicet semper vivens, quod est contra mortem; « *in pulchritudine pacis* » contra clamorem: Isa., IX, 7: « *Et pacis non erit finis:* » « *in tabernaculis fiduciæ,* » contra luctum: « in requie opulenta, » contra dolorem; « *quia prima* » scilicet quatuor prædicta. « *abierunt* » recedentes ab aula regia. Isa., XXXII, 17: « *Et erit pax et cultus justitiæ et securitas usque in sempiternum.* » Et hoc est argumentum quod non pervenitur ad gloriam nisi per ista, Act., XIV, 21: « *Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.* » Et ideo pervenientibus ad gloriam illa sunt prima. Eccl., III, 4: « *Tempus flendi* » prius in hac vita, « *et tempus ridendi* » post fletum, scilicet in futura gloria. Vel exponendo secundum Glossam « *quia prima abierunt,* » quia causa horum, scilicet peccatum, non erit ibi, unde nec ista erunt ibi. Et tunc sic construitur est exponitur ista littera; quia illa reces-

serunt, *quia prima*, idest illa quæ ad hæc sunt priora et antecedentia et causa, *abierunt*, scilicet peccata. Ibi enim jam homines peccare non poterunt, et ita nec mori nec clamare nec lugere nec dolere: quia tanta erit bonorum affluentia, quod miseriæ præsentis sæculi, et molestiæ quas sustinuerunt sancti, oblivioni tradentur. Isa., LXV, 17: « *Non erunt in memoria priora, et non ascendent super cor; sed gaudebitis et exultabitis in sempiternum.* » Et ibidem « traditæ sunt oblivioni angustiæ priores, et « absconditæ sunt ab oculis nostris. » Et ideo dicitur Psal., XVI, 15: « *Satiabor cum apparuerit gloria tua.* » Dicit autem Augustinus, XX *de civit. Dei*, cap., XVII: « hoc, scilicet, absterget Deus etc., et post, neque luctus, etc. » Nullo modo potest intelligi de ecclesia militanti, sic inquiens: « Quis enim tam vesanus est, quod audeat affirmare in hujusmodi mortalitatis ærumnis, non dico populum sanctum, sed unum aliquem sanctorum, quod hanc vel ducat vel ducturus sit vel duxerit vitam nullas habentem lacrymas vel dolores? Cum potius quanto est quisque sanctior, et desiderii justi pleniori tanto sit ejus morando fletus uberior. » Vel possunt distingui quatuor in prædicta auctoritate. «*Absterget Deus*, etc., » ut supponatur omnis laboris amotio, Apoc., XIV, 13: « *Amodo jam dicit spiritus ut requiescant a laboribus suis:* » « *et mors ultra non erit,* » idest particularis vitæ dissolutio, quæ fit per quotidianam et continuam perditionem, et fluxum naturæ. Sed erit vita indeficiens, permanens ei æterna. Sap., XVI. « *Justi in perpetuum vivent.* » « *Neque luctus* » pro conscientia peccati; *neque dolor* » pro pœna. Isa., XIV, 3: « *In die illa cum requiem dederit tibi Dominus a labore tuo et a concussione tua, et a servitute dura qua antea servisti; assumes parabolam istam dicens: quomodo cessavit tributum, quievit exactor.* » Sit ergo renovati omnes sancti et beatificati coronam regni cælestis accipient cum Christo Filio Dei in perpetuum regnaturi, secundum quod dicitur Dan., VII, 18: « *Suscipient regnum sancti Dei altissimi et obtinebunt regnum usque in sæculum, et in sæcula sæculorum.* » Ad quod regnum perducat nos ipse Filius Dei qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus in sæcula sæculorum. Amen.

EXPLICIT VOLUMEN VIGESIMUM OCTAVUM.

INDEX

EORUM QUÆ IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

TRACTATUS I

De quinque universalibus secundum rem et secundum intentionem logicam, seu de prædicabilibus.

TRACTATUS II

De prædicamentis quæ genera rerum dicuntur : et primo de prædicamento substantiæ.

TRACTATUS III

De prædicamento quantitatis.

TRACTATUS IV

De prædicamento qualitatis.

TRACTATUS V

De prædicamento ad aliquid.

OPUSCULUM LII.

De Sacramento Eucharistiæ ad modum prædicamentorum.

OPUSCULUM LIII

De humanitate Jesu Christi Domini nostri

OPUSCULUM LIV

De dilectione Dei et proximi.

De dilectione Dei

Quæstio IV

De his quæ ad causam pluralitatis pertinent.

Quæstio V

De divisione speculativæ scientiæ.

Quæstio VI

De modis quos speculativæ scientiæ attribuit.

OPUSCULUM LIXV

De virtutibus et de vitiis

OPUSCULUM LXV

De concordantiis

OPUSCULUM LXVI

De usuris in communi, et de usuris in contractibus.

OPUSCULUM LXVII

OPUSCULUM LXVIII

OPUSCULUM LXIX

FINIS INDICIS TOMI VIGESIMI OCTAVI.

Saint-Quentin, imprimerie J. Moureau.